HAKIJA ZORANIĆ

O ETNOGENEZI BOŠNJANA - BOŠNJAKA

HAKIJA ZORANIĆ

O ETNOGENEZI BOŠNJANA – BOŠNJAKA

IP SVJETLOST d.d.
Sarajevo, 2009.

Urednik:
Azra GACO

Recenzent:
Akademik Muhamed FILIPOVIĆ

"Treba mobilizirati čitavu historiju
da bi se shvatila sadašnjost"
Fernan Brodel

Budućnost za Bosance sve tri vjere
će nastupiti kad saznamo istinu o prošlosti.
Dok god budemo znali samo dio
istine bit ćemo samo u sadašnjosti.
Hakija Zoranić

PREDGOVOR

S obzirom na stvarna dešavanja narodima i narodnostima Bosne i Hercegovine, bolje reći s obzirom na tragične, stravične sukobe između tri bratska[1] naroda koji u njoj žive, tragati za istinskim uzrocima istih, boriti se za istinu o Bosni i Hercegovini i njena tri naroda bit će još dugo aktuelna i nasušna potreba. Vara se svako ko misli da će mir u BiH stalno čuvati OHR i SFOR.

Mnoga ranija događanja, a naročito bratoubilački rat 1941.- 45. god. i agresija na BiH 1992.-1995. god. jasno su pokazali da sva tri naroda u Bosni i Hercegovini nisu znali, niti sad znaju pravu istinu o sebi niti o druga dva naroda. Gotovo sve što smo znali o samima sebi i o druga dva naroda pokazalo se neistinitim. Historija sva tri naroda u Bosni i Hercegovini je na stotine načina falsificirana. Dosta autora nisu ni znali da rade na osnovu falsifikata[2]. Zato provjera sadržaja i kritička ocjena pisane građe o sva tri naroda morat će biti jedan od najvažnijih zadataka. Historijsko osvješćenje je nužnost, bez koje se ne može ostvariti punosvjesnost o nužnosti oprosta, pomirenja i daljeg mirnog i slobodnog življenja. Mržnja i pizma će tinjati kao supraga kao potencijalne opasnosti koje u iole pogodnim prilikama mogu buknuti u plamen još krvavijeg sukoba.

Dok sam tragao za istinom imao sam osjećaj gorčine, činilo mi se da radim beznadežan i uzaludan posao kad sam nailazio na drastične diskrepancije između realnih zbivanja u Bosni i Hercegovini posebno od 1875.-1995. god. i onoga u tzv. udžbenicima historije Bosne i Hercegovine, napisanog kao da su historijske činjenice.

---

1 Kad se ova knjiga prouči čitalac će se uvjeriti da sam u pravu kad kažem bratska.

2 Navodim banalan primjer: dosta autora iz Srbije su se trudili da ugode kralju, jer ako je rekao recimo kralj Petar I Karađorđević ili njegov sin i nasljednik kralj Aleksandar, da je Bosna "srpska zemlja" mnogi autori su smatrali da to što je rekao kralj mora da je apsolutna istina, te su za kraljevu tvrdnju čak i izmišljali dokaze.

Razumije se nakon strave i užasa da se etnogeneza i identitet moraju brižljivo razmotriti i to iz interesa budućnosti sva tri bosansko-hercegovačka naroda.

Sa najvećom mogućom snagom uma i ozbiljnošću svih umnih ljudi posebno historičara iz sva tri naroda treba nanovo pisati što kvalitetnija, odnosno što istinitija historijska djela pa zatim, udžbenike historije sva tri bosansko-hercegovačka naroda, a stara brižljivo prečistiti od pogrešnih i neistinitih kazivanja i jako velikih zabluda do kojih je došlo zbog pogrešno postavljenih fundamentalnih teza, od kojih se kasnije polazilo kao od gotovih historijskih činjenica.

Polazeći od rečenog valjalo bi prethodno ispuniti neke vrlo važne uslove:

A) Shvatiti značaj istinitog prikaza nastanka svih južnoslavenskih naroda među kojim najviše pažnje posvetiti identitetu sva tri bosanskohercegovačka naroda. Od kvaliteta i istinite obrade te teze zavisit će svi naredni sadržaji.

B) Gotovo da ne postoji ni jedan civiliziran narod na svijetu koji je zanemario svoju etnogenezu i srednjovjekovnu historiju posebno onu do 1463. god. kao Bošnjaci, odnosno svi Bosanci. Treba je ozbiljno korigirati, djelimično revidirati i iz tih novih objektivnih spoznaja naučiti, naročito buduće generacije.

U dosadašnjoj historijskoj građi i literaturi Bosna i Hercegovina su postali manipulativni pojmovi. Tako da kad primjerice na nekom simpozijumu ili slično neko izgovori riječ Bosna, prisutni bosansko-hercegovački Srbi i oni iz Srbije gotovo bez ostatka misle da je ona srpska zemlja, kolega Hrvat i onaj iz Hrvatske i onaj iz Bosne i Hercegovine koji sjedi pokraj navedenog Srbina, stvarno misli da je Bosna i Hercegovina hrvatska zemlja, a kolegi Bošnjaku ne pada ni na pamet drugačije nego da je Bosna i Hercegovina prije svega zemlja Bošnjaka, pa onda ostala dva bosanskohercegovačka naroda. Najčešće on smatra da je ona zemlja Bosanaca, tj. sva tri bosanskohercegovačka naroda. Zato smatram da treba istinito i kvalitetno izvesti na čistinu identitet sva tri bosansko-hercegovačka naroda. Tek tada će postati jasno čija je zapravo Bosna i Hercegovina.

C) Gotovo sve donedavno pisane **Istorije Bosne i Hercegovine** pisali su beogradski i zagrebački autori. Veliki broj bosansko-hercegovačkih historičara imali su za mentore magistarskih i doktorskih radnji profesore iz Beograda i iz Zagreba, i većina njih su indokrinirani i mislili su da dobro i odgovorno rade. Međutim radili su pogrešno čak pogubno i to za sva tri bosanskohercegovačka naroda, što su dokazali tragični događaji 1992. -

- 1996. god. Stoga temeljni princip mora biti da ubuduće bosanski historičari iz sva tri naroda preuzmu odgovornost za pisanje historije vlastitog naroda svojom pameću i rukom. Da mi istražimo i prezentiramo našu prošlost, naše vrijednosti u skladu sa našim nalazima o tome ko smo i šta smo, kako naša znanja vlastite historije i ubuduće ne bi bila indoktrinacija tuđih pogleda i kvalifikacija o nama.

Mislim da neću pretjerati ako kažem da nam se nebi desili tako strašni krvavi sukobi da smo znali istinu o samima sebi, i o druga dva bosansko-hercegovačka naroda. Tuđa pamet i tuđa ruka ne može pisati kvalitetno našu historiju.

Valja zaboraviti sadržaje *pisane i naučene prema nastavnim programima pisanim u Beogradu i Zagrebu ili pod uticajem krugova iz Beograda i Zagreba.* Saznavanje istinite prošlosti bez predrasuda, mitova, čini čovjeka sposobnim za slobodno djelovanje u pravcu mira i tolerancije. Smanjuje zloupotrebe, manipulacije, demagogije, prevare, stvara mogućnosti prave orijentacije ka budućnosti.

Nažalost i danas se nastavlja čak i gore. Za bh. Srbe dolaze udžbenici historije iz Beograda, za bh. Hrvate iz Zagreba, a Bošnjaci su počeli sami. Dakle učenici i studenti danas u BiH uče tri različite historije, pa će bojim se proizvesti buduće visoko obrazovane nacionaliste.

Historiografija u Bosni i Hercegovini će morati biti postavljena na novim osnovama. Morat će se iznova istraživati mnoga pitanja a neka dopuniti ili preinačiti, prepraviti. Od doseljavanja Južnih Slavena do pada Bosne 1463. god. u ovom razdoblju formirali su se čvrsti temelji na kojima se srednjovjekovni bosanski identitet snažno oblikovao na četiri bitna stupa, a to su:

1) teritorija slivova Bosne, Vrbasa, Sane, Neretve i po jedne polovine sliva rijeke Drine i Une;

2) jednoetnička zajednica Bošnjana simbioza dijelova Južnih Slavena i Avara sa jedne strane, te nakon prethodne asimilacije dijelom romaniziranih dijelom neromaniziranih Ilira i Romana s druge strane;

3) feudalno struktuirana samostalna država; izuzimajući oko 10 god. pod Časlavom i oko 10 g. pod Krešimirom i Tomislavom, te možda oko 40 g. pod Samuilom. A šta je to u odnosu na period od 796. do 1463. god?

4) država u kojoj na evropskom geopolitičkom stjecištu Istoka i Zapada, niču temelji viševjerske i višestrukturne društvene zajednice.

D) Kad sa naučnohistorijskom odgovornošću savjesno uz zdravo rasuđivanje neko čita historije Bosne i Hercegovine ili historije Jugoslavije u čijim sadržajima se nalaze poglavlja posvećena historiji Bosne i Hercegovine, bilo da se radi o djelima ili udžbenicima iz kraja XIX ili onim iz XX stoljeća;

- 1996. god. Stoga temeljni princip mora biti da ubuduće bosanski historičari iz sva tri naroda preuzmu odgovornost za pisanje historije vlastitog naroda svojom pameću i rukom. Da mi istražimo i prezentiramo našu prošlost, naše vrijednosti u skladu sa našim nalazima o tome ko smo i šta smo, kako naša znanja vlastite historije i ubuduće ne bi bila indoktrinacija tuđih pogleda i kvalifikacija o nama.

Mislim da neću pretjerati ako kažem da nam se nebi desili tako strašni krvavi sukobi da smo znali istinu o samima sebi, i o druga dva bosansko-hercegovačka naroda. Tuđa pamet i tuđa ruka ne može pisati kvalitetno našu historiju.

Valja zaboraviti sadržaje *pisane i naučene prema nastavnim programima pisanim u Beogradu i Zagrebu ili pod uticajem krugova iz Beograda i Zagreba*. Saznavanje istinite prošlosti bez predrasuda, mitova, čini čovjeka sposobnim za slobodno djelovanje u pravcu mira i tolerancije. Smanjuje zloupotrebe, manipulacije, demagogije, prevare, stvara mogućnosti prave orijentacije ka budućnosti.

Nažalost i danas se nastavlja čak i gore. Za bh. Srbe dolaze udžbenici historije iz Beograda, za bh. Hrvate iz Zagreba, a Bošnjaci su počeli sami. Dakle učenici i studenti danas u BiH uče tri različite historije, pa će bojim se proizvesti buduće visoko obrazovane nacionaliste.

Historiografija u Bosni i Hercegovini će morati biti postavljena na novim osnovama. Morat će se iznova istraživati mnoga pitanja a neka dopuniti ili preinačiti, prepraviti. Od doseljavanja Južnih Slavena do pada Bosne 1463. god. u ovom razdoblju formirali su se čvrsti temelji na kojima se srednjovjekovni bosanski identitet snažno oblikovao na četiri bitna stupa, a to su:

1) teritorija slivova Bosne, Vrbasa, Sane, Neretve i po jedne polovine sliva rijeke Drine i Une;

2) jednoetnička zajednica Bošnjana simbioza dijelova Južnih Slavena i Avara sa jedne strane, te nakon prethodne asimilacije dijelom romaniziranih dijelom neromaniziranih Ilira i Romana s druge strane;

3) feudalno struktuirana samostalna država; izuzimajući oko 10 god. pod Časlavom i oko 10 g. pod Krešimirom i Tomislavom, te možda oko 40 g. pod Samuilom. A šta je to u odnosu na period od 796. do 1463. god?

4) država u kojoj na evropskom geopolitičkom stjecištu Istoka i Zapada, niču temelji viševjerske i višestrukturne društvene zajednice.

D) Kad sa naučnohistorijskom odgovornošću savjesno uz zdravo rasuđivanje neko čita historije Bosne i Hercegovine ili historije Jugoslavije u čijim sadržajima se nalaze poglavlja posvećena historiji Bosne i Hercegovine, bilo da se radi o djelima ili udžbenicima iz kraja XIX ili onim iz XX stoljeća;

bilo da su pisane (pisani) u Beogradu ili Zagrebu, bilo u Engleskoj, Americi, Francuskoj ili bilo kojoj stranoj zemlji, lahko će uočiti mnoštvo krupnih grešaka. Moramo otkriti i odrediti izvore tih pogrešaka. Naime, od pojave osvajačkih pretenzija iz Beograda i iz Srbije i odmah zatim iz Zagreba i Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu. Najprije su vladajući krugovi u Beogradu zajedno sa najobrazovanijim ljudima isplanirali da prave Veliku Srbiju u koju su pored ostalih okolnih zemalja, gotovo najprije predvidjeli osvojiti Bosnu i Hercegovinu. Glavni dokaz za ovu moju tvrdnju jeste državni tajni dokumenat br. 1 "NAČERTANIJE" ministra unutrašnjih poslova Knjaževine Srbije Ilije Garašanina iz 1844. god. U njemu je jedno poglavlje posvećeno tome kako da se Bosna i Hercegovina priključi Srbiji. Nakon što su tadašnji vladajući krugovi u Zagrebu i Hrvatskoj otkrili pretenzije srpskih vladajućih krugova prema Bosni i Hercegovini, obnovili su svoje ranije i načinili nove teorije kojima tobože dokazuju nekakvo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu.

Počele su se pisati historije i druge knjige o Bosni i Hercegovini i u Beogradu i u Zagrebu. Napisane su brojne historije i druge knjige o Bosni, ali nema glavnog subjekta, nema Bošnjana (Bošnjaka), čak ni Bosanaca. Neka se svako zamisli kakva bi bila historija Srbije, a da u njoj ništa ne piše o Srbima. Ili kakva bi bila historija Hrvatske, a da se u njoj ne spominju Hrvati, Ili historija Grčke, a da se u njoj ne pominju Grci itd.?

Prava naučna koncepcija etnogeneze i identiteta sva tri bosansko-hercegovačka naroda od istraživača zahtjeva svestrano razumijevanje i uvid u prednost istraživanja uz primjenu više adekvatnih korekturnih metoda: čiji prioritet bi bio kritičko proučavanje i procjenjivanje ranijih autora. Pri procjenjivanju dosljedno uvažavati kriterije koje primjenjuju naučnici kod ovakve problematike u stabilnim zemljama zapadne Evrope i šire, naročito kad se radi o temeljnim odrednicama koje opisuju sva tri bosansko-hercegovačka naroda podjednako. Na prvo mjesto dolazi komplementarna metoda. Ovo bi bile temeljne pretpostavke bavljenja etnogenezom i identitetom sva tri bosanskohercegovačka naroda.

Značaj ovakve koncepcije je u tome što ona već na početku izučavanja etnogeneze i identiteta sva tri bosanskohercegovačka naroda bilo zajedno ili pojedinačno pruža sigurnu nadu u autentično naučno istraživanje, zasnovano na adekvatnim naučnim principima koje bi zahtijevalo da se osnovi etnogeneze na fakultetima, višim školama, a u osnovnim crtama i u srednjim i osnovnim školama uče kao primarni sadržaji od iznimnog značaja.

Ideja da se ovom temom trebam ozbiljno pozabaviti se kod mene učvrstila još oko 1966. god. Ali, život je moj imao takav tok da sam se takoreći tek nakon odlaska u penziju na početku 1997. god. intenzivno

bilo da su pisane (pisani) u Beogradu ili Zagrebu, bilo u Engleskoj, Americi, Francuskoj ili bilo kojoj stranoj zemlji, lahko će uočiti mnoštvo krupnih grešaka. Moramo otkriti i odrediti izvore tih pogrešaka. Naime, od pojave osvajačkih pretenzija iz Beograda i iz Srbije i odmah zatim iz Zagreba i Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu. Najprije su vladajući krugovi u Beogradu zajedno sa najobrazovanijim ljudima isplanirali da prave Veliku Srbiju u koju su pored ostalih okolnih zemalja, gotovo najprije predvidjeli osvojiti Bosnu i Hercegovinu. Glavni dokaz za ovu moju tvrdnju jeste državni tajni dokumenat br. 1 "NAČERTANIJE" ministra unutrašnjih poslova Knjaževine Srbije Ilije Garašanina iz 1844. god. U njemu je jedno poglavlje posvećeno tome kako da se Bosna i Hercegovina priključi Srbiji. Nakon što su tadašnji vladajući krugovi u Zagrebu i Hrvatskoj otkrili pretenzije srpskih vladajućih krugova prema Bosni i Hercegovini, obnovili su svoje ranije i načinili nove teorije kojima tobože dokazuju nekakvo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu.

Počele su se pisati historije i druge knjige o Bosni i Hercegovini i u Beogradu i u Zagrebu. Napisane su brojne historije i druge knjige o Bosni, ali nema glavnog subjekta, nema Bošnjana (Bošnjaka), čak ni Bosanaca. Neka se svako zamisli kakva bi bila historija Srbije, a da u njoj ništa ne piše o Srbima. Ili kakva bi bila historija Hrvatske, a da se u njoj ne spominju Hrvati, Ili historija Grčke, a da se u njoj ne pominju Grci itd.?

Prava naučna koncepcija etnogeneze i identiteta sva tri bosansko-hercegovačka naroda od istraživača zahtjeva svestrano razumijevanje i uvid u prednost istraživanja uz primjenu više adekvatnih korekturnih metoda: čiji prioritet bi bio kritičko proučavanje i procjenjivanje ranijih autora. Pri procjenjivanju dosljedno uvažavati kriterije koje primjenjuju naučnici kod ovakve problematike u stabilnim zemljama zapadne Evrope i šire, naročito kad se radi o temeljnim odrednicama koje opisuju sva tri bosansko-hercegovačka naroda podjednako. Na prvo mjesto dolazi komplementarna metoda. Ovo bi bile temeljne pretpostavke bavljenja etnogenezom i identitetom sva tri bosanskohercegovačka naroda.

Značaj ovakve koncepcije je u tome što ona već na početku izučavanja etnogeneze i identiteta sva tri bosanskohercegovačka naroda bilo zajedno ili pojedinačno pruža sigurnu nadu u autentično naučno istraživanje, zasnovano na adekvatnim naučnim principima koje bi zahtijevalo da se osnovi etnogeneze na fakultetima, višim školama, a u osnovnim crtama i u srednjim i osnovnim školama uče kao primarni sadržaji od iznimnog značaja.

Ideja da se ovom temom trebam ozbiljno pozabaviti se kod mene učvrstila još oko 1966. god. Ali, život je moj imao takav tok da sam se takoreći tek nakon odlaska u penziju na početku 1997. god. intenzivno

početo baviti ovom problematikom, poslije ove knjige neću moći ništa više nego da mlade istraživače na prvom mjestu historičare iz sva tri bosansko-hercegovačka naroda pozovem na detaljno izučavanje, kojim bi bile ponuđene činjenice iz historije bosanskohercegovačkih naroda, da obrate pažnju na falsifikate: Ugarskog dvora, Kaločke i Splitske nadbiskupije,... naročito od IX - XVI stoljeća, na one netačnosti iz Rimske kurije nastale na osnovu netačnih izvještaja iz Ugarske i iz Đakova. Što možda nisu nastali namjerno nego na osnovu gore navedenih falsifikata. Zatim na falsifikate zetskog kralja Bodina i pod njegovim djelovanjem Barske biskupije i posebno tzv. katoličke bosanske biskupije (1250 - 1882) iz Đakova.

Zbog osvajačkih pretenzija velikosrpskih i velikohrvatskih državnih krugova te njihovih špijunskih službi, koji su nametnuli, neistinite teze o Bosni radi indokrinacije sva tri njena naroda i naroda u vlastitim zemljama iz osvajačkih pobuda, moraju se metodom "korektivnog reza" revidirati svi dosadašnji udžbenici i knjige iz **historije Bosne i Hercegovine** koje su napisali veliko srpski i veliko hrvatski autori, pa i bosanski pod njihovim uticajem i pod uticajem navedenih falsifikata, koje je otkrila Nada Klaić.

Potpuno je jasno da je isticanje bošnjanskog, bošnjačkog, bosanskog koncepta pri pisanju historije, definiranja njegovih načela, objašnjenja njegovih osnova i domašaja uz njegovu dosljednu primjenu kako smo naznačili na početku ovoga zaključka, jedno od najvažnijih sredstava neophodne REVIZIJE u predmetnom području sve dotle dok se njegova primjena može smatrati obavezom naučnika, službenom dužnošću državnih organa i ljudskom potrebom uopće na dobrobit sva tri bosansko-hercegovačka naroda.

Zanemarivanje rezultata iznijetih u ovoj knjizi i u ovom zaključku bilo bi kršenje ispravnih naučnih kriterija i zakonskih propisa. U protivnom neprijatelji jedinstva i suživota sva tri bosanskohercegovačka naroda **nastavit će** i dalje sa falsificiranjem historijskih činjenica, sa opasnim zastranjivanjima u sferi tumačenja etnogeneze i identiteta sva tri bosanskohercegovačka naroda.

Posebno je nužno revidirati, a mjestimično samo korigirati historiju u dijelu koji se odnosi na etnogenezu i identitet tri bosanskohercegovačka naroda od samog dolaska Južnih Slavena, i Avara na Balkansko poluostrvo, prateći cijeli tok razvoja Bošnjana i njihove srednjovjekovne države Bosne zajedno sa Humom.

Znači izuzetno je značajno dobro shvatiti da osmanlijski Turci tokom osvajanja Bosne (1414. - 1463.) ovdje nisu našli niti jedan drugi narod osim Bošnjana. Na islam u Bosni i Hercegovini su prelazili uglavnom Bošnjani manihejci. A tek nakon osmanskog osvajanja Srebreničke (1512.) i Jajačke

banovine 1528. god., tj. cijele Bosne, prešao je i izvjestan broj Bošnjana katolika i pravoslavaca, nikakvih Srba niti Hrvata. Svaka druga tvrdnja je ne osnovana i potiče iz arsenala osvajačkih pretenzija na Bosnu i Hercegovinu. Jer za to vrijeme postoji mnogo tvrdnji ali nema nikakvih dokaza da je u srednjovjekovnoj Bosni bilo Srba ili Hrvata.

Značaj saznanja u ovoj knjizi gotovo da je nemoguće iskazati riječima, jer nam dokazuje da su preci sva tri današnja bosansko hercegovačka naroda samo Bošnjani, da smo ustvari samo silom prilika koje su planirano došle iz vana vjerski podijeljena braća. Istina nakon okupacije Bosne i Hercegovine 1878.god. doselio se izvjestan broj Hrvata, kao što se i nakon stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca doseljavao izvjestan broj Srba iz Srbije. Ali naša je tema etnogeneza i identitet Bošnjana od njihova postanka u VII st., te kako je tekla ta matica do danas.

Navedeni višedecenijski procesi zbog osvajačkih pretenzija na Bosnu i Hercegovinu razorili su hiljadugodišnji **jedan** narod po vjerskim šavovima. Osvajačka politika je zloupotrijebila vjeru, pravoslavce i katolike u Bosni i Hercegovini su preveli u bh Srbe i bh Hrvate i visoko uzdizali, a muslimane satanizirali, i zatim ubijali, etnički čistili primjenjujući genocidne metode posebno 1941.-1945. god. i 1992.-1995. god.

Glavna obmana svih južnoslavenskih naroda, a onda i drugih naroda svijeta je načinjena tako što su pri objašnjenju nastanka naroda od Južnih Slavena VII - XII stoljeća izostavljeni Bošnjani. Svim silnim domišljanjima je dokazivano kako su od Južnih Slavena koji su se naselili krajem VI stoljeća na Balkansko poluostrvo nastali: Karantanci, preci današnjih Slovenaca, Hrvati i Srbi. Crnogorci i Makedonci su tek nedavno dokazali svoj identitet. Bošnjani su svjesno i sa opasnom namjerom izostavljeni. A nastali su u isto vrijeme kad i Karantanci, Hrvati i Rašani, preci današnjih Srba.

Kako su velikosrpski i velikohrvatski krugovi imali pretenzije na Bosnu i Hercegovinu oni su se kod ovog stajališta prećutno slagali da se govori i piše o Bosni i Hercegovini, ali da se ne pominju Bošnjani. Na njihove netačne teze nasjeli su i strani autori. Tako su generacije od oko 1862.--1992. god. počev od osnovnih škola do fakulteta i postdiplomskih studija najprije u Kneževini Srbiji, zatim u Hrvatskoj, te u Kraljevini Jugoslaviji i u socijalističkoj Jugoslaviji, a onda i u ostalim zemljama Evrope i svijeta učili o Bosni i Hercegovini bez Bošnjaka i Bosanaca. Bilo je pokušaja kritikovanja takvog stanja. Ali prvu kritičku analizu napravila je genijalna velika heroina, borac za istinu Nada Klaić. Brižljivim i savjesnim istraživanjima pronašla je čitav niz falsificiranih dokumenata od strane davnašnje Splitske biskupije, ugarskog dvora i drugih, na temelju kojih falsifikata je iz decenije u deceniju

cijelih 150 i više godina napisan veliki broj Historija i udžbenika historije Bosne i Hercegovine, koje je ona nazvala pogubnim. Nažalost nije doživjela da vidi koliko je bila u pravu kad su tekli potoci bratoubilačke krvi.

Kad je najzad prevagnula potpuna neistina da je pojam Bošnjanin koji se koristi u historiji srednjovjekovne Bosne bio samo regionalni, nove generacije historičara, odnosno povijesničara pisale su historije i udžbenike i to: Jugoslavije, Hrvatske, Srbije, Bosne itd. među kojim autorima je bilo vrlo časnih i poštenih koji nisu znali da je ime bosanskohercegovačkog naroda višedecenijskom propagandom i indoktrinacijom otjerano u zaborav.

Ali i u velikosrpskim i velikohrvatskim osvajačkim krugovima pod čijom komandom su bile državne, vojne i policijske obavještajne službe koje su kontinuirano planski vodile tajne akcije po Bosni i Hercegovini za interese stvaranja Velike Srbije, odnosno Velike Hrvatske. Glavni zadatak je bio zatrijeti ime Bošnjani (Bošnjaci). Naročito su motrili i usmjeravali se na već indoktrinirane historičare, odnosno povijesničare političare i uopće intelektualce ako neko slučajno dođe do istine o Bošnjanima da ga odmah spriječe, kako istina o njima nebi dospjela do šire javnosti.

Najčešće metode kojima su se služili krivotvorci historije Bosne i Hercegovine i okružujućih joj naroda u cilju stvaranja uvjerenja da su Srbi iz Srbije, odnosno Hrvati iz Hrvatske budući oslobodioci i usrećitelji Bosne i Hercegovine. Zato su morali da se služe najčešće slijedećim metodama:

*Falsifikovanje historijskih činjenica raznim neistinama;

*Navođenjem istinitih događaja kojima bi oduzeli ono što se odnosi na Bošnjane (Bošnjake) kako bi iskrivili njihovo značenje i tako udaljili čitaoca od spoznaje istine o Bošnjacima sve tri vjere;

*Prethodno su planski iskrivljeno tumačili događaje;

*Prenaglašavanje slabosti i pogrešaka i isticanje istih u prvi plan o bosanskohercegovačkom narodu-ima, a zataškavanje istine o njima;

*Štampanje velikog broja propagandnih materijala o tome da je Bosna i Hercegovina srpska odnosno hrvatska zemlja, pri čemu je nacrtano puno izmišljenih i ničim dokumentovanih historijskih i političkih karata sa granicama velike Srbije i velike Hrvatske u čije sastave su ucrtavali Bosnu i Hercegovinu cijelu ili njene velike dijelove;

*U literaturi i sredstvima informiranja naročito za Kraljevine Jugoslavije ime Bošnjaci se nije smjelo spominjati, a muslimani su satanizirani i prikazivani svi kao balije, iako istih među muslimanima ima jedva 2-3%, ili

kao poturice, a "poturica" gori od Turčina u njihovoj propagandi i vaspitavanju mladih naraštaja više od 100 godina. Drastičan primjer je Njegošev "Gorski vijenac";

*Krivotvorenje o Bosni i Hercegovini i njena sva tri naroda se iz Kraljevine Jugoslavije postepeno krišom ili javno nastavilo i u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji, odnosno Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. To se radilo šapatom, krijući od boraca za bratstvo i jedinstvo.

*Osvajački krugovi iz Beograda i iz Zagreba su se takmičili ko će više neistina iznijeti o sva tri bosanskohercegovačka naroda, te Bosnu i Hercegovinu prikazati kao tamni vilajet. Takvim je bila slađa neistina od istine. Cilj je sada jasan, bio je osvajanje Bosne i Hercegovine i pravljenje Velike Srbije, odnosno Velike Hrvatske, pljačka njenih prirodnih, državnih i narodnih materijalnih dobara. Glavna prepreka ostvarenja navedenog cilja u njihovoj svijesti bili su na početku Bošnjaci - Bosanci sve tri vjere, a nakon što su višedecenijskim akcijama Bosance pravoslavce posrbili i Bosance katolike pohrvatili, ostali su Bošnjaci-muslimani Bosne i Hercegovine. Zato su čak i kod pokušaja naučne obrade fenomena Bošnjaka i Bosanaca, te njihove Bosne i Hercegovine sadržajima dodavali svoju nekad prikrivenu, nekad otvorenu kivnju prema muslimanima, njihovom nepobitnom bošnjanskom (bošnjačkom) identitetu milenijumski vezanom za teritoriju Bosne i Hercegovine. Jer simulirajući analitičke naučne metode gdje su umjesto naučnih činjenica podmetnute neistine da su Bošnjaci pravoslavci navodno Srbi, odnosno da su Bošnjaci katolici navodno Hrvati. A da su Bošnjaci muslimani navodno srpski odnosno hrvatski poturice, te je tako konstruirana teorija da je Bosna i Hercegovina srpska zemlja. Tako tvrde mnogi autori istočno od Drine, odnosno da je Bosna i Hercegovina hrvatska zemlja kako su tvrdili mnogi autori zapadno od Une. Propagandom su indoktinirali ne mali broj Bosanaca da za njima ponavljaju te pogubne tvrdnje.

Vremenom su se najprije prikriveno vodili cijeli tajni ratovi između osvajačkih krugova iz Beograda i iz Srbije, s jedne strane i osvajačkih krugova iz Zagreba i iz Hrvatske s druge strane. Oni prvi su izmislili brojne "naučne argumente" kako je Bosna i Hercegovina srpska zemlja, a ovi drugi su također izmislili brojne "naučne argumente" kako je Bosna i Hercegovina hrvatska zemlja. Ti tajni materijali u centrima službi državnih bezbjednosti (sigurnosti) bili su odavno prigotovljeni. Tako kad je stvorena Kraljevina SHS i kasnije Kraljevina Jugoslavija u njoj nema BiH ni Bosanaca (velikosrpska koncepcija). Isto tako kad je stvorena NDH ni u njoj nema BiH ni Bosanaca sve tri vjere. Poznato je da je na prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a i na drugom zasjedanju

AVNOJ-a srušena i osuđena i velikosrpska i velikohrvatska osvajačka koncepcija i Bosni i Hercegovini, defakto vraćena državnost, sa čime su bili ozlojeđeni i jedni i drugi osvajači. Čekalo se samo da nestane glavni subjekt kohezije Jugoslavije, da Tito umre i da se stiša narodno žaljenje za njim. Poslije Titove smrti, na osnovu gore navedenih osvajačkih pretenzija velikosrpskih i velikohrvatskih krugova Jugoslavija bi se raspala čak i da nije bilo uvijek spremnih stranih uticaja i drugih problema, Kosova naprimjer.

Dakle, čim se, pogotovo u historijskoj nauci, pođe od pogrešnog stajališta, onda se mora primjenjivati i pogrešan metod. U njihovoj propagandi i indoktrinaciji Bošnjaci pravoslavci su Srbi, odnosno Bošnjaci katolici su Hrvati, a muslimani su poturice, a poturice gore od Turaka, te ih treba pobiti, protjerati i njihovu imovinu opljačkati, a Bosnu i Hercegovinu pripojiti Srbiji, kao što je bilo za vrijeme Kraljevine Jugoslavije (Srboslavije), odnosno Hrvatskoj kao ono za vrijeme Nezavisne države Hrvatske ili je podijeliti na srpski i hrvatski dio kao što su uradili Cvetković i Maček. Dakle, Bosne i Bosanaca i Hercegovaca nema ni u srpskoj ni u hrvatskoj koncepciji.

Za ostvarenje tako velikog cilja sve je dozvoljeno od pljačke, silovanja, svih oblika mučenja i ubijanja, a u onim mirnim razdobljima baš svi vidovi indoktrinacije.

Neki bošnjački i bosanski autori kažu: "pa neka su se Bošnjaci pravoslavci posrbili i Bošnjaci katolici pohrvatili, to je njihovo privatno demokratsko pravo da se slobodno opredijele u koju god hoće naciju."

Tačno je to da se svaka vjerska ili kulturna društvena grupa ima pravo slobodno opredijeliti u njima po nečemu blisku naciju. Ali sloboda je dopuštena do granice dok ne ugrožava pravo na slobodu druge društvene grupe. Ovdje u Bosni i Hercegovini radilo i radi se o mnogim ne prirodnim procesima. Bošnjaci pravoslavci su se posrbili pod uticajem višedecenijske osvajačke propagande iz Beograda i iz Srbije samo po osnovu vjere i to sa ciljem da se tako Bosna i Hercegovina priključi Srbiji, te tako stvori velika Srbija, a Bošnjaci muslimani unište i protjeraju. Isto tako Bošnjaci katolici su se, pod uticajem osvajačke propagande iz Zagreba i iz Hrvatske, pohrvatili samo po osnovu vjere sa krajnjim ciljem, da se Bosna i Hercegovina osvoji i pripoji Hrvatskoj te da se tako stvori velika Hrvatska, a Bošnjaci muslimani da se također pohrvate, a ko ne bude htio ubiti ga ili protjerati. Dakle, njihova sloboda posrbljivanja, odnosno pohrvaćivanja direktno je ugrozila Bošnjake muslimane i dovela u pitanje opstanak BiH što je dovelo do neminovnih sukoba. Stoga nisu u pravu oni autori koji misle da je posrbljivanje Bošnjaka pravoslavaca i pohrvaćivanje Bošnjaka katolika bilo bezazleno. Nipošto, jer

je to učinjeno iz osvajačih pobuda višedecenijskom propagandom sa ciljem osvajanja Bosne i Hercegovine i uništenja njenog trećeg i najbrojnijeg dijela naroda Bošnjaka muslimana. Naravno i to je sad postalo historija Bosne i Hercegovine, ti procesi su završeni i nemožemo sada tražiti da se točak iste vraća natrag. Ali možemo se osvijestiti i vlastitu pamet u glavu bar za ubuduće da naučimo djecu da smo braća, te da se nikada ne proliva nevina krv Bosanaca sve tri vjere ni za račun stvaranja velike Srbije niti za račun stvaranja velike Hrvatske.

U toku višedecenijskog istraživanja istine o ovoj temi primjenjivao sam prema potrebi sve metode društvenih nauka. Sama priroda istraživanja etnogeneze Bošnjana - Bošnjaka zahtijevala je najviše komplementarnu metodu.

Komplementarni metodološki pristup izlaganja, dodajući relevantne spoznaje i shvatanja drugih autora (onih koji su se duže bavili ovom i srodnim temama) uz odgovarajuća moja otkrića i dopunska objašnjenja o tematici tako što sam za savremena zbivanja otkrivao uzroke u ranijim historijskim dešavanjima; posebno od propasti Pokreta za autonomiju Bosne Husein Kapetana Gradaščevića i uništenja elite Bošnjaka od 1832. - 1852. god., zaključno sa akcijama Omer paše Latasa. Zatim otkrivamo da su ubrzo i naročito od 1862. god. uslijedile akcije velikosrpskih i velikohrvatskih osvajačkih krugova sa njihovim osvajačkim pretenzijama na BiH i uništavanja svih Bošnjaka muslimana u njoj makar i asimilacijom i pokrštavanjem, a ako to ne uspije onda fizičkim uništavanjem, tj. genocidom. Dakle ovo moje djelo nije kompilacija nego djelo nastalo uz velike napore pored ostalih naročito komplementarnom metodom. Za dokaze priložio sam brojne političke i historijske mape (karte), veliki broj dokumentarne građe, pri čemu smatram stećke i mape (karte) njihove rasprostranjenosti najrelevantnijim dokazima mojih teza.

Najrelevantniji dokaz da se narod Bosne i Hercegovine zvao Bošnjaci i to: Bošnjaci katolici, Bošnjaci hrišćani - pravoslavci i Bošnjaci muslimani sve do oko 1870. g. smatram "Načertanije" Ilije Garašanina.

Nažalost svi su okolo mislili da znaju više nego Bošnjaci, a zapravo pripadnici sve tri religije su indoktrinirani. Ali Bošnjaci su prošli najgore! Iz nekoliko objektivnih razloga, a kasnije i iz vlastite nemarnosti umalo su nedavno porobljeni za sva vremena, pored ostalog i zbog ne poznavanja vlastite etnogeneze i vlastitog identiteta. Ako ne zna kako je dospio do- ovdje, on nezna kojim pravcima treba ići u budućnost!!!

I dok pišem rezultate dugogodišnjeg traganja za identitetom sva tri bosanskohercegovačka naroda osjećam kako su jedan broj bosanskohercegovačkih intelektualaca ponovo zadrijemali nad vlastitim identitetom. Vjerovatno

misle da nam to ubuduće neće više trebati. Kao ući ćemo u Evropsku uniju i onda nam neće biti potrebno.

Bili smo se tako zbog vlastite nemarnosti uspavali i za Titova vakta misleći da će "bratstvo i jedinstvo" biti vječno.

Ne treba zaboraviti vremena se mijenjaju i to u nekakvim ciklusima 30 - -50 godina, kad se ponovo stvore mogućnosti za najezdu destruktivnih nacionalističkih ili fašističkih snaga. Ako ne izvučemo pouke iz dosadašnjih genocida, agresija i tragedija, ne reformiramo sva dosadašnja saznanja i na nov način ne naučimo iznova etnogenezu i identitet sva tri bosanskohercegovačka naroda, tj. da imamo Bošnjane kao pretke, ponovo će doći do bratoubilačkog rata i stradanja stotina hiljada nevinih iz sva tri naroda.

Amanet čitaocima:

Ova knjiga i rezultati mog dugogodišnjeg istraživanja ne smiju biti osnova za bilo kakvu prisilu ili za bilo kakvo omalovažavanje, potcjenjivanje ili vrijeđanje i sl. onih čiji su preci drugom polovinom XIX stoljeća iz Bošnjaka pravoslavaca prešli u bh Srbe, odnosno onih Bošnjaka katolika u bh Hrvate. To su u ovoj knjizi opisanim okolnostima, naročito pod uticajem žestoke dugogodišnje propagande iz Beograda, i iz Zagreba učinili njihovi preci za šta sadašnje generacije nisu krive. Nama je bitno da se napokon sazna istina, da imamo zajednički korijen i stablo i da ogranci idu iz toga zajedničkog stabla, Bošnjani(ci) nisu kao Švajcarci tri različita naroda, nego sadašnja tri naroda potiču od jednog - Bošnjana.

Dakle, moja žarka želja nije da doprinesem konačnom nacionalnom osvješćivanju Bošnjaka muslimana, nego i bh. Srba i bh. Hrvata, da nikada ubuduće ne bude prolijevanja krvi među njima (nama), jer smo zapravo jedan narod.

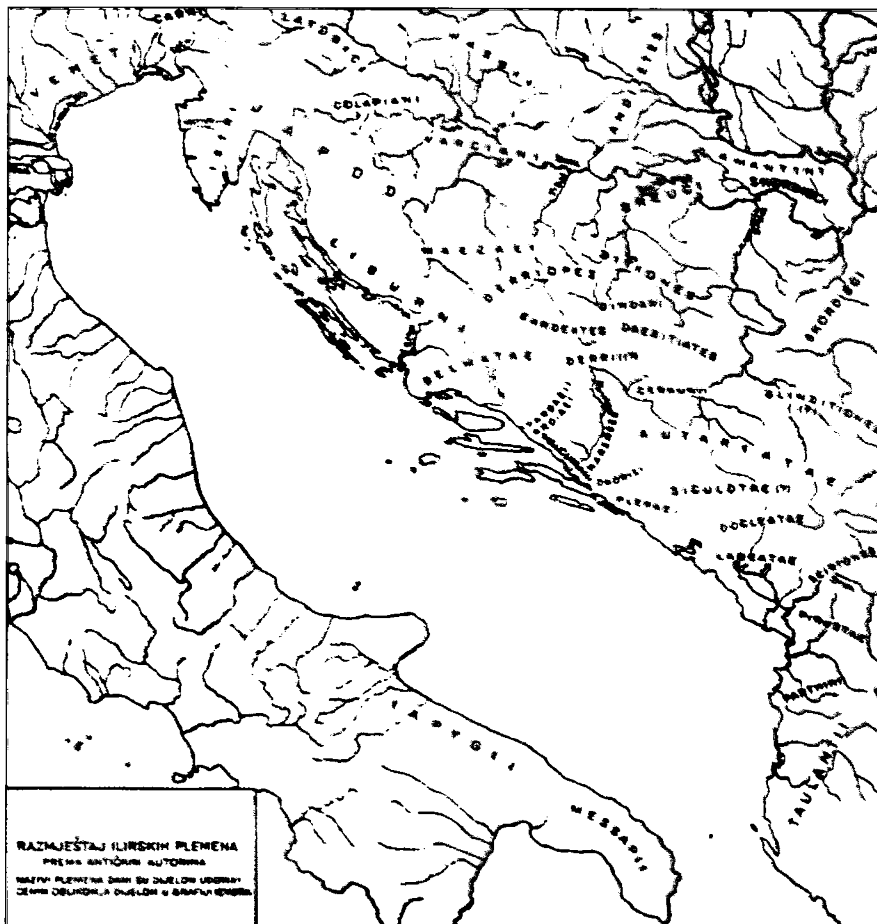
I

NARODI KOJI SU ŽIVJELI NA TERITORIJI DANAŠNJE BOSNE I HERCEGOVINE PRIJE DOSELJENJA JUŽNIH SLAVENA

Prvi narod, poznat historiji koji je živio na područjima današnje Bosne i Hercegovine i šire oko nje bili su Iliri. Prema dosadašnjim saznanjima oni su tu negdje oko trinaest stoljeća prije nove ere i blizu 650 godina n.e. gotovo 2000 godina. Arheološka iskopavanja su pokazala da se ilirski narod razvio iz rodovskih i plemenskih grupa koje su još u neolitu postojale na ovim prostorima. To je dakle, najstarije autohtono stanovništvo. Prema dosadašnjim saznanjima Iliri su indoevropska etnička skupina koja je eto tako davno naselila istočnu obalu Jadranskog mora. Moguće je da su se doseljavala i druga plemena, ali su se morala asimilirati u Ilire. Prema imenima nekih njihovih plemena i danas postoje nazivi: od Panona Panonija, od Dalmata Dalmacija. Nazivi rijeka Drina, Lim, Sana, te planine Majevica, mjesta Risan itd. su iz ilirskog vremena. Živjeli su od istočnih obala Jadranskog mora do srednjeg Dunava, a na istoku do rijeke Morave. O njima je pisao grčki historičar Hekatej. Na područjima današnje Bosne i Hercegovine živjela su sljedeća ilirska plemena: Breuci, Maezaei, Ditiones, Derriopes, Dindari, Sardeates, Daesitiates, Derrii, Ceraunii, Vardei (Ardiaei), Melcumani, Narenses, Daorizi, Pleraei i drugi, te dijelovi plemena: Japoda, Liburna, Delmatea, Autariatea, Sikuloteaea.

Njihov raspored je bio sljedeći: donji tok rijeke Une i njeno ušće Varciani, srednji tok rijeke Vrbasa Mezei, donji tok i ušće Vrbasa Oseriates, gornji tok Vrbasa Deriopes i Deuri. Donji tok i ušće rijeke Bosne Breuci. Gornji tok rijeke Bosne Desidijati. U srednjem toku s obe strane rijeke Drine Dindari. U zapadnom i sjeverozapadnom dijelu Bosne Japodi, južno od njih Liburni. Na zapadnom dijelu Bosne, posebno u slivu rijeke Cetine Delmate. U gornjem toku rijeke Drine Sikulote i Autariate. U gornjem toku Neretve Narensi, a srednji i donji Daorzi. Zapadno od Neretve Vardei i Melcumani.

MAPA ILIRSKIH PLEMENA

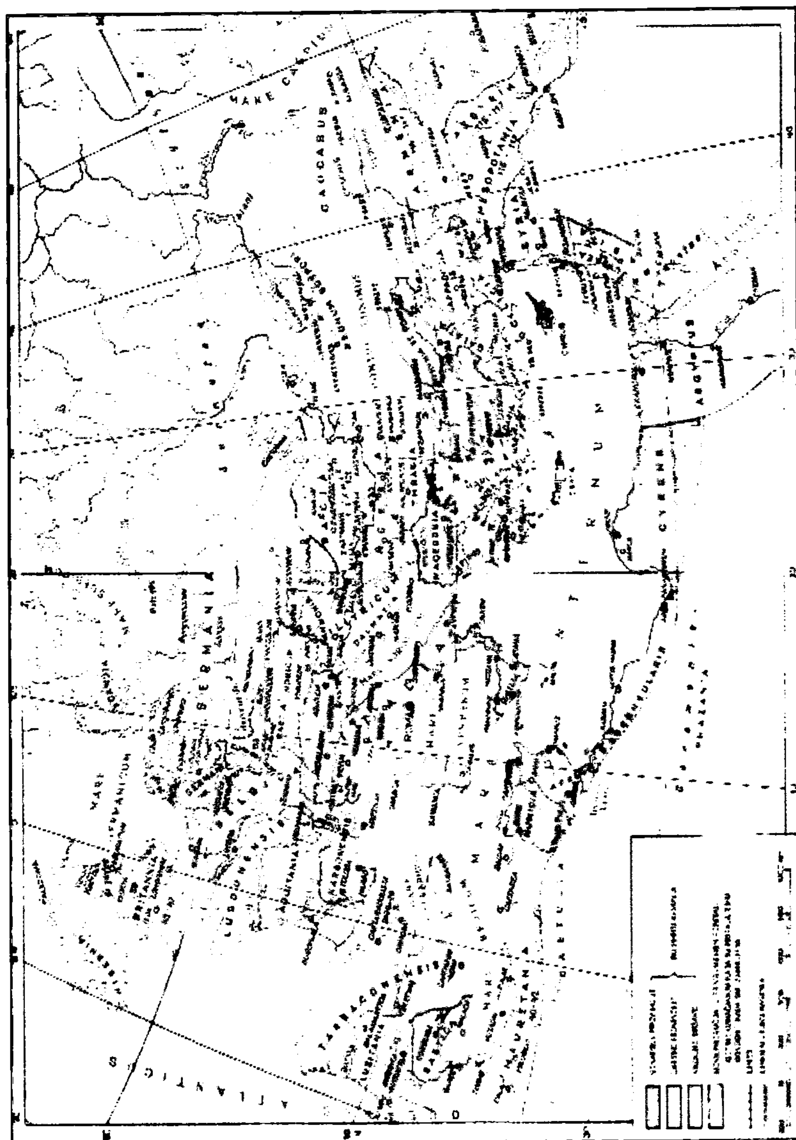

Izvor: Leksikon JLZ, Zagreb, 1974., str. 388

Na područjima Balkanskog poluostrva koja su bila naseljena Ilirima formiralo se više plemenskih saveza. Vremenom su se ti plemenski savezi integrirali u jedan moćan narod i formirali vlastitu državu ILIRIK, koju su morali priznati i Grci i Rimljani. Glavnu ulogu u formiranju te države odigralo je ilirsko pleme Ardijejaca na čelu sa kraljem Argonom. Njega je naslijedila njegova žena Teuta koju su Rimljani porazili 229. godine p.n.e. Tada je Rim formirao protektorat nad Ilirikom čija je centralna oblast bila današnja Bosna i Hercegovina. Tome protektoratu je kasnije pripojena država ilirskog kralja Geucija oko 167. g. p.n.e. Nije poznato da su Rimljani bilo u čemu promijenili etničnu sliku Ilirika. No, Rimljani su izgradili nove i

popravili stare puteve, koji su povezivali Panoniju preko današnje Bosne i Hercegovine sa Jadranskim morem i Dalmacijom koja je i sama bila dio Ilirika.

KARTA RIMSKE IMPERIJE OD 63. G. P.N.E. DO 117. G. P.N.E.
RIMSKA IMPERIJA

RIMSKA IMPERIJA ZA VRIJEME AVGUSTOVE I TRAJANOVE VLADAVINE

Izvor: VE, sveska 8, Beograd, 1966., str. 305

Vidi se da je područje današnje BiH bilo centralni dio Ilirikuma. Zvalo se tako zato što su na njemu živjeli Iliri više od jednog milenijuma.

U drugoj polovini I stoljeća p.n.e. Ilirik je zahvatao područje od rijeke Raše u Istri do rijeke Mati u Albaniji, kojem je 27. g. p.n.e. priključena Panonija. Ostao je u sastavu Rimskog carstva sve do njegova pada 476. g.

Iliri su dizali ustanke da zbace vlast Rimljana. Najpoznatiji je onaj koji je skršen 6. - 9. g. i Ilirik podijeljen na Gornju Panoniju i provinciju Ilirik u čijem sastavu je ostala Dalmacija. U vrijeme Dioklecijana (243-316) koji je bio Ilir po narodnosti Ilirik je jedna od četiri prefekture Rimskog carstva koja je obuhvatala gotovo cijelo Balkansko poluostrvo, a sastavljena od većeg broja manjih oblasti, odnosno administrativnih jedinica, kao što su Trakija, Mezia, Ilirikum (današnja Bosna i Hercegovina), Norik i Dalmatia.

Nakon što je rimski car Teodosije 395.g. podijelio Rimsko carstvo na istočni i zapadni dio područja današnje Bosne i Hercegovine Illyricum i dalje su ostala u Zapadnom rimskom carstvu. Na slijedećoj priloženoj mapi se vidi da je granica rijeka Drina. Ovaj događaj pokazuje da je područje Bosne i Hercegovine od iskona sastavni dio Evrope.

Tvrdilo se da je granica Drina, ali su uticaji na stanovništvo (Ilire) bili slabi i sa istoka iz Carigrada i sa zapada od strane Rima. Zapravo taj se projekat nikad nije ostvario, te Bosna nikad nije pripala istočnom Vizantijskom carstvu iako se Zapadno raspalo.

Ostala je nesvrstana. Nije se dala pokoriti ni Carigradu ni Rimu.

Vjera Ilira - Uprkos upornih pokušaja Rimljana da romaniziraju Ilire, oni se nisu dali mijenjati. Gotovo svako ilirsko pleme imalo je svoju višebožačku vjeru. Postojalo je oko četrdeset vjera. Većini Ilira glavni bog bio je **Silvan** slično kao kod Rimljana i Grka. On je čuvar šuma, pastira i stada. Drugi po važnosti u kojeg su Iliri vjerovali bila je boginja **Dijana**. To im je bila boginja divlje prirode i lova. Kao i ostali drevni višebožački narodi tako su i oni ovim i drugim bogovima, svakome od njih molili i priređivali molidbene rituale i prinosili žrtve. Na tom nivou ih je zateklo i odatle počelo svoj rad rano kršćanstvo.

Život pod protektoratom Rima, omogućio je, te su rano kršćanstvo i rimska kultura postepeno dospijevali iako su Iliri vrlo tvrdi da bi prihvaćali tuđe ideje.

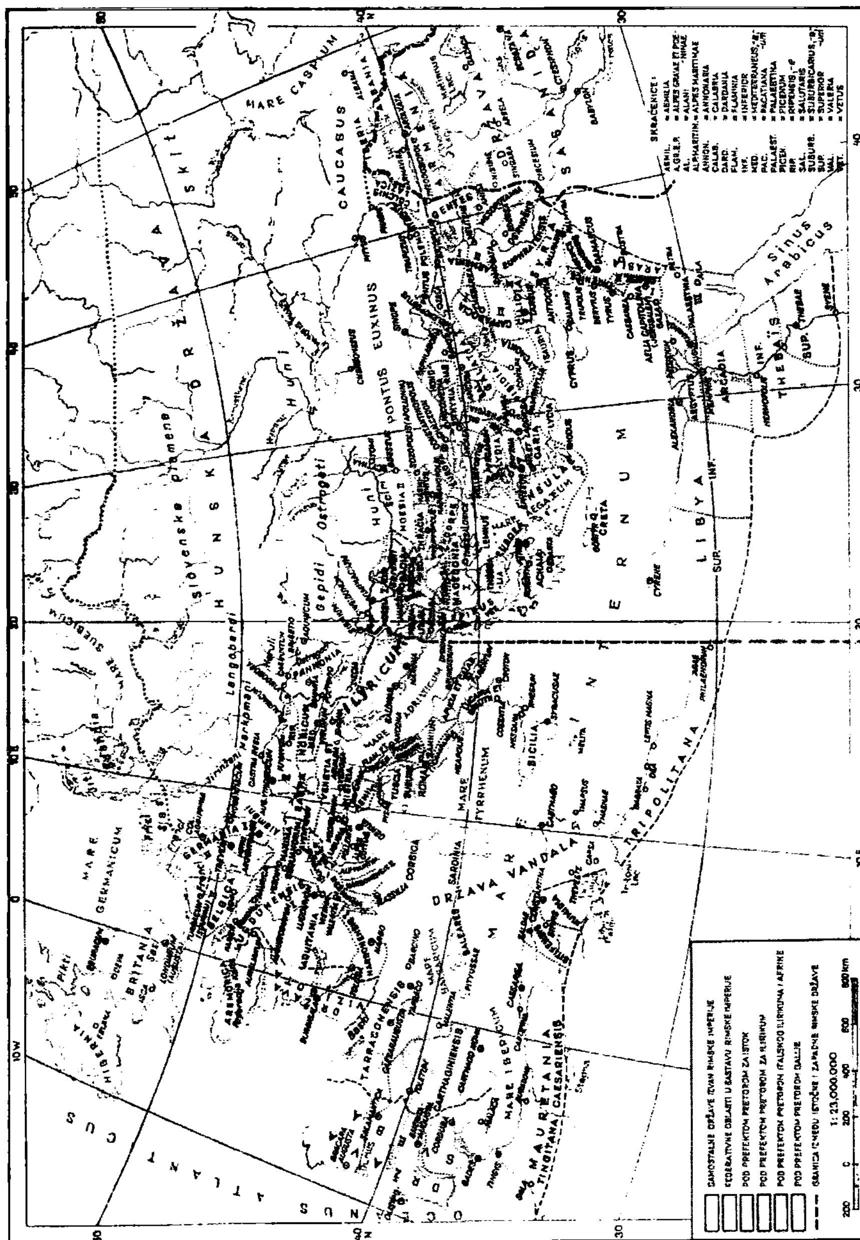
Spomenici rimske kulture kao što su amfiteatar u Puli, Dioklecijanova palača u Splitu i brojne iskopine u Solinu, temelja rimskog dvorca u Mogorjelu kod Čapljine, pokazuju da je rimska kultura bila prisutna kod Ilira na Jadranu, Vojvodini, Makedoniji i Bosni. Međutim na tlu dijela Ilirika

današnje Bosne gdje je bilo jezgro Ilira, osim onih na Ilidži i Butmiru kod Sarajeva, nisu nađene neke značajne rimske iskopine. Autohtona kultura Ilira se uporno održavala.

Arheološka iskopavanja su otkrila rane rimske građevine i ranokršćanske crkvice bazilike i to u sljedećim mjestima: Vrtoče i Golubić kod Bihaća, Čarakovo, Čitluk i Blagaj, Mujadžići, Oborci, Turbe, Mali Mošinj, Šiprage, Zenica, Halapići, Kakanj, Velika vrata, Čipuljići, Otinovci, Šuica, Letke, Prisoja, Žitomislići, Cim, Mogorjelo kod Čapljine, Nerezi, Cinići, Dabravina kod Breze, Lepenica, Višnjica, Crkvine kod Blažuja, Skelani na Drini, Lisičići kod Konjica i drugim, ukupno oko 33. Većina su malih dimenzija i gotovo sve istog plana i oblika.

Važne napomene u vezi pada Rimskog carstva

Međutim epohalni potresi, nemiri i procesi tokom propadanja i najzad pada Zapadnog rimskog carstva 476. g. kad se pomišljalo da je smak svijeta za dugo vremena su paralizirali rad Rimske kurije. Više se pričalo, pisalo i tumačilo o uzrocima propasti "Države božje" nego o daljem širenju kršćanstva. Osim toga sve gore nabrojane bazilike porušili su tokom njihove najezde Goti i kasnije dovršili Slaveni i Avari, svećenstvo dijelom poubijano, i izumrlo. Razaranja i ubijanja su bila takva da je potpuno prekinut rad i djelovanje ranog kršćanstva na tlu današnje Bosne i Hercegovine i šire.

Istočno rimsko carstvo - Vizantija

Zapadno rimsko carstvo, granica je rijeka Drina.
Bosna je od iskona evropska zemlja

RIMSKA IMPERIJA 454.

Godine 395. rimski car Teodosije podijelio je Rimsko carstvo na istočni i zapadni dio.

Izvor: VE, sveska 8, Beograd, 1966., str. 313

Poznato je i u nauci i u krugovima katoličke crkve da je prvu kršćansku propovijedničku aktivnost na područjima Dalmacije, a možda i djelimično Bosne obavljao apostol Pavle, koji je 58. g. Rimu javio da je područjima od Jerusalema pa svuda oko Sredozemnog mora sve do Ilirika prenio i objasnio Kristovo evanđelje. Jedan naknadni dokument Poslanica Pavla svom učeniku Timoteju kazuje da je u apostolski rad bio uključen i sv. Luka.[3]

Ali ne znamo da li su postigli neke rezultate kod Ilira u područjima današnje Bosne i Hercegovine, ali vjerovatno ih je bilo, makar skromnih. Žestoki dramatični događaji mnogo toga uništili.

Period propadanja Rimskog Carstva oko 476. g. i prije toga, tačnije najezda Istočnih Gota koji su vladali od 410. g. do 535. g. onemogućila je dalji razvoj kršćanstva na ovom području.

Ako je od ranog kršćanstva bilo šta ostalo, vjerovatno je propalo tokom najezde Avara i Slavena 590. i 614. g. od kada su se nastavile velike strahote i vrtlozi. Te žestoke borbe, trajale su sve do oko 605. godine. U nastalim strašnim vremenima nestale su sve bazilike i gotovo sve tekovine rimsko-vizantijske (grčke) kulture.

Naime, u pismu sv. Jeronima iz 396. g. piše: "Već je dvadeset i više godina da između Carigrada i Julijskih Alpa dnevno teče rimska krv. Got, Sarmat, Krad (predak Švaba), Alan, Hun, Vandal (germansko pleme koje je najčešće i najjače napadalo Rim - Markoman (starogermansko pleme također poznato po napadima na Rim) pustoši, pljačka i razara Skitiju, Trakiju, Makedoniju, Dardaniju (Ilirsko pleme s obje strane Južne Morave), Daciju, Tesaliju, Ahaju, Epir, Dalmaciju i sveukupne Dalmacije (tu je Ilirik). Koliko je matrona, koliko božjih djevica, koliko odličnih i plemenitih tjelesa palo žrtvom strasti ovih divljih životinja. Zarobljeni su biskupi, poubijano je svećenstvo, nema više Božjeg štovanja. Crkve leže u ruševinama, uz oltare Kristove privezani su konji, a mošti su mučenika porazbacane: svugdje samo tuga i užas i mnoštvo slika smrti".[4] To je slika godinu dana nakon podjele Rimskog carstva.

---

[3] Apostoli (grč.) po Bibliji, 12 Isusovih učenika, kojima je on povjerio širenje svoga naučavanja: Petar i Andrija, Jakov i Ivan, Filip i Bartolomej, Matej i Toma..., Leksikon JLZ Zagreb, 1974., str. 40

[4] Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini, str. 13.

Stanje se pogoršavalo i najzad su Goti 476. g. srušili Rimsko carstvo. U Rimu se smatralo da je to Kijametski dan. Pala je država božija! Kralj istočnih Gota **Teodorik** je ove krajeve 493. g. uz Italiju uvrstio u Gotsku Kraljevinu.

Za veliko čudo u narednih 100 godina Iliri su gotovo potpuno asimilirali Gote. No, Iliri nisu imali vremena prihvatiti rano kršćanstvo upravo zbog navedenih dramatičnih zbivanja. Većinom su zadržali svoja milenijska više-božačka uvjerenja. Samo mali dio, je moguće nekako preživio sa ranokršćanskim vjerovanjima.

Podijeljeno je Rimsko carstvo nakon smrti Teodozija 395. god. između njegovih sinova Honorija i Arkadija, i određena granica Drina.

Samo 4 godine prije podjele Rimskog carstva Teodozije je 391. god. proglasio kršćanstvo državnom religijom.

Nakon podjele Rimskog carstva na istočno i zapadno 395. god. Zapadni Goti na čelu sa Alarih-om osvajaju Rim 410. god., od tada Rimska kurija djeluje iz Ravene.

Na kraju 476. god. jedan od germanskih vojskovođa pobjeđuje posljednjeg zapadno-rimskog cara Romula Augustula.

Taj datum (kijametski dan) se smatra padom Rimskog carstva. Ali ostaje Istočno rimsko carstvo-Bizant sve do 1453. god.[5]

---

[5] Vizantija (Bizant) misli se na Vizantijsko ili Bizantsko carstvo. To je srednjovjekovna feudalna imperija sa predstolnicom Konstantinopolisom, koji je nastao na nekadašnjem mjestu Bizantion ili Vizantion (sadašnji Stambol).

Vizantijsko carstvo se razvilo od Istočnog rimskog carstva, a osamostaljuje se nakon propasti Zapadnog rimskog carstva.

Istorija Vizantijskog carstva dijeli se na tri epohe:

a) ranovizantijsku (poznorimsku);

b) epohu tematskog uređenja;

c) vojno feudalnu epohu.

Konstantinopolis je od 330 do 395 (podjela R.c) bio glavni grad Rimskog carstva što iznosi 65 godina. Od 395 - 1453. je glavni grad Vizantijskog carstva, a to je = 1058. god., i ako se doda onih 65 to je = 1123. Od 1453. do sada je glavni grad Osmanskog carstva i Republike Turske, a to je 2003 - 1453 = 550 godina. Pad RIMA 476 god. **"države božije" Od tada potiče priča o "smaku svijeta" o "Kijametskom danu".**

Nakon propasti Zapadnog rimskog carstva Vizantijci su sebe nazvali Rimljanima (na grčkom jeziku) Romejima, a svoje vladare rimskim carevima i poglavarima cijelog hrišćanstva (kršćanstva). Kao nasljednica Rimskog carstva, Vizantija je težila da obnovi vlast nad svim njegovim teritorijama. Za ostvarivanje tih ciljeva Vizantija je posebno u VI stoljeću prilagođavala svoju državnu, vojnu i crkvenu organizaciju uvjetima što jačeg grciziranja crkvenih vlasti. Rimske tradicije se sve više zaboravljaju, a grčka kultura i uticaj je u stalnom usponu.

Dakle, nakon podjele Rimskog carstva 395. god. teritorija današnje Bosne i Hercegovine se našla zapadno od Drine, tj. u sastavu Zapadnog rimskog carstva.

Sa aspekta religijskih uticaja ona se našla van uticaja Vizantije i Konstantinopola i na krajnjoj periferiji od Rima.

Međutim, ta najranija faza kršćanstva je naglo ometena napadom Gota.

Postoje mišljenja da su se Goti zadržali ovdje. Ali izgleda nisu jer ih je početkom VI stoljeća istjerao bizantijski car Justinijan, nakon čega su ova područja došla pod Vizantiju. **Ostatak Gota se asimilirao u Ilire.**[6]

[6] Prema Orbiniju nisu nego su glavni, pa kad su Bošnjaci u II svjetskom ratu tražili za svoju zemlju samostalnost od tzv. Nezavisne Države Hrvatske i nastojali utvrditi svoj bošnjački identitet na izdvojenoj nacionalnoj bazi. U novembru 1942. god. skupina bošnjačkih autonomista uputila je Hitleru „memorandum", u kojem su napisali:

„Po svojoj rasi i krvi mi nismo Slaveni, mi smo gotskog porijekla,...doselili smo se na Balkan u III stoljeću kao germansko pleme." no čak ni Hitler nije prihvatio te tvrdnje. Vidjeti o ovome: Enver Redžić, Muslimansko autonomaštvo, str. 71.

II

KRATKO O STARIM SLAVENIMA

A) STARA POSTOJBINA ILI PRADOMOVINA SLAVENA

O staroj postojbini Slavena doznajemo iz podataka što su ih pisali onovremeni vizantijski, grčki, rimski, arapski, perzijski i drugi učeni ljudi, pisci i istraživači. Dokazano je da su pradomovinu Slavena činile prostrane nizije duž rijeka: gornje Volge, Srednjeg Dnjepra i Visle na istoku i Odre na zapadu, na jugu do podnožja Karpata, obala Crnog mora i na sjeveru do Baltičkog mora. Živjeli su u rodovskim i plemenskim zajednicama. Bavili se zemljoradnjom, stočarstvom, lovom i ribolovom i to na izuzetno niskom nivou. Vjerovali u više bogova: boga Sunca Dajbog; groma Perun; proljeća Vesna; plodnosti Živa; smrti i zime Morana i druge.

Slaveni su se kao što je poznato, iz svoje pradomovine, iz više razloga raseljavali na istok Arati, zapad Veneti i jug Južni Slaveni. To raseljavanje trajalo je više od 300 godina. Započelo je oko 350. g., a završilo oko 645. godine.

Takođe, je poznato da su se oni sami nazivali različitim plemenskim imenima, a za imenovanje cijelog naroda upotrebljavali su naziv Slaveni ili Sloveni.

Potpuno i pravo značenje toga naziva još uvijek nije objašnjeno. Tako im je ime i gotovo.

Naseljavanje Slavena na Balkansko poluostrvo se moglo dešavati nakon pada Rimskog carstva i nakon što je bila jako oslabila Vizantija. Kad nije imao niko da ih uspješno zaustavi, do polovine VII stoljeća Slaveni su naselili gotovo sve od Soče i Jadrana do Crnog mora, te do Egejskog mora na jugu. Proces doseljavanja Slavena na Balkansko poluostrvo bio je dugotrajan i vrlo složen. Oni nisu ovamo dolazili planski istovremeno sa istih područja i istim pravcima.

Istjerali ili dijelom asimilirali starosjedioce Ilire, Tračane i Kelte kolonizirali se i nasilno naselili na Balkanskom poluostrvu. Na kraju su prevladali i zavladali Slaveni što dokazuje jezik.

B) PODJELA SLAVENA PRILIKOM RASELJAVANJA

U daljim historijskim procesima formirale su se tri velike grupe slavenskih naroda i to: od Anta (Istočnih Slavena): Rusi, Ukrajinci i Bjelorusi; od Veneta (Zapadnih Slavena): Česi, Slovaci, Poljaci i Lužički Srbi i od Južnih Slavena:

Bošnjani, Dukljani (kasnije Crnogorci), Hrvati, Karantanci (kasnije Slovenci), Rašani (kasnije Srbi), Makedonci i Bugari, ili kako je u novijoj historiji ustaljeno: Slovenci, Hrvati, Bošnjaci, Srbi, Crnogorci, Makedonci i Bugari.

C) DOSELJAVANJE JUŽNIH SLAVENA I AVARA - OBRA NA BALKANSKO POLUOSTRVO

Plemena starih Slavena koja su tokom pomjeranja i seljenja pošla na jug morala su proći težak put preko vrletnih i šumovitih planinskih masiva Karpata.

Naselila su, tokom druge polovine V st. plodne ravnice lijeve obale donjeg Dunava. Pristizale su nove mase te kad su tu našle zauzeto, išli su dalje ka jugu i ka zapadu. Osvajanje Balkanskog poluostrva od strane Južnih Slavena i Avara moglo se desiti tek nakon propasti Rimskog carstva i jako oslabljene Vizantije. Onda kad su unutrašnji potresi i dugi ratovi protiv Perzijanaca oslabili Vizantijsko carstvo do te mjere da se najezdi Slavena nije moglo suprostaviti.

Iz svoje stare postojbine Južni Slaveni doseljavali su se iz više pravaca i u nekoliko talasa tokom više decenija počevši od oko 550. god.

Proces naseljavanja Slavena na Balkansko poluostrvo prema vizantijskim izvorima završio se do sredine VII stoljeća. U vrijeme doseljavanja pa sve do polovine VIII st. od Jadrana do Karpata među tadašnjim južnoslavenskim stanovništvom onovremeni navedeni historičari nigdje nisu spomenuli imena ni Srba ni Hrvata. Ni u staroj postojbini nije bilo tih imena. **Na Balkan su došli samo Južni Slaveni. Poznati vizantijski pisac Prokopije iz VI stoljeća opisao je mnoga pozitivna svojstva i običaje Slavena a nigdje ne spominje bilo kakve Srbe ili Hrvate.**[7] Da su se među Slavenima izdvajala još neka imena on bi to sigurno istakao i napisao.

U svojoj knjizi "Strategikon" vizantijski pisac Pseudo-Maurikije iz VII st. piše o Slavenima i mnogim slavenskim plemenima, ali nigdje ne spominje Srbe niti Hrvate. I on piše o Slavenima kao o jednom narodu. Tako uostalom pišu i svi ruski, ukrajinski, bjeloruski, češki, slovački, poljski i drugi pisci. Da su se doselili Srbi i Hrvati u svim tim knjigama pisalo bi: doseljavanje Srba i Hrvata, a ne bi pisalo: **O doseljavanju Južnih Slavena i Avara na Balkansko poluostrvo.**

---

[7] Fuad Slipičević, Istorija FNRJ, Sarajevo 1961., str. 77; N. Klaić, CD str. 10 i 26, rečenice koje govore o novim vidicima; Petar Vlahović, Postanak i razvoj srpske nacije, Beograd, 1979., str. 95.

D) KRATKO O AVARIMA - OBRIMA

Objašnjenja o naseljavanju Balkanskog poluostrva, o "nestanku" autohtonih Ilira, Tračana, Kelta, Romana i drugih bila bi polovična, ako se izostavi objašnjenje dolaska i uloge Avara - Obra (Slaveni su Avare zvali Obri).

Avari su mongolski nomadski narod čiji su korijeni okolina Bajkalskog jezera. Krećući se na zapad, nakon što su se prethodno udružili sa plemenima turskog porijekla Ujgurima došli su na Kaspijsko more, udružili sa kavkaskim Alanima, pokorili Kutrigure, takođe turskog porijekla.

Od oko 550. g. do oko 560. g. pomagali su Vizantiji u borbi protiv barbara. Vizantijski car Justinijan im je dao područje južno od Dunava (današnja sjeverna Bugarska), a Justinijan II im uskratio novčanu pomoć 565. godine. To je bio razlog da se okrenu protiv Vizantije.

Oko 567. Slavenima su se dakle pridružili Avari - Obri, koji su bili bolje organizirani, vještiji i spretniji ratnici. Koristeći dobre konje brzo su osvajali nova područja. Krenuli su od obala Crnog mora i naišli na mnoga područja koja su već bili osvojili Slaveni, pridruživali su im se i s njima polazili dalje prema srednjoj i jugoistočnoj Evropi, naročito prema Noriku, Dalmaciji, Grčkoj i Carigradu. ... Napali su Langobarde u Panonskoj niziji. Langobardi bježe u Italiju, a Avari naseljavaju Panonsku ravnicu.

... Napravili su Avarsko-Slavenski savez i u njemu imali izrazitu premoć. Uvježbanu konjicu pod kaganom, pokretni spretni i okretni u odnosu na slavensko pješaštvo. Povremeno su napadali i mnoga slavenska plemena, koja su se morala sklanjati i naseljavali brdovite, pa i planinske predjele Balkanskog poluostrva i u oblasti istočnih Alpa.

Najviše ih je bilo u Panonskoj niziji gdje su osnovali Avarski kaganat (Carstvo) u čiji sastav su ušla i područja današnje Bosne i Hercegovine. Imali su brojne naseobine na tlu Bosne i Hercegovine i Crne Gore. To dokazuju brojni toponimi: Obrovac, Obrov, Obrovo, Obra itd., jer su ih Slaveni nazivali Obri. Riječi ban, župan, kagan su avarske i dokazuju da su zajedno sa Slavenima osvajali Balkansko poluostrvo. U toj avarskoj državi Slaveni su bili drugorazredan narod, a u ostalim krajevima Slaveni i Avari bili su povezani i osvajali od Vizantije nova područja Balkanskog poluostrva.

Povremeno kad je Avarsko-Slavenski savez bivao čvršći Avari su pomagali Slavenima obučavajući ih vještinama ratovanja, pa bi onda zajedničkim većim odredima vojske postizali velike uspjehe protiv Vizantijskog carstva, osvajajući i učvršćujući se na Balkanskom poluostrvu i u oblasti istočnih Alpa.

Između 584. i 588. godine Avari i Slaveni prodrli su privremeno do Carigrada i Soluna.

E) TUMAČENJA VELIKOSRPSKIH I VELIKOHRVATSKIH AUTORA O PRAVCIMA DOLASKA NJIHOVIH PREDAKA NA BALKANSKO POLUOSTRVO NISU ISTINITA

Karta (mapa) pravaca raseljavanja Južnih Slavena citiranog Atlasa svjetske povjesti str. 298 je nepotpuna i sadrži nekoliko temeljnih pogrešaka (neću reći da su autori iste to uradili svijesno), ali su pošli nekritički sa pogrešnih stajališta, nastalih u krugovima tvoraca velikosrpske ideje o stvaranju Velike Srbije i po ugledu na njih u krugovima tvoraca velikohrvatske ideje o stvaranju Velike Hrvatske države. I što je još loše nedostaju im Grafenauerovi podaci o prodorima Slavena i Avara u područja današnje Bosne. Naime na ovoj karti (mapi) strelicama su prikazani pravci kretanja Slavena i Avara. Rekosmo naprijed da onoliki broj grčkih, rimskih i arapskih historičara ne spominju druga imena naroda koji se doseljavao na Balkansko poluostrvo osim Slavena i Avara. Međutim, na karti (mapi) čitamo slijedeće: ispod naziva VLAŠKI SLAVENI pokraj lučne linije sa strelicom koja bi trebala da znači kretanje Slavena iz stare postojbine prema sjeverozapadu Panonske nizije, piše: "Srbi 567." Tačno je da jedan mali broj historiografa iz gore navedenih krugova tvrdi da su Srbi postojali "još u staroj postojbini". Ali ta teza nije dokazana niti prihvaćena. Zato na naznačeno mjesto ne može da stoji taj natpis nego treba da piše Slaveni 567.

Drugo, na sjevernom dijelu crteža takođe pokraj lučne linije piše: "druga seoba Slavena", zatim se malo sjeverno od rijeke Drave ta linija kretanja račva te na kraju lijevog kraka piše "Hrvati", a na kraju desnog piše "Srbi". Dakle sa sjevera su u nekakvoj "drugoj seobi" krenuli kao Slaveni i kako se čita dok su prošli između Dunava i Drave na brzake postali Hrvati i Srbi. Rekosmo takva teza postoji ali nije dokazana i nije prihvaćena.

Na navedenoj stranici 298 piše u popratnom tekstu slijedeće: "imena su najčešće podudarna sa imenima područja na kojim je pleme nastalo ili na kojem se pleme nastanilo. Potpuni su izuzetak samo dva imena, jer su ih njihovi nosioci donjeli iz stare postojbine: "Srbi" sa središtem u području oko Tare i Lima, te "Hrvati" s jezgrom u zaleđu dalmatinske obale". Od navedene tvrdnje ako se dokaže nemaju štete ostali narodi. Međutim, ovu tvrdnju su navedeni krugovi zloupotrebili tako što su osvajački krugovi iz Beograda i Srbije tvrdili i tvrde da su "Srbi naselili sve od rijeke Cetine do Bugarske", a osvajački krugovi iz Zagreba i Hrvatske tvrde da su "Hrvati naselili sve od Soče do Drine i pojas od Šćepan polja do rijeke Bojane pored Jadranskog mora", širine kolika je razdaljina od Šćepan polja do mora.

Nije potrebno dokazivati koliko su navedene tvrdnje netačne i koliko su kobne. To je posebno pokazala Agresija na Bosnu i Hercegovinu 1992--1995.g. Treba se vratiti istini da su na Balkansko poluostrvo i šire doselili Južni Slaveni i Avari koji su se kasnije velikim dijelom asimilirali u Južne Slavene a ostatak u Germane, te da su od Južnih Slavena nastali: Slovenci, Hrvati, Bošnjani, Srbi, Crnogorci, Makedonci i Bugari. Sve gore napisano razlog je što sam predložio popravku i dopunu navedene karte.

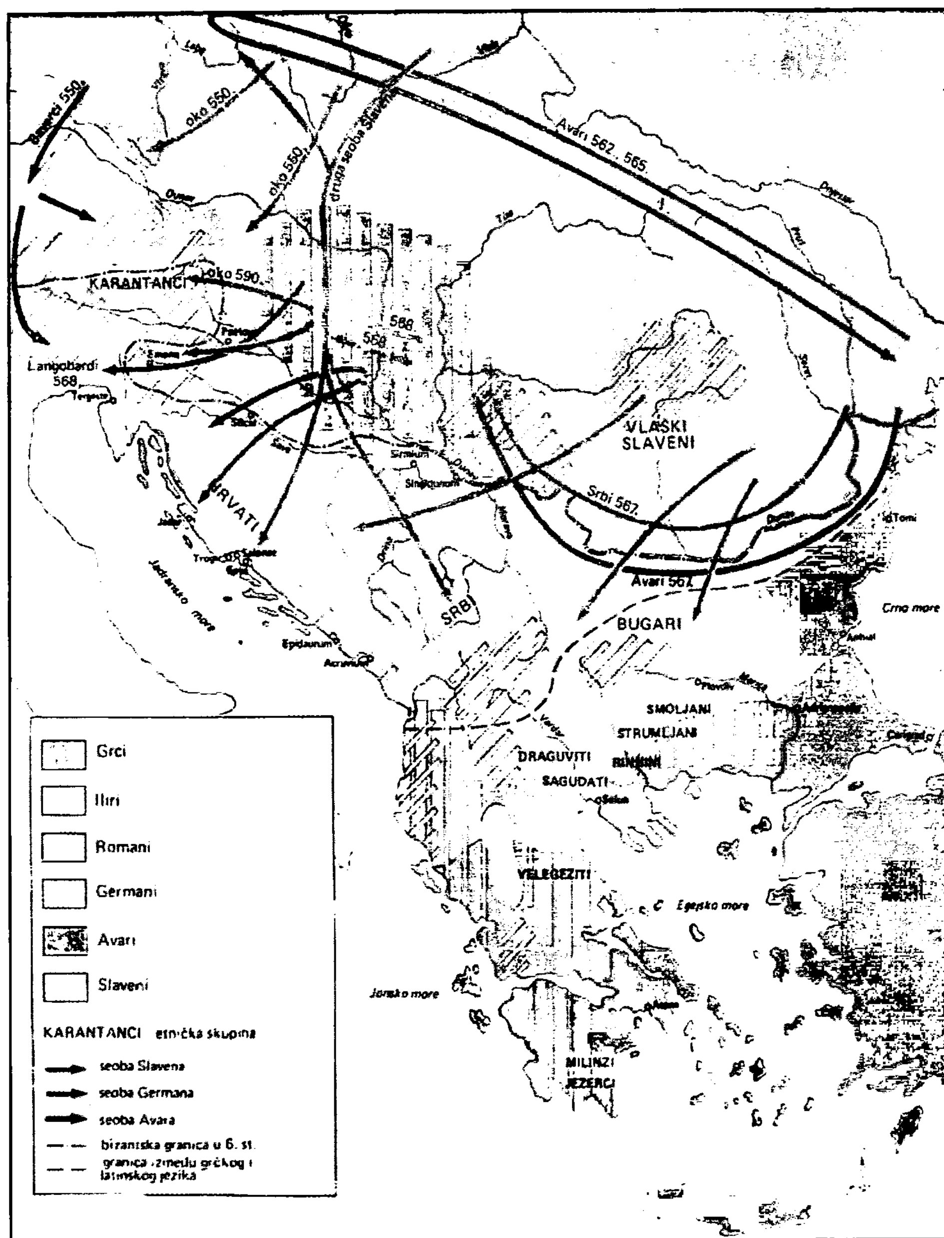
Mapu iz citiranog atlasa svjetske povijesti strana 298 dopunio sam prema podacima grčkih, rimskih, vizantijskih, arapskih pisaca savremenika ili čak očevidaca doseljavanja Slavena na Balkansko poluostrvo: Prokopija, Herodota, Tacita, Mavrikija, Ibrahima ibni Jakuba, Masudija i dr., te kasnijih podataka dobivenih arheološkim istraživanjima.

Najdragocjeniji podaci za Bosnu jesu iz Grafenauerove rasprave kojom se bavi doseljavanjem Slavena u Bosnu[8] a to su: a) prodori Kutrigura iz Sirmija kroz Bosnu u Dalmaciju 567.g.; b) prodor Avara u Bosnu 597.g. kad su osvojili grad Voug i srušili 40 tvrđava; c) konačno padanje područja današnje Bosne u Avarske ruke prilikom velikog prodora Avara 605-615.g.

---

[8] ANU BiH posebno izdanje XII Centar za Balkanološka istraživanja knj. 4, Sarajevo, 1969.g. str. 50-51, ova fusnota preuzeta je od Nade Klaić, CD, str. 22.

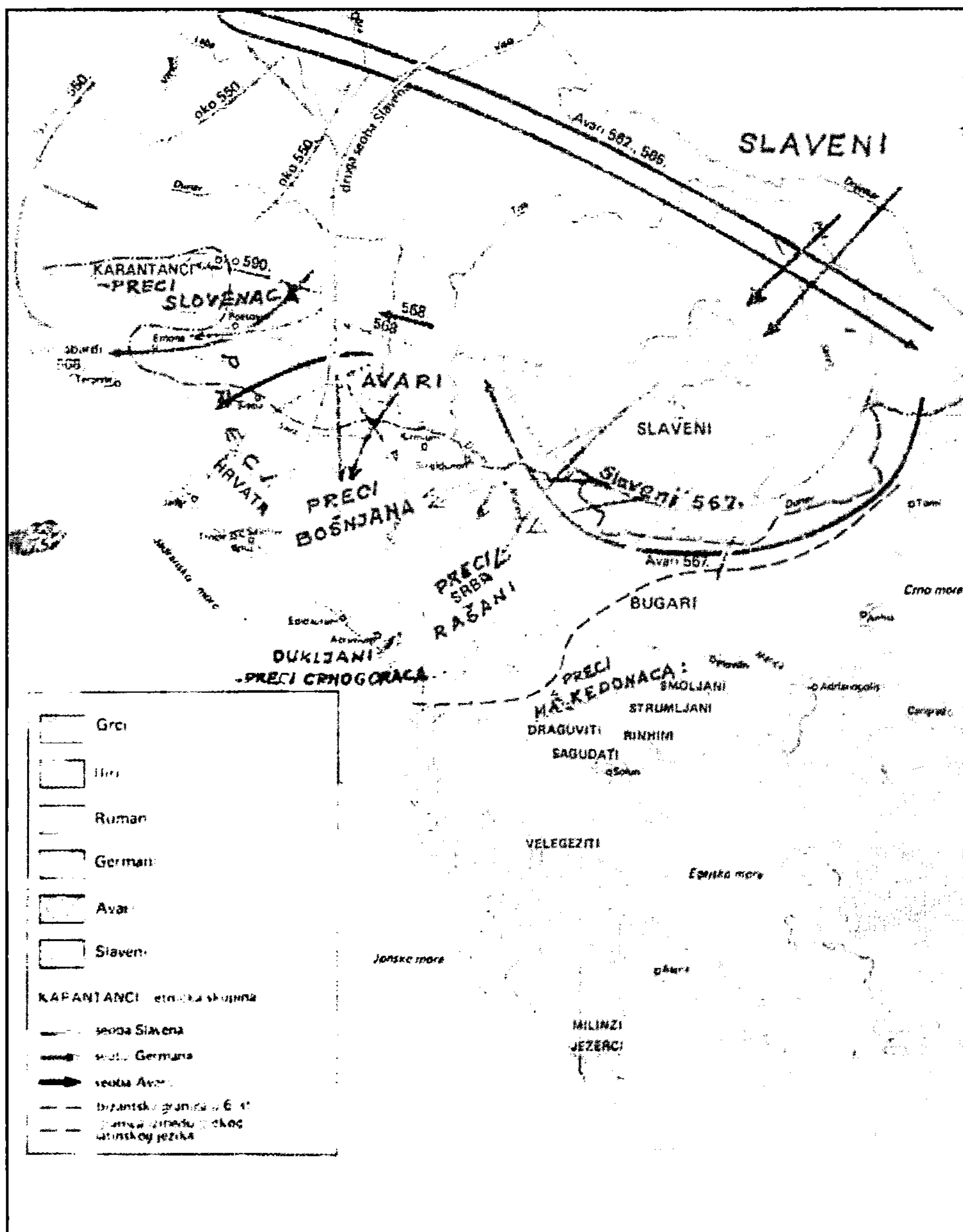
PRAVCI KRETANJA JUŽNIH SLAVENA I AVARA

Izvor: Atlas svjetske povijesti, str. 298

O pravcima kretanja Južnih Slavena i Avara prilažem mapu iz navedenog atlasa strana 298. na koju imam puno primjedbi koje ću iskazati na istoj toj mapi, ali prema mojim nalazima.

KARTA O PRAVCIMA KRETANJA JUŽNIH SLAVENA I AVARA PRILIKOM DOSELJAVANJA (moja kritika na prethodnu kartu)

Izvor: Atlas svjetske povijesti, str. 298

Pretpostavke o pravcima kretanja Južnih Slavena i Avara pri osvajanju Balkanskog poluostrva:

Prema podacima naprijed navedenih Vizantijskih, Grčkih, Rimskih, Arapskih... autora počev od Prokopija... do Ibrahima Ibni Jakuba doseljavanje se u glavnom odvijalo preko Karpata u Panonsku niziju. Preci Rašana, kasnijih Srba mogli su imati pravac od Karpata preko zapadnih područja današnje Rumunije u današnji Banat, a odatle najvjerovatnije savladavaju rijeku Dunav u blizini ušća Velike Morave. Zatim, širokom dolinom V. Morave sve dalje na jug, naselivši najprije područja današnje istočne Šumadije i ona istočno prema Vlaškoj niziji i prema današnjoj granici sa Bugarskom. Moglo je biti ulaska Južnih Slavena u današnju Srbiju i iz Srema dolinom rijeke Kolubare u današnju zapadnu Šumadiju i dalje na jug prema Raškoj oblasti.

Kao dokaz navedenim hipotezama mogao bi biti geografski toponim Bihor za prostrano područje u sjeverozapadnoj Rumuniji istočno od grada **Oradea** i Bihor u predjelu južno od **Pešteri** na području između Bijelog Polja i Berana. Moguće je da su taj naziv donijela slavenska plemena koja su neko vrijeme boravila nakon prelaska Karpata u Bihoru, a onda kad su došla na ovo područje dala mu ime Bihor.

Da bih iznio svoje pretpostavke poslužio sam se istom kartom iz navedenog atlasa str. 298 poštujući i njenu originalnost, ali smatram da bi ovo moje mišljenje moglo biti komplementarno tako da čitalac može usporediti sadržaje obje karte.

Ključne su godine od 584. do 614., tada su Avari i Slaveni kontinuirano napadali Vizantiju. Toliko su se osjećali moćnim i jakim da su 626 god. s kopna i mora napali Carigrad. Ali su doživjeli težak poraz, nakon kojeg su se skoncentrirali na Panoniju i okolna područja uključujući područja današnje Bosne i Hercegovine, te osnovali avarsku državu - Kaganat jednako Carstvo.

Doseljavanjem Slavena i Avara neki narodi Balkanskog poluostrva su nestali, a neki su se održali npr. Grci, dio Ilira predaka današnjih Albanaca, dio Romana, predaka današnjih Rumuna i Vlaha. Nestali su Tračani, Kelti i veliki dio Ilira sa prostora današnje Bosne, Hercegovine i okolnih područja.

Naseljavanje Južnih Slavena na Balkansko poluostrvo morao je biti dugotrajan, složen, krvav, nasilan i vrlo mučan proces za starosjedioce: Ilire, Tračane, Kelte, Romane i druge.

Prema opisu vizantijskih pisaca Slaveni nisu na Balkansko poluostrvo dolazili iz istih oblasti stare Postojbine i jednovremeno, nego su bili iz raznih krajeva pradomovine sa različitim plemenskim imenima kao: Smoljani, Sjeverani, Duljebi i drugi, ali se ni ovdje ne spominju Srbi niti Hrvati.

Oni koji su doselili prvi zauzeli su najplodnije ravnice pored velikih rijeka: sjevernu i južnu obalu Dunava, Panoniju, dolinu Morave, ravnice pored Save i njenih pritoka. No, dolaskom Avara-Obra mnogi su morali ići dalje preko brda i planina i tako dospjeli do Istočnih Alpa i Furlanije, te Jadranskog mora na zapadu i do Soluna i Krita na jugu.

U dijelovima Balkanskog poluostrva gdje je bila vizantijska (Grčka) vlast grčki feudalci su se povukli u današnju Grčku, a dio kmetova i slobodni seljaci su ostali, koje su Slaveni i Avari lahko čistili.

Starosjedilački narodi: Iliri, Tračani, Kelti, Romani i drugi nisu bili u stanju da spriječe naseljavanje Južnih Slavena i Avara. Tračani iz Trakije najvjerovatnije su se asimilirali u slavenizirane Tatare, pretke današnjih Bugara.

O doseljavanju Južnih Slavena i Avara na Balkansko poluostrvo, kako smo već počeli navoditi ima dosta napisanih podataka. Tim podacima su dodavani nalazi brojnih istraživača, arheologa, filologa svih varijanti slavenskih jezika itd.

Svi ti izvori govore o Slavenima i Avarima, a niko ne spominje naprimjer Srbe, Hrvate, Bošnjane itd., što znači da su ta imena nastala tek nakon stabiliziranja Južnih Slavena na određenim područjima Balkana i Norika. Naprimjer, dio Južnih Slavena koji je naselio grčku oblast Makedoniju (posebno poznatu po Aleksandru Makedonskom Velikom iz IV. stoljeća prije nove ere koji je naravno bio Grk) nazvali su sebe Makedonci. Dio Južnih Slavena koji su naselili oblast Karantaniju dobili su po imenu te oblasti ime Karantanci (preci današnjih Slovenaca).

Dio Južnih Slavena koji su naselili okolicu Skadarskog jezera po rimskom gradu Duklji dobio je ime Dukljani.

Dio Južnih Slavena što je naselio slivove rijeka Ibra, Raške, zapadne Morave i okolna područja prema rijeci Raškoj (Raška) i prema rimskom gradu Rasu, koji se nalazio odmah niže od izvora Raške, dobili su ime Rašani i kasnije osnovali državu Rašku.

Dio Južnih Slavena koji su u današnju Hrvatsku doselili iz Karantanije dobili su ime Hrvati ili su ga donijeli iz Karantanije. Prema najnovijim otkrićima prof. dr. Margetića: "Preci Hrvata su na teritorije, malo manje od današnje Hrvatske doselili na kraju VIII i početku IX st. iz dijelova Norika, kasnije nazvanih Karantanija, a ne iz Velike ili Bijele Hrvatske (Mala Poljska), kako se ranije mislilo".[9] To iz temelja mijenja dosadašnje teorije o početku života Hrvata na tlu koje su naselili. Njih u VII i VIII stoljeću nema ni u današnjoj Hrvatskoj, a kamoli Bosni kako su ranije pisali mnogi povjesničari iz Hrvatske.

I konačno dio Južnih Slavena i Avara koji su naselili područja današnje Bosne u ranijem periodu zvali su se Sklavini, a kasnije po rijeci Bosni dobili su ime Bosnani kasnije Bošnjani.

Međutim, jedan broj autora iz velikosrpskih i velikohrvatskih osvajačkih krugova su domišljanjem u navedene istinite napise pomenutih pisaca ubacili vješto smišljene rečenice naprimjer: "... Negdje tijekom prve polovice VII stoljeća naselili su se među Slovene također Hrvati i Srbi jedini koji su od onda do danas sačuvali svoje ime". (Atlas svjetske povijesti Zagreb. 1987.) Ovo je očigledno neistina, jer da je bilo tako, gore navedeni grčki, rimski itd. historičari, savremenici tih doseljavanja bi napisali o doseljavanju: Slavena, Avara, Srba i Hrvata na Balkansko poluostrvo. Dakle, takve tvrdnje su neosnovane, smišljene radi osvajanja Bosne i Hercegovine.

---

[9] N. Klaić, O problemima stare domovine, dolaska i pokrštavanja dalmatinskih Hrvata, Zgod. časopis 38, Ljubljana 1984., str. 253 - 270. Preuzeto iz N. Klaić, CD str. 21

Za svakog ozbiljnog historičara izvori i autori onoga vremena su, relevantni i važniji od nedavnih domišljanja. Imena Srbi i Hrvati najvjerovatnije nastala su ovamo na Balkanskom poluostrvu nakon što su se njihovi preci, dijelovi Južnih Slavena stabilizirali na određenoj teritoriji.

Najveći otpor pružili su, kako smo već napisali Iliri na područjima današnje Dalmacije, Bosne i Hercegovine, Sandžaka i Kosova. Ostatak starosjedilačkih, autohtonih Ilira su današnji Albanci sve tri vjere.

Ako ćemo koristiti nazive provincija iz doba Rimskoga carstva koji su se tako vjerovatno zvali za vrijeme naseljavanja, onda treba reći da su Južni Slaveni i Avari naselili:

-**Trakiju** - (dio stare Grčke a danas dijelovi evropske Turske, Bugarske i Grčke) u kojoj je živio stari indoevropski narod Tračani.

-**Mezeju** - rimski naziv za teritoriju južno od Dunava, približno današnje Srbije i sjeverne Bugarske. Sjedište te rimske provincije bilo je u današnjoj Sofiji (Serdica), naseljena Keltima i Ilirima. U njenom sastavu pripadali su današnji Beograd, Kostolac i Skoplje. Tada se Beograd zvao Singidunum.

-**Ilirik** - antički naziv za teritorije Balkana naseljene Ilirima, a to je bilo područje od rijeke Raše u Istri do rijeke Mati u Albanini, kojem je od 27. g. p.n.e. pripadala i Panonija. Rekli smo da je ta teritorija u III st. p.n.e. bila država Ilira na čelu sa kraljem Argonom koga je naslijedila njegova žena Teuta, a od II st. p.n.e. do pada Rimskog carstva rimski protektorat.

-**Norik** - antička pokrajina u Istočnim Alpama južno od Dunava. Pokrivao je Gornju i Donju Austriju, te Korušku. U rimsko doba centar je bio Noreia, današnji Šentvid. Stanovnici (Norici) su vjerovatno ilirsko-keltskog porijekla. U VIII st. u Norik nasilno prodiru Slaveni i Avari i stvaraju državu Karantaniju.

Iz navedene, nadam se korektne analize, se jasno vidi da na pravcu od Jadrana širom Bosne do Karpata nije bilo imena Srba ni Hrvata. Gotovo sve od Soče i Jadrana do Crnog mora i do Egejskog mora na jugu doseljenici se zovu Slaveni i Avari. Tek njihovom stabilizacijom na određenim područjima i nastankom država doći će do diobe na manje narode.

III

POSTANAK SEDAM MANJIH NARODA OD JUŽNIH SLAVENA

Južni Slaveni su u staroj postojbini živjeli u rodovskom društvenom uređenju, na vrlo niskom stupnju svijesti i kulture. Bili su nepismeni, nisu znali šta je privatna svojina, šta je država, crkva, škola, bili su politeisti.

Grci, koji su tada bili na čelu Vizantijskog carstva proživjeli su poslije rodovskog uređenja, robovlasničko i već bili više od 700 godina u feudalnom sistemu. Konstituirali su se kao narod oko 1900. g. p.n.e.; 1000. - 800. g. p.n.e. su već imali polise (grad-država). Od oko X st. p.n.e. imaju alfabetsko pismo. Imali su plejade filozofa, matematičara već od VI st. p.n.e.

Rimljani su takođe proživjeli robovlasničko društvo od oko 800. - 42. g. p.n.e. Od 31. g. p.n.e. do 476. g. imali su najorganiziraniju državu na svijetu, tj. veliko Rimsko carstvo i smatrano je "državom božijom". Kad se srušilo, mislilo se da je smak svijeta. Najveća tekovina te civilizacije je Rimsko pravo koje se i danas smatra glavnim predmetom na svim pravnim fakultetima svijeta.

Dolazak nepismenih Slavena i Avara na ove prostore i njihov dodir sa, za ono vrijeme, visoko civiliziranim Grcima, Rimljanima i drugim, zbilja su veliki historijski događaji. Grci, Rimljani i Franci našli su se u velikim nevoljama, a posebno njima do tada pokorni narodi Iliri, Tračani i Kelti. Ova zadnja tri su izloženi uništenju i etničkom čišćenju. Grci i Rimljani ostaju tako bez svojih kmetova, ponegdje robova.

Carigrad i Rim su morali tražiti rješenja šta da rade sa tako divljim narodima i kako da vrate oteto im Balkansko poluostrvo, Panonsku niziju i oblasti istočnih Alpa? Nisu mogli silom, morali su milom. Odlučili su da ih pokušaju pokrštavati, prosvjećivati i tako postepeno pripitomljavati, razvijati humanu, ali ujedno i podaničku, poslušničku svijest, ukazujući na potrebu vječite odanosti centrima pokrštavanja i superiornim narodima. Kako bi prvo duhovnim pokoravanjem, pa onda fizički povratili izgubljene teritorije, a doseljene Slavene i Avare pretvorili u kmetove umjesto dotadašnjih Ilira, Tračana i Kelta.

Za postizanje tako velikih i dugoročnih ciljeva mudri Grci (čelnici Vizantijskog carstva) su se ozbiljno pripremili i to tek nakon 250 godina. Tako je Grk, vizantijski car Mihailo III naredio da se adekvatno iškoluju dva

brata, za nauku i religiju, talentirana mladića, dva Grka, (sinovi istaknutog vizantijskog komandanta iz Soluna) Konstantin (koji je kasnije uzeo ime Ćirilo) i Metodije. Sve je izvedeno diplomatski po strogo napravljenom planu. "Kao Moravski knez Rastislav traži i moli da mu vizantijski car pošalje bar dvojicu apostola..." Car Mihailo je poslao već za to školovane Ćirila i Metodija da kao apostoli Carigradske patrijaršije započnu misionarski rad, da pokrštavaju i prosvjećuju mnogobošce Slavene. Posebno da ih uče da svaka vlast dolazi od Boga i zato trebate slušati i poštovati vječne države Franačku i Vizantiju o čemu ćemo kasnije pisati.

Šta se desilo nakon što su se Slaveni doselili na Balkansko poluostrvo?

Vratimo se Južnim Slavenima i Avarima. Južni Slaveni su bili jako veliki narod, mnogoljudan i jedinstven, ali ih je usitnio i dezintegrirao proces privatnog vlasništva, koje su ovdje zatekli. Nakon što su osvojili Balkansko poluostrvo, Panonsku niziju i oblast istočnih Alpa, oni su se pocijepali na mnoštvo manjih plemenskih saveza. U novoj postojbini je popustila njihova kohezija, a pri završetku osvajanja i čvrstina vojne organizacije.

Glavni uzrok cijepanja Južnih Slavena bio je drugačiji društveni sistem. Naime, ovdje oni zatiču feudalni sistem, razumije se, zasnovan na privatnoj svojini nad zemljištem i ostalim dobrima što ih je neminovno vodilo ka stvaranju država. Osim pljački svih vrsta u ratni plijen, glavnim se počelo smatrati zemljište, teritorija. Veliki narod Južni Slaveni se pocijepao, tako što su se pojedini plemenski savezi vezali za teritoriju koju su osvojili i proglasili je svojom. Teritorije i oblasti u koje su se naselili dijelovi Južnih Slavena smatrali su najvažnijim plijenom, što se vidi po tome da su sami sebi davali imena prema zatečenim najpoznatijim davnašnjim imenima područja, rijeka ili gradova iz vremena Rimskog carstva i Vizantije i to:

1. Preci današnjih Slovenaca

Dio Južnih Slavena i Avara koji su naselili oblasti tadašnje Karantanije, nekadašnji Norik, približno današnja Slovenija, nazvali su sebe Karantanci. Zapravo taj dio Južnih Slavena i Avara morao je voditi borbu protiv germanskih plemena, posebno Bavaraca, zatim Franaka i Langobarda. Te borbe su homogenizirale slavenska i avarska plemena od kojih je nastao narod Karantanci koji je oko polovine VII stoljeća formirao državu Karantaniju. Uporedo je tekao proces pokrštavanja. U XI i XII stoljeću ona se pocijepala na pokrajine (Kranjska, Štajerska, Koruška, Gorica) pa su se tako zvali, a ime Karantanci je odumrlo. Od prije oko 170 godina okupili su se ponovo u jedinstven narod, ali pod novim imenom Slovenci, a državu nazvali Slovenija.

Prema istraživanjima slovenačkih historičara Južni Slaveni i Avari kad su u VI stoljeću ovladavali teritorijama današnje Slavenije zatekli su tu starosjedioce Ilire, Kelte i manji broj Germana. Tako su preci Slovenaca simbioza od Ilira, Kelta i onog dijela Južnih Slavena i Avara koji su naselili to područje, pri čemu je izrazito jača bila slovenska komponenta, što dokazuje slovenački jezik kojim Slovenci govore.

Pokrštavanje predaka današnjih Slovenaca

Karantance sjeverno od Drave pokrstili[10] su biskupi iz Salcburga, početak je na Gosposvetskom polju. Karantance južno od Drave pokrstili su biskupi iz Akvileje.

---

[10] **Neophodne informacije o kršćanstvu**

Kršćanstvo je poteklo iz Palestine. Osnovao ga je Isus Krist iz Nazareta sa nepunih 30 godina. Mase su tada u Palestini bile u strašnim mukama i nadale su se davno obećanom mesiji ili spasitelju da ih oslobodi. Povjerovale su da je Isus taj mesija pa su ga slijedile. Međutim jevrejske vlasti su u to posumnjale. Bio je uhvaćen (nakon tri godine propovijedanja) i predat rimskom namjesniku i navodno raspet kao pobunjenik.

Uprkos njegovoj preranoj smrti njegova vjera se nastavila širiti. Tu vjeru obnovilo je (kako su tvrdili) njegovo uskrsnuće. „Ukazao" im se nakon smrti i naredio im da šire radosnu vijest o moći Božijeg kraljevstva. U to nisu povjerovali jevreji i jaz između njih i kršćana nastavio se produbljivati. Kršćanstvo se naglo širilo po Sredozemlju, Italiji, Grčkoj, Maloj Aziji, te u Španiji pod parolom:

„Prije će kamila proći kroz iglenu rupicu, nego bogataš u božje carstvo". Zato su ga uboge mase slijedile. Višebožački pagani prelazili su na jednobožačko kršćanstvo, više u gradovima nego po selima Rimskog carstva. Vlasti su progonile misionare zato što su osuđivali robovlasnike i zagovarali jednakost ljudi i naroda, ali mase su ga htjele. Tako je kršćanstvo postalo snaga o kojoj se moralo voditi računa.

Tek u početku IV stoljeća car Konstantin, iz obitelji koja je obožavala Nepobjedivo Sunce, prešao je na kršćanstvo. Odmah zatim 331. god. kršćanstvo je priznato Milanskim ediktom i postat će državna religija posebno u novoj prijestolnici Konstantinopolu. Car Julijan (361.-363. god.) je pokušao oduzeti kršćanstvu prava, ali car Teodosije (379.-395. god.) je još više ojačao kršćanstvo. Utila je pokrstio Gote izvan carstva blizu ušća Dunava.

Mnogi germanski osvajači su nakon 375. god. (podjela carstva) bili već pokršteni. Kršćanstvo se počinje dalje još jače organizirati. Glavara ranokršćanskih zajednica zamijenila je hijerarhija biskupa, nastaje dijacezijski sistem. Pridodata mu je grčka filozofija. Prihvatili su ga i intelektualci.

Kako se nije više pridržavalo prvobitnih načela nastaju sekte: u Aleksandriji gnosticizam u II stoljeću Arije (koji je podređivao Sina Ocu).

Kršćanska crkva se organizirala po ugledu na Rimsko carstvo. Biskupi su stolovali u većim gradovima. Papa postaje glavni biskup tek u početku IV stoljeća. Njemu potčinjeni su aleksandrijski, carigradski, jerusalemski. A 325. god. održan je ekumenski konzilij u Nikeji. Justinijan I (527.-565. god.) je prvi koji je Crkvom upravljao čvrstom rukom. Od tada nastaje sukob crkve i države (carske i papinske vlasti). Kad je Rimsko carstvo palo pod udarima barbara, Crkva je ipak sa svojim biskupima sačuvala brojne tradicije i povela Evropu i kršćanski svijet u novo doba. Slično se desilo, kad je pala Vizantija. Carigradski patrijarh je zamolio Mehmeda II El Fatiha 1453. g. da mu da Ahdnamu. Dobio je i hrišćanstvo je sačuvalo pravoslavne narode od islamizacije pod Osmanskim carstvom. Npr. Srbe je stalno vodila srpska pravoslavna crkva.

Širenje kršćanstva

Prvih 500 godina kršćanstvo je uglavnom égzistiralo na prostorima Rimskog carstva. Propadanje toga carstva jako je uticalo na historiju Crkve.

Događaji koji su u cjelosti promijenili položaj Crkve bile su provale Germana u zapadnu Evropu za pape Lava I (440.-461. god.) i naglo širenje islama poslije 635. god., koji je obuhvatio tri patrijarhata Aleksandriju, Jerusalem i Antiohiju i ugrozio četvrti Carigrad.

Ilirik su u IV stoljeću pregazili prvo istočni Goti, porušili bazilike i prekinuli proces hristjaniziranja stanovništva, a zatim su ga okupirali paganski Južni Slaveni i Avari.

Šta se tada događalo na ovim prostorima vidjeli smo iz navedenog citata iz pisma svetog Jeronima.

Ti užasnici su srušili "državu božiju na zemlji", - Rimsko carstvo. Tada se smatralo da je to "kijametski dan"- "smak svijeta".

Kad su srušili Rimsko carstvo razumljivo je da su zaustavili dalji razvoj kršćanstva na ovim prostorima.

Trebala su stoljeća da se ono oporavi, a Rimsko carstvo se nikad više nije oporavilo niti obnovilo.

U doba Grgura I (590.-604. god.) kršćanstvo je svugdje nazadovalo. Nakon jednog stoljeća stanje je bilo još gore. Sukobi između Rima i Carigrada oko prvenstva poljuljali su autoritet Crkve.

Dok je na Sredozemlju i zapadnoj Evropi došlo do izvjesnog oživljavanja, oporavka i stabilizacije, dotle je istočno kršćanstvo naglo slabilo masovnim prelaskom na islam naročito do XI stoljeća sve do pojave križarskih ratova 1097. god. i dalje, koji su za duže vrijeme zaustavili širenje islama.

Formirajući se u dva posebna centra Rim i Carigrad su se takmičili ko će više Slavena Balkana i istočne Evrope staviti pod svoj uticaj. Velika misija Ćirila i Metodija po naredbama vizantijskog cara Mihajla od 864. god. uz poznate teškoće je uspjela. Carigrad je uspio Bugarsku, Makedoniju, Rašku i Duklju staviti pod svoj uticaj.

Dok su se crkve Poljske 966. i Ugarske 1001. god. stavile pod zaštitu Rima, iz straha od franačke crkve i države što je ojačalo autoritet pape. Od pape Lava IX (1048.-1054. god.) papinstvo je potvrđivalo svoju vodeću ulogu što je definitivno dovelo do potpunog raskola između Rima i Carigrada 1054. god. Tako je kršćanstvo u Evropi podijeljeno na zapadno i istočno. Pokušaji pomirenja nisu nikad uspjeli. Razdor je samo rastao. Oko Bosne još i danas postoje sukobi. U mirnim vremenima su to takmičenja koja će crkva biti snažnija.

Posebno valja istaći da je kod nastanka i razvoja Karantanaca kao naroda veliku ulogu odigrao planirani rad katoličke crkve koji su uložili franački katolički biskupi sve po instrukcijama rimskih papa uz snažnu podršku Franačke države.

Još tokom naseljavanja grupiranja na određenoj teritoriji vršena su od strane krvno srodnih plemena. Međusobno povezivanje se nastavilo i dovodilo do stvaranja većih narodnih jezgri. Najprije se formirao narod na tlu Karantanije, Podravine i Pomurja, stvorivši 630. god. kneževinu Karantaniju po kojoj je sebi dao ime Karantanci. Stvorili su je nakon uspješnog ustanka protiv Avara pod vođstvom kneza (kasnije kralja Sama (623 - 658). Širila se od kneževine ka kraljevstvu prisvajajući oblasti u gornjem Posočju i Posavlju.

Prvi katolici, kršćani kod Južnih alpskih Slavena bili su Karantanci. Postepeno uz sistematski rad navedenih subjekata Karantanci napuštaju mnogoboštvo i prelaze na monoteizam, na čelu sa knezom Samom. Glavni

misionar kršćanstva oko 757. g. bio je biskup Modest koji je uz finansiranje Franačke države izgradio crkvu svete Gospe u središtu Karantanske kneževine Gosposvetskom polju. Na teritoriji Karantanije od polovine VIII stoljeća po blagoslovu rimskih papa djelovala je nadbiskupija u Salcburgu nadležna za teritorije sjeverno od rijeke Drave i patrijarhat u Akvileji, ovlašten za teritorije južno od Drave. Ova rijeka im je bila granica sve do sredine XVIII stoljeća. Patrijarhat u Akvileji je bila crkvena oblast (558.--1751.) uspostavljena od rimskih papa, imao je do 1420. g. i svjetovnu vlast i nad dijelovima susjednog slovenačkog i hrvatskog područja.

Nesumnjivo, da su tako jaki katolički centri imali presudan uticaj na pokatoličavanju predaka današnjih Slovenaca i Hrvata koji su naselili teritorije tih crkvenih oblasti.

Tako organiziranih pokrštavanja Bošnjana apsolutno nije bilo, o čemu ćemo kasnije.

Karantanski narod je pružao otpor novoj vjeri koja ga je opterećivala nametima i uskraćivala mu slobodu. Psihološki posmatrano, nije bilo lahko odreći se petnaest-dvadeset bogova i prihvatiti da postoji samo jedan. Najviše su ih pogađali nameti: jedni za crkvu, drugi za državu. Zbog toga je u drugoj polovini VIII stoljeća narod dizao ustanke i protjerivao strane svećenike, ali ih je knez Valtnik (772) uz pomoć Bavaraca ugušio. Kneževi i rodovska aristokratija su potkupljivani i privilegirani od strane centara pokrštavanja. Kršćanstvo se na kraju ipak učvrstilo i postalo uporište strane, najprije bavarske (njemačke), a zatim franačke vlasti u Karantaniji.

2. Preci današnjih Hrvata

Dio Slavena predaka Hrvata stvorio je najprije čvrsto narodno jezgro u Dalmaciji i Primorju stvorivši Primorsku Hrvatsku. Nešto kasnije isti narod stvorio je sljedeće jezgro u Posavini, te formirao Posavsku Hrvatsku, koje su se kasnije ujedinile. Vođa u Posavini je bio Ljudevit Posavski (819.-823.). Ali tek pod Branimirom došlo je do konačnog ujedinjenja Hrvata (879.-892.) i postala je samostalna država Hrvatska.

Slično velikosrpskim nacionalističkim historičarima i velikohrvatski (ostavljam najčasnije mjesto onima koji nisu nacionalisti na čelu sa prof. dr. Nadom Klaić) započinju neistinite tvrdnje u vezi s Bošnjanima i Bosnom još gotovo od polovine XIX stoljeća, a i sada ih izmišljaju o mjestima naseljavanja Hrvata. Crtali su mape teritorija sa "granicama" koje su navodno naselila "hrvatska" plemena, a gotovo uvijek na štetu Bošnjana i njihove Bosne i Hercegovine. Tako su najprije bez imalo krzmanja pisali i crtali da je granica "Primorske i

Posavske Hrvatske" na jugoistoku išla čak rijekama Bosnom i Neretvom. A radi se samo o nekoliko godina kad je Krešimir privremeno bio okupirao ta područja Bosne u X stoljeću.

Daleko bi nas odvelo ako bismo se upustili u bilo kako nabrajanje pisanja u vezi s tvrdnjama kuda ide granica Hrvatske preko Bosne i Hercegovine ili da navodno u Hrvatsku ulaze cijela Bosna i Hercegovina kao "srce hrvatske države". Postoji veliki broj napisa iz XIX stoljeća, zatim iz vremena sklapanja sporazuma Cvetković-Maček 1939. godine; najviše za vrijeme tzv. NDH – (1941.-1945.) te za vrijeme Franje Tuđmana (1990.-1997.).

Posebno valja savjesno pregledati napise i mapu iz vremena tzv. Nezavisne države Hrvatske i najzad sve ono što je pisano (1992.-1994.). Iza naizgled bezazlenih napisa krile su se osvajačke pretenzije na Bosnu i Hercegovinu.

No, prestat će da važe ne samo one knjige, časopisi pa i udžbenici što su ih pisali hrvatski osvajački nastrojeni povjesničari, publicisti, novinari i političari, nego i što su napisali mnogi vrijedni, savjesni i krajnje pošteni, maksimalno objektivni hrvatski znanstvenici, koji su bili nasjeli propagandistima, nakon najnovijih otkrića Kronsteinera "O imenu Hrvati", i o Hrvatima u Karantaniji u kojima je dokazao da se radi o prvobitno avarskom ratničkom sloju među alpskim Slavenima.

Na naučnom simpozijumu u Stift Zweltu što ga je organizirala Akademija nauka Austrije, 1982. g. na temu "Bavarci i njihovi susjedi", pored mnogih bio je i referat pod naslovom: "O avarsko-hrvatskim odnosima", što ga je podnio N. Pobl u kome je obradio mit u Hrvata o petero braće, gdje je jedan od braće - Hrvat. On naime dokazuje da taj mit nije bez osnova, nego istinita kosomologijska predstava svijeta kod Avara i drugih nomadskih naroda. To je jedno središte i četiri strane svijeta.

Dalje, još 1948. g. Kunstman[11] otkrio da je središte Hrvata u "Koruškoj hrvatskoj župi". "Zasad napominjem samo da sam, nedavno, neovisno o Kunstmanu, došla također do zaključka da samo Karantanija može biti pradomovina dalmatinskih Hrvata".[12]

Znanstvenici već nekoliko decenija sve više nalaze dokaze o zajednici Avara i Slavena koja se prostirala od Alpa i Dunava do Jadranskog mora, te zaključuju da su Hrvati slavensko-avarska simbioza u kojoj su prevagu imali Slaveni što dokazuje jezik. Ali je ime Hrvat avarsko čije se značenje još ne zna. Pretpostavlja se da je iz avarske vojne terminologije.

---

[11] Nada Klaić, n. dj. Ibid

[12] L. Margetić, Konstantin Porfirogenit i vrijeme dolaska Hrvata, Zbornik historijskog zavoda JAZA 8, 1977. god., str. 5.-100. Prenijeto od N.Klaić, CD, str.21.

I da ponovimo možda je jedno od najvažnijih otkrića ono prof. dr. L. Margetića koji kaže: "Preci Hrvata na teritorije malo manje od današnje Hrvatske doselili su na kraju VIII i početkom IX stoljeća iz Karantanije, današnja Slovenija, a ne iz Velike ili Bijele Hrvatske (Mala Poljska), kako se ranije mislilo".[13] Franačka je pomogla Hrvatima da se nasele na ona područja odakle su otjerali Avare, a to je u Primorje i Posavinu.

"Margetićevo otkriće učinilo je ništavnim brojne 'uvriježene i duboko ukorijenjene teorije koje su se dosad oslanjale na teoriju o dolasku Hrvata u VII stoljeću.' Prije svega pada u vodu sve što se pisalo o odnosu Hrvata tokom VIII stoljeća prema Bosni."

2a. O pokrštavanju predaka Hrvata

Hrvati dok su bili pod Franačkom vlašću (803. - 878.) pokrštavani su također iz Akvileje, a nakon 880. do 925. iz Nina., te nakon 928. iz Splita.

Vidjeli smo kolika je bila planska i jaka organizacija franačke države i rimskih papa koji su pokrštavali pretke današnjih Slovenaca. Izgleda da je još jače i organiziranije pristupljeno pokrštavanju predaka Hrvata.

Hrvate je nakon franačkih, bavarskih i italijanskih biskupa u Karantaniji nastavila pokrštavati Ninska biskupija na slavenskom, a Splitska na latinskom jeziku, slično kao što su pokrštavani preci Slovenaca na Gosposvetskom polju i šire. Naravno, akcije u Karantaniji i Hrvatskoj su bile planirane i inicirane upućivanjem biskupa i svećenika iz Rima i Ravene, te iz Franačke. Izričito se upotrebljavao samo latinski jezik i rimska liturgija, izuzimajući Ninsku biskupiju, ali su joj ubrzo zabranili rad na narodnom jeziku. Na svim navedenim područjima biskupi i svećenici iz Rima i Ravene i iz Franačke su prvo pokrstili knezove i župane, kako bi preko njih počeli osnivati crkvene feude-velike zemljišne posjede, te da im obezbijede još i kmetove. Poznato je da su to Rimska kurija i Carigradska patrijaršija radile smišljeno i planski. Knezovima je stavljeno na znanje da će ih rimski papa nagradit tako što će im blagosloviti i dati zlatnu krunu kneza, kasnije kralja, ali samo ako zdušno pomažu katoličku crkvu da zadobije posjede, zavede plaćanje desetine i da bogosluženje vrše na latinskom jeziku.

Prema L. Margetiću i ostalim maloprije navedenim znanstvenicima: starješine plemena i vojne starješine Hrvata su već bili pokršteni u Karantaniji, a ostali narod je kršten po dolasku na teritorije današnje Hrvatske. Mudro su radili latini, prvo su pokrstili vladara, župane i vojne vođe, a onda je narod

---

[13] Nada Klaić, ibid, str. 21.

išao za svojim vladajućim slojem. Vjerovatno je proces pokrštavanja gotovo završen za vrijeme vlasti hrvatskog kneza Branimira (879-892), kada je i Dalmacija ušla u sastav Hrvatske.

S obzirom da su hrvatske vođe već bile primile kršćanstvo, pokrštavanje kod Hrvata u novoj domovini Hrvatskoj nije izazvalo veće društvene i političke sukobe iako je bilo otpora franačkim i italijanskim biskupima. Međutim, izgrađivanje crkvene organizacije bilo je praćeno zapletima i oštrim sudarima. Naime, Ninska biskupija koja je osnovana u prvoj polovini IX st. nastojanjem Franaka gdje je patron ninske katedralne crkve bio franački svetac Aselius. Ta je biskupija trebala biti uporište Franaka u Hrvatskoj. Ninski biskup bio je u prvo vrijeme sufragan akvilejskog patrijarha u Čedanu (Civitale),[14] a imao je jurisdikciju navodno nad cijelom teritorijom tadašnjeg hrvatskog prostora. Ninska biskupija našla se, u prvoj četvrtini X st. u središtu sporova, kada se splitski nadbiskup (Italijan - Latin), koji je već pod svoju vlast imao sve ostale gradske biskupije u Dalmaciji tražio za sebe jurisdikciju nad cijelom Dalmacijom i Hrvatskom. Na to se nadovezalo isto tako osjetljivo pitanje o jeziku crkvene službe. Kod Hrvata se, naime, raširila služba na narodnom jeziku uz upotrebu glagoljice, te glagoljaških bogoslužbenih knjiga. Latinsko svećenstvo primorskih gradova zahtijevalo je da se latinski jezik uvede u upotrebu i u hrvatskim crkvama ali se iza tih zahtjeva krila težnja splitskog nadbiskupa, koji je na uzanoj gradskoj teritoriji mogao imati male posjede i sitne prihode, da podređujući sebi hrvatsku teritoriju dobije mogućnost za sticanje novih posjeda i veliko uvećanje prihoda.

Za kralja Tomislava 925. i 928. g. održana su u Splitu dva crkvena sabora na kojima je služba na narodnom jeziku bila osuđena, a Hrvatska u službenom crkvenom pogledu potčinjena Splitu, bolje reći Rimskoj kuriji.

Prinuđeni da se zbog svog političkog položaja oslanjaju na papu, ni Tomislav ni njegovi nasljednici nisu energično uzimali u zaštitu službu na slavenskom jeziku i težnje za očuvanje crkvene samostalnosti Hrvatske za koju se tada uporno zalagao biskup Grgur ninski, kad je postojala jaka opozicija papskoj politici. Prihvatili su zahtjeve latinskog svećenstva da se Ninska biskupija ukine, da se zabrani upotreba narodnog jezika u crkvama, te da se cijela Hrvatska podredi u crkvenom pogledu Splitskoj nadbiskupiji, nakon čega je Hrvatska gotovo potpuno pala pod uticaj papa i latinskog svećenstva za sva vremena mada je bivalo neuspjelih narodnih protivljenja.

---

[14] Civitale de Friuli (Čedan), gradić istočno od Udina u sjeveroistočnoj Italiji, sjedište Akvilenskog patrijarha od VIII stoljeća. Hodočasno mjesto hrvatskih knezova Trpimira i Branimira.

Ništa se ovako pa ni slično nije nikada dogodilo sa Bošnjanima jer vladari Bošnjana nisu htjeli pod papinu vlast, o čemu smo već najavili da će biti kasnije napisano. Crkveni sabori u Splitu 925., 928. i 1060. god. su ih naučili da se katolička crkva previše miješa u poslove vladara.

Ugri su često napadali Hrvatsku u želji da je unište, te da se prošire uzimajući njene teritorije. Posljednja velika bitka između Ugra i Hrvata dogodila se za posljednjeg hrvatskog kralja Petra na planini Gvozdu 1097. g. kojom prilikom su Ugri pobijedili. U toj bici sa Kolomanom je poginuo kralj Petar Svačić slično kao i srpski knez Lazar na Kosovu. Gvozd se od tada zove Petrova gora. Nakon ove velike pobjede Ugra, ugarski kralj Koloman došao je u Hrvatsku sa hrvatskim plemstvom zaključio ugovor koji je ostao u historiji poznat pod imenom PAKTA KONVENTA. Ovim ugovorom hrvatsko plemstvo je priznalo Ugarsku dinastiju Arpadovića, te se odmah Koloman proglasio kraljem Ugarske i Hrvatske uspostavivši definitivno vlast nad Hrvatima i Hrvatskom koja je trajala 816., godina, sve do 1918. godine, kada je nakon propasti Austro-Ugarske ušla u sastav novostvorene Velike Srbije koja se formalno zvala Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, ali sa dinastijom Karađorđevića na čelu s kraljem Aleksandrom i potpunom upravom i vladanjem iz Beograda.

Potrebno je istaći da ono što piše u njihovim udžbenicima povijesti i povijesnim knjigama i enciklopedijama o nekakvim hrvatsko-ugarskim kraljevima, o navodnoj podjeli vlasti sa ugarskim vladarima, nažalost su samo djelimično tačni. Hrvati su za svih 816 godina bili u podređenom položaju, pod vlašću Ugara, a od 1867. g. pod vlašću Austro-Ugarske. Samo povremeno su im Ugari (Mađari) dopuštali da na kašikicu participiraju u državnoj vlasti.

Potpuno su kroz vijekove (1102.-1830.), živeći gotovo u punoj potčinjenosti uprkos junačkih buna kao ona Matije Gubca 1573. g., svijest o narodnom imenu Hrvat, o vlastitom identitetu bila gotovo nestala. Nisu znali ni ko su, ni šta su.

Mađari su im preko škola, štampe, crkve i drugih institucija govorili da su Mađari, a Austrijanci da su Germani.

Mađari su ih nastojali mađarizirati, a Austrijanci germanizirati, o čemu će biti još riječi.

Umjesto svađe treba nam naučna analiza o Bosni i Bošnjanima(cima)

3. O precima današnjih Srba

Kad je riječ o etnogenezi Srba, riječ je o vrlo složenom pitanju o kojem je pisao veliki broj domaćih i stranih znanstvenika i historičara. Koliko mnogo ima napisanih bibliografskih jedinica jedva da se zna broj.

Ovdje još više nego kad je u pitanju etnogeneza Hrvata, naučnici i historičari se međusobno mogu podijeliti na one koji ovom problemu prilaze s nacionalističkog unaprijed zadanog zadatka i one koji mu prilaze naučno, korektno tražeći historijske činjenice.

Nacionalističke pristupe ćemo djelimično pokušati navesti kad budemo govorili o etnogenezi Bošnjana.

Cjelovit zahvat ovoga pitanja postigao bi se kad bi se posmatrao u kontekstu brojne historijske literature.[15]

Ja sam ovdje radi principa razgovjetnosti i postizanja kvaliteta jasnoće išao na ovakvu artikulaciju. Međutim o etnogenezi Srba, kao uostalom bilo kojeg južnoslavenskog naroda mora se govoriti u kontekstu sa kompleksom opšteslavenskog doseljavanja na Balkansko poluostrvo o čemu je djelimično već bilo riječi. To je doba o kome nemamo dovoljno podataka, a imamo mnogo radova. Konstantin Porfirogenit je napisao da su preci Srba na Balkansko poluostrvo došli iz Bojke i to dolinom Tise, a onda dolinom Velike Morave, pa Južne i Zapadne Morave, Ibra i Raške i u tim oblastima se nastanili daleko od mora i Dunava.[16]

Veliki dio Južnih Slavena i Avara - Obra koji su naselili unutrašnji i središnji dio Balkanskog poluostrva, predjele Braničeva, širokom dolinom rijeke Velike Morave, donji tok Južne Morave i Timoka na istoku, te slivove rijeka Zapadne Morave, Ibra, srednjeg toka Lima, a naročito sliv rijeke Raške. Sami sebe su nazvali Rašani (ponekad Rašljani) prema rimskom gradu Rasu, a posebno prema rijeci Raška, jer se tu oformilo centralno etničko jezgro. Nema u našoj, a ni u stranoj literaturi istinitih podataka da su ta plemena pokušala da pređu rijeku Drinu. Težili su više prema Solunu i Grčkoj, odnosno prema Egejskom moru.

Kako su Rašani stvorili državu Rašku?

Preci Srba Rašani stvorili su narodnu jezgru u područjima rijeke Raške i rimskog grada Rasa odakle se jezgra širila prema Jadranskom moru i na sjeveroistoku do Južne Morave.

---

[15] Vidjeti „Zbornik radova etnografskog instituta SANU";
„Srpski etnografski zbornik", Beograd, 1894. god. i dalje;
„Glasnik etnografskog instituta SANU";
„Glasnik etnografskog muzeja u Beogradu" i još dosta brojne druge literature i građe.

[16] Đ. Sp. Radoičić, Nekoliko napomena o postanku srpskog naroda i srpske feudalne države, "SANU", posebna izdanja knjiga CD II, Spomenica knjiga 30, Beograd, 1967. god., 222.

U procesu raspadanja plemenskog uređenja u navedenim predjelima tokom VII, VIII, IX i X stoljeća, dolazi do plemenskih saveza Rašana i stvaranja prve države RAŠKE (lat. *Rascia*). Država je dobila ime po imenu naroda koji ju je stvorio. Od kraja XI stoljeća za vrijeme vladavine velikih župana: Vukana, Uroša I, Uroša II, bila je centar protivvizantijskog otpora i jezgro oko kojeg se u XII stoljeću formirala *jaka država Raška*. Teorija da je tada bilo imena Srbin ili o srpskoj državi je samo velikosrpski hegemonistički falsifikat, radi brojnih manipulacija i prevara.

Istina, da je Veliki župan Stefan Nemanja (1168.-1196.) izvojevao državi samostalnost. Naslijeđio ga je sin Stefan Prvovenčani (1196.-1227.) krunisan za kralja 1217. godine.

Na Južne Slavene koji su naselili navedena područja često su napadali Grci i Bugari, i često ih sabijali u prostor sliva Raške. Plemena sa ovoga prostora su se istakla kao najborbenija. Ostala plemena su se često pitala: "Koji su ovi što se tako uspješno bore protiv Vizantinaca (Grka) i Bugara?" Odgovor je bio: "To su oni iz doline Raške - Rašani". Mnoga susjedna plemena da bi se identificirali s njima sebe su uvjeravali: "I mi smo kao Rašani, do onoga mi smo Rašani". Tako je višedecenijskim procesima identifikacije i integracije navedenih dijelova Južnih Slavena do polovine IX stoljeća nastao narod Rašani sa centrom u Rasu. "U Raškoj se... obrazovalo središte koje je prikupilo toliko moći koliko je bilo potrebno da se oko njega ujedine plemena i njihove poglavice i stvore plemenski savez, a kasnije i državu čija je prestolnica bio grad Ras."[17] Dakle, narod Rašani je osnovao državu Rašku. Rimljani i rimske pape su je zvali Rascia.

Vremenom je ovaj ogranak Južnih Slavena koji se sa ponosom zvao Rašani postajao sve sposobniji da se brani od Bugara, Ugra i Vizantinaca.

Oko prve četvrtine X stoljeća pojavljuje se unutar Rašana i ime Srbi, koje će dobiti svoje puno značenje tek u XIV stoljeću. Nema tačnih historijskih podataka kad je nastalo i šta znači ime Srbi! Kako smo vidjeli prilikom doseljavanja Slavena na Balkansko poluostrvo, toga imena nije bilo. Dakle, to ime nastalo je negdje među onim južnoslavenskim plemenima koja su naselila dolinu Velike Morave, eventualno još malo uzvodno dolinama južne i zapadne Morave. Ova hipoteza ima osnova jer se to područje već polovinom X st. zvalo Moravska Srbija. Zna li iko šta znači riječ Srbin?

Izgledalo je da se Niko Županić primakao rješenju zagonetke. On misli da se njegova osnova može tražiti u jezicima kavkaskih naroda kod kojih *sur, sor - sir, ser - sar* na lezgijskom jeziku znači čovjek, a sa nastavkom *bi* u množini ljudi ili narod.[18]

---

[17] Sima Ćirković, Srbi-etnički razvoj, Enciklopedija Jugoslavije, knjiga 7.

[18] Petar Vlahović analizira i citira N. Županića, Srbi Plinija i Ptolomeja, "Zbornik radova posvećen Jovanu Cvijiću", Beograd, 1924. g. u Nastanak i razvoj srpske nacije, Beograd, 1979., str. 96-97.

Od dokumenata koji se može smatrati relevantnim je tvrdnja cara Konstantina Porfirogenita u djelu "De administrando imperio". On naime smatra da to ime dolazi od grčke riječi *sebar* što znači *kmet, podanik feudalcu.* Ovo je najvjerovatnije i zbog činjenice, jer od druge polovine VII do početka IX st. mnoga područja koja su naselili njihovi preci bivala su i po preko 150 godina pod Vizantijom odnosno pod Grcima i to većina baš kao kmetovi koji su služili grčke feudalce, a što bi drugo bili, tako da je vrlo moguće da ime Srbin dolazi od imena sebar. Mnogi srpski naučnici misle da bi ih prihvatanje ove Porfirogenitove tvrdnje ponizilo zato ga izbjegavaju citirati kad je ime Srbin u pitanju. Mislim da nauka ima potrebu da traga za istinom o ovom pitanju. Po jednima Srbin je čovjek iz Srbije, po drugima to je čovjek pravoslavne vjere kome je maternji jezik srpski.

Imam i ja hipotezu koja mi se čini dosta vjerovatnom s obzirom na gore navedeno područje Pomoravlja gdje se ime najprije pojavilo i koje se kasnije dugo zvalo Moravska Srbija.

Teza bi glasila da je ime nastalo kod onih plemena koja su bila naselila područje današnje Sofije. Sofija se tada, odnosno još od vremena Rimskog carstva zvala Serdika.

Činjenica da su slavenska plemena davala sebi imena po imenima najznačajnijih gradova, mjesta, oblasti ili rijeka: Rašani, Karantanci, Makedonci, Strumljani, Dukljani, Bošnjani, moguće je da su ona u Sofiji i okolo nje dala sebi ime Serdi ili Serdičani, pa od toga Serbi i na kraju Srbi. I kad su ih Bugari 680. g. otjerali u Pomoravlje, donijeli su ime sa sobom, razumije se.

Valja istaći da se je u srpskim izvorima vrlo teško snaći kad su bili Rašani, a od kad su Srbi. Strani izvori: grčki, vatikanski, mađarski, bugarski i albanski do oko druge polovine XIII st. znaju za narod Rašani, Rasciani koji je osnovao i razvijao državu Rašku. Prije toga zna se zvali su se Slaveni, Sklawi odnosno dio su Južnih Slavena. Naziv Srbin se izgleda afirmirao u doba cara Dušana (1331.-1355.).

Velikosprskim historičarima tokom XIX i XX stoljeća je zasmetao naziv Rašani, zato što je on istinit nisu ga mogli upotrijebiti u propagandne osvajačke svrhe, jer kako bi sa ovim istinitim nazivom postavili onu čuvenu neistinitu tezu koja bi morala da glasi: "Prilikom doseljavanja Južnih Slavena na Balkansko poluostrvo Rašani su se naselili od Cetine do Ibra, Boke Kotorske" i do Bugarske, kako bi govorili i pisali raška Bosna, raško Sarajevo, raški Bihać itd.

Zato su iz literature i udžbenika istisnuli naziv Rašani, a do mitskog nivoa uzdigli naziv Srbi. Iako su nazivi Rašani i Raška bili glavni više stotina godina, a naziv Srbi se ustalio tek u XIV stoljeću.[19]

Prije XI st. nije bilo pokušaja da se organizuje država u pravom smislu. Kaže S. Novaković "Moguće je da se je srpsko ime pojavilo u momentima odbrane Raške od napada Vizantinaca i Bugara".[20]

4. O precima današnjih Makedonaca

Makedonski Slaveni su pokušavali i stvorili jezgra, ali budući su bili blizu još uvijek jake Grčke koja je bila na čelu Vizantijskog carstva i blizu Bugarske, to su najprije potpali pod vlast Vizantije, a kasnije i pod vlast Bugarske. Tek je Samuilo napravio državu makedonskih Slavena.

Onaj dio Južnih Slavena odnosno ona južnoslavenska plemena koja su krajem VI i u prvoj polovini VII stoljeća naselila južni dio Balkanskog poluostrva; doline rijeka: Vardara, Strume, Marice te sjevernu obalu Egejskog mora. Na mjesto protjeranih Grka, grčkih Makedonaca, Tračana i Ilira došli su tada Južni Slaveni koji su vremenom prema grčkoj oblasti u koju su se naselili sebe nazvali Makedonci.[21] A dotadašnji grčki pravi Makedonci su se raselili svugdje po Grčkoj.

Pošto su oni zaposjeli dragocjene oblasti Vizantije i direktno ugrožavali i sam Solun, makedonske Slavene su trajno napadali Grci s namjerom da ih potpuno pokore i asimiliraju. Dobro su ih izučavali pa zato u njihovim izvorima nalazimo i imena tamnošnjih južnoslavenskih plemena i to: Dragoviti, Sagudati, Velegeziti, Strumljani, Rinhini, Smoljani, Bereziti i drugi. Vremenom se opšte ime za Slavene koji su se naselili u Grčku oblast Makedoniju ustalilo i postalo trajno ime - Makedonci. Bili su ugroženi od predaka današnjih Srba, posebno u doba cara Dušana, koji su ih htjeli posrbiti tvrdeći da su oni Južni Srbi. Naime na udaru su bili od Vizantinaca, Bugara i Srba.

Bugarski feudalci su surovo eksploatirali makedonski narod. Crkva je bila uz feudalce i sama dio feudalne klase. U narodu se stalno pojačavalo nezadovoljstvo i protiv kršćanstva koje je opravdavalo eksploataciju, hvalilo Grke, Bugare i Carigradsku patrijaršiju.

---

[19] Vidi fn br. 686 a na str. 536 gdje se spominje "Ustav političke propagande".

[20] Stojan Novaković, Nekolika teža pitanja srpske istorije, iz Srpske istorije SKZ, Beograd, 1966., str. 104 - 105.

[21] Grci se danas uporno protive da se bivša jugoslavenska federalna jedinica, sada država, zove Makedonija, zato što su u I balkanskom ratu 1912. god. okupirali njenu jednu trećinu, tj. Egejsku Makedoniju. Bugari su tada okupirali Pirinsku Makedoniju, a Srbi Vardarsku (današnju državu Makedoniju). Grci se boje ako se ova osamostaljena država bude zvala Makedonija, da će egejski Makedonci tražiti da se odcijepe od Grčke i priključe svojoj matici Makedoniji. Toga se pribojavaju i Bugari zbog pirinskih Makedonaca, ali manje jer su oni zahvaljujući vrlo sličnom jeziku gotovo sve asimilirali. Riječ je o Makedoncima dijelu Južnih Slavena.

Pored ostataka staroslavenskog mnogoboštva, bilo je pojava dualizma. Oko 935. g. na dalje pojavljuje se pop Jeremija koji je sebi dao anonimno ime Bogumil. On tumači i širi Manihcjevo dualističko učenje: da su Carigradska patrijaršija, pa i Rimska kurija zapravo napustile osnovne postulate Kristovog učenja. "Prvobitni i pravi kršćani su tvrdili da će prije kamila proći kroz iglene uši nego bogataš ući u raj", a sada nam govore: "radi za bogataša, bog će ti dati blaženstvo na onome svijetu."

Tako su dualisti koji će se kasnije nazvati bogumili pripremili makedonski narod za ustanak protiv bugarske vlasti. Na čelu ustanka 969. g. protiv Bugara i (972.-976.) protiv Grka stavio se Samuilo. Ustanci, čiju su idejnu osnovu činili Makedonci - bogumili, su uspjeli. Stvorili su makedonsku državu pod imenom Samuilovo carstvo (976.-1018.), koje je imalo pretenzije da sruši i zamijeni Vizantijsko carstvo.

Makedonsko carstvo je bilo najveća južnoslavenska država u čijem sastavu su bile: današnja Makedonija, Tesalija, Epir, Albanija, Duklja, Raška, najvjerovatnije Bosna i dijelovi Bugarske. Bilo je od Zadra do Jedrena i od Save i Dunava do Jadranskog i Egejskog mora. Prijestolnica je bila najprije u Prespi a onda u Ohridu. Srušio ga je vizantijski car Vasilije II, o čemu će biti još riječi.

5. O precima današnjih Crnogoraca

Slaveni koji su naselili oblasti oko Skadarskog jezera, te slivove rijeka Morače i Zete sebi su najprije dali ime Dukljani prema nekadašnjem rimskom gradu Duklji koji se nalazio u blizini današnje Podgorice. Kasnije, od početka XI stoljeća oni počinju sebe nazivati Zećani po imenu rijeke Zete. Sa sobom su kao i ostali J. Slaveni, donijeli rodovsko uređenje i mnogobožačku vjeru.

Gotovo odmah po doseljenju potpadaju pod vizantijsku vlast, plaćaju danak i druge dažbine, a mnogi postaju kmetovi grčkim feudalcima. Osnove prve nezavisnosti i osamostaljivanja Duklje - Zete uspostavio je Stefan Vojislav 1042. g. oslobodivši je od Vizantije. Vladao je od 1031. do 1052. godine. Nasljeđuje ga sin Mihailo Vojisavljević (1052.-1082.) koji 1077. godine postaje kralj. Njega nasljeđuje sin Konstantin Bodin (1082.-1101.).

Tvrdi se da je vladao još i Raškom, Trebinjem i Humom. Također tvrde njihovi i velikosrpski historičari da je od 1082. do 1101. godine vladao i Bosnom mada ima ozbiljnih potvrda da je ta tvrdnja zasnovana na falsifikovanim dokumentima o čemu će kasnije biti riječi. Nakon Bodinove smrti Zeta slabi i ponovo pada pod vlast Vizantije. Prema Porfirogenitu Dukljani se ne pribrajaju Srbima i nisu Srbi nego jedan od južnoslavenskih naroda.

6. Nekoliko informacija o precima današnjih Bugara

Bugari su u današnju Bugarsku došli već 680. godine. U borbi protiv Vizantije pod vođstvom Presijana (836.-852.) osvojili su sjevernu za cara Borisa (852.-889.), a za vrijeme Simeona (893.-927.) i južnu Makedoniju.

Narod je dobio ime po tatarskom narodu Bugari, koji je došao na Balkan s Volge, a mongolskog su porijekla. Bugari su se naselili između Dunava i planine Balkan docnije nego Slaveni. Oko 680. godine pokorili su ranije doseljene Slavene i Slavenizirali se ali su nametnuli svoje ime Bugari. Na čelu Bugara bio je hagan (han). Spretni, okretni, imali su jaku konjicu. Vojna aristokratija se kasnije pretvorila u plemstvo i stvorili su državu. Car Simeon (893.-927.) vodio je uspjele ratove protiv Vizantije i 917. godine jako proširio Bugarsku državu. Bugari su u drugoj polovini IX stoljeća primili kršćanstvo u vrijeme hana Borisa. Često su napadali slavenska plemena u Raškoj. U X i XI st. Bugarsku je opet pokorila Vizantija. Oslobodili su je 1186. godine braća Petar i Asen a ponovo se pravo uzdigla za Asena II (1218.-1241.). Bugarsku državu je srušio sultan Bajazid 1393. godine.

6.a Nastanak novih imena kod Južnih Slavena nakon doseljavanja na Balkansko poluostrvo

Tadašnji susjedni narodi: Grci, Italijani, Franci, Germani i njihovi susjedi nastaviše Slavene kako tada tako i kasnije stoljećima nazivati: Sklavinoi, Sklavi, Sclavini, Sclaveni, itd. Za dugo nema imena današnjih južnoslavenskih naroda. Dakle, jasno je da su sva današnja imena Južnih Slavena nastala poslije naseljavanja, naročito tokom ili nešto kasnije kad su se počele formirati rudimentalne društveno političke zajednice iz kojih središta su kasnije nastajale države.

Poznato je iz brojnih vizantijskih i rimskih izvora kako smo već naveli da su Južni Slaveni kada su naseljavali Balkansko poluostrvo, tokom VI i VII stoljeća davali sebi imena prema najpoznatijim ranijim imenima predjela, rijeka ili gradova iz vremena Rimskog carstva ili Vizantije (Grčke), pa da rezimiramo:

-Slaveni koji su naselili predio Karantaniju, današnja Slovenija - preci današnjih Slovenaca dobili su ime Karantanci.

-Slaveni koji su naselili grčku oblast Makedoniju dobili su ime Makedonci - preci današnjih Makedonaca. Oni nemaju veze sa grčkim Makedoncima Aleksandra Makedonskog, jer oni su Grci, a ovi su Slaveni.

-Slaveni koji su naselili oblasti oko Skadarskog jezera, doline Morače i Zete dobili su najprije ime Dukljani prema rimskom gradu Duklji koji se nalazio na obali Skadarskog jezera koji će kasnije promijeniti ime u Zećani

po rijeci Zeti, a mnogo kasnije sebe će nazvati Crnogorci. To su dakle preci današnjih Crnogoraca.

-Simbioza dijela Južnih Slavena, Avara, Ilira i Romana koja je nastala nakon što su Južni Slaveni i Avari naselili oblasti današnje Bosne prema nekim autorima najduže su zadržali ime Sklavini. Okolni narodi su ih zvali Sklavini, a kasnije po rijeci Bosni i zemlji Bosni dobili su ime Bošnjani koje je trajalo do druge polovine XV st., a onda se transformiralo u ime Bošnjaci. To su dakle preci današnjih Bosanaca islamske, pravoslavne i katoličke vjere. Oni u dolini Neretve Neretljani po rijeci Neretvi; Humljani, Zahumljani, prema oblasti i mjestu Humu. To su preci današnjih Hercegovaca islamske, katoličke i pravoslavne vjere. Ali Hum je samo jedna od bosanskih zemalja slično kao Usora i Soli. Dakle Humljani su se bili integrirali u Bošnjane isto kao i Usorani i Soljani i svi se zvali Bošnjani.

-Oni Slaveni koji su naselili široka prostranstva oko rijeke Save dobili su ime posavski Slaveni.

-Slaveni koji su naselili Primorje dobili su ime primorski Slaveni.

-Slaveni što su naselili oblast Dalmaciju dobili su ime Dalmatinci.

(Ove tri zadnje navedene grupe su preci današnjih Hrvata).

-Slaveni koji su naselili predjele slivova rijeka Zapadne i Južne Morave, te slivove Ibra i posebno rijeke Raške dobili su ime Rašani ili Rašljani prema rimskom gradu Rasu, koji se nalazio u blizini današnjeg Novog Pazara, a vjerovatno uz to i prema rijeci Raškoj. To su preci današnjih Srba.

Ime Srbi nastalo je unutar države Raške, iz naroda koji se stoljećima zvao Rašani.

6.b Pokrštavanje predaka današnjih Makedonaca, Srba, Crnogoraca i Bugara

Podsjetimo se još jednom da su Južni Slaveni i Avari - Obri, kad su došli na Balkansko poluostrvo bili mnogobošci, na vrlo niskom stupnju kulture i društvene svijesti. Pojma nisu imali o pismenosti, nisu znali šta je crkva, šta je država itd.

Civilizirani Grci, Rimljani i Franci su s pravom bili zabrinuti šta da rade s njima. Bojali su se njihove surovosti i snage. Odlučili su se da im na perfidan način, putem pokrštavanja nametnu podaničku svijest i svoju vlast.

Vidjeli smo kako je to planski organizirano još od sredine VIII stoljeća vršeno pokrštavanje predaka današnjih Slovenaca.

Također smo ukratko informirali o planskom i organiziranom radu Ninske, a posebno Splitske biskupije, gdje se po uputama rimskih papa izvršilo pokrštavanje predaka današnjih Hrvata.

Pokušavali su tako i u Bosni, ali nisu uspjeli, vidjećemo zašto.

Dakle, pretke današnjih Slovenaca i Hrvata pokrstili su Rimska kurija i rimske pape, a izvršioci su bili bavarski, franački i italijanski biskupi.

Međutim, pokrštavanje predaka današnjih Srba, Crnogoraca, Makedonaca i Bugara te Velikomoravljana u današnjoj Češkoj i Slovačkoj planski i organizirano su izvršili Carigradska patrijaršija uz pomoć vizantijskih vladara.

S obzirom da su Rašani bili dosta brojni i da su zaposjeli veliki dio teritorije koja je bila vizantijska, Vizantijci (upravljači tom državom Grci) su se našli u nevolji' kako da vrate otete teritorije Balkanskog poluostrva. Vojnim putem nisu mogli!

Odlučili su da Rašane i ostale Slavene pokrštavaju, prosvjećuju, da ih nauče "vječnom trajanju" Vizantijskog carstva. Da kao što treba biti pokoran bogu na nebu, treba biti pokoran vizantijskom caru i njegovoj vlasti na zemlji. Ako bi to uspjeli vratili bi Balkansko poluostrvo i šire pod svoju vlast, a Slavene bi pretvorili u kmetove, jer su Tračane i Kelte Slaveni gotovo uništili koji su Grcima uglavnom bili kmetovi. Dakle, Vizantija želi vratiti Balkansko poluostrvo i trebaju joj novi kmetovi.

Vizantijski car je ne samo vrhovni komandant vojske, vrhovni sudija i propisivač zakona, nego i branilac istočne varijante crkve i vjere.

Sveštenstvo je dužno da stalno ističe vječnost Vizantijskog carstva i Carigradske patrijaršije. Zato se od tada razvija i raste antagonizam između Vizantijskog (malo kasnije pravoslavnog) istoka i katoličkog rimskog zapada.

Za sada ćemo podsjetiti da je teško naći takav primjer složnog djelovanja religije i politike kakvo je bilo kod stvaranja naroda Rašana i njihove države Raške.

S obzirom da su pod iste političke i vjerske ciljeve od strane Vizantije bili uvršteni i preci današnjih Makedonaca i Crnogoraca to ćemo o tome skupno napisati kad budemo obrađivali rad grčkih misionara Ćirila i Metodija i njihovih učenika.

Rekli smo, da je Rimska kurija uz pomoć franačke i bavarske vlasti pokrštavala pretke Slovenaca i Hrvata da bi vratila uticaj na teritorije koje su oni zaposjeli.

Da li je bilo pokrštavanja u Bosni i Hercegovini

Što se tiče kršćanstva na tlu Bosne Slaveni i Avari su zatekli vjerovatno razvaline bazilika od strane Gota, razbijenu i porušenu nekadašnju crkvenu organizaciju koju su i sami ponašajući se u početku surovo do kraja uništili.

Kako smo više puta naglasili Avarska država i njeni vladari nisu uspostavljali veze sa Rimom niti su dozvolili ulazak kršćanstva na njenu teritoriju, bar što se tiče današnje BiH. Poslije propasti Avarske, Rimska kurija je htjela izvršiti ne samo rekonstrukciju nego praktično sve pokrštavati iz početka. Trebalo je pokrštavati novonastali narod - Bošnjane kao i sve ostale Južne Slavene.

Da podsjetimo Rimska kurija je ubrzo nakon sagledavanja situacije poslije razmještaja doseljenih Slavena i Avara željela vratiti Ilirik pod svoj uticaj. U tom cilju umjesto stare Salonitanske osnovala je Splitsku nadbiskupiju 641.g. Planirala je obnoviti sve stare biskupije i bazilike na području cijelog Ilirika. Sve bi one bile stavljene pod patronat Splitske nadbiskupije.

Planirano je tako vjerovatno bilo da se pokrije i područje današnje Bosne i Hercegovine. Međutim, područja današnje Bosne i Hercegovine našla su se u sastavu Avarskog kaganata, pa je plan ostao neostvaren.

Vidjeli smo da je potpuno isti cilj imala i Vizantija, tj. da pokrštavanjem Slavena vrati teritorije u sastav svoga carstva, a Slavene pretvori u kmetove. Samo je izvršenju pokrštavanja pristupila na mnogo mudriji način. Naime, izvršila je opsežne pripreme. Solunska braća Konstantin (koji je kasnije nazvan Ćirilo) i Metodije sinovi istaknutog vizantijskog komandanta iz Soluna uz saglasnost njihova oca namjenski su odabrani za misiju pokrštavanja Slavena, po zadatku su završili teologiju u Carigradu, takođe po zadatku naučili slavenski jezik kod najbližih makedonskih Slavena. Konstantin (Ćirilo) je prije odlaska u Moravsku preveo glavne crkvene knjige na slavenski jezik. Valja naglasiti, nije na srpski nego na staroslavenski jezik. Kako su Slaveni bili nepismeni, tj. nisu imali svoje pismo pa je mudri Grk Ćirilo, sastavio slavensku azbuku. Napravio je to od grčkog alfabeta, dodajući slovne znake za one glasove kojih nema u grčkom jeziku. Pismo je na osnovu slovenske riječi glagoljati, što znači govoriti dobilo ime *glagoljica.*

Dakle, Carigradska patrijaršija i car Mihailo su odlučili da pokrštavaju i prosvjećuju Slavene najprije u Velikoj Moravskoj a kasnije i šire.

Sukobi Rimske kurije i Carigradske patrijaršije oko interesnih sfera na Balkanu započeti su još 864. god., zaoštrili su se naročito 1054. god. kad je došlo do konačnog raskola i podjele Zvanične crkve na hrišćanstvo (pravoslavlje) i kršćanstvo (katoličanstvo). Nakon ovoga na Splitskom saboru 1060. god. papa Aleksandar II je naredio preko svojih legata da se ponovo zaoštri zabrana upotrebe narodnog jezika u crkvama, naročito je podvučena zabrana upotrebe glagoljice. Sve se to odvija izvan Bosne. Svi su izgledi da je uz brojne teškoće glagoljica ipak opstala još dugo vremena u Hrvatskoj.

Kako smo više puta naglasili Avarska država i njeni vladari nisu uspostavljali veze sa Rimom niti su dozvolili ulazak kršćanstva na njenu teritoriju, bar što se tiče današnje BiH. Poslije propasti Avarske, Rimska kurija je htjela izvršiti ne samo rekonstrukciju nego praktično sve pokrštavati iz početka. Trebalo je pokrštavati novonastali narod - Bošnjane kao i sve ostale Južne Slavene.

Da podsjetimo Rimska kurija je ubrzo nakon sagledavanja situacije poslije razmještaja doseljenih Slavena i Avara željela vratiti Ilirik pod svoj uticaj. U tom cilju umjesto stare Salonitanske osnovala je Splitsku nadbiskupiju 641.g. Planirala je obnoviti sve stare biskupije i bazilike na području cijelog Ilirika. Sve bi one bile stavljene pod patronat Splitske nadbiskupije.

Planirano je tako vjerovatno bilo da se pokrije i područje današnje Bosne i Hercegovine. Međutim, područja današnje Bosne i Hercegovine našla su se u sastavu Avarskog kaganata, pa je plan ostao neostvaren.

Vidjeli smo da je potpuno isti cilj imala i Vizantija, tj. da pokrštavanjem Slavena vrati teritorije u sastav svoga carstva, a Slavene pretvori u kmetove. Samo je izvršenju pokrštavanja pristupila na mnogo mudriji način. Naime, izvršila je opsežne pripreme. Solunska braća Konstantin (koji je kasnije nazvan Ćirilo) i Metodije sinovi istaknutog vizantijskog komandanta iz Soluna uz saglasnost njihova oca namjenski su odabrani za misiju pokrštavanja Slavena, po zadatku su završili teologiju u Carigradu, takođe po zadatku naučili slavenski jezik kod najbližih makedonskih Slavena. Konstantin (Ćirilo) je prije odlaska u Moravsku preveo glavne crkvene knjige na slavenski jezik. Valja naglasiti, nije na srpski nego na staroslavenski jezik. Kako su Slaveni bili nepismeni, tj. nisu imali svoje pismo pa je mudri Grk Ćirilo, sastavio slavensku azbuku. Napravio je to od grčkog alfabeta, dodajući slovne znake za one glasove kojih nema u grčkom jeziku. Pismo je na osnovu slovenske riječi glagoljati, što znači govoriti dobilo ime *glagoljica*.

Dakle, Carigradska patrijaršija i car Mihailo su odlučili da pokrštavaju i prosvjećuju Slavene najprije u Velikoj Moravskoj a kasnije i šire.

Sukobi Rimske kurije i Carigradske patrijaršije oko interesnih sfera na Balkanu započeti su još 864. god., zaoštrili su se naročito 1054. god. kad je došlo do konačnog raskola i podjele Zvanične crkve na hrišćanstvo (pravoslavlje) i kršćanstvo (katoličanstvo). Nakon ovoga na Splitskom saboru 1060. god. papa Aleksandar II je naredio preko svojih legata da se ponovo zaoštri zabrana upotrebe narodnog jezika u crkvama, naročito je podvučena zabrana upotrebe glagoljice. Sve se to odvija izvan Bosne. Svi su izgledi da je uz brojne teškoće glagoljica ipak opstala još dugo vremena u Hrvatskoj.

Kako smo više puta naglasili Avarska država i njeni vladari nisu uspostavljali veze sa Rimom niti su dozvolili ulazak kršćanstva na njenu teritoriju, bar što se tiče današnje BiH. Poslije propasti Avarske, Rimska kurija je htjela izvršiti ne samo rekonstrukciju nego praktično sve pokrštavati iz početka. Trebalo je pokrštavati novonastali narod - Bošnjane kao i sve ostale Južne Slavene.

Da podsjetimo Rimska kurija je ubrzo nakon sagledavanja situacije poslije razmještaja doseljenih Slavena i Avara željela vratiti Ilirik pod svoj uticaj. U tom cilju umjesto stare Salonitanske osnovala je Splitsku nadbiskupiju 641.g. Planirala je obnoviti sve stare biskupije i bazilike na području cijelog Ilirika. Sve bi one bile stavljene pod patronat Splitske nadbiskupije.

Planirano je tako vjerovatno bilo da se pokrije i područje današnje Bosne i Hercegovine. Međutim, područja današnje Bosne i Hercegovine našla su se u sastavu Avarskog kaganata, pa je plan ostao neostvaren.

Vidjeli smo da je potpuno isti cilj imala i Vizantija, tj. da pokrštavanjem Slavena vrati teritorije u sastav svoga carstva, a Slavene pretvori u kmetove. Samo je izvršenju pokrštavanja pristupila na mnogo mudriji način. Naime, izvršila je opsežne pripreme. Solunska braća Konstantin (koji je kasnije nazvan Ćirilo) i Metodije sinovi istaknutog vizantijskog komandanta iz Soluna uz saglasnost njihova oca namjenski su odabrani za misiju pokrštavanja Slavena, po zadatku su završili teologiju u Carigradu, takođe po zadatku naučili slavenski jezik kod najbližih makedonskih Slavena. Konstantin (Ćirilo) je prije odlaska u Moravsku preveo glavne crkvene knjige na slavenski jezik. Valja naglasiti, nije na srpski nego na staroslavenski jezik. Kako su Slaveni bili nepismeni, tj. nisu imali svoje pismo pa je mudri Grk Ćirilo, sastavio slavensku azbuku. Napravio je to od grčkog alfabeta, dodajući slovne znake za one glasove kojih nema u grčkom jeziku. Pismo je na osnovu slovenske riječi glagoljati, što znači govoriti dobilo ime *glagoljica*.

Dakle, Carigradska patrijaršija i car Mihailo su odlučili da pokrštavaju i prosvjećuju Slavene najprije u Velikoj Moravskoj a kasnije i šire.

Sukobi Rimske kurije i Carigradske patrijaršije oko interesnih sfera na Balkanu započeti su još 864. god., zaoštrili su se naročito 1054. god. kad je došlo do konačnog raskola i podjele Zvanične crkve na hrišćanstvo (pravoslavlje) i kršćanstvo (katoličanstvo). Nakon ovoga na Splitskom saboru 1060. god. papa Aleksandar II je naredio preko svojih legata da se ponovo zaoštri zabrana upotrebe narodnog jezika u crkvama, naročito je podvučena zabrana upotrebe glagoljice. Sve se to odvija izvan Bosne. Svi su izgledi da je uz brojne teškoće glagoljica ipak opstala još dugo vremena u Hrvatskoj.

M. Hadžijahić i problemu pokrštavanja prišao je korektno više nego se moglo očekivati. U svojoj knjizi *Istorija Bosne u IX i X stoljeću*: više povjerenja dao je djelu *De administrando imeperio* gdje u 32. poglavlju piše da su Srbi većina pokršteni već za Heraklija (610. - 641.), a Hrvati kasnije za vrijeme franačke vlasti.

Ostale sklavinije Usora, Soli, Donji kraji "područja buduće Bosne" se ne spominju.

Za vladavine amorijske dinastije većina Slavena je čak otpala od kršćanstva. Ponovno pokrštavanje vršeno je rekosmo za cara Vasilija I (867. - - 886.god.).

Nakon izvjesnog broja pretpostavki i njihovog objašnjavanja za pokrštavanje okolnih Slavena ponovo dolazi na glavno pitanje, pa piše: "Kad je riječ o pokrštavanju "zagorske sklavinije", moglo bi se rezimirati da postojeći izvori, tj. spis *De administrando imperio* (29. pogl.), Ljetopis zagorske sklavinije (9. pogl.) i *Proložnoe žitie Metoda* stoje u punom saglasju. Spis *De administrando imperio* govori o pokrštavanju u 29 poglavlju. Podaci o boravku Budimira u Hazarskoj zemlji i susreta sa Konstantinom, te da ga je ovaj tamo pokrstio, upotpunjeni podatkom u Proložnom žitiju o slavenskom izaslanstvu koje je tražilo pokrštavanje od Konstantina, u cjelosti se poklapaju sa Porfirogenitom. "

Sve ostale zasluge za navodno dalje učvršćivanje vjere pripisuje djelovanju Metoda, njegovim učenicima i navedenim knjigama. Tu podsjeća da je Budimira pokrstio Ćirilo, a Budimir onda krstio svoj narod, u šta sam već izrazio sumnju.

I daljnja objašnjenja su sa mnogo pretpostavki, jer ne može se reći da su dosadašnji izvori i literatura o Ćirilu, Metodiju, njihovim učenicima i njihovim knjigama bili oskudni, a nigdje nije pisalo o tolikim njihovim djelovanjima i postignućima u Bosni. Naprotiv u izvorima se gotovo stalno nabrajaju druge zemlje: Moravska, Panonija, Mezija, Bugarska, Makedonija, Duklja, Dalmacija, Slavonija kao područja pokrštavanja i prosvjećivanja od strane Ćirila (Konstantina) i Metodija, te njihovih učenika. U tim brojnim izvorima Bosna se ne spominje, jer se kako ćemo kasnije objasniti na njenom teritoriju raširilo manihejstvo koje je onemogućilo ulazak kršćanstva.

M. Hadžijahiću se moramo zadiviti njegovoj maštovitosti ali ipak nauka i istina su nam preči. Ne možemo povjerovati da tako što su Ćirilo i Metodije po jednom proputovali kroz Bosnu (ako su preko nje uopće putovali) idući za Rim pokrstili toliko stanovništvo.

Čini nam se da M. Hadžijahić, Ćirilu i Metodu za koje on jedini tvrdi da su djelovali i u Bosni pridaje božansku moć. Veći im je prema njemu učinak od velikog broja papa i Rimske kurije pa i od Carigradske partijaršije što nije moguće.

Veliki dio djelatnosti Ćirila i Metodija, njihovih učenika i njihovih knjiga kako je ranije objašnjavano da su djelovali u gore nabrojanim zemljama, M. Hadžijahić u svojoj knjizi je napisao da su tako djelovali i u Bosni, iako se ne može naći niti jedno mjesto, niti jedan dokument da je neko osnovao kakvu biskupiju ili episkopiju da se zna ime i prezime biskupa ili episkopa.

Navodi se ime učenika Gorazda da je moguće da je djelovao negdje u Bosni, a gotovo svi bugarski autori tvrde i dokazali su da je on od početka do kraja djelovao u Bugarskoj. Gorazd je avarsko ime, a Bosna je 200 godina (605. - 820.) bila pod Avarskom, tako da je po njoj Gorazda[22] bilo dosta po kojim je Goražde moglo dobiti ime.

No, značajna su mu slijedeća mjesta kad piše o stalnoj brizi Rimske kurije za nekadašnji Ilirik, npr.:

"Prije svega papa Nikola 858. - 867. u težnji za vraćanjem Ilirika pod papinsku jurisdikciju sačinio je plan o uspostavljanju jedne slavenske crkvene provincije koja bi obuhvatila sve zemlje Ilirika koje su graničile sa prostorom Carigradske patrijaršije. Pogodna ličnost za ostvarenje toga plana bio je Metodije ... Nije slučajno ni to što je Sirmij, nekadašnji glavni grad Ilirika izabran za sjedište nadbiskupije".[23]

No plan o toj slavenskoj crkvenoj provinciji pretrpio je odmah prvi udarac gubitkom Bugarske, a zatim suprotstavljanjem bavarskih biskupa protjerani su Metodovi učenici.

Diplomatski mudro je narodu duže vrijeme tumačeno: velikomoravski knez Rastislav je imao problema sa njemačkim svećenicima, koji su prilikom pokrštavanja željeli istovremeno germanizirati Slavene i tako ih asimilirati.

Dokumenti kazuju da su na poziv moravskog kneza Rastislava krenuli 863. god. pripremljeni tako što su na staromakedonski (staroslavenski) jezik preveli svu liturgijsku i misnu službu s evanđeljima i poslanicama da propovijedaju hrišćanstvo na slavenskom jeziku.

Nakon tako izvršenih priprema dvojicu braće grčkih misionara svečano je ispratio 863. g. vizantijski car Mihailo III u Moravsku gdje su otpočeli širiti hrišćanstvo na makedonskom - staroslavenskom jeziku.

U Velikoj Moravskoj su pored pokrštavanja i prosvjećivanja stanovništva osposobili i naučili preko 200 učenika da rade to isto.

---

22 N. Klaić, CD, str. 21

23 M. Hadžijahić, CD, str. 223

Njihov rad je naišao na žestok otpor od njemačkih svećenika. No oni su uporno radili, Ćirilo je relativno mlad umro 869. g. Kad je 885. g. Metodije umro, preko 200 njegovih učenika je protjerano iz Moravske i Srijema (Srema) jer tada je i papa bio zabranio službu na slavenskom jeziku.

Takav rad je naišao na veliki otpor njemačkog svećenstva koje je prvo bilo započelo pokrštavati Slavene, s tim što su ih htjeli uzgred i germanizirati. Sukobili su se interesi Franačke i Vizantije, zatim Carigrada i Rima. Međutim, papa Hadrijan II je pružao podršku Ćirilu i Metodu. Imenovao je 869. god. sv. Metoda nadbiskupom metropolije u Sirmiju (Sremu - Srijemu), odobrio mu službu na slavenskom jeziku. Pretpostavlja se da su se toj metropoliji kasnije dodijelila područja Bosanske Posavine i navodno podredila toj metropoliji, što je navodno potvrđeno odlukom pape Ivana VIII 880. god., međutim nema dokaza za ovu pretpostavku. No, 885. god. Metodije je umro, a njegovi učenici ubrzo protjerani od strane njemačkih biskupa i franačke vlasti. Ponegdje se u literaturi spominje da je bosansku biskupiju osnovao neki od Metodovih učenika negdje oko 1067. - 1077. god., ali se ne navodi ni mjesto, ni ime osnivača.

Vratimo se nadbiskupiji u Sremu o tome da je tu osnovana nadbiskupija čiji je nadbiskup bio sv. Metod potvrđuje i zapis Konstantina VII Porfirogenita.

Nakon progona njegovih učenika rad Ćirila i Metodija nastavili su njihovi najbolji učenici Kliment i Naum u Bugarskoj i Makedoniji i ubrzo su napisali žitija (biografije) svojih učitelja, u kojima navode da su se morali svi učenici razbježati na sve strane. Tamo nema podataka da je neki od njih pobjegao u Bosnu, odnosno u Zagorsku sklaviniju kako su često Rimljani i Vizantijci, a povodeći se za njima i Dalmatinci, Dubrovčani i Dukljani nazivali područja Slavonije a i današnje Bosne, a stanovništvo tih područja Sklavini.

Konkretno pretke današnjih Srba, Makedonaca i djelimično Crnogoraca pokrstili su Grci još za vrijeme Heraklija oko 640., a ponovo učvrstili učenici Ćirila i Metodija, Kliment i Naum i njihovi učenici, koji su imali crkvene knjige prevedene na staroslavenski jezik, pismo ćirilicu, vršili bogosluženje na staroslavenskom jeziku. Zato su postigli daleko veći uspjeh od očekivanog.

Učenici Ćirila i Metodija koji su pod franačkim uticajem, a naročito još i od Germana protjerani iz Moravske i Srijema (Srema) pobjegli bliže Carigradu, najviše u tadašnju Bugarsku, pod čijom vlašću je bila Makedonija i to najviše u Preslav i Ohrid, širili su hrišćanstvo po Bugarskoj, Makedoniji i Raškoj.

Izrada slavenskog pisma glagoljice, molitve bogu na slavenskom jeziku u crkvama i postojanje crkvenih knjiga na slavenskom jeziku predstavljali su osnovu uspješnog prevođenja Slavena iz mnogobožačke na jednobožačku

vjeru, šireći uz to pismenost i prosvjećivanje. Razumije se da je to od neprocjenjive vrijednosti iako je to učenje propovijedalo "da svaka vlast dolazi od boga, te da zato i cara u Carigradu na zemlji treba slušati i biti mu pokoran kao i bogu na nebu." Sve su obavljali kao i njihovi učitelji na narodnom jeziku. Vizantijska država nije žalila novce, gradila im je crkve u kojima će pokrštavati, opismenjavati i prosvjećivati Južne Slavene.

Od svih tih učenika najviše su se istakli braća: Kliment i Naum. Kliment je uredio novo laganije pismo, ćirilicu (nazvao ga je tako iz poštovanja prema Ćirilu).

I dok je jedan broj učenika glagoljaša po Hrvatskoj širio glagoljicu u Makedoniji, Bugarskoj i Raškoj se već služilo ćirilicom.

Misionarski rad Ćirila i Metodija i njihovih učenika, naročito Klimenta i Nauma dešavao se u razdoblju teških vizantijsko-franačkih odnosno carigradsko-rimskih rivaliteta. I jedni i drugi su se utrkivali ko će pokrstiti više Južnih Slavena i time imati vlast nad dijelovima Balkanskog poluostrva i istočnih Alpa. Politički osvajački interesi su se krili iza tako na izgled dobročiniteljskih prosvjetiteljskih akcija i djelatnosti. To je pokazala kasnija historija: preci Bugara, Rašana, docnijih Srba, Dukljana i Makedonaca su bivali po 100 i više godina pod vlašću Vizantije, a u crkvenom pogledu stalno pod Carigradskom patrijaršijom.

Rad navedenih misionara i njihovih učenika istovremeno je snažno uticao na homogenizaciju naroda i stvaranju država kod: Rašana predaka Srba, Dukljana i Zećana predaka Crnogoraca, te Makedonaca, i Bugara.

Pokrštavanje planirano u Rimu i realizirano od strane katoličkih biskupa kod predaka Slovenaca i Hrvata, te pokrštavanje planirano u Carigradu i realizirano od strane misionara Ćirila i Metodija i njihovih učenika kod predaka Srba, Makedonaca i Crnogoraca **duboko su vjerski podvojili Južne Slavene na pravoslavce i katolike, što se veoma jako vidi i osjeća i sada. Tako će biti i u budućnosti.**

U Bosni, manihejstvo je činilo ništavnom navodnu granicu na Drini između pravoslavlja i katoličanstva, još od davna, a naročito od 1054. god. od definitivnog raskola. Drina je samo teorijski u mašti predstavljala granicu između katoličanstva i pravoslavlja. Na nešto manjem prostoru od današnje Bosne i Hercegovine vremenom formirala se manihejska Bosna sa Humom.

Crkveno učenje da svaka vlast dolazi od boga i "radi za bogataša bog će ti dati spasenje na onom svijetu" ubrzavalo je proces prelaska iz rodovsko-plemenskog uređenja u feudalno društvo. Jačala je moć knezova, velikaša, boljara i naravno svećenstva i crkvenih velikodostojnika.

Ono što je od izuzetne važnosti i što treba naročito istaći, to je da kod Bošnjana u Bosni takvog intenziteta pokrštavanja nije bilo. Pokušaja je bilo više puta, ali željenog uspjeha jako malo ili nimalo. Vidjet ćemo zašto kad budemo govorili o Bošnjanima i njihovoj državi Bosni.

Dakle, preci današnjih Slovenaca i Hrvata pokršteni su po unaprijed sačinjenim planovima Rimske kurije i rimskih papa, a izvršioci su bili bavarski (njemački), franački i italijanski biskupi, pa ih možemo u šaljivom žargonu nazvati potalijanice; i to onda kada oni Bošnjane - Bošnjake zovu poturice. A naročito Srbe, Bugare, Crnogorce i Makedonce s pravom možemo nazvati pogrčice jer su ih pokrstili Grci; i to onda kad ovi Bošnjake i druge muslimane slavenskog porijekla nazovu poturicama. Hvala Bogu dobre su nam religije - vjere i katolička i pravoslavna i islamska (muslimanska), ali trebamo znati istinu: ni jedna nije naša domaća (južnoslavenska), sve tri su našim precima manje više nametnute od velikih sila i religijskih centara, zbog njihovih osvajačkih interesa. I o tome će kroz cijelu knjigu biti više riječi, tj. bit će i dalje pisanja jer su one reperi identiteta sva tri bosanskohercegovačka naroda.

DOSELJAVANJE DIJELA JUŽNIH SLAVENA I AVARA NA TERITORIJE PRIBLIŽNE DANAŠNJE BOSNE I HERCEGOVINE

Pošli smo od principa što dalje u prošlost to bliže sadašnjosti. Slično, kao što se kod rješavanja jednačina u matematici polazi od poznatih vrijednosti da bi se odredile nepoznate, tako ćemo i ovdje služiti se metodom kretanja **od poznatog ka otkrivanju nepoznatog**. Nema dileme, etnogenezu Bošnjana moramo tražiti kao i kod drugih južnoslavenskih naroda u vrijeme doseljavanja Južnih Slavena i Avara na područja današnje Bosne i Hercegovine.

No, što se procesa naseljavanja na područjima današnje Bosne, pa i Hercegovine tiče ti procesi su po nekim karakteristikama bili drugačiji nego kod predaka drugih južnoslavenskih naroda, zato što su ovdje starosjedioci Iliri i Romani više decenija pružali otpor.

Ulazak Slavena i avarskog plemena Kutrigura u područja današnje Bosne iz Sirmija desio se jedan put 567. godine a drugi 587. godine. Oko 614. godine veliki dio, osim velikih brda i planina bio je preplavljen.[24]

Zadržimo se još malo na naučno zasnovanim tvrdnjama B. Grafenauera i Margetića da su u sastavu pomenutog Avarskog kaganata bili Slaveni, ali očigledno u podređenoj ulozi, jer su u takvom položaju bili za svo vrijeme

[24] Proces doseljavanja J. Slavena na Zapadni Balkan i u istočne Alpe, ANU BiH, pos. izdanje XII, Centar za balk. ispitivanja knj. 4, Sarajevo, 1969., str. 50 - 51, Die Welt der Slaven 29/1 NF VIII/1, str. 111.- -112., preuzeto od Nade Klaić, Srednjovjekovna Bosna, Zagreb, 1994. god., str. 26.

Ono što je od izuzetne važnosti i što treba naročito istaći, to je da kod Bošnjana u Bosni takvog intenziteta pokrštavanja nije bilo. Pokušaja je bilo više puta, ali željenog uspjeha jako malo ili nimalo. Vidjet ćemo zašto kad budemo govorili o Bošnjanima i njihovoj državi Bosni.

Dakle, preci današnjih Slovenaca i Hrvata pokršteni su po unaprijed sačinjenim planovima Rimske kurije i rimskih papa, a izvršioci su bili bavarski (njemački), franački i italijanski biskupi, pa ih možemo u šaljivom žargonu nazvati potalijanice; i to onda kada oni Bošnjane - Bošnjake zovu poturice. A naročito Srbe, Bugare, Crnogorce i Makedonce s pravom možemo nazvati pogrčice jer su ih pokrstili Grci; i to onda kad ovi Bošnjake i druge muslimane slavenskog porijekla nazovu poturicama. Hvala Bogu dobre su nam religije - vjere i katolička i pravoslavna i islamska (muslimanska), ali trebamo znati istinu: ni jedna nije naša domaća (južnoslavenska), sve tri su našim precima manje više nametnute od velikih sila i religijskih centara, zbog njihovih osvajačkih interesa. I o tome će kroz cijelu knjigu biti više riječi, tj. bit će i dalje pisanja jer su one reperi identiteta sva tri bosanskohercegovačka naroda.

DOSELJAVANJE DIJELA JUŽNIH SLAVENA I AVARA NA TERITORIJE PRIBLIŽNE DANAŠNJE BOSNE I HERCEGOVINE

Pošli smo od principa što dalje u prošlost to bliže sadašnjosti. Slično, kao što se kod rješavanja jednačina u matematici polazi od poznatih vrijednosti da bi se odredile nepoznate, tako ćemo i ovdje služiti se metodom kretanja **od poznatog ka otkrivanju nepoznatog**. Nema dileme, etnogenezu Bošnjana moramo tražiti kao i kod drugih južnoslavenskih naroda u vrijeme doseljavanja Južnih Slavena i Avara na područja današnje Bosne i Hercegovine.

No, što se procesa naseljavanja na područjima današnje Bosne, pa i Hercegovine tiče ti procesi su po nekim karakteristikama bili drugačiji nego kod predaka drugih južnoslavenskih naroda, zato što su ovdje starosjedioci Iliri i Romani više decenija pružali otpor.

Ulazak Slavena i avarskog plemena Kutrigura u područja današnje Bosne iz Sirmija desio se jedan put 567. godine a drugi 587. godine. Oko 614. godine veliki dio, osim velikih brda i planina bio je preplavljen.[24]

Zadržimo se još malo na naučno zasnovanim tvrdnjama B. Grafenauera i Margetića da su u sastavu pomenutog Avarskog kaganata bili Slaveni, ali očigledno u podređenoj ulozi, jer su u takvom položaju bili za svo vrijeme

[24] Proces doseljavanja J. Slavena na Zapadni Balkan i u istočne Alpe, ANU BiH, pos. izdanje XII, Centar za balk. ispitivanja knj. 4, Sarajevo, 1969., str. 50 - 51, Die Welt der Slaven 29/1 NF VIII/1, str. 111.-112., preuzeto od Nade Klaić, Srednjovjekovna Bosna, Zagreb, 1994. god., str. 26.

osvajanja Balkanskog poluostrva. Razumije se da su takvu podređenu ulogu imali i u zemljama Bosne, zato i nemamo neko slavensko pleme koje se istaklo. Slaveni u Bosni za navedenih 200 godina morali su biti "bezlična masa" (Grafenauer). Oni će postati važan element tek kad nestane Avara.

Tvrdnje naprijed istaknute dvojice potvrđene su u najnovijim znanstvenim radovima: Kronsteinera, Kunstmana, V. Pobla i Stipt Zwelta o kojima sam pisao kada sam objašnjavao nastanak predaka današnjih Hrvata.

Kada je prof. Nada Klaić naučno odgovorno proučila sva navedena nova saznanja sa oduševljenjem je napisala: "... Nama je u ovom trenutku najvažnije da su spomenuti novi vidici primijenjeni na najstariju bosansku problematiku napokon omogućili da hrvatsku i srpsku maglu rastjeramo iz praskozorja bosanskog srednjovjekovlja."[25]

Prilikom osvajanja Balkana Slaveni i Avari su što se tiče današnje BiH zatekli Ilire ostatke Gota i Romana.

Konstantin Porfirogenit u svom djelu *De administrando imperio* od cijelog starosjedilačkog stanovništva koje su Slaveni i Avari zatekli kad su osvojili područja današnjih BiH pored Ilira najviše ističe Romane. On tvrdi da je dosta Romana iz Italije car Vasilije I preselio u Dalmaciju i dublje u unutrašnjost, pa vjerovatno smatra da su oni onda dijelom romanizirali Ilire i Gote.[26] Dakle mješavini dijelova naroda Južnih Slavena, Avara, Ilira, Gota, Romana od kojih je nastala **simbioza - jedan narod Bošnjani**, u koji su se asimilirali svi koji su kasnije iz bilo kojih razloga se doseljavali na ova područja kao što su dijelovi doseljenih Normana (Vikinga) zajedno sa Slavenskim (Ruskim) plemenima vjerovatno poslije 862. god. I na kraju prema M. Hadžijahiću nakon sloma i raspada Velike moravske države i egzodusa Moravljana, mnogi su našli utočište u današnjoj Bosni.

Prema istraživanjima Tamare Talbot mnogi od navedenih naroda posebno Varjazi tj. dio Normana "nisu sa sobom vodili žene" pa su bivali veoma brzo asimilirani u Slavene, a u ovom slučaju po mom uvjerenju svi navedeni vremenom u Bošnjane, jer su ih Bošnjanke brzo naučile jeziku i vjeri bosanskoj.

Avari i Slaveni počeli su se na otetim teritorijama baviti zemljoradnjom i stočarstvom. Iliri su se također bavili tim dvjema granama djelatnosti, ali su imali i dosta zanatlija. Što se tiče političke organizacije navedenih narodnih grupa, znali su je organizirati Iliri i Avari. S obzirom da je organizirana na širem prostoru Avarska država, Avari su postepeno bili glavni. Vlast su imale starješine rodova i plemena, potčinjene županima.

---

25 N. Klaić, n. dj., str.26.-27.

26 Dio dubrovačkih starih autora smatra da prezime Kotroman potiče od kovanice Got i Roman = Gotroman= Kotroman, odnosno Kotromanić, ali da potiču kao neka jaka porodica znatno prije bana Borića i bana Kulina, jer ban Ninoslav piše papi da su njegovi preci bili vladari Bosne "još od starih vremena".

Iskusni Avari vični vojnoj i političkoj organizaciji su u Gornjoj Posavini, Podravini i Panonskoj niziji osnovali svoju državu koja je egzistirala preko 200 godina.

Avari - Obri se posljednji put pominju 796. g. kad ih je Karlo Veliki potpuno porazio. Od tada se postepeno asimiliraju u Slavene koji su bili brojniji i u Nijemce na zapadu.

No, za preko 200 godina svoje države i gotovo stalne premoći nad Slavenima, bar što se tiče Bosne ostvarili su brojne uticaje u vojnoj i političkoj organizaciji koja znanja su Slaveni nastavili još dugo koristiti, o čemu najviše svjedoče njihovi nazivi: banat kojim upravlja ban, županija - župan, više županija - veliki župan, više banata i velikih županija kaganat kojim upravlja kagan - car.

Na više mjesta ostali su toponimi od njihovog imena (kako su ih zvali Slaveni) Obri: Obrovac, Obrovo, Obrov, rijeka Obra.

Područja današnje Bosne i Hercegovine su bila u sastavu Avarske države (597.-803.). Dakle, u simbiozi Bošnjana jedna od važnih komponenti su i Avari. Čak je njihov uticaj možda i najpresudniji, bar što se tiče političke organizacije, pa i nastanka bosanske države, jer većina vladara Bosne zaključno sa Tvrtkom do njegovog krunisanja za kralja 1377. g. nosili su nazive ban, a ovi niži u županijama župan. A zna se ban, župan, kagan su avarski nazivi, riječi iz avarskog jezika.

Po meni ovo je centralno pitanje. Ono je uslov da doznamo kako su nastali Bošnjani, odnosno ko su preci Bošnjana?[27]

Imamo li mogućnosti doznati ko su preci Bošnjana? Teškoće su slične kao i kod samog doznavanja ko su preci Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, a to su oskudni podaci o tim događajima. Slaveni i Avari - Obri su bili nepismeni sve do druge polovine IX stoljeća, tj. preko 250 godina nakon doseljenja i zato nije ostalo iza njih pisanih dokumenata.

Mnogo šta je u vezi doseljavanja na ove prostore neproučeno usljed oskudice izvora. Ali ipak se nesmije stati. Neki su procesi slični kao i kod ostalih južnoslavenskih naroda, a naročito se može doći do značajnih teza kad se pitanje stavi u kontekst brojne historiografske i druge srodne literature posebno grčkih, rimskih, arapskih, njemačkih i franačkih izvora i autora i onda strpljivo i sistematski proučava po onoj narodnoj mudrosti: zrno po zrno pogača, kap po kap Morača, kamen po kamen palača.

---

27 Tumačenja srpskih i hrvatskih nacionalističkih historiografa, te velikih historiografskih stručnjaka iz krugova obavještajno-propagandnih djelatnosti iz Beograda i iz Zagreba od oko 1844. godine na ovamo koji su prikrivali istinu, a plasirali neistine, ćemo ostaviti za kasnije.

Etnogeneza 'Bošnjana ipak ulazi u kompleks opće južnoslavenskog i avarskog doseljavanja na Balkansko poluostrvo iako moramo voditi računa o specifičnostima na tadašnjim teritorijama današnje Bosne i Hercegovine.

Kad se ta doseljavanja onoga vremena kritički stave i povežu u sklop opštih i širih događanja moći će se približno rekonstruirati slika procesa koji su se odvijali i doveli do nastanka bošnjanskog etničkog jezgra.

Ne ponavljajući šta je u srpsko-hrvatskoj historiografiji pisano gotovo sve daleko od teze o Bošnjanima kao zasebnom etnikumu. Obratit ćemo naročitu pažnju važnim tvrdnjama B. Grafenauera koji se bavio doseljavanjem Slavena u Bosni, iako se i on žali na nedostatak izvora ipak navodi tri vrlo relevantna izvorna podatka:

- *prvo*: to je informacija da je 567. g. u današnju Bosnu prodrlo avarsko pleme Kutrigura iz Sirmija (današnje Sremske Mitrovice) i dio prešao u Dalmaciju;

- *drugo*: novi prodor Avara u područje tzv. Vouka 597. g. kad su osvojili grad vjerovatno u okolici današnje Banja Luke i srušili 40 ilirskih utvrda;

- *treće*: on je istraživanjem došao do zaključka da je područje Bosne i Hercegovine preplavljeno Slavenima i Avarima između 605. i 614. godine. I ovom prilikom je dio Avara i Slavena produžio preko Klisa do Salone.[28]

Navedena otkrića B. Grafenauera o doseljavanju Slavena i Avara u područja današnje Bosne nam pomažu da konačno odbacimo velikosrpske osvajačke nacionalističke teorije da su prilikom doseljavanja Slavena u Bosnu doselili Srbi. Njihovi historiografi (mislimo samo na nacionaliste - osvajače) su glavnu podvalu u historiografiji izvršili zamjenom imena Južni Slaveni imenom Srbi. Gdje god je trebalo reći da su se doselili Južni Slaveni oni su napisali doselili se Srbi. Tako su Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Makedoniju proglasili srpskim zemljama.

Isto tako otkrića B. Grafenauera podupiru L. Margetića da konačno odbacimo tvrdnje i velikohrvatskih nacionalista, kako su tobože područja Bosne na kraju VI stoljeća naselili Hrvati, te da su Bosna i Hercegovina "srce hrvatske države".

Margetićevo otkriće je bacilo u vodu sve ono što su konstruirali veliko-hrvatski nacionalisti o Bosni. To smo već naveli kad smo govorili o nastanku i razvoju predaka Hrvata.

B. Grafenauerova otkrića da su Avari - Obri bili glavni ne samo pri osvajanju bosanskih zemalja nego su tim zemljama vladali (605.-812.), dakle preko 200 godina, dok su Slaveni bili uglavnom poslušnici Avarima. Dalje se da

---

[28] B.Grafenauer, n. dj. str. 51 i N. Klaić CD, str. 22

zaključiti da su se ti Slaveni, koji su bili zajedno sa Avarima - Obrima zvali samo tako, baš Južni Slaveni, odnosno samo Slaveni (bar što se Bosne tiče). Kako je Avarska država koja je predstavljala zajednicu Avara i Slavena zauzimala prostor od Alpa i Dunava do Jadranskog mora obuhvatila zemlje Bosne i Hercegovine za navedenih 200 godina, onda u etnogenezi Bošnjana Avare moramo smatrati gotovo ravnopravnom komponentom, pored Slavena i zatečenih Ilira u koje su se već bili asimilirali Vizigoti. Raniji znanstvenici su mislili obrnuto, da su se Avari - Obri već bili asimilirali u Slavene što nije tačno, jer su državu osnovali Avari, i održali je 200 god. Avari će se asimilirati u Slavene i Germane tek u IX stoljeću, nakon katastrofalnog poraza od Karla Velikog. Vidjet ćemo kasnije u daljoj analizi šta se to dogodilo.

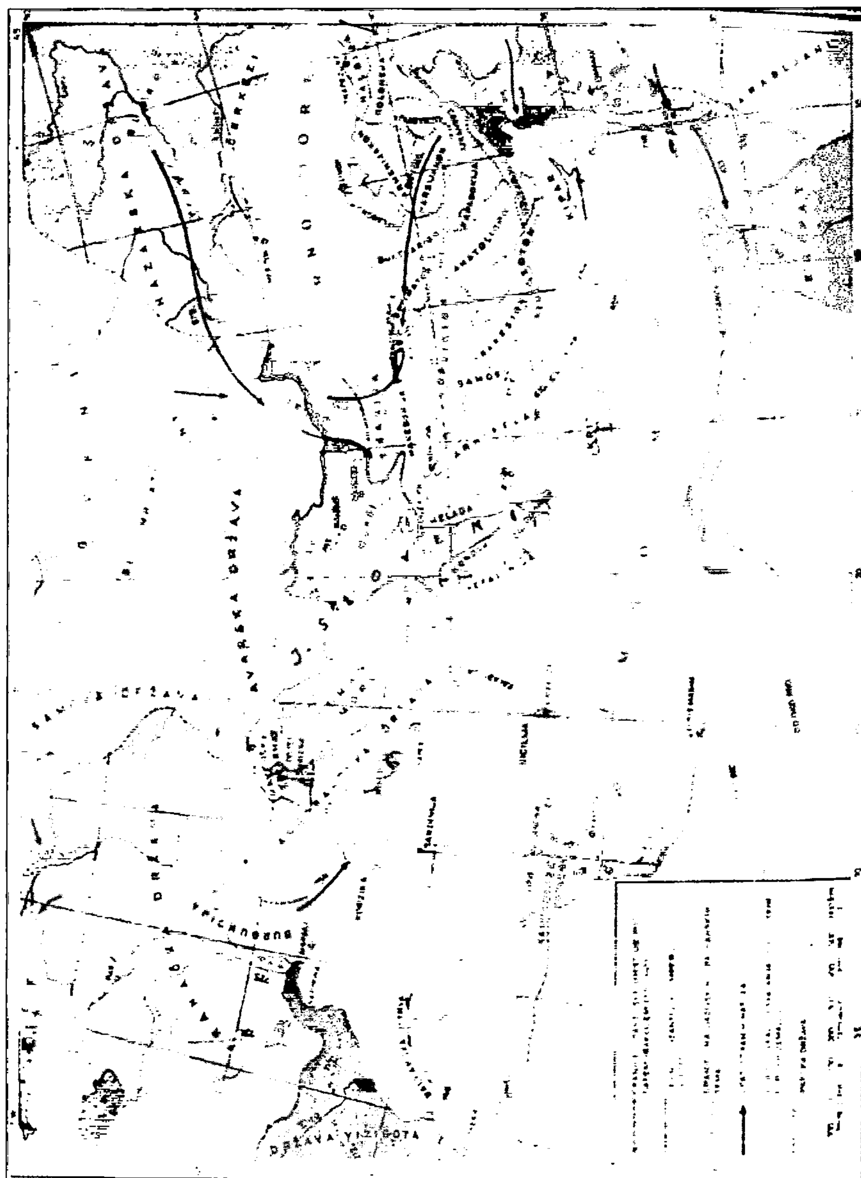
Zakon nužde preživljavanja natjerao ih je da počnu sa razmjenom proizvoda. Tako su morali početi i prvi kontakti. Postepeno su se počeli zbližavati, starješine rodova i plemena sa obje, odnosno sve tri narodnosne grupe. Oni su se počeli međusobno ženiti, te i tako učvršćivati međusobna prijateljstva i širiti poznanstva. Mnogi Iliri koji su ranije bili napustili ravničarske predjele na razne načine su se vraćali nazad. Došlo je do međusobnog miješanja po naseljima. Započeli su veoma dugi procesi uzajamnog upoznavanja, prožimanja i identifikacije. Nas dakako zanima ona najranija etnogeneza Bošnjana, oni najraniji dodiri i procesi nakon što je Ilirima postalo jasno da su se Slaveni i Avari definitivno naselili u njihova naselja, kuće, na imanja i obratno, nakon što je Slavenima i Avarima bilo jasno da Ilire nisu mogli otjerati.

Složit ćemo se da je sasvim nova informacija naprijed istaknutih znanstvenika da su Avari osnovali državu koja je na navedenom prostoru trajala 200 godina, te da je područje današnje Bosne i Hercegovine toliko u njenom sastavu. Dakle, svašta se kasnije događalo na ruševinama nekadašnjeg Rimskog carstva.

Vrlo je zanimljiva historija Bošnjana. Godine 603. ili 614. današnja područja Bosne i Hercegovine ulazeći u sastav avarske države započinju kao troetnička, a po prestanku avarske vladavine oko 200 godina kasnije ona su jednonarodna. Nema imena Ilira, nestaje ime Avari najduže je ostalo ime Sklavini. Postepeno je i ono nestalo. Pojavilo se ime koje svi rado i ponosno izgovaraju Bošnjani kao novi proizvod ko zna koliko dugotrajnih i koliko zamršenih društvenih procesa. To je svojevrsna simbioza u kojoj su na kraju vjerovatno zbog svoje mnogobrojnosti što se jezika tiče pobjedu odnijeli Slaveni, te će Bosna postati jedna od južnoslavenskih država.

(BOSNA JE U SASTAVU AVARSKE DRŽAVE OD 605. ILI 614. DO 796. ILI DO OKO 812. G.)

VIZANTIJA

VIZANTIJSKO CARSTVO OD VII DO IX VIJEKA

Izvor: Vojna enciklopedija, sveska 10, Beograd, 1967., str. 580

Na priloženoj mapi se vidi da su od VII do IX st. područja današnje Bosne i Hercegovine bila u sastavu Avarske države. Tokom tih 200 godina od J. Slavena, Avara (Obra) i starosjedilaca Ilira i Romana kao simbioza nastao je novi narod koji se izvjesno vrijeme zvao Sklavini, a kasnije Bošnjani.

Dakle, gotovo u isto vrijeme kad se u Karantaniji formiraju Karantanci (preci današnjih Slovenaca), kad se u Raškoj formiraju Rašani (preci današnjih Srba), kad u Hrvatskoj nastaju Hrvati, kad u današnjoj Crnoj Gori nastaju Dukljani, odnosno Zećani (preci današnjih Crnogoraca), tada u današnjoj Bosni nastaju Bošnjani.

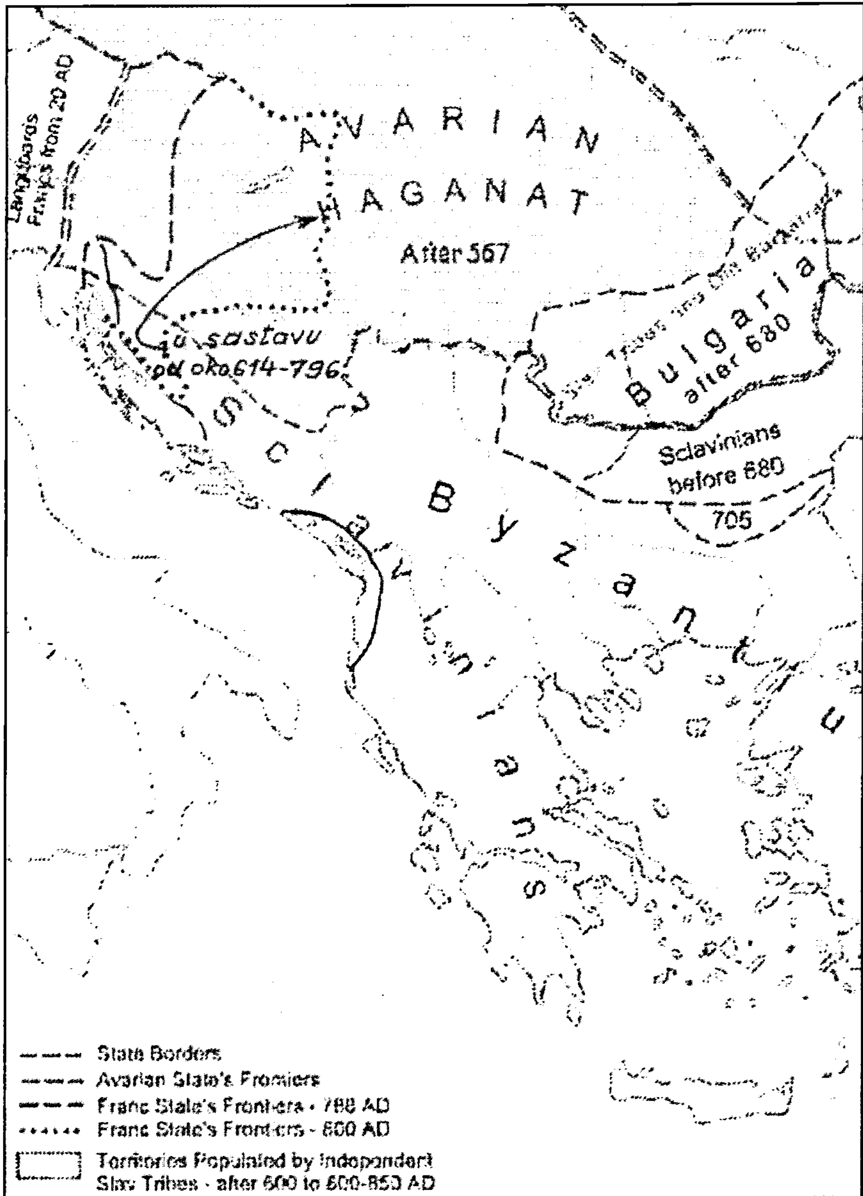
Cijela historijska logika potvrđuje navedenu tezu. Same prirodne granice sa istoka Drina, sa sjevera Sava, sa sjeverozapada Una, sa zapada vododjelnica Jadranskog i Crnomorskog sliva, te sa juga dijelovi obale Jadranskog mora su zapravo vrlo pogodan ambijent za nastanak Bošnjana u kojem su oni kasnije osnovali vlastitu državu Bosnu.

Priložena mapa dokazuje ovu tezu, odnosno pobija velikosrpska i velikohrvatska izmišljanja o "zemljici Bosni". Oni tendenciozno izostavljaju ostale bosanske zemlje: Usoru, Soli, Podrinje, Donje Kraje, Hum itd.

Bosna je još u sastavu Avarske države predstavljala cjelinu. To zorno potvrđuju nalazi B.Grafenauera, Margetića i N. Klaić.

AVARIAN HAGANAT

527-802 (618x783x16 gif)

Izvor: Internet

I na ovoj priloženoj mapi se vidi da je cijela današnja teritorija Bosne i Hercegovine bila ušla u sastav Avarskog kaganata (carstva).

IV

O ETNOGENEZI I IDENTITETU BOŠNJANA

Čini mi se da sad imamo osnovne elemente za analizu uslova u kojima su započeli etnogenetski procesi za nastanak u to vrijeme novog naroda - Bošnjana, donekle slični nastanku Karantanaca, Rašana, Dukljana itd.

Naime, kad smo govorili o predslavenskom periodu, vidjeli smo da su na ovim područjima živjeli Iliri preko 1650 godina prije one značajne 605. g. kada su Avari i Slaveni preplavili ova područja. (Vidjeti ranije priloženu mapu rasporeda ilirskih plemena.) Bili su jako postojani kad je 31. g. p.n.e. osnovano Rimsko carstvo, oni su tu i kad se 395. g. isto podijelilo na Zapadno i Istočno, te kad je 476. g. palo Zapadno rimsko carstvo. Takođe znamo da su uspješno savladali period vladavine germana Gota (i to Vizigota) (370.-375.). Gote su porazili Huni, a onda su na ovim prostorima od 375. do 605. godine Iliri asimilirali Gote.

Podsjetimo se da nije sporno u nauci da su prilikom doseljavanja Avara i Slavena na Balkanskom poluostrvu zatekli Ilire koji su bili najbrojniji, Tračane u Trakiji i Kelte u Podunavlju i Pomoravlju. Niko ne spominje Gote. Znači da su se već odavno bili asimilirali u Ilire. Iliri su ranije imali državu, svoje kraljeve i poznatu kraljicu Teutu, što znači da su bili na višem stupnju kulture, politike i uopšte društvenog razvoja od Avara i Slavena i mora da su pružali jake otpore najezdi istih.

Veliko je pitanje da li su Slaveni uspjeli pobijediti Ilire obzirom na njihovu čvrstinu, borbenost i hrabrost. Najvjerovatnije je da su neke župe zauzeli, a mnoge nisu. Tako je tokom kasnijeg života moglo doći do miješanja izvjesnog broja Slavena sa Ilirima. Najvjerovatnije je došlo do simbioze Ilira, Avara i Slavena koja se što se tiče jezika završila u korist Slavena. Tako je logično zaključiti da među današnjim Bosancima i Hercegovcima ima dosta onih koji su porijekom Iliri, Goti, Romani, Vlasi i Avari i naravno Slaveni čiji jezik je prevagnuo. Svi oni su tokom stoljeća bili utkani u jednu simbiozu, jedan narod srednjovjekovne Bošnjane.

Moje je stajalište da su Bošnjani svojevrsna simbioza više etnika u kojoj glavnu komponentu dominantno čini onaj dio Južnih Slavena i Avara (ne Srba niti Hrvata) koji je ipak uspio da se naseli u područja današnje Bosne i Hercegovine, o čemu će kasnije biti još dosta razmatranja.

Pokazale su se neodržive tvrdnje da su Bošnjani nastali od jednog naroda pa bilo od Ilira, Južnih Slavena, Avara ili Gota. Tačnije su one tvrdnje da su oni njihova simbioza.

Prof. dr. Enver Imamović je mišljenja da Slaveni nisu bili u stanju pokoriti ratoborne, dobro naoružane i kako smo naveli postojane Ilire pa kaže: "Šta se kroz to vrijeme ovdje sve dešavalo, teško ćemo ikada saznati... Oslanjajući se na arheološku građu... može se pretpostaviti da je prodor Slavena na bosanskohercegovački prostor u dobroj mjeri bio suzbijen... zahvaljujući dobrom naoružanju, građenom iz svojih rudnika i borbenim tradicijama. U tome je bitnu ulogu odigrala brdsko-planinska konfiguracija... što je sve nepovoljno za napadače. I ono što ih je prodrlo (prije svega Avari) brzo se utopilo u autohtonoj masi, pa se može reći da su oblasti današnje Bosne i Hercegovine ušle u srednji vijek sa kompaktnim starosjedilačkim (ilirskim) stanovništvom. Takvo se stanje, međutim nije moglo održati pošto je zemlja bila u potpunom slavenskom okruženju. Uslijedila je slavenizacija, i to u tolikoj mjeri da se Bosna u srednjem vijeku po svemu doimala kao slavenska zemlja, iako u suštini to nije bila."[29]

Navedeni zaključak dr. E. Imamovića je jako značajan i treba svaki znanstvenik da ga prostudira. Ali je čini nam se situacija bila jako složena u kojoj je u ovom zaključku dosta potcjenjena uloga Avara, koji su zaista bili uvježbani, spretni i okretni, a u savezu sa Slavenima osvojili su cijelo Balkansko poluostrvo. Nije ih mogla zaustaviti ni vizantijska ni franačka vojska a kako bi bosanski Iliri. Možemo se složiti za prva dva prodora 567. i 597. g. ali onaj treći između 603. i 614. g. izgleda nije bilo šansi da su se Iliri mogli oduprijeti. Za etnogenezu Bošnjana mono teze su neodržive. Kako god ne možemo dokazati da su Bošnjani nastali samo od Južnih Slavena, tako ne možemo dokazati da su nastali samo od Ilira. Osim toga u navedenoj tezi nema činjenice da su ova područja bila u sastavu Avarske države preko 200 godina.

Dakle, nakon 603. g. na tlu današnje Bosne i Hercegovine bila je sljedeća etnička slika:

1. autohtoni Iliri koji su tu živjeli preko 1500 godina u koje se asimilirao dio germanskog naroda Gota još tokom V stoljeća;

2. značajan dio Južnih Slavena koji su došli sa Avarima, među kojima, bar sad nakon navedenih otkrića je jasno, nije bilo nikakvih srpskih ili hrvatskih plemena;

3. značajan dio Avara - Obra koji su eto došli sa Južnim Slavenima zapravo bili su u savezu i njihovi predvodnici tokom osvajanja;

4. neznatan dio Kelta i eventualno Romana.

---

29 Prof. dr. Enver Imamovic, Prostor Bosne i Hercegovine u pred historiji i antici u knjizi: Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja II svjetskog rata, Sarajevo, 1994. god., str. 32.

Eto navedenih četiri dijela naroda oko 603. g. predstavljali su polaznu osnovu na kojoj će se dugo vremena u početku kroz krvave, a kasnije dugotrajne mirne procese uzajamnog prožimanja, asimilacije i identifikacije stvarati svojevrsna *simbioza* jednog jedinog naroda, koji će sam sebi dati jedno ime Bošnjani.

Šta se, dakle, moglo događati nakon 603. g. ili 614. g. kad su Avari i Slaveni preplavili područja današnje Bosne i Hercegovine.

Realno je pretpostaviti kako razmišlja i dr. E. Imamović da su se Iliri kako ih je opisao sigurno žestoko suprotstavili, moralo je biti dugotrajnih krvavih sukoba, jer su sva tri naroda veoma ratoborna. Teško je predpostaviti da su se Iliri bilo kada predali. Najvjerovatnije je da su se povukli u brdsko-planinska područja iz kojih su često napadali doseljenike, a kad su se sva tri naroda zamorila ratovati, moralo je makar spontano doći do smirivanja ili su sklopili najprije primirje, a onda mir nakon što su se krvavi procesi postepeno smirili do polovine VII stoljeća.

Historija Bosne i Bošnjana kasnije Bošnjaka protkana je brojnim historijskim procesima, prevratima i preobražajima. Radi se gotovo o četrnaest stoljeća.

Etnogeneza Bošnjana, kasnije nazvanih Bošnjaka i njihova emancipacija do nacije je vjerovatno najsloženija na Balkanu, a možda i u Evropi.

Osobitost političko-historijskog pristupa je da se on mora suočiti upravo s naprijed pomenuta dva pitanja: s pitanjem postanka i s pitanjem razvoja nacije, kroz procese koji su najvjerovatnije najsloženiji u svijetu.

Rekli smo da su se nakon dolaska u Bosnu, Slavena i Avara više decenija odvijali procesi žestokih borbi, zatim međusobne mješavine, međusobnog prožimanja sa zatečenim Ilirima. Glavni procesi su još: identifikacije i asimilacije te je tako došlo do stvaranja simbioze.

Vremenom su se gotovo izgubila imena: **Avar, Ilir**, a najduže se održalo ime **Slaven-Sklavin**. Tom dugogodišnjom simbiozom nastaje jedan narod Bošnjani.

A. O NASTANKU MALIH NARODA PRIJE BOŠNJANA I NJIHOVA INTEGRACIJA U VELIKI - BOŠNJANE

Slično kao što je od Južnih Slavena nastalo sedam manjih naroda, tako je od onog dijela što je naselilo područja današnje Bosne i Hercegovine simbiozom sa Ilirima nastalo **nekoliko još manjih naroda - nekoliko etnikuma**.

U procesima etnogeneze Bošnjana prvo su nastajali jedan za drugim ili približno istovremeno (ja ću ih mislim s pravom nazvati) **mali narodi**: Usorani, Soljani, Donjokrajci, Podrinjani, Neretljani, Humljani, Bošnjani u užem smislu itd., pa su se tek u daljim makro procesima dovršavanja

simbioze pomenutim socijalnim zakonima uzajamnog prožimanja, asimilacije i identifikacije integrirali u jedan jedinstven etnikum *Bošnjane* koji su postali jednost cijele Bosne.

Najprije se moramo upitati kakvo je moglo biti društveno uređenje kod Avara, Ilira i Slavena na početku VII stoljeća.

Kad je u pitanju društveno uređenje već smo naveli da je Prokopije[30] u VI st. opisao neka slavenska plemena i utvrdio da žive u rodovsko-plemenskoj demokratiji.

Na tom nivou su mogli biti i Avari. Za Ilire bi se moglo pretpostaviti da su bili započeli prelazni period ka ranim feudalnim oblicima društva, te su objektivno mogli biti voditelji društvenih preobražaja u pravcu ranih oblika feudalizma, pa su Slavenima i Avarima omogućili da preskoče cijeli jedan historijski društveno-ekonomski sistem - robovlasništvo.

Dakle, za početak analize imamo sljedeće djelimično zajedničke karakteristike:

1. sva tri naroda su mnogobožci,

2. društveno uređenje im je rodovsko-fratrijsko-plemensko ali pri raspadanju, osim kod Ilira,

3. etnogeneza, historijsko i teritorijalno porijeklo, običaji, kultura i jezici su im potpuno različiti,

4. započinju novi život na istoj teritoriji i

5. započinju novi život pod uticajima jedinstvene političke i državne avarske vlasti.

Što se vjere tiče važno je napomenuti da su sva tri naroda bila mnogobožačke vjere. Svako je nastavio vjerovati u svoje bogove sve do pojave manihejstva.

Vjerovatno je ona novorazmještenim vjernicima morala odrediti zajednička mjesta za molitve, prinošenje žrtava, vjerske rituale, te mjesto za groblje.

B. DRUŠTVENO UREĐENJE NA TLU DANAŠNJE BOSNE I HERCEGOVINE POD VLAŠĆU AVARSKE DRŽAVE

Kad je u pitanju društveno uređenje nužno je da se podsjetimo velikog istraživača i znanstvenika Morgana.

Od njega smo naučili da poslije porodice sljedeća ljudska zajednica je rod, najbliži po rođenju znaju zajedničkog praoca.

---

[30] Prokopije Vizantijski historičar iz VI stoljeća dao je važne podatke o seobi naroda kao i o dolasku Slavena i Avara na Balkansko poluostrvo.

Oni čiji je zajednički praotac bio brat njihovog praoca činili su drugi rod. Više rodova činili su **bratstvo**. Dakle, rod (rođaci, svojta) je potpuno ulazio u bratstvo, a **bratstvo u pleme**. Odnosno, više **rodova** činili su **bratstvo a više bratstava pleme**. Dalje praćenje krvnog srodstva postajalo je komplikovano jer već od porodice počinju teškoće. Naime, sama porodica ulazila je polovinom u rod majke, a polovinom u rod oca. **Pleme se dakle sastojalo od više srodnih bratstava**. Najčešće četiri do pet bratstava sačinjavala su ono najsrodnije pleme. Bratstvo je prema Engelsu u prosjeku imalo oko deset rodova.

Svaki rod je neizostavno imao starješinu i ratnog vođu. S obzirom da su osvajali današnju Bosnu nasilno to je potpuno realno pretpostaviti. Vođa roda je išao nasljednim putem, a ako nije bio sposoban, na sastanku članova roda birali su najsposobnijeg. S obzirom da su bili na nivou patrijarhata, vojnog vođu i starješinu roda mogli su birati samo muški članovi roda.

Vođe rodova sačinjavale su vijeće bratstva. Svako bratstvo, razumije se, imalo je starješinu i često druga osoba je bivala vojni vođa.

Starješine bratstava sačinjavale su plemensko vijeće koje je biralo starješinu plemena i vojnog vođu. Dakle, pleme je imalo starješinu plemena i vojnog vođu jer je obavezno imalo zajedničku vojsku. Pleme je moralo imati ljude koji su se brinuli o uređenju odnosa među bratstvima i takođe ljude koji su brinuli o odnosima sa drugim plemenima.

Teritorijalno gledano rodovi su naseljavali zaseoke. Više zaseoka (rodova) sačinjavali su selo što ga je naseljavalo bratstvo, a više sela (bratstava) pleme. Ako je pleme bilo manje bilo mu je dovoljno veće selo.

Više srodnih plemena su se ujedinjavala u savez plemena (teritorijalno to je federacija više sela). Obično je to bivala manja oblast, koju su Avari nazvali županija.

Kako vidimo jednu županiju naseljavala su nekoliko srodnih plemena koje sam, ne bez razloga, nazvao **mali narod**. Ako se radilo o dvije ili više županija, bio je to malo veći "mali narod".

Starješine plemena činile su vijeće županije. Na čelu županije nasljedstvom je dolazio župan dok se vojni vođa obično birao jer je morao biti sposoban i stručan za ratovanje. Svakom plemenu, pa i županiji (savezu plemena) je bilo određeno mjesto skupljanja vođstva a često i seljana, odnosno stanovnika više sela, gdje se moglo dogovarati, slušati obrazloženja i prijedloge, učestvovati u raspravama i glasati za ili protiv dizanjem ruku. **Zato se ovo zove rodovska odnosno plemenska demokratija**. To se može pretpostaviti za rani period.

No, teško je vjerovati da je navedene "demokratije" u tim vremenima moglo baš toliko biti, zato što je nije bilo u društveno-političkim zajednicama tokom uspostave države. Kada je nastala država, mislimo na Avarsku, onda ona donosi više takvih odluka koje nižim instancama banatima i županijama stižu u vidu naredbi, "zakonskih" obaveza i slično. Dakle, kad se uspostavila Avarska država, polako je nestajalo plemenske demokratije jer su naredbe dolazile odozgo.

Zadržimo se malo kod vojskovođa koji su morali biti izuzetno važni posebno dok su osvajali područja današnje Bosne i Hercegovine. Naime, vojskovođa je mogao biti i nasljedan, ali mu nasljeđe nije puno vrijedilo. Morao se dokazivati znanjem i sposobnostima, svaki na svom nivou: vojni vođa roda, bratstva, plemena, županije. Zato su sinovi ratnika dobro učili od oca, da bi ga jedan od njih naslijedio:

"Od Zevsa rođen, od Zevsa odgojen, ne kazuje ništa, morao se dokazat da je sposoban ratnik, jer svaki rod vodi porijeklo od nekog boga, a rod plemenskog starješine od nekog "odmetnutog" boga - ovdje Zevsa." To je bio temelj vojne demokratije (Marx).

Podsjetimo se malo: vojni vođa (bazileus) u Staroj Grčkoj je pored vojne imao i svećeničku, pa i sudsku nadležnost. U građanska pitanja nije imao nadležnost, to je bio resor vijeća.

Ovdje se dešavao još jedan proces. Avari i Slaveni su kod Ilira prvi put čuli i vidjeli privatno vlasništvo. Oni su zaposjedanjem zemlje kao najvećeg ratnog plijena dijelili na posjede i postajali takođe privatni vlasnici, a onda je nasljedstvo djece postalo svetinja. Tako je počelo gomilanje bogatstva u porodici. Pojedine porodice ratni pljačkaši postaju silnije od roda, čak i od plemena, imaju sa čim da plate vojsku, policiju. Nasljedno plemstvo i banovstvo omogućilo je da drže zarobljenike kao robove "kmetove", a kasnije oni porobljavaju čak i daljne krvne srodnike iz plemena, pa čak i iz roda. Zakoni privatne svojine stupaju u dejstvo. Raslojavanje na bogate i siromašne se dosta brzo odvija.

Nastaje vrijeme kad je bogatstvo postalo najcjenjenije dobro. Još tokom osvajanja Balkanskog poluostrva nema časnih ratova, nego se pretvaraju u razbojništvo radi pljačke tuđih teritorija, bogatstava i tuđih lijepih žena.

Ovaj posao, očigledno su bili dobro naučili Avari i Slaveni jer su već 100 godina prije osvajanja današnje Bosne harali diljem Balkanskog poluostrva.

Nastanak Avarske države

Avari su kao i drugi narodi na tom nivou razvoja osjetili potrebu da nekom silom obezbijede osvojene teritorije, osiguraju i zaštite novostečena bogatstva pojedinaca i grupa i zato su osnovali državu.

Vremenom je profunkcionirala avarska državna vlast nad svim "bosanskim zemljama", koje ću ubrzo navesti i objasniti.

U svakoj toj zemlji bosanskoj rekli smo već, po zakonu nužde življenja uz dopunsko djelovanje Avarske državne vlasti nastala je upravo svojevrsna simbioza jednog malog naroda, drugog, trećeg itd.

Već smo ranije počeli objašnjenje procesa stvaranja simbioze: nakon više godina iscrpljujućih oružanih borbi starosjedelaca Ilira protiv osvajača Avara i Slavena. Tada su se borbe vodile prsa u prsa, obje strane su posustale, započele mirno živjeti ne daleko jedni od drugih, nego tik jedni uz druge. Najzad su morali sklopiti mir. Glavne grane privrede zemljoradnju i stočarstvo su poznavali pripadnici sva tri naroda s tim što su Iliri znali više i bolje, a znali su i nekoliko zanata. Zakon nužde ih je natjerao da *razmjenjuju* poljoprivredne za stočarske proizvode uključujući meso, mesne prerađevine i kožu, te proizvode od kože. Ubrzo se za iste razmjenjuju i zanatski proizvodi. Tako se razvila i *trgovina* na osvojenim teritorijama. Stanovništvo se počelo miješati. Iliri kao evropski narod civiliziraniji od osvajača morali su učiti jezik osvajača i to slavenski jer su i Avari znali slavenski jezik, morali su dugo zapovjedati Slavenima tim jezikom prilikom ratovanja - osvajanja Balkanskog poluostrva, jer Slaveni nisu znali avarski. Započeli su procesi međusobnih približavanja i izjednačavanja, međusobnog razumjevanja i sporazumjevanja, međusobnog dopadanja i simpatiziranja. Postepeno je dolazilo i do mješovitih brakova što je ubrzalo učenje jezika. Zanimljivo da je prevagnuo slavenski jezik, što bi moglo značiti da je Slavena u svakoj županiji bilo više nego Avara i Ilira. Uostalom, slavenski jezik je pobijedio i u Karantaniji, te na terenima Posavine i Podravine, što bi značilo da je i službeni "državni" jezik Avarske države bio slavenski, njime se govorilo u cijelom Avarskom kaganatu - carstvu. A još je vjerovatnije da je slavenski jezik prevagnuo od vremena nestajanja Avara - Obra.

Procesi specifične simbioze izgleda išli su dvosmjerno dok nisu zahvatili sve stanovnike. Naime, u centru bilo koje od županija život se odvijao tako da je službeni jezik bio avarski ili slavenski, ti uticaji iz centra županije su se širili ka periferiji do posljednjih sela i zaseoka. U selima i zaseocima mještani koji su živjeli pomiješano morali su se sporazumjevati u vezi s poslovima poljoprivrede, stočarstva, trgovine, zanatstva, u porodicama miješanih brakova nestajao je iz upotrebe ilirski, a ostao slavenski jezik. Sve je to po zakonima nužnosti života. Ali sada i pod jakom avarskom vlašću. Ti procesi odvijali su se jako sporo, decenijama.

Ne možemo očekivati da je vlast bila demokratska, dakle bila je autokratska. Ali je sigurno bila jedan od generatora stvaranja simbioze. Međutim, zakoni nužde življenja i preživljavanja u tadašnjim okolnostima bili su presudni.

Dalji vrlo interesantan rezultat simbioze jeste sve više prestajanje upotrebe imena naroda Iliri, Avari i Slaveni. Sad su oni nešto novo, znaju da nisu ni samo Iliri, ni samo Avari, ni samo Slaveni, nego sad nešto kvalitenije od prostog zbira. Nisu oni 1+1+1=3, nego se osjećaju daleko više i vrijednije od toga sad oni postaju jedinstveni. Oni sebi daju nova imena i to prema nekom imenu najčešće rijeke koju vole i obožavaju na teritoriji na kojoj žive ili su to bile oblasti na kojima su stoljećima živjela ilirska plemena za vrijeme njihove kraljevine Ilirika, koje su Rimljani samo preinačili i nazvali **Rimske provincije**. Avarska država ih je takođe usvojila, samo im je dala svoja administrativno-upravna imena: banati i županije: pa pođimo redom:

1. **Oblast Bosna u užem smislu - eponim**. Bošnjani - **mali narod** - simbioza od Ilira, Avara i Južnih Slovena na geopolitičkom području od izvorišta i gornjeg toka rijeke Bosne do Vranduka na kojem se formiralo etničko jezgro, po njenom imenu je dao sebi ime Bosnani, kasnije Bošnjani. Već je opće prihvaćen niz naučnih zaključaka da su se sve rijeke na Balkanskom poluostrvu ovako zvale kako se i sada zovu još u vrijeme Ilira. Tako se još u doba Rimskog carstva ova rijeka zvala Bosna, znatno prije dolaska Južnih Slavena i Avara na područja današnje Bosne i Hercegovine. Ni jednoj većoj rijeci nisu pridošli Slaveni dali neko novo ime nego su ostala zatečena imena. Prema tome kao što su slavenska plemena na izvorištu i u dolini rijeke Raške dala sebi ime Rašani, te kao što su slavenska plemena po rijeci Zeti dala sebi ime Zećani, tako su plemena Slavena i Avara sa asimiliranim Ilirima u gornjem toku rijeke Bosne dali sebi ime Bosnani, kasnije Bošnjani.

Dodatno o imenu Bosne

O imenu Bosna sa potpuno novom tezom istupio je M. Hadžijahić u *Povijest Bosne u IX i X stoljeću* str. 151-156, vjerovatno pod uticajem referata Danijela Alerića na VII slavističkom kongresu u Zagrebu i Ljubljani 1978. g. sa kojim se ne slažem.

Kod ovog pitanja interesantna je Hadžijahićeva teza, da je vrlo moguće da je onaj dio Velikomoravljana koji je dobježao 906 god. na područje "zagorske sklavinije" donio bosansko ime. Tezu potkrepljuje sa nekoliko toponima: Bosna, Bohnia sjeveroistočno od Krakova, te mjesto Bosna u turističkom području Česku Ray. Zatim kod Brna nalazi se naselje Bosna. Dalje navodi da u dolini rijeke Nitre se nalazi malo mjesto Bošany (po mome jednako Bošnjani - dodao H.Z).

Sam M. Hadžijahić je rekao da će neke od njegovih teza djelovati šokirajuće. Po mom mišljenju navedene teze o imenu Bosna i imenu Sklavini su šokantne. Zaista nevjerovatno da je dio Južnih Slavena, Avara, Ilira, Romana i drugih koje su uzajamno povezali društveni zakoni nužnosti zajedničkog

života, tj. zakoni uzajamnog prožimanja identifikacije i asimilacije sjedinili u simbiozu u jedan narod, a da taj narod od sredine VII stoljeća do prve desetine X stoljeća, tj. za gotovo 300 godina nema svoje ime i to u situaciji kad su svi okolni Južni Slaveni stekli svoja narodna imena. Ime Sklavinija i Sklavini najvjerovatnije se odnosi na današnju Slavoniju i tadašnji narod Slavonije.

Tačno je da su italijanski, francuski i grčki (vizantijski) autori ponekad i područje današnje Bosne, zbog neinformiranosti nazivali Sklavinija, a tadašnji narod Sklavini. Po ugledu na njih griješili su ponekad dalmatinski i dubrovački autori pa eto i pop Dukljanin, pa su po njemu nastale greške u njegovom Ljetopisu i u Ljetopisima zagorske sklavinije i Hrvatske hronike koje su izvedene iz toga popovog ljetopisa.

Nakon studioznih proučavanja navedenih Hadžijahićevih teza moramo postaviti bar neka od sljedećih pitanja: Kako to da su sve rijeke Evrope i Balkana zadržale svoja imena onakva kako su se zvale od starine, zatim u vrijeme Ilirika i u vrijeme Rimskog carstva, a samo da rijeka Bosna bude iznimka?

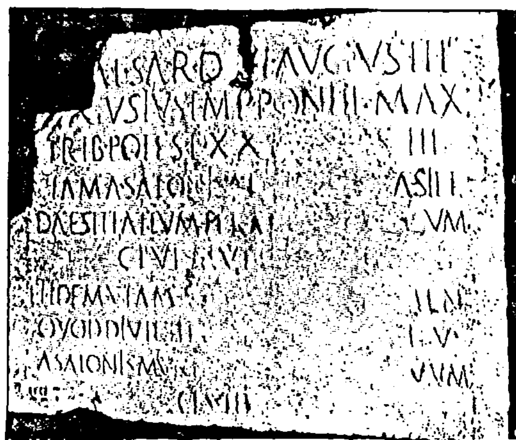
Ime rijeke Bosne vjerovatno potiče iz ilirskog vremena. Pored brojnih hipoteza o imenu rijeka Bosna postoji i ona po kojoj ime Bosna najvjerovatnije potiče od slavenske riječi *bos* ili *bosut* što znači bistra voda. Ali je mnogo vjerovatnije da je ono starije i od ilirskog vremena.

O imenu Bosna pomažu nam istraživanja čuvenog filologa Petra Skoka, koji je utvrdio da su nazivi svih rijeka koje se ulivaju u Savu postojali prije dolaska Slavena na Balkansko poluostrvo što znači da je zemlja i država Bosna dobila ime po rijeci Bosni.

Rimski izvori spominju Bathinus flumen, od ilirskog oblika riječi Bossinus ili od osnove bas - tekuća voda, iz čega bi se moglo pretpostaviti da je nastalo ime rijeke Bosne i to od davnina. Tome u prilog ide nalaz A. Mayera da to ime dolazi od praindoevropske osnove u značenju tekuće vode, što bi na našem jeziku značilo rijeka. Takođe bi se ovo odnosilo na ime rijeke Bosne, koje se onda prenijelo na zemlju Bosnu, pa kasnije i na državu Bosnu.

Ako ime rijeke Neretve i drugih rijeka u Bosni i na Balkanu traju od davnina iz davnog života Ilira, odnosno prije Rimskog carstva, onda svakako i ime rijeke Bosne je davnašnje još znatno prije Rimskog carstva. Zato je neosnovano tvrditi da su to ime njoj dali pobjeglice iz Velike Morave, Moravljani i to tek oko 906. godine.

Toponime Bosna koje navodi M. Hadžijahić kod Krakova i Brna moje je mišljenje da je isto toliko, ako ne i još više moguće da su ih odnijeli tamo oni izbjegli katolici Bošnjani koji su bježali pred osmanskim Turcima 1512. i 1528. nakon pada Srebreničke i Jajačke banovine, o čemu franjevci imaju dovoljno podataka.

Rimski natpis u kojem se spominje rijeka Bosna pod nazivom "Bathunus" (Basina)

Izvor: Enver Imamović, Korijeni Bosne i Bosanstva, Sarajevo, 1995., str. 24.

Ovaj dokument obara mišljenja M. Hadžijahića i svih onih autora koji tvrde da je bosansko ime nastalo tek poslije 906.g. nakon navodnog dobježavanja izvjesnog broja Velikomoravljana na ove prostore.

Po njegovoj tezi stanovništvo današnje Bosne zvalo se "sklavini", a male zemlje: Usora, Soli, Donji Kraji itd. "ostale sklavinije", te nosilac integracije Bosna od izvora do Vranduka sa okolinom "zagorska sklavinija".

Moja teza je, nastanak imena Bošnjani desio se u procesima 200 godišnje avarske vlasti u to nemože biti sumnje. Zbog geostrategijskog značaja Avari ovdje nisu osnovali samo županije nego i banate, kojim je upravljao avarski ban.

Pomenuti austrijski znanstvenici navode u bosanskim zemljama dva banata: Bosnu i Usoru, ostalo su županije u sastavu tih banata. U ovoj oblasti su se vremenom razvili gradići, pa gradovi: Katera (Kotorac), Vrhbosna, Hodidjed, Fojnica, Kreševo, Desnik današnje Visoko, Bobovac, Vranduk, Sutjeska i dr. To je zapravo ono jezgro oko kojeg će se kasnije okupiti ostale bosanske zemlje. O ovom dijelu je pisao Konstantin VII Porfirogenit oko 950. g., o čemu će biti riječi docnije.

Koje su to slijedeće bosanske zemlje u kojima su se tokom vlasti Avarske države formirali mali narodi?

Druga po značenju bila je nekadašnja **provincija USORA**. Ovdje su Avari osnovali banat sastavljen od više županija kojim je upravljao avarski ban. Ovaj banat je obuhvatao srednji i donji tok i dio sliva rijeke Bosne, te slivove rijeka: Usore i Ukrine. Ovdje su se vremenom razvila naselja koja su mnogo kasnije postala gradovi: Doboj, Maglaj, Tešanj, Žepa, Gradačac, Derventa, Bosanski brod i dr.

Treća je oblast SOLI

Provincija, čije je središte bila današnja teritorija Tuzle i njene okoline. Od te nekadašnje ilirske, kasnije rimske provincije Avari su napravili veliku županiju. Ravnica između Drine i Save sa Semberijom, svi tereni oko planine Majevice sa gornjim tokom rijeke Spreče. Vjerovatno je najstariji grad ove oblasti Solines. Mnogo kasnije nastat će Zvornik, Bijeljina i mnogo kasnije Srebrenica i dr. Ali vratimo se na tok dvjestogodišnje avarske vladavine. Avari su ovdje osnovali veliku županiju kojom je upravljao avarski veliki župan.

Četvrta oblast je DONJI KRAJI (KRAJEVI)

Obuhvatala je područja između rijeka: Sane i Une, te do vododjelnice rijeka Vrbasa i Bosne. činile su manji regioni i to slivovi rijeka Vrbanje, Plive, Sane, te područja Zemljanik, Dubica, Glaž i Luka. Središte ove provincije još za Rimljana bila je Castra, današnja Banja Luka, značajno naselje na putu Salona - Sirmium. Ova važna velika županija bila je sastavljena od nekoliko manjih županija i njome je upravljao avarski veliki župan.

Peta oblast je ZAPADNI KRAJI (KRAJEVI)

Obuhvatala je današnje Glamočko, Livanjsko i Duvanjsko polje, gdje su se vremenom razvila naselja Dlamoč, Hlijevno i Deliminijum, koje će puno kasnije dobiti ime Dumno i još kasnije Duvno, a Dlamoč Glamoč.

Šesta oblast su ISTOČNI KRAJI

Ova oblast koja je mnogo docnije nazvana Podrinje. Obuhvatala je gornji tok rijeke Drine sa dolinama rijeka Sutjeske, Ćehotine, Bistrice i Prače, te donjeg toka Lima. Tu su se vremenom formirala naselja: na mjesto današnjeg Prijepolja - Dabar, na mjesto Pljevalja Breznica. Ne znamo kako su se zvala naselja na mjesto današnjih Foče, Čajniča, Goražda i Višegrada, ali su rudimenarno postojala.

Sedma oblast je PRIMORJE

Oblast koja obuhvata od Dubrovnika do Boke kotorske. Obuhvatala je župe Konavli i Dračevicu.[31] U Konavlima se razvio Cavtat u koju luku su se mnogo kasnije iskrcavali - ukrcavali bosanski banovi kasnije kraljevi kad bi išli u Dubrovnik, ili u prekomorske gradove. Za ovu oblast nema dovoljno dokaza da je bila cijela avarska županija! Izgleda da je ona tek u Tvrtkovo doba bila u sastavu Bosne.

---

[31] U župi Dračevici bosanski kralj Tvrtko I je 1382. god. sagradio grad Novi (koji će kasnije dobiti ime Herceg-Novi), želeći da bude glavna luka države Bosne o čemu će kasnije biti riječi.

Osma oblast ZAHUMLJE ILI HUM

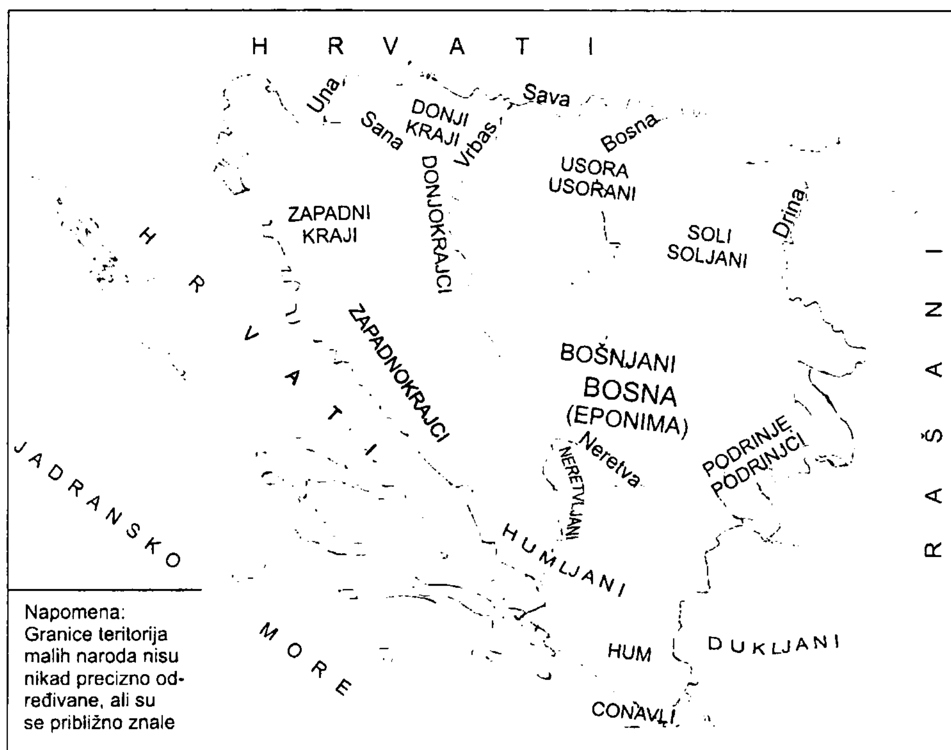
Zahvatala je uglavnom područje današnje Hercegovine u početku bez doline Neretve, ali sa poluostrvom Pelješcom i primorjem od Gradca do blizu Dubrovnika. Glavno naselje je bilo Blagaj, a bili su važni još Ston i Hum.

Deveta oblast je oblast donjeg toka rijeke NERETVE

Ovdje je formirana Neretvljanska županija u kojoj su Avari takođe postavili avarskog župana, u njen sastav je ulazila i županija Rama.

U navedenih dva banata i šest (možda sedam) županija Avarskog kaganata - -carstva tokom druge polovine VII i početkom VIII stoljeća pod Avarskom državom kako smo opisali procese formirali su se mali narodi, i to:

1. **Bošnjani** u užem smislu su u početku mali narod nastao kao simbioza Slavena, Avara, Ilira i dr., tj. kod stvaranja malih naroda u bosanskim provincijama ujedinjavali su se rodovi, fratrije i manja plemena tako što su njihove poglavice - vođe sklapale dogovore i sporazume o ujedinjavanju. Ti procesi su prvo počeli u gornjem i srednjem toku rijeke Bosne, vjerovatno krajem VII i početkom VIII st. stvorivši središte koje se tako osnažilo, steklo moć i ugled da su se oko njega počeli okupljati navedeni mali narodi i njihovi župani stvarajući tako buduću Bosnu kao zajednicu zajednica, zajednicu županija - banata - provincija. Male političke zajednice postepeno su se ujedinjavale u jednu veću, snažniju i moćniju političko-teritorijalnu zajednicu. Sad pouzdano znamo gdje je nukleus, prvobitna jezgra oko kojeg su se vremenom svojevoljno okupili svi ostali mali narodi bosanskih zemalja. Svi će oni zadržati svoja matična regionalna imena, ali će sa ponosom sebe nazivati svima zajedničkim imenom Bošnjani, naročito nastankom države Bosne. To je prvo i najvažnije. Najkasnije su se tim imenom nazvali Humljani i Neretljani (preci današnjih Hercegovaca), ali se pouzdano zna da su se i oni s ponosom zvali Bošnjani sve do 1448. godine, a povremeno i kasnije sve do Ali-paše Rizvanbegovića, koji je 1832. g. odvojio Hercegovinu od Bosne i napravio samostalni pašaluk.
2. **Usorani** - su **mali narod, simbioza** Ilira, Avara i Slavena u opisanoj oblasti Usora.
3. Mali narod u opisanoj oblasti Neretve - **Neretljani**. Neretljane spominje Marulić u njegovoj verziji hrvatske kronike (analiza F. Šišića) i N. Klaić Iz problematike srednjevjekovne povijesti Bosne, Sarajevo 1975. g. str. 17.
4. Mali narod u opisanoj oblasti istočnih krajeva Podrinja - **Podrinjci**.
5. Mali narod u opisanoj oblasti Huma dao je sebi ime **Humljani** (preci današnjih Hercegovaca).
6. Mali narod u opisanoj oblasti Donji Kraji - **Donjokrajci**.
7. Mali narod u opisanoj oblasti Zapadni Kraji - **Zapadnokrajci**.
8. Mali narod u opisanoj oblasti Soli - **Soljani**.
9. Mali narod simbioza u opisanoj oblasti Primorja i Konavala - **Konavljani**.

Autor: Hakija Zoranić

Dakle to su te bosanske zemlje i njihovi mali narodi koje su gotovo sve bile u sastavu Avarske države preko 200 godina!

A u CD kod M. Hadžijahića na str. 131.-137. daje objašnjenje: ... eponima Bosna, Usora i Donji Kraji, a onda postavlja pitanja.

"Jesu li župe Drina i Zagorje novije tekovine Bosne"? To je kod mene Podrinje. Zagorje mu je u ovom slučaju oblast oko Kalinovika. Zatim Podgorje jednako gornji tok Neretve, župe današnji Nikšić, Morača Comernica, Piva, Gacko, Nevesinje, Debreca (kraj oko Glavatičeva), Neretva i Rama.[32]

Nažalost on ni u primisli nema kod mene opisanih procesa za dvjesta godina današnjih Bosne i Hercegovine u sastavu Avarske države.

[32] Upućujemo čitaoca kod M. Hažijahić, CD str. 136.

C. NASTANAK BOŠNJANA

Nikada nisam bio pred težim zadatkom! Sva tri današnja naroda u Bosni i Hercegovini su u velikoj zabludi. Godinama pa i mjesecima sam u grču, stotine noći neprospavanih mirno. Domovina Bosna je i dalje u opasnosti.

Tokom višedecenijskog traganja sam se uvjerio: bez prethodne istine o precima današnja sva tri naroda nema prave istine o Bosni i Hercegovini. Ali kako utvrditi istinu? Uvjerio sam se, veliku i pravu istinu je najteže utvrditi! Ona treba da spasi narode Bosne i Hercegovine. Zato je najgorčija istina bolja od najslađe zablude.

Najveći broj ranijih pisanja o Bosni su odlično izmišljena od strane propagandnih centara. Kako ih oboriti? Ovdje su nam nužne drevne istine, a kako je teško do njih doći i kako uvjeriti cijele narode da su u zabludi?

Jedan od najvećih neprijatelja istine o Bošnjanima su i predrasude, a mnoge od njih su planski zasađivane 150 godina. Kako će ljudi napustiti predrasude i zablude u koje tako strasno vjeruju? Istini je inače suđeno da se bori protiv velikog broja neistina. Uvjeren sam, istina će pobjeđivati, ali će njeni protivnici nastojati da vrate neistine, te će istina iznova morati da se bori s neistinama. Ako to ne budemo činili istina o Bošnjanima - Bosancima i Bosni bit će zauvijek izgubljena, a onda neće biti nikad mira između Bosanaca sve tri vjere.

Mnogi uporno vjeruju osjećanjima, a samo je razum sudija istini. Istini je najteže pobijediti poluistine, jer najgore su *pomiješane djelimične istine sa neistinama* koje majstorski šire ljudi koji su za to dobro obučeni i dobro plaćeni u državničkim obavještajnim službama. One pomiješane su otrovne kao kad se pomiješa otrov i mlijeko i najopasnije kod poluistina je što su majstori podesili tako da se najviše vjeruje iskrivljenom dijelu informacije. Prave istine o Bošnjanima sve tri vjere bar u zadnjih 150 godina nije bilo. Neistine su bile na prijestolju!

Istina se ne nalazi samo u činjenicama, već i u skladu između činjenica.

Da li ću biti shvaćen? Jer sam protiv svakog sporazuma između istine i neistine, to bi bilo apsolutno na štetu istine. Istina o Bošnjanima nije bila samo stvar ganuća i dobre volje nego upornog misaonog rada. **Zbog žarke želje da svaki čovjek Bosne i Hercegovine bez obzira na vjeru i naciju bude sretan**. Dakle iskreno želim da pomirim, a ne da svađam.

Bilo je strašno zamisliti, a kamoli slušati što se više od 150 godina pisalo i govorilo o Bošnjacima sve tri vjere, a pisale su se i govorile majstorski stručno sročene neistine, klevete i intrige motivirane osvajanjem Bosne i Hercegovine i na kraju su pogodile sva tri naroda.

"Najbolji znak istine je jednostavnost i jasnoća, laž je uvijek zamršena, nakinđurena i rječita.", govorio je Tolstoj. Zato sam nastojao da pišem jednostavno, jasno i razgovijetno, razumljivo svakom čovjeku.
Objektivno danas žive tri naroda u Bosni i Hercegovini. Glavna teza mora biti kako objasniti taj fenomen istinito i tačno, a da nijedan od naroda ne bude pogrešno tretiran jer bez pune uvažavanosti i ravnopravnosti bilo kojeg od njih nema mirnog života ni za jednog.

Umjesto svađe oko Bosne i Hercegovine treba nam naučna istina o narodima koji u njima žive.

No, iskreno se nadam u mlade snage: istina je počela da se kreće naprijed; ništa je nikada ne može zaustaviti. Ovo je jedan prilog tome kretanju.

Narodi Bosne i Hercegovine su doživjeli tragediju, užasno zlo, a ono uči ljude pameti jače od svih fakulteta i biblioteka. Ono najčešće dovodi do otrežnjenja, do katarze.

I ponovo se upitajmo: **ko su Bošnjani**? Ili kako su se zvali stanovnici današnje Bosne i Hercegovine recimo u stoljećima VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV i XV?

Ko je, prilikom dolaska Slavena na Balkansko poluostrvo na kraju VI i početkom VII stoljeća *naselio* područja današnje Bosne i Hercegovine? Ako su to bili Srbi, zašto se nikada u gore navedenih 800 godina nisu zvali Srbi? Ako su je naselili Hrvati zašto se stanovnici današnje Bosne i Hercegovine u navedenih 800 godina nisu zvali Hrvati? Zašto čak ni dijelovi ovih teritorija nikada duže od desetak godina nisu ostali niti u sastavu Raške (kasnije Srbije) niti u sastavu Hrvatske uprkos trajnim pretenzijama. Kako to dok se, u Srbiji pisalo i piše ćirilicom, u Hrvatskoj najprije glagoljicom, a kasnije latinicom, u Bosni i Hercegovini se pisalo bosančicom?

Odakle preko 60000 do sada pronađenih stećaka (nadgrobnih spomenika) na područjima Bosne i Hercegovine, a kojih nema u srpskoj niti u hrvatskoj tradiciji?

Kako to da tako znameniti vladari Bosne od banova: Borića, Kulina, Mateja, Prijezde, Stepana I, Stepana II, kralja Tvrtka I, dakle u dinastiji Kontromanića i zaključno sa kraljem Stepanom Tomaševićem nijedan po djedovoj i očevoj liniji nije bio Srbin niti Hrvat, a tolika se propagandna literatura napisala o navodnom srpstvu, odnosno hrvatstvu Bosne i Hercegovine.

Kako se zvao narod kome je Kulin bio ban, odnosno Tvrtko I bio prvo ban pa onda kralj? Kako to da ni jedan bosanski vladar nije sagradio ni jednu bilo katoličku, bilo pravoslavnu crkvu - zadužbinu?

Kako se zvao narod kojeg su Osmanlije zatekli prilikom osvajanja Bosne i Hercegovine 1414.-1463. godine? Nema niti jednog zapisa da se narod zvao bilo Srbi bilo Hrvati. Ova knjiga će se pomno baviti svom navedenom problematikom.

O nazivu naroda srednjovjekovne Bosne prof. dr. Enver Imamović kaže: "Nema nikakve sumnje da je u Bosni u srednjem vijeku živio jedinstven narod zvan Bošnjani. ... Zahvaljujući grčkom historičaru Apijanu iz II st. saznali smo da je u antičko doba u Bosni živjelo jedno ilirsko pleme koje se zvalo Boseni. Taj naziv su naslijedili srednjovjekovni Bošnjani."[33]

To vrlo zorno dokazuje i akademik Muhamed Filipović.[34] Dakle, zaista nema nikakve dvojbe narod srednjovjekovne Bosne zvao se Bosnani, a stvar je lingvista da ispitaju zašto je kasnije dolazilo do transformacija iz Bosnana u Bošnjane i iz Bošnjana u Bošnjake.

Vrlo su objektivne analize Dubravka Lovrenovića o Bošnjanima.

"Žitelji srednjovjekovne Bosne javljaju se u izvornom materijalu domaće istočne i zapadne provenijencije isključivo pod imenom Bošnjana. To naravno nije bio nikakav bosanski specifikum, jer je etnogeneza na većem dijelu južnoslavenskoga prostora tamo gdje se nije ustalilo hrvatsko i srpsko ime... Takve primjere pružaju nazivi za stanovnike Huma (Humljani), Konavala (Konavljani), Travunije (Travunjani), Karantanije (Karantanci), Duklje (Dukljani)... Još je poučniji naziv Rašani koji se za Srbe sačuvao sve do modernog vremena. Sadržaj nekih bosanskih vladarskih povelja pokazuje da su Bošnjani bili precizno razlikovani od susjednih Hrvata i Srba."[35]

I Noel Malcolm smatra netačnim bilo kakvo srpstvo ili hrvatstvo Bosne i Hercegovine, pa kaže: "Hrvati više od jednog stoljeća pišu knjige u kojima dokazuju da su Bosanci "zapravo Hrvati" ..."Srbi isto tako neumorno tvrde da su svi oni zapravo Srbi".[36]

A na pitanje jesu li stanovnici Bosne 1180.god. bili zapravo Hrvati ili zapravo Srbi ne može se odgovoriti iz dva razloga: prvo što nema dokaza, a drugo zato što to pitanje nema smisla...

Pa nakon završetka prvog poglavlja zaključuje: "Jedino razborito što bi se moglo kazati o etničkom identitetu Bosanaca jeste ovo: Oni su bili Slaveni koji su prebivali u Bosni."[37] Dakle, nisu bili ni Srbi ni Hrvati.

John A. V. Fine Jr., i Robert J. Donia dva eminentna američka historičara, koji tvrde da Bosna ima trajnije državne granice od Srbije i Hrvatske. Oni tvrde: "Slaveni su naselili Bosnu (ali i Srbiju, Hrvatsku i Crnu Goru) krajem

---

[33] Enver Imamović, Korijeni Bosne i bosanstva, str. 24.

[34] Akademik Muhamed Filipović, Bosna i Hercegovina, Sarajevo, 1997. god., str. 12.

[35] Dubravko Lovrenović, Bosanski mitovi, Feljton „Oslobođenje", 11.09.1996. god., str. 24.

[36] Noel Malcolm, Povijest Bosne, Zagreb-Sarajevo, 1995. god., str. XXIV

[37] Noel Malcolm, Povijest Bosne, Zagreb-Sarajevo, 1995. god., str. 16.

VI i početkom VII st. Pojavili su se u malim plemenskim skupinama. Svi oni su pripadali jednom narodu, što znači da i Bosanci imaju isto slavensko porijeklo kao i današnji Srbi i Hrvati."[38]

Dakle, većina autora se slaže da je ime najprije rijeke Bosne najstarije, po kojoj je onda nekadašnji Ilirikum dobio ime zemlja Bosna, zatim po imenu rijeke i zemlje Bosne novonastali narod (simbioza Ilira, Slavena i Avara ili Obra) daje sebi ime Bosnani, kasnije Bošnjani. Ti procesi dešavali su se za onih dvjesta godina avarske vlasti nad područjima današnje Bosne i Hercegovine. Avarski kaganat je bio podijeljen na banovine, velike i male županije u koje je kagan postavljao banove, velike i male župane. U sastavu Avarskog kaganata (carstva) teritorija Bosne je bila podijeljena na dvije Banovine: Bosnu i Usoru.

Banovi, veliki župani i manji župani za 200 godina u navedene dvije banovine uzimali su za pomoćno osoblje ljude iz naroda pa su dobro naučili vladati i upravljati i pripadnike lokalnog stanovništva - Bošnjane, tako da su oni vrlo brzo nakon sloma Avarskog carstva 798. god. na tlu današnje Bosne i Hercegovine formirali vlastitu državu Bosnu. Otuda je država Bosna prema dokazima dr. Nade Klaić najstarija država Južnih Slavena ili druga nakon Karantanije.

Prema L. Margetićevoj teoriji koju je prihvatila N. Klaić, Hrvati su se doselili tek na samom početku IX st. i to iz Karantanije, nakon što su Franci slomili Avare.

I što je vrlo važno vladajući sloj Hrvata već su bili pokršteni još u Karantaniji za razliku od Bošnjana koji pod Avarima nisu mogli biti pokrštavani, jer Avarska država nije priznavala rimskog papu.

Ušli smo u analizu samog početka VII st. sa tri potpuno različita naroda, a vjerovatno za 5 do 6 decenija najviše za jedno stoljeće imali smo 9 simbioza, 9 malih naroda objedinjenih vlašću avarske države. Jer na čelu svakog malog naroda bio je avarski župan, a na čelu banata Bosna i Usora bio je avarski ban. Osim političke organizacije bosanskih zemalja i državne vlasti, koje su bile avarske i djelovale kao snažni faktori integracije sljedeći integrirajući faktor bio je slavenski, kasnije bosanski jezik, koji je u stvari jedna od varijanti slavenskog jezika. Iza njega ilirska komponenta je ona tradicija koja je pokazivala da su sve te bosanske zemlje samo dijelovi jedne cjeline, (u doba Ilirika i u rimsko doba), koju je i sama priroda takvom cjelinom napravila: na sjeveru rijeka Sava, na zapadu rijeka Una, na istoku rijeka Drina, na zapadu vododjelnica Jadranskog i Crnomorskog sliva, na jugu Jadransko

[38] John A.V. Fine i Roberet J. Donia, Bosna i Hercegovina tradicija koju su izdali, Fama Sarajevo, 1996. god. Feljton, BiH izdana tradicija, Svijet 08.02.1996. god., str. 58.

more. Zbog ovih prirodnih karakteristika Avari su bosanske zemlje smatrali zasebnim maltene autonomnim dijelom kaganata jer su južno od rijeke Save. Nijedna provincija od susjednih zemalja, recimo Raške, Zete, Hrvatske, Posavine ili Dalmacije nije se protezala u njih, niti obrnuto.

Navedeni mali narodi ma koliko bili ponosni na svoju užu domovinu i na svoje uže ime vremenom postaju svjesni značaja (a to je podupirala i avarska vlast radi jedinstva velikog kaganata) kojem jezgru i kojem budućem *velikom narodu* pripadaju. Neki raniji historičari koji su pokušali pisati o VII i VIII st. u Bosni, pisali su tako kao da se tokom ta dva stoljeća ništa nije dešavalo što vidimo da nije tako. U historiji ljudskih zajednica nema praznina. Ljudske zajednice su slične mravinjaku, u njima se svake sekunde nešto dešava. Kao što u prirodi vladaju zakonitosti prirode, tako u društvu vladaju zakonitosti društva. Vidjeli smo da su u određenim društvenim uslovima nekadašnja značajna imena Iliri, Avari i Slaveni postala nepotrebna. Umjesto njih nastala su najprije imena navedenih malih naroda, pa su kasnije i ta imena prestala biti jako važna. Nastankom državne cjeline Bosne postalo je najvažnije ime Bošnjani. I to sve rekosmo kroz stroge filtere društvenih i političkih zakonitosti kroz proces uzajamnog prožimanja, identifikacije, asimilacije te nužnosti političke organizacije i integracije radi sve boljeg života. To znači da je uz sve te društvene procese išao i onaj prirodno-društveni tok procesa, težnji i potreba tj. neminovnost svake od navedenih devet zajednica bosanskih zemalja (čim su se Avari i Slaveni, a na nov način i Iliri) učvrstili na određenoj teritoriji i riješili da baš tu žive, prionuli su da se *politički* organiziraju, da izaberu ili postave nekoga ko će upravljati zajednicom, ko će je predstavljati unutra i prema vani. Tako se u ovoj zemlji čuda dogodilo i to da od tri naroda nastane devet malih naroda, a onda od devet malih jedan veliki narod Bošnjani koji je sve više sazrijevao i postajao svjestan samoga sebe, svjestan svog identiteta, da može i zna da osnuje vlastitu državu. Naime, koliko god je proces nastajanja malih naroda u bosanskim zemljama išao prirodno-društveno-historijskom linijom tako su kasnije svi procesi dobrovoljne integracije malih naroda bosanskih zemalja u jedan veliki narod cijele tadašnje Bosne u Bošnjane. Nije poznato da je kod integracije bilo prinude i nasilja bilo koje vrste, da je nekakav ban ili župan iz banata uža Bosna vodio bilo kakav osvajački rat protiv druge bosanske zemlje da bi vršio nasilno ujedinjavanje. Najvjerovatnije su prvo postale svjesne značaja integracije plemenske političke i vojne aristokratije, posebno u trenutku nestanka Avarske (države). To je ustvari buduće plemstvo države Bosne koje je zajedno sa malim narodom tražilo veću sigurnost u većoj

državi. To su razlozi da su se mali narodi bosanskih zemalja integrirali u jedan narod Bošnjane. Naravno da su ekonomski zakoni uvijek tražili veću širinu i veća prostranstva. Kad jedan narod postane svjestan i sposoban da osnuje vlastitu državu to je već politički narod. Bošnjani su to bili na kraju VIII stoljeća. Dakle, zemlja Bosna je dobila ime po rijeci Bosni kao što je ime dobila zemlja Raška po rijeci Raški ili zemlja Zeta po rijeci Zeti. Najprije su nastajali mali narodi.

To ime se kasnije širilo postepeno na sav prostor koji je obuhvatila Crkva bosanska. Oni što su se naselili u dolini rijeke Neretve nazvali su sebe Neretvljani, a Hum i mali narod Humljani u slivu rijeke Zahumke, vremenom su i oni sebe zvali Bošnjani.

Prvi podatak o Humu i malom narodu Humljani dobijamo iz Porfirogenitovog spisa "De administrando imperio" u kojem su zapisani i podaci za Neretljane, Konavljane i Travunjane, gdje kaže da su samostalni i da imaju svoje arhonte. Kao što se vidi radi se i ovdje o malim narodima kojima su Dubrovčani u X st. plaćali danak. Ime Zahumljani su dobili po rijeci Zahumi.[39]

Prema jednom broju autora Zahumlje i Hum su se sami pripojili Bosni još u doba bana Borića. Ali definitivno u doba Stepana II Kotromanića.

Tokom tih integracija vršila se i svojevrsna **identifikacija**. Uzajamno prožimanje, asimilacija Podrinjana, Neretljana, Usorana, Soljana te onih stanovnika iz Donjih i Zapadnih kraja u Bošnjane. Tako je ime Bošnjani postalo opštenarodno ime nešto šireg područja od današnje Bosne i Hercegovine, što se vidi na karti rasprostranjenosti stećaka.

Uz određeni oprez može se reći da su se gotovo svi ovi mali narodi bili politički osamostalili prije formiranja države Bosne.

Dakle, moje je mišljenje da su dijelovi naroda: J. Slavena, Avara, Ilira, Romana elementi vremenom nastale simbioze koji su po rijeci Bosni sebi dali ime Bošnjani, a kasnije i zemlji dali ime Bosna i još kasnije i državi dali ime Bosna. To se najprije desilo u izvorišnom dijelu rijeke Bosne, te slivovima njenih pritoka: Željeznice, Zujevine, Miljacke, Lepenice, Fojnice, Vogošće, Misoče, Stavnje, Lašve zaključno do Vranduka. Tu se formiralo etničko jezgro Bošnjana, a onda i centar buduće države i onda šta reći ko je ta i šta je ta Bosna?

Iz tog centra, odnosno iz etničke jezgre produžilo se ime Bošnjani niz dolinu rijeke Bosne i proširilo i na zapad i na istok, te ga prihvataju široka područja Usore, Soli, Donjih i Zapadnih kraja i malo kasnije Podrinja.

---

[39] Opširnije vidjeti u M. Hadžijahić, CD_2, str. 141-150.

Paralelno s tim širenjem toga dragog imena vrši se politička integracija županija cijelog tog prostranstva najprije u dvije banovine i kasnije u jednu - Bosnu. Mali narodi - Porfirogenitove "ostale sklavinije" Usorani, Soljani, Donjokrajci, Podrinjci, Zapadnokrajci ujedinjavajući se postepeno prihvataju ime Bošnjani zadugo zadržavajući i svoja zavičajna imena.

Malo docnije toj teritorijalnoj integraciji pristupaju župe Uskoplje, Rama, Neretva. Prije navedenih integracija Bosna je dakle bila prema Hadžijahiću jedna od Porfirogenitovih "ostalih sklavinija".

Ako je posmatramo kao geografski pojam mogu se relativno brzo naučiti i orografija i hidrografija.

Fenomenalna je etnogeneza srednjovjekovnih Bošnjana. Fenomenalni su procesi mješavine toliko dijelova raznih naroda od one 605. i 614. god. od kad su prvi Slaveni i Avari stupili na njena područja pa do oko 960. god. kad se može nekako konstatirati da se definitivno dovršila simbioza Bošnjana. Do tada su se završili gotovo svi procesi asimilacije i identifikacije, uzajamnih prožimanja svih onih raznih dijelova naroda zajedno sa njihovom integracijom u jedan narod Bošnjane. Jer od tada nadalje u Bosni se u dokumentima ne pominju ni Iliri ni Avari - Obri, a vrlo rijetko Slaveni.

Navjerovatnije je najveću ulogu u integraciji i objedinjavanju odigrala Crkva bosanska, država Bosna i to najviše pomoću slavenskog - varijante bosanskog jezika koji se u svim tim procesima takođe oformljavao.

U knjizi M. Hažijahića na str. 103 nalazi se komentar još nekih zapisa iz Porfirogenitova djela De administrando imperio u kojima piše o nekakvim zadocnjelim doseljavanjima Srba i Hrvata u Zagorsku sklaviniju, odnosno u Bosnu. Hrvati navodno tokom rata sa Bugarima, tj. da su tada Hrvati prelazili preko Bosne, neki se u njoj naselili, a takođe navodno tamo ima podataka da se dešavalo da su i Srbi jednom doselili u Bosnu, odnosno u Zagorsku sklaviniju.

Međutim, N. Klaić se zaista pomno bavila doseljavanjem Hrvata i Srba na Balkansko poluostrvo koristeći najnovije naučne radove ranije nabrojanih austrijskih i njemačkih autora i nije naišla na relevantne izvore koji bi potvrdili da su se bilo kada na tlu današnje Bosne naseljavali bilo Hrvati bilo Srbi.

Vidjeli smo da je N. Klaić prihvatila i sama potvrdila teoriju da su Hrvati u današnju Hrvatsku doselili iz Karantanije tek na početku IX stoljeća, te čak i kad bismo prihvatili gornju vrlo zamršenu priču da su se dijelovi Hrvata i Srba doseljavali nakon VIII stoljeća u Bosnu njima dalje u nauci nema traga ili su se vratili tamo otkud su došli, ili su se asimilirali u Bošnjane. Jer u srednjovjekovnoj Bosni stoljećima postoji država Bosna koju su osnovali

Bošnjani i niko drugi, postoji Crkva bosanska koja je na čelu vjere bosanske, pismo bosančica, jezik bosanski. Jesu li potrebni neki bolji dokazi od objektivne višestoljetne historijske situacije?! Poseban neoboriv dokaz su stećci!

Citirat ćemo još jedno mjesto iz knjige N. Klaić: "Margetićevo otkriće učinilo je ništavnim brojne uvriježene i duboko ukorijenjene teorije koje su se dosad oslanjale na teoriju dolaska Hrvata u VII stoljeću ... Nama je u ovom trenutku najvažnije da su spomenuti novi vidici primjenjeni na najstariju bosansku problematiku napokon omogućili da hrvatsku i srpsku maglu rastjeramo iz praskozorja bosanskog srednjevjekovlja" [40]

Ime Bošnjani nije nikakav izuzetak od Južnih Slavena toga vremena. Naime, poslije njihovog naseljavanja na Balkansko poluostrvo nastala su imena: Bošnjani, Dukljani, Rašani, Neretljani, Humljani, Timočani, Strumljani i dr.

Znamo da su postojala imena još u starom vijeku: Egipćani, Feničani, Rimljani, Tračani i dr. Vjerovatno su po ugledu na takva imena i Južni Slaveni sebi davali navedena imena.

Na Južne Slavene nisu mogla uticati imena Egipćani i Feničani, ali su sigurno itekako uticala imena Rimljani, Tračani, Atinjani koja su možda nekada davno nastala pod uticajem imena po ugledu na imena Egipćani, Feničani i sl.

D. NASTANAK SAMOSTALNE DRŽAVE BOŠNJANA

Nakon što je franački kralj Karlo Veliki 796. g. definitivno porazio Avare i srušio njihov Kaganat - carstvo, Bošnjani su se osamostalili i u prvim decenijama IX stoljeća, osnovali vlastitu državu Bosnu. Tada se postepeno raspada rodovsko uređenje i nastaje prelazni period u feudalizam.To potvrđuju dokumenti iz Dubrovačkog arhiva, da su Dubrovčani u IX st. morali plaćati danak zahumskim i trebinjskim županima iz čega se vidi da su Bošnjani bili samostalni.

Državu Bosnu su Bošnjani uspostavili na početku IX stoljeća odmah nakon propasti Avarskog kaganata i to na osnovu znanja stečenih tokom dvjestogodišnjeg postojanja uprave Avarske države. Bošnjani su naučili upravljati državom od Avara i tu je tajna.

U najranijem vremenu nastanka države Bosne zahvaljujući znanju naučenom od Avara rodovsko i fratrijsko plemstvo malih naroda je izabralo *bana* cijele Bosne i sa njim dijelilo vlast, a kasnije su banovi dolazili nasljedstvom. Treba obavezno vidjeti porodično stablo dinastije Kotromanića od prof. dr. Envera Imamovića, Sarajevo, 2008. godine.

---

[40] N. Klaić, CD, str. 26 - 27.

Sa jačanjem i jakom integracijom malih naroda u jedan snažan narod Bošnjane oni postaju sve sposobniji da jačaju i razvijaju svoju državu Bosnu.

U Bosni se nije dogodilo ono kao u Hrvatskoj i Karantaniji. Tamo je Rimska kurija prvo pokrstila knezove, župane, plemenske i rodovske starješine i znatan dio stanovništva i onda pod kontrolom i uputom pape pravljena država i postavljani vladari, kojom prilikom su osiguravani i crkveni posjedi. Tako postavljeni vladari su bili zavisni od katoličke crkve i rimskog pape pa su zbog toga dalje oni bili glavni na čelu akcija pokrštavanja vlastitog naroda.

Slična situacija je bila u Raškoj (današnjoj Srbiji). Tokom višedecenijskog (stopedesetgodišnjeg vladanja Vizantije tim prostorom) i nakon što su učenici Ćirila i Metodija pokrstili znatan dio stanovništva, Stevan Nemanja pod uticajem Vizantije oko 1165. godine u davnašnjoj vjerovatno grčkoj Crkvi sv. Petra nedaleko od Rasa prima pravoslavnu vjeru, odnosno prelazi iz katoličke u pravoslavnu i definitivno svi budući vladari padaju pod kontrolu pravoslavne crkve. Dakle, gradnja i razvoj države se odvijala uz stalno aktivno učešće, ovdje pravoslavne crkve.

U Bosni se tako nešto nije dogodilo. Budući da srednjovjekovna država Bosna nije stvorena ni pod uticajem Rimske kurije niti pod uticajem Carigradske patrijaršije, nego su je Bošnjani stvorili i izgrađivali sami po modelu Avarske države njeni vladari nisu nikad htjeli postati zavisni niti tražiti blagoslov i vladarsku krunu niti od rimskog pape niti od carigradskog patrijarha.

To je stvorilo uslove da se među Bošnjane razvije dualističko manihejsko učenje i da nastane Crkva bosanska koja je bila podložna vladaru i nikad se nije miješala u izbor bana ili kralja. Pozadi nje nije stajala ni jedna druga jaka država od koje bi Bosni prijetila opasnost.

Nakon što su se Bošnjani konstituirali kao narod pristupili su izgradnji vlastite države. Uslovi za stvaranje bosanske države koja bi obuhvatila gotovo sve bosanske zemlje nastali su tek kako smo rekli porazom Avara 796. odnosno padom Avarskog carstva 812. g. kada je franački car Karlo Veliki do nogu potukao Avare. Avari od tada nestaju sa historijske scene. Dio se asimilira u Nijemce, a ostali dijelovi se asimiliraju u Slavene.

Državnu organizaciju u zemlji Bosni bili su praktično napravili i uredili Avari. Samo što su umjesto avarskih ljudi vlast nastavili obavljati domaći ljudi-Bošnjani iz redova plemenske i vojne aristokratije, koji su do tada radili kao pomoćnici avarskim vlastodršcima i činovnicima.

Kronstajner se bavio i nastankom države Bosne. Etimologijskom analizom avarskih riječi: ban i banat, gdje banat znači veliku političko-teritorijalnu oblast, a ban je vladar koji njom tada upravlja. Kagan - kan znači avarski vođa, vladar, car. Župan je vladar manje oblasti župe. Veliki župan vladar nad više župa i župana.

On je izvrsna dopuna B. Grafeenaueru jer nam analizom navedenih avarskih riječi dokazuje da su za pomenutih 200 godina područjima današnje Bosne i Hercegovine vladali Avari - Obri.

I nedavna istraživanja do kojih je došla borac za povijesnu istinu prof. dr. Nada Klaić gotovo u potpunosti se poklapaju sa mojom koncepcijom.

"Bosanske zemlje imaju u avarsko doba istu svoju organizaciju vlasti kao i svi drugi Slaveni koji su se našli u okvirima avarskog carstva... avarske banove i župane u postojanje kojih, razumije se nemože niko sumnjati. I isto onako kako su u Raškoj nekad po ugledu na avarske župane postajali vladarima i nosili te titule tako je sve do Tvrtkove krunidbe 1377. g. naslov nekadašnjeg avarskog najdoličnijeg činovnika služio bosanskim vladarima i za vladarski naslov bio ban i župan." [41]

Banovi i župani koji su u bosanskim zemljama oko 200 godina postojali za vrijeme avarske države prema dr. Nadi Klaić nastavili su kontinuirano vršiti vlast u doba kad je avarske vrhovne vlasti odavno nestalo, naravno to su tada bili Bošnjani. Nestala je avarska vlast a ostao model državne organizacije. "To je bila zakonita podloga na kojoj je izrastala bosanska država. I to na posve samostalnoj osnovi do kraja VIII st. kada su Franci srušili avarsku vlast." [42] Bosanska država je nastala kao kontinuitet zakonite osnove avarske države. Bošnjani su na svim državnim funkcijama na kojima su ranije bili Avari postavili svoje ljude ne mijenjajući državno uređenje.

Izgleda da su se periferni banati pa i županije još prije poraza Avara stvorivši tokom 200 godina svoja politička jezgra osamostaljivali. Ovako je prema dosada raspoloživim dokumentima, tezama i promišljanjima nastala bosanska država koju je stvorio njen narod koji se, prema Kronstajneru, Grafenaueru i N. Klaić nema sumnje, zvao Bošnjani.[43]

U historiji nema relevantnih podataka da su ovaj samostalni politički razvitak Bošnjana mogli prekidati bilo kada niti Srbi niti Hrvati, jer i oni su tada ako ne i malo još kasnije počeli formirati svoje države.

Nada Klaić, nakon što je savjesno proučila brojne isprave Splitske biskupije i Ugarskog dvora kroz stoljeća, posebno isprave iz druge polovine XII stoljeća, a koji se odnose na Bosnu i Bošnjane, otkrila da su o Bosni i Bošnjanima ne namjerno nego što su nasjeli na osnovu falsificiranih

---

[41] N. Klaić, CD, str. 27, a zatim o falsifikatima str. 36-50.

[42] Ibid, str. 27.

[43] No vidjeli smo da M. Hadžijahić u CD2 str. 151-166 koji vjerovatno nije čitao navedene autore nego na osnovu Porfirogenitova zapisa i Ljetopisa popa Dukljanina smatra da su se do početka X st. nazivali "sklavini", male zemlje "ostale sklavinije", a područja cijele Bosne "zagorska klavinija". Moje uvjerenje nije tako.

dokumenata, pogrešno pisali sljedeći historičari: Vjekoslav Klaić, Ferdo Šišić, Sima Ćirković, Mihailo Dinić i svi oni koji su se kasnije na ove njihove greške nadovezivali ili oslanjali.[44]

Jednom riječi historija (naročito srednjovjekovne Bosne i Bošnjana) mora se u potpunosti revidirati i reformirati. U rad na tome utkao sam cijelog sebe više od jedne decenije, ali ne samo radi Bošnjaka nego radi sva tri naroda u BiH.

Navedeni historičari su na temelju falsifikovanih dokumenata Splitske biskupije, Ugarskog dvora i zetskog kralja Bodina pisali o Bosni kao da je ona bila u vazalnom odnosu prema Ugarskoj, da je u njoj bila nekakva katolička biskupija navodno još od XI stoljeća, a kad se ti falsifikati odbace dobije se sasvim drugačija historija Bosne i Bošnjana.

Bosna izuzev nekoliko godina pod Časlavom, nekoliko pod Krešimirom i nekoliko pod Samuilom, što u odnosu na toliko stoljeća: IX, X, XI, XII, XIII, XIV i do 1463. g. XV stoljeća ustvari ne znači ništa, tj. bila je nezavisna i od Srba i od Hrvata. Dakle, od svakoga sve do pada pod Osmnalije. Nema ni jednog podatka da su BiH od 1414.-1463., od Osmanlija ili od Ugara branili bilo kakvi Srbi ili Hrvati. Branili su je samo Bošnjani.

Što je još junačnije, ponosnije i najznačajnije Bošnjani (preci današnja sva tri "naroda") nikad se nisu dali podjarmiti niti klonuti pred Vizantijom ni pred Rimom. Nisu se pokorili ni rimskom papi ni njihovom isturenom odredu - kraljevini Ugarskoj, ni katoličkoj crkvi, ni carigradskom patrijarhu ni pravoslavnoj crkvi. To je fenomen koji još nije potpuno razjašnjen kako su vijekovima opstali između ta dva džinovska bloka?! Nesumnjiva zasluga zato pripada u prvom redu mudrosti vladara Bosne.

Kad se nisu dali pokoriti navedenim makro silama, onda je manje začudno što se nikad nisu dali podčiniti Ugarima i Mlečanima. O Srbima i Hrvatima se zna, radi se o po jednoj kratkoj epizodi.[45]

Dakle, potpuno su neosnovane teorije da je Bosna bilo kada bila srpska, po osnovu toga što su u njoj tobože živjeli Srbi, odnosno hrvatska zemlja, po osnovu toga što su u njoj navodno živjeli Hrvati.

Te teorije potiču iz velikosrpskih i velikohrvatskih osvajačko-propagandnih centara.

A koliko su Bošnjani - Bošnjaci pošteni i korektni još nikad nisu tražili dijelove Hrvatske i Srbije koje je bio osvojio bosanski kralj Tvrtko I Kotromanić. Nikad se nisu ponašali slično kao srpski ili hrvatski osvajači pa da kažu: hoćemo i mi natrag "bosanske zemlje" što su bile pod Tvrtkom.

---

[44] N. Klaić, CD, str. 8-23, 36-50.

[45] N. Klaić, CD str. 28.

E. DA LI JE U BOSNI I HUMU UOPĆE BILO POKRŠTAVANJA BOŠNJANA BILO OD STRANE RIMA ILI CARIGRADA? AKO JE BILO GDJE I KO IH JE POKRŠTAVAO?

Kad smo govorili o Bosni u predslavenskom dobu, kad su u njoj živjeli samo Iliri, rekli smo da je bilo prodora rimske kulture i ranog kršćanstva, naveli smo i mjesta gdje su nađene iskopine uništenih bazilika. Padom "države božje" Rimskog carstva kad se dugo mislilo da je nastupio "smak svijeta", nastupilo je stanje opće paralize u Rimskoj kuriji, te nije radila na oživljavanju i obnovi rada na ovim terenima. Najezdom Gota veliki broj bazilika su porušene, a kasnijom najezdom Slavena i Avara dovršeno je njihovo rušenje na tlu današnje Bosne i Hercegovine i šire. No, zidine nekih su ostale, na primjer one iznad Blažuja kod Sarajeva. Također i one koju je ban Kulin bio obnovio za sebe i elitu. Napravio je na njenim ruševinama manihejsku bogomolju, a ne kršćansku, o čemu će kasnije biti napisano.

Kad usporedimo nastanak i razvoj drugih južnoslavenskih naroda i Bošnjana postoji velika razlika. Naime, procesi nastajanja Karantanaca i predaka današnjih Hrvata usmjeravani su planiranim pokrštavanjem od strane franačkih, bavarskih i rimskih, italijanskih biskupa tj. išlo je uz primanje katoličanstva. Nastajanje naroda: predaka Srba, Makedonaca i Crnogoraca pratilo je intenzivno planirano od Carigradske patrijaršije pokrštavanje vrlo rano još za vrijeme Heraklija, a zatim učvršćeno od strane učenika Ćirila i Metodija: Klimenta, Nauma i njihovih učenika.

U Bosni niti kod jednog od navedenih **malih naroda** u historijskoj građi nema sigurnih dokaza da je bilo pokrštavanja. Nije poznato da se u ma kojem mjestu današnje Bosne i Hercegovine vršilo pokrštavanje. Dakle, ima dosta hipoteza, ali nema dokaza da je ma gdje u Bosni i Hercegovini osnovana bilo kakva katolička biskupija niti da je poznat bilo kakav biskup ili pravoslavni episkop, da su postavljeni i zaduženi da pokrštavaju narod Bosne - Bošnjane. Sve dosadašnje hipoteze o bosanskoj katoličkoj biskupiji su bez dokaza, pokušavalo se tvrditi samo sa falsifikatima. Na više mjesta je proizvoljno pisano kako je navodno negdje u Bosni postojala bosanska katolička biskupija i da je potčinjena Splitskoj nadbiskupiji, npr. spominje se Duvno, ali na poznatim Splitskim saborima 925., 928. i 1060. g. nema je u spisku biskupija, niti biskupije niti biskupa njenog, a nema ih ni na poznatom historijskom skupu priora Crkve bosanske sa Casamarisom i Kulinom banom na čelu na Bilinu polju 1203. g. nikakvog bosanskog katoličkog biskupa, jer izgleda nije nikad ranije ni postojao.

Ni jedan od malih naroda u bosanskim zemljama izgleda nisu postali ni katolici, ni pravoslavci! Kako se to desilo? **To pored ostalog nisu dozvolili vladari Bosne**.

Prema već navedenim najnovijim otkrićima Grafenauera, Margetića, Kunstmana i ostalih ranije navedenih do 796. g. sve bosanske zemlje su bile u sastavu Avarskog kaganata, koji nije imao dobre odnose sa rimskim papom i nije dopušteno pokrštavanje na njegovoj teritoriji. A nakon sloma Avara, tj. na početku IX st. kako smo već objasnili uslijedilo je doseljavanje Hrvata na područja današnje Hrvatske. Nastupile su okolnosti da je Rimska kurija smatrala za preči zadatak pokrštavati one što su u neposrednom dodiru sa Italijanima i Francima, tj. pretke Hrvata i Slovenaca tačnije rečeno nastaviti njihovo pokrštavanje koje je snažno bilo započelo u Karantaniji. Bosanske zemlje su vjerovatno ostavljene za neka "bolja vremena" kad budu imali dovoljno kadrova (svećenika i novaca da se isti plate i da se grade crkve do vremena kad počnu uzimati desetinu). Ali to se nije desilo. Ta "bolja vremena nikad nisu došla". Nema nikakvih relevantnih dokaza da je bilo pokrštavanja Bošnjana.

Još manje snage, kadrova (svećenika) je imala Vizantija i njena Carigradska patrijaršija, koja se našla u nevolji zbog sve snažnijeg prodiranja najprije manihejstva, a onda i islama u njene istočne i jugoistočne provincije.

Tako možemo sa velikom sigurnošću zaključiti da su **mali narodi** u bosanskim zemljama nastali već opisanim društveno-prirodnim i teritorijalno-političkim procesima bez uticaja kako Rimske kurije, rimskih papa i njihovih biskupa, tako i bez uticaja Carigradske patrijaršije, njenih patrijarha i episkopa. Ovaj narod i ova država je nastala političkim procesima bez učešća bilo koje zvanične crkve.

Bosanske zemlje su tipičan primjer političko-teritorijalnih zajednica sa avarsko-slavenskim modelom društveno političkog uređenja.

Bosna je izgleda od prije kraja VII st. na dalje bila teritorijalno politički uređena zemlja u okviru Avarskog kaganata tako što su županije: Donji kraji, Usora i Soli bile objedinjene u **Usorski banat** kojim je upravljao avarski ban, a ostale male zemlje u velike županije u banat Bosna kojom je takođe upravljao avarski ban. Banovi oba banata su morali biti podređeni kaganu - caru. To je stvorilo teritorijalno-političke uslove da se mali narodi povežu i ekonomski i kulturno i kroz dugi niz decenija i politički integriraju u jedan veći narod Bošnjane. Iz čega slijedi da je integraciju izvršila politička i državna organizacija, a nije udjela imala niti katolička niti kasnije pravoslavna crkva. Bošnjani su što se vjere tiče živjeli kao mnogobožci, sve do pojave manihejstva vjerovatno do kraja VIII i početka IX stoljeća, a prema Anzelmu Alexandrijskom oko

972. g. će ovdje doći brojni misionari iz Grčke i Makedonije i dalje učvrstiti dualističko-manihejsko učenje čiji će svećenici kristjani vremenom formirati čuvenu Crkvu bosansku.

Uprkos historijskim činjenicama da u Bosni od dolaska Slavena i Avara nema niti jednog grada ili mjesta da je u njemu osnovana bosanska katolička biskupija, ne postoji niti jedno ime bilo kojeg pape da je naredio osnivanje katoličke biskupije, recimo u IX, X, XI, XII, XIII, XIV st., a vidjet ćemo šta je bilo kasnije. Bosnu i Hercegovinu pojedini povjesničari, bez imalo dokaza, zbog osvajačkih pretenzija, nazivaju katoličkom zemljom. Naprimjer: "Početkom XII st. Bosna, već poznata kao banovina, našla se u interesnoj sferi ugarsko-hrvatske krune, a crkveno opet u nadležnosti Splita. Ni dolaskom na vlast bana Borića (1163.-1180.) situacija se bitnije ne mijenja. Bosna i dalje ostaje... jedinstvena katolička zemlja, a njen biskup sufragan splitske metropolije."!!![46] Koji biskup, kako se zvao, kojim dokumentom je postavljen, gdje mu je sjedište...? Na ova pitanja se ne može odgovoriti, jer nije niti postojao, pa shodno svemu što smo napisali nemože biti govora da je Bosna i Hercegovina bilo kada bila katolička, kao što nije bila ni pravoslavna zemlja.

Citirane tvrdnje su apsolutno proizvoljne, bez bilo kakvih naučno relevantnih dokaza.

Jednostavno to je zemlja Bošnjana. Autora citiranog dijela knjige ne zanimaju otkrića Nade Klaić o brojnim falsifikatima Splitske biskupije i o nepostojanju katoličke biskupije u Bosni. Dakle, Bošnjani nisu bili katolici niti pravoslavci prije primanja manihejstva i nastanka Crkve bosanske o čemu će biti još govora kasnije.

U Bosni nije bilo niti jednog mjesta poput Gosposvetskog polja u Karantaniji, niti katoličke biskupije poput Ninske ili Splitske u Hrvatskoj. Nije bilo niti jedne pravoslavne crkve niti manastira poput onih u Makedoniji i Raškoj, što znači nije bilo uspjelog pokrštavanja Bošnjana. Najvjerovatnije iz sljedećih najvažnijih razloga:

1. Vladari Bosne nisu dopuštali, čuvali su svoju nezavisnost;

2. Vjerovatno Rimska kurija nakon što je bilo kasno (poslije sloma Avarskog kaganata) nije imala dovoljno novaca da vodi ratove i za gradnju crkvi, te kadrova i snage za takav poduhvat;

3. Nijesu na vrijeme stvoreni crkveni feudi - posjedi;

---

[46] Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini, grupa autora HKD, Napredak, Sarajevo, 1997. god., str. 34.

4. Što je vrlo rano uspostavljena manihejska crkva bosanskih krstjana, iza koje nije stajala ni jedna moćna država od koje bi prijetila opasnost nezavisnosti Bosne, te je zato odgovarala vladarima Bosne.

Je li potrebno da opet naglasim da nemam ništa protiv katoličanstva, ni pravoslavlja ali ovdje tragamo za istinom o Bošnjanima. Razumije se, da je bolje i za katolike i za pravoslavce u BiH ako se sazna prava istina. Oni su u Bosni već petstotina godina objektivna činjenica, ali tek nakon nestanka Crkve bosanske. I njihovi preci su Bošnjani, a ne Srbi i ne Hrvati.

F. ZAKLJUČAK O NASTANKU SEDAM NARODA I NJIHOVIH DRŽAVA OD JUŽNIH SLAVENA, AVARA I ILIRA

Novija istraživanja grupacije navedenih znanstvenika pripremila su dosta podataka o nastanku i razvoju naroda od Istre, do zaključno s Bugarskom, posebno o Bosni gdje su njeni Bošnjani bili 200 godina pod Avarima. Više se niti ne sumnja da su Avari u opisanoj simbiozi bili začetnici stvaranja političkih jezgri i teritorijalnih cjelina uz znatno sporedniju ulogu Južnih Slavena i Ilira. S obzirom na nove vidike Nada Klaić piše: ..."onda su bosanske zemlje počele svoj samostalni politički razvitak doduše u isto vrijeme kad i oni Slaveni koji su zaposjeli znatno kasnije današnje srpske i hrvatske teritorije, ali je ogromna razlika među njima bila upravo u tome što samostalni bosanski politički razvitak (koji je najvjerovatnije započeo znatno ranije - dodao H.Z.), nisu prekidali niti Srbi niti Hrvati koji su došli tek pod kraj VIII st. [47] ... s obzirom da kratkotrajni upadi nepoželjnih susjeda nisu u srednjem vijeku značili ništa. Nada dodaje: "Tako je Bosna kao samostalna zemlja dočekala XII st. kad su se u njezinu susjedstvu zbivale važne promjene."[48] Mi smo ovdje čini nam se morali otići daleko naprijed zbog navedenog citata N. Klaić, jer nam ona pokazuje i dokazuje kontinuitet samostalnog razvoja, da je Bosna od njenog postanka samostalna i nezavisna zemlja, osim opisane dvije kratke epizode u X st., te da sa tim razvitkom Hrvati i Srbi nemaju ništa. Mi ćemo se u ovoj knjizi baviti etnogenezom Bošnjana. Zato vratimo se sa navedenog izleta nazad gdje smo stali.

Dakle, koje su posljedice doseljavanja Južnih Slavena i Avara na Balkansko poluostrvo. Od doseljenih Slavena i Avara na Balkansko poluostrvo i ostataka starosjedilačkih Ilira, Kelta i Tračana nastali su narodi i države i to:

---

[47] N. Klaić, CD, str. 28.

[48] Ibid

1. Karantanci, preci današnjih Slovenaca osnovali najprije državu Karantaniju, znatno kasnije se nazvali Slovenci i svoju državu Slovenija. Prilikom formiranja naroda Karantanci veliku ulogu i značaj imao je planirani rad Rimske kurije i rimskih papa, čiji su izvršioci pokrštavanja predaka današnjih Slovenaca bili bavarski i franački biskupi. Uporedo sa državnom organizacijom išla je i organizacija katoličke crkve i uspostava crkvenih feuda i uzimanja desetine od prihoda po domaćinstvu. U Bosni nije bilo tako. Bošnjani se nisu formirali pod uticajem Rimske kurije niti Franačke države, o čemu će kasnije biti riječi.

2. Preci današnjih Hrvata, konstituirali se kao narod u Karantaniji, na početku IX stoljeća, doselili približno na područja današnje Hrvatske i tu osnovali državu. Kod nastanka hrvatskog naroda veoma sličnu, ako ne i potpuno istu ulogu odigrala je Rimska kurija s tim što su pretke Hrvata pokrštavali najprije franački, a onda italijanski biskupi. I ovdje je zajedno sa uspostavom državne organizacije išlo pokrštavanje predaka današnjih Hrvata i organizacija katoličke crkve.[49]

3. Preci srednjovjekovnih Bošnjana, Južni Slaveni, Avari i zatečeni Iliri su komponente svojevrsne **simbioze** od koje je nastao jedan narod Bošnjani, koji su osnovali državu Bosnu na samom početku IX st. odmah nakon što je Karlo Veliki uništio Avarski kaganat i to na osnovu iskustava upravo te avarske države. Specifikum ovoga naroda je što je od zatečenih autohtonih Ilira, te doseljenih Avara i Južnih Slavena kako je već objašnjeno nastalo 9 ili više malih naroda, među kojima su kao najvažniji historiji poznati: Bošnjani, Usorani, Humljani, Neretljani, Soljani, Donjokrajci, Zapadnokrajci, Podrinjci i drugi. Stvaranjem jedinstvene države Bosne na početku IX st. ovi mali narodi koji od tada započinju stvarati jedan zajednički bosanski jezik integrirali su se u jedan narod Bošnjane. Nema niti jedan historijski izvor koji bi mogao potvrditi da je bilo uspjelog pokrštavanja Bošnjana bilo od strane Rima, bilo od strane Carigrada. Bošnjani nastaju u političkim procesima u okviru Avarske države, a nakon njenog nestanka osamostaljuju se bez učešća bilo koje zvanične crkve.

4. Preci današnjih Srba dio J. Slavena Rašani osnovali su državu Rašku. Na čelu te države su u početku vladari po ugledu na Avare nosili avarske nazive župani i veliki župani. Većinu predaka današnjih Srba pokrstili su najprije za vrijeme Herakljija Grci, a kasnije učvrstili učenici Ćirila i

---

[49] Hakija Zoranić, magistarski rad "Zajedništvo i Opšte narodna odbrana", str. 9-11.

Metodija, zatim učenici tih učenika i jedni i drugi po planovima vizantijskih careva i Carigradske patrijaršije. Jedan dio su bili više vjekova manihejci, tamo nazivani bogumili i babuni.[50]

5. Preci današnjih Crnogoraca, dio Južnih Slavena uz asimilaciju Ilira, dali su najprije sebi ime Dukljani, kasnije Zećani i najposlije Crnogorci. Prvobitna država im se zvala Duklja, zatim Zeta i najzad Crna Gora. Pretke Crnogoraca krstili su i Grci i Italijani. Na kraju je veći dio stanovništva prihvatio pravoslavlje. Pojedini dijelovi predaka Crnogoraca su bili manihejci koje je narod nazivao "bogumili" ili "babuni".

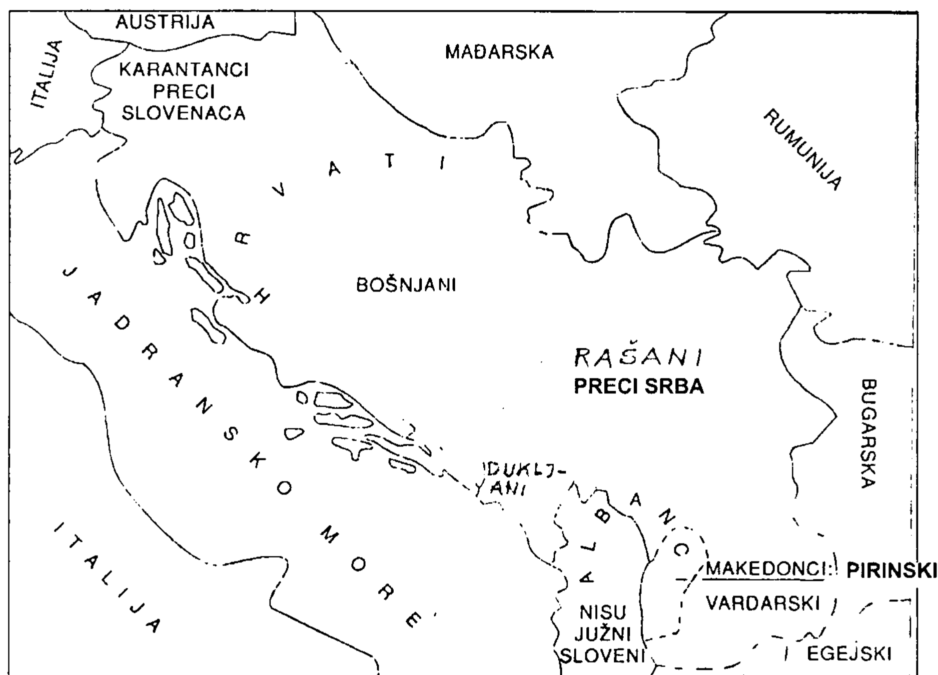
6. Preci današnjih Makedonaca su dio Južnih Slavena koji su od početka prema zatečenom imenu oblasti u koju su se naselili sebi dali ime Makedonci. Država (976.-1018.) se zvala Makedonsko-Samuilovo carstvo. Za njih se kao ni za Rašane i Dukljane nemože reći da su bili u sastavu avarske države. Makedonci su brzo pali pod uticaj Vizantije i Carigradske patrijaršije. Učenici Ćirila i Metodija, Kliment i Naum su pokrstili preko polovine Makedonaca i veliki broj opismenili. Znatan dio puno ranije su primili manihejsko učenje i više vijekova se prema vjeri zvali makedonski bogumili. Makedonija je zapravo kolijevka bogumilstva o čemu će kasnije biti riječi.

7. Preci današnjih Bugara su narod mongolskog porijekla. Doselili su se kasnije od Slavena i to 680. godine. Slavenizirali su se, ali su ime Bugari zadržali. Osnovali su državu Bugarsku, koja se i danas tako zove. Oni nisu Slaveni, a jesu slavenizirani, pa njih nećemo dalje tretirati, jer nisu nastali od Slavena.

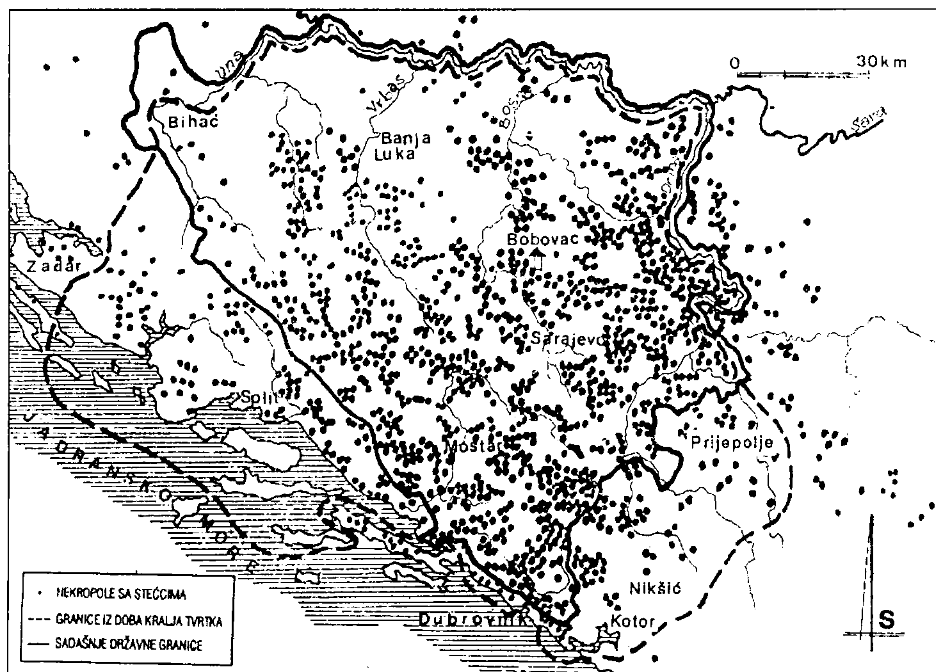
50 Ibid

NARODI I NJIHOVE DRŽAVE NASTALI OD JUŽNIH SLOVENA, AVARA I ILIRA

Autor: Hakija Zoranić

Napomena: U nedostatku tačne etničke karte tadašnjeg stanja napravio sam ovu koja će nam bar donekle pomoći da shvatimo gdje su se formirala jezgra i gdje je započeo nastanak navedenih šest naroda od Južnih Slavena, a kod Bošnjana još Ilira i od Avara.

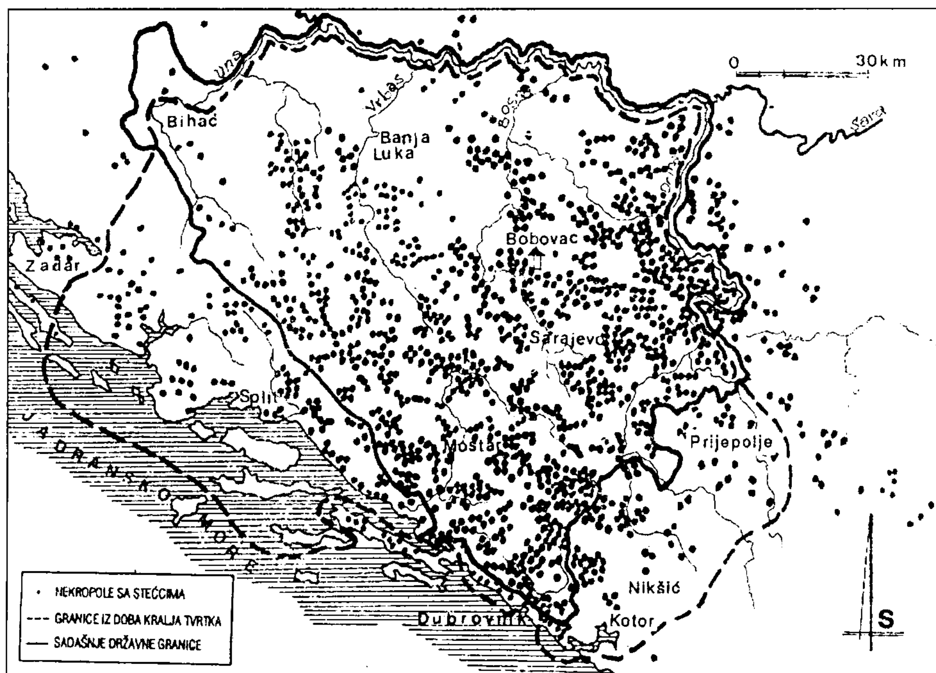
Izvor: Bešlagić Šefik, Stećci... Enver Imamović, Korijeni Bosne i Bosanstva str. 314

Stećci se prostorno rasprostiru uglavnom po teritorijama na kojima su živjeli Bošnjani što dokazuje da su preci Bošnjaka sve tri vjere srednjovjekovni Bošnjani.

Pregled rasprostranjenosti stećaka nadgrobnih spomenika Bošnjana nedvosmisleno **dokazuje** da se je na tlu današnje Bosne i Hercegovine od VII st. na dalje formirao poseban narod Bošnjani, a bosanski jezik jedna od varijanti južnoslavenskih jezika, nas uvjerava da je pri njihovom nastajanju, pored Ilira i Avara dio Južnih Slavena koji je naselio njene prostore imao veliki značaj i zadobio prevagu u simbiozi.

Ono što srednjovjekovni narod Bošnjane čini originalnim i prepoznatljivim, što im daje bitnu karakteristiku njihova identiteta jesu njihovi i to samo njihovi osebujni nadgrobni spomeniti - **stećci**. Takav oblik nadgrobnih spomenika nije podizao niti jedan od južnoslavenskih naroda niti ostalih naroda koji su ranije živjeli na područjima Balkanskog poluostrva i šire.

Priložena mapa (karta) stećaka pokazuje raspored do sada pronađenih preko 60.000 stećaka. Nađeno je više vrsta: kamene ploče sa ili bez natpisa; zatim uspravni naročito obrađeni kamenovi. Od toga njih oko 6.000 su ukrašeni uklesanim raznim figurama, rozetnama, ljudskim likovima, crteži-

Izvor: Bešlagić Šefik, Stećci... Enver Imamović, Korijeni Bosne i Bosanstva str. 314

Stećci se prostorno rasprostiru uglavnom po teritorijama na kojima su živjeli Bošnjani što dokazuje da su preci Bošnjaka sve tri vjere srednjovjekovni Bošnjani.

Pregled rasprostranjenosti stećaka nadgrobnih spomenika Bošnjana nedvosmisleno **dokazuje** da se je na tlu današnje Bosne i Hercegovine od VII st. na dalje formirao poseban narod Bošnjani, a bosanski jezik jedna od varijanti južnoslavenskih jezika, nas uvjerava da je pri njihovom nastajanju, pored Ilira i Avara dio Južnih Slavena koji je naselio njene prostore imao veliki značaj i zadobio prevagu u simbiozi.

Ono što srednjovjekovni narod Bošnjane čini originalnim i prepoznatljivim, što im daje bitnu karakteristiku njihova identiteta jesu njihovi i to samo njihovi osebujni nadgrobni spomeniti - **stećci**. Takav oblik nadgrobnih spomenika nije podizao niti jedan od južnoslavenskih naroda niti ostalih naroda koji su ranije živjeli na područjima Balkanskog poluostrva i šire.

Priložena mapa (karta) stećaka pokazuje raspored do sada pronađenih preko 60.000 stećaka. Nađeno je više vrsta: kamene ploče sa ili bez natpisa; zatim uspravni naročito obrađeni kamenovi. Od toga njih oko 6.000 su ukrašeni uklesanim raznim figurama, rozetnama, ljudskim likovima, crteži-

ma jelena, ptica i sl. Svi napisi su uklesani bosančicom, što takođe jeste bitan dio identiteta Bošnjana. Nađeni su na prostorima gdje su živjeli Bošnjani. Najviše ih ima širom Bosne i Hercegovine, a onda i oko njih i to na prostorima Sandžaka, zapadne Srbije i zapadne Crne Gore, te pograničnih područja Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Što iz temelja briše sve priče i teorije iz osvajačkih krugova i centara "o zemljici Bosni", za koju jedni vele sprska, a drugi hrvatska Bosna i Hercegovina, o čemu će kasnije biti govora. Država Bosna je zapisao je legat rimskog pape Inoćentija III Ivan de Casamaris 1203. g.: "prostrana zemlja ... deset dana hoda".

Gotovo iz petinih žila su se protivnici istine o bošnjanskom identitetu zalagali i zalažu se da ospore vezu stećaka sa Crkvom bosanskom tj. sa drugom isto toliko važnom karakteristikom jedinstvenog identiteta Bošnjana.

Nadgrobni spomenici – stećci koje su podizali samo Bošnjani tokom gotovo cijelog srednjeg vijeka, zorno pokazuju na kojim područjima su vijekovima živjeli Bošnjani preci sva tri današnja bosanskohercegovačka naroda. A šta je učinila žestoka propaganda osvajačkih krugova iz Beograda i Zagreba? Čast i poštovanje srpskom i hrvatskom narodu, zato što su indoktrinirani, oni zato nisu krivi. O njima će biti još riječi kasnije. **Stećci su krucijalni dokaz identiteta Bošnjana – Bosanaca sve tri vjere.**

IZGLED DIJELA NEKROPOLE STEĆAKA U RADIMLJI

V

DALJE ANALIZE O BOŠNJANIMA

A. NA TLU DANAŠNJE BOSNE I HERCEGOVINE NIJE SE FORMIRALO NI JEDNO DRUGAČIJE ETNIČKO JEZGRO OSIM BOŠNJANA

Vrlo je važno da se cijelim tokom kasnijih vremena nakon propasti Avarskog kaganata na tlu današnjih teritorija Bosne i Hercegovine osim Bošnjana nije formiralo niti jedno drugačije etničko jezgro.

Nastavili su se prirodno-društvenim zakonitostima procesi dalje integracije i grupiranja navedenih **malih naroda** u **veliki narod Bošnjane**. Sve više i bolje odvijaju se procesi međusobnog upoznavanja, zbližavanja i identifikacije razmjenom proizvoda, kulturnim i jezičkim povezivanjem vodilo je sve jačem grupiranju malih naroda čija su plemena bila ograničena prirodnim preprekama sa istoka Drinom, sa sjevera Savom, sa zapada Unom, sa jugozapada grebenima planine Dinare i njenog sistema, te sa juga dijelom obale Jadranskog mora, što je sve vodilo učvršćivanju samosvijesti Bošnjana u potrebe za jačanjem vlastite države Bosne.

Rodovsko i fratrijsko plemstvo sve više jača kod malih naroda, ali vremenom se izdvajaju pojedine ojačane porodice i postaju značajne za cijelu Bosnu.

Državu Bosnu stvorili su Bošnjani, koji su stvarajući sebe zagospodarili već nabrojanim teritorijama, oblikovali bosanski jezik, običaje, kultove, umjetnost i samosvijest. To je ona samostalna narodna kultura koja se manifestira preko jezika, kultova, mitova i običaja, pjesama u svim prilikama veselja, te usmene predaje usmenih pripovijedanja i recitiranja. Još tokom stvaranja **malih naroda**, a još više **velikog naroda** razvija se samostalni **Ego** (manje-više visoko mišljenje o samom sebi, zajedničko **Ja**, odnosno zajedničko **Mi**). Ta svijest i osjećanja se sve više povezuju za ime Bošnjani.

Etnonimi: Usorani, Soljani, Posavci, Podrinjci, Donjokrajci, kasnije Zapadnokrajci i još kasnije Neretljani i Humljani, i drugi, koji su svojevremeno ta imena smatrali svetinjama u koje im niko nesmije dirati, vremenom su se utrkivali dokazivati ko je viši, a ko bolji Bošnjanin, te koja je od tih etničkih zajednica: Usora, Soli... Donjokrajci itd. bosanska. Naravno imena malih naroda su ostala da traju, ali kao drugorazredna u odnosu na ime Bošnjani.

To je razumljivo, jer ti mali narodi mogli su biti bezbrižni dok je trajala Avarska.[51] Nakon njene propasti ojačala je svijest da se mora urediti velika država da zaštiti male etničke zajednice i male narode.

Najglavniji razlog integracije je sljedeći:

Prije svega valja se podsjetiti u IX st. je naglo jačala Bugarska, koja bi dosta često pokorila Rašane (kasnije Srbe) i uspostavljala vlast sa istoka sve do Drine.

Krajem IX st. u današnju Mađarsku i šire doselili su se Ugri, kasnije su dobili ime Mađari, razorili veliku Moravsku, osvojili su osim današnje Mađarske, današnju Vojvodinu i Slavoniju. Bosni je prijetila opasnost od Ugara, Bugara, Srba i Hrvata. Zato su se mali narodi sve čvršće okupljali oko zajedničkog jezgra Bošnjana.

Evo još nekoliko dokaza o imenu naroda Bosne i Hercegovine:

Prof. dr. Nada Klaić je svoju knjigu "**Srednjovjekovna Bosna**" utemeljila na naučnim činjenicama. Navest ćemo neka važna mjesta. Da je naziv **Bošnjani** glavni vidi se iz sljedećeg analiziranja N. Klaić: "Ni V. Klaić, ali niti većina autora nakon njega, kako ćemo vidjeti, nisu sebi postavili pitanje kako je moguće da su *Bošnjani* ili Usorani ili stanovnici ostalih bosanskih pokrajina čekali do X st. da im jedni ili drugi postave nekoga kneza ili bana!"[52] To je kad Nada Klaić, poznati borac za istinu zamjera svome djedu. A kad zamjera S. Ćirkoviću kaže: "Svakako se nakon svih tih zaključaka pitamo kakve pojmove ima Ćirković o državama i o stvaranju država Južnih Slavena ako misli da *Bošnjani nisu niti nakon 400 godina bili sposobni da stvore vlastitu političku organizaciju!* ... Tako je Ćirković bez velikog krzmanja četiri stoljeća bosanskog samostalnog života bez milosti - pokopao." [53]

Kad N. Klaić piše o Anti Babiću: "Stoga mu se čini opravdanim zaključak da **Bošnjani** u IX stoljeću više ne žive 'u čisto rodovsko-plemenskim zajednicama, iako rodovske veze nisu prekinute', već su to teritorijalne oblasti (civitas) pod vlašću starješina (dux, princeps arhont, župan). Zato je na području bosanske teritorije kasnije bilo više takvih teritorijalnih zajednica svaka sa svojim starješinom."[54] Iz čega se vidi da vjerovatno još nije bio shvatio da su to etničke zajednice - etnikumi - mali narodi, jedna od specifičnosti Bošnjana u ranom periodu srednjovjekovne Bosne.

---

[51] Nakon poraza Avara na području današnje Hrvatske zavladali su Franci: Karlo Veliki (742.-817.) - vladao od 768.-817. god. Protiv njih je 819. - 822. hrvatski knez Ljudevit Posavski digao ustanak. No bio je poražen 822. godine.

[52] N. Klaić, n. dj., str.9.

[53] N. Klaić, n. dj., str.11-12.

[54] N. Klaić, n. dj., str.12-13.

Tamo gdje N. Klaić govori o imenima vladara u Karantaniji da su ustvari Avari, piše: "Zato smatram da je Gorazda i Hotimira bilo po čitavoj Avariji, pa naravno i Bosni, koja je do kraja XIV st. nazivala svoga vladara banom, naravno onako kako su:

Bošnjani i Usorani naučeni od Avara da imenuju svoje banove koje su postavljali kao zapovjednike Slavenima u Bosni."[55]

"Južnoslavenska plemena koja su živjela u ranom i u kasnijem srednjovjekovnom periodu, sebe su u bosanskoj državi nazivali samo imenom **Bošnjani**. Sve druge tvrdnje da je to stanovništvo nazivalo sebe bilo Hrvatima, bilo Srbima ne zasnivaju se na naučnim (znanstvenim) činjenicama".[56]

U dosadašnjim izlaganjima morali smo praviti izlete sve do pod kraj XIV stoljeća, ali samo u traganju za dokumentima u kojima se nedvosmisleno navodi ime **Bošnjani**. Ostale teme smo dodirnuli samo u mjeri potrebnoj za glavnu temu, o **Bošnjanima**. No one dokumente iz vremena kralja Tvrtka I ćemo ipak obraditi u njegovom vremenu.

U pokušaju da dokaže da je Bosna i Hercegovina oduvijek bila hrvatska zemlja, a bogumili i od njih nastali muslimani Bošnjaci, od davnina samo Hrvati, najdalje je otišao dr. Dominik Mandić u knjizi "Etnička povijest Bosne i Hercegovine" Chicago, 1982. Iz čega se vidi da je i on ili indoktriniran pa nije svjestan šta čini ili je na strani osvajačkih krugova iz Hrvatske.

Međutim ne postoji niti jedan dokument iz srednjeg vijeka da u njemu piše da je Bosna hrvatska zemlja i da su u njoj živjeli Hrvati - isto važi i za Srbe. Naprotiv ima dosta dokumenata da se narod Bosne u čijem sastavu je bila i Hercegovina isključivo zvao Bošnjani. Svi banovi i kraljevi Bosne bili su Bošnjani i zvali su se bosanski ban i bosanski kralj. Nije bilo srpskog niti hrvatskog imena. Državu Bosnu osnovali su Bošnjani, a ne Srbi niti Hrvati.

Znalo se dakle da u srednjovjekovnoj Bosni žive Bošnjani manihejske vjere, a od oko 1463. Bošnjani sa tri vjere: muslimani, katolici i pravoslavci. Izuzetak čine pisari iz Srbije što su ih bosanski ban i kralj Tvrtko i krupniji feudalci unajmljivali da pišu povelje, darovnice i druga dokumenta zato što su bili poznati da lijepo pišu. O čemu će biti još dokazivanja tokom daljnjih izlaganja.

Navedena mjesta sam citirao samo da čitaoca uvjerim da N. Klaić vjerovatno najbolji znalac srednjovjekovne Bosne za *bosanski narod nema drugo ime nego Bošnjani.*

Prema onome što do sada pouzdano znamo prvi poznati pisani dokument u kojem je napisano ime Bosna jeste "De administrando imperio" vizantijskog

---

[55] N. Klaić, n. dj., str.21.

[56] M. Bojić, CD, str. 20-21.

cara Konstantina VII Porfirogenita oko 950. godine. Drugi je carska titula vizantijskog cara Manojla I Komnena 1166. g. u obliku Botevickos. Ali to su inostrani dokumenti, za očekivati je da ćemo u buduće otkriti i dovoljno domaćih. Od tada pa do između 1862.-1875., tj. do snažnih udara veliko-srpske, pa uskoro i velikohrvatske propagande, ime Bošnjanin, a od 1463. g. Bošnjak bilo je ravnopravno imenima Grk, Srbin, Hrvat, Mađar, Bugarin, Makedonac, Nijemac itd.

Karantanci, Rašani i Zećani su promijenili imena svojim domovinama Karantanija u Slovenija, Raška u Srbija, a Zeta u Crna Gora pa su promijenili i imena naroda Karantanci u Slovenci, Rašani u Srbi, a Zećani u Crnogorci. Bosna[57] sigurno od kraja IX st. nije mijenjala ime, pa je i ime naroda uprkos velikim pritiscima ipak opstalo. Promjenjeno je samo *n* u *c*, umjesto Bošnjani - Bošnjaci.

I dalje tragamo za dokumentima iz kojih se vidi da se narod srednjovjekovne Bosne i Hercegovine zvao Bošnjani. Dakle, nikakvi Srbi, nikakvi Hrvati i još manje bogumili. Ime bogumili označava ime vjere "hereze" to nije ime naroda. Ime naroda je Bošnjani, a ne bogumili. To ćemo posebno pokazati dokumentima kad budemo tamo stigli poštujući hronologiju.

Ime Bošnjani za narod srednjovjekovne Bosne osim Nade Klaić i Jaroslava Šidaka upotrebljava i naš historičar Anto Babić u knjizi "Bosanski heretici", Sarajevo, 1963. g. u kojoj piše: "česti pohodi ugarske kraljevske vojske i pritisci rimske inkvizicije koja je u Bosni djelovala pod zaštitom ugarske države uticali su na **Bošnjane** da budu čvrsto povezani sa svojom Crkvom bosanskom." [58]

"Bosna je dakle, ime za rijeku i za zemlju, te na toj zemlji nastalu državu koja je zasvjedočena još u prvoj polovini desetog stoljeća, ali sigurno postojeću još iz ranijih vremena ... zemlja i država dale su ime narodu koji u njoj živi i koji se počeo nazivati Bošnjani, da bi se kasnije imenovao Bošnjaci ili Bosanci." [59]

B. KO SU DOBRI BOŠNJANI?

U znanstvenoj i drugoj literaturi kao i u rijetkim dnevnim komunikacijama susrećemo se sa nazivom "dobri Bošnjani".

Jedni misle da se naziv odnosi na sve Bošnjane, drugi misle da se odnosi na istaknute svećenike "Crkve bosanske".

---

[57] Već smo naveli, M. Hadžijahić ima stajalište da se područje današnje Bosne do kraja IX st. zvalo "Zagorska sklavinija", a njeno stanovništvo "sklavini", te da se tek od tada zove Bosna.

[58] Anto Babić, Bosanski heretici, Sarajevo, 1963, str. 20; J. Šidak, CD, str. 346.

[59] Akademik M. Filipović, CD_2, str. 12.

Naziv "dobri Bošnjani" se morao zaslužiti, steći. To je mogao nositi samo visoki plemić ili rjeđe velikodostojnik "Crkve bosanske". Taj naziv mogli su nositi pripadnici elite visokog plemstva i rjeđe svećenstva u bosanskom društvu, što se najbolje vidi iz natpisa na skupim monumentalnim steććima, nadgrobnim spomenicima na kojima obično piše: "**Ase leži dobri Bošnjanin vjere bosanske...**" [60]

Dakle, **Bošnjanin** je naziv za pripadnika naroda Bosne u čiji sastav je kasnije ušao i Hum, pa su naziv Bošnjani dobrovoljno primili i Humljani isto kao i Usorani, Soljani itd., a **dobri Bošnjanin**, je naziv za zasluženog pripadnika elite visokog plemstva i svećenstva Bošnjana, dakle ne ni svakog člana feudalnih staleža, nego samo elitni članovi istih. Zapravo, sa porastom ugleda plemića, vlastele, državnih činovnika, predstavnika u Stanku i kraljevoj vladi, te velikodostojnika "Crkve bosanske" došlo je do pojave imena dobri Bošnjanin, odnosno dobri Bošnjani.

Što se tiče velikodostojnika Crkve bosanske, oni su imali svoje vjerske nazive "Starci i gosti" koje su počasno nazivali "**poglavitim krstjanima**", a vrlo rijetko su neki od njih se mogli nazvati "dobri Bošnjani". Značilo bi da je naziv "dobri Bošnjanin" više pripadao eliti visokog plemstva i to onima koji su taj naziv po nekim visokim kriterijima zaslužili.

Bosanski kralj Tvrtko je kod donošenja glavnih odluka pozivao, bolje reći imao uvijek prisutne **dvanaest dobrih Bošnjana** koji bi se zakleli kao svjedoci odluke. To se vidi i iz sljedećeg primjera:

a) "dvije nedatirane potvrdnice knezu Vlatku Vukoslaviću, koje izdaju Tvrtkov otac knez Vladislav sa ženom Jelenom i obojicom sinova. **Uz njih se zaklinju dvanaesterica dobrih Bošnjana**".[61] Ovo je jedno od bitnijih manihejskih pravila, pa i to dokaz da su krstajni zapravo manihejci i da je Crkva bosanska objektivno Manihejska.

Dražeslav "dijak gospodina bana Tvrtka", "Az rob boži... gospodin knez Vladislav i gospoja kneginja Jelena i gospodin ban Tvrtko i njegov brat knez Vlk dali su veru svoju gospodsku i zakleli su se dumanadesete (dvanaest) **dobreh Bošnan** i potvrduju mu svoim listom, kako da nete poreći knezu Vlatku Vukoslaviću onoga lista koega e pisal gospodin ban Stepan knezu Vlkoslavu u onzi list kako da ga nete poreći ni knezu Vlatku, ni negovu detetevu, nego li da mu e one zakon; na to mu su veru dali i zakleli se dumanadesete dobreh Bošnan". Zatim nastavlja: "**A tomu svedoci dobri**

[60] Privatna zbirka fotografija stećaka Besima Spahića, načelnika općine Zenica.
[61] N. Klaić, CD, str. 214.

Bošnane: vojvoda Purića s braćom Ivahon Ivanović, Vladislav Obradović, Vlčihna Tepčić, Boleslav Dukoević, Vlai Doborovoević, Vlke Hrvatinić, Budislav Čavlović, Branko Pribinić, Jurša Radoević." [62]

Dok kod ovih svjedoka "dobrih Bošnjana" nije pisar naveo iz kojega su bosanskog kraja, u nastavku zakletve upisuje imena dvojice svjedoka koji su iz Donjih krajeva: Ninoslav Novaković i Stane Gapilović.

Spominju se daljni svjedoci koji su iz redova: Stanka, dvora i vladanja, pa se tako vidi državno uređenje, kao i to da se svi oni smatraju dobrim Bošnjanima.

Ovi dokumenti nam zasigurno potvrđuju **da se narod zemlje Bosne u srednjovjekovnoj državi Bosni zvao Bošnjani, a elita plemstva i rjeđe svećenstva dobri Bošnjani.**[63]

Pored velikog truda nisam naišao na to, da je za vrijeme Tvrtka I postojalo ime Bosanac ili dobri Bosanac nego i pored toga što smo iz navedenih Tvrtkovih dokumenata vidjeli *da među dobrim Bošnjanima* ima i onih iz Donjih krajeva i iz Usore, dakle, iz raznih bosanskih zemalja, zovu se samo Bošnjani i *dobri Bošnjani.* Ne zovu se Bosanci niti dobri Bosanci. Moguće je da će se ime Bosanci pojaviti baš u vrijeme kad Tvrtko I osvoji dijelove Srbije, Crne Gore i Hrvatske, te su se stanovnici tako proširene kraljevine Bosne u smislu državljani Bosne mogli nazvati Bosanci. Bilo bi naučno neodgovorno ako bismo prejudicirali i rekli da nakon integracije Usorana, Humljana, Neretljana, Soljana, Podrinjaca, Donjokrajaca, Zapadnokrajaca sa Bošnjanima u užem smislu je nastalo zajedničko ime Bosanci, a argumenti kažu zaista da su dobili ime **Bošnjani**.

To se vidi i iz sljedećeg primjera:

"Poznato je, najzad koliko je neprilika doživljavao nasljednik Tvrtka II Stepan Tomaš koji je prvobitno i sam bio vjernik "Crkve bosanske" zbog toga što je ukazivao naročite počasti predstavnicima te Crkve u doba kad su franjevci povodeći se za "krstjanima" doista počeli sve osjetljivije uticati na javni život zemlje. A i tada 1446. g. bio je Stepan Tomaš primoran da darujući braću Dragišiće postupa na isti način kao Tvrtko II dvadeset godina prije. On je braću predao "gospodinu didu Miloju i didu kon dida u ruke crkovne" i obvezao se da im se donacija neće ni u kom slučaju povrijediti sve dok njihova "nevira" ili "zgriha" kraljevstvu ne bude "ogledana"... "gospodinom didom i "Crkvom bosanskom" **i dobrimi Bošnjani, tj. vlastelom**." [64]

---

[62] L. Thalloczy, Istraživanja o postanku Bosanske banovine sa naročitim obzirom na povelje Körmenskog aktiva, Glasnik, Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, sv. XVIII, 1906. god., str. 419.

[63] U zbirci stećaka Š. Bešlagića str. 149 postoji stećak na kojem su vjerovatno prikazani neki od dobrih Bošnjana.

[64] J. Šidak, n. dj., str. 273.

Ovdje se spominju dobri Bošnjani kao vlastela, što je još jedna potvrda moje teze, da se narod zvao Bošnjani, a elita vlastele dobri Bošnjani. Međutim, "Mandić je pokušao dokazati da su taj naziv nosili i neki velikodostojnici i Crkve bosanske. Iako se može raspravljati o značenju pojedinih naziva koje gost Radin upotrebljava u svojoj oporuci, naziv "dobri mužje", a pogotovu dobri Bošnjani, ne može se protegnuti na sve vjernike "Crkve bosanske" bez razlike, kako to Mandić čini, jer oni nemaju vjersko nego staleško značenje".[65]

Iz ovog navedenog citata se vidi da i Jaroslav Šidak misli kao i mi.

Dakle, sa porastom ugleda plemića i kasnije velikodostojnika Crkve bosanske tačnije od vremena izdvajanja elite u oba sloja došlo je do pojave imena dobri Bošnjanin, odnosno dobri Bošnjani.

Pitanjem dobrih Bošnjana bavi se i dr. Srećko M. Đaja koji piše: "Srednjovjekovni Bošnjani nazivali su sami sebe "krstjanima i krstjanicama", a ne bogumilima, a svoju vjersku organizaciju **Crkva bosanska**. Latinski i bizantski izvori nazivaju ih raznim imenima dotadašnjih krivovjera ali nikada bogumilima. (No zato ima dovoljno dokumenata da ih rimske pape nazivaju Manihejcima - primjedba H. Z.).

Što se tiče pojma dobri **Bošnjani**, koji susrećemo u nekoliko sačuvanih srednjovjekovnih bosanskih povelja, te pojma **dobri ljudi**, odnosno **dobri mužje**, koji se nalazi u oporuci najpoznatijeg dostojanstvenika Crkve bosanske gosta Radina Butkovića iz 1466. g. po svoj prilici ti se pojmovi ne odnose na službe u Crkvi bosanskoj, kako nas uvjeravaju neki historičari, nego su prijevod, odnosno bosanska varijanta latinskog pojma boni homines. A komparatistička istraživanja su ustanovila da je taj pojam već u kasnoj antici, te nakon toga u franačkom pravnom sustavu označavao kvalificirane svjedoke (testes idonei) u sudskim sporovima. Da bi to netko mogao biti - uz zdrava umna i duševna svojstva - morao je pripadati slobodnom staležu i raspolagati stanovitom imovinom što ga je činilo u vanjskom pogledu neovisnim. **Dobri Bošnjani** u sačuvanim bosanskim poveljama upravo su takvi." [66]

Ovo Đajino tumačenje pojma dobri Bošnjani je jednostrano i samo djelimično tačno, i više nam odmaže nego pomaže da dođemo do što istinitijeg saznanja.

Naime, tačno je da su se između najboljih birali najbolji ljudi za svjedoke potpisa povelja i darovnica bosanskih vladara od Kulina bana do Stepana Tomaša.

---

[65] J. Šidak, n. dj., str. 341.

[66] Srećko M. Đaja, koautor u knjizi "Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini" drugo dopunjeno izdanje "Napredak" Sarajevo, 1997. str. 38-39.

Ali nas zanima zašto se oni ne nazivaju "**dobri Srbi**", "**dobri Hrvati**", "**dobri katolici**", "**dobri franjevci**" ili "**dobri pravoslavci**", nego **dobri Bošnjani**?

To je samo zato što se narod Bosne zvao Bošnjani, i najodabraniji, najviđeniji, najcjenjeniji ljudi iz naroda Bošnjana nakon ispunjenja određenih kriterija i pravila sticali su pravo da se nazivaju dobri Bošnjani, a to su svakako ljudi iz redova elite plemstva i rjeđe iz elite svećenstva časne Crkve bosanske. I tek iz toga sloja vladari Bosne uzimali su pojedince za svjedoke i to po manihejskim pravilima po 12 dobrih Bošnjana itd., itd..

Za sada nemamo boljeg autora, odnosno boljeg poznavaoca srednjovjekovne Bosne od Nade Klaić. Upravo kod nje na više mjesta našao sam potvrdu za moju tezu o Bošnjanima i dobrim Bošnjanima. Već sam citirao njene najvažnije stavove.

I da konstatiramo, N. Klaić u navedenoj njenoj knjizi od korice do korice za narod Bosne i Huma koristi samo jedno ime a to je Bošnjani.

Dakle, nema dvojbe niti sumnje. Bošnjani su ime za narod srednjovjekovne Bosne, a u doba razvijenog plemstva i svećenstva pojavilo se u njihovim elitama i ime **dobri Bošnjani**, o čemu će još biti govora.

Prema tome, tumačenja S. M. Đaje i njemu slična treba odbaciti kao površna i nepotpuna. Ili još zahtjevnije! Nakon ovoga svega napisanog o Bošnjanima i posebno dobrim Bošnjanima treba odbaciti sve dosadašnje suprotne tvrdnje, naročito onu iz knjige *Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini ...* Sarajevo, 1997. str. 38 i 39.

Evo još primjera:

Naziv Bošnjani za narod Bosne nalazimo u vrlo vrijednom radu Dragutina Kniewalda kad obrađuje iskaz Giacoma Becha dat tokom inkvizicijskog procesa Chieriju na sud u Torinu u Lombardiji 1388. g... "ili Torquemadin postupak sa trojicom **uglednih Bošnjana** 1461. g. ... Kniewald konstantira da Torquemadina zadaća nije bila da osobno ispituje **naše Bošnjane** njihovu vjerovanju nego samo da to vjerovanje pobije na temelju ranije zgotovljenog popisa sa njihovih pedeset zabluda koji su u Rim dostavili neki franjevci oko 1461. g. iz Bosne."[67]

Kad J. Šidak ocjenjuje Šanjekovu analizu oporuke gosta Radina da je izostavio ili nije ispravno istumačio riječi "dobri mužje", kaže: autor (Šanjek, dodao H.Z.) smatra "prvenstveno članovima hijerarhije", iako dopušta da atribut "dobri" (uz imenice mužje, ljudi, Bošnjani) ne obilježava isključivo pripadnost "društvu bosanskih patarena". Bosanske istine naprotiv pridijevaju taj atribut isključivo plemićima, a članove hijerarhije tj. "starce" i "goste" ne nazivaju nikada "dobrim muževima" nego "poglavitim kristjanima ili strojnicima." [68]

---

[67] J. Šidak, CD, str. 339.

[68] Ibid, CD, str. 370.

Vidjeli smo da je najprije tekao dug proces nastajanja malih naroda: Usorana, Soljana, Humljana, Neretljana i dr. koji su se kasnije integrirali u jedan svebošnjanski narod Bošnjani. Iz izloženog se jasno vidi da tijekom stoljeća čvrsto postoje imena Bošnjani i Dobri Bošnjani, a nema imena Srbi, niti Hrvati, niti Dobri Srbi, niti Dobri Hrvati.

Međutim, više nego bajkovito su izmišljene tvrdnje velikosrpskih i velikohrvatskih konstruktora projekata velike Srbije i velike Hrvatske na račun Bosne kad su bez osnova tvrdili kako u Bosni od doseljenja Južnih Slavena navodno postoje Srbi odnosno Hrvati. Naziv Srbi i Hrvati u Bosni do oko 1870. g. ne postoji. Zaista nema niti jednog valjanog historijskog argumenta. Postoji toliko naziva malih naroda počev od Usorana i Soljana do Humljana, zbilja tokom cijelog postojanja srednjovjekovne bosanske države da se zaista nigdje u istinitim izvorima ne spominje ime Srbi ili Hrvati na teritorijama današnje Bosne i Hercegovine, što je najpouzdanije ne spominje ih niti jedan vladar Bosne, niti ban, niti kralj.

Daleko sam od pomisli da današnji tzv. bosanskohercegovački Srbi, odnosno Hrvati zbog toga budu zakinuti ma u kojem ljudskom pravu, jer su indokrinirani, učili su lažnu historiju! **Ali Bosne i Hercegovine neće i ne može biti dok se ne sazna istina o zajedničkim nam precima Bošnjanima**.

C. IME BOŠNJANI - BOŠNJACI JE TRAJNO I NEUNIŠTIVO![69]

Ime Bošnjani je odoljelo svim nasrtajima kroz vijekove, opstalo je uprkos svim vrstama genocida, urbicida. Ne može nestati kao što ne može nestati rijeka Bosna, zemlja Bosna, država Bosna.

Nastajanje naroda imenom Bošnjani nije bilo ništa vanbalkansko, vanevropsko ili nešto mimo svijeta. Pogledajmo koliko je još takvih slučajeva bilo:

Rijeka Raška, zemlja i država Raška, narod dobio ime Rašani.

Rijeka Zeta, zemlja i država Zeta, narod dobio ime Zećani.

Rijeka Neretva, mali narod dobio ime Neretljani.

Rijeka Bosna, *zemlja i država Bosna*, narod dobio ime Bošnjani.

Oblast Karantanija, država Karantanija, narod dobio ime Karantanci.

Oblast Makedonija, država Makedonija, narod dobio ime Makedonci.

Grad Rim, država Rimsko carstvo, narod dobio ime Rimljani.

Egipat - Egipćani; Fenikija - Feničani; Trakija - Tračani;

---

[69] O imenu Bošnjani vidjeti i ak. M. Filipović, CD_1, str. 151 - 154.

Dakle svi do sada poznati argumenti nedvosmisleno dokazuju da se narod srednjovjekovne Bosne zvao Bošnjani, a visoki uglednici iz elite plemstva dobri Bošnjani.

Nema dokaza da je u srednjovjekovnoj Bosni u čijem je sastavu bio Hum bilo Srba i Hrvata.

Zar nije jasno da se narod srednjovjekovne Bosne stoljećima zvao Bošnjani, a od početka XVI stoljeća do oko 1900. god. Bošnjaci. Oni su stoljećima narod Bosne, a ne Srbi, Hrvati niti Turci.

Ime Bosnani, kasnije Bošnjani je bez sumnje najprije etničko, odmah zatim političko, a kasnije kad su upravo oni (Bošnjani), vjerovatno po avarskom modelu stvorili svoju državu Bosnu, to ime je i državno, dakle etničko, političko i državno.

Do ovdje smo se bavili istraživanjem imena Bošnjani i dobri Bošnjani, a sada treba dalje ići stoljeće po stoljeće, s tim što ćemo se opet zaustavljati na onim mjestima kad naiđemo na nezaobilazne argumente.

D. KRATKO O BOŠNJANIMA U IX I X STOLJEĆU DO 976.g.

a) Najvažniji stavovi Muhameda Hadžijahića o bosni u IX i X stoljeću

Vidjeli smo da Nada Klaić nije uvažila "Ljetopis" (Kroniku) popa Dukljanina kao validan historijski izvor jer ga je smatrala netačnim i ni sačim potvrđenim.

Međutim, u nedostatku izvora M. Hadžijahić, uz djelimične ograde se ipak odvažio i učinio velike napore pokušao kritički iznaći šta god je mogao baš iz tog Ljetopisa, povezujući ga sa zapisima cara Konstantina VII Porfirogenita. Vjerovatno najvažniji, odnosno jedini relevantni izvor o Bosni u X stoljeću je smatrao djelo Konstantina VII Porfirogenita pod naslovom: *De administrando imperio* (o vladanju carstvom).

Muhamed Hadžijahić o Porfirogenitovom zapisu o "zemljici Bosni", smatrajući da je to prvi pisani pomen o Bosni:

"Prvi spomen Bosni nalazi se, kao što je poznato, pri kraju 32. poglavlja Porfirogenitova djela *De administrando imperio* pod naslovom O Srbima i zemlji u kojoj sada obitavaju... zaključujući ovu glavu sa: onim što se obično prevodilo riječima "i u zemljici Bosni Katera i Desnik".[70] Zatim dalje analizira da spomen Bosne u poglavlju o Srbima, kao i navod Anonima u 30. pogl. *De administrando imperio*, prema kojem se Hrvatska prema Cetini i Hlivnu

[70] M. Hadžijahić, CD, str. 83.

primiče Srbiji" služili su kao dokaz da je Bosna bila sastavni dio Srbije ... To se mišljenje potvrđivalo podatkom iz franačkih anala iz Ajnhardova zapisa o bijegu posavskog kneza Ljudevita iz Siska k Srbima u Dalmaciju, te zaključcima duvanjskog sabora o podjeli Zagorja na Bosnu i Rašku".[71]

Navod o bijegu Ljudevita, M. Hadžijahić je riješio slično kao i N. Klaić i na kraju konstatirao da se taj navod ne odnosi na Bosnu.

M. Hadžijahić navodi da je Porfirogenit još na tri mjesta pominjao Bosnu.

U 29. pogl. navodi plemena oko Dalmacije i to "Hrvati, Srbi, Zahumljani, Travunjani, Konavljani, Dukljani i Neretljani", te da ta plemena nisu imala arhonte, već samo starce župane, "na isti način kao i ostale sklavinije". Daljnjom analizom M. Hadžijahić je ustvrdio da se "ostale sklavinije "odnose na područje današnje Bosne (str. 83. do 86.), i to ono južno od rijeke Save, istočno od Hrvata sjeverno od Zahumlja i zapadno od Srbije, a to su Bosna u užem smislu, Soli, Usora, Donji kraji i vjerovatno Zapadni kraji.

To je tako bilo, piše M. Hadžijahić, sredinom X stoljeća kada je Porfirogenit pisao navedeno djelo.

Nekoliko historičara npr. Cyril Mongo i D. Talbot Rajs smatraju da Porfirogenit nije dovoljno znao o Bosni jer nije bivala pod Vizantijom, zato joj nije posvetio posebno poglavlje.

Moje je mišljenje da je on naišao tada kad je Bosna u užem smislu zajedno sa Zahumljem, Travunijom, Neretvom i Ramom bila pod Časlavom, a Soli, Usora, Donji kraji i vjerovatno Zapadni kraji on je nazvao "ostale sklavinije". Dakle, on je najvjerovatnije naišao na "zemljicu Bosnu" koja je trenutno bila pod Časlavom.

M. Hadžijahić misli drugačije: da Katera nije Kotorac i da Desnik nije Visoko, kako se do sada prevodio kraj 32. poglavlja Porfirogenitova djela *De administrando imperio*, da Porfirogenit nije napisao da se oni nalaze u užoj Bosni, već prema Bosni.

To znači da Katera i Desnik nisu uopće bili u Bosni nego na putu prema Bosni, tj. u "pokrštenoj Srbiji".

Pravilno prevedena rečenica, prema Hadžijahiću treba da glasi: "u pokrštenoj Srbiji su gradovi Destinik, Černavusk, Meginet (Međurječje), Dresnik, Salines, a prema Bosni Katera i Desnik". On smatra da su se sporni Katera i Desnik nalazili u današnjoj opštini Pljevlja.[72] Tako misli da je donekle riješio pitanje o statusu Bosne u Porfirogenitovo doba.

[71] Konstantin Porfirogenit, *De administrando imperio*, str. 83, 92, Anales regni Francorum, str. 158, preuzeto od M. Hadžijahić CD_2 str. 83.

[72] Vidi M. Hadžijahić, CD_2, str. 86.

Mislim da ovo rješenje nije dovoljno sigurno jer ostaje neriješeno pitanje kako se to "Hrvatska prema rijeci Cetini i Hlivnu primiče Srbiji", te su zato i nabrojane Zahumlje, Travunija, Paganija i eto do Hlivna i Cetine da su pod Srbijom.

Logičnije je tumačenje Nade Klaić da je Časlav pri kraju vladanja bio okupirao: Travuniju, Konavle, Zahumlje, Neretvu i "zemljicu Bosnu", a za one što nije bio okupirao Porfirogenit je napisao "ostale sklavinije".[73]

Važno je napomenuti da je M. Hadžijahić tokom analize izgleda prihvatio podjelu kakvu je izvršio pop Dukljanin da je područje istočno od Jadrana od Vinodola do Valone podijelio na Primorje i Zagorje, a da Zagorje dijeli na Rašku i Bosnu i vjerovatno posavsku Hrvatsku. Ali dok se nije učvrstio naziv Bosna njeno današnje područje se prema popu Dukljaninu zvalo Zagorska sklavinija u čiji sastav su ulazile "ostale sklavinije i zemljica Bosna".[74]

Vladari Bosne u IX i X stoljeću prema M. Hadžijahiću

U ranijoj historiografiji naročitu prazninu u IX i X stoljeću predstavljalo je to što nismo imali podataka o vladarima Bosne u tom periodu.

M. Hadžijahić je napravio veliki posao. Njima je posvetio poglavlje 7 strana 167. do 185. Nakon dobre analize zapisa iz Ljetopisa zagorske sklavinije i Porfirogenitovih zapisa u **Vita Basili** zaključuje: "prema tome mislim da se podaci o kraljevima" mogu smatrati prilično sigurnim, samo ako se dokaže da je kronika popa Dukljanina relevantan izvor.

Hronologija vladara iz *Ljetopisa zagorske sklavinije* je slijedeća:

1. **Silimir** (početak III desetljeća IX st.)

Prema ljetopisu Silimir je bio paganin (višebožac - nije pokršten). Prije njega zemlja je u neredima. Po mome on bi mogao da bude jedan od onih koji su preuzeli vlast kad se raspala Avarska država 796. - 822. god. možda čak i začetnik bosanske države.

I Franjo Jukić njega smatra kao prvog bosanskog vladara.

2. **Bladin** (III desetljeće IX st.)

Naslijedio oca Silimira i nastavio učvršćivati i razvijati zemlju.

3. **Ratimir**

Posebno je važan podatak u Ljetopisu prema kojem vlastite podanike zbog ispovijedanja kršćanstva je pretvarao u robove. I franački spisi su zabilježili Ratimira kao kneza "Regnuma" južno od Save 838. god. tj. "zagorske sklavinije".

Da je Ratimir zaista bio vladar Bosne u to vrijeme izložen napadima Bugara sa Istoka i Franaka sa Zapada, nalaze M. Hadžijahića potvrdio je i M. Vego.

---

[73] N. Klaić, CD, str. 11 i 13.

[74] O Zagorskoj sklaviniji vidi M. Hadžijahić, CD_2, 122 - 155.

4. **Četiri kralja nepoznatih imena** (dakako prema M. Hadžijahiću)

Došli su prema Ljetopisu zagorske sklavinije poslije Ratimira od 838. do oko 860. Nalazi M. Hadžijahića pokazuju da su ta četiri kralja zabilježena sa ocjenom "nepravedni" i to upravo zbog grubosti prema kršćanima toliko da su mnogi kršćani napuštali i vraćali se u politeizam.

5. **Satimir** (prije 860. - 877.)

O njemu pored Ljetopisa zagorske sklavinije nalazimo podatke kod dubrovačkog hroničara Rastia ali pod imenom Svetomir, "re di Bosnia padre di Svetopolek o sia svetopilo" [75] Ovaj dubrovački izvor nam pokazuje suprotno Hadžijahićevoj tvrdnji da je ime Bosne postojalo mnogo prije dolaska Moravljana na početku X stoljeća oko 906. godine.

Na ovoj stranici nailazimo na jako velike greške npr. "čim je stupio na vlast poče ljubiti **krstjane** i neda jih progoniti". A u njegovo vrijeme "opet poče vira procvitavat i očitovati se **krstjane**" Dakle do ovdje govori o krstjanima (sve četiri riječi podvukao H.Z.). A sad slijedi slijedeća rečenica: "Naime zbog progona prethodnih kraljeva bilo je mnogo pritajenih **kršćana** "jere cića straha krijahu se". Tako da ne znamo koga su vladari protjerivali **krstjane** ili kršćane, a na str. 169. piše: "kao što je poznato, Ljetopis zagorske sklavinije poistovjećuje naziv Roman sa nazivom krstjanin. Iz čega izlazi da su zatečeni romanizirani stanovnici Bosne - Romani odnekud već bili zahvaćeni manihejstvom, a kršćani bi mogli biti oni pagani koji tek prelaze na monoteizam. Pošto su pojmovi u rečenicama zamjenjivani ne možemo ih pouzdano koristiti.

Zbog toga i mnogo čega drugog se nisam smio pouzdati u Ljetopis popa Dukljanina niti na ostale zapise koji su na bilo koji način iz njega proizišli.

Dakle, obratimo pažnju na slijedeće rečenice:

"U vrijeme Satimira sklopljen je ugovor između Dubrovnika i Bosne koji Resti stavlja u 831. godinu. Bosanski kralj Satimir obavezao se davati Dubrovniku 50 volova 500 ovnova i 200 tovara žita i osigurati Dubrovčanima potpunu slobodu trgovine u Bosni. Općina Dubrovnik mu je zauzvrat poklonila 14 lakata skrleta za jedan plašt "alla bosnese".[76] Resti, komentirajući taj akt, kaže da je to prvi ugovor koji su Dubrovčani sklopili sa svojim susjedima započevši "uklanjati ono prirođeno divljaštvo koje je do tog vremena vladalo kod kralja Slavonije, pa dalje M. Hadžijahić navodi: "O ugovoru iz 831. godine govore i starije hronike ali ne spominju ime bosanskog kralja".[77]

---

[75] J. Rasti, Chronika Ragusina, 21 preuzeto od M. Hadžijahić, CD, str. 176.

[76] M. Hadžijahić, CD_2, str. 176.

[77] M. Hadžijahić, CD_2, str. 177.

Ovaj drugi po redu dokument nam još uvjerljivije dokazuje da je postojalo ime Bosne i prije 831. god., a ne da su ga donijeli Moravljani tek 906. god. kako M. Hadžijahić tvrdi na strani 113 - 114 njegove knjige.

6. **Budimir** (prosinac 877. - ožujak 917.)

Iz više izvora se sa sigurnošću može zaključiti da je Budimir jedan od najznačajnijih vladara Bosne, odnosno možda "zagorske sklavinije".

M. Hadžijahić sa dosta sigurnosti pretpostavlja da je po njemu ime dobilo selo Butmir kod Ilidže, jer je našao zapise u osmanskim katastarskim defterima iz XV st. da se Butmir zvao Budimir.

Navodi da u "Ljetopisu" zagorske sklavinije piše opširno da je prikazan kao važna ličnost u pokušaju pokrštavanja, (evo to se tek tada pokušavalo - napominje H.Z.) te kao organizator koji je navodno sazvao duvanjski sabor ... dalje navodi da iz "Ljetopisa" proizilazi da je Budimir vladao od prosinca 877. do ožujka 917. god., a to je navodno razdoblje daljeg pokrštavanja Slavena i u kojem je uspostavljena Metodova nadbiskupija u Sirmiju kojoj su navodno pripadala sjeverna područja današnje Bosne.

U "Ljetopisu" je M. Hadžijahić našao i u svoju knjigu prenio vrlo bajkovitu priču! Pored ostalog da je Budimir otišao u Kozariku (Rusija) kod Konstantina (Ćirila) koji je tamo krstio narod, pa je tom prilikom navodno pokrstio i Budimira... da je kasnije Konstantin (čitajte Ćirilo) putujući za Rim navratio u kraljevstvo "svetoga puka"... "Konstanc tada napuni i utvrdi kralja u viri."... nakon čega je uslijedilo pokrštavanje njegova naroda.

Dakle, "Budimir je prema toj priči pokrstio svoju zemlju. Budimir pokršten u hazarskoj zemlji bio bi prvi kršćanski vladar zagorske sklavinije."

U najmanju ruku ne uklapaju se važni vremenski događaji: Budimir vlada 877. - 917. god. a u tekstu piše da je naslijedivši svoga oca Satimira boravio u Hazarskoj zemlji i tamo se sastao sa Konstantinom (Ćirilom) koji ga je navodno tamo pokrstio. I slijedeće kada je Konstantin na putu za Rim 866. god. navratio u Bosnu itd., a znamo da je Konstantin (Ćirilo) umro 869. god. Tako da se gornji navodi vremenski ne podudaraju osim toga akcije pokrštavanja su najozbiljnije uvijek prvo planirane: **katoličke** u Rimskoj kuriji uz podršku i suglasnost Franačke ili Njemačke, kasnije Venecije, pa Ugarske itd., **pravoslavne** u Carigradskoj patrijaršiji uz podršku Vizantijskog carstva.

Osim toga na nekoliko mjesta kod M. Hadžijahića u CD str. 178. - 179, i na drugim mjestima stoji da je Budimir pokrstio svoj narod!!! Pokrštavanje je proces koji teče godinama i decenijama, a ovdje je opisano da je začas pokrštena Bosna!

Nadalje u tekstu se i dalje koriste, čak i u istim ili u susjednim rečenicama riječi: krstjani i kršćani a zna se da su krstjani vjernici Crkve bosanske, a kršćani vjernici Crkve katoličke. Zbog svega toga imam vrlo veliku skepsu u

odnosu na sve sadržaje gdje god sam davao primjedbe naročito u vezi pokrštavanja i katoličke biskupije i vjerovatno preuveličane uloge ćirilometodskih samostana i učenika u Bosni. Jer potvrde u drugim izvorima za sve to nema. Naročito je teško prihvatiti da su se vladari "zagorske sklavinije" (Bosne) u IX i X st. zvali **kraljevi**. A već smo naveli da je Kronsteiner dokazao da su vladari Bosne preuzeli od Avara riječi ban i župan.[78]

Svi vladari Bosne od bana Borića do Tvrtka I su nosili titulu ban. To nije sporno pa je teško prihvatiti izvore popa Dukljanina.

7. **Svetolik - Stjepan** (ožujak 917. - 932. ili 934. god.)

Za njega je M. Hadžijahić u navedenim "izvorima" našao dovoljno podataka, te pored ostalog navodi da je on posljenji vladar u katalogu "slovinskih" kraljeva, da je "rex di Bosna". Eto, ovdje se tvrdi da je kralj Bosne. Dalje da je veliki prijatelj Dubrovčana, takođe i njegova žena Mari (Margarita), gdje su njega nazivali bosanski kralj, a Mari "bosanska kraljica".[79]

Smrću ovoga kralja navodi M. Hadžijahić "zagorska sklavinija" (kod njega nažalost još nema imena Bosne iako je očigledno da su ga Dubrovčani zvali bosanski kralj i njegovu ženu bosanska kraljica - primjedba Z.H.) kao da je prestala postojati ili je barem zapala u krizu izumiranjem dinastije, jer dubrovački izvori saglasno kazuju da je Svetolik - Stjepan umro bez nasljednika. Ovdje M. Hadžijahić upozorava da je knez Stjepan kojeg je navodno Bodin postavio između 1083. i 1101. god. sasvim druga ličnost.

Nastavljajući pisanje o daljnoj povijesti M. Hadžijahić je stavio naslov: Raspad "slavinskog kraljevstva" gdje navodi da je poslije kraljeve smrti nastalo rasulo i da je sredinom X stoljeća Bosna prvi put u svojoj povijesti došla pod vlast jedne susjedne države i to Hrvatske. Da je Krešimir II zauzeo Bosnu i vladao njome. Naveo je veliko mnoštvo različitih izvještaja o navodnom rasulu i haosu nakon kraljeve smrti koje je trajalo više godina pa zaključuje: "nema dvojbe da su spomenuti dubrovački hroničari imali na raspolaganju različite izvore pa iako su dosta nejasni i protivrječni svi se slažu u jednom, tj. da je nakon određenog vremena političke krize nastale smrću Svetolika - -Stjepana - u Bosni uspostavljena hrvatska vlast, koja je trajala neodređen broj godina i nakon nje je ponovo na vlast došao bosanski ban. Dakle, bila se raspala vlast na kratko, a ne Bosna kao politička zajednica."

---

78 Vidi N. Klaić, CD, str. 24.

79 M. Hadžijahić, CD_2, str. 180. i 182.

Da li je održan sabor na Duvanjskom polju (kratko o Duvanjskom saboru 886. god.)

M. Hadžijahić odmah na početku upozorava da postoje velika neslaganja u historiografiji, čak i kod onih koji smatraju da je Sabor održan oko pitanja koje bio "kralj Budimir ", te kada je Sabor održan, šta je na njemu odlučeno? Je li zaista Bosna tada bila kraljevina, te da je imala moćnog kralja koji je mogao tolike krupne zadatke obaviti?

Sam M. Hadžijahić pokušava dokazati da je Sabor održan 885. ili 886. god. i smatra da je kralj Budimir sazvao i održao Sabor. On navodi da su uz Duvanjski sabor i vladavinu "dobrog i pravednog" vezani, prema **Ljetopisu zagoreske sklavinije**, događaji oko pokrštavanja kralja i cjelokupnog puka (već je ovo navedeno da je pretjerano - primjedba H.Z.), te nastanak pisma i najstarijih svetih knjiga na slavenskom jeziku, kao i slavenske mise.

Dalje, navodi da je za Rim u to doba bilo važno pokrstiti slavenska plemena i crkveno ih organizirati, te osigurati jurisdikciju Rima ... da se obnovi crkvena organizacija iz vremena Rimskog carstva, te da se uspostavi nadležnost Rima nad cijelim bivšim Ilirikom, pa i u Bugarskoj. Da se najprije obnovi Solinska nadbiskupija i sjedište joj prenijeti u Split. Navodeći brojne citate iz Porfirogenitovog *De administrando imperio* iz Vita Basilii, te iz Taktikona da je Carigrad s druge strane na svoj način pokrštavao Slavene, čak šta više navodi da je prema Lavu VI za njegova oca Vasilija I prekretnica nastupila kad je on učinio da oni Slaveni napuste stare običaje **pogrčivši ih** i podvrgnuvši ih upravljačima na romejski način i podarivši im krštenje, oslobodi ih ropstva sopstvenih vladara i nauči ih da se bore za interes Romeja (Grka), postupajući pažljivo prema njima čime je učinio Romejce sigurnijim od čestih pobuna Slavena.[80] (Očigledno da se ovo odnosi na pretke današnjih Makedonaca, Srba i dijelom Dukljana - primjedba H.Z.)

Da li su se te dvije velesile sa dijametralno suprotnim interesima mogle dogovoriti i složiti da se održi Duvanjski sabor? Odnosno da li ga je mogla organizirati jedna bez saglasnosti one druge strane? Jer je to razdoblje otvorenih sukoba između Rimske kurije i Carigradske crkve.

Dolaskom na vlast cara Vasilija I od 866. do 886. god. stanje se navodno popravilo.

M. Hadžijahić nakon iscrpnih analiza naprijed nabrojanih izvora ipak tvrdi da je Duvanjski sabor održan 885. ili 886. god. na granici između Hrvatske, Dalmacije i Bosne. Dakle, ovdje (str. 194.) iskrsavaju dva izvora u

---

[80] Vizantijski izvori, sv. 2, str. 258-260, prenijeto iz M. Hadžijahić, CD_2, str. 192.

kojima je zapisana Bosna (napomena H.Z.). Ovdje M. Hadžijahić utvrđuje da su tu i tada određene, odnosno potvrđene granice Bosne i susjednih zemalja. Navodi da je tu usvojena knjiga **Metodius** koja sadrži naredbe, podatke o međama i nazive zemalja itd.

U Klečevu glagoljskom zborniku tj. besjedi na Duvanjskom saboru izraz krstjani značio je vjernici.[81]

Ističe da je izuzetno važno to kako je Duvanjski sabor donio odredbe o međama i imenima pojedinih zemalja... zato su na njemu iz vlastitih potreba sudjelovali predstavnici svih južnoslavenskih sklavinija, a to su predstavnici Hrvata, Srba, Zahumljana, Travunjana, Dukljana, Neretljana i "ostalih sklavinija".

Upitajmo se možemo li povjerovati u objektivnost ovoga podatka: da postoje imena Zahumljani, Travunjani, Pagani (Neretljani), a nema imena: Soljani, Usorani, Donji kraji i posebno **Bošnjani**, nego to su tobože "ostale sklavinije".

Slaveni su se na području Bosne doselili definitivno 605. - 614. god. Zar su se do 886. god. odnosno do 906. god., tj. tri stotine godina zvali "ostale sklavinije"? Naravno da se ne slažem sa tolikom nelogičnošću i ostajem čvrsto pri svojoj tezi koju sam već objasnio.

Uostalom tako je kad se za podlogu uzmu "Ljetopisi". M. Hadžijahić je napravio sizifov trud ali navedeni zaključak nije uredu jer mu nevalja građa. Sjetimo se koliko je u pravu N. Klaić, kada kaže da je pop Dukljanin svoj "Ljetopis" pisao sredinom XII stoljeća da za njegove tvrdnje o IX i X stoljeću ne navodi nikakve izvore i da je Zagorje podijelio na Bosnu i Rašku, te da je to novi dokaz **da su Primorje i Zagorje izmišljeni zbog Bodinove slave**.[82]

No, kako kasnije M. Hadžijahić citira dijelove iz te na Duvanjskom saboru navodno usvojene knjige Methodiusa da su Zagorje podijelili na dvoje: "i počimaše od gornje strane Drine ča jest na zahod sunčani do Gore Borove a taj prozva Bosnu i od Drine do Lipa prozva Ras, ča je Raška zemlja". Po ovome bi značilo da su tek na Duvanjskom saboru Raška i Bosna dobile imena.[83]

Prema M. Hadžijahiću na Duvanjskom saboru 885. god. uspostavljena je (ponovo) ili učvršćena:

a) politička organizacija župa i povezanost istih u sklavinijama (većim županijama),

b) crkvena organizacija.

---

[81] Slavenska blagovestnika sv. Ćirila in Metodia, Celje 1963.

[82] N. Klaić, CD, str. 11.

[83] M. Hadžijahić, CD, str. 199.

Da bi se obnovila ta organizacija (još iz vremena Rimskog carstva) donijeli su stare knjige iz Rima i Carigrada "brveleži" (pribvelezi).

Organizator kralj Budimir sazvao je starce i mudrace i savjetovao se s njima.

Iz Rima vjerovatno one kako je bila organizirana Crkva prije pada Rimskog carstva na zapadnom Balkanu odnosno u Iliriku.

Iz Carigrada one u kojima su bili zapisani pregovori između Vizantije i Franačke naročito za Karla Velikog 803., 817., pa i iz 878.g. oko razgraničenja.

Granice Bosne ili Zagorske sklavinije kako je označio M. Hadžijahić u CD str. 125 - 141 trebamo prihvatiti.

Naravno i ovdje se moramo upitati kako objasniti slijedeću protivrječnost? Naime, M. Hadžijahić želi po svaku cijenu dokazati da će tek dobjegli Moravljani nakon prvih godina X stoljeća donijeti bosansko ime "Bosanci iz Morave!", A evo u Methodiusu iz 886. god. zabilježeno je ime Bosne. Smatram da su navedeni podaci netačni.

Ako je Zagorje i Primorje izmišljeno, kako tvrdi N. Klaić, onda je najvjerovatnije izmišljena i priča o Duvanjskom saboru[84] koja je sročena tek u drugoj polovini XII st.

Sa dosta skepse vrlo je moguće da su Sabor pripremali aktivisti Rimske kurije, ali da se isti nije uspio održati zbog sve jačih sukoba Carigrada i Rima, te da je kasnije pop Dukljanin i njemu slični sa tim materijalima manipulirao kao da je Sabor zaista održan, jer imao je vremena, sve je pisao, kako reče N. Klaić u drugoj polovini XII stoljeća, a nije se pozvao ni na kakve izvore iz IX stoljeća. Posebno je ova sumnja tim opravdanija što se gotovo ništa ne opaža da se neko pridržavao odluka toga Sabora. Glavni razlog je što je plemstvu Bosne prijetila opasnost od ubuduće pristiglog svećenstva da vrši preraspodjelu feuda. Zato su odluke ostale ne realizirane i Sabor ako je i održan zaboravljen.

No, iz velikog poštovanja i priznanja Hadžijahićevom sizifovom trudu pokušali smo one najvjerovatnije dijelove o Bosni navesti.

Izuzetno su po M. Hadžijahiću značajne knjige: *Methodius, Zakon sudnij ljudem* i *Besjeda vladikama zemlje*, za koje pokušava dosta uspješno dokazati da su usvojene na Duvanjskom saboru iako su napisane znatno ranije,

---

[84] U Enciklopediji Jugoslavije sveska 3 izdanje JLZ Zagreb, 1984. str. 698. ima napis o Duvnu i njegovoj historiji ali nema ništa o "Duvanjskom saboru".
Također u Leksikonu JLZ izdanje Zagreb, 1974. str. 238 nema podataka o tom saboru zato što se autori nisu htjeli služiti podacima iz Ljetopisa popa Dukljanina.
U oba izvora pored ostalog piše da je tek oko 1320. godine uspostavljena Duvanjska biskupija. Ali ni za ovu tvrdnju nema potvrde.

dokazuje da su namijenjene Južnim Slavenima, da iz njih uče čim se pokrste, odnosno ako se pokrste i da ih je napisao još Metodije 885. god. u Strumi u Makedoniji, a da nije doživio da ih istumači na Duvanjskom saboru.

b) Nada Klaić o Bosni u IX i X stoljeću

Sa više izvora je raspolagala Nada Klaić kad je pisala o Bosni u IX i X stoljeću, uzela je i najnovije znanstvene radove: Kronsteinera, Kunstmana, V. Pobla i Stipt Cwelta.

Na početku ona najprije blago kritizira sadržaje knjige "Povijest Bosne do propasti kraljevstva" svoga djeda Vjekoslava Klaića (1849. - 1929.). Zatim kritizira sadržaje knjige Sime Ćirkovića: **Historija srednjovjekovne bosanske države** posebno dio koji govori o postanku Bosne, pa nakon nekoliko njenih stavova piše i sljedeće: "Ćirkoviću koji želi Bosnu posmatrati kao srpsku zemlju dobro dolazi podatak franačkih anala o bijegu Ljudevita Posavskog k Srbima, jer spomenuti podatak spaja sa onim iz Konstantina Porfirogenita i tako dobiva željenu konstrukciju, naime da je Bosna u IX i X st. - **srpska**.

No ove njegove "projekcije" o srpstvu Bosne vrijede isto toliko koliko i Šišićevo dokazivanje o hrvatstvu Bosne." [85]

Kako vidimo N. Klaić kritizira dva istaknuta historičara da neobjektivno konstrukcijama, onaj tvrdi da je Bosna u IX i X stoljeću srpska, a ovaj da je ona hrvatska.

Ljudevit Posavski nakon što je poražen njegov Ustanak protiv Franaka 822. god., prema onome kako piše u Leksikonu JLZ "sklonio se kod ujaka kneza Borne Ljudemisla, koji ga je dao ubiti". Poznato da je Borna bio knez Dalmacije. Uplašio se vjerovatno da će mu Ljudevit preoteti vlast i ubio ga.

No, Ljudevit Posavski bježeći iz Siska za Dalmaciju privremeno se zadržao u mjestu Srb koje se nalazi na unskom putu i danas. Franački hroničar Ajnhard je zabilježio dakle, da je Ljudevit Posavski pobjegao u taj Srb k mještanima mjesta Srba, jer ne postoji nikakav drugi historijski izvor da su u Bosni tada Srbi. N. Klaić tako tumači Ajnhardovu hroniku, a kad je riječ o Porfirogenitu, ona nakon analize piše slijedeće: "Međutim, nekritički izvještaji Konstantina VII Porfirogenita o Sklavinijama može poslužiti kao podloga za zaključke samo onom historičaru kome nije odveć stalo do historijske istine. On je uglavnom iste vrijednosti kao i Dukljaninove vijesti o vladanju hrvatskih ili srpskih vladara nad Bosnom. To su tek povremeni izleti susjednih vladara koji **nisu niti su mogli izmijeniti stoljetni politički položaj bosanskih zemalja**, jer su one bez Hrvata i Srba odavno išle svojim od njih posve odvojenim putem".

---

[85] Sve što je stavljeno pod navodnike su citati iz N. Klaić, CD, str. 9 - 14.

Kritizirajući dalje S. Ćirkovića knjigu, Nada posebno ističe da Konstantinovi podaci o dva grada u Bosni:... "**ne smiju**" a ne "**nemoraju**", kako piše Ćirković poslužiti "za određivanje teritorijalnog prostranstva prvobitne Bosne... Carevi podaci za taj posao ne mogu biti mjerodavni, a još manje vješta konstrukcija barskoga nadbiskupa - popa Dukljanina koji piše sredinom XII stoljeća o IX i X stoljeću," ne navodeći nikakve izvore iz tih stoljeća.

Dakle, još pop Dukljanin je pisao neistinito o Bosni u IX i X stoljeću.

Nada Klaić, veliki borac za istinu dalje kritizira S. Ćirkovića kako netačno tumači podatak cara Konstantina VII Porfirogenita o spomenuta dva grada u "zemljici Bosni", da Ćirković tumači kako Bosna predstavlja samo deo Srbije. Tako je Ćirković napisao na strani 39. svoje knjige, a trebalo je da napiše da je tada bila samo privremeno okupirana od Časlava.

"Mislili S. Ćirković (piše N. Klaić) zaista da je Bosna od 822. do 950. bila srpska? Dakako, ako netko uzima u ruke Ljetopis popa Dukljanina koji takođe svjedoči kako S. Ćirković misli "o negdašnjem jedinstvu Bosne i Srbije", onda se takvim "dokazivanjem" uistinu može dokazivati svašta[86]. Jer se spajaju bez teškoće **tri izvora** nastala u razmaku od **četiri stoljeća** da bi se dokazalo srpstvo Bosne. Prozirna domišljanja koja bez oklijevanja guše **četiristoljetni** samostalni politički život Bosne."

..."Međutim, ako se već uzima Dukljaninova hronika kao podloga za zaključivanje, onda treba čitaocu reći i to da autor kronike **Primorje** (od Vinodola do Valone) dijeli na Bijelu i Crvenu Hrvatsku (ili Donju i Gornju Dalmaciju) s dvije metropolije jednom u Saloni, drugom u Duklji. Ova druga metropolija ima uzase sufragane i Sorbium i Bosnium. A ako se dalje uzme u obzir da taj isti kroničar **Zagorje** dijeli na Bosnu i Rašku, onda kritičkom historičaru mogu ovi podaci biti novi dokaz da su Primorje i Zagorje izmišljeni zbog Bodinove slave."

Zato N. Klaić ne uvažava Kroniku (Ljetopis) popa Dukljanina pouzdanim izvorom.

Nakon daljnje analize Ćirkovićevih natezanja i domišljanja, N. Klaić kaže: "Posve je razumljivo da S. Ćirkoviću za njegovu teoriju o srpstvu Bosne ne mogu poslužiti niti Konstantinovi podaci o naseljenju Srba, jer ih car ... stavlja u Srbiju, Paganiju, Zahumlje i Travuniju, te Konavlje",[87] (a ne u Bosnu, dodao H.Z.).

---

[86] Sve što je stavljeno pod navodnike su citati iz N. Klaić, CD, str. 9 - 14.
[87] N. Klaić, CD, str. 11.

Kako vidimo Nada Klaić kategorički odbija valjanost *Kronike* popa Dukljanina. Šta onda da se radi sa Hadžijahićevom knjigom *Povijest Bosne u IX i X stoljeću* kad je veliki dio iste oslonjen na *Ljetopis* u kojem mnogo piše o Zagorskoj sklaviniji i o sklavinijama, dakle o područjima današnje Bosne i njenom stanovništvu? **Mora se zaista sve uzeti sa velikom rezervom.**

Zbog važnosti Klaićkine kritike Ćirkovića i njegovih istomišljenika navešćemo još neka mjesta gdje ona zaključuje: "prema tome ako se sam car Porfirogenit nije hvalio da je Bosna od naseljenja Srba srpska, a sigurno je da bi to bio vrlo rado učinio, onda kritičkom historičaru ne preostaje drugo nego i na osnovi careva teksta tvrditi da je Bosna od početka bila **bosanska**!

I opet nevalja ako misli (S. Ćirković) **da Bošnjani nisu niti nakon četiri stotine godina bili sposobni da stvore vlastitu političku organizaciju**." [88]

Analizirajući onaj dio u Ćirkovićevoj knjizi u kojem on prikazuje da je Bosna do sredine X stoljeća priznavala tobože vlast "Vizantije, Hrvatske i Dukljanske države". I nakon te analize Nada zaključuje: "Tako je S. Ćirković bez velikog krzmanja četiri stoljeća samostalnog života Bosne bez milosti - **pokopao**."

Od izuzetnog je značaja ovaj zaključak velikog borca za istinu Nade Klaić, gdje ona tvrdi i piše o četiri stotine godina bosanskog samostalnog života još sa punim uvažavanjem koristi pravo narodno ime **Bošnjani**.

Sasvim je drugačije može se reći pozitivno ocijenila knjigu Ante Babića pod naslovom: *Iz istorije srednjevjekovne Bosne*, Sarajevo, 1972. str. 49. U to se vrijeme piše dalje Babić "političko-geografsko ime Bosne prenijelo, na susjedne župe", tako da je njezina granica bila na "istok do Drine i na jugozapad do jadransko-dunavskog razvođa".[89]

Podatke Konstantina VII Porfirogenita A. Babić prikazuje objektivno da je Bosna u X stoljeću "jedna od oblasti ovoga područja" koja je spomenuta kao posebna zemlja, u tadašnjoj Srbiji (privremeno okupirana od Časlava bez ostalih bosanskih zemalja, dodao H.Z.) Zato ju je Porfirogenit i nazvao "zemljica", jer je u spisu zapisao samo Bosnu u užem smislu bez ostalih bosanskih zemalja "sklavinija".

Dakle, Nada Klaić Babićeva stajališta pozitivno ocjenjuje kao vrlo moguća s obzirom na tadašnja shvatanja.

Dalje N. Klaić piše: "Međutim u knjizi **Historija naroda Jugoslavije** ono što je Mihajlo Dimić napisao o Bosni da je ona u sklopu srpskih zemalja u rano feudalno doba odakle se izdvojila tek na početku XII stoljeća.

---

[88] N. Klaić, CD, str. 11.

[89] N. Klaić, CD, str. 12. i 13.

..."Ovakva shvatanja o najstarijoj povijesti Bosne su **pogubna**", jer se više stoljeća bosanska povijest pokazuje ne samo neobjektivno nego i primitivno sa rodovskim i plemenskim uređenjem. (Odakle brojne generacije uče neistine o njoj H.Z.)

Drži se više decenija "isti kalup" o najstarijoj povijesti Bosne i ništa je ne smeta da je taj "kalup" načinila historijografija na osnovi svega dva više nego sumnjiva podatka[90].

Dakle, na osnovu samo jednog podatka: Ajnhardova zapisa iz 822. koji je proizvoljno protumačen, stalno se tvrdi da su Srbi i u Bosni, na to su se naslonile gotovo sve srpske društvene nauke, pravna literatura, književnost, religijska literatura i djelatnost posebno u historijama država i prava naroda FNRJ i kasnije SFRJ.

Niti jedan podatak nakon te 822.g. stotinama godina docnije nije potvrdio da su u srednjovjekovnoj Bosni živjeli Srbi. Ni jedan bosanski ban ni kralj nije sebe smatrao Srbinom niti Hrvatom.

Nužno je da ponovimo Nadin zaključak:

No sve ove nevješte "projekcije" o srpstvu Bosne vrijede isto toliko koliko i Šišićevo dokazivanje o "hrvatstvu Bosne".[91]

Tako je dakle N. Klaić odbacila sve tvrdnje iz navedenih knjiga koje su služile, odnosno koje su velikosrpski osvajački krugovi i pretendenti uporno koristili u osvajačke svrhe prema Bosni i Hercegovini, tvrdeći neosnovano da je u IX i X stoljeću Bosna bila srpska zemlja, odnosno "deo Srbije".

Isto je tako ocjenjujući prof. F. Šišića i sve one povjesničare koji su Bosnu prikazivali hrvatskom zemljom odbacila, te i tvrdnje svih velikohrvatskih osvajačkih krugova koji su također permanentno neosnovano tvrdili da je Bosna u IX i X stoljeću bila hrvatska zemlja.

Prava istina je da je Bosna od početka bila samo bosanska sa izuzetkom kad je u X stoljeću nekoliko godina bila pod Časlavom i nekoliko pod Krešimirom II.

Još od IX stoljeća Dubrovčani su humskim i trebinjskim knezovima plaćali danak, jer su brojne posjede oko Dubrovnika smatrali svojim i zato naplaćivali neku vrstu zemljišne rente.

U početku X stoljeća Zahumljem upravlja knez Višović, koji je na vlast došao nasljednim putem, što znači da je prije njega bilo još knezova, čiji je on nasljednik, ali ih dosadašnja historiografija nije još otkrila.

Nažalost, pisanih dokumenata o tome, ako ne prihvatimo M. Hadžijahića, kako su se zvali vladari države Bosne, a kamoli župani i veliki župani bosanskih zemalja do skoro nije bilo. Zbog toga IX, X i XI stoljeće do sada smo

---

[90] N. Klaić, CD, str. 14.

[91] Nada Klaić, n. dj. str. 10.

nazivali "vrijeme nepoznatih vladara, odnosno doba narodnih banova" a rekli smo: nepostoje prazni prostori u historiji bilo koje ljudske zajednice. Ona i kad nema države ima političku organizaciju. Uostalom, to je doba nakon 200 godina života u okviru avarske države. Narod je znao da se ne može živjeti bez države. Prema istraživanju N. Klaić, država je stvorena na početku IX stoljeća.

Ako potpuno prihvatimo Nadino stajalište da ne smijemo koristiti "Ljetopis" pop Dukljanina, onda ne možemo uvažiti podatke M. Hadžijahića o vladarima Bosne i još mnogo toga njegovog o Bosni u IX i X st. Zato ćemo analizu vršiti na osnovu istraživanja i nalaza N. Klaić u već navedenoj knjizi.

Gotovo svi velikosrpski historografi koji Bosnu žele po svaku cijenu prikazati srpskom zemljom počev od Lj. Jovanovića u časopisu "Brankovo kolo" br. 13 iz 1900. god. u napisu pod naslovom: "O Bosni s početka VII do sredine XII veka" (iz rasprave "**istorijska sudbina Bosne i Hercegovine**".), do Sime Ćirkovića koji je 1964. god. napisao "**istoriju srednjovjekovne bosanske države**",[92] oslanjajući se na ovaj napis koriste i spajaju dva minorna i vremenski ne spojiva podatka, tj. spajaju podatak franačkog hroničara Ajnharda da je navodno Ljudevit Posavski pobjegao k Srbima, sa podatkom kod Konstantina VII Porfirogenita oko 950. god. kad je Bosna u užem smislu bila pod Časlavom, te tako naprave " željenu konstrukciju" (N. Klaić) da je Bosna tobože tokom IX i X stoljeća bila - srpska zemlja. Dakle, ništa manje od dva stoljeća!!! Na napis Lj. Jovanovića se oslonio i Sima Ćirković pa je Nada Klaić poništavajući njegovo stajalište poništila i stajalište Lj. Jovanovića, što smo objasnili malo prije kad smo citirali njenu zaključnu rečenicu: "No, ove nevješte "projekcije" o srpstvu Bosne vrijede isto toliko koliko i Šišićevo dokazivanje o hrvatstvu Bosne".[93]

"A sve što se desilo u historiji Bosne bili su ... tek povremeni "izleti" susjednih vladara koji **nisu niti su mogli izmijeniti stoljetni politički položaj bosanskih zemalja, jer su one bez Hrvata i Srba odavno išle svojim, od njih potpuno odijeljenim putem**." [94]

Smatramo da je N. Klaić pitanje neosnovanog povezivanja Ajnhardovog napisa sa zapisom Konstantina VII Porfirogenita uspješno razjasnila. N. Klaić je dakle dokazala da se podatak Ajnharda odnosi na mjesto SRB, a ne na Bosnu. On Bosnu nije nigdje spomenuo.

Konstantinovi podaci nisu dovoljni da bi se zaključivalo o veličini Bosne, on je zabilježio, to što je zabilježio samo o jednoj od bosanskih zemalja: o Bosni u užem smislu bez ostalih bosanskih zemalja: Usore, Soli, Donjih kraja, Zapadnih kraja, itd.

---

[92] N. Klaić, CD, str. 9.
[93] N. Klaić, CD, str. 11.
[94] N. Klaić, CD, str. 28.

Spajajući proizvoljno dva izvora u razmaku od 130 godina dokazivali su i dokazuju ono što se dokazati ne može, srpstvo Bosne. "Prozima su razmišljanja koja bez oklijevanja guše četristogodišnji samostalni politički razvitak Bosne".

U X stoljeću imamo zabilježenih nekoliko historijskih događaja!!

a) Časlav - knez Raške osvojio užu Bosnu i Hum između 940 i 950. god. ali su je Bošnjani nakon desetak godina oslobodili;

b) Porfirogenit koji je upravo tada naišao, zapisao da su ostale sklavinije slobodne samo "zemljica Bosna" nije;

c) Mihailo Krešimir II - hrvatski kralj osvojio zapadne dijelove Bosne oko 965. god. po M. Hadžijahiću 971. ili 972., ali su ih Bošnjani takođe ubrzo oslobodili;

d) Samuilo - car Makedonskog carstva oslobodio od Vizantije Bosnu i cijelo Balkansko poluostrvo 976-1018. god.;

e) Manihejstvo - je preostalo da djeluje tajno, te se aktiviralo na cijelom Balkanu, a u Bosni se učvrstilo najviše za Samuilova carstva;

f) Pismo bosančica - se učvrstilo u Bosni zajedno sa manihejstvom, takođe najvjerovatnije za Samuilova carstva.

Dakle, deseto stoljeće za Bošnjane bilo je vrlo burno naročito njegova druga polovina.

O Porfirogenitovu prolasku kroz Bosnu oko polovine X stoljeća prema nalazima N. Klaić

Između 940. i 950. god. morali su se Bošnjani braniti od napada istočnih prekodrinskih komšija. Upravo tada je vizantijski car Konstantin VII Porfirogenit proputovao balkanskim zemljama i prošavši kroz Bosnu zabilježio da je "zemljica Bosna" pod Raškom. To je kako smo ranije objasnili samo jedna od bosanskih zemalja ili jedna od pokrajina Bosne slično Usora ili Soli.

Vizantijski car Konstantin VII Porfirogenit pored prije navedenog da je u vrijeme njegovog putovanja između 940. i 950.g. istočna i uža Bosna bila pod Časlavovom Raškom u svom djelu "De administrando imperio" piše samo o dijelu Bosne Horion (zemljica) Bosona[95] tamo gdje su gradovi: Katera - Kotorac i Desnik današnje Visoko. Upotrijebio je deminutiv "zemljica" Bosna, jer je iz nekog razloga uzeo u fokus samo Bosnu u užem smislu od izvorišta rijeke Bosne do Vranduka. Ostale bosanske zemlje: Usora, Soli, Donji

[95] M. Hadžijahić navodi da Porfirogenit Bosnu smatra samo jednom od "sklavinija" (bosanskih zemalja - -primjedba H.Z.) što znači da ne govori o Bosni u kasnijim granicama. M. Hadžijahić, CD_2, str. 131.

kraji i Zapadni kraji, koji izgleda nisu bili okupirani nazvao je "ostale sklavinije" ili ponajviše zato što tada nisu ulazile u vizantijsku političko-interesnu sferu. On je spomenuo grad Soli Salina, ali je više pisao o županijama: Trebinju, Neretvi i Humu, u kojima je napisao da ima više gradova, a da te oblasti imaju izdvojen vladajući sloj vlastele.

Nakon smrti Časlava Klonimirovića 950 god. cijela Bosna je opet oslobođena. To je bila samo jedna kratka epizoda, došao i otišao, a Bosna nastavila biti slobodna država.

Ubrzo su Bošnjani i njihova domovina Bosna bili napadnuti i od zapadnih susjeda. Mihailo Krešimir II oko 965. g. takođe je na kratko okupirao zapadne krajeve Bosne i Huma. I ova okupacija morala je trajati kratko i to:

a) zato što je M. Krešimir II umro oko 969. g.,

b) zato što je gotovo cijeli Balkan (osim Grčke), tj. Dalmacija, Hum, Bosna, Slavonija, Srijem, današnja Srbija, Crna Gora, Albanija, Makedonija i Bugarska bio okupiran od strane Vizantije, a zatim oslobođen od Samuila i sve te zemlje su ušle u sastav Samuilova Makedonskog carstva (976.-1018.).

No, okupator je došao i nakon nekoliko godina otjeran, a Bošnjani (narod Bosne) ostali na svojoj zemlji Bosni.

Kad je riječ o brojnim tvrdnjama velikohrvatskih historiografa o "hrvatskom prirodnom i državnom pravu na Bosnu i Hercegovinu", o tome da je ona "srce hrvatske države", Nada Klaić je u navedenoj knjizi historijskim argumentima sve oborila.

Tvrdnje da je ugarska dinastija Arpadovića (1102.-1301.) koja je vladala Hrvatskom, vladala i Bosnom, su neistinite čak i da jeste to Hrvatskoj ne daje nikako pravo da osvaja Bosnu. Vladali su samo malom županijom u dolini Rame "reges Rames". I to, Arpadovići su Ugari, a ne Hrvati, a što se Hrvata tiče Nada piše: "To što je **možda** (potcrtao H.Z.) Mihailo Krešimir II oko 965. g. "ovladao" Bosnom bilo je u vrijeme Arpadovića, odavno zaboravljeno, **jer nakon toga nije više između Bosne i hrvatskih zemalja bilo nikakvih dodira**."[96] (potcrtao H.Z.)

Sve navedene i brojne ne navedene špekulacije velikosrpskih, a slične su njihovim i one velikohrvatskih povjesničara, propagandista bile su moguće onda kad su zatajili, prikrili, uklonili ime glavnog subjekta historije srednjovjekovne Bosne, ime Bošnjana.[97] Ostalo im je još izuzetno važno da bar relativiziraju Crkvu bosansku u čemu im čini uslugu i Noel Malcolm.

---

96 N. Klaić, CD, str. 29.

97 Lahko je bilo velikosrpskim, odnosno velikohrvatskim osvajačkim pretenzionistima Bosnu nazivati "Srpska Bosna", odnosno hrvatska "Herceg Bosna" kad su mislili da su uspjeli zataškati, prikriti i falsifikatima negirati ime Bošnjani (Bošnjaci). Ali na njihovu žalost istina je pobjedila njihove neistine.

Na suprot navedenih i drugih brojnih nenavedenih historijskih činjenica velikosrpski i velikohrvatski historiografi stalno nastoje srednjovjekovnu Bosnu prikazati srpskom odnosno hrvatskom zemljom.

No da zaključimo:

Glavne historijske prevare izvedene su planski neistinitim falsificiranim prikazom naseljavanja Južnih Slavena. Prvo neosnovano je postavljena teza da su Srbi naselili sve od rijeke Cetine kod Zadra do Bugarske. To nastoje dokazati kako smo već objasnili Ajnhardovim zapisom.

Dakle to što je tadašnji franački ljetopisac Ajnhard napisao da je Ljudevit Posavski nakon poraza njegovog ustanka 822.g. "iz Siska pobjegao k Srbima". Te neistine kako smo utvrdili uspješno je oborila N. Klaić u njenom citiranom djelu.

Dr. Nada Klaić je objasnila dr. Simi Ćirkoviću da je franački kroničar mislio na današnje i ondašnje mjesto Srb na poznatom stoljetnom unskom putu i još da se radi o dalekoj 822.g. A. Porfirogenit je naišao u trenutku sredinom X st. kad je dio Bosne bio okupirao Časlav, što je trajalo samo nekoliko godina. A radi se o preko 128.g. docnijem događaju, te se ta dva događaja ne mogu povezivati.

Sve one propagandističke tvrdnje Lj. Jovanovića o čemu smo već rekli i svih ostalih propagandista i indoktrinatora padaju u vodu samim tim što niti jedan vladar Bosne, počev od bana Borića pa do Stjepana Tomaševića nikad i nigdje nije tvrdio da je Srbin ili Hrvat, svi redom su bili svjesni da su Bošnjani. Ove neoborive činjenice čine ništavnim taj Ajnhardov zapis koji se mogao odnositi na mjesto Srb, koje se tako nazivalo još za vrijeme Rimskog carstva.

Dodajmo svemu navedenom izuzetno važan zaključak akademika M. Filipovića: "Ono što je sasvim sigurno i poznato, jeste da ovi doseljenici nisu na tlu Bosne stvorili ni srpsku ni hrvatsku državu, odnosno da nisu stvorili državu Srba ili Hrvata, nego da su oni stvorili svoju državu, koja u prvim kao i u svim potonjim pouzdanim izvorima je bila zabilježena kao Bosna".[98]

---

[98] Akademik M. Filipović, Bosna i Hercegovina ..., str. 57.

VI

VJERA BOŠNJANA BILA JE MANIHEJSKA VJEROVATNO JOŠ OD POČETKA IX STOLJEĆA

Uvodne napomene

Ranije smo naveli da su Bošnjani u onom najranijem periodu bili politeisti. Logično je vjerovati kako smo malo već napomenuli da su činioci simbioze Bošnjana: Iliri, Avari i dio Južnih Slavena unijeli svaki svoje politeizme i vjerovatno je kod ranih Bošnjana postojao čitav splet tih politeizama, koji su se međusobno prožimali.

Moguće je da je kod ilirske komponente preživjelo bar malo ranokršćanske svijesti što znači da nebismo smjeli, izostaviti jednu važnu činjenicu, a to je da je kod Ilira na područjima današnje Bosne i Hercegovine bio započeo proces primanja ranog kršćanstva. Arheološka istraživanja otkrila su preko trideset porušenih ranokršćanskih malih crkvica - bazilika.

Te crkvice su porušili Goti i kasnije J. Slaveni i Avari-Obri prilikom svojih najezdi. No nisu mogli do kraja prekinuti trajanje te ranokršćanske svijesti kod autohtonih Ilira. Ali podsjetimo se to rano kršćanstvo je bilo jako prihvatljivo.

To je onaj rani period kad je ono propovijedalo: "Prije će kamila proći kroz iglenu rupčicu nego bogataš u božje carstvo (raj)". Propovijedalo je jednakost između ljudi i naroda, o pravdi i nepravdi u ljudskim zajednicama, o grijehovima - pogrešnim postupcima, o dobru i zlu itd.

Bazilike u ovim područjima su inače bile malehne crkvice rađene, "prosto od oka" bez nekih graditeljskih znanja, posebno zbog siromaštva, nastalog pljačkama i razaranjima u procesima pada Rimskog carstva. Što dokazuje da Katolička rimska crkva još dugo nakon pada Rimskog carstva nije imala materijalnih--novčanih sredstava da obnovi porušene bazilike, niti za gradnju novih crkvi, niti da odškoluje svećenstvo koje bi pokrilo tako velika prostranstva. I razumljivo je da nije imala svojih feudalnih zemljišnih posjeda, a bez toga nije mogla imati ni rezultata. Ako se nije uspostavila, onda nije mogla da ubira desetinu od prihoda po domaćinstvu. Više je vjerovatno da je kod dijela Ilira moglo ostati bar malo one ranokršćanske svijesti što su je širili pomenuti apostoli (58.-67.god.), te da su je oni prenosili s koljena na koljeno. Tu ranokršćansku svijest je zvanična crkva odavno bila napustila.

Vizantijski carevi i patrijarsi koji su se smatrali zakonitim nasljednicima Istočnog rimskog carstva vršili su službene popise "Notitiae episcopalum" biskupija Istočnog carstva: Ni u jednom od više od 15 takvih popisa od

"Notitia Caprii de Lapalhos" napisanih od 602.-610. god. do "Notitia Johannis Zimisce", (969.-976. god.), ne spominju se metropolije ni biskupije koje bi se nalazile zapadno od granice na Drini.[99]

Razlog ovom treba tražiti u činjenicama: 1) što su navedeni pljačkaški narodi uništili gotovo sve bazilike, a svećenstvo dijelom pobili a ostali dio izumro; 2) što su dolaskom onog dijela Južnih Slavena i Avara (Obra) na područje današnje Bosne i Hercegovine u početku takođe porušili ostatak bazilika i što su Avari kad su osnovali svoju državu Bosnu uključili u Avarsku državu koja je presjekla svaku mogućnost obnove i daljeg utjecaja na ova područja, bilo Rimske kurije bilo Carigradske patrijaršije.

U narednih dvjesta i više godina kod Bošnjana u sastavu Avarske države politički, državni, etnički, kulturni, jezički, vjerski, običajni itd. procesi odvijali su se sasvim sigurno bez ikakvog uticaja kršćanstva bilo iz Carigrada bilo iz Rima ili Ravene, jer je činjenica da to Avarska država njima nije dopuštala. Vladari avarske države se nisu htjeli potčiniti tim centrima.

Kad se uzmu u analizu rušilački učinci navedenih naroda koji su decenijama harali uništavajući i rušeći po ovim područjima tokom rušenja Rimskog carstva. Kad tome dodamo rušenja, razaranja i krvarenja koja su se događala tokom nasilnog koloniziranja Južnih Slavena i Avara na tlu današnje Bosne i Hercegovine, te navedenih 200 godina Avarskog kaganata u čijem je sastavu bila današnja Bosna i Hercegovina. Nema niti jednog dokaza da je moglo biti uspješnog pokrštavanja Bošnjana za navedenih 200 godina. Takođe se tako stanje nastavilo još dugo nakon sloma Avara i osamostaljenja Bosne, jer ni prvi bosanski vladari po ugledu na ranije avarske nisu dopustili pokrštavanje Bošnjana. O tome zašto to nisu dopuštali bit će još puno riječi. Za sada ćemo reći: zbog toga je došlo do čudnog fenomena, državni i politički, pa i vojni dužnosnici su se dograbili posjeda, te tako nastajalo **plemstvo**, a svećenstva nema. Ono je ovdje zakasnilo. I svaki kasniji pokušaj pokrštavanja i uspostave svećenstva značio je preraspodjelu posjeda. Tome se je protivilo plemstvo, te i zato bosanski vladari nisu dopuštali pokrštavanje Bošnjana. Zato je za plemstvo i vladare u Bosni bila prihvatljivija Crkva bosanska, koja nije tražila preraspodjelu posjeda od plemstva. Zato su vladari i plemstvo srednjovjekovne Bosne stoljećima pazili i mazili Crkvu bosansku, a nisu dopuštali ulazak ni katoličanstvu ni pravoslavlju među Bošnjane.

Tek u drugoj polovini IX stoljeća obe zvanične crkve došle su do mogućnosti da ozbiljnije započnu misije pokrštavanja Južnih Slavena na Balkanu, ali u Bosni ni tada nisu mogli.

---

[99] Katoličanstvo, CD, str.28.

Dakle u Sloveniji, Hrvatskoj, Dalmaciji i Istri su političke i državne organizacije stvarane uz učešće biskupa iz Rima, Ravene ili iz Franačke, a kod predaka Slovenaca još i iz Bavarske.

Tako su pretke današnjih Makedonaca, Srba i djelimično Crnogoraca nastavili pokrštavati učenici Ćirila i Metodija, Kliment i Naum i njihovi učenici.

Sa Bosnom i Bošnjanima nije bilo tako. Bošnjani kao narod su se formirali još dok su bili u sastavu Avarske države. Čim je Avarska država propala, Bošnjani su formirali vlastitu državu, bez bilo kakvog učešća bilo Rimske kurije bilo Carigradske patrijaršije. U Bosni niti jedan vladar nije postavljen, niti krunisan od strane pape sve do Stepana Tomaša i njegovog sina nasljednika Stepana Tomaševića. Vladari Bosne su zavisili od plemstva.

Većina bosanskih vladara i bosansko plemstvo nikako nisu dopuštali da im se pape ili patrijarsi pa kasnije ni manihejska Crkva bosanska miješaju u vladarske poslove. No iza manihejske Crkve bosanske nije stajala ni Vizantija, ni Rim te od nje nije prijetila opasnost za nezavisnost Bosne niti za preraspodjelu posjeda u njoj pa su joj dali slobodu rada.

Kako je očigledno Bošnjane u Bosni iz navedenih razloga nije bilo moguće pokrštavati. Nikakvih relevantnih dokaza nema da je bilo pokrštavanja Bošnjana bilo od katoličke, bilo od strane pravoslavne crkve.

Manihejstvo u Bosni je došlo najvjerovatnije normalnim širenjem, svjesnom akcijom njegovih apostola onako kako se širilo u Indiji, Pakistanu, Kini, Babilonu, Siriji, uopće po Vizantiji: Grčkoj, Bugarskoj, Makedoniji, Raškoj i Evropi sve do obala Atlantika. Dakle, najvjerovatnije u Bosnu je došlo iz Vizantije, moguće još tokom IX i prve polovine X st. Ali ono u šta možemo biti gotovo sigurni jeste da se ono učvrstilo u Bosni i Humu 980. - 1000. god. za vrijeme Samuilovog makedonskog carstva.

Slijedi verifikacija navedenih teza.

Ako je vjera Bošnjana bila manihejska, a jeste, onda moramo spoznati bar najvažnije, suštinske istine o njoj.

Etnogenezu Bošnjana kao državotvornog subjekta nije moguće pratiti kroz srednji vijek bez naučnog elaboriranja fenomena njihove "bosanske" vjere, na čelu koje je bila Crkva bosanska. To srednjovjekovne Bošnjane razlikuje od gotovo svih drugih susjednih naroda. To je vrlo zanimljiv i interesantan fenomen, splet društveno-historijskih okolnosti da je ta varijanta manihejske religije, baš kod Bošnjana u Bosni našla pogodne uslove da se razvije do velikih razmjera i bude dominantna i najvjerovatnije jedina vjera od najmanje oko 976. do oko 1459. godine, dakle 483 godine, što je ostavilo brojne trajne, uglavnom pozitivne posljedice na karakter i brojne druge osobine psihičke i kulturne konstitucije identiteta Bošnjana - predaka današnja sva "tri naroda" u Bosni i Hercegovini.

S obzirom da su pravi historijski izvori o manihejskoj bosanskoj vjeri vremenom nestali, a možda uništeni ili sakriveni naši brojni istraživači ove teme nisu bili u mogućnosti doznati cijelu istinu o njoj. Prevagnuli su izvori njenih protivnika i neprijatelja koji su o njoj od samog njenog nastanka u III st. pisali pogrdno i negativno, nazivajući je "hereza", "sekta", "prokleta jeres" itd., što nije tačno. Heretici su oni koji su već bili kršćani, pa su u nečemu kasnije zastranili. Bošnjani nisu bili kršćani prije prihvatanja manihejske vjere nego mnogobošci. Osim toga radi se o sinkretičnom učenju i vjeri velikih **mudraca**: Zaratustre-Zoroastera, Bude, Isusa Krista i najviše Maniheja. Prema tome to nije hereza, niti sekta nego vjera, koja ima svoga vjerovjesnika - Maniheja. Apsolutno je naučno neopravdano takvo učenje svesti samo na "bogumilstvo" pogotovo nikako ne na kaluđerski red "sv. Vasilija" kako je uradila M. Miletić, a prihvatio Noel Malcolm.

A. POJAVA MANIHEJSTVA - POJAM I SUŠTINA

Kako je poznato kršćanstvo je u početku propovijedalo jednakost između ljudi i naroda. Jedna od njegovih lozinki rekosmo bila je: "Prije će kamila proći koz iglene uši nego bogataš u božje cartvo - raj". Rimske vlasti su nekoliko vijekova zbog toga progonile kršćane, no zahvaljujući toj paroli i upornoj borbi kršćanstvo je pobijedilo. Ali vremenom kad je svećenstvu vlast koja je dijeljena sa feudalnim plemstvom postala slatka, kršćanstvo je napustilo neke od prvobitnih principa i stavova. Tako je gornju devizu zamijenilo novom: "Radi za bogataša, bog će ti dati blaženstvo na onom svijetu." Postepeno i sama crkva postaje bogataš, feudalac. Crkvena organizacija se konsolidovala i osnažila, te tako poslije propasti robovlasničkog sistema uspjela da se nametne kao idejni oslonac feudalnog društva i nosilac njegove kulture. Na prvom koncilu u Nikeji 325. g. Konstantin I proglasio je kršćanstvo državnom vjerom. Kršćanska crkva se jako osilila što je dovelo do mimoilaženja, nezadovoljstva, pa i pobuna masa.

Jedan od najsnažnijih pokreta protiv tako osiljene kršćanske crkve bilo je manihejstvo.

Naime, kada su kršćani prešli sa pozicije: "Prije će kamila proći kroz iglene uši, nego bogataš u božje carstvo - raj", na poziciju: "Radi za bogataša, bog će ti dati blaženstvo na onom svijetu", eksploatisane mase u Istočnom rimskom carstvu su se razočarale u kršćanstvo. "Crkveni velikodostojnici su se počeli ponašati kao oligarsi, bez skrupula kad je u pitanju zadovoljenje njihovih prohtjeva." To je izazvalo nezadovoljstvo i žestoko protivljenje i u samoj crkvenoj organizaciji i oko nje. Žestoko se diskutiralo oko toga zašto su napuštena ili se krivo tumače Kristova načela o jednakosti ljudi i naroda.

Osnovne crtice o Maniheju i suštini njegovog učenja

Upravo u toku tih jakih previranja i sukoba u Perziji se pojavio veliki mislilac, izuzetno učen i mudar čovjek **Manihej (216.-276.)**. Neki su ga nazivali Manes, a neki Mani, pa se u literaturi sva tri imena odnose na istu osobu. Napisao više vrijednih, pretežno vjerskih knjiga od kojih su najglavnije: *"Živo evanđelje", "Blago života", "Knjiga tajna"* i veliki broj napisa i uputa. Širio je uvjerenje da je bog dobra Ahura Mazda poslao četiri vjerovjesnika - pejgambera: Zaratustru, Budu, Isusa Krista i njega Maniheja. On je, dakle, sebe smatrao četvrtim božijim poslanikom i Isusovim apostolom. Pored ostalog proučavao je ove principe:

zrvan-princip vremena: nestvoreno, beskonačno vrijeme osnovni princip svjetskog zbivanja i zajedničko prostranstvo-svemir.

U zrvanizmu su dualistički principi dobra i zla, svjetlosti i mraka podređeni zrvanu, kao zajedničkom praosnovu, gdje se zrvan smatra kao vrhovno božanstvo, a Ahura mazda vrhovni princip mudrosti, dok je **ahriman zla misao - zloduh** i oboje su djeca **or mazda vrhovnog božanstva vremena i prostora** od staroiranske riječi *mazdao* što znači sveznajući, uvažio vjeru starih Iranaca (Medijaca, Baktijaca, Parta itd.) nazvanu prema kultu boga dobra Ahuramazde Mazdaizam.

Zato je mazdaizam sinonim izrazu zoroastrizam, za religiju vjerskog reformatora sveznajućeg **Zaratustre** (na grčkom Zoroaster), koji je djelovao između VII i VI st. p.n.e., čija se nauka i vjera zadržala u najstarijim knjigama (**Avesta**?) u Iranu.

Mazdaizmom se ponekad naziva stara religija Irana i Azerbejdžana koja je vladala u Mediji između IX i VIII st. p.n.e. Ona se smatra prethodnicom zoroastrizma. Ponekad se mazdaizam ravna sa dualizmom. Zaratustrova, odnosno Zoroasterova religija zove se još i mazdaizam.

Manihej je vidjećemo od mazdaizma, odnosno od Zaratustre uzeo stajalište o dva boga, tj. dualizam.[100]

Manihej se u svom učenju kasnije nije služio tim već zastarjelim terminima, nego je učenje sažeo na dualizam.

Ukratko manihejstvo je učenje i pogled na svijet Maniheja iranskog mudraca i kako je on sebe smatrao božijeg poslanika - vjerskog reformatora koje je on počevši od 240. god. kazivao na dvoru perzijskog kralja Šepura I, a onda iznio u svojim knjigama napisanim slovima i nacrtanim ili naslikanim slikama i crtežima, koja (e) je sam izmislio i objasnio.

---

[100] ELZ, sveska 5, Zagreb, MCMLXI, str. 112.

Polazeći od učenja triju otaca ispravnosti: Zaratustre, Bude, i Isusa Krista napravio jedinstven sistem, religije i učenja.

Zapravo u svom sinkretizmu spojio je učenje triju otaca mudrosti Zaratustre, Bude i Isusa Krista. Suština mu je dualizam - vjera u vječitu borbu dobra i zla, svjetlosti i mraka. U materijalnom svijetu, u odnosima između ljudi pa i u samom čovjeku kao dijelu toga svijeta vlada zlo. Zapravo u njima se vodi vječna borba između dobra i zla. Zlo čovjek može pobijediti duhovnim preporodom samoga sebe.

Bolje rečeno Manihej iz iranskog mazdaizma i od Zaratustre-Zoroastra preuzima dualistički princip **dobra i zla**, svjetla i mraka i - hipotezu vremena (nestvorivo i beskonačno), kao i hipotezu beskonačnosti prostora kao vrhovno božanstvo, te ostaje pri tome da postoje dva boga: bog dobra i bog zla.

Otac veličine **Or Mazda** ili **Ahura Mazda** posjeduje tri epiteta: **svjetlost, moć i mudrost**. Uz svjetlost u čvrstoj vezi je **ideja spasenja** znanjem (grosis). Vrhovno božanstvo Ahura mazda sa tri epiteta (svjetlost, moć i mudrost) je ujedno i demijurg (stvoritelj - tvorac).

Tvorac mraka (zla) je **Ahriman** kao i cijelog materijalnog svijeta, ali kod stvaranja materijalnog svijeta bilo je prisutno malo svjetlosti tj. dijelom je učestvovao i Ahura mazda, pa je po njemu svijet sastavljen od pet svijetlih i pet tamnih elemenata.

Manihejev dualizam je ublažen (umjeren) u odnosu na starije varijante gnosticizma. Od Bude je preuzeo kult "buđenja"- osvješćivanja učenjem, znanjem.

U kršćanstvu Manihej uvažava i visoko cijeni Isusa Krista. Tvrdio je da osim toga što je vjerovjesnik dualizma da je Kristov apostol. Prihvata i cijeni samo Novi zavjet iz Biblije[101]- svete knjige, odbacuje okrutnost Starog zavjeta.

---

[101] **Biblija** ili **Sveto pismo** je zbirka knjiga koje Hebreji - Jevreji, Židovi i kršćani na svoj način smatraju svetima. Dijeli se na dva velika dijela: STARI i NOVI ZAVJET .... mudrost drevne Mezopotamije i Egipta obogaćena još grčkim genijem u Novom zavjetu. Vrhunac misli ondašnjeg grčko - rimskog genija. Ime Biblija potiče od imena stare feničke luke Biblos u blizini današnjeg Bejruta u Libanu. Feničani su izumili početke ALFABETA, a bili su i glavni trgovci materijala za pisanje. U narednom tekstu koristit ćemo još sljedeće važne nazive, pojmove:

* **Evandelje** na grčkom - dobra vijest.

Izvještaji sastavljeni u prvim vijekovima o životu i učenju Isusa Krista u nekoliko knjiga; od kojih su četiri knjige ušle u Bibliju i to je Novi zavjet. Poznati su četvorica pisaca Evanđelja: Matej, Marko, Luka i Ivan.

* **Evangelisti** - tako svoju vjeru nazivaju protestanti, osobito Kalvini.

* **KUR' AN** - sveta knjiga muslimana koja ima isti zadatak kao kod kršćana Biblija i Evanđelje.

On u svojim knjigama tvrdi i naučava da u svemiru postoje dva svijeta: svijet dobra svjetlosti u kojem vlada bog te svjetlosti, **bog dobra** okružen svitom anđela (eonima) i ovaj svijet na zemlji, svijet zla i mraka kojim vlada Sotona Ahriman sa svojim demonima.

Tvorac idealnog duhovnog svijeta svjetlosti prostranstva, vremena i ljudskih duša, bog dobra izlučio je iz sebe "majku života", a ova je iz sebe izlučila "pračovjeka" kome je bio zadatak da se bori protiv zlog **Sotone** i njegovih demona.[102]

Taj prvobitni čovjek je od strane Sotone pobijeđen i bačen u mračni ponor, međutim spasio ga je i iz mračnog ponora izvadio "živi duh" koji ga je kao Isusa odveo u "svijet svjetlosti".

Prve ljude Adama i Evu (Adema i Havu) od kojih je nastao ljudski rod stvorio je Sotona iz materije. No, pošto je to radio pri maloj količini svjetlosti, u njima ima i elemenata dobra, te oni posjeduju dvije duše, jedna je iz svijeta svjetlosti, iz raja koja čovjeka podstiče da čini dobra djela, a druga iz carstva mraka koja čovjeka potiče da čini zla djela. Dakle, i u samom čovjeku se vodi borba između dobra i zla, a onda i u svakoj ljudskoj zajednici uključujući i cijelo čovječanstvo.

Isus koji je došao iz svijeta svjetlosti na zemlju uzeo je prividno tijelo da nauči ljude, kako da njihova duša svjetlosti i dobra pobijedi dušu mraka i zla. Dakle, u vječnoj i permanentnoj borbi između dobra i zla svaki čovjek može čineći dobra djela tokom života, moleći se propisanim molitvama i posteći propisane poste, ispunjavajući zapovijedi boga dobra pronaći put **izbavljenja** svojoj duši svjetlosti koja je zarobljena u tijelu (materiji) i dovesti je u raj, tj. pobijediti zlo i mrak. Izbavljenje, odnosno put spasenja je gotovo najglavniji dio Manihejovog učenja. **Manihej sebe smatra Apostolom Isusa Krista "obećanim".... Spasiteljem koga je najavio Isus**. Zato je manihejska religija prava apostolska. Tako su njegovi sljedbenici kao najvažnije držali i tako kontinuirano propovijedali da je manihejska religija prava i nepatvorena apostolska. To se posebno vidi iz Manihejeve hristologije koju je pored ostalih proučavao Schaeder. [103]

---

[102] Daljih nekoliko stranica su simbioza mojih i istraživanja velikog poznavaoca ove teme rahmetli Saliha H. Alića iz njegovog naučnog rada, *Bosanski krstjani*, pitanje njihovog porijekla i odnosa prema manihejstvu u knjizi Bogomilstvoto na Balkanot vo svetlinata na najnovite istražuvanja, materijali od simpoziot održan vo Skopje 1978. god. str. 173 - 179. Radi se zapravo o primjeni komplementarne metode kod ovog poglavlja. Rahmetli S. H. Alić je ovdje nezaobilazan.

[103] H.H.Schaeder, Urform und Fortbildungen des manishäischen Systems, Vorträge der Bibliothek Warburg, Leipzig, 1927., str. 151.-154. i G. Widengren, Mani, str. 139. i 158., fusnota preuzeta od S.H. Alića, CD, str.174.

Isus za Maniheja ima dvojako značenje: po svojoj duhovnoj prirodi on mu je glavni učitelj, a kao paćenik ili mukotrpni Isus (Jesus patibilis) on mu je neprolazni simbol svjetske duše, koja je razapeta u mračnom svijetu zla.

..."U ljudsku se dušu oslobođenu od vlasti Sotone još za života u tijelu useljava Isus ili Duh sveti. Takav čovjek postaje "savršen", "teotok", "zemaljski anđeo i nebeski čovjek", "utješitelj" i "božja snaga", "stanovnik neba" i "Hristov građanin" i "potpuno imun na grijeh", pa od njega "bježe demoni kao i luka od strijele".[104]

U jednom od najstarijih dokumenata o manihejima piše i ovaj detalj: "Oni najviše poštuju Sunce i Mjesec, ali ne kao bogove, nego kao put ili putokaze kuda duša može stići do boga." U manihejskoj eshatologiji približno se uči sljedeće: "Odmah nakon što je duša napustila tijelo ona ugleda svoga spasitelja, uzdiže se u pratnji tri anđela dolazi pred sudiju istine od koga prima priznanje za izbavljenje za pobjedu.[105] Anđeli svjetla predaju darove, krasnu odjeću od specijalnog svjetla, dijademu i vijenac sa krunom od malo ljepšeg svjetla. Trofej pobjede znači da je duša dobra pobijedila dušu zla. Odatle u zavisnosti od stupnja znanja i provođenja vjerskih obaveza i svih zasluga, dušu umrlog jedan do 80 ženskih anđela ukrašenih rajskim cvijećem vodi u raj."

..."U Manihejevom učenju pored izuzetnih opisa raja puno piše o anđelima u liku lijepih djevojaka. Istinski sljedbenik Manihejeva učenja nakon smrti dolazi do svoga vlastitog ja u liku prelijepe djevice koja mu se predstavlja: "Ja sam tvoja nebeska duša ili tvoj nebeski duh". Vodi ga u za njega pripremljenu dvoranu u kojoj je njegovo prijestolje, oblači mu dijademe, stavlja vijenac, sve od različitih nijansi svjetlosti sličnih onima kod duge. Duša u njenom trijumfalnom penjanju prolazi kroz kolonade svjetlosti i to iznad mjeseca i sunca dolazi do oaze mira i radosti, dakle u ono carstvo svjetlosti koje smo na početku ovog izlaganja spomenuli kao svijet savršenstva i svjetlosti nasuprot svijeta zla na zemlji".

Naravno da u taj i takav raj dolaze duše pravih vjernika manihejske vjere, savršenih i pravednih. Duše ostalih osoba ostaju na zemlji i transmigriraju u bilje i drveće, u plodove kao i u ljudima i životinjama. Po tome učenju sve biljke i životinje imaju dušu i osjećaju. Tu živu dušu kako na mnogo mjesta spominju manihejci identifikuju sa paćenim dijelom Isusa koji je u materiji raspet i svugdje pomiješan sa tjelesnim svijetom. Posebno u drveću maniheji uočavaju krst za Krista, tj. njegovo gubilište, te je on po njihovom vjerovanju

---

[104] Kozma, 331, ed Begunov; Evers. PG 131, 45C; Euth. Zig. Pan. Dog PG. 130, 1317 BC, 1321A, 1328B; Rhalls-Potlis, Synt,V, 80; Sym. Thesal. Dial. c. Haer. PG. 155, 65D, Cf. Peuch-Vaillant, De traite, 258.

[105] G. Widengren, Mani und der Manichäismus (IV, 2-3) str. 65-73. i Peuch "Le manichéisme".

"raspet na svakom drvetu", jer se i dio njegove svjetlosti nalazi u svakom drvetu. Zato su krst (križ) smatrali toliko svetim da ga ne smije graditi ljudska ruka od mrtvih predmeta suhog drveta, kamena ili metala. Krst Isusov je dar boži-ji. Stravične patnje i raspeće historijskog Isusa je nešto izuzetno u kozmičkoj drami svih patnji i spasenja u čijem centru je Jesus Patibilis. Izgubljene duše tako učestvuju i dalje u polaganom odnosno trajnom procesu oslobađanja, kroz pat-nje i iskušenja sve do konačnog trijumfa Crkve pravednosti - manihejske crkve, do sudnjeg dana ili strašnog suda, kada će se sve duše sakupiti pred prijestol-jem i tom prilikom odijeliti dobre od zlih.

Ovo je samo djelić iz velikog Manihejevog učenja. Za realiziranje svoga učenja i vjerovanja **Manihej je osnivao crkve.**[106] Od mnogih najpoznatija je ona sa sjedištem u drevnom gradu Babilonu (u dijelu današnjeg Bagdada). U njoj je kao i u drugim manihejskim crkvama uspostavio crkvenu hijerarhiju na čelu sa vjerskim poglavarom, kasnije vjerovatno nazvanim djed. Njemu su bili podređeni 12 magistara (svjedoka, učitelja) i 72 biskupa (visoka nadglednika).

Crkvu su manihejci nazivali svetom i božijom, baš onako kako su svoju vjeru nazivali svetom i božijom. U njoj su sva učenja i propovijedanja bila zasnovana na **Pravdi** i pravičnosti, pa su je tako i zvali Pravda i pravičnost.

Manihejsku crkvu, odnosno vjersku zajednicu činile su dvije kategorije vjernika: malobrojni izabrani ili čisti, visoko obrazovani dobrovoljnim strogim načinom života dostigli stupanj "svetosti" i od odgovarajućih organa crkve proglašeni poglaviti pravedni i dobri. I druga daleko brojnija grupa su slušači koji moraju poznavati vjerske propise, znati se moliti bogu, postiti određene dane u godini itd.

Odnos između njih zasnivao se na Pravdi, kao odnos između savršenih prema nesavršenim, starijih koji moraju puno znati i mlađih koji će učenjem sve više znati, a još neznaju kao stariji, jakih prema slabim.

U crkvenoj hijerarhiji uspostavljeno je pet rangova:

1. učitelji, magistri čiji je broj teorijski ograničen u jednoj crkvenoj zajednici na 12, po potrebi svjedoci važnih događaja, presude i sl.;
2. episkopi- nadzornici i đakoni ukupno 72;
3. prezbiteri, svećenici, starješine i stariji svećenici ukupno do 360;
4. "izabrani" i "izabrane" ili "pravi" i "prave", "istinski" i "istinske";
5. "slušači" i "slušateljice" ili "pripravnici i pripravnice". Na čelu svih je poglavar ili vođa, vrhovni svećenik "svete vjere". Stupnjevi od 1-4 spadaju u "izabrane".

---

[106] O crkvi i njenoj organizaciji kod maniheja, vidjeti Peuch, ibid, str. 586.-619. i Widengren, ibid, str. 97.-107.

Postojale su još razne dužnosti u crkvenoj zajednici: za predavanja, za zadužbine, molitve, pisarska služba i dr.[107]

Između slušača i izabranih postojala je velika razlika u načinu života, pravima i obavezama, odnosno prema tome koliko ko primjenjuje propisana pravila.

U vjersku zajednicu su se primali odrasli nakon što napune 18 godina, ako su sposobni za rasuđivanje i kad to dobrovoljno zatraže o čemu je odlučivala grupa iz reda izabranih.

Postoje naravno čitavi kodeksi propisa o načinima ispovijedanja vjere, molištima, javnim zgradama, ukopu umrlih i obredima, postovima, milostinji, privatnom vlasništvu, pravu nasljeđivanja, proslavama. Centralni dio Manihejeva učenja i za pravovjernu crkvu najpogubnija je teza o dva principa, mnogi tvrde da se radi o tezi o dva boga. Vrhovni princip je Ahura mazda - bog dobra i Ahriman Sotona maltene bog zla.

Na svim ostalim tezama njegova učenja pravovjerna crkva i Istočna i Zapadna mogla je biti pobjednik, a navedena teza je za nju bila najopasnija jer je uzdrmavala glavni stup - njen monoteizam, vjerovanje u jednog jedinog boga, jakoga, svemoćnoga stvoritelja i dobra i zla, koji prema svojoj volji i svom nahođenju ljudima udjeljuje i zlo i dobro. Taj dio Manihejeva učenja je bio najefikasnije duhovno ideološko i teološko sredstvo za ubjeđivanje masa u borbi protiv kršćanske (hrišćanske) crkve najprije u Vizantiji i na Istoku, a kasnije i na Zapadu kad god je dolazilo do sukoba. Rimska kurija i Carigradska patrijaršija su bivali ljuti protivnici oko 190 godina prije, a naročito poslije raskola 1054. g., ali protiv manihejstva su bile jedinstvene jedna i druga, jer su ga se jako bojale.

Naravno da Manihej nije mogao biti nekakav puki i slučajni popravljač i reformator, izmišljač bez krupnih razloga i tadašnje društvene stvarnosti. Njegovo dualističko učenje sigurno je bilo izraz nezadovoljstva i revolta masa protiv kršćanske (hrišćanske) religije i crkve, posebno protiv njenog svećenstva (sveštenstva), koje je zloupotrebljavalo ideju boga jakoga, da bi pomoću nje držali vjernike u pokornosti i poslušnosti i maksimalno ih eksploatirali, jer su postali drugi, ali ravnopravni stalež bogate feudalne klase.

Manihej je vjerovatno odlično shvatio nezadovoljstvo potčinjenih masa kojima nije bilo jasno zašto taj svemogući i aposolutno pravedni hrišćanski (kršćanski) bog tvorac i zla i dobra manjem broju članova svake ljudske zajednice daje i previše mnogo dobra, a malo i premalo zla, a velikoj većini članova takođe svake ljudske zajednice daje mnogo, mnogo zla, a jako malo ili nimalo dobra?!!

---

[107] Augustin, „De moribus Manichaeorum", u Migne, Patrol latina 32, str. 1353.

Ovu stravično protivrječnu društvenu realnost zvanična crkva i njeno svećenstvo nikad nisu mogli braniti niti objasniti. A Manihejevo dualističko učenje je jednostavno riješilo sa tvrdnjom o postojanju dva boga ili dva principa, boga dobra i boga zla, te da zlo potiče od boga zla. Zato se njegovo učenje vrlo brzo širilo. Njemu su prilazili i mnogi visoko obrazovani nezadovoljnici svih klasa i slojeva čak i pojedini svećenici iz zvanične crkve. Čak je i sveti Augustin Aurelije (354.-430.) devet godina bio manihejac.[108] Međutim, to izlazi iz okvira moje teme: **Bošnjani**. Ali ovoliko je bilo nužno s obzirom da je vjera Bošnjana bila manihejska, odnosno Bošnjani su imali po svim karakteristikama mahinejsku Crkvu bosansku, odnosno vjernici Crkve bosanske krstjani su zapravo bili manihejci, što ćemo kasnije potpunije objašnjavati.

U vjersku organizaciju vjernike krstjane primani su muškarci i žene nakon navršenih 18 godina, odlukom skupa starijih uglednih vjernika koji su više dana ocjenjivali da li su oni koje treba primiti u vjernike naučili osnovna znanja dualističke vjere i da li znaju obavljati dužnosti vjernika, te da li znaju molitve, načine posta, osnovna znanja iz kristologije prema tumačenjima vjerovjesnika dualističke vjere Maniheja čije se ime nije spominjalo zbog višestoljetne zabrane i permanentne prijetnje smrtnom kaznom.

Protivnici dualističkog manihejskog učenja su isticali čak, dodavali i pripisivali razne negativne karakteristike tome učenju kao, što su strogi asketizam, odricanje od mesa i vina, čak i spolnih odnošaja za sve vjernike što je glupost u to povjerovati, jer tako bi sebe osudili na nestanak i nebi bilo reprodukcije stanovništva. To se moglo odnositi samo na "savršene koji grijehe ne ljube."

Naprotiv Manihej je ocijenio da se Kristovo učenje i učenje njegovih apostola iz doba ranog kršćanstva od strane zvanične crkve u glavnom dijelu napustilo. To stanje kod zvanične crkve i njeno permanentno bogaćenje na račun siromašnih vjernika Manihej je ocijenio da je ona zapravo napustila izvorno Kristovo učenje o jednakosti između ljudi i naroda, te između polova i umjesto da se bori protiv zla u društvu, sama ga širi i podupire, jer se prema njegovoj ocjeni bogatila enormno na razne grešne i nepoštene načine na račun siromašnih slojeva društva.

B. SAŽETAK O MANIHEJSTVU

Nakon osude toga učenja od rimskog cara Dioklecijana na smrt svakoga ko se njime bavi njegovim **Ediktom** iz 296. god. manihejci se povlače u ilegalu pod raznim imenima tokom stoljeća - u raznim zemljama hristjani, krstjani,

[108] EJ sv. 2 str. 31, vidjeti popis literature na kraju ovoga poglavlja i fn. br. 57a.

kristijani, Hristovi ljudi, poljski ljiljani (obratite pažnju da iz manihejstva dolazi kult poljskih ljiljana u Bosnu), nebeski anđeli, parakliti, svjetlost svijeta, dobri hristjani, najčešće samo "**hristjani**" uglavnom u značenju, jedini ispravni i vjerodostojni sljedbenici i tumači učenja Isusa Krista".[109] Zatim po imenu odličnog manihejca Pavela - pavlićani; po imenu takođe dobrog manihejca Masala - masalijani; po imenu odličnog manihejca "Bogumila" - bogumili.

Vjerske trzavice naročito su potresale Vizantiju za vrijeme cara Konstantina V Kopromina (719.-775.) i njegovih nasljednika. Tada je uslijedilo ono preseljavanje 745 i 757. god. Sirijaca pavlićana (čitaj maniheja) u Makedoniju, Bugarsku i Trakiju.

Manihejstvo - učenje Maniheja ili kako ga u nauci još nazivaju Manes, se nesmije reducirati na bilo koju, samo jednu zemlju, pa nikako ni na Bosnu. Ono je bilo što javno (u početku) što tajno (kasnije) rašireno i prisutno od Sirije i Babilona do Kine, do Španije, a na jug duboko u Afriku sa jakim učvršćenjem u područjima Meke, što će kasnije stoljećima imati jake tradicionalne veze između njega i islama noseći u raznim epohama i u raznim zemljama razna imena, o čemu bi bila nužna posebna istraživanja.

Moramo shvatiti da iako postoji dosta radova o manihejstvu šira javnost ne zna dovoljno. Od izuzetnog je značaja njegovo temeljnije izučavanje. Njemu se mora pristupiti jedino kao historijskom procesu.

Manihejstva su se bojali i Carigradska patrijaršija i Rimska kurija i maniheje odmah osuđivali na smrt ili ih brzo ubijali bez sudskih procesa. Zato se oni i dalje nisu smjeli kazivati kao manihejstvo nego pavlićani, masalijanstvo, bogumilstvo, krstjani Crkve bosanske, patareni, katari, albigenzi itd.

Nas kod naprijed izloženih činjenica najviše zanima; imamo li pravo krstjane Crkve bosanske i bogumile smatrati manihejcima. Naravno, oni su i jedni i drugi manihejci, jer im je kao i ostalim vjerovjesnik Manihej. Bogumil je bio odličan manihejac, ali nije bio vjerovjesnik, nego se služio Manihejevim učenjem. Zato je ispravnije da bosanske krstjane smatramo manihejcima.

Sve smo ovo naveli da pokažemo da Bosna nije bila jedina zemlja u kojoj je postojala dualistička religija. Po Nadi Klaić tu do sredine XV stoljeća nije bilo ni katolika ni pravoslavaca, zato se toliko razvila i najduže opstala. Dok su je na istoku spriječile vizantijske, bugarske i srpske vlasti po uputama Carigradske patrijaršije, a na zapadu Rimska kurija i vlasti država u kojima su djelovali dualisti: Italije, Francuske i drugih zemalja. U Bosni su historijske okolnosti bile takve da su je prigrlili Bošnjani i svi vladari Bosne do bosanskog kralja Stepana Tomaša.

---

[109] D. Dragojlović, CD, str. 260. u fusnoti, navodi 16 autora više stranih, ali i naših, navodeći izvore i njihove knjige i stranice gdje piše o gore navedenim imenima i njihovim značenjima.

C. ŠIRENJE MANIHEJSTVA

Kratko o širenju dualističke ideje i nauke od polovine III do polovine X stoljeća, do pojave popa "Bogumila" oko 935. god. u obliku sažetka

... U III st. odmah nakon objave manihejstvo se širilo ne samo na istok zaključno sa Kinom nego i cijelim Rimskim carstvom od Babilona i Mezopotamije do Španije.[110]

Kako ćemo u daljem izlaganju vidjeti Manihej je svoje učenje objavio (po njegovom tvrđenju) u svojstvu božijeg poslanika na dvoru perzijskoga kralja Šepura I iz dinastije Sasanida, izlažući ga više mjeseci 241 g. u prijestolnici Ktesifon.

Šepura I je to učenje oduševilo pa je Maniheju odobrio da ga širi kako zna i umije. Širio ga je planski godinama po Perziji, Pakistanu, Indiji, Kini. Kad se otuda vratio u Babilonu je osnovao dualističku crkvu i učilište, a onda 276. god. su ga uhvatili i razapeli na križ - krst i živ je spaljen, ali njegovi učenici misionari su nastavili rad po Siriji, Egiptu, Vizantiji i Evropi. U kineskom Turkestanu manihejstvo je postalo državna vjera kod Ujgura sve do X stoljeća. U starom Babilonu (dijelu današnjeg Bagdada) osnovan je studij sličan današnjim teološkim fakultetima. Rekosmo sveti Augustin Aurelije (354-430) je bio devet godina manihejac.

Manihej je dakle po povratku iz Kine i Indije u starom Babilonu današnjem Bagdadu osnovao manihejsku crkvenu organizaciju 273. god. kojoj je sam bio na čelu. Uz njega je postavio dvanaest magistara (visokih učitelja) i 72 episkopa. U izvorima se tvrdi da je Manihej tu sakupio sve svoje ranije izdavane knjige, slike i crteže i mnogo uputa i poslanica koje je slao svojim sljedbenicima - apostolima. Svojih pet glavnih knjiga i preko 76 manjih radova pisao je pismom koje je sam izmislio i objasnio, a koje je bilo vrlo jednostavno. Knjige je pisao na više jezika: armejskom, pahlevi, indijskom, kineskom i dr. Manihejci su kasnije najviše koristili Manihejevu zbirku slika popraćenih objašnjenjima i smatrali je svetom knjigom. To je zapravo neka vrsta ilustriranog Manihejevog Evanđelja prilagođenog širokim masama naroda. Na staroarmejskom jeziku to Evanđelje zvalo se Erženg, a na grčkom Eikon. Sam Manihej ga je zvao "živo Evanđelje". Izgleda da ništa manje nisu bile značajne i druge njegove knjige: "Blago života", "Knjiga tajna".

O Maniheju i njegovim knjigama opširno je napisao veliki iranski historičar Hand Mir oko 1480. god., a kasnije cijela plejada historičara.[111]

---

[110] ELZ sv. 3. str. 373.

[111] G. Widergren, Mani und der Manichäismus, pogl. VII: "Die manichäische Kunst"... Berlin, 1889, str. 366.

Izgleda da je baš on u starom Babilonu u blizini današnjeg Bagdada **pored pomenute crkve osnovao studij sličan današnjim teološkim fakultetima**. Sve je to doprinijelo naglom širenju manihejstva... U trećem stoljeću odmah nakon objave manihejstvo se širi ne samo na istoku nego i u cijelom Rimskom carstvu od Babilona i Mezopotamije do Španije.[112]

Manihejevo učenje i vjera su se brzo širili, jer je na razumljiv način objašnjavalo izvore zla na ovom svijetu. Zlo se nalazi i u ljudima, u svakom čovjeku ima i dobra i zla.

No čovjek iz sebe može istjerati zlo duhovnim pročišćavanjem samoga sebe: propisanim pošćenjem, molitvama bogu dobra četiri puta danju i četiri puta noću. Učenjem i trajnim sticanjem znanja, činjenjem dobrih djela, da stalno širi manihejsku vjeru učeći druge ljude da ne čine zlo i da se mole bogu dobra. Manihej je oštro kritizirao zvaničnu crkvu da je brojne principe Isusa Krista zanemarila, te da ih krivo tumači.

Prve su se Maniheju suprotstavile i kod vlasti optužile perzijske mage, nakon čega je Manihej po jednim izvorima razapet na križ (krst) i spaljen 276. god., a po drugima živom odrta koža koja je napunjena suhom travom i obješena kod glavne kapije grada Gundišapura da bi zaplašili njegove sljedbenike, po tome se ta kapija vjekovima naziva Manihejeva kapija.

Njegovo se učenje brzo **širilo** jer je na jednostavan i pristupačan način objasnilo pitanje: **odakle zlo na svijetu**, koje hrišćanstvo (kršćanstvo) sa monoteističkog gledišta nije dovoljno objasnilo niti riješilo.

Kako kršćanski teolozi teorijski nisu mogli da pobijede manihejce to učenje postalo je opasno za tadašnju rimsku Crkvu i Rimsko carstvo, a kasnije i za Vizantijsko carstvo i Carigradsku patrijaršiju.

Zbog toga je, ponavljam najprije rimski car Dioklecijan 296. god. izdao Edikt kojim se zabranjuje manihejsko učenje, a oni koji ga propovijedaju i šire osuđuju se na smrt. Na taj Edikt se kasnije vjerovatno nadovezuje rimski car Teodosije (347. - 395.) i još kasnije vizantijski car Justinijan I (482. - 565.) koji su za manihejce ponovo propisali smrtnu kaznu nakon što su ih još jače istakli i proglasili za najopasnije neprijatelje zvanične crkve i države.[113]

Manihej u svojoj nauci tvrdi da se u svijetu od iskona vodi borba između dobra i zla, odnosno između boga dobra i đavola (sotone), kojeg je on smatrao bogom zla.

---

[112] Katoličanstvo u BiH, str.29.

[113] O Dioklecijanovom Ediktu protiv maniheja i kasnijim njihovim kaznama, progonima i uništvanjima vidi u knjizi: Georg Widengren, Mani und der Manichäeism, ostalo kod S.H. Alića navedeni rad str. 179.

Rekli smo da je sam Manihej osnovao Crkvu, a i njegovi pristaše relativno brzo po njegovom smaknuću nastavili osnivati dualističke - manihejske crkve i učilišta najprije u starom gradu Vavilonu (Babilon) koji se nalazio u blizini današnjeg Bagdada na rijeci Eufratu odakle se manihejstvo širilo na okolne tadašnje narode: Vavilonce u Mezopotaniji, Asirijce, Medijce, Jermence (Armence), te na kasnije Vizantijske pokrajine (oblasti) Kapadokiju, Kilikiju, Frigiju, Lidiju i dr.

Bilo je perioda uspona i povlačenja u ilegalu mijenjajući imena, ali se suština Manihejevog učenja i vjerovanja nije bitno mijenjala.

Manihejstvo se održalo preko 1200 godina od Objave 241 - 1463. tj. do pada Bosne. Prilagođavalo se konkretnim društvenim odnosima kroz vijekove. Nauka i religija Manihejeva činila je osnovu naučavanja svih kasnijih dualističkih grupa i pokreta: pavlićani, maselijani, **priscilijani**,[114] bogumili, babuni, kutugeri **krstjani** - vjernici Crkve **bosanske, albigenzi, patareni, valdenzi, katari** itd. Svi su oni samo izdanci manihejstva. Svima njima je osnovno učenje manihejstvo. Oni nemaju svojih vjerovjesnika. Istinski vjerovjesnik je Manihej.

"Kad bi rimske pape i carigradski patrijarsi se pridržavali Kristova naučavanja morali bi narediti da se svećenstvo odrekne u korist potlačenih tolikih materijalnih dobara i tolike silne svjetovne vlasti". Te kritike im ni rimski papa ni carigradski patrijarh nisu mogli ni slušati, a kamoli oprostiti. Naprotiv, vlasti kršćanskih država žestoko su ih progonili i surovo uništavali. Protiv manihejaca, a kasnije masalijana, pavlićena, bogumila, krstjana, albigenza i katara se zvanična crkva borila žestoko sa izuzetno okrutnim inkvizicijskim metodama.

Za borbu protiv albigenza i drugih "hereza" osnovana je u XIII st. specijalna crkvena institucija pod imenom "**Sveta inkvizicija**", koja je osnovala veliki broj zatvora, mučilišta, lomača i stratišta, u kojima i na kojima su stradali ko zna koliko desetina hiljada manihejaca svih varijanti i boraca za pravednije društvene odnose za poboljšavanje položaja kmetova, ponegdje i robova, dakle potlačenih ljudi i naroda. Ja ovdje ne kritiziram nego kazujem da je takva bila historija, zanima nas istina.

Manihejstvo je postalo religija koja je bila prihvaćena od više naroda, ali kako smo naveli zbog stroge zabrane ona se širila pod skrivenim drugim imenima.

Veliki francuski prosvjetitelj Bayle u svom enciklopedijskom "Rječniku" izjednačio je termine dualizam i manihejstvo.

---

[114] Priscilijan (?-385) osnivač dualističkog učenja u Španiji. Smaknut kao heretik.

Zvanična crkva nije s manihejcima mogla teorijski izaći na kraj zato su ih se bojali i carigradska pravoslavna i rimska katolička crkva. Zato su ih najprije satanizirali, i osudili na smrt, ubijali gdje god su mogli, a gdje nisu onda su ih prešućivali ili beskrajno klevetali.

Praktično od kad je sam Manihej razapet na križ 276. g. i spaljen, manihejci su od zvanične crkve i državnih vlasti Rimskog carstva zabranjeni, progonjeni, nemilosrdno mučeni i ubijani često spaljivanjem, nakon čega su se oni koji su ostali živi povlačili u ilegalno djelovanje koje nikad nije prestajalo. Djelovali su tajno kad god nisu mogli javno, ali pod drugim imenima. Kasnije je historija pokazala da su to bila sljedeća imena: pavlićani, masalijani, poljski ljiljani, pravi kristovi vjernici, kutugeri, krstjani, bogumili, babuni, patareni, albigenzi, katari. To je ono kako su oni u različitim periodima historije sami sebe zvali. O čemu će još biti riječi.

Čini mi se da sam dovoljno napisao o Maniheju i manihejstvu, a ubrzo ću napisati o Pavelu i pavlićanima, o Masalu i masalijanima, odnosno kako je Manihejska misao, učenje i vjerovanje dospjelo u Makedoniju, Bugarsku i Trakiju. Prema D. Dragojloviću u knjizi "Bogumilstvo na Balkanu i u Maloj Aziji", te Veri Antić, nekoliko bugarskih i grčkih autora, manihejstvo je bilo raštrkano po mnogim područjima Vizantije kad se to uzme u obzir, zatim kad se njima doda deportovanje manihejaca 745., 757. i 772. u Makedoniju i Bugarsku realno je pretpostaviti da je manihejsko učenje dospjelo na Balkan prije nego što su Kliment i Naum otpočeli njihov rad na pokrštavanju predaka Bugara, Makedonaca i Rašana i to za cijelih 100 godina.

Kad se krene od ranih početaka rada manihejaca na Balkanu onda to mnogi historičari počinju ih povezivati sa markionistima koji su po Vizantiji djelovali i poslije VI stoljeća kad je u Vizantiji djelovalo više raznih sekti, koje su takođe dualisti.

Postoji veći broj imena naziva za rane dualiste u Vizantiji, odnosno Makedoniji i Bugarskoj, naročito zbog različitih etnikona i jezika: grčki, makedonski, bugarski, kasnije srpski, bosanski itd., što je svakako otežavalo naučno utvrđivanje istine o njima.

Dakle, ti deportovani Sirijci i Armenci ispovijedali su Manihejevo učenje, a sebe nazivali pravim **hristijanima**, hristovim građanima, pravim hristjanima.

Manihejci, koje je kako smo na više mjesta naveli rimski car Dioclecian svojim Edictom iz 296. god. osudio na smrt, su tokom VIII stoljeća pored ostalih područja; Azije i Srednjeg Istoka djelovali širom Vizantijskog carstva naročito u današnjoj Grčkoj, a odatle po Balkanu. Za područja Grčke i Balkana, gotovo svi autori (Zigaven, Ana Komnina) navode veliki broj izvora da **su sebe nazivali hristjani** (oni koji najviše slijede učenje Isusa Hrista). A

narod ih je i ovdje pored toga imena nazivao još: ljiljani, novi apostoli, nebeski anđeli, paraklitima, svjetlošću svijeta. No najvažnije kako su oni sebe nazivali da su hristjani. Za našu temu je to od izuzetnog značenja jer nas nedvojbeno usmjerava, da je to dualističko učenje dospjelo u Bosnu znatno prije nego su isti takvi dualisti u Makedoniji i Bugarskoj dobili ime bogumili i u Italiji patareni.

Manihejska misao se širila planski slično kako se širilo kršćanstvo, budizam, itd. odašiljanjem misionara svećenika, propagatora, naročito tamo gdje kršćanstvo još nije dospjelo. Takvo područje nesumljivo bio je **cijeli Balkan** nakon doseljenja Južnih Slavena, koji su kako je dokazano u nauci bili politeisti i na nivou prvobitne zajednice. Upravo su bili prava prilika za manihejce, jer lakše je bilo ubjeđivati politeiste nego već osviješćene monoteiste, npr. Grke. Zato lahko vjerujemo da su došli dualisti manihejskog porijekla u Makedoniju, Bugarsku, Rašku, jer još nije bilo pripadnika pravovjerne crkve kod Slovena. Kako god su došli tamo da šire svoje učenje došli su i u Bosnu, Dalmaciju, Srem i Slavoniju; što najbolje dokazuju dokumenti Kongresa dualista održanog 1157. god. u francuskom gradu San de Kariman pod predsjedavanjem tadašnjeg vođe svih dualista Azije, Balkana i Evrope, Nikete iz Carigrada. I posebno događaji vezani za održavanje historijskog zbora na Bilinom Polju 08.04.1203.g.

"Jedan od najranijih dokumenata koji govori o dualistima u Makedoniji bez sumnje je biografija sv. Klimenta Ohridskog koju je napisao ohridski arhiepiskop Teofilakt. U njoj piše da se nakon Klimentove smrti 916. god. na teritoriji ohridske arhiepiskopije brzo širila "zla jeres", koja je kasnije dobila ime bogumilstvo".[115]

Dualisti su izgleda prevagnuli u Dragovitskoj crkvi koja se nalazila u južnoj Makedoniji u blizini Soluna, a ime je dobila po slavenskom plemenu Dragoviti koji su tu bili naseljeni. Više pisaca o Katarima u Zapadnoj Evropi pisali su da su preci katara došli iz te crkve.[116] Dakle, dualisti su postepeno osvojili prvu pravoslavnu crkvu.

I Franjo Rački piše da je Dragovitska crkva dugo bila centar dualista u početku koji su kasnije nazvani bogumilima u Makedoniji.[117]

Ali nešto kasnije dualisti su osvojili i Melničku crkvu u Bugarskoj. Tako su ovladali izgleda prvo Makedonijom, a malo kasnije i Bugarskom. U početku, znatno prije pojave popa "Bogumila" oni su sebe nazivali hristjani,

---

[115] A. Milev, Kliment Ohridski, *Žitije*, Sofija, 1955., 89. fusnota preuzeta i prenijeta od Taškovskog u dj. str. 30.

[116] Vidi Božidar Petranović, *Bogumili Crkva bosanska i krstjani*, Zadar, 1867., na više mjesta navodi di Rainera Sakonia.

[117] F. Rački, *Bogumili i patareni*, Bgd., 1931. str. 370.

to se vidi da Dragan Taškovski kad navodi i Petranovićevu studiju piše je ovako: "Bogomili - Crkva bosanska i hristijani." Potpuno na sličan način dualisti - krstjani su osvojili ćirilimetodske samostane u Bosni i pretvorili ih u svoje hiže.

Dakle, vremenom ova riječ hristjani u bosanskom jeziku se počela izgovarati krstjani, sa istim značenjem: pravi sljedbenici Isusa Hrista (Krista).

A protivnici, odnosno zvanična crkva im je davala najčešće pogrdna imena: "bogomrski zli jeretici", "bezbožnici" "lažni monasi" "lažni sveštenici" "skotovi" "neprijatelji Hrista i nebeskog carstva" "anti kristi" krstjane u Bosni su nazivali "zla hereza", "bosanska kuga"[118] "zla jeres", u Makedoniji i Bugarskoj "bogohulnici", "skrnavitelji (prave vjere)", "lažni proroci", "neprijatelji crkve i zakona"[119] itd.

Da bi se kod naroda odbranili od navedenih ružnih i neistinitih imena oni su sebi davali imena sa pozitivnim značenjima, naime, narodu su govorili da su oni "nebeski anđeli", "parakliti", "**poljski ljiljani**", "svjetlost među ljudima", "dobri ljudi", ili najčešće su sebe nazivali "dobri hristjani" ili samo "hristjani", dakle onima koji doslovce cijene Isusa Hrista (Krista). Ovo ime kako ćemo kasnije vidjeti zadržalo se u Bosni, tj. tako su se cijelo vrijeme nazivali vjernici Crkve bosanske, zvali su se hristjani Crkve bosanske, kasnije krstjani Crkve bosanske, dakle u značenju pravi Kristovi vjernici.

Čak i kad se pojavio "Bogumil" (935 - ?) to učenje se zvalo pravo hristjansko. Ime "bogumilstvo" je dobilo puno kasnije poslije Bogumilove smrti tek negdje u XI ili XII stoljeću u vrijeme Nikete 1167.

Samo je jedan **Vjerovjesnik** za gotovo sve varijante dualizma!

Noseći u raznim epohama razna imena: od Pavela - pavlićani, od Masela- - masalijani, od Bogumila - bogumili, zatim kad su protjerani bogumili iz Makedonije od Vasilija II oko 1015. - 1025. - dospjeli u onu četvrt Milana koja se zvala Patarija po njoj dobili ime patareni. Oni koji su dospjeli u francuski grad Albi i odatle širili manihejstvo zvali su se albigenzi. U drugim evropskim zemljama zvali su ih katari (od grčke riječi kataris što znači čisti, hristjani, kristjani, krstjani) kao i one u Njemačkoj, Švicarskoj i Španiji.

Ali svi su oni korijenom od Maniheja, drugi vjerovjesnik nije do sada otkriven.

Albigeneze je najprije osudio kao heretike papa Aleksandar III, a papa Inoćentije III vodio protiv njih krstaški rat. Nema razlike **u bitnim pitanjima** dualističkog vjerovanja između njih i svih onih manihejskih varijanti na

---

[118] Drag. Dragojlović, Bogumilstvo na Balkanu i u Maloj Aziji, Beograd, 1982. str. 260. Ispod citiranih naziva u tekstu navodi u fn. 2, 3 i 4 preko 30 izvora.

[119] Prezbiter Kozma fn. 2, D. Dragojlović, CD, str. 70.

istoku (pavlićana, masalijana, bogumila, krstjana Crkve bosanske i dr.). Albigenzi i katari su zapravo od njih i nastali. Nisu oni samonikli u Evropi niti imaju svoga evropskog vjerovjesnika. Najvjerovatnije da su jedni iz Bagdada i drugih područja Srednjeg istoka dospjeli u Francusku i vjerovatno se spojili sa onim pobjeglicama iz Makedonije i Bugarske, a onda tako ojačani nastavili rad na širenju manihejstva po Francuskoj i Evropi.

Ponovimo, svima je vjerovjesnik Manihej (Manes).

U sadašnjem vremenu na osnovu brojnih novih dokumenata grčkih, bugarskih, makedonskih, rimskih, francuskih, njemačkih, poljskih, španskih, ruskih, čeških, slovačkih, bečkih i drugih i na osnovu njih objavljenih brojnih novih naučnih radova, treba revidirati ono što je u nauci gotovo opće prihvaćeno a nije bilo dovoljno potvrđeno.

Ocjena carigradskog patrijarha Teofilakta oko 950. potvrđuje da je manihejstvo odavno prisutno u Bugarskoj.

Nosioci toga učenja na početku vjerovatno decenijama, najmanje od 745., 757., 782., pa decenijama do oko 935. god. kad je kao vulkan buknulo nisu bili niti samo Bugari, niti samo Makedonci nego i prognanici Sirijci, Jermeni i vrlo **vjerovatno Grci i to posebno svećenici koji su studirali teologiju** u Carigradu i mnogi od njih radili u Carigradskoj patrijaršiji, gdje se više tajno, a ponekad i javno raspravljalo o Manihejevom dualističkom učenju. Jer, radi se o vrlo svestranom teološkom, hristološkom, kosmološkom, antropološkom, eshatološkom, socijalnom, političkom, kulturnom, književnom itd. učenju, koje je najozbiljnije i najoštrije kritikovalo zvaničnu crkvenu i državnu organizaciju. Ako se na nekog od sveštenika posumnjalo bivao je suspendovan ili protjeran iz Carigrada itd., a on se često pridruživao dualistima.

Moramo biti razumni, o tako visoko učenim temama nisu bili kadri diskutirati i raspravljati nedavno doseljeni Slaveni i Bugari koji su bili nepismeni na nivou prvobitne zajednice, mnogoboštva, praznovjerja i sujevjerja, sve do djelovanja učenika Ćirila i Metodija, Klimenta i Nauma, te kasnije njihovih učenika. Učenici Klimenta, Nauma i njihovih učenika djelovanja su se ozbiljno osjetili upravo krajem IX i početkom X stoljeća i prema onome što piše u njihovim žitijima (biografijama) imali su najviše teškoća u sudaru sa već prisutnim dualističkim učenjem.[120]

U pomenutom žitiju Klimenta Ohridskog koje je napisao ohridski arhiepiskop Teofilakt, (to nije onaj carigradski patrijarh iz 950.g. koji se takođe zvao Teofilakt) između 1084. i 1108. god. piše da je sv. Kliment pred

[120] Dragoljub Dragojlović i Vera Antić, Bogumilstvo srednjovekovna izvorna grada, Skopje, 1978., str. 160.

svoju smrt 910. god. ozbiljno počeo da progoni "zlu jeres" iz svoje "episkopije". Ovaj dokument i brojni drugi pokazuju da je dualistička hereza u Makedoniji čak i u Ohridskoj oblasti postojala prije pojave Bogumila oko 935. O ovome je vrlo uvjerljivo pisao D. Obolenski.[121]

Od kada se upotrebljava ime bogumili? Tek pod kraj XI (vidi D. Dragojlović, CD, str. 76, 78) a od tada se gotovo za sve dualističke jeresi u nauci neopravdano (čak i za one iz VIII i IX stoljeća u Makedoniji i Bugarskoj) upotrebljava naziv bogumili. A "Bogumil" je najsnažnije djelovao sredinom X st.

Historijski slijed je bio: **manihejstvo - pavlićianstvo - masalijanstvo - hristjani (krstjani) - bogumilstvo - patareni - albigenzi - katari**. Radi se uvijek o manihejstvu i samo o manihejstvu, ne može nas skrenuti s puta ka istini, to zastupaju V.G. Vasilevski i I. Dujčev.[122]

Pavel, Masal i Bogumil nisu nikakvi novi vjerovjesnici dualizma. Oni su odlični realizatori manihejstva.

Mi smo ranije napisali prema nizu izvora koje je sakupio i o kojima je pisao Dragoljub Dragojlović i naveo niz istraživača koji su kao i on utvrdili da su se dvobošci u Makedoniji i Bugarskoj do oko sredine XI st. nazivali hristjani, dobri hristjani, Hristovi građani i poljski ljiljani, te da je njihovo učenje i vjerovanje manihejsko.[123] Ovo ime hristjani je kako smo ranije pisali bilo prisutno osim Grčke u Makedoniji i Bugarskoj uporedo sa imenima pavlićani i masalijani još od kraja VIII pa kroz cijelo IX, X i vjerovatno do polovine XI stoljeća. To je sve dok je u Makedoniji i Bugarskoj prevagnulo ime bogumili, a u Raškoj babuni.

Dakle ime hristjani (kristjani) je dugo trajalo i prethodi, preteča je imenu bogumili u Makedoniji i Bugarskoj. A kako je dualistička vjera u Bosnu vjerovatno dospjela znatno ranije ili možda u ranom periodu Samuilova carstva, dakle prije nego što se je učvrstilo ime bogumili. Dualisti su najvjerovatnije donijeli to učenje u Bosnu u vrijeme dok su sebe nazivali hristjani (kristjani). Kasnije je to ime u Bosni evoluiralo, odnosno izgovarano bosanskim jezikom, krstjani što ima potpuno isto značenje sa imenom kristjani - hristjani.

---

[121] D. Obolensky, The Bogomils, A. Study in Balkan Neo-Manichaesm, Cambridge 1948., str. 154. i još više D. Dragojlović, CD, str. 86.

[122] D. Dragojlović str. 85./ fus. br. 81.

[123] Vidi dr. Dragoljub Dragojlović, Bogomilstvo na Balkanu i u Maloj Aziji, Beograd 1982. str. 69--91. Uz to njegovo poglavlje naveo je u fusnotama preko 100 mjesta u više od 90 bibliografskih jedinica u kojima piše da su se manihejski dualisti u Makedoniji i Bugarskoj pored imena pavličani i masalijani prije imena bogumili neprekidno zvali hristjani i kristjani.

Zbog toga je to gotovo potpuno isto dualističko vjerovanje i ista ona manihejska vjerska organizacija. Naučnici su i ove u Bosni nazvali bogumilima, tako da to nije suštinska greška, ali ipak, istina je, oni su sebe zvali krstjani, a ne bogumili.

Isto tako patareni u Italiji, albigenezi u Francuskoj, katari u Švicarskoj, Njemačkoj, Španiji i dr. nisu imali svoje evropske vjerovijesnike nego su širili manihejstvo. Sve su to dosljedni sljedbenici Manihejeva učenja.

I najzad ono što nas najviše zanima **krstjani Crkve bosanske** nemaju drugog vjerovjesnika osim Maniheja. O dospjeću manihejstva u Makedoniju i Bugarsku, 745., 757 i 772. posebno govori pismo episkopa Stilija upućeno papi, Stefanu V u kojem ga obavještava o bjekstvu u Bugarsku "maniheja Santaborina", oca Teodora Santaborina, dobro poznatog manihejskog "jeretika" i protivnika patrijarha Fotija.[124]

D. Dragojlović u CD na str. 85 - 87 navodi oko petnaest istraživača koji su se bavili dospijećem dualizma u Makedoniju, Bugarsku i Trakiju, među kojima ima i onih koji misle da nema dovoljno dokaza da su ti kolonizirani izbjeglice Sirijci i Jermeni bili pavlićani i masalijani, ali su manjina.

Ali ono što je nepobitno od sredine VIII stoljeća manihejstvo postoji u Bugarskoj, Makedoniji i Trakiji, a kako možemo biti sigurni da se nije širilo i u ostalim okolnim zemljama: Albaniji, Duklji, Raškoj, Humu, Bosni, Dalmaciji itd. Bosna je za njih bila bogom data, što će mo vidjeti docnije.

Kad je manihejsko učenje dospjelo u Makedoniju, Bugarsku i na Balkan uopšte? Vjerovatno vrlo rano, krajem VII st.

U vizantijskim dokumentima se često spominje da se hereza širi u zapadnim dijelovima Vizantije, a to je Balkansko poluostrvo. Vidi D. Dragojlović CD str 93.

Podaci se o tome najviše nalaze u anatemama i posebno u žitijima (biografijama) brojnih carigradskih patrijarha, arhiepiskopa, te vizantijskih careva u kojima piše da su se žestoko borili protiv dualističke hereze. Sve te i druge izvore u svom istraživačkom radu koristila je za naučne analize velika vizantijska historičarka princeza Ana Komnena (kći Alekseja I Komnena cara Vizantije 1081. - 1143.) u svom grandioznom djelu od petnaest knjiga pod naslovom **Aleksijada**. Vjerovatno se iz toga izvora napajaju istraživači u zadnjih 150 godina.

Ana Komnena (1081. - 1138.); Zigaben (1117.) su izuzetno relevantni, te Nikifor Grigor i njegovo djelo u svojoj *Istoriji Romeja* opisao je progon jeretika iz redova monaha i nižih sveštenika sa Svete Gore.[125]

---

[124] D. Dragojlović, Bogomilstvo na Balkanu, str. 87 / fn 90.

[125] D. Dragojlović, II izdanje str. 43. Taškovski, CD, obavezno!

Širenje manihejstva bilo je dakle uspješno od Babilona do Kine. To su bili školovani svećenici prvi u onoj školi koju je osnovao Manihej u Babilonu. Budući su se toliko stoljeća održali znači da su imali tajne škole. Jedina ona u Bosni nije bila tajna. Naime prof.dr. Enver Imamović pokušava dokazati da je u Visokom postojalo visoko dualističko učilište. Postoje mišljenja da je mjesto Visoko dobilo ime po tom visokom učilištu. O čemu će još biti riječi.

Dakle, zbog nemogućnosti izlaženja na kraj tako da ih se ubjeđivanjem pobijedi, rimski i vizantijski carevi osudili su ih na smrtnu kaznu. Uslijedili su progoni i ubijanja, te njihovo povlačenje u ilegalu.

Uslijedila je pojava manihejaca pod imenom pavlićani i masalijani u Vizantiji, Siriji i Jermeniji. Nisu se nigdje smjeli zvati manihejci jer su bili osuđeni na smrt. Dogodio se njihov progon i koloniziranje u Makedoniju, Bugarsku i Trakiju. Ali najbitnije je njihovo namjerno plansko širenje.

U Makedoniji i Bugarskoj desio se njihov sukob sa pravovjernom crkvom sa Klimentom i Naumom pa i sa svećenicima učenicima Klimenta i Nauma. Tada se još nisu zvali bogumili 883., 893., 901., 917. (Vidi D. Dragojlović CD str 93-96.)

S velikim bijesom i žestinom se zvanična crkva odnosila prema bogumilskoj i albigenskoj varijanti manihejstva kad bi se ovi usudili kritizirati zvaničnu crkvenu organizaciju kada bi narodu objašnjavali da se svećenstvo obogatilo, da se grabi za velika uživanja, te da su se tako ustvari odrekli onog dijela propovijedanja Isusa Krista o jednakosti ljudi i naroda i time izgubili pravo da se ubrajaju u prave kršćane. Bogumili, krstjani, patareni, katari i albigenzi su tvrdili da papa i visoki crkveni velikodostojnici nemaju pravo biti na tako visokim funkcijama kad imaju velike zemljišne posjede i ogromna materijalna dobra, na suprot izrazite većine članova svake društvene zajednice koji žive u beskrajnoj bijedi i siromaštvu. Jedni su zgrabili mnogo, mnoga dobra a drugima je ostalo mnogo, mnogo zla, bez dostojanstva koje je srozano na nivo fukare i bijednika. Po tim suštinskim kritikama bez sumnje prepoznajemo manihejstvo.

S obzirom na težak život tadašnjeg stanovništva Makedonaca posebno, to je vrijeme ranog feudalizma, dualističko učenje nalazi pogodno tlo i sve više tu svijest i učenje mase prihvataju. Pojavljuje se čovjek (Grci kažu njihov odbjegli svećenik) koji je dobro ovladao Manihejevim učenjem s kojim vrlo brzo i uspješno osvaja dio svećenstva zvanične crkve, a kasnije svi zajedno ovladavaju masama, posebno u Makedoniji, te iz razloga da ne bude otkriven sebi je dao nadimak odnosno konspirativno ime "Bogumil". Dakle manihejstvo i dualisti pod raznim skrivenim imenima na Balkanu i po Vizantiji postoji najmanje od sredine VIII st., a "Bogumil" mu se stavlja na čelo oko sredine X stoljeća.

Vjernici dualizma su sebe i tada i još dugo kasnije zvali pravi hristjani i nije im bilo potrebno mijenjati ime. Tako da do sada nedovoljno naučno zasnovano ime bogumili treba pomjeriti tek negdje u sredinu XI stoljeća.

Rimsku katoličku crkvu i Carigradsku pravoslavnu crkvu nisu priznavali, jer su vjerovali da se one ne pridržavaju u potpunosti Kristovih načela, posebno onih o jednakosti ljudi i naroda.

Postoji još autora koji su postavili ovakva i slična pitanja o širenju manihejstva, te postavili kontra hipoteze. Nadam se da će cijenjeni čitaoci naći odgovore ako ne na sva, ono bar na većinu njih u ovoj knjizi.

Nakon višedecenijskog rada otkrio sam da je ustvari u pitanju manihejstvo.

I u starijoj izvornoj građi se bugumilstvo identifikuje s manihejstvom... označavanjem Manesa (Maniheja) kao vjerovjesnika i njegovih učenika kao njegovih apostola.

D. OŽIVLJAVANJE RADA MANIHEJACA

Pod imenima: pavlićani, masalijani, hristjani, krstjani, bogumili, babuni, kutugeri itd.

1. Pavlićani

Propašću Rimskog carstva 476. g. ostala je vizantijska država formirana (330.-395.) u istočnom dijelu Rimskog carstva od koje je nastalo Istočno rimsko carstvo nazvano Vizantijsko carstvo čiji je glavni grad bio Konstantinopulos kasnije Carigrad današnji Istanbul (Stambol).

Vizantija je obuhvatila zemlje Bliskog istoka, Malu Aziju i Balkansko poluostrvo, a upravo po zemljama Bliskog istoka i Male Azije pod raznim imenima javno ili tajno bilo je rasprostranjeno i trajno prisutno manihejstvo. Čas bi se pojavili naglo kao vulkan da bi se nakon žestokih progona i uništavanja povremeno pritajili, kao kad se vulkan privremeno ugasi, pa opet bukne i naglo žestoko proradi.

Tako je u VII st. u Jermeniji buknuo pokret sa u osnovi Manihejevim učenjem na čijem čelu je bio **Pavle ili Pavel** po kome su se njegovi sljedbenici nazvali pavlikijani (pavlićani). Odmah treba reći da on nije prorok, nije izišao sa svojim nego sa Manihejevim učenjem. Bio je, dakle, dobar manihejac. No, pokrenuo je mase u borbu protiv zvanične crkve i države zbog beskrupuloznog izrabljivanja, dakle protiv nepravde i zla.

U gornjem toku rijeke Eufrata pavlićani su formirali svoju državu. Vizantijski carevi su vodili žestoke borbe protiv nevjerovatno borbenih pavlićana, koje su poslije najtežih mučenja, spaljivali kad bi ih uhvatili. I sve

to na osnovu navedenih propisa i presuda Dioklecijana, Teodosija i Justinijana I izrečenih i primjenjivanih prema manihejcima.

Vizantijski car Konstantin V Kopromin (719. - 775.) car od 741. prognao je žene, djecu i **starce** pavlićana iz Sirije i Jermenije u Makedoniju, Trakiju i Bugarsku u dva navrata i to 745. i 757. godine. To preseljavanje nastavio je i vjerovatno dovršio vizantijski car Lav IV 778. g. iz Sirije u Trakiju.[126]

Smještali su ih izgleda među nedavno doseljene Slavene koji su znamo bili mnogobošci, pa će ih uskoro pokrštavati zajedno s njima. Ovo ne znači da manihejstva nije bilo kod Grka na Balkanu i prije navedenih događaja i prije doseljavanja Slavena.

2. Masalijani

Car Ivan Cimiskis (924. - 976.) car od 969., preselio je takođe veliki broj masalijana iz Jermenije u Trakiju u okolini Filipola.[127] Osim Pavela koji je širio manihejstvo u Siriji i Jermeniji, isto je u Maloj Aziji širio i Masal, po kome su njegovi sljedbenici nazvani masalijani. Dakle, ni oni nisu imali neko svoje nego su širili Manihejevo učenje. I oni su kao takvi od strane vizantijskih careva i Carigradske patrijaršije protjerivani u Makedoniju, Bugarsku i Trakiju.[128] Ali oni nisu dozvolili da im se manihejska vjera ugasi nego su se brzo konsolidovali i nastavili rad u novoj sredini.

Eto tako je Manihejevo učenje pored širenja još i preko protjeranih pavlićana i masalijana dospjelo do Južnih Slavena, najprije Makedonaca i Bugara a kasnije se, kako ćemo vidjeti, proširilo u Raškoj kod Rašljana, Dukljі kod Dukljana, Bosni kod Bosnana, u Srijemu i Slavoniji kod Srijemaca i Slavonaca, te u Dalmaciji kod Dalmatinaca. Apsolutno je pogrešna teza da je to učenje ili njegova varijanta bogumilstvo niklo u Makedoniji i Bugarskoj ili da su kristjani (hristjani) - vjernici Crkve bosanske nikli u Bosni, nego su ga pored planiranog širenja donijeli i protjerani Sirijci i Jermenci manihejske vjere tako kako smo opisali, a od njih tu vjeru primili i naučili ovdašnji dijelovi naroda, o čemu ćemo kasnije još govoriti.

---

[126] Lav IV (775.-783.) o svemu tome stručno je napisala vizantijska historičarka princeza Ana Komnena (1083. - 1143.) u velikom djelu od 15 knjiga "Aleksijada"

[127] D. Dragojlović, Bogomilstvo na Balkanu i u Maloj Aziji, Beograd, 1982. o masalijanima piše na str. 13, 30, 42, 54, 73, 85, 89, 95, 101, 110, 131 i 148. a o pavlićanima na str. 11, 13, 19, 29, 34, 57, 59, 62, 71 - 73, 80, 85, 86, 87, 93, 95, 101, 107, 113, 129, 151, 154 i 159.

[128] A. Milev., Kliment Ohridski, Žitije, Sofija, 1955. fn. 89 preuzeta i prenijeta od Dragana Taškovskog iz njegove knjige "Bogumilskoto dviženje", Skopje, 1970. str. 30, a glasi: "Jedan od najranijih dokumenata koji govore o herezi u Makedoniji bez sumnje je biografija Klimenta Ohridskog koju je napisao kasniji ohridski episkop Teofilakt u kojoj piše da se naročito nakon Klimentove smrti 916. (a to je prije pojave popa Bogumila - dodao H.Z.) na teritoriji ohridske arhiepiskopije brzo širila "zla jeres, koja je mnogo kasnije dobila ime bogumilstvo."

3. Bogumili [129]

Dosta šturi, ali postoje podaci da je grčka crkva krajem IX stoljeća povela akciju da zaustavi jako širenje "hereze", koja se završila potpunim neuspjehom.

Za dualističku manihejsku "herezu" su crkvene i državne vlasti doznale da opet javno djeluje od 901. do 907. godine. Još više se saznalo 912. g. da je vrlo aktivna po mnogim eparhijama i gradovima ne samo u Makedoniji i Bugarskoj nego i Grčkoj. Pisac žitija sv. Klimenta Jovan Egzarh polemiše s dualistima između 917. i 927. g. u vezi Sotone gdje oni tvrde da je on neposlušni odmetnuti mlađi sin božiji. Da li su već tada ponovo kao drugi talas dospjeli u Bosnu nakon 150 godina dolaska na Balkan. Vrlo je moguće, jer se osjetilo pojačano djelovanje.

O njima je pisao i car Konstantin VII Porfirogenit u djelu "*De administrando imperio*" o važnim i preciznim listama anatema protiv novih apostola koji sebe nazivaju hristjanima i Hristovim građanima.

Razmatramo, dakle, djelovanje dualizma na Balkanu prije pojave popa "Bogumila". Sve više se saznavalo o snažnom i organiziranom djelovanju, mislilo se nove jeresi, a to je zapravo kontinuirano djelovanje najmanje od sredine VIII stoljeća, tj. od dolaska ranije opisanih Sirijaca i Jermena manihejskih ogranaka pavlićana i masalijana. To su bili krupni događaji koji su zabilježeni, a vjerovatno su djelovali planskim širenjem od davnina.[130]

Međutim, kad je 912. godine Nikola Mistik ponovo izabran za patrijarha Carigradske patrijaršije zatražio je pomoć državnih vlasti i ponovo poveo akciju, našao je da se dualistička "hereza" raširila u mnogim provincijama, episkopijama naročito gradovima Vizantijskog carstva.[131]

To dualističko učenje se kao prerijska vatra širilo po svim provincijama Vizanstijskog carstva što se vidi kako rekosmo iz velike liste anatema iz vremena Konstantina VII Porfirogenita što su ih osim njega pisali brojni crkveni velikodostojnici episkopi po cijeloj Grčkoj povezanih sa listom anatema Rimske kurije iz samog početka X stoljeća[132] pa i ranije.

---

[129] Nažalost čak i danas se može naći u literaturi, češće u govoru da se srednjovjekovni narod Bošnjani nazivaju vjerskim imenom „bogumilima", što je potpuno neispravno. Bošnjani je ime naroda, a bogumili je ime vjere i to pogrešno. Vjernici kod Bošnjana su se nazivali krstjani što je jednako maniheji ili dualisti, a ne bogumili. Bogumili se zovu u Makedoniji i Bugarskoj ponekad u Raškoj i Dukljі. Bosanskim jezikom rečeno: baška je ime vjere, a baška ime naroda. Kolijevka bogumilstva je u Makedoniji, Bugarskoj i Srbiji (babuni) gdje se ono bilo jako razvilo, pa niko ime Bugarin, Makedonac i Srbin nije zamjenjivao vjerskim imenom bogumil, odnosno babun. Većina najnovijih istraživača tvrdi da u izvorima nema imena niti naziva bogumil u Bosni. Ovdje su se ti vjernici zvali kristjani ili krstjani, što je značilo pravi vjernici Isusa Krista.

[130] D. Dragojlović, Bogumilstvo na Balkanu, Beograd, 1982. str. 91. u fusnotama 111. i 112. navodi više izvora u vezi doznavanja o djelovanju dualista.

[131] 4 Evens PG 105

[132] Vidi Eversio inpiae et multiplex execrabilium Mesalianorum sektae eui et Phundaitae et bogomili appellantur PG 131, 38 do 48., M. Loos Dualist Heresy., Euth PG 131 i D. Dragojlović, Bogumilstvo na Balkanu, str. 70.

Oko 935. g. kao zemljotres nakon kojeg ostane vulkan da snažno radi, dualističko učenje i vjerovanje se snažno počelo širiti i pridobijati sve veći broj pristalica. Epicentri su u Makedoniji i Bugarskoj, a širi se po Balkanu, vjerovatno se opet pojačalo i u Bosni i Maloj Aziji, a propovijedaju ga od nekud visoko obrazovani teolozi.

Nakon te akcije zamolio je **cara** Romana i Lakapena između 935. - 940.g., a kasnije i cara Konstantina VII Porfirogenita pa je sačinjena nova, bolja potpunija lista **anatema** protiv tadašnjih **apostola** koji "sami sebe nazivaju hristjanima", tj. krstjanima i Hristovim (Kristovim) građanima, da bi tim lažnim imenom zavodili prostodušne hrišćane bezbožnom i sa učenjem crkve nesaglasivom naukom.[133]

Navedena lista najviše proklinje pojedine otpale sveštenike, ali i ljude izvan crkve koji slijede dualističko učenje Petra Likopetra, te njegovog nastavljača Sergija Tihika.

U listi se proklinje jeretički dualizam. Međutim to je vrijeme dosta velike vjerske krize između Rima i Carigrada. Bugarski car Boris Mihailo nezadovoljan pokušajima Grka (Vizantije) da Bugarsku potpuno potčini Carigradskoj patrijaršiji uspostavlja vezu s Rimom.

Grci oštro kritiziraju Rimsku kuriju da dopušta da se po Bugarskoj širi manihejska ludost.[134]

Nesloge Carigrada i Rima koristili su dualisti Grci, Jermeni, Sirijci (vidi se iz odgovora Pape Nikole I). Tada je iz Grčke u Bugarsku pobjegao manihej Santabarin, onda su u Bugarsku opet došli prognani Pavlikijani iz Kapadokoje.[135]

Ali treba nam dokaz da se dualizam širio po cijelom Vizantijskom carstvu ali i po Balkanskom poluostrvu koje su nedavno naselili Južni Slaveni, a to znači i u Bosni i Hercegovini i na otocima.

Rekosmo da se manihejstvo pored ostalih područja jako puno širilo i po Vizantiji.

Iz navedenih izvora je jasno da je Manihejevo dualističko učenje još i preko nasilno preseljenih pavlićana iz Sirije i Jermenije dospjelo u Makedoniju, Bugarsku i Trakiju... te tako ojačalo svoje prisustvo na Balkanu.

Dakle, i mnogo prije pojave popa Bogumila oko 935. g. u Makedoniji, Bugarskoj i Trakiji postoji Manihejevo dualističko učenje naročito po zapadnom dijelu Vizantije tj. na Balkanskom poluostrvu. Postojalo je oko 180 godina

---

[133] 5 Evers, PG 131. O širenju nove jeresi među imućnim slojevima vizantijskog društva; Sicile Historie des paulicieno Trav. et nom. 1970, 58 preuzeto fn 5. Drag. Dragojlović, 94.

[134] Theoph. Vit s. Chem. Bulg. auch PG 126, 1209 Drag. Dragojlović, 95 fn 9.

[135] Ibid -fn 10, str. 95.

prije pojave popa "Bogumila". Tako su svi vizantijski carevi toga perioda po istočnom dijelu Vizantijskog carstva vodili borbu protiv dualizma a on se onda našao u zapadnom dijelu.

Dakle, da utvrdimo: "Bogumili" nisu samonikli u Makedoniji, Bugarskoj i Trakiji nego je njihov korijen u učenju i vjerovjesništvu velikog perzijskog mudraca Maniheja.

Od oko 930. g. poput vulkana manihejstvo je oživjelo i ojačalo svoj rad najprije u Makedoniji koja je tada bila pod Bugarskom vlašću. Pojavio se je veliki manihejac pop Jeremije koji je sebi dao tajno ime "Bogumil" do tada najveći "sijač" manihejskog dualističkog učenja i vjerovanja".

Prezbiter Kozma kao i mnogi docniji pisci historičari ne tvrde da je pop Bogumil idejni tvorac nego samo pravi "sijač manihejske jeresi" u državi bugarskog cara Petra pod čijom vlašću je tada bila i Makedonija.

On je u početku to učenje širio među monasima i nižim svećenstvom, a kasnije svi zajedno otvoreno među narodom, te tako ubrzo postao opozicija tada dosta razjedinjenoj grčkoj crkvi.[136]

Manihejevo učenje se tada uglavnom koncentiralo u Makedoniji, Bugarskoj i Trakiji. Baš u vrijeme pojave jednog velikog manihejca popa "Bogumila" oko 935. g. U Makedoniji, Bugarskoj i Trakiji, kako smo argumentirano pokazali, internirani Sirijci i Jermenci manihejske vjere ilegalno su djelovali i manihejstvo uspješno sačuvali od zaborava, a kasnije ga uspješno počeli širiti na mjesno stanovništvo. Tome učenju nije tu "lulka" (kolijevka) niti "tatkovina" kako tvrdi Dragan Taškovski i mnogi makedonski i bugarski historičari, ali se ono tu dobro ukorijenilo i odatle uspješno širilo dalje po Balkanu, pa je osnažilo rad i u Bosni. To učenje tu djeluje gotovo neprimjećeno od zvanične crkve i vlasti Rima i Carigrada oko 180 godina kontinuirano prije pojave markantnog i vrlo sposobnog manihejca popa "Bogumila". Vizantijski carevi toga perioda i dalje su vodili borbu protiv manihejstva u istočnim dijelovima Vizantijskog carstva. Otkrivene i sumnjive maniheje su uništavali i protjerivali u Makedoniju i Bugarsku nadajući se da nepismeni Slaveni i zbog nepoznavanja jezika neće znati o čemu manihejci govore, ukoliko eventualno neko od tih protjeranih počne širiti to učenje.

Tek kad su učenici Ćirila i Metodija, Naum Ohridski koji je djelovao od (880.-910.) i Kliment koji je djelovao kao episkop od oko (890.-916.) naišli tokom pokrštavanja i opismenjavanja Makedonaca na snažan otpor jednog dijela stanovništva zvaničnoj crkvi, sa pozicija dualizma saznalo se da tu od davnina djeluje dualističko učenje i vjerovanje. O čemu piše u žitijima (biografijama) Klimenta i Nauma.[137]

---

[136] D. Dragojlović, Bogumilstvo na Balkanu, str. 93.

[137] vidi Božidar Petranović, "Bogumili, Crkva bosanska i krstjani", Zadar, 1867., koji na više mjesta u vezi tog citira Rajnera Sakonija.

O pojavi popa Bogumila ima mnoštvo podataka navesti ćemo najvažnije: "O popu Bogomilu, kao "sejaču manihejske jeresi" u državi bugarskog cara Petra, piše u **poslanici** patrijarha Kozme, sinodskoj osudi Jovana Itala i **Sinodiku cara Borila** , ali se ni u ovim izvorima ne tvrdi da je pop Bogomil idejni tvorac, već samo **pravi sejač manihejske jeresi** u državi bugarskog cara Petra".[138]

Znači dobro treba obratiti pažnju: Pavel, Masal i "Bogumil" nisu nikakvi novi vjerovjesnici dualizma nego samo kako u izvorima piše sijači manihejstva. I onda zašto da to učenje nazivamo bogumilstvo kad je ono manihejstvo?

To naročito važi za Bosnu.

Ovdje možemo napraviti jednu usporedbu:

Tito nije bio osnivač ni marksizma ni lenjinizma, nego njihov odličan realizator. On prije II svjetskog rata nije bio napisao niti jednu knjigu naučnog sadržaja.

Nisu ništa u odnosu na Maniheja napisali ni Pavel, ni Masal ni "Bogumil", nego su se odlučno borili u datim uslovima šireći manihejstvo. Dakle bili su odlični manihejci.

Sve smo ovo naveli zato da što je moguće bolje shvatimo da krstjani Crkve bosanske nemaju drugog vjerovjesnika osim Maniheja. Čak i da su primili učenje od "bogumila", primili su Manihejevo dualističko učenje, te ne mogu u suštini biti ništa drugo do manihejci.

D. Dragojlović dalje navodi niz izvora da se naziv bogumilstvo počeo koristiti puno kasnije tj. nakon smrti "Bogumila", u drugoj polovini ili tek pod kraj XI stoljeća.[139] Što znači da to ime nije još bilo u upotrebi, kad se manihejstvo učvršćivalo u Bosni i Humu za vrijeme dok su najvjerovatnije bili u sastavu Samuilova carstva.

Znači nije sigurno da je to dualističko učenje za života "Bogumila" nazivano bogumilstvo i njegove pristalice bogumili. Sijači manihejstva su sebe decenijama prije širom Grčke i Makedonije uvijek nazivali "pravim hristjanima" i "Hristovim građanima" i "poljskim ljiljanima", što se vidi, ponavljam, iz liste anatema donijete za vrijeme cara Konstantina VII Porfirogenita, i niza kasnijih anatema i posebno žitija (biografija) brojnih patrijarha, arhijereja i episkopa, te careva i kraljeva u kojima piše da su se žestoko u svoje vrijeme borili protiv konkretnih nosilaca dualističkog učenja, koje je u svom istraživačkom radu koristila i analizirala pomenuta velika vizantijska historičarka Ana Komnena (1083.-1143.) u velikom djelu *Aleksijadi* od petnaest knjiga. Ona je sakupila brojne sudske zapisnike i presude sa suđenja. "Ana Komnena i Jovan Zonara pišu o izgubljenoj presudi izrečenoj monahu Vasiliju i njegovim sljedbenicima."

---

138 Sinodik carja Borila, Plauz. on 39, Drin. an. 46; ed Popruženko; J. Gouillard, Synodikan, 59. Preuzeto od Dragoljub Dragojlović, Bogumilstvo na Balkanu i Maloj Aziji, Beograd, 1982. str. 87.

139 Da se u Bugarskoj i Makedoniji krajem X i početkom XI st. još nije koristio naziv bogumili ubjedljivo tvrdi prezbiter Kozma, koji piše da jeretici sami sebe nazivaju hristjanima. Kozma, CD, str. 337. i 407. preuzeto od D. Dragojlović, CD, str. 78.

E. MANIHEJSTVO NIJE NIČIJI RENEGAT

Ponegdje u literaturi, formalnim i neformalnim razgovorima o "bogumilstvu" čula su se razna nagađanja kao: "... ono je renegat pravoslavlja, jer se pojavilo u Makedoniji i Bugarskoj, ili ono je izdanak pravoslavlja, ako je u Bosnu došlo sa pravoslavnog Istoka pa je stoga primitivno, odnosno ono je izdanak katoličanstva ako je došlo iz Italije preko Dalmacije ili ako je nastalo od nekakve napuštene stare katoličke biskupije u Bosni" ili to su monasi (kaluđeri) reda sv. Vasilija, itd., itd.

Navedena i slična nagađanja su rezultat neznanja prave istine. Manihejstvo nije ničiji renegat. Manihej je kako smo vidjeli jedan vrhunski obrazovani mudrac koji je sebe smatrao božijim poslanikom, vjerovjesnikom i apostolom Isusa Krista koji je napisao brojne knjige (podsjetimo se najvažnije su: "Živo evanđelje", "Blago života", "Knjiga tajna" itd.). On je glavni vjerovjesnik dualističkog učenja i vjere.

F. O IMENU KRSTJANI U MANIHEJSTVU

Krstjanin na grčkom jeziku znači čisti, savršeni. Dualisti krstjani su sebe smatrali čistim pravim Hristovim građanima - sljedbenicima.

Nakon dugih istraživanja zašto su se vjernici Crkve bosanske nazivali krstjani, našao sam činjenice koje to nedvojbeno objašnjavaju. Naime, veliki je broj istraživača koji su se ozbiljno bavili manihejstvom, ali o tome da su manihejci sebe smatrali i nazivali pravim hristjanima - kristjanima najviše nalazimo kod: G. Grafa, H. Ch. Puecha, te Saliha H. Alića, Feliksa christianusa, Augustina, Widengrena i dr.

U svom radu S. H. Alić, nakon što je u vezi sa ovim pitanjem prostudirao Augustina i Epifanija utvrdio je da "manihejci polažu isključivo pravo da se samo oni mogu zvati hristijani i zato se manihejac Felix, kako je to već spomenuto u svojim disputacijama sa Augustinom, izričito potpisivao kao Felix christianus... sa ponosom su naglašavali da samo oni, za razliku od katoličko-crkvenih ublažavanja i skretanja zastupaju christijansko shvatanje zla".

O tome je "zabilježio i Theodor Abu Qurra (ca.740.-820.), malkitski biskup u Harranu (grčki Karrhan, lat. Carrhae) u sjevernoj Mezopotamiji... da su ga maniheji otvoreno pozivali da se priključi njima, pravim hristjanima i tako upozna istinu pravog evanđelja, ... jer istinsko evanđelje koje je napisao Manihej i potpisalo 12 apostola je u našem posjedu i nema druge prave vjere, osim one koja je kod nas, a nema nikakvog (pravog) hristijanstva osim onog koje je kod nas. Niko osim Maniheja, našeg gospodina ne razumije smisao evanđelja".[140]

---

[140] K. Holl, Augustinu innere Entwicklung str. 4 preuzeto od S. H. Alić, CD, 175.

Obratimo pažnju na brojku 12 (dvanaest) i riječ apostola!

Vidjet ćemo da se u srednjovjekovnoj Bosni gotovo uvijek dogovori, ugovori, darovnice sklapaju u prisustvu 12 vlastela - dobrijeh Bošnjana i 12 poglavitih krstjana.

A imenica apostola, apostoli je vrlo često u upotrebi u Crkvi bosanskoj jer je Manihejevo jevanđelje potpisalo 12 manihejevih apostola. Vidjet ćemo da gost Radin svoju vjeru naziva apostolskom. Naravno i to nam je jedan od glavnih dokaza da je Crkva bosanska manihejska. O čemu će još biti riječi.[141]

Sa manihejstvom u Bosnu je došlo i ime hristjani iz kojeg je nastalo kristjani, a kasnije, rekli smo malo drugačije krstjani kako su se zvali vjernici Crkve bosanske.

Ovdje se dakle nema dvojbe nalazi geneza imena krstjani sa manihejskim značenjem koje su maniheji koristili i prije, a naročito poslije izričite zabrane manihejstva Dioklecijanovim ediktom 296. god. i kasnije od navedenih nekoliko vizantijskih careva.

Već smo istakli da je Manihej izuzetno poštovao Isusa Krista i oštro kritizirao zvaničnu crkvu da je zanemarila ili krivo tumači Kristova načela o jednakosti ljudi i naroda. U njegovom opusu kristologija ima posebno mjesto. Manihejci su primjenjujući Manihejevo učenje o Kristu, sebe smatrali tek pravim tumačima, sljedbenicima i pokornicima učenja Isusa Krista pa su za sebe govorili: "Mi smo pravi krstjani." Rekli smo već, Manihej je sebe smatrao apostolom Isusa Krista, obećanim paraklitom, spasiteljem koga je najavio sam Isus Krist. Manihej Krista smatra:

a) glavnim učiteljem,

b) a kao paćenik (Jesus Patibilis) on mu je neprolazni simbol svjetske duše, koja je razapeta i zarobljena u mračnom materijalnom svijetu zla.

Dakle, Manihej je kristjanin (krstjanin) zato su vjernici Crkve bosanske kako ćemo kasnije pisati sebe nazivali kristjani (kasnije krstajni) jer su zapravo bili manihejci.

Međutim iz vrijedne knjige M. Hadžijahića *Povijest Bosne u IX i X* st., str. 116 može se zaključiti da se naziv krstjani u Bosni koristio vrlo rano. "Na drugim mjestima *Ljetopisa zagorske sklavinije* ne spominju se izričito ni Rimljani ni Latini", ali se govori o krstjanima za koje se u 9. poglav. kaže "latinski govorahu".

U Ljetopisu se opisuju teškoće koje su krstjani doživljavali od paganskih kraljeva "zagorske sklavinije".[142]

---

141 Maniheji samo sebe drže pravim hristjanima i njihovo Evanđelje je pravo jer ga je napisao Manihej i potpisalo 12 apostola. Vidjeti fn 77 kod S. H. Alić, CD, str. 176

142 F. Rački, Dokumenta, 189 - 190, 205 i citat u fn preuzeti od M. Hadžijahić, CD_2, str. 119.

Dalje: "razdoblje krize u odnosu prema kršćanstvu odražava i Ljetopis zagorske sklavinije na mjestu gdje se govori o kralju Ratimiru, za Silimira se kaže da "krstjane ljubljaše", isto tako i za kralja Bladina dok su vladari koji slijede sve do Satimira neprijateljski raspoloženi prema krstjanima. Ratimir "poče mimored činiti protiva krstjanom i iskaše zatrti i ime krstjansko ... za Satimira opet poče vira procvitavati i očitovati se krstjani, jere cića straha krijahu se." [143]

"Nekako u isto vrijeme došlo je do pomirenja između Slavena i krstjana koji "latinski govorahu" u unutrašnjosti Dalmacije. Prema *Ljetopisu zagorske sklavinije*, do tog pomirenja došlo je za slavenskog vladara Satimira koji poče ljubiti krstjane i neda jih progoniti"... Uređenje odnosa između starosjedilaca i doseljenih Slavena bilo je sastavni dio Bazilijeve reformističke politike. Nema sumnje da je u vrijeme ovoga cara (867.-886.) načinjen zaokret u Slavensko - romanskim odnosima. Slaveni u unutrašnjosti počinjali su primati kršćanstvo tek u to doba.

To ih je još više razdvojilo od Romana koje *Ljetopis zagorske sklavinije* dosljedno naziva "krstjanima".[144] **Budući da je ime krstjani isključivo naziv za vjernike kasnije osnovane Crkve bosanske, a u navedenom zapisu piše da se protive primanju kršćanstva logično je tvrdo pretpostaviti da je manihejstvo uspjelo zahvatiti starosjedilačko stanovništvo još prije doseljavanja Slavena i Avara na ovim područjima.**

Naime, ako su Goti poslije pada Rimskog carstva 476. - 526. dovršili rušenje crkvi (bazilika) do vremena naseljavanja Slavena i Avara do 605. ili 614. god. mogli su se ubaciti nekoliko manihejskih apostola - krstjana na ova područja kod starosjedilaca možda je i to jedan od razloga što stanovništvo ovih područja nije prihvatilo kršćanstvo. Zašto ne bismo s punim pravom pretpostavili da je padom Rimskog carstva manihejstvo dobilo veće uslove za širenje svoje vjere.

Ime hristjani (kristjani) je već postojalo kod manihejaca na Balkanu kako smo već rekli donijeli su ga u Makedoniju i Bugarsku planskim širenjem, a dijelom protjerani pavlićani i masalijani.

Donijeli su ga u Bosnu i Hercegovinu najvjerovatnije planskim misionarskim širenjem manihejski apostoli, a onda se ono učvrstilo za vrijeme dok je Bosna najvjerovatnije bila u sastavu Samuilovog carstva (976 - 1018).

---

[143] M. Hadžijahić, CD_2, str. 168 - 169.

[144] M. Hadžijahić u CD, str. 115, 116 navodi.

Koji su argumenti o pojavi manihejstva u Makedoniji i Bugarskoj vjerovatno uskoro zatim i u Bosni?

Vizantijski izvori

Evo nekoliko važnih vizantijskih izvora.

S obzirom da su nakon smaknuća Maniheja 276. god. i pomenute osude (Dioklecijanova edikta 296.), na smrt svakog manihejca, razumije se da su oni morali djelovati kao kriptomaniheji. Zato je razumljivo da ih je teško naći u historijskoj literaturi.

Prema D. Dragojloviću CD od str. 33 nadalje, ali ovdje su komplementarno i moji nalazi i otkrića: važnu zabilješku o dualistima sadrži skraćena "Biblija" odnosno historija ljudskog roda od njegova nastanka do jevrejskog cara Davida. Vjeruje se da ju je izdao Jovan Zlatousti ili Jovan Damaskin.

U poglavlju za Adama se anatemišu "fundijaiti" koji uče da je Eva sa Sotonom rodila Kaina. Kasnije su fundijaiti izjednačeni s bogumilima. Ali to nije dugo trajalo.

Naravno da ima više vizantijskih izvora o manihejstvu, pavlićanima, masalijanima i bogumilima koje su Grci nazivali kutugeri.

Ali historijski najvrednije djelo je pomenuta Aleksijada u 15 knjiga od učene vizantijske princeze Ane Komnen, koja na više mjesta piše o bogumilima. Nju je fascinirao poglavar bogumilski carigradski ljekar u monaškoj odjeći zvani Vasilije sa njegovih dvanaest apostola.

Podaci govore da je jedna skupina dualista iz redova plemstva nakon osvajanja Bugarske od strane Vizantije pobjegla u Carigrad. Tamo je ubrzo zadobila sljedbenike i to u višim društvenim slojevima. Kasnije je na njihovo čelo se stavio ljekar u monaškoj odjeći korifej bogumilski (slavni vođa) Vasilije koji je postao učitelj bogumila u prijestolnici.

Redoslijed najvažnijih izvora je ipak:

1. Žitija o Klimentu i Naumu.
2. Poslanica carigradskog patrijarha Teofilakta bugarskom caru Petrovu oko 950. god. je najvažniji dokument.
3. Traktat prezbitera Kozme: *Beseda na jeres*
4. Ana Comnina i njena *Aleksijada* u 15 knjiga
5. *Panoplija Dogmatica* od Evtimija Zigabena
6. O pripremi bogumilskog ustanka u Makedoniji tokom 969. god.
7. I ustanak Makedonaca pod vođstvom dualista i Comitopula.
8. II ustanak Makedonaca pod vođstvom dualista i Comitopula 972.-976., te stvaranje Samuilova carstva 976.-1018. god.

Sa dosta sigurnosti se može zaključiti sljedeće: Dolazak ili dospijevanje manihejske dualističke ideje iz Vizantije u Makedoniju i Bosnu desio se vjerovatno periodično oko 745. - 971. god. (vidi Anzelma Alexandrijskog), pa pojačano dolaženje za vrijeme Samuila. Ali se tada još ne zovu bogumili nego hristjani - kristjani.

Dolazak toga učenja, kako ga mnogi pišu kao "pojavu hereze"[145] u Makedoniju i Bugarsku, Rašku pa i u Bosnu i Hercegovinu mogao se odigrati i drugačije, ali je najvjerovatnije planiranim širenjem metodom misionarskog rada.

Ranije navedeni izvori jasno pokazuju da je pored planskog širenja Manihejevo dualističko učenje preko nasilno preseljenih pavlićana iz Sirije i Jermenije dospjelo u Makedoniju, Bugarsku i Trakiju.

Tako dakle, od sredine VIII stoljeća Balkansko poluostrvo tačnije Makedonija, Bugarska i Trakija su postale tri nova centra iz kojih se širilo manihejstvo kud god i koliko god je moglo.

Ovaj nasilni način dospijevanja manihejstva na Balkansko poluostrvo ne bi smio da nas zavara pa da mislimo da se ono nije planski širilo preko za to specijalno obučenih svećenika misionara koji su planski išli i tražili područja u koja zvanična Crkva nije ulazila ili je pokušavala, ali nije imala uspjeha.

To je bio živi vjerski pokret kojeg su planski širili vjernici - Maniheja - po cijeloj Vizantiji i šire.

Ne treba misliti i vezati se samo za vrijeme kad su pavlićane i masalijane nasilno dotjerali u Makedoniju, Bugarsku i Trakiju 745., 757., 772., god. Najviše se ono širilo planski, misionarski. Kako bi inače zahvatilo tolika prostranstva od Kine do Španije?!!

Ako su došli u Makedoniju, Bugarsku i Trakiju tih godina zar nisu za 100 godina, tj. oko 850. god. mogli doći u Rašku, Duklju, Bosnu i Hum. Najvjerovatnije da jesu. Bosna im je mogla biti dar božiji, jer u njoj nije bilo kršćanstva ni hrišćanstva.

Maniheje u Grčkoj izvori često nazivaju "grčki manihejci". Smatraju Grčku postojbinom dualističkih hereza, npr. Duran de Huska iz Aragona.

Nije bilo rijetko povezivanje dualističkih učenja u Grčkoj sa manihejstvom naveli smo primjer u listinama anatema u vrijeme cara Konstantina VII Porfirogenita. Uostalom treba da je jasno: **religijski dualizam je jednako manihejstvo**, kako je tvrdio francuski historičar Bayle.

Spominju se albanski i bugarski maniheji.

---

[145] **Hereza** - je grčka riječ koja označava vjersko mišljenje koje se pojavilo unutar neke vjere, a koje je suprotno zvaničnom službenom i autoriziranom naučavanju jedne od zvaničnih religija ili crkvi. **Heretik je pristaša hereze, otpadnik.**

U Vizantiji konkretno u Carigradu najprije se počelo raspravljati o dualizmu i manihejstvu na teološkim učilištima. Od kršćanstva otpali odbačeni, možda upravo zbog manihejstva otjerani svećenici i monasi sakrivali su se po samostanima, a odatle potajno širili manihejstvo.

Da li je mirovalo manihejstvo u Vizantiji od III do VIII stoljeća i čekalo da se pojavi tek preseljavanjem Sirijaca i Jermena u Makedoniju i Bugarsku. Šta treba reći drugo nego to da nisu istražena IV, V, VI i VII stoljeće u vezi te teme! Tek imamo napisane izvore za vrijeme vizantijskog cara Leona IV (675.-741.) i Konstantina V Kopromina (719.-775.).

"U izvornoj građi na grčkom jeziku sačuvano je više verzija o porijeklu dualističke hereze. U listama anatema iz vremena Konstantina VII Porfirogenita i u Atinskom sinodiku pravoslavlja za idejne tvorce dualističke hereze imenuju se Petar Likopetar i njegov učenik Sergije Tihik, koji se u prvoj polovini IX stoljeća odvojio od ekstremne dualističke orijentacije i približio se umjerenim dualistima, a Malu Aziju smatraju domovinom dualističke hereze"...

"Za idejne tvorce hereze Evtimije smatra takođe Petra Likopetra i Sergia Tihika, a postojbinom smatra Kivirеđsku, Trakesijsku i Opsikijsku temu u Maloj Aziji oko 835. g. i Petar Sekul kad piše o širenju nove jeresi među imućnim slojevima vizantijskog društva".[146]

Ekonomska, politička i vjerska kriza vizantijskog carstva pružila je obilje mogućnosti za širenje dualističke hereze i u Maloj Aziji **i na Balkanu**. U nekim naučnim izvorima se govori o borbi učenika Ćirila i Metodija sa tom herezom. U jednom kanonu na grčkom jeziku slave se sveti sedmobrojnici što su u Bugarskoj progonili strašne vukove masalijanske (jedna od varijanti manihejstva) "U žitiju sv. Jovana Vladimira; Sv. Kliment i car Simeon se slave što su 894. g. uništavali dualističku jeres u Bugarskoj i okolnim krajevima. I u Naumovom Akolutiju sv. Naum se sažaljeva što je bio progonjen od jeretika."

Vjerovatno se manihejstvo širilo po Vizanstijskom carstvu još prije dolaska Slavena. Vizantijsko carstvo je bilo u velikoj krizi tokom VI i VII stoljeća zato nije spriječilo Slavene da se nasele. Kako god nije moglo da spriječi Slavene tako nije ni maniheje. Manihejstvo je izgleda uvijek zahvatalo niže svećenstvo i predstavljalo opoziciju razjedinjenoj i nemoćnoj grčkoj crkvi. Zvanična grčka crkva da bi zaustavila ekspanziju dualizma donijela je oko 901. g. listu anatema koja odslikava snagu pavlićana i masalijana (varijante manihejstva).[147]

---

[146] Evers J.P. Migne, Patrologiae cursus completus series graeca; Euth PG Migne Patrologiae i C. Ficker, Di Phundagiagiten Leipsig 1908. Preuzeti citati i fusnote br. 99 i 100 iz D. Dragojlović, Bogumilstvo na Balkanu ... str. 88.

[147] J. Gouillard, Sinodikon, str. 310-314. Papa Nikola I (800.-867.) 858. g. postavio patrijarha Ignacija u Carigradu, takođe preuzeto od Dragojlovića, Ibid, str. 91. i 93.

Izuzetno važni podaci o ponovnoj, ali ovog puta snažnoj pojavi manihejstva i dualističke vjere na Balkanu nalazimo: u poslanici **Vrhovnog poglavara Istočne crkve carigradskog patrijarha** *Teofilakta bugarskom caru Petru* u kojoj mu on oko sredine X st. **odgovara** na pitanja postavljena u prethodno poslatom pismu nakon kojeg je isti izvršio istragu zatraživši izvještaje od svih episkopa, starješina crkava i manastira posebno iz Makedonije i Bugarske **i definira da je to dualistička vjera "manihejstvo pomiješano s pavlićanstvom".** Kad je on utvrdio da je manihejstvo onda griješe svi oni naučnici koji tvrde da je bogumilstvo. Dakle:

a) korijen i kolijevka je u Perziji. To učenje kao što smo utvrdili potiče od velikog mudraca i vjerovjesnika Maniheja. A eto od sredine VIII stoljeća od Sirije i Armenije dospjelo je u Makedoniju, Bugarsku i Trakiju. Primarni dokument je navedena Tefilaktova poslanica.

b) drugi važan historijski dokument koji nam je ostavio najviše podataka o toj religiji jeste traktat prezbitera Kozme pod naslovom "Beseda na jeres", napisan ranije, a objavljen oko 972. g. U njemu su dualisti, njihova organizacija, nauka, vjerovanje i misionarska aktivnost gotovo potpuno opisani. U traktatu još nema imena bogumili, što znači da će se to ime kasnije pojaviti, nakon smrti njihovog učitelja popa Bogumila vjerovatno tek u XI stoljeću. On na više mjesta navodi da oni (dualisti) sebe nazivaju: Pravi hristjani, Hristovi građani, **poljski ljiljani**, iako želi da ih prikaže lažnim hristjanima.[148]

c) najbolji prikaz dualista s početka XI st. je djelo *Panoplija dogmatika* od Evtimija Zigabena.

d) vizantijski car Aleksije I Komnen je otkrio oko 1110. g. da se dualizam širi po Carigradu i da ga predvodi liječnik Vasilije sa njegovih dvanaest apostola i obratimo pažnju na brojku 12 koju ćemo u Bosni često naći (identično Manihejevoj organizaciji). Aleksije I Komnen 1111. g. je naredio da Vasilija spale na lomači, a dvanaest apostola su zatvoreni u tamnici u kojoj su umrli. Događaj spaljivanja Vasilija i njegova nevjerovatna spremnost da junački umre za svoju vjeru je potresao cijeli Carigrad i šire. Čak je zaprepašćujeuće zadivio Aleksijevu (carevu) kćer princezu Anu Komnen, koja je prizor gledala i kao vrsna historičarka detaljno istražila i napisala najrelevantnije činjenice o otkrivanju i ubijanju sljedbenika dualističke jeresi u doba vladanja njenog oca (1081-1118) u njenom značajnom djelu "Aleksijadi" napisanom u 15 knjiga. Ona je Vasilija koji je najduže vremena propovijedao bogumilstvo u Trakiji, kasnije u Carigradu gdje je uhvaćen i spaljen, poslije popa "Bogumila" smatrala najjačim sijačem manihejskog dualizma. Ana Komnen Vasilija je ocijenila kao velikog učitelja. Naziva ga vrhovnim

---

[148] Vidi fn br. 2 kod D. Dragojlović Bogumilstvo na Balkanu str. 70.

korifejom, starješinom, načelnikom, poglavarom jeretičkih apostola. Jer su od njega to učenje pored mnogobrojnih drugih bili prihvatili i mnogi najugledniji članovi dinastije Komnen, dakle dio plemstva i to prijestolničke aristokratije bogatih ljudi, među njima dio visokog svećenstva.[149] To znači da je tada dualistička vjera u samom Carigradu bila zahvatila veliki broj ljudi iz gotovo svih slojeva društva i snažno ih homogenizirala.

Obratimo pažnju; zbog one propisane smrtne kazne niko ne spominje manihejstvo, umjesto njega u igri su izrazi: dualizam, kristjani, hristovi građani, bogumili, kutugeri itd.

Anzelmo Alexandrijski dokazuje kako su dualističku crkvu u Carigradu podržali i osnovali bogati slojevi društva i osporava joj seljački karakter. Iz Carigrada se dualizam širio po ostalim važnim gradovima: Solunu, Atini, Plovdivu i drugim. Ana Komnen tvrdi da su tada većinu stanovništva u Plovdivu činili uglavnom dualisti. Dualizam kroz cijeli srednji vijek imao je pristalice iz svih slojeva društva, nikad nije pripadao jednoj klasi ili sloju. Ana Komnen je razumije se bila protiv dualista, ali ih je sve na čelu sa Vasilijem i njegovih dvanaest apostola opisala kao stroge moraliste. Tako ih je opisao i Zigaben u njegovoj "Panonpliji dogmatici".

Neoborivi argument je historijska činjenica: novi poglavar dualista u Carigradu Niketa[150] (neki istraživači ga nazivaju heretički papa) kad su ga otkrili jedva je uspio pobjeći iz Carigrada. Našao je utočište kod dualista patarena u Milanu, koji su mu tvrdili i dokazali da su i njihovi preci jedva uspjeli pobjeći sa Balkana nakon propasti Samuilova carstva 1018., g. te nakon toga žestokih masakara i progona od vizantijskog cara Vasilija II (1018.-1025.).

LITERATURA ZA TEMU KORIJENI MANIHEJSTVA

- Salih H. Alić, Bosanski krstjani i pitanje njihovog porijekla i odnosa prema manihejstvu u knjizi Bogomistvoto na Balkanot vo svetlinata na najnovite istražuvanja, materijali od simpoziumot održan vo Skopje na 30., 31. maj i 1. juni 1978. godina, izdanje Skopje, 1982. godina, naročito od str. 173-179.
- Alfred Adam Texte zum Manichäismus Berlin, 1969.
- Robert Haardt, Gnosis-Character and Testimony, Leiden, 1971.
- H. Ch. Peuch, Le manichéisme, zon fondateur, sa doctrine, Paris, 1949.
- Geo Widengren, Mani und der Manichäismus, Stuttgart, 1961.
- F. Decret, Mani et la tradition manichéenne, Paris, 1974.

---

149 Ana Komnen, Aleksijada XV, 9, II 301.

150 O porijeklu Nikete iz 1167 Dragan Taškovski "Bogumilskoto dviženje" Skopje, 1970., str. 31.

- Dragoljub Dragojlović, Manihejska tajna knjiga, Književna istorija, Beograd, 1974.

- E. Waldschmidt und W. Lentz, Die Stellung Jesu im Manichäismus, Berlin, 1926, Heft 4

- Alexander Böhling, "Christliche Wurzeln im Manichäismus", Bulletin de la société d'Archeologie Copte, XV (1960.), str. 40-60.

- Napomena:

- Sve akademije nauka velikih država Engleske, Njemačke, Francuske, Rusije, Italije, Egipta, Irana, Indije, Kine, Grčke, Vatikana imaju brojnu literaturu o Maniheju i manihejstvu.

A. Dondaine, Un traite neo - manicheen du XIII e sieele, Roma, 1939.

M. Brandt, Manijhejrski gnotički sistem, izvori zla.

Miroslav Brandt, Uticaj patristike u ranom bogumilstvu i islamu, JAZU Zgreb, 1962.

D. Obolensky, A study in Balkan Noe- Manichaeim Cambridge, 1948.

P. Brovin, The Diffusion of Manichaeism in the Roman Emprire JRS, 59 1969.

M. Elijade, Historija vjerovanja i religijskih ideja, preveo M. Perić II Beograd, 1991.

R. Simon, Mani und Muhamed, JSLI 1997.

Umjesto svađe treba nam naučna analiza o Bosni i Bošnjanima(cima)

G. USTANIKE MAKEDONACA PROTIV BUGARA 969. I PROTIV GRKA 972.-976. TE STVARANJE VELIKOG MAKEDONSKOG SAMUILOVOG CARSTVA (976.-1018.) ORGANIZIRALI SU ILI SNAŽNO POMOGLI DUALISTI

Uloga dualista u pripremi i izvođenju ustanka u Makedoniji 969. i 972. - 976.[151]

Kad smo na početku ove knjige pisali kratko o etnogenezi Makedonaca, rekli smo da čim su se doselili njihovi preci krajem VI st. pali su pod vlast Vizantije, tačnije pod vlast Grka, a od 861. pod vlast Bugara. Obje države su koristile nasilje za držanje u pokornosti, ali su se služile i ubjeđivanjem "osvješćivanjem" uvođenjem hrišćanstva. Bugarski plemići i visoko sveštenstvo otimali su zemlju i prihode od makedonskih slobodnih seljaka, a iste pretvarali u svoje kmetove, maltene robove.

Svi do sada održani simpoziji i napisana literatura ukazuju na težak položaj Makedonaca pod Bugarima i pod Grcima. Njihov položaj se još više pogoršao ratovima koje su Bugari vodili protiv Grka i Vizantije.

Carigradska patrijaršija i njeno sveštenstvo su bili, razumije se, na strani bogatih, posebno Grka.

Zbog toga je kod makedonskog naroda stalno raslo nezadovoljstvo prema tuđinskoj vlasti i prema zvaničnoj crkvi. Siromašne mase su sve više gubile povjerenje u učenje hrišćanske crkve, koja je zna se, bila moćni stalež feudalne klase i na strani moćnih.

---

[151] U Prespi je 1969.g. u organizaciji Instituta za nacionalnu istoriju - Skopje održan medunarodni naučni skup o temi HILJADU GODINA OD USTANKA KOMITOPULA I STVARANJA SAMUILOVE DRŽAVE na kojem je podnijeto 18 naučnih referata i bila 41 diskusija, rasprava i polemika. Nakon čega je u Skopju 1971.g. izdat zbornik naučnih radova sa istim naslovom. Pokrenuta su mnoga do tada nepoznata ili nerazjašnjena pitanja pa je u Skopju 1978.g. u organizaciji Makedonske akademije nauka i umjetnosti, Srpske akademije nauka i umjetnosti i Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine održan medunarodni naučni simpozijum na temu: "Bogumilstvo na Balkanu u svjetlosti najnovijih istraživanja", na kojem je podnijeto 22 naučna referata. Jedan od naučno najkvalitetnijih referata bio je onaj pod naslovom: "Bosanski krstjani, pitanje njihovog porijekla i odnosa prema manihejstvu" što ga je podnio Salih H. Alić. Šteta što naučna kritika šuti o ovom velikanu. Poslije ovoga skupa je 1982. g. u Skopju izdat zbornik svih naučnih referata podnijetih na njemu. Ova dva zbornika predstavljaju nezaobilaznu literaturu o manihejstvu, pavlićanstvu, masalijanstvu, bogumilstvu i krstjanima Crkve bosanske, te Bosni vjerovatno u sastavu Samuilova carstva (976-1018).

U završnoj riječi toga značajnog i velikog naučnog simpozija predsjednik organizacionog odbora istog, akademik Ljuban Lape pored ostalog je rekao:"... podnesena su ukupno 22 naučna referata i nakon njih dosta konstruktivnih diskusija koji skoro sa svih aspekata osvjetljavaju ne samo istoriju bogumilstva od njegove pojave na ovom terenu u X stoljeću, širenja na cijelom Balkanu, pa i na Zapadu njegove najizrazitije manifestacije u vjerskom i političkom i uopšte duhovnom životu Južnih Slovena."

Tako su se stvorili uslovi za jak prodor i stupanje na scenu manihejskog dualističkog vjerskog učenja koje odavno potajno radi u mnogim dijelovima Grčke, Makedonije i Bugarske koje postaje jaka opozicija takvom hrišćanstvu tj. zvaničnoj crkvi.

Već smo maloprije djelimično rekli, oko 935. godine pojavio se pop Jeremije (slavensko ime), koji je tajno ali energično širio manihejstvo. Da nebi bio uhvaćen sebi je dao konspirativno ime "Bogumil". On se pokazao **kao izuzetno sposoban na širenju manihejskog (dualističkog) učenja slično kao što su ranije bili Pavel i Masal.**

Treba dobro utuviti **"Bogumil" nije vjerovjesnik dualističkog vjerovanja nego je odličan praktičar - sijač manihejskog učenja.** Tako da će se kasnije nakon njegove smrti u narodu umjesto manihejstvo ili dualizam upotrebljavati apelativ bogumilstvo. Ono je postalo najmoćnije idejno oružje protiv Bugarske okupatorske vlasti i Grčke crkve. Tokom više decenija dua-listitčkog uspješnog djelovanja pod imenima "pravi hristjani", "Hristovi građani", "**poljski ljiljani**", kako su sebe nazivali prije pojave popa "Bogumila"[152], pripremili su mase za **ustanak** protiv bugarskih okupatora do koga je pod vođstvom Samuila došlo 969. g., koji se završio pobjedom ustanika Makedonaca. Makedonija je bila oslobođena.

Dualisti u Makedoniji su se borili, odnosno uslovi teškog života naroda su ih natjerali da se bore:

1. Protiv vizantijskih eksploatatora na čelu sa njihovim cezaropapističkim carem (gospodarom i crkve i države) ili na čelu sa carem papistom gospodarom i crkve i države jer je, i crkvena i državna vlast skoncentrirana bila u rukama cara. Bog na nebu - car na zemlji itd.;

2. Protiv Bugara koji su tada vladali Makedonijom;

3. Protiv domaćeg plemstva koje je bilo podvlašćeno prvo Bugarima, a onda i Grcima;

4. Protiv sveštenstva (hrišćanske) crkve svugdje, gdje su djelovali manihejci kao dualisti naspram monoteista. Jednom riječi protiv Carigradske patrijaršije.

Njima su prilazili pojedini visoko obrazovani nezadovoljnici svih klasa i slojeva, posebno oni nedavno pokršteni Slaveni koji nisu učvrstili zvaničnu vjeru, takođe i oni koji još nisu bili pokršteni pagani politeisti.

Prema istraživanjima Dragana Taškovskog i bugarskih pisaca teme o bogumilima: bogumili su idejno pripremili narod u Makedoniji za ustanak 969. i bili bitan oslonac Samuilovoj vlasti svo vrijeme njegova carstva. On je naziv bogumili koristio za sve dualiste od 900.god. nadalje.

---

[152] D. Dragojlović Bogumilstvo na Balkanu... str.69-91.

Vjerovanje u dva boga ili dva principa je bilo i ovom prilikom najefikasnije duhovno ideološko sredstvo u borbi protiv hrišćanske (kršćanske) crkve najprije u Vizantiji tada u Makedoniji i na Istoku uopće, a kasnije i na Zapadu, kad god je dolazilo do okršaja.

Dualistička vjera je naoštrila mase za ustanak u Makedoniji.

Ta teza je digla na noge gotovo čitav do tada porobljen narod Makedonije u borbu protiv bugarskih okupatora i tadašnjeg (prema Kozmi) jako iskvarenog sveštenstva grčke i carigradske crkve koji su harali po Makedoniji, naročito poslije smrti učenika Ćirila i Metodija, Klimenta i Nauma Ohridskog.

Rekli smo da se od oko 935. g. nadalje poput zemljotresa nakon kojeg ostane vulkan da silno radi, dualističko učenje i vjerovanje po ko zna koji put od VIII st. naovamo ponovo, ali ovoga puta najsnažnije počelo širiti i djelovati, te relativno brzo pridobijati mase. Takođe smo rekli da su bila dva centra, jedan u Bugarskoj, a drugi u Makedoniji. Jači je bio u Makedoniji, jer je Makedonija tada bila pod Bugarskom i Bugarska je tada bila vrlo okrutan okupator nad Makedoncima. Bilo je to vrijeme zaoštrenih feudalno klasnih i vjerskih protivrječnosti u Makedoniji. Naime, opšta društvena kriza posebno politička, ekonomska i vjerska tadašnjeg Vizantijskog carstva i okrutnost bugarske okupatorske vlasti u Makedoniji pogodovala je širenju manihejskog dualizma. Dualisti su, kaže se u Kozminom traktatu oštricu borbe usmjerili najprije protiv bugarskog cara Petra, zatim protiv boljara i visokog sveštenstva, raznih feudalnih gospodara koje je po Makedoniji, prema Draganu Taškovskom, rasporedio bugarski car. Gotovo svi vladajući slojevi u Makedoniji su bili Bugari, dok su sveštenstvo zvanične crkve činili uglavnom Grci, a manje Bugari. Tako su se klasne razlike stalno produbljivale, makedonski Slaveni su sve više siromašili.

"Interesi države i Crkve i u Bugarskoj i u Grčkoj su bili isti, sa priznavanjem samostalnosti bugarske zvanične crkve, Vaselenska patrijaršija je još jače provodila prozelitizam, što je manihejce odnosno kriptomanihejce dovodilo u težak položaj... A kada je na Balkan, posebno u Trakiju preseljen veliki broj jermenskih pavlićana, položaj dualista se znatno popravio. Postupci bugarske i grčke crkve naišli su kod Slavena na jako nezadovoljstvo i pesimizam, zbog grubog prozelitizma bugarske nacionalne crkve, koja je vodila borbu sa dualizmom koji je već nasljedno bio prisutan, a sad sa dolaskom pavlićana dualisti se zbog raznorodnih vanjskih i unutrašnjih faktora manifestovao među Slavene sa više struja i pravaca sa većom ili manjom dualističkom ori-

jentacijom...[153] Međutim, Slaveni (Makedonci i Bugari) su ubrzo uočili da je dualističko učenje prihvatljivije. Malo po malo u Makedoniji i Bugarskoj su se početkom IX stoljeća formirale dualističke seoske religijske, ekonomsko-teritorijalne zajednice, prednjačila je Dragovićka i Melnička crkva pod rukovodstvom manihejskih ideja.[154] **Dakle, dualisti su osvojili Dragovićku, pa kasnije i Melničku crkvu.**

Na čelo porobljenih i osiromašenih masa makedonskih Slavena stavili su se oni učeni ljudi koje je carigradski patrijarh Teofilakt u **Poslanici** bugarskom caru Petrovu definirao da se služe manihejstvom pomiješanim s pavlićanstvom.[155] "Dualistički pokret kod Južnih Slavena se pojavio gotovo zajedno sa primanjem kršćanstva i sa stvaranjem samostalnih država. U Bugarskoj za cara Simeuna, Jovan Egzarh spominje manihejce među paganskim Slavenima." A to znači još od 864. g. a možda i ranije. To je dakle gotovo 120 godina prije pojave popa "Bogumila". Samo što je hrišćanstvu pomagala državna sila, a manihejce progonila. Dok su hrišćani imali privilegije, dobijali imanja, radnu snagu za gradnje crkvi i kuća dotle su manihejce ubijali i protjerivali. Može se zamisliti koliko je samo taj proces izazivao nezadovoljstva kod onog dijela Južnih Slavena koji je bio uz manihejce.

Ustanak Makedonaca protiv bugarske okupatorske vlasti 969.g.

Januara 969. g. čim je umro bugarski car Petar pod idejnim vođstvom tih ljudi došlo je do niza ustanaka koji se slio u jedinstven front u Makedoniji protiv bugarskog okupatora. Na čelu ustanka su se stavila četverica braće Komitopula: David, Mojsej, Aron i Samuil sinovi brsjačkog komesa (kneza) Nikole, po mnogim piscima preci su mu bili Jermeni, vjerovatno od onih pavlićana (dualista) deportovanih još u VIII st. iz Jermenije u Makedoniju.

Naravno da su se bili već asimilirali u Makedonce, ali manihejsko učenje se prenosilo s generacije na generaciju. Prema procjenama velikog broja grčkih, bugarskih i drugih historičara braću Komitopule za tako velike akcije i poduhvate obučili su i idejno osposobili učeni dualisti među kojima je vjerovatno i njihov otac Nikola komes (knez), a vjerovatno i njegova žena Ripsima.

---

[153] Ibid, str. 98

[154] D. Dragojlović, Ibid na str. 100 i 108. ovdje slučajno pravi previd kad umjesto dualisti koristi naziv bogomili jer Klement djeluje oko 893. do 916. g. Bogomil počinje oko 935. nadalje. Ali nam ti podaci potvrđuju tezu da je dualizam, tj. manihejstvo prisutan na Balkanu vjerovatno od početka VIII st.

[155] D. Dragojlović, referat u Zborniku radova "ILJADA GODINI", str. 98.

Ustanak Makedonaca protiv vizantijske okupatorske vlasti (972.-976.)

Ustanak protiv bugarske centralne vlasti je uspio. Makedonija se oslobodila Bugara. Međutim, Vizantiji i Carigradskoj patrijaršiji se nije dopalo to što su ustankom idejno rukovodili i prevagu u narodu zadobili dualisti "pravi hristjani", "Hristovi građani", uplašili su se da će dualistička vjera pobijediti, pa je tokom 971.g. Vizantija okupirala Makedoniju, Bugarsku i gotovo sve zemlje na Balkanu, osim Hrvatske i Slovenije. Odmazda prema dualistima i ostalim ustanicima bila je surova, **što je dovelo do novog ali sada još jačeg općenarodnog ustanka** koji je s prekidima trajao od 972.-976. godine. U toku borbi David i Mojsej su poginuli, a Arona je uklonio Samuilo koji je nastavio vrlo uspješno komandovati ustaničkom vojskom Makedonaca. Ustanici su opet od strane dualističkih sljedbenika vrlo uspješno usmjeravani protiv novih okupatora Grka, plemstva i naročito protiv sveštenstva. Na čelu i ovog ustanka stavio se izuzetno sposobni Samuilo kako rekosmo sin brsjačkog kometa (kneza) Nikole porijeklom iz Jermenije. Za navedene četiri godine Vizantijci su protjerani ne samo iz Makedonije nego iz svih balkanskih zemalja osim Grčke. Dakle, Samuilo je oslobodio sve balkanske zemlje od Vizantije. Tako je, dakle stvoreno Makedonsko carstvo (976.-1018.).

Prijestolnica mu je bila najprije u Prespi, a zatim u Ohridu. Tvrđava za odbranu na brežuljku iznad Ohrida i danas stoji.

Historijska je činjenica da je Samuilo zahvaljujući jedinstvu naroda kojem je puno doprinio idejni rad dualista stvorio veliko makedonsko Samuilovo carstvo (976-1018). Napravio je u ono doba najveću feudalnu državu Južnih Slavena. U sastav njegova carstva ušle su gotovo dobrovoljno bez otpora pored Makedonije, Duklja, Travunija, Zahumlje, Raška, Srijem, Bosna, Podunavska Bugarska, te Epir, Tesalija i Albanija. Južni Slaveni nisu pružali otpor jer je to bila južnoslavenska država, pandam Vizantijskom carstvu. A i kako bi kad ih je oslobodio od Vizantije.

Taj epohalni događaj, nastanak tako velike južnaslavenske države - Samuilovog carstva, ima veliki značaj, koji je u velikoj mjeri, ali nije u cjelosti dovoljno istražen. Bolje su to uradili u Makedoniji jer su kako smo rekli u Skoplju i Ohridu održani naučni skupovi povodom njegove hiljadugodišnjice 1969. i 1978. god. Ali nije u Bosni gotovo niko dovoljno istraživao, naprimjer, šta se dešavalo za onih gotovo 40 godina dok su ona i Hum bile u sastavu ili pod snažnim uticajem navedenog carstva. A u tom vremenskom razdoblju ovdje su se desili vrlo važni procesi. Navodimo one najvažnije: došli su brojni misionari dualističke manihejske vjere, te za oko četiri

decenije snažno ojačali, učvrstili i dalje razvili vrlo vjerovatno već odavno postojeće manihejstvo. Obučili znatan broj Bošnjana u vjerskom pogledu, svećenike, lokalne misionare, učitelje, i sl.

Nakon uspješnih ustanaka makedonskih Slavena 969., te 972.-976. god. pod idejnim vođstvom bogumila dualističko učenje i vjerovanje se proširilo i učvrstilo izvan tih prostora. Ono se proširilo na svim prostorima koji su ušli u sastav Samuilova carstva, ali tamo gdje se je bilo učvrstilo pravoslavlje imalo je manje uspjeha. U Bosni i Humu gdje je kršćanstvo bilo izrazito slabo, ili ga uopće nije bilo, manihejstvo se tu definitivno i trajno učvrstilo. Zato sam ovo i istraživao i napisao o svemu tome.

Na desetine vrsnih historičara koji su pisali o bogumilstvu i Crkvi bosanskoj gotovo svi su imali različite odgovore na pitanje **kada je započelo širenje Manihejeva učenja u Bosni i šire**, upravo zato što su previdjeli ili potcijenili historijsku činjenicu da je Bosna vrlo vjerovatno bila u sastavu Samuilova carstva oko 980. do 1018. god. Kako je sveštenstvo hrišćanske crkve i u Makedoniji moralo biti pod upravom Carigradske patrijaršije razumije se, dakle, bilo je protiv ustanika i Samuila. Zato je Samuilo glavni idejni oslonac imao u dualistima koji su sebe nazivali (da ponovimo) "pravim hristjanima", "Hristovim građanima" i "**poljskim ljiljanima**".[156] Prema Taškovskom, prof. dr. Panovu i Angelovu, Samuilo je prema dualistima gajio simpatije i potajno tolerirao njihovo djelovanje a radi očekivanja da ga rimski papa kruniše za cara morao je biti obazriv da ne bude proglašen za jeretika, pa i njegovo carstvo za jeretičko, te zbog toga javno se prema dualistima držao rezervirano i za državnu vjeru ipak proglasio zvaničnu Crkvu. Čak je na ostrvu Mala Prespa počeo 985. g. da gradi veliku velelepnu crkvu, koja je poslije njegova pada postala sjedište Bugarske patrijaršije.

Krunisan je 997. g. od bugarskog patrijarha. Međutim, nije poznato da je ma gdje, i ma kako, za njegove vladavine (976.-1014.) proganjao dualiste. On je imao tolerantan stav prema jermenskim dualistima čije je narodnosti i sam bio, a oni su se borili sa ostalim dualistima protiv Carigradske patrijaršije, tj. Grčke crkve. Prema višem broju poznavalaca Makedonskog carstva, ako se Samuilo morao prikazivati vjernikom pravovjerne **Crkve da bi ga papa krunisao za cara uredio je sa papom Grgurom V osnivanje Dubrovačke nadbiskupije 997.g.**, a gotovo veći dio članova njegove porodice bili su dualisti. To je dokaz da su dualisti "pravi hristjani" bili uz Samuila, te da je on imao blagonaklon i tolerantan stav prema njima...

---

[156] Ibid, str. 100.

Poznati historičar Deržavin tvrdi da ti dualisti, tada ili malo kasnije nazvani "bogumili" a u Bosni krstjani nisu bili protivnici slobodarske državnosti, nego izgleda da su svi liberalni južnaslovenski vladari od Samuila do Stepana Tomaša (sve dok on nije 1446.g. pod pritiskom napustio Crkvu bosansku) bili dualisti. D. Dragojlović takođe smatra pouzdanom vijest iz žitija sv. Vladimira o tome da su članovi Samuilove porodice ispovijedali masalijanstvo (a to je, ranije smo objasnili, izdanak manihejstva).

D. Dragojlović ističe da postoji brojna građa iz slavenskih, grčkih i latinskih izvora, ali ja najviši značaj pridajem pomenutoj Poslanici carigradskog patrijarha Teofilakta bugarskom caru Petru, u kojoj tvrdi da je to učenje manihejstvo... itd.

On crpi podatke iz Kozmine "Besede na jeres" pa se onda vraća unazad i nalazi čudnu vezu između dualista i sv. Klimenta Ohridskog u koje: "Mogle bi se naći mnoge analogije između pojedinih stavova Klimentove škole u Ohridu, i dualističkog pokreta. Dualisti su imali donekle slične poglede i slične ciljeve sa svetim Klimentom. Oba pokreta su bili narodni Slavenski", nastavlja D. Dragojlović oslanjajući se na D. Obolenskog, koji su pružali otpor protiv snažne vizantizacije Južnih Slovena. "... **Dobro je poznato, kaže dalje Dragojlović, da se ono širilo ne samo usmeno nego i pismeno putem bogate apokrifne literature koja je dijelom nikla na učilištu sv. Klimenta."[157] Ovaj je podatak od izuzetnog značaja jer ovdje su dakle dualisti naučili i glagoljicu i ćirilicu. Oni su, dakle, u Bosnu došli vjerovatno kao visoko pismeni apostoli i donijeli jednu varijantu grčke ćirilice, prekaljeni u borbi protiv bugarskih, vizantijskih i državnih i vjerskih tlačitelja, te znatno ojačali i kadrovski osvježili manihejce u njoj**.

Iz Poslanice Teofilaktove se vidi o čemu poslije Kozma široko objašnjava da je "manihejstvo pomiješano sa pavlićanstvom u glavama Balkanaca".

Obzirom da je Samuilo poveo žestoku borbu protiv bugarske, a onda još jaču protiv vizantijske vlasti zvanična crkva nikako nije mogla biti uz njega, nego protiv njega i da citiram:

"Za brojno prisustvo dualista uz Samuila, govore mnogi fakti. **Prvo**, za vrijeme ustanka i tokom njegove vladavine bogumili (dualisti, dodao H.Z.) su bili već jedinstvena djelotvorna organizirana antivizantijska snaga u Makedoniji sa jasnom slavenskom i narodnom orijentacijom. **Drugo**, bogumilstvo u drugoj polovini X st. je bilo najjače u onim oblastima Makedonije gdje su izbili ustanci makedonskih Slavena"... Takođe Matija od Odese piše da su Samuilovim

---

[157] D. Dragojlović, navedeni referat na str. 101.

ustancima pristupili "... svi jermenski jeretici... a sv. Vladimir Zlatarski u njegovu žitiju tvrdi da je bilo više dualista i u samoj porodici Samuilovoj, kao što je bio Samuilov rođak Ivan Vladislav i njegova supruga."[158]

I D. Dragojlović kao i drugi autori navodi da je Samuil morao formalno imati dobre diplomatske odnose sa zvaničnom Crkvom da bi se krunisao za cara, ili da mu zvanična crkva ne ometa ako se sam proglasi carem, a potajno ohrabrivao dualiste. Ovo je još jedan dokazni podatak.

Dalje, D. Dragojlović je pronašao da je postojao dualistički religijsko politički traktat koji je vjerovatno služio kao idejna osnova Samuilova ustanka ..."politička misao dualista je odigrala značajunu (ako ne i presudnu ulogu za vrijeme ustanka i tokom njegove vladavine, dodao H.Z.) u ustaničkom pokretu makedonskih Slavena"[159] nakon propasti slavenskog Makedonskog carstva, ideja za slavensko carstvo nije iščeznula što dokazuju politička ubjeđenja bogumila u ustancima Petra Deljana 1041. i Đorđa Vojteha 1072.godine.

Zašto ne bismo vrlo čvrsto povjerovali da se u višestoljetnoj borbi protiv vizantijske vlasti pa i njene Carigradske patrijaršije rodila i postala čvrsta ideja o stvaranju Slavenskog carstva, ako bi upornom borbom srušili Vizantijsko, koja se eto tokom Samuilovih ustanaka, prvog protiv Bugara 969. godine, a drugog protiv Vizantinaca (čitaj Grka) (972.-976.) i posebno tokom Samuilova vladanja (976.-1014.) i njegovih nasljednika do 1018. godine bila gotovo potpuno realizirala.

Ta ideja je bila napisana u dualističkom traktatu, zatim u bogumilskoj tajnoj knjizi, koja ne može biti ništa drugo nego prepisana ona Manihejeva "Knjiga tajna" o kojoj smo već pisali, kad je bilo riječi o Maniheju.

O dualističkim knjigama toga vremena svjedoči Jovan Geometar iz 989. g. koji je naslućivao propast Vizantije.[160]

D. Dragojlović zaključuje: "Kozma je raznim imenima nazivao dualiste, no kad je došlo do ustanka ti Kozmini "paraziti, anarhisti," postali su ustanička vojska za rušenje Vizantijskog carstva i za stvaranje Slavenskog carstva, ali

---

[158] Ibid, str. 102. i 103 ovdje se on poziva na više izvora. I Dragan Taškovski: "Ako se u anonimnom žitiju za kneza Jovana Vladislava govori da su on kao i zet cara Samuila zajedno sa ženom Kosarom bili privrženici popa Bogomila, pa još pored nekih izvora bio i sam sin Samuilov Gavril Radomir, to je bogomilstvo moralo biti svojstveno i kod mnogo drugih velikodostojnika koji su se zadržavali na čelu zahvaljujući bogumilskom pokretu." Ovo je fn. br. 8 str. 120. preuzeta od Dragan Taškovski, **Bogumilskoto dviženje**, Skopje 1970. s tim što dodajem primjedbu da su najvažnija saznanja iz izvora Ane Komnen i dr. da su se u vrijeme Samuila protivnici zvanične crkve - skriveni manihejci zvali dualisti i često kristjani. Ime Bogumili dobili su izgleda tek u XI st. dosta nakon smrti "Bogumila"

[159] D. Dragojlović, isti referat na str. 103.

[160] D. Dragojlović, isti referat na str. 107.

ne svakako sa Carigradskom patrijaršijom nego sa Manihejevom vizijom... nakon apokalipse Vizantijskog carstva nastupit će blažen život na zemlji i novi Jerusalem. Ideali su bili jednakost između ljudi i naroda." [161]

Na navedenom naučnom skupu Dragan Taškovski podnio je naučni referat pod naslovom "Glagoljaštvo i bogumilstvo u Makedoniji kao prethodnica ustanka 969. godine." U referatu skreće pažnju na historijske prilike prije ustanka u kojima su makedonski Slaveni bili dvostruko eksploatirani od Bugara i od Grka te vizantijskih vlasti, a i jedne i druge podržavala je zvanična crkva na čelu sa Carigradskom patrijaršijom. Dakle, došao je do podudarnih misli sa navedenim istraživanjem D. Dragojlovića.

Protiv toga stanja bore se makedonski Slaveni naročito oni što su ih opismenili Kliment i Naum, koji su širili pismenost glagoljicom i ćirilicom.

Interesantno da su se jedan period dualisti i monoteisti Slaveni zalagali za iste ciljeve: da se narod oslobodi dvostrukih gospodara Bugara i Grka. Ovaj nalaz se evo podudara sa maloprije iznijetim nalazom Dragojlovića.

"Dualisti su tada javno istupali protiv bugarskog carstva i protiv hrišćanske crkve... Zvanična crkva je propovijedala da su svi ljudi "božja braća" ali se toga nije pridržavala."

U takvim uslovima dualisti su piše Taškovski, postali revolucionarni masovan pokret religijskog ali i socijalnog karaktera.

"Dualisti su narodu govorili Bog dobra je na strani siromaha, a bog zla je uz zvaničnu Crkvu"... da ne treba raditi za cara i za bogataše, posebno ne za bogato sveštenstvo zvanične Crkve, tako su povukli mase za sobom. Pravoslavlje će u Makedoniji zadobiti prevagu tek nakon pada Samuilova carstva nakon žestokog progona dualista od strane Vasilija II. Od tada će onaj dio koji nije pobjegao u druge, pretežno zapadne zemlje, koji je ostao u Makedoniji i Bugarskoj preći u kriptodualiste, odnosno kriptobogumile.

Sad i Taškovski navodi kako su ti procesi u predustaničko doba natjerali bugarskog cara da uputi pismo carigradskom patrijarhu da nakon što istraži preko svih crkava i svećenika na terenu napiše poslanicu o kakvoj se to novoj vjeri radi. Teofilaktov odgovor u poslanici oko 950.g. je bio da je to "manihejstvo pomiješano sa pavlićanstvom". Evo i D. Taškovski ovaj podatak smatra glavnim.

Dakle i D. Taškovski piše da su bugarski car i carigradski patrijarh naredili energične mjere za uništenje istih, ali bilo je kasno. Mase su bile uz dualiste. Zbog nesnošljivih prilika došlo je do ustanaka u kojim su nervni sistem i duša bili dualisti, bili su duhovna snaga ustanika.

---

[161] D. Dragojlović, Ibid, str. 108.

Tu D. Taškovski vidi historijski značaj glagoljaškog pisma i dualista (kasnije nazvanih bogumili, dodao H.Z.) u nastanku i razvoju makedonske države, odnosno Samuilova carstva.

Taškovski se na više mjesta poziva na N. Deržavina i M. Popruženka jer svi se slažu najviše na osnovu pisma bugarskog cara Petra i odgovora poslanice Teofilakta, koje datiraju oko 950.g., a ustanak se ubrzo desio 969.g., pa iznosi maltene zajednički zaključak: "Blagodareći "bogumilima" Samuilova država dostigla je visok procvat u svom unutrašnjem i vanjskom životu, zato što je samo uz njihovu podršku mogao Samuil da se oslanja na narodne mase... glagoljaštvo i bogumilstvo su se predstavili ne kao neke izolirane pojave, nego kao idejna prethodnica koja je pripremila teren za one vihorne uspješne ustaničke dane koji su doveli od oslobođenja Makedonije i do stvaranja prve makedonsko-slavenske države poznate kao Samuilovo carstvo." [162]

Dr. Milan Loos, Pitanje heretičkog pokreta za vrijeme cara Samuila.[163]

Loos se tu ograničio da ukaže na ranija prepiranja oko toga gdje je "lulkata" (kolijevka) bogumilstva u Makedoniji ili Bugarskoj pa je zaključio: "Može da se zaključi riječima da pitanje koje se odnosi na "lulkata" (kolijevku) bogumilstva ostaje nejasno". Što znači da i dalje treba istraživati. Vjerovatno je stvar u tome što je on tražio ime bogumilsko. Mišljenja smo da tada pa čak i do sredine XI stoljeća nije još bilo prevagnulo ime bogumili. Međutim, oni dualisti koji su deportovani 745., 757. i 782.g. u Makedoniju, Bugarsku i Trakiju su nepobitne činjenice. Loos se zalaže da se ubuduće i geografski definiraju žarišta. Sa dijelovima Loosovog referata se nisu složili: prof. dr. Panov, prof. dr. Sotirovski, mr. Dragan Taškovski, pa je Loos u odgovoru rekao: "...ja ne tvrdim da bogumilstvo nije postojalo u Makedoniji u X vijeku, želim samo da skrenem pažnju da ne raspolažemo sa sigurnim izvorima za prisustvo toga pokreta..." Dakle, kao hereza su prisutni, ali ne znamo je su li bili dostigli nivo ustaničkog pokreta, kako se ranije mislilo i da li su se tada nazivali bogumili?

Šta je prof. dr. Sotirovski rekao na tom skupu u vezi Loosovog istupa? Rekao je: "Kolega Loos se poziva na bugarskog historičara Trifunova kako u Samuilovoj državi ne treba tražiti bogumile. Pitanje da li je u Makedoniji bilo bogumila, je izvan svake diskusije. Vjerovatno kolegi Loosu nije poznato da u Makedoniji postoji planina Babuna i ispod nje selo Bogumila i da ova dva toponima jasno pokazuju prisustvo bogumila u Makedoniji..." Zato su ih u Srbiji zvali babuni, jer su bili uvjereni da im je žarište bilo upravo tu

---

[162] Dragan Taškovski, navedeni zbornik radova, str. 229-230.

[163] Dr. Milan Loos, vidi referat na navedenom skupu.

ispod planine Babune. "Ako pođemo od kazivanja prezbitera Kozme, nastavlja Sotirovski, tada su oni u Makedoniji od prve polovine IX veka." [164] Misli na dualiste, naravno jer se "Bogumil" pojavio tek između 935. i 950.g.

Mr. Dragan Taškovski je dosta oštro istupio u vezi Loosovih sumnji da nije bilo bogumila u Samuilovoj državi. Izrazio je čuđenje kad je to odavno opće poznata činjenica, čak to i bugarski historičari: V. Zlatarski i D. Angelov argumentirano tvrde da se bogomilstvo pojavilo prije u Makedoniji, a kasnije u Bugarskoj, a onda se pozivao na Petranovića i Račkog. Protiv kojega dualizma je čuveni prezbiter Kozma napisao svoj traktat "Beseda na jeres" upitao je Taškovski.[165]

Izgleda da su ta suprotna i različita mišljenja gotovo tradicija od ranije. Naime, Makedonija je do 969. g. upravo do Samuilova prvog ustanka bila pod Bugarskom pa su mnogi tadašnji izvori smatrali Makedoniju dijelom Bugarske države i pisci pisali da se bogumilstvo pojavilo u Bugarskoj državi ispuštajući Makedoniju i to se zadržalo donedavno. Međutim, savremeni naučnici su raščistili da su ranije opisani historijski uslovi krize i protivrječnosti, robovski život Makedonaca omogućili pojačan rad dualista baš u Makedoniji, a tek kasnije u Bugarskoj. U raspravu je onda ušao akademik Đorđe sp. Radoičić i pored ostalog rekao: "Želim da naglasim da se bogumilski pokret javio kod makedonskih pa onda bugarskih Slavena.To je u mojoj svijesti odavno jasno."

Nakon čega se Loos maltene povukao riječima: "Želim da naglasim da ja ne tvrdim da bogumilstvo uopšte nije postojalo u Makedoniji u X vijeku, hoću samo da naglasim pitanje koje se odnosi za "lulkata" (kolijevku) bogumilstva zbog nedostatka više izvora ostaje nejasno." Dualisti su postojali od VIII st. ali nije siguran da su se zvali bogumili prije XI stoljeća. I smatra da su prije počeli djelovati u Bugarskoj.

Ovu raspravu koja nije bila tako davno morao sam navesti zbog možda nekorektnog odnosa susjednih naroda prema stvaranju te prve makedonske države, gdje su išli toliko daleko da omalovaže to za ono vrijeme grandiozno djelo makedonskog naroda, Samuilovo carstvo i krupnu ulogu dualista u njemu.[166] Vjerovatno su se navedeni učesnici razišli u mišljenjima i zato što su htjeli da kolijevku nađu u Makedoniji ili Bugarskoj, **a zaboravili da je ona u Perziji**. U Makedoniji i Bugarskoj se može govoriti o glavnim žarištima ili centrima dualizma koji je u XI st. nazvan bogumilstvo.

---

164 Navedeni zbornik 1000 godini itd., str. 290.

165 Ibid, str. 292.

166 Ovdje mislim na više od 100 g. kampanje grčkih, bugarskih i srpskih nacionalista koji nisu htjeli da priznaju nacionalni identitet Makedonaca zato što su 1912. u Prvom balkanskom ratu okupirali i raskomadali Makedoniju tako što je Egejsku Makedoniju okupirala Grčka, Pirinsku Bugarska, a Vardarsku Srbija, od kojih je samo Vardarska 1992. god. izborila samostalnost. To je tragicno, teritorija jednog naroda okupirana od tri susjedne države.

H. BOŠNJANI I BOSNA NAJVJEROVATNIJE U SASTAVU SAMUILOVOG CARSTVA (976.-1018.)[167]

Posebno bih želio da utvrdim uticaje toga dualizma na Bošnjane dok su vjerovatno bili u sastavu Samuilova carstva. U krajnjem slučaju da nisu bili u sastavu toga carstva, ne može se poreći činjenica da su bili pod žestokim uticajem manihejstva iz njega.

Upravo to što su se u Bosni manihejski dualisti od početka zvali krstjani, a ne bogumili je glavni dokaz da je manihejska misao odnekud iz Vizantije ovdje dospjela najvjerovatnije još u drugoj polovini VIII ili na početku IX stoljeća. Da su došli nakon druge polovine X st. zvali bi se bogumili, a ne krstajni.

O ustancima Makedonaca i stvaranju njihovog carstva na čelu sa carem Samuilom je napisana brojna naučna literatura i održani naučni skupovi i simpoziji. Ali nije sve dovršeno jer se do sada pisalo i izlagalo o onome šta se tada događalo u Makedoniji, a vrlo malo ili nimalo o onome šta se

---

[167] Za temu Bošnjani (976.-1018. god.) u sastavu Samuilova carstva-pojava dualističke vjere i pisma bosančica korištena je sljedeća literatura:
- Dragan Taškovski, Samuilovo carstvo, Skopje 1961. god.
- Dragan Taškovski, Bogumilskoto dviženje, Skopje, 1970. god.
- Dragan Taškovski, Glagolaštvo i bogomilstvoto vo Makedonija kako prethodnica na vostanenieto od 969. god., referat na naučnom skupu u Prespi 1969. god. o temi „Iljada godini od vostanenieto na komitopulite i sazdavanjeto na Samoilovata država, Zbornik radova, Skopje 1971. god., str. 221.-230.
- Dr. Dragoljub Dragojlović, Uloga bogomila u ustaničkom pokretu makedonskih Slavena za vrijeme cara Samoila, referat na naučnom skupu u Prespi 1969. god. o navedenoj temi, Zbornik radova, Skopje 1971. god., str. 95.-108.
- M. Popruženko, Sinodik cara Borila, Sofija, 1928. god., str. 54.
- I. Ivanov, Bogumilski knigi i legendi, Sofija, 1925. god., str. 20.
- Georgije Ostrogorski, Istorija Vizantije, Beograd, 1959. god.
- J. Klincarov, Pop Bogomil i njegovo vrijeme, Sofija, 1927. god., str. 110.-116.
- Aleksandar Solovjev, Svjedocanstva pravoslavnih izvora o bogumilstvu na Balkanu, Godišnjak V, 1953. god.
- Rad. M. Grujić, Legenda iz vremena cara Samuila o poreklu naroda, Glasnik skopskog naučnog društva XIII, 1934. god., str. 199. i dalje.
- Stjepan Antoljak, Samuilova država, Skopje, 1969. god., str. 31.
- Srđan Pirivatrić, Samuilova država, Beograd, 1997. god.
- Ljubiša Doklestić, referat na navedenom naučnom skupu, Samoilova makedonska država u srpskohrvatskoj građanskoj istoriografiji i publicistici u XIX vijeku i prvoj polovini XX vijeka do 1941. god., navedeni Zbornik radova, Skopje, 1971. god., str. 121.-144.
- Blaga Aleksova, Materijalna kultura u Samuilovo doba, referat u navedenom Zborniku radova, Prespa, 1969. god., str. 241.-243.
- Prof. dr. Marin Tadin (Pariz), referat na navedenom skupu u Prespi 1969. god. pod naslovom: Car Samoil i osnivanje Dubrovacke Arhiepiskopije, navedeni Zbornik, str. 243.-245.
- Taduš Vasilovski, Geneza Samoilovog carstva, isti zbornik, str. 249.-250.

događalo za to vrijeme u ostalim južnaslavenskim zemljama koje su bile u sastavu toga Carstva. Za nas je od izuzetnog interesa šta se događalo kod Bošnjana u Bosni i Humu u tadašnjih preko 40 godina?!

Naglašavam da se nijedan narod iz reda Južnih Slavena, dok ih je oslobađao od Vizantije nije suprostavio Samuilu pa ni Bošnjani. Bosna, Raška, Zeta, Hum, Srijem itd. nisu bile okupirane od strane Samuilova carstva nisu bile pod bilo kakvom diktaturom nego su oslobođene i dobrovoljno ušle u sastav toga Carstva, jer rekli smo Vizantija je 971. g. bila okupirala sve od blizu Zadra do Jedrena i od Save i Dunava do Jadrana i Egeja. Samuilo je sve njih **oslobodio** i napravio državu Južnih Slavena, s ciljem uništenja agresorskog Vizantijskog carstva.

U veoma vrijednoj knjizi M. Hadžijahića "Povijest Bosne u IX i X stoljeću", u poglavlju I *Temeljna pitanja povjesti Bosne u ranom srednjem vijeku*, s punim pravom on ukazuje na brojne slabosti i neobjektivnosti doskorašnje historiografije o Bosni u IX i X st., gdje na strani 12 pored ostalog kaže:

"Polazilo se od protivrječnih teza: s jedne strane isticalo se da je Bosna bila u podređenom položaju prema susjednim državama, a u isti mah da je bila toliko snažna da se teritorijalno širila na račun tih država. Ova dionica u historiografiji nastala je pod uplivom nacionalističkih ideologija u znaku posezanja za bosanskim prostorom...

... Olahko zaključivanje o statusu Bosne u ranom srednjem vijeku vidi se i u tvrdnji o navodnom Samuilovom zauzimanju Bosne. To se izvodi iz 36 poglavlja *Ljetopisa* popa Dukljanina, u kojem se govori o Samuilovoj "jadranskoj ekspediciji sve do Zadra". Ljetopis nastavlja: "Potom se car Samuilo vrati kroz Bosnu i Rašku u svoj kraj", bio je dovoljan jednom dijelu historiografije da proglasi kako je car Samuilo osvojio Bosnu, čak da se Bosna nalazila pod Makedonskom vlašću sve do navodnog Vizantijskog osvajanja 1018. god.

Ljetopisu popa Dukljanina pridaje se puna vrijednost, pa se povratak sa jedne vojne preko određenog područja tumači kao da je riječ o osvajanju toga područja."

Ovdje je cijenjeni i vrijedni M. Hadžijahić djelimično u pravu i to kad se radi o onom dijelu historiografije koji tvrdi da je Bosna od Samuila bila osvojena i njemu podređena. Ali nije u pravu kad jedan objektivni dio posebno makedonske historiografije dokazuje da su se Bosna i Raška, nakon što ih je Samuilo oslobodio od Vizantije, same dobrovoljno priključile u dobru i pravednu južnoslavensku državu na čijem je čelu bio car Samuilo, koja je imala za cilj da sruši porobljivačko Vizantijsko carstvo, koje je stalno vodilo osvajačke ratove i povremeno osvajalo nekad Makedoniju, nekad Bugarsku, Rašku, Albaniju, Duklju, Dalmaciju, Bosnu itd.

Ne ulazeći dublje u raspravu o ovom problemu ponovit ću sljedeće: Od 10. - 15. oktobra 1969. god. u Samuilovom stolnom mjestu Prespi u Makedoniji održan je navedeni naučni skup na temu: *1000 godina od ustanka komitopula i stvaranja Samuilove države*, na kojem je podnijeto 18 naučnih referata i u diskusiji učestvovalo 42 diskutanta.

I među referentima i među diskutantima je bio znatan broj srpskih historičara i niti jedan se nije usprotivio tvrdnji da su Bosna i Raška bile u nekoj čvrstoj vezi sa Samuilovim carstvom, upravo zato što one Samuilu nisu bile podređene, nego u dobrovoljnom savezu, ne gubeći ništa od svoje samostalnosti da bi se neutraliziralo Vizantijsko carstvo koje je bilo permanentna opasnost za sve balkanske zemlje. Upravo je Vizantija 971. god. već bila osvojila gotovo cijelo Balkansko poluostrvo. Zato i jeste Samuilo pobijedivši u ustanku krenuo dalje i oslobodio sve te zemlje pa i Bosnu od Vizantije. I zato je Vasilije II čim je pobijedio Samuila 29. jula 1014. god. na Belasici postepeno do 1018. god. ponovo osvojio cijeli prostor Samuilova carstva uključujući Rašku i Bosnu koje su se osamostalile tek poslije njegove smrti.

Da vidimo šta pišu neki od autora u vezi ovoga pitanja:

U Enciklopediji Leksikografskog zavoda sveska VI Zagreb MCMLXII na strani 593. piše: "Za najvećeg svog prostranstva Samuilova je država obuhvaćala Makedoniju, Tesaliju, Epir, Albaniju, Duklju, Travuniju, Zahumlje, Rašku, Srijem (Srem), Bosnu i Podunavsku Bugarsku.

Dragan Taškovski napisao je knjigu: *Samuilovo carstvo*, izdata u Skopju 1961. god. u kojoj na više mjesta dokumentira da je Samuilo oslobodio cijeli balkanski prostor od Vizantije osim Grčke, te da se Samuilovo carstvo prostiralo od Srema do blizu Zadra, od Save i Dunava do Jadrana i Egeja, tj. zahvatalo je u Enciklopediji navedene zemlje Balkanskog poluostrva.

U knjizi Srđan Pirivatrić: Samuilova država, Beograd 1997. na str. 99. piše:

"Severna granica je od Srema prema istoku išla Dunavom preko Beograda i Braničeva i Vidina sve do Ušća..." zapadne granice najteže je odrediti (str. 99), a onda o tome raspravlja na str. 112 gdje piše: "Došavši do Zadra (radi se o osvajanju Drača, Ulcinja i cijele Dalmacije iz Vizantijskih ruku) Samuilo se preko Bosne i Raške vratio u Prespu". Ovaj autor ovdje iznosi svoj stav: "Nema osnova da se tvrdi kako je ovim pohodom Samuilova vlast proširena na Bosnu, ali kada je reč o Raškoj ima izvesnih indicija".

Međutim, Stjepan Antoljak u svojoj knjizi *Samuilova država*, Skopje 1985. god. na str. 306 piše da su Duklja, Travunija, Zeta, Bosna i Raška bile u sastavu Samuilova carstva. A u 1000 godini... str. 56. u zaključku svog referata on piše: "Na osnovu sveizloženog bilježim da toliko raznoliki izvori

prvog i drugog reda nakon pravednog kritičkog postupka daju dosta materijala za stvaranje slike Samuilove države (969. - 1014.) tada najveće južnoslavenske države na Balkanskom poluostrvu".

Mislim sama činjenica da je Samuilo sa vojskom u povratku od Zadra preko Bosne i Raške za Prespu prošao mirno bez borbi pokazuje da su te dvije države puno ranije već bile u sastavu njegova carstva, ili su bile u čvrstom savezu.

Veoma je zanimljivo da je i Dominik Mandić utvrdio da je Bosna bila u sastavu Samuilova carstva. M. Hadžijahić je prihvatio tvrdnju Jan Lesnya u kojoj "panstvo Samuela a jego zahodni sasiedzi, Balcanica Pansaniensia" 2, 1985.

Dakle veliki broj izvora potvrđuje da su Bosna i Raška bile ili u čvrstom savezu sa Samuilovim carstvom, ili u njegovom sastavu sve u cilju pobjede nad Vizantijom.

Znači, slažem se da nijedna zemlja, odnosno njen vladar neće ni po koju cijenu davati svoj suverenitet drugom vladaru. Što znači da se tu radilo samo o nekoj vrsti čvrstog saveza južnoslavenskih zemalja na čelu sa Samuilom protiv Vizantije.

Samuilovo carstvo (976. - 1014.), bilo je zlatno doba za procvat manihejske vjere na cijelom njegovom prostoru, a to znači i na prostorima današnjeg Sandžaka, Bosne i Hercegovine, Dalmacije, odnosno gotovo cijelog Balkana. Sad postaje jasno kada se učvrstilo manihejstvo u današnjem Sandžaku, Bosni, Humu, Sremu, Dalmaciji...

Da li je moguće dovoljno pretpostaviti kolike su se, povoljne historijske okolnosti stvorile za dualiste kada je čitav Balkan (nas dakako zanima Bosna i susjedne zemlje: Dalmacija, Slavonija, Srijem, Raška i Duklja) kad su dobili slobodu djelovanja u velikoj Samuilovoj državi. Najpovoljnije okolnosti za dualiste su bez sumnje bile u Bosni, Humu i zapadnim dijelovima današnje Srbije, te današnjem Sandžaku, jer to stanovništvo nije pokrštavano od zvanične crkve. Dalmatince su pokrštavali svećenici iz Splitske biskupije, Slavonce iz Sremske metropolije sv. Metoda, stanovnike Istočne Srbije i dijela Duklje učenici Ćirila i Metodija, a dio Dukljana iz Dukljanske biskupije kršten je na katolički način. Bošnjane, kako smo već rekli nije uspjela pokrštavati ni jedna zvanična crkva.

S obzirom da historiju Bošnjana i Bosne sve do nedavno nisu pisali Bošnjani - Bošnjaci to je navedena tema, koja je jedna od najznačajnijih, najvjerovatnije zbog nedovoljnog interesa bila izostavljena. Moja dugogodišnja istraživanja etnogeneze Bošnjana dovela su me do izuzetno značajnih historijskih činjenica:

- da su Bošnjani i Bosna bili u sastavu makedonskog Samuilovog carstva vjerovatno (976. - 1018.), ali ne u podređenom položaju;

- da se u to vrijeme definitivno kod Bošnjana učvrstilo Manihejsko dualističko učenje i vjera;

- da je negdje između 995. do 1000. g. osnovana manihejska Crkva bosanska;

- da su dualistički apostoli u navedenom vremenu iz Makedonije i Grčke u Bosnu donijeli pismo (jedan od oblika grčke ćirilice) koje je kasnije dobilo ime bosančica.

Dakle, Manihejevo učenje tada je slobodno djelovalo po cijelom Balkanu. Moglo je u Bosnu, Hum i u oblasti današnjeg Sandžaka takođe da se konačno učvrsti vjerovatno najkasnije oko 980. god. Od tada datira povezivanje naroda oblasti današnjeg Sandžaka i Bosne odnosno dualista istočno od Drine i zapadno od nje. Ova činjenica je od izuzetne važnosti za Bosnu i Sandžak iako su u toj oblasti često radili ilegalno. Jedan od dokaza su otkriveni stećci na njegovim područjima i Divoševo bosansko evanđelje nađeno u manastiru Podvrh kod Bijelog Polja 1960.g.

VII

O MANIHEJSTVU U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI I HUMU

A. O MANIHEJSTVU U BOSNI.

Obzirom da su bili idejni, najvjerovatnije glavni nosioci i aktivni učesnici tokom stvaranja toga Carstva pripadnici dualističke manihejske vjere: sa kripto manihejskim imenima: "pravi **hristjani**", "Hristovi građani", odnosno "**poljski ljiljani**" su od 976.-1018. g. koliko je ono trajalo imali punu slobodu širenja svoje dualističke vjere po cijelom Balkanu, ali nas posebno zanimaju Bosna, Hum i današnji Sandžak. No, dualističko Manihejevo učenje najvjerovatnije je dospjelo u Bosnu još u VIII st. nije čekalo da se pojavi Samuilo, ali snažan poticaj i ojačanje i definitivno ovladavanje u svijesti Bošnjana desilo se baš u njegovo doba oko 980.-990. godine. Evo korijena otkud ljiljani, već do sada smo ih pomenuli više puta, a morat ćemo ih još pominjati.

Ovdje treba istaći da se nikako ne treba složiti sa onim autorima koji su mislili da su kako oni kažu, hereza u Bosni, Slavoniji i Dalmaciji nastala od prognaničkih grupa bogumila iz Raške, odnosno od patarena iz Italije. Mnogo je važnije shvatiti da se i manihejstvo širilo planskim misionarskim radom isto kao i zvanične religije, samo što su oni to morali najčešće raditi ilegalno. Zato tvrdim da su oni u Bosnu mogli doći još krajem VIII i početkom IX st., jer je ona bila najpodesnija na Balkanu zato što Bošnjane nije krstila ni Istočna ni Zapadna zvanična crkva.

Pogrešna mišljenja o početku rada Maniheja u današnjoj Bosni i Hercegovini i šire

Jedan broj autora teme o Crkvi bosanskoj misli da je u srednjovjekovnoj Bosni to dualističko učenje bilo neomanihejsko, tj. da to nije izvorno manihejstvo, da je po njihovom mišljenju zbog jakih progona i ubijanja njegovih protagonista došlo do izvjesnih promjena njegova sadržaja.

Mi ne dijelimo takvo mišljenje, jer u historiji toga učenja nemamo niti jedan argument koji bi kazivao o nekom reformatoru suštine manihejstva. Manihej je tvorac toga učenja. Svi naredni propovjednici istog: Pavel, Masal, Bogomil, Niketa, Vasilije itd. su samo vrsni manihejci, a nikako nisu ni pokušali biti novi vjerovjesnici jer su bili svjesni da nisu nikad dorasli Maniheju. Bili su sretni da mogu biti njegovi uspješni sljedbenici.

Naziv, izraz neomanihejstvo se više koristio i koristi za označavanje srednjovjekovnih katara u zapadnoj Evropi. A ovdje u srednjovjekovnoj Bosni se radi o manihejstvu maskiranom nazivom krstjani i Crkva bosanska, iako je naravno bilo izvjesnih manjih promjena tokom vremena, ali one nisu bile suštinske.

Gotovo svi dosadašnji znanstvenici koji su pisali o "bogumilstvu" i Crkvi bosanskoj za početak djelovanja dualista u Bosni uzimali su kraj XII st. na šta ih je navelo optužno pismo zetskog bana Vukana rimskom papi Inoćentiju III 1199. god. protiv Kulina bana i vrhovnog vodstva Crkve bosanske, o čemu će biti riječi kasnije.

Međutim, početak rada manihejaca u Bosni nije bio krajem XII st. nego najvjerovatnije početkom IX stoljeća.

Pokušat ćemo se kretati hronološki kako bismo došli do objašnjenja kako je došlo do pojave Crkve bosanske i njenih vjernika krstjana.

B. O MOGUĆNOSTIMA DOSPIJEĆA MANIHEJSTVA U BOSNU POD IMENOM KRSTJANI, PLANSKIM ŠIRENJEM ISTOG IZ VIZANTIJE ILI IZ MAKEDONIJE

Kakva je, dakle, mogla biti vjerska situacija kod novonastalog naroda Bošnjana? Bili su politeisti, a kod jednog dijela koji je bio ilirskog i romanskog porijekla prema Ljetopisu zagorske sklavinije imamo ranu pojavu krstjana budućih vjernika Crkve bosanske.[168]

Šta se dešavalo, recimo u IX i X stoljeću u vjerskom pogledu kod ostalih dijelova Južnih Slavena? U današnjoj Sloveniji i Hrvatskoj procesi planiranog pokatoličavanja su napredovali, i gotovo da nije bilo zastoja.

Kako je poznato učenici Ćirila i Metodija su nakon izgona iz Moravske došli da šire hrišćanstvo u Bugarskoj, Makedoniji i Raškoj. Akcije su planirane u Carigradskoj patrijaršiji. Talas pokrštavanja pošao je iz Makedonije i Bugarske prema Raškoj (današnjoj Srbiji), a u vrijeme novog daljnjeg pokrštavanja najviše su se istakli dva najbolja učenika Ćirila i Metodija, braća Kliment i Naum. Postigli su velike rezultate u pokrštavanju i opismenjavanju, a djelovali su i to: Naum od oko 878. - 910. godine, a Kliment od oko 880. - 916. god. u Ohridu. Područja današnje Makedonije, Bugarske i Srbije prije Ćirila i Metodija bivala su i po 150 godina pod Vizantijom, kojom prilikom su grčki sveštenici gotovo kontinuirano pokrštavali slavensko stanovništvo, Bugare, Makedonce i Rašane. To je bio jedini način da Vizantija vrati "svoje teritorije" što su ih zaposjeli J. Slaveni na Balkanu.

[168] Vidi M. Hadžijahić, CD2, str. 115- 116.

Vjerovatno je bilo pokušaja od strane vizantijskih (posebno grčkih) sveštenika kao što je pokušavala Rimska kurija da pokrštavaju Bošnjane, ali bosanski vladari to nisu dopustili jer su znali da se i istočno sveštenstvo isto kao i zapadno kad osvoji pozicije miješa u poslove vladara, kako bi Bosnu potčinili Carigradskoj patrijaršiji i Vizantiji odnosno Rimskoj kuriji i tada jakoj katoličkoj državi Ugarskoj. Po procjeni bosanskih vladara pokrštavanje Bošnjana značilo bi gubljenje samostalnosti.

Dakle, u drugim južnoslavenskim zemljama su Rimska kurija na Zapadu i Carigradska patrijaršija na Istoku uspjele prvo pokrstiti vladare i onda im je bilo lahko pokrstiti njihov narod. U Bosni nisu ni Rimska niti Grčka crkva uspjele pokrstiti vladare Bošnjana, a onda nisu uspjele ni narod. Ove teze ćemo na više mjesta dokazivati u ovoj knjizi.

Rekosmo, dakle, Bošnjani su politeisti uz prisustvo i ranokršćanske nepatvorene svijesti. Ono što najavismo na početku ovoga teksta, dogodilo se po nekima čudo.

Prema nekim istraživačima manihejsko učenje, bar rudimentalno, dospjelo je, a najvjerovatnije planskim širenjem na Balkanu početkom VIII st., a u Bosnu krajem VIII i početkom IX stoljeća, dakle oko 150.g. prije pojave popa "Bogumila" u Makedoniji, o čemu će kasnije biti riječi.

U Bosnu kod Bošnjana u taj "VAKUM" uspjelo je da se uvuče manihejstvo! Dospjelo i uspjelo! Prema mojim nalazima istraživanja to nije čudno. Jer svaka je religija tražila pogodna područja na koja se može širiti. Za manihejstvo su područja Bosne i Hercegovine bila vrlo pogodna prilika, jer tu kako smo vidjeli nije bilo kršćanstva. Širenje svake religije je planirana akcija za nju naučenih pripremljenih,stručno osposobljenih svećenika, njihovih pomoćnika i saradnika, koji traže i pronalaze naselja i područja pogodna za širenje svoje vjere. Nauci je poznato, posebno ono u Grčkoj, Makedoniji i Bugarskoj, da je manihejstvo od kraja III stoljeća prisutno u Vizantiji. Manihejstvo za bosanske vladare nije predstavljalo nikakvu opasnost po nezavisnost Bosne. Iza njega nije stajala nikakva velika i silna država od koje bi prijetila opasnost okupacije, osvajanja ili potčinjavanja države Bosne. Ono nije imalo nekakav snažan državni centar moći, poput Rima ili Carigrada. Ono je Bošnjanima i vladarima bilo od velike koristi.

Mnogi grčki izvori kazuju da je Vizantija kontinuirano vodila borbu sa dualistima. Što znači da to učenje u Bosnu nije moralo doći od navedenih grupa iz Makedonije i Bugarske. Moglo je doći tada ili još ranije iz Vizantije, konkretno iz Grčke. Prof. dr. Dragoljub Dragojlović navodi preko 80 izvora koji govore da su, svi ti dualisti po Vizantiji sebe nazivali hristjanima (pravim, čistim Hristovim sljedbenicima). Tako se i u ovoj historijskoj činjenici može

naći odgovor na pitanje zašto su manihejci u Bosni sebe zvali krstjani. Vidimo da je to ime daleko starije od imena bogumili, patareni, albigenzi, katari itd.

Manihejstvo se dakle, stalno uglavnom ilegalno širilo po cijeloj Vizantiji, a od polovine VIII stoljeća i po Balkanu, pa zašto ne i po Bosni i Humu. Razumije se kod Grka i tamo gdje god je stanovništvo bilo učvrstilo kršćanstvo, manihejstvo je imalo manje uspjeha. Međutim, u onim zemljama u kojim se narod bio razočarao u kršćanstvo zbog bezobzirnog bogaćenja svećenstva i bezdušne eksploatacije kmetova na crkvenim posjedima, manihejstvo se ubacivalo i stavljalo na čelo potlačenih ljudi i naroda. Upravo se tako dogodilo u Makedoniji za vrijeme Samuila.

Sa navedenih balkanskih područja počeli su to učenje najprije potajno širiti svuda gdje god su mogli, po Balkanu.

Prema jednom broju grčkih i bugarskih autora oni su krajem VIII st. svoje učenje počeli širiti ne samo na mjesno stanovništvo u Makedoniji, Trakiji i Bugarskoj, nego su pošli na područja današnjeg Kosova, Srbije, Sandžaka, Albanije, Crne Gore, Huma, Bosne, Srijema, Slavonije i Dalmacije. Dakle radili su planski.

I da ponovimo: Manihejsko učenje u Bosnu i Hum nije došlo slučajno nego najvjerovatnije planski iz Vizantije konkretno iz Grčke i Makedonije. To učenje se vjerovatno krajem VIII i početkom IX st. **nakalemilo** kod Bošnjana na ostatke ranokršćanske apostolske svijesti, koja im je mogla pomoći kod uklanjanja politeističke svijesti. Rekosmo apostolske, ali moramo biti oprezni za apostolsku svijest u Bosni imamo dva izvora i dva različita značenja: manihejsko i ranokršćansko. Manihejsko smo u ovoj knjizi objasnili da je Manihej sebe smatrao i proglasio četvrtim vjerovjesnikom, ali i **apostolom Isusa Krista**. Kasnije je manihejstvo onemogućilo ulazak katoličanstva i pravoslavlja u Bosnu, ubacilo se u ćirilometodske samostane i pretvorilo ih u hiže Crkve bosanske, ako je tih samostana u tadašnjoj Bosni uopće bilo.

Kod Bošnjana manihejcima nije bilo teško raditi jer nije bilo ni katolika ni pravoslavaca da im smetaju i da ih proganjaju. Kako su se bavili isključivo pitanjima vjere, a nisu se miješali u rad vladara, župana i knezova bosanski vladari su im vrlo rado omogućili slobodu djelovanja, jer su se uvjerili da je to učenje i vjerovanje izuzetno korisno za državu Bosnu, jer se mase na miran način uče odgovorno odanosti prema bogu dobra, a bore se protiv zla, šire patriotizam i jedinstvo. Kako od naroda nisu tražili desetinu, narod ih je i zbog toga ne samo prihvatio nego i zavolio i rado primao tu vjeru. Svećenstvo Crkve bosanske, Djed, Gosti, Starci, Strojnici itd. su živjeli od svoga rada na zemlji oko svojih "hiža". Vjerovatno su imali nekih dobrovoljnih donacija od države i plemstva.

Manihejska Crkva bosanska držala je narod Bošnjane na okupu, prosvjećivala ga, posredovala u sporovima između vladara i plemstva, te između samih velikaša itd., nije gradila velike i skupocjene crkve itd., itd. To je bila jeftina narodna crkva.

Zbog svega navedenog između vladajućeg sloja i prvaka propovjednika manihejske vjere u Bosni ubrzo je došlo do sprege.

Bošnjane pretke današnjih Bosanaca sve tri nacije bez nekih ucjena preveli su svećenici - misionari manihejci u manihejsku dualističku vjeru. Ne slažem se nikako da su manihejci - krstjani (koje su ranije pogrešno što se Bosne tiče nazivali bogumili) bili preci samo današnjih Bošnjaka nego svih današnjih Bosanaca, o tome će još biti dosta riječi.

Ta simbioza politeističke i ranokršćanske, te novo prispjele dualističke manihejske svijesti mora da je trajala dugo sve do oko 980. god. kad su se Bosna i Hum našle u sastavu Makedonskog Samuilovog carstva (976. - -1018.). To zaključujemo po tome što je ime hristjani - krstjani kod manihejaca u balkanskim zemljama znatno starije od imena: bogumili, babuni, patareni itd.

U Bosnu i Hum, kako ćemo vidjeti manihejsko učenje nisu donijeli nikakvi prognanici poput pavlićana ili maselijana, nego najvjerovatnije normalno planski manihejski misionari i apostoli. Ali oni su to morali raditi tajno zato je teško odgonetnuti kad su prve misli manihejske udarile na bosansko tlo.

Znači pretpostavku o početku djelovanja dualista manihejaca u Bosni i Hercegovini treba prebaciti u IX stoljeće, a onda uzeti carigradskog patrijarha Teofilakta oko 950. g., te bogumilsko doba kao već zrelo doba njihova djelovanja.

C. KRATKO O POČETKU RADA MANIHEJACA U BOSNI

Neka od dosadašnjih stajališta o postanku i početku rada krstjana u Bosni

O tome otkuda i kada je dualistička misao, učenje i vjera dospjela u navedene oblasti, te posebno u Bosnu u dosadašnjoj nauci postoje rekli smo različita mišljenja. Navest ćemo ona koja su se često smatrala već prihvaćenim.

Mišljenja o početku rada i pojavi manihejstva u Bosni i Humu su vrlo različita. Treba navesti da se većina veže za Vukanovo pismo papi 1199. god. i Kulinovog prihvata prognanih dvojice patarena 1200.god. Tačno je da su se tada stvorili razlozi da papa Inoćentije III poduzme sve što je mogao, čak je pokušao organizirati krstaški (križarski) rat na Bosnu. Postoje njegova pisma

ugarskom kralju Emeriku i obratno. Pisma bana Kulina papi i obratno. Dolazak papinog izaslanika Ivana de Casamarisa, te jedan od najznačajnijih događaja znameniti skup na Bilinu Polju kod Zenice 1203. god.

Nigdje u tim dokumentima ne piše da je tek tada počelo dualističko djelovanje na ovim prostorima.

Zato možemo povezati rano kršćanstvo sa krstjanima (simbioza) sa Samuilovim dobom pa i XI st. kada je dualizam zahvatio sve od Irana do Španije. To je upravo vrijeme raskola 1054.g. i ono prije njega i poslije njega. Upravo je raskol između Carigradske patrijaršije i Rimske kurije 1054.g. stvorio povoljne uslove za rad manihejaca. Širenje manihejstva u XI st. u Aziji, na Balkanu i u Evropi, stvorilo je povoljne uslove za rad Crkve bosanske.

Historijski gledano 1167.g. nije toliko daleko od 1199.g. kad je zetski knez Vukan uputio (nauci dobro poznato) navedeno pismo rimskom papi Inoćentiju III kojim je optužio bosanskog bana Kulina da je sa cijelom užom i širom porodicom, dualista heretik, te da se hereza širi po Bosni i Humu, da ih prema njegovoj procjeni ima preko deset hiljada ...

Svi naprijed navedeni događaji počevši od najmanje 745.g. pokazuju kontinuitet nastanka i razvoja dualizma, odnosno manihejstva na Balkanu i Evropi čiji je jedan od najznačajnijih segmenata bila Crkva bosanska.

Nadam se da je nakon ovoliko opširne i čini mi se dovoljno argumentirane elaboracije jedno od centralnih pitanja postanka i početka rada krstjana i njihove Crkve bosanske ako ne riješeno, a ono bar donekle bolje osvijetljeno. Želim iznijeti još nekolike hipoteze o samom početku dospijevanja kristjana u Bosnu.

Prva je: ako su dualisti propovjednici Manihejskog učenja još od sredine VIII st. prisutni na Balkanu vrlo je moguće da je u Bosnu to učenje moglo dospjeti bar oko kraja VIII i početka IX stoljeća. A u X st. došlo je do snažno pojačanog djelovanja Manihejskog dualističkog učenja i vjerovanja, vjerovatno po cijelom Balkanu ali kod Bošnjana najviše. Usporedili smo to sa predvulkanskim podzemnim procesima, (jer su manihejci morali raditi tajno) i zatim zemljotresom, nakon kojeg nastane vulkan koji nastavi raditi. To je ono snažno djelovanje koje je izvršilo idejne pripreme ustanka Makedonaca protiv Bugara, koji se desio 969. godine.

Dakle, dio autora za početak rada uzima Vukanovo pismo , iz 1199, g., a dio autora uzima za početak 1167. g.

Kada je "heretički papa" Niketa, papa svih dualističkih crkava M. Azije, Balkana i zapadne Evrope, organizirao i održao kongres dualista u San Felix de Caraman u Francuskoj 1167. g. u svom referatu pored ostalog istakao dobar rad dualističkih crkvi et Dalmatiae, i et Sclavoniae.

Zbog miješanja imena područja: Sclavonia, Bosniae i Dalmatiae dugo se nije moglo odgonetnuti o čijoj se to Crkvi radi. Dosta stranih i domaćih autora je utvrdilo da se radilo o Crkvi bosanskoj. Sad kad je M. Hadžijahić u svojoj knjizi *Povijest Bosne u IX i X stoljeću* otkrio da su stranci ova područja nazivali Sclavinija je potpuno jasno.

Mnogi kasniji istraživači utvrdili su da se radi o Crkvi bosanskoj, jer su se tada na Zapadu gotovo sve zemlje u kojima žive Slaveni nazivale Sclavinje ili Sclavonie.

Također ovdje treba obratiti pažnju da je dualizam, tj. manihejstvo u Bosnu došlo više od dvjesta godina prije nastanka Nemanjine države Raške, te da dolazak ove vjere u Bosnu, nema nikakve veze sa ranijim tezama da je to učenje došlo nakon što je Nemanja 1183.g. protjerivao babune iz Raške, a da ne govorimo koliko nema veze s navedenim dolaskom patarena iz Italije, preko Dalmacije.

Tačno je da su oni dobježavali u Bosnu. Ali su u njoj nalazili utočište jer je ona vjerovatno još od VIII st. bila raj za manihejce bilo koje varijante: babune, bogumile, patarene.

Bošnjani su dualističku vjeru primili zato što su dualistički apostoli i misionari zahvaljujući historijskim okolnostima stigli prvi u Bosnu i od katoličkih a kamoli od pravoslavnih misionara. Po onoj narodnoj: "Ko prvi djevojci, onoga djevojka". Manihejstvo je dospjelo prije, to je historijska činjenica.

U Bosni je odavno prije tih zbivanja postojala već jako organizirana Crkva bosanska. Osnovana između 998. i 1000. godine.

Čelnici Rimske kurije i njihovi sljedbenici, kristjanima Crkve bosanske su ponekad pripisivali zapadnjačko porijeklo, nazivajući ih "patarenima", a njihovu "herezu" "katarskom".[169] Pored ostalih ovu tvrdnju s pravom je odbacio Jaroslav Šidak.

Kako smo već naveli postoji jedan broj istraživača koji su mislili da je vjera i učenje vjernika Crkve bosanske dospjelo sa Zapada od patarena i katara. Takvu tezu zastupao je dr. Franjo Šanjek u svojoj doktorskoj disertaciji.[170] Njegova disertacija je znatan doprinos saznanjima o vjeri i ustroju Crkve bosanske, ali su neprihvatljivi oni dijelovi o postanku i porijeklu iste.

Pokušao je pohrvaćivati i ovo pitanje: kad govori o tzv. "hrvatsko katarskom pokretu", u koji je smjestio i bosansko-humske krstjane, što još niko tako nešto nije pomislio.

---

[169] J.Šidak, CD, str.18.

[170] Dr. Franjo Šanjek, Bosansko - humski (hercegovački) krstjani i katarsko dualistički pokret u srednjem vijeku, Zagreb, 1975.

Dr. Franjo Šanjek[171] je pošao od 1167. godine kada je u San Felixu de Caraman u Francuskoj pod rukovođenjem heretičkog pape Nikete iz Carigrada održan Prvi kongres dualista Azije i Evrope.

Objašnjavajući etnogenezu bosanske hereze F. Šanjek je pošao od ogranka patarensko-katarske hereze u Italiji koji se zvao "Ordo de Sclavonia", a pripadnici toga ogranka zvali su se "Sclavi" ili "Sclavini". Bili su umjereni dualisti. Prema F. Šanjeku duhovni vođe išli su krajem XII st. "in Sclavonium i tamo posvećivani za biskupe". U nauci nije sporno da se "heretička" Crkva bosanska u katoličkim dokumentima sredinom XII st. ponekad i ponegdje nazivala "eclecsia Sclaviia". Međutim, ovaj se pojam upotrebljavao za sve slavenske zemlje od Triglava do Soluna i planine Balkan u Bugarskoj.

On vjerovatno nije imao saznanja kakva smo mi izložili o putanji Manihejeva učenja, te o njegovom stanju nakon pada Samuilova carstva i žestokih progona od strane Vasilija II. Dakle, nije imao saznanje da su dualisti u Makedoniji i Bugarskoj, te u Bosni i Srbiji puno stariji od patarena u Italiji i katara, da su to ustvari izdanci manihejstva pristigli sa Istoka, **što smo već rekli.**

Naučnici se slažu da je "eclecsia Sclavonia" u vrijeme održavanja kongresa dualista 1167. godine zapravo bila "eclecsia bosnensis"[172] (Crkva bosanska). Naziv za Crkvu se znači na Zapadu zadržao iz vremena kad su ova područja nosila ime Sclavinija prije prevage imena Bosna. Ovaj podatak je kao tačan prihvatio veći broj autora, a on je za mene važan jer se približava mojoj tezi o ranom početku rada u Bosni, jer kad ona tada postoji kao organizirana Crkva onda je početak rada misionara znatno raniji. J. Šidak je naveo sve te naučnike. F. Šanjek traži početak rada Crkve bosanske i polazi od patarena iz Italije, neznajući da su dualisti u Bosni znatno stariji od njih. Razlog što sam odbacio Šanjekovu tezu je što se radi o velikom zakašnjenju, oko 190 godina se taj kongres održao nakon stvaranja Samuilova carstva i učvršćenja dualista u Bosnu.

Argumenti pojave manihejstva u Bosni su:

1. Činjenica da su se zvali krstjani, koje ime je moglo nastati najvjerovatnije od hristjani kako su se nazivali kriptomanihejci u Grčkoj, Makedoniji i Bugarskoj, prije imena bogumili u istim;
2. Činjenica da su Bosna i Hum bile u sastavu Samuilova carstva oko 40.g. ili pod snažnim uticajem iz njega;
3. Činjenica da je baš u X st. u Bosnu i Hum dospjelo pismo - varijanta grčke ćirilice što dokazuju gotovo identična slova na Humačkoj ploči i Samuilov natpis na ploči u Prespi;

---

[171] F. Šanjek, Bosansko-humski krstjani i katarsko-dualistički pokret XIII-XIV st.

[172] Vidi J. Šidak, CD, str.40,42,51,216,276,365 i 366.

4. Dokumenti Kongresa dualista Azije i Evrope iz 1167.g.;

5. Iz dokumenata Splitske nadbiskupije se vidi da je na Sinodi u Splitu 1185. god. općenito osuđena hereza i ukazano na opasnost od iste mada nije locirana, kasniji događaji pokazuju da je u pitanju Bosna;

6. Pismo zetskog kneza Vukana septembra 1199.g. papi Inoćentiju III protiv Kulina bana;

7. Sve u vezi događanja i sam čin održavanja zbora na Bilinu Polju 8 aprila 1203.g. Posebno to potvrđuje onih sedam priora Crkve bosanske sa svojim zaštitnikom Kulinom banom koji su potpisali abjuraciju. Posebno historijska činjenica da na tom zboru nema nikakvih bosanskih niti katoličkih biskupa, a ni pravoslavnih episkopa.

Manihejci u Bosni i Humu zvali su se krstjani a ne bogumili i ne patareni

Pored brojnih napisanih radova o bogumilima u Bosni, koji su taj naziv na ovom prostoru uzdigli do mita u historijskim dokumentima i u toponimastici nema pomena ni traga tome imenu. Dakle, dualisti manihejci se u Bosni nisu zvali bogumili nego krstjani.Gotovo sve što je pisano o bogumilima u Bosni odnosi se ustvari na maniheje - krstjane. Uglavnom sve rimske pape u službenoj prepisci zovu ih manihejima.

Vjernici Crkve bosanske su se cijelo njeno vrijeme nazivali u početku pravi hristjani, a kasnije krstjani što je za njih od njihova nastanka, pa do potpunog nestanka uvijek značilo i držalo u uvjerenju da su upravo oni pravi i pravovjerni hristijani (kristijani), pravi tumači Kristova učenja.

Pogrešno ime "bogumili" treba zamijeniti sa: **manihejci - krstjani vjernici Crkve bosanske** za koje se pouzdano zna da nisu ni po čemu pripadali katolicima niti pravoslavcima. S tim što ostaje činjenica da su se manihejci u Makedoniji i Bugarskoj stvarno zvali bogumili, ali ne i u Bosni. U Srbiji su se zvali babuni.

Ako je manihejstvo kao glavna dualistička misao i učenje pod skrivenim imenima pavlićana i masalijana, posebno pod imenima: "pravih Hristovih građana", "poljskih ljiljana", "paraklita", "dobrih ljudi", "dobrih hristjana" ili samo "hristjana"[173] krstjana bilo prisutno na Balkanu, konkretno u Makedoniji i Bugarskoj već od 745., 757., 782. i dalje. Zar nije pogrešno ne povjerovati da je to manihejsko dualističko učenje moglo dospjeti i u Bosnu

[173] Evers PG 131,41 B. o širenju nove jeresi među imućnijim slojevima Vizantijskog društva pisao je Petar Sikul, Historija pavlićana Trav. et, mem 1970., Kozma Sf. Bogunov, Kozma Presviter V. slavjanskih literaturah, 337.,Euth..Zigabenos, adversus bogomilos PG 100. 130. Naročito D. Dragojlović, Bogumilstvo na balkanu, str. 70 - 94.

makar za sto godina, bar oko polovine IX stoljeća, tako misle Dominik Mandić i Đuro Basler?[174] No, ono u što možemo biti sigurni: donijeli su ga njihovi apostoli i učitelji za vremena cara Samuila između 976.-978. godine koje su vjerski i duhovni prvaci dotadašnji višebošci postepeno prihvatali.

Dakle, pripadnici - vjernici Crkve bosanske nisu nikad sebe nazivali bogumilima nego "krstjanima svetim" ili "božijim ljudima", koji najviše od svih obožavaju Krista. Umjesto da se zovu manihejci zvali su sebe kriptomanihejskim imenom krstjani.

Dosta istraživača se slaže da vjernici Crkve bosanske sebe nisu nazivali bogumilima nego kristjanima (krstjanima), suštinski nema velike razlike jer oni su i jedni i drugi u suštini iste vjere manihejske.

Sadržaji vjerovanja i vjerska organizacija su im manihejski slični kao kod bogumila.

Oko postanka krstjana koji su osnovali Crkvu bosansku nemamo u nauci jedinstven stav kao ni oko cijele teme.

Jedan broj autora koje ne možemo mimoići, koji sa dosta uvjerenosti tvrde da je bosanska vjera, koju su kasnije rimske pape, Rimska kurija i naročito Baselski katolički koncil (1431.-1449.) definirali kao manihejsku i njena Crkva bosanska u samom začetku potekla od starih vjerovanja, kojih je bilo kod autohtonog stanovništva naročito Ilira, koji su stoljećima živjeli na ovim prostorima prije dolaska Slavena.

Pojedini autori kao npr. Ćiro Truhelka su utvrdili to da su krstjani Crkve bosanske svoju vjeru nazivali i apostolskom pa su pomislili da joj je jedan od korijena u starom vjerovanju kako je bilo u vrijeme apostola,[175] a koje su rimske pape i Rimska kurija odavno napustile. Sljedbenici toga starog antičkog-ranokršćanskog vjerovanja su sebe nazivali krstjanima, a donosioce ranog kršćanstva apostolima. Međutim, radi se o autorima koji nisu znali da su i manihejci svoju vjeru zvali apostolska. To vjerovanje, koje naravno još nije bilo pobijedilo politeizam, starosjedioci Iliri su, vrlo vjerovatno bar donekle, prenijeli na novodošle Slavene i Avare. Vremenom, dakle, tokom dugih, procesa stvaranja simbioze Bošnjana od Ilira, Avara, Slavena i drugih, vrlo malo je vjerovatno, ih je pratio i proces bar djelimičnog pamćenja ranokršćanskih vjerovanja uz zadržavanje brojnih politeističkih vjerovanja ilirskih, avarskih i staroslavenskih donijetih iz stare postojbine. Ovo bi, dakle, mogla biti druga mogućnost porijekla imena krstjani i apostoli za vjernike i svećenike Crkve bosanske.

---

[174] Đ. Basler, Bos. crkva za vladavine bana Kulina. Prilozi inst. za istoriju 9, 1, 1973. 20., Gnosistički elementi u temeljima Crkve bosanske, radovi sa simpozijuma srednjevjekovna Bosna i evropska kultura, Zenica, 1973. 175.

[175] Postoji ipak zrnce nade da je apostol Luka 58.g. boravio u Iliriku i kod tvrdih Ilira započeo naučavati ono rano nepatvoreno kršćanstvo.

S obzirom na izloženo čini mi se da je interesantno stajalište Ćire Truhelke koji je cijelog života bio uvjeren da izraz **"prava vjera apostolska"** u oporuci gosta Radina dokazuje apostolsko porijeklo te crkve.

Dakle, treba se zapitati poput Ć. Truhelke šta znači izraz **"prava vjera apostolska"** u oporuci gosta Radina.

I ukoliko je bilo, a najvjerovatnije jeste, ranokršćanske svijesti. Rani kršćani su takođe sebe nazivali pravim tumačima Isusa Krista, dakle i oni su sebe zvali kristjani, a kako je u Dalmaciji prvu Kristovu propovijedničku aktivnost obavljao **apostol** Pavle oko 50 - 58.g. onda se i u ovoj historijskoj činjenici može pretpostaviti odgovor zašto su krstjani u Bosni sebe zvali krstjani apostolske vjere, ukoliko je to učenje iz Dalmacije uopće dospjelo u Bosnu kod Ilira. Tako su se najvjerovatnije taj izvor i onaj manihejski ovdje vremenom spojili.

Zato su bosanski manihejci djeda - vrhovnog poglavara Crkve bosanske smatrali nasljednikom sv. Petra i svoju crkvu možda i iz tog razloga nazivali apostolskom. Ali je kod njih sigurno veću težinu imao manihejski apostol.

Dakle, moguće je da se na te ostatke ranokršćanske svijesti i vjerovanja nakalemilo, nadomjestilo manihejsko učenje i vjerovanje, vjerovatno krajem VIII i tokom IX stoljeća. A onda se definitivno učvrstilo u vrijeme Samuilovog makedonskog carstva.

Dakle, Ć. Truhelka smatra da je osnivač te crkve bio jedan od apostola Isusovih učenika i da ta vjera postoji bez prekida još od I stoljeća nove ere. "Nekako je preživjela strahote "od seobe naroda", ona je "po svome položaju" bila otcijepljena od Rima i ostalog katoličkog svijeta i živjela samostalnim životom, te se razvila u posebnu narodnu crkvu kao što su jermenska, koptička ili abesinska".

Njegovo mišljenje je ipak teško prihvatiti jer bi ispalo da je Crkva bosanska bila monoteisička, a nije i zato što smo vidjeli da su sve ranokršćanske bazilike porušili Goti, a u drugom isto tako užasnom udaru na mjesno stanovništvo od strane Slavena i Avara, kad je prema nalazima svih do sada istraživača sa nestankom i asimilacijom autohtonog stanovništva potpuno nestalo svakog traga ranokršćanskog vjerovanja. Onako kako je prevagnulo novodošlo stanovništvo i slavenski jezik tako je prevagnulo i njihovo višebožačko vjerovanje ili što je još vjerovatnije višebožačka vjerovanja Slavena, Avara, Ilira, Romana i drugih su se pomiješala kao i jezici i na kraju integrirala u jedno višebožačko vjerovanje ranih Bošnjana, dok nije prevagnulo manihejstvo.

Ta mješavina politeističke i ranokršćanske, te novo dospjele dualističke manihejske svijesti mora da je trajala gotovo do oko 980. god. kad su se Bosna i Hum zajedno sa ostalim južnoslavenskim zemljama našle pod

snažnim uticajem dualizma u vrijeme Makedonskog Samuilovog carstva (976. - 1018.), kad će se manihejstvo definitivno učvrstiti i osnovati Crkvu bosansku.

To zaključujemo i po tome što je ime hristjani, kristjani i krstjani kod manihejaca mnogo starije od imena: pavlićani, masalijani, bogumili,[176] babuni, patareni itd.

Ako je teško, a jeste, povjerovati kako je Ć. Truhelka mislio da je Crkvu bosansku osnovao jedan od Isusovih apostola i da je rano apostolsko kršćansko vjerovanje moglo preživjeti doba "seobe naroda". Onda nije nevjerovatno da se bosanska vjera naziva apostolska (što je jasno iz Radinove oporuke) iz jednog drugog mnogo vjerovatnijeg razloga. Ako se prisjetimo svega što znamo o Maniheju i ako pažljivo pročitamo sve ono što je u ovoj knjizi o njemu napisano, onda ćemo utvrditi da je upravo on pored onoga što je sebe smatrao vjerovjesnikom nove dualističke vjere isto toliko smatrao da je najglavniji **apostol Isusa Hrista**, obećani spasitelj i utješitelj kojeg je Isus najavio.

Mojoj tezi o početku rada dualista u Bosni osim D. Taškovskog, D. Dragojlovića, D. Angelova, rekosmo veoma je blizu uvjerenje do kojeg je došao u svojim istraživanjima fra dr. O. Dominik Mandić[177] koji smatra da se dualističko učenje javilo znatno ranije od osnivanja Crkve bossanske koja se osnovala krajem desetog stoljeća.[178] Dijelom se oslonio na istraživanja fra Anzelma Alexandrijskog koji u svom Tractatus de hereticus iz 1260.-1270., kaže da su krivovjerje u Bosnu prenijeli trgovci koji su iz Bosne išli u Carigrad po robu, tamo se upoznali sa herezom i prenosili njene sadržaje vjerovatno duže vremena. Takođe i oni trgovci koji su iz Carigrada brodovima donosili robu do Dubrovnika, koju su prodavali i Bošnjanima. D. Mandić je Anselma istumačio tako da početak rada pada u vremenu **oko 971. godine**.

On je veliku pažnju tokom istraživanja posvetio određivanju vremena početka rada dualista u Bosni. Očigledno nije prihvatio čak ni teze Franje Račkog niti svih onih koji su ga slijedili. On je svojim načinima istraživanja došao do rezultata da je dualističko naučavanje u Bosni započelo rad preko 200 godina prije, tj. krajem X stoljeća.

---

[176] Od mnogih njih koji su se bavili dualistima "bogumilima" uoči, za vrijeme i poslije Samuila izdvajamo: D. Taškovski, Bogumilskoto dviženje, Skopje, 1971. Angelov Dmitar, Bogumilstvo v Balgaria, Sofija, 1969, 562.

[177] Dr. O. Dominik Mandić, Bogumilska crkva bosanskih krstjana, Chicago, 1962., str. 508. Ali da napomenemo kao teolog raspolagao je velikim stručnim znanjem, ova knjiga je vjerovatno jedna od najpotpunijih. Međutim bio je jako neobjektivan (podlegao je strastima kod uloge franjevaca da su za kratko vrijeme pokrstili - preobratili 500.000 bogumila u Bosni pokušavao je mjestimice pohrvačivati Bosnu i Crkvu bosansku.

[178] Dominik Mandić, Bogumilska Crkva bosanskih krstjana, Chicago, 1962., str. 128 i 138.

Ovu Mandićevu tezu prihvatio je i Ernest Werner. D. Mandića i E. Wernera sam uzeo kao primjere[179] da ima naučnika koji su se primakli blizu mojoj tezi.

Moje stajalište se od dosadašnjih prihvaćenih razlikuje drastično i potpuno i to: vremenski za preko 200 godina ranije, a izvorno moja je tvrdnja da se zasigurno radi o umjereno dualističkoj varijanti manihejstva, koje je naprijed opisanim putanjama tokom historije od 241. g. iz Perzije dospjelo u Bosnu, današnji Sandžak, Hum, Srijem, Slavoniju i Dalmaciju veoma rano u VIII i IX, a definitivno se učvrstilo u vrijeme Samuilova makedonskog carstva (971.-978.).

Babić Anto, prvu pojavu "heretičkog učenja" u Bosni stavlja oko 1150. g. i to na osnovu traktata Anzelma iz Alexandrije[180] i vjerovatno vjerujući da su njeni predstavnici bili na Kongresu 1157. godine. Također zbog velikog kašnjenja nisam mogao prihvatiti ni ovu tezu.

Dakle, pogrešno su mislili svi oni brojni autori koji su uzimali 1199. g. kao početak rada dualista u Bosni. Za tu godinu bi se moglo reći da je tada za krstjane u Bosni saznao rimski papa i Rimska kurija, te da su svi oni izvještaji koje su im vjerovatno slali biskupi Splitske i drugih biskupija o tobožnjem pokrštavanju Bošnjana lažni, obični falsifikati.[181]

D. ŠIRENJE MANIHEJSTVA U BOSNI I HUMU I NJEGOVO UČVRŠĆENJE U SVIJEST BOŠNJANA ZA VRIJEME SAMUILOVA CARSTVA (976. - 1018.)

Manihejstvo koje je od VIII st. više tajno nego javno prisutno na Balkanu protiv kojeg su istupili bugarski car Petar i carigradski patrijarh Teofilakt oko sredine X st. de facto je ideološki pripremilo ustanke Makedonaca, te su tako njegovi sljedbenici zasluženo sebi izborili slobodu djelovanja za svih 40 godina Samuilova vladanja u cijelom njegovom carstvu. Vrlo brzo se iz makedonskog epicentra kao prerijska vatra to učenje širilo u sve zemlje koje su ušle u sastav Samuilova carstva, pa i šire na istok preko Trakije u Malu Aziju, a na Zapad preko Bosne i Dalmacije u sjevernu Italiju i kasnije dalje u Evropu.

---

179 Ernest Werner u knjizi Studio medievali, 1964. str. 675 - 683. kaže da je Mandićevu knjigu shvatio kao originalnu sintezu i prihvatio njegovu hipotezu o početku rada Crkve bosanske između 977. i 979. ali je iznio i negativne ocjene o Mandićevom fragmentu Batalova evanđelja i površnoj analizi kataloga djedova Crkve bosanske, te o potcjenjivanju uticaja pavlićana na Balkanu na pojavu bogumilstva.

180 Babić Anto, Bosanski heretici, Sarajevo, 1963. i Iz istorije srednjovjekovne Bosne, Sarajevo, 1972., str. 177-303.

181 Za opširnije spoznaje o falsifikatima o kojima je u ovom poglavlju bilo riječi cijenjene čitaoce upućujem na izuzetno vrijedne naučnike: N. Klaić i Saliha H. Alića u njihovim navedenim knjiga-ma - radovima.

Slično kao što su učenici Ćirila i Metodija širili hrišćanstvo i pismenost, tako su dualistički apostoli širili Manihejevo učenje i pismenost. Dakle, došli u Bosnu, naučili određeni broj Bošnjana toj vjeri, učenju, opismenili ih i vjerovatno vratili se nazad, a možda je nekoliko ostalo do kraja života u Bosni. Važno je da znamo da Bošnjani od tada postepeno, ali sigurno iz politeizma prelaze u manihejski dualizam, i to je glavno vjerovanje gotovo do dolaska Osmanlija 1463. godine.

Poznato je svaka se religija širila gotovo na isti način. To je uvijek svjesna, planirana akcija za to naučenih ljudi, svećenika i njihovih saradnika. Idu svećenici i drugi znalci i traže pogodna područja za svoje djelovanje.

Baš onako kako su manihejci radili još za života Maniheja, apostoli "pravih hristjana" kontinuirano su **hodali** po Bosni i šire i propovijedali njegovo dualističko učenje.

Bilo bi sigurno naučno neodgovorno i nedopustivo zanemariti historijske činjenice i historijski sudbonosan momenat, ulazak većeg broja dualističkih propovjednika u Bosnu najvjerovatnije oko 978. g. kad se oformilo Samuilovo carstvo među kojima je, **nema dileme**, bilo dovoljno manihejaca apostola "pravih hristjana", "Kristovih građana", "poljskih ljiljana".

Rekli smo da se tada vjerovatno nisu zvali bogumili ni u Makedoniji ni u Bugarskoj, Teofilakt ih nije spomenuo, zato se u Bosni nikad nisu ni zvali bogumilima. Oni su u literaturi zbog nedovoljne istraženosti pogrešno nazivani bogumilima. No vjerovanje i učenje im je bilo **manihejsko** te se ne radi o suštinskoj razlici.[182]

Veoma je važno shvatiti da su se dualisti s manihejskim učenjem kad su došli u Bosnu zvali hristjani, kasnije krstjani.

Ne bi trebao biti sporan glas i slovo h, dok su bili u Vizantiji, Makedoniji i Bugarskoj gdje se za Isusa kaže Isus Hrist ili Hristos sebe su zvali hristjani, a kad je to učenje dospjelo u Bosnu gdje se za Isusa kaže Isus Krist prilagodili su naziv bosanskom jeziku i nastavili se zvati kristjani, pa malo kasnije krstjani, te to ime nosili sve do svojeg nestanka (1459.-1463.) To se vidi iz Manihejove Kristologije.

I u traktatu Prezbitera Kozme "Beseda na jeres" nalazimo da i on jeretike naziva "hristijanima", iako želi da ih prikaže lažnim hristijanima.[183] Dakle oni su se tako nazivali i od strane zvanične crkve Carigradske posebno. U

---

[182] Ne treba ih zvati bogumilima, to su manihejci, piše francuski pisac Duran de Haška iz Aragona. "Treba ih zvati Manihejcima" piše Stefan Burbonski. "Njih treba nazivati Manihejevim sljedbenicima", zahtijevao je Anzelmo Aleksandrijski.

[183] Vidi Eversio impiae et mutkiplicis execra bilium Masalinorum sectae qui et phundaitae et Bogumili appellantur PG 131, 28 - 48, M. Loos Dualist Heresy; Euth. PG 131 i D. Dragojlović Bogumilstvo na Balkanu, str. 70.

svakom slučaju u Bosnu je Manihejsko učenje došlo znatno prije pojave popa Bogumila u Makedoniji i to pod imenom hristjani.

Tako da kad god se istraživalo pavlićanstvo, masalijanstvo, bogumilstvo, dodajmo njima i Crkvu bosansku, patarenstvo, albigenstvo, katarstvo i td., početak je trebao biti manihejstvo.

Upotreba naziva bogumili se koristila u Makedoniji i Bugarskoj tek nakon pojave knjiga: "Panoplija dogmatika" od Evtimija Zigabena i "Aleksijade" od Ane Komnine, jer su oni dualiste tako nazvali po pseudonimu popa "Bogumila" koji je jako uspješno širio manihejstvo sredinom X st., ali za njegova života se to učenje nije zvalo bogumilstvo. Nije ni trebalo, jer nigdje ne stoji da je on vjerovjesnik. On je samo bio odličan manihejac. To nije ni on tražio!

Tako, dakle, možemo biti sigurni da se dualistički apostoli koji su u Bosnu i u druge balkanske zemlje donijeli dualističko učenje tada nisu zvali bogumili. Koncentrirajmo se na današnju Bosnu i Hercegovinu i Sandžak[184] na kojim područjima zvanična crkva do tada i još zadugo docnije nikako nije uspjela pokrstiti stanovništvo.

U svim tumačenjima kako smo ranije rekli se navodi da riječ hristjani ili kristjani znači čisti, pravi vjernici Hrista (Krista) jedino ispravni tumači njegova učenja i vjerovanja za razliku od Rimske kurije i Carigradske patrijaršije, koje su po njihovom uvjerenju krivo i koristoljubivo tumačili Hristovo učenje. Oni nikad za narodne nedaće i zla koja se događaju nisu optuživali Hrista, nego Rimsku kuriju i Carigradsku patrijaršiju - zvaničnu crkvu, koja ga neispravno tumači. Ime hristjani (krstjani) maniheji - dualisti donose u Bosnu vjerovatno na početku IX stoljeća, ali se ono definitivno učvrstilo od oko 971.-978. od kojeg će nastati ime krstjani - vjernici Crkve bosanske. Da li možemo dovoljno objektivno zamisliti kolike i kakve su rezultate mogli "pravi hristjani" ostvarivati kod Bosnana politeista koji do tada ni od koga nisu pokrštavani u situaciji kad im misionarski rad po prvi put niko nije zabranjivao niti ometao?!

Situacija je bila izuzetno obostrano povoljna: Bošnjani nikad ranije nisu imali prilike slušati vjerski filozofski i književno tako obrazovane ljude, a dualistički apostoli nisu nikad ranije imali slušatelje koji nimalo nisu bili obrađivani od strane zvanične crkve, bilo istočne bilo zapadne. Ne smijemo zaboraviti da je dualističko učenje ovdje prisutno od kraja VIII st. Ali sad je ovo definitivno učvršćenje.

---

[184] Za područje današnjeg Sandžaka, postoji nepobitan dokaz da je bilo dualističke vjere, učvršćene vjerovatno za vrijeme Samuilova carstva (976.-1018.), a taj dokaz je Žitije Stevana Nemanje što ga je napisao njegov sin Stevan Prvovenčani o čemu ćemo još pisati kasnije i član 42. Dušanovog zakonika kojim su predviđene rigorozne kazne za babune - bogumile. Dalje 1960.g. u manastiru Podvrh kod Bijelog Polja pronađeno je dualističko Divoševo evanđelje koje je pripadalo Crkvi bosanskoj.

Razlozi relativno brzog širenja manihejskog dualizma po Bosni i Balkanu su činjenice da od naroda nisu tražili nikakve obaveze niti dažbine, dok je zvanična crkva obavezno uzimala desetinu prihoda od svakog domaćinstva i stalno povećavala svoje feude na račun slobodnih seljaka pretvarajući ih u svoje kmetove.

Ne može se govoriti o feudalnom dobu u Bosni niti o Bošnjanima bez religije i bez svećenstva kao važnog sloja feudalne klase. Bosna je, razumije se bila feudalna država ali izgleda sa znatno umjerenim prirodnijim tipom društvenog sistema, zahvaljujući upravo krstjanima.

E. DUALISTIČKI APOSTOLI (SVEĆENICI I MISIONARI) DONIJELI SU SOBOM I PISMO KOJE JE UBRZO DOBILO IME BOSANČICA

Pojava pisma u Bosni i Humu

Poznato je da je prvu slavensku azbuku ćirilicu i glagoljicu napisao Ćirilo još prije odlaska u Moravsku. Uradio je to na traženje vizantijskog cara Mihaila, da bi preveo prve liturgijske spise sa grčkog na makedonski (staroslavenski) jezik. Uzeo je veći broj slova iz grčkog alfabeta i prilagodio izgovoru makedonskog (staroslavenskog) jezika. Nešto kasnije napisao je i glagoljicu. Nju je napravio zato što se pokazala praktičnijom za pripremu govorenja u crkvama i na drugim skupovima. ćirilicom su pisani crkveni spisi, a glagoljicom su pripremane govorne liturgije i mise. Glagoljica je i dobila ime po glagolu glagoljati što na crveno slavenskom znači govoriti. Dakle, na početku svoga rada u Ohridu i okolini braća Kliment i Naum su upotrebljavali i jedno i drugo pismo. Kasnije je preovladala ćirilica, a u pojedinim dijelovima zapadnog Balkanskog poluostrva se zadržala još neko vrijeme glagoljica.

Nakon što su braća Kliment i Naum poznati učenici Ćirila i Metodija protjerani iz Moravske došli u Ohrid i nastavili rad na prosvjećivanju, te da se liturgija vrši na makedonskom jeziku. Otpočeli su intenzivno pokrštavanje predaka današnjih Makedonaca i Bugara. Takođe su se istakli na širenju pismenosti i književnosti. Pismenost su više širili pomoću pisma ćirilice.

Dualisti kripto-maniheji puno prije nego što se "Bogumil" rodio, su kako smo već naveli imali žestoke sukobe sa braćom Klimentom i Naumom i njihovim sljedbenicima ali su od njih i njihovih učenika naučili oba pisma: ćirilicu i glagoljicu[185] i koristili se njima prilikom širenja dualizma od oko (901.-976.) u Makedoniji i Bugarskoj, a od dolaska u Bosnu i druge balkanske

---

[185] D. Taškovski, Glagoljaštvo i bogumilstvo u Makedoniji kao prethodnica Ustanka 969. referat na navedenom naučnom skupu u Prespi... 1969.g.

zemlje od vremena Samuilova carstva na dalje. To znači da su i oni svoje vjerske i druge knjige sa perzijskog i grčkog jezika i pisma prevodili na staroslavenski jezik i ćirilicu. Dakle, i oni su svoje učenje u Bosni i šire širili na staroslavenskom, kasnije na bosanskom jeziku.

Historijska je činjenica da su Makedonci još od početka X stoljeća pisali grčkim pismom koje su učenici Ćirila i Metodija - Kliment i Naum preuredili i nazvali ga u čast Ćirila - ćirilica. Makedonski dualistički učitelji i apostoli u Bosnu su za vrijeme Samuilova carstva donijeli i sličnu vrstu grčkog ćiriličkog pisma koje je kasnije dobilo ime **bosančica**. U historiji Bosne i Hercegovine ne postoji bilo koja druga pogodnija prilika za nastanak i prihvatanje toga pisma nego što je ta.

Nekoliko manihejskih misionara i dobrih učitelja naučili su manihejske svećenike u Bosni i Humu tom varijantom grčkog pisma koje je u narednim stoljećima dobilo ime **bosančica** i zadržalo se gotovo do XVIII stoljeća. Nisu u pravu oni autori koji pokušavaju to pismo nazivati srpskom ćirilicom. To pismo je dakle jedan oblik grčke ćirilice, a donijeli su ga manihejski misionari u vrijeme dok su Bosna i Hum bili u sastavu Samuilova carstva.

Najstariji spomenik ispisan tim pismom najvjerovatnije je Humačka ploča podignuta upravo tada tj. negdje krajem X stoljeća. Mada među tim slovima imaju dva slova glagoljice što je normalno jer to je bio početak konsolidiranja toga pisma. Od toga vremena možemo sa dosta sigurnosti pretpostaviti da su brojni velikodostojnici Crkve bosanske i državni službenici, te vladari Bosne znali pisati i čitati, što dokazuju brojni napisi na stećcima, nadgrobnim spomenicima širom Bosne i Hercegovine, a naročito državni ugovori i drugi pisani akti, darovnice i povelje bosanskih vladara.

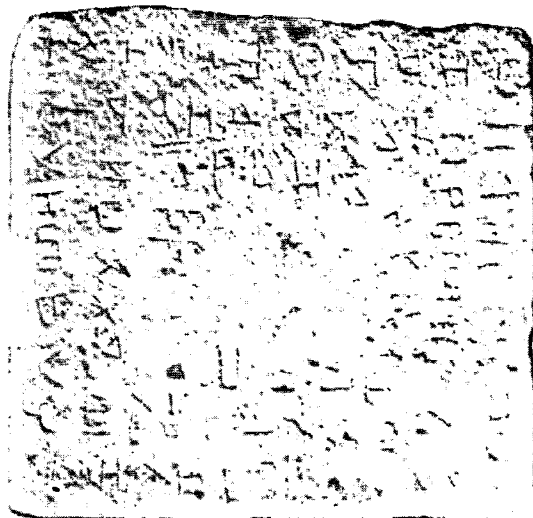
Posebno važan izvor je Miroslavljevo evanđelje u kojem postoje naznake da se već poslije 1044. god. manihejstvo pojavilo i na poluotoku Ratu sa Stonom, jednim od središta Zahumlja. U to vrijeme uslijedilo je po svoj prilici i preustrojstvo ćirilometodskih samostana u Bosni u krstjanske (manihejske hiže). Nije nevjerovatno da su u toku ovih promjena u tu zajednicu bosanskih krstjana ušli i krstjani iz Zahumske zemlje.[186]

Dakle, pismo s kojim su se kasnije vijekovima služili u Bosni i Humu i koje je dobilo ime bosančica najvjerovatnije je donijeto za vrijeme Samuilova carstva (980.-1018.), bilo da su Bosna i Hum bili u njegovom sastavu ili ne. Humačka ploča za koju je dokazano da potiče iz X st. napisana je gotovo istom vrstom grčko-ćiriličkih slova pomiješanih sa glagoljicom kao i Samuilov natpis iz 992.-993.g. na ploči u Prespi. Sličnost je otkrio i utvrdio MarkoVego. Zbog velike sličnosti gotovo istovjetnih slova može se s

[186] F. Šanjek, Crkva i kršćanstvo u Hrvata, str. 216 - 218.

velikom vjerovatnoćom pretpostaviti da je isti klesar klesao oba navedena natpisa.[187] Za sada nema logičnijeg objašnjenja nego da je pismo bosančica utemeljeno tada kad su Bosna i Hum najvjerovatnije bili u sastavu Samuilova carstva. Historija ne zna za povoljniju priliku.

NATPIS NA HUMAČKOJ PLOČI

Izvor: Marko Vego, Iz istorije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, Svjetlost, Sarajevo, 1980. str.99.

FAKSIMIL
SAMUILOVOG
NATPISA IZ
992-993

Izvor: EJ, sveska 3, JLZ Zagreb, 1984., str. 334.

[187] EJ sveska 3 JLZ, Zagreb, 1984., s. 337.

u tiskanim knjigama		rukopisna bosančica			izgovor
velika	mala	u Bosni	u Splitskim Poljicima	u Dubrovniku	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	a
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	b
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	v
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	g
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	d
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	e
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	ž
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	dz
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	z
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	i
–	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	i
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	–	dj j
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	k
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	l
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	m
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	n
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	o
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	p
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	r
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	s
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	t
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	u
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	f
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	h
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	o ot
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	sc št
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	c
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	č
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	š
–	–	–	–	[illegible]	y
–	ь	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
–	–	[illegible]	[illegible]	[illegible]	j
–	–	–	–	[illegible]	ja
–	–	–	[illegible]	[illegible]	je
–	–	–	[illegible]	[illegible]	ju
–	–	–	[illegible]	[illegible]	ks
–	–	–	–	[illegible]	ps
–	[illegible]	[illegible]	–	[illegible]	th
–	–	–	–	[illegible]	y

BOSANČICA

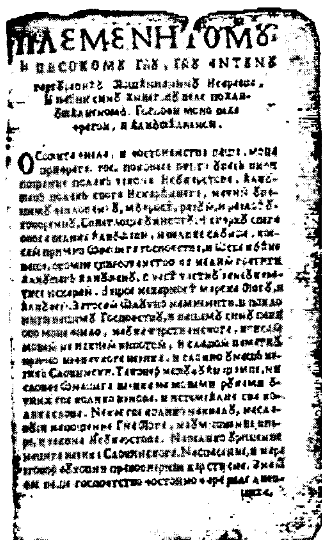
DIO PISMA TVRTKA I DUBROVČANIMA 1376.

UGOVOR HRVOJA VUKČIĆA-HRVATINIĆA O SAVEZU S DUBROVNIKOM, detalj,1404.

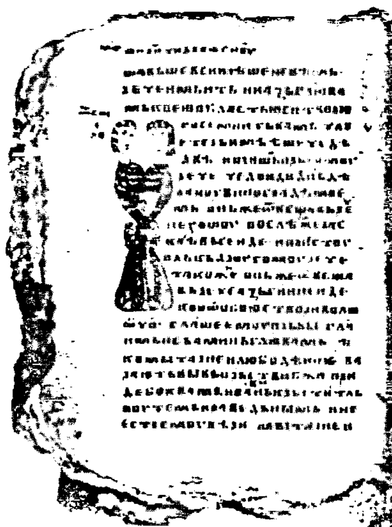
DETALJ OPORUKE H. VLADIŠIĆA IZ 1436.

DIO LISTINE KRALJA MATIJE KORVINA OPATU ALEKSANDRU DUBROVČANINU, 1465.

DIO PISMA DUBROVAČKOM KNEZU I VLASTELI ALI-BEGA PAVLOVIĆA, XVI st.

POSVETA ANTUNU GRGUREVIĆU U DIVKOVIĆEVU *NAUKU KRSTJANSKOMU* Venecija 1511

STRANICA IZ *DIVOŠEVA EVANĐELJA,* XIV st.

STRANICA IZ PRVOG BOSANČICOM TISKANOG (DUBROVAČKOG) MOLITVENIKA, Venecija 1512.

Primjerci djela ispisanih bosančicom

Izvor: EJ, sveska 2, Zagreb, 1982., str. 89-91.

Bosančicom je ispisan natpis Kulina bana, natpis na stećku sudije Gradeše, Blagajski natpis. Posebno je značajan trgovinski ugovor Kulina bana sa Dubrovnikom od 29.08.1189. g. poznat u historiji kao Povelja Kulina bana.

Bosančicom su ispisani svi natpisi na stećcima koju su koristili svi bosanski vladari od Kulina bana na dalje, državni činovnici, svećenstvo Crkve bosanske. Pisane su povelje, ugovori, pisma, knjige Crkve bosanske, liturgijski i književni spisi, epigrafski spomenici. Njome se pisalo još dugo nakon 1463. godine.

Feudalci, bivši plemići Bošnjani koji su u Osmansko vrijeme postali begovi nastavili su pisati bosančicom koju su tada u Bosni nazivali "Begovica". I Marko Vego je utvrdio da je to pismo dospjelo u ove krajeve... "kad je Car Samuilo osvojio: Rašku, Zetu, Bosnu..." [188] Uprkos tih činjenica bio je vrlo jak protivnik priznavanja da je postojala Crkva bosanska. Zato se nadam da su ovo moja otkrića, tj. da manihejci (krstjani) nisu niti od bogumila niti od patarena, nego od dualista starijih i od jednih i od drugih. Ali da su definitivno ojačani dok je Bosna bila u sastavu Samuilova carstva i da su tada naučili tip grčke ćirilice kasnije nazvane *bosančica*.

Tako su Bošnjani pored onoga šta su još od početka X st. imali: svoju teritoriju, bosanski jezik, samosvjest o sebi, državnu organizaciju koju su izgrađivali još za vrijeme Avara i koju su stalno dograđivali i usavršavali, tada tokom četiri decenije ne pod Samuilom nego najverovatnije udruženi u njegovu državu učvrstili manihejsku vjeru i ovladali pismom te se potpuno konstituirali kao cjelovit državotvoran narod.

Kako su cijela današnja Bosna, Hercegovina i Sandžak bile dobrovoljno u sastavu Samuilova carstva to su sve ranije opisane bosanske zemlje, odnosno njeni mali narodi čak i dotadašnji politeisti postepeno prihvatili i učvrstili još od ranije pridošle, vjeru i pismo. Naredne decenije i stoljeća pokazali su da su ta dva nova faktora (vjera i pismo) snažno integrirajuće djelovali na male narode, te su se sve više i više homogenizirali u veliki narod Bošnjane.

Vjersko učenje, pismenost i kultura postali su vrlo značajni idejni činioci u daljem razvoju narodne patriotske i državne svijesti Bošnjana. Novostečena znanja omogućavala su još mudrije usmjeravanje državne unutarnje i vanjske politike, sve više shvatajući značaj jedinstvene vjerske i narodne svijesti Bošnjana.

Dugo se u nauci mislilo da je najstariji sačuvani ćirilički dokument upravo **Samuilov natpis** iz 992.-993. godine.[189] Po nalazu priznatog istraživača Marka Vege vrlo je malo starija Humačka ploča[190] napisana je istom vrstom ćirilice i potiče iz kraja X stoljeća, a to je period kad je Bosna sa Humom najvjerovatnije bila u sastavu **Samuilova carstva**.

---

[188] Ibid.

[189] Enciklopedija Jugoslavije, sv. 3 JLZ Zagreb, 1984., str. 334.

[190] Ibid 337. i M. Vego, CD, str. 106.

Ovdje navodimo mišljenje Herte Kune: "Ćirilica je u Bosnu došla iz Makedonije, a ne iz Srbije jer u njoj nema traga svetosavske grafijske škole".[191] Dualistički apostoli su značajan broj Bošnjana naučili čitati i pisati i od njih proizveli prve domaće bošnjanske apostole, domaće svećenstvo od najnižih do poglavitih krstjana.

Nešto više o bosančici pisat ćemo kasnije, ovdje smo naveli samo Samuilov natpis i Humačku ploču da podsjetimo da Samuilovo carstvo nisu mogli graditi nepismeni idejno i vjerski neobrazovani ljudi. Naprotiv, carstvo su morali graditi, održavati i braniti za ono vrijeme visoko obrazovani, mudri i sposobni. S obzirom da je zvanična crkva bila uz Vizantiju, a protiv Samuila, on je pismene i mudre ljude mogao naći samo među dualistima.Već smo ranije isticali da su dualizam prihvatali veliki broj Makedonaca i Bugara, pa i oni najgornji slojevi društva i popriličan broj svećenika zvanične crkve.

Nema sumnje, nekoliko tako visoko obrazovanih apostola hristjana (kristjana) dualista u vrijeme dok su Bosna, Hum i današnji Sandžak najvjerovatnije bili u sastavu Samuilova carstva, definitivno su učvrstili Manihejevo dualističko učenje i s njime vrstu ćiriličnog pisma koje se docnije nazvalo bosančica. Bosančica je krunski dokaz da je dualističko učenje došlo sa Istoka, a ne sa Zapada. Katolici su pisali latinicom, pravoslavci ćirilicom, a krstjani Bošnjani bosančicom.

... Natpis na Humačkoj ploči ima mnogo sličnosti sa natpisom na ploči cara Samuila. Analiza pojedinih slova samo još pojačava taj utisak.

Slovo "y" je urezano na isti način kao i na Prespanskoj ploči...[192] Analizirajući i ostala slova na ovoj ploči Marko Vego je našao punu sličnost sa slovima i na Povelji Kulina bana za koju je nesporno da je pisana bosančicom.

"Na osnovu izloženih momenata ... i na osnovu grafičkih momenata koji se takvom datiranju ne protive, možemo sa najvećom vjerovatnošću datirati naš spomenik (Humačka ploča) sa krajem X ili u početku XI stoljeća." (M. Vego, CD, str. 106.)

Radi se o najstarijem spomeniku u Bosni i Hercegovini pisanim pismom koje se vremenom nazvalo bosančicom. Najvjerovatnije se radi o propagatorima i svećenicima dualističke vjere iz Makedonije koji su donijeli grčku ćirilicu.

---

[191] H. Kuna: Neke grafijske osobine, str. 155.
[192] V. Jagić, GZM, 1890. 1.

Veoma je značajan i bilig Sulimana Oškopise, ispisan bosančicom u muslimanskom groblju u Domanjićima. O čemu piše list "Oslobođenje" br. 3739 od 22.07.1961.

F. BOŠNJANI OSNOVALI MANIHEJSKU CRKVU BOSANSKIH KRSTJANA IZMEĐU 990. I 1000. G.

Manihejska Crkva bosanskih krstjana se zove tako zato što se njeno svećenstvo služilo manihejskim učenjem i to učenje prenosilo na narod. Krstjanin slično monah je pripadnik Crkve bosanske koji je boravio u samostanu, "hiži". Član je svećenstva Crkve bosanske koji naučava narod da ispovijeda manihejsku vjeru. Zbog zadobivene popularnosti ime krstjani se kasnije proširilo na sve njene vjernike.

Umjesto da se nazivala manihejska vjera, vjerovatno se iz konspirativnih razloga zvala **bosanska vjera**. Ali su u srednjovjekovnoj Bosni i Humu zbog njenog dualizma ne samo vjernici bosanske vjere nego i njeni pristaše s pravom nazivani manihejci.

Zapravo zbog one presude manihejima Dijaklecianovim ediktom te kasnijim dodatnim na više mjesta navedenim presudama rimskih i vizantijskih careva dolazilo je do kamuflažnih naziva. Naročito je važno zapaziti da se u srednjovjekovnoj Bosni i Humu naziv krstjani koji se u užem smislu odnosio na svećenstvo Crkve bosanske vremenom proširio kako smo naveli na sve vjernike te crkve pa čak i na njene pristaše, te je značio isto što i manihejac.

Dakle, ako su dualisti bili u stanju da budu glavna idejna snaga u pripremi i izvođenju ustanaka u Makedoniji 969. i 972.-976. g., te u konstituiranju južnoslavenskog Samuilovog carstva. Zatim kad se isto učvrstilo, kontinuirano djelovali po svim njegovim dijelovima pa tako i u Bosni, učeći Bošnjane da još bolje nego do tada ispovijedaju dualističko vjerovanje, počevši ih učiti i organiziranju crkve najvjerovatnije od oko (971.-978.) naučivši ih pisati i čitati pismom koje su oni donijeli, a koje se kasnije nazvalo *bosančica*. Od Bošnjana su tada proizveli prve domaće svećenike, apostole i misionare. Moljenje bogu dobra i svi vjerski obredi su se vršili na bosanskom jeziku. Bošnjani su najzad sami između 990. i 1000. g. osnovali Crkvu bosansku - -Crkvu bosanskih krstjana o čemu će još biti riječi.

O POSTANKU CRKVE BOSANSKE

Prema M. Hadžijahiću Crkva bosanska se razvila iz ćirilometodskih samostana. Ja tvrdim suprotno: ona se razvila vlastitom aktivnošću manihejskim metodama i onda osvojila ćirilometodske samostane. Ali ipak da vidimo šta piše M. Hadžijahić.

"Ćirilometodski samostani vremenom su prerasli u hiže bosanskih krstjana odnosno Crkva bosanska nastavlja ćirilometodske tradicije, a to su prevlast narodnog jezika i crkvena samostalnost"[193] (valjda se misli i u odnosu na Rim i u odnosu na Carigrad - op. H.Z.). Mislim da je ispravnije reći da je Crkva bosanska vješto osvojila ćirilometodske samostane i pretvorila ih u svoje hiže.

Kad sam došao do zaključka da je Crkva bosanska mogla nastati potkraj X stoljeća, još nisam bio pročitao knjigu *Bogumilska crkva bosanskih krstjana* od Dominika Mandića. Osjetio sam se sigurniji kad sam pročitao kod njega da i on smatra Eremisa prvim djedom Crkve bosanske i da je živio krajem X stoljeća.

Ako prihvatimo tezu da se Crkva bosanska razvila iz ćirilometodskih samostana, moramo postaviti pitanje: kojom historijskom šansom se manihejstvo ubacilo u ćirilometodske samostane u Bosni? Da li je manihejstvo proizišlo iz njih ili se u njih ubacilo.[194]

Odkad je prevagu dobilo manihejstvo u ćirilometodskim samostanima? Kad su nastali uslovi i mogućnosti da nastane samostalna manihejska Crkva bosanska?

Ćirilometodski samostani u Bosni su mogli nastati potkraj IX stoljeća i prema M. Hadžijahiću egzistirali su cijelo jedno stoljeće. Ćirilometodski samostani su od kraja IX do ojačavanja Crkve bosanske oko kraja X stoljeća bili glavni nosioci vjersko crkvenog života.

Što se tiče teze da su Metodijevi učenici dali temelje bosanskoj pismenosti i kulturi na narodnom jeziku, može se samo djelimično prihvatiti i to kao doprinos zajedničkom radu, ako ga je uopće bilo, sa krstjanima Crkve bosanske. Najveći broj naučnih činjenica u cijelom mojem radu u ovoj knjizi pokazuje i dokazuje da je temelje bosanskoj pismenosti i kulturi na narodnom jeziku i pismom bosančicom dala narodna Crkva bosanska koja je od postanka do njenog nestanka sve svoje aktivnosti vršila upravo na narodnom - bosanskom jeziku.

---

[193] M. Hadžijahić, CD_2 str. 226

[194] O ćirilometodskim samostanima vidjeti M. Hadžijahić, Povijest Bosne u IX i X st., str. 240 do 257.

Zapravo gotovo u svim izvorima o polasku Ćirila i Metodija u Moravsku se tvrdi da su sa sobom ponijeli knjige prevedene na staroslavenski jezik, da su u Moravskoj vršili crkvenu službu na slavenskom jeziku primjenjujući grčki obred.

M. Hadžijahić krećući se od niza pretpostavki pretpostavlja da se takva služba vršila i u ćirilometodskim samostanima u Bosni. Budući da smatra da se Crkva bosanska nekako uvukla u te samostane čini se da se dosta slično činilo i u njoj osim što nije poznavala **misu**, već obred analogan katarskom obredu. Navodi da su se na Bilinu Polju krstjani morali obavezati da će po crkvenom redu služiti misu...[195]

M. Hadžijahić na više mjesta u knjizi pravilno tvrdi da je Crkva bosanska zapravo manihejska, čemu treba dodati da je i pismo u Bosnu dospjelo zajedno sa manihejstvom, o čemu sam već napisao.

Prema M. Hadžijahiću nosioci vjerskog života mogli su biti ćirilometodski samostani, koji su službu vršili na slavenskom jeziku, istočnog obreda. S tim se nije složila Rimska kurija. Tražila je da im se zabrani upotreba slavenskog jezika i pisma i istočni obred. Moje je mišljenje da nakon što je doznala da je te samostane osvojilo manihejstvo te da su oni postali centri za širenje toga učenja, nastao je sukob. Počeli su planirati križarske pohode na Bosnu pod izgovorom: "Idemo u Bosnu uništiti herezu".

Zato što je manihejska Crkva bosanska proganjana od katoličke i od pravoslavne crkve potpuno je razumljivo što joj je bogoslužje bilo na narodnom tj. bosanskom jeziku u samom embrionu i kasnije u razvoju i što je stvorila vlastito pismo bosančicu.

Nakon što su se manihejci postepeno uvukli u ćirilometodske samostane, oni su ih pretvorili u hiže, a njihovu organizaciju prema M. Hadžijahiću većim dijelom zadržali. Naime, kako je D. Mandić našao u Bosni je moglo biti najviše 5 ćirilometodskih samostana kojima se u posljednjoj četvrtini desetog stoljeća gubi svaki trag, a pojavljuju se hiže manihejske Crkve bosanske, koja se od početka do kraja svoga postojanja služila bosanskim jezikom i pismom bosančicom.

Opravdano je pretpostaviti da je postojala neka veza između nastajanja Crkve bosanske i nestajanja Metodove samostanske crkvene organizacije u Bosni, jer se veoma sličan proces odvijao i u Bugarskoj da se je Dragovićka crkva kod Plovdiva pretvorila u bogumilsku. Zatim u Makedoniji Melnička crkva se pretvorila u bogumilsku itd.

---

[195] M. Hadžijahić, CD, str. 249.

Ove činjenice zaista potvrđuju pobjedu manihejstva na tim područjima.

Mislim da moju tezu potvrđuje pored ostalih argumenata koje sam navodio širom ove knjige i podatak iz abjuracije 1203. godine, prema kojem su krstjani u svoje hiže primali manihejce da sa njima žive i stanuju u istim. Vjerovatno se kod te formulacije krije latinska mudrost: "Nećemo ih odmah sve nazvati manihejcima nego ćemo samo reći da ne primaju manihejce i tako ih potaći da se sami odriču manihejstva."

Pokušajmo konkretnije preći na pitanje nastanka Crkve bosanske! Prema mojim analizama Crkva bosanska je mogla nastati potkraj X stoljeća baš kad nestaju sa historijske scene ćirilometodski samostani, ako ih je u Bosni ikako bilo.

M. Hadžijahić na pitanje kada je nastala Crkva bosanska? odgovara: ..."može se saznati na temelju popisa didova Crkve bosanske u Batalovu evanđelju. Prvi ... su: Eremis (Jeremija), Azarija i Kukleč, koji su očito bili stranci, ali toliko utjecajni da su stali na čelo "reda crkve". Za Eremisa je V. Čubrilović utvrdio da je Makedonac."

Mislim da se ovo uklapa u moju tezu da je manihejstvo u Bosnu došlo iz Grčke ili iz Makedonije odavno, a da se učvrstilo za vrijeme Samuilova carstva 976. - 1018. god., bilo da je Bosna bila u sastavu toga carstva, bilo da nije. Manihejstvo je tada bujalo na Balkanu.

Navedenu trojicu didova M. Hadžijahić smatra prvim razdobljem ... "dok bi druga epoha započela od "gospodina Rastudija", koji je naveden kao prvi u drugom stupcu. U prvom stupcu pored gore navedenih trojice navode se na pretposljednjem mjestu tri imena koja se mogu prepoznati među "priorima" koji su nastupili na Bilinom Polju 1203. god., i to Dragić, Lubin i Dražeta, ali između Eremisa (Jeremije) i navedene trojice navedeno je još jedanaest imena. Prema tome, od Eremisa (Jeremije) do 1203. godine uslijedilo je jedanaest poglavara "reda Crkve", koliko su ti poglavari stajali pojedinačno na čelo nije poznato." [196]

Moji nalazi i analize su me doveli do zaključka da je Crkva bosanska osnovana između 997. i 1000. godine, pa prosjek da je po jedan poglavar mogao biti na čelu oko 15 godina računajući do 1203. godine, ne bih bio neobičan.

U navedenoj knjizi M. Hadžijahića, zanimljiv je podatak u *Ljetopisu zagorske sklavinije*, na mjestu gdje se govori o Ratimiru. Za Silimira (prvog kralja oko 820. god.) se kaže "krstjane ljubljaše i nedavaše progoniti jih", isto

---

[196] M. Hadžijahić, CD, str. 238 - 239.

tako i za Bladina, dok su vladari koji slijede sve do Satimira bili neprijateljski raspoloženi prema kršćanima. Ratimir "poče mimored činiti protiva kršćanom i iskaše zatrti ime kršćansko" to bi značilo da je razdoblje netrpeljivosti prema kršćanima bilo vjerovatno od oko 820. do 867. god.[197] Ali to bi posebno značilo da je manihejstvo ovdje dospjelo krajem VIII stoljeća što nije nemoguće jer smo vidjeli da postoje dokazi da je u Makedoniju doprlo 745., 757. i 782. godine.

Iz navedenih podataka bi se moglo pretpostaviti da su se još tada borili krstjani protiv kršćana i obratno, te da su vladari njih nekoliko "sve do Satimira " proganjali kršćane, što bi značilo da je taj animozitet prema kršćanstvu kontinuirano trajao sve do kralja Tomaša koji je našavši se u bezizlaznoj situaciji pod pritiskom 1445. prešao u katolike.

Bošnjani su, rekli smo, osnovali manihejsku Crkvu bosansku najvjerovatnije između 990. i 1000 god. čiji vjernici moguće iz razloga bezbjednosti umjesto imena manihejci, nose ime krstjani.

Od imena hristijani, najprije je u Bosni zbog bosanskog jezika nastalo ime **kristjani** i malo kasnije krstjani, s tim što se značenje i sadržaj riječi nikad nisu promijenili.

Dakle, to Manihejevo dualističko učenje kao što nije samoniklo u Makedoniji, Grčkoj, Bugarskoj i nigdje na Balkanu, tako nije samoniklo ni u Bosni. Korijen mu je u Perziji. Vjerovjesnik je Manihej, a sve do sad napisano o njemu je pokušaj da se opiše njegova putanja kroz prostor, vrijeme i historiju dok je dospjelo do Bosne.

Bošnjani manihejske vjere: učitelji, apostoli, misionari bili su već uvježbani i dobro osposobljeni instruktori za uspostavljanje čvrste veze dualističke vjere i blage feudalne države. Naime, oni su Samuilovu državu Makedoniju čiji je sastavni dio pored ostalih balkanskih zemalja najvjerovatnije bila Bosna, današnji Sandžak i Hum gradili po svojoj umjereno dualističkoj mjeri. Sve kasnije analize Zigabena, Ane Komnen, Anzelma iz Alexandrije i drugih pokazale su da Samuilova država, a kasnije po njenom ugledu što se odnosa crkve i države tiče, i država Bosna imala je umjereni dualizam i umjereni feudalizam.

Veza između bana, plemstva i svećenstva Crkve bosanske u Bosni bila je za ono vrijeme izgleda fenomenalno pametno uspostavljena.

---

[197] M. Hadžijahić, CD, str. 168 - 169.

Dok se u katoličkim i pravoslavnim zemljama svećenstvo sve više pretvaralo u krupne feudalce, nadgornjavalo sa plemstvom miješalo u politiku državnom činovništvu, čak spletkarilo iza leđa bana, kralja ili cara. Miješalo se i spletkarilo ko će biti nasljednik i sljedeći vladar, miješali se i u spoljnu politiku.

Manihejska crkva bosanskih kristjana kratko nazvana samo Crkva bosanska i njeno svećenstvo se nipošto nisu tako ponašali. Ona je postala dominantna društvena snaga u vjerskoj sferi sa uljudnim ponašanjem. Iskustva iz doba Samuila su se prenosila s generacije na generaciju. Nju su Bošnjani vlastodršci zavoljeli, jer im je ona sve više ujedinjavala i homogenizirala bošnjanski narod obrazovala, vaspitavala, prosvjećivala i visoko razvijala patriotsku svijest. Kao pravi čisti kristjani poštovali su Kristove zapovijedi maksimalno posebno onu o jednakosti ljudi i naroda i onu: "U svakom čovjeku treba ljubiti čovjeka, odnosno da i neprijatelja treba ljubiti kao brata svoga", te da u svakom čovjeku kao i u svakoj ljudskoj zajednici postoji i dobro i zlo. Manihejskim učenjem i vjerom treba odstranjivati zlo a usmjeravati ga uvjeravanjem. Zbog toga u Bosni i okolini nikada nikoga nisu napadali, za razliku od zvanične i istočne i zapadne crkve i njihovih inkvizicija koji su često zagovarali i vodili križarske ratove.

Vidjet ćemo sa kakvom su se okrutnošću ponašali Stevan Nemanja i kasnije car Dušan protiv babuna (bogumili) u današnjoj Srbiji, naročito u današnjem Sandžaku, te kako su se ponašali Rimska kurija i rimski papa protiv Crkve bosanske, albigenza i katara u Evropi.

G. PAD SAMUILOVA CARSTVA I ŽESTOK PROGON I UNIŠTAVANJE DUALISTA NAJVIŠE ONIH U MAKEDONIJI I BUGARSKOJ

Upravo 976. godine na vizantijski prijestol došao je izuzetno sposobni i energični, ali i surovi car Vasilije II. On je otklonio unutrašnje protivrječnosti i sukobe, osigurao istočne granice Vizantijskog carstva, a onda sve snage posvetio da pobijedi Samuila i vrati Balkan pod vlast toga carstva.

Makedonsko Samuilovo carstvo je do kraja X st. bilo u stalnom nezadrživom usponu, ali od 1006. godine bilo je prinuđeno da se svake godine brani od sve jačih napada Vasilija II. Godinu po godinu, Vizantija je vratila svoju vlast u Albaniji, Epiru, Bugarskoj i velikim dijelovima same Makedonije, a u odlučnoj bici na Belasici kod Strumice Vasilije II je pobijedio Samuila kad je definitivno slomljena vojna moć makedonske države. Prema vizantijskom

piscu i historičaru Jovanu Skilici iz XI st. ... Samuilova vojska se hrabro borila i bili su maltene na domak pobjede. Ali jedan komandant Vasilijeve vojske skupio je dovoljan broj vojnika, zaobišao Belasicu s juga i **29. jula 1014. godine** iznenadio s leđa Samuilove vojnike, veliki broj pobili, a još veći broj zarobili. Okrutni Vasilije II je naredio da se zarobljenim vojnicima izvade oči, a svakom stotom ostavi samo jedno kako bi one slijepe odveli Samuilu, da se uvjeri da je konačno pobijeđen jer nema više vojnika sposobnih za borbu.[198] Od tog užasnog prizora Samuilu je prepuklo srce, ali su ostatak države održali njegovi nasljednici do 1018. godine nakon čega je Vasilije II uspostavio vizantijsku vlast nad cijelim Samuilovim carstvom, koja je bila užasno okrutna i osvetnička. Najžešće udare Vizantinci (Grci) su na dualiste izvršili u Makedoniji jer je ona bila nosilac carstva, zatim u Bugarskoj, Raškoj, Albaniji, jer su bile bliže Grčkoj i prijestolnici Vizantije Carigradu u kojem je bila, da tako kažemo i prijestolnica pravoslavlja Carigradska patrijaršija. Tada su dualisti bježali iz Makedonije i Bugarske na sve strane i skrivali se po Srijemu, Slavoniji, Dalmaciji, Italiji, Francuskoj i cijeloj Evropi. Naravno bilo je udara i na krstjane u Bosni i Humu ali znatno manje.

Vasilije II uspostavio je vizantijsku vlast, ustvari izvršio reokupaciju nad cijelim teritorijem bivšeg Samuilovog carstva, a to je nad cijelim Balkanskim poluostrvom, pa razumije se i u Bosni, Humu i današnjem Sandžaku.

Uništena je gotovo sva dokumentacija o Samuilovoj državi i ulozi dualista "hristjana" kasnije nazvanih bogumilima.

Upravo i ti njegovi krvavi progoni i uništavanja (1018.-1025.) i dalje od njegovih nasljednika su dokaz zašto se nigdje nisu smjeli zvati svojim pravim imenom. Zbog toga kako smo na više mjesta naveli što su manihejce još od Dioklecijanova edikta 296. godine, posebno od rimskog cara Teodosija (347.-395.), te vizantijskog cara Justinijana I (482.-565.) bili eto više puta osuđeni na smrt. Stalno su morali djelovati pod raznim imenima. Mijenjali su imena, ali nisu vjeru. Zato s pravom možemo reći da su to sve izdanci manihejskog dualizma, pa naravno i u Bosni je to stvarno bila **manihejska Crkva bosanska** a njeni vjernici zvali su se najprije pravi hristjani, pa kristjani i kasnije krstjani ili vrlo često samo bosanska vjera.[199] Po ogranizaciji Crkve i sadržaju vjerovanja koje sam opisao u poglavlju o manihejstvu oni su, manihejci, onoliko koliko i bogumili u Makedoniji i Bugarskoj, ali oni sebe u Bosni stvarno nisu

---

198 Legenda sličnog sadržaja Skilicinom opisu u makedonskom narodu postoji i sada o zločinačkom osljepljivanju zarobljene Samuilove vojske i veličini okrutnosti vizantijskog cara Vasilija II, o kojoj legendi su mi pričali mnogobrojni prijatelji Makedonci.

199 EJ - II JLZ, Zagreb, 1982. str. 33., J. Šidak, CD, str. 33, 101 i 115. navodi da je to ime našao u dubrovačkim dokumentima.

nazivali bogumilima. Akademik M. Krleža ih je nazivao kao i mnogi drugi u njegovo doba bogumilima, zato što se tada mislilo da su se tako zvali i u Bosni što u vjerovanju i učenju, rekosmo nije pogrešno jer suštinske razlike nema, pa na jednom mjestu piše: "Bogumilstvo će ostati magistralom naše medijevalne prošlosti, jer tek njegovim slomom svršit će na našem području sa srednjim vijekom samostalan život narodne supstancije".[200]

Od tada se u Vizantiji snažno obnavlja i učvršćuje veza između zvanične Crkve i države protiv dualista **koje oni od tada** sve češće nazivaju bogumilima. Onako kako je Vasilije II bio okrutan prema zarobljenim Samuilovim vojnicima tako je bio okrutan prema bogumilima naročito u Makedoniji i Bugarskoj.

Istina kriptobogumili su u Makedoniji digli još dva ustanka i to pod vođstvom Petra Doljana 1040. g. i Đorđa Vajteha 1072. godine. Ali su oba od zvaničnih vlasti Vizantije bila ugušena, a protiv bogumila poduzeta okrutna odmazda širokih razmjera.[201] Vizantijska vlast je ostala u Makedoniji do XIII stoljeća.

ŠIRENJE DUALIZMA U XI STOLJEĆU

Prema mnogim makedonskim bugarskim i grčkim izvorima za vrijeme okrutnog Vasilija II (1014. - 1025.) mnogi bogumili su iz Makedonije i Bugarske pobjegli upravo preko Bosne i Dalmacije u Sjevernu Italiju i druge evropske zemlje. **U Milanu** su naselili jednu siromašnu četvrt koja se zvala Patarija po kojoj su dobili ime **patareni**. U Francuskoj u grad Albi i tu se nazvali **albigenzi**. U Njemačkoj, Švicarskoj, Španiji dali su sebi ime **katari** od grčke riječi *kataris* što znači čisti vjerovatno kristjani, ali je ono *s* izostavljeno i ostalo samo katari, što je imalo isto značenje kao i u Bosni, čisti **hristjani** (krstjani). Ova su se dobježavanja iz Makedonije u Evropu pojačala nakon pomenutih neuspjelih ustanaka 1041. i 1072. godine. Eto tako je dospio manihejski dualizam i u Evropu. Prema jednom broju istraživača osim ovoga dospijevanja manihejstva ili recimo samo dualizma iz Makedonije i Bugarske u Evropu su mnogi dospjeli iz Babilona i Sirije preko Egipta, tako da su se u XI st. susreli i sjedinili.

Ono što je još od daleke 864. g. pogodovalo radu dualista u Vizantiji, posebno u Makedoniji i Bugarskoj bili su žestoki sukobi unutar same kršćanske crkve pa i tad kad je došlo do epohalnog događaja do konačne podjele kršćanske

---

200 M.Krleža, Izbor tekstova, Sarajevo, 1993. Nažalost i ovog genijalnog mislioca velikohrvatski i velikosrpski nacionalisti ignoriraju.

201 D. Dragojlović, CD, str. 62, 100 i 158.

crkve 1054. g. na **pravoslavnu** sa Carigradskom patrijaršijom na čelu i **katoličku** sa Rimskom kurijom i rimskim papom na čelu.[202]

U vjerskom pogledu situacija je gotovo na cijelom Balkanu uoči 1054.g. i poslije nje bila takva da su defacto postojale četiri vjere: zvanično hrišćanstvo čiji je centar Carigradska patrijaršija, zvanično kršćanstvo čiji je centar Rim, odnosno Rimska kurija, treći su dualisti manihejskog porijekla koji su kako smo više puta naglašavali sebe nazivali "pravim hristjanima, hristijanima, krstjanima" i četvrta vjera su mnogobošci koji nisu bili prihvatili ni jednu od navedene tri vjere.

U tim vrtoglavnim vjerskim previranjima u sredini XI st. ponovo je "proradio vulkan". Dualisti koji su bili na Balkanu i u Maloj Aziji u ilegali, mogli su se pojaviti iz nje i počeli su se naglo širiti baš poput prerijske vatre. Najviše su bili motivirani da šire dualističku vjeru oni izbjegli dualisti iz bivšeg Samuilova carstva. Ovoga puta epicentar je bio sam Carigrad. Talas je od njega krenuo preko Perzije, Indije, Turkestana do Kine na istoku, i takođe iz Carigrada ka zapadu. Najprije su se brzo aktivirali oni kriptodualisti iz Makedonije i Bugarske i pokret je krenuo preko Raške, Zete, današnjeg Sandžaka, Bosne, Srema, Slavonije, Dalmacije, prelazeći dalje u Italiju, preko lombardijskih gradova dualistička vjera je savladala Alpe i došla do Pirineja, stvarajući iz te jako duge magistrale od Kine do Španije snažne ogranke prema sjeveru i jugu. Poput Kumove slame u našoj zvjezdanoj glaksiji raširila se tadašnja snažna dualistička vjera, za ono vrijeme velikog mudraca Maniheja. Nema sumnje da su ti za njih veličanstveni događaji snažno pojačali i brojčano omasovili sve one već postojeće u Bosni, Dalmaciji, Italiji, Francuskoj i opće u Evropi koji su bili pobjegli od stravičnih progona Vasilija II.

Kratko o patarenima

Bilo je mišljenja da su se vjernici Crkve bosanske zvali patareni, ali nije nađen ni minimum dokaza za taj naziv u Bosni i Humu, iako bi on značio u suštini isto, jer i patareni su kako smo već naveli takođe manihejci. Ime patareni, nosili su vjernici dualističke vjere u Italiji. Oni su naravno Italijani koji su učenje primili od prognanih bogumila iz Makedonije koje je prognao surovi vizantijski car Vasilije II nakon što je srušio Samuilovo Makedonsko

202 Ponovo se nakon podjele Rimskog carstva 395. na istočno i zapadno pomenula granica na Drini, ali sada ne između carstava, nego između pravoslavlja i katoličanstva i neznajući možda da je Bosnom vladalo dualističko manihejsko učenje i da o pravoslavlju i katoličanstvu tada nema pomena. Bar nemamo niti jedan validan dokument.

carstvo 1014. god. definitivno 1018. god. Oni su se nastanili u jednoj četvrti Milana, koja se nazivala Patarija. Starosjedioci Milana su ih po toj četvrti nazvali patareni. Nakon strahota što su ih preživjeli od pomenutog vizantijskog cara, ni u Milanu nisu smjeli kazivati da su dualisti i izgleda rado su prihvatili ime patareni. Vremenom su se asimilirali u Italijane, a učenje i vjera su još dugo postojali. Patareni su dakle vjernici dualističkog manihejskog učenja u Italiji, a ne u Bosni.

Imajući u vidu naprijed navedene činjenice vjernici Crkve bosanske nisu imali razloga da se zovu patareni. Oni su nosili ime krstjani koje je po Maniheju značilo pravi tumači i sljedbenici Kristova učenja i vjere.

Pometnju u vezi upotrebe naziva patareni u Bosni izazvalo je krivo tumačenje događaja na koje je reagirao splitski nadbiskup Bernard 1200 god. koji je optužio bana Kulina papi Inoćentiju III zato što je dvojicu "patarena" koje je protjerao iz Splita i Trogira Kulin rado primio, ukazao im veliko gostoprimstvo i nazvao ih još krstjanima." [203] Iz tog dokumenta se vidi da ih je ban Kulin odmah nazvao krstjanima i da je vjerovanje krstjana u Bosni i patarena u Italiji bilo dualističko. Znači Bošnjani nisu koristili naziv patareni nego krstjani na latinskom *christianus* što se tadašnjim bosanskim jezikom izgovaralo krstjanin.

H. ZAKLJUČAK O KRSTJANIMA VJERNICIMA CRKVE BOSANSKE

Dualisti manihejci, odnosno kriptomanihejci su u Bosnu donijeli dualističko-manihejsko učenje, a zvali su se kriptomanihejskim imenima poljski ljiljani, hristjani, kristjani, malo kasnije na bosanskom jeziku krstjani. To ime, oni su tako htjeli da ima potpuno suprotno značenje imenima hrišćani, odnosno kršćani. Oni su dualisti koji propovijedaju i ispovijedaju (kad ne mogu javno, onda tajno) manihejstvo i nema bitne razlike između njih i bogumila u Makedoniji, Bugarskoj i Srbiji (babuna) i svih dualista u zapadnoj Evropi, osim što su iz konspirativnih razloga nosili različita imena.

Bošnjani su dakle, gotovo do 1459. g. bili dualističke manihejske vjere. Pod uticajem napisa iz Rimske kurije i Carigradske patrijaršije u dosadašnjoj literaturi o manihejstvu i o Crkvi bosanskoj se piše kao o sekti, češće kao o herezi. To sigurno nije tačno. Manihejstvo i bosanska vjera niti su sekta, niti hereza. Manihejstvo je vjera, Manihej je sa svoje četiri knjige vjerovjesnik te

[203] Thouzellicer, Heresie et Herebiques str. 216: to je zapravo sažetak nadbiskupova pisma iz jednog drugog papinog pisma preuzeto iz N. Malcolm, CD, str. 44.

vjere. Bošnjani su svoju vjeru zvali još i bosanska vjera a svoju crkvu Crkva bosanska, tako su ih zvali i Dubrovčani. Šta je značio naziv bosanska vjera i šta treba shvatiti pod pojmom **Crkva bosanska**?

Naziv **bosanska** je najvjerovatnije maska za naziv **manihejska**. Naime, mi nemamo nikakvog Bosanca vjerovjesnika te vjere. Dualizam bosanske vjere nije izmislio niti osnovao bilo kakav Bosanac. Crkva bosanska i vjera bosanska je uistinu crkva i vjera manihejska u Bosni. Naziv krstjani nosili su vjernici i naravno nosilo je svećenstvo Crkve bosanske. Krstjani (starci, gosti što je jednako poglaviti krstjani ili strojnici) su zapravo nosioci i tumači manihejske vjere i predstavljaju svećenstvo Crkve bosanske.

S obzirom da su krstjani svećenici bili vrlo popularni to su i obični vjernici manihejske vjere u Bosni rado sebe nazivali krstjanima, vremenom je naziv krstjani bio izjednačen u značenju s nazivom manihejci. Tako su ih i u službenim aktima zvali rimske pape i Rimska kurija.

Tako su se svi vjernici Crkve bosanske nazivali krstjanima baš kao i svećenstvo te crkve.

Krstjani iz svih krajeva Bosne, tj. cjelokupno svećenstvo manihejske crkve u Bosni (Crkve bosanske) biralo je vrhovnog poglavara koji se zvao djed.

Sve je ovo upravo prema pravilima koja je propisao vjerovjesnik Manihej, kako smo opisali u poglavlju "Pojava manihejstva, pojam i suština".

U Batalovu Evanđelju zapisani su: Eremis (Jeremija), Azarija i Kukleč. To je rani period. U srednjem periodu zapisani su: Dragić, Lubin i Dražeta.

U dosadašnjim ostalim dokumentima identificirani su još slijedeći djedovi (poglavari) manihejske Crkve bosanske i to:

Radoslav	1325
Rastudije	1393
Radomer	1404
Mirohna	1427
Miloje	1446 i
Ratko između	1443 i 1461.[204]

Između navedene prve trojice i zadnje trojice u Batalovom Evanđelju stoji da ih je bilo još 11, čija imena nisu zapisana.[205] Zapisano je samo did Crkve bosanske.

---

[204] J. Šidak, CD, str. 98

[205] M. Hadžijahić, CD_2, str. 238 -239.

Starješine kod krstjana bili su ugledni "starci i gosti" koji se ubrajaju među "poglavite krstjane" (maiores domini christianorum u Dubrovačkim izvorima) ili "strojnike". Premda je čast "starca" bila niži čin od časti "gosta", obje su bile vezane za neke dužnosti organizacijske prirode - na što upućuje i naziv "strojnika" (u značenju administratores) - ipak se na osnovi sačuvanih izvora nemože tačno odrediti njihovo značenje (did, u Dubrovačkim spisima, died, lodiedo christianorum Bosnein). On je duhovni otac (patre spirituale) u jednom Dubrovačkom spisu. Po dosta šturim izvorima sjedište mu je bilo u selu Janjićima kod Zenice, a prema drugim u Moštrima kod Visokog.

Simbol gosta je drveni štap naročitog oblika kao što je onaj kod gosta Milutina Crničana.

Vrlo su važna ona mišljenja koja dokazuju da je oko 1223. g. poglavar bosanskih krstjana bio i papa hereticorum svih dualista Zapada, koja su zasnovana na jednom podatku iz 1223. g. u pismu papinog legata Konrada gdje piše da pokraj naroda Mađara stanuje herezijarh koga albigenzi zovu svojim papom, tj. da svi dualisti imaju zajedničkog papu čije je sjedište negdje u Bosni.

Kad se to poveže sa onim dolaženjem dualista iz Italije u Bosnu da uče dualističko učenje, onda su to dva dokaza, da je u Visokom zaista postojalo visoko dualističko učilište zbog čega je najvjerovatnije nekadašnji Desnik dobio sadašnje ime Visoko.

Ono što su u Makedoniji, Bugarskoj i Grčkoj, odnosno Vizantiji bogumili u Bosni su krstjani, jer su gotovo potpuno isto tako učenje i vjeru ispovijedali u njoj.

Ono što su u Srbiji i Crnoj Gori bili babuni u Bosni su bili krstjani.

Ono što su u Italiji bili patareni u Bosni su bili krstjani.

Ono što su u Francuskoj bili albigenzi u Bosni su bili krstjani i ono što su u evropskim zemljama (gdje ih je bilo) bili katari u Bosni su bili krstjani.

Ovdje mislimo da je završni dio odgovora na pitanje: **krstjani ili bogumili**, očigledno je krstjani, a ne bogumili.

Svima je njima Manihej vjerovjesnik.

Svako izolovanje krstjana Crkve bosanske od ostalih dualista (naravno, dopuštam razlike u nijansama) u Vizantiji, na Balkanu, Srednjem Istoku i u Evropi je neodgovorno, besmisleno i nema baš nikakve veze sa naučnom istinom.Žao mi je što je tako postupio Noel Malcolm.

Kako ćemo tokom daljnjih izlaganja vidjeti sve do oko 1459. god. Bošnjani imaju jednu jedinu vjeru manihejsku Crkvu bosansku, a od oko 1459. god. stanje je slijedeće:

Bošnjani manihejske vjere - manihejci jednako krstjani u propadanju i nestajanju.

Bošnjani katoličke vjere - katolici jednako kršćani u nastajanju. Bošnjani pravoslavne vjere - pravoslavci jednako hrišćani u nastajanju.

Bošnjani islamske vjere jednako muslimani, takođe u nastajanju.

Navedena multikonfesionalnost je nastala tek nakon fetha. I mogla se održavati u ono doba samo u okviru Osmanskog carstva i islama koji su jedini bili tolerantni prema multikonfesionalnosti. One teorije da su u Bosni egzistirale tri vjere su neutemeljene, jer u vrijeme inkvizicije i krstaških (križarskih) ratova ne postoje nikakve šanse za multikonfesionalnost i o tome ćemo malo kasnije.

U svakodnevnoj komunikaciji i u relevantnoj literaturi upotrebljavaju se samo kratki nazivi: krstjani, kršćani, hrišćani i muslimani.

Početak XI stoljeća 1000.-1018. Bošnjane je najverovatnije zatekao u sastavu Samuilova carstva. Od 1018.-1028. oni su u sastavu Vizantijskog carstva, a 1028. g. tri godine nakon smrti Vasilija II vjerovatno se Bosna oslobodila od Vizantije. Bošnjani manihejci su više strahovali od Vasilija II i njegove vlasti nego što je on srušio Samuilovo carstvo nego što je ta vlast bila u mogućnosti da čak ovamo po Bosni i Humu traga za dualistima.

VIII

BOŠNJANI NAKON PADA SAMUILOVA CARSTVA

A. KRATKO O BOŠNJANIMA U XI STOLJEĆU

Padom Samuilova carstva (1014.-1018.), Bosna je vjerovatno nakon 1018. g. najmanje do smrti Vasilija II (1025.) morala biti u sastavu Vizantije. Tačna godina oslobođenja Bosne od Vizantije se ne zna, ali s obzirom da su nasljednici Vasilija II bili slabi njegovi imitatori odnosno sljedbenici moglo bi se pretpostaviti da su Bošnjani oslobodili Bosnu od Vizantije oko 1028. g., jer već u historiji imamo podatke da je oko 1040. g. vizantijski car od bana Bošnjana tražio vojnu pomoć u ratu protiv zetskog kneza Vojislava. [206] Ban Bošnjana je naredio humskom knezu Ljutovidu da mu pomogne. Iz čega se vidi da su Bošnjani kontinuirano imali bana, da tadašnji ban ima vojsku, da ima vlast da naredi humskom knezu Ljutovidu da komanduje tom vojskom itd.[207]

B. O RADU DUALISTA HRISTJANA (KRISTJANA) U BOSNI, HUMU I RAŠKOJ NAKON PADA SAMUILOVA MAKEDONSKOG CARSTVA

Rekli smo da je dualističko učenje od polovine VIII st. do uspostave Samuilova carstva prolazilo kroz razne teškoće i uglavnom djelovalo ilegalno, te da je bilo glavna idejna snaga Ustanaka Makedonaca 969. i 972.-976. godine. Ali zato je u doba Samuilova carstva došlo do snažnog njegovog procvata na cijelom Balkanskom poluostrvu, a u Bosni najviše jer nije imalo katoličanstva i pravoslavlja da mu smetaju.

Poslije pada Samuilova carstva Bosna i Raška kao i ostale balkanske zemlje potpale su pod vizantijsku vlast i njenog okrutnog cara Vasilija II.

I rekli smo da onako kako je okrutno postupio prema zarobljenim Samuilovim vojnicima 1014. g. tako je od tada pa do njegove smrti 1025. g. postupao prema dualistima kasnije nazvanim bogumilima. Vrlo je vjerovatno da je to jedan od bitnih razloga što se u Bosni nije udomaćilo i učvrstilo ime bogumili, nego je ostalo hristjani, kristjani i najposlije krstjani. Sigurno je bio zavladao strah (1018-1025) dok je Vasilije II uništavao bogumile u Makedoniji i Bugarskoj, a vjerovatno i svugdje na Balkanu pa i u Bosni.

[206] EJ sveska II JLZ Zagreb, 1982., str. 168.

[207] O ovome upućujemo čitaoca kod N. Klaić, CD, 30-35. gdje kritizira autore koji su se služili falsifikatima.

Međutim, obzirom na udaljenost Bosne, vjerovatno su uništavanja i progoni bili mnogo manjeg intenziteta nego u Makedoniji.

Nakon smrti Vasilija II 1025.g. je opet manihejstvu krenula sreća, svugdje od Carigrada do Francuske i Španije, posebno su u Bosni dobro prošli i nastavili djelovanje.

O širenju dualizma u XI st. smo malo prije već napisali.

Bosnu nisu više dirali, tako da su dualisti mogli obnoviti i nastaviti neometan rad na uvođenju politeista u dualiste i dalje slobodno raditi sa svojim vjernicima..

Vidjeli smo da je X stoljeće za Bošnjane bilo vrlo burno naročito njegova druga polovina, zato što je gotovo cijeli Balkan (osim Grčke) ušao u sastav Makedonskog Samuilova carstva (976.-1018.). Prema našoj tezi koju smo već vrlo opširno objasnili Bošnjani su od oko 971.-978. g. učvrstili dualističku manihejsku vjeru i krajem X stoljeća vjerovatno **osnovali Crkvu bosansku.**[208] Dok je Bosna bila u sastavu Samuilova carstva sasvim smo sigurni došlo je i pismo koje se nešto kasnije po usvajanju nazvalo *bosančica.* Donijeli su ga dualistički misionari iz Makedonije. To su krupna dostignuća, koja su se uz aktivno učešće naroda desila i koja su imala dalekosežne pozitivne posljedice za svestrani razvoj zemlje onoga vremena.

Istina, Bošnjani su najvjerovatnije bili u sastavu Makedonske Samuilove države, ali to je bila država Južnih Slavena, koja nije bila diktatorska kao Vizantija ili kao Bugarska što su bile prema Makedoncima.

Model države umjerenog feudalizma kakav su razvijali Bošnjani i Samuilov model su bili, po svemu sudeći, vrlo popularni za sve slojeve društva. Povezivale su ih izgleda dvije čvrste spone i to:

a) Makedonci i Bošnjani su Južni Slaveni, odnosno kod simbioze Bošnjana je već odavna bila prevagnula južnoslavenska komponenta nad ilirskom i avarskom što dokazuje slavenski jezik bosanska varijanta.

b) Makedonci i Bošnjani bili su u jednoj državi u burnim procesima prelaska iz politeizma u dualizam ubrzano opismenjavanje, i **narodno religijsko osvješćivanje**. Istina kod dijela Makedonaca pod uticajem vrijednog rada braće Klimenta i Nauma bilo je prihvaćeno hrišćanstvo, ali s obzirom da je ono bilo na strani Vizantije i bugarskih tlačitelja kao i njegovo istočno vođstvo Carigradske patrijaršije ono je tada bilo u defanzivi. Time se može protumačiti zašto u Bosnu u Samuilovo doba nisu mogli dolaziti apostoli

[208] Do sličnih rezultata došao je, kako smo ranije obradili i dr. Dominik Mandić u knjizi Bogumilska crkva bosanskih krstjana, Chicago, 1962., str. 508 i J. Šidak, CD, str. 337.

Carigradske patrijaršije, tj. pravoslavci iz Makedonije, Bugarske ili Grčke, nego su došli dualisti hristjani kasnije u Makedoniji i Bugarskoj nazvani bogumili, a u Bosni **krstjani**. Tako se boravak Bosne u sastavu Samuilovog carstva ne treba smatrati okupacijom nego dobrovoljnim pristankom Bosne da bude u njegovom sastavu, radi konačnog otpora Vizantijskom carstvu. Bošnjani su od toga imali velike koristi:

– došlo je dosta sposobnih dualističkih misionara i učitelja koji su pomogli da se manihejstvo definitivno učvrstilo;

– donijeli su varijantu grčkog ćiriličnog pisma koje je kasnije dobilo ime **bosančica**. Tako su od tada elitni slojevi Bošnjana naučili čitati i pisati, što je razumije se doprinijelo razvoju pismenosti, književnosti i kulture uopće.

U XII st. dualizam je toliko ojačao da je održan Kongres dualista Azije i Evrope. Niketa je organizirao i pod njegovim predsjedavanjem održan je taj Prvi kongres svih dualista Azije, Balkana i Zapadne Evrope u francuskom gradu Sen Feliksu de Kariman 1167. godine. Na tom Kongresu Niketa je predstavnik pet balkanskih, jedna od njih bila je slavinska[209] (bosanska) i sedam maloazijskih dualističkih crkava.

Tada je dualističku vjeru osim Balkana pod raznim imenima ispovijedao veliki broj stanovnika u Italiji, Francuskoj, Švicarskoj, Španiji. U Italiji su ih nazivali patareni, u Francuskoj albigenzi, a u ostalim evropskim zemljama katari.

[209] D. Dragojlović, Bogumilstvo na Balkanu... str. 63,64,67,104,164,167, i Jaroslav Šidak, CD, str. 40,42,51,216,276 i 365. Vidi Jaroslav Šidak, Studije o bogumilstvu i Crkvi bosanskoj, Zagreb, 1975., str. 40, 42, 51, 216, 276, 365 i 366. "U nauci nije sporno da se Crkva bosanska u katoličkim dokumentima ponekad nazivala ecclesia Sclavonie. Međutim ovaj se pojam upotrebljavao za sve slavenske zemlje od Triglava do Soluna i do planine Balkan. J.Šidak je utvrdio da se radi o Crkvi bosanskoj.

IX

MIT O KATOLIČANSTVU U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI

Da li je bilo katoličke biskupije ili pravoslavne episkopije u Bosni?

A. Napomene

U srednjovjekovnoj Bosni zasigurno nije bilo katoličke biskupije niti katoličanstva. Tu je carevala manihejska Crkva bosanskih krstjana. Još jedanput i to definitivno podvlačim glavna je činjenica da su prvi vladari Bosne uredili Bosnu po **modelu avarskih vladara** što su onda nastavili sljedeći, tako da je to prešlo u tradiciju da se ne daju potčiniti nikako, pa ni preko pokrštavanja naroda. Ukoliko je tačno da je kod dijela Bošnjana trajalo malo ranokršćanske svijesti i tinjalo apostolsko ime krstjani, onda je tu došlo manihejstvo, takođe pod imenom krstjani koje je svoju vjeru nazivalo isto apostolskom, što je moglo olakšati simbiozu ranokršćanskih i manihejskih krstjana, ali sigurno u korist manihejstva.

Složit ćemo se da je ovo jedno od centralnih pitanja. O ovome smo već nešto ranije napisali.

Da li je zaista u XI stoljeću osnovana bosanka katolička biskupija?

Dosadašnja historijska nauka nema relevantnih dokaza da je negdje na područjima današnje Bosne u periodu njenog srednjovjekovlja osnovana bosanska katolička biskupija. Naravno da je najvažnije u vezi s time potražiti podatke u Rimskoj kuriji kod onih rimskih papa koji su ozbiljno radili na pokrštavanju Južnih Slavena. U najboljoj namjeri i želji da dođem do istine pregledao sam i pretražio u vezi s tim najznačajniji rad i djelovanje na tome znatno većeg broja papa nego što je za ovo pitanje bilo potrebno.

Pošao sam najprije od vizantijkog cara Heraklija I (610.-641.), a od papa, čak od pape Grgura II (669. - 731.). On je papa od 715. i redoslijedom našao njih preko trideset zaključno sa Inoćentijem IV (1195. - 1254.), papa od 1243. god. Zašto zaključno sa njim? Zato što se u njegovo doba najvjerovatnije tek osnovala bosanska katolička biskupija i to van Bosne u Slavoniji u Đakovu koja je tada pripadala Ugarskoj ili se kako nekoliko autora tvrdi odnekud iz Bosne nekakva biskupija "izmjestila", a izgleda da se radilo samo o napuštanju biskupa koji je bio došao da pokuša osnovati biskupiju. I vidjet ćemo u relevantnim izvorima nema niti jednog rimskog pape da je osnovao bosansku katoličku biskupiju, da je imenovao i postavio nekog katoličkog biskupa u Bosni.

Potpuno je ista situacija i sa strane Istočne crkve. Dakle ni Carigradska patrijaršija nije uspjela osnovati pravoslavnu episkopiju niti arhiepiskopiju u srednjovjekovnoj Bosni.

Međutim, postoji nekoliko autora odnosno izvjestan dio historiografije koji jako opširno pišu i tvrde da je u Bosni postojala katolička biskupija i prije one u Đakovu osnovane oko 1250. god.[210]

Polazilo se dakle od pretpostavki koje su onda uzimane kao gotove činjenice, pa se tako na osnovu njih pisalo i govorilo i to jako mnogo sve do nivoa mita pa i više od toga. Posebno na tome mitu istrajavaju katolički kleronacionalisti i njima privrženi do grla indoktrinirani pisci i žurnalisti.

Pokušavalo se iz Splitske, a onda iz Dubrovačke metropolije, ali nemamo dokaza da je negdje u Bosni osnovana biskupija, da ima svoje posjede, da se zna ime mjesta, ime biskupa? Ne zna se jer je nije ni bilo, takav značajan podatak nebi ostao ne zabilježen i to više puta u Rimskoj kuriji.

Nešto je navodno pokušao papa Alexandar III čiji je legat "Tebalo", koji je formalno prebacio Bosnu u nadležnost Dubrovačke metropolije, to je opet na papiru jer u Bosni i dalje nema biskupije!? To je Rimska kurija izgleda doznala tek krajem 1199. god. nakon što je rimski papa Inoćentije III (1198.-1216. god.) dobio opširno pismo od dukljanskog kralja Vukana u kojem mu javlja da u Bosni postoji hereza koju je prihvatio i sam Kulin, njegova uža i šira familija i preko 10 000 Bošnjana.[211]

U vezi s tim smo već naveli upotrebu krivotvorina barskog biskupa Petra i zetskog kralja Bodina kako su iskoristili antipapu Klementa III Wiberta, a onda su se tom krivotvorinom služili brojni autori.

U Enciklopediji Jugoslavije sv. 2 JLZ Zagreb, 1982. god. u kojoj je posvećen Bosni i Hercegovini separat od 267 stranica, takođe nema pravog odgovora, na pitanje da li je u srednjovjekovnoj Bosni bilo katoličke biskupije ili nije. Pominje se na strani 169. opet kao nešto što postoji: "Položaj katoličke crkve ostao je i dalje nesiguran te se nije mnogo izmijenio ni onda kad je Ninoslav pod pritiskom novog rata (1244.) ... pristao da prizna katoličkoj crkvi ranije date posjede koji su joj te godine potvrđeni potvrdom Bele IV".[212]

Radi se o posjedima koje je inkvizicija pokušala oteti od Crkve bosanske što se vidi iz narednih rečenica: "I poslije ove darovnice papa poziva Kaločkog nadbiskupa na križarski rat protiv Bosne i ovlašćuje ga da posjede otete od

---

210 Snježana Vasilj koautor u knjizi Katoličanstvo u BiH, str. 34.; M. Hadžijahić, CD2 ,str. 25-26, pominje nekoliko autora, vidi fn na navedenim stranama.

211 J. Šidak, CD, str., 18 i 276; Grupa autora: Katoličanstvo u BiH, str. 35; Noel Malcolm, CD, str. 21 i još dosta autora.

212 EJ - sveska 2, str. 169.

"heretika" može davati svojim kršćanima s pravom nasljedstva".[213] Ali kako nisu imali uspjeha u tekstu dalje piše: "Katolički biskup je napustio zemlju i preselio se 1249. god. u Đakovo koje je, od 1252. g., ostalo stalnim sjedištem bosanskih katoličkih biskupa. Godine 1249. ban Ninoslav je opet u punoj vlasti".[214]

Ni ovdje se ne kaže kako je ime tome biskupu, gdje je stolovao, kojim dokumentom i kada je postavljen, iz kojeg mjesta iz Bosne se izmjestio u Đakovo.

O ovome je bilo i biće još riječi! Ovdje smo ovo naveli da čitaoca upozorimo da ni u Enciklopediji nema podataka o tome kada, koji papa i gdje je osnovao katoličku biskupiju u Bosni. Upravo u Enciklopediji je trebalo da se nađe odgovor na postavljena pitanja.[215]

"Osnivanje bosanske biskupije" gdje piše: "Nije utvrđeno kada je tačno osnovana bosanska biskupija".[216] I to bi bilo dovoljno za odgovor na sva gore postavljena pitanja. Ali je on pokušao pronaći makar minimum koji bi možda upućivao na bilo kakav trag.

Pokušao je sa "civitas Bosna", koji se kao nalazi u drugom dijelu tzv. **Provincijalevetus Karolinskog kodeksa**, koji je pretpostavlja se, (opet pretpostavlja se - primjedba H.Z.) "nastao između 1064. - 1074"...Civitas Bosna i ništa više nema ni mjesto u Bosni, ni vrijeme, tako da M. Hadžijahić pretpostavlja da je neko osnovao bosansku biskupiju između (1067. i 1076.?), piše: "Bosanska biskupija utemeljena je **po svoj prilici** (podvukao H.Z.) nekad u vrijeme konačne crkvene podjele 1054. g." [217]

Ja baš u to vrijeme ne mogu povjerovati, jer to je najveća kriza u kojoj se nalazila i Rimska kurija i Carigradska patrijaršija.

I obratimo pažnju, opet nema imena rimskog pape niti bilo kakvog dokumenta Rimske kurije kojim se naređuje ili stavlja u zadatak osnivanje tako velike i značajne biskupije, nedostaju podaci za mjesto, vrijeme, ime pape, ime ličnosti koja se postavlja za biskupa!!! Civitas Bosna je vjerovatno upisan kao zadatak da se ista osnuje, kasnije u vrijeme kad se bude moglo.

Smatram da se pitanja o osnivanju i postojanju bosanske katoličke biskupije sve do 1250. g. kad je tek osnovana u Đakovu zasnivaju samo na mitu.

Daleko je veća vjerovatnoća da je područja približno današnje Bosne i Hercegovine još odavno definitivno osvojila manihejska Crkva bosanska, te bi to bio pravi odgovor na pitanje zašto u Bosni nije bilo katoličke biskupije ni pravoslavne episkopije.

---

[213] EJ - sveska 2, str. 169.

[214] EJ - sveska 2, str. 169.

[215] Na postavljena pitanja ne nalazimo odgovor ni u knjizi: "Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja II svjetskog rata", Sarajevo, 1994., kao ni u ostalim sličnim knjigama.

[216] Na navedena pitanja pokušao je odgovoriti vrijedni rahmetli Muhamed Hadžijahić u svojoj knjizi: "Povijest Bosne u IX i X stoljeću", na strani 259.

[217] M. Hadžijahić, CD2 ,str. 259. i 260.

Nada Klaić u svojoj knjizi "Srednjovjekovna Bosna" ništa nije napisala o osnivanju katoličke biskupije u Bosni, jer o tome nema relevatnih dokaza.

No, M. Hadžijahić od siline mita kojem kao da je i sam dijelom podlegao uporno i neumorno tragao je za bilo kakvim podacima o katoličkoj biskupiji u Bosni, pa kaže: "Mislim da se iz podataka u životopisu sv. Romualda može **pretpostaviti** da je već na samom početku XI st. u Rimu postojala nakana za uspostavljanje bosanske (nad)biskupije..., ali tek pola stoljeća potom uslijedilo je uspostavljanje biskupije" [218] . Obratimo pažnju: on ovdje se ponaša kao da su se onih nekoliko pretpostavki ostvarile i barata kao da je siguran da tada već postoji bosanska katolička biskupija!

Prihvata mišljenje Tome Arhiđakona da se solinska odnosno splitska crkva na području današnje BiH nije prostirala dublje u unutrašnjost od Duvna. Tako zaključuje da je područje "zagorske sklavinije" pripadalo "srijemskoj provinciji". Da je sjedište bosanske biskupije bilo u selu Biskupići, ali da se nije uspjela izgraditi biskupska rezidencija, jer je prevagu dobila Crkva bosanska.

"Naziv lokaliteta Biskupići podsjeća na biskupa, pa se domišlja da su se tu nalazili biskupski posjedi, ali i da je tu biskup rezidirao".[219]

Navodi da prema podacima Restlija i drugih dubrovačkih izvora, prvi bosanski biskupi nosili su narodna imena i bili se saživjeli i koegzistirali sa narodnom Crkvom bosanskom. Čak da su djed Crkve bosanske i biskup postojali paralelno izvjesno vrijeme: biskup u Biskupićima, a djed (did) u Moštrima. Da li je Rimska kurija bilo gdje na svijetu tako nešto dopustila? Razumije se da nije!

Kako možemo dobro vidjeti ni M. Hadžijahić i pored velikog truda i upornosti nije uspio naći relevantne izvore iz kojih bismo saznali kada je, koji je rimski papa i gdje je osnovao bosansku katoličku biskupiju, gdje su bile katoličke župe, gdje su bili crkveni posjedi, kud je nestalo svećenstvo itd. itd.

Sve su ovo do sada prevelika natezanja M. Hadžijahića uz nedopustivo veliki broj raznih pretpostavki.

Teško je povjerovati da su to katolički biskupi zato što svi imaju bošnjanska narodna imena. Vjerovatnije je da su ovo imena didova Crkve bosanske pa ih neko greškom ubrojio u biskupe.

Čak i ako ih prihvatimo da su biskupi, historija ne zna ništa značajnoga iz njihovog rada u vremenu dok su to bili, ako su bili. To su možda oni za koje se tvrdilo da nisu znali latinski jezik (npr. Radogost) navodno polagao zakletvu na narodnom jeziku u Dubrovniku, da su neki od njih smjenjivani (npr. Vladimir) zbog njihovih patarenskih stavova. O nekima od njih se tvrdilo kako su i sami "zaglibili u herezu". Vidimo da su to prevelika natezanja!

---

218 M. Hadžijahić, CD_2,str. 261.

219 P. Anđelić, Revizija čitanja 287, preuzeto od M. Hadžijahić, CD_2 ,str. 264.

Ako bi smo preko svih mjera bili popustljivi i pretpostavili mogućnost da je Crkva bosanska imala stolno mjesto u Moštrima, a eccleksia bosnensis u Biskupićima, a imena poglavara i jedne i druge su narodna, onda izgleda da su one dugo vremena koegzistirale mirno sve dok se Rimska kurija nije zauzela 1200.-1203. god., zatim 1222., 1238.-1249.g. da unište Crkvu bosansku i nakon neuspjeha se katolički biskup, konačno i to za stalno, morao povući i napustiti Bosnu. U Đakovu je konačno između 1250.-1252. osnovana bosanska katolička biskupija. Godine 1340. u Đakovu je osnovana i locirana još i Franjevačka vikarija, a u Bosni je suvereno i dalje vladala Crkva bosanska sve do 1453. godine, kad je njen djed morao napustiti Bosnu i otišao kod hercega Stjepana u Hercegovinu.

Čak i da je negdje u Bosni postojala katolička biskupija i da su radili po Bosni nekakvi katolički biskupi rezultati su jako slabi i neprimijetni.

Historijske su činjenice da je u srednjovjekovnoj Bosni i Humu, Rimska kurija uz velika naprezanja pokušavala preko Splitske i Dubrovačke i naročito kasnije preko Kaločke nadbiskupije, zatim njenih pijuna Đakovačke biskupije i Franjevačke đakovačke vikarije za Bosnu, da pokatoliči Bošnjane ali nije uspjela.

Na pitanje je li bilo katoličkih biskupija, biskupa i katoličanstva u srednjovjekovnoj Bosni najbolji odgovor je dao prof. dr. M. Đaja, koji je nakon višedecenijske iscrpne istrage i analize napisao slijedeće: "Iz dosada rečenog vidi se da je etabliranje katoličanstva u srednjevjekovnoj Bosni i Hercegovini nailazilo na razne prepreke i ostalo više projekt nego ostvarenje rimskog etablišmenta." [220]

Mislim da je prof. dr. M. Đaja ovom objektivnom ocjenom rehabilitirao sebe od mnogih ranijih pogrešnih pisanja. Treba mu odati puno priznanje. Uostalom šta će katolicima u BiH mit o katoličanstvu u srednjovjekovnoj Bosni, kad su oni više od 400 godina objektivna činjenica naročito franjevci koji se u duši osjećaju pravim Bosancima.

Mislim da je ovo jedan od najkorektnijih i najobjektivnijih zaključaka koji smjelo pokazuje ovaj koautor u navedenoj knjizi da srednjovjekovna Bosna nije bila katolička zemlja, te da treba konačno odbaciti mit o katoličanstvu u srednjovjekovnoj Bosni.

Isto tako Istočna crkva imala je samo djelimično uspjeha u Humu.

Očigledno je da su franjevci i to u periodu Matijaša Korvina u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini i u Osmansko vrijeme imali tek početne uspjehe u pokatoličavanju dijela Bošnjana i učvršćivanju katoličanstva u dijelovima Bosne i Hercegovine.

---

[220] Prof. dr. M. Đaja koautor u Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini od najstarijih vremena, "Napredak" Sarajevo, 1997, strana 44.

Mit o katoličanstvu u srednjovjekovnoj Bosni započeo je na osnovu krivotvorina kralja Bodina i barskog biskupa Petra

Krivotvorina za koju sumnjaju mnogi autori sastoji se u tome što je, kako smo naveli barski biskup Petar u dogovoru sa kraljem Bodinom 1088. god. otišao u Rim kod antipape Klementa III Wiberta[221] s molbom da odobri osnivanje Dukljansko - barske nadbiskupije iskoristivši protupapino nepoznavanje situacije, spisku postojećih biskupija: Duklja, Kotor, Skadar, Ulcinj, Svač, Drivast i Pilot, dopisao još Trebinje i Bosnu iako bosanska biskupija nije postojala.[222] Čak i da je postojala bila bi podređena Splitskoj nadbiskupiji, pa je Petar i Bodin ne bih smjeli prisvajati i u Rimu tvrditi da pripada njima.

Znači u Petrovoj molbi protupapi Klementu III Wibertu neistinito je dopisana nepostojeća bosanska biskupija. Onda je na osnovu toga Kliment III napisao uz gore nabrojane i te nepostojeće biskupije u njegovoj opet nezakonitoj buli od 8.01.1089. god. kojom je odobrio osnivanje Dukljansko - barske nadbiskupije.

Kako se u toj buli našlo i ime nepostojeće "bosanske katoličke biskupije", tako su iz te bule za Bosnu i Bošnjane proizišle dvije neistine kojima je do sada nasjeo i pogrešno pisao veliki broj autora misleći, odnosno uzimajući ih kao gotove činjenice.

Posebno je te autore dobro opazio i na njih ozbiljno upozorio S. H. Alić u CD, str. 155, o čemu ćemo malo kasnije.

Također smo na više mjesta naveli kako je N. Klaić žestoko kritizirala sve autore koji su pogubno pisali o Bosni o svim razdobljima pa i o onom 1089.--1101.g.

Vidjeli smo da su Ivan de Casamaris i dubrovački arhiđakon Marin prilikom putovanja od Dubrovnika do Bilina Polja u Bosni 1203. g., našli da je gotovo čitava Bosna zahvaćena dualizmom, ostali dio Bošnjana, su na prelazu iz politeizma u dualizam da Bošnjani na pitanje koje si vjere odgovaraju "bosanske" i da su zapravo **krstjani**, što nije nikako isto što i kršćani ili hrišćani. Jer krstjani su, kako smo već opisali, dualisti manihejci.

I kao što je za Casamarisa bila novost otkriće da je Bosna zahvaćena dualistima isto toliko je morao biti iznenađen što u Bosni nisu našli ni katolika ni pravoslavnih. Nema crkvi, nema crkvenih feuda - imanja, nema grobalja sa obilježjima zvanične crkve. Nema biskupija, nema biskupa sve se to jasno da

221 Klement III Wibert je bio protupapa, nadbiskup iz Ravene kojeg je njemački kralj Henrik IV silom oružja 1077. god. postavio za papu da bi on njega krunisao za rimskog cara što je Wibert i učinio 31.03.1084 g. i dao mu zlatnu krunu. Istovremeno je Henrik IV svrgnuo zakonitog rimskog papu Grgura VII. Zato Rimska kurija nikad nije priznala akte i rad Wiberta, pa ni bulu od 8.01.1089.god. O osnivanju Dukljansko - barske biskupije.

222 EJ - sveska 1 str. 514, a to da nisu postojale zadnje dvije vidi S. H. Alić,CD,str.154-155.

zaključiti iz teksta abjuracije, a posebno iz činjenice da na zboru nije bilo niti jednog katoličkog biskupa niti pravoslavnog episkopa. Dakle, ni traga bilo kakvoj multikonfesionalnosti i multietničnosti.

Izgleda da su svi dosadašnji mitovi o katoličanstvu i pravoslavlju u srednjovjekovnoj Bosni iz osvajačkih pobuda zasnovani na falsifikatima, a da mnogi autori nisu toga bili svjesni.

Prvi takav falsifikat je takozvana bula pape Aleksandra II od 18.03.1067. g. kojom se navodno uspostavila Dukljansko-barska metropolija u čiji sastav je navodno ušla nekakva "bosanska biskupija".[223] A ništa se ne zna gdje joj je sjedište, ko joj je biskup, kad je ona osnovana!!?

Neznajući za ovaj falsifikat drugi autori će se osloniti na njega i na drugi falsifikat, na bulu od 08.01.1089. godine.

Prema velikom poznavaocu ove problematike Salihu H. Aliću[224] navedena bula je kao dokument objavljen u više glavnih historijskih zbornika i udžbenika, kojim su se služili svi historičari koji su pisali o srednjovjekovnoj historiji Bosne: F. Rački, V. Klaić, I. Marković, St. Novaković, S. Stanojević, A. Hoffer, M. Prelog, K. Jiriček... Međutim, kako piše S.H.Alić, Milan Šufflay je detaljnom analizom tog dokumenta utvrdio da je ta bula mnogo kasniji falsifikat i prema tome štetan za nauku. Ferdo Šišić je takođe ocijenio da su ta bula i ona nedatirana pape Kalista II (1119.-1124.) falsifikati. Sve je ovo S. H. Alić podastro fusnotama od 1-10 citirane knjige.

I pored toga, piše Alić, tim su se dokumentom i dalje služili pojedini historičari, a služe se i u najnovije vrijeme pozivajući se na navedene historičare ili direktno na te bule.

Drugi, može se reći nezakonit, pa zato irelevantan dokument koji je već nanio neprocjenjive štete, a za kojeg je saznao vrlo mali broj historičara je već pomenuta bula Klementa III Wiberta,[225] od 08.01.1089. g. izdata

---

223 S. H. Alić, CD, str. 154.

224 S. H. Alić, Bosanski krstjani, referat na navedenom skupu Skoplje, 1982., str. 155.

225 Radi se o nezakonitom papi Klementu III Wibertu nadbiskupu iz Ravene poznatom još pod imenom Gibertus, protupapi koji je od 1054. god. u sukobu sa zakonitim papom (maltene svecem) Grgurom VII.

Grgur VII (1020. - 1085.) bio je papa (1073. - 1085.) u želji da izdigne papinsku vlast iznad svjetovne sukobio se s njemačkim kraljem Henrikom IV i eto šta mu je Henrik uradio.

Protjerani zakoniti visoko cijenjeni papa Grgur VII je umro u Saernu 31.5.1085. g.

Posebno je važno ono na što i S.H. Alić upozorava sa fusnotom br. 5 str. 155. koju preuzimamo i prenosimo u cjelini a koja glasi:

J. Jelenić, "Dukljansko-barska nadbiskupija u: St. Stanojević (red.), Narodna enciklopedija (ćirilicom), I (1925.), str. 676., gdje donosi navod iz te "bule" bez ikakve rezerve sa izvorima i literaturom na kraju. V. J. Korać, Trebinje, Istorijski pregled, I (1966.) str. 88., istina spominje da je ova bula po Šišiću falsifikat, ali on se kad govori o Bosni ipak njome služi kao da je autentična. M. Đaja, Sa Kupreške visoravni (Slavonski brod, 1970.), str. 167.: "Između godine 1060. i 1074.

dukljanskom biskupu Petru,[226] kojom se on podiže u rang nadbiskupa i tako se ponovo!!! 22 godine poslije gornje "bule" osniva Dukljansko-barska metropolija čijem se nadbiskupu daje pravo da posvećuje biskupe "svoje nadbiskupije" kojoj pripada 10 biskupija među njima navodno i srpska i bosanska (za koju ni do danas kako smo maloprije naveli niko ne zna ni gdje je, ko joj je biskup, kojim je dokumentom i kada osnovana itd!!? Što zorno potvrđuje da se radi o falsifikatima.

Tako "bula" Klementa III od 08.01.1089. g. je **nepriznata i nevažeća**. Bodin je svoje pretenzije na Bosnu i Hum hvalisavo iznosio tako kao da ih je stvarno okupirao i da su pod njegovom vrhovnom vlašću.

Priče o nekakvoj katoličkoj bosanskoj biskupiji iz 1089. g. nisu zasnovane na relevantnim izvorima

I pored toga što je utvrđeno da su bule od 18.03.1067. i od 08.01.1089. g. falsifikati ili ne važeće, jedan broj hrvatskih autora se i dalje zalažu da baš tom bulom od 08.01.1089. dokazuju da je u Bosni bilo katoličke vjere i crkve.

Naprimjer: Dominik Mandić koji je pokušavao, dokazivati tezu da su svi južni Slaveni koji su pokatoličeni kasnije povezani tom vjerom zapravo Hrvati. Bošnjane on potajno polako pokušava prikazati hrvatskim plemenom koje se razvilo u dio hrvatskog naroda koji su kao katolici, odnosno kao pokatoličeni bogumili prešli na islam. Pošto su to već po njemu katolici, to bi on domišljanjima izostavljajući ime srednjovjekovni Bošnjani htio pokazati da su još i Hrvati. Tako on pomaže da se dalje razvije teza o tobožnjem hrvatskom pravu na Bosnu, tj. pomaže osvajačkoj tvrdnji da je Bosna hrvatska zemlja. Dakle zalutao je u velikohrvatsku osvajačku politiku.[227]

Dr. Dominik Mandić tvrdo je radio na tome da srednjovjekovne Bošnjane prikrije i da stanovništvo Bosne prikaže da su Hrvati.

Iznio je neosnovanu tvrdnju da su južnoslavenska plemena koja su naselila Hrvatsku, Dalmaciju, Bosnu i Duklju pokatoličena - primila kršćanstvo, te da su zbog toga "prirodno Hrvati", što naravno nije tačno. Za

---

osnovana je bosanska biskupija". Vojislav Bogićević Pismenost u Bosni i Hercegovini (Sarajevo 1975. ćirilicom), str.18-19.: "Iz pisma pape Aleksandra II (1067.) vidi se da je u Bosni u to vrijeme bilo manastira kako latinskog, tako i grčkog i slovenskog obreda", sa latinskim citatom u zagradi, i poziva buduće istoričare da se "ozbiljnije pozabave ovim izvorom i utvrde njegovu vjerodostojnost" (vidi i str. 66. i 67.).

Kako ni sam Jireček više nije stigao da bilo gdje revidira svoje ranije navode iz te "bule" može se pretpostaviti, s obzirom na ugled gore spomenutih historičara, koliko će još istraživača nasjesti tom falsifikatu. Salih H. Alić, CD, str. 155.

226 Rimska kurija nije priznala dokumenta Klementa III Wiberta protupape, nadbiskupa iz Ravene, jer nije bio izabran na zakonit način kao ostali pape.

226 M. Bojić, CD, str. 21.

dokumente koje je koristio porijeklom iz Splitske biskupije i nadbiskupije vjerovatno nije znao da su falsifikati, jer ih je N. Klaić otkrila nakon što je on izdao svoju knjigu.

Naime za Slavene u Sloveniji i Hrvatskoj (Primorskoj i Posavskoj) se zna ko i kako ih je pokrštavao. Zna se u tome uloga Gosposvjedske, Ninske i Splitske biskupije. Međutim, za Bosnu ne postoji niti jedan pouzdan izvor iz kojeg bi se vidjelo: gdje i kada je neko pokrštavao Bošnjane, te gdje i kada je osnovana bilo kakva katolička biskupija u Bosni. Sva historijska građa kazuje da se u Bosni narod stoljećima nazivao Bošnjani, a ne ni Srbi ni Hrvati.

Priče o navodnim katoličkim uticajima još u ranome srednjem vijeku u Bosni i Humu uglavnom započinju time kako je još osnivanje Splitske nadbiskupije (metropolije) 641. god. Bosna stavljena u njenu nadležnost. Ali vidimo da na Splitskim saborima 925., 928. i 1060. god. u popisu biskupa koji su morali biti prisutni, ne spominju se oni iz Bosne, niti se o Bosni bilo šta pominjalo. Na te sabore su bili obavezni doći svi biskupi istočno od Jadrana, međutim u spisku pozvanih i prisutnih nema niti jednog iz Bosne i Huma, prema tome nije ih ni bilo. Onda se pokušalo sa jednim podatkom iz Ljetopisa popa Dukljanina u kojem on piše i o Duvanjskom saboru 885./886. god. O tom Ljetopisu je bilo i bit će još riječi.

Kasnije nakon što su zapisi popa Dukljanina odbačeni (vidi F. Šišić) tragalo se dalje pa se opet bez argumenata tvrdi da je osnivanjem katoličke metropolije u Dubrovniku 997. god. njoj pripojena Bosna i navodno zaleđe Hum što je još pojačavano od strane pape Benedikta II svojom bulom od 27.09.1022. god.[228] Međutim čak i da je tako napisano, moralo je ostati samo kao neka daleka želja jer su tada Bosna i Hum bili čvrsto u sastavu ili pod snažnim uticajem Makedonskog Samuilovog carstva, sve do 1018. god., a onda je prešla u vlast moćnog vizantijskog cara Vasilija II do 1028. god. O tome postoji obilje činjenica u makedonskoj historiji o periodu njihovog cara Samuila i u Grčkoj o vizantijskom caru Vasiliju II.

Možda je nakon smrti Vasilija II bivalo pokušaja djelovanja iz te Dubrovačke metropolije po Humu i Bosni, ali ne postoje nikakvi relevantni podaci da su imali bilo kakvog uspjeha. Upravo onako kao što uspjeha nije bilo ni od onih pokušaja, ako ih je uopće bilo, iz Splitske metropolije. Opet se radi o pokušajima izvana sa tuđih teritorija što je najbolji dokaz da u srednjovjekovnoj Bosni nema ni katoličanstva ni pravoslavlja.

Daljnjih pokušaja Rimske kurije i Carigradske patrijaršije na tlu Bosne i Huma izgleda nije moglo ni biti. Previše su imale preča posla. Rješavali su vlastite sukobe koji su započeli 863. i 864. god. trajali intenzivno cijelo X stoljeće i rezultirali konačnim raskidom 1054. god.

---

[228] Grupa autora Katoličanstvo u BiH, str. 32.

Privremena okupacija Zapadne Bosne i Huma od strane hrvatskog kralja Krešimira upravo između 955. i 969. god. je bila kratkotrajna da bi se bilo šta učinilo na vjerskom planu. Čak i da se nešto započelo moralo je biti poništeno jakim historijskim prelomnim događajima 976. - 1018. god.

Od tada su se Bosna i Hum još izraženije našli između grčkog Istoka i Carigradske patrijaršije s jedne strane i Latinskog Zapada s druge strane.

Dakle, kleronacionalistički mit o katoličanstvu u srednjovjekovnoj Bosni i Humu uglavnom je naslonjen na protupapu Klementa III Wiberta.

Salih H. Alić navodi da je navedenu bulu od 08.01.1089. god. kritički analizirao profesor dr. Ferdo Šišić i otkrio da ima falsifikata da katalog dukljansko-barskih sufragana ni izdaleka ne može služiti kao dokaz da je Bodin tada (1089. god.) stvarno vladao Bosnom i Humom, nego mu je to bio "cilj" (puste želje dodao H.Z.) njegovih ekspanzionističkih težnji.

Za bosansku biskupiju F. Šišić[229] ističe da se ona prije XIII stoljeća nigdje i nikad ne spominje,[230] a kao što ćemo kasnije dokazati i ta koja je osnovana u XIII. st. nije osnovana u Bosni niti Humu nego u Đakovu, dakle u drugoj državi.[231]

Poznati i priznati historičar i vizantolog Ostrogorski[232] je pisao o Bodinu, ali nigdje nije niti spomenuo bulu, niti na osnovu nje priču o bosanskoj biskupiji.[233]

Pisci koji su prihvatili da je 1089. god. postojala bosanska katolička biskupija negdje u Bosni, trebali su dokazati u kojem mjestu. Kako se zvao bilo koji od njenih biskupa? Ko je izabrao ili postavio njenog prvog, drugog ili entog biskupa?

Eto, a cijela još jedna isto tako nedokazana priča: da su Bosna i Hum bile tobože pod vlasti Zete 1081.-1101. god., također je zasnovana na toj buli od 08.01.1089. god.

Istina Bodin se izgleda hvalio kod raških, makedonskih i bugarskih velikaša da je pored Raške "gospodar još Bosne i Huma". O tome da je vladao Bosnom također nema dokaza. Ne spominje se nikakav bosanski ban, niti humski knez da je Bodinu bio vazal, da mu je plaćao danak. Izgleda da je priča kako je Bodin postavio svoga namjesnika kneza Stefana u Bosni također izmišljena.

---

229 Ferdo Šišić (1869.-1940. god.) povjesničar, univerzitetski profesor u Zagrebu, pored ostalog napisao: Hrvatska povijest (3 sveska), Pregled povijesti hrvatskog naroda, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Priručnik izvora hrvatske historije, Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine, Ban Josip Jelačić, Srbija XIX veka spram ideje našeg narodnog ujedinjenja, Ljetopis popa Dukljanina s komentarom, Hrvatska historiografija od XVI do XX st., Hrvatski saborski spisi; Korespodencija Rački - Štrosmajer I - IV uz naučni aparat i komentare, brojne rasprave i monografije.

230 Ferdo Šišić, preuzeta fusnota br. 9 Saliha H. Alića, CD, str. 156.

231 N. Klaić, CD, str. 99-103.

232 G. Ostrogorski, Geschichte des bizantiniseken Schtates, 1963. god., str. 285.-286. i 296. piše o Bodinu, ali uopće ne spominje da je on bilo kada vladao Bosnom, takođe ne spominje nevažeću „bulu" od 08.01.1089. god.

233 S. H Alić, CD, str. 156.

Ferdo Šišić je analizirajući cijeli katalog dukljansko-barskih sufragana koji su Bodinu služili kao dokaz da je navodno tada (1088.-1089.) vladao Bosnom utvrdio da su falsifikati, a sve su to zapravo bile samo njegove ekspanzionističke težnje.

F. Šišić navodi da je Kotor još prije XI st. crkveno pripadao Bariu u Južnoj Italiji, a ne Barskoj biskupiji kako se kod nas falsifikuje i da je tako bilo i kroz cijelo XI i XII st. da biskup Srbije nikad nije bio sufragan Bara, a da su biskupije Ulcinj, Svač, Drivas i Pilot potpadale pod Drač.

Još je vrlo važno istaći da F. Šišić ističe da nije našao nikakvog dokaza da je bilo koji biskup, bilo kada bio u Bosni postavljen ni nakon te nevažeće bule od 08.01.1089.g.,[234] što u potpunosti potvrđuje moje teze o tom periodu historije Bosne, a posebno sljedeći zaključak S. H. Alića:

"Zaista nema nikakvih pouzdanih podataka iz savremenih izvora, na temeljenju kojih bi se moglo zaključiti da je još u XI vijeku u Bosni postojala katolička biskupija... dosadašnja otkrića sakralne arhitekture nisu dovoljna da bi se mogao donijeti neki jasan zaključak o postojanju bosanske biskupije u tom periodu." [235] Da ovdje spomenemo Krležu koji je više puta isticao: "Rimska kurija, Crkva rimska za 400 godina nije uspjela da podigne na bosanskom tlu ni jedne biskupske crkve" trebamo li reći da Krleža nije znao šta govori. Razumije se ne. Navedeno mišljenje ovog velikana uporno zaobilaze velikohrvatski osvajački i mitom o katoličanstvu u srednjovjekovnoj Bosni zadojeni kleranacionalisti.

Drugi će istražitelji pronaći veliki broj drugih primjera sličnih ovima što ih je pobrojao Salih H. Alić u citiranoj fusnoti br. 5 sa str. 155.

Ja sam se opredijelio da spomenem još jednog zaista velikog povjesničara i velikog poznavaoca tema o krstjanima i Crkvi bosanskoj Jaroslava Šidaka. Po mnogo čemu kad je u pitanju ta tema, nema mu ravnog. Preko 40 godina se bavio tom temom. I ubuduće će biti nezaobilazan kod te teme.

Nažalost i on je na jednom, ali temeljnom mjestu pogriješio, nasjeo je na navedene izvore o 1089. god. uzeo ne kritički i napravio veliki previd na sljedećem mjestu:

"Ali činjenica da se i heretička i katolička biskupija bosanska nazivaju u suvremenim izvorima istim imenom, iako na različitim jezicima upućuje na njihovu stvarnu genetičku vezu. Kako se "ecclesia bosnensis" pojavljuje u sačuvanim izvorima već 1089. god., podaci o herezi u Bosni nisu stariji od kraja XII stoljeća, nameće se nužno zaključak da se "Crkva bosanska" razvila iz "ecclesia bosnensis" i da je ona njezin odvjetak."

---

[234] Vidi fusnotu 9 u S. H. Alić, CD, str. 156.

[235] Salih H. Alić, CD, str. 156 i njegova fn 13 na str. 157. Inače upućujem čitaoca na sve njegove bogate fn od 1 do 15 kojima on u stilu visokog naučnika potkrepljuje sve što je u tekstu tvrdio i naveo.

On je povjerovao da je ta Wibertova bula od 08.01.1089. god. dovoljna da dokaže da je negdje u Bosni rekosmo bog zna gdje postojala "ecclesia bosnensis", čak je taj izvor nazvao u množini "sačuvani izvori". Vjerovatno misli i na bulu pape Aleksandra II od 18.03.1067.g. za koju se sad zna da je falsifikat.

A on vjerovatno nije znao da je u zabludi. Čak potpuno neosnovano tvrdi da podaci o herezi u Bosni nisu stariji od kraja XII stoljeća!!!

Ko je i kada osnovao biskupiju odnosno episkopiju u Bosni i Humu gdje im je bilo sjedište? Tačno je da je Rimska kurija pokušavala i to u sprezi sa Ugarskim dvorom i Kaločkom nadbiskupijom da uz prijetnju krstaškim ratom ubaci, infiltrira u Bosnu bar jednu katoličku biskupiju, ali im to bosanski ban Matej Ninoslav izuzetnom diplomatskom mudrošću, vještinom poduprt snagom Crkve bosanske nikako nije dopustio. Njegovi mudri diplomatski i državnički potezi su vjerovatno jednaki ako ne još veći od poteza bana Kulina 1200. - 1203. god., ali nije dovoljno istražena njegova borba.

Nažalost samo na ta dva "izvora" koji su zapravo falsifikati je naslonjena cijela teorija o postojanju katoličke bosanske biskupije, odnosno cijeli mit o katoličanstvu u srednjovjekovnoj Bosni.

A onda bujna mašta radi svašta. Samostani i crkve koji (koje) su građeni od II polovine XV stoljeća na dalje prikazuju se kao da su građeni po 100 pa i 200 godina ranije. Izgradili su mitove o katoličanstvu odnosno o pravoslavlju u srednjovjekovnoj Bosni i Humu!

Ovim mojim istraživanjem ne želim niti za jedan miligram da umanjim bilo koja prava današnjim bosanskohercegovačkim katolicima ili bosansko-hercegovačkim pravoslavcima. Niti smo mi Bošnjaci, pa ni bh. Hrvati i bh. Srbi krivi što su nam susjedi rođaci (porijeklom Južni Slaveni kao i mi) Srbi iz Srbije i Hrvati iz Hrvatske (pri čemu mislim samo na osvajačke krugove iz ta dva naroda) pisali udžbenike historije (povijesti) namijenjene za indoktrinaciju, umjesto za sticanje istinitih znanja o našoj i njihovoj prošlosti.

Da bi smo shvatili da su nam preci Bošnjani, da smo porijeklom braća, treba nam nauka o Bošnjanima, a ne svađe i ratovi koje zameću osvajački krugovi iz Beograda i iz Srbije, te iz Zagreba i iz Hrvatske zbog osvajanja Bosne i Hercegovine. Bh. narodi se ne trebaju bratimiti jer su braća. Trebaju samo da spoznaju tu istinu.

No sva moja istraživanja kako ću u zaključcima napisati pokazuju da krstjani nikako nisu ni pravoslavnog ni katoličkog porijekla, nego Bošnjani koji su iz politeizma prešli u manihejsku vjeru.

No vratimo se tezi da nemamo nikakvih relevantnih izvora koji bi nas mogli uvjeriti da su u Bosni pa i u Humu uspjele bilo katoličke bilo pravoslavne crkve. Pravoslavna i katolička crkva u Bosni i Humu tada i pored

više pokušaja nisu uspjele. U njoj se kako stalno tvrdim najvjerovatnije još od kraja VIII i početkom IX stoljeća razvijalo manihejsko učenje i krajem X st. nastala Crkva bosanska.

I da zaključimo jednostavno nije se znalo da je Bosna od oko 976.-1018. god. bila u sastavu Makedonskog Samuilovog carstva, ili je u najmanju ruku bila pod snažnim utjecajem manihejskog dualizma iz njegova carstva, te da se tokom tog perioda u Bosni rasprostranilo i učvrstilo dualističko manihejsko učenje, koje nikako nije zadiralo u interese vladajućeg feudalnog sloja, nego mu bilo od značajne pomoći za održavanje jedinstva Bošnjana. Dakle desilo se ono treće, nije se uspostavila Crkva grčka, ni Crkva rimska, uspostavila se narodna Crkva bosanska - manihejska. Nije bilo šansi da se ni u XI stoljeću i dalje uspostavlja katolička ili pravoslavna crkva, jer je već za vrijeme Samuila 976. do 1018. g. potpuno učvršćena manihejska Crkva bosanskih krstjana. I ponavljam, vladari Bosne nisu htjeli ni rimsku katoličku ni grčku pravoslavnu crkvu da im se one miješaju u politiku, niti su htjeli da od feudalca otimaju zemlju pa da je daju zvaničnoj crkvi kako bi i ona imala svoje feude. Da još od naroda uzima 1/10 prihoda itd. Dakle, zvanične crkve su u Bosni i Humu zakasnile, zato je rimska stalno prijetila pa i vodila križarske ratove protiv Bošnjana.

Zemlja je već odavno imala svoje feudalce, a oni svoje feude.

I da sa razlogom ponovimo!

Nada Klaić je njeno prvo poglavlje "O postanku bosanske države...završila zaključkom: "Tako je Bosna kao samostalna zemlja dočekala XII stoljeće." [236]

Da je priča o Bodinovoj vlasti nad Bosnom i o postojanju katoličke biskupije u XI stoljeću u BiH tačna N. Klaić to nebi propustila.

Pored malo prije navedenog spiska historičara koji su se tim falsifikatima služili, poći ćemo od one velike štete što ju je i S. H. Alić konstatirao samo u fusnoti 11 na str. 156 navedenog njegovog naučnog rada, gdje kritikuje i maloprije citirane stavove J. Šidaka, tj. i S. Alić tvrdi da je J. Šidak nekritički pošao od 1089.g. u CD str. 179.

Ti njegovi "sačuvani izvori" iz 1089. g. su, dakle, samo one dvije "bule" koje su kako smo vidjeli falsifikati. U svemu drugom Šidakov trud, rad i doprinos su od izuzetnog značaja.

Ostaje da se istraži koliko je naučnika prihvatilo i dalje "razvijalo" tvrdnju da se Crkva bosanska razvila iz "ecclesia bosnensis", smatrajući je gotovom činjenicom.[237]

---

[236] N. Klaić, CD, str. 28.

[237] Čak je u Enciklopediji Jugoslavije JLZ sveska 2, Zagreb, 1982., na strani 32 zapisan doslovno navedeni Šidakov stav: "Heretička Crkva bosanska razvila se iz katoličke biskupije za središnju Bosnu, koja se kao ecclesija bosnensis (tj. crkva bosanska) ili civitas bosne spominje u sačuvanim izvorima najranije u drugoj polovini XI stoljeća, a svakako 1089. godine. Zaista velika šteta, jer se radi o velikom naučniku.

Zadržimo se još malo na str. 34 knjige "Kršćanstvo u Bosni i Hercegovini". Naime, nakon malo prije citirane rečenice u istoj slijedi sljedeća: "Ni dolaskom na vlast bana Borića (1163.-1180.) situacija se bitnije ne mijenja. Bosna i dalje ostaje... jedinstvena katolička zemlja, a njen biskup sufragan splitske metropolije." Opet se pitamo na temelju čega se može i pomisliti, a kamoli napisati da je Bosna katolička zemlja i ponovo upitati ko je i gdje je, te kako se zove taj tobožnji biskup nepostojeće bosanske biskupije!!? Koji rimski papa, kada i gdje je osnovao katoličku biskupiju u Bosni?

Ono što je jasno i razgovijetno to je da su dosadašnja neistinita tumačenja na osnovu falsifikata, vjerovatno sa tri ili više strana, donosila samo mržnju i bratoubilačke ratove. **Ustanimo protiv toga i tražimo istinu o Bošnjanima! Treba nam nauka o Bošnjanima - Bošnjacima, a naravno i braći današnjim bosanskohercegovačkim Srbima i bosanskohercegovačkim Hrvatima**. I njima će biti drago kad saznaju istinu, da su Bošnjani preci za sva tri današnja konstitutivna naroda, te u buduće neće dijelove svoje domovine Bosne i Hercegovine poklanjati Zagrebu odnosno Beogradu.

NEKA OD SAVREMENIH POGREŠNIH SHVATANJA O KRSTJANIMA VJERNICIMA CRKVE BOSANSKE

Ima još od ranije pogrešnih pretpostavki. Vjerovatno najviše griješe oni poput N. Malcolma, koji vjernike Crkve bosanske nastoje posmatrati potpuno izolovano od ostalih dualista Balkana i Evrope, kao da je taj dualizam u Bosni i Humu pao s neba. Moje je mišljenje onako kako se širilo kršćansko (hrišćansko) vjerovanje, širilo se i manihejstvo i u pojedinim periodima npr. u XI stoljeću zahvatilo ogromna prostranstva Azije, Evrope, Arabije i Sjeverne Afrike. Nije uspjelo nigdje gdje je kršćanstvo (hrišćanstvo) bilo jako ukorijenjeno. A u Bosni i Humu, zbog činjenice da su Bošnjani svoju državu osnovali, po avarskom modelu, sami bez uplitanja i uticaja Rima i Carigrada nije bilo kršćanstva (hrišćanstva), manihejsko dualističko učenje i vjera naišli su na pogodno područje i zato se dobro učvrstili i najduže zadržali.

U svojoj knjizi "Povijest Bosne" [238] poglavlje o Crkvi bosanskoj str. 37-55 Noel Malcolm je potpuno pogrešno riješio pitanje te Crkve, po mojem mišljenju iz slijedećih razloga:

1. što nije proučio period od sredine VIII do prve četvrtine XI st. kad je manihejstvo bilo jako aktivno na Balkanu i kad je Bosna najvjerovatnije bila u sastavu Samuilova carstva, kad se u njoj najvjerovatnije učvrstilo manihejstvo;

[238] N. Malcolmu odajem visoko priznanje za tu knjigu u kojoj je veliki broj tema vrlo dobro riješio. Ja sam se ovdje pokušao kritički osvrnuti na to kako je napisao o Crkvi bosanskoj, str. 35-55.

2. potpuno je ignorirao mišljenje akademika M. Krleže o bogumilima i stećcima u Bosni i što se ne smije nikako oprostiti, što je ignorirao nalaze Aleksandra Solovljeva i one koji su ga podržavali;

3. nije proučio knjigu prof. dr. Nade Klaić **Srednjovjekovna Bosna**, bez koje nema valjanog prilaza historiji srednjovjekovne Bosne;

4. zbog navedene tri tačke gotovo nekritički je u potpunosti prihvatio mišljenje Maje Miletić, koja je prostudirala samo tri stećka i dala veliki doprinos, ali nije definitivno riješila problem.

Zato je to njegovo poglavlje neprihvatljivo.

Izgledalo je da je Franjo Rački najbolje riješio pitanje Crkve bosanske tako što je zaključio da je ona bila bogumilska.

Oko ovog pitanja nedavno se pozabavio Noel Malcolm u svojoj knjizi Povijest Bosne, Zagreb - Sarajevo 1995.

Na osnovu knjige Maje Miletić on bez odgovarajuće naučne podloge žestoko kritizira bogumilsku teoriju, a počinje ovako:

"Najuvjerljivije tumačenje (misli na Crkvu bosansku), kao što ćemo vidjeti, sadrži elemente i istočne pravoslavne i katoličke teorije ... "

Noel Malcolm je cijelu priču o Crkvi bosanskoj pokušao ispričati na nešto originalniji način od mnogih predhodnika:

"Ipak pokazalo se da je teorija F. Račkog koja je bila više od jednog stoljeća općenito prihvaćena, identifikacija Crkve bosanske s bogumilstvom uglavnom je tek plod pustih želja." [239]

Po njemu su neki specijalni katolici i pravoslavci samo u Bosni podizali stećke, a nije mogao objasniti zašto takve stećke nisu podizali katolici u Hrvatskoj, Sloveniji, Italiji itd., ili pravoslavci u Srbiji, Grčkoj, Bugarskoj, Rusiji itd.

Zatim dalje:

"Nema, nažalost, pravog opisa iz same Bosne, ustrojstva, ceremonija ili teologije Crkve bosanske." [240] Moj odgovor ima je dovoljno: Imamo Kopitarevo bosansko evanđelje, zatim Mletački zbornik, Rukopis krstjanina Radosava, Divoševo evanđelje, Hvalov zbornik, Oporuku gosta Radina Butkovića.[241]

Nažalost sa surovim progonima propali su brojni dokumenti i knjige Crkve bosanske, ali su Rimska kurija, katolički biskupi, rimske pape, ugarski vladari ostavili dovoljno izvora o njima. Ali najveći nepobitni izvor jesu **stećci**.

---

[239] N. Malcolm, CD, str. 39.
[240] N. Malcolm, CD, str. 42.
[241] J. Šidak, CD, str. 111-125 i 161-173.

"Rješenje je pronašla jedna suvremena povjesničarka, Maja Miletić.[242] Ona je shvatila da je zajednički život muškaraca i žena što se spominje u deklaraciji, (misli na onu na Bilinu Polju 1203.g.) ostatak ranokršćanske prakse "dvojnih samostana", koji su bili dopušteni u redu svetog Vasilija, osnivača samostanske tradicije u istočnom kršćanstvu. Nije riječ o formalnom pravilniku kao u redu sv. Benedikta nego prije o nizu ustaljenih običaja u istočnoj manastirskoj tradiciji."

Pored ostalih tumačenja za opravdanje prihvatanja navedene teorije Maje Miletić on navodi:

"Kao što se vidi iz nekoliko kasnijih izvora, osnovno je značenje riječi **krstjanin** bilo "monah": sredinom XV stoljeća, primjerice, herceg Stjepan Vukčić spominje znamenitog člana Crkve bosanske, gosta Radina, kao jednog od svojih "monaha".[243] Kniewald i S. Ćirković su analizirali ovaj Hercegov navod i utvrdili da su krstjani potpuni dualisti. Analizirao ga je i J. Šidak i složio se sa navedenom dvojicom. Oni nisu našli nigdje da je Radin sebe bilo kada nazvao monahom. Moguće da mu je herceg na taj način želio iskazati dodatno uveličavanje ličnosti."

Izgleda da N. Malcolm i M. Miletić nisu saznali da krstjanin u manihejskoj Crkvi bosanskoj znači oboje i to svećenik Crkve bosanske i vjernik te iste crkve.

Već smo naveli velik broj izvora o značenju riječi krstjanin.

U pravu je Noel Malcolm kad je primijetio da krstjani u Bosni nikad sebe nisu nazivali bogumilima. "Ipak je nešto postalo posve jasno, a to je da se sama Crkva bosanska u ono doba nikad ne naziva bogumilskom. Nikad bosanski ni katolički izvori ne rabe taj izraz kad govore o Bosancima."

Pa ako oni sami sebe nisu nazivali bogumilima, ne trebamo ih ni mi sa ove historijske distance nazivati bogumilima.

Dualistička vjera u Bosnu je dospjela prije nastanka imena bogumili, zato je u njoj ostalo ono starije ime krstjani.

Svi oni gore navedeni zaključci bili su mu potrebni da bi potencirao priču Maje Miletić.

Kad je ovako krupne tvrdnje iznio onda nekako radosno "obara" sve što se na bogumilskoj teoriji zasnivalo, pa ide dalje:

... "Bogumilska teorija postala je osobito privlačna bosanskim muslimanima u XX stoljeću. Umjesto da se smatraju pukim otpadnicima katoličanstva ili pravoslavlja oni su se sad mogli držati potomcima pripadnika autentične i osebujne Crkve bosanske, a njihovo prevjeravanje moglo se cijeniti ne kao čin slabosti nego kao konačna gesta **prkosa** spram njihovih kršćanskih progonitelja.

[242] Maja Miletić, I "Krstjani" di Bosnia allaluce dei loro monumenti di pietra, Rim, 1975.g.
[243] N. Malcolm, CD, str. 46.

Međutim na žalost, suvremena je znanost (ne kaže koja, primjedba H.Z.) temeljito pobila tvrdnju (kada i sa čim ni to ne kaže, pita H.Z.) da se islamizacija Bosne(?) (trebalo bi da je napisao prelazak Bošnjana na islam, primjedba H.Z.) pretežno sastojala od masovnog prevjeravanja članova Crkve bosanske... To se psihološki čini vjerovatnim, ali nedostaje pravih dokaza za takvu tvrdnju." [244]

To što se vjernici Crkve bosanske nisu zvali bogumili nego krstjani ne mijenja suštinu dosadašnjih nalaza autora u odnosu na narod Bošnjane. Oni nisu pravoslavci i nisu katolici, nego manihejski izdanak srodan bogumilima i katarima, dakle ostaje netaknuta činjenica da su pripadnici Crkve bosanske negdje grupno, negdje pojedinačno i postepeno prešli na islam. Ono što je bitno većina Bošnjana su prešli na islam, manji dio u katolike i još manji dio u pravoslavce, vidjet ćemo kasnije zašto.

Kako piše dalje N. Malcolm, "drugi veliki misterij, koji "bogumilska" teorija nije nikako razriješila je misterij srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika... poznati pod nazivom stećci... koji su karakteristični za bosansku regiju... iako su neki od njih pronađeni i u udaljenim krajevima u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori... Na nekoliko ukrašenih ispisanih stećaka zaista piše da su to spomenici **gostima** (titula starijih članova Crkve bosanske)." [245]

Kad je jednom Crkva bosanska poistovjećena s "bogumilima" povjesničari su mogli tumačiti likove na stećcima kao iskaze bogumilskih vjerovanja... o čemu se oko sredine XX stoljeća u nizu studija istakao tumačeći bogumilske spomenike Aleksandar Solovjev.

Ponovo je suvremena znanost udružena sa zdravim razumom iznijela niz prigovora "bogumilskoj teoriji" (ne kaže kojih i kakvih, primjedba H.Z.) nego nastavlja dalje: "Nema dvojbe da su neki od tih stećaka podignuti u spomen na pripadnike Crkve bosanske, ali je sve teže vjerovati da je sav fenomen stećaka, kao takav izraz vjerovanja te crkve..

Znamo (ja tvrdim da ne znamo, H.Z.) da je pod kraj XIV i na početku XV stoljeća, kad su mnogi od tih spomenika izrađeni, velik dio pučanstva (koliki?) u samoj Bosni bio katolički, a znatan dio (koliki?) pučanstva u Hercegovini bio pravoslavne vjere." [246] Odgovor na ovo pitanje nalazi se u poglavlju stećci kao i u poglavljima Stepan II i Tvrtko I Kotromanić. Šteta što je nasjeo na apsolutno nedokazane tvrdnje velikosrpskih i velikohrvatskih osvajačkih krugova. Žao nam je ali gospodin N. Malcolm nije shvatio historijsko-logički tok zbivanja. Vrijeme koje navodi N. Malcolm nema nikakvih dokaza da je bilo katoličanstva ili pravoslavlja u Bosni i Humu.

---

[244] N. Malcom, CD, str. 40.
[245] N. Malcolm, CD, str. 40.
[246] N. Malcolm, CD, str. 41.

Da li je možda negdje naišao na popis katoličkih ili pravoslavnih crkvi? Naravno da nije mogao jer svega toga u Bosni i Humu u srednjovjekovnoj Bosni nije bilo. Nije mogao niko ni prije N. Malcolma.

Svim do sada navedenim Noel Malcolm je napravio neoprostive greške, koje će imati i već imaju nesagledive negativne posljedice.

To što se dosta istraživača slaže da vjernici Crkve bosanske sebe nisu nazivali bogumilima nego krstjanima (ime nastalo od hristjani, odnosno kristjani) suštinski nema velike razlike, jer je vjera i vjerska organizacija ista i kod krstjana i kod bogumila. To je manihejska vjera.

Zbog te gotovo istovjetnosti je i došlo kod jednog, ne malog broja naučnika da upotrijebe ime bogumili umjesto krstjani Crkve bosanske. **Slažem se da u nauci ubuduće** treba umjesto bogumili, koristiti apelativ krstjani ili prosto vjernici manihejske Crkve bosanske.

Važno je da pouzdano znamo da nisu u vjerskom pogledu ni u čemu i nikada pripadali katolicima niti pravoslacima niti njihov izdanak, kako to misli N. Malcolm.

Sadržaj vjerovanja i vjerska organizacija su im manihejski slična kao kod bogumila, pa ih nije mnogo pogrešno zvati bogumilima, ali kako oni sebe nisu tako zvali ne trebamo ni mi.

Gospodin N. Malcolm veoma neargumentovano ide dalje i to predaleko:

"Malo po malo "bogumilska teorija" o stećcima demantirana je i odbačena". Naprotiv, na osnovu maloprije iznijetih historijskih činjenica ovu njegovu konstataciju moramo odbaciti, a dosadašnju teoriju o stećcima dopuniti i korigirati onim činjenicama što sam ih već izložio i dopuniti još jednim vrlo važnim zaključkom koji u nauci nije dovoljno istaknut, a to je: Svugdje tamo gdje su istraživači pronašli stećke živjeli su Bošnjani dualisti Crkve bosanske. To nepobitno pokazuje karta (mapa) rasprostranjenosti pronađenih stećaka.

Prema mojim procjenama M. Miletić je jednostrano prišla problemu imena "krstjani", prateći ga samo kod kaluđerske organizacije reda sv. Vasilija gdje znači monah ili kaluđer.

Nas manihejski dualistički pogled na svijet bosanskih krstjana, koji je prema višestoljetnim ocjenama Rimske kurije, rimskih papa i Baselskog koncila nesporan, uvjerava da je M. Miletić pogriješila jednostranim pristupom jer nije uzela u obzir šta ime kristjani, hristjani, odnosno krstjani znači u manihejskoj religiji, posebno kod dualista u Vizantiji konkretno u Grčkoj, Makedoniji i Bugarskoj od VII do XI st.

Pokušat ćemo odgovoriti analizom one građe koja nam je za sada poznata i dostupna.

Poslije zbora na Bilinu Polju na čelu sa banom Kulinom i papinim legatom Ivanom de Casamarisom, za svakog naučnika centralno pitanje jeste kakva je to Crkva bosanska i ko su zapravo krstjani? U šta oni vjeruju?

Na pogrešne stavove M. Miletić nasjeo je Noel Malcolm tako da njihove stavove o Crkvi bosanskoj treba odbaciti.

N. Malcolm cijelo ustrojstvo Crkve bosanske proizvoljno prevodi na kaluđersku organizaciju reda sv. Vasilija zanemarujući ili praveći se da ništa ne zna o ustrojstvu Manihejske crkve koju je osnovao Manihej u Babilonu oko 268.g., po čijem receptu je ustvari organizirana i ustrojena Crkva bosanska, pa prevodi:

"Upravnik samostana zvao se gost, hospitalarius, ili kraće rečeno hospes: upravnik u pravoslavnoj crkvi zove se iguman, a u katoličkoj opat. A to je i doslovno značenje titule gost u Crkvi bosanskoj".[247]

A krstjanin po Malcolmu (primjedba H.Z.) znači monah, redovnik, kaluđer (koji se osamio) samostanac.

... "Poglavar cijele Crkve bosanske nazivao se djed: nonus, latinska riječ što znači koristila se i u zapadnim redovima za vrhovne priore, poglavare, igumane i opate.

Ostale dvije titule što se spominju u dokumentima odnosile su se na starije članove manastira: starac i strojnik... U Dubrovniku se u XV st. spominje "dvanaest strojnika uključiv i gosta Radina" te naši strojnici starac Mišljen i starac Bilko.

Riječ strojnik ima jak prizvuk značenja poslužitelja koji dvori goste, vjerovatno i ovo treba da podsjeti na društvenu ulogu samostanskih hospita... U spisima se umjesto "samostan" govori hiža, što može značiti obična kuća ili samostansko zdanje... uz koje je obično stajala i crkva." [248]

Ni M. Miletić nije tvrdila da je riješila problem. Ona je uočila sličnost navedene strukture organizacije Crkve bosanske i samostana reda sv. Vasilija. Otkriće strukture organizacije je vrlo važno, ali još ne rješava problem. Centralno pitanje je **u šta vjeruju** vjernici te vjere, kad se nikako ne slažu sa Rimskom kurijom ni sa Carigradskom patrijaršijom? Oba centra: i Rim i Carigrad ih stoljećima drže za manihejce. To je bitno, a ne samo organizacija.

Eto kako je Noel Malcolm polazeći od Maje Miletić višestoljetnu Crkvu bosansku **reducirao** na nekakvu kaluđersku organizaciju - kaluđerski red svetoga Vasilija. A i sam zna da po svjetskim metropolama postoji dovoljno literature da je Crkva bosanska bila dualistička.

Naravno, sad postaje jasno zašto mu smetaju stećci te je prvo upregnuo sve snage da obezvrijedi i odmakne stećke kao glavni materijalni dokaz postojanja dualističke Crkve bosanske.

Pogledajmo dalje šta piše gospodin N. Malcolm:

---

247 N. Malcolm, CD, str. 46.

248 N. Malcolm, CD, str. 47.

"Naposljetku još jedna značajka Crkve bosanske dolazi na svoje mjesto kad shvatimo da je bila redovnička (kaluđerska, dodao H.Z.) organizacija zasnovana po uzoru na red svetog Vasilija i da je u mnogome bila bliska istočnom pravoslavnom ustroju. Te manastire svetog Bazilija (Vasilija)[249] koji su se pripojili rimokatoličkoj crkvi (kad se odvojila, a kad, gdje i kako se bila **pripojila** pita H.Z.!!? Bujna mašta, primjedba H.Z.) i koji su (dok se Crkva bosanska nije otcijepila) priznavali vrhovništvo Rima (žao nam je ali ovako nešto historija ne poznaje) vjerovatno su ih osnovali ljudi što su pripadali istočnoj tradiciji". Ali ovdje se veoma jasno vidi kako se N. Malcolm iz nekih razloga neosnovano približava i provelikosrpskim i provelikohrvatskim željama, jer Crkvi bosanskoj pomalo prikriveno daje pravoslavni ustroj, ali su se eto ti manastiri pripojili rimokatoličkoj crkvi, koji su priznavali vrhovništvo Rima, te su Crkvu bosansku "osnovali ljudi koji su pripadali istočnoj tradiciji, koja se kasnije pripojila rimskoj crkvi." [250]

Ove tvrdnje Noela Malcolma su nespojive sa službenom ocjenom i nalazom pape Pija II iz 1461.g. koju sam naveo na više mjesta u ovoj knjizi.

Ovo je uzaludan pokušaj da se dualistička Crkva bosanska prikaže kao kaluđerski red sv. Vasilija kao bazilijance, katoličke redovnike istočnog obreda!

Zato se moramo pitati otkud ovoliko pogrešaka!? Kada se to Crkva bosanska otcijepila od Rima, za vrijeme kojeg rimskog pape, zar to pedantna Rimska kurija ne bi dovoljno markantno zabilježila!!? N. Malcolm zasigurno zna da bazilijanci (vasilijevci) postoje i u Zagrebu tek od 1611. g. i danas imaju svoju provinciju u njemu i kad bi ova Noelova fantastična priča imala osnova oni bi najviše znali o "bazilijancima" u Bosni. I danas bi vjerovatno podizali stećke!! Nažalost moramo konstatirati da ova konstrukcija nema naučnog utemeljenja.

Nakon što je pogrešno prikazao stećke koji su zbilja remek djela Bošnjana dualista vjernika manihejske Crkve bosanske on griješi što ne uzima u obzir nalaze velikog broja naučnika od Račkog, Solovjeva, Šidaka, Šanjeka,

---

[249] "Sveti" otac Vasilije ko je to? Da podsjetimo čitaoce sv. Vasilije oko 330 do 379. nadbiskup u Cezariji reformirao je liturgiju, pisao dogmatsko polemička djela i monaška pravila. Vasilijanci (bazilijanci) katolički redovnici (kaluđeri) istočnog obreda (u Libanu, J. Italiji, Ukrajini, Rumuniji) i dr. Leksikon JLZ, Zagreb, 1974. str. 88. Ti katolički redovnici (kaluđeri) istočnog obreda organizirani su po uzoru na zapadnjačke redove. Kasnije su ugledajući se na njih, i drugi monaški redovi na istoku prihvatali pravila Vasilija prilagodivši ih nacionalnim i drugim osobinama. Počevši od V st. bježe sa istoka na zapad od progona i osnivaju u Italiji, Siciliji i Španiji svoje samostane, a od 1573. udružuju se u zajedničku družbu bazilijanskog reda, koja od 1931. nosi naziv - bazilijanski red sv. Josafata. U Hrvatsku dolaze već početkom 1611. i imaju svoju provinciju u Zagrebu. Postoje i ženski samostani bazilijanskog reda. Ali oni zaista nemaju veze sa Crkvom bosanskom (dodao H.Z.). Izvor: Enciklopedija L. zavoda sveska I, Zagreb, MCMLV, str. 416.

[250] N. Malcolm, CD, str. 48.

Mandića i isto toliko brojnih stranih naučnika o kojima će kasnije biti riječi koji su kao i toliki Dubrovčani Crkvu bosansku ocijenili da je manihejske vjere i organizacije i to na osnovu ocjena tadašnjih rimskih papa i njihovih izaslanika kao naprimjer Torquemada koji je Crkvu bosansku ocijenio manihejskom.[251]

Sama činjenica što rimske pape, ne jednom, nego kroz stoljeća kontinuirano optužuju Crkvu bosansku najviše zbog dualističke hereze, je toliko jaka da se ne može ni pomisliti na bazilijance u Bosni. Mada mnogi osporavaju spis kardinala Torquemada da je navodno imao pripremljen napisan popis "zabluda" bosanskih maniheja koji su trojica od onih u Rim dovedeni svezani trebali samo da priznaju. On taj spisak zabluda nije izmislio nego su mu ga dostavili franjevci iz Bosne. **A onda i papa Pio II na osnovu svih provedenih postupaka kaže da se radi o manihejskom vjerovanju.**[252] Upitajmo se kako može N. Malcolm ignorirati ovu ocjenu jednog od najobrazovanijih papa, savremenika manihejstva u Bosni?

Šta su napisali drugi autori?

Mnogo su vjerodostojnije i istinitije latinske ocjene u koje čvrsto vjeruje i fra dr. Dominik Mandić,[253] (među koje spada i navedena kardinala Torquemada iz 1461. godine). D. Mandić vjeruje u sve latinske optužbe i izvore od sredine XIII st. do propasti Bosne godine 1463. koji nedvojbeno tvrde da je ona (Crkva bosanska) u tom razdoblju službeno napustila umjereno dvojno počelstvo i prihvatila ono strogo koje su slijedili stari manihejci i Dragovićka (bogumilska, dodao H.Z.) crkva, tek od konca XIV st.

Za razliku od N. Malcolma, D. Mandić zaključuje da je Crkva bosanska umjereno dualistička, po čemu se ona razlikuje od ostalih dualista: patarena, albigenza, katara i dr. Mandiću ne pada ni na pamet da je Crkva bosanska nekakva kaluđerska organizacija.

D. Mandić s pravom veliku važnost pridaje "službenoj nauci" i spisu Torquemade kojim on pobija "pedeset zabluda" koje su prema izvještaju franjevaca iz Bosne, zajedničke bosanskim manihejima. "Pored tih brojnih

[251] O Torquemadinom spisu iz 1461. u kojem konstatuje da su vjernici Crkve bosanske maniheji. Vidi J. Šidak, CD, str.101.

[252] Josip Matasović, Tri humanista o patarenima, Godišnjak skopskog filozofskog fakulteta I, 1930. 247., pišući i bosanskim manihejima, kojima su i ta trojica pripadala, papa sažima njihovo učenje u tri osnovna stavka: dualizam, nepriznavanje primata rimske crkve i odricanje Kristu jednake suštine sa Ocem, Prenijeta iz J. Šidak, CD, 313.

[253] D. Mandić nam napominje da je jedan već od prije dobro poznati katolički spis o bosanskim manihejima Ivana Torquemade iz 1461. doživio 1958. god. novo kritičko izdanje. Priredili su ga N. Lopez Martinez i V. Proano Gil u publicationes del seminario metropolitano de Burges, Serie B. 8, uzevši pri tom za podlogu kao najispravniji, vatikanski rukopis br. 974. nepotpuno izdan od F. Račkog i popravivši njegov tekst varijantama iz preostalih dvaju sačuvanih rukopisa, vatikanskog br. 976, koji je objavio D. Kanuber, i rukopisa iz pariške nacionalne biblioteke. Prenijeto iz J. Šidak, CD, str. 334 / 335.

zabluda koje bi prema Mandićevu mišljenju sadržavale "službenu nauku" "Crkve bosanske", nema više mjesta za bilo koje drugo učenje". (Nego dualističko manihejsko, dodao H.Z. radi jasnoće).

A evo i misli Franje Šanjeka: "Krstjani su se 1203. g. odrekli manihejskog krivovjerja", "Latinski i bosanski povijesni izvori slažu se da je Crkva bosanskih krstjana bila uređena poput drugih katarskih (čitaj dualističkih, H.Z.) zajednica."

Kako je N. Malcolm olako prešao preko jedinstvenih stavova: Solovjeva, Kniewalda, Mandića, Šanjeka i još nekih drugih koji "ističu da je Crkva bosanska uskoro nakon svog postanka napustila dotadašnji umjereni dualizam i pristala uz strogo učenje o dva principa, (manihejstvo, dodao H.Z.), ostajući mu vjerna do svoje propasti. Svi oni polaze pri tom od tvrdnji latinskih spisa, prema njihovu uvjerenju, učenje Crkve bosanske jeste dualizam što je jednako manihejstvo.

Ako je osnovna značajka takvoga učenja vjera u dva principa, onda se to uvjerenje ne može olako osuditi kao neispravno. Popis "zabluda bosanskih heretika", iz 1461. god. govori doduše od dva "boga" od kojih je Lucifer onaj "manji", ali kardinal Torquemada tvrdi još 1461. g. da bosanski "manihejci" vjeruju u takva dva boga koji su uz to i dva "principa".[254]

Spis kardinala Torquemade iz 1461. g. izradio je autor poznate Summae protiv 172 bosanskih manihejaca u kojoj je učenje Crkve bosanske prikazano kao čisti i dosljedni maniheizam,... ali ga je Torquemade završio riječima da ga je sastavio contra regni Bosne.[255]

Mislim da u nauci moraju imati veću težinu navedeni dokumenti Rimske kurije nego hipoteze Noela Malcolma. Kako povjerovati da ova kako je D. Mandić naziva "službena nauka" nije umjela razlikovati maniheje od nekakvog kaluđerskog reda!!? A eto N. Malcolm Crkvu bosansku srozava na nekakvu kaluđersku organizaciju!!?

Vratimo se dalje Noelu M., gdje on postavlja sa čuđenjem sljedeće pitanje koje glasi: "Šta se dogodilo sa katoličkim svećenicima koji nisu bili redovnici?"[256] Ovdje se čudi što ih nema a kad govori o skupu na Bilinu Polju kaže da je to "skup poglavara katoličke crkve". To je kako kaže njemu "jedna od sljedećih misterija". Već sam ranije dokazao da njih u Bosni nije nikako bilo, pa ne trebam ponavljati. I uzgred ga najučtivije upućujem da analizira knjigu N. Klaić, "Srednjovjekovna Bosna".[257] Tamo je ona pokazala da u Bosni tada nije bilo ni katolika ni katoličkih svećenika.

---

[254] J. Šidak, CD, str. 371. - 372. iz njegove analize Šanjekove doktorske disertacije "Bosansko-humski krstjani i katarsko dualistički pokret u srednjem vijeku" Zagreb, 1975.

[255] J. Šidak, str. 291.

[256] N. Malcolm, CD, str. 49.

[257] N. Klaić, CD, str. 182 i 212, gdje je izvela zaključak da se mudrošću bosanskih vladara nije u Bosni i Humu udomila ni jedna katolička organizacija (ni franjevci ni dominikanci).

Zar bi bilo kakva hercza zasnovana na monaštvu izdržala tolika stoljeća da sc nosi sa moćnom Rimskom kurijom. Ma ne bi niti jednu deceniju. Čak i da ima pomijcšanih elcmenata u organizacionom pogledu i sličnosti sa kaluđerskom organizacijom reda sv. Vasilija ne može im se osporiti umjereni manihejski dualizam što ga potvrđuju izvori Rimske kurije, Baselski koncil i drugi.

Nisu pravoslavci, nisu katolici, nisu Majini i Malcolmovi kaluđeri, onda je jasno šta su. Vjerovanje im je gotovo isto kao u bogumila, ali eto oni sebe nisu nazivali **bogumili** nego **krstjani**. Tako su se uglavnom zvali i u Makedoniji i u Bugarskoj prije nego što su ih nazvali bogumilima.

Imaju li kaluđeri reda sv. Vasilija stcćke? Nemaju!

Bošnjani krstjani imaju svoje stećke što ostali dualisti u drugim zemljama u kojima im je državna vlast i vlast zvanične crkve neprekidno visila kao Damaklov mač nad glavom, takođc nemaju, jer ih nisu smjeli podizati.

On je dobro uočio da učenje i vjera nisu došli sa Zapada konkretno iz Zadra, Šibenika i Trogira, odnosno iz Italije preko ovih gradova gdje lijepo kažc citiram:

"Dualističko učcnje i vjcra Crkve bosanske nije došlo sa Zapada ncgo sa Istoka," kao izdanak pravoslavlja, a ja tvrdim da nije izdanak pravoslavlja, nego manihejska religija!

"... Bosna nakon 1054. god. pripala jc Rimskoj crkvi." (Ova tvrdnja se stalno ponavlja, a dokaza nema da je pripala ni istočnoj ni zapadnoj.) Mada je prema mojim nalazima u ovoj knjizi područje današnjc BiH, pa malo i šire približno bilo pokriveno Crkvom bosanskom. Brojni autori iz velikohrvatskih osvajačkih krugova pišu da je pripala rimskoj crkvi. Među njima se isticao Franjo Tuđman: "Na ovom tlu se rascijepilo Rimsko carstvo i raskolilo kršćanstvo." [258]

On i dalje misli da je sjedište bosanske biskupije bilo u Bosni, (ali ne možc da kaže gdje), pa premješteno u Đakovo, ali ne zna iz kojeg mjesta tc jc Crkva bosanska bila još od 1230.g. van katoličkog utjecaja, a kako joj je rasla samostalnost moralo jc doći do raskola s Rimom.[259] (Fine) Kada, ko gdje?

Najzad je na str. 50 morao da napiše:

"Dakako da je moguće (kako sada i odakle?) da su neki dualisti djelovali u Bosni, što dokazuje Ivanovo evanđeljc. Riječ je o bosanskom rukopisu (**bosančica**) na bosanskom jeziku (dva kratka niza odgovora iz molitvenika i citata iz Ivanova evanđelja) koji vjerno slijedi tekst katarskog rituala za koji

---

[258] Katoličanstvo u BiH, str. 12 i 13, Bosna i Hercegovina i Bošnjaci u politici Franje Tuđmana, Sarajevo, str. 56-57.

[259] Fine, Bosnian church, str. 137 - 150; Tom se fn Noel Malcolm poziva na strani 49. Boljc bi bilo da je pogledao šta je o toj priči o izmještanju te biskupije napisala Nada Klaić!

se zna da se koristio u Lyonu u 13. stoljeću, pa kaže: "Ali taj ritual možemo nazvati heretičkim samo zato što mislimo da je heretičkog porijekla ..." [260]

Sad od sredine 50. i na 51. str. počinje očigledno da se domišlja i nagađa. Međutim, na str. 51. ipak, posebno od 3. pasusa nije mogao odgovoriti na niz pitanja: Kako se ta "redovnička" organizacija pretvorila u heretički sustav vjerovanja. Evo ovdje je konačno shvatio da ne može napraviti zaključak i potvrditi tezu da je Crkva bosanska bila redovnička organizacija. Shvatio je da je dualistička ali se nije odrekao ranijih sadržaja. Ali nastoji naći argumente da vjernici Crkve bosanske nisu slični bogumilima i katarima:

- "Katari i bogumili grozili su se od simbola križa. Teza da su se grozili krsta nije dokazana, pa zar nije jasno da oni sebe zovu krstjani a svoju vjeru Crkva bosanska.

- Katari i bogumili nisu priznavali Stari zavjet, a jedan od sačuvanih biblijskih rukopisa Crkve bosanske sadrži i Knjigu psalma; znači da su ga djelimično priznavali. Možda djelimično (dodao H.Z.).

- Katari i bogumili nisu priznavali misu, a u oporuci **gosta** Radina izrijekom se traži da se odsluže mise za njegovu dušu.

- Katari i bogumili su bili protiv upotrebe crkvenih građevina, a ima valjanih dokaza da se Crkva bosanska i dalje služila samostanskim zdanjima uz koja su stajale i crkve. Tvrdnja nije tačna, jer se sama vjerska organizacija zove Crkva bosanska i cijeni krst - križ kao dar božiji.

- Katari i bogumili odricali su se vina i mesa, a u prvim otomanskim katastarskim defterima u Bosni zabilježeno je da su neki krstjani posjedovali vinograde, a nema razloga vjerovati da su ikad bili vegetarijanci (Samo je u oporuci pogrešno pročitana riječ mrsni umjesto mrski, primjedba H.Z.).

- Katari i bogumili nisu priznavali kalendar, svetaca, a u dokumentima Crkve bosanske, pa i u Oporuci gosta Radina, spominje se proslavljanje nekoliko svetaca, a na str. 52 govori da je Crkva bosanska bila u čvrstoj vezi sa Stepanom II i Tvrtkom I Kotromanićem iako oni nisu bili pripadnici Crkve bosanske. čini se da su i neke velike plemičke porodice bile pripadnici te crkve." [261]

- Gost Radin - savjetnik hercega Stjepana Vukčića je takođe bio bogataš i naveo je njegovu imovinu na str. 52. I to je ono što ih je razlikovalo od katara koji su sami o sebi govorili da su pauperis Christi - Kristovi siromašci.

Umjesto svađe treba nam naučna analiza o Bosni i Bošnjanima(cima)

[260] N. Malcolm, CD, str. 50. On ovdje ima fn broj 44 u kojoj navodi: "U rukopisu se spominje doba djeda Ratka pa za cijelo potiče iz same Crkve bosanske. Vjerovatno je nastao sredinom XV st. ali je tekst prepisan iz ranijeg izvora."

[261] N. Malcolm, CD, str. 52.

Mišljenja drugih autora o knjizi Maje Miletić

I "krstjani" di Bosnia alla luce dei loro monumenti di pietra, orientala christiana analecta, Roma, 1957.

Da vidimo ocjene drugih autora o knjizi Maje Miletić pa će mo onda dati svoje ocjene i komentare.

Osim N. Malcolma još neki autori misle da je rješenje "zagonetke" krstjani i njihove Crkve bosanske pronašla historičarka Maja Miletić[262] koja je zaključila da se radi o kaluđerskom redu svetog Vasilija koji je osnovao samostanski (manastirski) red u istočnom kršćanstvu. Navodno taj red nema formalni pravilnik kao što ga ima red sv. Benedikta u zapadnom monaštvu nego se radi o tradicionalno ustaljenim običajima. Manastiri reda sv. Vasilija su služili kao prenoćišta, svratišta, pa i bolnice za putnike koji se razbole na putovanjima. Radi se zapravo o pretpostavkama bez valjane potpore M. Miletić, M. Vege, A. Benca, S. Ćirkovića i onih koji i pomoću "nauke" žele poduprijeti Vasu Glušca kako bi se po svaku cijenu oborio identitet Bošnjana i Bosne.

Prihvatanje stajališta M. Miletića značilo bi potcijeniti znanja više od deset rimskih papa, potcijeniti znanja gotovo svih nadbiskupa i biskupa Evrope učesnika Baselskog koncila koji je u prekidima zasjedao gotovo dvije decenije. Više stoljeća ocjene Ugarskog (Mađarskog) dvora bile su kao i navedenih crkvenih vlasti da su u Bosni vjernici Crkve bosanske bili manihejci tipa umjerenog dualizma po mojoj ocjeni gotovo identični bogumilima u Makedoniji i Bugarskoj, patarenima u Italiji, te albigenzima i katarima u Francuskoj i ostalim evropskim zemljama. Već smo na više mjesta postavili pitanje: zar bi jedna kaluđerska organizacija mogla biti tako snažna da se više stoljeća uspješno nosi sa Rimskom kurijom, Kaločkom nadbiskupijom i Ugarskim (Mađarskim) dvorom? I drugo pitanje zar bi toliko vladara bosanske države sa toliko energije i žara branili jednu kaluđersku organizaciju od Rimske kurije i njenih pomagača? Po tim čudnim tvrdnjama Kulin ban, veliki ban Matej Ninoslav i još nekoliko njih su kaluđeri, što je apsurd.

To što se pristalice tvrdnji Maje Miletić trude da u nazivima velikodostojnika Crkve bosanske; djed, gost, strojnik itd. učitaju neke nazive kaluđerskog reda sv. Vasilija plod su puke mašte i domišljanja.

Ovu knjigu Noel Malcolm smatra da je definitivno riješila pitanje Crkve bosanske. Vidjeli smo kako je N. Malcolm na osnovu ove knjige M. Miletić proizvoljno preveo značenja zvanja i hijerarhije svećenika, te ustrojstva Crkve bosanske po ugledu na kaluđersku organizaciju sv. Vasilija.

---

262 Maja Miletić, I "Krstjani di Bosnia", Rim, 1975.

1. Šta kaže Jaroslav Šiđak o knjizi Maje Miletić

Spominje je u svojoj knjizi "Studije o Crkvi bosanskoj i bogumilstvu" na stranama: 9, 80, 96, 98, 100, 166, 330 - 332, 351, 355, 369, 373 i 383.

Na 96. strani navodi da je Maja Miletić otkrila da je naziv christianus u užem smislu te riječi upotrebljavan i izvan **heretičke** Crkve bosanske, kao sinonim za redovnika (kaluđera). Narodni naziv Crkve bosanske doslovan je prijevod latinskih riječi "ecclesia bosnensis". J. Šidak je u razmatranje uzeo slijedeće M. Miletić rečenice:

- ... "da se heretička Crkva bosanska može smatrati izrazito redovničkom crkvom kao što je na primjer bila rano srednjovjekovna crkva u Irskoj.

"Krstjani"! i "Krstjanice" u Bosni živjeli su u svojim samostanima koje su nazivali "hiže", uz koje su imali i zemljišne posjede koje su sami obrađivali.

Na str. 98. prihvata objašnjenja njenih naziva da je gost jednako upravnik, iguman samostana, a djed ili did jednako poglavar cijele Crkve bosanske. I to ima u Bosni i u Bugarskoj dedec sredački. (Eto da su manihejskog porijekla i bogumili u Bugarskoj i krstjani, vjernici Crkve bosanske u Bosni, jer im se vrhovni poglavar zove djed, baš kao i u manihejskoj crkvi u Babilonu, dodao H.Z.).

Gosta-upravnika su imali samo veći samostani, koji su imali gostionicu, bolnicu i prenoćište.

Na strani 166., J. Šidak piše o tezi Maje Miletić o redovničkom porijeklu naziva i simbola koji se na stećcima daju bosanskim krstjanima, te o nekim terminima Radinove oporuke, da ona misli da se radi o redovničkoj organizaciji, ali on još ne daje svoj sud o njenom mišljenju.

Na str. 330. J. Šidak analizira mišljenja M. Miletić o obilježjima na stećcima, koja smatra da najčešći od tih ukrasa imaju dosta simbolično značenje, ali je na temelju dosta poredbenog materijala, utvrdila da oni potječu od drevnoga (prastarog) gnostičkog tajnovito složenog učenja, koje se nemože na prečac ocijeniti kao heretičko. Tom je spoznajom unijela u problematiku stećaka, a posebno "bosanske vjere" do tada nepoznat metodički pristup koji omogućava produbljeniju analizu. J. Šidak, dalje izdvaja slijedeće rečenice:

... "Ne ulazeći u sporno pitanje o učenju Crkve bosanske, M. Miletić se ograničila na veoma savjesno proučavanje triju kamenih spomenika koji se mogu dovesti u vezu s krstjanima" kao nosiocima ove crkve. To su: **Ploča** s natpisom bana Kulina i imenom "krstjanina" Radohne - natpis na stećku "gosta" Mišljena i - nadgrobni spomenik "gosta" Milutina Crničana. Zatim J. Šidak na str. 330. analizira njenu tvrdnju da krstjanin znači kaluđer, samostanac, zaređeni, zakaluđereni - redovnik, i o "gostima" kao starješinama njihovih većih manastira (samostana) snabdjevenih gostionicama i bolnicama.

Iako se u nekim pojedinostima ne mogu izbjeći različita mišljenja (misleći posebno na neslaganja A. Solovjeva sa Majom Miletić dodao H.Z.), taj je znanstveni napor urodio dragocjenim plodom. Dokazao je da naziv bosanskih "krstjana" potječe iz terminologije uobičajene u bazilijanskih monaha i da imena za heretike dualiste uopće označavaju prvobitno pripadnike redovničkih zajednica... Prema tome M. Miletić je daljnim argumentima učvrstila mišljenje o "krstjanima" kao pravim redovnicima (kaluđerima) i o "gostima" kao starješinama njihovih većih manastira snabdjevenih gostinjcima (hospicijima).

Svoju rezervu na mišljenje M. Miletić, J. Šidak je izrazio u fn. 170, CD, str. 330... "Iznenađuje da je od svih naziva, koji se pridijevaju bosanskim "krstjanima", upravo onaj koji su protivnici najčeće upotrebljavali, tj. "patareni" (a ja bih s pravom dodao i onaj iz malo prije citiranih latinskih izvora maniheji ostao, dodao H.Z.) neobjašnjen (neobjašnjeni). Uza sve to ne može se smatrati slučajnom činjenica da se termin "krstjanin" kao oznaka za redovnika "vjere bosanske" dosljedno prevodi riječju pataren u dubrovačkim službenim spisima."[263] (a to znači dualist dodao H.Z.). J. Šidak je dakle opazio da M. Miletić i pored toga što je pozitivno ocijenio njen doprinos ipak ukazao da su ostala važna neriješena pitanja. Kako se vidi M. Miletić ništa nije objasnila u koju vjeru vjeruju? Je li njihovo učenje monoteističko ili dualsitičko? I kao da ništa ne zna šta naziv krstjani znači u manihejstvu?!

Dakle, ostaje i dalje moje mišljenje i onih nebrojenih koji misle slično meni da je to Dualistička crkva bosanskih krstjana.

Franjo Šanjek u svojoj doktorskoj disertaciji pobija M. Miletić, on "odriče" "krstjanima" redovničko obilježje, oni su kako kaže u zaključku: "samo prividno - po organizacijskoj strukturi svojih zajednica - slični redovnicima."[264]

Kada se dobro prostudiraju stavovi, dr. Dragoljuba Dragojlovića (koji kako smo vidjeli oko imena krstjani i karaktera Crkve bosanske malo izokrenuto tumači M. Miletić, te kad se to dovede u vezu sa kategoričnom tvrdnjom Vase Glušca[265] iz 1945. god. da: bogumila uopšte nije bilo na Balkanskom poluostrvu, te da su oni zapravo, "kaluđerska mistifikacija srednjeg veka." Žao mi je što je Noel Malcolm nesvjesno nasjeo na tu crvenu nit koja povezuje D. Dragojlovića, Maju Miletić, Marka Vegu,možda i njih nesvjesno sa Vasom Glušcem koji se na najrazličitije načine borio da se ne otkrije identitet Bošnjana. Jer onda padaju sve izmišljene teorije o srpstvu Bosne i Hercegovine

[263] J. Šidak, CD, str. 330.
[264] J. Šidak, CD, str. 369, fn. 320.
[265] J. Šidak, CD, str. 26-37.

2. Ernst Werner u svojoj knjizi Byzantinoslavika XXI, Praha, 1960. str. 119 - 124.:

"Ocjenjujući knjigu M. Miletić Ernst Werner ...[266] izrekao je na kraju opravdano mišljenje da nas je taj rad pomaknuo dobar komad puta naprijed. ... Bio je još uvijek skloniji da pojavu "krstjana" 1203. g. shvati "samostanski (monastiseh) organiziranu heterodoksnu grupu "nego li za uopćavajući zaključak o Crkvi bosanskoj (za razliku od N. Malcolma, dodao H.Z) smatrao je ove rezultate nedostatnim, kao ortodoksnu redovničku zajednicu".

Iako je do tada slijedio Solovjeva konstatirao je da je M. Miletić svojim komparativnim materijalom "razbila uski okvir, u koji je Solovjev stavio spomenike (tj. stećke s njihovim ukrasom), a pogotovo je istakao vrijednost njezinih rezultata o kaluđerskoj podlozi "krstjana". Ali za **uopćavajući zaključak o Crkvi bosanskoj kao jednoj redovničkoj Crkvi smatrao je dakako ove rezultate nedostatnima**. Bio je još uvijek slobodniji da pojavu "krstjana" 1203. god. shvati kao "samostanski" (manastirski) organiziranu **heterodoksnu** grupu nego li kao ortodoksnu redovničku zajednicu. Da li je to bilo kriptomanihejstvo u monaško - vasilijanskoj odori nazivima i ustroju? (Ako je tačno da su se manihejci postepeno uvukli u ćirilomoetodske samostane onda jeste - upadica H.Z.)

3. Zajedno sa referatom **S. Ćirkovića** objavljen je 1964. god. takođe referat Dragutina Kniewalda o hijerarhiji i obredima bosanskih "krstjana", koji je kao autor predložio istom znanstvenom skupu u Rimu (vidi fn 246, J. Šidak, CD str. 351.) ..... **zadržavajući svoje mišljenje o dualističkom obilježju** bilinopoljskih krstjana, ocijenio je dokaze M. Miletić o njihovoj pripadnosti redu bazilijanaca kao konačne (eudgültig).

Međutim Kniewald nije nikako ublažio svoj **sud o Bošnjanima krstjanima kao radikalnim** dualistima. On ne smatra da su se vjernici Crkve bosanske bilo kada približili bilo katolicima bilo pravoslavcima. (To je jasno kao sunčan dan, toliko se jako slažem - dodao H.Z.)

Mislim da su teškoće kod M. Miletić i onih koji nju slijede u tome što nisu znali šta riječ krstjanin znači u manihejstvu. Jer nas mora da zanima šta ona znači u manihejstvu, a ne negdje drugdje toliko.

4. Marko Vego o M. Miletić str. 355

Nadovezujući se na rezultate Maje Miletić - iako njezinu knjigu ne spominje - -M. Vego ističe značenje naziva "krstjanin" za pravovjernog monaha - -kaluđera, a takvo obilježje daje i starješinama bosanskih krstjana.

[266] Byzantinostavica XXI Praha 1960. 119 - 124, prenijeto iz J. Šidak, CD, str. 331.

Čini se da se M. Miletić, M. Vego, S. Ćirković i oni koji ih slijede polahko na mala vrata vraćaju ka Vasi Glušcu, da nekako Crkvu bosansku prikažu kao izdanak pravoslavne crkve. Ili da je nekako razvodne, učine manje važnom, da na njeno mjesto nekako ubace pravoslavce kako bi se mogla zvati srpska, a kad to prihvataju pojedini velikohrvatski povijesničari ti su onda za podjelu Bosne na srpsko-hrvatsku.

"Krstjane" u saopćenju G. Stanojevića iz 1962. ispravno smatra pokatoličenim muslimanima, potkrepljujući to jednim pismom franjevačkog kustoda - vođe jedne kustodije - grupe samostana od 03.V 1684. god.[267] Očigledno se vidi da skreće s teme! (primjedba H.Z.), ili ne zna o krstjanima u manihejsvu.

Možemo li nekritički prihvatiti objašnjenje Maje Miletić kako je to učinio N. Malcolm?

Jesu li to dakle sljedbenici istočnog reda sv. Vasilija, kako je tvrdila Maja Miletić?

I na ovo pitanje, čini se da je uspio odgovoriti Salih H. Alić još 1978. god. U izuzetno kvalitetnom naučnom radu: *Bosanski krstjani i pitanje njihovog porijekla i odnosa prema manihejstvu*, kojom prilikom je ponudio više relevantnih činjenica koje ne dopuštaju prihvatanje i valorizaciju tvrdnje M. Miletić. On piše:

„Prije svega u istočnom hrišćanstvu uopće nema redova, kao na Zapadu, prema tome nema ni reda sv. Vasilija. Vidi njegovu fn. 19. str. 159 navedene knjige.[268]

Ako bi se prihvatilo riješenje M. Miletić imali bi smo čudnu situaciju. Mišljenje M. Miletić su prihvatili neki naučnici kao najvjerovatnije. Ali nisu u pravu zato što naziv krstjani za vjernike Crkve bosanske ima manihejsko značenje, a u redu sv. Vasilija potpuno drugo - kaluđersko. To su dvije različite vjere, naziv krstjani se nije odnosio samo na svećenstvo nego i na vjernike Crkve bosanske."

Stoga je to nama neprihvatljivo, tj. nazivi u Crkvi bosanskoj nemaju nikakvu vezu s nazivima u redu sv. Vasilija. **Prema Salihu H. Aliću** u Istočnoj crkvi ne postoje redovi koji bi djelovali tako nezavisno od zvanične crkve.

Dalje, pored ostalog o ovom pitanju u vezi s pravilima sv. Vasilija Salih H. Alić piše slijedeće:

1. Istočni manastiri kao i sav monaški život, bili su **pod strogim nadzorom nadležnog episkopa** u skladu sa sinodskim odlukama i to ne samo kad je u pitanju gradnja i osnivanje novih, nego i cijeli monaški život i njihova organizacija u

---

[267] M. Vego, Ocjena istorije srednjovjekovne bosanske države, GIZM, Arheologija u XX 1965., 301 O prilogu G. Stanojevića.

[268] S. H. Alić, CD, str. 153 - 193.

već postojećim manastirima. Ne može se reći da su bosanski, "krstjani" ili njihovi fratrum conventus, odnosno **loca** bili ikada pod takvim nadzorom nekog episkopa (biskupa), (iz zvanične crkve, dodao H.Z.) koga uopšte nije bilo, nego se spominju samo priori ili starješine tih zajednica, poznati kasnije poslije 1203. g. pod imenom strojnika, staraca, gosta i (ili) djeda (već prema rangu), a ni jedan od njih se nije mogao smatrati episkopom u onom smislu kako to zahtijeva Istočna ili Zapadna crkva.

2. Svaki manastir u Istočnoj crkvi morao je imati svoga redovitog sveštenika ili jeromonaha radi vršenja božije službe, a to bosanski "krstjani" u abjuraciji tek obećavaju isto kao što obećavaju da će imati i posebne bogomolje (oratorie).

3. Redovnik - monah - kaluđer nije smio imati nikakva imanja - privatne svojine, a poznato je iz same abjuracije da bosanski "krstjani" imaju svoja privatna imanja, kojima njihovi predstavnici jamče izvršenje abjuracije (obligantes nos pro omnibus qui sunt de nostra societata et loca nostra cum possessionibus...) To je još više vidljivo iz kasnijih svjedočanstava o životu bosanskih "**krstjana**", a naročito iz primjera gosta Radina.

4. Istočni redovnici - monasi - kaluđeri ne smiju se miješati ni u crkvene, ni u državne poslove, a to se ni u kom slučaju ne može reći za bosanske "krstjane" koji ne samo što pišu ili potvrđuju povelje nego i **putuju po raznim državnim poslovima**.[269]

5. Manastiri u Istočnoj crkvi nisu smjeli biti upotrebljavani u sekularne svrhe, a "kuće" (domus) ili **hiže** koje su držali "bosanski krstjani", bilo kao pojedinci, bilo kao družba (societas), služile su i kao posrednici u trgovini.[270]

Što se tiče samog naziva "**krstjani**" christianus, kojim se redovnici - monasi - kaluđeri nazivaju prema pravilima sv. Vasilija, kako se to tvrdi, može se slobodno reći, da se kod te tvrdnje radi o jednom velikom nesporazumu. (Jer taj naziv u Crkvi bosanskoj ima manihejsko značenje i sadržaj - dodao H.Z.).

Ovim citatima i onim što smo napisali ranije smatram da smo pobili tvrdnje svih onih koji misle da je Maja Miletić riješila problem Crkve bosanske time što je tvrdila da je Crkva bosanska kaluđerska organizacija reda sv. Vasilija. Dakle to nije istina!

Dalje S. H. Alić navodi da, kad se sveti Vasilije (ca 330.-379.) borio za ustrojstvo hrišćanskog kenobitkog monaštva, borba između kršćanstva i paganstva bila je još uvijek žilava i puna iskušenja za hrišćane, a tako je bilo još dugo vremena i poslije njega.[271]

---

269 Lj. Stojanović, Povelje i pisma, J. Šidak, CD, str. 249. - 260 i 261 - 273.
270 S. H. Alić, CD, str. 160 fn. 22.
271 Ibid " " " " 23.

Tražio je odanost samo Hristu i da se zovu hristjani u odnosu na paganske monaške zajednice, dok je naziv krstjanin nastao kao odnos prema pripadniku katoličke ili pravoslavne crkve...a takav su naziv ipak uzeli samo manihejci.

Postojalo je ne samo hrišćansko nego i pagansko monaštvo zasnovano na neopitagorizmu i neoplatonizmu, koje je bilo tako privlačno da nisu rijetki slučajevi otpadništva iz hrišćanskog u pagansko monaštvo ili pak učestvovanja hrišćanskih monaha u obredima paganskih monaha. Pod takvim okolnostima jasno je da je crkveni otac sveti Vasilije insistirao na monašku odanost samo hrišćanstvu i tražio od monaha da budu podržavaoci (mimetes) Hrista i da kao takvi ne mogu biti **pagani** nego christiani, te da obrazuju hrišćanske a ne paganske monaške zajednice.[272]

O vizantijskom monaštvu pisao je Marino Sanudo Torsello i označio njihovo držanje kao njihov protulatinski sentiment.[273]

Prema tome, upotreba naziva christianus piše dalje S. H. Alić kod sv. Vasilija i navodno kod redovnika - monaha njegovog "reda" je u smislu christianus versus paganis, dok to kod bosanskih krstjana očito ne dolazi u obzir nego samo u smislu "krstjanin" prema pripadniku katoličke ili pravoslavne crkve i zato im se u abjuraciji i zabranjuje da se ubuduće nazivaju **krstjani** (christiani), već braća.

Iz abjuracije se vidi da su krstjani u jakoj vezi sa državom. Jer se Kulin ban sam pojavio kao njihov zaštitnik, a to su bili svi bosanski vladari do bosanskog kralja Stepana Tomaša (koji je kako ćemo vidjeti pod pritiskom cijelog spleta okolnosti prešao iz krstjana u kršćane, dodao H.Z.).

Ovakav smisao naziva krstjani jasno se nazire i iz pisma Inoćentija III ugarskom kralju Emeriku (1200. g.) u kome mu javlja da je ban Kulin patarenima osuđenim od crkve u Dalmaciji dao utočište "nazivajući ih samovoljno prema svojim zakonima kristjanima "vocans eos autonomisice christianus".[274]

S.H. Alić dalje navodi primjere vizantijskog monaštva na Siciliji, Balkanu i drugim mjestima koje nema nikakve sličnosti sa "krstjanima u Bosni".[275]

Dakle S.H. Alić je dovoljno argumentirano pobio tvrdnje M. Miletić.

Mi smo naziv krstjani za manihejce istražili od VIII st. do njihova nestanka i svoje nalaze saopštili da su to dualisti hristjani - kristjani i na bosanskom jeziku **krstjani**, u značenju vjernici i sveštenstvo Crkve bosanske. Bošnjani su prihvatili manihejsko učenje i vjeru najvjerovatnije na početku IX stoljeća i

---

[272] S. H. Alić, CD, str. 160 fn. 24

[273] S.H.Alić, CD, str. 161 fn br.26.

[274] S. H. Alić CD str. 160 fn 25.

[275] Nasljednici vizantijskog monaštva grkokatolici sjedinili su se sa rimokatolicima tek 26.3.1611. kod Ivanić grada. Tada ih je u tim krajevima bilo oko 60.000, a u Makedoniji su osnovali zajednicu tek 1859. ima ih i sada u oba mjesta

definitivno ga učvrstili u vrijeme kad su Bosna, današnji Sandžak i Hum l u sastavu Samuilova carstva. Ili u slučaju da nisu bili u njegovom sastavu l su pod tadašnjim snažnim utjecajem manihejskog dualizma iz toga carstv

U najmanju ruku svim navedenim autorima nedostaje znanje da se je u samostane najverovatnije tokom X st. ubacilo manihejstvo i pretvorilo il hiže manihejske Crkve bosanske.

Mislim da sam dovoljno jasno u ovoj knjizi objasnio značenje riječi **krstja**ı i zašto se vjerska organizacija u Bosni zvala Crkva bosanska, u suš skraćeno ime od manihejska crkva bosanskih **krstjana**. Nakon ove knj trebala bi pasti nagađanja i Maje Miletić i N. Malcolma, jer niti jedan dokum Rimske kurije za 400 godina toj Crkvi nije niti naznačio takav karakter, da Crkva bosanska bila kaluđerska organizacija reda sv. Vasilija.

Prije bilo koje konstatacije treba reći da postoje različita mišljenja o naz "krstjani". Ona su se reljefno ispoljila kad su razni autori različito tuma abjuraciju iz 1203. g. sa Bilinog Polja.

Naime, niko nije osporio da su Kulin ban, njegova supruga banica Vojisla rodbina i veliki broj Bošnjana (preko 10.000) heretici. Nije ni Maja Miletić bilo ko, ko je prihvatio njena istraživanja, tvrdila (sigurno) da je Kulin l pripadao kaluđerskoj organizaciji reda sv. Vasilija, odnosno, ako su vjer Crkve bosanske nekakav kaluđerski red sv. Vasilija onda bi značilo da je Kulin l bio kaluđer i svi ti njegovi sljedbenici da su kaluđeri što je očigledna glup Ali da je njeno istraživanje i ako nije ulazilo u sadržaj vjerovanja vjernika Cr bosanske izazvalo izvjesnu pometnju među istraživačičma nema sumnje.

Jedan broj naučnika kao što smo vidjeli pridali su dosta veliku vrijedn istraživanju M. Miletić. Ali niko ga u potpunosti nije prihvatio. Svako i opravdanih rezervi, osim Noela Malcolma, iako ni on nije sasvim sigurar

Nakon dužeg studioznog razmišljanja i istraživanja ondašnje stvarn nama to izgleda neprihvatljivo, posebno cijenimo da nazivi u Crkvi bos skoj, naročito kad se promatraju kroz ono najbitnije, kroz sadržaj vjerova vjernika Crkve bosanske i redovnika - kaluđera reda sv. Vasilija nemaju v sa nazivima u njegovom "redu".

Stoga je to nama neprihvatljivo, tj. nazivi u Crkvi bosanskoj nemaju značenje s nazivima u redu sv. Vasilija. Prema Salihu H. Aliću u Istoč crkvi ne postoje redovi koji bi djelovali tako nezavisno od zvanične crkv

Mi smatramo:

1. Krstjani Crkve bosanske su više godina izučavani i o njima vođ rasprave između brojnih katoličkih biskupa naročito na Baselskom kon 1431. - 1449. god. kad su definirani kao maniheji. Rimske pape, njih legati i kardinali su ih od tada još više nego ranije zvali manihejima.

2. Franjevci su i ranije, ali od 1449. god. u neposrednom kontaktu sa krstjanima, radili na njihovom preobraćanju, često slali izvještaje rimskom papi (papama) definirajući ih kao manihejce.

Evo dokumenata koji ih definiraju kao manihejce:

1. U dokumentima Baselskog koncila 1431. - 1449.g.

2. Ocjene i više službenih dokumenata Rimske kurije i pape Pia II 1456.- - 1463.g.

3. Torquemada je sigurno jedan od vrsnih poznavalaca tadašnje situacije u Bosni. Sačinio je na više mjesta u ovoj knjizi navedeni spis 1461.g. u kome je učenje Crkve bosanske prikazao kao čisti i dosljedni maniheizam.

4. 1456.g. kralj Tomaš Nikoli Barbučiu kaže da ne smije ući u rat protiv Osmanlija jer je u Bosni većina manihejskog stanovništva koje više voli Osmanlije nego katolike.[276] Nemoguće je da većinu stanovništva čine kaluđeri.

5. Bosanski kralj Tomaš je 1466. godine prešao iz krstjana - vjernika Crkve bosanske u katolike. Pape bi sigurno to napisale da je iz kaluđera prešao u katolike. Niti jedan autor tako nešto nije napisao.

Da li je u Bosni kriptomanihejstvo bilo kamuflirano u monaško-vasilijanskoj odori, nazivima i ustrojem? Čak i da je tako bilo kako ih je Maja Miletić protumačila, a Noel Malcolm nekritički prihvatio. Cjelokupni njihov višestoljetni vjerski i politički rad ima manihejski sadržaj vjerovanja i gotovo potpuna manihejska organizacija Crkve bosanske izgleda kamuflirana u ruho ćirilometodskih samostana, a ne sv. Vasilija su pokazali da su krstjani u Bosni, Humu i današnjem Sandžaku bili dualisti. To naročito pokazuju stećci i njihov topografsko-geografski razmještaj. Da li su bilo gdje na Balkanu ili Evropi pa i na svijetu kaluđeri reda sv. Vasilija podizali stećke, na Siciliji npr.? Ili, da li su ćirilometodski kaluđeri podizali stećke?

Moja ocjena nakon analize je:

Nema dovoljno dokaza da su vjernici Crkve bosanske pripadali kaluđerskom redu sv. Vasilija. Čak i kad bi bilo tačno da im je organizacija bila identična, vjera i naziv krstjani su im bili manihejski.

Ono što je bitno zaista nema nigdje valjanih dokaza da je Crkva bosanska izdanak bilo Istočne, bilo Zapadne zvanične Crkve.

Zato ne postoji ni minimum dokaza, takođe ni argumenata da je Bosna ikada bila kršćanska ili hrišćanska zemlja nema, sve su falsifikati, što kod mene, pa ni bilo kod kog drugog ne smije da znači da današnji katolici i pravoslavci u Bosni Hercegovini bilo po čemu niti za dlaku budu umanjenih ljudskih prava. Oni su po porijeklu iz istog korijena, mi smo ogranci istog

---

[276] Izvore pod tačkama 1 - 4 smo već navodili, poznati su.

stabla, o čemu će biti navedeni nedvosmisleni dokazi. Ja sam cijelim bićem uvjeren da su Bosanci i Hercegovci sve tri vjere iz jednog korijena i iz jednog stabla, ali tražim dokaze kako bi to svi shvatili.

Dakle, narod Bosne i Hercegovine, koji se od njegova nastanka, tj. od kraja VIII stoljeća zove Bošnjani i nikako drugačije, od oko 976. g. do oko 1459. g. su manihejske vjere. A vjerovatno i znatno ranije, uglavnom ima samo jednu vjeru dualističku manihejsku, vrlo sličnu ostalim izdancima manihejstva: katarima, patarenima, albigenzima, kutugerima, babunima i posebno bogumilima kojima su najvjerovatnije starija braća. Oni su zasigurno dio dualističkoog pokreta i vjere koji je od polovine VIII-XI st. zahvatio-la Balkan i zapadnu Evropu. Apsolutno je pogrešno Crkvu bosansku posmatrati izdvojeno od manihejskog dualizma ostalih zemalja Balkana i Zapadne Evrope kako to namjerno ili ne čine pojedini autori ove teme. Najdalje je u tome otišao Noel Malcolm.

Rekoh samo jednu vjeru dualističku, pa naravno! Zar i jedan odgovoran historičar može zamisliti nekakvu multireligijsku Bosnu u vremenima križarskih ratova i katoličke inkvizicije.

X

KRATKO O BOŠNJANIMA U XII STOLJEĆU

Ako velikohrvatski povjesničari i velikosrpski historičari pišu pretenciozno gotovo deset godina nakon što pred sobom imamo super objektivnu knjigu velikog borca za istinu Nade Klaić, pokazuje da ti autori i dalje nisu objektivni i da nisu prišli sa namjerama ozbiljnog znanstvenog tumačenja centralnih pitanja srednjovjekovne Bosne i pitanja vjerovanja Bošnjana. Evo kako piše N. Klaić:

"Svako je od susjeda želio Bosnu da je mogao... To što je možda Mihailo Krešimir II "ovladao" na kratko Bosnom, bilo je odavno zaboravljeno, jer nakon toga, koliko danas znamo nije više između Bosne i hrvatskih zemalja bilo nikakvih dodira. Uostalom vjerski život koji je sredinom XI st. toliko bujao na Jadranskoj obali nije ni mogao prodrijeti do Bosne. Papinstvo će se **tek sada u XIII st.** (podvukao H.Z.) kako ćemo pokazati, zabrinuti nad heretičkom Bosnom i nastojat će urediti vjerske prilike u njoj po svojoj volji. ... Upravljali su samo županom Rama iz dinastije Arpadovića. Bela II 1131.-1141., Geza II 1141.-1142..., a lagali su njemačkog cara, hvaleći se vjerovatno i druge vlade Evrope da upravljaju cijelom Bosnom. Iz tih hvala njemačkom caru proširili su neistine da je njihova cijela Bosna..." [277]

Budući da ni falsifikati splitske crkve nisu nastali prije 1180. g. nema više potrebe dokazivati da ni Arpadovići sve do smrti Manojla I Komnena ne nose naslov "reges Rame".[278]

Za problem o kojem raspravljamo tj. da su župa Rama i župa Neretva bile sastavni dijelovi primorja, dok je Bosna u Zagorju... Reges Rame tada nije bila vezana s Bosnom... Manojlo I Komnen ostavlja Ramu Beli II (dakle Mađaru, a ne Hrvatu, dodao H.Z.), a ostalim dijelovima vlada samostalni "vladar Bosne". [279]

Brojni autori iznosili su razne neosnovane i netačne hipoteze o Bosni.

Ono čemu najviše vjerujem i što je sigurno naučno zasnovano je sljedeće:

"... Onda su bosanske zemlje počele svoj samostalni politički razvitak doduše u isto vrijeme kad i oni Slaveni koji su zaposjeli (današnje) hrvatske i srpske zemlje, ali je ogromna razlika među njima bila upravo u tome što samostalni bosanski politički razvitak koji je počeo znatno ranije nisu prekidali niti Hrvati niti Srbi... ako je ipak bosanski ban (ban Bošnjana, a koga bi drugog,

---

[277] N. Klaić, CD, str. 29 i 41

[278] N. Klaić, Srednjevjekovna Bosna, EMINEX, Zagreb, 1994. piše o falsifikatima splitske nadbiskupije na str. 29 do 50, a gornji citat je sa str. 38.

[279] Ibid, str. 40.

naglasio H.Z.) morao ponekad dopustiti da se susjedni vladari prošeću njegovim područjem, pa ako je, štoviše, morao priznati njihovu vlast, onda takvi "izleti" ili "podjarmljenja" nisu u srednjem vijeku značili ništa. **Ali čak ni istočni ni zapadni car ne stižu do bosanskih planina ni Carigrad ni Rim**. Potpuno je suvišno razbijati glavu zbrajanjem godina u kojima su susjedni vladari u ranom srednjem vijeku mogli vladati Bosnom. (misli na Časlava i Mihaila Krešimira II i možda na Samuila, dodao H.Z.). Oni su došli i otišli, a bosanski bi vladari ostajali boreći se i dalje za samostalnost svoje zemlje.

Tako je Bosna kao samostalna zemlja dočekala XII st. (kad su se u njezinu susjedstvu zbivale važne promjene)..." [280]

Dakle, kod N. Klaić nema ni riječi da je zetski kralj Bodin 1088. - 1101. god. vladao Bosnom. Ni riječi da je osnovana ili postojala katolička biskupija ni pravoslavna episkopija.

Od svih događaja koji su se zbili u XII stoljeću u srednjovjekovnoj Bosni krucijalni su: ban Borić (1143. - 1165.); zapis Kinamosa oko 1150.: Kongres dualista Azije i Evrope 1167.; Kulin ban 1180.; katolički Koncil 1185. u Splitu; Povelja Kulina bana 1189. g. tj. Ugovor sa Dubrovnikom.

Pođimo od zaključka N. Klaić: "Tako je Bosna kao samostalna zemlja dočekala XII stoljeće..." [281]

Međutim, slično kao što se Bodin na osnovu falsifikata krajem XI st. hvalisao po Raškoj i drugim oblastima da je "gospodar Bosne", u početku XII st. po osnovu brojnih falsifikata ugarski vladari su se hvalisali, ponajviše njemačkim kraljevima i drugim evropskim vladarima kako su pored hrvatskih zemalja gospodari još i Bosne.

Slično njima će neki velikohrvatski nacionalisti, iako su svjesni da nisu bili gospodari ni Hrvatske kasnije takođe pomoću falsifikata, tvrditi da su hrvatski banovi bili "gospodari Bosne".

Veliki broj falsifikata načinila je Splitska nadbiskupija, pomažući Ugarskom dvoru oko tvrdnji da su gospodarili Bosnom.

Izgleda da su falsifikati historije Bošnjana u periodu do XII st. od strane velikosprskih, velikohrvatskih i velikocrnogorskih, pa i velikougarskih historiografa mala maca prema falsifikatima velikohrvatskih osvajačkih krugova u tumačenju XII i narednih stoljeća.

U XII stoljeću je bilo puno burnih događaja u Ugarskoj, koja je silom oružja pokorila Hrvatsku, odnosno naveliko se primjenjuje ugovor "Pakta konventa".

[280] N. Klaić, CD, str. 28 To je njen zaključak I dijela navedene knjige. U tom njenom prvom dijelu nema ni riječi da je Bosna bila u vremenu 1084. - 1101. pod vlaššu zetskog kralja Bodina.

[281] N. Klaić, CD, str. 28.

S druge strane Vizantija je još uvijek bila velika sila koja je stalno imala pretenzije da ponovo osvoji cijeli Balkan, pa i Bosnu, razumije se.

Bosna se našla između tih velesila kojima je izgleda uspješno odolijevala. No ipak 1150.g. osvaja je vizantijski car Manojlo I Komnen, te ona privremeno pada pod Vizantiju.

I tek 1180. god. nakon smrti Manojla I Komnena, Kinam piše: „Bosna je samostalna država; Srbi su joj susjedni narod koji ima svoje običaje i vlast."

"Bosnu od Srbije dijeli rijeka Drina." [282]

"Cijela Bosna nikad nije bila okupirana od Srbije niti od Hrvatske. Tek neka njena manja područja vrlo kratko bivala su okupirana. "... Uostalom takve okupacije su beznačajne!

.Najveći broj historičara i povjesničara čim se Bosna oslobodila Vizantije prikazivala je da je dospjela pod vlast Ugarske.

Nada Klaić je otkrila brojne falsifikate na osnovu kojih je praktično sve do njene knjige krivo, netačno i neistinito pisana historija Bosne i Bošnjana, a iz tih historija i udžbenika historije su se odškolovale sve generacije zadnje trećine XIX i cijelog XX stoljeća. Razumije se da se radi o nemjerljivim i nenadoknadivim brojnim štetama u prvom redu za Bosnu i Bošnjane, a onda i za susjedne narode i države: Hrvatsku, Srbiju i Crnu Goru. Jer svi ti narodi imaju dosta krivo mišljenje prvo o sebi, a onda još više o Bošnjanima.[283]

N. Klaić je napravila popis isprava i dokumenata na osnovu kojih su raniji historičari (povjesničari) pisali historiju srednjovjekovne Bosne i istraživala je stoljeće po stoljeće i kad je riječ o XII st. popisala je dokumenta u kojima se javlja naslov rex Rame ili Rama, "kao zemlja ugarskog vladara". Ukupno ih je 13 od kojih su **šest** falsifikati i to pod sljedećim rednim brojevima:

1 - Kolomanova povratnica prava i posjeda Splitske nadbiskupije iz 1103. godine;

2 - Belina povratnica izdana nadbiskupu Gaudiju za crkvu sv. Marije u Solinu iz 1138. godine;

3 - Gezina potvrda crkve sv. Marije Splitskoj nadbiskupiji iz 1143. godine;

4 - Gezina potvrda sela Srinjina Splitskoj nadbiskupiji iz 1158. godine;

5 - Geza potvrđuje splitskom nadbiskupu crkvu sv. Bartola u Kninu i samostan sv. Stjepana i Mojsija u Solinu 1158. godine;

6 - Gezin sin Stjepan potvrđuje zajedno s majkom i svojim prvacima nadbiskupu Petru župe: Krbavu, Bužane, Plase, Vinodol, Modruš i Novigrad, kapelu sv. Stjepana i Mojsija u Solinu što je već potvrdio njegov otac.

Za navedene dokumente N. Klaić je nedvojbeno utvrdila da su falsifikati Splitske nadbiskupije, te navodi da su:

---

282 Cinaomus (Kinam), Epitome, str. 104., knjiga 3, poglavlje 7.

283 N. Klaić, vidi njen popis dokumenata CD, str. 36.

Falsifikati urađeni oko 1180. godine. Radi se o tome da je Bela III iz Uga dinastije Arpadovića jedno vrijeme kao mladić učio vladarske vještin dvorovima vizantijskog cara Manojla I Komnena koji mu je dao titulu Rame čiji je tada bio gospodar.

Naime, župa Rama je dolinom Neretve bila povezana sa Dalmacijc Jadranskim morem i u posjedu Vizantije. Komnen je Beli III 1172. g. naslov rex Rame, a Arpadovići su se kasnije hvalili njemačkim i dr evropskim vladarima da su gospodari cijele Bosne, što je bila potpuna Laž je dospjela i u udžbenike historije, koju su hrvatski nacionalisti obliko tako što su Arpadoviće nazvali hrvatsko-ugarskom dinastijom iako je to čista ugarska dinastija koja je 1097. g. na planini Gvozdu porazila Hrvate temelju kojeg poraza su 1102. godine ugovorom poznatim pod imer "Pakta Conventa" Hrvati morali priznati Arpadoviće za vladare Hrvatsk priznati Ugarsku vlast nad Hrvatskom.

Dakle, jedan broj onih neobjektivnih, nacionalističkih hrvatskih historiog iz osvajačkih pobuda hvalili su se slično Arpadovićima, da su oni bili gospo Rame, a onda i cijele Bosne.

Nada Klaić je one najistaknutije autoritete, historičare, historiogra povjesničare koji su pisali ne samo historijske knjige nego i udžbenike hist (povijesti) analizirala kako i koliko su bili objektivni i istiniti, te kojim s izvornim materijalom služili, kad su pisali o srednjovjekovnoj Bosni i o župi R

Analizirala je sljedeće autoritete:

- Vjekoslav Klaić, *Povijest Bosne do propasti Kraljevstva*, Zagreb 1882.
- Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata za kraljeva iz doba Arpadovića (1102.-13* I djela JAZU knjiga, VIII, Zagreb 1944., *Priručnik izvora hrvatske histo* Zagreb, 1914.g.
- Sima Ćirković, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, SKZ, Beog 1964.g.
- Mihailo Dinić, *Historija naroda Jugoslavije* I, Zagreb, 1953. g.
- Vladimir Ćorović, *Bosna i Hercegovina, Poučnik srpske knjiže zadruge* I, Beograd, 1925. g. i druga njegova djela.
- Anto Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo, 1972. g.

Nema potrebe, jer bi nas daleko odvelo da prepričavamo šta je sve pron kod svakoga od njih, tj. kako i šta su neobjektivnog pisali o Bosni, bilo namje ili zbog nasijedanja na falsificirane dokumente.

Uzet ćemo za primjer Ferdu Šišića i možda Simu Ćirkovića.

..."Dakako, F. Šišiću vrlo dobro dolazi novi prijedlog za rješenje bosans problema što ga je dao Vjekoslav Klaić 1882. g. iako nije teško otkriti d Klaić u svom prijedlogu namjerno naivan! Jer tko smije čiste savjesti tvr

da se jedan vladar u početku XII st. sam pridružuje drugom vladaru? ... tako Šišić hvali Klaića, jer se našla spasonosna ideja koju će prihvatiti neki ugarski historičari... Povodeći se za autoritetom Klaića i Paulerom ponavlja za njim: "Držim i ja da se Bosna između 1132. i 1138. g. sama od svoje volje pridružila Ugarskoj..."[284] No kako ovakvim mišljenjem još uvijek nije riješeno pitanje kako su Arpadovići došli do naslova reges Rame, ostala mu je dužnost da se i on o tom važnom pitanju izjasni. Imao je jedinstvenu priliku da nepristrasno analizira desetak podataka i pokaže što su njegovi predčasnici učinili dobro, a gdje su pogriješili kad su spomenute isprave upotrebljavali tako kao da je riječ o vjerodostojnim pouzdanim dokumentima... umjesto toga on izabire najkraći put i jednostavno prihvaća mišljenje V. Ćorovića... pa sa olakšanjem završava svoja izlaganja ovom rečenicom: "Ugarsko-hrvatski kralj je dakle najprije iz Hrvatske stekao (dobrovoljnim poklonstvom) župu Ramu na istočnoj granici Hrvatske, a onda i ostalu Bosnu."

Od njega su naravno kao velikog autoriteta kasnije mnogi povjesničari sve citirano uzimali kao gotove činjenice, pa N. Klaić opravdano oštro upozorava:

"Treba li uopće isticati da je u tom politički nabijenom svijetu znanstvenika posve zaboravljen **izvor**? To je razumije se velika šteta za kasniju historiografiju, kojoj će također, i to sve do danas, ostati posve strana misao **da svakom, pa i najmanjem problemu prethodi kritička analiza izvora kao jedino mjerilo i podloga pri rješavanju historijskih problema**.

Zar se nakon takvih historiografskih izvora, nastavlja dalje N. Klaić, smijemo čuditi kad u izlaganju M. Dinića o "Bosanskoj feudalnoj državi od XII do XV st. u Historiji naroda Jugoslavije" nalazimo jedno "modernizirano" starije mišljenje? Jer odjednom se Bosna u početku XII st. "odvaja" od Zete i "postaje samostalna", te time dobiva tek "temelje za trajniju državnu tvorevinu" i kao da se ban pojavio u Bosni tek u XII st., Bosna ima prema njegovom mišljenju tek sada "ustaljenu centralnu vlast" zbog koje se održava i dalje".[285]

Sad bi došla na red ona neosnovana tvrdnja koja je na žalost bila upisana u svim udžbenicima historije i povijesti da je Bosna između 1081. i 1088. g. navodno pala pod vlast dukljanskog (zetskog) kralja Bodina i bila pod vlasti zetske države do njegove smrti 1101. godine.

Taj problem smo riješili kad smo pokazali da je prof. dr. Ferdo Šišić otkrio da su te tvrdnje bile zasnovane na falsifikatima. I kad smo zapisali činjenicu da je profesor Georgije Ostrogorski, najbolji naš vizantolog pisao o Bodinu, ali o tome da je on bio gospodar Bosne nema ni riječi. Takođe Nada Klaić je

[284] N. Klaić, CD, str. 32.
[285] N. Klaić, CD, str. 30 - 35.

tu tvrdnju ignorirala, ne spominje je. Nažalost, Bodinove su želje da pokori Bosnu nesavjesni historiografi prikazali kao vrhovnu vlast Bodina nad Bosnom. O čemu u Bosni i Humu nema nikakvih dokaza.

Šteta da ova kritika N. Klaića nije uzeta u obzir od strane autora knjige *Katoličanstvo u BiH*, Napredak, Sarajevo, 1997.g., str. 33-34.

Oni tamo Bodina i Wiberta navode kao svjedoke da je negdje u Bosni 1089.g. bila katolička biskupija!!![286]

N. Klaić upućuje još oštrih kritika M. Diniću zbog neobjektivnosti, a onda prelazi na knjigu Ante Babića ukazujući na brojne površnosti. Zatim kritikuje Simu Ćirkovića zašto nije vodio računa da su navedeni dokumenti Splitske nadbisupije falsifikati, nego ponavlja Dinićeve neosnovane tvrdnje.

"Najviše nas S. Ćirković iznenađuje kad u idućoj rečenici... arpadovske pretenzije pretvara u "vrhovnu vlast nad Bosnom". Iako nije objasnio "na koji način je Ugarska potčinila Bosnu...

...Kod Sime Ćirkovića nema niti u primisli poimanja da je Bosna mogla biti samostalna, ona je stalno nečija, a u XII st. je stalno proglašava Ugarskom vazalnom zemljom." (N. Klaić)

I S. Miloševiću i F. Tuđmanu su navedene lažne konstrukcije i te kako dobro poslužile. I jedni i drugi osvajački krugovi će ih još dugo koristiti. Ko zna koliko će se još proliti nevine krvi, sve dok se ne otklone te i mnoge druge neistine iz indoktrinirane svijesti čak i neutralnih i najpoštenijih Srba i Hrvata.

Nažalost veliki broj historiografa i u Hrvatskoj i u Srbiji ili je nisu čitali ili su je ignorirali.

Nada Klaić se nakon djelimično citiranih kritičkih analiza navedenih historičara, vratila na navedeni popis isprava i dokumenata u kojima se javlja naslov rex Rame ili Rama, izvršila savjesnu analizu, utvrdila koji su dokumenti Splitske biskupije falsifikati, te na osnovu onih koji nisu falsifikati utvrdila da je od cijele višestoljetne propagande o tobožnjem vazalstvu Bosne Ugarskoj, tačno samo ono da je Bela III 1172. godine dobio titulu rex Rame.

Čini mi se da N. Klaić nije mogla da otkrije prave motive da li mu je taj naslov dao da ga ponizi ili da ga uzdigne i za nešto nagradi.

A Bela III se hvalisao svom tadašnjem savezniku njemačkom caru Konradu da sa svojim sinovima drži ne samo hrvatske zemlje nego i Bosnu."[287]

---

[286] Grupa autora, *Katoličanstvo u BiH*, str. 34.
[287] N. Klaić, CD, str. 50.

Kratka orijentaciona napomena o dinastiji Kotromanića

Srednjovjekovni narod Bosne Bošnjani kao i mnogi drugi narodi su imali svoju vladarsku dinastiju, koja vjerovatno počinje od samog nastanka države Bosne krajem VIII i početkom IX stoljeća. Nestala je baš sa nestankom njihove države Bosne 1463. god. kada je sultan Mehmed II Fatih srušio Bosansko kraljevstvo.

Vladarima Bošnjana sve do bana Borića zbog nedostatka izvorne građe ne znamo imena niti početak dinastije.

Kao što su mnogi autori namjerno ili u zabludi krivo i netačno pisali mnoge teme iz historije Bosne, naročito o etnogenezi i identitetu Bošnjana tako su netačno pisali i o dinastiji Kotromanića. Najčešće je to bio konglomerat neistina pomiješanih sa djelićima istine, ali gotovo sve u duhu ili velikosrpske osvajačke politike ili velikohrvatskih osvajačkih pretenzija.

Pisalo se da dinastija nije iz naroda bosanskog - iz Bošnjana nego da je njemačkog porijekla.

Najčešće se naturalo da je tek Prijezda I osnivač dinastije. Međutim u pismu pape Grgura II iz 1233. god. nalazimo podatke da je veliki ban Ninoslav srodnik sa manjim (malim) banom Usore i Soli Prijezdom I, te da su im preci zajednički, da imaju zajedničkog pra, pra oca, pra, pra djeda.

Papa je u tome pismu Ninoslavu naveo da su njegovi preci u neku ruku i pra preci bili vladari Bosne od starih vremena. Kralj Tvrtko I Kotromanić je isticao da su Kotromanići bili vladari Bošnjana i države Bosne od samog njenog nastanka.[288]

Vidjeli smo da su riječi - titule župan, ban i kagan avarske riječi. Da li je dinastija Kotromanića stara koliko i titula bana bosanskoga ostaje da se još istražuje. Ono što zasigurno znamo jeste da je prvi imenom zapisani u historiji Bošnjana bio ban Borić (? - 1180), a titulu bana nosio (1143. - 1180.) i ako je od 1163. do svoje smrti 1180. kad je Bosna bila pod Vizantijom pobjegao i živio u Slavoniji u Ugarskoj.

Na neki način jače učvršćivanje dinastije započinje vladavinom Kulina bana 1180. do 1204. god. Do novih podataka o Kulinu banu došla je svojim istraživanjem N. Klaić otkrivši pismo ugarskog kralja Emerika papi Inoćentiju III iz 1203. god. nakon zbora na Bilinu Polju.

Kulina bana najvjerovatnije je naslijedio njegov sin Sibislav (1204. - -1227. ili 1233.). Od oko 1233. - 1267. se spominje ban Prijezda I da vlada kao mali ban u Usori i Soli, rođak i savremenik velikog bana Ninoslava.

[288] E. Imamović, *Bosanska dinastija Kotromanića* u Zborniku radova sa simpozija održanog u Zenici 1. i 2.06.1996. na temu: *Srednjovjekovna bosanska država i suvremenost* - Izdanje Sarajevo, 1996. god. str. 23.

Njegov sin Prijezda II naslijedio je velikog bana Ninoslava u "Pravoj Bosni", ili je preuzeo vlast od Ninoslavovog sina Stepana, a otac ostao i dalje na svom davnašnjem položaju do 1267.

On je vladao od 1250. - 1287. Bosnom. Naslijedili su ga sinovi Prijezda III i Stepan I Kotromanić - Kotroman koji su vladali od (1287. - 1290.) zajedno, a od (1290.-1314.) vlada sam Stepan I Kotromanić rekosmo zvani Kotroman. Po njemu se u većini pisanih dokumenata naredni potomci zovu Kotromanići. Oženio kćer srpskog ex kralja Dragutina.

Od (1314. - 1353.) Bosnom vlada Stepan II Kotromanić unuk srpskog ex kralja Dragutina i praunuk ugarskog kralja. On je znatno proširio Bosnu. Pripojio Hum i napravio izlaz iste na more.

Njega je naslijedio sinovac Tvrtko I Kotromanić (1353. - 1377.) ban, a od (1377.-1391.) kralj, najistaknutiji član dinastije i najvažniji vladar Bosne.

Naslijedio ga je bratanac Stepan Dabiša (1391. - 1395.) kad su vlast praktično preuzeli velikaši koji od tada biraju i smjenjuju kraljeve, a ne bosanski ***stanak*** *kao ranije.*

Njega je smijenila njegova žena udovica Jelena (1395. - 1398.).

Nju nasleđuje Stepan Ostoja (1398. - 1404.) prvi put.

Zatim dolazi Tvrtko II Tvrtković sin Tvrtka I (1404. - 1408.) prvi put.

Kralj Stepan Ostoja (1408. - 1418.) drugi put.

Kralj Stepan Ostojić (1418. - 1421.).

Kralj Tvrtko II Tvrtković (1422. - 1443.).

Stepan Tomaš (sin Ostoje) (1443. - 1461.).

Stepan Tomašević (1461. - 1463.). Njegovom pogibijom ugasila se loza dinastije Kotromanića, jer je ubijen i Stepanov stric Radivoj. To su uradili Osmanlije.

Dakle, bili su ***banovi****: Borić, Kulin, Sibislav, Ninoslav, Stepan, Prijezda I, Prijezda II, Prijezda III, Stepan I - Kotroman, Stepan II Kotromanić.*

Kraljevi*: Tvrtko I, Dabiša, Jelena, Ostoja, Tvrtko II Tvrtković, Tomaš i Stepan Tomašević.*

Nakon pogibije kralja Stepana Tomaševića ostale su bile dvije kraljice:

1. Kraljica Katarina udovica kralja Tomaša, maćeha kralja Stepana Tomaševića, a kćer Stepana Vukčića Kosače (osnivača Hercegovine tj. hercega Stepana). Nju neosnovano prisvajaju Hrvati iako je ona podjednako predak sva tri bosanskohercegovačka naroda. U mladosti je bila krstjanica.

Katarina je imala dvoje djece: princezu Katarinu od 12 godina i princa Sigismunda od 9 godina kad su Osmanlije osvojile Bosnu 1463. g. To su polusestra i polubrat Stepana Tomaševića koji još nije imao djece, jer je u braku bio svega četiri godine.

Katarina se 1463. zatekla u Kozogradu iznad Fojnice, a djeca se zatekla u gradu Zvečaju na Vrbasu.

Iz Kozograda je pobjegla u Konjic, a odatle u Dubrovnik. Ni nju kao ni kraljicu Maru nisu rado primili iz istih razloga, jer je i ona tražila deponirano zlato svoga muža kralja Tomaša. Nisu joj ga dali nakon čega je ona jako povrijeđena 1466. god. otišla u Italiju i to u Rim gdje je živjela do svoje smrti u iznajmljenoj kući na trgu Sv. Marka.

Uz obje kraljice bilo je pratnje što su ih pratile još u Bosni.

I pored velikih napora ništa nije zadugo doznala o svojoj djeci. Doznala je tek uoči svoje smrti da su prešla na islam. Umrla je u 54 godini života. Pred smrt je napisala testament 20. oktobra 1478. god.

"Pokopana je pored crkve Sv. Marije Ara Coeli u samom centru Rima. Grob je obilježen spomenikom na kojem je tekst bio napisan bosančicom i njenim likom, kasnije je ploča zamijenjena i tekst napisan latinicom." [289]

2. Kraljica Mara žena Stepana Tomaševića, pobjegla u Hrvatsku, zatim u Dubrovnik (nepoželjna zbog straha od Turaka i mogućeg traženja muževa zlata uloženog na čuvanje). Otišla je u Split, a 1466. god. u Istru, potom u Ugarsku kod majke.

1. BOŠNJANIN BAN BORIĆ (1154.-1166?)

Nema valjanih podataka od kada je na vlasti. Izvori ga spominju prvi put 1154. godine, kada kao saveznik ugarskog kralja Geze II ide s velikom vojskom Bošnjana da kod ušća Mlave u Dunav, kod današnjeg Braničeva pomognu Rašanima kad ih je napao vizanstijski car Manojlo I Komnen. On je prvi po imenu poznati Bošnjanin vladar Bošnjana i njihove države Bosne, ako odbacimo kraljeve ispisane u *Ljetopisu* popa Dukljanina što ih je naveo M. Hadžijahić, kao nepouzdane. O njemu su svi navedeni historičari i povjesničari, takođe imali različita mišljenja koja se uglavnom svode na to da je najveći dio svoga vladanja navodno bio ugarski vazal i Bosna potčinjena Ugarskoj. Međutim, utvrdili smo već da Arpadovići nisu bili gospodari Bosne, nego samo Rame, onda je jasno da Borić nije bio vazal nego saveznik. Ban Borić, u ratu Ugara i Rašana protiv vizantijskog cara Manojla I Komnena (1143.-1180.) koji se vodio (1150.-1154.) je bio opkolio grad Braničevo na ušću Mlave u Dunav. Vizantijski car je pobijedio pa se Ugarska vojska povlačila preko Beograda za Vojvodinu. A bosanski ban Borić pošao je uz rijeku Savu prema ušću Drine u istu i vratio se u svoju domovinu Bosnu. On je i dalje pomagao Ladislava II. Godine 1163., ban Borić je u samom njegovom kraljevskom vijeću, zbog zasluga u navedenom ratu privrženik Ugarskog dvora, saveznik, a ne podanik. O njemu i tadašnjoj Bosni

[289] E. Imamović, *Korijeni Bosne i bosanstva*, Sarajevo, 1995, str. 113-115

ostavio nam je dragocjene podatke vizantijski historičar Kinam. Naime, on je pratio osvajačke pohode vizantijskog cara Manojla I Komnena. I kad govori o dijelu vizantijske vojske koja se od Niša kretala prema sjeveroistoku piše:

"Kad stiže blizu Save odatle zaokrenu za bosanskom vojskom prema drugoj rijeci po imenu Drina koja izvire negdje odozgo i odvaja Bosnu od Srbije. Bosna nije podčinjena arhižupanu Srba nego narod (Bošnjani, dodao H.Z.) u njoj ima svog bana, poseban način života i upravljanja."[290]

"To je odlomak koji služi historiografiji kao osnova za zaključak o položaju Bosne u drugoj polovici XII stoljeća. V. Klaić i F. Šišić su prešutjeli podatak o tome da Drina odvaja Bosnu od Srbije, što nije bilo u redu, ali možda im se učinila važnija piščeva tvrdnja da je Bosna samostalna zemlja s posebnim načinom života i svojim vlastitim običajima." [291]

Nada Klaić dalje analizira podatke iz Cinamova pisanja o Borićevim borbama oko Braničeva i Beograda (1154.-1155.) i piše: "Borić je saveznik Geze II i bori se na njegovoj strani protiv Manojla i njegove vojske".[292]

Malo naprijed piše ovo: "Stoga je i prema Cinamu Bosna... zemlja koja za svoga vladara Borića vodi potpuno samostalnu politiku i pridružuje se ostalim saveznicima ugarskog vladara protiv Manojla, vrlo dobro osjećajući da im prijeti zajednički neprijatelj." [293]

Historijska je činjenica da je 1165. g. Ivan Duka pored ostalih balkanskih zemalja osvojio i Bosnu, ban Borić, koji je već više od deset godina protivnik vizantijskih osvajanja morao je napustiti Bosnu pobjegavši izravno na kraljevski dvor u Budimpešti, gdje ga je kao svog saveznika prihvatio Gezin nasljednik Stepan III.

Radi se o visokom stupnju prijateljstva, jer Borić je bio uz Stepana II do 1172. godine kad dobiva čast požeškog župana i mnoge posjede na kojima gradi crkve i samostane iz čega se vidi da je tokom tako dugog boravka na kraljevskim dvorima primio katoličku vjeru. Stepan III je bio inače čuven po svojoj pobožnosti.

Za bana Borića možemo lahko pretpostaviti i vjerovati da je dok je živio u Bosni morao biti vjernik Crkve bosanske, jer je historijska činjenica da je Kulin ban koji je postao ban poslije njega bio vjernik Crkve bosanske.

..."Sve te misli kao da se stječu u jednom zaključku: bosanski ban Borić našao je, kao u ostalom i ban Bjeloš u našoj Slavoniji svoju drugu domovinu." [294]

---

[290] Vizantijski izvori za historiju naroda Jugoslavije T.IV, Viz. Inst. SANU, Posebno izdanje knj.12, Bgd 1971, str. 27/28

[291] N. Klaić, CD, str. 55.

[292] N. Klaić, CD, str. 57.

[293] Ibid, str. 58.

[294] Ibid, str. 69.

Njegovi potomci u XIII i XIV stoljeću kojih nije bilo malo su također bili župani Požeške županije.

2. BOŠNJANIN BAN KULIN (1180.-1204.)

Ovo je drugi po imenu poznat ban Bošnjanin, mudri vladar Bošnjana i njihove države Bosne i kako smo dokazali krstjanin veliki vjernik Crkve bosanske (čitajte manihejske).

To je onaj ban za koga su Bošnjani stoljećima govorili: "Za Kulina bana i dobrijeh dana". I o njemu su neki historičari pisali različito, neki na štetu Bosne i Bošnjana.

O njemu imamo nešto više historijskih izvora, mada ne dovoljno.

Sigurno je da prvi pisani neposredni izvor o banu Kulinu jeste njegov ugovor sa Dubrovačkom republikom od 29.08.1189. godine poznat kao **Povelja Kulina bana**, izdana dubrovačkom knezu Krvošu i svim dubrovačkim građanima, posebno trgovcima slobodno trgovanje i kretanje po cijeloj Bosni. **Povelja Kulina bana** - poznati ugovor sa Dubrovačkom republikom iz 1189. napisana je bosančicom, kojom su se služili, kako je poznato Bošnjani-maniheji. Historiografi koji su svjesno ili ne htjeli utajiti više stoljeća bosanske državnosti, tvrdili su da je tek ovaj dokumenat rodni list srednjovjekovne države Bosne, što ako imamo u vidu sve šta smo do sada napisali nikako ne bi moglo biti tačno. Vidjeli smo da je N. Klaić utvrdila da su Bošnjani svoju državu osnovali odmah nakon sloma Avara (796.-812.).

Povelja Kulina bana obrela se iz Dubrovačkog arhiva u Rusiji u Moskvi. Upravo se ovih dana vode pregovori da je otkupimo ili dobijemo od ruskih vlasti i smjestimo tamo gdje joj je mjesto u historijskom muzeju BiH.

Deset godina docnije, nakon pomenute povelje tj. 1199. godine imamo sljedeći pisani izvor o banu Kulinu. To je poznato pismo zetskog kneza Vukana tadašnjem rimskom papi Inoćentiju III, o kojem smo već dosta opširno pisali.

Treći dokument je pismo istog pape 11.10.1200. godine ugarskom kralju Emeriku u kojem ga poziva "da oštro istupi protiv heretika. Posebno protiv Kulina, koji je pružio zaštitu onim patarenima koje je splitski nadbiskup Bernard istjerao iz Splita i Trogira. On, Kulin, otvorio im je svoju zemlju, časti ih više nego katolike nazivajući ih krstjanima." [295]

Četvrti dokument je poznata abjuracija sa zbora na Bilinu Polju 1203. godine.

---

[295] N. Klaić, CD, str. 77.

O BOŠNJANIMA I NJIHOVOJ DRŽAVI BOSNI U XIII STOLJEĆU

Neuspjeli pokušaji pape Inoćentija III da u Bosnu i Hum ubaci katoličanstvo, pritisci na Bošnjane i Kulina bana 1200. - 1203. god.

KRATKO O ZBORU NA BILINU POLJU 08.04.1203.G.

Rimske pape i Rimska kurija su više puta pokušavali čak i uz prijetnju križarskih (krstačkih) ratova pokrštavati Bošnjane. Angažirali su Ugarski dvor i Kaločku nadbiskupiju da uz prijetnju križarskih ratova ubace katoličke svećenike da započnu pokrštavanje Bošnjana da naprave makar jednu crkvu.

Dosta veliki broj naučnika za početak rada "hereze" u Bosni uzimaju kraj XII stoljeća. Polaze od kako navode prvog pisanog dokumenta, optužnog pisma zetskog kneza Vukana rimskom papi Inoćentiju III septembra 1199. g. u kojem ga ovaj obavještava da je bosanski ban Kulin sa užom i širom rodbinom "heretik",[296] te da su preko 10.000 Bošnjana heretici.

Da podsjetimo: nakon ove vijesti rimski papa Inoćentije III optužio je Kulina bana za "herezu u Bosni" i poduzeo energične akcije protiv njega jer takvu iznenadnu šansu za njegov uticaj na Bosnu nije htio propustiti. Kad bi dobijao 1/10 prihoda bio bi glavni koji je uspio da Bosnu stavi pod uticaj Rimske kurije, pa poduzima sljedeće:

a) 11.10.1200. g. pismom poziva ugarskog kralja Emerika da bude spreman napasti Bosnu jer se u njoj odnekud širi "hereza", te da natjera Kulina bana da spriječi dalje širenje iste i da prestane davati zaštitu i pružati utočište pobjeglim hereticima iz Splita, Zadra i Trogira što ih je protjerao splitski nadbiskup Bernard, a glavni su bili Matej i Aristodije.[297]

Kulin ban je mudrošću i diplomatski krenuo da riješi problem. Napisao je papi da je krstjane smatrao za prave kršćane, ako je pogriješio moli papu da ga uputi na pravi put. Neka papa pošalje svoje stručnjake za vjerska pitanja da istraže po Bosni o čemu se radi, tj. da li su krstjani heretici.

b) Papa je maltene bio obradovan takvom ljubaznošću Kulina bana, pa je poslao svog legata Ivana de Casamarisa, glavnog stručnjaka za vjerska pitanja, koji je nakon boravka u Splitu kod Bernarda došao u Dubrovnik i sa sobom u Bosnu poveo dubrovačkog arhiđakona Marina kao prevodioca i donekle poznavaoca običaja Bošnjana. **Oni su prema nekim izvorima nekoliko dana 1203. g.** vršili istragu po Bosni i nisu našli nigdje da postoji bilo koja

[296] Ako bi smo kao N. Malcolm, CD, str. 37-46, prihvatili teoriju Maje Miletić da je Crkva bosanska bila kaluđerska organizacija reda sv.Vasilija onda bi gornja Vukanova rečenica glasila: "da je bosanski ban Kulin sa užom i širom rodbinom" kaluđer, te da su preko 10 000 Bošnjana kaluđeri reda sv. Vasilija. Da nije žalosno bilo bi smiješno, to Majino zaključivanje i N. Malcolm prihvatanje.
[297] N. Klaić, CD, str. 77.

kršćanska (katolička) niti hrišćanska (pravoslavna) crkva. Niti ima biskupa ni episkopa. Nema crkvenih feuda - velikih posjeda niti se ubira desetina od Bošnjana.[298] Tako da nisu mogli nikoga ni zašto kriviti. Da je tu bilo kada bilo katoličke crkve i da je bilo kada vršeno pokrštavanje Bošnjana, pa da su tad u nečemu zastranili, Casamaris bi naredio da se isprave zastranjenja i greške, kaznio bi ili smijenio biskupa ali ga nikad nije ni bilo. Odlučio se da napiše abjuraciju, odreknuće. Dakle, sve ranije priče o katoličanstvu kod Bošnjana bile su samo falsifikati o kojima naučno tačno piše Nada Klaić u navedenoj knjizi.[299]

c) 08.04.1203. g. upriličili su sabor na Bilinom Polju kod Zenice, na kojem su se okupili: - Kulin ban sa svojim državnim velikašima, - papin legat Ivan de Casamaris, - dubrovački arhiđakon Marin kao prevodilac, - sedam priora (prvaka) Crkve bosanske iz sedam područja Bosne i Huma u kojima je ta crkva imala svoje centre slične biskupijama i dosta maniheja naroda.

Naravno Ivan Casamaris je više puta prije sabora razgovarao sa prvacima krstjana i sa Kulinom, rekao im je vjerovatno da pošto ta vjera u Bosni nije katolička, da se od nje moraju odreći. Odlučio je da se odreknuće potpiše javno na saboru, što se jasno doznaje iz Zbora koji se održao i na kojem je abjuracija potpisana.

Dakle, jedan od najvećih pritisaka uz prijetnju križarskim ratom izvršen je od strane rimskog pape Inoćentija III preko njegovog izaslanika Ivana de Casamarisa i ugarskog kralja Emerika. Ali Kulin ban ih je diplomatski nadmudrio. Na Bilinu Polju kod Zenice, 08. aprila 1203. god. organizirao je skup priora manihejske Crkve bosanske na kojem su formalno potpisali tekst abjuracije kojim se odriču dotadašnje religije Crkve bosanske, te da će ubuduće oni, a ne bilo kakvi katolički svećenici iz vana širiti i ispovijedati katoličku vjeru u Bosni.[300]

Kako N. Klaić tumači događaje vezane za zbor na Bilinu Polju 1203. g.

Prema savjesnoj analizi Nade Klaić iz Vukanova pisma se vidi njegova žarka želja da Kulina istjera iz Bosne i ista dodjeli njemu "pravovjerniku" koji se povezao sa papom, visoko cijeni i priznaje katoličku rimsku crkvu. I kako on sam ne može da osvoji Bosnu treba mu pomoć Inoćentija III da ubijedi ugarskog kralja Emerika neka napadne Kulinovu Bosnu, kome bi se onda i on pridružio da osvoji što više mogne.

---

298 S. H. Alić, CD, str. 156-157 i 158.

299 N. Klaić, CD, str. 35-40.

300 S obzirom da je ovo bio diplomatski vješt postupak Kulina bana i da se ti priori potpisnici nisu nikad pridržavali te abjuracije nisu u pravu oni autori koji tvrde da je tu pobijedilo katoličanstvo u Bosni, pa ustvari poraz prikazuju kao pobjedu. Tako je zapravo pored ostalih govorio kardinal V. Puljić 02.09.2000. sa 150 svećenika, kad je održao misu, o čemu će biti još riječi.

Papa Inoćentije III je procijenio situaciju i odlučio da iskoristi povoljnu priliku da u Bosni konačno započne uticaj Rimske kurije tj. infiltriranje katoličanstva u njoj. Uputio je pomenuto specijalno-preporučeno pismo ugarskom kralju Emeriku u kojem zahtijeva da oštro istupi protiv Kulina.

Ukoliko Kulin ban sve heretike ne istjera iz njegove zemlje "neka ih istjera Emerik i oduzme im imanja". "Potjeraj Kulina i heretike..."

Dalje papa se obratio splitskom nadbiskupu Bernardu i svom legatu Ivanu de Casamarisu i javlja im "da su u Bosni zemlji Kulina bana mnogi heretici".[301]

Pratimo i dalje analizu Nade Klaić. Dakle Vukan napisao papi, ovaj napisao Emeriku i Kulinu, Emerik napisao Kulinu da sve heretike istjera iz svoje zemlje. Nakon što je Kulin shvatio situaciju, čitav problem je odlučio rješavati diplomatski.

Inoćentiju III je odgovorio da dvojicu navodnih heretika protjeranih iz Splita i Trogira smatra katolicima i da ih je spreman poslati u Rim da se njihova vjera potvrdi ili osudi, a za ostale navodne heretike neka papa pošalje sposobnog izaslanika koji neka ispita glavne prvake Crkve bosanske i neka im da uputstva da poprave sve što nije uredu.

Nakon Kulinova pisma papa zahtijeva da kod njega u Rim dođu splitski nadbiskup Bernard i dubrovački arhiđakon Marin. Naravno nije poznato kakve su instrukcije dobili njih dvojica od pape, ali se zna da je Inoćentije III poslao dubrovačkog arhiđakona Marina kao prevodioca i svoga legata Ivana Cascamarisa u Bosnu da utvrde istinu.

"Nađu li zaista heretike i ako ih oni ne bi poslušali, da se odreknu hereze neka postupe prema papinoj odredbi protiv heretika."[302]

Međutim iako su mnogi povjesničari povjerovali Vukanovoj tvrdnji da je Kulinova Bosna bila u vazalnom odnosu prema Ugarskoj, te čak i papa maltene očekuje da će Emerik moći vrlo brzo da je pregazi, da progna sve heretike na čelu s Kulinom. Nada Klaić nam podastire sasvim nove relevantne podatke: "Emerik objektivno nema nikakve vlasti nad Kulinom i s obzirom da se tada upleo u spor između braće Nemanjića Vukana i Stefana Prvovenčanog u želji da bude „rex Servie" nema snage, vremena ni moći da poduzima akcije protiv Kulina. Naprotiv, Kulin je provalio u Srbiju i Emerik iako je ponio naslov „rex Servie" nemože da se nosi s njim (Kulinom)." O Kulinovoj provali u Srbiju papa doznaje iz tužbe samog Emerika. Emerik se u pismu papi tuži da Kulin prijeti da će i preostali dio zemlje Servije zauzeti. [303]

---

301 N. Klaić, CD, str. 77.

302 Nada Klaić, CD, str. 78. i najveći dio priče ovog događaja urađen je komplementarnom metodom prema verziji N. Klaić, jer mi se čini da je najpreciznija do sada i zato je prihvatam.

303 N. Klaić, CD, str. 79.

Kako je papa osim Vukana i njegove Duklje želio pridobiti još Stefana i Srbiju ispalo je i njemu preče zabaviti se time, a Kulina ostaviti za neka kasnija bolja vremena, nakon sagledavanja situacije i te kako se smirio. Sve se to otkriva iz Emerikova pisma papi iz maja 1203. god.[304]

Nakon Sabora na Bilinom Polju Casamaris je po dolasku na Ugarski dvor obavijestio kralja Emerika da je održan zbor i potpisana abjuracija, a papi Inoćentiju III predložio da se u Bosni čim to bude moguće osnuju najmanje četiri katoličke biskupije jer Bošnjani nisu katolici i jer je Bosna prostrana zemlja, nazvao ju je Kraljevina Bosna, potrebno je više od deset dana hoda da se prođe preko nje, te da se Bošnjani tek od tada počnu pokrštavati i privoditi pravoj vjeri katoličkoj. Tek od tada! A koliko ima napisanih knjiga o tobožnjem katoličanstvu i pravoslavlju u Bosni najmanje od 1089. god. Napisanih na osnovu falsifikata. N. Klaić niti ne spominje 1089. godinu jer je vjerovatno smatra falsifikatom.

Šta dalje N. Klaić otkriva? Otkriva da Inoćentije III doznaje da Bosna i Kulin ne samo da nije ugarski vazal, nego Kulin nije nimalo zavisan od ugarskog kralja. "Naprotiv, javlja se kao njegov dostojni suparnik i upada u Srbiju, koju Emerik tada smatra svojom zemljom."

U daljem tekstu Nada Klaić tumačeći "heretički zbor na Bilinu Polju" u travnju 1203. god. piše:

"Priori bosanskih heretika odriču se svoga naučovanja u nazočnosti ne samo spomenutog papina poslanika Ivana de Casamarisa nego i svoga zaštitnika presenta **bano Kulino domino Bosne**." [305]

Stilizacija teksta ne dopušta sumnje u to...da je vlast Kulina bana nad Bosnom jača od banske (kao da je kralj)...To potvrđuje i sam Emerik koji pišući Inoćentiju III ističe da je zapečaćene članke s Bilina Polja dao „**domino illius terre filio scilicet memorati Culini, gui tune apurt nos erat**." [306]

U istom Emerikovom pismu papi uzalud tražimo i najmanji trag Kulinova vazalnog odnosa prema ugarskom kralju[307] upravo protivno, jer Emerik piše kako poslanik Ivan de Casamaris vodi trojicu glavnih heretičkih predstavnika **iz zemlje Kulina bana (in terra Culini bani)**, (od kojih je jedan Kulinov sin Sibislav, dodao H.Z.) i kako je Kulinovu sinu naložio da sve ono što rimska crkva traži „in terra sua faciat inviolabiliter observari".[308]

---

304 Na to pismo piše Nada Klaić nedavno je upozorio S. Ćirković, Jedan prilog o banu Kulinu, IČ IX- - X, 1959. god., str. 71.-77., preuzeta fusnota od Nade Klaić, CD, str. 79.

305 N. K. CD, str. 79.

306 Ibid

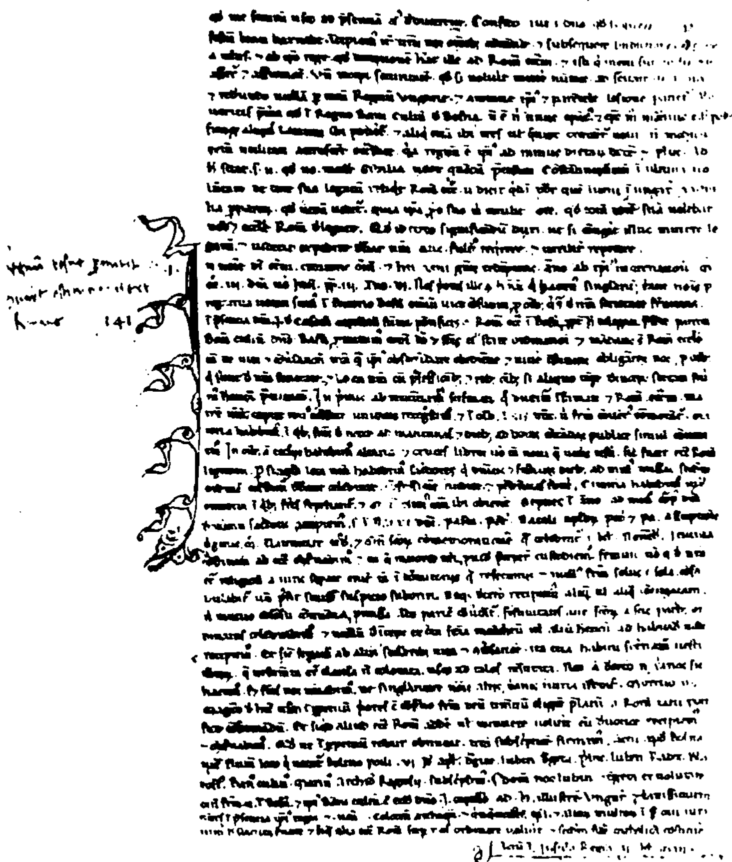
307 Ibid

308 Napominjem da je N.Klaić u Cd, str. 78-79. sve navedene tvrdnje argumentovala fusnotama pod rednim brojevima 159-165 koje nema potrebe prepisivati.

Dakle, Emerik iako je papa zahtjevao od njega da povede križarski rat, nije pokretao nikakav križarski rat protiv Kulina već molio Boga da mu Kulin ne preotme Srbiju. "Kulin i njegov sin sami uređuju svoje odnose s Rimom, s kojim ne žele nikakav sukob, ali čuva svoju samostalnost i od njega, a prvaci heretika daju svoju izjavu bez pritiska Arpadovića (Emerika). Emerik, unatoč tome što je "najkršćanskiji" vladar, samo iz daleka prati heretički bosanski pokret i najzad mora ocu i sinu priznati "gospodstvo" u sebi zaista nedostižnoj zemlji".[309]

Raniji povjesničari i historičari koji su tumačili ove događaje u nedostatku relevantnih izvora, posebno Emerikova pisma papi su krivo pisali. Čak su napisali da je Emerik Kulinovog sina zadržao kao taoca dok Kulin ne

TEKST ABJURACIJE

Izvor: E. Imamović, CD, str. 177. Tekst izjave (abjuracije) je objavljen u dosta knjiga D. Farlati, o.c.; A. Theiner, Veterna Monumenta Slavoyum meridionalium historiam ilustrantia, I, Zagreb, 1875., str. 20. Zatim Migne, ur. Patrologija latina, sv. 215

[309] N. Klaić, CD, str. 80.

realizira abjuraciju sa Bilina Polja 1203. god. Međutim Kulin ban je bio tako jak da je čak sina uputio sa Casamarisom kod Emerika uvjeren da mu ne smiju ništa učiniti niti ga zadržati kao taoca.

No najbitnija stvar je da se utvrdi ko su **priori** potpisnici te izjave na Bilinu Polju? Razlike tumačenja događaja na Bilinu Polju su dijametralne. Vidjeli smo kako je N. Klaić argumentirano i savjesno sve istražila i zbor naziva "Heretički zbor". A navesti ću kako taj zbor i događaje u vezi s njim tumači Noel Malcolm.

"Ugarska je željela uspostaviti stroži nadzor nad bosanskom biskupijom (dakle on ne zna da ona nije nikada postojala ili se pravi da ne zna, primjedba H.Z.) pa se u Rimu na početku XIII stoljeća zauzimala da ista podpadne pod jurisdikciju prougarskog nadbiskupa Bernarda u Splitu." [310]

Tada se vladar Zete tužio papi da su Kulin ban, njegova žena i na hiljade njihovih podanika postali heretici, želeći da prigrabi nešto od bosanske teritorije. Međutim, Kulin ban je na kraju neutralizirao krizu tako što je sazvao skup poglavara katoličke crkve u Bosni (tzv. skup na Bilinu Polju) 1203. god. na kojem je javno žigosano niz pogrešaka. Čini se da su se te pogreške više odnosile na nemar u vršenju vjerskih obreda nego na ozbiljnu doktrinarnu herezu...Sam Kulin ban, **koji je oduvjek tvrdio da je dobar katolik**, umro je sljedeće godine.[311] Ovaj podatak je izmišljen i nema dokaza. Naprotiv podaci dokazuju da je glavni "heretik" prije svega u Vukanovom pismu Inoćentiju III stoji da je Kulin sa cijelom porodicom heretik. Kako bi onda primao u zaštitu patarene iz Splita, Zadra i Trogira. Ta on je glavni zaštitnik priora Crkve bosanske na tom historijskom zboru na Bilinu Polju 1203.g.

Prosto je nevjerovatno da se je N. Malcolm upustio da tako piše, a da pri tome nije ponudio niti jedan argument da je potvrdi.

Ono što začuđuje skup na Bilinu Polju naziva skup poglavara katoličke crkve u Bosni 1203. god. na kojem je javno žigosan niz pogrešaka.[312] Je li moguće da on nezna da katolička crkva u Bosni tada nije postojala!? Evo jedne tvrdnje N. Klaić koju će ona kasnije dokazati: bosanska biskupija nikada nije bila organizirana u Bosni. Dakle to pisanje N. Malcolma i sve slične treba apsolutno odbaciti.

Potražit ćemo argumente za utvrđivanje još nekih relevantnih činjenica o Crkvi bosanskoj (treba podrazumjevati manihejskoj).

Prema sadržaju „Abjuracije" iz 1203. god. na Bilinu Polju, to nije skup poglavara katoličke crkve nego su na skupu glavni subjekti:

---

[310] N. Malcolm, CD, str. 21

[311] Ibid, str. 21.

[312] N. Malcolm, CD, str. 21, a na strani 44 taj isti skup naziva skup bosanskog svećenstva!

1. Kulin ban (za kojeg svi dokumenti tvrde da je dualist (krstjanin) a ne katolik.

2. Predstavnik pape Inoćentija III Ivan de Casamaris priznati stručnjak za ocjenu hereza.

3. Marin arhiđakon dubrovački najvjerovatnije kao prevodilac i bar donekle poznavalac krstjana u Bosni.

4. Sedam priora "krstjana" (sa magistrom na čelu) predstavnika vjernika Crkve bosanske čitajte manihejske.[313]

5. Veliki broj naroda, naravno Bošnjana, (nema u Bosni ni Srba ni Hrvata).

Abjuraciju je prvi potpisao ban Kulin a zatim sedam čelnika poglavitih krstjana Crkve bosanske i to: Dragiša, Dragota, Ljuben, Ljubin, Pribiša, Radoš i Vlado.[314]

Naziv **krstjani** koji znači vjernici Crkve bosanske pravi sljedbenici Krista najviše je zasmetao iskusnom stručnjaku Ivanu de Casamarisu pa je zahtijevao da bude bitan dio izjave onaj koji je od njih tražio da se ubuduće **neće zvati "krstjani" nego braća**. Ubuduće neće u svoje hiže primati manihejce. Nosit će svećenici istovjetan ogrtač dug do članaka kako bi se na javnim mjestima jasno znalo tko su.

Nakon završenog posla na Bilinu Polju na kojem je pored navedenih glavnih ličnosti bilo prisutno i mnoštvo Bošnjana iz mjesta i okoline. Casamaris je prema papinu planu morao otići u Ugarsku kod Emerika. Sa njim je Kulin naredio da odu njegov sin ispred njega i dvojica priora Dragota i Ljuban u ime "krstjana" - vjernika i svećenstva Crkve bosanske da pred Emerikom i nadbiskupom iz Kaloče posvjedoče izjavu sa Bilina Polja i potvrde obavezu da će se iste pridržavati.[315] Dakle nikakvi katolici.

Šta još možemo saznati iz sadržaja abjuracije što se ne slaže sa zaključcima Noela Malcolma i njemu sličnim?

Nada Klaić je podvrgla naučnoj kritici najprije ranije nabrojane historičare - povjesničare i našla da nisu bili, neko manje neko više, dovoljno objektivni. Prikazivali su Kulina u najmanju ruku kao vazala ugarskog dvora i samim tim i Bošnjane i Bosnu kao vazalnu zemlju. I onda na jednom mjesto uskliknula: "Ta na Bilinom Polju je prisutan i "Culinus-dominus Bosne".[316] Što će reći da ima veći značaj od bana, to je gotovo nivo kralja, a Bosna vrijednost kraljevine, iako ona to nominalno nije, ali de facto jeste, što se vidi iz istupanja u Budimpešti papinog legata, Ivana de Casamarisa i njegovih izvještaja Inoćentiju III, nakon dolaska u Rim sa sabora na Bilinu Polju 1203. godine.

---

313 Franjo Šanjek, Bosansko-humski krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku, Zagreb,1975. god., str. 55.-63. i S.H. Alić, CD, 163, posebno fn br.32 i 33; D. Farlati CD, str.29.

314 D. Farlati, o.c.p. 29; F. Šanjek, Bosansko-hercegovavčki krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku, Zagreb, 1975, p. 56-64; prenijeto od E. Imamović, CD, str. 176.

315 N. Klaić, CD, str. 79.

316 Ibid, 79.

Pogrešna i netačna su bila ona tumačenja, da su se za Kulina pojavile povoljne okolnosti da ne mora provesti abjuraciju potpisanu na Bilinu Polju, jer se Ugarska našla u nevoljama zbog ugroženosti istočnih granica, i nekih unutarnjih trvenja, pa Emerik nije mogao napasti Bosnu.

N. Klaić otkriva da su Kulin i njegova Bosna toliko jaki da je Emerik ustvari nije mogao niti smio napasti.

Kulin je toga bio svjestan i on je na Bilinom Polju zapravo mudro riješio odnose sa papom, osiguravajući istovremeno miran i nesmetan rad svojoj Crkvi bosanskoj.

Naime, Emerik je tada najviše bio zauzet jer je provalio u Rašku, potčinio Stefana Nemanjića zvanog Prvovenčani i proglasio se za kralja Raške i smatra je svojom zemljom. Zbog toga je dopustio da mu Mlečani zauzmu Zadar. Kulin se osjeća ravnim Emeriku i zato i sam upada u Rašku. Zbog toga Emerik umjesto da povede križarski rat kako je papa Inoćentije III prije godinu dana mislio, on šalje tužbu papi protiv Kulina.

"On prijavljuje Kulina kao bezbožnika! jer Kulin je navalio sa mnoštvom pagana i odveo u robstvo "neke kršćane" podložne ugarskoj kruni. Emerik se tuži da Kulin prijeti da će i preostali dio zemlje Raške zauzeti." [317]

Mi, dakle, iz dosadašnjih udžbenika i druge historijske literature nismo znali za toliku snagu Bošnjana, njihovog bana Kulina i njihove Crkve bosanske.

"No, što Kulin znači tada za Bosnu (i Bošnjane, dodao H.Z.) doznajemo posredno s "heretičkog zbora" na Bilinu Polju u travnju 1203. godine. Da je naime, pisar htio kazati da je Kulin samo ban, onda bi odabrao drukčiji poredak riječi. Rekao bi: "presente domino Culino, bano Bosne".

Prema tome Kulin uzima naslov "gospodina da pokaže kako je njegova vlast nad Bosnom jača od banske". To potvrđuje i sam Emerik, pišući Inoćentiju III ističe da je zapečaćene članke s Bilina Polja dao "domino iluius tere filio scilicet memorati Culini, qui tunc apud nos erat". U istom Emerikovom pismu uzalud tražimo i najmanji trag Kulinova vazalnog odnosa prema ugarskom kralju." [318]

Dakle, navedeni dokumenti kako ih je maksimalno korektno, naučno analizirala i protumačila N. Klaić, definitivno su otklonili sve dosadašnje neistine o tome kako je navodno Kulin bio vazal ugarskim vladarima. Vidi se dakle, da Emerik nema snage da se upusti u ratnu avanturu protiv Kulina radi istrebljivanja "heretika" iz Bosne.

Vratimo se malo događaju na Bilinu Polju od 08.04.1203.g. Dakle sve ono što mu je prethodilo, sam sabor a posebno učesnici sabora i potpisnici **abjuracije** pokazali su Bošnjanima i Casamarisu, a on onda Emeriku, pa

---

[317] Vidi fusnotu 162 u knjizi N. Klaić, CD, str. 79.
[318] N. Klaić, CD, str. 79.

snaga **krstjani**, vjernici Crkve bosanske.

Oni sami kategorički tvrde da niti su katolici niti pravoslavci, a nema ni imena bogumili. Oni su zapravo dualisti, što je jednako manihejci. Njih Kulin ban cijeni i voli i sam je sa rodbinom krstjanin. Država funkcionira, manihejska Crkva bosanskih krstjana funkcionira, potpuno su samostalni. Ni od koga ne traže bilo kakvu pomoć ni država ni ta do tada ostalom svijetu malo poznata Crkva bosanska - manihejska.

Bošnjani su, dakle, dočekali XIII st. sa jakom i prostranom državom, moćnim, uglednim časnim banom čija je vlast nad Bosnom jača od banske, sa jakom i moćnom manihejskom Crkvom bosanskih krstjana, koja razumije se nije ni katolička ni pravoslavna. Bošnjani imaju i vlastelu iz čijih je redova "bano Culino domino Bosne".

Dakle, da se podsjetimo o čemu je legat rimskog pape Ivan de Casamaris izvijestio ugarskog kralja Emerika kad je sa zbora na Bilinu Polju kod Zenice otišao u Budim i nakon toga papu Inoćentija III kad je iz Budima došao u Rim?

Da Bošnjani imaju jaku državu na čelu sa jakim banom Kulinom koji potiče iz jakog sloja vlastele, dakle imaju plemstvo, da imaju Crkvu bosansku, dakle imaju i sveštenstvo (svećenstvo) čiji predstavnici su bili onih sedam priora - poglavara iz sedam sjedišta centara Crkve bosanske širom Bosne, da Bošnjani govore bosanskim jezikom, da pišu svojim pismom **bosančicom**, jer su se tim pismom potpisali tih sedam priora na čelu s banom Kulinom, da je Bosna prostrana zemlja više od deset dana hoda, da u njoj nema katolika ni pravoslavaca, da bi u njoj tek trebalo osnovati najmanje četiri katoličke biskupije, ako se potpisnici budu pridržavali abjuracije. To za Emerika nije bila novost, ali za Inoćentija III vjerovatno jeste.

Vrlo je važno zapaziti da su se svi Bošnjani priori Crkve bosanske na čelu s Kulinom banom na Bilinom Polju potpisali **bosančicom**, kojom je ranije bila napisana Povelja Kulina bana i njegova ploča, a to je još jedan dokaz da u Bosni nije bilo katoličanstva ni pravoslavlja, jer pravoslavci su uvijek pisali ćirilicom, a katolici latinicom, ali u Raškoj i Hrvatskoj a ne u Bosni. Jer u Bosni kako vidimo nije bilo ni katolika ni pravoslavaca.

U do nedavnim tumačenjima tih događaja iz 1203. g. pisalo je da Emerik nije mogao vojnički osigurati sprovođenje abjuracije jer je Ugarska tada bila izložena unutarnjim teškoćama i opasnostima na istočnim granicama, pa je Kulin ubrzo prestao da se iste pridržava i krstjani nastavili raditi kako su radili i prije događaja na Bilinom Polju. Nada Klaić u citiranom djelu to tumači bitno drugačije. Ona uvjerljivo dokazuje da Kulin ban nije ni bio u inferiornom položaju u odnosu na Emerika. On tada nije htio imati papu protiv

Bošnjana, a Emerika se on nije bojao. Naime, Emerik je tada potčinio Rašku i već nosio naslov "raškog kralja" i papi je govorio o Raškoj kao o zemlji koja pripada Ugarskoj kruni. Za papu je to bilo jako važno jer se nadao da će Rašane vremenom prevesti u katolike.

Dalje N. Klaić piše, "Kulin je s vojskom provalio u Rašku i prijeti da će je zauzeti." On dakle kao Emerikov suparnik upada u Rašku, koju Emerik tada smatra svojom zemljom, što govori da je Kulin potpuno jak i suveren koji se nije ni bojao Emerika. Zato nije ni namjeravao da se pridržava abjuracije sa Bilina Polja iz 1203. godine.

Sva kasnija zbivanja su pokazala da je ovo bio Kulinov diplomatski taktički mudar potez kojim je on pobijedio, naoko je problem bio riješen, a zapravo manihejska Crkva bosanska je nastavila svoj rad. Ali saznalo se i to da u Bosni najvjerovatnije nikad nije niti osnivana katolička biskupija te da tu i nema katolika.[319]

Eto, N. Klaić dokazuje da na Bilinu Polju nije bio zbor katoličkih prvaka. N. Malcolm tvrdi da je to bio skup prvaka katoličke crkve! Ko su onda bili kad nijesu postojali katolici? Tačniji su podaci N. Klaić jer su zasnovani na Emerikovom pismu papi kao nesumnjivom izvoru, dok N. Malchom piše bez osnova.

Sve što smo kod nje pažljivo analizirali ona je saznala iz sadržaja pisma kojeg je Emerik uputio papi po onom istom Ivanu de Casamarisu kad je on iz Bosne otišao u Ugarsku i donio potpisanu abjuraciju i vjerovatno boravio tamo izvjesno vrijeme.[320]

To je dakle razlog zašto se nije ni poslije abjuracije mogla uspostaviti niti jedna od namjeravane četiri katoličke biskupije u Bosni, koje su u tom vremenu bile Casamarisove iluzije.

---

319 To smo nadam se dokazali, pored ostalog citiranim nalazima iz navedenih djela: N. Klaić, Srećka M. Đaje, S. H. Alića, Miroslava Krleže i dr.
A djelovalo je vrlo začudno kad je kardinal Vinko Puljić 02.09.2000.g. održao misu za mir i oprost na Bilinu Polju i kongres Vrhbosanske nadbiskupije sa 150 svećenika na kojem je pored ostalog rekao: "Prvi dokument spomena nadbiskupije potječe iz daleke 1089.g.
Zenica i Bilino Polje izabrani su za održavanje jubilarnog euharističkog kongresa iz tih historijskih razloga. Na tom mjestu Kulin ban i predstavnici ondašnje crkve prihvatili su katoličanstvo kao svoju vjeru, posvjedočili pred papinim izaslanikom svoju odanost papi."
Ovo na izvjestan način liči na postupke kad su neki srpski vjerski i državni dužnosnici na Kosovu slavili poraz u bitci sa Osmanlijama 1389.g.
Historijska je činjenica, katolici: papin izaslanik Casamaris, ugarski kralj Emerik i rimski papa Inoćentije III su diplomatski poraženi od strane Kulina bana i sedam priora Crkve bosanske.
Na isti način se nažalost današnja katolička bosanska nadbiskupija ponaša i sa nezasluženim skupovima na Bobovcu. Jer na Bilinu Polju i na Bobovcu su se borili za samostalnost Bošnjani, a ne Hrvati.

320 Preuzeta od N. Klaić sa str. 79. i fusnota 162, a glasi: Na to pismo inače davno poznato, nedavno je upozorio S. Ćirković, Jedan prilog o Kulinu banu, IČ IX- X, 1959. god., str.71-77.

Naprijed smo naveli da su Ivan de Casamaris i Marin vjerovatno nekoliko sedmica 1203. godine istraživali po Bosni stanje vjere, pa kad nisu našli ni katoličku ni pravoslavnu vjeru nego samo krstjane (kristjane), našli su da je cijela Bosna "heretička". Oni su te krstjane tada čuli da sebe nazivaju još i bosanska vjera, pa su ih od tada često tako nazivali i u brojnim dubrovačkim dokumentima tako zapisali. Mnogi istraživači koji su se služili tim dokumentima krstjane Crkve bosanske baš tako i nazivaju bosanska vjera.[321] Oni dakle nisu naišli niti na naziv bogumili mada su oni iste vjere manihejske ali sa tim nazivom se zamagljuje manihejska suština. U Bosni se nisu zvali bogumili nego krstjani. Također i na više mjesta na nadgrobnim spomenicima - stećcima piše: "ase leži dobri Bošnjanin krstjanin vjere bosanske".[322]

Ili na drugom mjestu: Zavladala bosanska vjera, zavladao je bosanski Obred.[323] Ali u abjuraciji imaju važna mjesta koja pokazuju bar diskretno da se radi o manihejstvu:

1) Na Bilinu Polju sedam (priora) poglavitih krstjana pokazuju da su krstjani organizirani približno onako kako smo opisali da je bila organizirana manihejska crkva još za života Maniheja u Babilonu i u Siriji. Ali su se maskirali tako što su još krajem IX st. **osvojili** ćirilometodske samostane i pretvorili ih u manihejske hiže, a sebi dali ime krstjani. Dalje, pokazali su da su oni krstjani glavna odlučujuća vjersko-društvena snaga u Bosni, te da su odavno konstituirali vlastiti identitet. A Kulin ban im je zaštitnik i tu je dakle, već izgrađena glavna sprega te crkve i države.

2) U abjuraciji se traži da se odriču manihejstva i da ubuduće ne primaju maniheje u svoje hiže.

3) U abjuraciji na veoma promišljen način od vjernika bosanskih se traži da se ubuduće ne zovu krstjani već braća, kako se navodno tim jakim imenom ne bi vrijeđali drugi hrišćani (kršćani).[324] A to je zapravo bio pokušaj oduzimanja, uklanjanja imena tj. glavnog dijela identiteta.

U abjuraciji se dakle vidi da u Bosni nema katolika, nema pravoslavaca, a ne spominju se ni bogumili. Glavni razlog cijele drame od rimskog pape Inoćentija III do ugarskog kralja Emerika i svih sudionika na Bilinu Polju je Crkva bosanska i dualisti krstjani njeni **vjernici** odavno još od vremena Samuila učvršćeni u Bosni, precizno rečeno **to su Bošnjani dualističke manihejske vjere**. Oni u sprezi sa bosanskim banovima još od oko (971.-978.) do predmetne (1200.-1203.), dakle oko 225 godina rade svoj posao u Bosni i Humu i tek tada su javno jače napadnuti.

---

[321] Enciklopedija Jugoslavije, sveska 1 JLZ Zagreb, 1982. str. 33.

[322] Privatna zbirka fotografija stećaka Besima Spahića načelnika općine Zenica

[323] fra Leo Petrović, Djed Hrvata, kalendar Napredak 1942., str. 144-145. i J. Šidak, CD 101 i 254: "Kad bi smo htjeli da "bosansku vjeru" kako je Dubrovčani nazivaju, razlikujući je od rimske vjere, upoznamo isključivo po tom dokumentu (radi se o testamentu gosta Radina... itd, itd.)"

[324] J. Šidak, CD, str. 276., preuzeto od S.H. Alić, Ibid, str. 165.

Nakon zbora na Bilinu Polju 1203.g. napisane su hiljade (tisuće) stranica da opišu događaje od tada pa sve do pada Bosne 1463. pa i dalje kojima znatan dio autora permanentno nastoji umanjiti ulogu Crkve bosanske, a što više na mjesto nje ubaciti i istaknuti ulogu u Bosni i Hercegovini vijekovima nepostojeće katoličke biskupije, odnosno takođe nepostojeće pravoslavne crkve.

Dakle, papin legat Ivan de Casamaris se mogao uvjeriti da u Bosni i Humu nema katoličke biskupije niti pravoslavne episkopije. Nije našao nikakve crkveno feudalne posjede bez kojih se njihovo egzistiranje niti djelovanje ne može zamisliti. Nije našao nikakvih kršćanskih crkvi. Tek je po povratku u Rim papi Inoćentiju III predložio da bi trebalo u Bosni osnovati najmanje četiri biskupije, jer je Bosna prostrana zemlja, više od deset dana hoda. Krstjani Crkve bosanske imaju kompletnu crkvenu organizaciju čvrsto vezanu za državu i njenog vladara Kulina bana i svoja imanja takođe. Nikakav katolički biskup, niti pravoslavni episkop nije bio prisutan na skupu na Bilinu Polju 1203. god. jer te dvije crkvene organizacije u Bosni i Humu nisu postojale.

Na ploči Kulina bana iz 1183. je između ostalog uklesano: "sa pisa Radohna krstjanin" što je dokaz da krstjani postoje u Bosni mnogo ranije.

Ivan de Casamaris je doznao da je kod Bošnjana manihejsko vjerovanje, a da se svećenstvo pa i vjernici Crkve bosanske zovu krstjani. U abjuraciji potpisanoj od strane sedam priora (velikodostojnika) Crkve bosanske nalaze se oba imena, tj. i manihejci i krstjani. Imena katolika niti pravoslavaca nema, a nema ni imena bogumila ni patarena. U izjavi koju je vjerovatno sastavio Ivan de Casamaris se od priora Crkve bosanske traži da se ubuduće neće zvati krstjani nego "braća", te da ubuduće neće pružati utočište manihejcima. Iz čega se vidi latinska mudrost, na lukav i neprimjetan način eliminirati ime krstjani subjekta vjere, a rečenicom da u buduće neće pružati utočište manihejcima da ih uplaši te da sami prestanu bit manihejci.

ANEKS O NAZIVU KRSTJANI NAKON SPOZNAJA POSLIJE ZBORA NA BILINU POLJU 1203. GODINE

Da vidimo do čega je došao Salih H. Alić tokom njegovog istraživanja značenja apelativa krstjani u abjuraciji

O tome S. H. Alić piše:

"Iz samog akta abjuracije može se zaključiti da je zajednica **krstjana** 1203. god. bila već dobro organizirana i stabilizirana i to kao dominantna vjersko-društvena snaga u cijeloj tadašnjoj Bosni, jer su u raznim mjestima postojale njihove bratovštine, a njeni članovi **krstjani** imali su svoja privatna imanja, koja su oni očito naslijedili, a nisu im tek dodijeljena od države, a

pored njih se uopšte ne spominje neka druga zajednica (katolička niti pravoslavna - dodao H.Z.). To svakako ukazuje na dugu tradiciju, a ne na neku tek novu pojavu. Teško je zamisliti da bi se starješina **krstjana** (priores) pred papinim legatom u prisustvu njihovog zaštitnika (patrona) bana Kulina i sa znanjem Ugarskog dvora i prisutnosti dubrovačkog arhiđakona istupili kao predstavnici cijele svoje zajednice i davali obaveze i obećanja u ime sviju, da se je radilo o nekoj manjoj efemernoj pojavi nastaloj tek u posljednjih nekoliko godina." Ovo mišljenje i te kako ide u prilog i potvrđuje moju tezu, a posebno pobija tezu Maje Miletić koju je nekritički prihvatio Noel Malcolm da se radi o nekakvom kaluđerskom redu sv. Vasilija. Da bi **krstjani** mogli postati tako organizirani da imaju svoje "hiže" i svoja vjerska sjedišta po raznim mjestima tadašnje Bosne moralo je da prođe više decenija (po mom uvjerenju prošlo je više od 220 godina, dodao H.Z.) dok su to postepeno ostvarili, a prvi počeci vjerovatno još puno stariji".[325] Očigledno da nije znao za period kad su Bosna i Hum bili u sastavu Samuilova carstva, ali pravilno rasuđuje. On dalje govori o brojnim obilježjima vjere krstjana: o stećcima koji također govore da se ovdje radi o posebnoj vjeri, da se oni nisu zvali bogumili, nadošao je na manihejstvo. Kako u zemlji nije postojala crkvena vlast (zvanične crkve - dodao H.Z.) moguće je da se je forma vjere koju su krstjani zastupali vrlo rano i postepeno učvrstila.[326]

Sve prikupljene inforamcije kod pape Inoćentija III pokazuju mu da se radi o herezi vrlo bliskoj ili potpuno sličnoj katarima i patarenima, što ga je navelo da odluči da se protiv njih i bana Kulina poduzmu najoštrije mjere: progon, konfiskacija imovine, uništavanje koje je trebao izvesti ugarski kralj Emerik sa Kaločkom nadbiskupijom sve dotle dok se ostatak ne odrekne dualizma i pokori Rimskoj crkvi. Zar iko može povjerovati Maji Miletić i N. Malcolmu da bi se toliki međudržavni potresi mogli dešavati zbog nekakvih kaluđera?

Vidjeli smo papin legat Ivan de Casamaris i dubrovački arhiđakon Marin su možda više dana 1202/1203. g. obilazili Bosnu istražujući vjersku situaciju. Izvještava Casamaris papu: "Cijela Kulinova Bosna zahvaćena je tom herezom".

Salih H. Alić s pravom misli da su na sam tekst abjuracije uticale i brojne vanjske okolnosti, tj. "taj prvi važan dokument o bosanskim krstjanima ne može se uzeti kao potpuno vjerna slika njihovog heretičkog učenja u Bosni... nego je on pod već spomenutim okolnostima, slika vremena u kome je nastao. Očito je da su u tom cijelom procesu ban Kulin i zajednica **krstjana** bili stvarno pravi dobitnici...".[327] Iako je ona napisana pod prijetnjom križarskog rata.

---

325 Ibid, str. 171.
326 Salih H. Alić, Bosanski krstjani referat na simpozijumu u Bogomilstvoto na Balkanot str.170.
327 Ibid, S.H. Alić, CD, str. 164.

Jedan broj autora nastoji krstjane svesti samo na svećenstvo Crkve bosanske bez vjernika, što takođe nije tačno nego se taj naziv vremenom protegao na sve dualiste vjernike manihejske Crkve bosanske. Dakle, krstjanin Crkve bosanske znači vjernik te crkve bilo da je laik bilo da je svećenik. Nije se smjelo izgovarati ime manihejci, a jeste krstjani. I to je to.

Dakle, zvali su se krstjani - vjernici Crkve bosanske. To su dualisti kripto manihejci. Zašto "kripto" objasnili smo ranije.

Pratit ćemo još malo vrijednog naučnika S. H. Alića:

"Vrijedno je (misli na ime krstjani) navesti podatke iz nekoliko sigurnih i pouzdanih izvora:

1) Najstariji **pisani** izvor (u Bosni, dodao H.Z.) u kome se javlja ime "krstjanin" je svakako Kulinova ploča, vjerovatno iz kraja XII st. možda 1183. g. na kojoj je između ostalog urezano: "se pisa Radohna **krstjanin**".[328]

2) U Bilinopoljskoj abjuraciji od 08.04.1203. g. **bosanski krstjani**, očito na zahtjev papinog legata Ivana de Casamarisa, su izjavili da se ubuduće više neće nazivati **krstjani** već braća... da se tim imenom ne nanosi nepravda drugim hrišćanima." [329] Jer je to ime kako smo ranije objasnili značilo pravi kristovi ljudi, pravi kristovci. Time je htio zatrijeti identitet subjekta Crkve bosanske.

3) Bosanski ban Tvrtko u nedatiranoj ispravi, vjerovatno iz kraja 60 - tih godina XIV stoljeća predaje Stjepana Rajkovića... u vjeru dedinu i vse Crkve bosanske i vse **krstjane**, da mu je ruka i da mu se ne more svrći **vjera krstjanska** (treba čitati manihejska op. H.Z.) ni za jedan uzrok.[330] Ne znam kako Maja Miletić i Noel Malcolm prelaze preko, recimo, samo ove činjenice!!? Prema "teoriji" M. Miletić i N. Malcolma, gornji dio rečenice bi glasio: " ... da mu se ne more svrći vira kaluđerska ili vira monaška", što je apsurd.

4) Natpis na stečku kod Ustiprače pored puta prema Sarajevu, glasi (u sadašnjoj transkripciji): "Ovo kamenje izvuče Radovan s milim **krstjaninom** Radašinom za života".[331]

5) Upisujući u svoje knjige pisma kralja Ostoje i djeda Crkve bosanske, koja se odnose na Pavla Klešića, Dubrovčani navode da su ova pisma u Dubrovnik donijeli "starac Mišljen i starac Bjelko i Stojan **krstjanin**, Ratko **krstjanin**, Radosav **krstjanin**, Radak **krstjanin** i Dobrašin **krstjanin, koji su rekli "da ih je poslao kralj Ostoja i gospodin djed**." [332]

---

[328] Vidjeti fn. 38 kod S.H. Alić, CD str. 165. gdje navodi više pomoćnih i važnih izvora

[329] S.H. Alić, CD str. 165 Vidjeti fn 39.

[330] Ibid S. H. Alić, CD str. 165 fn 40.

331 " " " " 41.

332 " " " " 42.

6) Gost Radin Butković zavješta šest stotina dukata i određuje svoga nećaka gosta Radina Seoničanina... da od tog iznosa trista dukata razdijeli onima "kji su prave vere apostolske, **praviem krstjanom** ... i praviem... **krstjanicom**..." [333]

Ovaj pridjev apostolski kako smo objasnili ima manihejsko značenje.

U Pljevaljskom Zborniku"... proklinju se... vsi naricajuštei se **krstjani** i **krstjanice** a zatim posebno Radin gost hercegov da bude proklet."[334]

7) U aktu izmirenja hercega Stjepana Kosače od 19. jula 1453. g. prilikom pomirenja sa sinom..." i na toi postavismo svjedoke i sreditelje vjere naše djeda bosanskoga i š nim **12 poglavitijeh krstjana** i 12 našijeh plemenitijeh vlastela".[335]

8) U turskom popisnom defteru za Bosnu iz 1528-1530. g (Arhiv u Istanbulu, br. 157) navodi se da u selu Orahovici, župa (nahija) Neretva postoji zemljište "Babino brdo", koje je prokleti kralj... oduzeo od **krstjana**...[336] (vjerovatno Tomaš, dodao H.Z.).

9) Na stećku u Zgunji, župa Osat u istočnoj Bosni piše: "Ase leži Ostoja **krstjanin** na Zguno". U turskom popisnom defteru za Bosnu iz prve polovice XVI st. (Arhiv u Istanbulu br. 432, fol. 84. verso) evidentirana je "baština **krstjana** Ostoje i Vladislava u selu Donji Zgunj iste župe". Napominjem da sam nazive krstjani i krstjanice podvukao da istaknem njihov značaj.

Ovih nekoliko neoborivih historijskih izvora što ih je naveo izuzetno vrijedni naučnik i istraživač Salih H. Alić jesu komplementarni mojoj tezi o kojoj sam već dosta napisao, nedvojbeno dokazuju da su se vjernici Crkve bosanske nazivali **krstjani** a ne bogumili i ne patareni, kako se ranije mislilo i da nikako nisu u pravu Maja Miletić, Noel Malcolm i oni koji misle kao oni da naziv krstjani kod vjernika Crkve bosanske znači kaluđeri. On u Crkvi bosanskoj ima manihejski sadržaj i manihejsko značenje. Oni su znači organizatori i subjekti srednjovjekovne bosanske vjere, vjernici manihejske Crkve bosanske koji su svojim višestoljetnim upornim radom izgradili vlastiti identitet, vlastitu, prema nalazima i ocjenama Baselskog katoličkog koncila (1431.-1449. god.) varijantu **manihejske bosanske vjere**, vlastitu Crkvu sa posebnom hijerarhijom, sa svojim vlastitim uvijek prijateljskim odnosom i stoga jakim ugledom u bosanskoj državi. Zato su je bosanski vladari uvijek više cijenili od susjednih pravoslavne i katoličke vjere. Jer im se ona nije miješala u politiku kao što su se katolička i pravoslavna miješale vladarima u susjednim državama. Radila je svoje vjerske poslove, a državne samo kad

333 Ibid S. H. Alić, CD str. 165 fn 43 i 44.
334 Ibid, S. H. Alić, CD str. 165 fn 45.
335 prenijeto iz S. H. Alić, CD, str. 166. fn 46. odnosi se na ime krstjani što S.Alić pokazuje
336 prenijeto iz S. H. Alić, CD, str. 166. fn 47.

bi vladar pozvao djeda Crkve bosanske i druge velikodostojnike da nešto privremeno pomognu kod rješavanja nekog iskrslog problema i naravno stalni zadatak je bio da Bošnjane učeći ih dobrom moralu i patriotizmu drže u što većem jedinstvu i slozi.

POKUŠAJ DEFINICIJE CRKVE BOSANSKE

Kao što stoljećima imamo Crkvu grčku - pravoslavnu
Kao što stoljećima imamo Crkvu italijansku, rimsku - katoličku

Tako smo stoljećima imali Crkvu bosansku - manihejsku

Na čelu Crkve grčke - pravoslavne je Carigradska patrijaršija u Carigradu sa vrhovnim poglavarom Carigradskim patrijarhom

Na čelu Crkve rimokatoličke je Rimska kurija sa vrhovnim poglavarom rimskim papom.

Na čelu Crkve bosanske - manihejske je skup priora na čelu sa didom (djedom) vrhovnim poglavarom iste.

Ta je objektivna situacija bila:
Vjernici Crkve grčke su hrišćani, oni su tada istočno van Bosne;
Vjernici Crkve rimske su kršćani, oni su tada zapadno i sjeverno van Bosne;
Vjernici Crkve bosanske su krstjani, oni su u Bosni.

Sve tri vjere na svoj način tumače Isusa Hrista (Krista), s tim što su hrišćani i kršćani monoteisti, a krstjani dualisti. Oni u Krista vjeruju prema Manihejevoj dualističkoj kristologiji.

Da su vjernici Crkve bosanske bili ostaci bilo kojeg monaštva kako misli N. Malcolm, sukob sa Rimom bi bio blaže naravi jer bi razlike bile površne unutarvjerske. Ali nije bilo tako, to su bile u pitanju velike vjerske razlike. Oni su bili dualistička vjera a ne sekta ili hereza.

Činjenica da je papin legat Ivan de Casamaris 1203. god. u Bosni zatekao krstjane koji su uputili svojih sedam priora-predstavnika na skup na Bilinu Polju 08.04.1203. godine ukazuje da su oni već moćna organizirana snaga koja u državi Bosni postoji od davnina, te da to nisu bili babuni što ih je protjerao Stevan Nemanja iz Raške. Niti su to oni nastali od dvojice patarena Mateja i Aristudija porijeklom Grci koji su došli iz Italije, koje je splitski nadbiskup

Bernard protjerao iz Splita i Trogira, što im je Kulin ban pružio zaštitu 1200. god. Kako su neki od autora o ovoj temi pretpostavljali, da su nastali od njih i njihovih sljedbenika. Radi toga ih pogrešno zovu patareni.

Korijeni krstjana tvoraca Crkve bosanske i cijele njene hijerarhije sežu u daleku prošlost!!!?

Istočni babuni i bogumili i zapadni patareni bježali su kod svojih istovjernika u Bosnu, koja je od davnina imala svoje krstjane koji su osnovali svoju Crkvu bosansku nad kojom nije vladala ni Rimska kurija ni Carigradska patrijaršija. Ona je dakle bila samostalna i nezavisna. Tako je normalno što su protjerani dualisti bilo sa istoka bilo sa zapada mogli naći pravo utočište u Bosni kod gostoljubivih krstjana, čiji se (vjerovatno) upravnik „hiže" zvao gost, a to je izgleda bio visok položaj u hijerarhiji Crkve bosanske.

Pored onoga što smo mi naveli, ovdje želim usmjeriti pažnju čitaoca na ono šta o tom dolasku "hereze" sa zapada misli S. H. Alić. On o tome piše: "Što se tiče patarena, progonjenih 1200. godine u Splitu i Trogiru, koji su našli utočište u Bosni ili braće Mateja i Aristodija, slikara i zlatara iz južne Italije, koji su rano postali građani Zadra i odatle prije njihovog obraćanja u katolike, često putovali u Bosnu, ne mogu se ni oni smatrati kao stvarni začetnici bosanskih kristjana. Naime, ti heretici, koje je zvanična crkva progonila i osudila, nisu bili protjerani u Bosnu gdje su oni onda, kao posljedica toga, započeli heretičku djelatnost pod imenom krstjani, nego im je zvanična Crkva zabranila boravak kako u Splitu i Trogiru tako i u drugim katoličkim mjestima, kao pritisak da se pokaju i obrate, oni su se odlučili da potraže utočište gdje su znali da ga mogu naći, a to je tada bila samo Bosna, jer su tamo već odavno bili organizovani krstjani, nad kojim crkva zvanična nije imala nikakve vlasti. Jedna od optužbi Inoćentija III protiv bana Kulina bila je upravo ta što je on dao utočište tim osuđenim hereticima... Bosna je bila jedina njihova mogućnost. Kod heretika u Dalmaciji sigurno je bilo poznato kako je bilo stanje u Bosni, što su u ostalom mogli saznati od Mateja i Aristodija, koji su ranije duže boravili u Bosni... Braća Matej i Aristodije su se na kraju, oko 1200. g. pokorili katoličkoj crkvi, pa im je ona vratila imanja, koja su im ranije, zbog širenja hereze u Dalmaciji bila zaplijenjena." [337] Sve ovo sam citirao da bismo shvatili da učenje Crkve bosanske nije došlo sa Zapada.

"Da je to bila neka manja pojava, dovoljno bi bila jedna strogo izrečena zabrana i prijetnja sa najavom odgovarajućih mjera, pa da se problem smatra riješenim, a ne jedna prava manifestacija, moglo bi se reći međunarodnih proporcija." [338]

---

[337] J. Šidak, CD, str. 30, 74, 277, 301 i 302.

[338] S. H. Alić, CD, str. 170.

Upravo obrnuto misli Noel Malcolm kad piše da je na Bilinu Polju održan "skup poglavara katoličke crkve na kojem je javno žigosan niz pogrešaka". Kojih poglavara? Nije bio niti jedan poglavar kat. Crkve iz Bosne, jer nje u Bosni nije bilo.

Nada Klaić nudi dovoljno relevantnih dokaza da katoličke crkve niti njene biskupije u Bosni ni tada niti je bilo za narednih 250 godina. I eto sve ovo do sada što sam citirao uvaženog S. H. Alića, N. Klaić i J. Šidaka je dovoljno da pobije mišljenje Noela Malcolma i njemu sličnih.

Kad smo, nadam se, dovoljno utvrdili da u Bosni nije bilo katoličke biskupije a još manje pravoslavne episkopije. Na Bilinu Polju nije bilo Bošnjana biskupa ni episkopa. Ne može se govoriti ni misliti o feudalnom dobu u Bosni niti o Bošnjanima bez religije i bez svećenstva kao važnog sloja feudalne klase.

U Bosni je to na vrlo skroman način bilo svećenstvo Crkve bosanske.

Bosna je, razumije se bila feudalna država, ali izgleda sa znatno umjerenim prirodnijim tipom društvenog sistema, zahvaljujući upravo krstjanima.

3. BOŠNJANIN BAN MATEJ NINOSLAV (1230.-1249.)

Nakon Kulinove smrti Bosnom vlada njegov sin Stepan ili Sibislav (1204.-1227. ili 1230.) o kojem nema dovoljno podataka, ali nema ni onih koji bi govorili suprotno.

Vidjeli smo sa kakvim su sve dostignućima Bošnjani dočekali XIII stoljeće. Međutim, dosadašnja historiografija do Nade Klaić je što svjesno, što nehotično načinila jako neistinite, mjestimično potpuno pogrešne prikaze i opise Bošnjana i njihove države Bosne u XIII stoljeću.

Čitajući brojne nove argumente i mnoge rezultate istraživanja N. Klaić morat će se izvršitit temeljita revizija svih ranijih "znanja" uzimajući za osnovu upravo njene rezultate, o čemu je bilo riječi u predgovoru i na više mjesta u ovoj knjizi.

Novi neuspjeli pokušaji i pritisci Rimske kurije na Bošnjane i bana Mateja Ninoslava 1230. - 1249. da se u Bosnu prihvati katoličanstvo i da se u njoj osnuje katolička biskupija

Nakon što se Rimska kurija uvjerila da je skup na Bilinu Polju bio samo diplomatski mudar postupak Kulina bana, te da se priori manihejske Crkve bosanske nimalo ne pridržavaju potpisane abjuracije.

Rimski papa Honorije III 1216.-1227. je 1221. god. u Ugarsku uputio svoga legata **Akoncija** da otuda pokuša ući u Bosnu, da ocijeni stanje da li bi se moglo započeti djelovati i osnovati katolička biskupija u njoj.

Istovremeno je naredio kaločkom nadbiskupu **Ugrinu** da zajedno sa Ugarskim dvorom isplanira i organizira križarski rat protiv Bošnjana. On i katolički nadbiskup Ugrin nisu uspjeli ništa. Nisu se usudili ići na Bosnu. Akoncije je samo mogao konstatirati da u Bosni suvereno vlada manihejska Crkva bosanska. Rimska kurija i evropski vladari su se uvjerili da u Bosni nema katolika i zato je zovu heretičkom zemljom.

A onda novi papa Grgur IX 1233. ponovo upućuje svog legata iz Ugarske, Jakova Pekorarija da u Bosni postavi četiri biskupa latina (to je onaj prijedlog i kasnije plan Ivana de Casamarisa o potrebi osnivanja četiri katoličke biskupije). On nije uspio postaviti četiri nego samo jednog Nijemca Johannesa Wildeshausena, ali to je mudri Ninoslav diplomatski riješio kao i Kulin ban i sve će nadmudriti i narednih godina. Navedeni biskup nije uspio ni zakoračiti u Bosnu kao što nije uspio zakoračiti niti jedan sve do Štadlera 1882. godine. Zato je ponovo uz jake prijetnje ili uz vođenje krstaškog rata za "novog" biskupa za Bosnu postavljen dominikanac Ponsa ... 1238.[339]

Kako se ni ovaj nije usudio sam ići u Bosnu "Kaločki nadbiskup Benedikt se nudi papi da će protiv bosanskih heretika povesti križarski rat".[340] Ali ga kako ćemo vidjeti nisu uspjeli povesti. Iz cijele historijske građe se vidi da su to sve bili uzaludni pokušaji, jer su bosanski vladari i Crkva bosanska bili jedinstveni sa narodom - Bošnjanima.

Period 1240. - 1250. se u svim katoličkim izvorima smatra prelomnim. Definitivno se zaključilo da se u Bosni još za dugo ne može osnovati niti jedna, a kamoli četiri biskupije. Odlučeno je da se planirana biskupija ipak osnuje, ali da se smjesti u Đakovu koje je tada pripadalo Ugarskoj (Mađarskoj).

Ono što smo ranije znali o Bošnjanima i Bosni, te o njihovom banu Mateju Ninoslavu, u vrijeme njegove vladavine, najvećim dijelom je iskrivljeno i veoma malo u odnosu na pravu istinu.

Glavni historijski izvor je njegova povlastica koju je on dao Dubrovčanima 22.03.1240. godine u kojoj na samom početku piše: "Jaz Matej Ninoslav po mislosti bože veliki ban bosenski".[341]

Nada Klaić je gotovo poništila činjenicama dosadašnja "znanja" i uzela, osim povlastice Dubrovčanima od 22.03.1240.g. još tri vrlo važna pisma pape Grgura IX, koja je on poslao u istom danu 10. oktobra 1234. godine.

1. Mateju Ninoslavu vladaru Bosne;
2. Sinu Andrije II Arpadovića hercegu Slavonije Colomenu
3. Dominikancima koje je namjeravao poslati u Bosnu.

---

339 N. Klaić, CD, str. 101; J. Šidak, CD, str. 193.
340 N. Klaić, CD, str. 104.
341 N. Klaić, CD, str. 97.

"Niti jedna riječ u ovim pismima, piše N. Klaić, ne upućuje na zaključak da je Ninoslav tada ugarski vazal."[342] Nama je ova činjenica od izuzetnog značaja koliko s političkog još više sa vjerskog stajališta, jer ako Bosna nije ugarski vazal onda ni Kaločka nadbiskupija nije gospodar u Bosni u vjerskom pogledu.

Bosanski ban Matej Ninoslav, vrlo mudar i sposoban, napisao je papi Grguru IX protesno pismo u kojem ga obavještava da protiv njega sin ugarskog kralja Andrije herceg Koloman koji je tada vladao Slavonijom priprema krstaški (križarski) rat. Ali mu je kao uzgred napisao i o svom "prelasku u katolike", te kako on osobno kao vladar Bosne širi katoličanstvo u Bosni. Pismo je bilo tako sročeno da se papa Grgur IX jako obradovao jer eto Ninoslav sam u svojoj zemlji širi katoličanstvo. Onda nije potrebno organizirati križarski rat.

Papa je Ninoslavu odgovorio na njegov protest protiv Kolomanovog ponašanja prema njemu - velikom banu, sad Grgur IX postupa s njim kao sa pravim sinom svete majke crkve... i veseli se što je: "iz tmine doveden na svjetlo istine." Kolomanu i njegovim saradnicima je zaprijetio: "I neka se, niko ne usudi protiv Ninoslava, tako dugo dok je katolik smetati u njegovoj zemlji."[343]

Iz ovog odlomka njegova pisma papi i papinog odgovora njemu vidi se da je uz pomoć Kaločke nadbiskupije i ostalog dijela Ugarskog dvora Koloman namjeravao napasti Bosnu radi njenog osvajanja, a izgovor je uvijek pa i tada bio radi njenog "čišćenja" od hereze i da su se pripremali dominikanci iz Ugarske početi ubacivati u istu da najzad počnu pokrštavati Bošnjane. Međutim, Matej[344] se poslužio istom onom diplomatskom taktikom kao i prije tridesetak godina Kulin ban. On dakle papu uvjerava da je sam prešao u katolike, te da se Bošnjani pridržavaju abjuracije. A to je bio san rimskih papa i Rimske kurije da prvo vladara uvuku da pređe u katolike, a onda bi on vodio Bošnjane za sobom da i oni počnu prelaziti u katolike.

No Grgur je kasnije od dominikanaca ipak tražio da idu u Bosnu, jer nije bio zadovoljan stanjem u njoj i tražio je rezultate. Pisao je još pisama, ali nisu se sva odnosila na Bosnu.

"Sva papina pisma bez razlike govore o križarskom ratu kao o budućem poduhvatu na koji se spremaju ugarski križari pod vođstvom hercega Kolomana i budućeg bosanskog biskupa Ivana. Očito je, dakle, da biskup

---

342 N. Klaić, CD, str. 97.

343 Ibid, CD, str. 95.

344 Ibid str. 98. - 99. O Mateju Ninoslavu vjerovatno sin Sibislava a unuk Kulina bana koji je vladao 1232. - 1250. u dosadašnjoj historiografiji preovladavalo je ono što su o njemu i prilikama u Bosni u njegovo doba napisali V. Klaić u svojoj knjizi "Povijest Bosne", S. Ćirković u svojoj Istoriji srednjevjekovne bosanske države, Babić, Ferdo Šišić i dr. Sve to gotovo u cjelosti oborila je profesor dr. N. Klaić i došla do novih podataka o kojima ćemo samo kratko ubrzo napisati.

Ivan nije ni pošao u Bosnu! Ta on namjerava križarski rat voditi iz Ugarske. U svim kasnijim pismima je riječ o križarskom ratu, koji će se voditi u "Slavoniji", a ni jednom se ne spominje Ninoslavova Bosna."

Posljednja tri Grgurova pisma pisana još za života Andrije II datirana 09.VII i 20. X 1235. godine sadržajno se dopunjuju sa prethodnima, kad je posumnjao u Matejevu iskrenost.

Iskazujući hercegu Kolomanu posebnu milost, Grgur IX mu apostolskom vlašću potvrđuje "concessionem de terra Bosne a prefato rege patretno tibi liberaliter factum", jer on zna da je ta "koncesija" zakonska i brižno učinjena.

"Papi se dakako s ugarskog dvora moglo pisati svašta."[345]

Ali se iz daljih analiza vidi da otac Andrija II i njegov sin herceg Koloman još uvijek imaju ozbiljne namjere da osvoje Bosnu pod izgovorom da "čiste" heretike u njoj.

"Možda se sin Koloman nadao da će mu otac pomoći da osvoje Bosnu." Ranije se tvrdilo da mu ju je bio dao, a "kako bi Andrija II mogao dati sinu ono što tada nije imao!"

...Da su otac i sin zajedno sa (tzv. dodao H.Z.) bosanskim biskupom Ivanom još uvijek u Ugarskoj varali papu svjedoči novo Grgurovo pismo poslano još istoga mjeseca. Papa se obraća **bosanskom biskupu, priorima ostrogonskih**[346] **franjevaca i dominikanaca** zabranivši im da izvrše i objave nad kraljem Andrijom II "sentencije", tj. izopćenje o kojemu je govorio njegov poslanik.

Treće i posljednje pismo pape Grgura IX stvarno je blagi ukor bosanskom biskupu Ivanu koji nije otišao u Bosnu.

"... ne pristoji biskupu da traži dopuštenja da se povuče, jer ako je na sebe uzeo križ da se bori i borio se iako ga ratni napori pritiskuju, ljubav prema bogu i povjerenoj crkvi od njega zahtijevaju da se sve do smrti ne povuče od povjerene službe! Papa mu zatim citira primjere svetaca koji se nisu bojali umrijeti za Krista!"[347]

Dakle papa je ipak doznao da oni nisu niti išli u Bosnu, Andrija nije, Koloman je imao namjeru.

Bezizglednost odlaska je najbolje prostudirao i shvatio tzv. bosanski biskup Ivan u Đakovu koji, dakle, kad je shvatio situaciju, "odustaje i predaje službu prije nego što je ugarske križare poveo protiv bosanskih heretika".

---

[345] N. Klaić, CD, str. 98-99. iz praktičnih razloga nismo prepisivali izvore u kojima su papina pisma pa čitaoca upućujemo na navedene stranice knjige N. Klaić, a tamo su i njene fus note.

[346] Ostrogon, naše ime za mađarski grad Estergon.

[347] Nada Klaić, CD, str. 99.

On je dužnost predao Kolomanu i onda slijede novi pokušaji varanja pape od strane Kolomana. Koloman se još prije 26.04.1238. godine hvali papi da je s mnogo napora... "napokon zemlju Bosnu izveo na put katoličke čistoće."[348]

Papa je djelimice povjerovao u taj Kolomanov lažni izvještaj, jer mu drugo ne preostaje.

Papa sad istražuje ko bi mogao biti novi bosanski biskup u Đakovu i predlaže aprila 1238. godine kumanskom biskupu Teodoru da nagovori dominikanca Ponsu, ali da prihvati i zemlju Hum, koju je Koloman također "očistio".

"Najzad je i Grgur IX razabrao da Kolomanov izvještaj o uspjesima u Bosni nije bio istinit." Nakon izvjesnog vremena na Ugarskom dvoru su se složili da Ponsa bude biskup, ali mu nisu osigurali ni prihode ni slobodu da ode u Bosnu. Papa ponovo piše dvoru, ali i ostrogonskom[349] nadbiskupu Robertu "nalaže neka pomogne bosanskom biskupu, jer je Bosna još uvijek heretička... Pismo istog sadržaja upućeno je i drugom ugarskom mitropolitu, kaločkom nadbiskupu i njegovim sufraganima... te pismo pečujskim dominikancima".

"... Ninoslav, nema sumnje, nije pustio bosanskog biskupa Ponsu iz Ugarske da uđe u Bosnu."[350]

Nakon i daljnih papinih pisama i urgiranja akcije nisu uslijedile, papa je namjerno spomenute dominikance počeo nazivati bosanskim.

"Zatvarajući oči pred stvarnim neuspjehom čitave akcije papa zove **kaptol, biskupa i dominikance bosanskima kao da se doista nalaze u Bosni"!**

Tako crkvena politika Kolomana, Bele IV i pape Grgura IX u Bosni doživljava potpuni slom. Ninoslav čvrsto zatvara svoju zemlju i zato ga papa... ponovo naziva heretikom.[351] Ninoslav se vrlo vješto izborio protiv uspostave katoličke crkve u Bosni.

Je li kakav bolji uspjeh postigao novi papa Inoćentije IV.

Interesantno je da se bivšem tzv. bosanskom biskupu Ivanu 1246. godine učinilo da pomognut ugarskim dominikancima uz papin blagoslov smio bi se boriti protiv "heretika" - manihejaca u Bosni.

I kaločki nadbiskup Benedikt bi se uključio, pod uvjetom da tzv. bosanska biskupija ako se uspije uspostaviti bude njemu podređena. Sa radošću mu Inoćentije IV daje podršku, dajući mu pravo da raspolaže imanjima nevjernika kad ih bude oteo. U samom početku 1247. godine ponovo se javlja i ugarski kralj Bela IV da je i on odlučio da se bori protiv "heretika". A, razumije se želi osvojiti Bosnu pod tim izgovorom.

---

348 Vidi fn br. 44 kod N. Klaić, CD, str. 100.

349 N. Klaić, CD, str. 102.

350 N. Klaić, CD, str. 105.

351 N. Klaić, CD, str. 104.

Evo početka akcije: "Kaločki nadbiskup i tzv. bosanski nadbiskup idu pred papu da ga uvjere kako tzv. bosanska biskupija (koju namjeravaju osnovati ubrzo, dodao H.Z.) ne pripada rimskoj crkvi. Treba je podložiti kaločkoj crkvi, jer je kaločki nadbiskup vrlo mnogo za nju učinio. I papa najzad pristaje."[352]

Ali kad je to doznao Ninoslav koji je Ivana tolerisao jer je bio izvan Bosne, spremno ih je dočekao. Dakle, ovi su namjeravali da uđu u Bosnu i da ta biskupija bude podređena ugarskom nadbiskupu iz Kaloče, Benediktu i njegovim nasljednicima. Sve se to i te kako moglo upotrijebiti protiv Ninoslava.

Ninoslav mudar kao i nekad Kulin, šalje papi Inocentiju IV "vjerodostojna svjedočanstva" o čistoći svoje vjere, nakon čega papa obustavlja zamišljenu namjeravanu akciju i odmah šalje pismo kaločkom nadbiskupu da ne istupa protiv Ninoslava. I nema govora da se je u Bosni osnovala, pa niti o izmještanju katoličke biskupije iz Bosne u Đakovo. Ninoslav, kao i raniji svi vladari Bosne nije dopustio da se katolici uvuku u Bosnu.

Glavni izvor o Ninoslavu je Toma Arhiđakon iz Splita piše o njemu kao o moćnom bosanskom banu i velikom splitskom knezu. I sam Ninoslav se osjećao ravnopravan susjednim vladarima.

"Tako je Ninoslav ponovo odbio nasrtljive ugarske prelate od svoje zemlje, što mu je omogućilo do kraja života (ili vladanja) da zadrži položaj koji je stekao još 1233. godine kada ga upoznajemo kao samostalnog bosanskog vladara!"[353]

Navedeni dio historije Bošnjana i Bosne (1230-1249) bio je iskrivljeno prikazan da je Ninoslav 1237. godine bio pokoren, a 1244. godine se sam pokorio Beli IV itd., itd..

Na početku 1240. godine veliki ban Ninoslav u Dubrovniku potpisuje nove povlastice Dubrovčanima. To je bio drugi njegov dolazak kao velikog bana Bosne u Dubrovnik, prvi je bio 1235. godine, gdje se zakleo onim zakletvama, kojima se zakleo Kulin, kad je 1189.g. potpisao Povelju sa Dubrovčanima, dakle potvrdio ih je.

"Ninoslav se kleo knezu dubrovačkomu i sve opkine dubrovačkoj" i to "takvom kletvju klel kakonu se je ban Kulin klel".[354]

Ninoslav dopušta da hode Vlasi,[355] svobodno ih dobitak?, tako kako su u bana Kulina hodili bez vse habe i zledi... Ovu ispravu piše Desoje "gramatik" bana Ninoslava velikoga bosanskoga...

---

352 Ibid, CD, str. 105.

353 N. Klaić, CD, str. 105.

354 N. Klaić, CD, str. 116.

355 Vlah se tada u Bosni nazivao Dubrovčanin i Dalmatinac - Latin.

Međutim, ta kratka zakletva Ninoslavova je znatno bogatija od Kulinove - važna je i zato što pokazuje da je i Ninoslav kao i Kulin **samostalan vladar u svojoj zemlji**. To se vidi i po uređenju sudstva među "Srbima" i "Vlasima".... i zato Ninoslav dodaje: "Ako verue Srblin Vlaha da se pri pred Knezom; ako verue Vlah Srblina, da se pri pred banom, a inomu Vlahu da ne bude izma."[356] Prema tome banov sud je nadležan za sve prijestupe koje načine Dubrovčani i drugi latinski (vlaški) trgovci, što drugim riječima znači da Ninoslav ne dopušta da strani trgovci imaju u njegovoj zemlji bilo kojega drugog suca osim njega...[357]

Pri odlasku u Dubrovnik, on nije sam, prate ga njegovi boljari: **vojvoda** Juriša, tepčija Radon i njegov brat Simeon, **peharnik** Mirohna, dakle glavni njegovi **perjanici**...

Učini li koji njegov činovnik krivicu Dubrovčaninu, neka ga tuži banu i on će mu suditi. Za shvaćanje tadašnjeg položaja Ninoslava i njegova odnosa prema Dubrovčanima ili susjedima uopće neobično je važno i ovo obećanje: " I ako se razratit s kralem raš'kim da vas nedam ni vaš dobitek, pače da vi uhranu s v'sem vašim dobitkom."

Prema tome, Ninoslav obećaje Dubrovčanima zaštitu u slučaju rata s raškim vladarom, što znači da se osjeća dovoljno siguran i jak i, posve razumljivo **ravnopravan (ravan) susjednim vladarima**."[358]

Taj ugovor je ujedno i ugovor o *miru* čvrst i vječan.

... "O miru su sastavljene dvije "knjige": jednu knjigu uzel ban veliki Ninoslav s svoim bolarimi, a drugu knjigu uzel Tonisto knez i opkina grad'ska." ...[359] Tekst ovog mira, koji je izvanredan jezički spomenik (Bošnjana, dodao H.Z.) XIII stoljeća omogućuje nam da u pravom svjetlu vidimo položaj Ninoslavov u Bosni i njegov odnos prema ugarskom i srpskom vladaru, odnosno slavonskom hercegu Kolomanu. Poput pravog suverena Ninoslav samostalno, bez obzira na bilo kakva prava koja bi ugarski vladar prema literaturi trebao imati u Bosni, raspolaže javnim podavanjima ne samo u svojoj zemlji nego i u **zemlji svojih sinova**.

Utoliko je više što dubrovačkim trgovcima obećaje zaštitu od srpskog vladara. A mir je sklopljen nakon križarskog rata, za koji je herceg Koloman tvrdio papi da je uspio i nakon što se papa Grgur IX hvalio da su heretici u Bosni svladani.

---

356 N. Klaić, CD, str. 116.
357 Iz toga ugovora se vidi da su Vlasi i Srbli stranci za Bošnjane, dakle Bosna je zasebna država.
358 N. Klaić, CD, str. 117.
359 N. Klaić, CD, str. 116.

Međutim, da je Koloman obmanuo papu je dokaz da se u dubrovačko--bosanskim odnosima u petom desetljeću XIII stoljeća ništa nije promijenilo jest činjenica da početkom 1249. godine čekaju Ninoslava u Dubrovniku i jednostavno prepisuju onu zakletvu odnosno ugovor iz 1240. godine.[360]

No, ban je tada umro pa su Dubrovčani prepravili tekst na jednog od njegovih sinova na velikog bana Stjepana.

... Prema tome, u još nedovoljno poznatim okolnostima dolaze nakon Ninoslavove smrti na vlast njegovi sinovi, od kojih najstariji Stepan preuzima vlast kao veliki ban. Sinovi nastavljaju očevu politiku i zato se u Dubroviniku žure da sastave zakletvu.[361]

Navedena dokumenta:

Povlastica Dubrovčanima, i dvije "knjige" ugovora o miru, predstavljaju nezamjenjiv izvor iz kojeg se nedvosmisleno vidi da tadašnji Bošnjani Srble i Vlahe (Dubrovčane i Dalmatince, Latine) vrlo jasno tretiraju stranim državljanima ili strancima u Bosni, te da u Bosni ne žive Srbli niti Latini. U Bosni dakle žive Bošnjani, ma da se u navedenim dokumentima ne spominje njihovo ime, očigledno zato što se vrlo jasno podrazumijeva, tj. zato što je to tada potpuno poznato svima. A potpuno je jasno da se nikad u srednjovjekovnoj Bosni i Humu ne spominju imena Srbin ili Hrvat.

4. PRIJEZDA I U USORI (1233.-1267.)

Ona saznanja o drugoj polovici XIII stoljeća što smo ih učili o vazalstvu Bosne od V. Klaića, F. Šišića, M. Dinića, S. Ćirkovića, Nada Klaić mjestimično naziva kobnim zabludama[362] i nakon savjesne analize napisa:

"Stoga i za vladavine Bele IV (1235.-1270.) bosanske zemlje ostaju potpuno slobodne."[363]

Analize N. Klaić šta se događa u Bosni nakon smrti Mateja Ninoslava pokazale su sljedeće:

Dok je Matej Ninoslav (1230.-1249.) veliki ban bosanski i izvan granica Bosne, od drugih državnika kao i od rimskog pape također smatran bosanskim banom, dotle se njegov rođak Prijezda I smatrao banom Usore u neku ruku mali ban, te da je to bio od (1233.-1267.), a bio je saveznik i miljenik ugarskog kralja Bele IV.

---

360 N. Klaić, CD, str. 118.

361 N. Klaić, CD str. 118. Budući da je na ispravi dva puta isti pečat, "znači da je povelja izdata u ime dvaju lica". (g. Čremošnik, n.dj.str. 129.). Na osnovu te činjenice smije se zaključiti da Bosnu vode nakon Ninoslava njegova dva sina od kojih je možda jedan ban, a drugi veliki ban, ili jedan drži bosanski,a drugi usorski banat. Preuzeta fn. 106. str. 118.

362 N. Klaić, CD, str. 121.

363 Ibid, str. 125

5. NINOSLAVA JE NASLIJEDIO PRIJEZDA II (1250.-1283.)

Sin Prijezde I Prijezda II 1250. ili 1251. god. je preuzeo vlast od Ninoslavovog sina Stepana. Ne zna se još pod kakvim okolnostima. Također se ne zna o daljnjem životu Ninoslavovih sinova.[364]

Dakle, nakon smrti Mateja Ninoslava Prijezda II je prešao iz usorske na bosansku bansku stolicu oko 1250. ili 1251. **smijenio** Ninoslavljevog sina i vladao do 1283, te sačuvao i dalje razvio političku samostalnost bosanskih zemalja.

Prijezdu II (1283.-1314.) nasljeđuju sinovi Prijezda III i Stepan I Kotromanić nazvan Kotroman. Njih obojicu priznaju kao vladare Bosne državnici drugih zemalja, pa i sam rimski papa. Dakle, tada vladaju braća - sinovi Prijezde II cijelom ondašnjom Bosnom u najširem smislu.[365]

O BOŠNJANIMA U DRUGOJ POLOVINI XIII STOLJEĆA

Kratko o srpskom ex kralju Dragutinu i navodnom dolasku franjevaca u Bosnu 1291. god.

Kako je poznato ranija historiografija imala je naučno nedokazane tvrdnje o tobožnjem vladanju srpskog ex kralja Dragutina Usorom i Soli, o njegovom navodnom pokrštavanju heretika, te s tim u vezi navodnom dolasku dvojice franjevaca u Bosnu 1291. godine.

Dragutin je od 1271. godine bio oženjen Katarinom, sestrom ugarskog kralja Ladislava IV, a 1282. godine je morao na saboru u Rasu kod današnjeg Novog Pazara ustupiti srpski prijesto svome mlađem bratu Milutinu.

Katarina mu je rodila troje djece: Vladislava, Uroša i kćer Jelisavetu, koja se udala za Stepana I Kotromanića bana bosanskog.[366]

Iz onoga što Nada Klaić od str. 143 na dalje dokazuje i piše jasno se vidi slijedeće:

Nije tačno da je Dragutin vodio bilo kakve akcije protiv maniheja u Bosni.

Nije tačno da je tražio, a još manje da su došla dvojica franjevaca 1291.g. u Bosnu.

Nije tačno da je Bosna podijeljena na dva banata, a još manje da je Dragutin vladao drugim banatom Usorom i Soli.[367]

Papa Nikola IV je poslao dvojicu franjevaca: Marina i Ciprijana kod Jelisave u Rašku (majke Dragutina i Milutina) srpskih kraljeva da ona nagovori sinove koji su tada kraljevi neka propagiraju ujedinjenje katoličanstva i

---

364 N. Klaić, CD, str. 132.

365 N. Klaić, CD, str. 132-133.

366 N. Klaić, CD, str. 143.

367 N. Klaić, CD, str. 141.

pravoslavlja. "Samo katolik može stići do puta istine," str. 139. Ovaj podatak su raniji autori (namjerno ili ne) krivo tumačili.

Nada Klaić je sve to savjesnom analizom pokazala netačnim i neistinitim.[368] Stoga se sada ponovo otvara pitanje kada su stvarno franjevci došli u Bosnu, jer očigledno tada, a niti još za dugo nisu! Vjerovatno su započeli negdje oko 1453. godine, a najvjerovatnije u Jajačku i Srebreničku banovinu za ugarskog kralja M. Korvina, o čemu će kasnije biti riječi.

Na Ugarskom dvoru praznih titula za hvalu je bilo mnogo.

Kod mnogih autora srednjovjekovne Bosne historija Bošnjana i njihove države u drugoj polovini XIII i početak XIV stoljeća, kao što je i prva polovina, posebno za vrijeme bana Ninoslava bila jako zamršena i nedovoljno precizno prikazana.

Mnogi autori su tvrdili da su Ugari u tom periodu ipak pobijedili Bošnjane, da su nasljednici bosanskog bana Mateja Ninoslava bili njihovi vazali. Jednom rečenicom da je Bosna u XIII stoljeću bila pregažena zemlja.

Iskovan je mit o navodnom vladanju srpskog ex kralja Dragutina Usorom i Soli i dovođenju dvojice franjevaca u Bosnu (velikosrpski i franjevački mit).

Zatim mit o navodnom vladanju cijelom Bosnom hrvatskih plemića bribirskih Šubića (velikohrvatski mit).

Prije toga "Bosna" tobože u to doba nema svoju samostalnost nego je navodno ugarska osvojena zemlja[369] Ugarski (Mađarski) mit, da ju je navodno pregazio ugarski kralj Bela IV. Međutim nije tačno. Bela IV dok je ratovao sa Kačićima u Humu nema nikakvih dokaza da je bilo šta postigao u Bosni.

Stoga i za vladavine Bele IV bosanske zemlje ostaju potpuno slobodne.[370]

Nada Klaić je prikupila brojne izvore i dokumentaciju i veliku pažnju posvetila provjeri istinitosti navedenih mitova. Pomoću novih izvora detaljno je analizirala više autora, a naročito, sadržaje Istorija Vjekoslava Klaića i Sime Ćirkovića.

Pošla je, kako kaže "tragom izvora o Prijezdi I i njegovoj porodici":

Godine 1233. - kad je Ninoslav bio veliki ban Bosne, njegov rođak Prijezda I je u neku ruku manji ban Usore i Soli (1233. - 1267.), te u isto vrijeme vladaju svaki u svome banatu, a Bosna jedinstvena država.

Prijezda I jeste bio iz nekih razloga fedelisnoster (miljenik i saveznik) Bele IV. Zato mu je Bela IV dao posjede na rijeci Dravi, slično kao što je nekad bio miljenik Ugarskog dvora ban Borić.

Najvjerovatnije je on sreditelj i utvrđivač dinastije Kotromanića. Nakon smrti 1249. njegovog rođaka velikog bana Ninoslava, on 1250. god. šalje iz

368 N. Klaić, CD, str. 120-121.

369 N. Klaić, CD, str. 125.

370 Isto

Usore svoga sina Prijezdu II da ga naslijedi, a on je nastavio banovati u svom banatu Usori i Soli, čime je Bosna još čvršće objedinjena.

Prijezda II se pokazao sposobnim, te na državu Bosnu niko se ne usuđuje napasti. On je 1267. god. naslijedio i svoga oca u Usori i Soli, te od tada do 1283. vlada cijelom Bosnom, što je još više učvrstilo Bosnu kao državu.

Udajom kćeri za Ladislava sina slavonskog bana Stjepana Babonjića razvija i učvršćuje veze sa istim.

"On je zaista samostalni domino concedente banos, Bosnensis" konstatuje N. Klaić.[371]

Prijezda II je 1283. ravnopravno predao - prenio pravo vladanja državom Bosnom dvojici svojih sinova Prijezdi III i Stepanu I Kotromanu što bez sumnje potvrđuje pismo pape Nikole IV 1290. god. "Plemenitim muževima Prijezdi III i Stepanu I banovima Bosne". N. Klaić je napisala da to pismo je izvanredno dragocjen izvor[372] i zaključuje: "Dakle sinovi Prijezde II, Prijezda III i Stepan I preuzeli su očevo bosansko prijestolje i kao bosanski vladari priznati i izvan svoje države, prije svega na papinskom dvoru."

Oni ispunjavaju očevu želju i volju i složno vladaju cijelom Bosnom od (1283. - 1290.).

Detaljnom analizom N. Klaić nalazi da nasljeđivanjem svoga oca Prijezda II (1267. - 1283.) čvrsto je sjedinio Bosnu, Usoru i Soli, a taj uspjeh nije gradio samo sebi i za sebe nego je pripremao i osiguravao svojim sinovima da i oni dalje ojačaju ujedinjene obje banovine..." otad će taj ujedinjeni banat postati sinonim za državnu vlast u Bosni sve do Tvrtkove krunidbe",[373] navedeno poništava sve priče i nacrtane mape o "zemljici Bosni", baš kao i ona Casamarisova izjava da je Bosna prostrana zemlja, deset dana hoda.

Na ovom mjestu N. Klaić suprotno svim ranijim autorima na temelju savjesne analize utvrđuje da je i "Usorski banat nastao, na isti način kao i bosanski nakon pada Avarske države krajem VIII i početkom IX stoljeća."[374]

Ukazujući na brojne pogrešne zaključke Vjekoslava Klaića i Sime Ćirkovića o XIII stoljeću nazivajući ih pogubnim, N. Klaić iznosi još dosta važnih činjenica:

Godine 1284. Stepan I Kotroman-(ić) je poslušao oca i oženio Jelisavetu, kćer srpskog ex kralja Dragutina i njegove žene Kataline sestre ugarskog kralja Ladislava. A ranije smo napomenuli da je njegov otac Prijezda II puno ranije udao kćer (tj. Stepanovu sestru) za Ladislava Babonića sina slavonskog bana Stepana. Tako je sinovima obezbijedio jake veze sa susjednim vladarima

---

371 N. Klaić, CD, str. 133.

372 Isto, 134.

373 Isto, 134.

374 N. Klaić, CD, 134.

srpskim ex kraljem Dragutinom koji je vladao istočno od ušća rijeke Drine u rijeku Savu, tj. Mačvom i dr., dakle sa Nemanjićima, i sa Arpadovićima, te Babonjićima. "Zaista se Stepan I Kotromanić mudrošću svojom i svoga oca naročito, našao u visokom društvu koje će ga štititi posebno u vrijeme nasrtaja i pokušaja Šubića na Bosnu".

N. Klaić je izanalizirala sve što je napisano o tobožnjem vladanju kralja Dragutina Usorom i Soli, potpuno pobila taj mit pri čemu se pita: "I kako bi srpski kralj Dragutin mogao nasrtati i vladati sjeveroistočnom Bosnom protivno svojoj kćeri i svome zetu?"

A dvojica franjevaca za vrijeme Dragutina su po njenim nalazima poslati u zemlju - državu Rašku, a ne u Bosnu o čemu će biti objašnjeno.

"Kotromanići su na samom kraju XIII i u početku XIV stoljeća u dragocjenom vladarskom porodičnom krugu koji će im pomoći da nakon sto godina izvuku pravo na kraljevski naslov od svojih predaka Nemanjića" (po ženskoj liniji, po muškoj liniji svi Kotromanići su Bošnjani i samo Bošnjani, nikakvi Hrvati i nikakvi Srbi - dodao H.Z.).

Bošnjani vladari (Bosne) vladali su narodom koji se stoljećima zove Bošnjani, koji žive u zemlji Bosni, imaju vlastitu državu Bosnu.

I zaključuje N. Klaić:

..."tako Bošnjani završavaju svoje XIII stoljeće slobodni i politički još snažniji kao što su ga započeli za Kulina bana." Dakle, nema vlasti ni Dragutina, ni Šubića, ni dolaska franjevaca. Mitovi su srušeni!

..."I da ironija bude veća, Bosna u to doba (misli na XIII stoljeće dodao H.Z.) jeste prava heretička zemlja! U njoj nema organizovane katoličke crkve, a nema ni katoličkih redovnika - franjevaca. Samo su bosanski vladari (govori u množini što znači da to važi za dugo vremensko razdoblje - dodao H.Z.) toliko mudri da o tome šute. To je njihova (višestoljetna dodao H.Z.) izrazita prednost pred (svim vladarima okolnih zemalja - H.Z.) na primjer ugarskim Arpadovićima, koji su prečesto morali dopuštati da im ugarski moćni crkveni prelati kroje sudbinu."[375]

Izgleda da su tradicionalno bili uređeni odnosi između Crkve bosanske i države, tako što je Crkva bosanska državi pomagala samo onda kad je država to od nje tražila i to više u unutrašnjoj, a vrlo rijetko u spoljnoj politici. Ali najbitnija je činjenica što je to bila upravo domaća Crkva bosanska, a ne tuđe, Crkva rimska i ne Crkva grčka.

Crkva bosanska se nije imala pravo miješati u donošenju odluka vladara i države, ali su se od njenih visokih dostojanstvenika i te kako tražila mišljenja, a

[375] N. Klaić, CD, str. 144.

onda i pomoć kod realizacije istih, posebno u čestom poučavanju Bošnjana vjernika Crkve bosanske da se političke odluke i obaveze prema državi i domovini izvršavaju.

Evo nužno je da ponovimo kako N. Klaić zaključuje XIII stoljeće: "Tako bosansko XIII stoljeće završava slobodno i politički snažno kao što je počelo za Kulina...

... Tako se pokazalo da je u drugoj polovici XIII stoljeća zaboravljeno doba iz prve polovine istog, kad su ugarski vladari, katolički biskupi i rimski pape prijetili križarskim ratovima bosanskim vladarima a najviše Ninoslavu. U trenutku kad je ugarski kralj Ladislav sam heretik (ali nije manihej nego kuman) i proklet, nema ni prava "čistiti" susjedne zemlje od hereze, premda je on zajedno sa svojom majkom pokušao prebaciti priču na Bosnu i tako, kako je opisala N. Klaić "isplivati" iz neprilika u njegovoj zemlji.

Tako su bošnjanski vladari i političari, izmakli "svetoj rimskoj crkvi" ... i politički se toliko podigli da susjedni vladari traže porodične veze s Kotromanićima, a Rim s obojicom..."[376]

Sve navedeno pokazuje da su bošnjanski vladari gradili i izgradili neki oblik harmonije sa Crkvom bosanskom koji kao da je usavršeni model onoga političkog sistema u Samuilovoj državi.

---

[376] N. Klaić, Ibid, 145.

XI

KRATKO O BOŠNJANIMA I BOSNI U XIV STOLJEĆU

Veliki je i nezadrživ uspon i procvat Bošnjana i Bosne u XIV stoljeću.

Ovdje kad je u pitanju početak XIV stoljeća moramo podsjetiti da je u ranijoj historiografiji postojala nedokazana tvrdnja da je navodno hrvatski velikaš Bribirac[377] **Pavao Šubić,** pored Hrvatske i Dalmacije zavladao gotovo cijelom Bosnom i to od početka 1305.godine, a nakon nekolike godine njegov sin Mladin II Šubić. Nada Klaić je argumentirano pobila sve te velikohrvatske mitove.

HRVATSKI VELIKAŠI BRIBIRSKI ŠUBIĆI NISU USPJELI POSTATI GOSPODARI BOSNE

Šubići, Pavao i njegov brat Mladen I i sin Mladin II pokušali su da zagospodare Bosnom:

"Činjenica je da **1301.godine** u prvom ugovoru s knezom Hrvatinom Pavao nema nikakvu bosansku titulu novi je dokaz da 1299. godine nije bio dominus Bosne".[378]

Navedeni Hrvatin je knez Donjih krajeva Bosne. Protivnik je bana Stepana I Kotromanića i zato šuruje sa Bribircima.

Rimski papa Bonifacije VIII pokušava da vodi rat protiv "heretika" u Bosni koji su ujedno glavni protivnici Bribiraca. Tako zapravo pomaže Bribirce da zavladaju Bosnom. U tom ratu protiv pripadnika manihejske Crkve bosanske 1304. godine poginuo je Mladen I Šubić.[379]

Pavao je nakon još jačih veza sa knezom Donjih krajeva Hrvatinom svojoj tituli banus Croatorum dodao i dominus tocius Bosne". Titulu je ponio, ali "stvarne vlasti u Bosni nije imao".[380] San mu se nije ostvario.

Nada Klaić vrši detaljnu analizu odnosa Bribirskih sa knezom Hrvatinom i utvrđuje da ga nakon njegove smrti nasljeđuje sin Vukoslav, koji nije htio biti izdajnik Bosne kao njegov otac nego prilazi natrag bosanskom banu još za života Pavaova.

---

377 Bribirci - bribirski: - feudalni knezovi iz plemena Šubića nazvani po župi Bribiru. Najjača feudalna porodica u Hrvatskoj krajem XIII i početkom XIV stoljeća. Istakao se Pavao I hrvatski ban. Imao je žarku želju da postane gospodar Bosne, ali mu nije uspjelo. Izumrli 1456. godine. Leksikon JLZ Zagreb, 1974. godine, str. 129.

378 N. Klaić, CD, str. 151.

379 Vidi N. Klaić, CD, str. 159.

380 N. Klaić, CD, str. 162 San da postane gospodar Bosne nije nikad ostvario.

"Sad nam postaje jasno zašto se Mladin Šubić nikad nije nazvao "bosanskim gospodinom", niti je preuzeo očevu titulu "dominus tocius Bosne.

Prema tome, vlast Bribiraca u Bosni i nad njom i onako krhka, tačnije samo formalna još se za Pavaova života, čini se, potpuno slomila!"[381]

Kad N. Klaić opisuje kako su Hrvati u Hrvatskoj ustali protiv Šubića kaže sljedeće:

"Međutim, čitava je dosadašnja historiogafija pa i ja sama previdjela podatak da su se hrvatskoj vojsci pridružile i čete koje su poslali bosanski banovi!...

... Stoga je pomoć, koju bosanski vladar šalje u Hrvatsku bila presudna u svladavanju bana Mladina II, a ovo miješanje u hrvatske prilike novi je dokaz samostalne politike bosanskih vladara - Stepana II i njegova brata Vladislava prema nekadašnjem "gospodaru" ali i ugarskom kralju."[382]

N. Klaić koristi nove izvore: Prvo vijest Mihe Madijeva (hroničara iz Splita) koji piše da su se hrvatski velikaši nadali u pomoć bosanskih banova, koju su im ovi poslali za svladavanje Bribiraca... "pa tako ne može biti nikakve sumnje u njegov podatak, jer Miha, kako spomenusmo, proživljava bribirsku tragediju...

... Miha zove braću (Kotromaniće) banovima... Stepan je dao bratu **usorski banat** nad kojim Mladin II Šubić iako se zvao bosanskim banom nije imao nikakvu vlast."

Dakle Stepan II ban Bosne i njegov brat Vladislav knez (otac budućeg kralja Tvrtka) braća Kotromanići su poslali vojsku u pomoć hrvatskim velikašima, te savladali Bribirce Šubiće.

Dakle jedina porodica koja je priznavala Šubiće je porodica kneza Hrvatina pradjed Hrvoja Vukčića iz Donjih krajeva.

... "Stoga nam je nekako žao, nakon onoga što smo nekad mislili, da "hrvatski gospodin" Pavao i njegov sin Mladin II nisu imali stvarne snage da zamijene domaću bosansku porodicu. Što više, nisu je mogli niti potisnuti. Ali iskreno rečeno, takav se razvitak nejake vlasti Bribiraca morao očekivati. Ako ugarski vladari nisu uspjeli ne samo "potčiniti", nego niti doprijeti do Bosne, onda je to još manje mogao učiniti hrvatski dinast, koji, uostalom, kao ni ugarski vladar, nije **imao nikakvu pravnu podlogu** na kojoj bi mogao zasnivati svoju vlast u Bosni..." (Bosna je dakle i ovoga puta kao ono za Kulina 1203., Mateja (1230.-1249.) ostala nepokorena - dodao H.Z.)

"**Stoga koliko god bismo željeli** da smijemo zaključiti drugačije, ipak moramo ustanoviti da Bribirci nisu uspjeli unijeti ni jednu promjenu u politički život Bosne i tako su zapravo oni pomogli da su se Kotromanići još više učvrstili, ne samo na banskoj stolici, već i u gospodstvu bosanskom." [383]

---

[381] N. Klaić, CD, str. 165.
[382] N. Klaić, CD, str. 169.
[383] N. Klaić, CD, str. 172.

Stvarnu samostalnu vlast, dakle, imali su braća Prijezda III i Stepan I Kotromar (1283.-1290.) u čitavoj Bosni, odnosno kako N. Klaić kaže u svim bosanskim zemljama, a zatim sam Stepan I Kotromanić (1290. - 1314. ili 1322.), te Stepan II Kotromanić (1314. ili 1322.-1353.).

Dakle, vladari su samo Bošnjani. Nema Srba niti Hrvata i nema katolika niti pravoslavaca.

Hrvatski nacionalisti su u zadnjih 130 godina od naprijed opisanih osvajačkih želja, neostvarenih snova i pokušaja Bribirskih Šubića bili konstruirali tobožnje hrvatsko pravo na cijelu Bosnu i Hercegovinu, proglašavajući je "hrvatskom zemljom", "srcem hrvatske države".

No, Nadi Klaić, borcu za istinu ovo nije moglo promaći. Zbilja je argumentirano oborila neistinitu teoriju o tobožnjoj vladavini Bribirskih Šubića u Bosni krajem XIII i početkom XIV stoljeća. Isto kao što je oborila neistine o vladanju srpskog ex kralja Dragutina Usorom i Soli. Kad se ovo sve sagleda onda Bošnjani, odnosno svi Bosanci mogu biti ponosni što se ne ponašaju revanšistički i nikad nisu tražili dijelove Hrvatske, Srbije i Crne Gore koji su sigurno bili u sastavu Tvrtkove kraljevine Bosne.[384]

8. O BOŠNJANIMA I NJIHOVOM OSMOM VLADARU BOŠNJANINU BANU STEPANU II KOTROMANIĆU

U daljoj analizi Nada Klaić piše: "Osnovno je pitanje: Je li Stepan II samostalni bosanski vladar ili ugarski vazal? Što kažu izvorni podaci o njemu?"[385]

"Prema prvoj sačuvanoj Stepanovoj ispravi on nosi ove vladarske naslove: 'Az ... ban Stepan II sin gospodina bana Stepana I... **po milosti božie i gospodin vsem zemlam bosanskim, i Soli, i Usore, i Dolnim kraem i Hlumske zemle i brat moi knez Vladislav**'!

Ovaj naslov ne dopušta nikakve sumnje u opseg Stepanove vlasti oko 1322. godine...

On je najprije gospodin i gospodar u svim bosanskim zemljama, zatim isto tako i gospodin humske zemlje, Usore, Soli i Donjih krajeva."[386] A Bribirci pored toga što nisu imali gotovo nikakve vlasti u Bosni su uz pomoć bosanske vojske poraženi i u Hrvatskoj.

Važno je podsjetiti da je za vladavine Stepana II Kotromanića (1314. ili 1322.-1353.) Bosna doživjela veliki procvat, teritorijalno se proširila definitivnim ulaskom Huma (današnje Hercegovine) u njen sastav i dobila izlaz na more.

Ova država je bila u stalnom usponu dok je nisu Osmanlije srušile 1463. godine.

---

[384] Vidi kartu (mapu) Tvrtkove kraljevine Bosne.
[385] N. Klaić, CD, str. 178.
[386] N. Klaić, CD, str. 179.

A. Daljne analize dokumenata o Bošnjanima, o odnosu Stepana II i Tvrtka I Kotromanića prema katoličanstvu i Crkvi bosanskoj

Iako je Nada Klaić rekla na početku knjige strana 6. da neće bez potrebe ulaziti u probleme Crkve bosanske, ipak nije mogla zaobići tu nezaobilaznu temu. Iz njenih kvalitetnih analiza dobili smo pravo objašnjenje nekoliko bitnih činjenica koje niko tako nije iznio na svjetlo.

Naime, stalno smo dokazivali da vladari Bosne nisu dopuštali ulazak katoličanstva ni pravoslavlja u Bosnu. Najviše pisanih izvora i dokaza o tome iznijela je N. Klaić, pokazujući kako su to činili osim ranijih vladara Stepan II i Tvrtko I Kotromanić.

Naime, franjevac brat Perergin je mletački pouzdanik. A najprije Ponsa, zatim Ivan, pa Lovro su biskupi biskupija iz Ugarske. Ovi su se često nametali bosanskim vladarima, tražeći od njih uz pomoć rimskih papa da dođu u Bosnu da progone dualiste "heretike" i unesu kršćanstvo, iza čega se ustvari krilo osvajanje Bosne od strane ugarske države.

Bosanski vladari su ih vješto udaljavali od Bosne ostavljajući svoje pripadnike Crkve bosanske na miru, tj. branili su ih diplomatski.

Kad je papa Benedikt XII vidio da se franjevci ne mogu približiti Bosni, tražio je načina da se dogovori s Karlom I "da se pritisne Stepanova Bosna". Ali im je bilo uzalud.[387]

Između 1344. i 1347. godine franjevac brat Perergrin podstican od mletačkog kralja Karla I i dominikanac Lovro, biskup biskupije iz Đakova uz jake poticaje pape Klementa VI i ugarskog kralja, koji vrše pritiske na bosanskog bana Stepana II Kotromanića da im dopusti da u Bosni pokatoličavaju Bošnjane, a uz to da Ugarska ostvari njene višestoljetne skrivene težnje za osvajanjem Bosne.

On se ponio mudro baš kao i Kulin ban, kao i ban Matej Ninoslav i ostali vladari Bosne. Svojom diplomatskom mudrošću, nije dopustio ni franjevcu Perergrinu, niti dominikancu Lovri ulazak u Bosnu. U vezi s tim Nada Klaić piše:

"Zato je izvan svake sumnje ideja Stepana II Kotromanića da se franjevac Perergrin koji je do tada bio u Stepanovoj diplomatskoj službi u Veneciji prebaci u susjednu Slavoniju, jer će tim premještajem za njegovu Bosnu posve nestati opasnost da se bilo koja katolička organizacija ugnijezdi u zemlji Bosni..."[388]

..."Stoga se nameće misao: nije li sam ban Stepan II zavadio Lovru i Perergrina i na taj se način riješio obojice."[389]

---

[387] N. Klaić, CD, str. 205.
[388] N. Klaić, CD, str. 208.
[389] Isto str. 210.

Stepan II Kotromanić ban Bosne kao i dotadašnji banovi želio je i uspio da obje katoličke organizacije budu što dalje od Bosne i bile su eto u Đakovu u Slavoniji, odnosno u drugoj državi, u Ugarskoj.

Ako pažljivo pratimo, naći ćemo i kod njega iste one diplomatske postupke koje su primjenjivali ban Kulin i Matej Ninoslav.

Naime, obje katoličke crkvene organizacije ostale su i dalje izvan Bosne, tj. i Franjevačka vikarija i Bosanska biskupija. Razumije se da su obje pod jurisdikcijom ugarskog kralja. Bosanski vladari s njima nemaju ništa, niti se one mogu miješati bilo kako u politiku bosanskih vladara. One su stalno u drugoj državi.

"Stepan II je u tom smislu odgajao i svoga sinovca i nasljednika Tvrtka I, nisu imali protiv da se savjetuju s franjevcima - vikarom i biskupom, ali neka to bude izvan njihove zemlje."[390]

Evo njene analize velikog značenja.

..."Za samostalan položaj Stepana gospodina bosanskog" još je važnija druga darovnica sličnoga sadržaja knezu Vukoslavu koja je pisana "**u gosti velikoga hiži u Radoslavi**, dakle u kući **heretičkog odličnika Radoslava**!

Ova druga darovnica... je za historičara dragocjen dokument **o odnosu braće Stepana i Vladislava prema Crkvi bosanskoj**!

"Az sveti Grgur, a zovom ban Stepan, **gospodin bosanski** i brat moi knez Vladislav daju na znanje svim bosanskim zemljama da su dali **vjeru i dušu otca nam gospodina bana i vseh roditel naših i svoio" knezu Vukoslavu sinu ključkoga kneza Hrvatina i to: pred djedom poglavarom pripadnika Crkve bosanske (treba uvijek podrazumijevati manihejske - dodao H.Z.) velikim Radoslavom i pred gostom velikim Radoslavom i pred starcem Radimirom i Žunborom i Vlčkom i pred Vsom crkvom i pred Bosnom...** Ne učini li knez Vukoslav njima neko zlo, neće ni oni njemu" i dalje se nabrajaju međusobne obaveze.

I na kraju mjesto zbivanja: "I se se to čini na Moištri"[391] (kod današnjeg Visokog - dodao H.Z.)...

Nakon analize zakletve Stepana II i njegova brata Vladislava (Tvrtkova oca) u Milama pred svjedocima dobrim Bošnjanima, "a onda još kad su pošli svi na Moštru u hižu velikog Radoslava, da ondje **ponove zakletvu** i pred vsom Crkvom i pred Bosnom!"... Nada zaključuje: "Stepan II i njegov brat Vladislav poštuju najodličnije predstavnike Crkve bosanske koji su u Moštri, u Bosni (a ne u tuđoj državi, dodao H.Z.) imali jednu od svojih hiža".[392] Katoličkih niti pravoslavnih crkvi u Bosni kako smo objasnili do oko 1430.god. nije bilo. One će nastaviti da se grade tek u drugoj polovini XV st.

---

[390] N. Klaić, CD, str. 211.

[391] N. Klaić, CD, str. 181.

[392] N. Klaić, CD, str. 197.

... "Prema tome, (zaključuje N. Klaić - dodao H.Z.) mjesto na kojem daju Stepan i Vladislav tu zakletvu u hiži velikog gosta Radoslava ne ostavljaju u nama nikakvu sumnju u to kakav je odnos bana Stepana i kneza Vladislava prema Crkvi bosanskoj. Očito je da i u javnom životu tadašnje Bosne postoji jedna vjerska organizacija uz bosanske vladare na koju se oni... oslanjaju... Stepan i Vladislav naručuju kneza Vukoslava u kuću gosta Radoslava pred najvažnije predstavnike Crkve bosanske - **velikog djeda, velikog gosta i dvoicu staraca** - kako bi i oni bili svjedoci Stepanove i Vladislavove "vere" (obaveze), ali ne i jamci...[393] Da je spomenuta crkva stvar nekolicine zagrijanih heretika, a ne priznata crkvena organizacija, ban Stepan i Vladislav ne bi u Radoslavovoj kući imali što tražiti".[394] **Ovo je jedan od najvažnijih domaćih dokumenata o postojanju i ulozi Crkve bosanske**, koja se nikako ne može svesti na nekakvu kaluđersku organizaciju na koju su je pokušali svesti Maja Miletić, D. Dragojlović i Noel Malcolm.

Tako su bez sumnje o postojanju Crkve bosanske svi njezini poglavari stajali čvrsto uz bosanske vladare podupirući njihovu politiku... kao što je i Kulin ban spasio glavne poglavare te vjere, spašavajući njih, spasio je Bosnu, jer da su došli katolici Bosna bi izgubila samostalnost i nezavisnost. Bila bi pregažena od Ugarske.

Prema naprijed izvršenim analizama najveće pritiske u cijeloj historiji srednjovjekovne Bosne izdržao je Ninoslav koji je također ponajviše diplomatski još više od Kulina bana spasio Bosnu i u njoj Crkvu bosansku. Potpuno je spriječio ulazak katoličanstva u Bosnu i osnivanje katoličke biskupije u njoj.

U tu skladnu zajednicu bosanskih vladara i predstavnika manihejske Crkve bosanske nisu mogli izvana prodrijeti niti Bribirci, a kamoli Arpadovići ili Anžuvinci, i tu je bila njihova zajednička jakost.[395]

"Tako zahvaljujući podacima ove jedinstvene isprave razriješena je... zagonetka oko položaja manihejske Crkve bosanske prema vladaru i obrnuto. Vladari koji ovu Crkvu poštuju i cijene već više stotina godina, očekuje od članova ove Crkve da će i oni njih podupirati. U tom duhovnom dvojstvu bosanskih vladara leži jedna od tajni njihova uspjeha. Sudeći, naime, po podacima ove isprave vladari su kod kuće čvrsto stajali uz Crkvu bosansku, **ali su prema vani, izvan svoje zemlje... ponekad iz diplomatskih razloga nastupali kao katolici**."[396]

Iako u Bosni nije postojala niti jedna katolička ni pravoslavna crkvica u kojoj bi se bar vladari molili. Postojala je samo znači Crkva bosanska potpuno nezavisno i od Rimske kurije i od Carigradske patrijaršije. Nijedan

---

393 N. Klaić, sve što je pod navodnicima do ovdje je CD, str. 181.
394 Ibid, 182.
395 N. Klaić, CD, str. 182.
396 N. Klaić, CD, str. 181 - 182.

vladar Bosne nije sagradio ni katoličku ni pravoslavnu crkvu niti manastir kao zadužbinu kao što su to radili vladari u Hrvatskoj i Raškoj, Vizantiji i Ugarskoj.

Takav, rekao bih, gotovo u svijetu jedinstven tip diplomatije mnogo puta sačuvao je Bosnu od mogućih brojnih napada izvana.

Manihejska crkva bosanskih krstjana nije mogla biti protivnik vladarima Bosne. Vladari su je cijenili što je bila nenametljiva, u narodu ugledna, vladarima odana, a nije mogla biti ničija druga nego bosanska za razliku od kršćanstva i pravoslavlja. Katolici su u susjednim zemljama naginjali katoličkom Rimu, a pravoslavci susjednih zemalja vukli su ka pravoslavnom Carigradu. Pozadi njih su stajale moćne katoličke, odnosno pravoslavne države na primjer Ugarska i Vizantija opasne po nezavisnost Bosne.

Poglavari dualističke Crkve bosanske su bili svjesni da položaj koji su stekli uz pomoć bosanskih banova, oni kao i svi pripadnici te vjere, nije bio nigdje takav kao u bosanskim zemljama. Poglavari bosanske vjere nisu se miješali vladarima u odnose i politiku sa okolnim državama. Za razliku od katoličkih biskupa i prelata u susjednim zemljama koji su se vladarima miješali u političke poslove i često ih svrgavali s vlasti da bi doveli na vlast crkvi odane ljude makar to bilo i na štetu države.

Na bosanskom dvoru odlučnošću bosanskih vladara nije bilo katolika, a pogotovo nije bilo pravoslavaca, kako se pored ostalog naročito vidi i iz cijele navedene knjige Nade Klaić: "**Bosanski su biskupi bili na sreću bosanskih vladara dosta daleko do njihovih dvorova**"[397] (misli na Đakovo u Slavoniji, sasvim u drugoj državi - podcrtao i dodao H.Z.).

Neizostavno se mora navesti još po našem mišljenju najvažniji zaključak u vezi sa naprijed izloženim: "Stoga se čini da smo ovim prevažnim podacima Stepanove i Vladislavove isprave izdane "na Moštri" dobili također odgovor na pitanje zašto nikad nije pošlo za rukom "protjerivačima đavola" organizirati posebnu katoličku biskupiju u Bosni i gdje leži jedna od tajni izvanrednog političkog uspjeha domaćih bosanskih vladara ..."[398]

Ovo su zbilja kapitalna otkrića koja će učiniti kraj dosadašnjim nagađanjima i zabludama o tome je li bila katolička biskupija u Bosni ili nije, te da je sad jasno kao vedar dan da srednjovjekovna Bosna nikad nije bila kršćanska zemlja. Ranija historiografija je dakle neargumentirano tvrdila da je bila, ali se biskupija tobože izmjestila (pobjegla) u Đakovo u Slavoniju oko 1249. godine. Ne, ona je tamo 1250. god. osnovana kao instrument ugarske osvajačke politike prema Bosni i tamo je ostala sve do 1882. god.

---

[397] N. Klaić, CD, str. 182.

[398] N. Klaić, CD, str. 182.

Ako se ovome doda da su episkopi pravoslavne crkve iz Hercegovine oko polovine XIII stoljeća uvidjevši da nemaju nikakvog izgleda na uspjeh, jer su sva područja pokrili krstjani Crkve bosanske, odselili u manastir sv. Petra na Limu. Onda je jasno da u cijeloj Bosni i Humu vladaju dualisti manihejske Crkve bosanske - krstjani.

Ostaje nam da riješimo još jedno vrlo važno pitanje, značajno i za aktuelnu situaciju u Bosni. Naime, kad Nada Klaić izvodi zaključak i kaže: "bosanski vladari su kod kuće (u Bosni, dodao H.Z.) čvrsto stajali uz Crkvu bosansku, ali su prema vani, izvan svoje zemlje, kad bi došli u takvu situaciju, uvijek djelovali i nastupali kao katolici."[399]

Ovo je i nepristrasne katoličke historičare u Hrvatskoj i u Bosni moglo navesti na zaključak da su bosanski vladari bili katolici. A eto nisu sve do kralja Stepana Tomaša nego čvrsto stajali uz Crkvu bosansku, bili su dakle pripadnici manihejske Crkve bosanske. A izvan svoje Bosne ako bi im to zatrebalo, kazivali su se katolicima, očigledno da bi izbjegli ratove i napade na Bosnu. Takvu diplomatiju započeo je ban **Kulin**, a vrlo uspješno nastavio ban Matej Ninoslav, pa i svi vladari do Stepana Tomaša koji je bio prisiljen da pređe u katolike i izvršava zahtjeve rimskog pape i Ugarskog dvora, što je jedan od glavnih uzroka kraha Kraljevine Bosne 1463.g.

Ovo je važno svi da naučimo, a naročito velikohrvatski historiografi da se zna za sva vremena **da srednjovjekovna Bosna nije bila ni katolička, a kamoli hrvatska**. Bosna je dakle, od svog nastanka bila zemlja Bošnjana u početku višebožačke a kasnije manihejske vjere, tj. krstjana pripadnika Crkve bosanske koja se u njoj pojavila najvjerovatnije krajem VIII i početkom IX stoljeća, a učvrstila se u vrijeme dok je Bosna bila u sastavu Samuilova Carstva (976. - 1018. god.). A tek puno docnije, dolaskom Osmanlija tokom XVI, XVII, XVIII i do druge polovine XIX stoljeća većinski islamska zemlja, odnosno do druge polovine XIX stoljeća zemlja Bošnjaka sa tri vjere, tj. Bošnjaka muslimana, katolika i pravoslavaca, koji naravno od danas na dalje moraju imati jednaka sva ljudska prava. I katolici i pravoslavci taman da su postali tek od lani trebaju imati jednaka prava sa Bošnjacima. Ali trebaju naučiti istinu i samo istinu da su nastali od srednjovjekovnih Bošnjana i da je Bosna i Hercegovina njihova jedina domovina. Da svi Bosanci potiču iz jednog korijena. Sve gore navedeno na neki način potvrđuje i slijedeći:

Važan citat J. Šidaka:

"Ostaje međutim neprijeporna (neoboriva) činjenica, a koju sam u prilogu: *Društvene borbe u povijesti hrvatskog i srpskog naroda* (Republika II, Zagreb, 1946.) sažeo u ove riječi: "Ali su naši "krstjani" bili daleko od toga da

---

[399] N. Klaić, CD, str. 187.

... "Prema tome, (zaključuje N. Klaić - dodao H.Z.) mjesto na kojem daju Stepan i Vladislav tu zakletvu u hiži velikog gosta Radoslava ne ostavljaju u nama nikakvu sumnju u to kakav je odnos bana Stepana i kneza Vladislava prema Crkvi bosanskoj. Očito je da i u javnom životu tadašnje Bosne postoji jedna vjerska organizacija uz bosanske vladare na koju se oni... oslanjaju... Stepan i Vladislav naručuju kneza Vukoslava u kuću gosta Radoslava pred najvažnije predstavnike Crkve bosanske - **velikog djeda, velikog gosta i dvoicu staraca** - kako bi i oni bili svjedoci Stepanove i Vladislavove "vere" (obaveze), ali ne i jamci...[393] Da je spomenuta crkva stvar nekolicine zagrijanih heretika, a ne priznata crkvena organizacija, ban Stepan i Vladislav ne bi u Radoslavovoj kući imali što tražiti".[394] **Ovo je jedan od najvažnijih domaćih dokumenata o postojanju i ulozi Crkve bosanske,** koja se nikako ne može svesti na nekakvu kaluđersku organizaciju na koju su je pokušali svesti Maja Miletić, D. Dragojlović i Noel Malcolm.

Tako su bez sumnje o postojanju Crkve bosanske svi njezini poglavari stajali čvrsto uz bosanske vladare podupirući njihovu politiku... kao što je i Kulin ban spasio glavne poglavare te vjere, spašavajući njih, spasio je Bosnu, jer da su došli katolici Bosna bi izgubila samostalnost i nezavisnost. Bila bi pregažena od Ugarske.

Prema naprijed izvršenim analizama najveće pritiske u cijeloj historiji srednjovjekovne Bosne izdržao je Ninoslav koji je također ponajviše diplomatski još više od Kulina bana spasio Bosnu i u njoj Crkvu bosansku. Potpuno je spriječio ulazak katoličanstva u Bosnu i osnivanje katoličke biskupije u njoj.

U tu skladnu zajednicu bosanskih vladara i predstavnika manihejske Crkve bosanske nisu mogli izvana prodrijeti niti Bribirci, a kamoli Arpadovići ili Anžuvinci, i tu je bila njihova zajednička jakost.[395]

"Tako zahvaljujući podacima ove jedinstvene isprave razriješena je... zagonetka oko položaja manihejske Crkve bosanske prema vladaru i obrnuto. Vladari koji ovu Crkvu poštuju i cijene već više stotina godina, očekuje od članova ove Crkve da će i oni njih podupirati. U tom duhovnom dvojstvu bosanskih vladara leži jedna od tajni njihova uspjeha. Sudeći, naime, po podacima ove isprave vladari su kod kuće čvrsto stajali uz Crkvu bosansku, **ali su prema vani, izvan svoje zemlje... ponekad iz diplomatskih razloga nastupali kao katolici.**"[396]

Iako u Bosni nije postojala niti jedna katolička ni pravoslavna crkvica u kojoj bi se bar vladari molili. Postojala je samo znači Crkva bosanska potpuno nezavisno i od Rimske kurije i od Carigradske patrijaršije. Nijedan

[393] N. Klaić, sve što je pod navodnicima do ovdje je CD, str. 181.
[394] Ibid, 182.
[395] N. Klaić, CD, str. 182.
[396] N. Klaić, CD, str. 181 - 182.

vladar Bosne nije sagradio ni katoličku ni pravoslavnu crkvu niti manastir kao zadužbinu kao što su to radili vladari u Hrvatskoj i Raškoj, Vizantiji i Ugarskoj.

Takav, rekao bih, gotovo u svijetu jedinstven tip diplomatije mnogo puta sačuvao je Bosnu od mogućih brojnih napada izvana.

Manihejska crkva bosanskih krstjana nije mogla biti protivnik vladarima Bosne. Vladari su je cijenili što je bila nenametljiva, u narodu ugledna, vladarima odana, a nije mogla biti ničija druga nego bosanska za razliku od kršćanstva i pravoslavlja. Katolici su u susjednim zemljama naginjali katoličkom Rimu, a pravoslavci susjednih zemalja vukli su ka pravoslavnom Carigradu. Pozadi njih su stajale moćne katoličke, odnosno pravoslavne države na primjer Ugarska i Vizantija opasne po nezavisnost Bosne.

Poglavari dualističke Crkve bosanske su bili svjesni da položaj koji su stekli uz pomoć bosanskih banova, oni kao i svi pripadnici te vjere, nije bio nigdje takav kao u bosanskim zemljama. Poglavari bosanske vjere nisu se miješali vladarima u odnose i politiku sa okolnim državama. Za razliku od katoličkih biskupa i prelata u susjednim zemljama koji su se vladarima miješali u političke poslove i često ih svrgavali s vlasti da bi doveli na vlast crkvi odane ljude makar to bilo i na štetu države.

Na bosanskom dvoru odlučnošću bosanskih vladara nije bilo katolika, a pogotovo nije bilo pravoslavaca, kako se pored ostalog naročito vidi i iz cijele navedene knjige Nade Klaić: "**Bosanski su biskupi bili na sreću bosanskih vladara dosta daleko do njihovih dvorova**"[397] (misli na Đakovo u Slavoniji, sasvim u drugoj državi - podcrtao i dodao H.Z.).

Neizostavno se mora navesti još po našem mišljenju najvažniji zaključak u vezi sa naprijed izloženim: "Stoga se čini da smo ovim prevažnim podacima Stepanove i Vladislavove isprave izdane "na Moštri" dobili također odgovor na pitanje zašto nikad nije pošlo za rukom "protjerivačima đavola" organizirati posebnu katoličku biskupiju u Bosni i gdje leži jedna od tajni izvanrednog političkog uspjeha domaćih bosanskih vladara ..."[398]

Ovo su zbilja kapitalna otkrića koja će učiniti kraj dosadašnjim nagađanjima i zabludama o tome je li bila katolička biskupija u Bosni ili nije, te da je sad jasno kao vedar dan da srednjovjekovna Bosna nikad nije bila kršćanska zemlja. Ranija historiografija je dakle neargumentirano tvrdila da je bila, ali se biskupija tobože izmjestila (pobjegla) u Đakovo u Slavoniju oko 1249. godine. Ne, ona je tamo 1250. god. osnovana kao instrument ugarske osvajačke politike prema Bosni i tamo je ostala sve do 1882. god.

---

[397] N. Klaić, CD, str. 182.

[398] N. Klaić, CD, str. 182.

Ako se ovome doda da su episkopi pravoslavne crkve iz Hercegovine oko polovine XIII stoljeća uvidjevši da nemaju nikakvog izgleda na uspjeh, jer su sva područja pokrili krstjani Crkve bosanske, odselili u manastir sv. Petra na Limu. Onda je jasno da u cijeloj Bosni i Humu vladaju dualisti manihejske Crkve bosanske - krstjani.

Ostaje nam da riješimo još jedno vrlo važno pitanje, značajno i za aktuelnu situaciju u Bosni. Naime, kad Nada Klaić izvodi zaključak i kaže: "bosanski vladari su kod kuće (u Bosni, dodao H.Z.) čvrsto stajali uz Crkvu bosansku, ali su prema vani, izvan svoje zemlje, kad bi došli u takvu situaciju, uvijek djelovali i nastupali kao katolici."[399]

Ovo je i nepristrasne katoličke historičare u Hrvatskoj i u Bosni moglo navesti na zaključak da su bosanski vladari bili katolici. A eto nisu sve do kralja Stepana Tomaša nego čvrsto stajali uz Crkvu bosansku, bili su dakle pripadnici manihejske Crkve bosanske. A izvan svoje Bosne ako bi im to zatrebalo, kazivali su se katolicima, očigledno da bi izbjegli ratove i napade na Bosnu. Takvu diplomatiju započeo je ban **Kulin**, a vrlo uspješno nastavio ban Matej Ninoslav, pa i svi vladari do Stepana Tomaša koji je bio prisiljen da pređe u katolike i izvršava zahtjeve rimskog pape i Ugarskog dvora, što je jedan od glavnih uzroka kraha Kraljevine Bosne 1463.g.

Ovo je važno svi da naučimo, a naročito velikohrvatski historiografi da se zna za sva vremena **da srednjovjekovna Bosna nije bila ni katolička, a kamoli hrvatska**. Bosna je dakle, od svog nastanka bila zemlja Bošnjana u početku višebožačke a kasnije manihejske vjere, tj. krstjana pripadnika Crkve bosanske koja se u njoj pojavila najvjerovatnije krajem VIII i početkom IX stoljeća, a učvrstila se u vrijeme dok je Bosna bila u sastavu Samuilova Carstva (976. - 1018. god.). A tek puno docnije, dolaskom Osmanlija tokom XVI, XVII, XVIII i do druge polovine XIX stoljeća većinski islamska zemlja, odnosno do druge polovine XIX stoljeća zemlja Bošnjaka sa tri vjere, tj. Bošnjaka muslimana, katolika i pravoslavaca, koji naravno od danas na dalje moraju imati jednaka sva ljudska prava. I katolici i pravoslavci taman da su postali tek od lani trebaju imati jednaka prava sa Bošnjacima. Ali trebaju naučiti istinu i samo istinu da su nastali od srednjovjekovnih Bošnjana i da je Bosna i Hercegovina njihova jedina domovina. Da svi Bosanci potiču iz jednog korijena. Sve gore navedeno na neki način potvrđuje i slijedeći:

Važan citat J. Šidaka:

"Ostaje međutim neprijeporna (neoboriva) činjenica, a koju sam u prilogu: *Društvene borbe u povijesti hrvatskog i srpskog naroda* (Republika II, Zagreb, 1946.) sažeo u ove riječi: "Ali su naši "krstjani" bili daleko od toga da

399 N. Klaić, CD, str. 187.

svjesno ili nesvjesno razaraju feudalno ustrojstvo srednjovjekovne Bosne. Od prvog spomenika u vrelima, kad im je, "patronom" (zaštitnikom) sam ban Kulin do posljednjih vijesti, u kojima se pojavljuju kao ugledni, kućani na dvoru hercega Stjepana Vukčića, **krstjani** su tijesno povezani s klasnim interesima plemstva i političko - upravnim strojem feudalne države. Njihovi predstavnici jamče u ime "Crkve bosanske" za obaveze vladara prema vlasteli kao i vjernost vlastele prema vladaru. Značajan su čimbenik u radu državnog sabora, posrednici između zaraćenih velmoža i vladara, njihovi savjetnici, upravnici i poslanici u različitim diplomatskim zadaćama.

Nisu, dakle kao toliki tadašnji heretici dali u vjerskom ruhu oduška nastojanjima potčinjenih slojeva za slobodom, ali su svojim istrajnim otporom izrazili težnju srednjovječne Bosne za što samostalnijim državnim i kulturnim razvitkom."[400]

O velikom značaju Crkve bosanske i uticaju na dvor bosanskih vladara: banova i kraljeva, te na narod Bošnjane, govore i potvrđuju ocjene papa: Eugena IV 1445.g. i Pia II 1461.g., te velika akcija Baselskog koncila 1433.- - 1449.g. da ekumenizam primjene na manihejce tj. da bosanske krstjane privedu crkvenom jedinstvu.

Navedeni citat J. Šidaka i ocjene dvojice papa, te Baselskog koncila u potpunosti obaraju sve tvrdnje Johna V.A. Finea koji o svojoj knjizi piše u referatu na simpozijumu u Skopju 1978. god. pod naslovom "Zaključci mojih poslednjih istraživanja o pitanju Bosanske crkve" pored ostalog zaključuje: da Crkva bosanska čak nije ni postojala ili i ako jeste da nije bila dualistička "niti posebno značajna ustanova u bosanskoj državi", da se radilo o nekom bosanskom zaostalom nepismenom katoličkom manastirskom redu koji je sredinom XIII stoljeća prekinuo sve veze sa Rimskom kurijom i postao lokalni bosanski red, čak sa nepismenim svećenstvom - kaluđerima. Očigledno autor je na poziciji Vase Glušca i Maje Miletić, ali je otišao još dalje od njih.

Mislim da nije suvišno reći da je navedeni autor čak grublje od N. Malcolma prekršio mnoge principe nauke i ponizio ili bagatelisao toliko napornog rada Rimske kurije i rimskih papa, omalovažio veliki broj njihovih dokumenata i ocjena, naročito iz 1203., 1453., 1455. i posebno 1459. Posebno ocjene papa: Urbana IV 1455.g. i Pia II 1461.g.

Vjekovima je Rimska kurija vodila prepisku sa Ugarskim dvorom, katoličkom Kaločkom nadbiskupijom, sremskim, đakovačkim, dubrovačkim, splitskim i drugim biskupima i nadbiskupima, često prijeteći bosanskim banovima, kasnije kraljevima križarskim ratovima što se vidi, posebno u dokumentima Baselskog koncila 1431.-1448. nikad i nigdje se u svim tim dokumentima, za

[400] J. Šidak, CD, str. 43 i 44.

Crkvu bosansku niti za njene vjernike, krstjane nije spomenulo da su zapušteni kaluđeri reda sv. Vasilija, nego u većini svih zvaničnih dokumenata stoje ocjene da su to manihejci i da je njihovo učenje manihejsko. Zapravo kao što se zbog velikosrpskih i velikohrvatskih pretenzija tendenciozno pisalo o Bosni i Bošnjanima, tako se krivo i tendenciozno pisalo i o Crkvi bosanskoj.

Najprije su srpski autori iznijeli tvrdnju da je Crkva bosanska izdanak srpske pravoslavne crkve, koja se odvojila i usvojila neko heretičko vjerovanje.[401] Ovu teoriju su prigrlili velikosrpski autori koji su po svaku cijenu tvrdili da je Bosna "srpska zemlja".[402] Na suprot tvrdnjama velikosrpskih autora još pod kraj XIX st., a posebno u doba tzv. Nezavisne države Hrvatske i nakon njene propasti pojavilo se više radova i knjiga i u njima teorija koja je tvrdila, a i danas neki tvrde da je "Crkva bosanska zapravo bila izdanak katoličke crkve, koji je nekako zapao u herezu i odcijepio se od iste", ... "prekinuo vezu sa Rimom". Negiraju njenu stvarnu ulogu i značaj i na mjesto nje uveličavaju prisustvo katoličanstva iako ga u Bosni do sredine XV stoljeća nije bilo. Jednostavno te dvije crkve nisu mogle biti niti su bile u srednjovjekovnoj Bosni.

Neistinu da su bosanski vladari bili "katolici", hrvatski nacionalisti su pretvorili u tvrdnju da su "bosanski vladari bili čak Hrvati. To su oni, kojih nije bilo malo, koji su tvrdili i danas tvrde da je "Bosna srce hrvatske države, da Hrvatska država treba da bude do Drine".[403]

Ali sretan je hrvatski narod jer ima pravih boraca za istinu, jedna od njih je nesumnjivo Nada Klaić, zatim Stjepan Mesić, Stipe Šuvar i svi njihovi istomišljenici.

B. O Bošnjanima u najsretnijem vremenu Bosne kad je postala kraljevina i njihovom kralju Bošnjaninu Tvrtku I Kotromaniću

Nakon smrti Stepana II na prijesto države Bošnjana stupio je njegov sinovac Tvrtko I Kotromanić i vladao od 1353. do 1391. g.

Od 1353. do 1377. g bio je ban, a od 1377. do svoje smrti 1391. kralj.

Naime, nakon što je 1373. g. porazio srpskog kneza Nikolu Altomanovića i osvojio veliki dio današnje zapadne Srbije, veći dio današnjeg Sandžaka i zapadni dio Crne Gore, krunisao se za kralja na Mitrov dan 26.10.1377. u Mileševi kod Prijepolja. Nazvao se kraljem Bosne i Srbije.[404] Godine 1382.

[401] B. Petranović, Bogumili, Crkva bosanska i krstjani, Zadar, 1867. god.

[402] Petranovićevu teoriju podržao je Vaso Glušac u Srednjovjekovna "bosanska crkva" 1924. Protiv ove knjige J. Šidak je napisao rad pod naslovom "Problem "bosanske crkve" u historiji od Petranovića do Glušca", Zagreb, 1937. god.

[403] Počevši od Ante Starčevića do Franje Tuđmana.

[404] N. Klaić, CD, str. 259; M. Bojić, CD, str. 28; N. Malcolm, CD, str. 25.

pomogao Paližnu i braću Horvate u Hrvatskoj, a 1389. pomogao Srbima u bici na Kosovu, poslao odred Bošnjana pod komandom Vlatka Vukovića. Iduće godine osvojio je dalmatinske gradove i ostrva. Nazvao se kralj Srbije, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i primorja, te napravio pravu multietničku i multikonfesionalnu državu: Bošnjana, Srba i Hrvata, odnosno krstjana, hrišćana i kršćana.

No, mi ovdje nećemo puno da se bavimo historijom, nas u ovoj temi zanima je li Tvrtko I Srbin, Hrvat ili Bošnjanin i njegov odnos prema Crkvi bosanskoj, o čemu ćemo u najkraćem u daljnjem tekstu.

Svojataju ga ne samo katolici i pravoslavci nego i Hrvati i Srbi jer je bio u krvnom srodstvu i sa jednima i sa drugima, ali koliko je bio katolik ili pravoslavac, a koliko pripadnik Crkve bosanske najbolje pokazuje njegovo držanje kako ga je argumentirano opisala N. Klaić.

Ono što se pored rečenog i onog što je o njemu u navedenoj knjizi napisala N. Klaić sa sigurnošću se može reći: on nikada nije bio niti Hrvat niti Srbin, nego Bošnjanin, kao što je to bila cijela dinastija Kotromanića, kao i njegov narod iz kojega je ponikao i kojemu je bio na čelu što je bio bošnjanski.

On je svoje velikodostojnike dualističke Crkve bosanske pazio i cijenio jer su mu Bošnjane držali u jedinstvu, što mu je obezbjedilo pobjedu u ratu.

Kako smo vidjeli Tvrtko kao ni Stepan II u Bosnu nije dozvolio ulazak niti jednoj katoličkoj ogranizaciji. Nije postojala u Bosni niti u Humu niti jedna crkva u kojoj bi on obavljao molitve. Znači bogu dobra se molio kao krstjanin kod kuće i na molitvištima u prirodi.

Višestoljetna ljubav Bošnjana prema manihejskoj vjeri, opisano držanje bosanskih vladara, a posebno Tvrtka I prema njoj poslužilo je kao povod i razlog da ugarski kralj Ludovig 1363. godine dva puta povede krstaški rat na Bosnu.[405]

Papa Inoćentije VI nastoji po svaku cijenu nagovoriti ugarskog kralja Ludovika (Anžuvinca) protiv Tvrtkove heretičke Bosne.

"Tvrtku i nije bilo u tim uvjetima teško obećati, (vjerovatno Ludoviku, dodao H.Z.) da će progoniti heretike jer su bosanski vladari imali iskustva od oko 160 godina borbe s papama i ugarskim vladarima. Ako se podsjetimo bana Kulina 1203. i Ninoslava 1235. godine i njihovog iskustva kako se postupa sa onima koji u ime tobože prave vjere dolaze pljačkati i osvajati zemlju."[406] Iako Ludovik nema namjeru napadati Tvrtka, jer tek je završio rat protiv Mlečana 1358. g.

J. Šidak je dosta pisao **o vjerodostojnosti isprave bosanskog bana Tvrka I Stjepanu Rajkoviću iz 1366. do 1370. godine**.

---

405 Može se zaključiti iz N. Klaić, CD, str. 241 i 243.
406 N. Klaić, CD, str. 234.

Ovu ispravu svestrano je analizirao J. Šidak,[407] koji se preko četrdeset godina bavio problemom Crkve bosanske. Međutim u zaključku analize on bez bilo kakvog dokaza iznosi tvrdnje da su Stepan II Kotromanić i njegov sinovac Tvrtko I katolici i sa tim tvrdnjama barata kao sa gotovim činjenicama, što N. Klaić ne spominjući J. Šidaka ne prihvaća. Zaključci su mu dalekosežni i u pogledu položaja Crkve bosanske oko 1370. god.: "Među njima (misli na darovnice kao relevantne dokumente) gdje je najvažniji onaj u doba kada Bosnom vlada ban koji je katoličke vjere (to je ta sporna tvrdnja dodao H.Z.) i kada pape nastoje da, prvenstveno s pomoću franjevačke vikarije ojačaju (kako kad je ona u Đakovu - H.Z.) uticaj katolicizma u toj nevjerničkoj zemlji. Tada u početku sedamdesetih godina XIV stoljeća, Crkva bosanska je prava državna crkva, crkva božja" uopće (Tvrtkove riječi) ... učvršćuje zakoniti poredak države koji treba osigurati široke povlastice feudalne vlastele.[408] No N. Klaić je otkrila da je taj dokument falsifikat prema tome i navedeni zaključci su krivo utemeljeni, pa da vidimo:

Suprotno brojnim tvrdnjama ranijih autora da su Stepan II, a posebno njegov sinovac Tvrtko I katolici. U situaciji kad do tada i mnogo, mnogo kasnije ne postoji u Bosni niti jedna katolička crkvena organizacija. Nema crkvi, onda nema ni vjernika, nema svećenika, sve je to u Đakovu, kako je Nada Klaić na više mjesta argumentirano dokazala. Tačno je to da je majka Tvrtkova dok je bila djevojka u porodici Bribirskih Šubića bila katolkinja, ali kad se udala za Bošnjanina kneza Vladislava Kotromanića, krstjanina - vjernika Crkve bosanske, i kako u Bosni nije bilo katoličke crkve, niti svećenika gdje bi išla bar jednom sedmično da ispovijeda tu vjeru, vjerovatno je pod uticajem muža i cijele njegove rodbine, te bosanskog ambijenta prešla u krstjane. Katoličku vjeru nije imala gdje ispovijedati.

Vidjeli smo maloprije da je N. Klaić otkrila da su se iz diplomatskih razloga Tvrtko I i njegov stric Stepan II Kotromanić, kad su sa strancima i van Bosne kazuju se katolicima, a kad su unutar Bosne krstjanima, ponašaju se kao Kulin ban, kao ban Matej Ninoslav, kao svi dotadašnji vladari Bosne, što će se vidjeti i iz njenih daljih analiza, gdje sama dolazi do zaključka da nema u Bosni niti jedne crkvene organizacije bilo koje zvanične crkve.

"Kakav bi to Tvrtko bio vladar i to katolički vladar koji bi dopustio da heretička crkva ima u njegovoj zemlji "dominantan" položaj?" (I da je Tvrtko I toliko visoko cijeni da je naziva "Crkvom božijom"[409]- dodao H.Z.) Naime N. Klaić je na više mjesta dokazala da u Bosni nema katolika niti pravoslavaca iz čega je jasno da ni bosanski vladari konkretno tada Stepan II i Tvrtko I

407 J. Šidak, O vjerodostojnosti isprave bosanskog bana Tvrtka I Stjepanu Rakoviću, studije str. 249.
408 J. Šidak, CD, str. 259.
409 Pita se Nada Klaić, CD, str. 200.

takođe nisu katolici. Da su bili sagradili bi bar jednu crkvu u kojoj bi se bar sa svojom porodicom molili Bogu. U susjednim zemljama svaki kralj je sagradio bar jednu crkvu ili manastir.

Ali kao što je N. Klaić već kako smo objasnili bila sigurna da vladari Bosne nisu dopuštali katolicima ni pravoslavcima da se ugnijezde u Bosni da im se nebi miješali u političke i personalne poslove, da rade za interese katoličke Ugarske ili Mletačke, odnosno, za interese pravoslavne Vizantije ili Srbije. Tako smatra da nikada nisu dopustili ni Crkvi bosanskoj da bude važnija od državne organizacije.

Takvo stanje zatekao je mladi ban Tvrtko u početku svoje vladavine.

Tako su stalno u Đakovu, Ostrogonu, Kaloči, Budimpešti i Rimu satirali se valjda posebno od početka XIII stoljeća pričajući i planirajući akcije "čišćenja" Bosne od "heretika", a zapravo je Bosna bila stalno čista od katolika i pravoslavaca.

"Stepan II i Tvrtko I nisu imali ništa protiv da se savjetuju s katolicima - biskupom i vikarom - ali neka to bude izvan njihove zemlje Bosne".[410] Na bosanskom dvoru nema katoličkih prelata. To je istina koju je N. Klaić dokazala!

Bit će pokušaja da se ubace i za vrijeme Tvrtka, ali neće uspjeti kao ni ranije, pa će ići u druge okolne zemlje, a Bosnu će zaobići, pogotovo poslije neuspjelog Ludovikovog rata protiv Tvrtka I i njegove Bosne.

"Tako je još jednom posve razumljivo zaobiđena Tvrtkova Bosna u koju vikar ne smije niti poći.

Još jače dolazi do izražaja ova "eksteritorijalnost" bosanskog vikara u molbi što je upućuju papi trojica franjevaca bosanskog vikarijata, tražeći dopuštenje za podizanje samostana. Papa im, naime, odgovara da smiju intra prefatum regnum **Ungarie** ac partes huiusmodi" podići deset samostana, od kojih samo tri u Bosni čije će podizanje uslijediti tek polovicom XV stoljeća po odobrenju Stepana Tomaša i malo kasnije njegova sina kralja Stjepana Tomaševića.[411]

Mauzolejske crkve sa nadgrobnim spomenicima - stećcima kao u Bobovcu, Zgošći, te mauzoleju velikom sudiji Gradeši u Zenici, to su radili pripadnici Crkve bosanske.

Kad se Ugarska oporavila i ojačala nakon rata sa Mlečanima, Ludovik se htio dokazati "najkršćanskijim" vladarom u Evropi "te da je takvom vladaru i dužnost i čast, a prije svega zadatak da vodi križarski rat protiv svih onih koje njegova katolička sveta majka crkva smatra hereticima.

---

[410] N. Klaić, CD, str. 211.

[411] Isto, str. 212.

... Stoga je Bosna napadnuta kao heretička da bi bila Ugarskoj pokorna zemlja!"

Uz velike napore Bošnjani su na čelu sa Tvrtkom odbranili svoju Bosnu.

Kako vidimo Bošnjani su iz stoljeća u stoljeće uspjeli sačuvati svoju nezavisnost i suverenitet, a i nisu dopustili da se u njihovoj Bosni ugnijezdi niti jedna katolička organizacija.

Inoćentije VI ne miruje nego 23.04.1360. godine piše tadašnjem bosanskom biskupu Petru (u Đakovo, zna se) neka se što jače bori protiv heretika u Bosni, uključujući i upotrebu vojske (ugarske razumije se).

"Tako Inoćentije VI ili se pravi da ne zna ili zaista ne zna da Petrova biskupija nije u Bosni i da bosanski biskup nema s pravom Bosnom nikakve veze. No čini se da je i za Petra bilo važno da iz Avignona (Avinjona) ima vjerodostojnu potvrdu o svojoj inkvizicijskoj službi u Bosni. To mu može dobro doći ne samo njemu, nego i ugarskom kralju Ludoviku koga vjerno služi."[412]

Kad god su ugarski vladari poželjeli pokoriti Bosnu lahko im je bilo naći izgovor: "moramo uništavati heretike". Kad god treba pravdati razloge agresije za žrtvu se uvijek nađu pogrdni nazivi.

"Iako u tom bosanskom kraljevstvu ima odavno nebrojeno mnoštvo heretika (drugih zvaničnih vjera nije nikako ni bilo, H.Z.), onda se u tom slučaju Bosne izvanredno podudaraju Ludovikov vjerski žar, razumije se kao dobar izgovor i njegovi politički planovi. Stoga je Bosna morala postati (i kad u njoj ne bi bilo manihejstva H.Z.) i heretička zemlja i Ugarskoj pokorna zemlja." [413]

Tvrtku i Bošnjanima je ta tradicionalna politika ugarskih vladara bila odlično poznata.

"Uostalom rat je bio tako dobro pripremljen da Ludovik nije ni tajio kako vodi križarski rat na Bosnu![414] Godine 1363. poslao je Ludovik protiv Bošnjana dvije vojske: onu preko Ključa na Sani predvodio je sam Ludovik I i bio poražen pod gradom Sokolom a drugu je vodio prema Srebreniku i Usori kraljev palatin Nikola Kont koji je vrlo brzo bio takođe poražen od Tvrtkovih Bošnjana."

Dakle, kako je već dobro poznato Bošnjani su junački dočekali i pobijedili ugarske križare. Cijela Evropa je bila iznenađena kad je takav poznati Anžuvinac Ludovik sramotno poražen od Bošnjana i Tvrtka.

U ratu se posebno istaknuo Vukac Hrvatinić za šta ga je Tvrtko bogato nagradio. Nema sumnje ovaj Hrvatinić je oprao obraz Bošnjanima Hrvatinićima što ga je bio uprljao njegov predak knez Stepanić Hrvatin kad

---

[412] N. Klaić, CD, str. 240.
[413] N. Klaić, CD, str. 242.
[414] N. Klaić, CD, str. 243.

je bio u svojoj kneževini Donjim krajevima Bosne priznao vlast hrvatskom velikašu Pavau Šubiću. I ne samo to nego su trojica Pavaovih sinova Hrvatinića i tada šurovali sa Ludovikom i izdajnički se ponijeli prema Tvrtku, a čast porodice spasio je njihov stric Vukac.

U jednoj darovnici za lapačke plemiće iz 1365. godine Ludovik je dao pripisati ovaj tekst: Mi spomeniti Ludovik izjavljujemo svima "**kad je u našem bosanskom kraljevstvu** prevladalo nebrojeno mnoštvo heretika maniheja (živeći) u zabludi prave vjere, onda smo mi, da ih iskorijenimo iz istoga kraljevstva, osobno pošli skupivši silnu vojsku s jedne strane, a s druge smo strane uputili u Usoru našeg kancelara časnoga Kristu, oca gospodina Nikolu nadbiskupa Ostrogonskog koji je imao kod sebe oba naša vjerodostojna pečata, kao i plemenitog muža palatina Nikolu s drugim prelatima, baronima i prvacima našeg kraljevstva. Ali, neki dvorjanici samoga gospodina nadbiskupa koji su bili određeni za čuvare naših pečata s naprijed smišljenom zloćom ih ukrali." Zato je, priča dalje Ludovik, dao načiniti njihov nov par pečata i zahtijeva kako smo već spomenuli, da sve isprave pečaćene tim pečatom budu iznova u kancelariji potvrđene, inače gube svaku vrijednost.

Tako je Tvrtko uz pomoć svoga vjernog vazala uspio potjerati ugarskog kralja. Ludovik se nije smio pohvaliti niti toliko da je stupio na bosansko tlo. Naprotiv, morao je svima priznati da su izgubljeni njegovi pečati.[415]

Ovo je najveći dokaz da je u Bosni kod Bošnjana (naroda bosanskog) i u to vrijeme jedina vjerska organizacija bila manihejska Crkva bosanska koja je branila Tvrtka i koju je branio Tvrtko. Katolička država Ugarska uz stalnu podršku Rimske kurije i rimskog pape Kaločke i Ostrogonske nadbiskupije, katoličke biskupije iz Đakova permanentno napadaju Bošnjane. Da je u Bosni bilo katolika ispalo bi da su bosanski katolici branili Bosnu od katolika napadača. Ali ne Bošnjani krstjani odbranili su Bosnu od kršćana.

Nakon ovih pobjeda Tvrtko je poduzeo sve mjere da učvrsti vlast nad bošnjanskom vlastelom prije ostalih skida brata Vukca sa položaja bana usorskog banata i proglasio se banom cijele Bosne.

Majka i Vukc se obraćaju Veneciji za pomoć. Vukc se povezuje i sa novim papom Urbanom V. I ovaj papa kao i Inoćentije VI piše pisma i poziva u rat protiv heretičke manihejske Bosne.

"Ni ovaj papa neće znati da sjedište bosanskog biskupa nije u Bosni, pa preporučuje bosanskom biskupu bosanske franjevce (niti za njih "ne zna" da nisu u Bosni, H.Z.) kojima tobože treba u heretičkoj Bosni bolja zaštita. Evo šta papa Urban V piše Ludoviku: 1.1.1369. g.: "Dao nam je na znanje naš

---

415 Ć. Šimun, Hrvatski spomenici I MHJSM VI 1898. g., str. 409, prenijeta fn 143 od N. Klaić, str. 247 i 145, CD XIII, str. 247.

dragi sin Stephanus (Vukc, dodao H.Z.) banus Bosne junior, dakle mlađi bosanski ban Stepan **da je** on katolik, premda su bosanski banovi koji su ranije vladali Bosnom bili heretici. On bi sada radio na njihovu istrebljenju. To je razlog da njegov brat "stariji bosanski ban" senior, slijedeći tragove svojih predaka i zaštićujući heretike i njega Stjepana - ovjenčanog - proganja." [416]

Papa Urban V piše bosanskim franjevcima 1369. godine. I, ili ne zna ili se pravi da ne zna da i dalje njihova dijeceza nije u Bosni.

Zatim piše nadbiskupima Splitske i Dubrovačke nadbiskupije. "Ako treba preporučujem im... neka se za borbu protiv heretika posluže svjetovnom vojskom." On je dakle tražio da Hrvati idu napadati Bošnjane.

N. Klaić navodi čitav niz relevantnih dokumenata iz 1372. godine i kasnijih iz kojih se vidi da franjevačka vikarija za Bosnu nikako nije u Bosni. Iz tih dokumenata se također vidi da se povela "**izrazito politička akcija protiv Tvrtkove Bosne**".[417]

Ali se ni tom prilikom nisu usudili nego Ludovik svoje križare i propovjednike šalje dalje na istok. "U Tvrtkovoj Bosni nemaju što tražiti!" [418]

... Tako je još jednom zaobiđena Tvrtkova Bosna u koju vikar ne smije niti poći...

Da podsjetimo Tvrtko I je u potpunosti nastavio politiku svog strica Stepana II prema franjevačkoj vikariji za Bosnu i katoličkoj biskupiji za Bosnu da svakako budu u Đakovu.

... "**Da ne duljimo... mudrošću bosanskih vladara nije se mogla u Bosni ni u XIV stoljeću udomiti nijedna katolička crkvena organizacija**".[419] Ni zvanična crkva ni franjevci.

Ovo dakako izaziva novo pitanje: kako se Tvrtko onda odnosio prema članovima Crkve bosanske?

Odgovor nalazimo u priznanju jednog "obraćenika" dakle "novog katolika" koji je rekao: "Oni se dive "hereticima" i podržavaju njihove obrede." [420]

U jednoj ispravi Tvrtka I... (između 1370.-1374.) on daje Crkvi bosanskoj značenje "vjere božje uopšte".[421]

Uostalom, Urban V gleda još 1370. godine u Tvrtku manihejsko čudovište. On je dakle, shvatio da je Tvrtko manihej. To da je kralj Tvrtko bio zaštitnik maniheja - krstjana bilo je dobro poznato i Rimskoj kuriji i Ugarskom dvoru, te da pripadnici franjevačke vikarije i tzv. bosanske

---

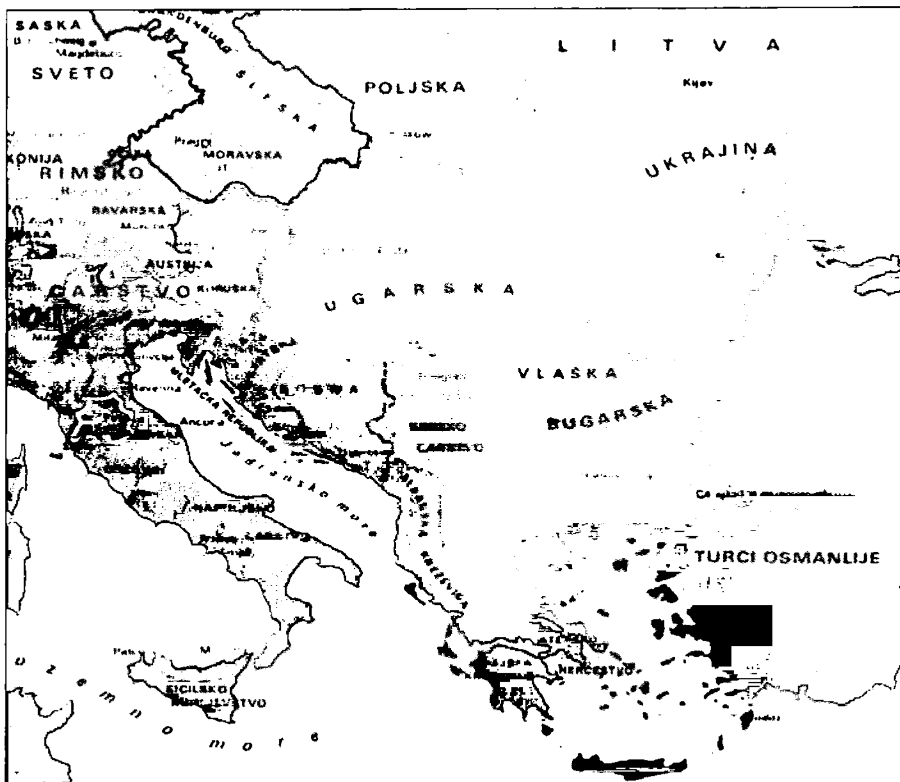
[416] N. Klaić, CD, str. 252.
[417] N. Klaić, str. 211.
[418] Isto, str. 211.
[419] N. Klaić, CD, str. 212.
[420] Ibid, 211.
[421] Ibid, 211.

katoličke biskupije iz Đakova nisu mogli niti zakoračiti u Bosnu u kojoj je stoljećima suvereno vladala manihejska Crkva bosanska - bosanskih krstjana vidi se i iz dopisivanja pape Urbana V sa ugarskim kraljem.

No, Ludovik je znao ko je Vukc i nije mu htio pomoći, jer se često služio lažima.

I najzad 1369. g. On je gospodin ban Tvrtko "sin gospodina kneza Vladislava i sinovac velikoga i slavnog gospodina bana Stepana II (dakle po muškoj liniji čisti Bošnjanin) milostju božjom gospodin mnogim zemljama: Bosne i Soli i Usore i Donem kraem i Podrinju i hlumski gospodin." On dakle drži i Hum. Vjerovatno mu ga Ludovik više nije ni tražio.

Nakon što je Tvrtko dokazao svoju superiornost pomirio se se bratom Vukcem. Dao mu je pravo da se zove banom Usore.

Izvor: THE TIMES ATLAS SVJETSKE POVIJESTI Dopunjeno izdanje za Jugoslaviju CANKARIJEVA ZALOŽBA 1987., str. 143

Iz ove mape se vidi da Velika Srbija za vrijeme cara Dušana se širila na račun Makedonije, Albanije, Crne Gore i naročito Grčke. Zato Miloševićev poziv 1989.g. na Gazi Mestanu za obnovu Dušanovog carstva nije imao pravo uključivati BiH jer ona nikad (osim manjih istočnih dijelova i to na kratko, samo nekoliko godina za Časlava Klonimirovića oko 950.g.) nije bila u sastavu Srbije.

Na ovoj karti se vidi da je kraljevina Bosna potpuno zasebna, nezavisna i vidno razgraničena od Srbije. Isto tako i od Hrvatske, te i od Ugarske (kasnije nazvane Mađarske).

Proširenjem Kraljevine Bosne na istok preko pola teritorija današnjeg Sandžaka ušlo je u njen sastav; takvo stanje zatekli su osmanski Turci

Tvrtko je kako rekosmo bio pozivan da sredi situaciju u Srbiji, jer je bio u rodu s Nemanjićima. Međutim prije toga desilo se čak i to da je duž istočne granice Bosne zavladao srpski velikaš Nikola Altomanović i počeo ugrožavati ženu umrlog kneza Vojislava Vojinovića - Goislavu, te zagospodario ovim zemljama do granice sa Dubrovnikom, a od kneza Lazara Hrebeljanovića oteo Rudnik. Nikola je bunio protiv Tvrtka i velikaše u Bosni, zbog čega se Tvrtko povezao sa knezom Lazarom i 1373. godine uspjeli su pobijediti Nikolu Altomanovića. Podijelili njegove zemlje. Tvrtko je prema Simi Ćirkoviću dobio gornje Podrinje, donje i dio srednjeg Polimlja sa manastirom Mileševom, gdje se nalazio grob sv. Save i Gacko, dok je knez Lazar uzeo ostatak.[422]

I prema Salihu Sidkiju "Muvekitu" i prema Noelu Malcolmu bosanski kralj Tvrtko I u sukobu sa Nikolom Altomanovićem osvojio je pokrajinu Rasciju čije se središte kasnije nazvalo Jeni (Novi) Pazar. Područje današnjeg Sandžaka od tada se počelo nazivati Istočna Bosna sve ono istočno od Drine.[423]

Hum se, piše S. Sidki, ponekad zvao Južna Bosna, za razliku od Centralne i Sjeverne Bosne.

No, Tvrtko je 1377. godine izvršio daljne osvajanje od Balšića, osvojio Trebinje, Konavle i Dračevicu.

"Kad je toliko državu proširio od naroda (Bošnjana, ali i od Srba iz Srbije, dodao H.Z.) je potekao zahtjev da se proglasi kraljem Bosne, Rascije i Primorja što je i uradio 1377. godine.[424]

S obzirom da titula ban potiče iz vremena Avarskog kaganata (carstva), imamo pravo vrlo sigurno pretpostaviti da bosanski vladari tu titulu nose od postanka države Bosne. Historiji poznati i sigurni su od bana Borića do spomenute godine vladari Bosne nosili su titulu ban, a od Tvrtkove krunidbe za kralja, tj. od te godine do njene propasti nosili su titulu kralj i država Bosna zemlja Bošnjana zvala se Kraljevina Bosna. To nije bila kraljevina Srba i Hrvata, nego kraljevina Bošnjana, proširena na dio Srbije i dio Hrvatske.

---

[422] N. Klaić, CD, str. 259; N. Malcolm, CD, str. 25.
[423] Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekit, Povijest Bosne 1, str. 24.
[424] Isto, str. 26.

Tvrtkovo osvajanje Rascije i zapadne Crne Gore se desilo 6 godina nakon što je umro car Uroš, posljednji član dinastije Nemanjića. Tvrtko se pojavio kao zakoniti nasljednik jer mu je kako smo naveli baka bila kćer srpskog ex kralja Dragutina Nemanjića, majka mu je Hrvatica Šubićka, ali je on po očevoj liniji bio **pravi Bošnjanin** Kotromanić. A već je bio gospodar prostranih dijelova Raške i Zete. Knez Lazar Hrebeljanović (zet Nemanjića) je pretendirao na prijesto preko žene Milice, ali je ta veza bila puno tanja od Tvrtkove. Počeo je dobijati molbe od tadašnje gospode iz Srbije. Doznao je iz istih da se tamo situacija stalno pogoršava od kad je 1355. g. umro car Dušan i od kad se vidjelo da epigon Dušanov sin Uroš nije ni nalik na oca. Ispoljio je brojne slabosti u vladanju zbog čega ga je narod nazvao "nejaki". On je 1371. godine umro i zemlja ostala bez vladara. Tvrtku su poručivali iz Srbije i podsjetili ga da mu je baka rodom iz dinastije Nemanjića, te da on po toj rodbinskoj liniji ima pravo da se popne na srpsko prijestolje. Naravno Tvrtko je toga bio svjestan i ozbiljno se počeo pripremati. Prije svega kao vladar Srbije trebat će sva državna i diplomatska akta da se pišu ćirilicom.

Dakle, kada se ban Tvrtko I počeo nositi mišlju da se kao unuk Nemanjićke Jelisavete proglasi legitimnim nasljednikom nemanjićke kraljevske titule uveo je i nemanjićku kancelarijsku vještinu rada i lijepog pisanja. I pored toga što je imao stričevog pisara pozvao je iz Srbije jednog po imenu nepoznatog pisara i njemu povjerio vođenje kancelarije.[425] Želio je upotrijebiti dostignuća dinastije Nemanjića ali ni sa čim ne okrnjiti identitet Bosne, dodao H.Z..

Međutim, s obzirom da kao vladar Bosne komunicira sa Ugarskom, sa Mletačkom republikom, s Venecijom i drugim evropskim državama pečat je na latinskom jeziku i s latinskim slovima i glasi S (igillum) MIN (us) TVERTHI D (ei) GRA (tia) TOTI (us) BOSNE BANI.[426]

Godine 1374. bosanski kralj Tvrtko I se oženio bugarskom princezom **Dorotejom**.

Srbi se nisu bunili kad se Tvrtko I 26. oktobra 1377. godine (Mitrovdan) krunisao najvjerovatnije u manastiru Mileševu[427] kod Prijepolja i svome imenu dodao novo vladarsko ime Stephanus što znači "**ovjenčani**". ... "Tako je Tvrtko obučen sav u svilu i zlato ušao na velika vrata među evropske vladare kojima zaista ne preostaje drugo već da ga priznaju... Tvrtkova Bosna (i Bošnjani, dodao H.Z.) mogli su se pohvaliti da je najzad njezin (njihov)? najveći sin nosio na glavi nekoliko kruna."[428]

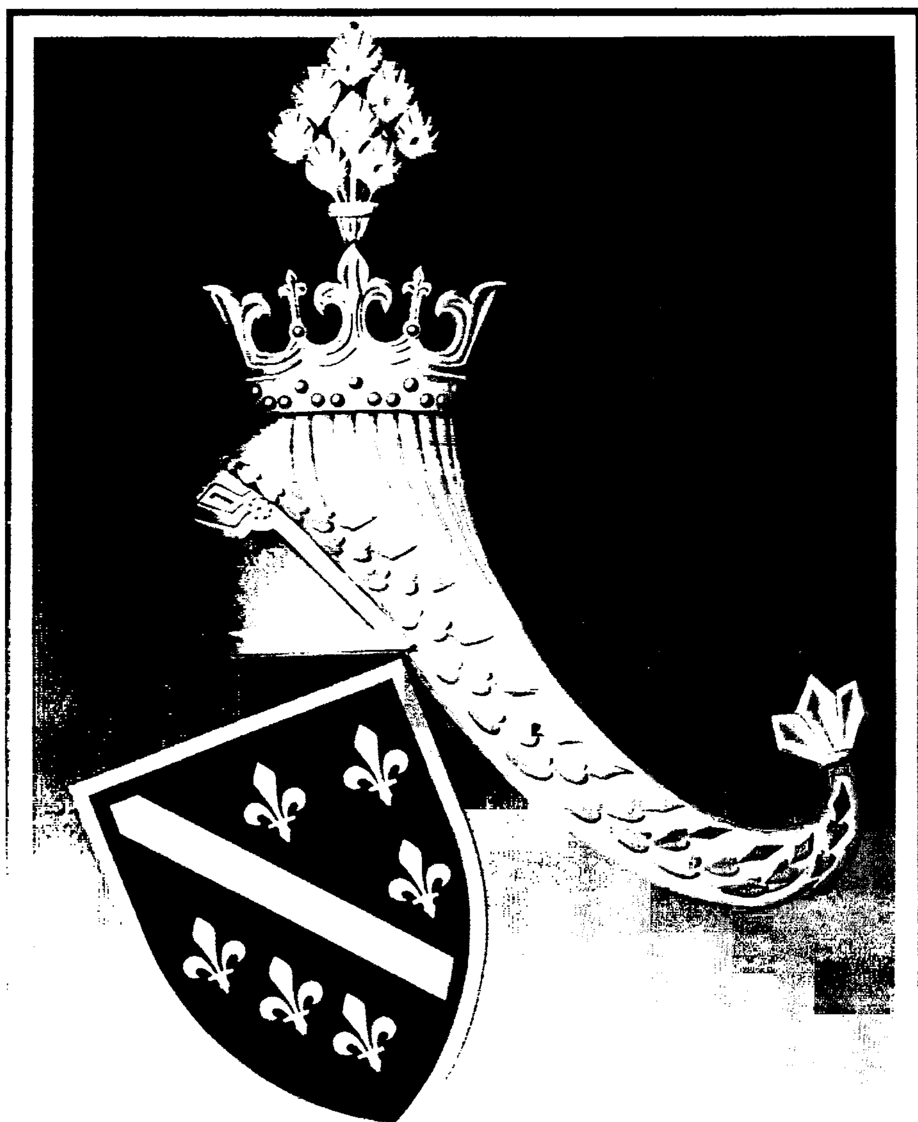
425 N. Klaić, CD, str. 261.

426 Bosanske i Humske povelje II, str. 111. N. Klaić, CD, str. 257.

427 U novije vrijeme jedan broj autora pokušava dokazati da se Tvrtko I nije krunisao za kralja u Mileševi, kod Prijepolja nego u Milima kod Visokog nedaleko od Sarajeva. Vidi M. Bojić, CD, str. 28.

428 N.Klaić, CD, str. 266.

Uskoro su ga priznali za kralja Bosne i Srbije gotovo svi vladari okolnih i evropskih država. Mada on de facto nije vladao cijelom Srbijom nego samo onim zemljama što je borbom zadobio od Nikole Altomanovića a to je dio zapadne Srbije, veći dio današnjeg Sandžaka i ono što smo naveli da je zauzeo od Balšića čemu je ubrzo dodao novo osvojene župe: Dračevicu, Konavle i Trebinje. Ostalim dijelom Srbije on nije vladao iako je bio formalno srpski i stvarno bosanski kralj. Velikosrpski historiografi izostavljaju činjenicu da je Tvrtko I po očevoj liniji Bošnjanin.

Izvor: Dr. Enver Imamović, *Korijeni Bosne i Bosanstva*, Sarajevo, 1995.

Oni samo zbog Nemanjićke krune na Tvrtkovoj glavi tvrde da je i Bosna srpska.[429]

A daleko bi bilo pravilnije reći da je tada Srbija bosanska, ali Bošnjaci tako nikad nisu rekli iako su imali daleko veće pravo nego što su velikosrpski nacionalisti zbog Časlava proglašavali Bosnu srpskom.

Nema ni jednog dokumenta da se Bosna ikada mogla nazvati srpska, odnosno hrvatska, pravoslavna ili katolička. Ona je samo zemlja Bošnjana manihejske vjere Crkve bosanske.

Krunisanjem je dobio naziv
Stefan Tvrtko I v hrista boga Kral Srbljem i Bosne i Primorja

Vidjeli smo da sve one ranije tvrdnje da je Tvrtko bio vazal Ludoviku Nada Klaić je savjesnim istraživanjem poništila. On se krunisao za kralja, a ništa za to nije pitao Ludovika. Ovjenčao se sugubim (dvostrukim) vijencem i kraljevskim krunama. Jedna je označavala da je kralj države Bosne, a druga da je kralj i države Srbije.

Nakon što se krunisao i ojačao, te osvojio navedeni dio Jadranskog primorja, u Bokokotorskom zalivu počeo je 1382. godine izgradnju grada Novog, kojeg je nakon njegove smrti dovršio herceg Stjepan i zato je dobio ime Herceg-Novi, a 1383. godine gradi se Brštanik kod Opuzena, gdje je namjeravao napraviti brodogradilište, te razviti mornaricu vojnu i civilnu. Godine 1385. osvaja Kotor. U toku 1390. godine osvaja Split, Trogir Šibenik i cijelu oblast do Knina i Zemunika kod Zadra, zatim ostrva **Brač, Hvar i Korčulu**. Nakon čega se Tvrtko I proglasio za kralja Raške, Bosne, Dalmacije, Primorja i Hrvatske. To je tada bila najveća država Južnih Slavena.[430] To je u prvom redu (kao što je to bila još od prije bana Borića) stalno država Bošnjana. Na čelu joj je opet Bošnjanin vladar (sada kralj po ocu, on nije Srbin niti Hrvat).

Razumije se, da je to tek tada bila multietnička, multikonfesionalna, multikulturna itd. država. U Raškoj su živjeli pravoslavci Srbi, u Zeti Zećani (preci današnjih Crnogoraca), u Hrvatskoj katolici Hrvati kao i u Dalmaciji, a u Bosni, kako smo vidjeli iz dosadašnjeg izlaganja, živjeli su Bošnjani.

---

[429] Značajan broj srpskih historiografa zastupaju teze o tzv. sugubom - dvostrukom vijencu Tvrtka I da se je krunisao srpskom nemanjićkom krunom za obje države Bosnu i Srbiju. Srećko Đaja tvrdi suprotno: "Tvrtko I dao se dvaput krunit, jednom za bosanskog kralja, a drugi put za srpskog kralja, pa je prema tome bio kralj dvaju zasebnih kraljevstava, Bosanskog i Srpskog - što nije bio rijedak slučaj u srednjem vijeku. Prema tome Bosna tada nije bila državina srpske krune nego kraljevina različita od kraljevine Srbije." M. Srećko Đaja koautor u Katoličanstvo u BiH, str. 71.

[430] M. Bojić, CD, str. 28.

U Raškoj i Zeti pravoslavci su pisali *ćirilicom*, Bošnjani u Bosni *bosančicom*, a u Hrvatskoj i Dalmaciji Hrvati *latinicom*. Tek tada u toj proširenoj državi imamo tri naroda, tri vjere i tri pisma i to:

U Hrvatskoj Hrvati prema mišljenju vjernika Crkve bosanske vjernici tuđe Crkve rimske katolici kršćani;

U Bosni Bošnjani vjernici domaće Crkve bosanske krstjani;

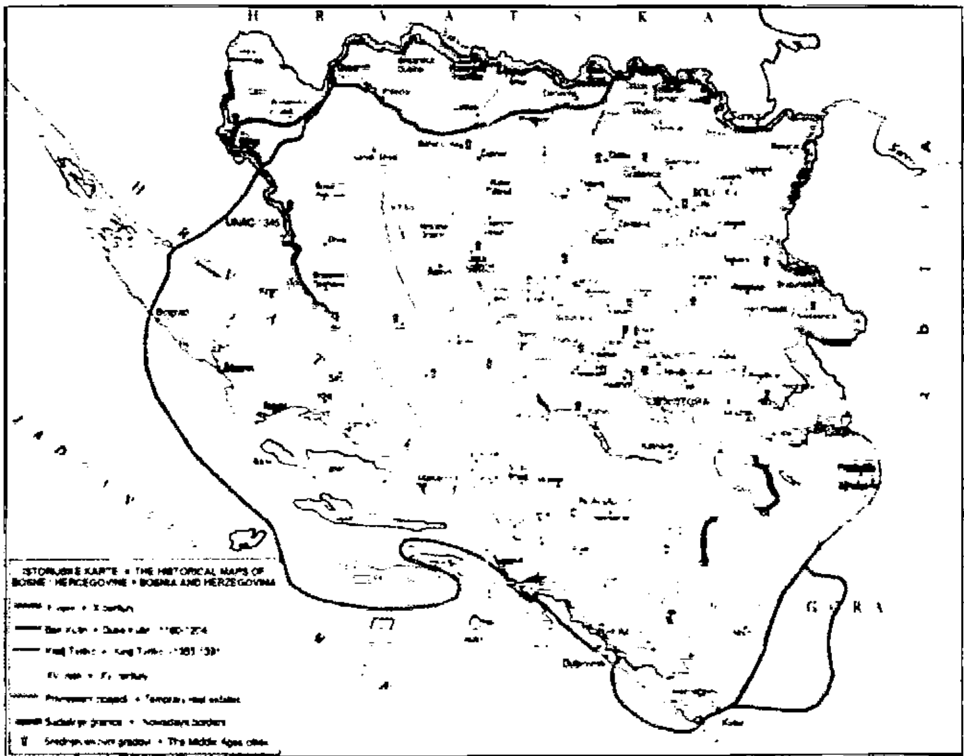
U Raškoj i Zeti Srbi vjernici tuđe Crkve (grčke porijeklom) pravoslavci hrišćani.

U ovom periodu bi se možda mogla potražiti **geneza imena Bosanac**, kao zajedničko ime za pripadnika multietničke države u kojoj su se mnogi iz reda Srba u Raškoj, Hrvata u Hrvatskoj i Dalmaciji željeli identificirati sa Bošnjanima. Jer bilo je čast zvati se Bošnjanin zato što je iz tog naroda eto i kralj Tvrtko I. Inače nema razloga da se stanovnici matične teritorije države Bosne zovu drugačije nego Bošnjani, tj. nisu se tada zvali Bosanci. U izvorima nema podataka da su se prije toga vremena zvali Bosanci. To se vidi iz Tvrtkove titule: On je kralj Raške, Rašana, Bosne, Bošnjana, Primorja, Dalmacije, Dalmatinaca i Hrvatske, Hrvata, te tako ostavio mogućnost da svaki narod slobodno zadrži svoje ime, vjeru, jezik i pismo. No, niko nije sprečavao uzajamna prožimanja, miješanja, procese identifikacije i asimilacije i to najvjerovatnije u korist Bošnjana jer je njihova država na čelu sa kraljem bila glavna u toj multietničkoj zajednici. Naravno da su se tada mnogi stanovnici tih područja identificirali sa narodom iz kojeg je potekao kralj. Može se pretpostaviti da je u Tvrtkovo doba nastalo ime Bosanac, za razliku od Srbina iz Srbije i Hrvata iz Hrvatske, pa kasnije povremeno se gasilo i opet oživljavalo.

Bošnjani - manihejci pripadnici Crkve bosanske, Hrvati - katolici na dijelu osvojene Hrvatske i Srbi - pravoslavci, na dijelu osvojene Srbije, bili su tada u jednoj državi. **Tvrtko I** je bio mudar vladar i u kraljevini je uspostavio vjersku i narodnu toleranciju. No to je kratko trajalo. Nakon Tvrtkove smrti hrvatske zemlje je Ugarska vratila tamo gdje su i bile u sastavu Ugarske.

Prema tome historija ne zna za multinarodnu a pogotovo ne za multikonfesionalnu, Bosnu prije pojave islama. Osim kratko u Tvrtkovo doba na teritorijama Srbije i Hrvatske koje je on bio osvojio. Ali su te teritorije Hrvatske i Dalmacije ubrzo poslije njegove smrti vraćene pod Ugarsku.

KARTA TVRTKOVE BOSNE

Izvor: E. Imamović, Korijeni Bosne i bosanstva, str. 318a

Na ovim historijskim kartama Bosne se ne vidi precizno na koji se period Tvrtkova vladanja područjima današnjeg Sandžaka odnosi? Naime, zna se, nakon smrti cara Dušana, da su srpski velikaši razdrobili Carstvo. Ono je još više razdrobljeno poslije smrti Dušanovog sina cara Uroša 1371.godine.

Tvrtko je porazivši Nikolu Altomanovića župana oblasti od planina: Maljena, Medvednika i Rudnika do Jadranskog mora, zauzeo najprije oblasti današnjeg Sandžaka, prikazane na ovoj karti najvjerovatnije 1371.-1373.g. Nakon njegovog krunisanja u Mileševu kod Prijepolja 1377.g. on je nastavio sa širenjem, tako da je osvojio gotovo područja veličine današnjeg Sandžaka koja su Osmanlije zatekli u sastavu države Bosne. Zato su i ušla u sastav Bosanskog Sandžaka 1463.g., a kad je kasnije osnovan Bosanski pašaluk u njegov sastav 1580. su ušle sve oblasti do Kosovske Mitrovice. Znači današnji Sandžak najvjerovatnije je bio približno sadašnje veličine u sastavu Bosne sve do 1877.g. Od te godine do 1912. bio je i dalje pod Osmanskim carstvom.

Vidjeti kartu Bosanskog pašaluka na kojoj se to dobro vidi. Dakle, Bošnjaci iz Bosne i Hercegovine i iz Sandžaka živjeli su zajedno sve do Austro-Ugarske okupacije 1878.g. i osjećaju se kao jedan narod.

Sa jačanjem države Bošnjana snažno jača plemstvo. Darovnicom 1380. g. kralj Tvrtko I dodjeljuje titulu velikog **bosanskog** vojvode Hrvoju Vukčiću. Eto nije ni srpskog ni hrvatskog nego bosanskog, Hrvoje Vukčić je bosanski vojvoda.

Jačaju velikaši, dobri Bošnjani, knezovi: Hrvatinići, Hranići, Kosače, Radinovići, Pavlovići, koji su uz ostale plemiće obrazovali Savjet države Bosne. Uz kralja je bio bosanski sabor stanak "sva Bosna", koji je imao pravo birati i smjenjivati kralja.

Niži plemići su više zavisili od visokog plemstva nego od vladara. To je doba već razvijenog feudalizma u kojem se započinje razvijati i robnonovčana privreda.

Poznato je šta se dešavalo sa Dušanovom državom Srbijom nakon njegove smrti. "Velikaši proklete im duše, na komade razdrobiše carstvo." (Njegoš). Slično se dešava i sa velikom kraljevinom Bosnom, nakon smrti kralja Tvrtka I Kotromanića. Velikaši jačaju, a jedinstvo kraljevine Bosne slabi. To koriste ugarski kraljevi! Ali i Osmanlije. Nad Bosnom i njenim Bošnjanima počinju se javljati opasnosti u bliskoj budućnosti.

VAŽNI DOKUMENTI O IMENU BOŠNJANI IZ XIV i XV STOLJEĆA

a. Odgovori pape Grgura XI iz Avinjona 1373. g. na 23 pitanja koja mu je uputio Bartolomej iz Alvernie vikar Franjevačke vikarije za Bosnu koja je imala sjedište u Đakovu u Slavoniji

Jedan od glavnih historijskih dokumenata o imenu Bošnjani jesu odgovori pape Grgura XI iz Avinjona 1373. g. na 23 pitanja koja mu je uputio vikar bosanskih franjevaca Bartolomej iz Alvernie. (Prema savjesnim istraživanjima N. Klaić Franjevačka vikarija za Bosnu je u Đakovu od njenog osnivanja 1340. godine.) Najvjerovatnije je da je ovaj dopis napisan negdje iz susjedstva Bosne ili baš iz Đakova radi hvaljenja papi kako tobože hodaju i djeluju po Bosni. Jer iz Đakova se papama moglo pisati svašta.

Ovaj spis su analizirali L. Walding (1625.-1654.), a preko njega Farlati 1769. g., a u cjelini ga je objelodanio Franjo Rački 1875. g. u dodatku drugoj knjizi Theinerove zbirke "Veterna monumenta Slavorum medionalium historiam ilustrantia".

Po mojoj ocjeni ovaj spis - dokument nije napisan u Bosni 1373.g., jer kako smo malo prije naveli N. Klaić u CD str. 211. dokumentira da Franjevačka vikarija za Bosnu nije u Bosni nego u Đakovu. Ali ga je pisao neko ko je istraživao stanje u Bosni.

O tome, ima li taj dokument naučnu i povijesnu vrijednost raspravljali su: Franjo Rački, E. Fermendžin, Kniewald, i posebno, Jaroslav Šidak. F. Rački je prijepis stoga pohranio u arhivu Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu kao djelimično validan, tj. on može služiti kao historijski izvor i za druga pitanja osim onih za potrebe kojih je korišten.

Analiza je do sada vršena u vezi s pojavom Vlaha u humskoj zemlji te s tim u vezi pojave pravoslavlja u istoj.

23 pitanja bosanskog vikara, čije je sjedište bilo u Đakovu, poznata u historijografiji pod imenom "Dubia" (sumnja) donio je na papinski dvor u Avinjonu vikarov poslanik fra Berengar rodom iz Aragonije (španska provincija) 1373. g. upućen od ugarskog kralja i bosanskog vikara iz Đakova (Slavonija), s molbom, da se na ta pitanja odgovori i dade mu uputstvo radi obazrivijeg obraćanja heretika u Bosni i šizmatika, novodoseljenika Vlaha u Humu.

"Ispravno je Rački konstantirao da spis "Dubia" točno razlikuje "tri vjeroispovjesti: katoličku u dijelu Hrvatske, koju je Tvrtko I osvojio, istočno-pravoslavnu (samo malo u Humu i dio Srbije što je on osvojio dodao H.Z.) i manihejsku u Bosni."[431]

Važno je napomenuti da dokument datira iz vremena kad je Tvrtko I već bio proširio svoju državu Bosnu na neka područja Dalmacije i Hrvatske odakle su franjevci mogli dolaziti. On za ovu svrhu nama može poslužiti, a da su franjevci tada hodali po Bosni da pokatoličavaju Bošnjane ne može. Te neistine je oborila Nada Klaić, pokazavši da je Tvrtko pobjednik u oba križarska rata.

Termini koji su u njemu korišteni su tačni, pripadaju tome vremenu, ali da su vođene akcije po Bosni nisu tada bile moguće.

Nas u ovome spisu jarko zanimaju ona mjesta u kojima se spominje ime **Bošnjani** kao naziv za pripadnike naroda bosanskoga, odnosno kao ime za narod Bosne jer se iz ovog dokumenta bjelodano vidi da u današnjoj Bosni i Hercegovini nema drugog naroda osim **Bošnjana**. Ne postoji Srba, Hrvata, čak ne postoji ni ime Bosanac. Postoji samo ime **Bošnjani** koje su velikosprski historiografi i velikohrvatski povjesničari od sredine XIX st. strastveno sakrivali od svoje i bosanske javnosti.

Jaroslav Šidak navodi da od odgovora u kojima se spominje Bosneuses svaki osim jednoga se odnose na pitanja uvjetnog braka, koji oni sklapaju pod uvjetom ako im žena bude dobra i vjerna. Vikar tvrdi da to oni čine s namjerom da ženu napuste kad hoće, pa to uglavnom svi rade osim dijela obraćenika.

"Potvrđuju to dalji članci, (odgovori prema rednim brojevima dodao H.Z.) iz kojih se vidi da se uvjetnog braka ne odriču ni oni **Bošnjani** (podvukao H.Z.) koji se žele obratiti (prijeći u katolike dodao H.Z.) i da ima brakova u kojima je samo jedna strana voljna da pređe u katolike, a druga ne (čl.12). S

[431] Jaroslav Šidak, *Studije o Crkvi bosanskoj i bogumilstvu*, Zagreb, 1975. god., str. 240.

obzirom na uvjetnost toga braka, vikar ne zna da li bi ga smatrao zakonitim i u slučaju ako ovako udata **Bošnjanka**, pošto se obratila, napusti svoga muža heretika i preuda se za katolika (čl. 20)."[432]

Malo kasnije J. Šidak unosi zaključak D. Kniewalda... koji kaže: "Ženidba je i za obične **Bošnjane**, kao i za prave bosanske krstjane, bila čisto privatna stvar svjetovne prirode... na koju su obični vjernici **Bošnjani** i pravi bosanski krstjani gledali svak sa svojeg gledišta: obični vjernici **Bošnjani** s gledišta praktičnog života, a svećenstvo Crkve bosanske s gledišta svoje doktrine o ovome svijetu i ljudskom tijelu kao djelu Sotone."[433]

Navedeni krajnji zaključak je D. Kniewald izgleda nekritički prešutio, a napisao ga je M. Dinić pišući o njemu. Naime, taj zaključak o doktrini "Crkve bosanske" ne stoji, jer mi ne znamo tačan stav Crkve bosanske o braku. Uvjetni brak kod **Bošnjana** je bio samo narodni običaj kojeg su se držali svećenstvo i vjernici Crkve bosanske i oni koji to nisu bili.

U dokumentu (spisu) se dalje nastavlja raspravljati o tome šta da vikar čini sa onim **Bošnjanima** koji neće da se odreknu uvjetnog braka, a hoće se preobratiti? Ili ako muž hoće da se obrati, a žena neće i obratno!?

Zato je vjerovatno ovaj dokument papa Grgur XI i nazvao "Dubia" (sumnja, dubioza), jer su rješenja koja se predlažu dubiozna, nesigurna, neodlučna, dvojbena, kolebljiva. Piše se negdje iz udaljenosti, a ne iz Bosne, **ne iznose se konkretni primjeri** sa imenima navodnih obraćenika - obraćenica itd.

"Papa je za sve te sumnje ipak imao jedno načelno rješenje, koje je dosljedno i bezobzirno primjenjivao... "nema braka uz onaj uvjet koji je protivan suštini braka..." Ne treba pokrstiti onoga koji se toga uvjeta ne odrekne niti priznaje valjanost braka u kojem to učini samo jedna strana. Štoviše, papa u čl. 21 dopušta preudaju obraćene **Bošnjanke** za katolika, čak i u tom slučaju ako ona svoga prvog muža nevjernika napusti bez razloga." [434]

Mi smo se, rekli smo, ograničili na ona mjesta "Dubie" u kojima se spominju imena **Bošnjani, Bošnjanin i Bošnjanka**, jer radi se o rijetkom dokumentu te vrste iz toga doba, iz koga se vidi da u Bosni ne postoji nikakav drugi narod osim **Bošnjana**. Zato se nismo imali potrebe upuštati u bilo kakve kritike onoga što s dokumentom čini J. Šidak i znanstvenici koje on citira. Navest ćemo još jedno vrlo zanimljivo mjesto: "Osim članaka (dijelova "Dubie", dodao H.Z.) o braku, na **Bošnjane** se izričito odnosi čl. 19 koji je svojom posrednom osudom njihova snabdijevanja oružjem bio u potpunom skladu sa nedavnom uzaludnom zabranom trgovanja između katolika vjerovatno iz

---

[432] J. Šidak, n. dj., str. 240.
[433] J. Šidak, n. dj., str. 240.
[434] J. Šidak, n. dj., str. 243.

Hrvatske (primjetio H.Z.) i bosanskih heretika, koju je papa 1369. g. objavio nadbiskupima u Splitu i Dubrovniku, dakle u Hrvatskoj, a ne u Bosni (primjetio H.Z.). O **Bošnjanima**... govori još čl. 8, konstatujući da su oni napučili - naselili također brojne krajeve na granicama, koje su pod vlašću katoličkih gospodara, ali oskudijevaju u katoličkom svećenstvu. Misli se vjerovatno na područja koja je u Hrvatskoj osvojio Tvrtko I.

... Posebno govori **o Bošnjanima** čl. 21, u kojem vikar iznosi da se obraćenici i dalje "klanjaju (adorent) hereticima i obdržavaju njihove obrede iako to ne čine iz uvjerenja nego samo prividno. Sama ta činjenica dovoljan je dokaz za nesiguran i labav položaj katolika čak i u perifernoj bosanskoj sredini i po tome je za ispravnu ocjenu vjerskih odnosa u tadašnjoj Bosni osobito dragocjena. S obzirom na karakter te adoracije (obožavanja, činjenja heretičkih obreda, dodao H.Z.), koju Kniewald objašnjava kao izrazito dualističku pojavu, nije suvišno upozoriti na slučaj termipolskog katoličkog biskupa koji se na Baselskom koncilu zalagao 1434. g. za ulazak "heretika stanovnika Bosne" u krilo crkve." [435] On je vjerovatno mislio da se ekumenizmom obuhvati i Crkva bosanska.

Iako kasnije od Nade Klaić doznajemo da nikakav franjevački vikar u Tvrtkovu Bosnu "nije smio niti poći"... te da ni u drugoj polovici XIV st. još nema franjevačkih samostana u Bosni. Evo šta N. Klaić piše ..."Da ne duljimo, smatramo da se uistinu mudrošću bosanskih vladara nije mogla u Bosni u XIV st. udomiti nijedna katolička crkvena organizacija."[436] O čemu ćemo pisati kad budemo analizirali vjersku situaciju u XIV stoljeću.

Bosanski vladari su imali svoju Crkvu bosansku "koju su pazili i mazili kao i ona njih" (N. Klaić). O Crkvi bosanskoj će kasnije biti riječi. Dakle, bez obzira što je franjevački vikar pitanja napisao u Đakovu i uputio ih papi Grguru XI u Avinjonu iz Đakova, iz Slavonije, iz druge države, tj. iz Ugarske jer se spremao ako mogne da šalje franjevce u Bosnu. Radilo se izgleda o projektu i namjeri ako se bude moglo ići u Bosnu. Ovo pismo papi za nas ima punu vrijednost naučno relevantnog dokumenta, jer su i vikar i biskup u Slavoniji odlično znali da se narod Bosne zove **Bošnjani.**[437] Uostalom nemamo niti jedan dokaz da su rimske pape i Rimska kurija stanovništvo srednjovjekovne Bosne drugačije nazivali nego samo **Bošnjani**.

---

[435] J. Šidak, n. dj., str. 244.

[436] N. Klaić, n. dj., str.212.

[437] J. Šidak, n. dj., str. 14., 16., 17., 25., 68., 95. i 96.

Na navedenim stranama analizirao je radove: V. Ćorovića, F. Šišića, fra Lea Petrovića, Kniewald-a, A. Benca, A. Solovjeva. U navedenim radovima se mjestimično koristio naziv Bošnjani umjesto naziva krstjani za vjernike Crkve bosanske, što u krajnjoj liniji nije pogrešno jer su svi pripadnici te Crkve po narodnosti Bošnjani. Pogrešno bi bilo samo onda ako bi on u kontekstu zamijenio imenom krstjani isto što bi bilo pogrešno umjesto kršćanin koristiti ime Hrvat, Italijan itd., ili umjesto hrišćanin Srbin, Rus, Grk itd.

b. Važan dokument iz XIV st. o imenu Bošnjani jeste Tvrtkova darovnica Vukcu Hrvatiniću

Naime interesantno je vidjeti ko su svjedoci potpisivanja darovnice velikom prijatelju i borcu Vukcu Hrvatiniću 11.08.1366. godine, koji je kao "vjeran i odan" zaslužio Tvrtkovu "milost gospodsku", još jedan dokaz da se narod zvao **Bošnjani**, a elita plemstva **dobri Bošnjani**. Za uslugu koju mu je učinio darovao mu je grad Sokol s cijelom Plivom.

"Svjedoci darovanja su **dobri Bošnjani**: knez Vlaj Dobrovojević, knez Sanko, župan Crnug, župan Brajko Pribinić, tepčija Vučina, knez Vlatko Obrinović, tepčija Milat. Dakle, iz uže Bosne sedmerica njegovih činovnika, od kojih su trojica dvorjanici, a četverica knezovi ili župani iz bosanskih zemalja. Svi navedeni svjedoci **dobri Bošnjani**, upisani su u popis zajedno s braćom, što je, prema našem uvjerenju dokaz ili vrlo jakog plemićkog porodičnog prava ili se ovakvim dodatkom htjelo označiti da su i braća ovih činovnika također Tvrtkove pristaše." [438]

Iz spiska se vidi da postoje dva politička organa: banski, kasnije će biti kraljev dvor (dvorjanici) drugo je **vladanje** - vlada. Od ranije znamo da je od izuzetnog značaja stanak (skupština). Oba gore navedena tijela imaju pravo poslati na teren svoga predstavnika izvršnog sudskog činovnika. Zato je navedena darovnica dragocjeni historijski izvor i potvrda da je Tvrtko I 1366. g. pobijedivši brata i majku već postao nezavisni i suvereni vladar Bosne i njenog ponositog naroda Bošnjana. Zato kad postavimo pitanje: Kako se zvao narod kojem je Tvrtko I bio ban i kasnije kralj? **Odgovor je Bošnjani**.

Ovdje komentar o dobrim Bošnjanima kao odgovor za onu tvrdnju iz knjige "Kršćanstvo u Bosni i Hercegovini" koautor Srećko Đaja, gdje ima jednostrano tumačenje kako navodno dobri Bošnjanin znači samo svjedok. Mi iz ovoga kao i iz drugih dokumenata vidimo da su to uglavnom knezovi, župani itd... dakle ljudi iz redova gornjeg najvišeg sloja plemstva. U nekim drugim dokumentima za svjedoke se uzimaju i velikodostojnici Crkve bosanske, ali njih u toj ulozi nazivaju **uzoriti krstjani**.

I što je za našu temu od izuzetnog značaja ni u ovoj povelji kao ni u jednom kroz vijekove historijskom dokumentu ne spominju se nikakvi "dobri Srbi", niti "dobri Hrvati", ili dobri katolik ili dobri pravoslavac. To poništava, pobija dosadašnja netačna tumačenja toga naziva. U Bosni postoje samo Bošnjani i dobri Bošnjani. I oni se ni na koji način ne mogu dovesti u vezu niti sa Srbima niti sa Hrvatima osim činjenice da su dio J. Slavena. **Bošnjani** je slavno ime naroda Bosne i Huma (do 1448.g.), a od te godine samo Bosne.

---

[438] J. Šidak, CD, str. 353 - 354.

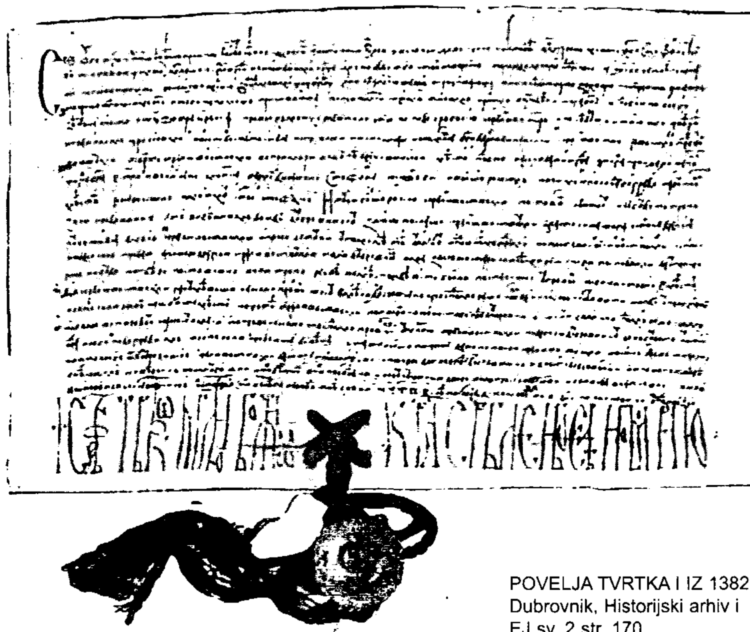
Bošnjani su, dakle, visoko uzdigli svoju državu Bosnu za vladavine najprije bana, a onda kralja Tvrtka I Kotromanića (1337.-1391.). Od (1353.-1373.) on je ban, a od (1377.-1391.) on je kralj.

c. Dvije do sada poznate povelje kralja Tvrtka I iz kojih se takođe vidi da se stanovništvo Bosne i Huma zove *Bošnjani* a elita njihovog plemstva "*dobri Bošnjani*"

1) Povelja iz 1375. godine
2) Povelja iz 1382. godine

Najbolja Tvrtkova povelja koja ima najsvečaniji izgled je ona od 10. aprila 1382. godine Dubrovčanima u kojoj se sa strane kralja Tvrtka nabrajaju **dobri Bošnjani** velikaši župan Brajko Pribinić, sjećamo ga se iz darovnice Vukcu Hrvatiniću 1366. godine, dvorski Vukoslav Stefković, Dobrašin Stefanović koga smo takođe ranije spominjali kao dobrog Bošnjanina, knez Priboje Mustuović, župan Belijah Suković, stavilc Tvrtko Blažojević, Vukac Vladisalić - njih deveterica.[439] Da se zapaziti da su to prezimena J. Slavena koji su u svoje vrijeme naselili područja Bosne i Huma, a ne srpska niti hrvatska.

Nakon teksta povelje i potpisa dvanaest dobrih Bošnjana dolazi potpis njegova veličanstva kralja Tvrtka I velikim crvenim slovima i pokraj njega pečat.

POVELJA TVRTKA I IZ 1382.
Dubrovnik, Historijski arhiv i
EJ sv. 2 str. 170

[439] Historijski arhiv Dubrovnik.

Kako smo vidjeli, bosanski vladari sve do Stepana Tomaša nisu dopuštali niti biskupu bosanske biskupije, niti vikaru bosanske vikarije, čija su sjedišta bila u Đakovu, dolazak u Bosnu, a niti njihovom svećenstvu da bilo što rade u Bosni. Ne spominju se niti u jednoj od navedenih povelja. Glavna snažna vjerska organizacija bila je stoljećima manihejska Crkva bosanskih krstjana. Ali i njoj su odredili mjeru dokle mogu njeni velikodostojnici da se miješaju u poslove države.

d. Daljni dokazi da je Crkva bosanska bila manihejska i da se narod zvao Bošnjani i u vrijeme pada Bosne

Za one koji ne vjeruju da je Crkva bosanska bila manihejska molimo da sami prouče za sada navedenu dokumentaciju i brojnu literaturu iz toga i narednog perioda.

Upravo period od 1450. - 1459. god. pa i do 1463. god. obiluje dokumentima koji pokazuju da su bosanski krstjani bili manihejci. Zašto ne bismo vjerovali u popise "zabluda" bosanskih maniheja koje su popisali franjevci iz susjedne Slavonije i iz Dalmacije sredinom XV stoljeća iz kojih se vidi da su bosanski krstjani dualisti, tj. manihejci. U jednom od tih popisa piše na početku "oni vjeruju da postoje dva boga, bog dobra koji je stvorio duhovne vrijednosti i svjetlost, a bog zla Lucifer je tvorac mraka i materijalnog vidljivog svijeta; oni odbacuju Stari zavjet a izuzetno cijene i poštuju Novi zavjet.[440] E pa šta su drugo nego manihejci?!!! Naravno i ove popise su pokušali protivnici osporiti, ali nisu mogli iznaći dokaze zašto bi inače popisivači izmišljali takve sadržaje.

Isto tako su protivnici manihejskog identiteta Crkve bosanske iznosili ne dokazane sumnje u sistemski popis manihejskih zabluda načinjen nakon saslušanja trojice Bošnjana krstjana maniheja na zahtjev poznatog inkvizitora Juana de Torguemade 1461. god. u Rimu.[441] Taj dokument je najviše osporavan od navedenih protivnika zato što zorno pokazuje da su krstjani - vjernici Crkve bosanske zaista bili manihejci. Takođe veliki broj dokumenata navedenih ili citiranih u ovome radu iz doba franjevačke i papinih ofanziva 1450. - 1463. god. iz kojih se jasno vidi da pape i franjevci krstjane definiraju pravim manihejcima.

I sljedeće pretpostavke od ranije su takođe pogrešne:

1. Često jedni kažu za Crkvu bosansku da je to bila sekta, što nije tačno. Sekta je religijska grupa koja se otcijepila od zvanične crkve. Nije nauci poznato da se neki svećenik koji je pripadao zvaničnoj crkvi odvojio od nje i formirao Crkvu bosansku.

[440] Dragutin Kniewald, Vjerodostojnost latinskih izvora 168.
[441] J. Matasović, Tri humanista o Patarenima Godišnjak FF Skopje I 1930. str. 235.

2. Drugi ovo učenje nazivaju jeres ili hereza što se opet svodi na navedeno tj. to znači da se radilo o zastranjivanju od učenja unutar zvanične crkve. Učenje i vjerovanje Crkve bosanske je manihejsko, a Manihej potpuno samostalan vjerovjesnik tog tipa dualizma, gdje je primaran vjerski dualizam, on nije pripadao zvaničnoj crkvi, nego je od malena pa do svoje zrele dobi se posvetio izučavanju temeljnih pitanja svijeta i izgradio vlastiti pogled na cjelokupni duhovni i materijalni svijet.

Vidjeli smo da su dokumenti katoličkog bazelskog koncila 1431.-1449.g. a naročito pape Pia II bosanske krstjane vjernike Crkve bosanske definirali kao maniheje. Tako su ih definirali sve rimske pape, svi vikari franjevačke vikarije u Ugarskoj i u Đakovu. Svi dokumenti komuniciranja papa i papinih legata sa bosanskim kraljem Tomašem. Naravno svi oni su krstjane često nazivali i pogrdnim imenima od onoga "hereza" do "bosanska kuga". Prema tome nagađanja: Noela Malcolma, Maje Miletić, Dragoljuba Dragojlovića da su oni kaluđerska organizacija reda sv. Vasilija su neosnovana i bespredmetna, pa ih treba odbaciti. Znači, navedena dokumenta dokazuju da su krstjani Crkve bosanske zaista maniheji.

Kad se postavi pitanje da li su vjernici Crkve bosanske bili manihejci kratko smo bili u dilemi, jer su se zbog razumljivog omalovažavanja tih vjernika od strane zvanične crkve uglavnom koristili nazivi heretici, jeres u ranom periodu, vrlo rijetko (samo jedan od rimskih papa nazvao ih je katari a papa Inoćentije III nazvao ih je patareni), ali sve su to uopšteni nazivi. Ta dilema nas je nagonila na dalja traganja i studiozniji rad. I našli smo: u XIV st. a možda i ranije je kod Rimske kurije prevagnuo naziv manihejci, koji je onda u XV st. gotovo redovito korišten u toj kuriji baš kao i na bosanskom dvoru. To se vidi iz pisma Eugena IV svom legatu u Bosni 1445. god. koje je preveo D. Farlati u Ilyricum sacrum IV.

Papa Pio II se nije nikad dvoumio. To su za njega bili maniheji isti kao i oni protiv kojih je sv. Augustin napisao svoj poznati Traktat (vidi citat J. Matasovića u Tri humanista o patarenima, Godišnjak skopskog Filozofskog fakulteta I 1930., 246.).

Papa Eugen IV u navedenom pismu je ocijenio i definirao učenje u Bosni da je manihejsko što je kasnije potvrdio i kardinal Ivan de Torquemada u svome spisu "Symbolum veritatum fidei 1461. god. "pro informatione Manicheorum." (Vidjeti takođe kod Daniela Farlatia u istom spisu, a prevod I. Matasović).

Postoji veći dio dijaloga "Inter christianum romanum et patarenum bosnenses, vođen negdje oko 1420. god. u kojem se učenje Crkve bosanske definira kao "radikalni i u svim konsekvencijama dosljedno izgrađeni dualizam." Vidi Döllinger, Beiträge zur Sektengeschiichte des Mittelatres II, Leipzig, 1890., str. 242 - 245.

"Postoji izričito svjedočanstvo da je kardinal Torquemada upotrijebio kao podlogu za svoj spis *Quorundam religiosorum prefati regni Bosnae relata*, a ni pisac dijaloga od 1420. god. nije imao na umu neke apstraktne heretike." Vidi Jaroslav Šidak, CD 95. U daljem tekstu ovoga mjesta J. Šidak navodi: "U ponekim suvremenim izvorima, pripadnici Crkve bosanske se nazivaju izričito Bosnenses (Bošnjani), a i koncilski su legati (misli na Baselski katolički koncil (1431. - 1449.) u svojim disputacijama s husitima upotrebljavali isključivo taj naziv 'Bosnenses' (Bošnjani)." Podaci sa nazivom Bosnenses iz toga, vremena husita nam potvrđuju tezu da se narod Bosne i tada kao i uvijek ranije zvao Bošnjani i razlikuju se od vjernika Istočne crkve Grka i Rašana, a u katoličku vjeru ih tek namjeravaju utjerati milom ili silom.

e. Evo još važnih dokumenata da se narod zvao Bošnjani i u pred osmansko doba i kontinuirano se nastavio tako zvati i nakon pada Bosne tokom cijelog perioda Osmanske vladavine u Bosni

1) U životopisu poljskog kralja Vladislava Varnučika (1440.-1444. god.) koji je bio izabran za ugarskog kralja, čemu su se obradovali Hrvati jer su, kako je poznato, bili pod Ugarskom. No, oduševio se i bosanski kralj Tvrtko II, te mu je poslao pismo u kojem mu piše da su **Bošnjanima** bili isti pradjedovi kao i Poljacima, što potvrđuje vrlo sličan slavenski jezik kojim govore. Zato predlaže da se zajednički brane od najezde Turaka.[442] Dokument je jako važan jer pokazuje da se narod Bosne zvao **Bošnjani.**

2) Papa Pio II (1458.-1464.) u XVI glavi geografsko-historijskog djela „De Europa" uz Albance navodi imena Slavena: **Bošnjana**, Dalmatinaca, Hrvata, Istrijana i Kranjaca.[443] U vrijeme kad nije vršio dužnost pape bavio se naukom pod pravim imenom E.S.Piccolomini.

Šta su Bošnjani imali sve do 1459. ili 1463?

1. same sebe kao narod;
2. teritoriju;
3. državu Bosnu koja je samostalna, nezavisna suverena kraljevina;
4. bosanski jezik;
5. pismo bosančicu;
6. manihejsku Crkvu bosanskih krstjana, odnosno Crkvu bosansku;
7. stećke - nadgrobne spomenike svojstvene samo Bošnjanima.

Sve to jesu dokazi identiteta **Bošnjana (Bošnjaka).**

---

[442] O dokumentu obrazlaže M. Hadžijahić, CD, str.7.

[443] Vidi o tome raspravu I.Crnčića u Radu Jugoslavenske akademije LXXIX. U Zagrebu, str.1-70., preuzeto od M. Hadžijahić, CD, str.9.

Nije nam cilj da bilo kojom rečenicom povrijedimo sadašnje katolike niti pravoslavce u Bosni i Hercegovini niti sadašnje bosanskohercegovačke Srbe niti Hrvate. Oni su ovdje i treba da su ovdje. Onima koji su za Bosnu i Hercegovinu želim onoliko ljudskih prava i ravnopravnosti koliko i sebi i mojoj djeci. Ali sam uvjeren da ćemo svi imati sretniju budućnost u Bosni i Hercegovini, ako naučimo istinu o našoj zajedničkoj prošlosti.

STEĆCI SU KRUCIJALNI DOKAZ IDENTITETA BOŠNJANA

Najvažniji pisani podaci o stećcima stranih naučnika potiču iz polovine XVI stoljeća.

Prvi pisani podaci o stećcima domaćih istraživača potiču iz druge polovine XVIII stoljeća.

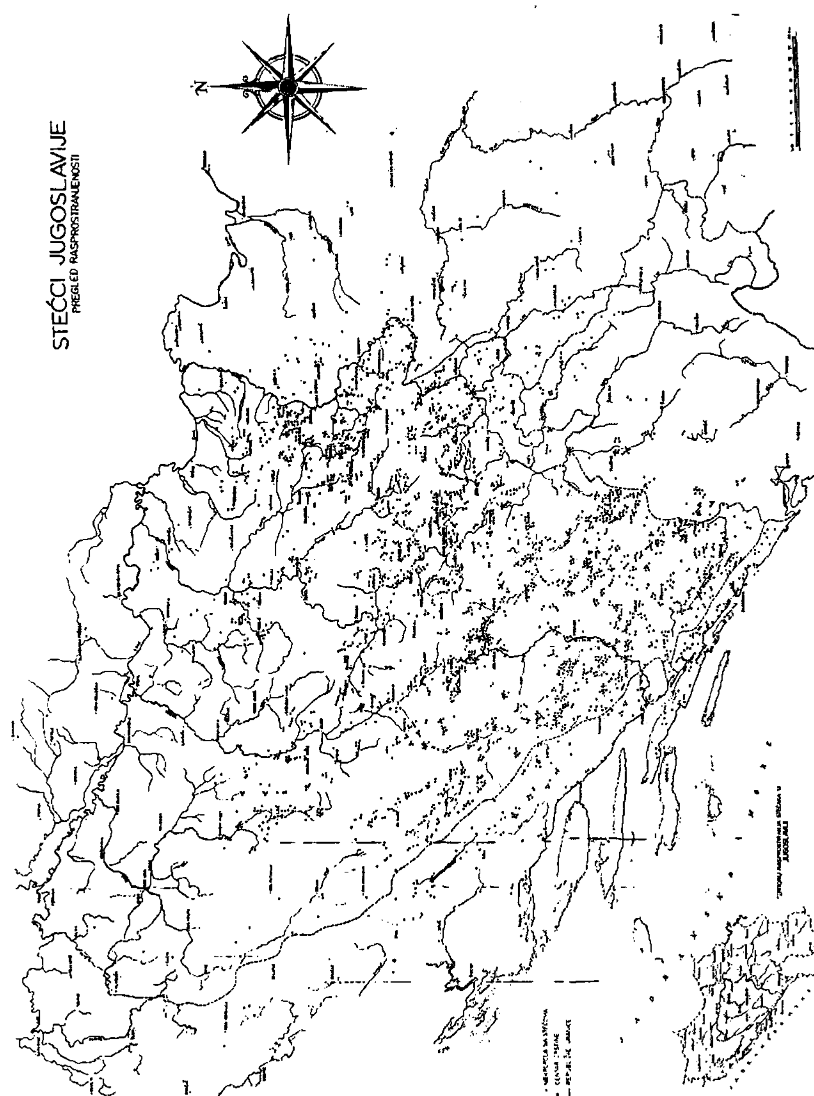
Ozbiljnije istraživanje počinje od strane pojedinaca osnivanjem Zemaljskog muzeja u Sarajevu krajem XIX stoljeća.

Prvi koji je stećke doveo u vezu sa krstjanima je ugarski historičar Ivan Asboth.[444] Zatim kasnije A. Sapieha;[445] V. Radimsky[446] itd.

Napominjemo da na početku naučnog rada Š. Bešlagić je napravio popis svih do tada istraživača i znanstvenika stranih i domaćih koji su pisali radove o **stećcima**.

Sinonimi nazivu stećak su: bilig, mramor, kam, mašet i dr. Stećci su naziv za srednjovjekovne nadgrobne spomenike Bošnjana, građene od kamena. To su monolitni nadgrobni kamenovi raznih oblika. Najčešće u obliku sanduka, sljemena ili stupa. Veliki broj bez natpisa ili dekoracije, a veliki broj je sa raznim ukrasnim motivima, likom pokojnika i natpisom.

444 I. Asboth, Bosna und die Hercegowina, Wien, 1888. god., str. 94.-118.
445 A. Sapieha, Podroz do Krajow Slowianskih Odbiwana w 1802. i 1803. roku Warszawa, 1811. god.
446 V. Radmisky, O materijalu bogumilskih stećaka, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu I (1881. god.) knj. I, str. 59-60.

Izvor: Bešlagić Šefik, Stećci kataloško-topografski pregled, Sarajevo, 1971.

Ono što srednjovjekovni narod Bošnjane čini originalnim i specifičnim, što im daje bitnu karakteristiku njihova identiteta jesu njihovi stećci, osebujni nadgrobni spomenici. Takav oblik nadgrađenih spomenika nije podizao niti jedan od južnoslavenskih naroda, niti ostalih naroda. Tako se može reći da su Bošnjani najoriginalniji narod na ovim prostorima.

Nađeno ih je više vrsta: kamene ploče sa ili bez natpisa; uspravni naročito obrađeni kamenovi, karakteristični samo za Bosnu i Hercegovinu. Do sada ih je otkriveno preko 60.000, od čega je preko 6.000 ukrašenih uklesanim raznim

figurama rozetama, ljudskim figurama, crtežima jelena, ptica, biljaka, cvjetova i sl. Svi napisi su uklesani bosančicom. Gotovo iz petnih žila su se protivnici bošnjanskog identiteta zalagali i zalažu da ospore vezu stećaka sa Crkvom bosanskom koji upravo pokazuju da u srednjovjekovnoj Bosni i Humu nije bilo ni katolika ni pravoslavaca niti ima njihovih grobalja.

Kako je moguće i zamisliti da ta dva fenomena: Crkva bosanska i običaj podizanja takvih nadgrobnih spomenika egzistiraju stoljećima u Bosni, a da nemaju veze jedan sa drugim?

Protivnici pripisivanja stećaka vjernicima manihejske Crkve bosanske želeći da negiraju tu vezu postavljaju pitanje, kao npr. N. Malcolm:

"S druge strane ako su stećci svojstveni bogumilima, čudno je što nema dokaza da su ih podizali i bogumili u Bugarskoj." [447]

Odgovor na ovo pitanje mogao bi glasiti da su bogumili u Bugarskoj, Trakiji i Makedoniji zbog blizine Carigradskoj patrijaršiji, zatim okrutnosti vizantijskih careva, posebno Vasilija II, Aleksija I Komnena i drugih živjeći pod njihovom vlašću bivali izloženi velikim progonima za razliku od krstjana Crkve bosanske koji su više stoljeća sve do (1449.-1459.) djelovali i živjeli u vlastitoj državi u izvanrednoj slozi sa vladarima i plemstvom Bosne sa svim dobrim Bošnjanima iz plemstva i državne strukture.

U Bugarskoj, Grčkoj, Makedoniji, Trakiji i Srbiji, pa čak i Zeti protiv bogumila je bila zvanična crkva i državne vlasti pa su ih pored zvanične crkve vizantijske (Grčke), bugarske, zetske i srpske vlasti stalno progonile, to su historijske činjenice. Zar navedene historijske uvjete i razlike N. Malcolm ne vidi? Dovoljno je pogledati Dušanov zakonik sa paragrafom 42 o kaznama za babune (bogumile) i pročitati onaj dio biografije Stevana Nemanje što ju je napisao njegov sin Stevan Prvovenčani, a koji se odnosi na stravična mučenja bogumila od Nemanje i njegove vlasti, pa će biti sve jasno da na tim prostorima Balkana bogumili nisu mogli podizati stećke.

Odgovor je vrlo logičan i objektivan: ni u jednoj od tih država navedene dualističke varijante manihejstva nikad nisu postale vladajuća, glavna vjera, najveći dio vremena djelovali su skriveno, te nisu imali uslova ni slobode da javno podižu tako vidna obilježja. A u Bosni i Humu su krstjani bili glavna, odnosno jedina vjera, cijenjena i poštovana od svih vladara Bosne stoljećima.

Za razliku od neslobode bogumila u navedenim zemljama krstjani Crkve bosanske su bili slobodni. Vladari Bošnjana su ih pazili i cijenili i zato su pored ostalih sloboda mogli slobodno da podižu stećke.

Šta dalje N. Malcolm piše o stećcima u vezi s bogumilima?

---

[447] N. Malcolm, CD, str. 41.

"Odlučnost nekih autora da sav fenomen pošto-poto poistovjete s bogumilstvom dovela je do čudnog iskrivljavanja argumenata: toj teoriji je oduvijek smetala prisutnost križeva (simbola mrskog bogumilima na **mnogim** (podvukao H.Z.) od tih stećaka." [448]

Ne može se reći na mnogim kad se radi o vrlo malom broju, zapravo radi se o stećcima podignutim od oko sredine XV stoljeća i kasnije, po dolasku Osmanlija koji su podignuti ubrzo nakon što je vjernik Crkve bosanske prešao u katoličku, odnosno pravoslavnu vjeru. Kao što postoje stećci sa mjesecom i zvijezdom iz vremena početka prelaska iz krstjana na islam tako postoje stećci sa križom, odnosno sa krstom. To su stećci iz prelaznog perioda kad su Bošnjani manihejci počeli prelaziti na islam, odnosno u katolike i pravoslavce. Inače na stećcima iz recimo XII i XIII st. pogotovo iz ranijih stoljeća zaista nema križeva.

Ali ne zato što manihejci nisu poštovali krst - križ nego zato što su ga izuzetno poštovali, smatrali su da je on dar boga dobra u prirodi na drveću u šumama, da to ukršteno drvo cvjeta i lista itd., itd. Zato smatrajući križ - krst darom boga ili prirode, nisu se željeli miješati u božji posao da prave križ od komada odsječenog drveta - daske ili da ga neko ukleše u kamen - stećak. Krst je živ, smatrali su oni, a ne mrtva priroda i ne može ga napraviti čovjek.

Oni su u svojem vjerovanju na takvom križu vidjeli i Isusa Krista. Dakle, vjerovali su u živi križ koji ima jaku vezu sa Kristom. Živi križ u prirodi "ima dušu" nisu priznavali križ - krst bez duše. To proizilazi iz manihejskog učenja i vjerovanja.

Slično N. Malcolmu neki autori tvrde da su mrzili crkve, a ne vide i ne čuju da oni sami sebe zovu Crkva bosanska. Mislim da se ovdje radi o nepromišljenom rasuđivanju.

Kako da nisu poštovali crkvu, kad se njihova organizacija zove Crkva bosanska. Oni su samo kritizirali raskoš zvanične crkve. Pa ih je zvanična crkva prikazivala kao da su protivnici crkve uopšte. Vidjeti poglavlje o pojavi manihejstva.

Pravoslavci i katolici nigdje u okolnim zemljama nisu podizali stećke otkuda da ih podižu u Bosni?

Zaista je očigledno da su stećke podizali stoljećima isključivo Bošnjani, vjernici Crkve bosanske, a počev od sredine XV stoljeća još uvijek Bošnjani vjernici Crkve bosanske, Bošnjani katolici, pravoslavci i muslimani. Tek kad su se kod dijela Bošnjana učvrstila islamska, kod drugog dijela, katolička i kod trećeg dijela pravoslavna vjera, Bošnjani sve tri vjere su prestali podizati stećke. Nadgrobne spomenike su dalje podizali svako po pravilima vjere u koju je ušao.

---

[448] Isto

Stećke nisu podizali ni katolici ni pravoslavci u okolnim zemljama kome su onda pripadali nego vjernicima Crkve bosanske.

Bolje rečeno podizanje stećaka je morao biti općenarodni običaj bosanskog naroda koji se je zvao Bošnjani. A to onda nepobitno znači da je i Crkva bosanska bila općenarodna - bošnjanska.

Dakle Bošnjani su podizali stećke, a ne Srbi u Srbiji niti Hrvati u Hrvatskoj. Velikosrpski historičari se naprežu da u srednjovjekovnu Bosnu umjesto imena Bošnjani ubaci ime Srbi, a velikohrvatski da umjesto imena Bošnjani ubace ime Hrvati, ali ne znaju šta će sa stećcima. Onda stećke proglase opštenarodnim običajem, ali u smislu da su stećke navodno podizali i Srbi i Hrvati i bogumili u Bosni (paze dobro da ni ovdje ne upotrijebe ime Bošnjani). A onda ispadne za njih nepoželjno pitanje "Kako to Srbi u Bosni jesu podizali stećke, a Srbi u Srbiji nisu. Odnosno kako to Hrvati u Bosni jesu podizali stećke, a u Hrvatskoj ne? Ipak je sveta ona narodna poslovica: "U laži su kratke noge".

Čudno je zašto se Noel Malcolm nije upitao: Ako pravoslavci i katolici nigdje u okolnim zemljama nisu podizali stećke otkud da ih podižu u Bosni. Jedini pravi odgovor je samo u činjenici da se radi o stećcima sa urezanim križom koje su podizale porodice koje su prije prelaska u pravoslavce, odnosno u katolike bile krstjani -vjernici Crkve bosanske. Takve porodice su zadržale raniji bošnjanski običaj podizanja stećaka ali zato što su prešle u pravoslavce ili katolike na tim stećcima su urezale križ, a to su stećci koji su podizani poslije 1463. godine.

Nadam se da će se N. Malcolm složiti i sa sljedećom činjenicom: Da su pravoslavci podizali stećke bilo bi ih najviše u Grčkoj, pa tako i u Rusiji i Srbiji, ili da su ih katolici podizali bilo bi ih najviše u Italiji, Ugarskoj i Hrvatskoj.

Ako pretpostavimo da su stećci bili samo općenarodni običaj Bošnjana bez veze sa dualističkom Crkvom bosanskom Bošnjani bi ih nastavili podizati i nakon propasti Crkve bosanske, tj. i tokom Osmanskog perioda jer se Osmanlije nisu miješali niti dirali opće narodne običaje, kao što nisu dirali ni religijske. Držali su se ajeta... u Kur'anu: "U vjeri nema prisile."

Poslije svega što smo argumentirali nadamo se da će gospodin N. Malcolm shvatiti da se ne radi o "odlučnosti nekih autora da se stećci poistovjete s bogumilstvom" (po mojem s manihejstvom), nego se radi o tvrdim historijskim činjenicama kako smo naveli.

U navedenih, preko 60.000 bosanskih stećaka, Šefik Bešlagić pronašao je preko 300 onih sa natpisima. Natpisi su uklesani bosančicom, što je dodatno bogatstvo originalnih materijalnih spomenika kulture srednjovjekovnih Bošnjana.

Ono što smo već napomenuli, od svih južnoslavenskih naroda stećke su podizali samo Bošnjani i to bogati feudalci i jedan broj velikodostojnika Crkve bosanske, te pripadnici srednjeg sloja, a vladari srednjovjekovne Bosne, banovi i kasnije kraljevi podizali su i mauzoleje.

Izvjestan broj stećaka podignutih visokim svećenicima Crkve bosanske primjer gostu Milutinu starcu Mišljenu i slični, ukazuju da je taj običaj podizanja takvih nadgrobnih spomenika direktno vezan sa manihejskom vjerom bosanskih krstjana, tj. da je taj običaj usvojen zajedno sa prihvatanjem manihejskog učenja i vjerovanja, jer taj kult okolni narodi nemaju.

Kako su Bošnjani imali posebnu vjeru normalno je da je iz tog vjerskog uvjerenja proizišla i svijest o načinu obilježavanja grobova svojih bližnjih.

Čak i ako bi se radilo o narodnom običaju srednjovjekovnih Bošnjana njega je maksimalno podržavala Crkva bosanska svojim vjerskim učenjem što ukazuje na čvrstu vezu te crkve sa bošnjanskim narodom.

"Katarskih stećaka u Južnoj Francuskoj ima koliko i u Bosni" piše Meša Selimović.[449]

Znači podizali su ih uglavnom manihejci.

Stećke su podizali krstjani jer su poštovali kult mrtvih. Zbog toga kulta mnoge nekropole stećaka su bila, pa i do danas ostala molišta-dovišta u brojnim situacijama kad se narod nađe u nevolji npr. u slučajevima epidemija, sušnih perioda i slično. Na molištima-dovištima se narod nastavio okupljati i nakon prelaska na islam, katoličanstvo ili pravoslavlje.

Dakle, pored ostalih na više mjesta u ovoj knjizi navedenih ove dvije historijske činjenice: bosanska vjera i stećci, čine Bošnjane originalnim u odnosu na Srbe, Hrvate i druge južnoslavenske narode. To su dva glavna stupa bošnjanskog (bošnjačkog) identiteta.

Na stećcima sa natpisima su ispisana imena koja su imali srednjovjekovni Bošnjani: Dobrašin, Bolašin, Mišljen, Dobrivoj, Radohna, Radonja, Radič, Semorad, i dr. što je dokaz da se ne radi ni o kakvom drugom narodu nego upravo o Bošnjanima.[450]

Pripadnici manihejske vjere nisu gradili velike crkve niti neke manastirske monumentalne spomenike. Rekli smo da su ih zbog toga zvali "jeftina narodna crkva i vjera". Zato nam nije ostalo dokumenata u vidu crkvi i sl. Ali pored pisanih dokumenata prije svega njihovog pisma bosančice, brojnih knjiga pisanih njome najvažniji dokumenti materijalne i duhovne kulture koji su nam od njih ostali jesu **stećci**, razni nakiti i drugi predmeti nađeni u grobovima ispod stećaka (E. Imamović).

[449] M. Selimović, "Sjećanja", Beograd, 1977.g., str. 25.

[450] O vezama bosanskih dualista sa ostalim dualističkim pokretima u Evropi vidi kod Salih Jaliman, Studija o bosanskim bogumilima, Tuzla, 1996. god., str. 117.-126.

Više naših historičara je vezao stećke za vjernike Crkve bosanske. Od njih najviše se ističu dr. Aleksandar Salovjev,[451] Ćiro Truhelka, D. Mandić, V. Ćurčić, Šefik Bešlagić.[452]

Pošto su stećci najjači argument i dokaz materijalne i duhovne kulture, da su postojali Bošnjani-maniheji, to i hrvatski i srpski osvajački krugovi (dio njih svjesno, a veliki dio nesvjesno jer su indokrinirani) nastoje "dokazati" jedni da stećci pripadaju katolicima, drugi da pripadaju pravoslavcima. A nemaju niti jednog argumenta! Ili nastoje na svaki način razvodniti činjenice da su stećke podizali samo Bošnjani.

Pošto nemogu pribaviti dokaze za te tvrdnje, čelnici indokrinacije u vezi ove teme pisali su neku vrstu kompromisa. Naime, tvrde da su "stećke podizali pripadnici sve tri vjere: krstjani, katolici i pravoslavci. Da je to navodno i tobože bio općenarodni običaj u Bosni ubacujući tu čak Srbe i Hrvate. Treba jednom za svagda riješiti se zablude: u srednjovjekovnoj Bosni sve do polovine XV stoljeća postoji samo jedan narod i ne postoje ni tri vjere a kamoli tri naroda. To je van pameti da su u jednoj državi mogli egzistirati tada zajedno katolici, krstjani i pravoslavci. To su vremena inkvizicije i križarskih ratova. Tri vjere su mogle egzistirati samo pod snažnim Osmanskim carstvom koje nije dopuštalo vjerske nemire.

Međutim, neindoktrinirani i nepristrasni znanstvenici: A. Sapieha, dr. Aleksandar Solovjev, Miroslav Krleža i dosta drugih tvrde nedvosmisleno da su takve nadgrobne spomenike, stećke, podizali samo "bogumili" krstjani. Takvu tvrdnju približno zastupamo i mi.

Mi na osnovu dugog studiranja toga fenomena mislimo da su stećke podizali Bošnjani. A u Bosni kod njih do sredine XV st. osim kratkog perioda za Tvrtka I druga vjera nije postojala osim manihejske, iz čega izlazi da su ih podizali Bošnjani vjernici manihejske Crkve bosanske.

Stećke su postavljali bogati Bošnjani, još od ranog srednjeg vijeka i kako je rasla njihova ekonomska moć stećci su bili skuplji, ljepši i ukrašeniji.

Umjesto svađe treba nam naučna analiza o Bosni i Bošnjanima(cima)

[451] Dr. Aleksandar Solovjev, Jesu li bogumili poštovali krst?, GLZM n.s. III, 1948. god., str. 81.-102.
[452] Najvažniji rad o stećcima ostavio nam je Šefik Bešlagić pod naslovom: STEĆCI KATALOŠKO--TOPOGRAFSKI PREGLED, izdavač VESELIN MASLEŠA, SARAJEVO, 1971. god.

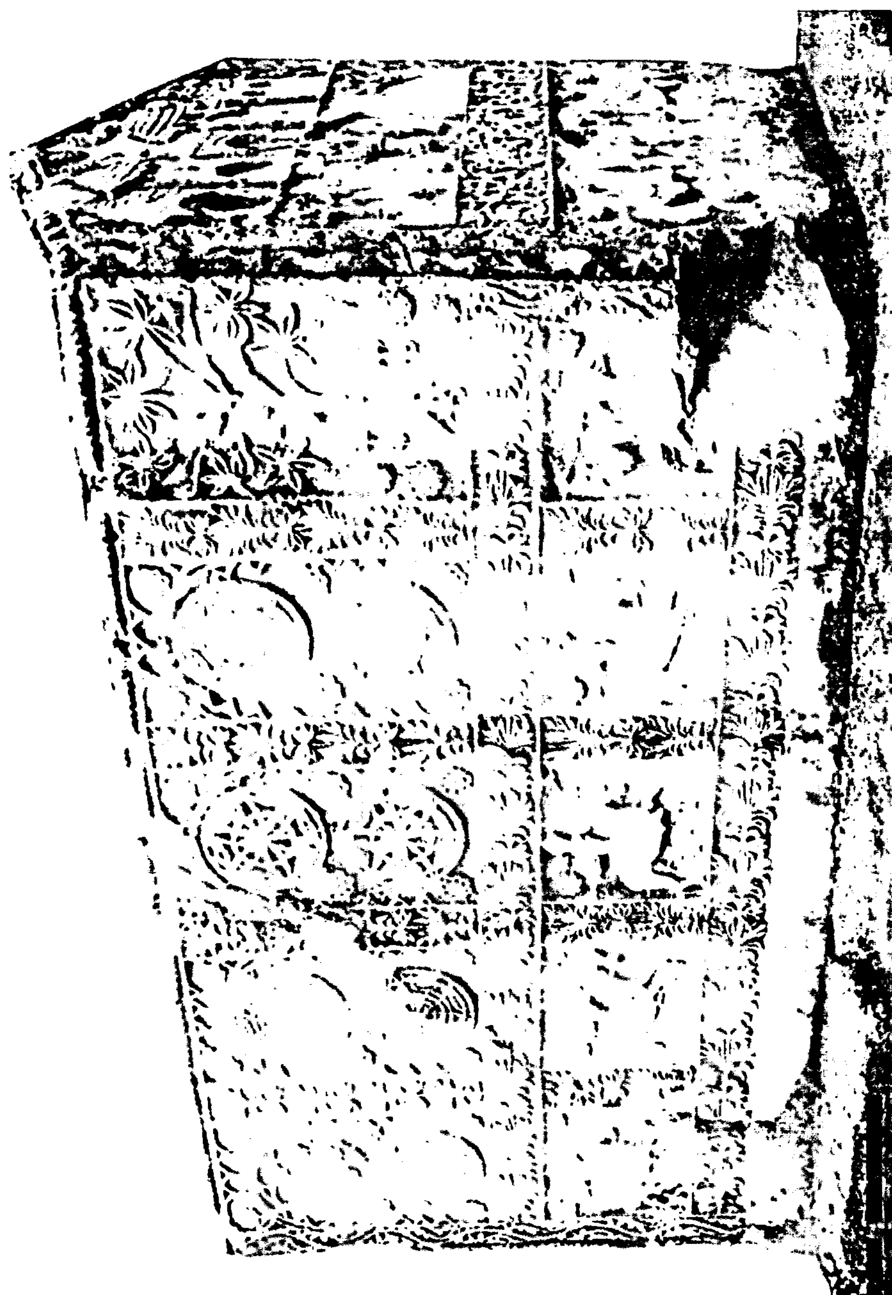

Foto M. Grčević i LZ

Stećak iz Zgošće

Izvor: Enciklopedija Leksikografskog zavoda, prvo izdanje, MCMLV, kod str. 536

Stećci pripadaju Bošnjanima pripadnicima Crkve bosanske, ali u vrijeme kad su jedan broj pripadnika te Crkve prešli u katolike ili u pravoslavce tradiciju podizanja istih nisu za dugo napuštali, tj. nastavili su podizati stećke i na njima počeli urezivati simbole vjere u koju su prešli. Kao što su oni Bošnjani

koji su nakon prelaska iz maniheja - pripadnika Crkve bosanske u islam takođe još nekoliko vremena nastavili da podižu stećke na koje su urezivali polumjesec i zvijezdu.

U Hercegovini je izvjestan broj krstjana prešao u pravoslavnu vjeru, što dokazuje nekoliko stećaka u Radimlji koji imaju urezane krstove i nose natpise u kojima se spominju imena članova porodica Hrabrena - Miloradovića. Radi se najvjerovatnije o najmlađim stećcima jer na njima su urezani čak i krstovi. To nedvojbeno pokazuje da su preci tih porodica bili krstjani, pa i kad su prešli u pravoslavce nastavili su jedno vrijeme sa tradicijom podizanja stećaka gotovo do kraja XVI st. A dok nisu prešli u pravoslavce na starijim stećcima u istoj toj nekropoli nema krstova. Od 135 stećaka na 14 su urezani neki crteži od kojih su na 5 najmlađih urezani krstovi.

Na drugim mjestima kao u selima Prečani ispod Bjelašnice, Presjeci kod Ustikoline, Šadićima u općini Foča, Lisičićima kod Konjica, te kod Fojnice na križanju puta za Oglavak i dosta drugih diljem Bosne i Hercegovine nalaze se groblja Bošnjaka islamske vjere tik uz nekropole stećaka svojih predaka krstjana pripadnika manihejske Crkve bosanske, gdje na najmlađim stećcima postoji urezan polumjesec i zvijezda.

To je znači bio jedan prelazni period kad su Bošnjaci islamske vjere podizali nišane slične stećcima sa polumjesecom tik uz nekropole stećaka svojih predaka. Pravoslavci i katolici pored nekropola stećaka najprije podižu stećke s krstovima, odnosno s križevima, da bi srazmjerno učvršćivanju islama, katoličanstva i pravoslavlja još izvjesno vrijeme podizali stećke, ali je kako rekosmo svako počeo dodavati oznake vjere u koju je prešao. Kombinacija stećka i nišana sa natpisom ispisanim bosančicom iznad kojeg je polumjesec i zvijezda, odnosno stećci sa urezanim krstom ili križom. To su dokazi materijalne kulture. Takvi dokazi i jesu najpouzdaniji da današnja sva tri bosanskohercegovačka naroda potiču od jednog jedinog, a to je od srednjovjekovnih Bošnjana kasnije Bošnjaka. Mogu oni misliti šta god hoće da su Srbi, Hrvati, da su Kinezi, Indijci, Japanci, ali oni nisu imali od koga drugog nastati nego od Bošnjana.

Ne može se riječima kazati koliko je važno da se suoče sa ovom činjenicom, a njihovo je demokratsko pravo da ostanu sa današnjim imenima jer već nekolike generacije nisu krive što su ih tako indoktrinirali.

Bošnjani koji su prešli na islam podižu džamije, mesdžide i turbeta itd. Bošnjani - Bošnjaci koji su počeli primati pravoslavnu vjeru počeli su praviti crkve.

Iz naprijed izloženog moglo bi se zaključiti:

1) Nekropole stećaka rasprostiru se, odnosno nalaze se najviše na prostorima Bosne i Hercegovine i oko nje u: Sjevernoj i srednjoj Dalmaciji, na Pelješcu, u Konavlima, po predjelima Nikšića, Mačvi, Slavoniji, Liki, Krbavi

i na teritorijama današnjeg Sandžaka, te na područjima zapadne Srbije - pojas istočno od Drine. A to su teritorije na kojima su u razdoblju XII-XVI stoljeća kao izrazita većina stanovništva živjeli Bošnjani-maniheji-krstjani, odnosno gdje su poslije njih, a prije etničkih čišćenja živjeli i gdje danas žive Bošnjaci-muslimani.

2) Pogrešne su sve one teorije o dualistima krstjanima (ranije nazivanim bogumilima) da nisu poštovali križ - krst i crkve. Objasnili smo da to nije tačno. Radi se samo o drugačijem vjerovanju u križ-krst.

Zato na oko 95% stećaka nema uklesanog krsta-križa, to što na njima nema tog znaka je zaista jak dokaz da ih nisu podizali katolici ili pravoslavci, odnosno to je dokaz da njih u Bosni nije ni bilo. Radi se o dobu razvijenog feudalizma kad je religija bila svetinja. Ne može se ni zamisliti da bi se nekom velikodostojniku pravoslavcu ili katoliku uradio nadgrobni spomenik, a da na njemu nema krsta-križa.

3) Znači stećke nisu podizali ni katolici ni pravoslavci. Naime katolici: Hrvati u Hrvatskoj, Slovenci, Italijani; Ugari itd., zatim pravoslavci: Srbi u Srbiji, Crnogorci, Makedonci, Grci, Rusi itd. nisu izgrađivali spomenike takvog oblika, a posebno ne bez oznake križa-krsta. I to je tvrd dokaz da su stećke izgrađivali samo Bošnjani-krstjani manihejske vjere.

4) Vrijeme dominacije, uspona i procvata manihejske vjere u Bosni se poklapa sa vremenom podizanja još kvalitetnijih stećaka. Nestajanjem maniheja poslije pada države u područjima Bosne i šire postepeno se prestaju podizati stećci. Da su ih podizali katolici i pravoslavci zašto bi prestali da ih podižu u vrijeme prelaženja krstjana na islam? Katolici i pravoslavci bi ih i dalje podizali i to stoljećima, jer im to Osmanlije nisu branili.

5) Još se neka sadašnja aktivna groblja Bošnjaka-muslimana nalaze pored nekropola stećaka kao njihov nastavak, ponekad sa istim prezimenima, a takođe se i groblja Bošnjaka-katolika ili pravoslavaca nastavljaju pored nekropola stećaka svojih predaka i to onih gdje su na stećcima uklesani krstovi-križevi o čemu ćemo kasnije priložiti fotografije. Pravi primjer za to je Radimlja kod Stoca, gdje na najmlađim stećcima jesu urezani krstovi.

6) Na mnogim stećcima natpisi njih oko 350 su ispisani bosančicom, isključivo na bosanskom narodnom jeziku. Tako nešto ne postoji nigdje u okruženju, pa ni šire u Evropi. U Hrvatskoj već od IX st. u kancelarijama od pismenih pojedinaca do župana, a u crkvama pogotovu, pisala se glagoljica, a kasnije piše se isključivo latinicom. U Bosni sve povelje i spisi vlastele i bosanskih vladara kao i oni u Crkvi bosanskoj ispisani su bosančicom.

Da je u tim vremenima bilo pravoslavaca u Bosni na njihovim nadgrobnim spomenicima bi osim pravoslavnog krsta, natpis bio ispisan pravoslavnom ćirilicom. Ili da je u srednjovjekovnoj Bosni bilo Bošnjana katolika na njihovim

nadgrobnim spomenicima bi osim križa, natpis bio napisan latinicom. I po tome se vidi da su stećke podizali Bošnjani manihejske vjere - krstjani. Druga će stvar biti od sredine XV stoljeća, o čemu ćemo kasnije.

Dakle oko 95% stećaka (one bez križova-krstova) podizali su Bošnjani-maniheji preokupirani dualističkom vizijom života i izbavljenja. Ukrašavali su ih znakovima loze s grozdovima kao vidom ukrašenog teksta bogumilskog evanđelja. Zatim loze s cvjetovima, vrlo često s cvjetovima ljiljana, likom umrlog sa oružjem, sa počasnim štapom, scene lova na jelene, mješovita i kola djevojaka ili samo momaka itd. itd.

Nekropola iz Radimlje
Izvor: Enciklopedija Jugoslavije, sveska 2, JLZ Zagreb, 1982., str. 171

Kad je riječ o stećcima i tome da su ih podizali Bošnjani-maniheji od velike je važnosti analizirati i citirati neosporna i velika saznanja akademika Miroslava Krleže. On te nadgrobne spomenike stećke naziva "**BOGUMILSKI MRAMOROVI**".

Nekropola iz Radimlje

Izvor: Enciklopedija Jugoslavije, sveska 2, JLZ Zagreb, 1982., str. 171
i knjiga: Jugoslavija danas, Spektar Zagreb 1978.,
nisu napisani brpjevi stranica

Navodimo slijedeće Krležine citate:

..."Pred nama su nadgrobni spomenici čistih evangelista, koji nisu do svoje propasti priznali nikakve crkvene hijerarhije, smatrajući umorstvo najvećim grijehom, a cezaropapizam đavolskom negacijom svih evanđeoskih principa" [453] - 1951.g.

..."Dokumenti životne vedrine

Sve što su nam bogumilski kipari (a imena su im: Bolašin Bogačić, Dragoje Dijak, Grubač, Obrad, Prerad, Radoje, Ratko, Semorad, Zekan, Morača, Radić, Radan, Hranić, Dragiša, Ugarak) ostavili, dokumenti su vedre slike o životu, gdje je sve skladno uznemireni ritam pojava i stvari, ornamenata, ljudskih likova, konja i flore" [454] - 1958.g.

[453] Miroslav Krleža 1893. - 1993.g. štamparija Oko Sarajevo, 1993.g. Ovdje su sakupljene najvažnije Krležine ocjene o bugumilstvu i stećcima, zapisivane u godinama: 1944, 1947, 1950, 1951, 1954, 1955 i 1973., a najvažnijij citat je na strani 5.

[454] Isto

Valja obratiti pažnju da su imena svih navedenih kipara Bošnjanska, tj. imena srednjovjekovnog naroda Bošnjana.

..."treba vidjeti (po Račkome) koje su to i kakve **manihejske snage** (podvukao H.Z.) bile, koje nisu klonule ni pred Bizantom ni pred Rimom, da bi na kraju (u neizbježnim okolnostima - dodao H.Z.) klonule u islamu."

..."Bogumili (manihejci - dodao H.Z.) promatrani iz bilo koje perspektive smatrani su prokletnicima, krivovjercima, biti bogumilom (manihejom - dodao H.Z.) značilo je živjeti izvan zakona, bez zaštite bilo koje zemaljske vlasti... značilo je biti žigosan žigom krivovjerstva tj. biti solidnim kandidatom smrti."[455]

Zbog ove činjenice sam na više mjesta u mojoj knjizi objašnjavao da su maniheji sebe nazivali hristjani, krstjani, ljiljani, patareni, bogumili, katari itd. mijenjali su imena da bi izbjegavali progone, ali vjeru nisu mijenjali.

Dalje M. Krleža piše:

..."Svi naši historici (bez izuzetka), kad pišu o patarenskom "krivovjerstvu" nastoje toj pojavi dati manje vrijedno tumačenje, u što negativnijem fenomenu... kod tih pravovjernih, pravoslavnih ili grčkih i latinskih antiheretičkih idiosinkrazija (ovdje su idealno podudarne), iz jedne i iz druge perspektive priznati bogumilstvo (manihejstvo - dodao H.Z.) kao treću komponentu, znači odreći grčkoj ili latinskoj misiji značenje historijske magistrale, a ta opet hipoteza ruši sve idealističke aksiome naše moralne supstancije na ovome svijetu".[456]

..."više od trideset tisuća (kasnije se otkrilo još trideset tisuća (dodao H.Z.) nadgrobnih mramorova govori nam o bogumilskim pokoljenjima, koja su živjela kao organizirana intelektualna snaga, u neposrednoj blizini Rima, od bizantskih vazala kao i od Laterana progonjena kao bijesna zvjerad protiv koje se Rim i Mleci, mađarski i srpski kraljevi trajno spremaju na križarsku vojnu..., a u hrvatskoj i srpskoj inteligenciji XIX stoljeća naročito, o njima se i danas u novijoj našoj historiji, još uvijek govori u afektu..." [457]

Jedan od najzanimljivijih je stećak gosta (gost je zvanje u svećenstvu krstjana) Milutina Crničana iz Humskog kod Foče, zatim nepoznatog **strojnika** (opet zvanje u svećenstvu krstjana) Zgunja kod Srebrenice, Jeremije Petka na Šćepan Polju, Beoke Kosače iz poznate krstjanske porodice iz Vlahovlja kod Kalinovika.

Bilo kako bilo nakon višegodišnjeg studioznog rada na ovoj temi zaključujem da su stećci najglavniji dokaz originalnog identiteta srednjovjekovnih Bošnjana, te Srbi iz Srbije i Hrvati iz Hrvatske nemaju šta da traže

---

[455] Isto, str. 4.

[456] Isto, str. 4, M. Krleža napisao 1955. godine

[457] Isto, str. 3 i 4.

u Bosni i Hercegovini. Drugo su naša braća bosanskohercegovački Srbi i bosanskohercegovački Hrvati. Oni su kao i mi potomci srednovjekovenih Bošnjana, te su stećci i njihovo blago koliko i naše.

Preci sva tri današnja bosanskohercegovačka naroda su Bošnjani, pa su stećci naša zajednička baština. Ali se o tri religije u Bosni i Humu može govoriti tek od polovine XV st. naročito od pada Bosne 1463.g.

Radimlja je zaista najljepša nekropola koja broji 133 stećka (37 ploča, 60 sanduka, 33 sljemenjaka, i 3 krstače). Ukrašena su 63 primjerka, i to 12 ploča, 22 sanduka, 26 sljemenjaka i 3 krstače. Najviše su ukrašene krstače, a onda sljemenjaci. Pored brojnih drugih ukrasa na 5 stećaka su urezani i krstovi. Pojedinačne muške figure sa podignutom rukom sa relativno velikom šakom i prstima. Ovdje je zastupljeno i 5 natpisa koji se odnose na Radoja iz porodice Miloradovića - Hrabrena, zatim na Radoja Vukovića, Vukca Napetovića i Vlača Vlahovića.[458]

I opet da podsjetimo:

Istraživanjima Alojza Benca, Marka Vege, Radimlja je bila glavna nekropola za analizu stećaka.

Našli su da od 133 najveći i najljepši stećci pripadaju vojvodskoj porodici Hrabrena - Miloradovića.[459]

A. Benac i M. Vego smatraju da je porodica Hrabrena - Miloradovića bila pravoslavna i to na osnovu svega 19 stećaka na kojima su urađeni simboli u obliku krsta. Od tih 19 samo pet su sa čisto urezanim krstom. Dok onih 114 na kojima nema krstova neopravdano zanemaruju. Iz tih 19 bolje reći pet stećaka zaključuje M. Vego ne samo da je ta porodica pravoslavna nego i da su stećke podizali i pravoslavni i katolici. Zar se sa tako malim podatkom može donijeti toliko grandiozan zaključak.[460]

Oba istraživača su učinila značajne napore u analizi nekropole i tumačenju crteža i simbola na stećcima.

Smatram da M. Vego na tom mjestu nije u pravu, jer je na osnovu samo na 5 stećaka sa urezanim krstovima od njih 133 ustvrdio da su svi simboli ortodoksni (pravoslavni). Mnogo pravilnija teza da je navedena loza Hrabrena - Miloradovića više stoljeća pripadala krstjanima bar dok je podignuto preko 120 stećaka na kojima nema pravoslavnih simbola, a da su krstove kao pravoslavne simbole počeli urezivati nakon što je ta porodica Bošnjana iz krstjana prešla u pravoslavlje. Pošto stećke nisu podizali Srbi u Srbiji ni Hrvati u Hrvatskoj. Jasno je da je i porodica Hrabrena bila i ostala bošnjanska i nakon prelaska u pravoslavlje. Radimlja je cvijet nekropola Bošnjana.

---

458 Š. Bešlagić CD, str. 372.
459 J. Šidak, CD, str. 64-65; M. Vego, CD, str. 341.
460 M. Vego, CD, str. 341.

Jedan od protivnika ovoj tvrdnji, rekli smo je Marko Vego koji je vrlo dobro istraživao i analizirao stećke po Hercegovini, ali ih je sve neosnovano pripisao pravoslavcima iako je morao znati da pravoslavci nigdje na Balkanu, pa ni u svijetu nikad nisu gradili stećke.

Kod Marka Vege su svi humski knezovi pravoslavci - čak Srbi. On nije htio niti da zna da su ikada postojali Bošnjani.

Veoma poletno pisanje M. Vege o navodnom postojanju pravoslavlja i katoličanstva, te njihovih crkvi na tlu Bosne i Hercegovine je u direktnoj suprotnosti sa izvorima toga vremena. To najviše potvrđuje više puta navedeni zbor i izjava iz 1203. god. na Bilinom Polju na kojem nema ni katolika ni pravoslavaca.

A što bi kad se ta Crkva nazivala bosanska. **Znači nije ni rimska ni grčka nego bosanska (manihejska).**

Alojzije Benac je najdetaljnije istraživao i istumačio stećke nekropole u Radimlji kod Stoca i našao da su stećci porodice Hrabrena-Miloradovića koji pored ostalih ornamenata imaju i krst, podizani u vrijeme nestajanja krstjana i njihove Crkve bosanske. Evo jednog od zaključaka A. Benca: "Na taj način dolazimo do zaključka da je Nekropola u Radimlji nastala pred kraj samostalnosti srednjevjekovnog Huma - Hercegovine, a vjerovatno je da su se na njoj zakopavali pokojnici i u prvo vrijeme turske okupacije. U vremenskom okviru XV i XVI vijeka, možemo sa prilično mnogo sigurnosti datovati našu nekropolu." [461] Smatram da je ovo prava ocjena nekropole u Radimlji, bolja od ocjena Marka Vege. Evo kako on piše.

"Nedavno sam nepobitno utvrdio da su stećci na Radimlji po svojim simbolima ortodoksni i da pripadaju vojvodskoj porodici Miloradovića koja je vladala od Hrgud - planine do Popova polja.

"Članovi obitelji Miloradovića imaju svojih pet ćiriličnih natpisa na stećcima na Radimlji, a pripadali su istočnoj Crkvi."[462] Vidimo da on neosnovano tvrdi potpuno suprotno Alojziju Bencu.

U njega nema naziva stećci nego spomenici. Obratimo pažnju na njegovu neosnovanost i pristrasnost: "Mora se kategorički odbaciti svaka pomisao da se proglase heretičkim spomenici sa natpisima koji nemaju znaka krsta - križa u tekstu ili na nekoj od površina ..."

Urezivanje i neurezivanje krstova na spomenicima u Hercegovini je stvar običaja i manira pojedinih pisara i kovača grobnih spomenika s oznakom imena pokojnika ili oznakom ortodoksije (čvrstog pravoslavnog pravovjerja).

---

[461] Benac Alojzije, *Bogumili i umjetnost na stećcima*, Izraz X, Sarajevo, 1966. knjiga XX br. 8-9, 213-221.
[463] M. Vego, CD, 341.

Zbog toga se može sigurno reći da su spomenici s natpisom bez krsta toliko ortodoksni koliko i oni sa krstom - nisu patarenski nego ortodoksni, svojina vjernika istočne, zapadne i bosanske crkve. Mnogi historičari i arheolozi su tražili u natpisima srednjeg vijeka iz Bosne i Hercegovine objašnjenje za bogumilsko pitanje, ali im je Vatroslav Jagić jasno poručio: "sva je prilika da se radost njihova neće ispuniti".[463] Lahko je poručivati, treba dokazati.

Zašto se Marko Vego toliko raduje ovoj poruci? Izgleda zato što je u cijelosti, ali prikriveno podržavao Vasu Glušca. Zato, jer ne želi da se objelodani identitet sva tri bosanskohercegovačka naroda. Mislim da nije znao o velikom broju falsifikata Splitske i Ostrogonske nadbiskupije i Ugarskog dvora. On se njima služio sa punim povjerenjem.

Marko Vego pominje neke crkve u Hercegovini tačnije u Humu i drugim susjednim županama. Kako se radi o crkvicama malih dimenzija, vjerovatno je da su krstjanske ili čak ranokršćanske, a ne pravoslavne.

Bilo je pokušaja Rimske kurije i Carigradske patrijaršije da pokrštavaju Bošnjane i na područjima Huma.

Na teritoriji Zahumlja, tj današnje Hercegovine nije nađen niti jedan značajan katolički spomenik iz srednjeg vijeka. Nađeni su oni ispisani bosančicom, kao što je natpis na Humačkoj ploči iz X st. o čemu je bilo riječi.

Marko Vego je odličan istraživač, učinio je velike napore tumačeći uklesane crteže na stećcima, ali na osnovu samo malog broja svega 19 stećaka koji su očigledno iz vremena prelaznog perioda prelaska izvjesnog broja krstjana u pravoslavce, kad su i dalje podizali stećke, ali tad su urezivali krst na njima, tako su, dokazali smo radili, i oni što su prešli u katolike, takođe su nastavili podizati stećke i tad uklesavali križ na njima, baš kao što su oni koji su prešli na islam uklesavali mjesec i zvijezdu, pa bismo svi mogli tvrditi da su samo naši.

M. Vego kao da nije htio primijetiti brojne navedene činjenice o stećcima nego je ustvrdio kako su ti krstovi - križevi dokaz da su stećke podizali maltene samo pravoslavci i ponekad katolici, a nikako krstjani, pa je napisao i slijedeću netačnost:

"Poznato je da su crkveni prvaci u Španiji sazvali sabor da pobiju učenje Maniheja i jednog od njegovih sljedbenika Priscilijana. Sabor je održan u Bragi 563.g. u pokrajini Galiciji u Španiji i donio nekoliko kanuna, a ističe se kanun 12 koji glasi:

'Ko tvrdi da je slikanje ljudskog tijela djelo đavolsko i da začeće u tijelu žena nastaje po demonima i zbog toga ne vjeruje u uskrsnuće tijela, kako uči Manihej i njegov sljedbenik u Španiji Priscilijan proklet bio...'[464]

---

463 Vatroslav Jagić, GZM 1890.

464 M. Vego, CD, str. 390.

Iz ovoga se vidi (piše M. Vego) da manihejci ne smiju slikati ljudsko tijelo, jer im je vjera zabranjivala. Zato svi likovi i portreti na stećcima pripadaju kršćanima jednog ili drugog obreda. Dosljedno i likovi u Radimlji ne mogu biti heretički, ni bogumilski ni patarenski."[465]

Rekli smo da od 133 stećka u Radimlji samo su 19 sa raznim simbolima od kojih 5 sa pravim simbolom krsta i M. Vegi je to dovoljno da zaključi da svi stećci BiH pripadaju hrišćanima. čak su simboli polumjeseca i zvijezde na stećcima u interpretaciji M. Vege kršćanski simboli, a nikako manihejski, iz čega se vidi stvarna neobjektivnost. Zato njegovim opisima mjesta nekropola treba odati priznanje, ali njegove zaključke treba odbaciti jer nisu objektivni zato što ih po svaku cijenu otima iz vlasništva krstjana i predaje u vlasništvo hrišćana, iako je opšte poznato da stećke nisu podizali kršćani i hrišćani ni u Srbiji ni u Hrvatskoj niti bilo gdje na svijetu.

To da se održao sabor u Španiji navedene 563.g. je tačno, ali napadi na Priscilijana su izvršeni iz propagandnih materijala, jer nije tačno ono što su pripisivali Maniheju. Naprotiv Manihej je gotovo svaku svoju knjigu potkrijepio crtežima. Pored ostalog crtao je položaje ljudskog tijela prilikom moljenja bogu dobra o čemu smo već pisali.

M. Vego se još 1937.g. javio sa manjim radom u kojem se pita: "Da li je u Bosni ikada bilo Bogumila?"[466] Gdje se osjetilo da popriličnoslijedi Vasu Glušca, opisujući Crkvu bosansku kao kaluđersku organizaciju na čijem su čelu kaluđeri ispovjedajući pravovjernu kršćansku nauku. "To joj je omogućilo da u drugoj polovini XV st. većim dijelom pređe u pravoslavlje a manjim u katolike".[467] Vasi Glušcu i M. Vegi se metodološki vješto pridružila Maja Miletić koja ih je dopunila tvrdnjom da su krstjani kaluđerska organizacija reda sv Vasilija. O čemu je bilo, a biti će i još riječi u ovoj knjizi.

Ne može se povjerovati da navedeni istraživači stećaka ne znaju da je Manihej jedini vjerovjesnik koji je svoje učenje velikim dijelom prikazao crtežima i slikanjem. On je naime položaje ljudskog tijela i ruku tokom moljenja bogu objasnio crtežima, tako se kanun 12 kojeg nam citira M. Vego može smatrati klevetom i ljagom da bi se manihejci u konkretnom slučaju Priscilijan satanizirali. Isto tako klevete o tobožnjem manihejskom propovijedanju protiv začeća u ženama i suzdržavanja od braka i odnosa muškaraca i žena su samo iz arsenala satanizacije manihejstva.

Koliko vrijede tumačenja Marka Vege vidi se iz njegovih tvrdnji da su i mjesec i zvijezda na stećcima pravoslavni, odnosno kršćanski simboli.

---

465 Isto

466 Vidi J. Šidak, CD, str. 72.

467 J. Šidak CD, str. 301.

"Mnogi simboli na stećcima kao što su krstovi, posebno oni antropomorfni, ruka, sunce, mjesec, borba, životinje, posebno lavovi, T - štapovi, pojasevi, krune, dvorci, kolone, (kolo na stećku gdje oni koji su u njemu držeći se za ruke drže cvjetove ljiljana - dodao H.Z.), dvorane itd. imaju jasno svoje uzore kod maniheja.

Kola na stećcima sa mladim djevojkama, sve u istim svečanim haljinama, mogu se mnogo lakše shvatiti i objasniti kao rajske djevice, koje dočekuju duše umrlih..."[468] Kako je inače Manihej mnogo toga prikazao crtežima u svojim vjerskim knjigama.

Kako niti jedan narod na ovim prostorima nije podizao takve ni slične nadgrobne spomenike, gdje se ne radi samo o oblicima kamenova koliko o simbolima na njima, stećci su zaista jedna od najznačajnijih karakteristika identiteta Bošnjana.

Postoji izvjestan broj stećaka u Iranu i Iraku koje su podizali tamošnji žitelji za koje se zna da su bili manihejci. "Na njihovim nadgrobnim spomenicima - kamenovima postoje pojedini simboli koji su identični sa vrlo čestim simbolima na stećcima Bošnjana pa bi valjalo istražiti te sličnosti i naći vezu."[469]

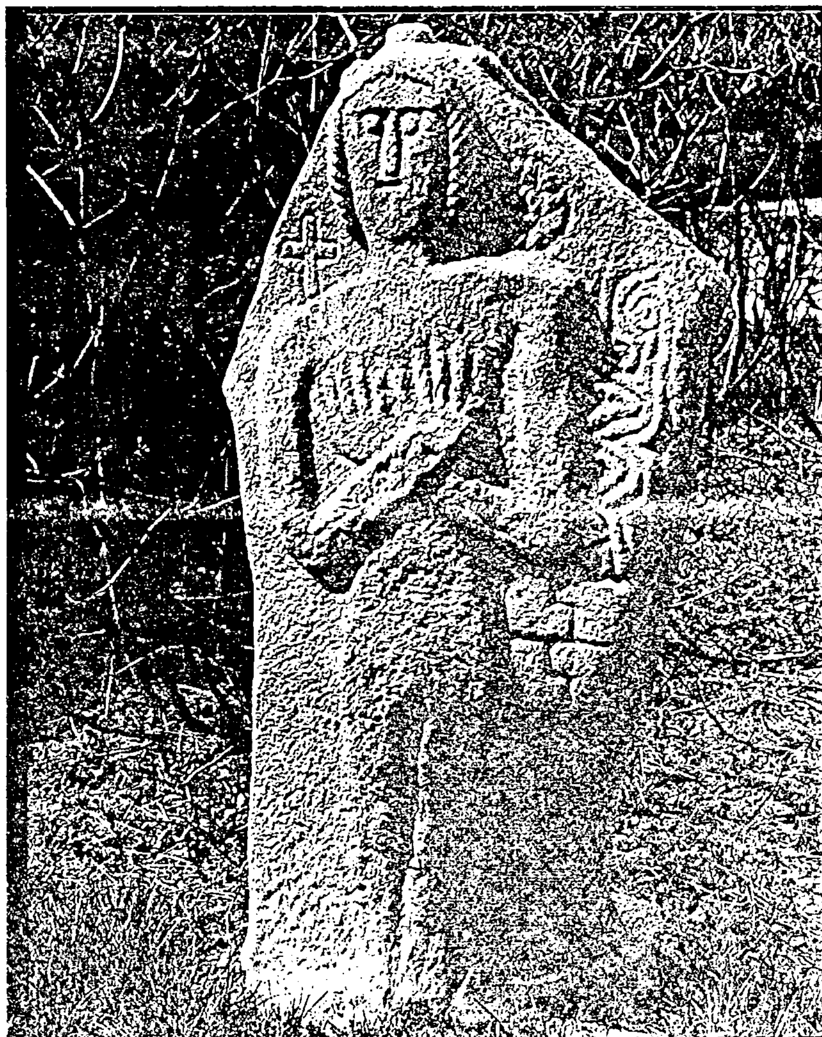
Šta da kažemo za znameniti ukrašeni sljemenjak u Brotnjicama, općina Dubrovnik, pored ostalih ornamenata ukrašen polumjesecom.[470] I ovdje se radi o kasnom prelaznom periodu pretvorbe stećaka u nišane, odnosno prelasku krstjana -vjernika Crkve bosanske na islam.

---

[468] S. H. Alić, CD, str. 180.

[469] Vidjeti tekst i fusnotu br. 92 S.H. Alić, CD, str. 180.

[470] Izvor: Šefik Bešlagić, CD, str.95. fn 140.

Stećak iz Srebrenice
Izvor: Leksikon JLZ, Zagreb, 1974., str. 929

Ovaj nagrobni spomenik ima potpuni oblik stećka, ali na njemu imamo u odnosu na ostale stećke dvije novosti:

1. urezani krst ili križ;

2. ukrštene ruke.

Očigledno potiče iz druge polovine ili početka XVI st. iz vremena kada su krstjani vjernici Crkve bosanske prelazili u jednu od mogućih vjera: u islamsku, u katoličku, u pravoslavnu.

Dakle, stećak je iz vremena nestajanja Crkve bosanske i pretvorbe stećaka u nadgrobne spomenike vjere u koju je dotični pokojnik prešao.

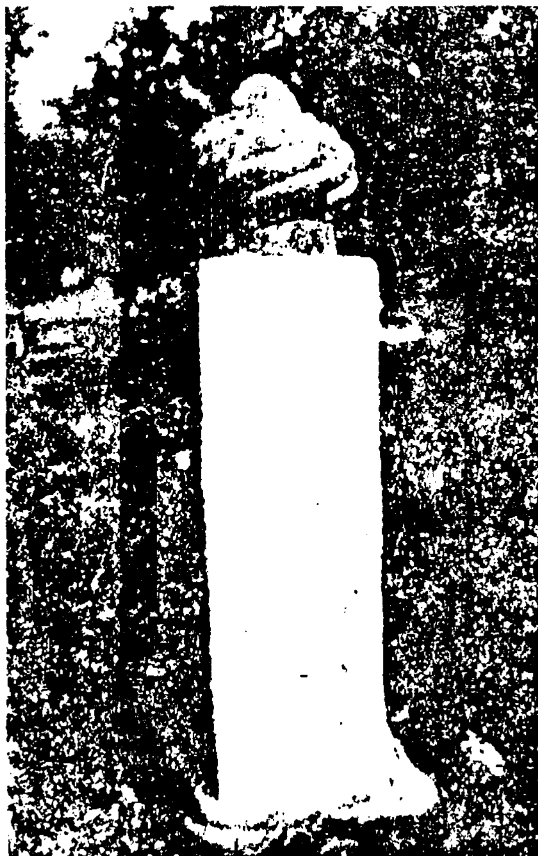

Ukrašeni sljemenjak iz Brotnjica, opština Dubrovnik, Hrvatska

Izvor: Bešlagić Šefik, Stećci ..., str. 95

S obzirom da se na stećku, pored ostalih ukrasnih motiva, nalazi i polumjesec, moglo bi se osnovano pretpostaviti da pripada prelaznom periodu pretvorbe stećaka u nišane, tj. prelasku pripadnika manihejske Crkve bosanske u islam.

Slučaj je sličan prethodnom stećku sa urezanim krstom i stećcima u Radimlji gdje su na onim stećcima iz druge polovine XV i prve polovine XVI st. urezani krstovi, dakle onda kad su vjernici Crkve bosanske plemena Hrabrena prešli iz te vjere u pravoslavce.

Stećak sa turbanom

Izvor, H. Mehmed Handžić: Islamizacija Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1940.g.

Nišan Hasana i Ahmeta Radilevića u Čadovini kod Rogatice sa natpisom u bosančici iz druge polovine XV st. Ovom nišanu je sličan nišan Mahmuta Brankovića iz Brankovića u Rogatičkom kraju, na nišanu je natpis u bosančici u kome se kaže da je Mahmut poginuo na Despotovu grobu, a to je 1480.g.[471]

Ovaj nam dokument jasno pokazuje najmanje tri važne historijske činjenice:

1. da su se Bošnjani bosanske vjere nastavili služiti bosančicom i nakon prelaska na islam,

2. nišani su u ranom Osmanskom periodu slični stećcima što dokazuje da su većina krstjana definitivno nestali prelaskom na islam i jedno vrijeme podizali nišane prema tradiciji slične stećcima,

3. pokazuju nam kao i Radimlja kod Stoca vrijeme prestanka podizanja stećaka, jer će ubuduće muslimani (bivši dualisti) kod istih nekropola podizati nišane, pravoslavci (bivši dualisti) će obilježavati nadgrobne spomenike kao i pravoslavci uopće, a oni koji su prešli u katolike će nadgrobne spomenike podizati kao i ostali katolici u susjednim zemljama, na kojima će natpisi biti ispisani latinicom.

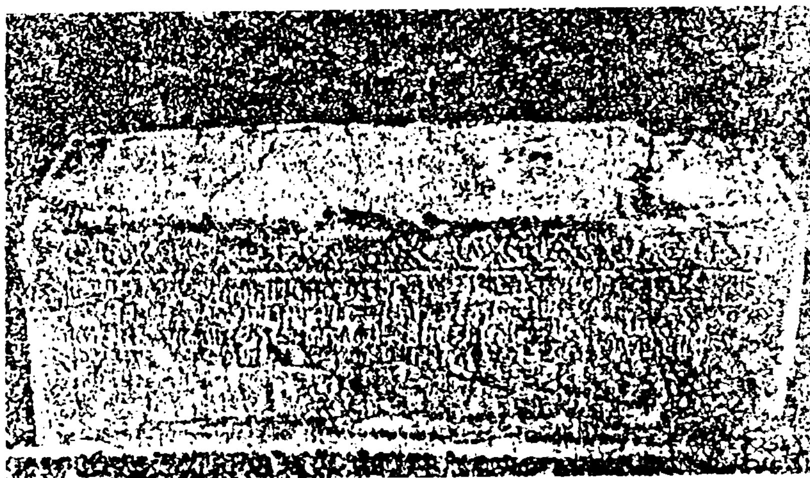
[471] Izvor: H. Mehmed Hamdžić, Islamizacija Bosne i Hercegovine i porijeklo bosankohercegovačkih muslimana, Sarajevo, 1940., Islamska dionička štamparija

Groblje na Alifakovcu

Groblje Bošnjaka islamske vjere na Alifakovcu u Sarajevu, nišan lijevo još uvijek podsjeća na oblik nekih stećaka. Ovakvih nišana je veliki broj širom Bosne i Hercegovine i Sandžaka.

Uzeto iz islamske revije Mualim IV/1994 Sarajevo, Naslovna strana, Izdavač: Udruženje Ilmije u R BiH.

Usamljeni stećak u vidu sanduka

Stećak pripadnika Crkve bosanske sa natpisom u bosančici u Varošištu kod Mesića u opštini Rogatica.

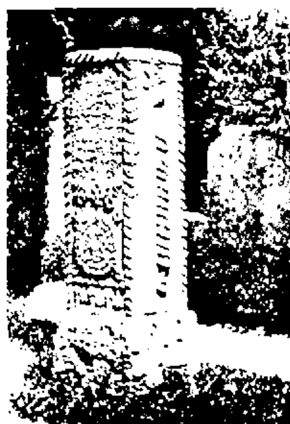

Izvor: H. Mehmed Handžić: Ibid

Groblje prvih muslimana uz groblje svojih predaka maniheja, selo Priječani ispod Bjelašnice. Ovakvih grobalja ima prilično mnogo po Bosni i Hercegovini, najpoznatije je ono na Presjeci blizu Ustikoline kao i ono u Šadićima nedaleko od Jajca, zatim u Lisičićima, kod Fojnice gdje se odvaja put za Oglavak i drugdje.

Sve su to činjenice da su Bošnjani stoljećima bili pripadnici jedne jedine vjere dualističke Crkve bosanske da su stoljećima imali jedinstven općenarodni bošnjanski običaj podizanja stećaka vezan za bosansku vjeru - Crkvu bosansku, jer zašto bi prestali da se podižu baš u vrijeme nestanka dualističke Crkve bosanske.

Da su u srednjovjekovnoj Bosni postojali katolici ili pravoslavci koji su podizali stećke, oni bi to zasigurno nastavili i poslije dolaska Osmanlija, jer nije poznato da su Turci Osmanlije zabranjivali vjerske običaje nigdje na širokim prostranstvima toga carstva, pa sigurno nisu zabranjivali ni u Bosni.

BILIG GOSTA MILUTINA
CRNIČANA IZ HUMSKOG
Sarajevo, Zemaljski muzej

STEĆAK GOSTA MILUTINA

Izvor: Enciklopedija Leksikografskog zavoda, prvo izdanje MCMLV str. 533.

Bilig gosta Milutina Crničana iz Humskog kod Foče, dakle nadgrobni spomenik svećenika Crkve bosanske. Gost je zvanje u svećenstvu Crkve bosanske. Važno je zapaziti dvije činjenice: 1) da na stećku nema krsta, i 2) zvanje gost koje je postojalo samo u bosanskoj vjeri - Crkvi bosanskoj.

Kad se svi priloženi primjerci stećaka pažljivo prostudiraju vidi se:

1) Da na onim starijeg datuma sve do sredine XV st. nema krstova - križeva, što znači da su ih podizali isključivo Bošnjani vjernici Crkve bosanske. Nepojmljivo je da bi se Bošnjanima katoličke ili pravoslavne vjere u sred feudalnog doba mogli uraditi nadgrobni spomenici, a da na njima nema urezanih krstova ili križeva.

2) Jako lijepi izgledi i umjetnost stećaka pokazuju visok stupanj kulture i naručioca i graditelja istih, što dokazuje da su Bošnjani bosanske vjere - vjernici Crkve bosanske bili za ono vrijeme na visokom stupnju kulture o čemu smo naprijed citirali Krležina mišljenja.

3) Izgradnja stećaka bez krstova - križeva prestaje upravo u vrijeme nestajanja Crkve bosanske odnosno prelaska Bošnjana bosanske vjere u islam, u katolike i u pravoslavce, pa se pored dotadašnjih grobalja gdje su nadgrobni spomenici stećci nastavljaju groblja sa nišanima čiji izgled u početku liči na stećak u obliku stupa, ali kasnije taj izgled polako nestaje i dolazi do pretvorbe u nišane, ali na mnogim mjestima sa istim prezimenima kao i na nekadašnjim stećcima. Ili one koji su iz bosanske vjere prešli u katoličku ili u pravoslavnu na stećcima urezuju krstove, križeve, odnosno nadgrobne spomenike počinju obilježavati simbolima vjere u koju su prešli.

Prema svemu tome što smo rekli i obzirom da postoji u nauci dovoljno široka i brojna lepeza prikaza za koju mi ovdje nemamo potrebe da se po ko zna koji put ponavljamo ovim tvrdokornim nevjernim Tomama, osim što jako jasno ponovo kažemo da su stećci nadgrobni spomenici Bošnjana i samo Bošnjana dualističke Crkve bosanske, a da su ih pri kraju njenog nestajanja podizali i Bošnjani koji su primili katoličku i Bošnjani koji su primili pravoslavnu vjeru i Bošnjani koji su primili islam. I nestankom dualističke religije vremenom su se prestali podizati i stećci. To je ujedno i neoboriv dokaz da su ih podizali isključivo Bošnjani vjernici manihejske Crkve bosanske.

Dakle, nadgrobne spomenike su Bošnjani poslije pada Bosne podizali svako po propisima vjere u koju je ušao.

Nadam se da će i ova knjiga biti makar skroman doprinos procesu da se Bošnjaci muslimani konačno oslobode psihološke more, omalovažavanja i osjete ponos što su potomci Bošnjana vjernika Crkve bosanske (čitajte mani-

hejske) koji su stoljećima uspješno sačuvali samostalnost i Crkve bosanske i države Bosne i nikada nisu bili ni katolici ni pravoslavci sve dok je trajala država Bosna. Sretni, ne zato što ne cijene katolike i pravoslavce nego što nisu poturice kako im je spočitavano. A kad je organizacija Crkve bosanske pod jakim pritiskom rimskih papa, Ugarske države i franjevaca nestala oko 1459. god. gotovo zajedno sa nestankom države Bosne, široke narodne mase vjernika, te Crkve postepeno prešle su na islam, manji broj u katolike i još manji u pravoslavce.

Međutim, ovo je tek otkriven vrh ledenog brijega.

Naime, nije istina da su vjernici dualističke Crkve bosanske preci samo bosanskim muslimanima, oni su preci i bosanskim katolicima i bosanskim pravoslavcima. Bošnjani dualističke vjere u veoma složenim i čudnim historijskim okolnostima su u godinama: 1453., 1455., 1459., 1463. i dalje do oko polovine XVI stoljeća se razišli u sve tri vjere: dio je više silom, a dio dobrovoljno u dijelu Bosne koji je ostao pod ugarskim kraljem Korvinom prešao u katolike, vrlo mali dio u pravoslavce i najveći dio je pod Osmanlijama prešao na islam. Ali sve se to desilo zbog dejstva objektivnih sila kojima su Bošnjani bili izloženi.

Ovu činjenicu najpouzdanije potvrđuju slijedeći neoborivi argumenti:

1. Kod sva tri današnja bosanskohercegovačka naroda imamo veliki broj istih prezimena što znači da je dio plemena ili roda istog prezimena primio katoličku, dio islamsku, a dio pravoslavnu vjeru.

2. Posebna originalna vrsta nadgrobnih spomenika karakteristična za narod srednjovjekovne Bosne - Bošnjane, koje nisu podizali drugi narodi osim Bošnjana.

Dakle, drugu veliku zagonetku koju po meni rješava teorija o manihejcima (krstjanima) koju u ovoj knjizi predlažem jesu nadgrobni spomenici - stećci.

Naime, stoljećima su Bošnjani vjernici dualističke Crkve bosanske- krstjani poštovali kult smrti i svojim umrlim podizali stećke - nadgrobne spomenike. No kad su nastupile spomenute okolnosti: oni koji su prešli na katoličku vjeru nastavili su svoje mrtve sahranjivati u seoskim ili gradskim grobljima gdje su ih i ranije sahranjivali, i nastavili graditi stećke ali sada sa urezanim križem. Nalazi Alojzija Benca, Marka Vege i Šefika Bešlagića to nedvosmisleno pokazuju.

Oni Bošnjani vjernici dualističke Crkve bosanske - krstjani koji su nakon pada Bosne 1463.g. i Hercegovine 1482. g. prešli na pravoslavnu vjeru nastavili su svoje mrtve sahranjivati u tradicionalnim grobljima, ali tada na nadgrobnim spomenicima-stećcima sa urezanim krstom. Najbolji dokaz za to je nekropola Radimlja kod Stoca u Hercegovini gdje postoje brojni stećci podizati od porodica Hrabrena-Miloradovića. Tokom decenija, možda i stoljeća gradili su

stećke na isti način kao i drugi pripadnici dualističke Crkve bosanske širom Bosne i Huma, a kad su prešli na pravoslavlje nastavili su ih i dalje podizati, ali sa urezanim krstom na njima da bi kasnije prešli definitivno na spomenike iste kao i svi pripadnici pravoslavne vjere tj. konačno prestali podizati stećke.

Najzad oni Bošnjani vjernici dualističke Crkve bosanske koji su prešli na islam takođe su svoje mrtve nastavili sahranjivati u produžetku ranijeg groblja sa stećcima, ali su na stećke najprije urezivali polumjesec i zvijezdu - simbole nove religije u koju su prešli, da bi kasnije odustali od stećaka i prešli na podizanje nišana.

Dakle, istina o srednjovjekovnim Bošnjanima još nije dovoljno naučno osvijetljena, posebno njihova vjerska pripadnost. Dosadašnje teorije o vjerskim prilikama u srednjovjekovnoj Bosni i Humu očigledno nisu istinite, ili u najmanju ruku nisu dovoljne.

Naime, zbog neospornih pretenzija velikosrpskih, velikohrvatskih i velikocrnogorskih nacionalista na Bosnu i Hercegovinu i njen sastavni dio Sandžak htjeli su je po svaku cijenu prikazati srpskom, odnosno hrvatskom zemljom, a crnogorski pretendenti su ciljali bar na istočnu Hercegovinu i Sandžak. I kako je bilo nemoguće dokazati da su **Bošnjani Hrvati, odnosno Srbi** onda se po svaku cijenu išlo u dokazivanje, da su bili katolici odnosno pravoslavci.

Čak i da jesu bili katolici i pravoslavci, to nisu Srbi, niti Hrvati. Oni su Bošnjani, a to znači da Bosna nije nikad bila ni srpska ni hrvatska nego bosanska. I pretenzije nemaju ni historijskog ni pravnog osnova.

Dakle, naučnih relevantnih izvora i dokaza za pravo na navedene pretenzije nema. Moji nalazi dokazuju da se je simbioza naroda Bošnjani konstituirala još krajem VIII i početkom IX stoljeća. Bošnjanski vladari su svoju državu gradili po avarskom modelu. Nisu htjeli nikako dopustiti da potpadnu pod uticaj bilo Rima bilo Vizantije. Apsolutno nisu htjeli da dopuste ulazak bilo katoličke vjere iz Rima, bilo pravoslavne iz Grčke, odnosno Carigrada.

Dakle, oko 60.000 do sada otkrivenih nadgrobnih spomenika - stećaka što ih čine brojne nekropole u cijeloj Bosni i Hercegovini i okolnim područjima susjednih zemalja koja su za bosanskog kralja Tvrtka I Kotromanića bila u sastavu Kraljevine Bosne pored svih onih ranije navedenih argumenata glavni su materijalni dokaz identiteta Bošnjana predaka sva tri današnja bosanskohercegovačka naroda.

Šta se dešavalo s Bošnjanima nakon pada države Bosne i propasti Crkve bosanske najbolje pokazuju **stećci** i pojava grobalja tri vjere.

Posebno prelazni period iz stećaka u nišane i obilježja na katoličkim i pravoslavnim grobljima.

Nestaje manihejska Crkva bosanska, prestaju se podizati stećci.

Tvrtka je naslijedio kralj STJEPAN DABIŠA (1391.-1395.)

Ali vlast je praktično u rukama velikaša, koji od tada biraju i smjenjuju kraljeve. Ugarski kralj Sigismund 1394. godine osvaja dijelove Dalmacije i Hrvatske koji su bili u sastavu Tvrtkove Bosne. Stanovnici tih teritorija Hrvati, katolici nisu više u Bosni.

Nakon njegove smrti nasljeđuje ga njegova udovica kraljica **Jelena (1395.-1398.)**. Ona je **dvanaesti vladar**.

XII

BOŠNJANI I BOSNA U XV STOLJEĆU

Kraljicu Jelenu je naslijedio **Ostoja Stepan (1398.-1404.) i (1409.-1418.), trinaesti vladar** koji je imao ili je odmah uspostavio prijateljske odnose sa Ugarima i Dubrovčanima, zbog čega ga je Hrvoje (nagovorivši ostale velikaše) smijenio i doveo na prijestolje sina kralja Tvrtka I Kotromanića:

Tvrtka II Tvrtkovića (1404.-1409.) i (1421.-1443.), četrnaesti vladar, naravno **Bošnjanin**, kao i svi od postanka njihove države. U Ugarskoj su znali da je on ozbiljan njihov protivnik posebno kralja Sigismunda, zato su Bosnu počeli napadati ali do 1408. godine nisu imali uspjeha. Te godine Ugari su savladali otpor Bošnjana, uhvatili dosta velikaša i pogubili u usorskom gradu Doboru, i vratili **Ostoju Stepana** na prijestol što je velikog **bosanskog** vojvodu Hrvoja navelo da se s nekim velikašima obrati za pomoć Osmanlijama. U Dubrovačkim izvorima piše da je 1415. godine cijela Bosna bila protiv Ugarske i bila jednodušna da se odupre Sigismundu, čak se i **Sandalj Hranić** pomirio sa Hrvojem. Pružili su uz pomoć Turaka žestok otpor ugarskoj vojsci i žestoko porazili Sigismunda.

Kralja Ostoju naslijedio je sin **Stepan Ostojić (1418.-1421.), petnaesti vladar**. Uz njega su bili vojvoda Sandalj i humski knezovi Radivojevići.

Mada kraljevi nisu imali punu vlast, bivši kralj **Tvrtko II Tvrtković** izborio se i potisnuo Stjepana Ostojića, te ponovo došao na kraljevsko prijestolje **(1421.-1443.)**, može se reći **šesnaesti vladar** po redu. Morao je taktizirati između Ugara i Osmanlija, pri čemu se više oslanjao na Ugare. Međutim, 1428. godine bio je prinuđen da plaća sultanu danak oko 20 000 dukata i time se našao praktično u vazalnom odnosu prema sultanu i da ustupi neke gradove i teritorije Istočne Bosne.

- No, nesređeno, gotovo anarhično stanje u Bosni (sukobi velikaša i kraljeva) i poslije Tvrtka II, posebno od 1443. g. počeli su je slabiti.

- Tomaš se 1446. priklanja Zapadu, a iste te godine i sam pod ucjenama i pritiskom prelazi iz maniheja - krstjana u katolike nadajući se pomoći Zapada za spas države Bosne od Osmanlija.

- Cijena koju je Tomaš morao platiti Zapadu je bila prvo da on pređe u katolike, a onda da dozvoli ulazak franjevaca u Bosnu da izvrše milom ili nasilno pokatoličavanje Bošnjana maniheja, a one koji ne budu htjeli ni milom ni silom da progna i uništi.

- On sa državnim aparatom i upuštanjem franjevaca iz Ugarske, iz Đakova u Bosnu započinje progone onih maniheja koji nisu htjeli da se pokatoliče.

- Država Bosna i Crkva bosanska nezaustavljivo zajedno slabe.

- Osmanlije su ispali tada znatno mudriji. Iskoristili su ogorčenje Bošnjana zbog inkvizicijskih metoda prema vjernicima manihejske Crkve bosanske pokazali se kao spasitelji i sa neznatnim gubicima osvojili Bosnu i fizički i duhovno.

Bosanski vladari i djedovi Crkve bosanske stoljećima su bili srce i nervni sistem bosanske države. Kad je izdalo srce (vladar) morao je prestati da radi nervni sistem i mozak. Umrli su od udara spoljnih sila zajedno i Bosanska crkva i Bosanska država.

1. Zašto vladari srednjovjekovne Bosne nisu dopuštali pokrštavanje Bošnjana

Vladare Bosne (bosanske banove) je biralo vijeće župana i velikih župana **županijsko vijeće** upravo onako kako je rađeno u doba Avarske države. Vladari Bosne su bili nezavisni od Rima i Carigrada, o tome će kasnije biti dosta riječi.

Vjerovatno su odavno na primjerima Karantanije i Hrvatske, a vjerovatno i Raške i Duklje vidjeli da se Rimska kurija kao i Carigradska patrijaršija nameću kao tutori i više od toga kod izbora i postavljanja vladara države (prvo banova, kasnije kraljeva). Zato vladari Bosne nisu dopuštali ni katoličkoj ni pravoslavnoj crkvi da puste svoje zasade među Bošnjanima.

Da, Bosna je donekle bila sekularna država sve do 1449. dok bosanski kralj Stepan Tomaš pod pritiskom nije prešao u katolike i dopustio da mu se rimski papa i franjevci iz Ugarske i Slavonije ubace u Bosnu i započnu nasilje nad Bošnjanima manihejcima.

Bosna je maltene bila sekularna država u kojoj je Crkva bosanska imala svoje mjesto, koju su bosanski banovi pazili i mazili, ali bez miješanja u državne glavne poslove. Crkva bosanska je pored religijske funkcije imala zadatak da bude vaspitna, obrazovna, opismenjivačka, patriotska ustanova da drži narodno jedinstvo itd.

Zašto su se vladari Bosne, bosanski banovi, veliki župani, župani i knezovi, dakle vladajući sloj, kontinuirano i energično borili nekad javno, duže potajno, a naročito diplomatskom mudrošću protiv pokatoličavanja Bošnjana. To se naročito vidi iz jako pametnog držanja Kulina bana prilikom rješavanja krize 1202. - 1203.g. sa rimskim papom Inoćentijem III i njegovim legatom Casamarisom. U nekoliko slučajeva oni su vodili i oružane borbe kad su Rimska kurija, rimski papa, Kaločka katolička nadbiskupija i Ugarski dvor organizirali križarske (krstaške) ratove na Bošnjane i njihovu Bosnu, naročito za Mateja Ninoslava.

Vladari Avarske države nisu priznavali Rimsku kuriju, niti rimskog papu. Vjerovatno su rano uočili da se kršćanski svećenici i rimske pape miješaju u političke i državne poslove vladara i još uzimaju desetinu od naroda. Dakle, čak ni Avari bar što se tiče Bosne nisu dopuštali pokrštavanje. Nisu htjeli biti podložni rimskom papi i zato nisu dopustili da katolički svećenici dolaze na teritorij svoje države gdje god su mogli. Kad Rimska kurija i Carigradska patrijaršija nisu uspjele u ranom periodu da se nametnu dok Bošnjani nisu osnovali državu. Kasnije je mirnim putem bilo nemoguće. Mogle su pokušavati jedino silom: Rimska kurija pomoću države Ugarske, a Carigradska patrijaršija pomoću države Vizantije. Zato su bosanski vladari svaki pokušaj ulaska bilo katoličkih bilo pravoslavnih svećenika (sveštenika) odmah smatrali podrivanjem samostalnosti države Bosne. Tu je, dakle, izvor tako čvrstog, tako nepokolebljivog i principijelnog stava vladara srednjovjekovne bosanske države te nisu ni oni nikad dopustili ulazak bilo katoličkih bilo pravoslavnih svećenika (sveštenika) da pokrštavaju Bošnjane, da od naroda uzimaju desetinu i da im se poslije nametnu i miješaju u poslove vladanja i čak raznim intrigama i insinuacijama smjenjuju vladare i postavljaju one koji će biti dobri poslušnici crkvi - svećenstvu i rimskim papama i biti vazali Ugarskoj, Mlecima ili Vizantiji. Rekosmo da su to iskustvo bosanski vladari naučili još od avarskih vladara, a kasnije su to često potvrdila brojna miješanja crkve na ugarskom i mletačkom dvoru.

Najbolji dokaz ispravnosti toga stava bila su zbivanja u susjednoj Hrvatskoj kad je Splitska biskupija čiji su svećenici bili papini ljudi (Italijani) energično više godina zahtijevali od kneza Tomislava da se obori veliki narodni tribun biskup Ninske biskupije Grgur Ninski, koji je stalno bogosluženje vršio na narodnom južnoslavenskom jeziku (hrvatska varijanta) i borio se da se tako radi u cijeloj Hrvatskoj. I kako je poznato na splitskim crkvenim saborima 925. - 928. god. hrvatski knez Tomislav je popustio pritisku pape i Splitske biskupije, jer su ga ucijenili time da ga neće rimski papa krunisati i priznati za kralja, pa je 928. god. ipak oboren Grgur Ninski, a knez Tomislav dobio kraljevsku krunu i od pape okrunjen. Cijela Hrvatska se u crkvenom pogledu potčinila Splitskoj biskupiji i svi prihodi od ubiranja desetine sa čitave njene teritorije od tada su išli Splitskoj biskupiji, a odatle najveći dio u rimske hambarove.

Bosanskim banovima su navedena zbivanja ne samo potvrdila ispravnost njihovog stava naučenog još odavno od avarskih vladara, nego su izvukli snažnu pouku da nikada ne dopuste ulazak zvanične kršćanske crkve da im pokrštavaju Bošnjane, da odnose desetinu iz cijele Bosne i da im se uvuku u sam dvor da ocjenjuju ko može, a ko ne može biti ban, a ko župan, ko je za papu, a ko protiv.

Zašto su dakle bili kategorički protiv pokatoličavanja Bošnjana?

Prije svega što su bosanski vladari i gore nabrojani vladajući sloj dobro shvatili da katoličko svećenstvo na čelu sa Rimskom kurijom i rimskim papama nastoji nametnuti svoju vlast i što se u susjednim zemljama miješalo u poslove vladara baveći se ponekad špijunažom i denuciranjem, kod rimskog pape treba li on vladaru dati zlatnu krunu ili ne. Ali ne samo to, **glavni razlog** je bio što bi sa ulaskom katoličanstva ili pravoslavlja moralo uslijediti formiranje sloja svećenstva (sveštenstva) u ovom specifičnom slučaju preraspodjela posjeda kojeg su već odavno bili ugrabili plemstvo i navedeni vladajući sloj.

U ranom periodu Bošnjani su doznavali za nasilno pokrštavanje u susjednim zemljama. Tokom cijelog srednjeg vijeka Bošnjanima se prijetilo nasiljem i križarskim ratovima.

Da je to istina u historiji ima dovoljno dokaza da su tako radili u mnogim katoličkim zemljama, kao što je istina da je tako radio i pravoslavni kler u pravoslavnim zemljama.

Drugo, zato što su Rimska kurija i rimski papa htjeli izvršiti nasilno pokatoličavanje Bošnjana, jer su znali da oni nisu htjeli svojevoljno primiti kršćanstvo.

Treće, katolička i pravoslavna crkva su takođe nasilno uzimale jednu desetinu godišnjeg prihoda od svakog domaćinstva.

Od tolikih nasilnih poreza i od obavezne desetine prihoda svakog domaćinstva zvanična Crkva pravi velelijepe crkve, svećenstvo živi u sjaju, raskoši i izobilju, a kmetovi i narod u bijedi i siromaštvu.

Manihejska Crkva bosanska se nikad nije tako ponašala i zato su je Bošnjani voljeli kao svoju narodnu crkvu. Zato su joj vjerovatno i dali narodno ime *bosanska.*

Ni jedan vladar Bosne nije tražio da ga papa kruniše čak ni Stepan Tomaš. Njega su primorali da pređe u katolike, naime bili su mu uslovili pomoć i zaštitu koju je on tražio zbog opasnosti od Osmanlija.

Kako je Bosanska država proistekla na samom početku IX stoljeća iz Avarske države, dakle kako nju nisu stvarali ni Rim ni Carigrad, ni Rimska kurija ni Carigradska patrijaršija, nego su Bošnjani koristeći znanje stečeno za vrijeme od 200 godina Avarskog kaganata; to vladari Bosne nisu bili zavisni (i stalno su se trudili da ne budu zavisni) bilo od Istoka bilo od Zapada; oni su zapravo uviđali da im objektivno preko infiltriranja, bilo katoličanstva bilo pravoslavlja, prijeti opasnost njihovoj samostalnosti.

Zato njeni vladari nisu htjeli rizikovati da izgube svoju samostalnost, ako bi se stavili pod vlast rimskih papa ili carigradskih patrijarha. Vjerovatno su dugo tolerirali višeboštvo.

I kako u Bosni nije iz navedenih razloga bilo ni katoličke ni pravoslavne vjere u taj prostor su postojali najbolji mogući uslovi da ga popuni manihejsko učenje i to vrlo rano, zašto ne!? Da, to se je stvarno desilo.

Dubrovčani su krstjane zbog njihovog dualističkog vjerovanja uvijek, sad znamo da je to opravdano i pravilno, izjednačavali sa dualistima. Dubrovčani kojima je glavna bila trgovina, a vrlo malo ili nimalo do toga da li je Bosna slobodna ili nije, da li je tamo katolička ili pravoslavna crkva, te da li je služba na slavenskom ili latinskom jeziku, zabilježili su i ostavili jasna svjedočanstva da u Bosni vlada posebna vjera i zakon i da je postojala posebna crkva sa svojom hijerarhijom.[472]

Rekosmo da su vladari Bosne očigledno bili ti koji su sprečavali ulazak zvanične crkve, zato što bi to i te kako bio gubitak samostalnosti. Jer, onda bi se Rimska kurija postavila kao nadređena tako da predlaže ili osporava vladare, odnosno bez papine krunidbe nebi se mogao izabrati i postaviti ban, a kasnije kralj Bosne. Naravno da su toga postali svjesni rimske pape iako možda jako kasno tek od 1203. god. na dalje. I zato su pored vjerskog pritiska stalno vršili političke i državne pritiske naročito preko Ugarskog dvora.

Sjetimo se kako se Inoćentije III obraća Emeriku i zahtijeva od "predragog u Kristu sina Emerika kralja Ugra da oštro istupi protiv heretika posebno protiv Kulina itd.", a kralj Emerik pišući Inoćentiju III, smatra sebe najodanijim "sinom svete majke crkve".[473]

Kako smo već rekli bosanski vladari nisu dopustili katolicima (franjevcima i dominikancima), niti pravoslavcima da uđu u Bosnu i Hum da pokrštavaju Bošnjane i da im se miješaju u politiku kao što su se stvarno miješali u svim zemljama u kojima su pokrstili stanovništvo.

I zaista historija najranijeg perioda Bošnjana ne zna niti za jedno mjesto današnje Bosne i Hercegovine da je Rimska kurija vršila pokrštavanje Bošnjana. Pokrštavanja u Karantaniji, Hrvatskoj i Dalmaciji su uspjela upravo zato što su tamo najprije uspjeli pokrstiti knezove i župane-vladare.

Ovo bi značilo da su Bošnjani sigurno bar do početka IX stoljeća bili višebošci. Što ne znači da su bili zaostali u ostalim sferama života onoga vremena. Pa i stari Grci, Feničani, Egipćani i Rimljani su milenijima bili politeisti što im nije smetalo da dostignu visok stupanj svestranog razvoja ondašnjih vremena, da naprave uzorne države.

Dakle za razliku od Karantanaca, Hrvata, Rašana, Makedonaca i Dukljana, Bošnjani su se konstituirali i razvijali nastankom i razvojem teritorijalnih, društveno političkih zajednica pod snažnim uticajem vlasti avarske države, bez ikakvog učešća zvanične kršćanske crkve.

---

[472] Salih H. Alić, CD, str. 171.

[473] Nada Klaić, CD, str. 77.

2. Srednjovjekovna Bosna nije bila kršćanska ni hrišćanska nego krstjanska - manihejska

Ako je sabor na Bilinu Polju 08.04.1203. g. pokazao da u današnjoj Bosni i Hercegovini tada nije bilo katolika i pravoslavaca, odakle onda onolike silne teorije u udžbenicima historije od osnovnih škola do fakulteta da je Bosna u srednjem vijeku bila katolička, odnosno pravoslavna, a odmah zatim tvrdnje hrvatska, odnosno srpska zemlja?

Kako smo objasnili precima Slovenaca, Hrvata, Srba, Makedonaca i Crnogoraca se znaju centri pokrštavanja, biskupije čak i imena biskupa, odnosno episkopa.

Sa Bošnjanima nije bilo tako. Bošnjane nisu pokrštavali niti italijanski biskupi niti grčki episkopi, zato što pokrštavanje nisu dopustili vladari i cijeli vladajući sloj bosanske države, te nisu postali ni "potalijanice" - katolici, niti "pogrčice" - pravoslavci. Tako se to desilo, takva je bila historija.

Važan argument je u tome što bosanske vladare nije postavljao ni papa ni patrijarh. Oni su vrlo rano doznali da se Rimska kurija i katolička crkva miješaju u poslove i politiku vladara. U Bosni su se vladari nasljeđivali na avarski način i oni su bili nezavisni i zato nisu dopuštali da u Bosnu niti zakorače bilo katolici bilo pravoslavci. Mogla je Rimska kurija samo ratom uvesti biskupe u Bosnu. Isto tako i Carigradska patrijaršija mogla je samo ratom uvesti episkope u istu.

Kako se to dešavalo?

I još jedan razlog izgleda da Rimska kurija nije imala dovoljno kadrova a niti vremena da bi pokrštavali Bošnjane, jer je maksimalno bila preokupirana kako smo ranije naveli još od 863.g. svađom sa Carigradskom patrijaršijom. Vjerovatno je pokušavala, ali objektivna historija ne zna za bilo kakav uspjeh. A neosnovanih teorija zasnovanih na falsifikatima je bilo i sad nažalost traju.

Još manje snage je imala Vizantija i njena Carigradska patrijaršija, jer je i ona još više bila preokupirana svađom sa Rimskom kurijom. Tako da je prvi ali snažan nalet manihejskog dualizma koji je naravno dugo godina djelovao bio presudan za život, jedinstven jezik, kulturnu, vjersku i državnu organizaciju Bošnjana sve do pred dolazak Osmanlija.

Međutim iz osvajačkih pobuda prema BiH nasuprot gore navedenim činjenicama stvarani su mitovi o katoličanstvu, odnosno o pravoslavlju u srednjovjekovnoj Bosni.

Na osnovu mita o katoličanstvu stvaran je mit o hrvatskoj Bosni, a na osnovu mita o pravoslavlju, pored ostalog stvaran je mit o srpskoj Bosni.

A objasnili smo već namjere Rimske kurije da pokatoličava Bošnjane preko Splitske i Barske biskupije, te Dubrovačke metropolije, ostale su samo neostvarene želje. Svi ti planovi ostali su mrtvo slovo na papiru.

U historiji nije poznata niti jedna ličnost, bilo pravoslavne vjere, niti jedan biskup bilo katoličke, da je upućen bilo iz Rima, bilo iz Carigrada koja bi u Bosni krstila Bošnjane kao što su poznate gotovo sve ličnosti kako smo naveli za susjedne južnoslavnske narode.

Dakle, u utakmici između Rima i Carigrada ko će pokrstiti više Južnih Slavena: Rim je pokrstio pretke današnjih Slovenaca i Hrvata tj. Sloveniju, Hrvatsku i veći dio Dalmacije, a Carigrad veći dio predaka Bugara, Srba, veći dio Makedonaca i veći dio Dukljana - Zećana, preostali dio ovih naroda su dualisti bogumili ili još dugo mnogobošci. Međutim, Bosnu, odnosno njen narod Bošnjane nisu uspjeli niti započeti pokrštavati niti Rim niti Carigrad. Gotovo sve je ostalo na projektima. Jer to vladari Bosne nikad nisu dopustili po cijenu križarskih (krstaških) ratova.

Mnogi naučnici misle da je to zbog udaljenosti Bosne od oba centra pokrštavanja, zbog slabih putova i njene brdovitosti. To bi mogli biti još dodatni razlozi, ali i zbog nedostatka kadrova, koji bi bili spremni ostati u Bosni na duži period. Prema jednom izvoru i oni što su slati iz Rima ili iz Splitske i Dubrovačke biskupije brzo su se vraćali u Primorje da žive, bilo im je ljepše kupati se u moru, a u Rim i u Splitsku biskupiju slati izvještaje "o uspješnom pokrštavanju Bošnjana". Ali najvjerovatnije je to da bosanski vladari nisu nikad dopuštali pokrštavanje Bošnjana.

Oni hrvatski povjesničari, političari i državnici koji su podržavali ili koji i dalje podržavaju osvajačku politiku naspram Bosne i Hercegovine jako su nastojali uvećati mit o postojanju katoličkih crkvi i biskupija u srednjovjekovnoj Bosni i Humu. O tome je napisano mnogo knjiga i članaka u časopisima i novinama.

Kad bi se sve to pročitalo siže bi bio sljedeći:

U srednjovjekovnoj Bosni i Humu još u XI stoljeću postoji organizirana katolička biskupija; da od XIII stoljeća tačnije od 1291.g. organizirano djeluju još i franjevci u Bosni.

Do sada najistinitiju i najobjektivniju analizu i istraživanja srednjovjekovne Bosne uradila je i napisala prof. dr. Nada Klaić u svojoj knjizi: *Srednjovjekovna Bosna* u podnaslovu: *Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377.g.).*

U toj njenoj knjizi nema niti pomena o gore navedenim tvrdnjama, o postojanju bilo kakvih crkvenih organizacija, katoličkih franjevačkih, pa ni pravoslavnih. Kako nisu uspjele u Bosni i Humu da se osnuju biskupije, vikarije niti episkopije, onda nije bilo među Bošnjanima njihovih vjernika i to sve do pada bosanskog kraljevstva 1463.g. i nekako zajedno sa njim propasti i nestanka Crkve bosanske nakon koje tragedije dolazi do račvanja vjernika Crkve bosanske odnosno vjernika bosanske manihejske vjere u: islamsku, katoličku i pravoslavnu vjeru.

S obzirom na sve rečeno mora se ozbiljno ponovo postaviti pitanje: Da li je srednjovjekovna Bosna bila kršćanska zemlja ili nije? Ovog smo se pitanja već doticali na odgovarajućim mjestima i ranije. Mada je nakon gornjih analiza maltene na to pitanje već odgovoreno.

Uzimajući u obzir da historija ne zna za bilo koje mjesto da je izgrađena crkva kao npr. na Gospovetskom polju gdje bi bio centar pokrštavanja Bošnjana od Rima ili Carigrada, ostaje nam samo činjenica da je u Bosnu, Hum i današnji Sandžak prodrlo Manihejsko učenje. A, pripadnici dualističke manihejske Crkve bosanske nisu nikako isto što i pripadnici zvanične bilo katoličke, bilo pravoslavne vjere, te kako Bosna nije katolička ni pravoslavna, ne može biti kršćanska u smislu kao što je Ugarska , Hrvatska, Italija itd.

Dokaz za to da Bosna nije bila kršćanska zemlja je što na crkvenim saborima u Splitu 925., 928. i 1060. g. nema bosanske biskupije u popisu učesnica na istim, niti je bio prisutan bilo kakav makar kršćanski svećenik iz Bosne, a kamoli biskup, a često se ranije proizvoljno tvrdilo kako je "negdje" (?) u Bosni postojala nekakva "Bosanska katolička biskupija" tobož podređena splitskoj, kasnije barskoj, pa opet splitskoj nadbiskupiji.

Slijedeći dokaz je činjenica da na zboru na Bilinu Polju 08.04.1203.g. nema predstavnika ni katoličke ni pravoslavne crkve iz Bosne i Huma jer ih nije bilo. Zatim sve ono što smo iznijeli da vladari Bosni nisu dopuštali pokrštavanje Bošnjana.

Ako bi bilo tačno da je u Bosni bilo katoličanstva, a da su vjernici Crkve bosanske bili nekakva kaluđerska sekta reda sv. Vasilija, postavlja se pitanje gdje su bili katolici svećenici, jer ih na skupu na Bilinom Polju 1203.g. nema? Gdje je bilo sjedište katoličke bosanske biskupije ko ju je i kada osnovao? Zašto njen biskup nije bio na Bilinom Polju sve što se o katoličanstvu i pravoslavlju u Bosni i Humu do sada napisalo i tvrdi, pokazuje da je pokušaja iz vana bilo dosta od mirnih metoda do križarskih ratova. Ali nisu uspjeli ni pravoslavci ni katolici uspostaviti biskupiju. Nje nema u samoj Bosni sve do 1882. godine.

Na pitanje da li je Bosna kršćanska, hrišćanska ili manihejska možda su vrlo relevantne slijedeće činjenice:

Na Baselskom kongresu - koncilu (1431.-1449.) tokom svih tih osamnaest godina njegova održavanja, tj. održavanja crkvenih sabora je ko zna koliko puta od 1200. godine konstatirano da je Bosna "heretička zemlja, odnosno "zemlja maniheja" od davnina.[474] Franjevci su izgleda počeli uspješno raditi u pojedinim dijelovima Bosne tek kad im je to ugarski kralj Matijaš Korvin omogućio. Ali od tada pa do danas ti vrijedni ljudi nikad nisu stali. Sasvim jasno da su oni zaslužni da od sredine XV stoljeća u Bosni postoji katoličanstvo.

---

[474] J. Šidak, CD, str. 272.

Nema niti jednog pouzdanog dokumenta da se bilo gdje i bilo kada održala bilo koja liturgija na latinskom jeziku. Ne znamo niti za jednog svećenika koji je rodom iz Bosne da se je bilo gdje školovao za rad u Bosni. Riječ je o Bosni do 1463. godine.

Nema druge istine nego da je u srednjovjekovnoj Bosni vjerskom situacijom suvereno vladala dualistička Crkva bosanska. N. Klaić je također argumentirano pobila i onu priču o navodnom osnivanju Franjevačke vikarije 1340. god. u Bosni. Naime N. Klaić priznaje da je ta vikarija tada osnovana, ali ne u Bosni nego ona u Đakovu u Slavoniji.

Naprijed navedene priče o Bosanskoj katoličkoj biskupiji iz 1250. god. i o dolasku franjevaca u Bosnu 1291. god., te o osnivanju Franjevačke vikarije navodno 1340. god. u Bosni i sve to šta se planiralo i tobože radilo za više vjekova stolovanja tzv. Bosanske katoličke biskupije i Franjevačke vikarije u Đakovu u drugoj državi jako liče na biranje više emigrantskih vlada kralja Petra II Karađorđevića u Londonu od 1941. - 1966. godine. Birali su i smjenjivali predsjednike emigrantske vlade, postavljali i smjenjivali ministre i kažu da im se činilo da se sve to dešavalo stvarno, da sve to čine ozbiljno iako u Jugoslaviju nisu mogli ni zakoračiti.

Slično je sa bosanskim biskupima i vikarima u Đakovu. Tamo ih je birala Kaločka nadbiskupija naravno prema instrukcijama Rimske kurije i Ugarskog (mađarskog) dvora u permanentnoj težnji da ovladaju Bosnom i Humom i Crkveno i svjetovno. Ali sve dok je postojala država Bosna nisu uspjeli.

Protivnici istine da je u Bosni i Humu vladala dualistička manihejska religija negiraju postojanje bilo kakvih dokaza. Ali nisu u pravu, ipak ima dokaza. Među njima je od izuzetnog značaja sljedeći i to baš iz same Bosne. On jako potvrđuje da je bosanska vjera bila dualistička - manihejska. Radi se o citatima iz Ivanova Evanđelja. To je bosanski rukopis tj. napisani su bosančicom na bosanskom jeziku i potpuno su isti sa tekstom katarskog rituala za koji je poznato da se brižno i zdušno koristio u Lyonu tokom XIII stoljeća.[475] U tekstu rukopisa se spominje vrijeme djeda Ratka vrhovnog poglavara te crkve, što je dokaz da potiče upravo iz Crkve bosanske.

No, kao što je poznato čim se pronađe kakav dokaz o dualističkoj Crkvi bosanskoj brzo požure protivnici da ga obezvrijede. Tako je i ovom prilikom se pojavio dr. Dragoljub Dragojlović iz SANU da ustvrdi da je taj tekst odlomak iz liturgije pravoslavne crkve kojeg pravoslavci čitaju prilikom bogosluženja za Vaskrs, te da je sročen u pravoslavnoj arhiepiskopiji u Ohridu još na početku XI stoljeća.[476] Ali tu tvrdnju nema sa čime da dokaže.

[475] Ta dva teksta otkrio je i usporedio dr. Aleksandar Solovjev u "La Mese cathare" a dopunio ga je Wakefield i Evans u Heresies. Vidi fn 44 kod N. Malcolm, CD, str. 50.

[476] Dr. D. Dragojlović, Krstjani i jeretička crkva bosanska, SANU, Beograd, 1987., str. 209. - 214.

Ako prihvatimo mišljenje uvaženog D. Dragojlovića postavlja se pitanje kako da su se katari u Lyonu služili pravoslavnim sadržajima, kad je jasno da su oni manihejci dualisti? Za nauku je za ovaj slučaj vrlo bitno da su se tim odlomkom iz Ivanova Evanđelja služili krstjani - vjernici Crkve bosanske i katari, a i jedni i drugi su dualisti manihejci. S obzirom da je sadržaj teksta isti onda je vrlo vjerovatno da su ga katari dobili od manihejaca iz Bosne, jer rekosmo da se u njemu pominje ime Ratka, jer se dualistička vjera konstituirala u Bosni vjerovatno znatno ranije nego katari u Francuskoj i uopće u Evropi.

Obim navedenog odlomka koji je eto isti kod katara (manihejaca) kao i kod bosanskih krstjana (manihejaca) postojao je i kod jednih i kod drugih isti obred blagosiljanje, lomljenja i dijeljenja hljeba - što je ustvari upravo manihejska pričest.

Naveli smo već da su patareni i katari mogli nastati tek nakon 1018. god. nakon masovnog progona bogumila iz Makedonije i Bugarske od strane surovog vizantijskog cara Vasilija II. Naime od tadašnjih izbjeglica dualista iz Makedonije i Bugarske dospjelo je snažno dualističko - manihejsko učenje u Evropu. Dualizam se širio na isti način kao i kršćanstvo, unaprijed planski smišljenom akcijom kod naroda. Tako je dualizma u Evorpi bilo znatno ranije, ali dospijeće navedenih izbjeglica ga je ojačalo i učvrstilo.

Moglo bi se reći da je to srednjovjekovna Bosna u pogledu vjere neki vid nesvrstane zemlje. Ne može se svrstati niti u katoličke kršćanske, niti u pravoslavne hrišćanske zemlje.

Kasnije pod određenim historijskim okolnostima dio Bošnjana dualista koji su se našli pod ugarskim kraljem Korvinom su nasilno pokatoličeni, a onda upravo zbog toga nasilja mnogi iz katolika, prelaze na islam nakon 1528. g. kad su Osmanlije osvojile Jajačku i Srebreničku banovinu.

Kako je i nakon toga izrazita većina Bošnjana islamske vjere sa sigurnošću se može tvrditi da je tek od sredine XVI stoljeća počela postojati multireligijska zemlja, iako je oko tri i po stoljeća objektivno većinski bila islamska. Iz osvajačkih pretenzija hrvatski nacionalisti su je proglašavali kršćanskom, a srpski hrišćanskom.

Veliki broj autora se bavio problemima vjerskog života i vjerskih organizacija kod Bošnjana.

Od vjerskih organizacija su bile predmet istraživanja slijedeće:

1. Manihejska Crkva bosanskih krstjana o kojoj kako smo vidjeli postoje različite tvrdnje: jedni je nazivaju bogumilska crkva, drugi patarenska, treći heretička. Ono što nije sporno je to da ma kako je nazivali, ona se kontinuirano zove Crkva bosanska. Prakticirala se u Bosni. Nije sporno ni to da je dualistička. Nije nikakav privjesak niti ogranak ni zapadne Rimske - katoličke ni Istočne grčke Carigradske ortodoksne pravoslavne. Te dvije zvanične crkve ne priz-

naju nju, niti ona priznaje njih. Bošnjani nju vole i nazivaju je narodna Crkva rado su prihvatili njeno narodno ime **bosanska**. Dakle, nije tuđa, nije italijanska i nije grčka nego domaća bosanska.

U suštini treba čitati manihejska zato što se nazivom bosanska možda maskirala manihejska nauka i vjerovanje koje se nije smjelo javno kazivati jer bi to bilo opasno po državu Bosnu i po nju samu.

2. Bosanska katolička biskupija, osnovana oko 1250. god. po jednim autorima: osnovana "negdje u Bosni",[477] ali nije se mogla izboriti sa ranije osnovanom Crkvom bosanskom pa se morala izmjestiti u Đakovo u Slavoniju. Izvjestan broj autora, među kojima najviše Nada Klaić tvrde da se ona nije mogla osnovati u Bosni, nego se osnovala upravo u Đakovu i tu stolovala sve do 1882. god., a sve do 1918. god. pripadala Ugarskoj. Tek te 1882. godine je mogla doseliti nakon uspostave vlasti Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini.

Osnovao ju je uz saglasnost Rimske kurije Ugarski dvor uz pomoć svojih Kaločke i Ostrogonske nadbiskupije.

Kako se u politici radi sve zbog interesa, to je Ugarskom dvoru i Kaločkoj nadbiskupiji, Bosanska katolička biskupija u Đakovu bila potrebna kao instrument osvajačke politike prema Bosni i Hercegovini, zato su je i osnovali.

3. Iz istih razloga i u isto mjesto, tj. u Đakovu oko 1340. god. osnovali su još i Franjevačku bosansku vikariju kao dopunu, a možda i konkurenciju navedenoj Bosanskoj katoličkoj biskupiji.

I zbog toga imamo autore koji uzdižu samo Crkvu bosansku, autore koji uzdižu samo katoličku biskupiju i autore koji uzdižu franjevačku vikariju i rad franjevaca, pričajući da su se dvojica u Bosnu uvukli još daleke 1291. god. i tobože "razgranali mrežu samostana". Međutim u Bosni do druge polovine XV stoljeća nigdje nema tih samostana, pa ponovimo:

"Da ne duljimo: smatramo da se uistinu mudrošću bosanskih vladara nije mogla u Bosni ni u XIV stoljeću udomiti nijedna katolička crkvena organizacija!" [478]

Pa da zaključimo: na osnovu svega naprijed izloženog, odnosno pregleda nalaza Nade Klaić i ranijih saznanja o pitanju da li je srednjovjekovna Bosna (i Hum) bila kršćanska zemlja? Odgovor je jasan: Nema relevantnih dokaza, dakle nije.

Da se podsjetimo:

1. Na crkvenim saborima u Splitu 925., 928. i 1060. godine u popisu biskupija i biskupa nema niti biskupije niti biskupa iz Bosne. Jer nije postojala Bosanska katolička biskupija niti njen biskup. Ovo je važno istaći jer se u ranijoj literaturi tvrdilo da je Bosna u crkvenom pogledu bila podložna Splitskoj biskupiji.

---

[477] Ova teza se decenijama zbog čestog tvrđenja, rabi kao gotova činjenica iako nema nikakvih relevantnih dokaza i treba je apsolutno odbaciti.

[478] Isto N. Klaić, CD, str. 212.

2. Vizantijski carevi i patrijarsi koji su se smatrali zakonitim nasljednicima Zapadnog rimskog carstva bar na Balkanu vršili su službene popise: "Notitiae episcopatum" biskupija Istočnog carstva i "ni u jednom od 15 takvih popisa od "Notitia Caprii de Lapathos" napisanih od 602. do 610. godine do "Notitia Johanus Zmisce" (969.-976.) ne spominju se metropolije ni biskupije koje bi se nalazile zapadno od granice na Drini."[479] Iz navedenih podataka se vidi da na područjima današnje Bosne i Hercegovine zaključno sa 1060. godinom nema nijedne metropolije, odnosno biskupije, što znači da su manihejci mogli slobodno i nesmetano djelovati. A od 976.-1018. godine nastalo je Samuilovo carstvo u čijem sastavu su najvjerovatnije bile Bosna i Hum. To je period kad je dualistička manihejska vjera u Bosni i Humu najvjerovatnije nastavila još snažnije djelovati i definitivno se učvrstila.

3. Iz nalaza prof. dr. F. Šišića, prof. dr. Ostrogorskog, prof. dr. N. Klaić i S. H. Alića, se jasno vidi da su tvrdnje o postojanju Bosanske i Trebinjske biskupije 1089. godine proistekle iz falsifikata barskog biskupa Petra i zetskog kralja Bodina i njegovih hvalisanja da je gospodar čak i Bosne i Huma, što naravno nije dokazano.

4. Na I kongresu dualista Azije i Evrope 1167.g. u francuskom gradu Sen Felixu dualistički vrhovni poglavar Niketa je među pet balkanskih crkava govorio i o jednoj sklavinskoj, za koju je dr. Franjo Šanjek utvrdio da je bosanska. (Ponovio sam ovaj podatak zbog njegovog velikog značaja.)

5. Na sinodi u Splitu 1185. g. se takođe ne spominje nikakva katolička biskupija u Bosni.

6. Na skupu na Bilinu Polju aprila 1203. godine osim papinog Legata Ivana de Casamarisa, Kulina bana i sedam priora Crkve bosanske, nema niti jednog svećenika katoličkog, a kamoli biskupa, što je najbolji dokaz da u Bosni do tada nema katoličke crkve, pa ni katolika. O pravoslavcima nema ni pomena.

7. Bosanski ban Matej Ninoslav je sličnim, ako ne i boljim diplomatskim postupcima i mudrošću, ali i ratovima uspio da spriječi osnivanje katoličke biskupije za Bosnu i ulazak katoličkih svećenika i odvrati neke križarske (krstačke) ratove od Bosne. Žestoko se borio od 1230.-1249.g. Morali su Bosansku katoličku biskupiju osnovati takođe u Đakovu 1250.g., dakle u drugoj državi, u Ugarskoj.

8. Iz potpune, naučno relevantne analize zasnovane na činjenicama N. Klaić vidi se da se ni jedna katolička organizacija (ni franjevci, ni dominikanci) i pored snažnih pokušaja posebno u doba Stepana II i Tvrtka I Kotromanića nisu uspjele ugnijezditi u Bosni. I vikarija je takođe osnovana u Đakovu i otuda pokušava djelovati.

[479] Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini, str. 28.

Izgleda da nije istina da je u Bosni bilo ma kakve multireligijske i multietničke strukture, sve do kralja Tvrtka I, a onda nastaje prekid do dolaska Osmanlija. Multireligijska će postajati postepeno tek od sredine XV stoljeća i u narednim decenijama do oko sredine XVI stoljeća, a "multietnička" od oko, definitivno kraja XIX i početkom XX stoljeća. Katolička pa i pravoslavna crkva ne trpe jedna drugu, a kamoli da su mogle trpjeti Crkvu bosansku. To se desilo samo nekoliko godina pri kraju vladavine kralja Tvrtka I i to zato što je i sam bio manihej, što znači tolerantniji od bilo kojeg katolika ili pravoslavca onoga vremena. Poslije njega opet nije moglo biti multireligije sve do dolaska Osmanlija.

9. Sve navedene i daljnje moje analize pokazuju da je to trajalo sve do situacije kad se Bosna našla pred opasnošću od Osmanlija, kad se bosanski kralj Tomaš obratio Ugarskoj i rimskom papi za pomoć. Oni su ga ucijenili da pređe u katolike što je on odbijao (diplomatski) preko tri godine i prešao tek 1446. godine.

10. Čak i nakon velikih pogroma na maniheje 1459. g. većina Bošnjana i dalje su manihejci - krstjani, što se naročito vidi iz već citiranog izvještaja biskupa Nikole Barbučija iz Drača od 31.05.1459. god. i iz izjava bosanskog kralja Stepana Tomaša, da ne može ući u rat sa Osmanlijama, jer su većina Bošnjana manihejci, koji više vole Turke nego katolike. I posebno iz zapisa pape Pia II iz 1463.g.

Ne postoji niti jedan ni **A** od argumenata da je Bosna ikada bila kršćanska zemlja. Što kod mene nikako ne znači da današnji katolici i pravoslavci u njoj bilo po čemu niti za dlaku budu umanjenih ljudskih prava. Iako su nastali indoktrinacijom. Oni su danas to što jesu proizvod historije kasnije od 1463.g. koje treba uvijek cijeniti i uvažavati bez ostatka. Ali nam u nauci treba istina o Bošnjanima, tj. da su i oni potomci istih, te da smo zapravo braća.

Katoličke i pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini de fakto se počinju graditi tek od sredine XV stoljeća.

U susjednim zemljama je bilo drugačije.

U Srbiji je od Grka prihvaćeno pravoslavlje i gotovo nije niti jedan vladar propustio da napravi sebi Crkvu ili manastir u kojoj je svake nedjelje i svakog vjerskog praznika išao u nju obavljati vjerske obrede. Tako su činili vizantijski, ugarski, mletački i svi drugi vladari. A u srednjovjekovnoj Bosni nije bilo tako, zapravo ni jedan vladar srednjovjekovne Bosne nije sagradio niti jednu bilo katoličku, bilo pravoslavnu zadužbinu. Jedna od glavnih kritika manihejskog učenja upućivana zvaničnoj crkvi je bila ta da se ne smiju trošiti toliki narodni novci, krv i znoj na izgradnju veleljepnih i raskošnih katoličkih

i pravoslavnih crkvi, jer najvažnije je iskreno se bogu moliti i biti pravi vjernik. Bog dobra ne cijeni više one koji se mole u raskošnoj crkvi od onih koji se mole u vlastitoj kući ili na zajedničkom molilištu u prirodi, na livadi, na proplanku bilo gdje samo da bude iskreno i pravilno izvedeno. Tako da su krstjani u Bosni i Humu pravili skromne bogomolje, brvnare, obnovili su jedan broj ranokršćanskih bazilika. Vladari Bosne i vlastela su pravili manje mauzoleje i vjerovatno se u njima sa porodicom i bližnjim rođacima molili na manihejski način iako su se molili i u prirodi. Te male crkvice i mauzoleje u Humu koje je zub vremena porušio, Marko Vego proizvoljno naziva pravoslavnim crkvama.[480] On nije u pravu, oni su tek u rano Osmansko vrijeme od krstjana-maniheja mogli postati pravoslavni. Pravoslavci su intenzivno podizali crkvice i crkve najviše u Osmansko vrijeme, a M. Vego tvrdi da su sve one podizane još od XIII st. na dalje, za šta nema dokaza.

Da se podsjetimo:

Od IV - VII st. Iliri grade ranokršćanske bazilike (više od 30), a u periodu između VII i XV kršćanske crkve se ne grade gotovo nikako.

Navodno iz vremena Kulina bana u XII i kasnije u XIII st. navodi se proizvoljno da postoje podaci (gdje?) o gradnji crkava (natpisi iz Muhašinovića i Zenice). Ali Kulin ban je bio krstjanin i sigurno nije gradio ni katoličku ni pravoslavnu, ako je pravio pravio je Crkvu bosansku. Kamena ploča iz Humca sa natpisom **bosančicom** nagovještava da je u X ili u XI st. tu bila sazidana crkva. Ali to je mogla biti obnovljena ranokršćanska i to da su je obnovili Bošnjani manihejci, koji su mogli napraviti samo Crkvu bosansku. Nešto starije su crkve u Rogačićima (Šestolisna rotonda) i Dživaru (bazilika). Za ovo nema podataka mora da je bilo znatno kasnije (primjedba H.Z.). Nema šansi da se mogla napraviti bilo koja tuđa - rimska ili grčka crkva prije polovine XV st. jer u Bosni tada ne postoji niti katolička niti pravoslavna crkvena organizacija. To potvrđuje i Miroslav Krleža kad konstatira da se do XV st. nije izgradila ni jedna crkva na bogumilskom (tj. bosanskom - dodao H.Z.) tlu. Citiram:

„Crkva rimska sa svojih dvadesetak naročitih poslanika i poklisara, kardinala, legata i inkvizitora nije ..... za četiri stotine godina uspjela da podigne na bogumilskom tlu nijedne biskupske crkve." Da li je sad jasno da nije korisno pisati o onome čega nije bilo u Bosni. A koliko je napisano o nepostojećim biskupijama u Bosni? U različitim interegnumima takve su se katedrale počinjale graditi, desetak puta ali su jalovi napori svršavali sa neuspjehom.[481]

---

[480] Marko Vego, Iz Istorije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, Svjetlost Sarajevo, 1980. Njegovi nalazi o stećcima su dobri, ali nije u pravu što ih pripisuje pravoslavnoj crkvi.

[481] Miroslav Krleža, CD, str. 6.

Sakralno graditeljstvo u južnim oblastima pominje se crkva u Dobrićevu, a sad manastir sv. Vavedenja. Građena je vjerovatno krajem XV, a prepravljena u XVI stoljeću, a 1964/65. prenijela u mjesto Orah kod Bileće.

Ono što je sigurno jeste crkvica Sandalja Hranića na Šćepan Polju izgrađena oko 1430. god, zatim crkva hercega Stjepana u Sopotnici 1454.g.

Na generalnom kapitolu u Kölnu 1339. u Bosni se spominje zasebna Vikarija, ali je sjedište u Đakovu i nemaju pristupa u Bosnu.

"Prema **popisu iz 1469.** godine franjevački se samostani nalaze u ovim mjestima: Jajce, Jezero, Greben, Glaž (u pečujskoj biskupiji), Bistrica, Cetina, Vrlika, Knin, Visovac, Karin, Krbava, **Bihać**, Otok, Cetin, Trsat i Steničnja,"[482] **maltene sve van Bosne osim Jajca, Jezera i Bihaća**, koji su nakon pada i podjele Bosne (1464. - 1528.) bili u vlasti Ugarske. Svi ostali su u splitskoj, kninskoj, krbavskoj, senjskoj i zagrebačkoj biskupiji. Prema ovome popisu u kojem nema crkava i samostana u Kreševu, Fojnici, Kraljevoj Sutjesci, Srebrenici i Olovu, što znači da su bili planirani da se naprave znatno ranije, a da su građeni kasnije.

"Kad je za pape Eugena IV nastala svađa zbog diobe vikarije "inter fratres Ungaraos ex una et Bosnenses ceterosque Sehavos citra flumen Sava residentes ex altera", onda su nam ovi podaci novo svjedočastvo da u drugoj polovici XIV stoljeća još nema franjevačkih samostana u nekadašnjoj velikoj Tvrtkovoj državi Bosni, opet ponavlja N. Klaić.

Dakle, Bosna i Hercegovina nije bila ni kršćanska ni hrišćanska zemlja! Najvjerovatnije su oni koji su željeli Bosnu i Hercegovinu prikazati kršćanskom zemljom po "potrebi" pisali onako kako su pisali.

3. Značajniji dosadašnji autori koji su pisali o Crkvi bosanskoj[483]

O Crkvi bosanskoj piše se odavno, a zapažene knjige još od 1867. godine, tj. preko 135 godina, ali se ne može čak ni u dogledno vrijeme očekivati da će se problem riješiti.

Prvu knjigu napisao je **Božidar Petranović**, *Bogumili Crkva bosanska i krstjani*, Zadar, 1867. god. koji je na kraju zaključio **da je to izdanak pravoslavne crkve**. S tim zaključkom se nije složio **Franjo Rački** koji je napisao svoju knjigu *Bogomili i patareni* JAZU, 1869. u kojoj je dokazivao dualistički karakter samostalne Crkve bosanske. Iz mnoštva izvorne građe pokušao je dokazati da su krstjani vjernici Crkve bosanske bogumili. A ja u ovom radu pokušavam dokazati da se manihejstvo u Bosni pojavilo znatno

[482] N. Klaić, CD, str. 212, i ovdje citira A. Theiner, Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia, T. II Romae 1859. str. 409.

[483] O Crkvi bosanskoj i stećcima pisalo je preko 40 autora. Oni značajniji što su konsultirani za ovu knjigu upisani su u spisak literature na kraju ove knjige.

prije Jeremije "Bogumila" u Makedoniji. Knjiga je napisana stručno i potkrijepljena brojnom relevantnom literaturom, pa je njegova teorija vladala gotovo jedno stoljeće. **Konstantin Jiriček** 1911.g. je u svojoj knjizi odlučno u cjelini podržao Račkog, ali je imao i nekih sitnih neslaganja.

Godine 1924. **Vaso Glušac** se suprotstavio stajalištima F. Račkog, a podržao B. Petranovića. Postavio tezu o pravoslavlju "Crkve bosanske" poričući joj bogumilski karakter.

Nedostatke F. Račkog i V. Glušca je pokušao dokazati 1937. god. svojom doktorskom disertacijom **Jaroslav Šidak** pod naslovom: "Problem 'bosanske crkve' od Petranovića do Glušca" u kojoj je oborio tvrdnje Vase Glušca o pravoslavlju "Crkve bosanske", ali i dao doprinos samostalnosti te crkve.

J. Šidak je ipak pošao od stajališta F. Račkog. On ima dvije grupe radova:
1. Istraživanje biblijskih knjiga Crkve bosanske i druge izvorne građe;
2. Historijske i uže crkvene teme te kraći naučni prikazi Crkve bosanske.

U radu: O autentičnosti i značenju jedne izjave bosanskog "djeda" (1427.) Jaroslav Šidak pobija brojna hvalisanja franjevaca, posebno D. Mandića o navodnim uspjesima pokatoličavanja Bošnjana - krstjana i prije kralja Tomaša. To se gotovo potpuno slaže sa mojim dugim proučavanjem ovog problema. Moja teza je da je vrhovno vođstvo i glavnina Crkve bosanske definitivno slomljeno tek 1459. god., a ostatak vođstva i vjernici se postepeno gase nakon nestanka glavnog saveznika - stupa - države Bosne.

Nakon njega pojavio se rad **Ćire Truhelke**, *Bosanska narodna (patarenska) crkva*, Zagreb 1942. i **Mihe Barade**, *Šidakov problem "bosanske crkve"* 1940/41. Oba su tvrdili da F. Rački nije do kraja riješio problem, te da su potrebna mnoga dotjerivanja, korekture itd.

Dva puta se javljao: 1925. i 1940. god. i **Vladimir Ćorović**, koji je pokušao dokazati da ta crkva nije ni postojala.

Prof. dr. **Ferdo Šišić** je uglavnom dugo vremena podržavao F. Račkog. Ipak je u nekoliko tekstova od 1942. - 1944. ukazao na razlike između zapadnih i domaćih izvora. Zapadni izvori ukazuju da se radi o manihejstvu, a domaći su u tome siromašni.

V. Glušac se 1945. god. ponovo pojavio sa knjigom "Istina o bogumilima" u kojoj je zaključio "bogumila nije uopšte bilo na Balkanskom poluostrvu nego je to kaluđerska mistifikacija srednjeg veka". Prešutio je čak i sve srpske izvore npr. 1. Biografiju Stefana Nemanje koju je napisao njegov sin kralj Stevan Prvovenčani u kojoj je opisao velike njegove borbe protiv bogumila (babuna) itd. 2. Dušanov zakonik paragraf 42 kojim su predviđene kazne za bogumile (babune). Naučna javnost je negativno ocijenila taj rad V. Glušca kao i onaj iz 1953. kad je pokušao ponovo odbraniti ovu njegovu tezu iz 1924. god. da je Crkva bosanska imala pravoslavni karakter.

Naučna kritika te knjige bila je porazna. Ali će se 1957. god. pojaviti **Maja Miletić** sa knjigom I "krstjani" di Bosnia ala luce dei loro monumenti di pietra, Orientalia christiana analekta. Roma 1957. u kojoj je vrlo ubjedljivo pokušala pokazati da je Crkva bosanska bila kaluđerska organizacija reda sv. Vasilija. Nju je 1987. god. podržao dugogodišnji član Srpske akademije nauka i umjetnosti prof. dr. **Dragoljub Dragojlović** u knjizi "Krstjani i jeretička crkva bosanska". Na njihova mišljenja i stavove nasjeo je i Noel Malcolm u knjizi - *Povijest Bosne*, Zagreb - Sarajevo, 1995. god. - prihvativši njene (M. Miletić) teze bez ostatka.

Naravno još dosta srpskih autora je pisalo ili se doticalo ove teme.

Zapuštenu staru Bosansku biskupiju, kaže S. Ćirković, u sebe asimiliraju jeretici i daju joj dualistički karakter. Dualizam božanske duše i tijela (dar sotone). Dušu stvorio bog dobra, a tijelo, bog zla. Na **S. Ćirkovića** se naslanja **M. Loos, Mihailo Dinić** i dr. Ovdje je bilo potrebno napomenuti tu crvenu nit.

Nije mi poznato da je neko prije mene opazio tu crvenu nit koja vrlo vjerovatno povezuje **Vasu Glušca, Marka Vegu, Maju Miletić i Dragoljuba Dragojlovića** i one koji su se s njima složili u žarkoj težnji da se iz tame ne izvuče na svjetlo taj značajni stup bošnjanskog, odnosno bosanskog identiteta podjednako značajan za sva tri današnja bosanskohercegovačka naroda. Jedan od vjerovatno tek započetih istraživanja na izloženi način je i ovaj moj skromni prilog.

Vratimo se natrag da spomenemo još značajnih znanstvenika koji su napisali važne radove:

Godine 1953. u Sarajevu pojavila se knjiga dr. fra **Lea Petrovića**, *Kršćani, bosanske crkve* (tako je on nazvao krstjane Crkve bosanske) u kojoj piše o Bošnjanima kao nereformiranim katolicima. Sam naslov pokazuje da iz nekih razloga nije na pravom putu.

Vrlo je značajno napomenuti da se pojavio najzad jedan vrlo temeljit historičar koji je ovladao sa brojnom građom pronašao dosta novih izvora i svojim radovima značajno doprinio rasvjetljavanju problema Crkve bosanske, a to je dr. **Aleksandar Solovjev** po nacionalnosti Rus. Kao takav bio je, odnosno nastojao je biti maksimalno objektivan i neutralan pa je doživio velike kritike i od velikosrpskih i od velikohrvatskih autora koji su se najviše dali na pobijanju njegova rada pod naslovom *Nestanak bogumilstva i islamizacija Bosne.* Godišnjak ID BiH I, 1939. god. jer on u njemu na temelju brojnih dokumenata dokazuje da su bogumili vjernici Crkve bosanske, pored ostalog i zbog nasilnog pokatoličavanja našli spas prelaskom na islam.

Nalaze **A. Solovjeva** prihvatio je ne tako mali broj autora među kojim najviše **Dragutin Kniewald** u knjizi, *Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima*, Rad JAZU 1949. god.

Oba ova autora su pošli od punog uvažavanja stajališta Franje Račkog, ali su ustvari dalje išli, produbljivali, proširili, dopunjavali.

Nakon radova **Jaroslava Šidaka, Aleksandra Solovjeva** i drugih javio se i jedan broj stranih autora: **Henri - Charles Puech, Andre Vaillanit, Dmitar Angelov, St. Runciman, D. Obolensky, A. Schmaus**. O njihovim naslovima knjiga odnosno objavljenim radovima bit će napisano u popisu literature. Svi su oni jako značajni među kojim spominjem **Ernesta Wernera** koji je osim naših južnoslavenskih autora takođe ocijenio knjigu **M. Miletić** kojoj poput **J. Šidaka** ni približno ne pridaju značaj kao naprimjer **Noel Malcolm**. A oni su, rekli bismo, specijalisti za pitanje Crkve bosanske. Jaroslav Šidak se ovom temom bavio oko 40 god.

Dalje, 1962. god. dr. O. Dominik fra **Mandić** u Čikagu objavio je knjigu *Bogomilska crkva bosanskih krstjana*, kako je teolog pa je imao stručno znanje za ovakvu temu što se tiče pitanja početka rada Crkve bosanske, on je, rekao sam najbliži mojoj tezi. Naime, u odnosu na ranije autore on je početak prebacio za cijela dva stoljeća ranije, tj. na kraj X stoljeća, a da je Rimska kurija za Crkvu bosansku saznala tek nakon Vukanovog pisma papi Inoćentiju III septembra 1199. god.

Uprkos nekoliko krupnih grešaka ovo djelo je gotovo najcjelovitiji prikaz Crkve bosanske.

Greške su neoprostive što je cijeli broj, koji je Franjevačka vikarija iz Đakova uz pomoć franjevaca Ugarske, pokatoličila u Rumuniji, Bugarskoj, Vojvodini pripisao Bosni. Dakle, tvrdi da su franjevci pokrstili **500000 bogumila** za šta niko nema niti jednog izvora koji bi to potvrdio. Drugi mu je neoprostiv grijeh što bosanskohercegovački narod naziva ništa manje nego Hrvatima, što znači da su i u njegovoj svijesti prisutne osvajačke pretenzije na Bosnu. Nada Klaić u svojoj knjizi srednjovjekovna Bosna je otkrila i opisala sve falsifikate na temelju kojih se ranije mislilo o nekakvom hrvatstvu u Bosni, u njenoj knjizi u Bosni postoje samo Bošnjani.

Zatim je 1963. godine u Sarajevu Anto Babić napravio popularni prikaz "Bosanskih heretika" on je među prvim bosancima koji je pisao o ovoj temi, jer prije njega su uglavnom pisali autori iz Srbije i Hrvatske.

Po treći put se javio 1964. god. Sima M. Ćirković s knjigom pod naslovom "Die bosnische kürche", Accademia nazionale dei Lincei CCCLXI, 1964. Ovaj treći pokušaj su mnogi kritičari ocijenili nešto boljim nego što su mu bila dva ranija. On naime smatra da su krstjani na Bilinu Polju 1203. god. dualisti, ali je prihvatio dokaze Maje Miletić da su ti krstjani pripadnici kaluđera reda sv. Vasilija, čime opet obara identitet Bošnjana.

Marko Šunjić, *Jedan novi podatak o gostu Radinu i njegovoj sekti*, Godišnjak DI BiH XI 1960. god. Dalje **Marko Vego**, *Patarenstvo u Hercegovini u svjetlu arheoloških spomenika* (misli na stećke i crkvice iako su mnogi od njih potpuno porušeni) GIZM. Arheologija, 1963. Osnovni mu je cilj bio podržati rezultate **Maje Miletić**, gotovo sve crkvice - mauzoleje uz nekropole stećaka ili na imanjima feudalaca kao i mnoge od njih rađene u Osmansko vrijeme pomaknuo je u vrijeme srednjovjekovne Bosne i Huma kako bi Hum prikazao gotovo za cijelo vrijeme srednjovjekovne Bosne pravoslavnim. Zatim imamo ponovo strane autore ovoga puta Amerikanca **Johna V.A. Finea**; *Aristodios and Rastudije*, Godišnjak DI BiH XVI, 1965.g.

Milan Loos jedan od istraživača koji se puno bavio pavlićanima i svim dualistima na Balkanu, napisao više kraćih radova, a 1973. god. u obliku hronološkog historijskog pregleda daje ocjene i Crkvi bosanskoj. Na naučnom skupu povodom 1000 godina makedonskog ustanka 969. god. održanom 1969. god. u Ohridu u kojem tvrdi da nije bilo bogumila u Samuilovu pokretu i ustanicima.

Sa njim se nisu složili mr. **Dragan Taškovski** i nekoliko bugarskih istraživača o čemu sam napisao kod davanja informacija o tome naučnom skupu. On je nakon što je čuo argumente više učesnika toga skupa izjavio da ne negira postojanje i prisustvo dualista u ustancima i u Samuilovom carstvu, ali da njihova lulkata (kolijevka) nije Makedonija nego Bugarska. Dakle, na tom skupu čuvši argumente drugih odustao je od gornje tvrdnje.

Slijedeći vrlo značajan autor je dr. **Franjo Šanjek** koji je na ovu temu odbranio doktorsku disertaciju pod naslovom *Bosansko - humski krstjani i katarsko - dualistički pokret u XII - XV stoljeću*. On za početak rada Crkve bosanske uzima 1167. god. kad je održan Kongres dualista Azije, Balkana i Zapadne Evrope u francuskom gradu San Feliksu de Caraman, gdje se između ostalih dualističkih crkava spominje i ecclesia Dalmatiae, za koju je kasnije utvrđeno da je to zapravo Crkva bosanska greškom tamo rečeno da je u Dalmaciji. Radi se o formalno vrlo kvalitetnom radu, posebno što je utvrdio vezu krstjana i katara ali nije pogođena (pronađena) suština u smislu kako mi pišemo u našoj knjizi.

Najznačajnije autore je najbolje obradio i ocjenio J. Šidak u CD, vidjeti drugu polovinu te knjige.

Na strani 24. njegove citirane knjige D. Dragojlović navodi da je **J. Šidak autor** svega onoga u EJ sveska II 1982., str. 32-34, da se Crkva bosanska razvila u XI stoljeću iz katoličke biskupije, da je slijedila umjereni dualizam, ... da je imala svoje samostane, a možda i seoske svećenike, da njeno učenje u pojedinostima nije objašnjeno.

Zbog teritorijalnih osvajačkih pretenzija, velikosrpskih i velikohrvatskih osvajača prema Bosni i Hercegovini jedan broj autora, kako onih koji su željeli udovoljiti velikosrpskim tako i onih koji su htjeli udovoljiti velikohrvatskim osvajačkim interesima žestoko su se zalagali, ovi da Crkvu bosansku dovedu u vezu sa pravoslavljem i srpstvom, a oni s katoličanstvom i hrvatstvom.

Velikosrpskim autorima suprostavili su se velikohrvatski i konstruirali teoriju koja tvrdi da je Crkva bosanska zapravo bila izdanak katoličke crkve "nastala od neke stare, zapuštene katoličke biskupije koja je poprimila neke heretičke karakteristike".[484]

Postoji veoma značajan broj makedonskih i bugarskih autora koji su napisali vrlo vrijedne radove o bogumilstvu u Bugarskoj i Makedoniji.

O tome su pisali i ruski, poljski, češki, slovački, mađarski, austrijski, grčki, njemački, francuski autori, dakle ogromna literatura o manihejstvu (izvori postoje: grčki, latinski, naročito Rimske kurije u Vatikanu, u Carigradskoj patrijaršiji, te u Dubrovačkom arhivu, u franjevačkim bibliotekama u Bosni i vani).

Pokušaji osporavanja originalnosti Crkve bosanske radi zatiranja imena Bošnjani i prikazivanja da su svi muslimani poturice

Okorjeli nacionalisti kao npr. Vaso Glušac i oni koji ga slijede osporavaju činjenice da je uopće bilo Crkve bosanske, a veliki broj ostalih u trci da se po svaku cijenu ospore tvrdnje o prelasku krstjana vjernika Crkve bosanske na islam izmišljaju razne konstrukcije da se to nije tako desilo nego da su ti krstjani, bili već pokatoličeni i izvjestan broj bili prešli u pravoslavce, pa tek onda iz katolika i pravoslavaca su navodno prelazili na islam, ako je tako, to bi značilo da im se nije svidjelo ni u jednoj od tih vjera. No ipak nije baš bilo tako.

Čitavi tomovi knjiga su napisani dokazujući tu tezu.

Glavni cilj je bio prikazati Bošnjake - muslimane "poturicama", a sakriti da su bh. Srbi "posrbice", a bh. Hrvati "pohrvatice".

Po meni nema suštinske razlike između maniheja krstjanina vjernika Crkve bosanske koji je odatle direktno prešao na islam i onoga koji je bio prvo nasilno prešao u katolike, odnosno vjerovatno iz inata u pravoslavce, a onda kad su došli Osmanlije - Turci prešao na islam. Suštinske razlike nema. On je po narodnosti Bošnjanin (Bošnjak) samo što je u takvom spletu historijskih okolnosti prelazio iz vjere u vjeru. On je Bošnjanin, koji je nastavio da živi u istoj kući, na istom imanju, da govori svojim bosanskim jezikom, da još dugo piše vlastitim pismom bosančicom, da još izvjesno vrijeme podiže stećke itd.

[484] Petrović fra Leo, Hrvatsko porijeklo bogumilstva, Zagreb, 1942. Zastupnici ove teze su Petrović fra Leo u djelu (Kršćani bosanske crkve) umjesto Krstjani (kristjani); Jaroslav Šidak, (Studije o crkvi bosanskoj i bogumilstvu), Draganović Krunoslav, Katolička Crkva u Sredovječnoj Bosni, Povijest I, 1942.

I eto pretpostavimo da je dio plemena milom ili silom iz krstjana prešao u katolike, pa onda kasnije na islam, a drugi dio plemena izravno prešao na islam i recimo da su se kasnije okupljali na Bajram pa onda na Božić. Sve je ostalo isto osim vjere i eto mogli su oni koji su bili prešli u katolike ili pravoslavce, pa prešli na islam da onom drugom dijelu plemena pričaju utiske koje su stekli na katoličkim, odnosno pravoslavnim obredima. Slijedeće generacije nisu imali ni to. Svi su postali muslimani, kojima su čak i hodže stalno govorili: "Nije važno koje ste vjere bili prije, važno je da ste sad i ubuduće muslimani."

Ta je izreka jako koristila velikosrpskim i velikohrvatskim osvajačima Bosne i Hercegovine, a Bošnjacima sve tri vjere je na veliku štetu.

Oni su propagandom ubjedili muslimane da im ne trebaju spoznaje o precima od VII do XIV stoljeća. Varali ih da im ne treba nacionalni identitet. Dovoljno im je vjersko ime. Umalo smo tako tokom agresije izgubili domovinu. Zato su osvajači Bosne i Hercegovine dobili priliku da mogu vrlo lahko varati da je Bosna i Hercegovina srpska, odnosno hrvatska, jer su propagandom sakrili ime Bošnjak.

Nastojali su po svaku cijenu zatrijeti ime Bošnjanin (Bošnjak), a muslimane prikazati poturicama koji nemaju pravo na Bosnu i Hercegovinu. Zbog gore navedenih grešaka ni danas veliki broj Bošnjaka ne drže do toga da vladare srednjovjekovne Bosne od Kulina bana do Stepana Tomaševića smatraju svojim slavnim precima.

Mnoge od tih vladara su u kvazi historiji 150 godina nezasluženo dograbili bh. Hrvati. Oni prisvajaju gotovo sve vladare Bosne posebno kraljicu Katarinu, kraljeve Stepana Tomaša i njegovog sina Stepana Tomaševića, iako su ti vladari Bošnjani kao i svi raniji. Oni su preci Bošnjaka sve tri vjere, odnosno današnja sva tri bh. naroda.

Ono što se nije smjelo zaboraviti uprkos stošezdesetogodišnjoj propagandi ime Bošnjanin (Bošnjak) se uz velike muke ipak sačuvalo.

U nizu čudnih stvari koje su po svaku cijenu pojedini autori nastojali dokazivati jeste ona kojom se želi osporiti da je Crkva bosanska bila manihejska ili bogumilska ili patarenska nego tu crkvenu organizaciju, koja je više stoljeća bila i glavna i jedina u srednjovjekovnoj državi Bosni, nastoje minimizirati i svesti na jednu zastarjelu kaluđersku organizaciju reda sv. Vasilija. Negirajući odnosno prelazeći preko niza nepobitnih činjenica iz kojih se vidi da se zaista radi o jednoj od dualističkih manihejskih varijanti.

Nasuprot tome svemu najnovije je da N. Malcolm proglašava mišljenje M. Miletić kao definitivno da je Crkva bosanska kaluđerska organizacija reda sv. Vasilija.

Čak i kad bi bilo tačno da su pripadnici Crkve bosanske baš kaluđerska organizacija reda sv. Vasilija opet se u suštini ništa ne mijenja. Oni nisu bili ni katolici ni pravoslavci. Zvanična ih Crkva nije nikad uvažavala niti smatrala bilo u čemu bliskim. A ni krstjani nisu nikad uvažili katolike ni pravoslavce. To je znači ipak bila nezavisna vjerska organizacija koja je, kakva je takva je, bila jedina u srednjovjekovnoj državi Bosni. I opet su zbog stalnog neprijateljstva katoličke i pravoslavne crkve u historijskim prilikama baš u procesima progona od strane zvanične crkve i bosanskog kralja Tomaša, te nakon promjene cjelokupne vlasti i ukupne društvene situacije nastale padom Bosne pod Osmanlije - Turke najveći dio vjernika te Crkve prelaze na islam.

Dakle, ništa se ne mijenja u suštini, svejedno kao da su bili katari, patareni, bogumili, itd. kad su prešli na islam postali su muslimani. Prije prelaska na islam su **Bošnjani krstjani** - vjernici Crkve bosanske pa makar da su kaluđerska organizacija reda sv. Vasilija. Prelaskom na islam su **Bošnjani muslimani**. Važno je da su bili i ostali Bošnjani (Bošnjaci) i da prije toga nisu bili ni katolici ni pravoslavci. Dakle nisu poturice! Napominjem, mi ovdje stavljamo u fokus glavninu, glavnu masu, maticu naroda, a ne onih nekoliko procenata konvertida koje su velikosrpski i velikohrvatski historiografi apsolutizirali.

Čak i kad bi smo apstrahirali vjersku pripadnost srednjovjekovnih Bošnjana na suštini se ništa ne gubi. Naime, na islam je prešla većina naroda srednjovjekovne države Bosne, većina Bošnjana. U Bosni tada nije postojao niti jedan drugi narod. Postojali su samo Bošnjani, koji su se upravo tada pod dejstvom vanjskih sila blago razišli u tri vjere: većina Bošnjana primila je islam. To je historija nisu oni naručili da dođu Osmanlije, manjina Bošnjana primila je katoličanstvo i neznatna manjina Bošnjana primila je pravoslavlje, ali narod Bošnjani (Bošnjaci) ostao je netaknut do oko 1870. godine.

Gotovo da je nepotrebno razbijati glavu oko pitanja: jesu li Bošnjani prije prelaska na islam bili manihejci, bogumili, patareni, katari, krstjani itd. Važno je bilo doznati istinu da nikada ranije nisu bili ni katolici ni pravoslavci. Prema tome ni Hrvati ni Srbi. Katolici i pravoslavci iz susjednih zemalja su ih progonili i vrijeđali stoljećima. Zato i jesu najveći dio prešli na islam. Čak i da su bili katolici i pravoslavci, oni su Bošnjani, a ne Hrvati, a ne Srbi. **Na islam je prešla većina Bošnjana**! Smatram da sam time riješio problem. Osnovna masa nisu poturice. Nažalost bh. pravoslavci jesu posrbice i bh. katolici jesu pohrvatice.

Stav istočne Crkve prema krstjanima u najkraćem bio je: "Krstjani Crkve bosanske nisu samo neprijatelji svete pravovjerne Crkve, koji se rugaju našoj pravoj vjeri već i 'zli jeretici, trikleti, babuni, koji sadržaj' svetih knjiga okreću u zlovjerje, 'rugajući se svetome časnome krstu i neklanjajući se ikonama' "...

Stav zapadne katoličke Crkve mnogo je složen, pa i nedoslijedan. Ona je početkom XIII stoljeća postupila sa bosanskim krstjanima kao ranije sa humilijatima (valdenzima) pristaše poniznih Petra Valdeusa iz Francuske u XII stoljeću.

Prihvatila je njihovu izjavu (objuraciju) ne insistirajući na njihovom odricanju od jeretičkog učenja, traženo je da priznaju "rimsku crkvu" za glavnu, "glavu" cijelog crkvenog jedinstva...

... Kasnije ih je nazivala manihejima ...[485]

Za nauku je najbitnije da je sada jasno kao svjetal dan da su na islam postepeno prešli većina naroda Bošnjana, koji nikad nisu bili niti su mogli biti Srbi niti Hrvati. Jer Srbi su u Srbiji, Hrvati su u Hrvatskoj, a ovo je država Bosna i zemlja Bosna, ovdje su Bošnjani. Kad se tome doda činjenica da nikada nisu bili (prije nasilja sredinom XV stoljeća) ni katolici ni pravoslavci, onda je narodnosni i nacionalni identitet Bošnjana potpun.

Drugi su ga skrnavili, negirali, potcjenjivali, obezvrijeđivali i u više navrata pokušali genocidima uništiti, ali to smo junački spriječili, odbranili smo svoj identitet, posebno tokom odbrane od agresije od 1992.-1995.g.

Mnogi istraživači su o dualističkom učenju u Bosni pisali, dosta naivno kao da ono nije imalo nikakve veze sa katarima, albigenzima u Zapadnoj Evropi ili sa bogumilima na Balkanu: Makedoniji, Bugarskoj, Grčkoj, Maloj Aziji, odnosno općenito kazano Vizantiji. Jer sva dualistička učenja u Vizantiji i cijeloj Evropi su zapravo izdanci manihejstva.

Dakle pozadi imena **krstjani vjernici** Crkve bosanske se zapravo krije ime manihejci, a sa pridjevom bosanske zamjenjen je pridjev manihejske.

Zašto kažem da je navedeno tumačenje naivno. Zato što je Crkva bosanska bila izuzetno moćna i nosila se stoljećima sa Rimskom kurijom i Kaločkom nadbiskupijom, i drugo što je ona upravo zbog svoje snage i moći bila jedan od najvažnijih stupova bosanske države i bosanskog srednjovjekovnog društva. Ona nikad nije bila važna koliko državna organizacija, ali je uvijek bila druga po značaju.

Teoriju da je Crkva bosanska izdanak katoličke crkve i osporavali njenu originalnost, jako su forsirali brojni katolički autori iz Hrvatske, naročito oni koji imaju pretenzije na Bosnu i Hercegovinu. Oni jako neobjektivno pišu o Crkvi bosanskoj i krstjanima minimizirajući njen značaj i ulogu, da bi stvorili što više prostora za uguravanje katoličanstva u Bosnu i Hercegovinu još čak od 1089. godine.

---

[485] Sve je iz knjige Dragoljuba Dragojlovića, Krstjani i jeretičke Crkva bosanska str. 24 - 26. Glosa - -grčki jezik - govor

1. objašnjenje tumačenje uz učeni tekst
2. misao vodilja

Dakle, osporavaju joj originalnost slično kao malo prije opisani velikosrpski autori, samo na drugi način.

Nekoliko objektivnih autora kao što su **dr. Aleksandar Solovjev** (Rus) i **Dragutin Kniewald** kao neutralni su brojnim vrijednim radovima zasnovanim na relevantnim historijskim izvorima dokazali (i ne samo oni) da Crkva bosanska nije bila nikakav izdanak ni Istočne srpske pravoslavne ni Zapadne katoličke crkve, nego izdanak manihejstva.[486]

Nakon što su najnoviji naučni radovi dokazali da se vjernici Crkve bosanske nisu nazivali bogumilima, što je za protivnike spoznavanja bosanskog identiteta kroz stoljeća, predstavljalo pravu radost. Ponadali su se da je tome velikom stupu srednjovjekovnih Bošnjana kraj. Međutim, to što se vjernici Crkve bosanske nisu zvali bogumili nego krstjani natjeralo me je da dublje uđem u istraživanje i našao sam da to ime krstjani ima neposredniju vezu sa glavnim izvorom - manihejstvom nego bogumilstvo, jer je to ime znatno starije. Krstjani su nema sumnje manihejci isto kao što su svi srednjovjekovni dualisti u Evropi u Vizantiji, i u Aziji posebno na Balkanu izdanci manihejstva.

Kad se pravilno razmisli svi Južni Slaveni su na Balkansko poluostrvo došli kao politeisti, a onda u narednim stoljećima pretke današnjih Hrvata i Slovenaca pokrstili su bavarski, franački i italijanski biskupi prema planovima i instrukcijama Rimske kurije i rimskih papa i liturgija se stoljećima vrši na latinskom jeziku, pa bi južnoslavenski muslimani navedenim mogli s pravom uzvratiti da su južnoslavenski katolici ustvari potalijanice.

Ista je situacija i sa precima današnjih Srba, Makedonaca i Crnogoraca koji su pravoslavnu vjeru primili po planovima Vizantije i Carigradske crkve, dakle pogrčice.

Dakle, tri velike religije kod Južnih Slavena, a niti jedna nije domaća, sve tri su nametnute od velikih sila tokom ranog srednjeg vijeka.

No većini Bošnjana je manihejsko učenje značilo mnogo, imali su vlastitu vjeru, pismo, kulturu, državu, jezik, teritoriju, riječju identitet, pa je i prirodno i logično protumačiti da su njihovi preci prije dolaska Turaka - Osmanlija bili manihejci (krstjani), stoljećima proganjani od katoličke i pravoslavne crkve, pa su nakon što su im uništili vodstvo manihejske Crkve bosanske široke mase dualista vjernika te Crkve tako uvrijeđene, i obezglavljene postepeno prešle na islam. Nasilno pokatoličavanje i rušenje organizacije Crkve bosanske je Bošnjane otjeralo da prime islam. Što im je gotovo do polovine XIX stoljeća donijelo zadovoljstvo i spokoj u duši.

Tako su se muslimani tokom XX stoljeća u Bosni i šire od kad su počele na njih klevete mogli osjećati da nisu "poturice" ili da jesu onoliko koliko su katolici potalijanice i pravoslavci pogrčice. A što je izuzetno važno Bošnjaci

[486] O ovome osim ove knjige čitaoce s molbom upućujem na CD Saliha H. Alića i autore koje je on citirao.

- muslimani nisu se dali poturčiti, nacionalizirati u Turke kao što su se Bošnjaci katolici pohrvatili i postali pohrvatice, a Bošnjaci pravoslavci posrbili i postali posrbice. Bar se oni sami nisu osjećali otpadnicima bilo pravoslavlja bilo katoličanstva, u čije su ih okrilje srpski, hrvatski i crnogorski nacionalisti potcjenjivački pozivali da se "vrate vjeri pradjedovskoj".

VJEROVATNO SEDAMNAESTI VLADAR BOSNE BOŠNJANIN **KRALJ STEPAN TOMAŠ (1443.-1461.)**

Bosanskog kralja Tvrtka II, uz velike teškoće i ucjene od rimskog pape Evgenija IV i ugarskog kraljevskog namjesnika erdeljskog vojvode Janoša Hunjadia, naslijedio je 1443. godine Stepan Tomaš sin bivšeg bosanskog kralja Ostoje.

Papa Evgenije IV uslovno mu je obećao kraljevsku krunu s tim da omogući ulazak franjevaca iz Ugarske, iz Slavonije, iz Đakova da milom i silom pokrštavaju Bošnjane i da naredi prelazak maniheja u katolike, a one koji ne pristanu da progna i uništi. Iz viševjekovnog iskustva da su vladari Bosne uvijek sprečavali ulazak katoličanstva u Bosnu, Evgenije se odlučio da počne s glave. Tražio je od Tomaša "pređi u katolike pa ćeš dobiti kraljevsku zlatnu krunu". Tomaš se borio i oklijevao pod izgovorom da će ga Bošnjani (narod) svrgnuti s vlasti. Nastojao se dokazivati na druge načine: tijesno se povezao sa Hunjadijem i Ugarskim dvorom. U maju 1444. godine potisnuo Turke-Osmanlije iz Srebrenice.[487]

Mislio je da se i on posluži diplomatskim manirima kao banovi: Kulin, Ninoslav, Stepan II i Tvrko I Kotromanić: "katolike van Bosne hvali, a maniheje u Bosni čuvaj". Ali on je zaista bio u najtežoj situaciji od svih ranijih vladara Bosne. Pobjeda Osmanlija - Turaka na Marici 1371. godine, zatim na Kosovu polju 1389. god. su ne samo narodima i državama Balkana nego i u Evropi pokazale da se pojavila jedna nova snažna država koja se nezaustavljivo širi od Istoka prema Zapadu.

Njemu je bilo jasno da je potpuno zavisan od pomoći Ugarske i rimskog pape **ili da preda Bosnu i sebe Osmanlijama - Turcima**. Očekivao je da će papa narediti Veneciji, Austriji, Ugarskoj i Poljskoj da se suprostave Turcima-Osmanlijama, te se tako odbrani i on i Bosna.

Rimskoj kuriji, Kaločkoj nadbiskupiji i Ugarskom dvoru je to bilo jasno. Očekivali su da će bosanski kralj morati tražiti pomoć. Od (1431.- 1449.) u prekidima se održavao poznati Baselski katolički koncil.

---

[487] EJ - sveska 2, str. 173.

Naime, kad se Bosanska kraljevina našla na udaru Osmanlija i kako oni ni u jednoj zemlji koju su do tada osvojili nisu ostavili dotadašnjeg vladara da nastavi vladati makar i kao njihov podanik, Tomašu je bilo jasno da ako osmanski Turci osvoje Bosnu on nikad više neće biti kralj.

Rimska kurija i Ugarski dvor su ocijenili tu njegovu situaciju da je to do tada u historiji najpogodniji trenutak da sruše Crkvu bosansku i osvoje Bosnu i Hum.

Turci-Osmanlije su budno pratili stanje i sve više pritiskali. U Istočnu Bosnu i područja današnjeg Sarajeva su od 1414. ili 1421. povremeno upadali i pljačkali s prijetnjom konačnog osvajanja, a od 1443. i 1448. godine konačno zagospodarili i osnovali administrativno vojno upravno područje Bosansko krajište.[488]

U takvim okolnostima rimski papa i Ugarski dvor su mu počeli nuditi pomoć, ali pod uslovom da on osobno pređe u katolike i da onda po svaku cijenu sruši Crkvu bosansku, te da omogući milom ili silom pokatoličavanje Bošnjana.[489]

Tada kad se usljed novonastale situacije: Bosna našla u škripcu između Osmanlija koji joj otimaju dio po dio teritorije i Ugarske koja je uvijek imala osvajačke pretenzije, bosanski kralj Tomaš se nije imao kome obratiti do rimskom papi. I konačno su rimski papa i Rimska kurija dobili šansu da pošalju franjevce u Bosnu da započnu borbu protiv manihejske Crkve bosanske. Njima je bilo važno da ostvare vjekovni san, da vjerski osvoje Bosnu. Znali su da treba zmiju udariti u glavu. Treba najprije kralja pokatoličiti pa onda Bošnjane. Tako su i isplanirali sve akcije, prvo su pritiskali nekoliko godina kralja Tomaša da pređe u katolike.

Kako smo ranije naveli iz dokumenata Baselskog koncila (1431. - 1449.) se vidi da svi učesnici istog osamnaest godina pored ostalog su se bezuspješno borili kako da pokatoliče maniheje i unište njihovu Crkvu bosansku.

Baselski koncil na kojem su godinama ali povremeno zasijedali svi kardinali i biskupi Evrope je tačno definirao koje su vjere Bošnjani. Po njima su Bošnjani maniheji i Crkva bosanska manihejska, te ih kao takve treba pod hitno milom ili silom prekrštavati u katolike. Planiranje i rukovođenje akcijama izvodila je Rimska kurija na čelu s rimskim papama. Ugarska kao najzainteresovanija je ponudila gotovo sve franjevce sa njenih i slavonske teritorije. Kao i u ranijim stoljećima tako i tada akcije rimskog pape i ugarskih kraljeva su bivale jako koordinirane.

Treba li objašnjavati da je Rimska kurija bila uvijek duboko zainteresirana da na Balkanu što više južnoslavenskog stanovništva pokatoliči. Taj interes je stoljećima planirala, i usklađivala sa interesima i pretenzijama Ugarske pa i Mletačke države. Oni da osvoje Bosnu, a Rimska kurija da pokrsti Bošnjane, i od njih da uzima desetinu prihoda od svakog domaćinstva, a Ugari da uzimaju prihode od rudnika, šuma i razne rente i plus danak-harač.

---

[488] H. Šabanović, Pitanje turske vlasti u Bosni do pohoda Muhameda II 1463.

[489] F. Rački, Bogumili i patareni, str. 159.

Nakon njegova prelaska u katolike situacija se za pripadnike Crkve bosanske jako pogoršala. Nastali su česti jaki i masovni pritisci da se oni pokatoliče. To je za njih bilo neprihvatljivo, jer njihovi preci su stoljećima odolijevali i uspijevali da sačuvaju pripadništvo Crkvi bosanskoj. Pružali su uvijek žestok otpor i uspijevali su jer je otpor podržavao narod, a na čelu njega bivao kralj, odnosno ban. Izvjestan broj u toj situaciji je morao pristati uz kralja. Veliki broj je pristao formalno, a potajno, u duši ostali su dualisti i čim im se otvorila mogućnost da pređu na islam, prešli su još prije pada Bosne na terenima koje su postepeno osvajali Osmanlije.

Na ovom mjestu ćemo postaviti pitanje svima koji podržavaju M. Miletić, npr. N. Malcolm, koji drže da je Crkva bosanska kaluđerska organizacija reda sv. Vasilija, iz koje to vjere papa i ugarski dvor zahtijevaju od S. Tomaša da pređe u katoličku vjeru. Jeli on bio kaluđer, pa iz njih da pređe u katolike? Očito je M. Miletić i svi koji misle kao ona na pogrešnom putu! Prava istina je samo: Crkva bosanska je manihejska.

Za kralja je ta ponuda bila jedina nada, ipak, borio se od 1443. - 1445. da ne ide u katolike. U tim za njega i Bošnjane dramatičnim okolnostima **on je septembra 1445. godine prešao iz maniheja (krstjana) vjernika Crkve bosanske u katoličku vjeru.**[490] **On i njegov sin Stepan Tomašević su jedini vladari Bosne za koje se pouzdano zna da su prešli u katolike,** iako je mislio da će mu uspjeti da mu to bude diplomatski formalan prelazak. **No, kralja nije slijedio narod.** Onda su od njega tražili da on dopusti franjevcima ulazak u Bosnu da prekrštavaju maniheje, a kad su ovi pružili otpor, od kralja se zahtijevalo da upotrijebi silu. On je naredio da se pobiju i prognaju svi koji neće u katolike. Tako su počeli do tada najtragičniji i najdramatičniji događaji u Bošnjana. Kad su počeli dramatični događaji veliki broj Bošnjana vjernika Crkve bosanske pobjegao je na područja istočne Bosne koja su od ranije osvojili Turci-Osmanlije. No i pored progonstva velikog broja krstjana, čak i poglavara - djeda Crkve bosanske, narod nije dopustio da u Bosnu dođe tzv. Bosanska katolička biskupija iz Đakova. A kad su Bosnu osvojili Osmanlije - Turci i kad je većina Bošnjana katolika pobjegla iz Bosne nije se imala radi koga premještati u Bosnu pomenuta biskupija.

Kralju Tomašu počinju se pridruživati, tj. da prelaze u katolike najprije gospodar Donjih krajeva Petar Voisalić, zatim knezovi Pavlovići, Kovačevići, te nasljednici Hrvoja u Donjim krajima. No to je veoma mali broj u odnosu koliko je velikaša tada bilo širom Bosne.

Godine 1445. papa je franjevcima ponovo zapovijedio i potvrdio službu inkvizicije na cijelom području vikarije, "u Ugarskoj, Bosni, Slavoniji, Raškoj, Bugarskoj, Vlaškoj i Moldaviji. Rekli smo da kralja nisu slijedili

---

490 J. Šidak, CD, str. 94 i 273; EJ - sveska 2, str. 173; M. Bojić, CD, str. 32.

velikaši osim jednog. Tako se djelatnost franjevaca navodno odvijala veoma otežano jer se sjedište Crkve bosanske koja je bila nezaobilazna snaga unutrašnje homogenizacije države, nalazilo blizu prijestolnice kraljevine Bosne. Zato je kralj iako je prešao u katolike **u početku** bio prisiljen da održava prisne odnose sa njenim prvacima. I kad su to primijetili franjevci, optužili su ga rimskom papi. Kralj se našao u nevolji i da bi se opravdao kod pape od čije je pomoći jako zavisio, uputio je u Rim 1445. godine poslanike koji su ga pokušali opravdati, obećavši papi da će prisiliti maniheje da pređu u katoličku vjeru, a da će one tvrde osuditi na progonstvo ili smrt. I još su zamolili papu, da mu, uzimajući u obzir odanost njegovog srca pravoj vjeri, odobri crkvene sakramente iako iz političkih razloga iskazuje počast manihejskim prvacima." Papa je uputio pismo Tomi Tomaziniju biskupu sa otoka Hvara decembra 1445. godine u kome je tražio da sve "savjesno ispita", pa ako nađe da je kralj stvarno katolik, a da je svetogrdna manihejska sekta toliko brojna i silna da je kralj bez opasnosti da izgubi kraljevstvo ne može istrijebiti, te da sa njima opći, ne iz dobre volje, već iz nužde i da je to poštovanje koje im iskazuje puka učtivost ljudska, a ne bogopoštovanje, kojim bi se bog vrijeđao, da zapovijedi franjevcima, da navedenom kralju ne uskraćuju crkvene sakramente kad god ih traži. Također je papa istovremeno naredio legatu da kralja Tomaša uputi "koliko je opasna manihejska jeres, kako je treba osuditi i mačom, vatrom i smrću ukloniti, jer je gora od svih opačina i od svih svetogrđa kroz koju đavo svoju zlobu u svijet izliva." Zatim je ukratko iznio suštinu manihejskog dualizma i onda zahtijevao da bosanski kralj nastoji da "zgodnom prilikom primora maniheje da prime katoličku vjeru", ili da se "ako tvrdokorno ostanu u svojim bludnjama" kazne "primjerenom smrću".[491]

Nakon što je stigao povoljan izvještaj papinog legata Tome Tomazinija papa je 1446. godine obavijestio ugarske velikaše i dvor da je Stepan Tomaš slavni kralj Bosne, poslije mnogih i različitih razgovora sa našim časnim bratom, biskupom Tomom Tomazinijem, postao kršćanin katolik.[492] To je jedan od podataka o prelasku kralja Tomaša u katolike.

Poslije ovog olakšanja kralj Tomaš se maja 1446. godine zbližio sa Stjepanom Vukčićem, oženivši se njegovom kćerkom Katarinom koja je bila patarenka (krstjanica, primjedba H.Z.).[493]

---

[491] Farlati D., Illyricum sacrum, IV, 257-8, CF., D. Mandić, Bogumilska Crkva bosanska 409-410, D.Dragojlović, Krstjani, CD str. 102.

[492] A. Theiner A., Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia I-II, rome 1863., 1975. D. Dragojlović, CD str. 102-103.

[493] S. Ćirković, Istorija, 280-281, Steiner A., ibid, str. 264.

Da bi Stepan Tomaš dokazao da je iskreno prešao u katolike on je krstjanicu Katarinu kćer vojvode kasnijeg hercega Stjepana prvo prekrstio u katolkinju pa se njome vjenčao 1446. godine. Katarina je sretna što je prelaskom u katoličku vjeru postala još i kraljica od tada pa do kraja života ostala dosljedna katoličkoj vjeri.

U drugoj polovici augusta 1446. godine kralj Tomaš je nekako uspio da okupi u Vranduku glavnu bosansku vlastelu i djeda Crkve bosanske Miloja, kojom prilikom je izdao povelju braći Dragišićima obavezujući se da im se "poklon i vira neće poreći sve dotle dok im krivica ne bi bila ogledana didom i Crkvom bosanskom i dobrim Bošnjanima". Tu povelju je Tomaš predao gospodinu didu Miloju i didu kon dida u ruke crkvene.[494]

Tomašev prelazak u katolike i njegova naklonjenost katoličkoj crkvi u zemlji gdje još nije bilo katoličkog svećenstva i katoličke crkvene organizacije nego mu dolazi biskup Toma Tomazini sa Hvara i franjevci iz Đakova i Ugarske, nije bio inspiriran osobnom katoličkom religioznošću, nego političkim pritiskom. Morao se osjećati kao da je između dvije vatre. Kad je u prisustvu "gospodina dida Miloja" i Crkve bosanske potvrđivao povelju braći Dragišić, kralj Tomaš je svoju odanost katoličkoj crkvi morao dokazivati zidanjem katoličkog samostana i crkvi koji su godinama bili prazni. Niti je bilo katolika niti svećenika u njima. Eto tek tada se počinju zidati samostani i crkve u Bosni. U Vranduku je podigao crkvu sv. Tome 1447. godine, a crkvu sv. Trojice podigla je u Vrelima kraljica Katarina itd. Ali i ta je dugo, dugo morala biti prazna. Kasnije je ipak izvjestan broj iz velikaškog vrha počeo slijediti primjer kralja Tomaša.

Počeli su prilaziti katoličkoj vjeri najprije samo Petar Voisalić, pa dosta kasnije vojvoda Sladoje Sanković sa braćom i Pestoje. Opet se franjevcima činilo da se kralj ne ponaša kao kraljevi u ostalim katoličkim zemljama pa su ga ponovo optuživali papi. No, papa Nikola V je bio mudar, umjesto da kritizira kralja, podstican od netolerantnih franjevaca, da bi suzbio kraljev sukob sa franjevcima papa mu je sredinom 1447. godine namjestio da za svoje kapelane (pomoćnike za vjerska pitanja) uzme dva franjevca koji su se uvukli tik uz njega - kralja Tomaša, a nakon nekoliko dana papa ga je uzeo pod zaštitu riječima: "pošto je prezrio i odbacio zablude manihejske, prihvatajući **prvi među kraljevima Bosne** svetu katoličku vjeru koju javno ispovijeda stavljam ga pod zaštitu Apostolske stolice"[495] (podvukao H.Z.).

[494] J. Fine, Bosnian Chirch 304, Miklosich Monumenta serbica 438-9, F. Raski, Bogumili i patareni, str.464 i J. Šidak, CD, 266.
[495] Tiener A. Ibid, str. 235-237.

Navedeni dokument je izuzetno važan jer u njemu papa Nikola V sa sigurnošću tvrdi da je kralj Stepan Tomaš **prvi** među kraljevima Bosne prihvatio katoličku vjeru i time padaju u vodu sve dosadašnje proizvoljne tvrdnje o svim ranijim vladarima Bosne i Bošnjana kojima se imputiralo da su bili katolici ili čak poneki od njih pravoslavac, pa se išlo još dalje te se neosnovano tvrdilo da su bosanski kraljevi Hrvati, odnosno Srbi, a eto nam historijski relevantnih dokumenata koji potvrđuju moju tezu da su samo Bošnjani srednjovjekovni narod Bosne i Hercegovine, a ne nikakvi Hrvati niti Srbi.

Pokrštavanje Bošnjana mu nije išlo željenom brzinom jer je opet izbio sukob među franjevcima (oko 1450. g.). Da bi to onemogućio papa Nikola V je početkom 1451. g. u Bosnu uputio franjevca Franju de Lara da pomiri franjevce. A u februaru papin legat na dvoru kralja Tomaša uputio je molbu generalu franjevačkog reda Ivanu Kapistranu da ne dozvoli izdvajanje dalmatinskih franjevaca nego da masovno rade na pokrštavanju **maniheja**. Taj neumorni biskup sa Hvara Tomazini papin legat na dvoru kralja Tomaša posebno u molbi Kapistranu ističe da je "otac vikar drag kralju i onim kraljevim velikašima koji su kao i on prešli u katolike." ... da pomaže radu franjevaca svijetli kralj, da su svijetli kralj i dio naroda primili katoličku vjeru i pošto su u njoj istrajni ima nade da će franjevci dobar dio kraljevstva očistiti od **manihejskih zabluda** i obasjati ga istinom vjere.[496] Koliko je genocidnih radnji i krvi iza ovoga stajalo to samo Bog zna! Što je genocidna inkvizicija prema Bošnjanima **manihejske** vjere više radila to je Rimska kurija i Apostolska stolica bivala zadovoljnija.

Sukobi franjevaca i maniheja stalno se intenziviraju. Kralj Stepan Tomaš sve otvorenije staje na stranu franjevaca. Naredio je da svi novoobraćeni plemići franjevcima plaćaju alimentaciju, to je izazvalo nezadovoljstvo prema kralju, pa je general franjevačkog reda Marko de Bonini morao intervenirati pozivajući kralja u januaru 1453. godine da svoju odluku povuče.[497]

U pregovorima s vojvodom Janošom Hunjadijem u prisustvu papinog legata (1449.) kralj Tomaš je primio obavezu da će povesti još odlučniju borbu protiv heretika maniheja, koju je energičnije poveo već 1450. godine. Usred opasnosti za državu Bosnu, od dvije velike i silne države počeli su najteži progoni da se potpuno istrijebe manihejski "heretici". Vrlo mali broj Bošnjana je iz manihejske vjere silom prešao u katolike tek od 1453. godine nadalje.[498]

---

[496] Fine, Bosnia chirch, str. 309, Wadding L. Angles Minorum sen trium ordinimum a S. Francisko institutorum, Romae, 1730-1887.

[497] EJ - sveska 2, str. 173.

[498] Isto

Zapadni izvori tvrde da su tada **mase "heretika"** sa svojim starješinama bježale u istočne dijelove Bosne[499] koje su već bili zauzeli Osmanlije, a mnogi su pobjegli u Hercegovinu pod zaštitu hercega Stjepana koji se kako rekosmo bio otcijepio od kralja Tomaša,[500] i već od 1454. g. počeo sarađivati s Osmanlijama.

Kod jednog broja istraživača se pravio previd i jako pojednostavljivala izuzetno dramatična zbivanja kod cijelog naroda ondašnje Bosne i Hercegovine (Bošnjana) koja je trajala od 1443. - 1463. pa i daljih još oko 70. god. Naime, zbog pretenzija na Bosnu od strane tada moćnih država Ugarske s jedne strane i Mletačke republike s druge strane, te Osmanskog carstva s treće strane, vršeni su raznovrsni pritisci i na stanovništvo, na narod Bosne, tj. na Bošnjane.

Bošnjani su gotovo svi bili dualističke vjere. Vjerskim životom stoljećima je upravljala Crkva bosanska. Tada pritiskaju tri vjere iz okruženja, tjeraju ih u katolike, a mame ih u islam i pravoslavce.

Valja napomenuti da su se od 1453. - 1463. dogodila dramatična i prelomna zbivanja za Bošnjanine. Oni su se našli u škripcu između katoličkih zemalja prije svih Ugarske na čelu sa Rimskom kurijom i papom koji ih je riješio makar i nasilno prevesti iz maniheja u katolike i Osmanlija s druge strane. Te dramatične događaje gotovo cijelu deceniju Osmanlije su izbliza posmatrali i procjenjivali kako da izvuku što veću korist pa se i ovdje dogodilo po onoj narodnoj: "dvojica se svađaju treći dobija."

Tomaš se 1457. g. žali papinom legatu da je za posljednje četiri godine isplatio Osmanlijama 160.000 dukata. Međutim, oni hoće još, traže jedan broj gradova da bi lakše zaposjeli cijelu zemlju.[501]

Ugari se tada izgovaraju da su zauzeti svojim unutrašnjim trzavicama. Mlečani ne smiju da se zamjere Osmanlijama, nisu dopustili da se u Dalmaciji skupljaju prilozi za naoružavanje bosanske vojske. I u sred takve situacije franjevci iz Ugarske i kralj Tomaš sa njegovom državnom vlašću ne prestaju sa pritiskom na Bošnjane, nego i dalje vrše nasilno pokatoličavanje krstjana.

Zbog opasnosti od Osmanlija koja je prijetila i Hercegovini, herceg Stjepan se izmirio sa sinovima koji su mu zamjerili što se oženio, iako im je majka živa i zdrava.

---

499 S. Ćirković, Istorija ..... 280-281.

500 Marta mjeseca 1448. godine došlo je do sukoba između humskog kneza-vojvode Stjepana Vukčića s jedne strane i kralja Tomaša sa druge strane. Uz podršku bečkog dvora Stjepan Vukčić se proglasio hercegom a kneževinu Hum nazvao Hercegovina, zarekao se da ubuduće neće biti podređen niti jednom bosanskom kralju, čime je praktično izvršio odcjepljenje Huma od ostalog dijela Bosne. Od tada se dakle, taj dio Bosne naziva Hercegovina.

501 Boris Nilević, BiH od najstarijih vremena ..., str. 53 i Dr. Marko Šunjić, isto, str. 55.

Tako na osnovu odluka i stavova Baselskog koncila započinju pokušaji nasilnog pokatoličavanja Bošnjana - krstjana.

Stanje za maniheje - bosanske krstjane se stalno pogoršavalo. Papin legat na kraljevu dvoru Toma Tomazini i dva spomenuta franjevačka kapelana uspjeli su potisnuti predstavnike manihejske Crkve bosanske koja je vijekovima bila uz bosanskog vladara. Zapravo predstavnici Crkve bosanske na čelu sa didom u vladarevom dvoru predstavljali su jedan od važnih elemenata političkog sistema srednjovjekovne bosanske države. Sve više je bosanski kralj Tomaš učvršćivao odnose sa papimin legatom Tomom i dvojicom franjevačkih kapelana, a zahlađivao sa prestavnicima Crkve bosanske na čelu sa djedom. **Onemogućen u daljem uticaju na prilike u Bosni, djed Crkve bosanske je u proljeće 1453. godine preselio na teritoriju koja je bila pod vlašću hercega Stjepana,** jer Bošnjani u Hercegovini su još uvijek bili netaknuti, dakle manihejci-krstjani. Tada su negdje započeli pregovori Dubrovčana sa hercegom Stjepanom u kojima je kao i prije glavnu riječ imao gost Radin a od tada će moći uključiti i djeda Crkve bosanske. Posebno mu je mnogo valjalo kad se 19.07.1453. g. herceg pomirio sa suprugom i sinom Vladislavom i u aktu pomirenja potpisao da će za života podijeliti nasljeđe svojim sinovima Vladislavu i Vlatku. Kao svjedoci događaja su upisani "sreditelj vjere naše, djed bosanski i sa njim 12 poglavitih **krstjana** i 12 plemenitih velikaša[502] (ranije se ponekad pisalo 12 dobrih Bošnjana). Iz čega se vidi da je djed Crkve bosanske tamo nastavio vršiti vrhovnu vlast te Crkve.

Nakon što su uspjeli otjerati djeda Crkve bosanske iz Bosne u oblast hercega Stjepana, favorizirani franjevci još više i sve agresivnije su napadali narod maniheje - krstjane u Bosni pomoću nasilja bosanskog i ugarskog kralja, te Ivana Kapistrana u to vrijeme franjevačkog propovijednika na Ugarskom dvoru.

Krajem maja 1456. godine papin legat Ivan Karahal poslao je kod kralja Tomaša u Jajcu **Nikolu Barbučinia** iz Drača da ga privoli da stupi u rat protiv Osmanlija zajedno sa Ugarskom. **Nakon boravka i razgovora sa kraljem Bosne Tomašem, Nikola Barbučini je poslao izvještaj papinom legatu da je Tomaš voljan da krene u rat protiv Osmanlija, ali da "ne može... zbog maniheja kojih je još uvijek** većina u Bosni i koji više vole Turke - Osmanlije nego kršćane."[503] Izjavu koju je Tomaš dao Nikoli Barbučiniju 1456.g. gotovo doslovce je ponovio tri godine docnije 1459.g. u zahtjevu kojim je od pape Pia II tražio pomoć gdje je naveo da se neće moći uspješno

---

[502] Navedeni podatak su zabilježili svi autori posebno A. Solovjev kojeg citira S. Cerić u CD str. 67, i J. Šidak, CD str. 345 Lj. Stojanović, Povelje i pisma I, 2, 68-70 i F. Rački, bogumili i Patareni str. 470.

[503] Thalloezy L., Studien... ibid, str. 415-416, S. Ćirković, Ibid, str. 381.

suprotstaviti Osmanlijama: "zbog maniheja koji više vole Turke - Osmanlije nego katolike i posebno zato što su većina stanovnika Bosne manihejci."[504] Eto to su dakle oni **maniheji** koji su vremenom prešli na islam. A eto ima ih više nego onih maniheja koji naginju kršćanstvu.

I ovaj historijski izbor - izvještaj Nikole Barbučinia papinom legatu Ivanu Karahalu u kojem on citira ocjenu situacije bosanskog kralja Tomaša kao i gore navedeni zapis pape Pia II u potpunosti pobija neutemeljene tvrdnje dr. Dominika Mandića i svih koji misle slično kao on, te svih onih koji tvrde da su vjernici Crkve bosanske na bilo koji način nestali prije dolaska Osmanlija, "da su franjevci već 1402. god. prekrstili oko 500.000 bogumila". D. Mandić je krivo shvatio izvještaj, jer taj se izvještaj vikara odnosio na cijelu Vikariju u kojoj je bila upisana i stoljećima željena i planirana, a nikako osvojena Bosna koja je u istoj predstavljala samo jedan mali dio.

Dakle, ne radi se u tome izvještaju samo o vjernicima Crkve bosanske, nego o pokatoličavanju i pravoslavnih šizmotika, zatim husita i drugih heretika današnje Vojvodine, Rumunije, Moldavije i dr. U izvještaju se ne spominju "bogumili" kako tvrdi D. Mandić nego "nevjernici infideles".[505]

... Najzad je dočekao i trećeg papu, a to je bio papa Pio II. Kako je u historiji poznato jedan od napada Osmanlija februara 1458. godine na Bosnu natjerao je kralja Tomaša da požuri sa započetim pregovorima sa Brankovićima u Smederevu, da oženi sina Stepana unukom umrlog despota Đurađa Brankovića, pa se je **21. marta 1459.** godine vjenčao i biva proglašen za srpskog despota u Smederevu iako je bio tek postao katolik i Bošnjanin.

No, kad su 20. juna 1459. godine Osmanlije odlučno krenule da zauzmu Smederevo, Stepan Tomašević ga je od straha predao pod uslovom da omoguće njemu, ženi i njegovu stricu Radivoju odlazak u Bosnu.

Papa Pio II je ovo smatrao neoprostivim grijehom i groznim zločinom kraljevog brata i sina, te perfidnošću samog kralja Bosne. Dakle, bosanski kralj Tomaš je time potpuno izgubio stečeni ugled kod rimskog pape i Rimske kurije.

Papa Pio II u svojim Komentarima o tim događajima piše: "Da bi bosanski kralj Tomaš sprao ljagu što je Osmanlijama 1459.g. njegov sin Stepan Tomašević predao Smederevo i da bi dokazao da je postao pravi kršćanin, ili, kako mnogi drže potaknut pohlepom za novcem i bogatstvom prisiljavao je **manihejce**, kojih je bilo premnogo u njegovom kraljevstvu, da se isele iz kraljevstva i ostave svoju imovinu, ako nisu htjeli primiti kršćansku vjeru." [506]

---

504 M.Bojić, CD str.33.
505 J. Šidak, CD str. 342.
506 M.Bojić, CD, str. 32.

Franjevci su krenuli u najjaču akciju zajedno sa Tomašom 1459. nakon pada Smedereva. "Tada je 1459. g. kralj Stepan Tomaš pristao da pređe na izravne progone krivovjernika". Sazvao je svećenstvo Crkve bosanske i ponudio im da biraju: "Ili da se preobrate na katoličanstvo ili da napuste Bosnu."[507] Tada kako smo naveli mnogi napuštaju svoja ognjišta, jedni idu u Hercegovinu, a veliki dio njih ide na teritorije istočne Bosne koje su već zauzeli Osmanlije jer nije postojao nikakav treći izlaz, a mali broj ipak prelaze pod tako snažnim pritiscima **u katolike.**[508]

Jedan broj autora među koje je Muvekit smatra da je samo te 1459.g. oko 40000 pobjeglo kod Osmanlija u Bosansko krajište.

"Oko 2000 ih je prisilno prešlo u katolike, a oko 40 ili nešto više, koji su se tvrdokorno držali manihejskih zabluda pobjeglo je hercegu Stjepanu, svome savezniku u nevjeri".[509]

To je franjevcima dalo krila da nastave dalje protiv maniheja uzimajući prazne kuće, voćnjake, vinograde i druga dobra.

Od progona maniheja što su ih vršili franjevci iz Ugarske odmah nakon što je kralj naredio iste, narod ustrašen inkvizicijskim metodama, rekosmo, masovno je bježao uglavnom na Istok. Dio je pobjegao u Hum kod hercega Stjepana.

Inače su od 1450.g. i tokom svih narednih progona dijelovi Bošnjana maniheja bježali i tražili zaštitu kod Osmanlija u Bosanskom krajištu. Cijeli slijed docnijih posljedica pokazuje da ih je najveći broj dobježao upravo kod Osmanlija.

Onih 40 prema Noelu Malcolmu (na čelo im se stavio gost Radin) su se sklonili u Dubrovnik. A prema D. Dragojloviću: ..."Manje grupe krstjana u zemlji hercega Stjepana o kojima je brigu preuzeo uticajni gost Radin doživjele su tursku okupaciju...", Hercegovački defter iz 1475/77. godine spominje u selu Didevo jedan vinograd koji je na "osnovu carske naredbe oduzet gostu Radinu", u selu Kunovo kod Humskog "zemlje koje je držao krstjanin gost Cvetko" i u selu Gornji Grirni "Vinograde poznate kao vinograde gosta Pribislava".[510]

Gore navedeni zapis pape Pia II je od velike važnosti i značaja i to:

1. on vjernike crkve bosanske naziva manihejima;
2. pokazuje nam da je maniheja premnogo u Bosni te 1459. godine;
3. od tih premnogo 2000 se pokrstilo, a oko 40 ili malo više koji su se tvrdoglavo držali pobjegli su vojvodi bosanskom hercegu Stjepanu svome drugu u vjeri.

---

[507] N. Malcolm, CD, str. 30.

[508] Ibid, str. 55.

[509] N. Malcolm, CD, str. 30 i 55; Prema svjedočenju pape Pia II; M. Bojić, CD, str. 332, takođe prema zapisu pape Pia II.

[510] Ahmed S. Aličić, Poimenični popis, str. 178, 257, 553; N. Malcolm, CD, str. 72.

Za čudo upravo u vrijeme najveće ugroženosti Bošnjana i njihove države Bosne od Osmanlija, Rimska kurija je odlučila da i dalje silom vrši pokatoličavanje Bošnjana - krstjana. Postoji puno spisa i dokumenata rimskih papa iz toga vakta u kojima se Crkva bosanska ocjenjuje da ima prave "manihejske zablude". Evo još podataka koji kao da su identični.

Podatke pape Pia II čije izvore smo već naveli, tj.:

"Oko 2000 ih se prevjerilo. Oko 40.000 ih je pobjeglo iz Kraljevstva, a 40 ili malo više koji su se tvrdoglavo držali zabluda prebjegli su k hercegu Stjepanu, svome drugu u nevjeri."[511]

Navedenih 40 000 nisu pobjegli na zapad tamo bi ih takođe pokatoličavali, nego su morali pobjeći na istok na područja koja su osvojili Osmanlije. Do sličnih zaključaka je došao i A. Solovjev u citiranim djelima.[512]

Tomaš je papi Piu II 1461. god. poslao trojicu manihejaca: 1) Đuro Kučinić, 2) Stojšan Tvrtković i 3) Radmilo Voćinić. Ovaj papa ih je predao kardinalu Žan de Torquemade poznatom inkvizitoru protiv dualista u Francuskoj, koji je nakon njihovog dugog ispitivanja sastavio: a) abjuraciju za njih da pređu u katolike i b) poznati spis u kojem je učenje "Crkve bosanske" pokazao kao dosljedni maniheizam.[513]

Pošto su potpisali abjuraciju papa ih je poslao početkom augusta u Bosnu, ali je jedan od njih odustao od abjuracije i umjesto u Bosnu pobjegao hercegu Stjepanu koji je još uvijek bio krstjanin i koji je bio u svađi i neprijateljstvu sa kraljem Tomašem sa kojim se nije više pomirio. Kralj Tomaš je umro jula 1461. godine.

Podatak iz "Dnevnika" pape Pia II da je maniheja bilo vrlo mnogo u bosanskom kraljevstvu, te da ih je tokom ofanzive 1459. g. **oko 2000** prešlo u katolike, 40 prebjeglo kod herceg Stjepana u Hercegovinu, a oko 40000 pobjeglo iz kraljevstva vjerovatno u Istočnu Bosnu, kod Osmanlija, te gore citirani navodi Barbučija i bosanskog kralja S. Tomaševića su dosada najrelevantniji za ocjenu korjenitih promjena koje su se odmah zatim desile.

Ako sa ovim povežemo izvještaj dominikanca biskupa Nikole Barbučija iz Drača od 31.05.1456. god. koji piše legatu kojeg je kardinal Carvajal poslao da nagovori bosanskog kralja. S. Tomaša da izvede križarski rat protiv Osmanlija - Turaka, te da mu je Tomaš odgovorio da ne može jer, da bosanski maniheji koji čine većinu stanovništva u kraljevstvu (... "et quasi maior pars regni est, upsorum, videlicet plures sunt mansche...) više vole Turke nego

---

511 S. Jaliman, Studija i D. Dragojlović, CD

512 Posebno A. Solovjev, Nestanak bogumilstva i islamizacija Bosne, Godišnjak, istorijskog društva BiH, godina I.

513 J. Šidak, od str. 291.

katolike, i sa druge strane povežimo pismo kralja Stepana Tomaševića koje ćemo malo kasnije citirati, koji se 1461. god. tražeći od pape Pia II kraljevsku krunu, žalio da se Osmanlije "ulaguju Bošnjanima i pokazuju prema njima jako dobri i obećavaju im veliku slobodu svakojem koji priđe njima." [514]

Podatak od 500.000 bosanskih bogumila koje su navodno pokatoličili franjevci u knjizi fra dr. Dominika Mandića "Bogumilska Crkva bosanskih krstjana" Čikago 1962. god. pada u vodu upravo navedenim zapisom pape Pia II iz 1463. god. Mandićevu pogrešku je objasnio.[515]

Puno potpuniji dokument o neuspjelom pokatoličavanju maniheja pred dolazak Osmanlija jesu "Komentari pape Pia II (1458.-1464.) savremenika tih zbivanja. Iz tog najvažnijeg dokumenta se posebno vidi da je pokatoličavanje Bošnjana - maniheja, posebno u periodu (1459.-1461.) bilo **nasilno**, i zato nije uspjelo.

Ono što su brojni pisci ranije tvrdili da su "bogumili" masovno prelazili na islam, ne potvrđuju osmanski defteri i popisi.[516] Ali nam ti defteri nisu relevantan izvor, jer to su katastarski defteri, a ne popis Bošnjana koji jesu i onih koji nisu prešli na islam. Makar i mi mislimo da su masovni prelasci bili rijetki, jer je vjera duboko u dušama vjernika.

Historijska je činjenica da je od svih naroda na Balkanu na islam prešao najveći broj Bošnjana. To je zato što u Bosni nije postojala ni katolička biskupija niti franjevačka vikarija ni pravoslavna arhiepiskopija. Postojala je Crkva bosanska na izdisaju. Prema nalazima dr. A. Solovjeva (u knjizi nestanak bogimilstva i islamizacija Bosne), moguće je da su se mali broj kriptomanihejaca formalno nazivali katolicima ili pravoslavcima kratko vrijeme nakon Što su saznali da je sultan Mehmed II EL Fatih dao ahdname tim vjerama, manihejcima nije. Nije važno kako sus se formalno nazivali, već kako su se osjećali, te dosta njih radije išli u islam nego ostajali u katolike i pravoslavce.[517] No, najvjerovatnije je da je kralj Tomaš u većini bio realizirao obećanje te je onima koji su prešli u katolike dodijelio imanja krstjana koji su po njegovom naređenju napustili kraljevstvo i, rekli smo već pobjegli u Istočnu Bosnu kod Osmanlija. Osmanski katastarski defteri i popisi ne mogu se smatrati relevantnim izvorom, jer su isti popisivali imovinu, naročito zemljišta i vlasnike gdje nije bilo obavezno upisivanje vjerske i narodne pripadnosti, pa su neki popisivači pisali, a neki nisu. Osim toga veliko je pitanje dali su osmanski popisivači znali razliku između krstjana i kršćana? Možda neki jesu, a neki nisu.

[514] E. Imamović, Korijeni Bosne i Bosanstva, Sarajevo, 1995., str. 326 i 327.

[515] J. Šidak, CD, str. 342.

[516] Vidi Okić M. Tayyb, Les Kristians de Bosnie, München 1960.g., str. 108-133.

[517] O ahdnamama ćemo malo kasnije.

Ustvari slično je bilo i sa onima koji su bježeći od nasilja kralja Tomaša u Hercegovinu iz maniheja prema Noelu Malcolmu prelazili iz inata u pravoslavce, a kasnije dolaskom Osmanlija iz pravoslavne vjere koju takođe nisu cijenili prelazili su na islam, koji su vremenom zavoljeli i bili sretni zbog toga. Dakle i katolici i pravoslavci u Bosni su zapravo donedavna bili maniheji. No, činjenica je da je jedan manji dio Bošnjana ostao u katolike i jedan još manji dio u pravoslavce. **Jedan narod Bošnjani nakon opisane dramatike našao se u tri vjere. Ali ime naroda Bošnjani je sačuvano, o čemu će još biti riječi.**

XIII

O CRKVI BOSANSKOJ UOČI NJENOG NESTANKA

ŽESTOKA OFANZIVA PAPE I FRANJEVACA NA MANIHEJSKU CRKVU BOSANSKIH KRSTJANA

1. POČECI NESTAJANJA ORGANIZACIJE CRKVE BOSANSKE

U toku izlaganja o kralju Tomašu morali smo se doticati Crkve bosanske. Ali to nije dovoljno, potrebno se fokusirati upravo na nju.

Jula mjeseca 1431. godine počeo je čuveni Baselski koncil - najveći skup katoličkih biskupa Evrope, koji je u prekidima trajao sve do 1449. godine. Na njemu se pored ostalih pitanja naročito raspravljalo o kakvoj se zapravo herezi u Bosni radi. Postignuta je manje-više saglasnost i ocjena da je sva Bosna od davnina, a najmanje u zadnjh 300 god. zahvaćena manihejstvom. Ova ocjena od strane tolikog broja katoličkih biskupa koji su bili najstručniji i najrelevantniji za ocjenu toga učenja, (jer su decenijama mnogi od njih pratili vjersku situaciju u Bosni), a koja se slaže sa ocjenom koju je nakon istrage preko mreže sveštenika u crkvama na terenu stare Vizantije i Bugarske još oko 950. godine dao carigradski patrijarh Teofilakt. Da se podsjetimo, njegova ocjena je glasila: ... "to je manihejstvo pomiješano s pavlićanstvom." U diskusijama na Koncilu su korišteni grubi nazivi bosanski heretici "bosanska kuga", ali se podrazumijevalo da se sve odnosi na dualizam - manihejstvo.

To što smo pominjali Crkvu bosansku za vrijeme kralja Tomaša nije dovoljno da bi saznali kako je ona nestala. Na Koncilu donijete su odluke o daljoj borbi protiv manihejske "hereze" u Bosni, husita i šizmatika u Srijemu, Banatu, Češkoj i Slovačkoj. Jednom od odluka Koncila iz 1432. godine za specijalnog vizitatora za Bosnu određen je fra Jakov de Marchia[518] (iz Marke) istaknuti inkvizitor koji je u svojim izvještajima u vezi Bosne koristio prave nazive: dualizam i manihejstvo, što je za našu tezu jako važno.

Fra Jakov se odmah sukobio sa bosanskim kraljem Tvrtkom II i otišao u Ugarsku odakle je optuživao kralja Tvrtka II zato što nije imao nikakva uspjeha u borbi protiv maniheja. Ponovo je određen fra Jakov koji je opet svoju aktivnost usmjerio u Ugarskoj, Sremu i Banatu protiv Husita, a u Bosnu nije niti zakoračio, pa je papa Evgenije II 1438. g. za vikara bosanske vikarije i "inkvizitora jeresi" imenovao Ivana de Waaya.

---

[518] Wadding L. Aulas. Minorum sen trium orginum, S. Francisko institorum, Roma 1731 - 1886, preuzeto od D. Dragojlović, Krstjani i jeretička crkva ... str. 95.

No sve su to još uvijek kao i stoljećima prije bile samo puste želje rimskih papa, Ugarskog dvora i franjevaca u Đakovu tamo u drugoj državi izvan Bosne. Manihejska Crkva bosanskih krstjana suvereno je vladala vjerskim životom i brojnim političkim poslovima u Bosni sve do oko 1453.g.

U takvoj situaciji bosanski kralj Tvrtko II se poslužio diplomatijom ranijih bosanskih vladara: bana Kulina, Mateja Ninoslava, Stepana II, te kralja Tvrtka I i drugih. Sve lijepo je pričao o katolicima, posebno kad je htio oženiti Doroteju, rođaku ugarskog kralja Žigmunda, pa su neki istraživači donekle povjerovali da je on prokatolički orijentiran, što nije tačno. On je bio pravi nasljednik politike svoga oca kralja Tvrtka I Kotromanića, posebno u vezi vjere.

Koncil je često održavao sjednice. Na jednoj od njih 1433. god. kardinal Ivan Stojković je izjavio da je: "prilika da se bosansko kraljevstvo koje je više od 400 godina zaraženo manihejskom jeresi, dovede u krilo katoličke crkve", nakon čega je Koncil dao saglasnost baš njemu da uz pomoć Dubrovčana preuzme inicijativu prekrštavanja Bošnjana maniheja.[519]

Zato je Koncil iduće 1433. godine uputio kardinala Ivana Stojkovića u Dubrovnik da uz pomoć Dubrovčana povede akciju za prekrštavanje krstjana u Bosni.[520] Međutim, Dubrovčani su ga upozorili da je njegova zamisao neostvariva o čemu je dubrovački hroničar Jakov Lukarević zapisao da je bosanski kralj okružen priorima Crkve bosanske koji su ljuti protivnici preobraćanja krstjana u katolike. O tadašnjem vremenu citiraćemo J. Šidaka gdje kaže: "prema tome o padanju ugleda i uticaja Crkve bosanske u 20-im i 30-im godinama ne može se govoriti. Do neke promjene u tom pogledu dolazi u 40-im godinama i to vrlo postepeno, a odlučan zaokret nastaje tek u šestom desetljeću neposredno pred sam pad bosanske države."[521]

Kao što u nauci još uvijek nema jedinstvenog mišljenja o početku rada dualista i nastanku Crkve bosanske, tako nije u potpunosti jedinstveno mišljenje o njihovom nestanku. Ono što nije sporno je da među ostalim uzrocima njenog nestanka dva su dominantna:

1. Žestoke akcije nasilnog pokatoličavanja Bošnjana-krstjana pripadnika Crkve bosanske, koje su uslijedile nakon iznuđenog prelaska bosanskog kralja Stepana Tomaša iz **krstjana u kršćane** - katolike. Prema onome što najnovije znamo to je on učinio za spas Bosne koja se našla u škripcu, u najvećoj opasnosti u njenoj dotadašnjoj historiji između dvije jake države Osmanskog carstva i Ugarske koje se već oko dvije decenije bore koja će je prva osvojiti i dočepati se njenih ljudskih i materijalnih potencijala, te ih upotrijebiti za njihov međusobni obračun.

519 J. Šidak, CD, str. 79 i 94.
520 EJ sveska II, JLZ Zgb., 1982., str. 173.
521 J. Šidak, CD, str. 273.

2. Odlučnost Rimske kurije da tad ili nikad povede organizirane akcije za pokatoličavanje krstjana i "konačno" zavede katoličanstvo u Bosni došla je do punog izražaja. Jer sve što je ranije rađeno nije pomoglo, čak ni česte prijetnje krstaškim ratovima. Ovoga puta procjena Rimske kurije je bila tačna da joj se bosanski kralj i njegov narod - Bošnjani neće moći oduprijeti s obzirom na najtežu vojnu i političku situaciju u kojoj mu se Bosna našla.

Rimska kurija na čelu s papom, normalno, morala je sabrati sva ranija iskustva iz neuspjelih pokušaja uvođenja katoličanstva u Bosni iz 1203., 1232.-1239., 1249., i za vrijeme najpotpunije pripreme i izvođenja križarskog rata protiv Tvrtkove Bosne 1363. godine.

Poslije brojnih ranijih neuspjelih pokušaja ponovo je ona poduzela snažne akcije da se ta duboko ukorijenjena Crkva bosanska privede snagom odluka Baselskog katoličkog koncila 1433. god. zapadnom kršćanstvu. Smatralo se da će to moći u situaciji kad na dijelove Istočne Bosne već pritiskaju Osmanlije. "Uplašeni od Osmanlija i islama državno vođstvo na čelu s kraljem prići će katoličanstvu, a onda će i narod za njima." Ocijenili su rimski papa i Rimska kurija.

I da ponovimo vrlo važnu tezu:

Rimska kurija i toliki nadbiskupi i biskupi na Koncilu znali su gdje treba najprije udariti. Treba najprije pokatoličiti vladara, zatim upravljački sloj države, a "onda će s narodom biti lakše". Prilika se pružila treba ucijeniti Stepana Tomaša koji hoće po svaku cijenu postati kralj i to u situaciji kad je Bosna pod žestokom opasnošću od osmanskih Turaka.

Naredne godine Koncil u Baselu, na zahtjev ugarskog kralja, potvrdio je ranije obaveze franjevcima bosanske Vikarije u Đakovu, da i oni idu u Bosnu..." U hronikama Baselskog koncila sačuvane su dvije izjave termopilskog biskupa Nikole: "maniheji Bosne mogli bi se privesti u krilo katoličke ckrve".

Tokom i nakon brojnih rasprava i diskusija na Baselskom koncilu gotovo u cijeloj Evropi za krstjane Crkve bosanske odnosno za njene vjernike koristio se naziv maniheji. Jer je taj najvisočiji katolički forum ocijenio da oni jesu maniheji. Upravo onakvi protiv kakvih je još sv. Augustin napisao poznati spis.

"Papa Eugen IV nakon dugogodišnjeg proučavanja sažeo je u poznatom pismu svom legatu za Bosnu 1445.g. manihejsko učenje u nekoliko kratkih članaka, a i kardinal Ivan Torquemada napisao je svoj spis "symbolum veritatum fidei" g. 1461. "pro informatione Manicheorum."[522]

Tvrdili su naime da se "pravi kršćani" razlikuju od Grka pravoslavaca, *Bošnjana maniheja* (krstjana), Arijana i drugih koji se hvališu kršćanskim imenom, upravo po tome što ne slijede samo "zakon božji" nego i uredbe

[522] Pismo pape Eugena IV vidjeti D. Farlati, Illyricum sacrum IV 257/8.
- Potpuni tekst Torquemadina traktata objavljen je u originalu D. Kamber, kardinal Torquemada i tri bosanska maniheja, Croatia sacra 3, Zagreb, 1932. i p.o.

svetih otaca." Dakle, na tom čuvenom Koncilu se Bošnjani stavljaju odmah pored Grka. Šta su Grci naravno svako zna više hiljada godina star narod, a šta su Bošnjani u tom kontekstu, razumije se **narod**. Na Koncilu se pravilno i precizno izgovara "hereticum Bosnenses" heretički Bošnjani. Odnosi se precizno na **narod** Bošnjani, nisu katolici nego heretici, nemaju katoličku crkvu, nego imaju "Crkvu bosansku".[523]

Dakle, Grke i Rašane tretiraju kao šizmatike (pravoslavce) a Bošnjane kao maniheje (krstjane). Eto nam dragocjenih dokumenata Baselskog katoličkog koncila. Da se narod u Bosni naziva Bošnjani i da im je vjera manihejska.

Dalje, pored dokumenata sa koncila u Baselu iz 1431.-1439. g. u kojima se na više mjesta, kako smo naprijed naveli, spominju Bošnjani uporedo sa imenima Grci i Rašani. Bošnjane spominje i srijemski biskup Jakov de Marchia i to 1437. g. u svom odgovoru na pet preporučenih pisama o njegovom radu u Srijemu, od 18.07.1437. godine. On spominje na jednom mjestu toga pisma Bošnjane "uz Rašane, gdje između "različitih hereza" izdvaja napose (singulariter) husitska kao glavni predmet inkvizitorova uspješnog rada. ... O bosanskim hereticima govori se... u drugom pismu srijemskog biskupa (koje je u cjelosti prepisao bosanski biskup iz Đakova, koji nikad nije ni zakoračio u Bosnu, dodao H.Z.). Ta pisma su uručena osobno prisutnom inkvizitoru... činjenica da se "Bosnenses" Bošnjani navode upravo samo u tim tekstovima, a da ih nema u prvom pismu srijemskog biskupa (15. III), izravno upućenom papi, niti u pismu Ladislava Moravičkog ne može se mimoići kao nevažno... Pitanje proširenosti bosanske hereze na području Srijema ostaje i dalje otvoreno." [524]

Vjerovatno se radi o tome da su biskupi srijemski i bosanski iz Đakova nastojali sakriti od pape da se "bosanska hereza" proširila i po Srijemu.

Nas, dakako to sada ne zanima, jer to je druga tema. Nama trebaju dokumenti u kojima se spominju imena Bošnjani i dobri Bošnjani, te da je njihova vjera manihejska.

- Najnovije izdanje spomenutog traktata priredili su Nicolas López Martinez i Vicente Proano Gil u seriji Pubicaciones del Seminario metropolitano de Burgos, Ser.B. vol. 3 Burgos, 1958.g.,147. Za razliku od D, Kambera koji je Torquemadin spis objavio na temelju jednog od dvaju rukopisa u Vatikanskoj biblioteci, ovo kritičko izdanje priređeno je na temelju obaju spomenutih rukopisa i jednog rukopisa u pariskoj nacionalnoj biblioteci koji su svi prepisali još u XV stilјeću. Kao podloga upotrebljen je najispravniji od tih triju tekstova, Vat.lar. 974, koji je u izvatcima objavio već F. Rački, 1882.g.
Citati i fn preuzeti od j. Šidak, Studije o Crkvi bosanskoj str.95.
Za one koji žele objektivnu istinu i potvrdu da je Crkva bosanska bila manihejska ovo jesu jedni od krunskih dokaza.

[523] J. Šidak, CD, str. 286.

[524] Ibid, CD, str. 289.

Jedna od najglavnijih odluka istog je da se uništi Crkva bosanska, tj. da se odlučno započne dobrovoljno i nasilno pokatoličavanje Bošnjana. Na temelju te odluke Baselski koncil 1443. godine pokreće akciju da "bosanske heretike privede crkvenom jedinstvu".

Mislim da sam u potpunosti u pravu što sam se opredijelio da uzmem za relevantne i primarne navedene dokumente **koji su Crkvu bosansku ocijenili i definirali manihejskom**, da konačno napustimo neutemeljene teorije o patarenima ili bogumilima iako su to izdanci manihejstva. Zato su ocjene učesnika Baselskog katoličkog koncila kad se dodaju ranijim ocjenama Rimske kurije i trojice na više mjesta citiranih rimskih papa vrlo važne.

Kako vidimo Baselski koncil krstjane u Bosni i Hercegovini definira kao čiste maniheje. Postoji još više dokaza iz toga vremena da su to maniheji. Jedan od izuzetno važnih, a i neoborivih je pomenuti spis kardinala Ivana Torquemade iz 1461. godine. Spis je sačinjen na osnovu podataka franjevaca iz Bosne toga vremena. **Navedeni spis napisao je autor značajne Summae protiv bosanskih maniheja 1461. godine gdje je učenje Crkve bosanske prikazano kao pravi i dosljedni manihejizam.** Onda je pomenuti kardinal i svoj spis sastavio "contra regni Bosne errores".

Imamo pouzdane podatke da je katolički Koncil 1439. godine nakon 8 godina kontinuiranog zasjedanja zaključio da je cijela Bosna manihejska; da je rimski papa Pio II 1459. g. u više navrata konstatirao isto na osnovu izvještaja franjevaca da je Bosna manihejska; da su tačne tvrdnje kralja Tomaša Nikoli Modruškom da je u zemlji većina maniheja.

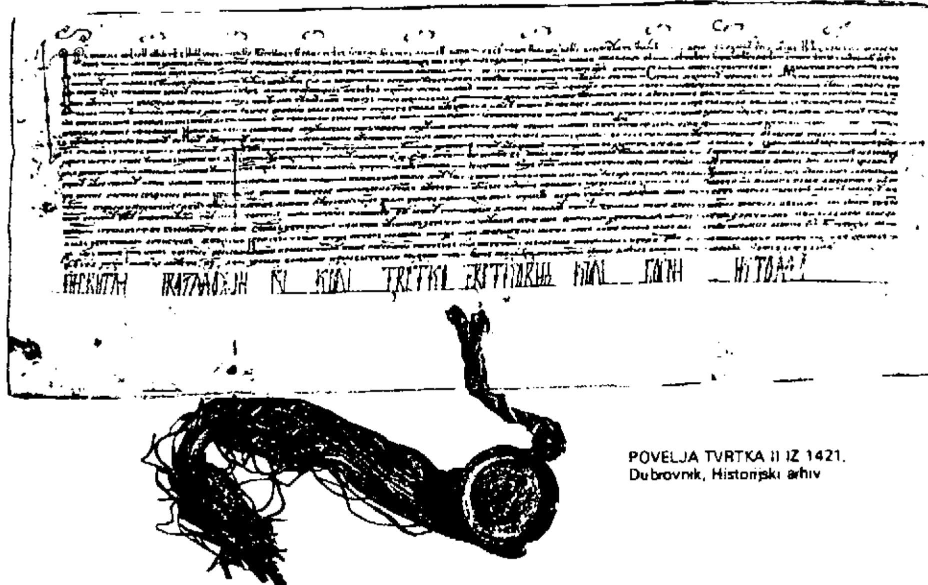
Mislimo da najveću vrijednost za dokaz da su bosanski krstjani zapravo maniheji ima onaj kada visoko naobrazovani i vjerovatno najupućeniji čovjek toga vremena u pitanjima religije **Enio Silvio Piccolomini (papa Pio II)** ističe i piše: "**U Bosni su mnogi maniheji**, koji su, i pored toga što izjavljuju i traže da se na njih gleda kao na kršćane, stvarno daleko od kristovog zakona", dokazujući to pisanjem Aurelija Augustina... kad se manihej Felix u svojim disputacijama sa Augustinom potpisivao ne samo kao manihej nego i kao Felix christijanus, a isto tako se u Bosni još od najranijih vremena često nailazi na imena poslije kojih stoji krstjanin kao što su Hval krstjanin, Radoslav krstjanin i mnogo takvih i to u poveljama, evanđeljima, na stećcima.[525]

Dakle, kad se ocjena pape Pia II doda brojnim argumentima navedenim u ovoj knjizi, onda sumnji da su vjernici Crkve bosanske - krstjani zapravo maniheji gotovo da nema mjesta.

---

[525] S. H. Alić, CD, str. 172., posebno vidi njegove fn br. 60,61,62,63, i 64. na navedenoj strani.

Kako cjelokupno dosadašnje istraživanje u ovoj knjizi pokazuje gotovo svi Bošnjani (cijeli narod Bosne i Hercegovine) su pripadnici manihejske Crkve bosanske. Takva ocjena je uglavnom svih dotadašnjih rimskih papa, posebno pomenutog Baselskog katoličkog koncila koji je u prekidima trajao od 1431.-1449. godine. To jeste bio ekumenski crkveni sabor, radi provođenja reformi i eventualnog ujedinjenja svih crkava u jedinstvenu kršćansku crkvu na čelu s rimskim papom. Bila je velika propaganda u cijeloj Evropi da se katoličanstvo uzdigne što je više moguće, pri čemu je jako zasmetalo postojanje Crkve bosanske, te je konačno trebalo uništiti.

POVELJA TVRTKA II IZ 1421.
Dubrovnik, Historijski arhiv

Dakle, postavlja se pitanje gdje su one hiljade Bošnjana maniheja za koje Barbuči u izvještaju citira kralja Tomaša da ne smije poći u rat protiv Turaka zbog one većine maniheja "koji više vole Turke-Osmanlije nego kršćane"? Razumije se da su veliki dio pobjegli na teritorije Istočne Bosne i Hercegovine koje su od 1448.-1453. osvojili Osmanlije, a nakon što su 1463. g. srušili Bosansku državu, ti izbjegli Bošnjani su se vratili na svoja imanja i posjede i to mnogi vjerovatno već kao muslimani.

UZROCI NESTANKA MANIHEJSKE CRKVE BOSANSKIH KRSTJANA I ZAJEDNO SA NJOM SREDNJOVJEKOVNE DRŽAVE BOSNE

Vratimo se još na analizu uzroka propasti manihejske Crkve bosanske. Glavni uzroci nestanka Crkve bosanske jesu višegodišnji napadi katolika i posebno slom njenog glavnog stupa države Bosne.

Historijska je činjenica da u Bosni do oko dvije decenije prije dolaska Osmanlija nije bilo jakog uticaja katoličke crkve, pravoslavne takođe. One nisu imale svoja sjedišta, centre u Bosni izuzimajući manastir Mileševo. Djelovale su iz drugih država: Ugarske i Srbije. Ali prilike su se promijenile. Veliko je pitanje da li su i sami bosanski kraljevi Stepan Tomaš i njegov sin Stepan Tomašević ikad u duši postali katolici. Borili su se da sačuvaju Bosnu od Ugara i od Osmanlija i zato pod tim pritiskom prešli u katolike.

Bosna se više nego ikada u prošlosti našla u škripcu, tj. u opasnosti da bude okupirana ili od Osmanlija ili od Ugara. Ali kasnije sve više od Osmanlija.

Pogrešna mišljenja pojedinih autora o nestanku Crkve bosanske

Postoji više teza o nestanku Crkve bosanske, naučno utemeljena nije gotovo ni jedna.

Obratimo pažnju na jednu od neutemeljenih teza kao što je ona dr. Borisa Nilovića: "U srednjovjekovnoj Bosni i nije bilo državne vjere... nego su se neprestano kroz stoljeća za primat sporile tri vjeroispovijesti: katolička, pravoslavna i patarenska.

Tu prije svega mislimo na vrijeme Stepana II i Tvrtka I (XIV stoljeće) kada su njihovim osvajanjima u sastav bosanske države ušle oblasti sa crkvenom organizacijom i vjernicima katoličke i pravoslavne crkve. Ovim je bosanska crkva prestala biti dominirajuća crkvena organizacija u zemlji. Ona se vremenom svela na uski krug "savršenih", "pravih krstjana koji grijehe ne ljube"... dok pred kraj srednjeg vijeka Pravoslavna i Katolička crkva nisu osvojile teren i počele dublje kristijanizirati bivše vjernike Crkve bosanske."[526]

On dakle početak nestanka Crkve bosanske vidi u vrijeme Stepana II i Tvrtka I kad su oni osvojili dijelove zapadne Srbije, (među kojima i današnji Sandžak), te dijelove Hrvatske i Dalmacije - oblasti sa crkvenom organizacijom i vjernicima katoličke i pravoslavne crkve, itd., itd..

Vidimo da ova njegova teza pada sa navedenim podacima Nikole Barbučinija koje je citirao kralja Tomaša i u spisu pape Pia II pisanim 1465. g. odmah nakon pada Bosne i naravno sa svim naučnim činjenicama navedenim u poglavlju o progonu i uništavanju krstjana - pripadnika Crkve bosanske, ali najviše ga obara malo ranije apostrofirana analiza N. Klaić o odnosu Stepana II i Tvrtka I Kotromanića prema Crkvi bosanskoj.

Što se tiče vremena kad je Tvrtko I osvojio dijelove hrvatskih i srpskih zemalja poznato je da je upravo tada Crkva bosanska bila najjača i važila za državnu vjeru, Tvrtko I ju je nazivao "dar Božiji" te su se procesi mogli odvijati

[526] Dr. Boris Nilević, koautor u knjizi Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata, Sarajevo, 1994. god., str. 45.

u obrnutom smjeru, tj. da ona uz pomoć državne moći utiče na potčinjeno stanovništvo osvojenih područja. No važnije je sljedeće: Poslije smrti Tvrtka I ugovorima u Đakovu 1393. i 1394. godine Bosna se odrekla prava na dijelove Hrvatske i Dalmaciju.

Dakle nije osnovana tvrdnja Borisa Nilevića da se Crkva bosanska "svela" na uski krug "savršenih", nego su egzodusima od 1453.-1459.g. prethodile planirane snažne akcije papa, franjevaca i pristalica kralja Tomaša. Planirane akcije prekrštavanja krstjana pripadnika Crkve bosanske u kojima je izvjestan broj nasilno prekršten u katolike, najveći broj se povukao u kriptomaniheje a oni koji nisu htjeli prognani su ili ubijeni. Sve one grubosti inkvizicije o kojima smo podastrli dokaze otjerale su najveći broj Bošnjana u naručje islama.

Postavlja se pitanje kuda su mogli da bježe? Gdje su otišli oni koji su prognani iz svojih kuća, sela i gradova?

Razumije se na zapad u Hrvatsku ili u Dalmaciju nisu mogli jer tamo su katolici, na sjeveru preko Save Slavonija je pod Ugarskom. Mogli su samo u dva pravca: u Hercegovinu kod hercega Stjepana i u one dijelove Bosne koje su od 1448.-1453. godine dio po dio već bili zaposjeli Osmanlije i osnovali Bosansko krajište.

VJEROVATNO OSAMNAESTI VLADAR BOSNE BOŠNJANIN KRALJ STEPAN TOMAŠEVIĆ (1461.-1463.)

Protivmanihejsku politiku nastavio je njegov sin i nasljednik kralj Stepan Tomašević (1461.-1463) do pada Bosne.

Bosanskog kralja Stepana Tomaša naslijedio je njegov sin Stepan Tomašević - **osamnaesti vladar** Bosne koji se odmah pomirio sa hercegom Stjepanom. Došao je u jako teško vrijeme, kad su Bošnjani bili jako razjedinjeni. Najviše ih je rastakalo skriveno nezadovoljstvo "na silu pokrštavanih maniheja-krstjana, koje je zabilježio Nikola Modruški koji je stanje ocijenio za vrijeme svoje posjete Bosni 1462. godine.

"Nasilna pokrštavanja i rigorozna proganjanja dovela su bogumile do prisnijih odnosa s Osmanlijama. To svjedoči i zapis savremenika tih zbivanja modruškog biskupa Nikole koji piše: "Dok se tako zbivalo Turčin osvoji čitav Ilirik, koji se odavno zove Bosna. U tome su ga podupirali manihejski raskolnici koji su bili pokršteni protiv svoje volje i kojima je bosanski kralj bio povjerio najutvrđenije gradove svoga kraljevstva nebili dobročinstvima i častima stekao njihovu vjernost ..."[527]

[527] Mehmedalija Bojić, CD, str. 38.

Stepan Tomašević je naravno Bošnjanin kao i svi dotadašnji vladari Bosne, ali nažalost posljednji član dinastije Kotromanića i posljednji vladar - kralj srednjovjekovne države - Kraljevine Bosne.

Rođen u očevom prvom braku sa krstjanicom Vojačom.

Situacija kad je stupio na prijesto bila je u Bosni dramatična. Bosna je bila praktično napuštena i od Ugara i od Mlečana čak i od Rima, prepuštena sama sebi. Bošnjani beskrajno nezadovoljni i uvrijeđeni na Rimsku kuriju i katoličanstvo uopće, te na Ugarsku državu i franjevce zbog nasilnog pokatoličavanja koje je istim intenzitetom ako ne i još većim nastavio i Stepan Tomašević, najvjerovatnije zato što se još uvijek nadao da će papa pokretnuti susjedne, pa i evropske zemlje da mu pomognu da se odbrani od Osmanlija.

Iz takve dramatične situacije napisao je poznato takođe dramatično **pismo papi** Piu II koje su odnijeli dva dobra Bošnjanina da mu što vjernije prikažu realnu opasnost koja prijeti Bosni i Bošnjanima, te kako bi ih mogli spasiti samo udruženih nekoliko evropskih država.

Radi velike historijske vrijednosti i kvaliteta toga pisma - primarnog historijskog dokumenta priložit ćemo ga cijelog.

Pismo Bosanskog kralja Stepana Tomaševića rimskom papi Piu II 1461. god.

"Bosanski kralj, tvoj sin, sveti oče - iznosili su kraljevi poslanici- posla nas k tebi i zapovjedi nam da ti u njegovo ime kažemo ovo: Obavješten sam da turski car Mehmed namjerava prije idućeg ljeta s vojskom krenuti na mene i da je za to sve pripremio. Tolikoj sili neću se moći sam oduprijeti. Već sam zamoliko Ugre i Mlečane i Jurja Arbanasa (Kastriotu) da mi pomognu. To isto molim i tebe. Ne tražim zlatnih brda, ali bih rado, da moji neprijatelji i moj narod znade, da ćeš mi i ti priteći u pomoć. ***Ako moji Bošnjani vide da neće u ovom ratu biti sami, jer će im i drugi pomoći, hrabrije će se boriti, a ni Turci se neće usuditi krenuti na moju zemlju,*** *pošto su prilazi u nju veoma teški, a tvrđave na mnogim mjestima neosvojive i sprečavaju da se lahko uđe u moje kraljevstvo.*

Tvoj prethodnik Eugen nudio je mome ocu krunu i HTIO je u Bosni podići biskupske crkve. Otac je to odbio kako protiv sebe ne bi izazvao mržnju Turaka, pošto je bio tek odnedavno katolik, a nije još bio izgnao heretike *iz kraljevstva. Ja sam, pak, kao dijete kršten i učio sam latinsku knjigu, i čvrsto sam prihvatio kršćansku vjeru pa se ne plašim čega se plašio moj otac. Zato želim da mi pošalješ krunu i svete biskupe, što će biti znak da me nećeš ostaviti ako izbije rat. Združen s tobom podanicima ću donijeti veće pouzdanje, neprijatelju strah.*

Za života moga oca bio si naredio da mu se pošalje oružje koje je bilo sakupljeno za križarsku vojnu, pohranjeno u Dalmaciji pod nadzorom Mlečana, ali to nije bilo po volji mletačkom vijeću; zapovjedi da se sada meni pošalje. Sada ćeš valjda naći više odziva, pošto i Mlečani drugačije misle, te kako se čuje, namjeravaju navijestiti rat Turcima. Još te molim da pošalješ također poslanike u Ugarsku koji će kralju preporučiti moju stvar i nagovoriti ga da združimo vojsku i zajedno pođemo u rat. Jedino se tako može spasiti Bosna, inače će sasvim propasti.

Turci su u mom kraljevstvu podigli nekoliko tvrđava i ***prema seljacima pokazuju se dobri, obećavajući im da će svaki od njih biti slobodan koji njima pređe.*** *Neki seljaci u sve to vjeruju i ne razumiju da je to turska prijevara, te misle da će pod njim zaista biti slobodni. Puk će se zaveden tim obećanjima lahko odmetnuti od mene. Ni vlastela se neće moći održati dugo u svojim gradovima ako bude ostavljena od seljaka.*

Kada bi Mehmed samo moje kraljevstvo želio, i ne bi smjerao dalje osvajati, onda bi me mogao prepustiti sudbini, te ne bi trebalo uzbuniti ostalo kršćanstvo radi moje obrane. Ali nezasito vlastoljublje nema granica; poslije mene napast će Ugarsku i Dalmaciju, koja je pod Mlečanima, pa će preko Kranjske i Istre napasti Italiju, jer i njom želi zavladati. I o Rimu često govori, srce ga i onamo vuče. Ako on nemarom kršćana osvoji moju kraljevinu, naći će u njemu najprikladniju zemlju i najbolje mjesto, da ispuni svoju namjeru. Ja prvi očekujem stradanje, a za mnom će Ugri i Mlečani i ostali narodi iskusiti svoju sudbinu, a neće ni Italija biti na miru, kako je neprijatelj odlučio. Ovo je sve tačno i sigurno što ti dojavljujem, i nećeš kasnije moći reći, da nisi bio obaviješten i da mene zbog nemarnosti obijediš.

Moj je otac tvome prethodniku Nikoli i Mlečanima prorekao nesreću Carigrada, a nije mu se vjerovalo. Kršćanstvo je na svoju veliku štetu izgubilo carski grad, sjedište patrijaršije i stup Grčke. Sada ja sebi proričem. Ako mi vjerujete i pomognete, spasit ću se; inače ću propasti, a sa mnom i drugi. Ovo ti Stepan poručuje, a ti, koji si na čelu kršćanskog svijeta, pomozi mi i djelom i savjetom".[528]

Papa je saslušao kraljeve poslanike i na ovakve riječi nije mogao ostati ravnodušan. Rekao im je da prenesu svome kralju da će učiniti sve za spas Bosne, da će mu po svom legatu poslati krunu koji će ga okruniti u njegovo ime, nakon čega će ostati na kraljevom dvoru da mu bude od pomoći.

---

[528] Sačuvano je u memoarima samog pape Pia II (1405. - 1464.). Sadržaj pisma i fusnote preuzeti su od Envera Imamovića, Korijeni Bosne i Bosanstva, Sarajevo, str. 326 - 327. Zatim, Suvremeni Gobelinus kod S. Katona: Historia critica Regni Hungariae, XIV, p. 491-494.; M. Orbini, Kraljevstvo Slovena, Beograd, 1968., p. 372-374.; Prijevod na bosanski jezik kod Franje Račkog: Bogomili i patareni, Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, VIII Zagreb, 1869., p. 168-170.

Za našu temu od najvećeg su kapitalnog značaja iz toga nezaobilaznog dokumenta sljedeće rečenice:

1) "Ako moji **Bošnjani** vide da neće u ovom ratu biti sami, jer će im i drugi pomoći hrabrije će se boriti, a ni Turci se neće usuditi krenuti na moju zemlju..."

2) "Tvoj prethodnik Eugen nudio je mome ocu krunu i htio je u Bosni podići biskupske crkve. Otac je to odbio pošto je bio tek od nedavno katolik, a nije još bio izgnao heretike iz kraljevstva..."

3) "Ja prvi očekujem stradanje, a za mnom će Ugri i Mlečani i ostali narodi iskusiti svoju sudbinu..."

Treba li nam bolji dokaz od navedenog dijela pisma, da se i tada uoči odnosno u momentu pada Bosne 1463. g. njen **narod** kao i vijekovima ranije nazivao Bošnjani. Dakle, nikakvi Srbi, nikakvi Hrvati se ni u ovom krucijalnom dokumentu ne spominju. Nema pomisli da je to bilo po čemu bilo kada historijski bila srpska, odnosno hrvatska zemlja. Bosna je, dakle, zemlja Bošnjana od dolaska Slavena i Avara na njene prostore kako smo objasnili u prvom dijelu ove knjige. A koliko stotina hiljada nevinih života, koliko je nevine krvi proliveno u bratoubilačkim ratovima (1875.-1878.), (1912.--1918.), 1924., (1941.-1945.), (1992.-1995.) zbog lažnih tvrdnji da je Bosna i Hercegovina srpska, odnosno katolička, odnosno hrvatska zemlja.

Rečenica citirana pod brojem 2) nam zorno potvrđuje brojne navode ranijih izvora da u Bosni ni tada nema biskupske crkve, da je Tomaš tek od nedavno katolik, a nije još bio izgnao heretike iz kraljevstva.

Rečenica citirana pod brojem 3) nam također zorno potvrđuje da on u svojoj svijesti ima potpuno ispravan pojam narod. To insistiram radi toga što jedan broj autora misli ili natura da je to doba kad se od Južnih Slavena još nisu bili formirali narodi, da su to bile neke slabo povezane plemenske zajednice i slično. Tako pričaju kad su u pitanju Bošnjani. Međutim kad se povede razgovor o Srbima ili Hrvatima onda oni tvrde da su oni narod maltene još prije dolaska na Balkansko poluostrvo.

Međutim, nadam se da sam u ovoj knjizi priložio dovoljno argumenata da su Bošnjani isto onoliko star narod koliko Srbi u Srbiji i Hrvati u Hrvatskoj.

Treba li da ponovo podsjećam cijenjene čitaoce da ovim ne želim niti za jotu da se umanje prava današnjih bosanskohercegovačkih Srba i Hrvata. Naprotiv, kada doznamo istinu steći ćemo sve psihološke, sociološke i političke uslove da se međusobno na pravi način uvažavamo. Današnji bh. Srbi i bh. Hrvati nisu krivi što su indoktrinirani.

XIV

PAD KRALJEVINE BOSNE 1463. GODINE, DRŽAVE BOŠNJANA STARE OKO ŠEST STOTINA GODINA

Tomaševa "izdaja" vlastite vjere bila je dakle iznuđena, a zatim i dijela velikaša koji su ga morali slijediti. To je Crkvu bosansku lišilo historijskog višestoljetnog saveznika-vladara bosanske države, te se ona sredinom XV stoljeća obrela potpuno izolovana i na kraju nemoćna.

Mnogo je, dakle, veća vjerovatnoća da je papa angažovao zapadne zemlje da pomognu odbranu Bosne (onakve kakva je bila nedirajući u više stoljetno jedinstvo Crkve bosanske i državnog sistema). Bošnjani bi bili jedinstveni, odlučni i čvrsti u njenoj odbrani od Osmanlija. Onako kako su postupili odvojili su državu od naroda zbog genocida na njegovu Crkvu bosansku. Bošnjane su demoralizirali i razjedinili i desilo se kako se desilo. **Kraljevina Bosna je pala**. A onda su sa sebe tobože skinuli krivicu proglasivši krivim maniheja Radaka što se nije bolje borio u odbrani tvrđave Bobovca. Prikrivajući sve svoje grijehe navedene argumentirano u ovoj analizi pisali su bajke kako je "Bosna šapatom pala". A nisu htjeli vidjeti da je pad Bosne realno bio posljedica njihovog genocida na Bošnjane vođenog u zadnje dvije decenije "bosanske samostalnosti" i neispunjenja nijednog obećanja da će joj pružiti pomoć.

Kralj Stepan Tomašević se uzalud obraćao svima okolnim vladarima za pomoć. Čak je u pregovorima s ugarskim kraljem Matijašem Korvinom[529] 1462. godine prihvatio njegovu vrhovnu vlast nad nekoliko gradova u sjevernoj Bosni i dao mu veći iznos novca nadajući se da će mu pružiti pomoć kad ga napadnu Osmanlije. Na njegovu žalost kad je početkom maja 1463. g. sultan Mehmed II Fatih proslavljeni osvajač Carigrada krenuo sa jakim snagama Osmanlija nije bilo nikakve pomoći niti iz Rima, niti iz Mletačke niti iz Ugarske pod kojom je Hrvatska još od 1102.g. Mnogi su se bošnjanski knezovi sa svojim vojskama predali bez borbe, jer su procijenili da se nasilno pokatoličeni Bošnjani neće boriti, naprotiv, mnogi su jedva čekali da im Osmanlije donesu oslobođenje od katoličke inkvizicije i prozelitizma. Najglavniju bosansku tvrđavu nakon malo otpora predao je njen komandant Radak, nasilno pokatoličeni manihej. Kralj Stepan Tomašević je iz opkoljenog Jajca uspio da pobjegne u Ključ, ali Osmanlije su ga ipak stigli i

---

[529] E. Imamović, Korijeni Bosne i bosanstva, Sarajevo, ratne 1995. g., str. 328-329.

uhvatili. Doveli su ga sultanu u Jajce gdje su ga natjerali da naredi da se i ostali gradovi i velikaši predaju, zbog toga što je godinama iskazivao neprijateljstvo prema Osmanlijama. Sultan Mehmed II je naredio da se pogube kralj i njegov stric Radivoj, te onaj dio zarobljene vlastele za koju su Osmanlije još od 1443. godine znale da su slijedili najprije kralja Tomaša, a onda i kralja Stepana Tomaševića. Ostatak bošnjanske vlastele je postepeno iz maniheja prešao na islam.

Osmanlije su postepeno osvajale istočne dijelove Bosne i Hercegovine još 1414. i 1421. a sigurno od 1443. godine nadalje

Poslije smrti kralja Tvrtka I sa kraljevinom Bosnom počelo se dešavati slično kao i sa srpskim carstvom nakon smrti cara Dušana.

Bošnjanski kralj Dabiša koji je nasljedio kralja Tvrtka I (1391.-1395.) i njegova žena kraljica Jelena koja ga je nasljedila (1395.-1398.) dopustili su da se vlastela osili baš kao u Srbiji za vrijeme Dušanovog sina i nasljednika Uroša nejakog.

Žestoke sukobe bh velikaša stalno su gledali da za sebe iskoriste i Osmanlije i Ugari koje su često ti velikaši pozivali za arbitre pri rješavanju tih sukoba.

Osmanlije postepeno otimaju dio po dio istočne Bosne i Hercegovine.

U tom periodu (1414.-1462.) koji je dovoljno dug da su se desili prvi dodiri vjernika Crkve bosanske krstjana i islama, odnosno Osmanlija i Bošnjana.

Sandalj Hranić i kralj Tvrtko II (svaki sebe kraljem smatra govorili su Dubrovčani), Osmanlije to koriste i sve više osvajaju istočne dijelove Bosne. Već 1448. godine sagradili su Turhan Emin-begovu džamiju u Ustikolini.

Hoćemo li vjerovati da su Osmanlije na tom području mirovali i sjedili skrštenih ruku?! Naravno da nisu, nego su svu tu situaciju koristili za sebe. Upravo navedeni podaci Nikole Barbučija i pape Pia II te procjene prvo bosanskog kralja Tomaša, a kasnije i kralja Stepana Tomaševića da je ogromna većina Bošnjana manihejske vjere, koji se nadaju da će im Osmanlije pomoći i zaštititi od katoličkog prozelitizma. Oba izvora su iz 1456. do 1461.god., a ubrzo manihejstvo nestaje. Onda rješenje možemo naći jedino u tome da je veliki broj pobjegao u istočnu Bosnu, pa i u današnji Sandžak (zašto ne!) u kojem je uvijek bilo dualista i naravno tamo postepeno prelazili na islam.

DRAMATIČNA ZBIVANJA

"Srednjevjekovna država Bosna nije sama od sebe propala, niti je jednim udarcem noge srušena kao crvotočna zgrada, kako se rugao naš Vladimir Ćorović, odnosno kako su neki neargumentirano pisali da je Bosna "šapatom"

pala bez ijednog topovskog hica ... kako je sultan u Bosni pobijedio prije nego je izvadio mač iz korica, nego je prema onome kako Venecija piše Firenci 14.06.1463. godine pred očima svijeta izgorjelo jedno ugledno kraljevstvo".[530] "Turci su prethodno punih 77 godina od (1386.-1463.) stalno ugrožavali, napadali i potkopavali državu Bosnu, da bi u posljednjem obračunu upotrijebili 150000 do 200000 vojnika. Turska je tada bila najjača velesila koja je prethodno srušila Vizantijsko carstvo ..." [531]

Nezaboravimo da kad mu je došlo vrijeme propalo je i moćno Rimsko carstvo. Upravo deset godina prije pada Bosne propalo i veliko Vizantijsko carstvo pa zašto nebi i Bosna.

Mislim da je dr. Marko Šunjić vrlo korektno i argumentirano opisao kako je propala srednjovjekovna država Bosna.

Korektno je opisao unutarnje slabosti zbog trvenja, nesloge i podjela između kralja Tomaša i hercega Stjepana, između hercega Stjepana i njegovog sina Vladislava, između pojedinih velikaša. Ali nije dovoljno prikazao negativne posljedice izazvane progonima i ubijanjima Bošnjana maniheja tokom nasilnog pokatoličavanja.

Dakle, konačno je moralo doći do pada Bosne.

Osmanskoj sili se nije mogao oduprijeti nijedan narod na Balkanu i Srednjem istoku pa nisu mogli ni Bošnjani, koje su susjedne evropske zemlje prepustile silnom **Mehmedu II El Fatihu.**

Nasilno pokatoličavanje Bošnjana - krstjana vjernika Crkve bosanske sigurno je vrijeđalo dostojanstvo i krajnje štetno uticalo na jedinstvo istih koje je bilo neophodno da se suprostave Osmanlijama. Osmanlije su to od 1414.-1463. godine pomno pratili i čekali da bošnjansko jedinstvo oslabi pa da Bosnu osvoje sa što manje gubitaka u ljudstvu.

Da li su se tada Bošnjani još više razjedinili na katolike, muslimane i pravoslavce i na one još neopredijeljene?

Za kratko vrijeme Osmanlije su osvojili cijelu Bosnu. Vrlo su nepravične i nekorektne tvrdnje hrvatskih nacionalista da je Bosna šapatom pala 1463. godine. Ona se borila preko dvadeset godina. Poštene i korektne ocjene su ne samo moje: Bosna je od rimskog pape i zapadnoevropskih katoličkih zemalja posebno Ugarske i Mletačke republike u kritičnom času prepuštena samoj sebi. Obećanja davana kraljevima Stepanu Tomašu i Stepanu Tomaševiću nisu ispunjena, **pa je prema tome Bosna tada zapravo izdata. To su prelomni događaji, čije se posljedice osjećaju i sada**. Upitajmo se kako je to nasilno pokatoličavanje moglo da se odrazi na Bošnjane? Naravno

530 Dr. Marko Šunjić, koautor u BOSNA I HERCEGOVINA od najstarijih vremena do kraja II svjetskog rata, str. 64.

531 Isto, str. 63.

poražavajuće i zaprepašćujuće pa su se mnogi jako uvrijeđeni vratili svome jatu tj. onima koji su iz krstjana prešli u islam, (mislimo na onaj dio Bosne koji je definitivno ostao pod osmanskom vlašću).

STANJE KOD BOŠNJANA NAKON SLOMA CRKVE BOSANSKIH MANIHEJA (KRSTJANA) 1459. GOD. I BOSANSKOG KRALJEVSTVA 1463.GOD.

Pad Kraljevine Bosne je za njen narod Bošnjane bio najžešći prelomni događaj u njihovoj historiji. Tek od tada je de facto započelo njihovo odlučnije prelaženje u muslimane, katolike i pravoslavce, mada rekli smo u muslimane su prelasci počeli još ranije, ali od fetha je krenulo odlučnije i masovnije. Da li je pad Bosne početak svih tragedija što su se od tada do danas desile teško je odgovoriti. Trebat će još puno naučnog rada.

TERITORIJU DRŽAVE BOSNE OKUPIRALE SU DE FACTO DVIJE VELIKE SILE OSMANSKO CARSTVO I UGARSKA KRAJEM 1463. GOD.

Osmanlije kao i ugarski kralj M. Korvin[532]
su zatekli narod **Bošnjane** *u vjerskom rasulu*!

Kratko o Jajačkoj i Srebreničkoj banovini (1463.-1528.)

Kako je moguće da je izvjestan broj Bošnjana - krstjana prešao u katolike?

U katolike pored navedenih 2000 i neznatan broj koji su prešli ranije najvjerovatnije su prešli oni manihejci Bošnjani koji su do 1528. god. ostali pod Ugarskom. To su ona područja koja je pod kraj 1463. god. osvojio ugarski kralj Matijaš Korvin. Dakle, tek je ugarski kralj Matijaš Korvin 1464. god., omogućio, na područjima nad kojim je uspostavio vlast, nesmetan rad franjevcima da pokatoličavaju Bošnjane. Treba dodati i one Bošnjane koji su prešli u katolike nakon što je Stepan Tomaš prešao i za koje je fra Anđel Zvizdović navodno dobio ahdnamu. Odatle dakle ponajviše potiču katolici u Bosni, ali to su katolici Bošnjani, a ne katolici Hrvati. Potrebno je više da o tome znamo da su to Bošnjani katolici. Ako može biti, odnosno ako je tokom historije mogao biti, Slovenac, Hrvat, Mađar, Albanac, Italijan, Francuz, Austrijanac katolik, zašto nebi mogao biti Bošnjanin (Bošnjak) katolik? Zašto se o ovome više od 100 godina nedovoljno govori i piše!

---

[532] Matijaš Korvin (1440. - 1490.) ugarski kralj od 1458. - skršio samovolju feudalaca i organizirao prvu centralističku državu u Srednjoj Evropi. Uspješnim ratovima zadržao Turke s ove strane Save oko pola stoljeća.

Nakon pada Bosne Osmanlije su polovično ispunili svoj plan od ranije su osvajali dio po dio i osnovali upravnu jedinicu tzv. "Bosansko krajište" u kojem se bilo poodmaklo u izgradnji džamija, bezistana, saraja i karavan saraja. A onda još područja od osvojenog Bosanskog kraljevstva 1463. godine, dijelova Hercegovine, te današnjeg Sandžaka, čije teritorije kako smo ranije napisali je osvojio Tvrtko I u dva navrata 1373. i 1377. godine, da se podsjetimo, te teritorije današnjeg Sandžaka Osmanlije su zatekle u sastavu Kraljevine Bosne. Sve te teritorije osim Jajačke i Srebreničke banovine 1463. godine ušle su u **Bosanski sandžak** sa sjedištem u današnjem Sarajevu. On je bio priključen Rumelijskom ejaletu.[533]

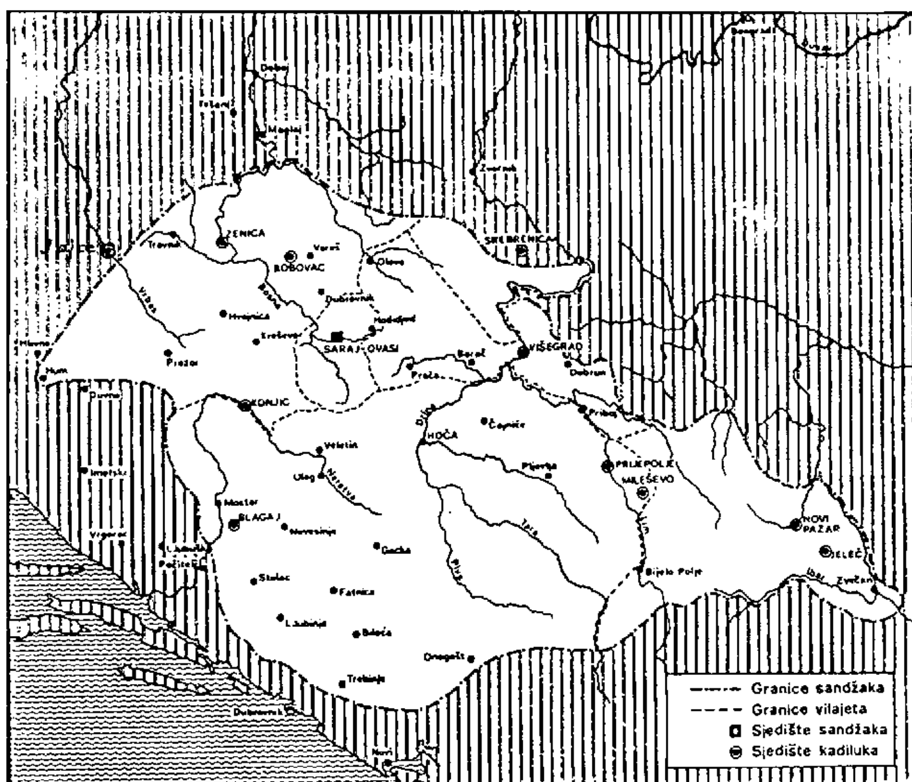
Dakle, Matijaš Korvin (1440.-1490.) ugarski kralj koji je septembra 1463. osvojio od Osmanlija sjeverne i sjeverozapadne dijelove Bosne osnovao je Jajačku i Srebreničku banovinu kao jak pojas za odbranu Ugarske sa južne strane.

Znači, postoji jedna vrlo važna historijska situacija, koja je do sada ostala gotovo netaknuta. Naime, Bosna je krajem 1463. razdvojena na dva dijela. Sjevernu polovinu Bosne zauzeo je M. Korvin. Osmanlije gotovo za pedeset godina nisu mogli otjerati Ugare iz tog dijela Bosne. Oni su tek 1512. osvojili srebreničku banovinu zatim zauzeli Beograd 1521. god., pa tek Jajačku banovinu, 1528., potom Šabac i Mohač i time stvorili uslove za dalje napredovanje preko Panonske nizije ka Budimu i na zapad prema Beču.

Umjesto svađe treba nam naučna analiza o Bosni i Bošnjanima(cima)

533 M.Bojić, CD, str. 39.

BOSANSKI SANDŽAK 1469. GOD.

Izvor: Hazim Šabanović, Bosanski pašaluk, Sarajevo, 1959.g.

Priložena karta Bosanskog sandžaka nam svjedoči da su Jajce, Tešanj, Maglaj, Doboj, Srebrenik i sva ostala područja sjeverno i sjeverozapadno od prikazane granice okupirana od strane ugarskog kralja Matijaša Korvina. Tamo je on osnovao Jajačku i Srebreničku banovinu i uspostavio u njima ugarsku vlast, vlast katoličke države.

Šta se tad desilo sa manihejskom vjerom? U Jajačkoj i Srebreničkoj banovini franjevci iz Đakova, Hrvatske i Ugarske su tek tada dobili odriješene ruke za potpunu primjenu inkvizicijskih metoda za nasilno provođenje katoličkog prozelitizma.

A u Bosanskom sandžaku od Livna, Jajca, Zavidovića do Kosovske Mitrovice se nastavio proces prelaska na islam.

Obje velesile su provodile politiku "čija država toga i vjera".

Dakle, 1463.g. je bila tragično prelomna jer je označila nestanak i države Bosne i Crkve bosanske.

Što se tiče bosanskohercegovačkih katolika oni su, dakle, nastali pokatoličavanjem Bošnjana - krstjana dijelom za vladanja kralja Tomaša i naročito u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini koje su bile pod vlasti ugarskog kralja Matijaša Korvina. Ostali dio Bosne i Hercegovine je bio pod Osmanskom vlasti. Historijska činjenica da je Bosna od kraja 1463. do 1512.-1528., okupirana od dvije velesile različitih vjera. Sjeverni i sjeverozapadni

dijelovi okupirani su od tada najjače **katoličke države Ugarske**, a ostali dijelovi od najjače **islamske države, tj. od Osmanskog carstva**. I druga historijska činjenica da je od 1459. - 1463. **srušena** organizacija Crkve bosanske kad su Bošnjani vjernici te Crkve bili obezglavljeni što je stvorilo uslove da oni što su pod vlasti **katoličke države** dijelom prelaze u katolike, a oni što su pod vlasti **islamske države** nastave prelaziti na islam.

I jedna i druga vjerska organizacija u navedenim velesilama imale su pripremljene kadrove za vjerski rad u Bosni. Sad se još više mogla aktivirati moćna katolička crkvena organizacija iz Ugarske posebno Kaločka katolička nadbiskupija pod čijom je vlasti bila katolička biskupija i Franjevačka vikarija za Bosnu, obje sa sjedištem u Đakovu.

Tek tada su u pravom smislu franjevci iz Ugarske, Slavonije i Hrvatske dobili najbolju priliku da se okome na krstjane i da ih pokatoličavaju. Naravno, stara latinska mudrost cuius regio, illius religio (čija zemlja onoga i vjera) **pravilo da se vjerska pripadnost podanika ravna prema vjeri vladara. Pokoravaj se zakonima zemlje u kojoj živiš.** Ovo je zavladalo u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini za ugarskog kralja Matijaša Korvina. Da li se može dovoljno zamisliti koliki je mogao biti pritisak na Bošnjane manihejce na područjima Jajačke i Srebreničke banovine kada se na njih koncentrirao čitav onaj veliki broj franjevaca i njihovih pomagača koji je bio namijenjen za cijelu Bosnu i Hercegovinu da prave od Bošnjana maniheja Bošnjane katolike.

Ostali dio Bosne i Hercegovine ostao je pod Osmanskom vlasti. Bosna je za navedenih preko pedeset godina bila podijeljena između te dvije velesile. Onda nećemo pogriješiti ako postavimo tezu da je to pogodno vrijeme daljne podjele Bošnjana - krstjana na katolike i muslimane.

Trebalo bi još istraživati da li su te historijske okolnosti pogodovale djelovanju po navedenoj devizi "čija vlast toga i vjera", tj. u dijelu Bosne što je ušao u Bosanski sandžak 1463. god. da Bošnjani nastavljaju primati islam bez prisile, **a u Jajačkoj i u Srebreničkoj banovini milom i možda silom da prelaze** iz krstjana u kršćane. To je period kad su franjevci... kako je napisao Noel Malcolm mogli "zasukati rukave" i pokatoličavati krstjane u navedenim banovinama. Taj period i nije tako kratak. Trajao je preko šest decenija (1463.-1512. i 1528.). Ti franjevci su bili iz Ugarske, Italije, a tek kasnije iz Slavonije, Hrvatske, Dalmacije. Tamo se nastavilo pokatoličavanje započeto još za vrijeme Tomaša.

Nasilno pokatoličavanje započeto za kralja Tomaša se nastavilo u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini

Zbog značaja ponavljam tezu: zavođenje ugarske vlasti na tim područjima konačno je omogućilo franjevcima i drugim katoličkim aktivistima na čelu sa Rimskom kurijom i rimskim papama da pokatoličavaju Bošnjane dotadašnje vjernike manihejske Crkve bosanskih krstjana.

Ali oni što su silom pokatoličeni su dolaskom Osmanlija u navedene banovine nakon 1528.g. i kao katolici, ustvari kriptomaniheji prešli na islam, tako da je do kraja XVI stoljeća većina Bošnjana promijenila upravo i tu vjeru.

Nakon 1529.g. Turci-Osmanlije su potpuno osvojili Bosnu. "Pri tome treba istaknuti da su osvajanja Osmanlija 1528. god. izazvala masovne seobe stanovništva iz navedene dvije banovine, pa su franjevci pošli u Sloveniju, Srijem i Ugarsku kao duhovni pratioci svojih iseljenih vjernika."[534]

Izvjestan broj su dospjeli u današnju Poljsku i Češku o čemu svjedoče nazivi mjesta Bosna, Bohnia kod Krakova i kod Brna naselje Bosna.

Radi se dakle o Bošnjanima katolicima kad je vjerovatno većina otišla preko Save iz one dvije banovine.

Hrvatska nacionalistička osvajačka propaganda o tim izbjeglicama piše tako što ih bez imalo ustezanja naziva Hrvatima. To stvarno nisu bili Hrvati nego nedavno pokatoličeni Bošnjani. I stvarno gdje su u njihovim napisima Bošnjani (Bošnjaci) katolici. Zašto se u zadnjih 140 godina malo spominju Bošnjaci katolici. To bi bilo pravilno jer bismo naučno mogli elaborirati koliko imamo Bošnjaka katolika, a koliko za vrijeme Austro-Ugarske vladavine (1878.-1918.) se doselilo Hrvata iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu. Korisno bi bilo da o tome znaju istinu prije svega današnji bosanskohercegovački Hrvati, kojima želim jednaka ljudska prava kao i mojoj djeci. Jer ni njihov narod nije kriv što su osvajački krugovi iz Zagreba i Hrvatske izvršili tako snažnu indokrinaciju na njima.

Nije neosnovano pretpostaviti da oni Bošnjani koji su prisilno pokršteni nisu bježali od Osmanlija nego su nakon njihova dolaska u Jajačku i Srebreničku banovinu također prešli na islam. Tako je katoličanstvo i ono koliko ga se formiralo u navedene dvije banovine 1464. - 1528. god. nakon tog vremena, jako oslabilo. Ono što se sa najviše vjerovatnoće može reći: katoličanstvo je makar i sa relativno malim uspjehom ipak zakoračilo u Jajačku i Srebreničku banovinu, dakle u sjeverne dijelove Bosne tek u vrijeme Matijaša Korvina i njegovom zaslugom poslije 1465.g. To znači da

---

534 Tako doslovno piše u J. Šidak, CD, str. 308.

je katoličanstvo ovdje prisutno preko pet stotina godina što nikako nije malo i to zahvaljujući franjevcima. Zbog toga Bošnjaci katolici trebaju imati potpuno ista prava kao i Bošnjaci muslimani i Bošnjaci pravoslavci.

Malo je autora objektivno uzimao u obzir ovu činjenicu, posebno kad su tumačili zapis Benedikta Kuripešiča koji je 1530. god. putujući s carskim poslanstvom kroz tu do 1527. god. Jajačku banovinu i poslije najkraćim putem kroz ostali dio Bosne u Carigrad, zapisao da se u **"Donjoj Bosni"** [535] od Kladuše do Vrhbosne, (napisat ćemo kasnije šta) a ne kako neki uopćavaju ... "u Kraljevstvu Bosni", jer je ono uništeno 1463. god. nego je to u doskorašnjoj Jajačkoj banovini, jer je u njoj bila Donja Bosna.

Radi usporedbe navest ću slijedeća dva navoda o tom zapisu:

J. Šidak citira B. Kuripešiča ovako: "putujući kroz Bosnu u Carigrad Kuripešič bilježi da se u **"Donjoj Bosni"** stanovništvo sastoji od "starih Bošnjana", koji su katoličke vjere, pravoslavnih Srba, koji su došli onamo iz sjeverne Srbije i "pravih Turaka" koji su isključivo ratnici i činovnici. Na islam prelaze samo pojedinci "zbog mladosti ili lakomislenosti" - konstatira on, ističući tolerantnost turskih vlasti prema vjeri kršćanske raje, koja obrađuje zemlju. U tačnost tih podataka, koje B. Kuripešič dopunjuje drugim različitim vijestima ... nema razloga sumnjati. Može se samo postaviti pitanje, koliko se oni smiju uopćavati."[536] Navodeći primjer Sime Ćirkovića da je u tome pretjerao.

Vidimo da J. Šidak Kuripešičeve navode stavlja pod znacima navoda i da ih ograničava na Donju Bosnu, ranije zvani Donji kraji.

Ovaj isti zapis Srećko M. Đaja je naveo na slijedeći način:

"Slovenac Benedikt Kuripešič, koji je 1530. god. proputovao Bosnom kao član austrijskog poslanstva u Carigrad i napisao najznačajniji stariji putopis o Bosni, susreo je - kako sam kaže - "u Kraljevstvu Bosni tri nacije i vjere. Prvo su stari Bošnjani, oni su rimske kršćanske vjere (...). Drugi su Srbi (...), došli su od Smedereva i Beograda (...). Treća nacija su pravi Turci, pretežno ratnici i činovnici (... k tomu još oni) koji su zbog mladosti i lahkomislenosti prešli na tursku vjeru"[537] - dakako islamizirani dio bosanskog pučanstva. (Bošnjana razumije se - dodao H.Z.).

... "Na temelju Kuripešičeva redoslijeda, kojim govori o pojedinim nacijama - konfesijama (pojam je Kuripešičev!) opravdano je pretpostaviti s obzirom na njihove brojčane odnose, da su tada katolici bili još brojčano najjači."[538] Ne, ne može se tako olahko generalizirati!

---

[535] Tako doslovno piše u J. Šidak, CD str. 308., kako kaže na osnovu više izvora posebno oko današnje Kladuše, a to i jeste područje Jajačke banovine.

[536] Ibid, str. 308.

[537] S. Đaja koautor u Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1997. god. str. 61. Ovdje navodi i putopis Benedikta str. 64. o kome smo komentirali na više mjesta.

[538] Isto, str. 64.

Na temelju gore navedenih činjenica ovi se podaci mogu odnositi samo na Jajačku banovinu, kako je J. Šidak citirao na **Donju Bosnu od Kladuše do Jajca**, a nikako na Kraljevstvo koje je uništeno još 1463. god. Naravno ti brojčani podaci su morali biti osumice.

B. Kuripešič je, dakle, najvjerovatnije napisao zapažanja iz Jajačke banovine u protivnom moramo pomisliti da je bio naručen od neke strane države da napiše kako je napisao.

Vjerovatno se radi o naručenom falsifikatu, jer su podaci nevjerovatni za ono vrijeme. Naime, mislim da ne možemo ove Kuripešičeve tvrdnje prihvatiti nekritički, čak da je sa sobom imao tim stručnjaka sadašnjeg profila i da je metodološki bio osposobljen na sadašnjem nivou, te da su bili opremljeni kompjuterima, ne bi sa jednim proputovanjem mogao pouzdano reći da su stari Bošnjani "rimske kršćanske vjere". Ko zna ko ga je i zašto naručio da napiše tako nevjerovatan podatak, još ako je tačno da je veliki broj Bošnjana, katolika 1512. i 1528. g. pobjegao iz Bosne pred najezdom Osmanlija, onda zaista moramo posumnjati u istinitost tih podataka. Drugo zbog čega moramo sumnjati jeste upotreba pojma "nacija". Tada je u upotrebi morao biti pojam narod. Pojam nacija je u upotrebi tek u XIX stoljeću,[539] iako kao pojam, kao termin postoji znatno ranije ali nije u upotrebi do kraja XVIII stoljeća. Upravo zbog upotrebe toga pojma daleke 1530. g. moramo biti obazrivi da se radi o nekom falsifikatu iz mnogo kasnijeg vremena.

Kako je B. Kuripešič mogao ustvrditi i "Drugi su Srbi (...) Došli od Smedereva i Beograda" (...). Je li uspio izbrojiti tadašnje stanovništvo Bosne i Hercegovine da bi mogao iznijeti navedene tvrdnje!?

Vjerovatno je B. Kuripešič napravio neke paušalne procjene i improvizacije! Stanje kako on navodi možda bi se donekle moglo kako navedosmo odnositi na one dijelove Bosne koji su bili od 1464. do 1527. godine pod Matijašom Korvinom i ne mogu se generalizirati i na teritorije koje su od 1463. do te 1530. bile pod Osmanlijama, kako to S. Đaja prezentira. Prihvatljiviji je način kako J. Šidak tumači Kuripešičev zapis.

A to nekoliko stotina ili hajmo reći nekoliko hiljada Srba su se uskoro najvjerovatnije asimilirali u Bošnjane. Ako su se brojni Turci, Iranci, Sirijci i drugi koji su ovamo bivali na službi asimilirali u Bošnjake onda su se i ti doseljeni Srbi tokom stoljeća najvjerovatnije asimilirali u Bošnjake pravoslavce, a možda i u Bošnjake muslimane. Samo je prava istina da se nisu asimilirali oni Srbi koji su se u Bosnu i Hercegovinu doselili od 1919. nadalje, eventualno i od 1855. god.

---

[539] U prvom značenju gospođa De Stal (Mme de Staël) prvi put ga je upotrijebila tek 1810. godine. Sam termin "nacija" ušao je tek 1893. god. u francuski Akademski riječnik... kad su ideje nacije bile vladajuće u naučno-filozofskoj i političko-socijalnoj literaturi zato se upravo XIX vijek i naziva vijekom nacionalnosti... Vidi: Mala politička enciklopedija! Beograd, 1966. g., str. 690.

To se vidi iz jednog sljedećeg izvještaja što ga je napisao apostolski vizitator Bosne Petar Masareši 1624. g., koji piše da su tri četvrtine cjelokupnog bosanskog stanovništva (Bošnjaka, dodao H.Z.) muslimani, jedna četvrtina katolici, a polovica od broja katolika jesu pravoslavci... Ne spominje nikakve Srbe, niti Hrvate što je normalno svi su stanovnici Bosne i Hercegovine Bošnjaci, samo su prisutne tri vjere kod njih.

Ono u čemu B. Kuripešič nije mogao pogriješiti jeste ime naroda Bosne i Hercegovine dakle on je napisao: "Prvo su stari Bošnjani". Ovaj podatak nam govori da osmanlijska vlast još uvijek nije bila zamijenila n slovom c te se narod i tada zvao Bošnjani, a ne Bošnjaci.

Do zamjene je najvjerovatnije došlo oko sredine XVI stoljeća za vrijeme sultana Sulejmana Veličanstvenog (1520.-1566.).

Do tada smo imali Bošnjane, a od tada Bošnjake sa tri vjere.

No, podaci iz ovoga putopisa što se tiče vjeroispovjesti tadašnjih Bošnjana se ne mogu u potpunosti uzeti kao istiniti i to:

1. Zato što se jednim proputovanjem kroz Bosnu u svojstvu člana austrijskog poslanstva objektivno ne mogu dati takve ocjene bez dužeg naučnog istraživanja i to cijelog tima istraživača.

2. Zavisi kojim područjima je proputovao. Rekao sam gore, najvjerovatnije pretežno onim koja su bila pod Ugarskom do 1528. god.

Ako ipak pristanemo da analiziramo ovaj njegov zapis vidimo: **Stare Bošnjane** rimske kršćanske vjere i **mlade islamizirane Bošnjane**. Ostalo su došljaci: Srbi od Smedereva i Beograda (svakako nije cijelo stanovništvo Beograda i Smedereva) pa predstavljaju gotovo zanemarujuću manjinu. Kao što su manjina "Pravi Turci" ratnici i činovnici. **Većina su dakle Bošnjani katolici i Bošnjani muslimani** u koje su se kasnije najvjerovatnije asimilirali i Srbi i Turci. Ono što je od velike važnosti za ovu temu, to je da se narod kontinuirano nastavio zvati **Bošnjani** i to bez obzira na vjeru. I drugi važan podatak je da nema Srba ni Hrvata starosjedilaca. Postoje izvjestan broj Srba koji su se doselili iz okolice Beograda i Smedereva.

Dakle, ovdje nema dvojbe ime Bošnjani odnosi se i na katolike i na muslimane. Nema imena Hrvati, a ime Srbin odnosi se samo na ono malo doseljenika iz okolice navedena dva grada iz Srbije.

Što se tiče kvantitativnih odnosa u gornjem zapisu dr. Alexandar Solovjev sumnja u njihovu ispravnost, jer se oni nisu mogli utvrditi jednim proputovanjem kroz Bosnu za Carigrad i nazad.

Takođe i J. Šidak upozorava da se navedeni podaci ne smiju generalizirati na cijelu Bosnu.

Podaci se prema Jaroslavu Šidaku odnose na područja oko Kladuše i Donje kraje tj. na dio Bosne koji je do 1528. god. bio pod Ugarskom. Samo tamo je logično da je moglo biti više katolika nego muslimana. Više je vjerovatno, što se tiče kvantitativnih odnosa, da se radi o "ocjeni od oka". Jer nije moguće sakupiti egzaktne podatke jednim proputovanjem jednim putem naprijed i natrag i to najviše preko dojučerašnje Jajačke banovine.

Vrijedno je bilo pročitati ovaj napis jer se iz njega dosta jasno vidi kako su nastali (po mišljenju priličnog broja bosanskohercegovačkih intelektualaca) bosanskohercegovački Hrvati.

Malo dalje u istom zapisu B. Kuripešič je zapisao i ovo: "Svi su njihovi janjičari i najbolji službenici, činovnici i kapetani (redom) Bošnjani"... I doista oni se razlikuju od ostalih Turaka okretnošću i ljepotom. A ljepše se i nose nego Turci".[540]

Nasilno pokatoličavanje se, rekosmo, **najvjerovatnije** nastavilo u Jajačkoj i Srebrničkoj banovini. Naravno razlika je bila velika - na islam ih u Bosanskom sandžaku niko nije prisiljavao. Djelovalo se po Kur'anskom načelu: "u vjeri nema prisile" - ajet 2:285. Dok su franjevci i dominikanci u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini najvjerovatnije primjenjivali nasilje kako su ga primjenjivali i u vrijeme kralja Tomaša.

Ne treba zaboraviti da je stoljećima ta ista Ugarska i njena cijela katolička crkvena organizacija pripremala, prijetila i vodila križarske ratove protiv Bošnjana i njihove manihejske Crkve bosanskih krstjana. Križarski ratovi i katolička inkvizicija su poznate metode prisile pored ostalog i utjerivanja u katoličku vjeru. Vjerovatno to je primijenjeno i u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini u Bosni. Na području oko Fojnice je fra Anđel Zvizdović navodno dobio navedenu Ahdnamu da se mogu vratiti izbjegli Bošnjani - katolici (a ko drugi) na svoja imanja i da mogu slobodno ispovijedati svoju katoličku vjeru. Mnogi historijski izvori kazuju da su na ovom području franjevci pošteno radili na čuvanju i jačanju katoličke vjere kod dijela Bošnjaka. Ovdje pod Osmanskom vlašću nisu ni smjeli da primjenjuju silu, pa su postali jako pitomi humani i fini. To ih i danas krasi. Jedino što im treba zamjeriti, to je što nisu bili uporniji da sačuvaju vlastitu tradiciju svojih priora: Kneževića, Nedića, F. Jukića i dr., da su svi oni zapravo Bošnjaci franjevci, a ne bh. Hrvati.

Valja nastaviti analizu i upitati se šta se desilo sa tim Bošnjanima - koji su milom ili silom pokatoličeni od (1465. kad su zvanično uspostavljene Jajačka i Srebrenička banovina do 1426. i 1428). kad su obje definitivno osvojili Osmanlije i uspostavili njihovu vlast na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine.

[540] Dr. Behija Zlatar, koautor u BiH od najstarijih vremena ..., str. 81.

Po navedenom zapisu B. Kuripešiča bi se moglo zaključiti da svi Bošnjani - katolici nisu pobjegli zajedno sa franjevcima u Ugarsku, kako tvrdi većina hrvatskih povjesničara. Prije bi se reklo neznatan broj.

Jedan broj prebjegao iz Jajačke i Srebreničke banovine pod vođstvom franjevaca otišli su u Srem, Bačku, Slavoniju, Baranju, zatim u Hrvatsku, Ugarsku, sve do Poljske, Češke i Slovačke. Treba napomenuti da je dio Bošnjana i pri padu Bosne 1463. god. izbjegao u Dalmaciju, na otoke, a neki su stigli i u Mletačku republiku, pa koliko ih je ostalo da pređe na islam? Vjerovatno vrlo malo.

Nemoguće je razumjeti one autore koji uporno tvrde da su maltene samo katolici prešli na islam. Naravno da je moguće da je izvjestan dio u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini 1526. - 1528. kad su ih osvojili Osmanlije ostao - nije bježao, ponajprije oni čiji su roditelji i djedovi nasilno pokatoličeni ili oni koji su rodbinski bili povezani sa onim koji su 1463. ostali ovamo pod Osmanlijama, te su imali informacije da oni ne diraju lojalno stanovništvo.

Šta se dakle dešavalo?

Zauzećem Hercegovine 1471. godine osnovan je poseban **Hercegovački sandžak.** Godine 1481. osvajaju Zvornik i okolicu te osnivaju **Zvornički sandžak.**

Godine 1521. osvajaju Beograd i stvaraju uslove da napreduju prema Budimu u osvajanju Ugarske, jedne od najjačih država tadašnje Evrope.

Poslije osvajanja Sinja 1513. godine, osvajaju Knin 1522. g. a 1537. g. zauzimaju Klis, te od njega i okolnih teritorija osnivaju **Kliški sandžak.**[541]

Kad su osvojili veći dio Slavonije osnovali su **Sandžak Čazma.** Kad su osvojili Liku 1580. osnovali su **Krčko-Lički sandžak.**[542]

Nakon tolikog proširenja odlučili su i osnovali Bosanski ejalet ili **Bosanski pašaluk** ili beglerbegluk (postojala su tri imena za takvu pokrajinu). Bosanski pašaluk - ejalet je bio najistureniji dio Osmanskog carstva u Evropi, prema nekim ocjenama Bosna je imala maltene neku vrstu autonomije. Njegov begler - beg bio je potčinjen samo sultanu. On je bio reklo bi se mali sultan na nivou pašaluka, ali samo onda kad je Osmansko carstvo bilo na vrhuncu svoje moći.

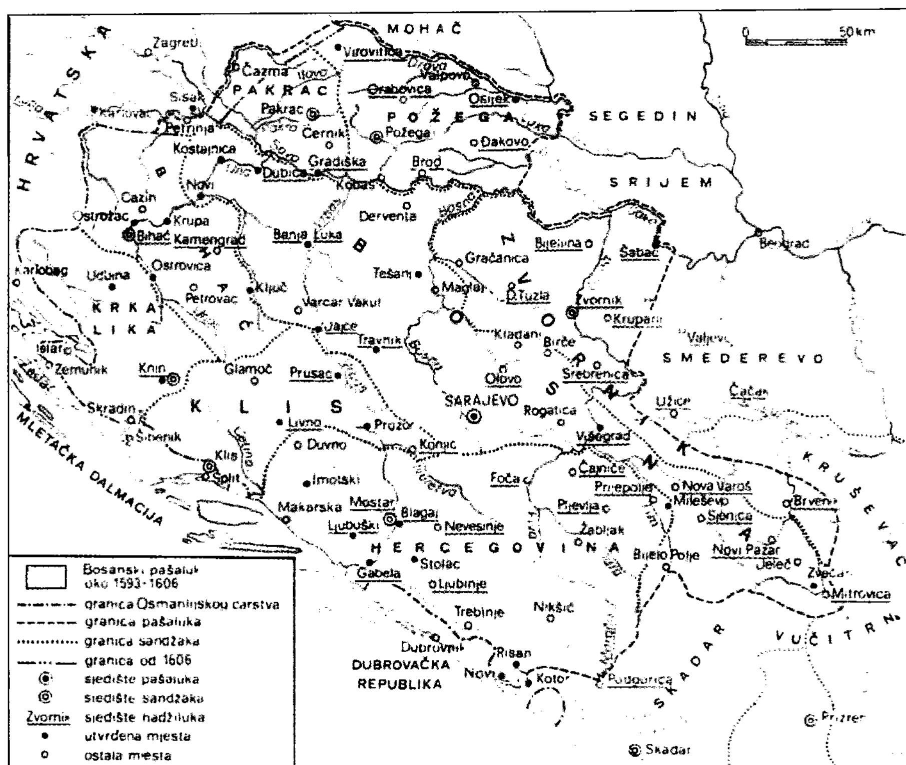
Bosna, odnosno proširena Bosna u Slavoniji i Dalmaciji egzistira kao jedna maltene "državna" tvorevina sa izvjesnim stupnjem autonomije. No vrhovnu vlast ima sultan. Gotovo kompletno bošnjansko plemstvo posebno ono koje je uspjelo da očuva svoju staru dualističku manihejsku vjeru i sa

[541] Dr. Behija Zlatar, isto, str. 68.

[542] Isto.

njom doživjelo dolazak Osmanlija vremenom je prešlo na islam. Na taj način očuvana je feudalna klasa Bošnjana i njihova **elita** dobrih Bošnjana, koja je očuvala narodnu bošnjačku svijest, bosanski jezik, za dugo vremena pismo *bosančicu* (koje su u osmansko vrijeme nazivali begovica) očuvali brojne narodne - bošnjanske običaje. Sve to Bošnjani su očuvali na **vlastitoj teritoriji** Bosne, Hercegovine i današnjeg Sandžaka, kao jedinstvenoj teritoriji Bosanskog ejaleta.

KARTA BOSANSKOG PAŠALUKA

Izvor: EJ, sveska 2, JLZ Zagreb, 1982., str. 102

Na ovoj karti se jasno vidi da je područje današnjeg Sandžaka nastavilo da bude u sastavu Bosne i Hercegovine sve do 1878., i zato su Bošnjaci Sandžaka Bosne i Hercegovine jedan narod.

Dakle, naročito nakon osvajanja Srebreničke (1512.) i Jajačke banovine 1528.g. Bošnjani imaju ponovo cijelu teritoriju, narodnu patriotsku bošnjačku svijest opjevanu naročito u epskim pjesmama, narodne običaje, većina je vremenom prešla na islam pa imaju religiju, zapravo je vremenom postao dominantna religija, ali imaju dobru religijsku toleranciju sa svim Bošnjacima koji su prešli iz manihejske vjere u katolike ili pravoslavce, po

Kur'anskom ajetu: "Vama vaša, nama naša vjera". Ostale su rodbinske veze i pored različitih religija nastaje izreka: "brat je mio koje vjere bio". U to vrijeme djelovao je Gazi Husrev-beg.

Gazi (ratnik, pobjednik) Husrev-begov otac je bio Bošnjanin iz Hercegovine, pa naravno i Gazi Husrev-beg (1480.-1541.) je porijeklom Bošnjanin. Bio je valija, od 1521.-1541. i zna se šta je sve izgradio (u Sarajevu džamiju 1530. i medresu 1537. godine).

Od aprila 1558. do marta 1569.g. za bosanskog sandžak bega bio je postavljen Ferhat-beg Vuković-Desiselić porijeklom iz poznate hercegovačke plemićke srednjovjekovne porodice, utemeljitelj Ferhadije džamije u Sarajevu po kojoj se naziva i ulica Ferhadija u kojoj se ta džamija nalazi.

Među markantne ličnosti iz elite Bošnjana je i sin hercega Stjepana Vladislav, kad je u Stambolu nakon primanja islama preodgojen dobio ime Ahmed Hercegović dosegao položaj velikog vezira.

Dakle, prijašnji feudalni velikaši, feudalna elita (dobri Bošnjani) vitezovi u sistemu nove osmanske vlasti nastavili su i dalje biti feudalna klasa: begovi, age, kapetani, ajani, zaimi itd., ali sa tačno utvrđenim obavezama prema sultanu i njegovoj vlasti.

Tako nešto se nije dogodilo niti sa jednom zemljom na Balkanu koju su osvojili Osmanlije. A to je samo zato što su Bošnjani bili manihejske vjere.

A. O PRELAŽENJU BOŠNJANA MANIHEJSKE VJERE NA ISLAM

Poznato je da su Osmanlije povremeno prodirale u Bosnu, još prije Kosovske bitke.

Turuntaš-paša je prodro 1384. g. u istočnu Bosnu...godine 1388. su pobijeđeni od Bošnjana u istočnoj Hercegovini kod Gacka.

Kad je u ostatku bosanskog kraljevstva započelo nasilno pokatoličavanje Bošnjana manihejske vjere, mnogi od njih su kako smo naveli bježali u navedene dijelove Bosne kojima su Osmanlije pružali sigurno utočište. Pojedinci Bošnjani su u vremenu od 1448.-1463. g. već bili prešli na islam, kao što ih je jedan broj u vremenu 1450.-1463. g. prešao u katolike ili poneki i u pravoslavce. U zapadnoj Bosni odnosno u kraljevstvu Bosni su se odvijale akcije pokatoličavanja, a u istočnoj su počeli procesi prelaska na islam, prije pada Bosne. Gotovo da su ta dva procesa tekla paralelno, s tim što je zbog opisane katoličke inkvizicije prelazak na islam morao biti znatno masovniji.

Prelazak na islam je u Bosni vjerovatno počeo za vladanja sultana Murata II (1421. - 1451.), pa sultana Mehmeda II el Fatiha (1451. - 1481.). Najveći

prelasci zabilježeni su za vladanja sultana Selima (1512.-1520.) i sultana Sulejmana Veličanstvenog (1520.-1566.).

Nas zanima posebno početak prelaska na islam koji se dešavao uoči i od oko 1420., naročito od oko 1443. na dalje.

"U svakom slučaju, islamizacija stanovništva bosanskog kraljevstva započela je prije Fatihova osvajanja Bosne".[543]

Bošnjani manihejske vjere protiv kojih su vođene akcije i koji su morali napustiti kraljevstvo nisu imali gdje da idu nego na teritorije Bosanskog krajišta, te u područje današnjeg Sandžaka i izvjestan broj u Hercegovinu.

Današnji autori prelaska Bošnjana na islam su uglavnom fokusirali prelomnu godinu 1463. Manje se istraživalo razdoblje od 1393. od prvih osvajanja današnjeg Sandžaka koja područja gotovo cijela su od Tvrtkovog vremena u sastavu države Bosne. Zapravo više od polovine teritorije današnjeg Sandžaka Osmanlije su zatekli u sastavu Bosne, a ostali dio oni su objedinili ubrzo nakon pobjede na Kosovu 1389.g. Zatim period od (1414. - 1463.) u kojem su Osmanlije osvajali dio, po dio istočne Bosne.

Šta se dešava sa velikim dijelom Bošnjana koji su pobjegli na istok kod Osmanlija?

U situaciji kad se Crkva bosanska definitivno ruši, nestaje njena organizacija kad **njeni vjernici**, zbog nasilja koje nad njima provode pristaše kralja Tomaša i franjevci koji su došli iz Ugarske kao podrška ranije došlim franjevcima, **bježe** u istočna područja Bosne, koja su Osmanlije komad po komad počeli osvajati od 1414., posebno od 1421. god. Kraljevi Stepan Tomaš i kasnije Stepan Tomašević tvrde da se Osmanlije prema Bošnjanima obhode ljubazno, te da su većina Bošnjana maniheji, onda nećemo pogriješiti ako zaključimo da su prelasci krstjana na islam započeli maltene paralelno sa počecima akcija pokatoličavanja.

Područja današnjeg Sandžaka su Osmanlije osvojili još oko 1394. god. pa su *mjesni stanovnici dualisti krstjani najvjerovatnije ubrzo počeli prelaziti na islam.*

Dakle prelazak Bošnjana manihejske vjere na islam[544] *mogao je početi već od 1393. (na područjima današnjeg Sandžaka) i od 1414. ili 1421. na područjima*

---

543 *Grupa autora Islam i muslimani u BiH, str. 46.*

544 BITNE INFORMACIJE O ŠIRENJU ISLAMA U SVIJETU OD 632. GOD.
Islamska religija je nastala u sedmom st. u Arabiji, naučavanjem Muhameda i njegovih sljedbenika. Muhamed se rodio u Meki (Saudijska Arabija) 570. godine. Meka je tada bila trgovački centar i poznato hodočasničko mjesto Arapa zbog starog obožavanja kulta Ćabe kod meteorita tvrdog nebeskog tijela odavno palog tu, koje ima oblik crnog kamena.
Učenje je Muhamed započeo objašnjavanjem da je Allah svoje zapovijedi i objave slao preko svojih pejgambera - poslanika: Adema (Adama), preko Nuhe (Noe), Ibrahim (Abrahama), Muse (Mojsija), Ise (Isusa) i Muhameda.

prelasci zabilježeni su za vladanja sultana Selima (1512.-1520.) i sultana Sulejmana Veličanstvenog (1520.-1566.).

Nas zanima posebno početak prelaska na islam koji se dešavao uoči i od oko 1420., naročito od oko 1443. na dalje.

"U svakom slučaju, islamizacija stanovništva bosanskog kraljevstva započela je prije Fatihova osvajanja Bosne".[543]

Bošnjani manihejske vjere protiv kojih su vođene akcije i koji su morali napustiti kraljevstvo nisu imali gdje da idu nego na teritorije Bosanskog krajišta, te u područje današnjeg Sandžaka i izvjestan broj u Hercegovinu.

Današnji autori prelaska Bošnjana na islam su uglavnom fokusirali prelomnu godinu 1463. Manje se istraživalo razdoblje od 1393. od prvih osvajanja današnjeg Sandžaka koja područja gotovo cijela su od Tvrtkovog vremena u sastavu države Bosne. Zapravo više od polovine teritorije današnjeg Sandžaka Osmanlije su zatekli u sastavu Bosne, a ostali dio oni su objedinili ubrzo nakon pobjede na Kosovu 1389.g. Zatim period od (1414. - 1463.) u kojem su Osmanlije osvajali dio, po dio istočne Bosne.

Šta se dešava sa velikim dijelom Bošnjana koji su pobjegli na istok kod Osmanlija?

U situaciji kad se Crkva bosanska definitivno ruši, nestaje njena organizacija kad **njeni vjernici**, zbog nasilja koje nad njima provode pristaše kralja Tomaša i franjevci koji su došli iz Ugarske kao podrška ranije došlim franjevcima, **bježe** u istočna područja Bosne, koja su Osmanlije komad po komad počeli osvajati od 1414., posebno od 1421. god. Kraljevi Stepan Tomaš i kasnije Stepan Tomašević tvrde da se Osmanlije prema Bošnjanima obhode ljubazno, te da su većina Bošnjana maniheji, onda nećemo pogriješiti ako zaključimo da su prelasci krstjana na islam započeli maltene paralelno sa počecima akcija pokatoličavanja.

Područja današnjeg Sandžaka su Osmanlije osvojili još oko 1394. god. pa su mjesni stanovnici dualisti krstjani najvjerovatnije ubrzo počeli prelaziti na islam.

Dakle prelazak Bošnjana manihejske vjere na islam[544] mogao je početi već od 1393. (na područjima današnjeg Sandžaka) i od 1414. ili 1421. na područjima

---

[543] Grupa autora Islam i muslimani u BiH, str. 46.

[544] BITNE INFORMACIJE O ŠIRENJU ISLAMA U SVIJETU OD 632. GOD.

Islamska religija je nastala u sedmom st. u Arabiji, naučavanjem Muhameda i njegovih sljedbenika. Muhamed se rodio u Meki (Saudijska Arabija) 570. godine. Meka je tada bila trgovački centar i poznato hodočasničko mjesto Arapa zbog starog obožavanja kulta Ćabe kod meteorita tvrdog nebeskog tijela odavno palog tu, koje ima oblik crnog kamena.

Učenje je Muhamed započeo objašnjavanjem da je Allah svoje zapovijedi i objave slao preko svojih pejgambera - poslanika: Adema (Adama), preko Nuhe (Noe), Ibrahim (Abrahama), Muse (Mojsija), Ise (Isusa) i Muhameda.

istočne Bosne, te od stvaranja Bosanskog kraišta od oko 1448.god.[545]

Ako tome svemu s pravom dodamo rezultate istraživanja dr. Ševke Omerbašića[546] da je u Bosni islam počeo još u XIV stoljeću, onda su saznanja potpunija.

Kad se ovi izvori povežu sa onim izvorima doktora Safvet-bega Bašagića tj. sa glavnim turskim dokumentom "bir ugurdeni" koji govori o masovnom prihvaćanju islama od strane bosanskih maniheja kojeg potvrđuje poljski ljetopisac Jan Dlugosz koji piše: da je sultan Mehmed II El Fatih nakon zauzimanja bosanskog kraljevstva "oko sto hiljada osoba oba spola odveo u robstvo, od kojih je oko 30.000 snažnih mladića uvrstio u "janičare". [547]

Muhamed se smatra najvećim i posljednjim božijim poslanikom preko kojeg je Allah objavio Kur'an. Kur'an na arapskom znači Allahova riječ, odnosno: čitaj naglas Allahove riječi. Kur'an je dakle Allahova riječ, glavna sveta knjiga muslimana cijelog svijeta. S Kur'anom je Muhamed a.s. postao vjerovjesnik. Prvu objavu od Allaha Muhamed je primio 610.g.
U početku prenošenja sadržaja Kur'ana nailazi na jak otpor svojih sugrađana u gradu Meki. Zato 622.g. morao je bježati u Medinu oko 450 km sjeverno od Meke. Od tog događaja se računa islamska era. Hidžra ili hidžret "preseljenje".
Stekavši u Medini mnogo pristalica Muhamed poduzima velike akcije na povratku prema Meki. Nakon nekoliko borbi 630. godine on je osvaja.
Muhamed priznaje i određuje Ćabu za vrhovno svetilište i propisuje svim Muslimanima hadž i Meka postaje centar islama.
Od tada se islam vrlo brzo širi, a time i arapska država. Već za života Muhameda ona obuhvata čitavo arapsko poluostrvo, a za vladavine četvorice njegovih nasljednika 632.-661. "zlatno doba islama" arapska vlast se širi na Siriju, Palestinu, Irak, Perziju, Zakavkazje, Egipat i prodire u sjevernu Afriku.
Od 621. do 1258. Arapi osvajaju zapadni dio sjeverene Afrike, Španiju, zemlje oko južnog dijela Kaspijskog jezera, ovladavaju Afganistanom, velikim dijelom Indije i srednje Azije, sve do Inda i Buhare.
Danas muslimana ima na cijelom svijetu više od milijardu i dvesta pedeset miliona. ELZ - sveska 3, str. 579-581, Zgb., 1958. godine.
U XI st. pojavili su se Turci Seldžuci i 1055. osvajaju Bagdad i primaju islam od Arapa.
Već u XIV st. Turci preuzimaju vodeću ulogu i u narednim stoljećima ruše Vizantijsko carstvo, osvajuju čitav Balkan i veliki dio srednje Evrope.
Islam je prodro iz Egipta, Sudana i sjeverne Afrike u Saharu i u centralnu Afriku. Još u VIII st. je dospio na Sumatru i Javu, te na ostale otoke. Prodire u Kinu, Rusiju, odnedavno u Japan, Koreju, Formozu i Australiju.
Danas osvaja Evropu, SAD i cijeli svijet.
U Medini je Muhamed a.s. uz pomoć domaćina organizirao muslimane u zajednicu. Najzad su i u Meki uz brojne teškoće prihvatili njegovo učenje, pa se on 630. god. trijumfalno vratio u Meku, izbacio idole iz Ćabe, pretvorivši je u centar vjere muslimanske. Kad je umro 632. god. muslimanska se vjera i vlast širila nad Hedžasom, te većim dijelom središnje i južne Arabije.
Za narednih 100 god. arapske su vojske ponijele islam do Španije na zapadu i sjeverne Indije na istoku.

545 O tome vidjeti; H. Šabanović, Pitanje turske vlasti u Bosni do pohoda Mehmeda II 1463., Godišnjak ID BiH, VII (1956.).

546 Š. Omerbašić, Povijest islama, Zagreb, 1996. god.

547 M. Hadžijahić, Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini, str. 49.

U vezi sa njegovim navodima i predhodno navedenim mogao bi se shvatiti kao realan događaj da je nakon osvajanja Jajca 35.000 maniheja prešlo na islam. To bi najprije mogli biti iz sastava onih 40.000 pobjeglih 1459. godine.

To bi dakle mogao biti jedan primjer masovnog primanja islama. Naime, kad je osvajač Carigrada Mehmed II El Fatih osvojio Bosnu narodna masa Bošnjana manihejske vjere (smatra se normalnim da među njima nije bilo katolika ni pravoslavaca) sa oduševljenjem je izišla pred njega i "pala ničice (na sedždu) pred njegovo carsko podnožje zatraživši da ih primi u islam. On je naredio vjerskim službenicima da uče na glas šehadet tj. dovu prihvatanja islama, a masa je za njima ponavljala riječ po riječ. Nakon čega je sultan ocijenio da je to dobar narod i rekao: "Tražite od mene šta zaželite"- oni su zatražili: "Neka se iz našeg naroda kupe mladići Adžami oglani i neka se uče služiti vašem carstvu",[548] i naravno tamo kod Istanbula su osposobljavani za razna zanimanja od najnižih do najviših položaja.

S obzirom da se vjera ne mijenja tek tako olahko pogotovo ne masovno. Navedeni događaj bi se mogao razumjeti da se je mogao dogoditi, samo u izuzetno dramatičnoj situaciji kad su se vršila nasilna pokatoličavanja nakon što je slomljena organizacija manihejske Crkve bosanske, kad su njeni vjernici maniheji ostali obezglavljeni.

Bošnjanima manihejske vjere koji su 1459. god. bili pobjegli u Istočnu Bosnu i Hercegovinu u Bosansko kraište Hodidjed je sigurno prelaskom na islam, bilo u periodu (1421.-1463.) kao i onim koji su prešli 1463. god. obećano i omogućeno da se vrate na svoja napuštena imanja što je bio jak razlog za još veće raspoloženje za prelazak na islam. Oni su najmanje četiri godine bili izbjeglice ili protjerani. A oni koji su pobjegli tokom ranijih protjerivanja 1453. god. zajedno sa djedom Crkve bosanske, zatim 1455. i 1457. god. znatno duže.

I logično je što su mnogi bošnjanski velikaši vjernici manihejske Crkve bosanske stupali u vezu s Osmanlijama još prije 1463. godine. Za njih je svakako moralo biti privlačno to što su Osmanlije dozvoljavali upravu osvojenih područja starosjediocima feudalcima ako samo budu lojalni njihovoj vlasti i posebno ako pređu na islam, što se već dešavalo u navedenim dijelovima istočne Bosne i Hercegovine. Period 1414.-1463. nije mali. Mnogi mlađi Bošnjani koji su tokom osmanskih upada 1414. ili 1421. godine odvedeni na školovanje kod Stanbola već su recimo 1460. godine vjerovatno bili sa 40-50 godina starosti zauzimali visoke položaje u Osmanskom carstvu, što je moralo postati privlačno za mlade Bošnjane pripadnike Crkve bosanske da dobrovoljno prelaze na islam te da nakon toga i oni idu na školovanje za visoke položaje u vojsci državi i prosvjeti.

548 H. Mehmed Handžić, Islamizacija Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1940., str. 20.

Zanimljivo je uočiti da je katoličanstvo u Bosnu došlo nasilno inkvizicijom, a islam dobrovoljno, što je imalo veliki značaj kod naroda Bošnjana, pa su oni što su bili nasilno pokatoličeni kasnije išli u islam.

Dobrovoljno prelaženje na islam ni malo ne iznenađuje s obzirom na dvadestogodišnje progone i genocid i posebno obzirom da su Bošnjani i plemići i kmetovi prešli na islam u navedenim dijelovima istočne BiH dokazivali da im je lijepo pod osmanskom vlašću. Za ovu temu je posebno važna činjenica da su prema A. Solovjevu u islamu našli utočište više hiljada prognanika Bošnjana iz Bosanskog kraljevstva u dijelove Istočne Bosne i Hercegovine, te okoline današnjeg Sarajeva koje su od ranije osvojili Turci - -Osmanlije. Njima su Osmanlije nakon pada Bosne 1463. god. omogućili da se slobodno vrate na svoja imanja u zapadnu Bosnu, odnosno na područja Bosanskog kraljevstva.

Naravno ovo smo pojednostavili radi lakšeg razumijevanja, inače može se zamisliti da se radilo o vrlo složenim procesima uspostave osmanskog sistema vlasti i takođe izuzetno složenim procesima primanja i naučavanja nove vjere - islama. A i oni što su tada prešli u katolike i pravoslavce morali su da uče, novi katolici novu vjeru i novo pismo latinicu, novi pravoslavci ćirilicu i znanja iz pravoslavne religije.

Razumije se da su poslije pada Bosne najprije počeli prelaziti na islam i kriptomaniheji - krstjani i oni koji su bili nasilno pokatoličeni. Oni su donedavno bili vjernici Crkve bosanske ona viševjekovna (od IX stoljeća) vjera bosanska, koju je priznavala, cijenila i poštovala bosanska država i svi vladari države Bosne do Stepana Tomaša koji je iz ove vjere pod pritiskom prešao u katolike 1446. godine.

To što u zadnjim godinama pred pad Bosne imamo nasilno pokatoličavanje Bošnjana i sporadičan prelazak pojedinaca u pravoslavce uopće ne znači da postoji samostalna od bosanskog Stanka priznata katolička ili pravoslavna crkva - vjerska snaga. Ne postoji organizirana ni katolička biskupija ni pravoslavna episkopija u Bosni. Naprotiv veliki broj krupne vlastele kritikuje i prezire Tomaša što je izdao svoju vjeru i prešao u katolike. Još više su zamjerali što je podlegao pritisku.

No, nije teško razumjeti da je nasilno pokatoličavanje mnoge Bošnjane odvelo u naručje islama.

Upravo veliki broj Bošnjana koji su u Bosanskom kraištu 1448. do 1463. prešli na islam olakšao je i omogućio Osmanlijama da u Bosnu ne dovode veći broj Turaka radi upravljanja državom i vojskom.[549]

[549] Turski historičar Omer Lutfi Barkan u svojoj studiji o osmanskom sistemu kolonizacije.

Istraživanja O. L. Barkana pokazuju da se u Bosni desilo relativno masovno prelaženje Bošnjana na islam te zato nije došlo do koloniziranja Turaka u istu. Zato se nije kako on navodi morao koristiti turski jezik nego se i dalje govorilo bosanskim jezikom.

Nisam mišljenja da su baš svi maniheji listom prešli na islam, nešto malo ih je prešlo na pravoslavlje i nešto više što milom što silom u katolike.

Proces prelaska na islam neki autori su pokušali pratiti kroz popisne deftere, međutim na osnovu tih popisa ne može se tačno ustanoviti koliko na islam prelaze pripadnici **krstjana**, kršćana i hrišćana, jer su imena sve tri konfesije Osmanlijama vrlo slična, osim toga tada je bilo dosta kriptokrstjana, a i onih nasilno pokatoličenih koji uskoro prihvataju islam. Ali posebno zbog toga što su imanja protjeranih i izbjeglih krstjana već bila prevedena na one što su prešli u katolike. Posebno treba imati na umu, katastarski popis nije isto što i popis stanovništva.

U Sultanovim naredbama iz 1565. g., 1573. g., 1587. g., i 1589. godine postoje odjeljci koji se odnose na mobilizaciju adžami oglana Bošnjaka i Albanaca. Takođe Ismail Hakki Uzuncarsili? (novija historiografija) tvrdi da su se Bošnjani sultanu Fatihu Mehmedu II obratili s molbom da njihova djeca idu u adžami oglane.[550]

Historijske okolnosti u kojima Bošnjani postepeno napuštaju manihejsku Crkvu bosansku i prelaze, najviše na islam, manji dio u katoličanstvo a još manji dio u pravoslavlje, jesu te: **Prvo**, razbijeno je vodstvo manihejske Crkve bosanske akcijama kralja Stepana Tomaša i franjevaca iz Ugarske po uputama rimskih papa i Ugarskog dvora. **Drugo**, pala je država Bosna koja joj je stoljećima bila glavni oslonac. Ono što nosioci akcija pokatoličavanja nisu očekivali jeste da su grubošću krstjane otjerali u naručje islama.

Iako je bilo dodira Arapa i Saracena sa Sicilije i Malte sa Bošnjanima (trgovci na Jadranu), ipak nemamo relevantnih dokaza da su Bošnjani meniheji prelazili na islam prije dolaska Osmanlija, jer nije postojalo razloga, oni su bili glavni i jedini u bosanskoj državi.

"Ona, Crkva bosanska se korak po korak... pretopila u njoj inače oprečnu islamsku vjersku zajednicu."[551]

"Tako je Crkva bosanska pošto je ostala obezglavljena "postala odsječena grana, koja je sve više vehnula i sušila se, dok nije oko godine 1480. posve uginula."[552]

---

[550] Dr. Behija Zlatar, koautor u BiH od najstarijih vremena, str. 81.

[551] Ć. Truhelka, Bosanska narodna (patarenska) crkva, Povijest I, 1942, str. 769-893.

[552] fra Leo Petrović, Kršćani bosanske crkve, Sarajevo, 1953.

Sve veći pritisci franjevaca, Rimske kurije i kralja Bosne Stepana Tomaša, na Bošnjane "krstjane" da pređu u kršćane, te bježanje krstjana na teritorije koje su već od 1429., 1435., 1443. i 1448. g. osvojili Osmanlije i osnovali Bosansko kraište, odnosno vilajet Hodidjed, uticali su da te izbjeglice postepeno prelaze na islam.

Proces prelaska Bošnjana na islam dešavao se najprije u većim naseljima i budućim gradovima. O tome su pisali dr. Hazim Šabanović i Nedim Filipović. Osmanlije su već imali iskustvo.

Na mjestima prijašnjih trgova gdje je imalo uslova da se razviju gradovi, napravili bi džamije, doveli učene misionare vjerski obrazovane ljude koji su vršili službu u tim džamijama, otvarali su mektebe i medrese, uspostavljali upravu i sudove.

Veliki preobražaj Bošnjana iz krstjana u duhovnom i vjerskom pogledu odvija se tako što tada na relativno miran način uz poštovanje principa dobrovoljnosti jedan dio prihvataju islam, drugi dio u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini katoličanstvo, treći znatno još manji u istočnoj Hercegovini pravoslavlje gotovo u isto vrijeme tokom XV i XVI stoljeća. U situaciji kad su Osmanlije i Ugari svaki na svojem osvojenom području uspostavili vlast, vjerski prelasci - procesi se odvijaju relativno mirno. Ali nakon Osmanskog osvajanja Jajačke i Srebreničke banovine 1528.g. stabilizirala se osmanska vlast i sa njom multikonfesionalnost.

Vjerovatno se nigdje nije razvila i uspostavila takva vjerska tolerancija kao u Bosni i Hercegovini, što dokazuje primjer blizine sarajevskih bogomolja, a to je vrlo slično bilo u cijeloj Bosni i Hercegovini. U svim mjestima gdje su se razvijale tri, kasnije dolaskom Jevreja četiri religije postoje džamije, katoličke i pravoslavne crkve, te sinagoge kao neoborivi dokazi suživota i tolerancije. To je vrlo razumljivo, to je jedan narod Bošnjaci sa tri vjere.

Dakle, prelaskom pripadnika Crkve bosanske u tri vjere u Bosni su se tokom XVI st. obrazovale tri glavne vjerske grupe: muslimanska, katolička i pravoslavna ... "Ali treba dobro imati na umu da se narod i dalje zvao Bošnjani (Bošnjaci), jer nije tada postojao niti jedan razlog da se mijenja ime naroda. Kao što Grci, Srbi, Bugari, Albanci, nisu promjenili ime nisu ni Bošnjani. Proces prevjeravanja Bošnjana - krstjana odvijao se djelimično prije pada Bosne sa velikim potresima i dramatičnim zbivanjima ali i poslije pada pod uticajem glavnih vjerskih centara: Rimske kurije na čelu sa rimskim papama, carigradske, ali više pećke patrijaršije na čelu sa patrijarsima kad se ona obnovila i otomanske po mnogo čemu teokratske države iz Istanbula. No procesi su se postepeno smirivali nakon 1530. god.

Bošnjaci su na takvom mjestu na takvoj vjetrometini vjekovima u fokusu velikih svjetskih religija katoličanstva, pravoslavlja i islama, te kao rezultat dejstva tih sila i uticaja narod Bosne i Hercegovine Bošnjani (Bošnjaci) se pocjepao u te tri religije.

Dakle, na procese primanja vjera uticali su Rim, Carigrad i kasnije Istanbul, konkretno Italijani, kojima su pomogli Ugari, zatim Grci i Turci.

Kod Noela Malcolma i još nekih autora pogrešan naslov: "Islamizacija Bosne" umjesto prelazak Bošnjana manihejske vjere na islam. Međutim, dobro mu je ovo zapažanje: "u većem dijelu Bosne, izuzev dijela Hercegovine, nije se osjećalo prisustvo pravoslavlja prije osmanlijske okupacije... Pravoslavno se stanovništo naselilo u Bosnu tek politikom Osmanlija".[553]

Zabilježeni su podaci u sarajevskim sidžilima (sudskim zapisnicima) iz toga vremena, da je bilo više slučajeva cijepanja porodica Bošnjana i ovdje kao i u ostalim dijelovima Bosne tj. dva do tri člana porodice su prešli na islam, dva ili više prešli u katolike, a jedan ili dva u pravoslavce.

Tu treba tražiti jedan od najvažnijih izvora današnjeg vjerskog i tobože nacionalnog šarenila Bosne i nevjerovatne vjerske tolerancije, ali samo dok je tu bila osmanska vlast. Nakon odlaska Osmanlija toleranciju je, pod uticajem osvajačkih propagandi sve više zamjenjivala vjerska netolerancija.

Prema Behiji Zlatar islam relativno brzo prihvataju Bošnjani današnjeg Sarajeva, njegove okolice. Tako već 1485. g. tu imamo 33,17% muslimana, a 1489. g. 40,08 %, 1540. g. ima 91,53% Bošnjana muslimana.[554]

Od 1530. do 1540.g. broj stanovnika Sarajeva povećao se za oko 2000 i bilo je 97,85% muslimana i 2,15% kršćana a zajedno u Sarajevu i okolini 91,53% muslimana i 8,47% kršćana".[555]

Tako kao što se dešavalo sa prelaskom na islam u Sarajevu i okolini, kasnije se dešavalo i u ostalim gradovima, većim naseljima i njihovim okolinama u Bosni i Hercegovini. Behija Zlatar to ilustrira po svim mjestima u BiH.

Šovinistička je tvrdnja da su svi muslimani Balije, kao što je isto tako šovinistička tvrdnja da su svi Srbi odnosno Hrvati Vlasi.[556]

Općenito se može reći da je širenje islama u Bosni teklo postepeno. Ni zapadni, ni osmanski izvori ne sadrže podatke o bilo kakvom prisiljavanju od osmanske vlasti kod prelaska Bošnjana na islam, kako gradskog tako i seoskog stanovništva... Poznati historičar Vladislav Skarić pisao je da ..."XIX

553 N.Malcolm., Povijest Bosne, 1953. g., str. 76.

554 Vidi podatke o tome dr. Behija Zlatar, Bosna i Hercegovina u okvirima Osmanskog carstva (1463.- - 1593.) koautor u knjizi BiH od najstarijih vremena do kraja II svjetskog rata, str. 80 i dalje.

555 Dr. Behija Zlatar, koautor u knjizi Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata, Sarajevo 1994. str.82.

556 Vidi o Vlasima, Leksikon JLZ Zagreb, 1974. g., str. 1054.

vijek ne bi zatekao nijednog hrišćanina niti bi bilo ijedne crkve i manastira da je islam širen državnom silom."[557] Kad bi bila istina ono što je napisano u velikosprskoj literaturi da su Turci-Osmanlije vodili djecu te ih turčili i preodgajali u Turke janičare i druge službe, bila bi potpuno presahla reprodukcija hrišćanskog stanovništva na Balkanu. Ne bi bilo npr. Srba danas nikako.

No zadatak ove teme nije da se bavi pitanjem prelaska na islam. To pitanje je apsolvirao veliki broj istraživača i pisaca te je relativno dobro poznato.

Ono što treba ovdje kategorički odbaciti jesu nenaučne iz osvajačkih pobuda izmišljene tvrdnje da su u Bosni na islam prelazili Srbi, odnosno Hrvati. Cijeli tok dosadašnjeg mog istraživanja i izlaganja je pokazao da nikada do 1862. g. u Bosni i Hercegovini nije postojalo ni srpsko ni hrvatsko ime. Nema toga imena. Postoje Bošnjaci katolici, Bošnjaci pravoslavci i Bošnjaci muslimani i svi govore bosanskim jezikom.

Na islam je prešao najveći dio bosanskohercegovačkog naroda koji se zasigurno od sredine VIII stoljeća kroz vijekove zvao Bošnjani, odnosno od dolaska Osmanlija ili nešto kasnije Bošnjaci. čak se radi o malom broju Bošnjana maniheja koji su iskreno bili dobrovoljno primili katoličku odnosno pravoslavnu vjeru, da su kasnije prelazili iz tih vjera na islam. No takvih prelazaka je vjerovatno bilo i to najviše zato što su njihova braća, sestre ili bliski rođaci iz maniheja i kriptomaniheja prešli na islam pa su onda ovi pošli za njima. Ovdje mislim na prve godine prelaska, a posebno je situacija kad su te prve generacije stekle prva znanja o islamu i počele ih sa radošću prenositi sljedećim generacijama.

Na suprot ranije navedenog zapisa B. Kuripešića dr. Behija Zlatar u svojim istraživanjima navodi: "Godine 1530. Sarajevo je grad sa apsolutnom većinom muslimanskog stanovništva. Do ovog vremena 60 sela Sarajevske nahije su postala 100% muslimanska...U defteru iz 1530.g. zabilježeno je 35 doseljenika iz Hercegovine... Samo dvojicu iz Jedrena, dvojicu iz Soluna i jednog iz Anadolije.

Bošnjane su u periodu 1450 - 1463. (a kritične godine su 1459. i 1463). zadesila tri velika događaja:

1. Nasilno pokatoličavanje manjeg dijela Bošnjana - maniheja (krstjana) što je moralo izazvati veliko nezadovoljstvo;

2. Propast, tj. slom države Bošnjana od strane osmanskih Turaka;

3. Bolno napuštanje bosanske vjere! Neočekivan prelom i vjerski prevrat: umjesto planiranog pokatoličavanja Bošnjana većina njih prelazi u islam, manji dio u katolike i još manji u pravoslavce. Od tada imamo Bošnjane (Bošnjake) sve tri vjere.

[557] Behija Zlatar, Ibid, str. 29.

Posljedice toga su se periodično osjećale kroz stoljeća sve do dana današnjeg i ko zna koliko će se još osjećati. Od tadašnjeg jednog naroda Bošnjana danas imamo tri!!!

Bošnjani velikom većinom bivši manihejci zvani **krstjani** prelaskom u islam doživljavaju preporod. Do tada bezobzirno vrijeđani, a zadnjih godina pred pad Bosne žestoko proganjani prelaskom u islam konačno doživljavaju *slobodu.* A i oni što su prešli u katolike i pravoslavce dobili su slobodu vjere.

Od tada se jedan jedinstveni narod Bošnjani silom historijskih zbivanja vremenom pocjepao u tri vjere: Bošnjane (Bošnjake) muslimane; Bošnjake katolike i Bošnjake pravoslavce.

Tek dolaskom Osmanlija i sa njima islama nastaju u Bosni i Hercegovini postepeno tri religije, započinje proces nastajanja multikonfesionalne situacije u istoj. Napominjemo da je Tvrtkov period multikonfesionalnosti trajao kratko.

Tek tad pod Osmanskim carstvom muslimani, katolici i pravoslavci u Albaniji i Bosni i Hercegovini započeli su da nesmetano zajedno žive u istoj državi u kojoj je već odavno vladala vjerska tolernacija.

Osmanlije su kod Istanbula (Carigrada) i u Drinopolju, već od ranije imali centar za školovanje i obuku, preobuku mladića dovedenih iz osvojenih zemalja. Dakle, oni su 1455/56.-1459/60. godine mogli imati u svojim redovima osposobljenih oficira, državnih činovnika i vjerskih službenika rodom iz Bosne, dakle Bošnjana odvedenih tokom onih povremenih upada Osmanlija u istočne dijelove BiH i to 1414., 1415., 1421., 1435., 1443. i 1453. koji su znali razgovarati sa izbjeglim krstjanima pripadnicima Crkve bosanske bez pritisaka da im objasne da im je jedini izlaz da pređu na islam, što su mnogi najvjerovatnije i učinili. Naravno, to je ipak moralo ići postepeno, jer vjera se ne mijenja lahko. Morali su naučiti osnovne principe *islama*, dobiti najosnovnije informacije.

Krstjanima (manihejima) pripadnicima Crkve bosanske koji su se pritajili i onima koji su nasilno pokatoličeni pred pad Bosne takođe nije preostalo nijedno drugo rješenje nego da pređu na *islam* nakon što su Osmanlije osvojili Bosnu 1463. godine i kasnije 1482. godine Hercegovinu.

Postoje još najmanje dva važna historijska događaja koja su maniheje - -krstjane navodila da prelaze na islam.

1) Sultan Mehmed II Fatih je 1453. godine carigradskom patrijarhu Genadiji, na njegovo traženje i molbu svojom ahdnamom dao autonomiju pravoslavnoj crkvi na svim prostorima: u Grčkoj, Bugarskoj, Makedoniji pa razumije se i pravoslavcima u susjednim Srbiji i Crnoj Gori, i ono koliko je bilo plemena u Hercegovini, da mogu slobodno ispovijedati svoju vjeru.

2) Na sličan način 1463. godine taj isti sultan Mehmed II Fatih prema nekim navodima dao je ahdnamu i franjevcima u Fojnici i okolini.[558]

Rukovodni ljudi manihejske Crkve bosanskih krstjana su vjerovatno bili dijelom pobijeni, a dijelom dezorijentirani do te mjere da nije imao ko tražiti ahdnamu kod Mehmeda II Fatiha za djelovanje svoje Crkve bosanske. Dakle katolici, to koliko ih je bilo, su imali takav oslonac na Rimsku kuriju, pravoslavci makar što ih je bio neznatan broj imali su oslonac i dalje na Carigradsku patrijaršiju koja je ahdnamom dobila autonomiju, a Crkva bosanska je izgubila glavni oslonac **vlastitu državu Bosnu**. I šta im je onda preostalo nego da postepeno prelaze u jednu od te tri religije, a kako su im vlasti katoličke i pravoslavne religije bile višestoljetni progonitelji, jasno je da je i tako snažan psihološki razlog bio vrlo važan zbog kojeg je većina radije išla u islam čije učenje su manje poznavali od katoličanstva i pravoslavlja, te tako konačno nakon višedecenijskih progona i genocida našli smiraj svojim dušama, svojoj psihi. Ono što je jasno je to da nakon pada Bosne vremenom imamo Bošnjane sa tri vjere.

U Bosanskom kraištu

Vrhbosna sa tvrđavom Hodidjedom i naravno sve što je istočno od toga područja, između 1448. i 1453. god. od tih osvojenih dijelova Bosne - formirali su "Bosansko kraište".[559] To područje se prema turskom popisu ovih prostora iz 1455. godine naziva "Vilajet Hodidjed" i "Vilajet Sarayovasi".[560]

Oni su prema nalazima dr. Aleksandra Solovjeva korektno postupali prema narodu - Bošnjanima - dodao H.Z. Držali su se Kur'anskog ajeta - 2:285 "**u vjeri nema prisile**", što je razumije se, stvorilo psihološke uslove da oni "krstjani" koji su dobježavali u etapama zbog nasilnog pokatoličavanja dobrovoljno prelazili na islam sve od početka franjevačke ofanzive 1453. i dalje do 1463. god.

Ako su Osmanlije iz navedenog vilajeta od 1448. ili od 1453. i dalje, a najvjerovatnije jesu, okupili dio mladeži u "adžami oglane" - odveli ih u blizini Istanbula i odškolovali, oni su ubrzo nakon 1463. god. kao Bošnjani - muslimani dobro obučeni radi jezika bosanskog dovedeni nazad u Bosnu za organiziranje vojne i državne vlasti i naravno vjerske službe, te naučavali kod

---

558 U originalnost ove ahdname neki autori sumnjaju o čemu ćemo kasnije.

559 B. Zlatar, CD, str. 67; Hazim Šabanović, Bosansko kraište 1448. - 1463.; Hazim Šabanović, Pitanje turske vlasti u Bosni do pohoda Muhameda II 1463.;

560 Ibid

primanja u islam. Trebalo je tu dosta vjerskih učitelja, da nauče novopridošle dobrovoljce o islamskoj vjeri. Mogli su 1463. god. uzase imati značajan broj muslimana - Bošnjana između 20 do 60 godina starosti.[561]

Dakle, prije pada Bosne 1463. g. prema Muvekitu, Osmanlije su osvojili i držali pod kontrolom: Pljevlja, Čajniče, Foču, Goražde, Nevesinje, Gacko, Ustikolinu, Višegrad, Sokol, Srebrenicu, Zvornik, Vrhbosnu sa Hodidjedom, tj. - današnje Sarajevo sa okolinom, te sa čestim prodorima do Vrbasa i u dolinu Lašve do Travnika. To dokazuju datumi izgradnje džamija na tim područjima.

Jasno je da pripadnici Crkve bosanske koje je više stoljeća proganjala katolička crkva i u svojoj propagandi upućivala najžešće pogrde i uvrede dobrovoljno nisu htjeli ni tada kao ni nikada ranije preći u katolike.

Isto tako preko predanja i na druge načine su znali šta se radilo prilikom genocida nad Albigenzima u Francuskoj i Katarima po Evropi. Znamo dakle, da su vjernike Crkve bosanske stoljećima žestoko napadali i vrijeđali i katolici i pravoslavci, kako su se odnosili prema precima vjerskim srodnicima bogumilima u Srbiji od Stevana Nemanje 1183.g. do cara Dušana (1331.-1355.), te kakve je masakre činio vizantijski car Vasilije II protiv bogumila u Makedoniji i Bugarskoj 1014.-1025. godine.

Prvi kontakti Bošnjana s Osmanlijama desili su se 1388. god., a naročito poslije Kosovske bitke 1389. god. Još na Kosovu zarobili su izvjestan broj Bošnjana iz odreda Vlatka Vukovića.[562] Neke su prodali kao robove, a neke od njih su vjerovatno odveli u njihove centre za školovanje i obučavanje i pripremili ih za dužnosnike u vojsci i državnom aparatu kad osvoje Bosnu da im budu od koristi.

Tako su posebno radili kad god su upadali u Bosnu 1414., 1421., 1436. (vidi Hazim Šabanović informaciju o Bosanskom kraištu!).

Ono što smo dosad pisali o ranom prelasku Bošnjana na islam još od najranijih upada Osmanlija u istočne dijelove BiH odnosilo se na zarobljene ili dobrovoljce - nazovimo ih uslovno adžami oglane, a drugo je pitanje kako su islam počeli primati Bošnjani domaćini i njihove porodice kod kuća u selima.

Najvjerovatnije da je najprije započeo prelazak Bošnjana u islam osim područja i u Bosanskom kraištu. Zna se da je Isah-beg Ishaković doveo iz Skoplja članove derviških redova u Bosansko kraište koji su vršili agitaciju za primanje islama i nakon toga brojne mlade Bošnjane slao na školovanje u jedan od centara kod Istanbula. Ako broj dobrovoljaca nije bio dovoljan

---

561 Fenomen da je brojno primanje islama u Bosni bio glavni faktor da nije došlo do turske kolonizacije posebno je uočio poznati turski historičar Ömer Lutfi Barkan ... grupa autora: Islam i muslimani u BiH, str. 29.

562 M. Bojić, CD, str. 47.

popunjavali su janjičarima. Tokom školovanja su tamo naučili turski jezik, te ovamo na dužnostima se služili sa oba jezika. Zbog toga su bili neophodni za obavljanje raznih dužnosti u državi.

Ti prvi Bošnjani muslimani odigrali su vrlo važnu ulogu kod prihvatanja i zbrinjavanja velikog broja prognanih pripadnika Crkve bosanske 1459.g. što ih je prognao bosanski kralj Tomaš i tadašnji franjevci koji su u Bosnu došli iz Ugarske i današnje Italije.

Dakle, mladići Bošnjani su uzimani kao dobrovoljci u Bosanskom kraištu još prije pada Bosne. Odvođeni na školovanje i obuku i osposobljeni vraćani u B. kraište da budu spremni kad osvoje Bosnu da obavljaju funkcije za koje su osposobljeni. Jer, da li možemo dovoljno zamisliti koliki su to bili poslovi, preodgajati čitav narod iz jedne vjere u drugu, uvoditi ga u novu kulturu i civilizaciju.

Već ranije smo rekli da su najvjerovatnije na islam prešli i oni Bošnjani kriptomaniheji i oni koji su od 1443.-1461. prisilno bili prešli u katolike.

Na osnovu do sada opisane situacije moglo bi se pretpostaviti sljedeće:

Pravi katolici i pravoslavci (ono malo što ih je vjerovatno bilo) vrlo rijetko su prelazili na islam zbog silne propagande koja je od Kosovske bitke prisutna na ovim prostorima koja se vodila pod parolom: "Bolje poginuti za krst časni nego primiti dušmansku vjeru islamsku". Ta parola datira još od križarskih (krstaških) ratova.

Navedena parola se može naći u svim značajnijim napisima od Kosovske bitke na ovamo kako pravoslavne tako i katoličke provenijencije.

Pismo kralja Stepana Tomaševića 1461. g. papi Piu II je drugi dokument koji dokazuje da su većina Bošnjana **manihejci** u kojem traži od njega kraljevsku krunu i pomoć i ozbiljno se žali istom da se Turci ulaguju krstjanima i pokazuju prema njima ljubazni i dobri, obećavajući veliku slobodu svakome koji pređe njima na islam.[563]

Mislimo da nisu u pravu oni koji nisu prihvatili i usvojili naučni rad dr. Aleksandra Solovjeva pod naslovom: "Nestanak bogumilstva i islamizacija Bosne".[564]

A. Solovjev je napravio veliki posao u navedenom radu u kojem je utvrdio da su neki ljudi direktno iz "bogumila" prešli u islam, baš onako kako mu naslov toga naučnog rada glasi. Ali je tačno i to da je pritisak papa, papinih legata i franjevaca prvo na bosanskog kralja Tomaša, a onda i na njegov narod Bošnjane bio kontinuiran više od jedne decenije, tako da je vjerovatno

563 Thalloczy L., Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelter Munchen 1914, 415-416, M. Orbini, II Regno de gli Slavi hoggi corrotamante detti? Schiavoni, Pesaro, 373.

564 Godišnjak ID BIH I, Sarajevo, 1949. g.

izvjestan mali broj maniheja nasilno pokatoličen. Ali historijska činjenica da je ubrzo i to stanovništvo počelo prelaziti na islam pokazuje da je od tog nasilnog pokatoličavanja za katoličanstvo u Bosni bilo više štete nego koristi, jer su postigli suprotan efekat. Nasilno pokatoličeni Bošnjani su zbog inkvizitorskih metoda koje su bile permanentno primjenjivane bili žestoko uvrijeđeni i naljućeni i zapravo su većina smiraj svoje psihe našli u islamu. Ova konstatacija se odnosi i na Bošnjane koji su se našli pod Ugarskom u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini.

Dalje što je važno zapaziti ovaj dokument se ne slaže odnosno on pobija navode carigradskog patrijarha Ginadije u njegovom pismu sinajskim kaluđerima iz 1455. g. koje je inače aproksimativna procjena, a uzimali su ga mnogi autori ove teme kao glavni dokument. Naime, on navodi: "I kao što učiniše neki latinski učitelji u Bosni... te **mnoge** kutugere podložnicima Rimske Crkve, tako i on (miloševski episkop) uznastoja da hercega Stjepana samovladara u drugom dijelu Bosne **i sve koje ondje uzmože**, učini pravoslavnim hrišćanima naše Crkve".[565] Ovdje su riječi **"mnoge" i "sve koje onde uzmože"** neodređene, dok je službeni izvještaj Barbučija tačniji i još je mlađi oko godinu dana.

U prilog mojoj tezi govori i onaj drugi podatak pape Pia II o nasilnom pokatoličavanju bosanskih maniheja 1459/60. godine gdje kaže: "Otprilike 2000(!) je primilo krštenje, a oko 40 tvrdokorno je ustrajalo u krivovjerstvu te napustilo zemlju i našlo utočište u Humu kod vojvode Stjepana, saveznika nevjernika".[566]

NESTANAK MANIHEJSKE CRKVE BOSANSKE I PRIMANJE ISLAMA, KATOLIČANSTVA I PRAVOSLAVLJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Prethodne napomene o nestanku Crkve bosanske

Veliki je broj hipoteza kako je nestala Crkva bosanska?

Gotovo u istoj mjeri kako postoje različita mišljenja i stavovi o nastanku, razvoju i postojanju Crkve bosanske tako su različita mišljenja i o njenom nestanku. Pitanju se više prilazilo politički, a manje naučno. Vjerovatno postoji više desetina radova u vezi ovoga problema, ali on ni do danas nije valjano riješen.

Planirane akcije papa i franjevaca, dakle katoličanstva za napad na Bošnjane, odnosno na njihovu dualističku vjeru - Crkvu bosansku u vrijeme kad je Bosni prijetila opasnost da bude okupirana od Osmanlija izazvali su velike poremećaje u narodu države Bosne. Nastali su procesi cijepanja naroda - -Bošnjana u tri vjere.

565 Grupa autora, Katoličantvo u BiH, str. 55.
566 Noel Malcolm, CD, str. 55., M. Bojić, CD, str. 32.

Kod rješavanja rečenog pitanja o nestanku Crkve bosanske Solovjev je pravilno pošao od saznanja o jakim i masovnim progonima "bogumila" krstjana 1450., 1453., 1455., 1459... u Bosni kad su mnogi pobjegli na područja istočne Bosne koja su već od 1414. i 1421.g. bili osvojili Osmanlije, a jedan dio krstjana sa svojim djedom i starješinama dobježali su u Hercegovinu kod hercega Stjepana. Djed Crkve bosanske je naravno, nastavio da vrši svoju funkciju jer su u Hercegovini i bez ovih izbjeglica bili većina Bošnjana krstjani, što se vidi iz ranije navođene povelje - akta izmirenja hercega Stjepana sa sinom Vladislavom od 19.05.1453. g. gdje je Herceg za svjedoke postavio: "Djeda Crkve bosanske i s njim 12 poglavitih krstjana i 12 našijeh plemenih vlastela". On obećava ženi Jeleni i sinu Vladislavu da ugovor neće mijenjati dok to ne bude izviđeno "gospodinom djedom Crkve bosanske i 12 poglavitih krstjana među kojima mora biti gost Radin". Eto i Solovljev taj dokument smatra važnim.

Iz navedenog dokumenta se vidi da su djed Crkve bosanske i gost Radin i nakon što su prebjegli u zemlju hercega Stjepana nastavili vršiti vrhovnu crkvenu vlast, zbog čega su Dubrovčani upućivali brojne pogrdne riječi hercegu Stjepanu nazivajući ga "perfidnim jeretikom".[567] Takođe iz ovog dokumenta se lijepo vidi da je herceg Stjepan tada krstjanin.[568] On je otac čuvene kraljice Katarine, za koju se zna da je do 1449. god. bila krstjanica. Prešla je u katolike uoči vjenčanja za kralja Stepana Tomaša.

Iz navedenog akta pomirenja hercega Stjepana sa svojom ženom i svojim sinom se vidi da je ta porodica pripadala Crkvi bosanskoj, jer kaže da je postavio za "svjedoke i sreditelje **naše vjere** djeda Crkve bosanske" [569] itd. itd.

Taj kontraverzni čovjek se ubrzo poslije gornjeg datuma proglasio "herceg od sv. Save", do tada je bio samo herceg Hercegovine. Tako ga mogu smatrati svojim pretkom sva tri bosanskohercegovačka naroda.

Neosnovano se iz Genadijinog pisma sinajskim kaluđerima zaključuje da je taj djed prešao na pravoslavlje. Da je došlo navodno do otimačine između katoličke i pravoslavne crkve koja će ugrabiti više krstjana u svoju vjeru. Dr. Aleksandar Solovjev je pobio ovakva mišljenja, time što su mahinejci znali da su im pravoslavci i katolici bili vjekovni neprijatelji, te zašto bi išli u

---

567 Aleksandar Solovjev, Nestanak bogumilstva i islamizacija Bosne, Godišnjak Ist. društva BiH godina I.

568 Zanimljivo je da je pored crkve sv. Ane u Herceg-Novom posljednje dane proveo "heretik" ..."pataren", "skizmatik", "tiranin" - "rušitelj crkava"... kako su ga nazivali Dubrovčani i kako se on sam takvim proglasio **herceg od sv. Save** Stjepan. A danas ga jako svojataju hercegovački "Hrvati". Marko Vego, CD, str. 328.

Kako je moguće hercega od sv. Save proglasiti Hrvatom. Prava historija ga nemože opravdano smatrati ni Srbinom ni Hrvatom. On je Bošnjanin, koji se posvadio sa svojim zetom Bošnjaninom kraljem Stepanom Tomašem i od njega se odmetnuo 1448.g.

569 A. Solovjev, Isto.

neprijateljske vjere kad su imali treću mogućnost da idu u islam, što je historija i pokazala da je jedino u Bosni velika većina naroda - Bošnjana prešla na islam.

Veoma su čudne i neosnovane tvrdnje onih autora koji hoće po svaku cijenu tvrditi da se Crkva bosanska pred pad Bosne već bila ugasila, a cto u katolike nasilno prešlo tek 2000 i navodno u pravoslavce par stotina. Ali glavni su dokazi da su u Bosni do pada 1463. god. većina Bošnjana maniheji što potvrđuju navedene izjave - procjene kraljeva S. Tomaša i S. Tomaševića, te izvještaji biskupa Tome i Nikole Barbučija, od 31.05.1459.g.[570]

Prema nalazima D. Dragojlovića u njegovoj knjizi Krstjani i jeretička crkva... godine 1550. u Bugarskoj su pronađene neke knjige te jedno od bosanskih evanđelja maniheja iz Bosne što znači da možda nisu svi prešli na islam, a pošto nisu smjeli bježati na zapad otišli su na istok i vjerovatno istrajavali u svojoj vjeri. Prema Kunovskom zapisu (1560.-1565.)[571] dio ostatka maniheja je bio u selu Kunovu kod Foče. Prema nekim putopiscima koje navodi J. Šidak u svojoj knjizi dio pripadnika Crkve bosanske na teritoriji istočne Hercegovine i istočne Bosne ostao je dosljedan svojoj vjeri i izvjesno vrijeme nakon pada Bosne, a neki čak i do kraja XIX stoljeća.

Posebno treba **ponoviti, podvući i istaći** da je najveći dio i onih pripadnika Crkve bosanske koji su u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini za vrijeme M. Korvina nasilno pokatoličeni, dobrovoljno prešao u islam čim im se pružila prilika nakon što su Osmanlije definitivno osvojili iste 1512. i 1528.g. I danas izaziva zabunu kod jednog broja hrvatskih autora, te misle da je znatan broj katolika prešao u islam.

Upravo tu činjenicu u **iskrivljenom** obliku koriste hrvatski nacionalisti kad tvrde da su isključivo katolici, a zatim tome dodaju Hrvati primili islam, te da su muslimani zapravo Hrvati islamske vjere. Čak i kad bi bila istina da su samo katolici prešli na islam nije istina da su Hrvati! To su isključivo bili Bošnjani.

Vrijedi opet ponoviti na islam u Bosni i Hercegovini prešla je većina naroda Bošnjani, nikakvi Srbi i nikakvi Hrvati. Srbi su bili u Srbiji, Hrvati u Hrvatskoj. Ovo je Bosna i Hercegovina od VII stoljeća zemlja Bošnjana - Bošnjaka odnosno Bosanaca, koji su do oko početka IX stoljeća bili mnogobožci, od tada do polovine XV stoljeća dualisti **maniheji**, a od tada do 1870. g. Bošnjaci sa tri vjere tj. Bošnjaci muslimani, Bošnjaci katolici i Bošnjaci pravoslavci. I od oko 1890. g. sadašnja tri naroda. Ne trebamo biti nezadovoljni, to je naša historija!

---

570 M. Bojić, CD, str. 33; Grupa autora, Islam i muslimani u BiH, str. 45.

571 Islam u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1977.g., str. 42-44.

Što se tiče pitanja prelaska Bošnjana na islam upućujem čitaoca na **rezulate** istraživanja: Mehmeda Handžića, Nedima Filipovića, dr. Aleksandra Solovjeva, dr. Muhameda Hadžijahića, dr. Behije Zlatar i grupa autora Islam i muslimani u BiH, koje ja prihvatam i zato se ne trebam na tome zadržavati, jer mislim da je to pitanje maltene riješeno.

Razlika između mene i njih je u tome što su oni mahom pisali o prelasku "bogumila" na islam što je izazvalo zbunjenost i nejasnoću o kojem se narodu radi. Bogumili su vjera koja je postojala kod Bugara, Makedonaca i Srba, a ja sam čini mi se dovoljno precizirao da se radi o prelasku naroda koji se zvao Bošnjani od kojeg je većina bila manihejskog vjerovanja, daleko manji dio katolici i još manji pravoslavci.

Ono što je sigurno tačno: na islam je prešao veliki dio naroda -Bošnjana sve tri tadašnje vjere.

Pogrešno je mišljenje N. Malcolma "kako je zagonetno nestala Crkva bosanska"?

U vezi ovog pitanja on je podosta kontradiktornosti sa samim sobom.

Na ovom mjestu on ne može da pređe preko očiglednih činjenica pa piše: "Crkva bosanska u svom punom procvatu (u XIV i na početku XV. stoljeća) posjedovala je veliku moć, a njeni su velikodostojnici potpisivali povelje i obavljali diplomatske misije, vladari Bosne kao što su Stepan II Kotromanić i Tvrtko I, održavali su s njom prijateljske odnose, čini se da su i neke velike plemićke porodice pripadale toj crkvi.[572] Najpoznatiji velikodostojnik Crkve bosanske gost Radin bio je stari savjetnik Stjepana Vukčića i očito je i sam bio bogataš: u oporuci je ostavio 5000 dukata u gotovini, konje, srebrene i zlatne tanjire, plašt ukrašen krznom i zlatom ..."[573]

Zaista nije jasno kako je N. Malcolm mogao povjerovati da je Crkva bosanska kaluđerska organizacija, ako evo ni sam nije mogao preći preko navedenih činjenica o njenoj moći.

Evo još jednog njegovog citata kojim defacto sam sebe pobija:

"Jedan podatak iz sudskog dokumenta iz 1387. godine kaže da su u Bosnu više puta dolazili patareni iz Sjeverne Italije da potpuno i savršeno nauče dualističku nauku od tamošnjih učitelja.[574] Radi se o važnom sudskom dokumentu, a to je **priznanje Giakoma Becha na inkvizicijskom sudu u Torinu** da je nekoliko Italijana patarena išlo u Bosnu da tamo na učilištu usavrše katarsko-dualističko učenje i vjeru". On je kazao da je i on trebao da

---

[572] Fine, Bosnian Church, str. 264 - 275, ova fus nota je preuzeta od N. Malcolma, CD, str. 52.

[573] Noel Malcolm, CD, str. 52.

[574] EJ sveska 2, JLZ Zagreb, 1982., str. 171.

otputuje, ali su ga spriječile vremenske nepogode, a onda ga je uhvatila katolička inkvizicija.[575] (Loos, Les Derniers Cathares). Eto nam dokaza da su postojale veze patarena i krstjana i da je postojalo Visoko dualističko učilište u Bosni.

A onda dolazi pogreška koja začuđuje kod V. Malcolma, kao i kod više autora, a to je što odmah, nakon iznošenja činjenica o moći Crkve bosanske piše slijedeće: "Kad su jednom franjevci zasukali rukave u Bosni sredinom 14. stoljeća, rimokatolička se crkva uhvatila u koštac sa Crkvom bosanskom"[576], što nije tačno! Naime prema Nadi Klaić franjevci u XIV stoljeću upravo zbog moćne Crkve bosanske i ranije opisanog držanja Stepana II i Tvrtka I nisu mogli ni zakoračiti u Bosnu. I zaista nemamo nijednog relevantnog dokumenta osim neosnovanih tvrdnji da su franjevci bilo što učinili u ranijih 150 godina, pa ni tada. Moguće je on mislio na drugu polovinu XV st.

"U četrdesetim godinama franjevačka je ofanziva ..... u punom zamahu. (Ona tada tek počinje po odlukama i uputama Baselskog koncila - moja primjedba H.Z.). Pred **proljeće 1453 djed Crkve bosanske napustio je teritoriju** Bosne i našao utočište kod hercega Stjepana. Nešto kasnije prema pismu, Genadisa II iz Carigrada djed je prešao na pravoslavnu vjeru. (Dragojlović, 109 - 112). Time je Crkva bosanska jako oslabila. Dalje, N. Malcolm govori o takmičenju između katoličke i pravoslavne crkve koja će od njih dvije primiti više bivših pripadnika Crkve bosanske" (možda? H.Z.). N. Malcom dalje nastavlja: "Prisilno preobraćanje 2000 krstjana i odlazak četrdesetorice najtvrdokornijih u Hercegovinu za cijelo su slomili kičmu Crkvi bosanskoj .... jamačno je riječ o glavnini Crkve bosanske. Kad je 1466. god. gost Radin pismeno zatražio da se skloni u Mletke ako ga Turci natjeraju u bijeg, zapitao je usput da li može sa sobom povesti i 50 - 60 članova Crkve bosanske" (vjerovatno se radilo o dijelu elite Crkve bosanske koja se u dramatičnim događajima našla uz gosta Radina - dodao H.Z.). On dalje proizvoljno zaključuje kad kaže: **"To je vjerovatno bio ukupan broj preostalih pripadnika Crkve bosanske,** (svećenika: gosta, staraca i strojnika, primjedba H.Z.) uključujući tu i onih 40 najtvrdokornijih". Ne možemo prihvatiti ovakav zaključak N. Malcolma.

Očigledno nedostaje broj onih koji su prebjegli u istočne dijelove Bosne i Hercegovine koji su već odavno bili pod Osmanlijama.

Vidi se da **N. Malcolm** nije imao podatke ili nije htio o njima pisati koliko je maniheja pobjeglo kod Osmanlija - Turaka u krajište Hodidjed te koliko ih je prešlo već do tada na islam. Očigledno da papa nije znao šta se zbiva na tom dijelu Bosne, jer tamo nije bilo franjevaca da mu pošalju izvještaj.

---

575 Fermedžin, ur., Acta Bosnie str. 38,248; preuzeta od N. Malcom, CD, str.53.

576 N. Malcolm, CD, str. 52.

"U općem polomu stradavali su 'krstjani' "...[577]

..."Takva je povijesna pozadina oporuke gosta Radina koji je i sam umro kao bjegunac u Dubrovniku,[578] **dosljedan dualističkoj vjeri koju je ispovijedao.** (potcrtao H.Z.) Nije doživio dozvolu koju mu je bio izglasao Mletački senat da se on zajedno sa njegovih 50-60 svećenika nastani na mletačkom teritoriju."[579] Ko bi rekao da je ovo citirao Noel Malcolm koji je toliko na početku njegova poglavlja o Crkvi bosanskoj podržavao M. Miletić da je ta crkva kaluđerska organizacija reda sv. Vasilija? Ipak je ovdje citirao gornju ocjenu, iako je na više mjesta tvrdio da je Radin monah.

Mogao je nakon ovih saznanja reći da odustaje od teze da je Crkva bosanska kaluđerska organizacija reda sv. Vasilija. Nažalost nije odustao.

On, naime, i želi tvrdo ostati uz još jednu njegovu pogrešnu tezu: da niko od pripadnika Crkve bosanske nije postojao u momentu dolaska Osmanlija 1463. god. Bosna je po njemu konačno baš tada postala katolička zemlja, i eto "u Hercegovini je bilo nešto pravoslavaca." Stoga se čini da se u vrijeme kad su Turci preuzeli vlast, Crkva bosanska bila već raspala i stvarno ugasila. Zaboravio je reći da se katolička ipak još nije uspjela uspostaviti. Tačno je da je srušena organizacija, ali za dugo nije dualistička vjera i svijest Bošnjana. Kako se može reći da je katolička kad u njoj nema niti jedne katoličke biskupije niti vikarije, nema svećenstva, nema crkvi niti njihovih posjeda?!!!

Takvo zaključivanje ignorira historijske činjenice: Ako je jasno da je u Bosni stoljećima suvereno vladala Crkva bosanska što su nedvosmisleno potvrdili nalazi i analize Baselskog koncila (1433. - 1449.), ako su svi dokumenti rimskih papa od (1443. - 1461.), te brojni izvještaji iz 1459. - 1461. franjevaca iz Bosne, Rimskoj kuriji definisali pripadnike Crkve bosanske kao maniheje sa umjerenim dualizmom[580] da je cijela Bosna heretička - zaražena manihejstvom. Dakle, njegovo mišljenje nije osnovano.

Već smo naveli šta su napisali Ernest Werner i D. Kniewald o knjizi M. Miletić.

Tako dakle po N. Malcolnovim nagađanjima i domišljanjima skončava Crkva bosanska služeći se šturim dokumentima koje je navodio, a izostavljajući ostale vrlo relevantne, N. Klaić, M. Krležu, prije svega je i izostavio Aleksandra Solovjeva, koji je dokazao da pored četrdeseterice tvrdokornih koji su pobjegli u Hercegovinu, veliki broj vjernika Crkve bosanske je pobjegao na teritorije koje su od 1414. odnosno 1421. pa 1435. i 1445. god. već bile osvojene i zadržane od strane Osmanlija.

---

577 N. Malcolm, CD, str. 55.

578 Thalloczy L., Studien Ibid, str. 415. - 416. S. Ćirković, Istorija ... Ibid, 381.Preuzeta od D. Dragojlović Krstjani i jeretička Crkva bosanska, str.134.

579 Thalloczy L., Studien zur Gesichte Bosniens und Serbiens in Mittelter, München, 1914., 415 - 416., Orbini IL Regno degli Slavi hogji corrotamante detti Schiavoni (Pesaro 373).

580 vidi J. Šidak, CD, str. 351.

Očigledno da nije uvažio Miroslava Krležu koji je napisao tvrdo da na bosanskom tlu za 400 godina prije dolaska Osmanlija nije podignuta niti jedna crkva, niti je proučio knjigu Nade Klaić "Srednjovjekovna Bosna" u kojoj bi uočio da u Srednjovjekovnoj Bosni nikako nije uspjela da se ugnijezdi ni katolička ni pravoslavna crkva. Očigledno da ove glavne činjenice nezna ili ne želi da zna. Stoga njegove nalaze zasnovane na mišljenjima starijih autora treba odbaciti.

O kakvom jednom stoljeću prozelitizma pomognutog državom on piše? Radi se zaista o neosnovanim tvrdnjama. Očigledno nema u njegovoj svijesti ni traga onoga šta je Nada Klaić visoko stručno naučno utvrdila da članovi Katoličke bosanske biskupije i Franjevačke vikarije koje su bile u Đakovu nisu u Bosnu mogli niti zakoračiti, a kamoli vršiti prozelitizam. Prozelitizam je kako smo već naveli intenzivno počeo 1453. god. a najjači bio 1459. god. kad je na to prisiljen Stepan Tomaš (kojeg u navedenoj rečenici N. Malcolm, naziva državom pomogao je prozelitizam (1453. - 1459.), a ne cijelo stoljeće).

Tako on služeći se pored brojnih vrijednih misli toliko neosnovanim tvrdnjama, vidi gotovo sve pripadnike Crkve bosanske pokatoličene i nešto malo prevedene u pravoslavlje još prije uspostave osmanske vlasti. O prozelitizmu pomognutom državom se može govoriti samo poslije 1464.g. i to samo u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini.

Kod njega nema ni pomisli da su mnogi pripadnici Crkve bosanske bar oni koje je kralj Tomaš istjerivao po etapama iz njegovog dijela Bosne i koji su nalazili utočište u "Vilajetu Hodidjed" posebno u zemljama Pavlovića i Kovačevića. Šta su drugo mogli nego da pređu na islam? N. Malcolm o tome ne piše ni riječi.

Dalje on nam pokušava svoju tezu potkrijepiti otomanskim katastarskim knjigama u Bosni iz XV i XVI stoljeća u kojima su kako tvrdi, citirajući T. Okića ljudi razvrstani po vjerskoj pripadnosti: muslimani, židovi, nevjernik i kristijan, te navodi da ima malo kristjana.[581]

Prije svega radi se o katastarskom i poreskim popisima, a ne popisima stanovništva, gdje je uvijek najvažnije ime i prezime vlasnika nekretnina tako da su podaci o vjeri bili drugorazredni i manje važni ili čak i nevažni, a drugo veliko je pitanje koliko su turski popisivači znali razliku između krstjana, kršćana i hrišćana. Za mnoge te popisivače je i krstjanin bio geber ili kafir, što je značilo nevjernik, kako su inače označavali katolike (kršćane) i pravoslavce (hrišćane). Osim toga veliki broj nekretnina su vlasti kralja Tomaša bile prevele sa imena k Osmanlijama pobjeglih krstjana na nove "vlasnike" kršćane, jer su bile otete od prvih i date drugima.

[581] Citirajući Tayba Okića iz njegove knjige: *Les kristians de Bosnie* **München**, 1960., str. 108-133.

Zato nazivi vjera i vjernika iz katastarskog popisa za mene nisu pouzdani. Gotovo da je začuđujuća upornost Noela Malcolma čija je knjiga "Povijest Bosne, izdanje" Zagreb - Sarajevo, 1995. god., te knjige grupe autora *Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1997. god., a prije njih Dragoljuba Dragojlovića *Krstjani i jeretička crkva bosanska* izdanje SANU, Beograd, 1987. kad bi mogli nekako po svaku cijenu da negiraju prelazak ma i najmanjeg broja vjernika Crkve bosanske na islam. Nije jasno čemu tolika naprezanja da se unese neistina. Mogu oni pabirčiti podačiće iz bilo kakvih katastarskih popisa, oni će uvijek biti malehni u odnosu na **grandioznu historijsku činjenicu** da je na islam prešla većina Bošnjana i nije puno bitno koje su vjere bili oni su Bošnjani što se nije desilo niti u jednoj balkanskoj zemlji pravoslavne ili katoličke vjere, što i jeste najjači dokaz da je najviše prešlo krstjana. **Važno je da se oni u duši nisu osjećali katolicima ni pravoslavcima, čak i da jesu bili nasilno i formalno pokatoličeni.**

Osnovni razlog je upravo činjenica da Bošnjani nikad nisu bili ni katolici ni pravoslavci nego krstjani jednako kriptomanihejci vjernici Crkve bosanske sve do oko 1453. god. kad je započela franjevačka akcija nasilnog pokatoličavanja.

Kasnije je historija pokazala da je u Bosni i Hercegovini nasilno pokatoličavanje tjeralo Bošnjane u islam, bilo da su prešli direktno iz krstjana - maniheja, bilo iz kriptomaniheja, bilo iz nasilno pokatoličenih. I naravno bilo je naročito u Hercegovini jedan mali broj onih koji su iz inata nasilnom pokatoličavanju prešli u pravoslavce, a onda čim su vidjeli da je većina Bošnjana prešla na islam i oni su iz "pravoslavlja" postepeno prelazili na islam.

Dakle, postoje različita tumačenja pitanja KO JE u Bosni, Hercegovini i šire prelazio na islam?

1) Neki hrvatski autori - na desetine hiljada intelektualaca među kojima je mnogo doktora i profesora povijesti su to pitanje shvatili normalno: "takva je bila povijest" i ne prave od toga nikakav problem.

Međutim, hrvatski nacionalistički i vjerski ekstremisti naročito oni koji su imali ili imaju osvajačke pretenzije na Bosnu i Hercegovinu od poluistina i neistina napravili su u suštini neistinito tumačenje pitanja: Ko je svojevremeno prelazio na islam?

Zaboravljajući ili prikrivajući historijsku činjenicu da su daleki preci Hrvata isto kao i preci Slovenaca se pokatoličili prema tadašnjim planovima Rimske kurije, te kad one koji su primili islam nazivaju pogrdno "poturice", prešutkuju da su oni potalijanice. Jer kako smo ranije dokazali niti jedna vjera: katolička, pravoslavna i muslimanska kod Slavena nije domaća, sve tri

su došle od velikih sila sa strane, od drugih neslavenskih naroda. Narodima slavenskog porijekla su naturene. Naravno kod normalnih ljudi to je činjenica i to je historija.

Rekosmo, zaboravljajući ili namjerno prešutkujući to navedeni ekstremisti one koji su primili islam nazivaju poturice, a često im podmeću da su Turci, iako dobro znaju da Bošnjaci muslimani su uvijek govorili i sad **govore** jednim od slavenskih jezika - bosanskim jezikom. Da su se po osnovu vjere dozvolili poturčiti - asimilirati u Turke danas bi smo imali bh. Turke, kao što imamo bh. Hrvate i bh. Srbe, koji bi se borili da se uvede turski jezik. Išli bi po pamet u Istanbul i Ankaru, kao što su u zadnjim decenijama išli i sad idu bh. Hrvati u Zagreb, a bh. Srbi u Beograd, naturajući nam hrvatski i srpski jezik, kojim Bošnjani (Bošnjaci) nikad nisu govorili.

Stvarno kad se zdravom pameti, zdravim razumom razmišlja, mora postaviti pitanje: kojim jezikom su Bošnjani od njihovog postanka govorili od početka VIII st. pa do početka XX kad im je prevelikom propagandom najprije sakriveno ime (Bošnjani / Bošnjaci) i zatim uskraćeno pravo na svoj vlastiti jezik.

2) Neki srpski autori - takođe na desetine hiljada intelektualaca unutar kojih je mnogo doktora, magistara historijskih i ostalih društvenih i drugih nauka su historijske tokove razumjeli normalno: "Takva nam je bila historija" i ne prave od toga nikakve probleme. Znaju da su Bošnjani dualisti u opisanim historijskim okolnostima prešli na islam.

Međutim velikosrpski nacionalisti i vjerski šovinisti i ekstremisti kojih nije malo koji su imali u zadnjih gotovo 200 godina i sad imaju osvajačke pretenzije na Bosnu i Hercegovinu nekom vrstom fanatičke kombinatorike konstruirali su od pomalo istine, pomalo poluistine i ogromne količine neistine dakle neistinito tumačenje pitanja: Ko je i kako svojevremeno prelazio na islam?!!!

Vjerovatno namjerno prikrivajući ili zaboravljajući historijsku činjenicu da su daleki preci Srba primili pravoslavnu vjeru prema planovima prethodnice carigradske patrijaršije, zajedno sa vizantijskim carem Mihajlom III. Dakle, vjeru su preci Srba primili od Grka, tako kad takvi nacionalisti i šovinisti kažu za Bošnjane muslimane, odnosno za bilo koje Južne Slavene muslimane da su poturice ili Turci onda ovi imaju potpuno isto pravo takve nacionaliste nazvati "pogrčice". Jer pravoslavna vjera izvorno nije srpska ni slavenska, nego grčka.

Dakle, na pitanje ko je, kada i kako u Bosni i Hercegovini i šire prelazio na islam, u javnosti pa čak i u nauci postoje različita mišljenja, hipoteze i teze ali najviše zbog osvajačke politike prema BiH.

Najpribližniji, naučno argumentiran odgovor dao je dr. Aleksandar Solovjev 1949. godine i 1953. godine kada je na osnovu svih dotadašnjih saznanja i brojne građe krenuo s novim dokazima ojačati i poduprijeti tezu o brojnom prelaženju bosanskih "bogumila" na islam.[582] On je maniheje - krstjane smatrao bogumilima a oni i jesu varijanta manihejstva, te time nije narušena suština. Nije poznato da je neko ni približno objasnio to pitanje kao on. Međutim, dosta naučnika koji su se bavili ovom temom počeli su makar i bez argumenata bar djelimično osporavati valjanosti njegove teze. Najprije su prigovarali da se nije radilo o masovnom prelasku "bogumila" na islam u vrijeme pada Bosne. Zamijenila ju je teza o postepenom, podužem procesu islamizacije, te su slučajevi prelaska na islam u prvim godinama nakon pada Bosne navodno bili vrlo rijetki", pogotovo u Hercegovini. Time se htjelo reći da su krstjani bili prvo prešli u katolike i pravoslavce, pa onda iz katolika i iz pravoslavaca u islam. Iako to ne mijenja suštinu, ali se unosi zabuna. Bitno je da su na islam prešli Bošnjani, a ne Hrvati i ne Srbi jer ih u Bosni tada nije bilo.

O dvoličnom stavu Dragoljuba Dragojlovića

Da je Dragoljub Dragojlović knjigu: "Krstjani i jeretička crkva bosanska", ipak napisao s predumišljajem, odnosno s ciljem da Crkvu bosansku obezvrijedi i spusti je na nivo jedne kaluđerske organizacije, a krstjane vjernike te Crkve na nivo kaluđera (monaha) vidi se pored ostalih i iz sljedećeg mjesta citiram:

"Nije slučajno da bosanske krstjane dubrovačka izvorna građa (koja? primjedba H.Z.) katoličke provinijencije naziva "redovnicima" ili monasima, a izvorna građa nastala u krilu Crkve bosanske s jedne strane "krstjanima", "svetim ljudima" ili "božjim ljudima", terminima koji su u Istočnoj crkvi bili rezervisani samo za monahe pustinjake ..."[583]

A u njegovoj knjizi "Bogumilstvo na Balkanu i u Maloj Aziji napisao je slijedeće:

"... jeretici (riječ je o onima u VIII, IX i X stoljeću prije pojave popa "Bogumila" objašnjenje dao H.Z.) su sami sebe oslanjajući se na pojedina mjesta u Novom zavjetu nazivali: Hristovim građanima, paraklitima, "poljskim ljiljanima", "svjetlošću svijeta", "dobrim hristjanima" ili samo "hristjanima"[584] (krstjanima - poznato je da su maniheji poštovali novi zavjet - Dragojlovićeve stavove usporedio H.Z.).

Ovdje je rekao istinu, a u gornjem citatu pet godina docnije nije rekao istinu, jer je riječ o Bosni, a on je član SANU. Kad bih imao vremena da navodim imalo bi još primjera njegovog dvoličnog pisanja. Naravno jedna od

[582] A. Solovjev, *Nestanak bogumilstva i islamizacija Bosne*, Godišnjak ID BiH I, 1949.
[583] D. Dragojlović, Krstjani i jeretička Crkva bosanska, Beograd 1987., str.133.
[584] Isti, Bogumilstvo na Balkanu i u Maloj Aziji, Beograd, 1982., str. 260.

navedenih tvrdnji nije tačna i to baš ova koja govori o bosanskim krstjanima. Vidi se da mu je cilj bio da po svaku cijenu viševjekovnu moćnu Crkvu bosansku svede na nivo jedne beznačajne kaluđerske organizacije monaha (kaluđera) pustinjaka. Za njim se u mnogo čemu tokom pisanja poveo N. Malcolm usvajajući gotovo bez ostatka zaključke Maje Miletić, a u mnogo čemu i njegove.

On dakle, ili nije smio ili nije htio 1987. god. govoriti istinu o srednjovjekovnoj Bosni, jer je 1986. god. izašao iz štampe "Memorandum srpske akademije nauka i umjetnosti" u kojem su šesnaest akademika te akademije pored ostalih dijelova Jugoslavije Bosnu i Hercegovinu označili kao strategijski cilj kod stvaranja "Velike Srbije". Moguće je, ne kažem sigurno da jeste, da je na njega kao člana SANU uticao navedeni memorandum, te se ponio dvolično.

A šta još piše kod D. Dragojlovića:

Iako je sam D. Dragojlović zapisao niz činjenica i brojnih dokumenata naročito onih na Baselskom katoličkom koncilu 1431. - 1449. god. a onda onih dokumenata napisanih u vezi akcija najprije rimskih papa koji su ih planirali i slali potencijalnim izvršiocima: kaločkom nadbiskupu, ugarskom (mađarskom) dvoru, biskupu Tomi sa otoka Hvara, bosanskom kralju Stepanu Tomašu, zatim vikarima franjevačkih vikarija u Kaloči i Đakovu. Izveštaji franjevaca (1453. - 1469.) iz Bosne. Posebnu težinu i kod njega ima izvještaj dominikanca **Nikole Barbučinija** iz 1456. god. koji je s posebnim zadatkom razgovarao s bosanskim kraljem Stepanom Tomašem i kad mu je postavio pitanje da li je on **spreman da stupi u rat protiv Turaka**, odgovorio mu je: "Nisam spreman jer maniheji predstavljaju većinu stanovništva u Bosni, više vole Turke nego kršćane." Dodajmo svemu tome navedeni zapis pape Pia II. Isto toliku naučnu težinu ima pismo slijedećeg bosanskog kralja Stepana Tomaševića iz 1461. god. papi Piu II u kojem piše da se "Turci ulaguju Bošnjanima manihejima i pokazuju se prema njima veoma ljubazni i dobri, obećavaju veliku slobodu svakome koji pređe njima."

Dakle, D. Dragojlović zna za sve navedene historijske izvore, pa ipak piše: "Sa propašću Bosne nestala je i Crkva bosanska koja je posebno u zadnja dva stoljeća predstavljala jedini okvir u kojem se odvijao vjerski život u srednjevjekovnoj bosanskoj državi.

Njen zagonetni nestanak sa historijske pozornice olako se objašnjava islamizacijom. Ali nam ne nudi odgovor na pitanje šta se desilo sa tolikim krstjanima o kojima govore Stepan Tomaš i Nikola Barbučini 1456. god."

A. Solovjeva je, u narednom stavu, pokušao osporiti i Dragoljub Dragojlović.[585]

---

[585] D. Dragojlović, Krstjani..., str. 120-121.

"Na hipotezi A. Solovjeva o muslimanima kao islamiziranim bogumilima temelje se mišljenja: M. Hadžijahića... S. Cerića , A. Purivatre. (sve u knjizi D. Dragojlović, *Krstjani i jeretička Crkva bosanska* str. 134).

Sva ta proizvoljna mišljenja koja su u međuvremenu osporili J. Šidak i Nedim Filipović zasnivaju se dijelom na nepoznavanju karaktera Crkve bosanske i njenog učenja, a dijelom na proizvoljnoj i površnoj interpretaciji sačuvane građe iz vremena turske vladavine...

Islamizacija u XV i XVI stoljeću nije igrala nikakvu ulogu u nestanku Crkve bosanske."

Ovo nije prvi slučaj da se proizvoljnim pomjeranjima vremena historijskih zbivanja prave proizvoljni zaključci. Naravno da islamizacija iz XVI st. nema veze sa nestankom Crkve bosanske, ali ona od 1414. g i 1421. g. redom do 1453, 1459 je vrlo važna.

To je apsolutno tačno, islamizacija nije uzrok nestanka Crkve bosanske, ali je apsolutno tačno da su svi uvrijeđeni Bošnjani našli utočište u islamu (primjedba H.Z.). Naime, viševjekovno vrijeđanje (nazivali su vjernike Crkve bosanske "bosanska kuga"), snažna katolička inkvizicija naročito 1459.g. otjerala je mnoge Bošnjane maniheje u islam.

Sve to je zabilježio D. Dragojlović, pa ipak kao i jedan dio ideologiziranih autora, baš kao i Noel Malcolm, olako, namjerno ili ne prelazi preko toliko dokumenata u kojima su glavni subjekt manihejci, a ne nikakvi kaluđeri (monasi) upravo govori o manihejcima. Zar bi se navedeni kraljevi plašili kaluđera. Ovo pitamo one koji tvrde da je Crkva bosanska kaluđerska (monaška) organizacija reda sv. Vasilija!! Zar su kaluđeri (monasi) mogli predstavljati većinu stanovništva? Upitajmo one koji uporno tvrde da su Osmanlije zatekli u Bosni 1463. katolike, odnosno pravoslavce. I još više one koji tvrde da su zatekli Srbe, odnosno Hrvate, a Bošnjane ne spominju?!!

Svi ti dokumenti, a naročito navedena dva u kojima se jasno čita da oba kralja ocjenjuju i procjenjuju situaciju u Bosni i kažu da je većina stanovništva u Bosni manihejska. Kako je moguće unatoč takvih dokumenata tvrditi da je nestalo pripadnika Crkve bosanske, da se ona "sama ugasila" poput dogorjele svijeće. Gdje je nestala ta manihejska većina bosanskog stanovništva, ako nije prešla na islam?

Gdje je zabilježena makar jedna bitka bosanskih katolika ili pravoslavaca protiv Turaka (Osmanlija) (1461. - 1463.) ili prije u Bosni? Nigdje jer ih gotovo nije ni bilo.

Gdje je ta Katolička bosanska biskupija, gdje je ta Franjevačka vikarija bosanska da se bore protiv Osmanlija? Umjesto da pomognu da se spašava država Bosna, oni su prigodili da nasilno pokatoličavaju Bošnjane!

Ako oba zadnja bosanska kralja tvrde da su većina Bošnjana maniheji, te ako pogledamo izuzetno vrijedan zapis kojeg je zapisao **Eneo Silvio Piccolomini** pod imenom papa Pio II 1460. god. dakle kao aktuelni svjedok i savremenik zbivanja kako smo već citirali, jasno je da nemože biti jasnije da je ona većina postepeno prešla na islam.

Zaključak dr. D. Dragojlovića:

"Mali broj krstjana i krstjanskih domova na tlu srednjovjekovne bosanske države, koji nije dostizao ni jedan procenat od ukupno registrovanih domova, nije predstavljao niti mogao da predstavlja neki značajan faktor u procesu islamizacije slavenskog življa u Bosni (Bošnjana, dodao H.Z.), pa se zato i sve hipoteze o Bosni kao "svjetskoj metropoli bogumila" ili o "bosanskim bogomilima" kao o "fermansu" precima kvascu današnjih Muslimana, zasnivaju na praznim domišljanjima i pretpostavkama. Crkvu bosansku koja je nestala sa istorijske pozornice još pre turske okupacije nadživjelo je svega nekoliko desetina krstjana, čije pojedinačne sudbine izvorna građa nije registrovala." Ni riječi o stećcima. Posebno onim sa polumjesecom od Handžića. Šta bi trebalo očekivati od čovjeka koji je svoj radni vijek proveo u SANU-u Balkanološkom institutu koji je ovu knjigu dovršavao godinu dana nakon Memoranduma te akademije. Jako neslavan zaključak D. Dragojlovića poslije enormno mnogo navedene izvorne građe, koju je zbilja radino sakupio posebno u njegovoj knjizi Bogumilstvo na Balkanu..., te proučene literature i velikog broja citata!!! Ovo je veliko posrnuće i šteta za inače vrijednog naučnika. Sam on, D. Dragojlović je citirao Barbučija da mu je Stepan Tomaš dao podatke da je većina stanovništva u Bosni 1456. manihejska. Ne može se ni sačim dokazati da su se tako brzo pretvorili u katolike.

- Upućujem čitaoca da opet studiozno pogleda kartu stećaka Bošnjana koja zahvata šire područje od BiH.

- To da su Osmanlije na dijelovima Istočne Bosne bile oko 60 godina i baš u vrijeme progona pružali utočište krstjanima, a D. Dragojlović, N. Malcolm i slični ne uzimaju u obzir. Mislim da baš, koliko su zapeli velikosrpski i velikohrvatski autori da tvrde da su krstjani već bili prešli u katolike ili u pravoslavce, pa iz tih vjera prešli u islam, nije toliko važno, čak i kad bi to bilo tačno. Važno je da su to bili Bošnjani a ne Srbi i ne Hrvati.

B. NASTANAK TRI VJERE KOD BOŠNJANA I TO MUSLIMANA, KRŠĆANA I HRIŠĆANA

Kako je Crkva bosanska prelaskom bosanskog kralja Tomaša u katolike i njegovog pristanka da čak i silom goni krstjane u katolike, slabila, te kako se ista nije mogla obnoviti ni poslije pada Bosne i kako je vjekovima postojala

jaka doza averzije prema kršćanstvu i hrišćanstvu, zato što je ono stalno širilo mržnju prema bosanskoj vjeri, pripadnicima Crkve bosanske je bio jedini izlaz prelazak na islam.

Međutim, ipak je izvjestan broj Bošnjana nedavno pokatoličenih krstjana, onih pod vlasti Matijaša Korvina ostao u katolicima. Izvjestan broj prešao je u pravoslavce što se može vidjeti iz pisma carigradskog patrijarha Genadije sinajskim kaluđerima iz 1455. god. i to uglavnom na područjima Hercegovine.

Znači u tim dramatičnim vremenima Bošnjani se razilaze u te tri vjere. Eto većina su direktno iz krstjana prešli u islam, zatim oni koji su bili iz krstjana nasilno pokatoličeni su takođe vjerovatno bili drugi po masovnosti odlaska u islam.

O prelasku Bošnjana manihejske vjere na islam još uvijek se vode zanimljive rasprave oko toga je li taj prelazak bio masovan i istovremen ili je bio postepen, poseban i pojedinačan.

Prema Johnu V.A. Fineu prelazak bošnjačkog stanovništva na islam desio se "zahvaljujući slabosti postojećih kršćanskih (hrišćanskih) organizacija". čak šta više nisu se samo vjernici Bosanske crkve preobraćali (na islam obj. H.Z.) ... Na islam su prelazili pripadnici svih vjera (uključujući i katolike i pravoslavce).

Po njemu nastalo je rasulo: ... vjerska promjena nije bila vezana samo za prelazak na islam ... Dok su neki pripadnici Bosanske crkve postajali muslimani, za druge se može dokazati da su postajali katolici i pravoslavci, a može se takođe dokazati da su katolici prelazili na pravoslavlje i obratno... To jednostavno nije bio samo fenomen islamizacije.[586] Evo potvrde moje teze da su se Bošnjani bosanske vjere razišli u tri vjere.

Ovaj dio J. V. A. Fineovog referata ima određenih vrijednosti, dok je ostali cijeli referat za ozbiljno naučno razmatranje neprihvatljiv, jer je prepun proizvoljnih neosnovanih grubih tvrdnji i zaključaka. Ako bismo djelimično prihvatili i to samo gore citirane rečenice onda bi mogla da se zamisli i slijedeća situacija:

Dotadašnja Crkva bosanska je srušena 1459.god.

Katolička niti pravoslavna crkva nisu bile nikad ranije pa ni tada uspostavile svoju organizaciju.

Dakle Bošnjani od 1459. god. nisu imali niti jednu crkvenu organizaciju. Bili su vjerski bez vođstva i vjerovatno je nastalo vjersko rasulo.

Jasno je da su Osmanlije tada bili najmoćniji, te su svojim dobrim, mudrim postupcima privukli najveći dio Bošnjana (do tada manihejske vjere) da pređu na islam. Naravno ovo važi za dio Bosne od kojeg je formiran

---

[586] John V.A. Fine, referat na simpozijumu ...

Bosanski sandžak, a onaj dio Bosne Jajačka i Srebrenička banovina što je osvojio ugarski (mađarski) kralj Matijaš Korvin, mnogi Bošnjani manihejci ponajviše silom su prelazili u katolike.

No nisu se hvalili samo franjevci. Hvalio se čak i carigradski patrijarh Genadije Skolaris (1454.-1465.) koji u pismu sinajskim kaluđerima hvali pravoslavnog episkopa Davida iz Mileševe.

Kako neki katolički hrvatski pisci, a kako neki srpski tumače nedatirano pismo carigradskog patrijarha Genadija Skolarija upućeno sinajskim kaluđerima (monasima) oko 1455. g. u vezi nestanka kutugera,[587] tj. pripadnika Crkve bosanske.

Hrvatski autori ga citiraju na sljedeći način: ... "da se ipak radilo o stvarnim uspjesima, (misle na pokatoličavanje), to nam potvrđuje na poseban način suvremeni izvještaj carigradskog patrijarha Genadija Skolarisa (1454.-1459.?), on patrijarh Genadije hvali srpskog episkopa Davida (mileševskog!?) i uspoređuje njegove uspjehe u Hercegovini u prevođenju kutugera, tj. bosanskih krstjana s uspjesima latinskih učitelja, tj. franjevaca u Bosni." Spomenuti odlomak kod srpskih autora u cjelosti glasi:

"Što se tiče episkopa Bosne, pravoslavac je; Srbin[588] je naime: I kao što učiniše neki latinski učitelji kada otiđoše u drugi kraj Bosne, te ondje **mnoge kutugero** učiniše podložnicima Rimske crkve, tako i on uznastoja da hercega (Stjepana Vukčića Kosaču[589] (1405.-1466.), samovladara u drugom dijelu Bosne, i sve koje ondje uzmože, učini pravoslavnim hrišćanima naše Crkve."

Gotovo je istovjetan ovaj dio teksta prijevoda i kod Dragojlovića s tim što on dalje nastavlja da navodi još teksta i to: "Patrijarh dalje piše da je episkop mileševski priveo pravoslavlju i hercega, ali da se on javno ne odvaja od **kutugero** iz straha zbog vlasti, već se "prikriva" da bi "pridobio druge da pomažu episkopa, ali da je "u duši odnedavno pravoslavac", pa zato i šalje milostinju monasima... mada je neobično što on crkvene obrede vrši u svom domu".

D. Dragojlović citira isto navedeni dio pisma, ali čudno pokušava da zaključi da je djed Crkve bosanske prešao u pravoslavce:

Iz cijeline patrijarhovog izlaganja jasno se vidi da je "episkop Bosne" (za njega to nije mileševski episkop nego djed Crkve bosanske, H.Z.) prešao na pravoslavlje, da je naknadno hirotonisan od domaćeg, vjerovatno mileševskog

---

[587] kutugeri - grčko ime za maniheje, odnosno za bogumile.

[588] Ova riječ Srbin je izvan svake logike, ako se radilo o djedu Crkve bosanske ili o hercegu Stjepanu. Jedino je moguće ako se radilo o episkopu manastira Mileševo. Jer taj manastir iako je bio na tlu Bosne moguće je da je Srbin iz Srbije bio postavljen za episkopa. Zato treba provjeriti dali je pismo neko "dopunjavao" i mijenjao sadržaj! Opaska H.Z.!

[589] Grupa autora, Katoličanstvo u BiH, Napredak, Sarajevo, 1997, str. 55.

mitropolita, ali da monasi sumnjaju u njegovu ortodoksnost što crkvene obrede ne vrši u crkvi već u svom domu. Istu podozrivost prema episkopu Bosne... pokazuje i patrijarh Genadije, ostavljajući vremenu da pokaže da li je njegovo pokajanje bilo iskreno.[590]

Mislim i slažem se da je J. Šidak u pravu kad je odbacio hipotezu o prelasku djeda Crkve bosanske u pravoslavlje. Više vjerujem u Šidakov stav naveden u fusnoti 483 da se radi o mitropolitu mileševskom Srbinu a ne Bošnjaninu, jer ne postoji niti jedan izvor koji bi potvrdio hipotezu da je djed Crkve bosanske prešao u pravoslavlje i još da je bio Srbin. Nemoguće je povjerovati da djed Crkve bosanske nije znao šta je radio Stevan Nemanja tokom tzv. ratova protiv bogumila u Raškoj[591] i kako se ponašao Vasilije II takođe protiv bogumila u Makedoniji nakon poraza Samuila 1014. godine, pa sve do svoje smrti 1025. godine.

Dalje, nedatirano pismo carigradskog patrijarha Genadija pisanog oko 1455. godine sinajskim kaluđerima ne podudara se vremenski, jer iako je tačno da su progoni i uništavanje krstjana trajali oko dvije decenije (1443.-1463.), glavni su se prema već citiranim izvorima dogodili nekoliko godina poslije njegovog pisma, a to je (1459.-1461.).

Nešto nije u redu u ovom pismu zašto je taj djed Crkve bosanske bezimen-anoniman?

Može se dakle zaključiti da bilo kakve konstrukcije o nestanku Crkve bosanske na temelju toga Genadijeva pisma i o prelasku krstjana u pravoslavlje padaju s činjenicom da su se najteži progoni, "najžešći od svih zbili 1459. godine nakon turskog osvajanja Smedereva, kako to dokazuje suvremeni podatak u spisu pape Pia II,[592] dakle iste godine kada je Genadije umro, 1459. g.[593]

Vidjeli smo da je djed Crkve bosanske bio i potpisao se kao glavni svjedok hercegu Stjepanu prilikom njegovog pomirenja sa ženom i sinovima Vladislavom i Vlatkom jula 1453. godine sa djedovih 12 uzoritih krstjana.

Očigledno da Genadije nije bio valjano obaviješten o situaciji u Bosni. Slično kao što su prema Nadi Klaić često rimske pape obavještavane netačno

---

[590] J. Šidak, Studije o Crkvi bosanskoj i bog., str. 307, **odbacuje hipotezu o prelasku djeda Crkve bosanske u pravoslavlje**, a S. Ćirković, herceg Stefan, str. 215-216 i M. Janković, Episkopije i mitropolije srpske crkve u srednjem veku, Bgd., 1985. **misle da je riječ o mitropolitu mileševskom (a ne o djedu Crkve bosanske,** pojasnio H.Z.). Ovo je fn. 10 preuzeta od D. Dragojlović, Krstjani i jeretička Crkva bosanske, str. 137

[591] Stefan Prvovjenčani, Žitije Stefana Nemanje, glava VI u kojoj se opisuje progon bogumila. Ima i u EJ, 2, JLZ Zgb., 1982., str. 31.

[592] J. Matasović, Tri humanista o patarenima, Godišnjak skopskog filozofskog fakulteta, 1930. god., str. 247, ovdje on citira cijeli odlomak o Bosni iz toga spisa pape Pia II.

[593] J. Šidak, CD, str. 307.

iz Kaloče i Đakova, tako se i Genadiji u Carigrad moglo pisati iz Srbije ili iz Mileševe svašta. Jer niti jedan historijski izvor ne potvrđuje da je tadašnji djed Crkve bosanske prešao u pravoslavlje.

Katolici (Rim) i pravoslavci (Carigrad) su se dugo svađali i borili ko će prigrabiti više Bošnjana na svoju stranu. Ovog puta katolički Rim je smatrao da je njegova prilika, a Osmanlije su dobili najviše, tj. najviše Bošnjana je prešlo na islam. Ali jedan dio što milom, što silom u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini otišao je u katolike i najmanji dio u pravoslavce. Pravoslavci će se kasnije nakon obnove Pećke patrijaršije povećavati. Tu situaciju ćemo još analizirati i napisati.

Bošnjani su se poslije prelomne 1463. god. našli postepeno u tri religije.

C. ZAŠTO JE ZNATNO VEĆI BROJ BOŠNJANA - MANIHEJA PREŠAO NA ISLAM NEGO U KATOLIKE I PRAVOSLAVCE

Islam je, kako smo naveli, bezgranična pokornost Allahovoj volji i potpunoj vjeri u njega i u pejgambera Muhammeda a.s., te učenju sadržanom u Kur'anu i hadisu. On je veoma uređen i sveobuhvatni društveni sistem, koji ispunjava prirodnu želju čovjeka da otkrije samoga sebe da se neograničeno uzdiže uz velike mogućnosti što mu ih pruža islam.

Kao što katoličanstvu i pravoslavlju pripada više naroda, rasa, jezika i država, tako i islamu pripada više naroda, koji se međusobno razlikuju po etnogenezi, jeziku, zemlji, rasi i državi. Islam na specifičan način uči ljude da sami budu sposobni prepoznavati šta je laž, a šta istina, lijepo i loše, dobro i zlo, pravda i nepravda, grehota i sramota, moralno i nemoralno, poniženje i ponos, ravnopravnost i neravnopravnost, poštenje i pokvarenost i lopovluk.

Franjevci kojima je morao pomagati friški katolik kralj Tomaš slali su u Rim izvještaje o svojim izvanrednim misionarskim uspjesima u Bosni punim hvale o efikasnosti nisu mogli predvidjeti da će to nasilno pokatoličavanje otjerati mnoge Bošnjane maniheje u islam. Postavlja se nezaobilazno pitanje: da li je moguće da Bošnjani koji su pod pritiskom ili prisilom pokatoličeni u Korvinovo vrijeme iskreno ostanu u katoličkoj vjeri čak i onda kad im se kasnije pružila prilika da rahat pređu na islam i da ostanu svoji na svome, tj. na svojim posjedima uz one poznate obaveze prema Sultanu i osmanskoj vlasti? Solovjev je dokazao da većina njih nisu ostali u katoličkoj vjeri.

Kako su mogli mislimo na onaj mali broj ostati u katoličkoj ili pravoslavnoj vjeri u koje su nasilno utjerani, a koje su ih vijekovima, vrijeđale sa najpogrdnijim nazivima, pored ostalih uvredljivih naziva zvali su

ih "bosanska kuga", progonili ih i omaložavali. Za onoga ko normalno razmišlja jasno mu je da je logično što je u takvoj situaciji **većina** Bošnjana - krstjana prisilno pokatoličenih, dakle friških "katolika" prešla na islam ubrzo nakon što su Osmanlije uspostavili vlast. Što se naročito odnosi na Jajačku i Srebreničku banovinu o čemu ćemo kasnije.

Većina Bošnjana u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini koji su pod pritiskom bili prešli u katolike, kasnije čim su došli Osmanlije postepeno su mnogi od njih prešli na islam. Dakle, na islam su prešli i oni nedavno silom pokatoličeni Bošnjani, zatim Bošnjani manihejci te brojni kriptomanihejci. Ali kako se iz cijelog dosadašnjeg sadržaja ove knjige vidi to su Bošnjani.

Tokom dolaska Osmanlija-Turaka na Balkansko poluostrvo i šire oni su ponudili islamsku vjeru svim narodima pomenutog područja: Grcima, Bugarima, Makedoncima, Albancima, Srbima, Bošnjanima, Hrvatima, Mađarima. Naravno Osmanlijama je to bio interes broj jedan, jer su preko islama mogli izvršiti najveći uticaj na navedene narode da se ne bune protiv njihove vlasti. Ponuda prelaska na islam je bila približno pod jednakim uslovima svima, dakle, gotovo ista i na isti način. Bošnjani su ga u najvećem broju primili.

I kod svih navedenih naroda je bilo prelazaka na islam, ali najmasovnije su islam prihvatili i u njega prešli Bošnjani, a onda Albanci. Zašto? Odgovor najpouzdanije leži u tome što su Bošnjani, kako se iz brojnih analiza i činjenica u ovoj knjizi vidi, stoljećima bili manihejske vjere. Imali su svoju manihejsku Crkvu bosanskih krstjana.

Maniheji krstjani vjernici Crkve bosanske su sigurno znali koliko su i kako u prošlosti bili progonjeni njihovi srodnici po dualističkoj vjeri bogumili u Makedoniji i Bugarskoj, naročito od okrutnog vizantijskog (čitaj grčkog jer je bio Grk) cara Vasilija II nakon što je slomio i srušio Samuilovo carstvo 1014. god. i vladao još do 1025. god. Znali su, naravno i za strašne progone babuna (bogumila) u Raškoj od strane Stevana Nemanje i njegovih nasljednika, posebno cara Dušana. Sjetimo se biografije Stevana Nemanje koju je napisao njegov sin Stevan Prvovjenčani u kojoj je jedno poglavlje posvetio strašnim metodama ubijanja i mučenja bogumila dok ih je uništavao u njegovoj državi Raškoj posebno na područjima današnjeg Sandžaka.

Podsjetimo se Dušanovog zakonika u kojem je jedan paragraf namijenjen strogim kaznama za babune (bogumile), a oni su kako smo ranije objasnili takođe manihejska varijanta dualista.

Dalje podsjetimo se kakve je metode primjenjivala katolička inkvizicija u Francuskoj protiv albigenza i u drugim evropskim zemljama protiv katara i u Italiji protiv patarena. A sve su to po vjeri bili braća krstjanima u Bosni i Hercegovini. Kad svemu navedenom dodamo navedena saznanja o žestokim progonima maniheja u Bosni 1453., 1456. i 1459. god. onda dobijamo jasan odgovor na pitanje zašto su Bošnjani nakon što im je srušena njihova Crkva bosanska tako masovno prigrlili islam, više nego drugi narodi na Balkanu.

Ako su za vrijeme najjače ofanzive 1459.g. samo 2000 uspjeli nasilno pokatoličiti, a 40-50 pobjeglo kod hercega Stjepana, onda je prelazak na islam zaista morao biti gotovo masovan i to je ono što se zaista nije dogodilo niti u jednoj zemlji nekadašnjih Južnih Slavena na cijelom Balkanu.

Dakle, nasilno pokatoličavanje očigledno nije dalo očekivane rezultate nego je otjeralo bošnjanske maniheje krstjane pripadnike Crkve bosanske u naručje islama. Bježali su iz zapadne Bosne na područjima istočne koja su već bili osvojili Osmanlije, koji su ih primali ljubazno i ponudili im islam na bazi dobrovoljnosti. I kad su osvojili cijelu Bosnu vratili ih na svoja imanja, a poslije pada Jajačke i Srebreničke banovine 1528.g. i oni nasilno pokatoličeni su logično većinom prešli na islam.

Tada vidimo da je dr. Aleksandar Solovjev najbolje od svih prije, pa i poslije njega naučno elaborirao temu: "Nestanak bogumilstva i nastanak muslimana u Bosni i Hercegovini". On je vrlo relevantno naučno ispravno pisao i u drugim radovima u vezi vjernika Crkve bosanske. Pisali su i drugi autori.

Rezimirajući svoje misli o nestanku manihejstva u Bosni akademik M. Krleža je napisao slijedeće:

"Bogumilstvo (po mojem manihejstvo dodao H.Z.) će ostati magistralom naše medijevalne prošlosti, jer tek s njegovim slomom svršit će na našem području sa srednjim vijekom samostalan život narodne supstancije..." CD str. 3.

Slom Vizantijskog carstva osvajanjem Carigrada 1453.g. od strane Mehmeda II el Fatiha, pobjede tih istih Osmanlija u bitkama na Marici 1371.g. i na Kosovu 1389.g. su pokazali da se pojavila nova svjetska sila koja je Bošnjane izbjegle kod njih uzela u zaštitu jedan je od najvažnijih razloga što se velika većina Bošnjana manihejske vjere opredjelila da idu u islam, a ne u pravoslavlje nakon propasti njihove Crkve bosanske.

Da rezimiramo: prihvatanje islama je gotovo bio jedini izlaz jer u dugogodišnje progonitelje katolike i pravoslavce nije mogao niko ko je držao do časti i obraza, a Crkva bosanska je propala posebno njena organizacija i nije bilo uslova da se ona obnovi. Pravoslavci-Carigradska patrijaršija dobili su ahdnamu, katolici imaju oslonac na Rimsku kuriju, Crkva bosanska izgubila glavni oslonac - vlastitu državu Bosnu. Dakle jedini je izlaz bio islam. No sve ovo što sam naveo nije dovoljno. Jedan od najglavnijih razloga je kako smo ranije navodili kad smo pisali u poglavlju o manihejstvu. Tamo smo utvrdili da postoji poprilična duhovna bliskost i prožetost u sferi humanizma između islama i manihejstva. Prelazak iz vjere u vjeru je uvijek bio najozbiljniji čin, nikad se nije dešavao trenutno nego je bio duži proces. Zao je proces prelaska iz manihejstva na islam u cjelini gledano, trajao više decenija. Taj proces ne mogu potpuno objasniti sve gore navedene okolnosti. Tu je posebno uključena duhovna komponenta i savjest čovjeka. No moja tema je presjek o etnogenezi Bošnjana od njihova postanka do danas te se zato ne možemo duže posvetiti ovom vrlo važnom razlogu prelaska najvećeg dijela Bošnjana na islam. No, nikad se nisu pokajali, naprotiv (Mahmutčehajić). Prelazili su negdje pojedinačne porodice, negdje grupe (rodovi i manja plemena, a zabilježena su jedan ili dva slučaja masovnog prelaska Bošnjana na islam).

Dakle, šta se to desilo s Bošnjanima u II polovini XV stoljeća? Osmanski Turci su osvojili i potčinili Balkansko poluostrvo, odnosno narode koji žive na njemu: Grke, Bugare, Albance, Srbe, Makedonce, Zećane (Crnogroce) **Bošnjane** i djelimice Hrvate.

Svi su bili pravoslavne vjere, osim dijela Albanaca i Hrvata što su bili katolici. Bošnjani su najvećim dijelom bili manihejci - krstjani, kao neka nesvrstana tampon zona između katolika i pravoslavaca za koje su se stoljećima zbog osvajanja Bosne otimali i jedni i drugi i to uglavnom metodama zastrašivanja, prijetnji i sile. Osmanlije su svim ovim narodima na Balkanu, pod jednakim uslovima gotovo u isto vrijeme upućivali poziv da prime islam na dobrovoljnoj osnovi.

Nije bitno koliko je decenija trajao proces primanja islama, bitna je činjenica da je najveći broj Bošnjana primio islam. Bilo je i toga da je izvjestan broj Bugara, Srba u Srbiji, Crnogoraca i Makedonaca prešao u islam, ali nigdje toliko koliko Bošnjana i Albanaca. I što je dalje vrlo važno Bošnjani i Albanci su čvrsto zadržali svoja etnička imena, tj. nastavili su se i dalje zvati Bošnjani nešto kasnije Bošnjaci, dodajući vjeru pa je bilo: Bošnjaci muslimani, Bošnjaci katolici i pravoslavci.

Potpuno isto tako je kod Albanaca, tj.: Albanci muslimani, Albanci katolici i Albanci pravoslavci. Odakle ta sličnost je posebna tema, vjerovatno zato što su oba naroda bila tada ugrožena od svojih susjeda ili i zato što u simbiozi

Bošnjana ima dosta Ilira pa usljed nekih genetičkih i psihičkih svojstava slično reagiraju na napade. Ali najviše zbog toga što su i njih vijekovima Grci i Srbi utjerivali u pravoslavce, a Rim u katolike.

Znači sticajem čitavog spektra historijskih okolnosti u procesima tokom i nakon nestanka države Bosne, narod Bošnjani umjesto one višcvjekovne jedne vjere manihejske prihvata vremenom tri vjere. To se desilo i Albancima, i oni danas imaju iste te tri vjere, jer ovo je balkansko trusno područje. No, Albanci su uspjeli sačuvati svoje narodno i nacionalno ime. Sve tri vjere čuvaju ime Albanac. Kazuju se ovako: ja sam Albanac musliman, ja sam Albanac katolik i ja sam Albanac pravoslavac. Pravoslavni Albanci žive južno od Prespanskog jezera u graničnom području prema Grčkoj. No, nije tako samo na Balkanu. Postoji više naroda u kojima ima više vjera. Uzmimo Engleze kod kojih jedni imaju katoličku, drugi protestantsku, treći islamsku vjeru i veliki broj manjih vjera. Dakle, Englezi imaju više vjera a zašto ne i Bošnjani - Bošnjaci. Slično je i kod Nijemaca, Francuza i drugih naroda, gdje postoje katolici, protestanti i više manjih vjera.

Ono što je najvjerovatnije je to da već od kraja XV st. u Bosni kod jednog jedinog naroda Bošnjana definitivno imamo tri vjere: muslimane, kršćane i hrišćane.

Međutim, u Srbiji i Crnoj Gori je bilo drugačije, tamo je bila žestoka propaganda od strane srpske pravoslavne crkve protiv islama pod parolom: "Bolje poginuti za krst časni" spasilo ih je **svetosavlje**. I tamo kad bi neki Srbin ili Crnogorac primio islam smatrano je da se poturčio. Smatralo se dakle da je promijenio i vjeru i narodnost. Do jučerašnje komšije i rodbina zvali su ih poturčenjacima, najčešće "Turcima" iako oni nikad nisu naučili turski jezik, tj. nikad nisu postali Turci.

Zanimljivo je da katoličanstvo niti pravoslavlje nigdje na Balkanu pa i šire nisu bili kadri da uspostave multikonfesionalnu zajednicu i suživot. A i kako bi kad su Carigradska patrijaršija i Rimska kurija u stalnom sukobu. Dolaskom islama vrlo brzo i drugdje, a naročito u Bosni i Hercegovini i Albaniji nastaje takva zajednica i do tada ne viđen suživot. Kršćanstvo i hrišćanstvo nisu mogli da trpe jedni druge u svojoj blizini, a kamoli u istom narodu. To je zorno pokazao odnos rimskih papa prema katarima krstjanima i patarenima i onda odnos pravoslavlja npr. Vasilija II prema bogumilima, te Stevana Nemanje i cara Dušana prema babunima. Zar možemo povjerovati da su u **srednjovjekovnoj Bosni tri religije živjele mirno jedna pored druge i treće**? Nije bilo šansi! To je uspjelo samo pod vlašću Osmanlija i u Titovoj Jugoslaviji.

Islam apsolutno nije takav! On priznaje kršćanstvo, hrišćanstvo i judeizam i ostavlja ljudima pravo da sami slobodno i svojevoljno odlučuju u koju će religiju bez prava na prinudu kod izbora uvjerenja. Taj univerzalni islamski princip napisan je u Kur'anu ajet (2:285). Islam je donio revolucionarne promjene Bošnjanima, dao im je slobodu vjerovanja uvjerenja i opredjeljivanja pa su bivši krstjani prema takvom realnom stanju koje je trajalo više stoljeća - sve do 1875.-1878. god., najveći broj primili islam, daleko manji broj katoličanstvo i najmanji pravoslavlje. Možda bi više njih otišli u katolike i pravoslavce jer im je islam bio manje poznat, ali su ih jedni i drugi vijekovima proganjali, omalovažavali, potcjenjivali i vrijeđali. A šansi da ostanu u svojoj vjeri manihejskoj nije bilo. Bože, dragi ima li šta logičnije! Normalno je što su iz tolike ugroženosti prišli u naručje tako moćnom zaštitniku Osmanskom carstvu i vjeri islamu koju su Osmanlije ponudili.

Međutim, kad su jednom upoznali islamsko učenje doživljavali su preporod i sreću. No i oni krstjani koji su prešli u katolike i pravoslavce takođe su bili zadovoljni, jer su se konačno smirili. Tako se u Bosni i Hercegovini formira novi slobodni tok života Bošnjana - Bošnjaka sa tri vjere. On je trajao od prelaska Bošnjana maniheja - krstjana na islam, u katolike i pravoslavce, pa sve do pojave osvajačkih pretenzija iz Beograda i Zagreba na Bosnu i Hercegovinu.

D. SAŽETAK O MANIHEJSKOJ CRKVI BOSANSKOJ

Krstjani vjernici Crkve bosanske kako osoblje crkve tako i narod Bošnjani su pripadnici manihejske "vjere".

U Bosnu je manihejska misao imala najbolju priliku da dospije, prodre i uspije najvjerovatnije krajem VIII, početkom IX stoljeća, a gotovo sigurno **se učvrstila** od oko 976. - 1018., tj. kad je Bosna bila u sastavu Samuilova carstva. Bošnjani su svoju Crkvu bosansku osnovali vjerovatno između 998. i 1000.g. Njeni osnivači i nosioci manihejskog učenja nazvali su je bosanska da se zna da je to ona manihejska crkva koja se nalazi i djeluje u Bosni. Zato se umjesto bosanska slobodno može podrazumijevati manihejska, suštinski gledano naziv bosanska nebi imao opravdanje jer joj vjerovjesnik nije Bošnjanin. Ali najvažnije je to što je naziv bosanska morao pokazati da je domaća. Nije rimska, nije grčka nego bosanska.

Teološko učenje joj je, dualističko, manihejsko. Organizacija Crkve bosanske i obredi su manihejski vrlo slični ili čak identični ostalim manihejskim grupacijama: bogumilima, babunima, patarenima, albigenzima i katarima.

Naučno je neopravdano Crkvu bosansku posmatrati izolirano od dualista susjednih zemalja: Srbije, Bugarske i Makedonije na istoku, te Italije, Francuske i drugih evropskih zemalja na zapadu.

Dalje pogrešno je pojavu dualističke vjere smještati u XII čak i XIII stoljeće kako to čini gotovo većina istraživača ove teme. Istina oni to čine iz opreza jer od tada su do sad pronađeni pisani dokumenti koji bivaju sigurniji i brojniji. Ali zaista griješe jer neopravdano zanemaruju historijski izuzetno značajan period 976. - 1018.g. kad je Bosna najvjerovatnije bila u sastavu Samuilova carstva, te kad se u njoj učvrstilo dualističko - manihejsko učenje i pismo bosančica.

Kad god su se vodile borbe između Rima i Carigrada manihejstvo je dobijalo priliku za svoje djelovanje.

Borbe su se sve žešće i žešće pojačavale između Carigradske patrijaršije i Rimske kurije.

Treba ozbiljno uzeti u obzir krucijalnu činjenicu da se upravo od sredine IX stoljeća do 1054. god. vodila žestoka borba između Rimske kurije i Carigradske patrijaršije što je dovelo do konačnog raskola i podjele hrišćanstva na katoličku i pravoslavnu vjeru.

Radi se o dramatičnim vremenima na vrhuncu sukoba između Rima i Carigrada. Do raskola je došlo 1054. g. i to: između rimskog pape Lava IX i carigradskog patrijarha Mihaila Ćerularija. Zato zvanična crkva niti istočna ni zapadna nije imala ni snaga ni vremena da se bavi dualističkom, manihejskom "vjerom", smatrajući je sektom[594] jerezom i ostavljajući obračun sa istom za neka kasnija bolja vremena. Bosna se našla u sendviču.

Prema mojim studioznim nalazima taj raskol u to vrijeme nije se možda gotovo ništa doticao Bošnjana. Njihova Crkva bosanska je bila nezavisna i od Carigradske patrijaršije i od Rimske kurije (takva je ocjena i akademika velikog M. Krleže).

Naime dugo prije i poslije te godine ni Carigradu ni Rimu nisu ni na um padali Bošnjani. Oni su se bili zabavili svojim problemima. Tako da su manihejci već od 1030.g. mogli gotovo komotno da rade i to ne samo u Bosni i Humu nego i daleko šire: u Aziji, na Balkanu i Evropi.

Nove religiozne sekte ili hereze ističu se moralnim rigoroznim, fanatizmom i žarom u pridobivanju novih sljedbenika. Mnogobrojne sekte pojavljivale su se stoljećima u glavnim svjetskim religijama: kršćanstvu, islamu, hinduizmu i budizmu.

Prema ovoj definiciji manihejstvo nije sekta nego nova religija sa svojim vjerovjesnikom Manihejom. Zato se kasnije izbjegavalo govoriti o manihejstvu jer je lakše bilo pavlićane, masalijane, bogumile i katare proglasiti sektom nego manihejce. Manihejci su opet takođe djelovali rađe pod nekim od tih imena nego da budu poubijani jer su bili osuđeni na smrt.

---

594 **SEKTA** je latinska riječ koja označava manju grupu koja se posebnim osobitim pogledima, stavovima ili praksom **odvojila** od neke veće filozofske škole, religijske zajednice i sl.

Manihej nije otpadnik niti njegovi sljedbenici: Pavel, Masal, Bogumil, Vasilije, Niketa itd. Oni su kao odlični manihejci širili Manihejevu (vjerovjesnikovu) religiju i naučavanje.

E. ZAKLJUČAK O NESTANKU CRKVE BOSANSKE

Kako su ti procesi tekli u psihološkom pogledu malo ko da je istraživao. Ali je činjenica, da je veliki broj Bošnjana potomaka srednjovjekovne vlastele najviše iz manihejske vjere prešao na islam.

Zašto su za razliku od svih južnoslavenskih naroda najmasovnije Bošnjani prihvatili islam?

U vezi sa ovim pitanjem mišljenja su različita.

Ipak treba dobro uvažiti sljedeće činjenice:

1. Nijedna od religija u doba pada Bosne pod Osmanlije nije predstavljala zapaženu snagu. Zapravo katoličke biskupije i pravoslavne episkopije nikako nije bilo. Ako jeste neka neko kaže gdje joj je bilo sjedište. Jeste postojao je manastir Mileševo kod Prijepolja. To jest tada bila Bosna, ali tu su bili kaluđeri koji se nisu bavili politikom, a tradicionalno su bili vezani za Srbiju a ne za Bosnu.

2. Crkva bosanska u raspadu.

Manihejska Crkva bosanskih krstjana koja je do oko 1453. ili 1459. godine bila prema brojnim piscima o ovoj temi više stotina godina jedina religija[595] je srušena, odnosno srušena je njena organizacija, njeno vođstvo, da bi se njeni vjernici obezglavili i utjerivali u katolike.

Procesi nestajanja Crkve bosanske čvrsto su povezani sa nestajanjem države Bošnjana

Dakle, došlo je do strašnog genocida (1450.-1463.) od strane katolika iz današnje Mađarske i Slavonije, pod izravnim rukovodstvom rimskog pape. Maniheje - krstjane je pod pritiskom rimskog pape i ugarskog kralja morao progoniti i sam bosanski kralj Stepan Tomaš, koji je podvucimo to pod pritiskom sve ukupne situacije iz krstjana prešao 1445. god. u katolike. Manihejima u Bosni od (1450.-1463.) zadat je takav udarac da se nisu mogli

[595] Doduše, malo je onih koji je smatraju manihejskom. Međutim, kad se promatra odnos bosanske države prema njoj i obratno važno je da je u fokusu Crkva bosanska (bogumilska) i njeni vjernici krstjani, suštinski nije bitno jeli neko od pisaca mislio na "bosanske bogumile, patarene ili one "heretike" itd., bitno je da je mislio na onaj najveći dio Bošnjana koji nisu ni katolici ni pravoslavci, mislili su na Crkvu bosansku, a to je vrlo blizu i srodno, jer su babuni, bogumili, krstjani, patareni, albigenzi, katari... ustvari izdanci i varijante manihejstva, svi su se služili Manihejevim učenjem. Manihej je bio jedini vjerovjesnik te dualističke religije.

oporaviti, niti obnoviti rad svoje vjere. Od sigurnog fizičkog uništenja Bošnjane - maniheje spasili su Osmanlije. Zato su ih oni doživjeli kao svoje spasitelje. Poslije pada Bosne definitivno Crkva bosanska nije imala nikakvih uslova da se obnovi. Njen vrh su već bili slomili franjevci i bosanski kralj Tomaš. Franjevci i kralj Tomaš oko 10 godina djelovali su po planovima rimskih papa, Kaločke nadbiskupije i Ugarskog dvora. Osmanlije su zapravo za spas života pripadnika manihejske Crkve bosanske došli u pravi čas. Onima u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini mogli su pomoći tek nakon 1512. i 1528.g. za mnoge je bilo kasno.

Nakon dolaska Osmanlija, kad se morala priznati činjenica da je bosansko kraljevstvo palo i kad se shvatilo da pripadnici Crkve bosanske prelaze na islam izgleda da su se i katolička i pravoslavna crkva počele miroljubivo boriti za duše krstjana. Tako moguće je da je izvjestan broj krstjana prešao i u pravoslavlje, najviše u Hercegovini. Jedan broj autora smatra da su to uradili iz inata katoličkoj inkviziciji u Bosni.

No, nestali su historijski uslovi za dalji opstanak manihejske Crkve bosanske. Propala je njihova država Bosna. Naravno da postoji uzročno-posljedična veza između gotovo istovremenih procesa nestajanja Crkve bosanske i nestajanja njenog višestoljetnog stupa-države Bosne. Zato su većina prešli na islam, najprije u Bosni, a onda i na cijelom Balkanu u narednih pedesetak godina. Tek u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini koje su od kraja 1463. - 1512. i 1528. bile pod Ugarskom, znatan broj krstjana što milom, što silom prešao u katolike ili u kriptokrstjane.

Manihejska Crkva bosanskih krstjana nestala je zajedno sa bosanskom državom, odnosno obje su nestale u složenim procesima: posebno onim od (1459.-1463.) Maniheji su nasiljem tjerani u katolike, zbog čega su oni u izbjeglištvu kod Osmanlija nalazili utočište i spas, istinski su ih doživljavali kao spasitelje i oslobodioce od inkvizicije, od nasilja katolicizma, zbog čega su mnogi dobrovoljno prelazili u islam znatno prije pada Bosne. Jer Osmanlije koji su od 1414. i 1421., posebno od 1448. g. osvojili znatne dijelove Istočne Bosne i istočne Hercegovine budno su pratile razjedinjavanje Bošnjana prisilnim katoliciziranjem i naravno koristili su tu situaciju i ubjeđivali pobjegle Bošnjane-krstjane da prelaze na islam, što se postepeno i ostvarivalo.[596]

[596] To dokazuje Bošnjanin Mehmed-paša Abegović pseudonim (Adli Pravedni), koji je bio zajedno sa Mehmedom II el Fatihom tokom osvajanja Bosne 1463. kao jedan od najglavnijih komandanata te vojske. On je osvojio Smederevo 1459. Godine 1463. pomagao el Fatihu te osvojili Bosnu, a 1466. kod Zvornika pobijedio ugarsku vojsku na čelu sa ugarskim kraljem Matiašem Korvinom. Za Mehmeda II bio i veliki vezir 1472. god. sačuvana zbirka pjesama i pisama. Što potvrđuje moju tezu da se na islam počelo prelaziti još od 1414. ili 1421. god.

Položaj Bošnjana katolika nakon pada Bosne

Bošnjani - krstjani su prelazili u katolike nakon pada Bosne najviše na području Jajačke i Srebreničke banovine, koje je osvojio i osnovao ugarski kralj Matijaš Korvin krajem 1463. i trajala do 1512. Srebrenička, a do 1528. god. Jajačka. Taj izvjestan broj što su uspjeli franjevci pokatoličiti to je uglavnom na tim područjima. Da se to nije desilo vjerovatno bi apsolutna većina Bošnjana bila prešla na islam.

Borba Rimske kurije na čelu s rimskim papama za pridobijanje Bošnjana u katolike se nastavila na područjima pod Ugarskom.

I pored one velike franjevačke akcije u toku zadnje decenije Bosanskog kraljevstva, prema popisu iz 1469. god. franjevački se samostani nalaze samo u tri mjesta u Bosni i to u Jajcu, Jezeru i Bihaću.[597]

Franjevci su 1655. godine imali deset samostana u Bosni.[598] Eto već su izgradili još 7. To što danas postoji katoličanstvo u Bosni i Hercegovini zasluga je neumornog rada franjevaca i to posebno od osnivanja Jajačke i Srebreničke banovine pod ugarskim kraljem Matijašom Korvinom 1465.--1512., odnosno 1528. godine. Nakon dužeg prekida nastavili su rad i pod osmanskom vlašću.

U prvim godinama i decenijama nakon Osmanskog osvajanja dijela Bosne - Bošnjani katolici nisu imali nekih problema. A to su oko današnje Fojnice, Kreševa i Kraljeve Sutjeske.

Kad su Osmanlije osvojile Slavoniju, Srijem (Srem) i zapadnu Bosnu od Korvina, došlo je do poznatih masovnih seoba katolika u Ugarsku o čemu je već bilo riječi.

Međutim oni koji nisu bježali, pa i oni koji su se vratili da žive u Bosni uživali su gore navedene slobode garantirane ahdnamom i drugim osmanskim zakonima.

U Bosni, Hercegovini i Sandžaku Bošnjani obuhvaćeni 1463. Bosanskim sandžakom, su nastavili prelaziti na islam, a oni što su potpali pod M. Korvinom dosta ih je prešla u katolike. Ali su 1512. do 1528. kad su Osmanlije osvojile Jajačku i Srebreničku banovinu mnogi zajedno sa svojim fratrima pobjegli iz Bosne u Ugarsku preko Save. A od onih koji nisu pobjegli postepeno su od tada i tu jedan dio prešli na islam, dok je jedan dio ostao u katolike. Tako da je do kraja XVI stoljeća apsolutna većina Bošnjana prešla na islam. To je kako smo naveli konstatirao i katolički vizitator Masareši 1624. god. kad je obišao Bosnu i Hercegovinu.

---

[597] N. Klaić, CD, str. 212

[598] N.Malcolm, CD, str. 77

Da bi smanjili bježanje ono malo Bošnjana katolika iz Fojnice i njene okolice i da bi vratili na svoja imanja one koji su već bili pobjegli odmah nakon pada Bosne 1463.g. franjevci odnosno njihov prior fra Anđel Zvizdović prema tvrdnjama današnjih priora franjevaca je u selu Milodraževu između Kiseljaka i Busovače navodno otišao u šator sultana Mehmeda II Fatiha i od njega zamolio ahdnamu.[599] Bosanskim franjevcima izdao je Mehmed II osvajač (1451.-1481.) dvije **ahdname** - prvu 1462. nakon zauzeća Srebrenice, a drugu 1463. u svom logoru na Milodraževu između Kiseljaka i Busovače ... nažalost srebrenička ahdnama u cijelosti je izgubljena, a milodraževska sačuvana, ne u svom izvornom nego samo u prepričanom obliku[600] što je navelo neke povjesničare na tvrdnju da ahdnama nije ni izdata, nego da se radi o gruboj krivotvorini. Ovoga puta ističemo da u njenom prepisu, jer original nije sačuvan, pored ostalog piše: "... a oni koji su pobjegli neka se vrate, neka su slobodni i sigurni i neka bez straha stanuju u zemljama mojeg carstva". On je time pokazao svoju mudrost i humanost da različite religije mogu i treba da egzistiraju u njegovom carstvu. Osobno, na osnovu dugog studioznog rada na ovoj temi mislim da je ta ahdnama, baš kao i ona 1453.g. patrijarhu Genadiji u Carigradu zametak multikonfesionalnosti na ovim prostorima.

Iz pomenute ahdname ako je ona zaista istinita se vidi da je izvjestan broj Bošnjana katolika ostao da živi u dijelu Bosne i Hercegovine pod Osmanlijama, dakle izvan Jajačke i Srebreničke banovine. Naime oni Bošnjani katolici ako su se ponašali kao lojalni podanici zadržali su svoje posjede, bavili se trgovinom, zanatima i zemljoradnjom. Nisu bili obavezni biti u vojničkoj službi, umjesto toga plaćali su džiziju - glavarinu od koje su oni koji su prešli u islam bili oslobođeni, ali ne i od vojničke službe.

Postavlja se onda ozbiljno pitanje da li su katolici i pravoslavci bar što se Bosne i Hercegovine tiče uopće prelazili u islam jer nisu imali razloga?!

Izgleda da su i tu skovali mitove iz osvajačkih pobuda. Nakon stabiliziranja vlasti Osmanlija iz Ugarske se postepeno jedan broj nekadašnjih Bošnjana katolika vraćao u Bosnu kad su dobro shvatili da u njoj vladaju vjerske slobode za sve tri vjere. Tako od tada većina Bošnjana su muslimani, ali ima i katolika i pravoslavaca. A 1580. cijela Bosna i šire su obuhvaćene Bosanskim ejaletom. Ako zanemarimo izvjestan broj izbjeglih Bošnjana katolika, koji se i nakon dobijene **ahdname** nije vratio, cijelo ostalo bošnjansko stanovništvo shvativši silinu tadašnje Osmanske carevine i njene vlasti pomirilo se sa sudbinom da kao i ostali balkanski narodi živi u sastavu iste.

---

599 Ahdnama 1463. - Muvekit, CD, str. 62; Grupa autora Islam i muslimani u BiH, str. 40.
600 Srećko M. Đaja u knjizi Katoličanstvo u BiH

BOSNA SREBRENA

Odavno, a i sad se tvrdi da: "Prvi franjevci dolaze u Bosnu 1291. god.? Nakon 50 godina 1340. osniva se Franjevačka vikarija za Bosnu. Nada Klaić u CD je argumentirano osporila te tvrdnje. Za vikariju priznaje da je osnovana 1340., god. ali ne u Bosni nego u Đakovu koja se 1393. pretvara u zasebnu pokrajinu sa sedam kustodija (grupa samostana) s teritorijem od Crnoga mora do Sicilije. Tek za vrijeme vladanja ugarskog kralja M. Korvina Jajačkom i Srebreničkom banovinom (1464.-1528.), pored Ugarske franjevačke provincije inkvizitorsku misiju na područjima tih banovina počela ili nastavila je dobivati i Franjevačka vikarija za Bosnu iz Đakova.

No godine 1512. Osmanlije su zauzeli Srebreničku banovinu i Srebrenik pa je 1514.g. došlo do podjele na dvije provincije: **Bosnu Argentinu**[601] - **Srebrenu** pod osmanskom vlašću i Bosnu koja je ostala pod ugarskom vlašću do 1528.g., neosmansku (nazvana je po samostanu u Srebrenici). Znači, dio bivše Jajačke banovine, neosmanski osvajački krugovi iz Hrvatske krajem XV proizvoljno su nazivali "Crvena Hrvatska". Veoma je čudno jer Crvenom Hrvatskom je pop Dukljanin nazivao područja današnje Crne Gore i sjeverne Albanije. Tako gornji naziv uzet od popa Dukljanina treba smatrati besmislenim. Sve je činjeno u cilju pohrvaćivanja Bošnjaka i Bosne razumije se. To su učinili kad su saznali da su velikosrpski osvajački krugovi počeli koristiti izraz "srpska Bosna". Jako čudno! Mnogo opravdanije su Bošnjani dijelove Dalmacije i otoke Brač, Hvar i Korčulu koji su bili u sastavu države Bosne pod Tvrtkom I mogli nazvati "Bosanska Hrvatska", a područja zapadne Srbije "Bosanska Srbija". Ali Bošnjaci nisu takvi neće tuđe!

Sa ustaljenjem osmanske vlasti sve do Pešte, Bosna srebrena se proširuje na sve teritorije od Zadra do Pešte. Tako stanje ostaje sve do XVIII stoljeća kad se od provincije Bosne srebrene odvojila Dalmacija (1735.) i prekosavski krajevi (1757.), a 1844. i Hercegovina za koje su osnovane posebne provincije.

Nakon što su Osmanlije do 1528. god. definitivno osvojile cijelu Bosnu i susjedne dijelove Ugarske mnogi katolici Bošnjani su uglavnom napustili Bosnu i mnogi franjevci su otišli za svojim vjernicima i svoje samostane napustili "pa su franjevačke provincije iz Bosne prešle na hrvatski ili slovenački teritorij, gdje su osnovali nove samostane ili preuzeli samostane koji su do tada pripadali austrijskim franjevačkim provincijama. Tamo se kasnije nazvala Hrvatsko-Kranjska. Rasformirana je 1900. god."[602]

---

601 Ibid, str. 77.

602 Enciklopedija Jugoslavije sv. 4, str. 261.

Treba naglasiti da se najbolja prilika franjevcima iz Đakova i Ugarske pružila za rad u Bosni tek kad je taj dio Bosne po prvi put potpao pod Ugarsku. U toku tog perioda od oko 60 godina vjerovatno su uspjeli dosta Bošnjana iz krstjana prevesti u katolike. To su, dakle, one historijske okolnosti koje su razdvojile Bošnjane u muslimane i katolike.

Ono koliko se krstjana pokatoličilo je ono koliko je uspjelo pod Matijašom Korvinom. To je ono što je B. Kuripešič u svom putopisu 1530. god. zabilježio "**Bošnjani katolici**", a ne Hrvati.

Franjevci su ih neprekidno nagovarali da ostanu za stalno i tako doprinijeli da se katoličanstvo u Bosni koliko-toliko nastavi i sačuva. Dakle za etnogenezu katoličanstva u Bosni i Hercegovini zaslužni su uglavnom franjevci.

Položaj Bošnjana pravoslavaca pod vlašću Osmanlija

"U staroj srednjovjekovnoj Bosni nije bilo pravoslavnih crkava, manastira ni episkopija (što pokazuje da je pravoslavlja bilo malo ili nimalo dodao H.Z.). Broj pravoslavaca se donekle povećao kad je izvjestan broj krstjana prešao u pravoslavce. Ali to je neznatno u odnosu na one koje su Osmanlije dovodili iz Srbije, Crne Gore i Hercegovine da obrađuju posjede begova i aga. Mnogi od njih su se asimilirali u Bošnjake pravoslavne ili islamske vjere. Pravoslavci su donekle imali privilegiju u odnosu na katolike. Lako su dobijali dozvole za gradnju crkava i manastira. To je zato što se Carigradska patrijaršija nalazi u Stanbolu a Rimska kurija u Rimu, pa je zbog blizine mogla često kontaktirati sa vrhovnim organima osmanske vlasti uključujući i samog sultana. Tako su se pravoslavni sakralni objekti intenzivnije gradili u osmansko vrijeme. U vrijeme osmanske vladavine u Bosni su podignuti manastiri: Ozren, Tamna, Papraća, Vozuća, Moštanica, Gomionica, Liplje, Hrmalj, Žitomislići (1563), Trebinje 1508. U Sarajevu i Mostaru tek 1874. sagrađene su saborne crkve. U Sarajevu je podignuta jedna mala pravoslavna crkva gotovo u isto vrijeme (1538) kada i čuvena Begova džamija (1531.)".[603]

Osmanlije su pomogli obnovu Pećke patrijaršije 1557. Oni su izdašno pomagali obnovu ukupnog rada srpske pravoslavne crkve, a ona je njima bila potajni neprijatelj broj jedan.

Tako su Bošnjani završili XV stoljeće sa velikim promjenama: sa nestankom države Bosne i sa nestankom manihejske Crkve bosanske i njenih dualista, uveliko započetim procesom prelaska na islam, u katolike i pravoslavce. Kod prelaska na islam krupnu ulogu su odigrali oni velikaši iz elite Dobrih

---

[603] M.Bojić, CD, 61.

Bošnjana koji su nakon prijema islama i dostizanja visokih položaja u Osmanskom carstvu dolazili u svoju rodnu Bosnu i svojim primjerom uticali da i njihova rodbina i prijatelji takođe prihvate, usvoje i pređu na islam.

Bosna i Bošnjani su u tom periodu bili podijeljeni na dio pod osmanlijskim Turcima i dio pod Ugarskom (kasnije zvanom Mađarskom). To je, dakle situacija u kojoj su Bošnjani koji su se našli pod Mađarskom, tada jednom od najjačih katoličkih zemalja, najvjerovatnije nasilno - ili blago rečeno pod pritiskom pokatoličavani. Tako je za nekoliko decenija poslije sloma Crkve bosanske nestajalo manihejstvo. Oni Bošnjani koji su živjeli na područjima kojima su zavladali osmanlijski Turci, dobrovoljno su prelazili na islam. Dok oni Bošnjani koji su živjeli na područjima kojima su zavladali Ugari (Mađari) više silom, nego milom su prešli u katolike, naravno ne svi nego znatan dio.

JE LI BILO ISLAMA U BOSNI I PRIJE DOLASKA OSMANLIJA?[604]

Prema nekim istraživanjima i nalazima.

"Od svih južnoslavenskih područja islam se prije dolaska Osmanlija već bio pojavio u Srijemu, zatim u Mačvi i u sjeveroistočnoj Bosni." O tome je pisao Abu Hamid al-Andalusi koji je boravio u Ugarskoj između 1150.-1153. i našao mnogo ratnika plaćenika muslimana koji su pobijedili za nekoliko godina 12 vizantijskih vojski.

On navodi Magribince - muslimane. Jedan broj zarobljenika koje su Vizantinci zarobili iz Ugarske vojske bili su Srijemci - muslimani. Ti muslimani iz Srijema zvali su se Halusije ili Kalisije (spominje ih i Kinam i Abu Hamid). To je onaj rat u kome je učestvovao ban Borić protiv Vizantije, a na strani Ugarske.[605]

Kalesije su vremenom došle i u sjeveroistočnu Bosnu što potvrđuje toponim Kalesija kod Zvornika.

No ipak to su bile neke male oaze, te da nije bilo osmanskog osvojenja Balkana i Bosne teško je vjerovati da bi islam mogao imati uspjeha na ovim prostorima.

---

604 Čitaoca upućujem na dobru knjigu o ovoj temi: Šefko Omerbašić, Islam u Bosni prije dolaska Osmanlija, Zagreb, 1998.

605 Islam i muslimani u BiH, grupa autora, Sarajevo, 1977., str. 26. O ovome je značajan rad napisala Jovanka Kalić u Zborniku za istoriju IV Matica srpska, 1971., str. 25-37 pod naslovom: "Podaci Abu Hamida o prilikama u Južnoj Ugarskoj sredinom XII stoljeća; Vidjeti još S.H. Alić, CD, str. 184.

Dio o Vlasima i Balijama[606]

Ime Vlah ima porijeklo od imena jednog keltskog plemena koje su Rimljani zvali Valcae, a Germani Walhos.

Slaveni su to ime preuzeli od Germana i od Grka (Valahos).

Najčešća je upotreba naziva Vlah za ostatke romaniziranih Kelta koji govore rumunskim jezikom. Oni su selilačko stanovništvo koje se bavi stočarstvom i živi po brdsko-planinskim krajevima od Makedonije do Istre. U raznim krajevima zovu ih još Aromuni, Cincari, Ćići, Morlaci, Karavlasi itd.

Nas zanima činjenica da su živjeli itekako u Hercegovini i kasnije u Bosni.

Od nekadašnjeg nomadskog načina života Vlasi s vremenom prelaze na život u katunima, gdje žive za vrijeme zime.

U Hercegovini i u Bosni posebno u osmansko vrijeme su vremenom napustili svoj jezik i nestajali kao zasebne etničke grupe i **asimilirali se u bošnjake sve tri vjere**, ali nešto više u Bošnjake pravoslavne vjere, kasnije u bh. Srbe.

Dokaz da su postojali na tim terenima potvrđuju geografski nazivi kao što su: Stari Vlah između Ivanjice i Raške, Gornji, Srednji i Donji Vlah u opštini Bijelo Polje u Sandžaku, Vlašić, Vlahinja, Laško, Donji Vlasi itd.

Zato što se znalo da su Vlasi mnogi u BiH kad su primili pravoslavnu vjeru, Bošnjaci muslimani pa i katolici su ponekad sve pravoslavce nazivali Vlasima, a oni što su prešli na islam dobili su ime Balije.[607]

Ostatak Kelta, koji su pobjegli u planine baveći se stočarstvom i koje su Slaveni prema imenu jednog keltskog plemena zvali Vlasima, zadržao se i do danas po raznim planinskim predjelima Balkanskog poluostrva. **Dakle Vlasi su ostatak Kelta**. Postepeno su se neki dijelovi, ali vrlo kasno slavenizirali, a još kasnije oni koji su živjeli na područjima do kojih je dospjela pravoslavna vjera, primili su pravoslavnu vjeru. Ali se po mnogo čemu razlikuju od Srba. Srbi ih i dalje nazivaju Vlasima. Oni koji žive na područjima Bosne i Hercegovine i koji su primili islam Bošnjaci ih nazivaju Balijama, što znači

606 Osim Bošnjana na islam je prešao i izvjestan broj ili možda svi zatečeni Vlasi (ostaci Kelta) koji su do tada vjerovatno bili vešebošci, jer su bili stočari i živjeli na planinama udaljeni od civilizacije. Turci su im dali ime Balije zbog života po planinama i zabačenim područjima. Znatno se po kulturi, ponašanju, izgledu a donekle i moralu razlikuju od pravih Bošnjana - Bošnjaka iako su se bili asimilirali u njih i tvrdili odnosno tvrde da su i oni porijeklom Bošnjani. Neki su tada i nešto kasnije primili katoličku vjeru. Njih ima u Hrvatskoj i Srbiji. Dalmatinci ih zovu Vlai. U Zagrebu postoji ul. Vlaška, jer ih i danas ima posebno u Istri i Dalmatinskoj zagori. Također ih ima koji su bili prešli u pravoslavce, pa se tako isto i njihova prezimena nalaze u sve tri vjere, odnosno u sva tri "naroda". Treba međutim podvući kako smo gore u tekstu naveli da oni što su se tokom osmanskog perioda, pa i nešto ranije doseljavali u Hercegovinu i iz nje u Bosnu većina već bili prešli u pravoslavce a kasnije se i posrbili.

607 ELZ sveska 7, Zgb, MCMLXIV, str. 678.

prosti i zaostali planinski ljudi-stočari. Velikosrpski i velikohrvatski osvajači termin Balije koriste za ponižavanje, potcjenivanje, vrijeđanje i nagrđivanje Bošnjaka-muslimana iako su svjesni da i oni imaju svoje Vlahe - Balije.

"Što se tiče imigracije, najbrojniji imigranti u Bosnu bili su Vlasi. ... Najintenzivnije i najmasovnije njihovo useljavanje u Bosnu teklo je uporedo sa osmanskim osvajanjima Bosne i Hrvatske. Oni su Osmanlijama služili i kao izvor i rezerva za nabavku hrane na pohodima i kao pomoćne trupe razne namjene martolosi, derbendžije (čuvari putova i vodiči putnika po visokim planinama), vojnici i sl., a za tu službu su njihovi knezovi dobivali privilegije, dok su neki primivši islam postigli čak i visoke položaje u osmanskoj upravi".[608]

IME BOŠNJANI-BOŠNJACI OSTALO JE NEPROMIJENJENO TOKOM CIJELOG OSMANSKOG PERIODA KOD SVE TRI NOVONASTALE VJERE

Nije bitno jesu li samo manihejci krstjani prelazili na islam, prelazio je narod Bošnjani dualističke vjere, odnosno nije bitno koje vjere su bili oni koji su prelazili na islam: manihejske, katoličke, pravoslavne, bitnije je da znamo da je to bio narod Bosne i Hercegovine koji se zvao Bošnjani.

Kako se zvao narod u Bosni i Hercegovini tokom Osmanskog perioda? Upravo onako kako se zvao do 1463. god.

Ako želimo naučno objektivno i istinito doznati o domovini Bosni u prošlosti jedno od centralnih pitanja jeste identitet, kako su se zvali naši preci ili još dalje pra, pra ... preci u VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI itd. stoljećima.

Više puta sam i ranije a i u toku pisanja ove knjige, čak i nekoliko intelektualaca pitao kako se zvao narod današnje Bosne i Hercegovine u momentu pada Bosne. Nažalost većina nije znala a i sada ne zna da se je zvao Bošnjani. Vjerovatno sredinom XVI stoljeća osmanska vlast je u službenim spisima zamijenila samo jedno slovo **n** slovom **c**, te tako pisali Bošnjaci umjesto dotadašnjeg Bošnjani. "U svim osmanlijskim dokumentima nalazimo uglavnom isti onaj etnik Bošnjani, samo što je on vremenom bio prilagođen zakonima turskog jezika u njegovoj upotrebi u Bosni i uticaja tog jezika na naš domaći jezik, pa je poprimio danas poznati i održani oblik Bošnjaci... Pojedinačni stanovnik Bosne u dokumentima svagda je nazivan Bošnjak, a svi oni skupa Bošnjaci".[609] Vremenom je narod navikao na tu malu izmjenu i kontinuirano se zovu Bošnjaci katolici, Bošnjaci pravoslavci i Bošnjaci muslimani.

---

608 Akademik M. Filipović, CD_2 str. 27.

609 Akademik M. Filipović, CD_1 str. 154.

Na crtežu ćemo kasnije prikazati etnički korijen, stablo i ogranke Bošnjana - Bošnjaka.

Centralno pitanje u ovoj temi jeste: Kako se zvao narod države srednjovjekovne Bosne prije 1463. god. i poslije nje ...? Kojem narodu je, recimo Stepan Tomaš i njegov sin Stepan Tomašević bio kralj? Je li on bio kralj Hrvatima, Srbima ili Bošnjanima? Dakle, koji narod su osmanski Turci zatekli u Bosni i Hercegovini? Iz ogromne domaće i strane literature posvećene objašnjenju nastanka kraljevine Bosne i Crkve bosanske nigdje nema pomena o Srbima ili Hrvatima u Bosni i Hercegovini. Oba kralja kao i svi raniji svoj narod nazivaju Bošnjani.

Kako se zvao narod Bosne i Hercegovine u XV stoljeću, posebno u trenutku pada Bosne pod Osmanlije 1463. god., i Hercegovine 1482. god.?

Zbog izuzetnog značaja pitanja kako se zvao narod Bosne i Hercegovine do njenog okupiranja od strane Osmanlije sultana el Fatiha Mehmeda II. Odgovor je jasan: Osmanlije su u BiH tada zatekli jedino narod Bošnjane i nisu promijenili ime ni jednom narodu u svom Carstvu, nisu ni na Balkanu, pa ni u Bosni i Hercegovini.

Naime:

narod u Grčkoj zvao se	Grci;
narod u Bugarskoj	Bugari;
narod u Srbiji	Srbi;
narod u Makedoniji	Makedonci;
narod u Zeti	Zećani;
narod u Hrvatskoj	Hrvati;

pa tako i narod u današnjoj Bosni i Hercegovini se zvao Bošnjani.

Velikosrpski i velikohrvatski osvajači su uporno sakrivali ovu činjenicu.

Upotreba pojmova Bosna, a Hercegovina još više, zbog dosadašnjih krivih naučavanja nije u mnogim slučajevima precizna. Jer kad se izgovori imenica Bosna gotovo u svakom kontekstu je najmanje trosmislen, jer onda: Srbin misli "srpska Bosna", tako je učio od osnovne škole do post diplomskih studija, Hrvat misli hrvatska Bosna, tako je učio od osnovne škole do magisterija, a Bošnjak misli bošnjačka odnosno bosanska Bosna kao nešto najnormalnije što se podrazumijeva i u što ne treba sumnjati. Moglo se, dakle, govoriti o historiji, geografiji, privrednom i političkom razvoju Bosne na naučnim skupovima u Beogradu, Zagrebu, Sarajevu i predavanjima na fakultetima i sl., gdje su učesnici - slušaoci sva tri naroda. Svako je mislio o svojoj Bosni. To važi i za Hercegovinu. Ta kriva svijest što je nastala za više od 130 godina indoktrinacije se mora ispraviti!

Zbog toga je središnje pitanje: kako se zvao narod Bosne i Hercegovine vijekovima prije 1463. god., a i poslije nje?

Koji narod u Bosni su zatekli Osmanlije. Dosta nam je manipuliranja s religijama. Dakle, čak ne mora biti važno koje su religije zatečene. Važno je za nauku koji narod su u Bosni i Hercegovini Osmanlije zatekli i šta se dalje s njim dešavalo?

Ako se zvao Srbi, tj. ako su to bili Srbi potrebno je da to tačno naučno dokažemo, odnosno ako su bili Hrvati potrebno je da tačno naučno utvrdimo jesu li to zaista bili Hrvati, pa se dolaskom Osmanlija islamizirali, čime se teze mogu potvrditi. Ili ako su bili Bošnjani maniheji pa se vremenom razvrstali u tri vjere, moramo to znati. Jer tek kad doznamo istinu moći ćemo uspostaviti adekvatne normalne odnose, razumijevanje i trajni mir u Bosni i Hercegovini, bar onakve kakve su uspostavili tri naroda u Švajcarskoj. Na dosadašnjoj lažnoj historiografiji se ne može ništa pozitivnog postići.

Da bi se još sigurnije odgovorilo na to centralno pitanje mora se poći od u historijskoj nauci potvrđenog principa: "što dalje u prošlost to bliže sadašnjosti". Pri tome za svaki period - stoljeće primijeniti što adekvatniju metodologiju, što egzaktniju. I ovdje moramo poći od još jednog principa, a to je od **poznatog ka nepoznatom**, slično kao u matematici kod rješavanja jednadžbi, gdje se polazi od poznatih vrijednosti, a, b, c, d itd., pa se odrede nepoznanice X, Y, Z.

Zato sam u ovoj knjizi stalno tragao kako se zvao narod u Bosni kojem je Kulin bio ban, te kako se zvao narod u Bosni koji je imao vladare od bana Borića do Stepana Tomaševića, koji je imao svoju teritoriju, jezik, crkvu, državu?

Teško je proniknuti u tadašnje dramatične procese u period od oko 1443. g. pa do kraja XV stoljeća, kada su spoljne sile započele cijepati jedinstveno tkivo Bošnjana koji su do tada bili vlastiti gospodari svoji na svome sa vlastitim imenom Bošnjani - rjeđe Bosanci, tj. imali puni identitet. Imali vlastitu teritoriju Bosne i Hercegovine, vlastitu bosansku državu, koja je od 1377. - 1463. kraljevina Bosna, bosanski jezik, Crkvu bosansku, pismo "bosančicu", svoje stoljetne običaje, **najvažniji od njih je podizanje stećaka svojevrsnih nadgrobnih spomenika** kakve nikada nisu podizali susjedni narodi Srbi, Hrvati, Crnogorci, jednom riječi niti jedan drugi južnaslavenski narod. Uzmemo li u obzir stećke Bošnjani - Bošnjaci imaju najjače dokaze vlastitog identiteta.

Mora da je bilo strašno u to vrijeme kad su se Bošnjani i njihova država Bosna **našli u škripcu** između Osmanlija i Ugarske koja je gotovo uvijek imala podršku rimskih papa, kad god su bile u pitanju akcije protiv Bošnjana maniheja.

Može se samo pretpostaviti kako je bilo Bošnjanima manihejima kad su iz čista mira od 1452/53. g. a najžešće 1459/63. godine krenule akcije nasilnog pokatoličavanja i nad onima koji su to odbijali primjenivane brojne i raznolike inkvizicijske i genocidne metode.

Naravno, nije bilo lahko ni onima koji su ipak zbog nastalih procesa morali se odreći dotadašnjeg manihejskog vjerovanja i kako se to mora reći dobrovoljno prelazili u islam. Mora se reći dobrovoljno zato što Osmanlije zaista nikoga nisu ničim prisiljavali da pređe u tu vjeru. Pridržavali su se Kur'anskog načela: "U vjeri nema prisile".

Međutim, kad su primili islam i upoznali Kur'an, kad su postali osviješćeni muslimani Bošnjaci konstatirali su da im se zapravo nakon svih strahota desila velika vjersko-kulturna revolucija. Nju su predvodili prvi muslimani Bošnjani (Bošnjaci), Isa-beg osnivač Sarajeva, Ferhat-beg, Ahmed Hercegović, Gazi Husrev-beg, veliki vezir Rustem-paša, sin Bošnjanina Radoja Opukovića za njima su i kmetovi Bošnjani prigrlili islam.[610] Slično osjećanje zadovoljstva su vjerovatno osjetili i oni Bošnjani koji su prešli u katolike i u pravoslavce jer sve su te tri religije dobre dok se ne zloupotrijebe u prljave propagandno osvajačke svrhe.

O kontinuitetu narodnog imena Bošnjani - Bošnjaci u Osmanskom periodu

Vidjeli smo šta se dešavalo u navedenoj drugoj polovini XV stoljeća, što se polagano nastavilo i u narednim decenijama.

Bošnjani su se sticajem svih do sada opisanih historijskih okolnosti tokom propadanja manihejske Crkve bosanskih krstjana. vremenom pocijepali u tri religije. Nastali su Bošnjaci katolici, Bošnjaci pravoslavci i Bošnjaci muslimani.

Od nekadašnje jedne religije u Bosni i Hercegovini postepeno u opisanim historijskim procesima su nastale tri, pa je Bosna postala multireligijska. Multikonfesionalnost je postala glavno svojstvo Bosne i Hercegovine, multireligijska su postala sela, gradovi, ulice, stambene zgrade, spratovi u njima sve do porodica - mješovitih brakova.

Multireligijski procesi od tada traju kontinuirano. Svaka religija hvali samu sebe, ali poštovala je i one dvije druge. Često su se držali bošnjačke izreke: "**Brat je mio koje vjere bio**". Dok nisu stigli osvajački indoktrinatori iz Beograda i iz Zagreba.

---

610 O uticaju islama na ukupnu duhovnost i način života Bošnjana - Bošnjaka vidjeti: ak. M. Filipović, CD_I, str. 156 -165.

Za onaj dio stanovništva što je prešao i istrajao u katoličkoj vjeri iz pedantnih franjevačkih zapisa može se utvrditi da su ljubomorno čuvali svoje brojne tradicije iz Osmanskog perioda i posebno višestoljetno narodno ime Bošnjaci katoličke vjere i sa njime naravno i bosanski jezik, jer su njihovi komšije, ponegdje bliski rođaci sebe bez sumnje nastavili i poslije 1463. da nazivaju Bošnjaci muslimani, to se naročito vidi iz brojnih državnih dokumenata Porte.

Nije sporno da su se bh. muslimani od 1463. do oko 1911. zvali Bošnjaci ali se pomoću planirane indoktrinacije gotovo zaboravilo da su se tako zvali i bh. katolici i bh. pravoslavci. Pošto je poznato i nije sporno za muslimane onda ćemo samo napomenuti da se u orijentalnim izvorima **narod** u Bosanskom pašaluku nazivao Bošnjacima bez obzira na vjeru tokom cijelog Osmanskog perioda. Svi Bošnjaci muslimani koji su, razumije se Južnoslavenskog porijekla koji su u Osmanskom carstvu dostigli visoke položaje u vojsci, politici, nauci, književnosti, državnim i diplomatskim poslovima koji su god bili rođeni ili porijeklom iz Bosne i Hercegovine pisalo im je u biografiji odnosno u personalnim podacima Bošnjak, a za više njih Bošnjaci, te za bh. muslimane nije sporno da su se u Osmansko doba zvali Bošnjaci. Zapravo oni su uz svoje ime isticali taj podatak. No ako bi slijedili samo orijentalne izvore moglo bi se pogriješiti da su se samo bosanskohercegovački muslimani smatrali Bošnjacima, što nije tačno, nego narod Bosne i Hercegovine sve tri vjere se zvao tako od svoga postanka.

Valja dobro obratiti pažnju, Osmanlije su naziv Bošnjani (Bošnjaci) zatekli kad su zauzimali (zauzeli) Bosnu i Hercegovinu. I njima je taj naziv začudan jer u turskom jeziku riječ boš znači prazno. Ali oni su shvatili da je narod Bosne od davnina imao to ime po rijeci Bosni i srednjovjekovnoj državi Bosni.

Od orijentalnih izvora poznata je cijela knjiga zapisa turskog putopisca Evli Čelebi (1611.-1682. god.) u kojima je on opisao Bošnjake i njihov bosanski jezik, kao poseban narod sa lijepim jezikom u Rumeliji.

Neki smatraju da je Bošnjake kao narod još detaljnije opisao Šuuri Hasan oko 1685. god. iz Alepa u perzijsko-turskom rječniku "Ferhengi šuuri"; "Lisamel Adžem" i "Nevalul-fudala", u kojima je opisivao razne narode, među njima i Bošnjake, gdje je pisao i o bošnjačkoj patriotskoj svijesti. Pisao je i o drugim južnoslavenskim narodima.[611]

Neoboriv je podatak da u narodnim pjesmama posebno onim epskim svi bosanski junaci koji se u njima opjevaju nose imena Bošnjaci.

[611] Muhamed Hadžijahić, CD, str. 19.

Navest ću samo neka mjesta iz junačkog epa "Ženidba Smailagić Mehe" što ga je pjevao fenomenalni Avdo Međedović oko (1875.-1953.) iz Obrova kod Bijelog Polja. Ep ima 12 310 stihova koje je Avdo znao napamet. A to mu je jedna od 250 junačkih pjesama koje je on imao u svom repertoaru i sve ih je znao napamet. Citiram:

... „Robi te li lijepe Madžarke
ženi te li (njima) po Bosni Bošnjake...
strana 36.

„Došao sam tebi u Kanjižu
i vidio da si odžak (domaćin) pravi
đe si majka svakoga Bošnjaka
i svakoga carskog kahrimana (junaka)...
strana 66.

... I po polju kola poigraše
Bože mili pjevaju Bošnjaci...
strana 260.

...Starešine konje pojahaše
Red na redu kako će po redu
Svi alaji i redom Bošnjaci
Svaki svoga starešinu znade...
strana 261.

...Stade škripa kola od topova.
Poviše se alajli barjaci
....
...A zakuca sitna mehterija
zapjevaše na čifte Bošnjaci...
strana 262.

Po baščama igrali Bošnjaci,
Po baščama prema đevojkama...
Strana 267.

...Ne pitam te brate Hasan-aga,
za cijele od Bosne Bošnjake...
strana 298.
...Na kapiji maknite mandale
nek Bošnjaci u Budim uniđu...
....

...Janjičari makoše mandale
upuniše bošnjački svatovi...
strana 314.

...U podrum ih svezane turiše
sa vezirom i sa dženeralom
tu Bošnjaci emer učinješe...
strana 316.

...Ovo carstvo, Vama mogu kazat.
Dok je Bosna, možeš carovati
Carovati i gospodovati...
strana 327.

Ode ferman carski iz Stambola
Ferman ode, topi zapucaše;
Šenluk gradi sjajni care Sulejmane
Tog vremena i toga zemana
Bosna mu je odbranila Carstvo
I slomila carske izdaice.
strana 329.

To je bilo kad se je činilo
U taj zeman sjajnog Sulejmana
Dobra Bosna, a dobar i zeman
Dobro ih je pomagao sultan.
strana 338.

... Za sjajnoga Sulejmana carstvo
tristo šeset imalo pašaluka
Bosna mu je ključanica bila,
Ključanica i zlaćeni ključi
Od svakoga dobrog pouzdanja.
strana 22.[612]

[612] Dakle svi citati uzeti su iz knjige Avdo Međedović, Ženidba Smailagić Mehe, junački ep, Svjetlost, Sarajevo, 1987. god.
Ako iko uspije prepisati i prenijeti epske pjesme fenomenalnog Avde Međedovića iz Obrova kod Bijelog Polja i još nekoliko pjesnika kao što su Murataga Kurtagić iz Rožaja, Bejto Smakić iz Karajukića bunara, Jusuf Makić iz Sjenice, Himo Ibrović iz Duge poljane, Hazir Čolaković iz Kladnice, Murat Kolarević i Ćamil Kulenović iz Bihaća, Ibrahim Numanović iz Cazina, Zahir Ahmetović iz Vrhovina, Avdo Kevelj iz Odžaka itd. koje su snimili američki istraživači: Albert B. Lord i Milman Parry iz Cambridga - Massachusettsa će biti ja$i dokazi identiteta Bošnjaka i bosanskog jezika od svih do 1996. god. napisanih udžbenika i knjiga Historije. Malo ko zna o kolikom se kulturnom i historijskom blagu radi.

Događaji koji su tema ove pjesme su se zbivali u XVI stoljeću. Vjerovatno je tada i ispjevana, a onda prenošena s koljena na koljeno.

Naravno bošnjačke junačke pjesme koje opijevaju događaje iz Osmanskog vremena pokazuju nam pretežno Bošnjake muslimanske vjere jer su oni bili obavezni da idu u oružane akcije, a Bošnjaci katolici i Bošnjaci pravoslavci nisu.

Bataljon Bošnjaka pomagao je Poljacima u Šleskom ratu (1744.-1745.) protiv Prusa koji je iskazao veliku hrabrost i junaštvo.[613]

Kasnije su ih Prusi potkupili i osnovali jedinicu pod imenom „Bošnjački zbor". Postigli su vojničku slavu u sastavu husarske pukovnije, što je navelo danskog kralja da u Danskoj uvede četu Bošnjaka. Nakon toga je i holandski kralj osnovao jedinicu pod imenom „ulani Bošnjaci" (Bosniaques).[614]

Ferdo Šišić: "Veliki broj pisaca iz Bosne, Bošnjaci XVII i XVIII stoljeća **nazivaju svoj jezik bosanskim.**" Josip Smodlaka: „Svi koji behu podložni banom (ili kraljem) hrvatskim zovu se imenom Hrvati, stanovnici države srpske su Srbi. Izvan granica stare hrvatske i srpske države ne nalazim ni Srba ni Hrvata. U Bosni žive samo Bošnjaci." [615]

Nemamo niti jednog dokaza da se našao bilo kakav razlog za napuštanje imena Bošnjak bilo od muslimana, bilo od katolika, bilo od pravoslavaca.

Vijekovima pod osmanskom vlašću narod se zvao onako kao i prije Osmanlija - Bošnjaci sve tri vjere. A i kako bi i zašto bi bilo drugačije? Teritorija je ostala ista, jezik isti. Društveni sistem je feudalni i kod Osmanlija - istina malo drugačiji.

Dokazi da su se bh. katolici pa i pravoslavci s ponosom zvali BOŠNJACI

Dokumenti koji dokazuju bošnjaštvo katolika Bosne i Hercegovine u Osmansko vrijeme su brojni. O tome da su se stoljećima katolici u Bosni i Hercegovini smatrali Bošnjacima, najviše dokumenata ima kod franjevaca. Fra A. Zvizdović je od Sultana Mehmeda II navodno dobio ahdnamu za katolike Bošnjake, a ne za nikakve Hrvate u današnjoj Bosni i Hercegovini. U ahdnami se radi samo o Bošnjanima katolicima, a ne o nikakvim Hrvatima.

I zato su **Bošnjaci katolici** ne samo franjevci osjećali ponosnim što su Bošnjaci i svoj jezik uvijek nazivali bosanskim tako na primjer pisci Stjepan Matijević (1630.) (Divković 1631.) zatim Stjepan Margitić (1701.). Mihailo Raduić (1683.), Ambrož Matić (1827.) Luka Dropuljić (koji kaže da na

---

[613] M. Hadžijahić, CD_1, str. 21.

[614] M. Bojić, CD, str. 21.

[615] Preuzeto iz fn 15, M. Hadžijahić, CD, str. 13.

cijelom njegovom putu u Carigrad 1845. ljudi od Sarajeva do Kratova govore fino bosanski") Ivan Frane Jukić, Martin Nedić, Ante Knežević pišu i govore (kako sami tvrde) bosanskim jezikom.[616]

Navodimo još neke od najvažnijih dokumenata:

U predgovoru "Novom zavjetu" štampanom 1562. god. piše:

"Jesmo s tim našim tumačenjem svim slovenskoga jezika ljudem hoteli, najprvo Hrvatom i Dalmatinom, potom takajše Bošnakom, Bezjakom, Srblanim i Bulgarom".[617]

Sasvim je jasno da taj Novi zavjet nije bio namijenjen Bošnjacima muslimanima nego Bošnjacima katolicima iz čega se vidi da su se katolici a kasnije ćemo objasniti, i pravoslavci u Bosni i poslije pada Bosne sami nastavili zvati Bošnjani-Bošnjaci. A i kako bi drugačije? To potvrđuju i sljedeći argumenti:

"učiniti u Iliriku osobu koja je vješta čitavom jeziku zemlje sa svim narječjima i djelimičnim razlikama i koja posjeduje ne samo potrebne knjige nego također i savjetnike, najmanje četvoricu, i to jednog Dalmatinca, jednog Hrvata, jednog Bošnjaka i jednog Makedonca ili Srbina." Tako piše: Ivan Tomko Mrnavić 1626. god. i drži Bošnjake jednakim Srbima Hrvatima, Makedoncima.[618]

Ime Bošnjani i Bošnjaci ponosito su nosili katolici iz Bosne i Hercegovine. Znameniti pjesnik Marko Marulić u "Molitvi suprotivu Turkom" Bošnjake smatra ravnim Hrvatima, Srbima, Grcima u borbi protiv Turaka kad piše:

Boj su bili š njim i Hrvati, Bošnjaci
Grci ter Latini, Srbli ter Poljaci.
Eto još boj biju nici, a nikih ni
a druzi ne smiju, jer jim si gnjivan ti.[619]

M. Marulić je to pisao oko 1490. godine. Vidimo kontinuitet imena Bošnjani-Bošnjaci. Dalje, vidi se da se ime odnosi na Bošnjake katolike.

Nadalje prvi južnoslavenski gramatičar Bartolomej Kašić shvata Bošnjake ravnim Hrvatima, Dubrovčanima, Srbima u predgovoru svog "Rituala" 1640. god. kad piše o problemu jezičkog i pravopisnog jedinstva:

Razumije se da je ovdje Bartolomej mislio na Bošnjake katolike što takođe pokazuje kontinuitet imena Bošnjak, kod sve tri vjere te da **nije tačno da su to ime u Osmansko vrijeme nosili samo Bošnjaci islamske vjere.**

---

616 Podatke sakupio dr. M. Hadžijahić u Od tradicije do identiteta, str. 24.

617 Matija Murko, O predhodnicima ilirizma Nova Evropa, Zagreb, II/3, str. 86.

618 Fermedžin, Listovi Starine XXIV, Zgb. 1891. g., str. 8

619 Marko Marulić, Judita Suzana Pjesme, Matica hrvatska - Zora, Zgb., 1970. g., str. 130, prenijeto iz Hadžijahić, str. 17.

"Ne mogosmo nikakva posebito naći s kojim bi se moglo ne samo sima rusagom, pa čak ni jednom samom ugoditi gradu. Jere svaki človik svoga grada, govor i besidenje hvali, Hervat, Dalmatin, Bošnjak, Dubrovčanin, Serbljin."[620]

Bošnjake ravne drugim "Ilirima" takođe smatra i Andrija Jambrošić u svome rječniku štampanom 1742. god. u Zagrebu, gdje je pod Ilirom smatrao Slovenca, Hrvata, Bošnjaka, Dalmatinca itd.[621]

U svom rječniku štampanom 1742. godine, Jambrošić Andrija imenu Bošnjak dao je isto značenje kao Slovenac, Hrvat, Dalmatin itd., tj. označava ime naroda.

Duže kazivanje sa više argumenata kako su Dubrovčani uvijek narod Bosne nazivali Bošnjani i kasnije Bošnjaci dao je Muhamed Hadžijahić.

"Duvanjski biskup i apostolski vikar u Bosni fra Pavle Dragičević u odgovoru na pitanje Kongregacije (udruženja crkvenih općina) u pogledu upotrebe crkvenoslavenskog jezika 1735. god. izvještava da u Bosni ima devet svećenika koji vrše crkvene obrede na crkvenoslavenskom jeziku, koji dobro ne razumiju, pa se ispomažu bosanskim jezikom. Nadalje da je dovoljno da učeni katolici za raspravljanje sa pravoslavcima znaju dobro bosanski."[622]

Prema M. Hadžijahiću veliki je broj učenih katolika u Bosni i pravoslavaca u Hercegovini koji svoj jezik nazivaju bosanskim pa piše: "Štaviše još 1881. bosanski biskup Vujičić zvao je naš jezik bosanskim, a franjevci su 1894. god. uzvraćali Mih. Politu da ne govore srpski već bosanski.[623] Franjevci su uvijek ovaj jezik smatrali bosanskim. Bosanskim jezikom se dugo i često govorilo i na Porti.

Na tadašnju velikohrvatsku propagandu da Hercegovinu sa Livnom i Duvnom bar privremeno dok Turci ne odu treba pridružiti dalmatinskoj provinciji sv. Kaje, Filip Laštrić se suprostavio tome u svojoj knjizi *Epitom vetustatum provinciae Bosnensis*' II izdanje 1766. god. i tumači da nije istina da je Bosna samo istočno od Vrbasa, te o tome piše:

„Rijeka Vrbas ne dijeli Bosnu od Hrvatske, nego rijeka Una... Vrbas dijeli Bosnu gotovo po sredini. Uvijek se znalo da je Jajce bilo u Bosni. „Ako se Hrvatska nalazi sa zapadne strane rijeke Vrbasa, a ne Bosna kako mogu stari pisci označavati grad Jajce kao glavni grad ili prijestolnicu bosanskog kraljevstva, kad se nalazi na zapadnoj strani rijeke Vrbas. To bi značilo da je glavni grad Kraljevine Bosne bio u Hrvatskoj."[624] iako su velikohrvatski

---

620 Građa za povijest hrvatske književnosti XII, Zgb., 1933. g.

621 M. Hadžijahić, Od tradicije do identiteta, Sarajevo, 1974. god., str. 17 i 18.

622 Jovan Radonjić, Rimska kurija i južnoslavenske zemlje, SANU Beograd, 1950., str. 608.

623 M. Hadžijahić, CD, str. 25.

624 M. Hadžijahić, Od tradicije do identiteta, str. 32.

osvajački krugovi krili i danas kriju, kao zmija noge, da su se katolici u Bosni stoljećima nazivali Bošnjaci katoličke vjere ipak je ostalo dovoljno pisanih podataka; tako se zna da su se ponosito Bošnjacima osjećali: Anto Knežević, Martin Nedić, Ivan Frano Jukić. Antu Kneževića su smatrali najjačim predstavnikom modernog bošnjaštva.

Evo i jednog srpskog izvora:

U proglasu izdatom u Ršavi 12.06.1689. god. Branković se obraća uglednim ljudima i preko njih cijelom narodu: "Сербо, Босоно и Булгарославено славенскога язика имныхъ ъ братоюштнмся въ васон восточној и сђверной Илирїи, Тракии, Мисїи и проч."[625]

Poznato je da oni koji su odselili iz Bosne u bilo koju državu svijeta bez obzira iz koje su vjere, odnijeli su ime Bošnjaci. Prema pisanju Katančića 1798. god. u Valpovačkoj oblasti stanovnici sela Ladimirovci, Radikovci i Gobinci sami se zovu Bošnjacima i po govoru se vidi da su Bošnjaci, a nisu muslimani.

Među katolicima u Slavoniji posebno u Bosni i Hercegovini veliki broj katolika i pravoslavaca nose prezimena Bošnjak, Bošnjaković, Bošnjanin. O tome kako se zvao narod Bosne i Hercegovine u srednjovjekovnoj Bosni i u Osmansko vrijeme osim Bošnjaka-muslimana pored već navedenih Bošnjaka katolika najbolje su znali franjevci. Možemo uzeti za primjer po poštenju i dobroti poznatog fra Filipa Laštrića (1700.-1783.), koji se borio za prava bosanske franjevačke provincije, ali i za integritet Bosne. Do primanja islama Bošnjani su svojoj djeci davali tradicionalna južnoslavenska imena po kojima se jasno vidi da su srodni susjednim južnoslavenskim narodima: Hrvatima, Srbima i Crnogorcima.

Naveli smo samo nekoliko primjera da su Bošnjaci katolici i pravoslavci bili ponosni što su Bošnjaci i što su pisali i govorili na bosanskom jeziku. A to da su Bošnjaci muslimani bili ponosni Bošnjani što su pisali na svom bosanskom jeziku najprije bosančicom, a kasnije arebicom samo se po sebi razumije i nije nikako sporno.

Za utvrđivanje istine o kontinuitetu milenijskog trajanja imena Bošnjani - Bošnjaci bosanskohercegovačkog naroda vrlo je važan časopis "Bosanski prijatelj" čiji je pokretač i urednik bio Ivan Frano Jukić iz Banja Luke. Ovaj je štampan u Zagrebu 1850., 1851. i 1861. godine.

U prvom broju - Almanahu Jukić piše da želi "Bošnjake iz sna nemarnosti probuditi da se osvijeste i potakne ih. Zato poziva na saradnju sve domorodne Bošnjake i svu braću Slavjansku". Časopis je štampan latinicom, a tada su

---

625 Jov. N. Tomić, Deset godina, Iz istorije srpskog naroda i crkve pod Turcima (1683.-1693.), Beograd, 1962. god., str. 93.-94.

Bošnjaci-muslimani pisali arebicom. Dakle, časopis je više bio namijenjen katoličkim Bošnjacima u kojem su napisane nekolike biografije zaslužnih Bošnjaka katoličke vjere. Zapažen je njegov rad pod naslovom "Omer-paša i bosanski Turci" iz kojeg se vidi da on Bošnjacima naziva katolike, a muslimane bosanski Turci.[626]

Teško je naći takav primjer vjerske tolerancije kao u Bosni što dokazuju veliki broj katoličkih i pravoslavnih crkvi sagrađenih blizu džamija, koje su znatno ranije bile sagrađene. Muslimanima nisu smetala crkvena zvona, kršćanima i hrišćanima nije smetalo kad hodža sa munare tekbirom poziva vjernike da klanjaju namaze. Bošnjaci - muslimani su bili tolerantni prema Bošnjacima kršćanima i hrišćanima i obratno sve dok nije došlo do posrbljavanja hrišćana i pohrvaćivanja kršćana. Od tada se počela štampati propagandno - indoktrinatorska literatura koja je u kulturnom i političkom pogledu počela odvraćati kršćane i hrišćane od vlastitog tradicionalnog narodnog imena i samo po osnovu vjere povezivati ove sa Hrvatima u Hrvatskoj i Zagrebom, a oni one sa Srbima u Srbiji i Beogradom.

Uticaji i poremećaji međureligijskih odnosa su uvijek dolazili iz vana. I kad god su primjerice pravoslavci htjeli biti superiorniji izazvali bi uznemirenost kod katolika i muslimana i obrnuto. Čim bi se uspostavila ravnoteža i u duhovnom međusobnom poštovanju i uvažavanju Bosna je bivala mirna. To nas uvjerava da će i u buduće u Bosni i Hercegovini imati dovoljno mjesta za sve tri religije, odnosno za sva tri "konstitutivna naroda."

I nema sumnje kad se svemu doda velik broj pisaca priora bosanskih franjevaca od Filipa Laštrića do fra Frane Jukića, narod koji se još prije osnivanja države Bosne, osnovane odmah nakon propasti Avarske države do njene propasti 1463. god. zvao Bošnjani, a od tada sve do odlaska Osmanlija i austrougarske okupacije 1878. god., pa i gotovo do kapitulacije Austro-Ugarske se zvao Bošnjaci sve tri vjere. Istinu o tome najbolje znaju bh. franjevci.

Prije pojave navedenih propagandi ime Bošnjaci potomci srednjovjekovnih Bošnjana ostalo je da traje kao svetinja koja se podrazumijeva, kod sve tri religije. Čak su ga u pojedinim periodima više isticali katolici pa i pravoslavci nego li muslimani, jer je osmanska vlast znajući da je njeno carstvo multinarodna država da bi izbjegla pobune naroda uprostila podjelu podanika njihove države samo na muslimane i nemuslimane. Muslimane su ponekad različitim metodama pokušavali nagovoriti da se nazivaju Turcima.

Tako su se ponašali prilikom propagande i uzdizanja osmanske države i turskog naroda kao izrazito glavnog i vodećeg u njoj. Inače u svim zvaničnim dokumentima: fermanima, beratima, mahzarima, arzuhalima itd. Ljude iz

[626] I. Kecmanović, Povodom stogodišnjice Jukićeva bosanskog prijatelja, Brazda, 1950.g.

Bosne i Hercegovine ispravno su nazivali Bošnjacima. Svi muslimani Bosne i Hercegovine koji su dostigli visoke položaje u državnim institucijama, u vojsci, ekonomiji, graditeljstvu, literaturi u Osmanskom carstvu nazivali su ih Bošnjacima, a ne Turcima. Dakle, za muslimane iz Bosne, Sandžaka i Hercegovine za Osmanskog perioda (danas više nije sporno) da su kontinuirano nosili ime Bošnjaci.

BOŠNJACI JEDAN NAROD RAZVRSTAN U TRI VJERE

Zaista moramo ponoviti centralno pitanje u ovoj temi jeste: **Kako se zvao narod Kraljevine Bosne 1463. godine? Kojem narodu je, ban Kulin bio ban, pa onda svi vladari Bosne recimo, kojem narodu je bio ban Stepan II Kotromanić, kojem narodu su bili kraljevi od Tvrtka I pa nadalje, ili Stepan Tomaš ili njegov sin Stepan Tomašević kojem narodu je bio kralj? Dakle, koji narod su osmanski Turci zatekli u Bosni i Hercegovini?** Iz ogromne domaće i strane literature posvećene objašnjenju nestanka Kraljevine Bosne i Crkve bosanske nigdje nema u srednjovjekovnoj Bosni, pa ni u to doba kao i tokom cijelog Osmanskog perioda, pomena o Srbima ili Hrvatima u Bosni i Hercegovini. Oba zadnja kralja kao i svi raniji vladari Bosne svoj narod nazivaju Bošnjani. Posebno ono što smo naveli da u pismu bosanskog kralja Stepana Tomaševića rimskom papi Piu II iz 1461. god., na jednom mjestu piše: "Ako moji **Bošnjani** vide da neće u ovom ratu biti sami, jer će im i drugi pomoći, hrabrije će se boriti a ni Turci se neće usuditi krenuti na moju zemlju..." Dakle bosanski kralj Stepan Tomašević ne kaže ...ako moji Srbi niti ako moji Hrvati, nego "Ako moji Bošnjani" znači Bošnjani su preci sva tri današnja bosanskohercegovačka naroda! Zašto su Bošnjaci muslimani gotovo potpuno zanemarili taj srednjovjekovni narod od koga su nastali? A zašto ga se bh. Srbi i bh. Hrvati odriču? Kako je došlo do te neizmjerno žalosne činjenice?

Postavlja se pitanje zašto svi Bosanci posebno Bošnjaci muslimani ne slave te naše slavne zajedničke pretke bosanske vladare od Kulina bana do Tvrtka I odnosno do Stepana Tomaševića posljednjeg kralja Bosne? Zašto se s njima kite samo bosanskohercegovački Hrvati i Srbi? I da ironija bude veća veliki dio tih bh. "Hrvata" bi cijelu BiH džaba poklonili Hrvatskoj i isto tako veliki dio bh. "Srba" bi cijelu BiH poklonili Srbiji. Historijska je činjenica da su i jedni i drugi (dijelovi) pomagali ovih hrvatskim, a oni srpskim agresorima 1992., 1993. - 1995.g. na BiH. Dakle oni sada nemaju bosanske patriotske svijesti. To je neoprostiv propust svih bosanskih intelektualaca. To se pod hitno mora ispraviti. Bošnjani i dobri Bošnjani su preci sva tri bosansko-

hercegovačka naroda podjednako. Zar Mehmed paša Sokolović i njegova rodbina nisu Bošnjani i ako su možda u zadnjim decenijama trajanja države Bosne, bili pravoslavci?

Osmanlije su osvojile sve balkanske zemlje i šire i nije poznato da su vršili pritisak naprimjer na Grke, Bugare, Srbe, Albance, Makedonce, Crnogorce, da mijenjaju svoje narodno ime. Prema tome nisu vršili nikakav pritisak ni na Bošnjane da se tako ne zovu.

Bosansko stanovništvo - narod Bosne se od njegova postanka od kraja VII stoljeća do dolaska Osmanske vlasti 1463. nazivao Bošnjani. U nauci nema pouzdanih dokaza da je u tih gotovo osam stoljeća postojalo bilo kakvo drugo narodno ime. Tvrdnje da su u navedenim stoljećima živjeli bilo Srbi bilo Hrvati nemaju niti jednog relevantnog dokaza. Potiču samo iz arsenala osvajačke propagande i indoktrinacije.

Turci su rekosmo, vršili propagandu da se svi muslimani zovu Turci pošto su iste vjere, a žive u turskoj državi, što je izvjestan broj Bošnjaka islamske vjere bio prihvatio u vjerskom smislu kao logično, ali većina nikada nije napustila svoje ime. To Turcima da naprave od Bošnjaka Turke, nije uspjelo. Bošnjaci su ostali samo Bošnjaci za svih 415 godina njihove vladavine u Bosni. Upravo baš u vrijeme kampanje na muslimane od strane Osmanlija, katolici i pravoslavci su se potencirano i kontinuirano zvali Bošnjaci. Gotovo svi katolički pisci naročito franjevci počev od (fra Anđela Zvizdovića) do Franje Jukića, zvali su se *normalno* Bošnjaci.

Bošnjaci katolici, pravoslavci i muslimani takođe nisu imali nikakvog razloga da to višestoljetno ime mijenjaju, niti da ga napuštaju. Ono je nastavilo da nesmetano traje takođe stoljećima i poslije dolaska Osmanlija. Njime su se i dalje dičili i katolici i pravoslavci i muslimani Bosne i Hercegovine (u čiji je sastav bio današnji Sandžak).

A to da su bosanskohercegovački muslimani, bosanskohercegovačke katolike i bosanskohercegovačke pravoslavce jednako kao i sebe nazivali, za cijelo Osmanlijsko vrijeme, Bošnjacima, nema sumnje. Ta nisu ih mogli nazivati nikako drugačije kad drugog imena nisu imali. Razlikovali su se samo po vjeri. Glavna spona im je bila jezik, preko koga su znali da su isti narod, da potiču od zajedničkih predaka. Ekonomsko trgovački i proizvodni odnosi su ih jako povezivali. Ti odnosi su uvijek složeniji od uprošćene sheme odnosa **feudalac - kmet** jer su postojali slobodni seljaci, zanatlije, trgovci, stočari, državni činovnici, vjerski službenici itd.itd. Dakle, ta vjerska podijeljenost nije bila takva da pripadnici različitih vjera ne kontaktiraju. Naprotiv, u svijetu nema takvog primjera vjerske tolerancije kao što je bila u Bosni i Hercegovini u Osmanlijsko vrijeme. Stoljećima je njegovan kult

komšiluka koji datira vjerovatno još iz ranog perioda srednjobosanske države. U narodu se kontinuirano znalo da su jedan narod, ali eto pod dejstvom spoljnih velikih sila dogodile se tri vjere.

Pored niza dokumenata i činjenica koje smo kao dokaze naveli da su katolici Bosne i Hercegovine sebe nazivali Bošnjacima, te da je ime Bošnjak i Bošnjaci bilo jedino ime za narod sve tri vjere Bosne i Hercegovine nalazimo i u pismima i drugim dokumentima koja su najvažniji učesnici i vođe pokreta Husein - kapetana Gradaščevića slali istaknutim državnicima Austrije, te knezu Srbije Milošu Obrenoviću.

A najvažniji dokument iz kojeg se jasno vidi da su se i pravoslavci Bosne i Hercegovine nazivali Bošnjacima pravoslavne vjere jeste **Načertanije** ministra unutrašnjih, kasnije i spoljnih poslova kneževine Srbije Ilije Garašanina iz 1844. godine, o kome će biti još riječi.

Interesantno kolika je moć propagande. Danas jedva da se može naći mislilac koji bi znao tu istinu da kaže. Kao da Bošnjak, makar onaj iz 1463. nije mogao biti katolik ili pravoslavac. Zašto? Pa nisu valjda svi Bošnjani - Bošnjaci prešli na islam?

Onda bi ispalo da su bosanskohercegovački katolici i bosanskohercegovački pravoslavci od kojih su nastali današnji bosanskohercegovački Hrvati, odnosno bosanskohercegovački **Srbi, došljaci a ne autohtoni**. To bi, dalje značilo da su oni nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini.

Naravno da to nije tačno. Ali nije tačno da je bilo srpskog ili hrvatskog naroda niti tih imena u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini. Bilo je onako kako smo već objasnili: od oko sredine VIII st. do sredine XV stoljeća narod se zvao Bošnjani, a od tad do austrougarske okupacije taj narod zove se Bošnjaci ali sa tri vjere:

Bošnjaci - islamske vjere jednako muslimani,
Bošnjaci - katoličke vjere jednako kršćani,
Bošnjaci - pravoslavne vjere jednako hrišćani.

I vrlo dobro su bili upućeni za osmanlijskog vakta kad su se strancima predstavljali: "Ja sam Bošnjak hrišćanin, ja sam Bošnjak kršćanin, ja sam Bošnjak musliman."

Nas ovdje zanima kontinuitet imena Bošnjani - Bošnjaci i da se ono ne odnosi samo na muslimane nego i na katolike kako smo vidjeli iz Kuripešičeva zapisa i kako ćemo kasnije vidjeti iz Načertanija i na pravoslavce. Znači nisu se samo muslimani tokom Osmanskog perioda nazivali Bošnjaci nego i katolici i pravoslavci što dokazuje još niz pisaca i naučnika posebno onih iz redova franjevaca. Pravoslavci Srbi i Crnogorci koji su se doseljavali iz Srbije i Crne Gore u Bosnu i Hercegovinu prije početka slabljenja Osmans-

kog carstva, o kojima piše uvaženi profesor dr. Enver Imamović, vremenom su se asimilirali u Bošnjake[627] pravoslavne vjere. Dakle, ime Bošnjaci odnosilo se na Bošnjake sve tri vjere.

Podsjetimo se neoborivih historijskih činjenica: u vremenu od početka XVI st. do 1862. g. ime Bošnjak bilo je znatno čuvenije i u svijetu priznatije od imena Srbin, Hrvat i drugih, jer kako je opće poznato i kako smo već naveli od poraza Petra Svačića na Gvozdu (Petrova Gora) 1097. g. odnosno od ugovora "Pakta Conventa" 1102. g. Hrvati su bili pod Ugarskom sve do 1918. godine. Ako od 1463. god. oduzmemo 1102. dobijemo da je 361 godinu Bosna bila samostalna, a Hrvatska pokorena. Preci današnjih Hrvata su pod Ugarskom bili zaboravili na svoje ime i ime domovine, jer su bili pretvoreni u obične mužike. Tek su 1830. g. na dalje počeli narodni preporod tzv. Ilirskim pokretom. A Srbi su od 1389. g. do 1830. g. bili pod Osmanskim carstvom. Daleko sam od pomisli da bih se tome radovao, nego su to historijske činjenice, koje jasno ukazuju da srpski i hrvatski nacionalisti ne mogu omalovažavati i potcjenjivati ime našega naroda - Bošnjani - Bošnjaci.

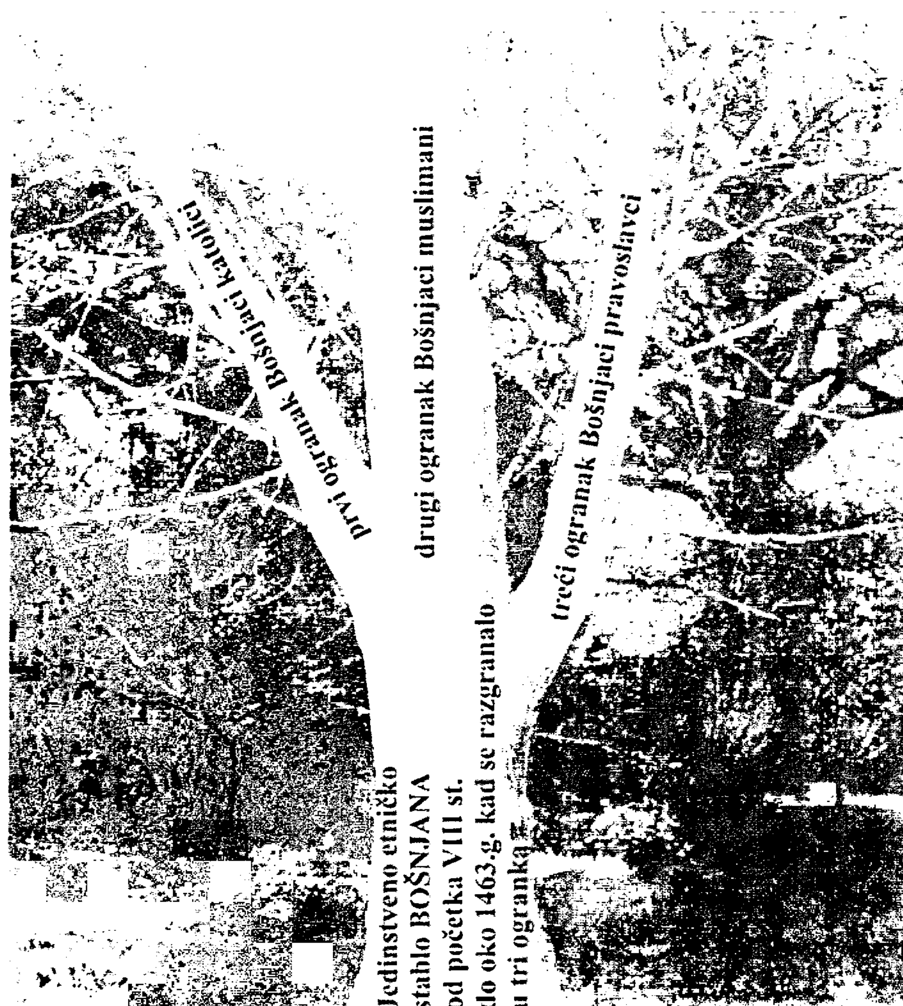
Dakle, ime Bošnjaci za sve tri vjere je bilo za cijelo vrijeme Osmanlijske vladavine. Rekli smo: kroz cijelo vrijeme osmanske vladavine stanovništvo Bosne i Hercegovine se zvalo Bošnjaci i to Bošnjaci muslimani, Bošnjaci katolici i Bošnjaci pravoslavci. Naravno u praksi se to nije baš često razdvajalo. Narod se zvao Bošnjaci, vjera je imala neke biljege, recimo muškarci su imali različite kape, žene različite anterije, suknje, dimije (crne dimije su nosile katolkinje) a sve ostale boje nosile su muslimanke, zatim mahrame, šamije, krpe. Kasnije različita odijela, kod žena i djevojaka haljine i bluze. Ali se opet znalo da je to bila nošnja Bošnjaka i Bošnjakinja.

Rekosmo, Osmanske vlasti da bi lakše vladale ogromnim brojem naroda koje su bili pokorili stanovništvo Carstva su dijelili na muslimane i nemuslimane.

Izuzetak je bio Bosanski ejalet. Stanovnike Bosne i Hercegovine su zvali Bosnak, Bosnaku kavmi - bosanski narod. Dakle, bosanski narod su pravilno nazivali Bosnaki - Bošnjaci dok su bosanske muslimane ponekad, zbog islamske vjere, nazivali "bosanski turci", ali bh. muslimani to nisu nikad prhvatili.

[627] Interesantno je da se veliki broj Turaka iz Anadolije, koji su ovamo došli na službu kao oficiri, sudije, hodže, vjerski učitelji i nastavnici, trgovci, zanatlije itd., itd., takođe su se asimilirali u Bošnjake-muslimane. Jer normalnije je bilo da oni nauče jezik sredine u koju su došli nego Bošnjani da uče turski jezik. Mnogi od njih su se oženili Bošnjakinjama i tako se asimilirali u Bošnjake.

Bilo je među njima i Iranaca, Sirijaca, Libanaca, Egipćana, jer to je sve pripadalo jednoj državi - Otomanskom carstvu. Ali ko je došao u Bosnu na duži rok asimilirao se je u Bošnjake, čija matica teče još od VIII stoljeća pod imenom Bošnjani do dolaska Osmanlija, a kontinuirano se nastavlja sa imenom Bošnjaci. Promijenjeno je samo jedno slovo, umjesto slova **n** stavljeno je slovo c.

Autor: Hakija Zoranić

Simbolično crtež predstavlja etnički korijen, stablo i ogranke - etnogenezu **Bošnjana (Bošnjaka).**

Naime, J. Slaveni i Avari koji su krajem VI i početkom VII st. naselili pojedine župe današnje BiH, ratovali su sa zatečenim Ilirima do oko polovine VII st., ali ih nisu pobijedili niti uništili, nego su se ipak pomirili, vremenom se počeli miješati, zatim zbližavati međusobno ženiti i udavati i tako se međusobno asimilirati i identificirati. Došlo je vremenom do simbioze, nastanka jednog naroda koji je po rijeci Bosni sebe nazvao Bosnani a kasnije Bošnjani. Oni su krajem VIII st. stvorili državu Bosnu, a krajem X st. osnovali Crkvu bosansku. To ime traje do oko 1463., tj. do dolaska Osmanlija, odnosno do nestanka države Bosne i Crkve bosanske. Osmanske vlasti promijenile su u nazivu samo jedno slovo **n** u **c**, pa se do 1900. zovu Bošnjaci bez obzira na vjeru.

Ime naroda se nije mijenjalo sve dok nije otpočela žestoka velikosrpska, pa za njom i velikohrvatska osvajačka propaganda.

Bili smo mi zasigurno jedan narod i poslije vjerskog razlaza. U nazivu se promjenilo samo jedno slovo umjesto n došlo je c, tj. umjesto **Bošnjani** došlo je **Bošnjaci. Do 1862. god. možda do 1875. Bošnjani - Bošnjaci su jedan narod sa tri vjere**.

"Leksikologija i specijalno paleoleksikologija i historijska etimologija pokazuju kako jedini stalni i vrlo stabilni etnik koji se u Bosni koristi i javlja tokom cijele njene povijesti do XX st., a koji označva stanovnike Bosne bio etnik Bošnjani, za period stare bosanske države, i Bošnjaci, za period od dolaska Osmanlija u Bosnu do sada".[628]

To se vidi iz brojnih pisanih dokumenata da su se i katolici i pravoslavci u Bosni i Hercegovini sasvim normalno osjećali Bošnjacima.

Za pravoslavce u BiH na puno mjesta pišu mnogi od Dositeja Obradovića do Ilije Garašanina sve do 1862. god., (nije uopće bilo sporno) da su se takođe zvali Bošnjaci pravoslavne vjere.

A zamislimo se nad sadašnjom tragičnom situacijom, koliko je bratoubilačke nevine krvi proliveno?!!!

Dakle bosanskohercegovački narod od njegova nastanka u VII stoljeću do kraja XV stoljeća zove se Bošnjani a od tada do oko austrougarske okupacije 1878. god. Bošnjaci, i to kako piše u **Načertaniju** Bošnjaci pravoslavci, Bošnjaci katolici i Bošnjaci muslimani.[629]

Dakle, najbolji dokaz kako smo na više mjesta naveli je nezaobilazan dokument par exelans "Načertanije" Ilije Garašanina iz 1844. god. u kojem tačno piše da se bh pravoslavci zovu Bošnjaci pravoslavne vjere, odnosno da se bh katolici zovu Bošnjaci katolici, a da se muslimani u BiH zovu Bošnjaci muslimani. Dakle nije tačno da se ime Bošnjak pojavilo u Osmansko vrijeme i da se odnosilo samo na bosanskohercegovačke muslimane. Ono ima svoj korijen u imenu Bošnjani od sredine VII stoljeća pa i sve do pojave osvajačkih pretenzija na Bosnu i Hercegovinu, tj. do oko 1870. pripadalo je podjednako: muslimanima, katolicima i pravoslavcima.

Da je cijeli narod, sve tri vjere: muslimani, pravoslavci i katolici Bosne i Hercegovine imao jedno jedino ime **Bošnjaci**, potpuno ili gotovo potpuno isto kao i onih cijelih osam stoljeća prije dolaska Osmanlija što se zvao Bošnjani nedvosmisleno i bez ostatka se vidi iz tačke 6 (šest) podnaslova u **Načertaniju**:

---

[628] Akademik M. Filipović, CD_I, str. 167.

[629] **Načertanije** Ilije Garašanina, tačka 6.

"O politiki Srbije u smotreniju Bosne, Ercegovine, Crne Gore i Sjeverne Albanije, gdje doslovce piše:

"6. Na istočnog **pravoslavnog vjeroispovedanija Bošnjake** veći upliv imati, neće biti za Srbiju težak zadatak.

Više predostrožnosti i vnimanija iziskuje to, da se katolički Bošnjaci zadobijedu. Na čelu ovih stoje franjevački frateri, ... a, ko zna da vremenom i nekim muhamedancima (misli na Bošnjake-muslimane - dodao H.Z.) dopasti se može i zadovoljit će ih."[630]

"Kako svjedoče brojni dokumenti, a posebno kako ukazuje jedan bosanski povjesničar, koji je dobro poznavao povijest i život bosanskih pravoslavaca, Vojislav Skarić, u većini su se svi pravoslavci u Bosni također smatrali Bošnjacima".[631]

Kako se počeo topiti led niže od vrha ledenog brijega sve više se pokazuje da su i današnjim bosanskohercegovačkim Hrvatima i bosanskohercegovačkim Srbima preci oni isti Bošnjani vjernici Crkve bosanske baš kao i Bošnjacima, ali samo onim autohtonim ne naravno onim doseljenim iz Srbije i Hrvatske. Nauka nas dakle vodi pravoj istini: sva tri današnja bosanskohercegovačka naroda imaju pretke srednjovjekovne Bošnjane. Preci svih Bosanaca su zapravo srednjovjekovni Bošnjani. Pra preci sva tri današnja bh. naroda su u stvari braća.[632]

Ovu istinu današnji bh. Srbi i bh. Hrvati trebaju i moraju saznati, makar im ona bila i neprijatna. Da, da ta neprijatna istina se mora iznijeti na vidjelo. Ali svi moramo znati da njihove sadašnje generacije nisu krive što su indoktrinirane.

Kad se pažljivo analiziraju dramatična zbivanja uoči i nakon pada bosanskog kraljevstva 1463. god. vidi se da je već od 1453. pa dalje, naročito 1459. i 1463. god. zavladalo općenarodno rasulo u kome je najveći dio Bošnjana (naroda bosanskohercegovačkog) prešao na islam, drugi manji dio u dijelu Bosne koji je (septembra 1463. - 1512. ili 1528.) bio pod Ugarskom je prešao u katoličku, a treći još manji dio je prešao u pravoslavnu vjeru. Iz čega proizilazi vrlo pouzdan zaključak srednjovjekovni Bošnjani vjernici manihejske Crkve bosanske jesu preci današnjih Bosanaca sve tri vjere. Oni su Slaveni slični Srbima i Hrvatima, sličan je jezik, imena, prezimena i neki običaji iz stare postojbine, ali nikako isti, jer su se ovamo sačuvale neke specifičnosti Ilira, Romana i Avara u simbiozi Bošnjana.

---

630 Podvukao autor H.Z. prilikom analize "Načertanija", Ilije Garašanin, podnaslov tačka 6.

631 Akademik M. Filipović, CD_1, str. 174.

632 O Bošnjacima kao narodu Bosne i Hercegovine upućujem čitaoca da u navedenom djelu ak. M. Filipovića pročita strane 167-181.

Najbolji dokaz za sve to su mnoga potpuno ista južnoslavenska bošnjanska prezimena kod sva tri današnja naroda. Ranije se tumačilo da su muslimani islamizirani Hrvati, odnosno Srbi pa su zadržali prezime plemena iz kojeg su potekli. Međutim takvih je malo u odnosu na one iz vremena pada Bosne, jer kad iz analize izostavite muslimane Bošnjake i uzmete samo bosanskohercegovačke Srbe i bosanskohercegovačke Hrvate imate veliki broj prezimena potpuno identičnih. To je jak dokaz da sva tri današnja bosanskohercegovačka naroda potiču od srednjovjekovnih Bošnjana. Jer tada su cijepanja zahvatila ne samo plemena nego i bratstva i rodove pa čak i porodice. Već smo navodili primjere, tri brata primili islam, dva prešli u katolike, jedan prešao u pravoslavce. U takvim porodicama imamo ista prezimena u sve tri religije.[633]

Npr. Obradovići, Boškovići, Drljevići, Tokići, Bulatovići, Koraći, Šišići, Nišići i ne može se nabrojiti. Ova tema bi zahtijevala posebno istraživanje. Treba samo pogledati telefonske imenike Sarajeva, Banja Luke, Mostara, Tuzle, Bihaća, Travnika, Zenice itd. Ono što je bitno prezimena i jezik Bošnjana još iz ranog srednjeg vijeka ukazuju da su oni (većina) Južni Slaveni. Ali ne Srbi i ne Hrvati, nego samo Bošnjani. Riječ je o Bosni i Humu.

Više od trideset godina razmišljam - sakupljam, više od deset godina studiram i istražujem i stalno su mi na umu Bošnjani i Bosna i Hercegovina i potpuno sam uvjeren da sva tri današnja bh. naroda potiču od Bošnjana. Bili smo jedan narod i samo su nas spoljne sile razbile prvo u tri religije, što nije bilo toliko tragično kao kad su nas nacionalisti susjedi iz osvajačkih razloga pocijepali u tri "naroda".

Šta se je nakon pada Bosne 1463.g. i Jajačke banovine 1528.g., te uspostave osmanske vlasti promijenilo od glavnih karakteristika bošnjanskog naroda? U početku je izgledalo samo vjera, da u istinu samo vjera. Nestalo je postepeno **krstjana**, a nastale su navedene tri religije. Etnogeneza, jezik, teritorija, tradicija, običaji, feudalni posjedi, dakle plemstvo pa i kmetstvo itd. ostali su Bošnjanima gotovo netaknuti. Ali su nenadoknadivo izgubili svoju nezavisnost i državu.

Vjerske slobode se širile kao čisti zrak. Bošnjani koji su primili islam slobodno prave džamije, mesdžide i ostale objekte, uče islamske knjige. Bošnjani koji su prešli u katolike i pravoslavce slobodno prave crkve. Katolici održavaju veze s rimskim papama, pravoslavci s Pećkom i Carigradskom patrijaršijom. Katolici pišu slobodno latinicom, pravoslavci slobodno pišu ćirilicom, muslimani pišu slobodno bosančicom, koja je tada dobila ime begovica ali uče i arapsko pismo.

---

[633] M. Bojić, CD, str. 53.

Za oko jedno stoljeće i po, slike i prilike Bosne su se promijenile. Evropski narodi se čude! Srbi u Srbiji, Hrvati u Hrvatskoj itd. se čude. Dolaze pisci, putopisci da vide Bosnu i uži dio Sarajeva: džamije, pravoslavne crkve, katoličke crkve, sinagoga blizu jedne drugima. Bošnjaci različitih vjera žive pomiješano po mahalama, ulicama, stanovima, zgradama. Imaju dućane i zanatske radnje jedni do drugih, a kad se oglasi ezan sa džamija i zvona sa crkava ode svak u svoju bogomolju, pomoli se Bogu i vrati se na svoja radna mjesta i u svoje mahale nastave se družiti, šaliti kao i prije molitve. A kako i nebi kad su isti narod Bošnjani - Bošnjaci.

Takvu slobodu multikonfesionalnosti, dakle, zajednički život Bošnjaka: muslimana, katolika i pravoslavaca, te nakon njihova dolaska i Jevreja omogućio je islam i osmanska vlast koja se pridržavala islamskih načela.

Područje Bosne i Hercegovine, s obzirom da su Bošnjani maniheji, tj. raniji vjernici Crkve bosanske bili permanentno izloženi pritiscima i uvredama i Istočnog pravoslavnog i Zapadnog katoličkog bloka, bilo je iznenađujuće plodno tlo za etabliranje Islama. Bošnjani zato postepeno, ali sigurno prihvataju islam i kao religiju i kao način života, kao novu civilizaciju, doživljavajući preporod, ali uz muslimane slobodno nastavljaju živjeti i Bošnjani katolici i Bošnjani pravoslavci, jer, vidjeli smo to je isti narod koji govori bosanskim jezikom jednom od varijanti jezika Južnih Slavena. Teritorija, etnogeneza, cjelina prijašnje historije, brojne tradicije i običaji, krvno srodstvo (**brojna prezimena su ista u sve tri religije**) su ostali kao neizbrisivi dokazi i spone koji su stalno opominjali da su Bošnjani - Bošnjaci jedan narod sa tri vjere, koji su se međusobno dobro poštovali i uvažavali. Sve dosadašnje sukobe izazvali su osvajački krugovi iz Beograda i iz Zagreba. To je bio fenomen vrlo začudan u onim zemljama Evrope u kojima je bila samo katolička vjera koja je tada bila netolerantna prema drugim vjerama i vjerovanjima.

Dodajmo još nešto o imenu Bošnjani (Bošnjaci).

U svim zemljama koje su bile u sastavu Osmanskog carstva imena naroda su ostala netaknuta: Egipćani, Sirijci, Libanci, Iračani ... Albanci itd. Tako je za cijelo vrijeme osmanske vladavine bilo i sa Bošnjanima (Bošnjacima) sve do kraja osmanske vladavine. Dobro se znalo za Albance muslimane, za Grke, Srbe iz Srbije itd. A najviše se znalo za Bošnjake muslimane.

Bošnjaci su tokom osmanske vladavine imali visoku patriotsku svijest da im je Bosna jedina domovina

Počeli su Bošnjake i katolike i pravoslavce propagandom mamiti da budu naklonjeni Habsburgovcima i Mlečanima i da se bune protiv Osmanskog carstva dok su Bošnjaci - muslimani, bojeći se prekrštavanja ostajali uz osmansku vlast. Tako su se ponekad pod neprijateljskim uticajima iz vana pojavljivale varnice vjerskog prepucavanja, ali nije bivalo dubljeg narušavanja svijesti da su Bošnjaci jedan narod sa tri vjere. Naročito je to bilo čuvano kod raje - kmetova u kojima su bili zastupljeni kršćani, hrišćani i muslimani. Ono što se nije očekivalo tokom XVIII i XIX stoljeća doći će do konfrontacije između Bošnjaka muslimana i Osmanlija posebno Porte u kojima su Bošnjaci ispoljavali čvrsto jedinstvo. Odbrani najisturenijeg pašaluka - ejaleta nakon poraza Osmanlija kod Siska 1593. posvećivala se naročita pažnja. Uvedene su kapetanije kao model organizacije te odbrane. Feudalci Bošnjaci - islamske vjere; begovi i age održavali su i kontrolirali kapetanije. Pod svojom kontrolom imali su i veliki dio vojne i sudske vlasti. Bošnjaci su se bojali okupacije od strane Austrije i Ugarske pa su bili jako motivirani da brane Bosnu, što je Osmanlijama odgovaralo da što duže zadrže najistureniji pašaluk. Kad je Osmansko carstvo počelo da slabi postepeno su odbranu Bosne (bosanskog pašaluka) gotovo u potpunosti od Osmanlija preuzeli Bošnjaci muslimani. Vremenom su postali čuveni po tome kako su branili svoju Bosnu u cijelom Osmanskom carstvu. **Bošnjani (Bošnjaci) su imali visoku svijest o pripadnosti domovini Bosni**, i kad su bili pod vlasti Osmanskog carstva odnosno visoko su bili svjesni da im je Bosna jedina domovina. To se pokazalo 1737. i 1788. god.

Kad je Habzburški car Karlo VII bio odlučio da pored mnogih zemalja okupira i Bosnu, kršćanima i hrišćanima Bosne uputio je 14.07.1737. god. poziv da dižu ustanke, a Bošnjacima - muslimanima da prihvate katoličku vjeru ... "oni koji pređu u katolike mogu slobodno ostati u svojim domovima i na svojim imanjima, oni koji ne htjednu nek se sele kud god hoće..."[634]

Porta je Bošnjacima savjetovala da ne pružaju otpor Habsburgovcima, oni su naprotiv iako ih je bilo brojčano znatno manje i neuporedivo slabije naoružani izvojevali veličanstvenu pobjedu u Banjalučkoj bici 1737. pod komandom velikog vojskovođe Ali-paše Hećimovića.

"Oni su kroz ovu pobjedu i zbog načina na koji je ona ostvarena stekli samopouzdanje i svijest da su upravo oni, Bošnjaci a ne carstvo kao takvo osnova i zaloga odbrane Bosne i efikasne zaštite njenog stanovništva i svih njegovih interesa".[635]

---

[634] Citati akademika dr. H. Kreševljakovića preuzeti od M. Bojića, CD, str. 75.
[635] Akademik M. Filipović, CD_1, str. 30.

Bošnjaci muslimani su sami sebe uvjerili tim pobjedama da mogu svoju domovinu Bosnu braniti bez osmanske vojske.[636] Na momente je izgledalo da je Bosanski pašaluk gotovo potpuna autonomija.

Cijela Bosna bila je vremenom pokrivena kapetanijama. Moć ajana i kapetana[637] u XVII i XVIII st. je stalno rasla. To je novo vojničko plemstvo u Bosni i Hercegovini.

Položaji ajana i kapetana zbog porasta njihova značaja postali su nasljedni. Begovi i age su upravljali vojno upravnim područjima pod vlašću nasljednih ajana i kapetana.

"Bosanski vezirski divan je slabio, a njegove funkcije preuzimalo je Ajansko vijeće." "Bosanski veziri, carski namjesnici postavljeni od sultana iz Stambola, sjedili su od 1639.-1851. god. u Travniku, vezirskom gradu, a zapovjednik (k-dt) bosanskih janičara u Sarajevu. Tvrđavama su upravljali **dizdari**, a gradovima u okviru kapetanija kapetani. Uz to su gradovi imali svoje ajane. Kapetanska čast (zvanje) je bila visoka i nasljedna. Kapetani su bili apsolutni gospodari svojih kapetanija. Oni su uglavnom bili iz starih plemićkih porodica, ali ima slučajeva, da se kapetanije dočepa koji put i neplemić." (H. Kreševljaković)

Najčuveniji je kapetan Husein-beg Gradaščević. Nakon poraza kapetana Husein-bega Gradaščevića kapetanije su 1835. god.ukinute.

KRATKO O POKRETU ZA AUTONOMIJU BOŠNJAKA POD VOĐSTVOM HUSEIN-KAPETANA GRADAŠČEVIĆA

Kad su srpski i grčki ustanci uspjeli Husein-begu-kapetanu Gradaščeviću i tadašnjoj eliti bošnjačkoj bilo je potpuno jasno da će uskoro Osmansko carstvo propasti, te da je potrebno što prije osloboditi Bosnu, inače će je osvojiti neka od velikih sila: Austrija, Mađarska ili Njemačka.

Prema akademiku M. Filipoviću i dr. Ahmedu S. Aličiću događaji su se zbivali ovako:

"Kad je Srbija mirom u Jedrenima dobila autonomiju, dobila je i šest nahija koje su Bošnjaci smatrali da odavno pripadaju Bosanskom ejaletu. To su

[636] Prof. dr. Enes Pelidija smatra da su Bošnjaci muslimani ovim dvjema veličanstvenim pobjedama faktički postali nacijom.
Nakon ovih pobjeda sklopljen je Beogradski mirovni ugovor, 1739. kojim su se Austrijanci odrekli pretenzija na Bosnu "teritoriju južno od Save." Tim ugovorom je zapravo utvrđena sjeverna granica današnje Bosne, koja je potvrđena Svištovskim mirom 1791. i Berlinskim kongresom 1878. god.

[637] AJAN - poglavar grada načelnik sreza - mjesta, izabran od kapetana, funkcija je vremenom postala nasljedna.
Kapetan - upravnik (načelnik) kapetanije teritorijalne jedinice, čija je funkcija postala nasljedna.
Sandžak - beg - Upravnik Sandžaka.

Šabac, Loznica, Valjevo, Užice, Čačak i Užička Požega. Još prije navedenih događaja bili su uznemireni zbog ukidanja Janjičara u Bosni, posebno onih u Sarajevu. Gotovo da su izgubili pouzdanje u daljnu osmansku vlast, zato protjeruju Abdurahim-pašu, tadašnjeg valiju. Sultan nije dozvolio da umjesto njega bude Bošnjak nego im je postavio Namik-pašu. Nezadovoljni time i uopće tadašnjom situacijom u Bosni krajem januara i početkom februara 1831.g. u Tuzli se sastaju tadašnje važne ličnosti Bošnjaka: Husein-beg kapetan Gradaščević, Emin-beg, Mahmud-paša Fidahić, Mahmud-beg Tuzlić, Emin-beg Dženetić, Mujaga Zlatar i Memiš-aga. Odlučili su da Porti upute prijedlog da se za valiju postavi Bošnjak, te da time Bosna postane autonomija. Ujedno su napisali da ne prihvataju ukidanje Janjičara, niti davanje navedenih šest nahija Srbiji..."

"Za Bošnjake je predavanje tih nahija Srbiji značilo propast za Bosnu..."[638]

Sultan je odbio sve zahtjeve Bošnjaka posebno one za autonomiju BiH, nakon čega su Bošnjaci prionuli na pripreme za ustanak. Čelnici su zakazali opći sabor Bošnjaka za 29.03.1831.g. u Travniku.

Osmanske vlasti su pratile okupljanja i raspoloženja Bošnjaka. Bošnjaci su krenuli s vojskom i bili spremni i na oružanu borbu. Ispalili su nekoliko topovskih hitaca prema travničkoj tvrđavi.[639]

"Namik-paša je procijenio da se ne može oduprijeti Bošnjacima ..., pa se predao bez borbe ...

Snage koje su bile na strani sultana su se razbježale (npr. Sulejmanpašići, kliška vojska, prusački kadija i dr.). Bošnjaci su, dakle bez krvi ušli u Travnik, da bi se tu na općem saboru donijela odluka o akcijama, koje treba da se poduzmu. Nakon detaljnog planiranja i dogovora "Bošnjaci su na čelu sa Husein-kapetanom Gradaščevićem krenuli iz Travnika prema Novom Pazaru i Kosovu da se združe sa vojskom Mustafa-paše Bušatlije, te da zajedno krenu na Carigrad."[640]

Namik-paša je uspio da pobjegne preko Duvna u Stolac kod Ali-age Rizvanbegovića, a vlast u Bosni preuzimaju Bošnjaci.[641]

---

638 Akademik M. Filipović, Bosna i Hercegovina najvažnije...činjenice, Sarajevo, 1997.str. 88-90.
639 Ahmed S. Aličić, Pokret za autonomiju Bosne... Sarajevo, 1996. str. 204, 216, 218 i 221.
640 Ahmed S. Aličić, Pokret za autonomiju Bosne... Sarajevo, 1996. str. 218.
641 Ahmed S. Aličić, Pokret za autonomiju Bosne... Sarajevo, 1996. str. 221.

KULA ZMAJA OD BOSNE HUSEIN-KAPETANA GRADAŠČEVIĆA U GRADAČCU

Izvor: Enciklopedija Jugoslavije, sveska 2, JLZ, Zagreb, 1982., str. 185

Gradaščevićevoj vojsci koja je išla ka Kosovu polju priključilo se više hiljada Bošnjaka iz Novopazarskog sandžaka jer su vjekovima izgrađivali svijest i tada čvrsto znali da su Bošnjaci i da im je Bosna jedina domovina. Najviše vojske koja se priključila bilo je iz Novog Pazara, zatim Sjenice, Pljevalja, Prijepolja, Bijelog Polja, Rožaja, Plava i Gusinja.

Husein-kapetan Gradaščević sa 25000 vojnika odmorio se nekoliko dana kod Novog Pazara odakle je pošao na Kosovo. Bošnjaci Novog Pazara priredili su im veličanstven doček i ispraćaj.[642]

Bitka se 22. juna 1831. godine desila kod Lipljana na Kosovu. Bošnjaci su na čelu sa Husein-kapetanom Gradaščevićem ubjedljivo pobijedili sultanovu vojsku, zbog čega mu je narod dao ime Zmaj od Bosne.

Svi procesi koji su se zbivali u vezi te bitke pokazuju da je današnji Sandžak smatran dijelom Bosne.

Međutim, sultan je uz pomoć hercegovačkih feudalaca Ali-paše Rizvanbegovića i Smail-age Čengića slomio Gradaščevića na Palama 1832. Od tada do 1850. god. sultan kažnjava i ubija elitu Bošnjaka muslimana. Oni nisu htjeli provoditi ni hati šerif od Gilhane iz 1839. god. zato sultan 1850. šalje Omer-pašu Latasa koji je u krvi, sječom glava elite Bošnjaka ugušio i kaznio otpor sultanu. E, već od te 1832.g. Bošnjake prate krvava uništavanja i asimilacije.

---

642 M. Bojić, CD, str. 88.

Slobodarske težnje Bošnjaka lomljene su cijelih dvadeset godina, a uništenje bošnjačkih patriota zajedno sa njegovim plemstvom dovršio je Omer-paša Latas.

Dakle, nakon uspjelih ustanaka u Grčkoj (1821. - 1830.) i Srbiji (1804. - -1830.) Osmanlije su veliku pažnju počeli posvećivati Bosni. Nju nisu željeli da izgube kao što su izgubili Grčku i Srbiju, zato je nisu prepuštali Bošnjacima kao ranije. Sultan je svojim vezirima koje je postavljao na mjesto begler-bega Bosanskog pašaluka strogo davao zadatke da Bosnom upravljaju preko činovnika i vojnih zapovjednika dovedenih iz drugih krajeva Carstva, čime je ona izgubila više stoljetni (defakto) status autonomije. Ustanak Husein kapetana Gradaščevića 1831. - 1832. je bio borba za autonomiju ili punu samostalnost sličnu onoj što je izvojevala Grčka i Srbija. H. Gradaščević je htio da oslobodi Bosnu i Hercegovinu od bolesnika na Bosforu, dok je ne otme Austrija ili Mađarska. Htio je isto ono što i Karađorđe u Srbiji, a Rizvanbegović i Čengić ga nisu shvatili. Da su bog dao bili na njegovoj strani Bosna i Hercegovina bi još od tada bila nezavisna država, baš kao i Srbija, Grčka i Crna Gora.

Ali-paša Rizvanbegović i Smail-aga Čengić su 05.06.1832. sa hercegovačkom vojskom učestvovali u dotucanju Gradaščevićeve vojske pa je nakon sloma njegova ustanka pored ostalog Hercegovina odvojena od Bosne i na dar data Ali-paši Rizvanbegoviću na upravljanje.

Godine 1448. prvi put ju je herceg Stjepan Kosača odvojio od Bosne nakon svađe sa bosanskim kraljem Tomašom, a sada drugi put je odvaja Ali-paša Rizvanbegović po čemu je sličan hercegu Stjepanu Kosači. Zajedničko im je: oba su Bošnjani, ali oba su separatisti. Oba su oslabili odbranu Bosne i Hercegovine od Osmanlija.

H. Gradaščević je želio slobodnu Bosnu sa samoupravom republikanskog tipa. Mnoge činjenice govore da je H. Gradaščević htio osloboditi Bosnu po uzoru na Grčku i Srbiju.[643] Posebno se vidi po tome što je želio oslobođenje Bošnjaka sve tri vjere i cijelog Bosanskog ejaleta od Bihaća do Kosovske Mitrovice. Postao je svjestan da osmanski Turci definitivno propadaju i odlaze iz ovih prostora. Posljedice sloma njegova ustanka su stravične. Razmjere permanentnog propadanja Bošnjaka, te Bosne i Hercegovine još nisu dovoljno istražene.

"Početkom augusta 1850. stigao je Omer paša Latas u Sarajevo"...[644] Već je bio skupio oko 10000 odabranih vojnika - nizama i 2000 Albanaca. Sarajevo je uzeo za središte ejaleta. Najprije je pošao u Posavinu, mnoge begove pobio, a oko 60 svezanih lancima poslao u Istanbul. Zatim je došao u Banja Luku, pa u Bihać i Mostar i uradio isto.

---

643 Do sada najbolju naučnu analizu uradio je u knjizi, Pokret Bošnjaka za autonomiju Bosne na čelu sa Husein-kapetanom Gradaščevićem, dr. Ahmed S. Aličić koju je izdao u Sarajevu 1996. god.

644 M.Bojić, CD, str. 96.

Elita nacionalno najsvjesnijih Bošnjaka je za navedenih 20 godina (1832.- - 1852.) slomljena i uništena. Ovdje zapravo je početak nacionalne tragedije ili kako je napisao dr. Nijaz Duraković "Prokletstvo Muslimana". Bošnjaci svoju nacionalnu svijest nisu povratili niti na nivo u vrijeme Husein-kapetana Gradaščevića za preko 140 godina gotovo sve do 1992. god. na tako skrhan obezglavljen narod kome je gotovo u cjelosti uništena elita, vrlo brzo napadaju najprije velikosrpski nacionalisti pretendenti na BiH, a kasnije i velikohrvatski osvajači i nacionalisti. **To je uvijek bilo kad neko oslabi jači ga napada, slabiji na jakog ne smije. Moramo postati jaki da nas ubuduće ne smiju napadati!** čimė je bio faktički otvoren prostor za ubacivanje i djelovanje velikosrpskih, te kasnije i velikohrvatskih nacionalista širom Bosne i Hercegovine naročito od 1862. god.

Što se tiče buna protiv osmanske vlasti, posebno protiv uvođenja tanzimata one su nastavljene. Ali malo je ostalo nacionalno svjesnih snaga da prozru što im spremaju i čine velikosrpski i kasnije velikohrvatski osvajači iz Beograda i iz Zagreba. Jer, koliko su bili naivni vjerovatno se nisu ni nadali zlu od svoje južnoslavenske braće. U oba genocidna napada 1941.-1945. i 1992.-1995. u pojedinim dijelovima BiH, četnici su ih zatekli nenaoružane i tjerali ih kao stoku na klanje i ubijanje.

Borbu za autonomiju Bosne ponovo (od oko 1850. god.) idejno relativno dobro tumače i bosanski franjevci.

Bio se pojavio nažalost na kratko, pametan čovjek koji je shvatio suštinu Bošnjaka. Bio je to topal Osman-paša (1860. - 1869.).

On je prilično dobro razumio suštinu: da je u Bosni postojao i postoji samo jedan narod sa tri vjere koji ima svoju viševjekovnu historiju vezanu za Bosnu. Osman-paša borbu Bošnjaka za autonomiju od 1831. - 1865. i dalje tumači potrebom jačeg nacionalnog osvješćivanja Bošnjaka koje on nastoji uklopiti u Osmanske tanzimatske reforme koje provodi otomanska vlast kontinuirano još od sloma ustanka Husein-kapetana Gradaščevića. On vidi mogućnost da Bosna ostane dovoljno čvrsto vezana za Osmansku državu i da Bosanci (sve tri vjere) imaju neku vrstu autonomije.

Navedene ideje on je iznio u časopisu "Bosanski vjesnik" 1866. god. Njegove ideje podržala je i centralna osmanska vlast. Donijet je prvi put Vilajetski ustav 1867., god., preveden je izvjestan broj zakona na bosanski jezik koga su i Osmanlije ponovo sami kao i uvijek nazvali odnosno nazivali bosanski jezik. Taj dokument dokazuje da u Bosni nije postojao ni srpski ni hrvatski jezik. Jezička agresija bit će kasnije izvršena.

Da su Bošnjaci sa tri vjere umjeli i znali shvatiti važnost tih ideja poslušali bi tog pametnog topal Osman-pašu zato što bi nakon propasti Osmanskog carstva Bosna postala slobodna, da napravi vlastitu državu Bošnjaka sve tri

vjere. Djelovanja navedenih osvajačkih centara iz Beograda i Zagreba preko pomenutih Društava i svih onih ostalih snaga su glavni uzroci da je takva šansa propuštena.

Hevaji (zračni) Muhamed 1601. - 1651. iz okolice Tuzle, napisao je tursko-bosanski rječnik 1631. god. U njegovom predgovoru pisac izražava zadovoljstvo što je Bošnjak, i što je napisao takav prilog bosanskom jeziku, dakle svoj jezik naziva bosanskim. Treba se trijezniti, to nije ni tursko - srpski ni tursko - hrvatski nego tursko - bosanski rječnik.

Salih Gašović je napisao Mevlud, koji je i sada u upotrebi, a štampan u više izdanja. Umro je u Bijelom Polju 1898. god.

Prvi bošnjački novinar bio je Mehmed Šaćir Kurtćehajić iz Bijelog Polja 1844. - 1872. god. Uređivao je i izdavao "Sarajevski cvjetnik".

"Muhamed Enverija Kadić rođen u Sarajevu 1855. god., a umire oko 1901. god. O njemu akademik Hamdija Kreševljaković je napisao: "Cijeli svoj život M. E. Kadić je posvetio prikupljanju građe za historiju Bosne i Hercegovine od dolaska Osmanlija do danas, sabrao je i sredio ogroman materijal i tim nas mnogo zadužio kao niko do sad, a valjda neće niko ni kasnije."[645]

Ono što je pisao M. Krleža o nivou obrazovanosti u Bosni i prije dolaska Austrougarske treba potvrditi slijedećim podatkom: "Za vrijeme namjesnikovanja topal Osman-paše počele su se od 1864. god. osnivati ruždije, prve islamske srednje škole za Bošnjake - muslimane u kojima su predavani i predmeti svjetovne naobrazbe. U Sarajevu je osnovana i administrativna škola, zatim (neka vrsta pedagoške škole dodao H.Z.) Škola za savremenije spremanje nastavničkog kadra za mektebe i jedna zanatska škola sa radionicom." Visoko obrazovanje za razna zvanja i stručnosti Bošnjaci - muslimani sticali su u Istanbulu."[646]

Umjesto svađe treba nam naučna analiza o Bosni i Bošnjanima (cima)

645 M.Bojić, CD str. 110.
646 M.Bojić, CD str. 114.

XV

POJAVA IDEJA O VELIKOJ SRBIJI I VELIKOJ HRVATSKOJ OSVAJANJEM BOSNE I HERCEGOVINE

O PRVIM IDEJAMA ZA OSVAJANJE BOSNE I HERCEGOVINE I NJENO PRIKLJUČENJE SRBIJI

1. Pojava osvajačkih pretenzija kod vladajućih krugova u Beogradu i u Srbiji, te u Zagrebu i u Hrvatskoj prema Bosni i Hercegovini.

Pored pretenzija Austrije i Ugarske tokom XVIII stoljeća prema Bosni, nešto kasnije javile su se pretenzije hrvatskih i srpskih nacionalističkih osvajačkih krugova za osvajanje Bosne i Hercegovine.

Početkom slabljenja Osmanskog carstva i pojavom Rusije kao velike sile rodile su se njene osvajačke težnje prema Osmanskom carstvu radi širenja granica na njegov račun.

Događaji na tlu malih naroda uvijek se zbivaju pod uticajem odnosa između velikih sila. Tako su na našem tlu počela uzburkavanja pod uticajem ugovora između ruske carice Katarine II i cara Josipa II 1789.g. o podjeli osmanske Carevine. Josipu II do potpuno prave linije (crte) Vidin - Solun, a Rusiji istočno od te linije pa i sam Carigrad odnosno Stambol.[647]

Na osnovu ovog dogovora postignut je još jedan između Franje Josipa i Aleksandra II u Karlovim Varima 1876.g. nakon kojeg je došlo do Berlinskog kongresa 1878.g., poslije kojeg je došlo do okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austrougarske i sve se među malim narodima na Balkanu uglavnom zbivalo u vezi sa interesima velikih sila.

Nakon Grčkog ustanka dolazi do vidnog slabljenja Osmanskog carstva. Od tada još više nastaje jagma evropskih velikih sila za teritorije "Bolesnika na Bosforu".

Ovi problemi poznati su u historiji pod imenom **Istočno pitanje**.

Njime se nazivaju uglavnom događaji od XVIII do XX st. što su se odnosili na prilike u Osmanskom carstvu sa glavnim problemom pitanjem njegovog opstanka zbog unutrašnjih slabosti i posebno zbog ekspanzionističkih

---

[647] Svoje osvajačke pretenzije Rusija je prikrivala brigom za "zaštitu" pravoslavlja i time ohrabrivala pravoslavne narode da dižu ustanke protiv Osmanske države. Tako je pomagala Prvi i Drugi srpski ustanak. Grčki ustanak 1821.-1830.g. i sve ustanke i ratove pravoslavnih naroda na Balkanu kako bi što više oslabilo Osmansko carstvo. Pomažući Srbiju, Crnu Goru i Grčku onemogućila bi Austro-Ugarsku i Njemačku da se šire na račun Osmanskog carstva i stvorila uslove da osvoji Istanbul, te moreuze Bosfor i Dardanele i da ih najzad okupira i iziđe na "vruća mora".

težnji evropskih velesila koje su se borile za komadanje istog i nasljedstvo. Naziv je obuhvatao i pitanja izazvana nacionaloslobodilačkim pokretima potčinjenih naroda u Osmanskom carstvu. Naziv je još više ušao u upotrebu poslije Grčkog ustanka 1821.g. Vrlo je važno zapaziti da od (1463.-1850.g.) nema nekih ozbiljnijih ustanaka pravoslavnog i katoličkog stanovništva u Bosni protiv Osmanlija. Tek od pojave Istočnog pitanja, zatim nakon krvave djelatnosti Omer-paše Latasa, te nakon planiranih akcija iz Beograda od oko 1850.g. započinju ustanci i u Bosni i Hercegovini uglavnom pod uticajem Srbije, Rusije i Crne Gore.

Istočno pitanje je u suštini pitanje nasljeđa teritorija Osmanske imperije kada je ona kako rekosmo postala *bolesnik* na Bosforu.

Dolazi do ukrštanja glavnih strategijskih pravaca najprije Rusije sa jedne strane, Habsburške monarhije, odnosno kasnije Austro-Ugarske i Njemačke sa druge strane, te još kasnije Engleske i Francuske s treće strane

Glavni cilj Rusije kako smo djelomično naveli je bio osvajanje Istanbula (Carigrada), moreuza Bosfora i Dardanela, te Balkanskog poluostrva i izlazak na topla mora, a taj cilj je prikrivala kao da se zalaže i pomaže ideju Balkan "balkanskim narodima" tj. da je za "Balkansku federaciju".

Posebno je Rusija radila (više tajno) na pripremi i podizanju I i II srpskog ustanka, a odmah zatim i Grčkog ustanka. Pripreme za te ustanke podrazumijevale su i narodno (neki kažu nacionalno) osvješćivanje. Posebno je aktivirana srpska pravoslavna crkva.

Nivo spremnosti i ekonomske moći bio je u današnjoj Vojvodini znatno veći nego u Srbiji. Srpsko stanovništvo u Srbiji je gotovo 99 posto bilo nepismeno (osim sveštenstva razumije se).

Tako je narodno osvješćivanje krenulo iz Vojvodine: Srijema, Banata i Bačke.

Strategijski pravci Habsburške monarhije, a od 1867.g. Austro-Ugarske kasnije i Njemačke bili su:

a) Duž Dunava prema Crnom moru i dalje preko Bosfora i Istanbula ka istoku;

b) Moravsko-vardarski prema Egejskom moru, dalje moreuzom Dardaneli pravac Bosfor i Istanbul, te spajanje sa dunavsko-crnomorskim pravcem.

Ovi ciljevi i pravci nazvani su jednim imenom "Drang nach Osten" (prodor na Istok).[648]

Navedeni pravci kako se vidi sukobljavali su se sa naprijed navedenim Ruskim strategijskim osvajačkim ciljevima i pravcima.

---

[648] M. Bojić, CD, str. 134.

Strategijskih ciljeva i pravaca navedenih velikih sila i cijelog istočnog pitanja postale su svjesne Engleska i Francuska. Velike sile uvijek prikrivaju prave ciljeve svoje politike koja je uslovljena njihovim međusobnim odnosima. Tako Francuska 1833.g. izjavljuje da je cilj njene politike na istoku pomaganje potčinjenih naroda a ne podjela osmanskih teritorija između velikih sila.

Engleska izjavljuje da želi da spasi Osmansko carstvo. Kao što je poznato dolazi do Antante - (sporazuma) Engleske, Francuske i Rusije u vremenu 1904. do 1918.g. protiv centralnih sila: Njemačke, Austro-Ugarske i Osmanskog carstva. Od tih vremena Englezi i Francuzi su tradicionalni prijatelji Srba. Upravo oni vole što Srbi stalno stoje kao prepreka Njemačkoj, ranije Austro-Ugarskoj da ostvare "Drang nach Osten".

Njima Srbija treba i kao prepreka protiv eventualnog nadiranja Osmanskog carstva prema Evropi ili savezništva istog s Njemačkom, kako su to bile u Prvom svjetskom ratu. **Engleska i Francuska Srbe odavno potiču da mrze Nijemce a još više islamske narode, dakle one što i oni mrze.**

Slično kako je Rusija podstrekavala Srbe i Crnogorce i podržavala ih u njihovim osvajačkim težnjama da zauzimaju komad po komad teritorija prije svega Bosne, Hercegovine, Sandžaka, Kosova i Makedonije od "Bolesnika na Bosforu", kako bi isti još više oslabio. Tako je Austro-Ugarska blagonaklono odobravala pretenzije hrvatskih osvajačkih krugova na Bosnu i Hercegovinu. Hrvatska je tada bila u sastavu iste, pa je pripajanje Bosne i Hercegovine Hrvatskoj istovremeno značilo širenje Austro-Ugarske.

Tako su se kod srpskih osvajačkih krugova u Beogradu i u Srbiji uz blagu podršku Rusije, rodile ideje za stvaranje Velike Srbije od Karlobaga, Ogulina, Karlovca i Virovitice do Đevđelije.

A kod Hrvatskih uz isto takvu podršku Austro - Ugarske o stvaranju Velike Hrvatske do Drine pa nizvodno do ušća u Savu, onda rijekom Savom do Zemuna, zatim rijekom Dunavom uzvodno do ušća Drave a onda Dravom uzvodno do ušća Mure u istu i Murom do granice sa Slovenijom. Kao što se vidi iz izloženog i iz zamišljenih koncepata Velike Srbije i Velike Hrvatske, niti u jednom od njih nema Bosne i Hercegovine.

Nastalo je potajno otimanje oko nje, najprije za njenu dušu i svijest Bošnjaka sve tri vjere da bi oni pristali i prihvatili nove okupatore, koji su im se prikazivali kao oslobodioci od Osmanskog carstva. Razumije se da su najvažniji strategijski razlozi Srbije, Crne Gore i Hrvatske da postanu veće države a zatim izuzetna prirodna bogatstva Bosne i Hercegovine.

Upravo kad bi Bosna i Hercegovina postala nezavisna i cjelovita prestale bi borbe osvajača i iz Srbije i iz Hrvatske da je okupiraju ili dijele. Stvorili bi se uslovi da zavlada mir između Srbije i Hrvatske.

O VELIKOSRPSKOJ PROPAGANDNOJ BORBI ZA OSVAJANJE BOSNE I HERCEGOVINE

Kratko o mišljenju Dositeja Obradovića u vezi Bošnjaka sve tri vjere

Zamisao da treba Bosnu i Hercegovinu priključiti Srbiji i na taj način stvoriti Veliku Srbiju javila se odmah kad je počelo slabiti Osmansko carstvo, tj. sa postavljanjem tzv. **Istočnog pitanja**. Srpski historičar Rajić Jovo u svojoj "Istoriji raznih slovenskih naroda" izdatoj u Beču 1794. god. Bosnu prikazuje kao "srpsku zemlju".[649]

Sljedeći mislilac kod Srba koji je imao zamisao da bi Bosnu i Hercegovinu trebalo priključiti Srbiji i da bi zato osim Bošnjaka pravoslavne vjere trebalo pridobiti i Bošnjake muslimane, ali mu posrbljavanje niti na um palo nije, niti ga je zagovarao, bio je poznati srpski pisac iz Vojvodine **Dositej Obradović** koji ih je nazvao turci Bošnjaci.

Poslije Dositeja dolazi zamisao Vuka Stefanovića - Karadžića[650] napisana u "Kovčežiću"... str. 140.

Kako je on savremenik, a povremeno i savjetnik Ilije Garašanina, te prijatelj sa Njegošem, dugo su razrađivali zamisao i plan osvajanja BiH u čijem je sastavu bio i današnji Sandžak. Nakon što tadašnji hrvatski mislioci nisu prihvatili Vukov prijedlog ujedinjenja po osnovu jezika predložio je diobu Južnih Slavena po osnovu vjere: "ko god je istočnog, grčkog, tj. pravoslavnog vjerozakona neka se zove Srbin, a oni što su rimskog vjerozakona neka se kazuju Hrvati..." Za muslimane Vuk piše: "U carstvu Turskome, ko god vjeruje sveca Muhameda, on se zove i jest turčin, a ko nije turčin, on je raja (tj. turski podanik)".[651] I on je kao i **Dositej Obradović** naziv Turčin upotrebljava za svakog Slavena islamske vjere.

Od Vuka Karadžića i Ilije Garašanina pa evo do danas srpski i hrvatski osvajači i njima naklonjeni historičari (istoričari), političari, državnici, pravnici, pisci ... kontinuirano vode nepomirljive borbe za Bosnu i Hercegovinu. Oni su izmislili sijaset priča da su Bosna i Hercegovina "s-rpske", a ovi da su one "hrvatske zemlje". Treba pri tome imati uvijek na umu da je u vrijeme pojave tih osvajačkih koncepcija još preko 160 godina Sandžak bio u sastavu Bosanskog ejaleta, odnosno u sastavu Bosne, pa se podrazumijeva da su se pretenzije odnosile i na njega. Najprije su akcije krenule iz Beograda i iz Srbije nakon "Načertanija", tj. poslije 1844. god.

---

649 M. Bojić, CD, str. 139.

650 Vuk Stefanović Karadžić, Kovčežić za istoriju jezik i običaje Srba, str. 140.

651 Vuk Stefanović Karadžić, Kovčežić za istoriju jezik i običaje Srba str. 140.

Od tada se na hiljade puta permanentno vara srpski i bošnjački narod dobro sročenim lažima, da je Bosna i Hercegovina "srpska zemlja", koju su osvojili Turci, a muslimani u njoj su zapravo isturčeni Srbi, dakle poturice. Ta misao išla je uglavnom ispod žita, ali se jako raširila.[652]

Srpski pretendenti su odlučili da osvajaju Bosnu i Hercegovinu postepeno da prevare narod Bosne i Hercegovine tako što će najprije Bošnjake pravoslavce po osnovu pravoslavne vjere posrbiti.

Gotovo identična osvajačka zamisao javila se i u redovima hrvatskih osvajača nacionalista. Oni su Bosnu i Hercegovinu počeli proglašavati najprije "srcem Ilirika" to je ono vrijeme kad još nisu znali da su Hrvati, kad su mislili da su Iliri. Vjerovatno je prvi bio historičar i političar Pavao Vitezović.

A. Knežević se jako borio za ravnopravnost Bošnjaka sve tri vjere u Bosni sa Hrvatima iz Hrvatske i Srbima iz Srbije u budućoj državi Južnih Slavena.[653]

Josip Juraj Štrosmajer ga je iz Đakova uputio u Beograd, Zemun i Novi Sad da vidi kako je raspoloženje za oslobođenje Bosne i Hercegovine od Turaka, ubrzo se sukobio sa Svetozarem Miletićem koji je napisao članak u "Zastavi" gdje piše:

"Kako je Srbija dužna prva u tu svetu borbu stupiti kako bi mogla Dušanovo carstvo obnoviti" ja kad vidih kud je doktor S. Miletić zabludio, javih mu da **mi** (misli na Bošnjake sve tri vjere) tražimo oslobođenje od tuđina, a ne da nas drugi opet pritisne, ma i brat bio; te zamolih nek drugim pravcem krene.[654]

Nažalost A. Knežević je bio možda jedan od posljednjih koji se borio za interese Bošnjaka sve tri konfesije. Kako ćemo uskoro vidjeti sam J. Štrosmajer nije mislio niti radio kao A. Knežević.[655]

Osvajačke težnje srpskih i hrvatskih nacionalista iz Beograda odnosno iz Zagreba za priključenje Bosne i Hercegovine Srbiji, odnosno Hrvatskoj su jačale. Kad neko želi da prisvoji tuđu zemlju, imovinu, teritoriju, mora najprije riješiti pitanje vlasnika, tj. kako postupiti sa njim. Tamo gdje se može vlasnika najčešće ubiju, a gdje ne može ide se na svaku moguću prevaru. Nema sumnje vlasnici teritorije Bosne i Hercegovine su Bošnjaci sve tri vjere, i jedni i drugi pretedenti odlučili su se na raspamećivanje i prevaru, Bošnjaka sve tri vjere. Na čemu su decenijama radili i danas rade.

Najprije je počeo graditi srpsku narodnu svijest **Dositej Obradović** (1739.-1811.), od 1808. popečitelj (ministar prosvjete u Karađorđevoj vladi). On je iznjedren iz srpske građanske klase iz Vojvodine, napravio prvi srpski

652 M. Bojić, CD, str. 161, 162 i 163.
653 M. Hadžijahić, CD_1 str. 31.
654 M. Hadžijahić, Od tradicije do indentiteta, str. 34.
655 M. Hadžijahić, CD_1, str. 33 - 35.

nacionalni program, moglo bi se reći već pomalo osvajački program. Jer umjesto da napiše istinitu rečenicu: Južni Slaveni se po različitim provincijama različito nazivaju, on je napisao „slaveno srpska nacija", pa zatim,... Srbi se po različitim kraljevstvima i provincijama različito nazivaju: po Srbiji Srbijanci, po Dalmaciji Dalmatinci, po Ercegovini Ercegovci i po Crnoj Gori Crnogorci.[656] Umjesto da je napisao istinu da su Južni Slaveni razjedinjeni, napisao je: "Srpstvo se razrušilo neslogom...", "Bosna oće svoga kralja, Srbija svoje despote, Ercegovina svoga ercega, dođe Turčin pak sve u svoju torbu".[657] Vrlo lukavo i umjesto imena Slaveni on stavlja ime Srbi. Bosna je svoga bana i kralja imala od svoga postanka više od 660 godina! Nije se imala od koga odvajati jer nije do 1463. bila (osim ranije navođenih kratkih perioda) ni pod čijom vlašću.

Sasvim je bolje smislio u pomenutom poznatom pismu Haralampiju, gdje je napisao:

"Za narode koji u ovim kraljevstvam žive, razumevam koliko grčke crkve, toliko i latinske sledovatelje ne isključujući ni same turke Bošnjake i Ercegovce, budući da zakon i vera može se promeniti, a rod i jezik nikada. Bošnjak i Ercegovac on se turčin po vjeri i zakonu (islamske vjere, objašnjenje autora) zove, a po rodu i po jeziku, kako god su bili njegovi čukundjedovi, tako će biti i njegovi poslednji unuci: Bošnjaci i Ercegovci dok god Bog svet drži. Oni se zovu turci, dok Turci tom zemljom vladaju, a kad se pravi Turci vrate u svoj vilajet, otkud su proizišli. Bošnjaci će ostati Bošnjaci i biće što su i njihovi stari bili."[658] Ovo pismo i Načertanije su dva najjača srpska dokumenta o imenu Bošnjaci. Ali već u narednom tekstu se opaža osvajačka zamisao.

O Južnoslavenskim narodima D. Obradović je napisao ovo: "Slavenoserbska nacija je u Srbiji, Dalmaciji i Bosni sa Ercegovinom". Što je omogućilo Vuku Karadžiću da izmisli priču pod naslovom "Srbi svi i svuda", objavljena je 1847. god. u "Kovčešiću" samo tri godine poslije "Načertanija" Ilije Garašanina.

Kratko o ulozi Vuka Stefanovića Karadžića (1787.-1864.) u vezi Bošnjaka

Sa pisanim pjesmaricama pojavio se 1814. god. Jedan je od glavnih savjetnika srpskim knezovima Milošu Obrenoviću, također i Aleksandru I Karađorđeviću. Godine 1847. izdao je knjigu **"Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri (vjero)zakona"**. U njoj ima poglavlje: "Srbi svi i svuda".

656 Citat preuzet iz M. Hadžijahić, CD_1, str. 51.
657 Isto
658 Citat sam preuzeo iz: M. Hadžijahić, CD, str. 51.

Oba naslova nam pokazuju da se radi o velikosrpskim planovima i programima. U Srbe sva tri zakona ubraja sve Južne Slavene pravoslavce, katolike i muslimane. Zato onda piše "Srbi svi i svuda".[659]

"U hrišćana oba vjerozakona pametni ljudi priznaju da su jedan narod ... samo onima Rimskoga zakona još je teško Srbima nazvati se, ali će se po svoj prilici u tome malo po malo naviknuti".[660] Nešto kasnije ugledao se na njemačkog sociologa Herda te je uzeo jezik za glavnu karakteristiku nacije i napisao "svi koji govore štokavskim narječjem makar koje vjere bili i makar gdje živjeli jesu Srbi, a ono malo što govori kajkavskim i čakavskim su Hrvati, koji bi pošto ih je malo vremenom trebali da se asimiliraju u Srbe."

Dakle u "Kovčežiću" piše "Svi koji govore štokavski jesu Srbi u što spadaju i muslimani. Treba prosvjeta da učini svoje da Srbi turskog vjerozakona - muslimani shvate da nisu Turci Osmanlije nego Srbi".[661] Je li moguće povjerovati da on nije znao ko su srednjovjekovni Bošnjani - kasnije i Bošnjaci?!!! To se dalje pretvorilo u tezu da su Bošnjaci muslimani poturice. "A poturice gori od Turčina." napisat će na više mjesta Njegoš. I ta se teza na više načina koristila kao osnovno propagandno sredstvo protiv Bošnjaka muslimana, kad god su dobili priliku da ih kolju, pljačkaju i siluju, pa i u agresiji 1992.-1995. god.

Prilikom razvijanja koncepcije stvaranja Velike Srbije rodila se ideja da se taj veliki cilj može ostvariti velikim dijelom posrbljavanjem Južnih Slavena; Makedonaca, Crnogoraca, Bošnjaka i Hrvata. Sve su te južnoslavenske narode proglasili Srbima bez obzira što to nije istina tako su počeli pisati: "Makedonci su Južni Srbi, Crnogorci su samo jedno malo izdvojeno srpsko pleme, muslimani su Srbi islamske vjere, katolici u BiH su pokatoličeni Srbi itd." Zato mu to poglavlje i nosi naslov: "Srbi svi i svuda".[662] Za njih su se pokazali najpovoljniji uslovi da najprije posrbe Crnogorce i Bošnjake pravoslavne vjere, a kasnije da se aktiviraju i prema katoličkim Bošnjacima i najzad prema Bošnjacima muslimanima.

Dosjetio se da sve južnoslavenske varijante jezika proglasi srpskim. Zato su kasnije velikosrpski aktivisti za indoktrinaciju često uzvikivali: "Govori srpski da te ceo svet razume". Umjesto naziva Južni Slaveni koriste naziv Srbi. Kolika je to lukavost procijenite sami! Koliko je nevine krvi proliveno.

Lako je onda bilo smisliti lažnu tezu: ako se uspije "celi svet ubedit da su muslimani Srbi islamske vere, odnosno poturice onda je Bosna srpska zemlja." Nakon što Hrvati nisu prihvatili Vukovu tezu "Srbi su svi oni koji govore štokavski, a ono malo kajkavaca treba da se asimiliraju u Srbe. Vuk je onda napisao slijedeću pogubnu tezu:

---

659 Citat preuzet od M. Hadžijahić, CD_1, str. 52.

660 Isto

661 Vuk Stefanović Karadžić, Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri vjerozakona, I, Beč, 1849. g.

662 Isto

"Ako hrvatski rodoljupci ne pristaju na ovu razumnu osnovnu diobu na osnovu jezika (na štokavce i kajkavce, dodao H.Z.), onda se za sad u ovome ništa drugo ne može učiniti nego da se podijelimo po vjeri: ko je god vjerozakona grčkoga, tj. istočnoga (pravoslavnog) on se makar gdje stanovao neće odreći srpskog imena, a onaj koji je rimskog vjerozakona neka kaže da je Hrvat".[663] Pogubna je zato što su po toj tezi mogli da tvrde da su Bošnjaci pravoslavci, Crnogorci i Makedonci zapravo Srbi. To je kasnije postao osnovni zadatak velikosrpske politike.

"Onima rimskog zakona još je teško nazvati se Srbima, ali će se po svoj prilici u tome malo po malo naviknuti..."[664] Nakon što se čulo odlučno hrvatsko ne!

Za muslimane na ovom mjestu nije rekao ništa, što su kasniji velikosrpski mislioci podrazumijevali da ih treba posrbiti, vratiti ih vjeri pradedovskoj (Njegoš) ili uništiti (svi velikosrpski ekstremisti četnici i dr. su takav zauzeli stav).

Sljedeća ličnost koja je u mnogo čemu istomišljenik D. Obradovića i V. Karadžića jeste:

Ilija Garašanin (1812. -1874.)

političar, predsjednik srpske vlade i ministar unutrašnjih i vanjskih poslova. **Po mnogima tvorac "Načertanija"** - plana za stvaranje Velike Srbije u kojem je napisao upute i metode propagande na svim posebno na područjima Bosne i Hercegovine, te Sandžaka koji je od Tvrtkovog vremena u sastavu Bosne, tj i on je dio Bosne.

O davnim pretenzijama i osvajačkim težnjama Srbije na Bosnu i Hercegovinu najbolje se vidi iz "Načertanija" - citat iz poglavlja:

O politiki Srbije u smotreniju Bosne, Ercegovine, Crne Gore i Severne Albanije

"Kad mi geografsko položenije ovih zemalja u bliže razmotrimo, mi ćemo lako na tu misao doći da su to oni dijelovi turskog carstva na koje Srbija najveći upliv imati može. Stalno opredelenje ovoga upliva je za sad (1844) glavni zadatak srbske politike u Turskoj.

1. Na što više mesta otvoriti granice prema Bosni.[665] A, zašto ne i prema Bugarskoj? (Insistira na, što više povezivanje Srba iz Srbije sa Bošnjacima sve tri vjere, objasnio H.Z.) i

2. Raditi na što većoj slozi dva naroda istočno pravoslavni i zapadni rimokatolički međusobom da se u svojoj narodnoj politiki razumedu i slože... Jedna od glavnih osnova naznačava se: načelo pune verozakonske slobode.

---

663 Citat preuzet od M. Hadžijahić, CD, str. 53; M. Bojić, CD, str. 140, 141.

664 M. Hadžijahić, CD, str. 53.

665 Treba imati na umu da je tada današnji Sandžak bio u sastavu Bosne. On je od (1377. - 1877.) tj. 500 godina kontinuirano bio u njenom sastavu, te gdje god se u "Načertaniju" pominje Bosna odnosi se i na današnji Sandžak.

Ovo načelo morat će svima hrišćanima i kršćanima, a ko zna da vremenom i nekim muhamedancima dopasti se može i zadovoljit će ih. No najglavniji i osnovni zakon državni (Srbije, dodao H.Z.) mora se predstaviti i utvrditi u tome da kneževsko dostojanstvo mora biti nasledno (ono u Beogradu razumije se - dodao H.Z.). Čime Srbija treba da osigura svoju bezuslovnu suprematiju i nad ostalim okolnim narodima (ako se priključe Srbiji - dodao H.Z.). Bošnjacima sve tri vere, Crnogorcima, te Srbima Srema, Banata i Bačke. Bez ovoga načela ne može se nikakav sojuz među Srbijom i ostalim susedima Srbima ni pomisliti.[666]

Ako Bošnjaci (misli na Bošnjake sve tri vjere, dodao H.Z.) nebi ovo primili, to bi otuda usledilo raskomadanje Srba (trebalo je da napiše dijelova Južnih Slavena - primjedba H.Z.) na provincijalna mala knjaževstva...

Ko god dakle ovom narodu dobro želi (misli na Srbe u Srbiji, primjedba - H.Z.) on ne sme Bošnjacima (sve tri vjere - dodao H.Z.) nasledstveno knjaževsko dostojanstvo preporučivati ... nego neka izaberu sovjet na određeno vreme. Tek tako: 'lako bi se Srbija kad dođe pogodno vreme sa Bosnom tešnje sojuziti i skopčati mogla'.

Treće osnovno načelo ove (srpske - H.Z.) politike jeste jedinstvo narodnosti kojeg diplomatičeski zastupnik Srbije treba da ostvaruje. K ovome treba dakle učiniti da se Bošnjaci (misli na sve tri vjere) i ostali Slaveni (misli na one u Sremu, Banatu, Bačkoj, Crnoj Gori itd. - H.Z.) obrate Srbiji za zaštitu i svaku pomoć da nađu kad god se o tome radilo bude. Tako će Srbija u ovom smotreniju morati uveriti da je ona prirodna pokroviteljica sviju Slovena koji su pod Turcima."

Dalje zahtjeva da se za vremena nekoliko mladih Bošnjaka (misli sve tri vjere, jer kako bi mogao misliti samo na muslimane da naučava državnim poslovima dodao H.Z.) primi u srpsku državnu službu u Srbiji da bi se pripravili .... tako da njihovim radom sa svim ovlada ona spasitelna ideja opšteg sojedinjenja sa Srbijom.

Da ponovo citiramo tačku 6 iz "Načertanija" i da vidimo šta veli o katolicima u Bosni. "6. Na istočnog **pravoslavnog veroispovedanija Bošnjake** veći upliv imati, neće biti za Srbiju težak zadatak.

Više predostrožnosti i vnimanija iziskuje to, da se katolički Bošnjaci zadobijedu.[667] Na čelu ovih stoje franjevački frateri, ... a, ko zna da vremenom i nekim muhamedancima (misli na Bošnjake muslimane - dodao H.Z.) dopasti

[666] Najvjerovatnije je ovo jedno od mjesta na kojem je Garašanin u Načertaniju, prepravljao Zahov plan od kojeg je isto napravio. Tamo gdje je kod Zaha pisalo Južni Slaveni ili Bošnjaci, on je gotovo svuda precrtao i napisao Srbi i tamo gdje je pisalo Južnoslavenske zemlje pisao je "srpske zemlje" Međutim, ponegdje je vjerovatno zaboravio i napisao pravilno: Hrvati, Bošnjaci, Crnogorci. To ćemo posebno vidjeti pod tačkom 6 ovoga dijela Načertanija.

[667] Podvukao autor H.Z. prilikom analize "Načertanija".

se može i zadovoljit će ih. Pored gore spomenutog štampanja knjiga bilo bi svojstveno da se jedan od ovih fratera bosanskih pri beogradskom liceumu kao profesor latinska jezika i još kakve nauke postavi. Ovaj profesor mogao bi služiti kao posredstvenik između Srbije i katolika u Bosni, jer stime bi mi prvi povjeritelen korak učinili na dokazatelstvo tolerancije. Zar nebi mogao ovaj isti frater ustanoviti ovdje jednu katoličku kapelu za ovde živeće katolike, s čim bi se izbeglo podizanje takve kapele pod uplivom austrijskim, koje će ranije ili kasnije sljedovati morati. Ovu kapelu bi mogli staviti pod pokroviteljstvo ovde stanujućeg konzulata francuskog ... s tim bi se Srbija oslobodila opasnosti od jedne katoličeske crkve, koja bi pod uplivom Austrije u Beogradu bila."[668]

Dakle ovaj dio sadržaja ovog krucijalnog dokumenta koji je bio stroga državna tajna knjaževine Srbije kojeg je ministar unutrašnjih poslova Ilija Garašanin 1844. god. predao knezu Aleksandru I Karađorđeviću, kao program stvaranja Velike Srbije, **zaista bjelodano pokazuje da se narod Bosne i Hercegovine sve tri vjere zvao Bošnjaci**. Dakle, **Načertanije** je najglavniji srpski izvor za moju tezu da su i bh. Srbi i bh. Hrvati porijeklom Bošnjani, kasnije Bošnjaci.

Od tog vremena nadalje su se srpske dinastije Obrenovića i Karađorđevića, koje su se smjenjivale na vlasti takmičile koja će više realizirati Načertanije uvodeći postepeno sve agresivnije metode.

Ono je od strane najviših i najodgovornijih državnih funkcionera dopunjavano više puta.

Prvi put 1849. god. dopunjeno "**Ustavom političke propagande**"[669] kojim je određen cilj političke propagande: pripremanje, organiziranje i izvođenje "svestranog istovremenog oružanog ustanka našeg naroda za oslobođenje od Turaka".

---

668 "Načertanije" Ilije Garašanina tačka 6.

669 To je najvjerovatnije u "Ustavu političke propagande" iz 1849.g. u dogovoru sa Ilijom Garašaninom, Aleksandrom I Karađorđevićem, moguće i sa Obrenovićima: Milošem, Milanom i Mihajlom pokrenuo Vuk Karadžić svojom pomenutom knjigom: „Kovčežić za istoriju jezik i običaje Srba „sva tri vjerozakona", gdje on 1849. god. postavlja tezu: "Srbi svi i svuda", tvrdeće da su stanovnici na cijelom južnoslavenskom prostoru, koji govore štokavski, Srbi sa malim izuzetkom kajkavaca i čakavaca, koji zbog svoje malenkosti treba vremenom da se asimiliraju u Srbe. Tako bi zapravo svi južnoslavenski narodi od istočnih Alpa do blizu Soluna postali Srbi.

S obzirom da je ta knjiga Vuka Karadžića izašla pet godina docnije nego što je bio napisan tajni plan Ilije Garašanina pod nazivom „Načertanije" (nacrt) ona u izvjesnom smislu predstavlja razradu i praktično uputstvo za njegovu realizaciju tako grandioznog cilja, stvaranja "Velike Srbije".

Od tog vremena, posebno od 1862. god. mobilizirani su svi relevantni subjekti Srpske države, Srpska pravoslavna crkva, mediji, školstvo, prosvjeta, itd. i indokrinirali gotovo **sve pravoslavce u i van Srbije** i donekle sve štokavce da su navodno svi porijeklom Srbi, te da su teritorije od Karlovca do Đevđelije srpske. Tako danas i pravoslavni Bosanci misle da su zaista gotovo svi porijeklom Srbi. Ali o tome će kasnije biti riječi.

Sljedeći put se dopunjuje 1851. god., zatim 1858. god. ali do tih dopuna je teško doći pa smo prinuđeni vjerovati da se do 1941. god. do Moljevićeve "Homogene Srbije" u suštini pridržavalo samog "Načertanija".

Centralno mjesto iz kojeg se vidi da su i tadašnji vladajući krugovi u Srbiji potpuno bili svjesni da se narod Bosne i Hercegovine zove imenom Bošnjaci i to pripadnici sve tri vjere:

Bošnjaci pravoslavne vjere jednako hrišćani;

Bošnjaci katoličke vjere jednako kršćani;

Bošnjaci islamske vjere jednako muslimani, ponekad "turci".

Dakle, narod sve tri vjere su Bošnjaci. I tad I. Garašanin planira kako da ih privoli da prihvate Srbiju (ako nekako može "kao osloboditeljicu" ili kao ujediniteljicu), jer je bio svjestan da nevalja javno govoriti "kao osvajač-icu". Vidjet ćemo kakve je zadatke predvidio za pripadnike sve tri vjere posebno. Naravno da je najteži zadatak bio za one koji će obrađivati Bošnjake - muslimane.

Vidjet ćemo kako je organizirana propaganda i ko su aktivisti. Posebno je tome Garašanin pridao važnost da ti ljudi koji će biti upućivani u Bosnu i Hercegovinu i drugdje, trebaju biti sposobni, dobro uvježbani i obučeni, te da su morali redovno podnositi izještaje kralju ili licu zaduženom za tajne državne poslove.

POSRBLJIVANJE BOŠNJAKA PRAVOSLAVNE VJERE

Kako su još tada radili velikosrpski nacionalisti i aktivisti?

Stoljećima je poznato da se prva država predaka današnjih Srba zvala Raška, a narod koji ju je osnovao zvao se Rašani. Ime Srbin je snažno zaživjelo tek za vrijeme Dušana sredinom XIV stoljeća.[670] To ime je nastalo unutar države Raške, a ime Hrvati u zaleđu Dalmatinske obale ili u Karantaniji. Da je postojalo ime Srbi, narod bi osnovao državu Srbiju, a ne Rašku. Država Raška jeste važna za stariju historiju jer je to država koja je izvojevala samostalnost od Vizantije i Bugarske, konsolidirala narod Rašane i stvorila uslove za dalji razvoj. Dakle, narod Rašani stvorio je državu Rašku, a ne Srbiju. Na šta bi to ličilo da su Srbi osnovali državu Rašku?

Rašani su dio Južnih Slavena preci današnjih Srba.

---

[670] Za ime Srbi, čak i kad bi bilo tačno da su ga neka Slavenska plemena nosila još u staroj postojbini ono prilikom formiranja plemenskih saveza i nastanka države Raške nije bilo toliko važno da bi se cijeli taj narod identificirao s njim, nego se narod identificirao sa imenom Rašani i državu nazvao Raška.

Ime Srbi su velikosrpski osvajački krugovi u XIX stoljeću smišljeno iz osvajačkih pobuda pomaknuli u vrijeme doseljavanja J. Slavena, jer je s njime moguće manipulirati do mile volje. Jer ne može se tvrditi da su Rašani prilikom doseljavanja Slavena naselili područja od rijeke Cetine do Bugarske, a sa imenom Srbi je takva i svaka slična manipulacija moguća. Zato navedeni krugovi koriste ime Srbi i za ono najstarije doba historije kad toga imena uopće nije bilo. Iskovan je mit o Srbima kao nebeskom narodu, i to samo od strane osvajačkih krugova.

Za ostvarenje plana "Načertanija" Ilije Garašanina pa tako ideja i zamisli Dositeja Obradovića, Vuka Karadžića i Njegoša bilo je potrebno u Beogradu i Novom Sadu uvježbati, obučiti, odškolovati i indoktrinirati dosta izabranih ljudi za propagandno prikrivenu djelatnost u zemljama koje su još pod Turcima, ponajprije u Bosni u čijem sastavu je tada bio odnosno stoljećima do tada i Novopazarski sandžak, a zatim u Hercegovini. Potrebno je cijelo stanovništvo uvjeriti da su Srbi jer govore „srpski". Ali prvi zadatak je Bošnjake pravoslavne vjere (tu su i Hercegovci) posrbiti. To su te dopune "Načertanija" koje mi nemamo, jer u njemu takve zadatke I. Garašanin nije postavio ili ga je Vuk Karadžić kasnije dopunio.

Pristupilo se već od 1851. god jakim pripremama za sistematsku organizovanu propagandu dirigovanu iz samog vrha države. Najviše ljudi u samom državnom vrhu najvjerovatnije, obučio je baš Ilija Garašanin, jer dosta instrukcija je napisao u samom "Načertaniju".

Velik broj tako obučenih i indoktriniranih ljudi je upućen u Bosnu, Hercegovinu i Sandžak. Praktično je cjelokupna teritorija prekrivena njihovim mrežama. Vjerovatno je to bila državna obavještajna služba ili neka srodna njoj. Kasnije se slična nazivala Mlada Bosna unutar nje je tajna organizacija "Crna ruka" a unutar nje još tajnija "Ujedinjenje ili smrt".

Demokratske snage u Srbiji sigurno za ovo nisu znale.

Nakon desetak godina velikosrpska propaganda je usmjerila sve snage da najprije Bošnjake pravoslavne vjere nauče: "da su srpske pravoslavne vjere", a kad ih to nauče treba preći i naučiti ih "kad ste srpske pravoslavne vjere onda ste Srbi."[671] To je dakle, postala okosnica za posrbljavanje Bošnjaka pravoslavaca.

A ubrzo će velikohrvatski aktivisti iz Zagreba i Hrvatske krenuti u akciju i za pohrvaćivanje Bošnjaka katolika, jer kako je napisao V. Karadžić: pravoslavac ma gdje bio pisat će se Srbin, a katolik ako ne pristane da se piše

[671] Vladislav Skarić u svojoj knjizi *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, piše da je Teofil Petranović nakon što je osnovao Društvo za uvođenje imena Srbin, članovi toga Društva su izlazili na sarajevske malte, gdje su dočekivali seljake, naučavali ih da ne treba da se nazivaju rišćanima nego Srbima.

Srbin, ma gdje bio pisat će se Hrvat. To je dakle stvorilo mogućnost i išlo na ruku da hrvatski osvajački krugovi smisle tezu. "Bošnjaci katolici u Bosni i Hercegovini neka se ubuduće zovu samo Hrvati."

Ime Bošnjak pravoslavac, odnosno Bošnjak hrišćanin (rišćanin) su izostavili i umjesto njega propagandnom indoktrinacijom ustoličavali ime Srbin.

Po ugledu na njih osvajački krugovi iz Zagreba i iz Hrvatske, a i po svojoj koncepciji ime Bošnjak katolik su izostavili i umjesto njega propagandnom indoktrinacijom učvrstili ime Hrvat.

Ime Bošnjak musliman u narodnosnom smislu su izostavili i umjesto njega upotrebljavali Turke, poturice, balije, rjeđe muslimani, Srbi islamske vjere, odnosno Hrvati islamske vjere.

Za navedene poslove je od 1866. god. aktivno uključena i Ujedinjena omladina srpska na čelu sa Svetozarom Miletićem.

Za značajan broj tajnih agenata i aktivista se neće nikad znati, a od onih za koje se zna možemo ih navesti.[672]

Osnivanje u Sarajevu Društva za širenje srpskog imena u Bosni i Hercegovini 1862. god. ili 1863. god.

Kako u Bosni i Hercegovini nije postojalo Srba niti srpskog imena osvajački krugovi iz samog vrha države Srbije upućuju teologa Teofila Petranovića i on je u Sarajevu 1862. ili 1863. osnovao Društvo za širenje srpskog imena u Bosni i Hercegovini. Glavni mu je zadatak bio da prvenstveno Bošnjake pravoslavne vjere posrbi, a gdje god mogne i Bošnjake katolike.

Izgovor je bio da to Društvo ima zadatak da iskorjenjuje podrugljivo ime Vlah, a da uvodi ime Srbin. A zašto Srbin kad je on Bošnjak pravoslavac?

Prema Vladislavu Skariću aktivno su u rad Društva uključeni gotovo svi učitelji pravoslavnih škola, mladi trgovci i njihovi sinovi, popovi u crkvama. Prva je faza bila da nauče pravoslavne Bošnjake da ubuduće govore da su **„srpske pravoslavne vjere"**. Naravno, tome su ih najbolje naučili popovi u crkvama i učitelji i nastavnici u školama. Ali to su aktivisti inicirali da se govori svugdje: u kafanama, vašarima, slavama, svadbama itd.

---

672 To su: Teofil Petranović 1862. god. osnovao u Sarajevu Društvo za širenje srpskog imena u Bosni i Hercegovini, zatim Stevan Petranović, Niko Pavlović, Stevo Jelić, Kosta i Risto Hadžiristić, Špiro Rajković, Anto Jeftanović, Savo Kosanović, Joanikije Pamučina, Nikifor Dučić arhimandrit, Stevo Bogdanović trgovac i dr. čak su uspjeli u svoju mrežu uvući i izvjestan broj franjevaca i katolika koji nisu franjevci, fra Tomo Kovačević, Blaž Josić, Martim Nedić, Bono Jurić, Filip Pašalić, Lovro Karamla, Augustin Momčilović, Stjepo Verković, Jozo Kovačević i dr.

Prema Tomi Herkaloviću koji je bio u to vrijeme u Sarajevu na službi prevodioca u austrijskom konzulatu i ta svoja viđenja objavio u knjizi „Vorgeschichte der Occupatio Bosniens und der Herzegovina" Zagreb, 1906. god. te u članku u „Obzoru" pod naslovom **„Srbi i Hrvati u Bosni"**, gdje piše:

"Članovi društva stupiše u saobraćaj sa svim pravoslavnim popovima, učiteljima, trgovcima u Bosni i Hercegovini dajući im naputak da otvore oči narodu da treba da se zove Srbin ili pravoslavni Srbin."

Veliki je bio aktivista i Vasa Pelagić, koji je napisao i instrukciju pod naslovom: „Rukovođu za srpsko-bosanske, ercegovačke, starosrbianske i makedonske učitelje, škole i obštine", štampan 1867. god. gdje u članku 36 je napisano sljedeće uputstvo:

"Svaki učitelj treba da nauči prvo svoje učenike, a posle svu ostalu varošku decu, da kad ih ko god pita: Šta si ti mladiću? Pa da on na to pitanje odmah odgovori: Ja sam Srbin. Dobro bi bilo kad bi se neki dobri ljudi našli koji bi diečici po koju kraicaricu zato darivali, da bi se tim u njima još više pobuđivala revnost k tome odgovoru".

Dakle borba za priključenje Bosne i Hercegovine se kontinuirano vodila posrbljivanjem, indoktrinacijom pravoslavnih Bošnjaka u Srbe.

Navedeni aktivisti su uzbudili pravoslavne Bošnjake do te mjere da su se oni počeli dizati na ustanke u Bosni i Hercegovini. Gotovo cijelo vrijeme od te 1862. god. kad se desio Vukalovićev ustanak pa do 1878. god. podizali su ustanak za ustankom od kojih je najjači onaj pod imenom „Nevesinjska puška" 1875. god. Tada su blizu polovine pravoslavnih Bošnjaka bili posrbljeni. Ali posao posrbljivanja i indoktrinacije će se nastaviti još jačim intenzitetom i poslije 1878. god. Od tada pod parolom borbe za oslobođenje Bosne i Hercegovine od Austro-Ugarske i njeno priključenje Srbiji.

Sredinom XIX stoljeća velikosrpska misao postala je dnevna nacionalistička politika svoga vremena. Njeni tvorci dirigiraju dnevnu nacionalističku politiku. Baš u tome vaktu se stvorila i izlivala ogromna količina nacionalističke svijesti i izmišljene argumentacije kojim se služi i današnji nacionalizam.

Što je fenomenalno (loše razumije se) tada stvarana nacionalistička svijest pravila je projekcije daleko u prošlo srednjovjekovno doba, doba Dušanova carstva. Bajke i mit o nebeskom narodu razvijale su mitsku svijest maltene da je srpska nacija nastajala i razvijala se direktno iz Dušanova carstva. Takve bajke i mitska svijest odgovarale su velikosrpskim nacionalističkim pretenzijama, idejama za stvaranje velike Srbije osvajanjem Bosne i Hercegovine, Sandžaka, Crne Gore, Kosova, Makedonije i Vojvodine, a zatim Sjeverne Dalmacije, Like, Korduna, Banije; Zapadne i Istočne Slavonije.

Jedino je Svetozar Marković ovo kritizirao u članku "Srpske obmane" i u knjizi "Srbija na istoku".[673] On i njegovi sljedbenici predstavljaju tračak svjetlosti u Srbiji. Njegovih sljedbenika nikad nije nestalo. Glavni su bili Dimitrije Tucović, Radovan Dragović, Dragojlo Dudić, Petar i njegov rođak Ivan Stambolić, Dragiša Pavlović, Latinka Perović i mnogi drugi.

Osim srpskih vladajućih krugova, najaktivniju ulogu su imale Srpska pravoslavna crkva i tadašnja srpska štampa.

POHRVAĆIVANJE BOŠNJAKA KATOLIKA

Kolika je katastrofa kad laž pobijedi istinu!!!?

O tome smo napisali u prvom dijelu ove knjige.

Razvoj nacionalne svijesti kod Hrvata u Hrvatskoj nije imao pravolinijsko kretanje. Jer su oni bili pod Ugarskom (Mađarskom) od kad su od Ugara (Mađara) pobijeđeni 1097. god. na planini Gvozdu (današnja Petrova gora) i nakon toga potpisanog Pakta konventa 1102. god. sve do 1918. kad je Austro-- Ugarska propala u I svjetskom ratu. Ugarska je gotovo do polovine XIX st. tokom svih tih stoljeća bila jedna od moćnih evropskih feudalnih monarhija u kojoj su bili privilegirani plemstvo i svećenstvo, živjelo raskošno i udobno, a većina stanovništva Hrvatske su bili kmetovi, ponegdje obični mužiki koji su ugarskom plemstvu i svećenstvu obrađivali zemlju ili radili druge poslove na njihovim gazdinstvima.

Nije poznato da je bilo čak ni minimalne narodne svijesti o vlastitom identitetu, jer su se njihovi gospodari bojali i znali ako se narod osvijesti dizat će ustanke i bune da se oslobode kmetstva (ponegdje i robstva).

Naročito su se tako ponašali nakon velike Seljačke bune 1573.g. na čelu sa Matijom Ambrozom-Gubcem protiv grube eksploatacije moćnog feudalca Franje Tahija.

Međutim, nakon Francuske buržoaske revolucije1789.g., njene ideje su zahvatile sve narode Evrope. Zatim je Napoleonova vojska u svaku zemlju koju je zauzimala donosila te ideje i duh novog doba.

Godine 1797. Napoleon je zauzimajući Italiju srušio Mletačku republiku, a 1809. nakon što je zauzeo od Austrije: Dalmaciju, s Dubrovačkom republikom i Bokom Kotorskom, Vojnu krajinu sve do Save, Hrvatsko primorje, te civilnu Hrvatsku do Save, Istru, Korušku i Kranjsku; napravio je od njih jednu zajednicu koju je nazvao Ilirske pokrajine (provincije).

673 ELZ sveska 5 Zagreb, 1961., str. 62 i 63. Napominjem da o njemu i njegovim idejama postoji brojna literatura, recimo u svakom izdanju historija i antologija književnosti od 1946. g. na dalje; Miroslav Đorđević koautor u knjizi Postanak i razvoj srpske nacije, Beograd, 1979., str.42; Književnost "Panorama" Zagreb, 1965. str. 320 - 321.

Sjedište uprave je locirao u Ljubljani. Nova vlast u tim provincijama donijela je dosta liberalnih i demokratskih ideja. Otvorila niže i više škole. Feudalizam je raskrinkan. U Zadru je počeo izlaziti list "**Kragilski Dalmatin**" prve novine na hrvatskom jeziku.

Dakle, tek kad je Napoleon pobijedio Austriju 1809. g. i osnovao Ilirske provincije i dao im tako ime misleći (na osnovu neke mape iz doba Rimskog carstva) da u njima i tada žive Iliri, te kad je Napoleon uveo otvaranje škola i na narodnom jeziku, jedan broj stanovnika tih provincija se odškolovao. Oni su poveli borbu protiv mađarizacije i germanizacije.

Dakle i Hrvati su kao i Bošnjaci bili u situaciji kad usljed robovanja pod tuđinskom vlašću nisu znali kako se zovu. Pod imenom Iliri izborili su se protiv mađarizacije i germanizacije kao što su se Bošnjaci pod imenom Muslimani izborili protiv posrbljivanja i pohrvaćivanja, da bi na kraju vratili svoje oko 1200 godina staro ime.

Vlast je funkcionirala na slovenačkom jezičkom području koristeći slovenski, a na hrvatskom hrvatski jezik.

No sa porazom Napoleona prestala je vlast Francuske, i Ilirske provincije su (1813.) ponovo pripale Austriji. Napoleonova vlast iako znatno liberalna nije mijenjala društveni sistem. Feudalni odnosi su ostali i dalje.

Ali je došlo do buđenja narodne svijesti naročito kod onih što su pohađali škole. Počeli su pojedini razumijevati revolucionarne promjene i procese u Evropi nakon Francuske revolucije. Ali u Hrvatskoj nema još kapitala koji bi obarao feudalne odnose, hrvatski narod se našao u procijepu između germanizacije i mađarizacije.

Gore navedene ideje omogućavaju pojedinim misliocima da se usprotive mađarizaciji i da zatraže uvođenje narodnog jezika kao službenog.

Život Hrvata pod Ugarskom još od daleke 1102. god. učinio je to da su oni zaboravili svoje narodno ime. Kad je Napoleon stvorio navedene Ilirske provincije povjerovali su najumniji ljudi da su možda Iliri, zato je prvobitni pokret za preporod dobio naziv Ilirski pokret, a ne hrvatski. Na čelu se stavio mudar i obrazovan čovjek Ljudevit Gaj, koji je osnovao list "Danica ilirska" Njemu su pomagali, a mnogi se i pridružili, I. Mažuranić, Kukuljević, Šulek, Vraz, Demeter, Nemčić.

Pokret je započeo oko 1831. a već 1836. bio razvijen. U vrijeme revolucionarne 1848. i 1849. god. Ilirci su se već razvili u pravi narodni pokret i oni najobrazovaniji otkrili da njihov narod nisu Iliri nego zapravo Hrvati. Tako je već 1852. god. Ilirski pokret odumro, ali je za Hrvate pa i druge južnoslavenske narode odigrao pozitivnu ulogu. Stvorio je čvrstu osnovu za dalji razvoj hrvatskog naroda prema oslobođenju od mađarizacije i germanizacije te ka konačnom ukupnom oslobođenju.

Ovdje je vrijedno zapaziti da je hrvatski narod, (onaj u Hrvatskoj) pretrpio iste ove muke koje već više od 130 godina trpe Bošnjaci boreći se protiv srbizacije i croatizacije kao što su se Hrvati borili protiv mađarizacije i germanizacije.

Valja visoko cijeniti razvoj narodne svijesti kod Hrvata u Hrvatskoj do koje su došli vlastitom borbom bez ičije pomoći, dok se narodna svijest kod Srba u Srbiji razvila uz znatnu pomoć Rusije.

Za razliku od Hrvata u Hrvatskoj koji su znali više stoljeća samo to da su katolici. Katolici u Bosni i Hercegovini su uvijek znali da su Bošnjaci, zato što su to ime pamtili i s koljena na koljeno prenosili pismeno i školovani franjevci većina rodom iz Bosne i Hercegovine.

Vidjeli smo da su vrhunski školovani franjevci i njihovi pisci s ponosom sebe nazivali Bošnjacima katoličke vjere. To dakle pišu i govore pismeni i visoko školovani franjevci Bošnjaci.

Međutim, kad se u Hrvatskoj, iako sa znatnim zakašnjenjem razvila narodna svijest počeli su i tamo mislioci zamišljati i planirati stvaranje Hrvatske države nadajući se da će se uskoro moći osloboditi od Ugarske odnosno kasnije od Austro-Ugarske. Počeli su maštati da bi Hrvatska država bila "prava" ako bi se njoj priključila još Bosna i Hercegovina.

Tačno je da je bilo pojedinih mislilaca u Hrvatskoj koji su usmjerili pogled na Bosnu npr. Pavle Vitezović još 1712. god.[674] Zatim na početku razvoja Ilirskog pokreta grof Janko Drašković kad je razmišljao o Velikoj Iliriji uvrstio je bio i Bosnu. O toj ideji se pisalo u "Danici ilirskoj".[675] U to vrijeme je fra Martin Nedić napisao: "Razgovor koga vile Ilirkinje imadoše u Parmalitije 1835. u kojem piše kako na dvor Primorkinje dolaze na veselje i hvataju se u kolo vile Budimkinja, Srijemkinja, Dalmatinka, Dubrovčanka, Horvatka.[676] Njima se naknadno pridružuje ožalošćena Bosnakinja, koja uzdiše za starim banovima i kraljevima Bosne i oplakuje jade i nevolje koje Bosna podnosi od Turaka." Bosnakinja dakle uzdiše za starim banovima i kraljevima Bosne, a ne da iz jednog robstva ide u drugo. Neće ona da je nakon što odu Turci porobe Srbi ili Hrvati.

To razmišljanje pada neposredno nakon propasti ustanka Husein-kapetana Gradaščevića.

Ideje slobode iz Ilirskog pokreta prihvatio je značajan broj franjevaca u Bosni, koji su insistirali na slozi Bošnjaka sve tri vjere i vraćanju njenog kraljevstva i njene samostalnosti. A ne da Bosnu poslije odlaska Osmanlija porobe ni Srbi ni Hrvati.

---

674 M. Bojić, CD, str. 24 i 138; M. Hadžijahić, CD_1, str. 28 i 57.

675 Muhamed Hadžijahić, CD_1, str. 57 i 58.

676 Isto

Dok se u Hrvatskoj ilirizam iskristalizirao u hrvatstvo, dotle se u Bosni taj proces kretao ka jednoj široj narodnoj ideologiji. Prema francuskom piscu Henri de Clervalu poslatom od francuske vlade u Bosnu 1855. tada su u Bosni među franjevcima i narodom postojala slijedeća politička gledišta:

a) Dio njih bi željeli da se vrati i uspostavi kraljevstvo u Bosni iz XV st. To su tvrdi Bošnjaci.

b) Drugi su za samostalnu državu Bosnu sličnu tadašnjim evropskim državama posebno je za to rodoljubiva mladež, i to su Bošnjaci.

c) Treći su za što bolje kulturno podizanje Bosne unutar Osmanskog carstva.

Takvo je ustvari bilo raspoloženje kod franjevaca i katolika oko 1862. god. kad se osnovalo pomenuto Društvo za širenje hrvatskog imena u Bosni i Hercegovini i nešto malo kasnije.

Vjerovatno je ovu Clervalovu ocjenu pročitao **Ante Starčević** (1823. - -1896.), doznao je naravno da su srpski osvajački krugovi iz Beograda osnovali u Sarajevu Društvo za širenje srpskog imena u Bosni i Hercegovini. Moguće je o svemu tome znatno više znao Josip Juraj Štrosmajer[677] đakovački biskup koji je tih vremena tražio od pape biskupsku jurisdikciju i nad Bosnom. Očigledno je htio biti na čelu onih snaga koje su željele Bosnu priključiti Hrvatskoj.

Njegove đakovačke đake je učio da su katolici u Bosni Hrvati i svjesno izostavljao ime Bošnjaci. Sam je te đake nazvao kao "**prve sijače hrvatske misli u Bosni**". A fra Julijan Jelenić je tvrdio da su to: "**Misionari hrvatske misli u Bosni.**" U "Glasniku" biskupije bosansko - srijemske iz 1881. br. 3 piše da su bosanski klerici i đaci tek u Đakovu "doznali", naučili da su sinovi "hrvatskog naroda". Iz čega se jasno vidi da se u đakovačkoj školi vršila sistematska indoktrinacija Bošnjaka katolika u Hrvate.

Dakle, J. J. Štrosmajer je taj koji je katoličke Bošnjake učenike franjevce koji će biti na službi u Bosni indoktrinirao u Hrvate, a oni su onda kao vodeći sloj kod Bošnjaka katolika iste pohrvaćivali.[678]

Dakle, Klementu Božiću su pomagali pored ostalih i mlađi franjevci. No **Ante Starčević** (1823. - 1896.) je najvjerovatnije prvi koji je uvidio da se Bosna i Hercegovina ne može priključiti Hrvatskoj ako se Bošnjaci muslimani na neki način ne prevare da se kroatiziraju.

Zapravo na teze velikosrpskih aktivista o Srbima islamske i katoličke vjere u Bosni i Hercegovini, **Ante Starčević** je odgovorio kontra tezom o Hrvatima islamske, katoličke i pravoslavne vjere.

---

[677] Josip Juraj Štrosmajer (1815. - 1905.) đakovački biskup, od 1849. vođa narodne stranke, od 1860. osnivač i pokrovitelj JAZU i Hrvatskog sveučilišta 1874. na dalje.

[678] O ovome vidjeti opširnije u M. Hadžijahić, CD, str. 59- 63.

Veliki je to bio posao: trebalo je dugogodišnjom propagandom prevariti ih da nisu Bošnjaci nego Hrvati. Također je bilo jako teško Hrvate u Hrvatskoj uvjeriti u to da su sad najednom i muslimani Hrvati!!!

Njegovu zamisao prihvatio je dakle i dalje zagovarao đakovački biskup Josip Juraj Štrosmajer (1815. - 1905.). Dakle oni su se domislili da treba preduhitriti velikosrpsku osvajačku propagandu u BiH, kroatizirati i Bošnjake katolike i Bošnjake muslimane. Jer je katolika uvijek bilo malo u Bosni i Hercegovini i nezamislivo da se one mogu osvojiti bez da se Bošnjaci muslimani predhodno ne pridobiju na hrvatsku stranu.

Propaganda velikohrvatskih pretendenata na BiH od tada vodila se na razne načine, naročito preko štampe, kulturnih manifestacija u čemu je veliku ulogu igrala "**Matica hrvatska**". Velika pažnja poklanjala se planiranom i potajnom radu sa đacima i studentima Bošnjacima muslimanima i katolicima.

Studentima Bošnjacima muslimanima i katolicima koji su studirali u Beču, Pešti i Zagrebu davane su stipendije, ali su za uzvrat trebali indoktrinacijom zaboraviti ime Bošnjak i postati vatreni Hrvati. Otuda smo imali situaciju da su bosanskohercegovački seljaci muslimani i katolici bivali pametniji od indoktriniranih intelektualaca. Seljaci katolici i muslimani su zadržali svijest da su Bošnjaci.

Kako su velikosrpski nacionalisti započeli prvi da posrbljavaju Bošnjake pravoslavce, a kad god su mogli i muslimane, došlo je do sukoba velikosrpskih i velikohrvatskih osvajačkih propagandističkih ideja na pridobijanju Bošnjaka muslimana. Zbivanja u Bosni i Hercegovini u vezi s navedenim aktivnostima istraživala je historičarka Branka Jovanović i zaključila slijedeće:

"Na tlu Bosne i Hercegovine poslije okupacije sudarile su se dvije oprečne koncepcije: da su Bosna i Hercegovina isključivo srpske, odnosno hrvatske zemlje. Muslimane su, shodno takvom polazištu, pomoću religijske tolerancije, uz satanizaciju konkurentske strane, pokušavali pridobiti za srpsku ili hrvatsku opciju. S druge strane, kao što se dvadesetogodišnji Kuenov režim u Hrvatskoj u svojoj protuhrvatskoj politici - po načelu "divide et impera"- oslanjao na prestavnike srpskih elita, tako se i režim Benjamina Kalaya u Bosni u borbi protiv bosanskih Srba i muslimana koji su pružali otpor austrijskoj okupaciji, oslanjao na predstavnike hrvatskih elita i Katoličku crkvu, predvođeni militantnim klerikalcem, sarajevskim nadbiskupom Josipom Štadlerom."[679]

Velikosrpskim i velikohrvatskim pretendentima na BiH koji su vrlo pažljivo i aktivno, ali potajno radili na tome tako da budu spremni u momentu kad Osmanlije odu da je osvoje Srbi ili Hrvati po onoj narodnoj: "Ko prvi stigne do djevojke, njegova djevojka".

---

[679] Citat Branke-Prpe Jovanović preuzeo sam iz M.Bojić, CD, str. 142.

Zato su vješto i podmuklo raznovrsnom propagandom velikih razmjera radili na raspamećivanju, razaranju narodne svijesti Bošnjaka sve tri vjere. Otuda su onako spremno i organizirano žestoko na nož dočekali ideje pisane u listu "Bošnjak" i ideje Benjamina Kalaya iako su one potpuno istinite.

Osnivanje u Sarajevu 1862.g. Društva za širenje hrvatskog imena u Bosni i Hercegovini

Kad su se hrvatski nacional-osvajači iz Zagreba i Hrvatske informirali da srpski osvajači žele okupirati Bosnu i Hercegovinu (naveli smo da je tada Sandžak u sastavu Bosne), pohitali su i oni, a posebno od 1862. god. dokazivati i hiljadama puta varali i sad varaju hrvatski i bošnjački narod, da je Bosna i Hercegovina bila „hrvatska zemlja, da u njoj žive Hrvati katoličke i islamske vjere". To je dodato onom velikom napuhavanju neosnovanih tvrdnji o katoličanstvu u Bosni i Hercegovini. Jako se počeo aktivirati mit o katoličanstvu u srednjovjekovnoj Bosni.

Dakle, čim su u Hrvatskoj doznali da su velikosrpski osvajački krugovi iz Beograda osnovali u Sarajevu Društvo za širenje srpskog imena, iz Zagreba je poslat svećenik Klement Božić, te je i on u Sarajevu osnovao Društvo za širenje hrvatskog imena u Bosni i Hercegovini. **Osnivanje ta dva društva je najjači dokaz da do tada u Bosni i Hercegovini nije postojalo ime Srbin ni Hrvat**. I on je pripremio lažni izgovor da je to učinjeno za iskorijenjivanje imena Šokac, a mjesto njega da uvodi ime Hrvati. A zašto Bošnjacima katolicima nadjevati ime Hrvati kad su oni preko hiljadu godina Bošnjani (Bošnjaci), isto kao što su toliko vremena i Bošnjaci ostale dvije vjere u Bosni? Odgovor je jasan: samo zbog osvajačkih pretenzija na Bosnu i Hercegovinu.

Klement Božić je, prema savremeniku Tomi Herkaloviću došao u Sarajevo za dragomana - prevodioca pruskom konzulu Oto Blanu.

"Kad je ovaj mladi vatreni Dalmatinac, opazio šta Srbi (misli se na Srbe iz Beograda i iz Srbije) rade, prepade se da će Bosnu Srbi osvojiti, podiže se protiv toga i nastavi aktivno raditi u raznim društvima, te u hrvatskom novinstvu (u Hrvatskoj i te novine donosio u Bosnu - dopuna autora) dokazivati da je Bosna hrvatska zemlja ... Obišao je sve rimokatoličke manastire i parohije u Bosni. Odmah poslije njegova odlaska iz Sarajeva pronese se glas u gradu da je Božić otišao u unutrašnjost da pretvori Bosnu u Hrvatsku".[680]

T. Herkalović smatra da je K. Božić "učinio" za Hrvate koji pretenduju da osvoje Bosnu ono što je učinio cijeli pravoslavni komitet za Srbe koji također pretenduju da je osvoje. "Mjesto katolika Bošnjaka uspostavi ime Hrvat".[681]

---

680 Citat Tome Herkalovića preuzet od M. Hadžijahić, CD_I, str. 49.

681 Isto

No njemu je od učenih ljudi pomogao i fra Grgo Martić, koji se ranije smatrao Bošnjakom.

Međutim nije to išlo baš tako lahko. Jer se u punom smislu hrvatsko ime tek učvršćivalo u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, umjesto ilirskog imena.

Ali proces pohrvaćivanja Bošnjaka katolika išao je znatno sporije nego proces posrbljivanja Bošnjaka pravoslavaca zato što su velikosrbi iz Srbije upotrijebili znatno jače stručno osposobljene snage.

Pohrvaćivanje je išlo uzlaznom linijom tek za vrijeme od dolaska Austro-Ugarske 1878. god. nadalje, a završilo se pobjedom Radićevom na izborima 1923. god. Proces pohrvaćivanje je išao sporije i zato što su oni stari neindoktrinirani i franjevci i njihovi katolici više držali do svoga imena Bošnjak.

Bošnjaci katolici su sporije prihvatali ime Hrvat, ali je pojačanom indoktrinacijom većina napustila ime Bošnjak do kraja XIX stoljeća. U vrijeme austrijske okupacije jedino su se gotovo svi još čvrsto osjećali Bošnjacima bosanskohercegovački muslimani. Ali će školovani dio njih oko 1900. g. već biti desetkovani. Dio njih će se zvati Hrvati muslimani, dio Srbi muslimani, a treći dio neće uzimati ta imena. Zvat će se samo muslimani.

Jedno vrijeme nakon okupacije Bosne i Hercegovine 1878. Austro-Ugarska je podržavala hrvatstvo u Bosni. Ta je podrška poznata pod imenom "Filipovićev kurs".[682] Kasnije je hrvatsko ime u Bosni bila zabranila austrougarska vlast jer je i vanjski svijet vidio da se radi o pohrvaćivanju Bošnjaka katolika. No kasnije je opet dozvolila čak da i neke institucije nose hrvatsko ime u Bosni.

Ipak u masama, a dosta i kod inteligencije, duže nego što su osvajački krugovi iz Zagreba očekivali se zadržala svijest da su katolici u Bosni i Hercegovini zapravo Bošnjaci i tu svijest su povezivali sa tradicijama srednjovjekovne države Bosne i franjevačke redodržave "Bosne srebrene". Jer to nije "Hrvatska srebrena" nego nekoliko stoljeća stara "Bosna srebrena". Kako su se osjećali i kako se i danas osjećaju ti franjevački velikodostojnici i sa njima svo osoblje te redodržave "Bosne srebrene", kad odavno moraju da tvrde da su Hrvati? Eto kolika je moć i snaga propagandne indoktrinacije. Šta onda da se kaže za obične građane Bošnjake katolike?

Dakle snaga propagande je prevelika, Bošnjaci katolici su ipak pohrvaćeni. Posebno je taj proces dovršen i učvršćen za vrijeme tzv. Nezavisne države Hrvatske (1941. - 1945.). Oni ekstremni se prave sto puta većim Hrvatima od Hrvata iz Hrvatske.

---

682 Dr. Tomo Vukšić "napredak" hrvatski kalendar za 1993.

Kako je vršena indoktrinacija - Manipulacijom lažima gdje se ko naselio u VI i VII st.

Radi ekspanzionističke, osvajačke politike prema Bosni i Hercegovini veliki broj „naučnih radova" iz velikosrpskih krugova, tvrdi da su prilikom naseljavanja Južnih Slavena na Balkanski poluotok "Srbi naselili od rijeke Cetine do Bugarske". Sa tom osvajačkom tvrdnjom su jako nastojali osigurati teoriju da današnje stanovništvo Bosne, Hercegovine, Sandžaka, Srbije, Crne Gore i Makedonije nije imalo od koga nastati nego od Srba. Ta neistinita teza je temelj zla na ovim prostorima. Jer gotovo svi Srbi bivše Jugoslavije vjeruju da je to istina, odnosno pomoću te teze su gotovo svi Srbi indoktrinirani.

Iz ove teze oni najekstremniji prije svega radikali i četnici i danas tvrde da je Bosna i Hercegovina srpska zemlja, pa tako govore i pišu: "srpska Bosna", "srpska Hercegovina", Sandžaku su bili promjenili ime u srpska Raška oblast, "srpsko Sarajevo", "srpski Mostar", "srpsko Brčko", "srpska Banja Luka", "srpski Bihać" itd., itd.[683]

Potpuno suprotno navedenoj tezi stanovit broj „naučnih radova" iz velikohrvatskih krugova neosnovano tvrdi da su prilikom naseljavanja Južnih Slavena na Balkanski poluotok Hrvati naselili od Istre do Drine te od Šćepan Polja (sastavci rijeka Pive i Tare i početak rijeke Drine) širinom tolikog pojasa pokraj Jadranskog mora do rijeke Bojane. Ova teza isto kao i ona maloprije navedena srpska je drugi izvor zla na ovim prostorima.

Iz te tvrdnje proizilazi da današnje stanovništvo Bosne i Hercegovine i južne Crne Gore nije imalo od koga drugog nastati nego od Hrvata.

Odatle su tvrdnje da je Bosna i Hercegovina "hrvatska zemlja" „srce hrvatske države", "hrvatska Posavina", "hrvatsko Jajce", "hrvatski Mostar" itd. itd. Ova teza je iznijeta zato da bi se moglo parirati gore navedenoj velikosrpskoj tezi i tvrditi da je cijelo stanovništvo Bosne i Hercegovine hrvatsko, da je primilo islam i pravoslavlje, te otuda i "hrvatsko historijsko pravo na Bosnu i Hercegovinu."

Prema velikosrpskoj indokriniranoj svijesti kod Srba i Crnogoraca, borba za osvajanje Bosne je oslobodilačka, ubiti Turčina je veliko junaštvo, a ubiti poturicu je još veće junaštvo. Pobiti im žene i djecu, to nije zločin nego junaštvo, uništiti opljačkati imovinu, rušiti džamije itd., itd. nije nikakva grehota. Slično razmišljaju i hrvatski osvajački krugovi.

Što je najgore, tako su najviše preko školskog sistema, crkve i medija indokrinirali gotovo sve Srbe u Srbiji, odnosno ovi gotovo sve Hrvate u Hrvatskoj. Na takva "saznanja" su nasjeli veliki broj stranih autora, koji su

683 Izvori su in: počevši od Načertanija, sve knjige i brošure s kojima su njihovi aktivisti posrbljivali bošnjake još od 1862. g., zatim knjige Jovana Cvijića, Ljub. Jovanovića i koje ćemo malo kasnije navesti.

koristili tu velikosrpsku, odnosno velikohrvatsku propagandnu literaturu i udžbenike. Zar to nije kulturocid i genocid. Dobro je jedino to što i kod Srba i kod Hrvata ima dosta humanista, te nisu svi genocidni prema Bošnjacima. Iako su i oni sve gore navedeno učili u školama i vjeruju da je istina, ne slažu se sa grubostima koje se prema Bošnjacima primijenjuju.

Stoga se nameće neodložna potreba da istražimo historijske korijene Bošnjana, kasnijih Bošnjaka od naseljavanja Južnih Slavena tokom VI i VII stoljeća pa nadalje. Na čemu možda kao pionir radim više od jedne decenije.

O tome da su se katolici u Bosni i Hercegovini ponosno zvali Bošnjaci naveii smo dovoljno dokumenata. O tome da su se i pravoslavci u BiH zvali Bošnjaci naveli smo citate iz Načertanija i iz pisma Dositeja Obradovića Haralampiju.

Glavni državni strogo povjerljivi, tajni dokumenat iz kojeg se to jasno vidi jeste dakle "Načertanije" Ilije Garašanina iz 1844. godine.

Istina o Bosni vrlo je sigurno se planski i sistematski zataškavala od "skrivenih osvajačkih snaga"!!? Moguće državne obavještajne službe u Beogradu i sličnih aktivista, ali i za interes "Velike Hrvatske" u Zagrebu tokom XIX i XX stoljeća. Nakon "Načertanija" i Vukovog "Kovčežića" isturene su državne pretenzije prema Bosni kojih su se čak i povijesničari kao "odani državni poslušnici" slijepo držali.

Tzv. Nevesinjska puška - ustanci pravoslavnih seljaka u Hercegovini i zatim u Bosni 1875. - 1878. god. jesu glavni povod da je Austro - Ugarska okupirala Bosnu i Hercegovinu 1878.g.

Ustanci što su ih godinama planirali, pripremali i vodili osvajački krugovi: vlade i dinastije Srbije i Crne gore vođeni su s glavnim ciljem da se Bosna pripoji Srbiji, a Hercegovina Crnoj gori. Prije ustanka pravoslavno stanovništvo je godinama indoktrinirano ranije opisanim Društvom za širenje srpskog imena u Bosni i Hercegovini uz obilatu pomoć špijunskih tajnih službi obje vlade i posebno Srpske pravoslavne crkve. Nemoguće je opisati ali je moguće zamisliti koliko je mogao učiniti skriveni rad najsposobnijih ljudi zaposlenih u špijunskim službama sinhroniziran sa svim navedenim subjektima.

Od osnivanja Društava za širenje srpskog, odnosno hrvatskog imena u BiH njihovim djelovanjem kako je već opisano, potpomognuti velikosrpskom i velikohrvatskom propagandom i indoktrinacijom u Bosni i Hercegovini **su pravoslavci prvi napustili ime Bošnak i prihvatili ime Srbin**. To se desilo od 1862. - 1875. god. Oni "Nevesinjsku pušku" u Hercegovini i ustanke u Bosanskoj krajini već nazivaju srpskim ustancima.

Trenutak kad će Osmansko carstvo toliko oslabiti i kad će se moći krenuti u osvajanje Bosanskog ejaleta ustvari čekale su Srbija, Crna Gora i Austrija.

Tzv. Nevesinjska puška - ustanci 1875. - 1878. su odnijeli veliki broj života Bošnjaka muslimana, Srbija i Crna Gora su doznale da Austro- - Ugarska svoje stoljetne osvajačke pretenzije prema Bosni i Hercegovini namjerava ubrzo pokušati da ostvari. Da bi one ugrabile prve, mobilizirali su i podigli novopečene bosanskohercegovačke "Srbe" 1875. god. da dignu ustanak, kojeg su maltene javno pomagali. Glavni cilj ustanka je bio priključenje Bosne Srbiji, a Hercegovine Crnoj Gori. U tim četverogodišnjim borbama Bošnjaci muslimani i bosanskohercegovački Srbi su imali znatne bratoubilačke gubitke. Formalno to se nazivao ustanak protiv turske vlasti u Bosni i Hercegovini, ali su pljačkane i paljene kuće i Bošnjacima muslimanima. Ubijani su nedužni Bošnjaci širom Bosne i Hercegovine i posebno današnjeg Sandžaka, koji je tada bio dio Bosne - Istočna Bosna.

"Umjesto protiv Osmanlija i vlasti Osmanskog carstva ovi ustanici počinju se boriti isključivo protiv svojih muslimanskih sunarodnika (zbog pljačke). Oni po Krajini i Hercegovini pale begovske odžake, ubijaju muslimane ...negiraju svako pravo muslimanima na život i traže od njih da idu u Anadoliju."[684]

Austrijska obavještajna služba je budno pratila koliko je bila u mogućnosti potajne aktivnosti srpskih i crnogorskih osvajačkih krugova, pred ustanak 1875. i u toku trajanja ustanka sve do 1878. god.

Austrijski car Franjo Josip I pustio je neka ustanici pravoslavci i njihovi pomagači iz Srbije i Crne Gore što više oslabe odbranu Bošnjaka. Čak je pružao veliku pomoć ustanicima. Ponašajući se po pravilu "dvojica se tuku treći dobija". Dobro obaviješten šta se u Hercegovini i Crnoj Gori sprema, austrijski car Franjo Josip I je u proljeće 1875. god. došao u Dalmaciju. U toku dvomjesečnog boravka primio je veliki broj predstavnika katoličke crkve i drugih delegacija iz pograničnih mjesta Hercegovine koje su mu uručivale žalbe protiv nasilja osmanskih vlasti. To je bila unaprijed smišljena igra, koja je trebala da pogura austrijsku diplomatiju da pripremi teren za svoju oružanu intervenciju u Bosni i Hercegovini. U tu svrhu austrijski car se u Kotoru 03.05.1875. sastao sa crnogorskim knezom Nikolom.[685]

---

684 Akademik M. Filipović, CD1, str.43.

685 M.Bojić, CD, str. 115.

OKUPACIJA BOSNE I HERCEGOVINE OD STRANE AUSTRO-UGARSKE 1878. GOD.

Dana 15. januara 1877. Rusija i Austrija tajno su se dogovorile tako što je Rusija dala saglasnost Austrougarskoj da okupira Bosnu i Hercegovinu.[686] To je izazvalo nevjerovatno iznenađenje pa i propast velikosrpske osvajačke politike prema Bosni i velikocrnogorske osvajačke politike prema Hercegovini.

Velike sile su na Berlinskom kongresu 13. jula 1878. god. odlučile da Austro-Ugarska okupira Bosnu i Hercegovinu.[687]

Napredni dio elite Bošnjačkog vrha je smatrao da se ozbiljno treba boriti za: oslobođenje Bosne i Hercegovine od vlasti Osmanskog carstva i osigurati odbranu od Austro-Ugarske, te za stvaranje zajedničke države Bošnjaka sve tri vjere: muslimana, pravoslavaca i katolika. Dodajmo njima još naše Jevreje i ostale narodnosti. To je trebao biti glavni cilj. Ali nije bilo jedinstvene svijesti, a onda ni jedinstva naroda. Bošnjaci sa tri vjere su bili dobrano razjedinjeni.

Akcije su počeli Bošnjaci muslimani odmah nakon što su doznali da bi Bosna i Hercegovina mogla biti data Austro-Ugarskoj na upravu. Predstavnici Bošnjaka muslimana su od vlade u Istanbulu zatražili pravo da oni brane Bosnu i Hercegovinu kao što su je odbranili 1737. i 1739. god.

Zatim, od cijelog stanovništva Bosne i Hercegovine svih vjera zahtijevali su da se uključe u odbranu domovine, da se formira Narodna skupština koja će preuzeti upravljanje državom, da se u svim državnim organima ukine turski i uvede bosanski jezik.

Formiranje organa vlasti započeli su izabrani Bošnjaci 05.06.1878. god. izabravši Narodni odbor u čiji sastav su ušli predstavnici svih vjera. Tako su 08.06.1878. god., izabrali Narodnu skupštinu takođe od predstavnika svih vjera.

Već 05.07.1878.god. nakon vijesti da će Austro-Ugarska okupirati Bosnu i Hercegovinu došlo je u Sarajevu do jakih previranja, odnosno do oružane bune Bošnjaka muslimana **protiv osmanske vlasti**. Na čelu su bili: Hadžijamaković Muhamed, Halačević Abdija, Halilbašić Rizvan, Salih Vilajetović zvani Hadži Lojo i dr. Za kratko vrijeme svrgnuli su namjesnika Veli-pašu i sve organe turske vlasti. Tako se počelo i uradilo gotovo po cijeloj Bosni i Hercegovini. Najviše se agitovalo za popis ljudstva za borbu.[688]

Dana 12. jula 1878. god., iz Pljevalja je u Sarajevo hitno stigao muftija Mehmed Šemsikadić sposoban komandant koji je zahtijevao u svojim vještim govorima da se austrougarskoj pruži žestok i odlučan otpor, te spriječi

686 Isto, str. 118.
687 Isto
688 Isto, str. 122.

okupacija Bosne i Hercegovine. Tumačio je da se Bošnjaci pravoslavci i muslimani pa i katolici trebaju pomiriti i okrenuti se složno protiv Austro-Ugarske.[689]

Nakon informacije da su i predstavnici Osmanskog carstva potpisali pristanak da Bosnu i Hercegovinu okupira Austro-Ugarska, širom domovine se širila parola: "đaur sultan može dati Carigrad, al' ne može Bosnu, Bosna je zemlja Bošnjaka", (mislilo se na sve tri vjere ...) nema više raje, svi smo braća Bošnjaci (Bosanci). Tražilo se da muslimani oproste zla djela što su im činili pravoslavci tokom ustanka 1875. do 1878. god.[690]

Narodni odbor je formirao dvije komisije za vojna pitanja: hrišćansku i muslimansku, koje su radile zajedno u istoj zgradi.

Dana 27.07.1878. god. Bošnjaci su iz Sarajeva otjerali poslednjeg valiju Mahzer-pašu i vojnog k-ta Hafiz - pašu. Svi bataljoni osmanske vojske sastavljeni od Bošnjaka muslimana prešli su na stranu Bosne.[691] Za komandante narodne vojske postavljeni (izabrani) su Smail-beg Selmanović (iz Pljevalja), Muhamed Hadžijamaković i Mehemd Šemsikadić.

U novu Narodnu vladu od Bošnjaka pravoslavaca su ušli: Risto Besarović, Jovan Vasiljević, Risto Čuković i Gliša Jeftanović.[692]

Istog dana kad je formirana Narodna vlada naoružane grupe Bošnjaka na čelu sa Hadži Lojom su provalile u vojna skladišta odakle su pokupili oružje i municiju podijelili Bošnjacima - muslimanima i dobrovoljcima pravoslavcima kojih je bilo nažalost jako malo.

Ubrzo se slično postupilo u Mostaru, Tuzli, Jajcu, Livnu, Ključu, Bihaću, Cazinu ....Međutim, u vojsku su se javljali gotovo isključivo samo Bošnjaci muslimani. Jer dojučerašnji napadači ustanici bosanskohercegovački Srbi se nisu usuđivali krenuti rame uz rame sa muslimanima. Razumije se da se za tako kratko vrijeme nije mogla organizirati efikasna odbrana i jako uspješna državna vlast.

Generalštab austrougarske je već imao prikupljene podatke o Bosni i Hercegovini. U njemu su znali da su se pravoslavni Bošnjaci u Bosni i Hercegovini tokom 1875.-1878. god. pod uticajem osvajačkih pretendenata iz Beograda i sa Cetinja dovoljno zakrvili sa Bošnjacima muslimanima, te je bilo jasno da oni neće smjeti izuzev malog broja zajedno s njima učestvovati u pružanju otpora. A za Bošnjake katolike je bilo sigurno da jedva čekaju da dođe Austro-Ugarska katolička država.

---

689 Isto, str. 121.

690 Isto

691 Prema podacima austrougarskog Generalštaba, početkom jula 1878. god. u Bosni se nalazilo 41 bataljon Osmanske vojske (u Hercegovini 14) od čega 30 bilo formiranih od Bošnjaka - muslimana, 6 iz Azije i 5 bataljona Albanaca - ukupno oko 40000 vojnika. Preuzeto od M.Bojić, CD, str. 122.

692 M. Bojić CD, str. 122 .

Opšte bošnjačko-muslimanski oslobodilački rat Bosne i Hercegovine protiv austrougarske okupacione vojske je počeo.

Bošnjaci muslimani su pružali herojski otpor. U Posavini se ubrzo proslavio pljevaljski muftija Mehmed Šemsikadić. Narodna armija stvorena navrat-nanos, tj. na brzinu, vrlo slabo naoružana, bez stručnog vojnog kadra mogla je brojiti oko 93000 dobrovoljačke vojske, odupirala se oko 3 mjeseca sili od najprije 200.000, a od sredine augusta oko 300.000 dobro naoružanih, uvježbanih i stručnim kadrom opremljenih vojnika i oficira.[693]

Ta sila je tek nakon velikih gubitaka 23. oktobra 1878. godine uspjela da okupira Bosnu i Hercegovinu. Prema njihovim podacima izgubili su preko 5.000 vojnika i blizu 200 oficira i podoficira.

Dobrovoljačka vojska Bošnjaka muslimana začudo (u takvoj situaciji) imala je simpatije pa i moralnu i materijalnu podršku od dosta velikog broja Bošnjaka pravoslavaca i katolika onih iz naroda koji još nisu bili zaraženi propagandom iz Beograda i sa Cetinja, te onih propagandom iz Zagreba, koji još nisu ni pomišljali da mijenjaju ime Bošnjak u Srbin odnosno Hrvat.

Vojska Bošnjaka muslimana je imala gubitke od više desetina hiljada. Tada se u ostaloj Evropi i Rusiji doznalo da srpska i hrvatska propaganda varaju svoje i druge narode da su bosanski muslimani Turci, te da su oni 1875. - 1878. god. ubijajući ih zapravo osvećivali izgubljenu bitku na Kosovu 1389. god. Međutim to je zaluđenost jer ne može se osvećivati Kosovo, ubijajući Bošnjake-muslimane koji su porijekom Slaveni baš toliko koliko Srbi i Hrvati.

Bošnjaci muslimani su svojim herojstvom zadivili cijelu Evropu pa i šire i ako je odnos svega bio 1:3, jedan protiv dobro naoružane i uvježbane trojice.

Srpski i hrvatski historičari su nastojali da prešute tu herojsku borbu Bošnjaka muslimana za odbranu zajedničke domovine Bosne i Hercegovine. Međutim, ruski historičar V.I. Frejdon u svom referatu na Međunarodnom naučnom skupu održanom 1978. god. u Sarajevu povodom stote godišnjice otpora austrougarskoj okupaciji nas izvještava o tadašnjem pisanju štampe u Rusiji koja je gotovo sva zadivljujuće navijala i divila se Bošnjacima, njihovom herojskom otporu, **da su Bošnjaci slavenski, a ne turski narod,** da su tadašnji i zvanični organi i narod Rusije taj otpor na nivou svenarodnog rata ocijenili "borbu Bošnjaka muslimana kao jednog od južnoslavenskih naroda za obnovu i očuvanje svoje države Bosne,[694] naravno za Bošnjake sve tri vjere" (dodao H.Z.).

---

693 Isto str. 125.

694 Isto str. 126.

Ali je izostavio da kaže koliko je ta ista tadašnja ruska štampa upućivala opravdane kritike zašto se ne bore Bošnjaci pravoslavci i Bošnjaci katolici, bar tada kad su Bošnjaci muslimani otjerali Turke. Razumije se nije se htio zamjeravati tad, ni nakon 100 godina. A jasno je da je to zato što su indoktrinirani, pa evo i sad misle da im je bolje da se bore za interes Srbije, odnosno Hrvatske nego za svoju domovinu.

Slične ocjene iznijeli su gotovo i svi drugi učesnici toga skupa.

Ova u historiji druga po redu Bosanska država iz 1878. god. trajala je duže nego Pariška komuna. Nažalost o njoj nije pisano kao državi ali zato što Bošnjacima niko nije pomogao bili su najzad slomljeni i ta država je propala.

Poslije sloma ustanka kapetana Husein - bega Gradaščevića zvanog Zmaja od Bosne i kontinuiranog kažnjavanja elite Bošnjaka, posebno od strane Omer-paše Latasa ovaj udar na Bošnjake i domovinu Bosnu i Hercegovinu bio je još jači po gubicima. Od gubitaka što su ih Bošnjaci trpjeli od 1832. s manjim prekidima do 1878. god. nikad se nisu uspjeli oporaviti i vratiti na nivo 1831. godine. U navedena dva poraza nalaze se pored ostalih uzroci nesreće Bošnjaka muslimana.

Jer ne samo dok je trajao rat nego i nakon okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, austrougarska vojska i policija na osnovu i ranijih i tadašnjih špijunskih saznanja likvidirale su po kratkom postupku, strijeljale, vješale i zatvarale pored vođa i brojne ugledne Bošnjake-muslimane i stanovništvo zastrašivano, mučeno i obezvrijeđivano.

U Sarajevu su objesili 10 najvažnijih organizatora i rukovodilaca na čelu sa Muhamedom Hadžijamakovićem koji je okupljenom narodu i neprijateljima pokazao kako se dostojanstveno umire za svoju domovinu.

Zbog velikog zuluma i zavedene strahovlade mnogo Bošnjaka muslimana je pobjeglo u Osmansku državu, u današnji Sandžak koji je do 1912. god. ostao u sastavu Osmanskog carstva, do Anadolije. Prema brojnim procjenama iz Bosne i Hercegovine se tako iselilo oko 150.000 Bošnjaka muslimana plus onih oko 25.000 poginulih u odbrani, to je gubitak od oko oko 175.000 Bošnjaka muslimana.[695]

"Bošnjaci muslimani su se iseljavali u Tursku sve od 1878.g.,pa do kraja II svjetskog rata. Ovakvih iseljavanja bilo je u pet navrata. Prvo 1878.g., pa onda 1882.g., zatim 1900.g., te 1908.g. i nakon I svjetskog rata. Smatralo se da je do tada iseljeno 250 000 Bošnjaka muslimana iz Bosne što je značilo 30% ukupnog broja tadašnjeg muslimanskog stanovništva, a što u konačnom rezultatu, znači demografski gubitak od 800 000 ljudi".[696]

---

[695] EJ sveska 2, str. 190.

[696] Akademik M. Filipović, CD_2, str. 28 i EJ sveska 2, str. 190.

Naime najbolji sinovi Bošnjaka muslimana koji su se suprotstavili okupaciji su dijelom izginuli, a dijelom nakon slamanja njihovog otpora od strane Austro-Ugarske kako smo naveli su pobjegli iz zemlje.

Ostali Bošnjaci muslimani su bili obezglavljeni i uglavnom nepismena sirotinja. I ono što je bilo pismenih pisali su arapskim pismom, sa desna u lijevo. Dolaskom Austro-Ugarske to pismo je otpalo. U novoj državi se tim pismom niti jedna molba nije mogla napisati.

Za prevaru Bošnjaka muslimana navedeni aktivisti iskoristili su veoma povoljnu historijsku okolnost okupaciju Bosne i Hercegovine 1878.g. odnosno brojne njene negativne posljedice.

Opće je poznato da su Bošnjaci muslimani koji su se već od 1878. god. pa do nedavno iz Bosne i Hercegovine naseljavali u Tursku tamo morali potpisati tursku nacionalnost i državljanstvo, uzeti turska prezimena što je takođe tragično, ali se međusobno i dalje nazivaju Bošnjacima i govore pravi bosanski jezik, jer nisu kao Bošnjaci u Bosni i Hercegovini morali učiti srpsko-hrvatski odnosno hrvatsko-srpski jezik sačuvali su riječi, naglasak itd. Tamo bi trebali otići naši stručnjaci za bosanski jezik i naći izvorni bosanski govor. U Turskoj se nikad nije govorilo niti pisalo: doselili su muslimani iz Bosne i Sandžaka nego doselili su se Bošnjaci iz Bosne i Sandžaka. Ranije se nikad nije pisalo - i Sandžaka, jer je isti bio u sastavu Bosne.

Bošnjaci pravoslavci ili ti novo formirani bosanskohercegovački "Srbi" nisu bili nimalo raspoloženi prema austrougarskoj vlasti jer su im spriječili osvajanje i priključenje Bosne i Hercegovine Srbiji, tj. stvaranje Velike Srbije, naravno obični dio naroda - pravoslavnih Bošnjaka nije znao za sve te političke i osvajačke igre.

Ti doskorašnji Bošnjaci pravoslavci, a tada već novi bosansko hercegovački Srbi približavali su se Bošnjacima muslimanima baš sa zadnjim namjerama: da se zajedno bore protiv austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, a kad jednoga dana u nekim željenim prilikama Bosna i Hercegovina bude priključena Srbiji onda će riješiti pitanje Bošnjaka muslimana tako što će ih natjerati da pređu u "pradjedovsku" pravoslavnu vjeru. Oni koji ne budu htjeli, nek se sele u Tursku, a one koji ni to ne budu htjeli, pobiti, uništiti. Dakle, njima je na umu Velika Srbija.

Bošnjaci muslimani prvi put poraženi od jedne kršćanske zemlje, željeli su da svoju Bosnu oslobode, a do nedavni Bošnjaci pravoslavci tada već uspješno indoktrinirani u Srbe, jesu protiv okupacije i samo u tome se slažu sa Bošnjacima. No, oni žele Bosnu preoteti i pripojiti je Srbiji. Ali oni cijelu formulaciju ne izgovaraju pred Bošnjacima nego samo prvi dio "da su oni protiv te okupacije,

da se žele boriti za oslobođenje Bosne i Hercegovine od Austro - Ugarske." Tako su se do jučerašnji neprijatelji ustanici iz 1875. do 1878. počeli ujedinjavati sa Bošnjacima muslimanima.

Bošnjaci muslimani su dosta bili uvjereni da će okupatori brzo otići, jer je Bosna i Hercegovina na Berlinskom kongresu državno pravno ostala pod sultanovim legitimitetom.

Čak su velikosrpski propagandisti po direktivi iz Beograda proslavljali zajedno sa Bošnjacima sultanov rođendan (1900. i 1907.) kako bi pridobili Bošnjake muslimane za borbu protiv Austro-Ugarske, računajući da će je kasnije lakše oteti od Turaka. Srpski aktivisti su upozoravali i pravoslavce i muslimane kako im prijeti jednaka opasnost od pokatoličavanja, pa zatim pohrvaćivanja u okviru katoličke Austro-Ugarske monarhije, što je J. Štadler i činio koliko je god mogao. Upozoravali su, a i obavještavali javnost da su pravoslavci i muslimani ugroženi.

Samo onaj mali dio tzv. bosanskohercegovačkih Srba koji nebi išli pod Srbiju, nego su za to da im bosanska država bude domovina mogu imati iskrene odnose sa Bošnjacima muslimanima, oni što žele Veliku Srbiju nikada ne mogu imati iskrene prijateljske odnose s Bošnjacima muslimanima, jer su im politički ciljevi i interesi suprotni.

Okupacija Bosne i Hercegovine 1878. god. bila je historijski preloman događaj za Bošnjake sve tri vjere, a za Bošnjake muslimane u početku je to bio šok, njima je to bilo kao smak svijeta. Po mnogima je to definitivno propast Bošnjaka muslimana.

Rekosmo, veliki broj Bošnjaka muslimana su poginuli u odbrani Bosne i Hercegovine. Takođe veliki broj ih je pobjegao na teritorije gdje su i dalje vladali Osmanlije. Najviše u današnji i ondašnji Novopazarski sandžak, zatim Kosovo, Makedoniju, a veliki broj je produžio sve do Stambola, pa i dalje u Anadoliju.

Društvo za širenje srpskog i Društvo za širenje hrvatskog imena u Bosni i Hercegovini, odnosno njihovi aktivisti su na znatno opreznije načine nastavili rad i poslije okupacije 1878.g. Srpski aktivisti prije okupacije su već mislili da su blizu cilja, dovoljan će biti ustanak (Nevesinjska puška) i Bosna i Hercegovina u čijem sastavu je bio i Sandžak bit će "srpske zemlje" priključene Srbiji. Zato je okupacija 1878.g. u Beogradu i kod svih aktivista posrbljivanja pravoslavnih Bošnjaka doživljena kao pravi šok. Nakon otrežnjenja od toga šoka rad na posrbljivanju su još više intenzivirali.

Ovdje je potrebno jako naglasiti da se proces posrbljivanja, odnosno pohrvaćivanja Bošnjaka pravoslavaca i katolika zapravo intenzivirao nakon okupacije.

OKUPACIJA BOSNE I HERCEGOVINE 1878.

Izvor: Atlas svjetske povijesti, str. 308

Tako se na mjestu civilnog komesara u zemaljskoj vladi 1882.g. probio Fedor Nikolić, unuk kneza Miloša Obrenovića, koji je djelovao do 1886.g. Njegovo djelovanje je u tom periodu bilo toliko jako da je ostalo poznato kao "srpski kurs" u Bosni i Hercegovini. S druge strane dolazak blizu 100.000

Hrvata činovnika, učitelja, nastavnika, profesora, svećenika, instruktora itd. iz Hrvatske koje je Austro-Ugarska vlast dovela u Bosnu i Hercegovinu žestoko je nastavio kroatizaciju Bošnjaka - Bosanaca katolika.

"Što je vrijeme više odmicalo, pravoslavci su sve više postajali nacionalno svjesni Srbi, a katolici, malo poslije nacionalno svjesni Hrvati, a odsutnu ulogu u modernom nacionaliziranju bosanskohercegovačkog stanovništva (Bošnjaka pravoslavaca i katolika - dodao H.Z.) odigrala je vjerska pripadnost i svećenstvo svake zajednice".[697]

Iseljavanje oko 150.000 Bošnjaka muslimana u Tursku (današnji Sandžak, Kosovo, Makedoniju i Anadoliju) i dolazak blizu 100.000 Hrvata iz Hrvatske bila je ozbiljna opomena osvajačkim krugovima iz Beograda i njihovim aktivistima u Bosni i Hercegovini da će ubrzo pobijediti hrvatska strana.[698]

Velikosrpski aktivisti su, očigledno bili visoko obučeni da djeluju metodama razuvjeravanja, ubjeđivanja i uvjeravanja, nebrojeno puta ponavljajući: "ko god je pravoslavne vjere, taj je srpske pravoslavne vjere, a ko god je srpske pravoslavne vjere taj je Srbin." To im je bio program za pravoslavce, a Bošnjacima muslimanima i katolicima, na osnovu Vukova i Garašaninova programa govorili su: "Srbi su svi koji govore štokavski", ili "vi ste Srbi islamske vjere odnosno vi ste Srbi katoličke vjere."[699]

Međutim, lakše je bilo prevariti Bošnjaka pravoslavca da povjeruje da je Srbin, odnosno Bošnjaka katolika da je Hrvat nego Bošnjaka - muslimana da je bilo jedno ili drugo. Kad su prethodno izjednačili vjeru i naciju, katolicima je govoreno da su "hrvatske katoličke vjere", a oni iz Beograda i iz Srbije su Bošnjacima pravoslavcima decenijama nastavili tvrditi "vi ste srpske pravoslavne vjere".

Rezultat toga je bio: poistovjećivanje pojmova "srpski" i "pravoslavni" na jednoj strani i "katolički" i "hrvatski" na drugoj strani.[700]

Propaganda je bila toliko jaka da ni Bošnjaci pravoslavci ni Bošnjaci katolici nisu osjetili gubitak vlastitog narodnog identiteta i prihvatanje tuđeg.

Jedino su stariji franjevački svećenici dobro znali da je to prevara i mnogi od njih se protivili koliko su mogli. Oni su stoljećima znali i bili ponosni što su Bošnjaci: Nedić, Knežević, Lastrić, Jukić i dr. svi oni koji nisu bili Štrosmajerovi učenici.

---

[697] Dr. Tomo Vukšić, "Napredak", hrvatski narodni kalendar za 1993. g., str. 29 - 30.

[698] do 1914. god. iz Monarahije je doseljeno u BiH 180.000 - 200.000 ljudi. Marko Karamatić koautor u Katoličanstvo u BiH, str. 78 - 79; EJ - sveska 2, str. 190.

[699] T.Vukšić, navedeni rad str. 30.

[700] Isto

Čini nam se da se može pretpostaviti da se nakon okupacije Bosne i Hercegovine od 1878.g. većina od oko 100.000 navedenih hrvatskih doseljenika najvjerovatnije bespravno i besplatno uselila u kuće i stanove onih oko 150.000 nesretnih Bošnjaka muslimana koji su izbjegli u već navedena područja ostatka Osmanskog carstva.

Valja istaći da se velikohrvatski aktivisti za svoje ciljeve, za razliku od velikosrpskih, tada bore političkom i kulturnom propagandom.

Velikosrpski aktivisti su 1878.g. nakon okupacije uz navedeni šok osjećali gorčinu poraza jer su bh. katolici do jučerašnji Bošnjaci katolici se sve više nazivali Hrvatima i sve više se izjašnjavali za pripajanje Bosne i Hercegovine Hrvatskoj u okviru Austro-Ugarske monarhije ili samostalne države Hrvatske.

Jako isprepadani bh. Srbi (do jučerašnji Bošnjaci pravoslavci) osjetivši se veoma ugroženim nastavljaju sve više se izjašnjavati bh. Srbima i kao primarni cilj isticati pripajanje Bosne i Hercegovine Srbiji.

Dugogodišnja studiranja fenomena Bošnjana - Bošnjaka sve tri vjere dovela su me do uvjerenja da obični građani ni bh. katolici ni bh. pravoslavci, a bh. muslimani pogotovo nisu nikad dovoljno znali da u vlastitoj domovini neprekidno tajno rovare i zavađaju ih velikosrpski osvajački propagandisti i špijuni iz Srbije s jedne strane i velikohrvatski isto takvi, s druge strane.

Obični građani sve tri vjere, kako bi manihejci rekli "koji grijeha ne ljube", ne mogu nikako da se načude odakle tolika mržnja, odakle toliko zlo koje se u mirnim vremenima ne opaža. Zbog tajnosti i profesionalnosti djelovanja navedenih aktivista ne shvataju da zlo dolazi iz navedenih osvajačko propagandnih centara.

U kakvom su se džehenemskom škripcu Bošnjaci muslimani nalazili ili se možda i dalje nalaze teško da bi mogao dočarati **tim** od oko stotinu najkvalitetnijih povjesničara, politologa, sociologa, pravnika, psihologa ...

Znači, predstoji veliki politički i prosvjetni rad na osvještenju Bosanaca i Hercegovaca sve tri vjere.

Umjesto svađe treba nam naučna analiza o Bosni i Bošnjanima(cima)

NAPOMENA O KALAYU

Situaciju je pokušao smiriti Benjamin Kalay.

Kalay nije htio stvoriti bosansku naciju zbog Bošnjaka muslimana kako to tvrde velikosrpski osvajači[701] te brojna tadašnja velikosrpska propagandna štampa i brošure. Zar mogu pojedinci poput Kalaya da stvore naciju. Naravno takve tvrdnje su glupost. Bio je obrazovan i znao je procijeniti situaciju: "Ako bi Srbija priključila Bosnu i Hercegovinu sebi postala bi Velika Srbija veća od Austrije ili od Ugarske. Bila bi glavna prepreka planu "Drang nach Osten". Isto tako ako bi Hrvatska pripojila Bosnu i Hercegovinu sebi, napravila bi veću državu nego što su Austrija i Ugarska pojedinačno." Da se to nebi desilo on je dugo razmišljao i kako je bio historičar poznavao je prošlost ove zemlje i pošao od istine: Bošnjaci sve tri vjere su jedan narod. Treba omogućiti slobodan razvoj bosanske nacije.

U onako dramatično stanje cijepanje jednog jedinog naroda Bošnjaka stvaranjem vještačkih nacija bh. "Srba" i bh. "Hrvata" je čudno i neprirodno. Kalay je želio zaustaviti te gluposti i zavesti zakonitost i ravnopravnost stanovnika Bosne i Hercegovine. Iskreno ili ne ali našao se na približno pravom putu. Vraćen je naziv bosanski jezik u školama i državnoj službi, jezik koji je inače postojao od postanka srednjovjekovne države Bosne. Nastavio je da dalje razvija ideje topal Osman - paše o originalnosti i posebnosti Bošnjaka sve tri vjere. Želio je zaustaviti nacionalističku propagandu iz Beograda i Zagreba, dakle posrbljivanje i pohrvaćivanje bošnjačkih pravoslavaca i katolika. Zalagao se (umjesto toga) za bosanski patriotizam. I najvažnije htio je sačuvati jedinstvo Bošnjaka sve tri vjere te da se iz tog jednog naroda sa tri vjere razvije jedna nacija - bosanska sa jednim grbom, zastavom, bosanskim jezikom, jedinstvenim teritorijem itd. itd.

Nažalost propaganda iz Beograda i Zagreba za posrbljavanje i pohrvaćivanje Bošnjaka bila je jača i od Kalayeva režima. U klimi koju je koliko - toliko stvorila Kalayeva politika stvaranja bosanske nacije pojavio se i "Bošnjak" list za politiku, pouku i zabavu na bosanskom jeziku, kojeg je uređivao i izdavao Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak. On je nastojao slijediti topal Osman-pašinu i Kalayevu ideju o razvijanju bosanske nacije.

Razumije se, da se srpska i hrvatska nacionalistička štampa žestoko suprotstavila takvim sadržajima, jer bi bili najveća prepreka osvajačkoj politici srpskih, odnosno hrvatskih osvajača prema Bosni i Hercegovini.

Prema Mustafi Imamoviću:

Prvi broj lista "Bošnjak" izišao je 02.07.1891. god.

[701] Vidjeti o Kalayu u ak. M. Filipović, CD_I, str. 57 i 60.

List "Bošnjak" savjetuje Bošnjake da se u pogledu srpske i hrvatske propagande "drže amaneta", tj. da ostanu vjerni svojoj domovini i svojoj bosanskoj narodnosti.[702]

Borio se da mladež ne zaboravi da brani bošnjačko ime "jer na mladima svijet ostaje", a u njoj je "najjača energija" za borbu protiv posrbljivanja i pohrvaćivanja Bošnjaka islamske vjere.

U jeku borbe za vjersko-prosvjetnu autonomiju "Bošnjak" se borio protiv velikosrpskog nacionalizma, protiv njegovih agresivnih namjera da Bosnu i Hercegovinu priključi Srbiji.

List **Bošnjak** se borio protiv nacionalističke velikosrpske i velikohrvatske štampe: "U višegodišnjim polemikama "**Bošnjak**" je u brojnim člancima dokazivao da se na nazive bosanski narod i bosanski jezik nailazi u pisanim spomenicima još od XII vijeka. U člancima su navođeni brojni pisci, među kojima četrnaest franjevačkih bosanskih i izvanbosanskih pisaca, počev od Matije Divkovića iz prve polovine XVII stoljeća, Ivana Grličića, do pisca i diplomate Stjepana Gradića, preko Dositejevog pisma Haralampiju (od aprila 1783.) do Vuka Karadžića, Pavela Jozefa Šafarika i Vatroslava Jagića, koji su pisali o Bosni i Bošnjacima. Bošnjaci su svoj jezik razumije se, nazivali bosanskim. "**Bošnjak**" je donosio mnoštvo dokumenata iz kojih se može vidjeti da je ove nazive koristila i bosanska srednjovjekovna dvorska kancelarija, Osmanska Porta koja je upotrebljavala upravo bosanski jezik kao jedan od diplomatskih jezika. Naziv bosanski jezik nije, pisao je "Bošnjak" izmislio Kalay, već se taj naziv upotrebljavao i u XVII i XVIII stoljeću".[703] Vidi se da nisu znali da se upotrebljavao najvjerovatnije od sredine VII stoljeća.

Međutim, zakasnili su i "Bošnjak" i Kalay. Posrbljivanje pravoslavaca i pohrvaćivanje katolika Bošnjaka gotovo da je bilo završeno, tako da se gotovo niko od Bošnjaka pravoslavaca ili katolika nije odazvao niti pristao uz list "Bošnjak", odnosno uz ideju stvaranja bosanske nacije.

Nažalost neistina je bila jača od istine, propaganda je uspjela još više sukobiti tri vjerske grupacije jednog jedinog hiljadugodišnjeg naroda.

Tako je "Bošnjak" iako nije to želio postao list samo Bošnjaka muslimana koji se sveo na zastupanje interesa onih begova koji su bili pristalice austrougarskog režima.

Na jedinstvu Bošnjaka sa tri vjere više nije radio *niko*! A na razjedinjavanju su neumorno i dalje radili velikosrpski i velikohrvatski osvajački centri i njihovi plaćenici koji su kao krtice stalno djelovali ispod "zemlje" gdje je velikosrpske aktiviste intenzivno pomagala Srpska pravoslavna crkva "srpski kurs", a Štadlerova biskupija "hrvatski kurs" uključujući i prozeletizam.

---

[702] M. Imamović, CD, str. 378. Upućujem čitaoca da o listu "Bošnjak" ima lijepo napisano kod ovog cijenjenog autora u ovom djelu strana 377. - 383.

[703] M.Bojić, CD, str. 137.

Boreći se protiv srpskog nacionalizma "Bošnjak" se našao maltene u zagrljaju sa hrvatskim, smatrajući ga manje opasnim zbog njihovog manjeg broja u Bosni i Hercegovini. Zbog čega je odobrio odnosno nije se protivio aneksiji Bosne i Hercegovine 1908. god.

Mislim da „Bošnjak" nije imao dovoljno kadrova koji su mogli parirati velikosrpskom i velikohrvatskom nacionalizmu istovremeno zbog čega se je i ugasio.

Nastojao je u početku okupiti Bošnjake sve tri vjere, ali je započeo kasno, nakon što su pravoslavci već bili posrbljeni, pa i znatan broj katolika pohrvaćeni.

Negdje do oko 1895. god. možda nakon pobjede velikosrpskih i velikohrvatskih nacionalista nad Kallay-evom idejom počele su intenzivne akcije posrbljivanja i Bošnjaka muslimana i definitivnog uklanjanja imena Bošnjak.[704]

"Samo je bošnjaštvo omogućavalo formuliranje nacionalnopolitičkih ciljeva i programa...za obnovu Bosne kao samostalne države i rekonstrukciju (normalizaciju) odnosa između građana..." [705]

Naravno ak. M. Filipović misli na jako propagandom poremećene odnose između Bošnjaka katolika i pravoslavaca s jedne strane i Bošnjaka muslimana s druge strane, jer se osvajačka propaganda iz Beograda i iz Zagreba nastavila i nakon okupacije.

Borba za posrbljivanje, odnosno za pohrvaćivanja se od tada usmjerila na Bošnjake muslimane u koju su uspjeli angažirati plaćenike i iz redova Bošnjaka muslimana, koji su se krili iza borbe za muslimanstvo, umjesto da na prvo mjesto bude borba za bošnjaštvo, pa odmah zatim za muslimanstvo, odnosno za oboje istovremeno.

"Utoliko je začudnije da su i neki tobožnji muslimanski intelektualci i ideolozi muslimanstva, tobožnji znanstvenici, ocijenili Kalaya i njegovo tadašnje bošnjaštvo kao izmišljotinu. Samo je bijeda totalnog neznanja ili sluganstva uzrok moralnoj bijedi onih koji se za čašicu vlasti odriču svog narodnog i povijesnog imena, kao pravog temelja za opstanak svog naroda i njegove države."[706]

---

704 O jakim akcijama posrbljivanja muslimana, nakon što im je poništeno, ukradeno narodno ime Bošnjak obavezno vidjeti: poglavlje „Srpske tendencije u nacionalnom razvitku muslimana", a isto tako o jakim akcijama pohrvaćivanja muslimana: „Hrvatske tendencije u nacionalnom razvoju muslimana", u knjizi: M. Hadžijahić „Od tradicije do identiteta-geneza nacionalnog pitanja bosanskih muslimana, str. 155.-253.

705 Ak. M. F., CD_1, str.58

706 Akademik M. Filipović, CD_1, str. 59.

POSRBLJIVANJE, ODNOSNO POHRVAĆIVANJE BOŠNJAKA MUSLIMANA

Nakon što je izvršeno posrbljivanje Bošnjaka pravoslavaca i pohrvaćivanje Bošnjaka katolika, prešlo se na posrbljivanje, odnosno pohrvaćivanje Bošnjaka muslimana, tako što je propaganda iz Beograda angažirala veliki broj već indoktriniranih historičara, političara, državnika, književnika i intelektualaca raznih profila da cjelokupnu srpsku i ostalu javnost ubijede da su muslimani "isturčeni" Srbi. Ime Bošnjak je u mas-medijima, u svakodnevnoj komunikaciji i u cijeloj propagandi vješto izostavljeno i prikrivano.

Sve ovo kako su činili velikosrpski osvajači su gotovo u potpunosti činili i velikohrvatski osvajači nacionalistički krugovi iz Zagreba i iz Hrvatske, da uvjere sve južnoslavenske katolike da su muslimani Hrvati islamske vjere.

Postojala su vremena kad su se takmičili ko će više Bošnjaka muslimana pridobiti na svoju stranu, jer ko bude imao većinu (u slučaju referenduma) njegova će biti Bosna i Hercegovina.

Najpovoljniji način i za jedne i za druge bio je preko škola i to od osnovnih do fakulteta, kako smo već opisali.

Kad su dva značajna dijela Bošnjaka pravoslavci i katolici prevarena i indoktrinirana, aktivnost osvajačkih centara vidjeli smo se usredotočila da se i Bošnjacima muslimanima ogadi, satanizira i postepeno ukloni ime Bošnjak.

Indoktrinatori su u BiH iskoristili jednu veliku povoljnost. Naime svi školovani Bošnjaci muslimani u Osmansko vrijeme tj. prije austro-ugarske okupacije 1878. god. učili su škole od mejtefa i medresa do fakulteta na arapskom pismu. Dakle svi pismeni Bošnjaci muslimani pisali su arapskim pismom s desna na lijevo.

Kad je došla Austro-Ugarska to pismo postalo je nevažeće. Bošnjak musliman fakultetski obrazovan kod nove austro - ugarske vlasti bio je praktično nepismen. Najosnovniju molbu nije znao napisati latinicom.

U škole koje je ubrzo otvorila Austro - Ugarska i dovela učitelje Hrvate iz Hrvatske ili Srbe iz Hrvatske i Vojvodine; Bošnjaci rekli smo nisu imali povjerenja upisivati djecu, jer su bili svjesni da će ih najvjerovatnije indoktrinirati kako u nacionalnom tako i u vjerskom pogledu.

Izgleda da nekoliko generacija muslimanske djece nije išlo u te škole. "Dovoljno je navesti da je i poslije 30 godina austrougarske vladavine 90,65% bošnjačkog stanovništva u BiH bilo nepismeno u evropskom smislu".[707]

---

[707] M. Hadžijahić, CD_I, str. 200 i M. Imamović, CD, str. 569.

Još u predgovoru smo samo naglasili o svim ovdje navedenim uzrocima slabog znanja o vlastitom identitetu: prvo tokom cijelog perioda pod Osmanlijama smatralo se da nije važno ko su bili naši preci, važno je da smo sad muslimani i drugo navedeni prekid znanja o identitetu zbog prelaska sa pisma arebice na pismo latinicu, odnosno ćirilicu. To su dva vrlo ozbiljna uzroka pomanjkanja svijesti o svom identitetu. To je zato što su muslimanska djeca morala učiti kod srpskih ili hrvatskih učitelja, nastavnika i profesora.

Nastao je diskontinuitet u znanju vlastite prošlosti. Tako su propagandisti dobili široke mogućnosti djelovanja koje su već imali nakon pokolja elite (plemstva) Bošnjaka muslimana od strane centralne vlasti sultanove od 1832. g. zaključno sa akcijama Omer-paše Latasa 1852.g. Propagandistima iz osvajačkih centara iz Beograda bilo je lahko vršljati po Bosni i Hercegovini posrbljivati Bošnjake pravoslavce, kao nešto kasnije i onim iz Zagreba pohrvaćivati Bošnjake katolike, čak i muslimane.

Velikosrpski aktivisti su stanje okupacije osuđivali, jer su oni pretendovali decenijama da od osmanskih Turaka otmu Bosnu i Hercegovinu, pa su lukavo podilazili Bošnjacima muslimanima da su u pravu što su se oružjem suprotstavili okupaciji i tad od onih ustaničkih neprijatelja iz doba tzv. srpskih ustanaka (1875.-1878.) počeli su glumiti prijatelje muslimanima.

Dakle oni neumorni plaćeni aktivisti što su radili za račun osvajačkih krugova iz Beograda i iz Srbije tada "prijateljski" savjetuju Bošnjake muslimane: "Nemojte slati djecu u školu kod katoličkih - hrvatskih učitelja jer će vam postepeno preći u katolike" i obratno plaćenici iz Zagreba i Hrvatske su savjetovali da muslimani ne šalju djecu kod srpskih učitelja.

I kao što je poznato vrlo mali broj muslimanske djece je pohađao kršćanske, odnosno hrišćanske škole. Oko deset generacija muslimanske djece nije išlo u školu. Oko deset generacija Bošnjaka muslimana neznajući pisati latinicu i ćirilicu su gotovo totalno ostali nepismeni. Oni stari iz Osmanskog perioda koji nisu pobjegli u Tursku su do oko 1900. god. pomrli i ostarili. Planiranom aktivnošću navedenih centara u periodu od oko 1888. god. do oko 1900. god. uspjeli su ukloniti ime Bošnjak i kod Bošnjaka muslimana. Ali samo kod onih što su išli u škole kod srpskih ili hrvatskih učitelja, nastavnika i profesora.

Da ponovimo, Bošnjaci muslimani nakon okupacije 1878.g. bili su šokirani.

Ne smiju, tj. nemaju ni povjerenja ni volje da šalju djecu u škole. U područjima gdje ima pravoslavnog stanovništva još od nazad više decenija predaju srpski učitelji, nastavnici i profesori, svi listom iz Srbije, svi udžbenici i knjige su samo iz Srbije. Jasno je bilo da će djeca biti izložena žestokom posrbljivanju čak i prevođenju u pravoslavlje. U područjima gdje je živjelo

pomiješano katoličko i muslimansko stanovništvo, dovedeno je nastavno osoblje iz Hrvatske, udžbenici i knjige takođe su iz Hrvatske i bilo je jasno da će djeca biti izložena pridobijanju za katoličanstvo i pohrvaćivanju.

Narod skrhan ali ponosit nije htio slati djecu u "švapske i đaurske škole". Tako da su 1888.g. bili već oko 89% nepismeni.

Kad su se nakon 10, 15, 20 godina odlučili da ipak počnu slati djecu u državne škole što ih je otvarala Austro-Ugarska u narodu poznate pod imenom švapske škole. Zatim na onim područjima gdje su Bošnjaci muslimani živjeli izmješano sa bh. "Srbima" počeli su djecu slati u "srpske škole" i na onim područjima gdje su Bošnjaci muslimani živjeli izmješano sa bh. "Hrvatima" počeli su djecu slati u hrvatske škole. U sve te tri vrste škola predavali su hrvatski i srpski učitelji nastavnici i profesori u skladu sa nastavnim planovima i programima dobijenim iz Beograda odnosno iz Zagreba kojih su se morali pridržavati u najstrožijem smislu.

Tako da je u to vrijeme bilo relativno lahko velikosrpskim i velikohrvatskim aktivistima ukloniti ime Bošnjak i kod muslimana. Uspjeli su do te stravične mjere **kod svih onih koji su se školovali kod hrvatskih učitelja** i koji su **srednje škole učili u Zagrebu i drugim hrvatskim gradovima.** Zatim oni koji su studirali kod hrvatskih profesora u Zagrebu, Beču i Pešti.

Možemo reći znatan broj Bošnjaka muslimana intelektualaca, pjesnika, književnika se pisao po nacionalnosti Hrvat. Na sreću obični narod i ljudi istinski vjernici islamske vjere nisu slijedili indokrinirani dio muslimana intelektualaca. Oni su rezonovali približno na sljedeći način:

Ako je za Bošnjake pravoslavne vjere srpstvo isto što i pravoslavlje, onda je za Bošnjaka muslimana reći da je Srbin isto kao da je prešao u pravoslavce. Takođe, ako je za Bošnjaka katolika hrvatstvo isto što i katoličanstvo, onda je za muslimana, pisati se Hrvat značilo isto kao da je prešao u katolike.

Zbog toga je u svim popisima stanovništva sve do 1971. god. u rubrici nacionalnost sve više bivalo onih koji su pisali "neopredijeljen", tj. nije se opredijelio ni kao Srbin ni kao Hrvat, odnosno nije se "nacionalizirao".

Za njih su izvršioci osvajačkih krugova iz Beograda i Zagreba izmišljali razne ponižavajuće izraze: "nacionalno nesvjesni", "neosvješćeni", "zaostali", "nezreli", "islamski zatucani", "muslimanski zatucani".

Evo dakle, još jednog korjena budućeg zla za Bošnjake muslimane.

Djeca Bošnjaka muslimana postala su izuzetno lahak plijen za indoktrinaciju u "Srbe" odnosno u "Hrvate". Navedeni prekid školovanja doveo je do prekida

znanja o vlastitoj prošlosti, vlastitoj historiji[708] što je indoktrinatorima jako mnogo išlo u prilog.

Osim indoktrinacije preko škola ista se vršila i na druge načine. Vidi se na primjer iz pisma fra Didaka Buntića Ali-begu Firdusu, predsjedniku MNO kako se i katolici "Hrvati" kao i "Srbi" zalažu za otkup kmetstva: "Ako se muslimani izjasne kao Hrvati, katolički kmetovi će se **dragovoljno odreći** otkupa i tako će muslimani, kao 'Hrvati', moći ostati posjednici - hrvatski plemići".[709]

Bošnjaci muslimani, s obzirom da oko 10 generacija nisu išli u škole niti su znali niti su mogli biti svjesni šta im sve rade.

Našli su se izloženi pritisku dva nacionalizma, separatizma da se nacionalno izjasne kao "Srbi" odnosno kao "Hrvati", a naziv Bošnjak se proglašava kao zastario, te ga kao takvog treba napustiti kao što su ga već napustili katolici i pravoslavci. Sve više je ostajala samo još vjerska oznaka muslimani, jer su Bošnjaci katolici i pravoslavci samo po osnovu vjere uz opisanu silnu propagandu postali nacije.

Dodamo li tome svu silnu do sada opisanu propagandu iz Beograda i Zagreba što su glavni uzroci velikog slabljenja narodne i nacionalne svijesti kod Bošnjaka sve tri vjere. Može se samo zamisliti šta se desilo sa bosanskom patriotskom sviješću.

U vremenima kad su velikosrpska i velikohrvatska indoktrinacija u Bosni i Hercegovini sve više bilježile uspjehe u posrbljivanju Bošnjaka pravoslavaca, odnosno pohrvaćivanju Bošnjaka katolika, kod Bošnjaka muslimana traje šokantno stanje kad nisu u mogućnosti ništa da učine da zaustave posrbljivanje Bošnjaka pravoslavaca, niti pohrvaćivanje Bošnjaka katolika i da sačuvaju bošnjačku, odnosno bosansku naciju. Što je glavni uzrok slabog uspjeha te pravilne, prirodne i normalne ideje i gotovo definitivne pobjede velikosrpske i velikohrvatske indoktrinacije iz Beograda odnosno iz Zagreba.

I jedni i drugi za sve one Bošnjake muslimane koji nisu htjeli ni u Srbe ni u Hrvate našli su čitav arsenal šovinističkih pogrdnih riječi: "izdajice, izdali su pradjedovsku vjeru za večeru", "balije" "turci". Bezbroj viceva je izmišljeno u kojima se Mujo i Suljo, te Fata i Hata prikazuju glupim, primitivnim, nekulturnim, zaostalim. Uvjeravajući pored ostalih načina i na taj način da muslimane treba ili uništiti ili posrbiti ili protjerati. Takva praksa je naročito provođena tokom Kraljevine SHS i tokom II sv. rata 1941.-1945.g.

---

[708] To je jedan od glavnih razloga višedecenijskog manjka znanja o vlastitom identitetu.
[709] Ilija Kecmanović, Iza kulisa jedne politike, "Pregled" br.9, 1957.g.

Naravno bilo je i onih Bošnjaka muslimana koji se nisu umjeli suprotstaviti. Kod M. Hadžijahića možemo naći popisana imena i prezimena poznatih tadašnjih bošnjačkih intelektualaca; onih koji su studije završili u Beogradu pisali su se "Srbi muslimani", a oni što su završili u Zagrebu, Beču ili Pešti pisali su se "Hrvati muslimani".

Stvorile su se šanse za nove daljne prevare i Bošnjaka muslimana. Velikosrpski propagandisti su govorili i pisali: "Da vi ste muslimani po vjeroispovijesti, ali su vaši preci prije dolaska Turaka bili Srbi, vi ste Srbi islamske vjere, te zato se trebate nacionalizirati u Srbe, a Bosna i Hercegovina su srpske zemlje pa se trebaju priključiti Srbiji." Mada su to da se BiH treba priključiti Srbiji, vrlo rijetko kazivali javno. Taj glavni cilj, zbog međunarodne javnosti, dugi niz decenija je bio državna tajna. Definitivno je otkriven u projektu Stevana Moljevića.

Intelektualci Bošnjaka muslimana su nakon što su im bila zatvorena vrata (uklanjanjem imena Bošnjak) dosta uspješno izašli kroz prozor. Napravili su političko-kulturni preporod. Organizirali su snažan pokret za vjersko-prosvjetnu autonomiju koja je kasnije omogućila formiranje političkih partija i organizacija.

POKRET MUSLIMANA ZA KULTURNO-PROSVJETNU I VJERSKU AUTONOMIJU U BOSNI I HERCEGOVINI

Dešavanje pojačanog katoličkog prozelitizma

Bošnjaci muslimani su trpili velike nevolje nakon okupacije i sa treće austrougarske strane, u tom vremenu namjerno produžavane okupacione vlasti. "To je bila implicitna deislamizacija Bosne i njena kristijanizacija. Bosna nije više smjela izgledati i davati toliki utisak muslimanske zemlje. Da bi ojačale ovaj proces i stvorile uslove za opću kristijanizaciju Bosne, okupacione vlasti su brzo uvele dijacezno svećenstvo i crkvene autoritete, oduzimajući tako do tada privilegiranim franjevcima...isključivo pravo pastoralne službe, koje su oni imali iz starine zbog definicije Bosne kao misionarske zemlje...pogotovo zato jer je mnogo njih zastupalo bošnjaštvo."[710]

..."Okupacione vlasti su pojačavale agresiju prema Bošnjacima muslimanima, a velike privilegije su dobijali Bošnjaci katolici.

Deislamizacija i prozelitizam su planski vršeni u školama na svim nivoima.

Zbog sveukupne ugroženosti Bošnjaci su sporo, ali ipak se organizirali u opći bošnjački pokret koji uskoro dobija politički karakter i postaje rodno mjesto svih političkih ideja i pokreta Bošnjaka muslimana...Dobio je naziv: Pokret za vakufsko-mearifsku autonomiju, odnosno Pokret muslimana za kulturno-prosvjetnu i vjersku autonomiju u BiH."[711]

---

710 Ak. M. F., CD_1, str.53.
711 Ak. M. F., CD_1, str.55.

Pokret muslimana započeo je osnivanjem potpornog društva "Gajret" 1903. god. koje je omogućilo izlaženje lista "Behar" (1900. - 1911.), čije je ime podsjećalo na miris procvjetalog voća u proljeće.[712] Oba naziva su indikativna, pozivaju na snažnu akciju za stvaranje novih vrijednosti i pomaže školovanje Bošnjaka muslimana. Pod njihovim uticajem osnivaju se kulturno-prosvjetna društva i čitaonice u Sarajevu, Mostaru, Travniku, Brčkom ...- održavaju se priredbe.[713]

Naime, posrbljivanje i pohrvaćivanje srećom nije zahvatilo mnogo bošnjačko muslimanskih intelektualaca. Dakle, kakva je bila globalna situacija nakon neuspjeha Kalayeva modela stvaranja bošnjačke, odnosno bosanske nacije? Postalo je sasvim jasno. Bošnjaci pravoslavci su definitivno posrbljeni, a Bošnjaci katolici pohrvaćeni. Također je jedan dio bošnjačko muslimanskih intelektualaca posrbljen, a drugi dio pohrvaćen. Indoktrinacijom su navedeni da prihvate ponuđenu asimilaciju u "Srbe islamske vjere", odnosno u "Hrvate islamske vjere".[714]

Treći dio Bošnjaka muslimana ostao je da se bori za spašavanje šta se spasit može, jer je bilo čak i dosta jakog prozelitizma više sa katoličke strane. Naime, Josip Štadler Hrvat iz Zagreba bosanski nadbiskup je u tome bio neumoran. Zato danas imamo u Bosni i Hercegovini katolika sa izrazito muslimanskim prezimenima. Stoga je u prvi plan izbijala borba za spašavanje vjere. U takvoj situaciji činilo se ako se spasi vjera spasit će se i narodnost. Kad se borba zahuktala pokret za vjersko kulturnu autonomiju prerasta u političku narodnu organizaciju. **Ali, kako se započelo boriti za vjersko kulturnu autonomiju ta politička organizacija umjesto da se nazove bošnjačkom dobija naziv muslimanska..."došlo je do premještanja političke borbe na vjerski plan.**" Odnosno sva kulturna, umjetnička, zanatska, sportska, zadrugarska društva iz inercije prije će zbog dejstva indoktrinacije biti nazvana muslimanska.

Ustvari ta previranja su započela odavno. Situaciju je u izvjesnoj mjeri moguće dokučiti čak još iz pisanja prvog bošnjačko muslimanskog novinara Mehmed Šaćira Kurtćehajića rodom iz Bijelog Polja. On ocjenjuje situaciju u Bosni: "u kojoj su svi sprečavajući lanci prosvjetu, oko vrata ovoga naroda sapleli."... "jeli prokleto ovo neznanje mrtvačku zemlju na nas bacilo te se ne možemo da probudimo iz ovoga sna i radimo kao ostali evropski narodi, koji su snagu govora i misli bogato iskoristili dragijem kamenjem nauke, zanata, trgovine, a najviše trudom". "Ne gledajmo neke manje razlike kako

[712] Gajret je turska riječ, i ima mnogo značenja, pored ostalog znači: marljivost, snaga, sila, hrabrost, junaštvo, srčanost, gajredžija - veliki radnik, junak.

[713] M. Bojić, CD, str. 109 i M. Hadžijahić, CD_1, str. 125.

[714] M. Imamović, CD, str. 410 i ak. M. Filipović, CD_1, str. 53, 55 i 136.

ko vjeruje, treba bratski da živimo i zajednički o prosvjeti da radimo, ugledavši se na tu uzajamnu ljubav od četiri vjeroispovijedi žiteljstva. On gleda na Bošnjake sve tri vjere podjednako."[715]

Prema pisanju Osmana Nuri Hadžića:

"Vođe i jednog i drugog pokreta, pravoslavni (novoproglašeni Srbi dodao H.Z.) "Srbi" i muslimani (čije je narodno - nacionalno ime Bošnjak uklonjeno - ukradeno), pokrećući borbu za vjersko prosvjetnu autonomiju u okviru Austro-Ugarske imali su pred očima i političke ciljeve, istina svaki na svoju ruku i u drugom pravcu.

M(m)uslimani su priželjkivali povratak sultana, a pravoslavni Srbi oslobođenje od Austrije i priključenje Bosne i Hercegovine Srbiji.

Ni jedna ni druga teza nije odgovarala težnjama katolika "Hrvata", jer je hrvatski ideal bila "Velika Hrvatska."[716]

Pravoslavci i muslimani su imali za cilj: "oslobođenje od Austrije" i tu su se slagali. Ali i jednim i drugim je drugi dio cilja bio iluzoran. Niti je bilo moguće da se vrati vlast sultana u Bosni, niti je bilo moguće Bosnu priključiti Srbiji. I katolici kad su maštali o pripajanju Bosne i Hercegovine Hrvatskoj su također bili iluzionisti.

Muslimani i pravoslavni nosioci aktivnosti za vjersko-prosvjetnu autonomiju su se u neku ruku našli kao prirodni saveznici pa su napisali 1902. god. ugovor u kojem je prvi put napisana formula: "**Srbi pravoslavne i muslimanske vjere.**"[717]

Ugovor je 1909. god. raskinut. Vjerovatno nakon što su i jedni i drugi dobili tražene autonomije.

Kontinuirani pritisci i indoktrinacija radi promjene imena: umjesto Bošnjaci - muslimani

Oduzimanje imena Bošnjaci i muslimanima

Bošnjački narod je gotovo potpuno razbijen: bosanskohercegovački "Srbi"', tj. bivši Bošnjaci pravoslavci zamišljaju da su blizu da Bosnu i Hercegovinu priključe Srbiji. Bivši Bošnjaci katolici - novo pečeni bosansko hercegovački Hrvati misle da će ubrzo Bosnu i Hercegovinu priključiti Hrvatskoj. I danas misle da su pametno radili kad su sjekli granu na kojoj

[715] Muris Idrizović, Mehmed Šaćir Kurtćehajić. Uz stogodišnjicu "Sarajevskog cvjetnika". Prilozi za orijentalnu filologiju XIV i XV 1964 - 65. Sarajevo 1969., str. 353 - 358. preuzeto od M. Hadžijahić, CD, str. 126.

[716] O.N. Hadžić, Bosna i Hercegovina pod austrougarskom upravom "Gajret, 1911. i u "Bratstvu sv. Save" 1911.

[717] M.Hadžijahić, CD, str. 125.

sjede, potkopavajući i rasparčavajući vlastitu domovinu Bosnu i Hercegovinu upravo onako kako su radili i Bošnjaci pravoslavci tj. novopečeni bosansko-hercegovački "Srbi".

Neprijatelji Bošnjaka i Bosne velikosrpski i velikohrvatski osvajači i propagandisti su planski i unaprijed pripremljeni svojom žestokom propagandom tukli ravno u glavu subjekta, vlasnika ove zemlje Bošnjake sve tri vjere, jer su dobro razradili i naučili zadatke, ovi iz Načertanija, a oni iz Starčevićeva Programa. Jer, kad se ukloni ime Bošnjaci sve tri vjere, tako što će se pravoslavci posrbiti, katolici pohrvatiti (to je preko 50% stanovništva), a muslimane po mogućnosti također prevariti da su Srbi, odnosno Hrvati islamske vjere, što su djelimično uspjeli, onda su po njihovim predviđanjima stvoreni uslovi za uništenje državnosti Bosne i njenu okupaciju.

Na sreću većina Bošnjaka muslimana se nikad nije dozvolila prevariti i nije se htjela opredijeliti ni za Srbe niti za Hrvate, kao što nisu ni za Turke za cijelo vrijeme njihove vlasti. Takve su navedeni protivnici još početkom XX stoljeća sveli samo na vjersko ime muslimani na nivo islamske odnosno muslimanske vjerske zajednice, koji se ne mogu miješati u bilo kakva državno-pravna i politička pitanja. To se najbolje vidi kad se pripremao i potpisivao sporazum Cvetković - Maček augusta 1939. god. Podijelili su Bosnu i Hercegovinu između Srbije i Hrvatske bez bilo kakvog učešća Bošnjaka muslimana.

Navedeni osvajački Centri i dalje neumorno danonoćno rade. Prema velikosrpskom propagandističkom formuliranju bosanskohercegovački muslimani su "Srbi islamske vjere". Prema velikohrvatskim propagandnim formuliranjima oni su "Hrvati islamske vjere". Oni su sebe proglasili kompetentnim da nadijevaju imena narodu u Bosni i Hercegovini da se ukine ime Bošnjaci po svaku cijenu. I eto pravoslavcima dali ime "Srbi", katolicima "Hrvati", a najčešće kod kuće pravoslavnu odnosno katoličku djecu lažno uče da su muslimani "poturice". Ali za njih iz nužne potrebe oni im dadoše ime "Srbi" islamske vjere, a ovi "Hrvati" islamske vjere.

Na taj način prema njihovim tumačenjima muslimani nisu nikakav relevantan subjekt koji bi mogao i imao pravo raspravljati o sudbini Bosne i Hercegovine. Borba oko sudbine Bosne i Hercegovine se tada počela prenositi na dvije susjedne države Srbiju i Hrvatsku, pri čemu se ubuduće za interese Srbije u BiH, treba da bore novonastali bosanskohercegovački Srbi, a za interese Hrvatske u istoj novonastali bosanskohercegovački Hrvati.

Bosanskohercegovački Hrvati, nekadašnji Bošnjaci katolici uvelike razmišljaju odnosno to im je glavni zadatak borbe da se Bosna i Hercegovina trebaju priključiti Hrvatskoj. "Država Hrvatska do Drine" pa i dalje postaje glavna parola borbe tako da Bosna i Hercegovina bude "srce hrvatske države".

Oni trezveniji njihovi mislioci su ubrzo uviđali da se to ne može realizirati, jer je bosanskohercegovačkih Hrvata malo - kretalo se između 17% do oko 27%. Morali su nadoći kako bi mogli imati većinu stanovništva Bosne i Hercegovine. To naročito u slučaju da Međunarodna zajednica naredi referendum. Trebalo im je na sve načine pretvoriti Bošnjake muslimane u Hrvate.

Josip Štadler nastojao je nasilno ili prevarom pokrštavati muslimane, ubrzo se uvjerio da će imati malo onih Hrvata islamske vjere koji bi pristali na promjenu vjere. Drugi su bili elastičniji i smatrali da je dovoljno, ako muslimani prihvate da se zovu "Hrvati islamske vjere". Dakle od njih se nije tražila promjena vjere nego samo odustajanje od nacionalnog imena Bošnjaci. I neka to bude ispod žita-kradom, tajnim djelovanjem.

No, ubrzo su i velikosrpski nacionalisti koji su više decenija vodili osvajačku politiku prema Bosni i Hercegovini uvidjeli da će biti gubitnici ako Bošnjake muslimane prepuste bosanskohercegovačkim "Hrvatima". Zato počinju i oni da se "približavaju" muslimanima pozivajući ih 1902. god. na zajedničku borbu protiv austrougarske okupatorske vlasti, a za autonomiju Bosne i Hercegovine pod suverenitetom sultana. Zapravo tek su nakon navedene računice pristali da muslimane počnu zvati Srbi islamske vjere, te da rjeđe upotrebljavaju naziv turci, poturice, balije itd.

Zamišljali su da ako je otrgnu od Austro - Ugarske i ako budu imali muslimane uz sebe moći će Bosnu i Hercegovinu priključiti Srbiji. Takve ideje i akcije zadržali su do 1911. godine.

Velika je tragedija, čije se dimenzije zadugo neće sagledati, užasna i žalosna činjenica za narod sve tri vjere, hiljadugodišnji jedan narod Bošnjani - Bošnjaci definitivno i vjerovatno se nepovratno razbija na tri malehna naroda - bosanskohercegovačke "Srbe", bosanskohercegovačke "Hrvate" i Bošnjake muslimane, koji nakon navedenih udara, posebno zbog gubitka mogućnosti školovanja podmlatka na pravi način, odnosno zbog toga što i kad su morali slati djecu kod srpskih i hrvatskih učitelja i nastavnika djeca ništa ne uče o imenu Bošnjak sa tri vjere nego uče neistinu o bh. Srbima, odnosno o bh. Hrvatima. Kod novih generacija u mnogim područjima dolazi do velikog pomanjkanja narodnosne svijesti. Pravoslavna djeca uče laž da su "Srbi", katolička da su "Hrvati", a muslimanska koja su pošla tek vjerovatno 1888. uče laž da su Srbi islamske vjere, odnosno da su Hrvati islamske vjere.

Učitelji, nastavnici i profesori su decenijama slati iz Srbije specijalno pripremljeni za "prosvjećivanje" Bošnjaka iz sve tri vjere.

Tu negdje je maltene završetak razaranja nacionalnog identiteta Bošnjaka sve tri vjere a naročito muslimana. U susretima u kahvama i na svadbama i

raznim druženjima. Aktivisti iz Hrvatske ih ubjeđuju da su oni zapravo Hrvati islamske vjere, a velikosrpski aktivisti ih ubjeđuju da su Srbi islamske vjere.

Gubljenje iz svijesti imena Bošnjak kod sve tri vjere nije nastalo nikakvim unutarnjim uzrokom, te se ne možemo složiti sa onim našim autorima koji tvrde da su naši nedavni preci krajem XIX i početkom XX st. sami čak i muslimani napustili ime Bošnjak i zadržali samo vjersko ime musliman. To je neoprostivo naivna konstatacija. To pojedini mislioci još uvijek nisu svjesni da je to bio gubitak državnih i svenarodnih razmjera. Jer su konačno velikosrpski i velikohrvatski osvajači mogli u svim medijima, pa i u udžbenicima da tvrde uvjerljivije da je Bosna i Hercegovina "srpska", odnosno "hrvatska" zemlja. Da se izbore za neistinite tvrdnje da u Bosni i Hercegovini žive "Srbi, Hrvati i srpske, odnosno hrvatske poturice" koji eto sami tvrde da su samo muslimani, te da se izbore da se u Bosni i Hercegovini ukine bosanski jezik i zavedu srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski jezik. Može li se pretpostaviti kolika je tragedija ukidanje bosanskog jezika.

Dakle, zbog žestine velikosrpske i velikohrvatske propagande pismeni dio Bošnjaka islamske vjere postepeno do oko 1910. god. više prećutno, ali i javno zbog prisutne prisile prešućivali su ime Bošnjaci i "zadovoljili" se vjerskim imenom musliman što je bio najžešći udar na državnost i suverenitet Bosne i Hercegovine, jezik bosanski, kulturne tekovine, historiju od VII st. na ovamo. Tako nešto gotovo da ne pamti historija ljudskog roda uopće.

"I Srbi i Hrvati bili su složni u nakani da se suzbija "bošnjaluk" i da se muslimani nacionalno osvješćuju (čitaj posrbljuju ili pohrvaćuju - objasnio H.Z.). Ali se sukobljavaju interesi: Beograd želi muslimane prevariti da se pišu Srbi, a Zagreb da se pišu Hrvati. O tome pitanju napisano je više brošura i vrlo mnogo članaka u štampi. Veliki uticaj u tome pitanju kod đaka imao je rad tadašnjih nastavnika, njihova predavanja i razgovori s đacima. Austrija je više strepila od širenja i jačanja srpske nego od hrvatske misli (kod muslimana) pa je više popuštala Hrvatima nego Srbima. Zbog toga su Srbi bili više upućeni na potajno i podzemno rovarenje."[718]

"Znatan dio muslimanske inteligencije priznavao se Hrvatima. Čitavo srednje školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austro-Ugarske nalazilo se dugo vremensko razdoblje isključivo u hrvatskim rukama. Radi jezika nastavio je dalje velik broj srednjoškolaca u Zagrebu. Apsolventima šerijatske škole dopustilo se da nastave studije na pravnom fakultetu u Zagrebu. Tako bijaše naravno, da su se oni, odgojeni u hrvatskoj kulturi, osjećali Hrvatima."[719]

---

[718] Milan Janković, "Sloboda" i "Jugoslavija", Beograd, 1939. str., 7. preuzeto od M. Hadžijahić, CD, str. 216.

[719] V. Ćorović, Das Erwachen der Jugoslawischen Moslims zum modernen Leben Slavische Rundschau, Prag, god. I, 1929. str. 7., Preuzeto iz M. Hadžijahić, CD, str. 215.

U vrijeme intenzivne indoktrinacije, posrbljivanja odnosno pohrvaćivanja Bošnjaka pravoslavaca i katolika bošnjaštvo se satanizira i poriče čak i muslimanima, tretira se kao izmišljotina Benjamina Kalaya. Takvom teorijom napajaju se gotovo sve generacije tadašnjih i budućih intelektualaca iz Bosne i Hercegovine kod sve tri konfesije. Ko god je pomenuo bošnjaštvo dočekan je na nož i optuživan za kalajevštinu. To je razumljivo, jer ako se želi Bosna i Hercegovina osvojiti moralo se strogo voditi računa da ne ostane ni traga bošnjačke niti bosanske svijesti, ni kod jedne konfesije u Bosni i Hercegovini. Sve bosanske patriotske vrijednosti su nemilosrdno napadane i proglašavane Kalayevštinom.

Mora da im je bilo najslađe kad su uspijevali da navedu bošnjačke intelektualce školovane kod njihovih učitelja, nastavnika i profesora, da i oni poriču bošnjaštvo čak i kod muslimana. Nažalost na naprijed opisani način višedecenijskom indoktrinacijom i satanizacijom bošnjaštva još od 1862. god. na dalje tj. od stvaranja Društva za širenje srpskog imena (T. Petranović) odnosno Društva za širenje hrvatskog imena (K.Božić),a naročito prekidom školovanja bošnjačko-muslimanske djece 1878. - 1888. te prelaznim periodom od pisma arebice do latinice, odnosno ćirilice, prekinut je kontinuitet narodnosne bošnjačke svijesti rekosmo čak i kod velikog broja muslimana.

U periodima kad su to uspijevali, onda su te muslimanske intelektualce **isticali** kao one koji su se nacionalno "osvijestili" i koji neće u Bošnjake nego su postali "nacionalno svjesni Srbi" odnosno "nacionalno svjesni Hrvati."!!!

Ta navika ili umješnost da obrade pojedince, pa i grupe muslimanskih intelektualaca, otišla je dotle da su se ponekad ti bošnjački intelektualci takmičili u kuđenju bošnjaštva pa i muslimanstva i hvaleći se kako su njegovi preci bili viteški Srbi, odnosno Hrvati, pa se poturčili, a poneki su dokazivali svoje crnogorsko porijeklo.[720] Bilo je dakle za te pojedince zasramno imati bošnjačko-muslimansko porijeklo. Svoje odricanje od bošnjaštva i muslimanstva dokazivali su čak i jedenjem slanine i čvaraka, svojoj djeci su počeli davati Srpska, Hrvatska ili neka druga nebošnjačka i nemuslimanska imena. Tvrdili su kako su im tradicionalni bošnjačko muslimanski pozdravi primitivni kao i islam itd. Tim totalnim ponižavanjima su se srpski i hrvatski nacionalisti jako radovali, ali su se češće krišom ironično podsmijavali i ipak više cijenili one koji su bar svoju vjeru poštovali.

---

[720] Ak. M. Filipović, Bošnjačka politika, str.59.

O navodnom samonapuštanju bošnjaštva i prelasku na muslimanstvo krajem XIX i početkom XX stoljeća

Da zbog značaja ponovimo: **ne možemo se složiti** sa onim bošnjačkim i drugim historičarima koji su tvrdili da su Bošnjaci muslimani postepeno sami počeli napuštati ime Bošnjak još od kad je Kalay nastojao da od Bošnjaka sve tri vjere stvori Bošnjačku - bosansku naciju.[721] To je kukavičko jaje potureno Bošnjacima muslimanima i iznuđivane izjave od indoktriniranih pojedinaca.

Pa ipak, nažalost gotovo sve do 1993. god., a neki i do 2000. god., čak i veliki broj bošnjačkih akademika, profesora fakulteta su bili nabijeđeni propagandnom tvrdnjom da se bosanskohercegovački muslimani još oko 1900-te god. "nisu osjećali Bošnjacima", da su to od "Turaka natureno" ime "sami napustili" tokom austro-ugarske vlasti i zadovoljili se da im ostane samo vjersko ime muslimani, za koje su počeli vjerovati da je imalo čak i značenje nacionalnog imena odnosno da je moglo istovremeno da označava i vjeru i naciju. Naime jedan broj istraživača gotovo iz petnih žila su dokazivali "teorije o muslimanskoj naciji". Iako je sa uklanjanjem bošnjačkog imena uklonjeno i ime bosanski jezik, muslimanski jezik ne postoji, a ni teritorija. Ko zna da li su ikako bili svjesni da se radilo o velikoj prevari. Bošnjaci pravoslavne i katoličke vjere još ne osjećaju da su prevareni.

Ovakvom tvrdnjom se prikrivala višedecenijska propaganda velikosrpskih i velikohrvatskih propagandista koji su najviše bili motivirani da uklone ime vlasnika zemlje Bosne. Da se ona naziva Bosanska ili Bošnjačka, što je tada bilo isto, nego da je oni mogu zvati srpska, odnosno hrvatska Bosna. O tome će biti još riječi.

Srpski pa i hrvatski propagandisti su kasnije svu krivicu zbog gubitka narodnosnog imena Bošnjak, kad su se takve diskusije pojavljivale, prebacivali na muslimanske intelektualce. To je njihova davnašnja taktika. Tako su činili i u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992.-1995.) tvrdeći da su granate koje su ubile i ranile najviše Sarajlija (sve tri vjere), npr. u ul. Vase Miskina (današnja Ferhadija), na pijaci Markale i kod Tržnice, ispalili muslimani. "Sami sebe granatirali"... "Pravoslavci se sami posrbili"!! "Katolici se sami pohrvatili"! "Muslimani ispaljuju granate na svoj narod, sami sebe ubijaju." Tako su dakle podmetali da su se muslimani sami odricali imena Bošnjak i Bošnjaci. "Bosanski pravoslavci i katolici su se sami opredijelili za Srbe, odnosno Hrvate". Posrbljivanje bosanskohercegovačkih pravoslavaca završeno je u drugoj polovini XIX st., pohrvaćivanje bosanskohercegovačkih katolika završeno je od 1878.-1923.g., a posrbljivanje, odnosno pohrvaćivanje Bošnjaka muslimana se pokušavalo provoditi krajem XIX i tokom cijelog

[721] Isto, str. 60 i 61.

XX stoljeća. U periodima kad god se moglo osim propagandne indoktrinacije (naročito tokom školovanja) primjenjivana je ekonomska prinuda (tzv. agrarna reforma od 1919. na dalje), te oružana sila. Genocid i agresija nad Bošnjacima 1941. - 1945. i 1991. - 1995.

Bošnjake muslimane od definitivnog agresivnog stopedesetgodišnjeg posrbljivanja odnosno pohrvaćivanja, a u dijelu Sandžaka pocrnogorčavanja pored ostalih **ponajviše** spasila je ipak islamska vjera.

Zapravo, šta se dešavalo? Da bi propagandisti prevarili Bošnjake pravoslavce da se posrbe morali su im govoriti da su oni **srpske** pravoslavne vjere, a nakon što su ih dugogodišnjom propovijedi i indoktrinacijom prevarili da su **srpske** pravoslavne vjere umjesto samo pravoslavne vjere, lahko ih je bilo navesti da prihvate da su onda bosanskohercegovački Srbi, tj "kad ste srpske vjere onda ste Srbi".

Zagrebački i propagandisti iz Hrvatske (kopirali su metode velikosrpskih propagandista) da bi prevarili Bošnjake katolike da su Hrvati, morali su ih naučavati (u crkvama, školama itd.) prvo: da bi bili pravi katolici moraju biti pravi Hrvati, što je značilo da je u Bosni i Hercegovini katolik trebalo biti jednako Hrvat i obrnuto, Hrvat jednako katolik. "Ne možeš biti dobar katolik, ako prvo nisi Hrvat". Po toj logici Bosanac nemože biti katolik?!! Bošnjak katolik se nije dosjetio da upita kako može Talijan, Francuz itd. biti dobar katolik iako nije Hrvat?

Navedeni obrazac velikosrpske propagande iz Srbije i velikohrvatske iz Hrvatske se nije mogao uspješno primijeniti na Bošnjake muslimane. Ni sami Srbi iz Srbije niti Hrvati iz Hrvatske koji se nisu bavili navedenom propagandom nisu mogli da shvate ni prihvate da je "Srbin islamske vjere" zaista Srbin, odnosno da je "Hrvat islamske vjere" zaista Hrvat. Takođe i pravi Crnogorac je morao biti pravoslavac. Mustafa nemože biti Crnogorac! Crnogorac je Miloje, Radoje, Blagoje itd.

Crnogorci nisu priznavali da musliman može biti Crnogorac. To je za njega značilo po Njegoševoj definiciji da je Turčin **odlučio** da bude Crnogorac što ne može. Otuda mnogo poziva Bošnjacima muslimanima od strane sve tri propagande da se "vrate u vjeru pradjedovsku" iako su bar učeni školovani ljudi bili jako svjesni da je velikoj većini muslimana pradjedovska vjera bila dualistička, jer su bili krstjani pripadnici dualističke Crkve bosanske. Ali te činjenice su krili od cijele javnosti svi osvajački krugovi: velikosrpski, velikohrvatski i velikocrnogorski. Jer kako bi inače vodili osvajačku politiku.

Dakle, ako pravi Srbi iz Srbije, pravi Hrvati iz Hrvatske i pravi Crnogorci nisu mogli olahko ni shvatiti ni prihvatiti navedene propagandne nazive za muslimane, Bošnjaci muslimani njih preko 80% su to još manje mogli shvatiti

i prihvatiti. Jer ako je u gotovo istovremenoj propagandi Bošnjacima pravoslavcima govoreno da su oni srpske pravoslavne vjere što je moralo da znači Srbi, onda bosanskohercegovački musliman je morao shvatiti da pisati se Srbin znači prestati biti musliman, odnosno biti isto što i pravoslavac, a eto preko 80% muslimana nije htjelo.

Potpuno slična situacija je i kod velikohrvatske propagande, tj. da bi bosanskohercegovački musliman (kojem je višedecenijskom propagandom uklonjeno narodnosno ime Bošnjak) prihvatio da bude "Hrvat islamske vjere" uviđao je da to nije isto što i Hrvat - katolik. Vrlo brzo ga je u to uvjeravao bilo koji katolik: "Moraš biti katolik pa tek onda Hrvat," odnosno ako ćeš biti Hrvat moraš biti katolik, što je za muslimana bilo neprihvatljivo.

Zbog ove nepremostive prepreke javila se čitava plejada srpskih i hrvatskih nacionalističkih pisaca da po svaku cijenu u srednjovjekovnu Bosnu naguraju što više priče kako je ona bila pravoslavna, odnosno katolička zemlja. No na njihovu žalost ni za to ne postoje nikakvi relevantni dokazi. Ali nisu se oni mnogo brinuli za dokaze. Naprotiv mnogo više dokaza u dokumentima Rimske kurije, Ugarskog dvora i Baselskog katoličkog koncila ima da su Bošnjaci od kraja X do druge polovine XV stoljeća imali svoju dualističku Crkvu bosansku, a od oko 1414. god. nadalje sticajem brojnih historijskih okolnosti postepeno, prelazili na islam, ali i u katolike, a jedan manji dio u pravoslavce.

Da li je opravdano tvrditi da se je ime Bošnjak bilo reduciralo samo na Bošnjake muslimane, jer je i kod njih uveliko bilo u procesu iščezavanja. Jeste opravdano je, jer navedene akcije denacionaliziranja zahvatili su uglavnom intelektualce. Selo i ostali slojevi Bošnjaka muslimana gotovo da nisu mogli biti zahvaćeni.

Pojačane aktivnosti posrbljivanja i Bošnjaka muslimana od oko 1895.g. i u dijaspori

Do koje mjere je sam vrh srpske države u Beogradu (pri kojem je prema nekim istraživačima, autorima postojao tajni komitet za širenje velikosrpske propagande) nakon što je Bošnjake pravoslavce posrbio krenuo u akciju da posrbi i Bošnjake muslimane, vidi se iz činjenice da osim neumornog rada u Bosni i Hercegovini, osnovana je srpska gimnazija u Stambolu u kojoj su školovali značajan broj Bošnjaka muslimana, emigranata iz Bosne i Hercegovine. Radi se o potomcima emigranata iz 1878.-1882. i emigrantima poslije aneksije Bosne i Hercegovine 1908. god.

Ti Bošnjaci su tamo indoktrinirani u "Srbe muslimane" koje su ubacili u Klub emigranata u Stambolu koji je imao preko 500 članova i otuda dolazili u Bosnu i Hercegovinu i širili ideju posrbljivanja Bošnjaka muslimana.[722]

Naravno to su činili ipak pojedinci iz toga kluba. U Stambolu osim srpske gimnazije, aktivno je bilo i srpsko poslanstvo, te list "Carigradski glasnik".

Oni su tamo pripremani za razne položaje a kad se Bosna uz pomoć Rusije "sjedini sa Srbijom i sa Crnom Gorom."

Najvjerovatnije je da su aktivisti za politički rad s muslimanima u Stambolu i u Bosni bili članovi društva "Sveti Sava" u Beogradu.

Koliko se može razabrati iz analize "Načertanija", Garašanin nije preporučivao nikakvo nasilje nad Bošnjacima muslimanima u Bosni (a i novopazarski Sandžak je dio Bosne češće zvani Istočna Bosna).

On je u vidu direktive u "Načertaniju" dao u zadatak: "štampati kratku, opštu narodnu historiju Bosne u kojoj se ne smiju izostaviti slavna imena muhamedanskoj vjeri prešavših Bošnjaka". Treba obratiti pažnju na ovu rečenicu. On ne kaže slavna imena muhamedanskoj vjeri prešavših bosanskohercegovačkih Srba nego kaže Bošnjaka.

Pridržavajući se toga uputstva pop Mićo Ljubibratić vođa ustanka u Hercegovini 1857. god. je prvi koji je preveo Kur'an u namjeri da i pomoću njega posrbljuje Bošnjake muslimane. Istina prevod je izišao iz štampe tek 1895. god., ali Ljubibratić se aktivno bavio političkim radom posrbljivanjem Bošnjaka muslimana davno prije toga. U jednom pismu iz avgusta 1879. on piše:

"Izmirenjem sa muslimanima srpske narodnosti radim još od 1861. god. Prilikom mog dolaska u Beograd 1867. god. tu sam ideju preporučivao svim srpskim vladama do 1874. god."[723]

U Beogradu je bio centar velikosrpske propagande za posrbljivanje Bošnjaka pravoslavne vjere i onda kad je taj posao uzeo maha da više nije bilo sumnje u taj uspjeh, centar je prešao na slijedeći zadatak tj. da po mogućnosti paralelno posrbljuje i Bošnjake muslimane, pa i katolike koliko god mogne.

Beograd je osim Stambola bio jedno od važnih mjesta gdje se smjestio značajan broj bh. emigranata "Srba" i Bošnjaka muslimana poslije okupacije Bosne i Hercegovine od Austro-Ugarske 1878. god., zatim ustanka 1882. i također poslije njene aneksije 1908. god. Imali su oni i jedan odbor kojeg su zvali Bosanska vlada, koji je od 1895.-1906. izdavao list "Bosansko-hercegovački glasnik".

---

722 O posrbljivanju bošnjačkih emigranata u Stambolu krajem XIX i početkom XX st. vidi u M. Hadžijahić, u CD, str. 163.

723 Savo Ljubibratić, Iz arhiva vojvode Miće Ljubibratića, Godišnjak ID BiH, VII, Sarajevo, 1956., strana 200.

Iz toga odbora poznat je indoktrinirani Srbin - musliman Derviš-beg Ljubović koji je smatrao da su u Bosni i Hercegovini Srbi, osim muslimana i katolici. Naučio je pjevati i pjesmu: "Prag je ovo milog srpstva".

A što se tiče posrbljivanja Bošnjaka muslimana u Bosni i Hercegovini, tu se neumorno radilo. U Sarajevu je počeo izlaziti časopis: "Bosanska vila" u kojoj je njen urednik okupio znatan broj muslimanskih intelektualaca, jer tada u Bosni i Hercegovini nije baš lahko išlo sa posrbljivanjem. Tako među tim intelektualcima koji su pisali u "Bosanskoj vili" Srbinom se pisao Osman Đikić i Avdo Karabegović.

U Mostaru Srbi su izdavali list "Zora" i oko njega su okupili izvjestan broj Bošnjaka muslimana koje su posrbili.[724]

Koliko se propagandistički nastupalo pomoću tih časopisa vidi se kad je Bašagić Safvet-beg u "Bosanskoj vili" u broju 19-20, 1890. god. objavio jednu pjesmu. Uredništvo iste je podvalilo i objavilo slijedeći propagandistički komentar:

"S osobnim oduševljenjem i neopisivom radošću primamo ovog svjesnog Muhamedovca (čitaj posrbljenog Bošnjaka muslimana) u bratski zagrljaj i vazda mu rado ustupamo mjesta za rad u ovome listu kao i svoj drugoj braći Muhamedovcima. Beg Bašagić ima dara i poleta, to se vidi po ovom prvenčetu. Ovu prvu pjesmu poslao nam je uz ovako pismo: "Čuo sam da rado primate pjesama od Srbina Muhamedovca. Stoga evo i mene kao takoga, da prvi zvuci mojih javor gusala odjeknu u našoj "Bosanskoj vili". Od sada ako Bog da i sreća junačka, biću marljivi saradnik vašega cijenjenoga lista, ne samo pjesmama nego i svačim drugim što mi uzide od ruke. Pravo vele stari: "Svaka tica svome jatu, a bez brata teško bratu". Tako braćo mila, upoznajmo se, grlimo se i ljubimo se, jer samo u našoj ljubavi leži i sreća naša. U bratskom zagrljaju prije ćemo stići do sretnije i ljepše budućnosti naše, ako Bog da."[725]

Dakle, ako se posrbimo i kažemo da je Bosna i Hercegovina srpska zemlja, takve nas primaju u bratski zagrljaj, što naravno nebi trajalo dugo, samo dok bi Srbi uspostavili vlast.

Bašagić Safvet-beg je tada bio dječak u petom razredu gimnazije i odmah demantovao gornji sadržaj u listu "Napredak", pored ostalih i ovim riječima: ...oslanjajući se na fetvu "Eššebabetu šebetum min-el-džunum jasno i glasno, pravo, zdravo, oštro, bistro, svjesno opozivam i Srbin nijesam."[726]

---

[724] M. Hadžijahić, CD_1, str. 169.
[725] M. Hadžijahić, CD_1, str. 170.
[726] Rečenica citirana iz lista "Napredak", br. 11, preuzeta od M. Hadžijahić, CD_1, str. 170.

Tada se Bašagić osjećao Bošnjakom. To se vidi iz njegovog razgovora sa svojim djedom.[727]

I već u drugom broju lista "Bošnjak",[728] objavio pjesmu Bošnjaku koja glasi:

"Znaš Bošnjače nije davno bilo
sveg mi svijeta nema petnaest ljeta
Kad u našoj Bosni ponositoj
i junačkoj zemlji Hercegovoj
Od Trebinja do brodskijeh vrata
Nije bilo Srba ni Hrvata
A danas se kroz svoje ime hire
Oba stranca u njima šire
Oba su nas gosta saletila
da nam otmu najsvetije blago
Naše ime ponosno i drago."[729]

Naravno, on ovdje ne misli da nije bilo Bošnjaka pravoslavne i katoličke vjere, nego da nije postojalo naroda sa imenom Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini.

Velikosrpski i velikohrvatski osvajači su u svojoj propagandi lažno prikazivali da u gornjoj pjesmi piše: "Od Trebinja do brodskije vrata neće biti Srba ni Hrvata". Što je vidi se ortodoksna laž!

Šta je zapravo uradila više decenijska propaganda i indoktrinacija?!!! Umjesto da, hajdemo reći, Bosanci: muslimani, pravoslavci i katolici uzmu budućnost svoje zemlje Bosne i Hercegovine u svoje ruke i da jedinstveno zajednički grade svoju budućnost. Šta oni rade i u šta troše svoju energiju? Pravoslavci bi da BiH priključe Srbiji, katolici bi da BiH priključe Hrvatskoj, muslimani od straha da se ne desi bilo jedno bilo drugo pristali bi da im se vrati sultan. **Žalosno da ne može biti žalosnije**!

Umjesto poznavanja vlastite prošlosti i identiteta, nastala je nedostojna hajka po novinama i posebnim brošurama, koja je raspirivala mržnju između pravoslavaca i katolika.

Malobrojna muslimanska inteligencija, podijelila se u dva tabora na "Srbe muslimane" i na "Hrvate muslimane."

U to vrijeme u školskim svjedočanstvima (svjedodžbama) za predmet narodni jezik pisalo se bosanski jezik što je dosta pomoglo dobrom dijelu muslimanske omladine da se ne opredjeljuju ni u "Srbe" ni u "Hrvate".

---

727 Čitaoca koji želi detaljnije informacije o toj aferi i sličnim postupcima prilikom posrbljivanja Bošnjaka muslimana upućujem na M. Hadžijahić, CD, str. 169 - 171.

728 "Bošnjak" od 09.07.1891.

729 M. Hadžijahić, CD_1, str. 145 i M. Imamović, CD, str. 377.

Gramatika
bosanskoga jezika

za

srednje škole.

Dio I. i II.

Nauka o glasovima i oblicima.

SARAJEVO
1890

GRAMATIKA BOSANSKO-GA JEZIKA. Sarajevo 1890

Izvor: Enciklopedija Jugoslavije JLZ, Zagreb, 1986., sveska 4, str. 546

Ova gramatika nije pisana samo za muslimansku djecu nego za djecu Bošnjaka sve tri vjere. To je vrijeme kad još nije bilo izvršeno nasilno državnim dekretom ukidanje bosanskog jezika i uskoro takođe dekretom uvođenje srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrpskog jezika, tj. jezika iz dvije susjedne države.

Do nedavno smo imali živih ljudi koji su upamtili da se jezik zvao bosanski. To je jezik jednog bosanskohercegovačkog naroda, tj. Bošnjaka sve tri vjere. Nije moglo biti jedan narod, a tri jezika. Osobno pamtim tumačenja o bosanskom jeziku strica moje majke već citiranog Avde Međedovića.

Dr. Muhamed Hadžijahić je nakon istraživanja o tome napisao sljedeće:

"Jezik u Bosni, često i izvan nje, se nazivao bosanskim. Tako nazivaju svoj jezik mnogi pisci počevši od S. Matijevića (1630. god.) i Divkovića (1631. god.), Stjepana Margitića (bosanski ali i ilirski, 1701. god.) i Mihailo Radnić (slovensko-bosanski, 1683. god.), pa do Ambroža Matića (1827. god.), Luke Dropuljića (kojemu na cijelom njegovom putu u Carigrad 1845. ljudi od Sarajeva do Kratova "bosanski govore prifino"), Ivana Franje Jukića, Martina Nedića i Ante Kneževića."[730]

Koliko su akcije velikosrpskih i velikohrvatskih nacionalista iz Beograda i Zagreba bile jake i čak preko već posrbljenih bosanskohercegovačkih pravoslavaca i pohrvaćenih bosanskohercegovačkih katolika snažno uticale

---

730 M. Hadžijahić, CD, str. 24.

na Beč, vidi se i po tome da je Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine 04.10.1907. god. donijela naredbu o ukidanju naziva "bosanski jezik" i uvođenju umjesto njega službenog naziva srpsko-hrvatski, odnosno hrvatsko-srpski jezik. Tom naredbom je zvanično državnim aktom ukinut naziv bosanski jezik. Može se samo zamisliti koliko su nacionalisti posebno njihovi predvodnici trijumfirali. Jer od naziva srpsko-hrvatski odnosno hrvatsko-srpski jezik nije daleko do naziva srpskohrvatska odnosno hrvatskosrpska Bosna i Hercegovina.

Da bi izbjegla bunt bosanskohercegovačkih muslimana, ubrzo je vlada donijela odluku 20.11.1907. god. koja je muslimanima odobrila da u svojim ustanovama mogu i dalje koristiti naziv bosanski jezik.[731]

Ukidanje imena bosanski jezik i uvođenje tuđih jezika i uklanjanje imena Bošnjak za sve tri vjere, te nadijevanje tuđih imena naroda je kompletan kulturocid!!!

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i kasnije u Kraljevini Jugoslaviji kako su je mnogi nazivali Tamnica naroda, zvanično se naš bosanski jezik nije smio ni spomenuti. Koristio se naziv srpski i ponekad srpsko-hrvatski jezik, što se nažalost nastavilo i u socijalističkoj Jugoslaviji sve do 1991. god. kad su prilikom popisa stanovništva Bošnjaci gotovo svi upisali da govore bosanskim jezikom.

Nakon što je ime Bošnjak kod pravoslavnih i katolika u Bosni i Hercegovini od 1862. god. na dalje dugogodišnjom propagandom iz osvajačkih pobuda bilo satanizirano i što su kod ta dva dijela Bosanaca ciljevi posrbljivanja i pohrvaćivanja bili ostvareni. Treći dio Bošnjaka su izgleda jedini izlaz imali da se organiziraju pod muslimanskim imenom kojim su istakli jasnu razliku spram bosanskohercegovačkih pravoslavaca i katolika tj. novopečenih bosanskohercegovačkih Srba i bosanskohercegovačkih Hrvata.

Tako je 1908. god. osnovana **Muslimanska narodna organizacija.** Zatim **Muslimanska napredna prohrvatska organizacija** koja je 1910. god. nastavila kao **Muslimanska samostalna stranka**, pa se 1911. god. ujedinila sa gore navedenom Muslimanskom narodnom organizacijom i osnovale **Ujedinjenu muslimansku organizaciju. I konačno je ... osnovana Jugoslovenska muslimanska organizacija**. "Kako im nisu dozvolili da se imenuju Bošnjacima, mada su imali namjeru da stvore upravo takvu stranku koja bi pokazala kako oni insistiraju na državnopravnom i nacionalnom identitetu Bosne i njenog naroda Bošnjaka, morali su uzeti tada jedino moguće supranacionalno ime za svoju stranku."[732] U ovu stranku se okupila većina

---

[731] Vidi Dževad Juzbašić, Jezičko pitanje u austro-ugarskoj politici, Svjetlost, Sarajevo.

[732] Ak. M. Filipović, CD_1, str. 136.

muslimana Bosne i Hercegovine ponajviše nadajući se da će bar koliko-toliko naplatiti otetu imovinu tzv. Zakonom o agrarnoj reformi iz 1919. god. No ova stranka postala je najznačajnija u historiji Bošnjaka u cijelom periodu 1919.-1941. g.[733]

Teško je opisati u kolikoj su se mjeri uplitale susjedne države, njihove obavještajne službe i politike. Ne smijemo shvatiti da se posao indoktrinacije bilo kada smatrao završenim. Ne, oni kontinuirano rade. Dakle, Bošnjake katolike su mamili i indoktrinirani Hrvati iz Hrvatske koji su u toj propagandi imali pomoć od Austrije i podršku rimskih papa. Posebno se angažovao dio katoličkog klera. To neke snage rade i danas!

Bošnjake pravoslavce su mamili i indoktrinirali Srbi iz Srbije koje su u moralnom pogledu često podržavali Rusi i Grci.

Posebnu ulogu kontinuirano je imala Srpska pravoslavna crkva.

Desili su se Balkanski ratovi 1912. i 1913. god. Bosanski muslimani su konačno shvatili da se sultan neće vratiti, ali su vidjeli da pravoslavci triumfiraju, čime se otkrilo njihovo varanje muslimana da su bili za povratak sultana, nego su za priključenje BiH Srbiji.

Daljne akcije pohrvaćivanja Bošnjaka muslimana

Otac teze da su muslimani Bosne i Hercegovine Hrvati islamske vjere bio je već pomenuti Ante Starčević, političar, filozof i književnik. On je prvi shvatio da ne treba spominjati ime Bošnjak nego samo musliman, jer se Bosna i Hercegovina ne može pripojiti Hrvatskoj, ukoliko se ne ukine narodnosno ime Bošnjak, odnosno ako se muslimani ne pohrvate. Čini mi se svakoga hrvatskog intelektualca je nastojao ubijediti da su muslimani Hrvati - islamske vjere.[734]

Hrvatska stranka prava, koju je on osnovao je i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini najsnažnije propagirala njegovu tezu da su svi katolici i muslimani Bosne i Hercegovine Hrvati. Tako je dakle on zamislio da će onda većina stanovništva biti hrvatska, te da se tako Bosna i Hercegovina priključe Hrvatskoj.

No, on bi vjerovatno vrlo malo mogao postići, da mu nije pritekao u pomoć dio klera katoličke Crkve iz Đakova na čelu sa navedenim biskupom Josipom Jurajem Štrosmajerom. On je upućivao instrukcije svećenicima da u crkvama katolicima Bošnjacima tvrde da "ko god je katolik on je Hrvat, a i

[733] M. Bojić, CD, str. 165 i upućujem čitaoca na Atif Purivatra ,JMO u političkom životu Kraljevine SHS, Sarajevo, 1974.

[734] Vidjeti o tome M. Hadžijahić, CD_1, str. 194-195.

muslimani su Hrvati islamske vjere. Vi niste Bošnjaci katolici nego Hrvati katolici" godinama se govorilo u crkvama širom Bosne i Hercegovine i školama gdje god su predavali hrvatski učitelji i nastavnici.

Navedena dva čovjeka su zaveli veliki broj hrvatskih historičara, političara i književnika da podrže i nastave podupirati navedene teze. Matica hrvatska je iz humanih razloga podržala ideju dodjele stipendija Bošnjacima katolicima i muslimanima na zagrebačkom sveučilištu, a onda su se u nju potajno uključili nacionalisti i uspjeli pojedine studente uvjeriti da su hrvatske nacionalnosti. Vjerovatno to nisu nikad prestali raditi do dana današnjeg.

Na samom kraju XIX i početkom XX stoljeća nacionalističko osvajačke ideologije iz Beograda i Zagreba ne samo što su nastavile vršiti posrbljivanje i pohrvaćivanje Bošnjaka pravoslavaca i katolika, nego su kod velikog broja Bošnjaka muslimana unijeli zbrku u nacionalnu svijest tako što su počeli izostavljati nacionalno i narodno ime Bošnjak i rabili samo vjersko ime musliman. Niko još nije istražio koliku su ulogu u tome učinile matične službe rođenih u doba Austrougarske, Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije, NDH, FNRJ i SFRJ. Novorođenu djecu Bošnjaka upisivali su u Srbe, odnosno u Hrvate, odnosno u Crnogorce. To je bila slijedeća katastrofa za sudbinu Bosne i Hercegovine, jer je stvorilo velikosrpskoj i velikohrvatskoj nacionalističkoj osvajačkoj ideologiji još veće šanse za osvajanje Bosne i Hercegovine i njeno priključenje Srbiji, odnosno Hrvatskoj, onoj koja pobijedi. **Nestajalo** je ime vlasnika teritorije i države Bosne i Hercegovine. Stvarale su se fantastične zamisli da vlasnik Bosne i Hercegovine nije njen narod nego Srbija odnosno Hrvatska.

Mnogi historiografi su od druge polovine XIX st. okupaciju Bosne i Hercegovine od strane Osmanlija čudno tumačili: kao da je dotadašnji narod Bošnjani nekud potpuno nestao. O Bošnjanima se više ne govori. Neki izmisliše kao da su tu u Bosni živjeli Srbi, pa se da bi sačuvali svoje privilegije isturčiše „izdali su veru za večeru", počiniše smrtni grijeh itd., itd. Drugi pisaše to isto, ali su odnekud izmislili da su u Bosni živjeli Hrvati, pa se radi zadobivanja privilegija isturčili, te su po onim prvim muslimani srpske poturice, a po onim drugim hrvatske poturice. Ta se laž uporno i stalno predaje u školama od oko 1888.godine.

A kad se nađe neko te ih opomene i upita: a šta je bilo sa osamstogodišnjim narodom Bošnjanima. Onda Bošnjanima neosnovano i drsko oduzimaju pravo na narodno ime i nastoje ga po svaku cijenu svesti na regionalno ime. Ili što je beskrajno drsko da su Bošnjani hrvatsko pleme, a oni prvi da su oni srpsko pleme.

U situacijama kad nisu bivali sigurni da su svoje Srbe u Srbiji, odnosno Hrvate u Hrvatskoj i Bosance bilo koje vjere ubijedili onda oni prvi izmišljaju prisustvo pravoslavlja u Bosni i Hercegovini od najranijih vremena, koje umalo što nije obuhvatilo sve stanovnike Bosne i Hercegovine.

Isto tako velikohrvatski nacionalisti izmišljaju mit o katoličanstvu u Bosni i Hercegovini već od XI stoljeća. Te po osnovu pravoslavlja, oni instaliraju "Srbe", a ovi po osnovu katoličanstva "Hrvate" u BiH.

A gdje su Bošnjani i šta je bilo sa njihovom Crkvom bosanskom? Na to oni neće ili ne znaju da odgovaraju objektivno, a kako će kad su ih u školama učili neobjektivno, mitski, indoktrinirali ih!!!

Zar nije jasno da padom bosanske srednjovjekovne države nisu nestali Bošnjani, narod koji je sebe izgrađivao preko 850 godina.

Bošnjani su bili svjestan narod i imali svoju viševjekovnu domovinu (otadžbinu) **teritoriju**; viševjekovnu **državu** njene banove i kraljeve, viševjekovnu Crkvu bosansku, vlastiti bosanski jezik, vlastito pismo bosančicu, vlastite nadgrobne spomenike stećke. Upitajmo se koji narod na Balkanu pa i šire ima toliko nepatvorenih pokazatelja svoga identiteta?

Obratimo pažnju na nazive:

Bosanska država, bosanski vladari, bosanska crkva, bosansko pismo, odnosno *bosančica*, bosanski rudnici, bosanski trgovci što su trgovali sa Dubrovnikom, Splitom, Trogirom i dr., bosanska sablja, bosanska roba prodavana u Dubrovniku i drugim gradovima.

Šta su nam to godinama gotovo dva stoljeća pričali i pisali: da nemamo elemenata da budemo narod ni nacija!!!

Kao da je: sve ono gore nekim čudom nestalo. Nema Bošnjana-Bosanaca. Odnekud sa neba donijela **roda** Srbe i Hrvate. I sad čim odu Osmanlije, odnosno kasnije Austrougarska, Bosna i Hercegovina je "srpska", a ne, ne ona je "hrvatska" zemlja.

Bez imalo stida slave 1991. god. 700-ljetnicu navodno dolaska franjevaca u Bosnu, iako je N. Klaić dokazala da katoličanstvo kao ni pravoslavlje nije zakoračilo u Bosnu do sredine XV st., ili slave potpisivanje izjave priora Crkve bosanske na Bilinu Polju kod Zenice 08.04.1203. god. maltene kao pobjedu, poput kako srpski nacionalisti slave izgubljenu bitku na Kosovu 1389. g. iako se zna da je tim diplomatskim potezom Kulin ban pobijedio Ivana de Casamarisa i Inoćentija III. I da ni od tada pa do sredine XV st. katolička crkva se nije mogla ubaciti u Bosnu.

Naučnici (domaći i strani) se slažu da su zbog toga u islam išli i feudalci i kmetovi, seosko stanovništvo, omladina, žene. Feudalci katolici (ono malo što ih je bilo) pobjegli su u Dalmaciju i na otoke, Ugarsku i Italiju. Daleko

sam od toga da mi je drago, naprotiv, ali moramo znati istinu. Bitkom na Krbavskom polju rukovodio je Jakub-paša 1493. god. kada je do nogu potukao hrvatsku feudalnu vojsku, kojom prilikom je gotovo u cjelosti stradalo hrvatsko plemstvo. Jedan dio istraživača konstatira da je ovaj događaj imao veliki uticaj na Bošnjane katolike tako da ih je dio pobjegao opet u Ugarsku i Italiju. Feudalci krstjani su prelaskom na islam zadržali svoje pozicije uklopivši se sa svojim posjedima u Osmanski feudalni sistem. Nekima kojima su bili oduzeti njihovi posjedi za vrijeme kralja Tomaša, vraćeni su ili dati im drugi bolji i veći. Najveći dio onih Bošnjana koji su bili pobjegli od nasilja tokom progona radi prisilnog pokatoličavanja u istočna područja Bosne, i tamo primili islam u vremenu 1453., 1455.-1459. i dalje, nakon što su Osmanlije osvojili Bosnu vratili su se u svoje kuće i na svoje posjede, među kojima je bilo dosta plemića. Oni su uskoro postali begovi ili age u osmanskoj državi.

Dakle, kad su Osmanlije okupirali Bosnu i Hercegovinu oni nisu uništili njen narod Bošnjane. Istina, pobjegao je jedan manji broj katolika iz Srebeničke i Jajačke banovine 1512.-1528.g. za koje je Osmanska obavještajna služba znala da su širili brojne neistine o njima.

Nije poznato da su Osmanlije vršile neko nasilje. Dobrovoljni prelazak u islam ponuđen je Bošnjanima kao i drugim balkanskim narodima.

Specifičan je slučaj bio kod Bošnjana, što su nakon odluka Baselskog katoličkog koncila (1431.-1449.), franjevci iz Ugarske, dijelom iz Dalmacije, te uz jak pritisak pape i Kaločke biskupije i sam bosanski kralj Stepan Tomaš prešao iz krstjana (čitaj maniheja) u katolike i poduzeo oštre akcije te gotovo dokrajčili, uništili organizaciju Crkve bosanske, zbog čega je većina Bošnjana, pripadnika Crkve bosanske postepeno prešla na islam. Ko to može dokazati da su Bošnjani prestali biti bosanski narod nakon prelaska u islam? Kao što primjerice Iranci, Sirijci, Egipćani, Albanci nisu izgubili svoja narodna imena prelaskom u islam, tako nije bilo nikakvog razloga da Bošnjani prelaskom na islam izgube svoje narodno ime.

Koje su promjene nastale dolaskom Osmanlija? Bilo ih je više:

- Promijenila se vlast, uspostavila se osmanska vlast;
- Feudalni sistem se prilagodio osmanskom vojnom feudalnom sistemu;
- Najveći broj Bošnjana postepeno je prešao u islam;
- Došla je nova orijentalna civilizacija.

Ime naroda **Bošnjaci** niko nije imao potrebe da mijenja ostalo je da važi za sve tri vjere. Dakle, iako se izdiferencirala multivjerska zajednica, ime naroda je vjekovima čuvano kao nešto što je bilo važno za pripadnike sve tri

vjere. Baš onako kao kod Albanaca. Znali su svoju prošlost, koju su pored Bošnjaka muslimana brižljivo zapisivali i Bošnjaci franjevci. I u tome imaju velike zasluge do oko 1885. god.

Nije poznato da je prelazak na islam prouzrokovao gubitak bošnjačke svijesti, jezika, uopće identiteta sve tri vjere, posebno imena Bošnjani, Bošnjaci. Zapravo ništa više nije osiguravalo kontinuitet naroda bosanskog nego njegovo ime Bošnjani koji se i dalje po imenu razlikovao od Osmanlija-Turaka, Albanaca, Iranaca, Egipćana, Srba, Hrvata, Mađara itd.

Naravno da se isto tako razlikovao katolik Bošnjak od katolika Hrvata, Slovenca, Bokelja, kao što se jasno razlikovao pravoslavni Bošnjak od pravoslavca Grka, Bugara, Makedonca, Srbina, Crnogorca.

Naravno da je bilo žestokih protivljenja posrbljivanju i pohrvaćivanju Bošnjaka.

Veliki broj Bošnjaka muslimana intelektualaca i viđenih ljudi su uspjeli da odole snažnoj propagandi i da pružaju otpor istoj. Za primjer navodimo pismeno izjašnjenje člana egzekutivnog odbora pokreta za vjersko mearitsku autonomiju Vasi-bega Biščevića iz 1911. god.:

"Ja svagdje, pa evo i ovdje velim, da niti sam Srbin niti Hrvat te da neću niti jednu a niti drugu propagandu uvlačiti u našu zemlju. A niti predviđam za naše interese kakve opasnosti a niti potrebe da moramo u kojekakve veze i pakte stupati. Kad bi uistinu prijetila kakva opasnost interesima našega islamskog naroda u ovim pokrajinama, imamo ići našem vladaru, koji nam je svojom carskom riječi sva naša prava zajamčio. Zar da tražimo spas u Zagrebu odnosno u Hrvatskoj, koja ni sama sebi pomoći ne može, nego ječi pod teškim ugarskim jarmom. **Bosna Bošnjacima, narodnost bosanska i jezik bosanski, moja su lozinka**. Neću da se povlačim za onim neiskusnim mladićima kojima su Hrvati učitelji u Beču i Zagrebu ulili hrvatstvo, kao i za svima kojima su Srbi učitelji ulili u glavu srpstvo te za njihovim uslijed toga nastalim komešanjem, tako da jedni ističu hrvatstvo a drugi srpstvo."[735]
Biščević dalje ističe kako je Kalay išao za tim da uščuva njen lijepi **materinski jezik bosanski**, a po tom da ostane još u životu i dobrom glasu naša ponosna Bosna i Hercegovina.

Nije uzimao obzira na viku i galamu naših premladih i još neiskusnih mladića, nego je zagovarao jedino bosansku narodnost, bošnjaštvo i lijepi naš zemaljski jezik bosanski, ne volim zapostavljanje uspomene i ponosa naše domovine od strane naših, te nemajući razloga udovoljiti jednima, a niti drugima, jer je uistinu Bosanac samo Bošnjak (bez obzira na vjeru - dodao H.Z.), a ovi zagovaraju ovoj zemlji nešto, što na svijetu ne postoji, a niti

---

735 M. Hadžijahić, CD_1, str. 173.

može postojati, nešto dvoglavo, tj. srpsko-hrvatsko. Kad bi naši mladići malo pomislili, da se u Hrvatskoj naziva službeni jezik hrvatski, u Srbiji srpski, u Mađarskoj mađarski, u Turskoj turski, u Bugarskoj bugarski, i tako u svim državama i slobodnim pokrajinama, **pa zašto da se i u Bosni ne bi smjelo govoriti bosanski.** Osim toga kad bi naši mladići proputovali svoju domovinu i proučili osjećaje svoga naroda te kad bi vidjeli koliko je uz srce našeg naroda prirasla istina da Bošnjak može biti samo Bošnjak i da govori samo bosanski, uvjeren sam da im ne bi nikad ni naumpalo osjećati se kakvim tuđinom, odnosno Hrvatom ili Srbom, tako kao ni meni. Nepobitna je istina da su naši pradjedi za sultan Fatihova vakta dobili velike komplekse zemljišta u Bosni i Hercegovini kao i oni koje je sultan Fatih kao veleposjednike u ovim pokrajinama zatekao, da su iznaseljavali na ta svoja zemljišta kao najamnike ljude iz više susjednih zemalja, koji su se također vremenom pretopili u Bošnjake, te koji se i danas rado nazivaju Bošnjacima i zbilja neće da znaju za kakvo drugo ime ili naziv. **Ko se drugačije kako osjeća tuđica je te bi ga morao svaki svijestan Bošnjak prezirati** i mrziti. Stoga sam protiv svakog onoga ko protežira sadašnje nametnuto nam dvoglavo srpsko-hrvatsko, ili samo hrvatsko ili srpsko, jer to je za nas Bošnjake potvora, proti čemu sam spreman boriti se do krajnosti, te se s toga protivim paktu sa svakim ko se ne osjeća jedino Bošnjakom, pa da bi me moji protivnici kamenovali."[736]

Ovaj pismeni istup Vasi-bega Biščevića pokazuje da je za razliku od indoktriniranih Bošnjaka muslimana u svim ostalim slojevima ostala da živi svijest o imenu Bošnjak i Bošnjaci.

Oni koji se nisu u to vrijeme opredijelili niti u Srbe islamske vjere niti u Hrvate te vjere proglašeni su nacionalno neosviješćenim, te da uporno treba raditi na njihovom nacionaliziranju u bh. Srbe ili u bh. Hrvate.[737]

Još neki važni citati:

"Jeli ti ime bilo Mujo, nikada nisi bio u pravu".[738] Što je dovelo do narodnog pokreta za vjersko-prosvjetnu, a kasnije za političku autonomiju.

Bošnjaštvo nije niko izmislio nego je ono s koljena na koljeno došlo još od prije Osmanskog vakta.[739]

Arnautović Šerif jedan od istaknutih vođa Bošnjaka muslimana 1917. god. pored ostalog piše:

---

736 Istup Vasi-bega preuzet iz M. Hadžijahić, CD, str. 173 - 174. kojeg je on uzeo iz Hrvatski dnevnik 7. lipnja 1911.

737 O tome je Alija Isaković priredio knjigu pod naslovom: O "nacionaliziranju" muslimana, Globus, Zagreb, 1990. Upućujem čitaoca na istu.

738 Iz citata Šerifa Arnautovića M. Hadžijahić, CD, str.250 i H. Ćišić, CD, str.105.

739 Husaga Ćišić, CD, str.107.

..."Znate valjda da ima napisano, štampano djelo vrlo uglednog bosanskog franjevca fra Ante Kneževića koji je prije 60 - 70 godina vrlo odrešito protestirao što su se pojedini bosanski katolici počeli nazivati Hrvatima, jer oni nisu Hrvati, nego Bosanci i da se kao Bosanci imadu mnogo većim slavama ponositi nego kad bi bili Hrvati..."[740]

Boreći se protiv **poricanja** narodnog identiteta Bošnjacima muslimanima on dalje piše:

"Zamjerate mi što sam rekao da su muslimanske prilike, običaji, način života sasvim drugačiji od onih zemalja (misli na Srbiju i Hrvatsku) s kojima bi se imali sjediniti i velite da to može povjerovati kakav Mađar ili Nijemac, ali vi ne, pa ne ni muslimani. Ja vam velim da ipak jeste velika razlika i da i onaj krajnji musliman znade da je tako, jer tako jest. To znadu Mađari i Nijemci, to znate i vi skupa, ama nećete da priznate, nego hoćete da silom protiv faktičkom stanju stvari stvorite krivo vjerovanje, onako kako vama konvenira. Dosta je mala šetnja kroz naše šeher Sarajevo i kroz bijeli Zagreb ili kroz Stolac i Petrinju, pa da se na svakom koraku očigledno vidi velika razlika, prilika i običaja i načina života i svega drugog. Ko je slijep toga ne vidi, a ja nijesam liječnik da liječim."[741]

Kad je već tačno da je izvjestan (ne zna se koliki) broj Bošnjana prešao u katolike, odnosno pravoslavce, nadam se da je sada jasno gdje su Bošnjani katolici i pravoslavci.

Zašto franjevci šute? Što ne kažu oni koliko su Bošnjana pokatoličili? Zašto šute o Bošnjanima - Bošnjacima katolicima. Razumije se oni po nečijoj naredbi šute o katolicima Bošnjacima da bi se umjesto imena katolik Bošnjak ugnijezdilo ime katolik Hrvat usred Bosne i Hercegovine. Mislimo na skorašnje franjevačke prvake u zadnjih 120 godina. A svi raniji franjevački prvaci možda, zaključno sa fra Franjom Jukićem su sa ponosom pisali da su Bošnjaci katolici naravno!

Je li to neko đavolsko lice nekud odnijelo Bošnjane katolike i Bošnjane pravoslavce, pa umjesto njih s neba spustilo bosanskohercegovačke Hrvate i bosanskohercegovačke Srbe? Razmislimo i ovdje kolika je moć propagande i indoktrinacije.

Trebat će još istraživati otkud genocidno ponašanje dijelova Jevreja u Izraelu, Srba i Hrvata jednih prema drugima i oba prema Bošnjacima.

---

[740] Citat preuzet od M. Hadžijahić, CD1, str. 249.

[741] M. Hadžijahić, CD, str. 250. Upućujem čitaoca na ovu njegovu stranicu jer ima dokaz da su se srpski i hrvatski nacionalisti dogovarali u hotelu Evropi u Sarajevu još prije 1911. na štetu Bošnjaka. Slično kasnijem sporazumu Cvetković - Maček 1939. i Milošević - Tuđman u Karađorđevu 1992.

PRILOG ETNOGENEZI BOŠNJAKA SANDŽAKA

Područja današnjeg Sandžaka, kao i Bosne i Hercegovine, bila su izuzetno značajan geopolitički i strategijski prostor, zbog kojeg su se tokom historije, sukobljavali Carigrad i Rim, Vizantija i Franačka država. Ovdje su se desili susreti i dodiri svjetskih religija; pravoslavlja i katoličanstva, manihejstva i pravoslavlja; katoličanstva i manihejstva, odnosno manihejske Crkve bosanskih krstjana. Kasnije, sukobi između pravoslavlja i islama, te katoličanstva i islama. Zato, za objektivno naučno elaboriranje historije Bošnjaka, prostora Sandžaka isto kao i Bosne i Hercegovine, nužne su, pored historijsko-logičke, procesualne, tečevinske i druge, naročito, genetička i etnogenetička metoda.

Ovdje ćemo učiniti pokušaj da podemo historijskim slijedom glavnih čvorišnih tačaka. Napraviti presjek društveno-političkih i, u vezi s njima, religijskih procesa, što su se tu događali.

Slično, kao što se kod rješavanja jednačina u matematici polazi od poznatih vrijednosti, da bi se odredile nepoznate, tako ćemo i ovdje poći po principu od poznatog ka nepoznatom.

Poznate su činjenice da su slavenska plemena naselila područje današnjeg Sandžaka, da je vjerovatno došlo do simbioze njih i Ilira, te da je došlo do saveza tih, u borbi protiv Vizantije i Bugara i do stvaranja države Raške, koja je jako egzistirala sve do 1282.g.

Kad je riječ o Sandžaku, a slično i o Bosni i Hercegovini, srpski nacionalisti imaju priču koju su u zadnjih 190 god. naučili napamet: "Tu je temelj i kolevka srpske države Raške, tu je bila dinastija Nemanjića, tu su brojni manastiri i tu sumnji nema mesta, Sandžak, a onda dodaju kao i Bosna i Hercegovina su srpske zemlje".[742]

Ovo nas ozbiljno prisiljava, da radi javnosti na Balkanu i u Evropi moramo odgovoriti na pitanja: na čijoj zemlji mi zapravo živimo? Ko su i kako su postali Bošnjaci Sandžaka, jesu li oni i Bošnjaci iz Bosne i Hercegovine i po svojoj etnogenezi isti narod?

Na pitanje prošlosti područja današnjeg Sandžaka se ne može odgovoriti ako se ne prouči period bar 480 god. prije dolaska Osmanlija, bez pravih saznanja o manihejskoj vjeri na ovim prostorima što se je pokušalo objasniti kad smo pisali o Bosni i Humu.

Dualisti su toliko ojačali da je 1167. god. održan Prvi sabor svih dualista Azije i Evrope u francuskom gradu Sen Feliks de Karaman na kojem je njihov papa Niketa iz Carigrada zastupao pet balkanskih i sedam maloazijskih dualističkih crkava.[743]

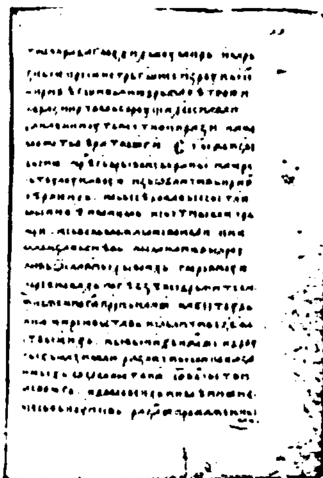
742 Isto, str. 691-715.

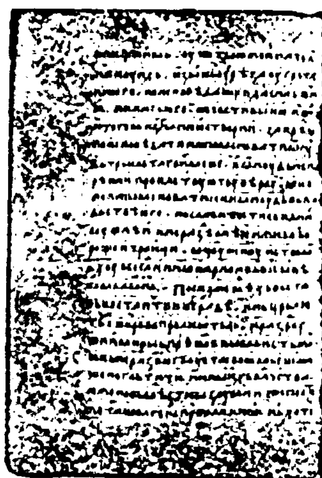
743 J. Šidak, CD, str. 40, 42, 51, 216, 276 i 365.

Iz *žitija* Stevana Nemanje se vidi da je na ovim prostorima, stanovništvo primilo hrišćansku i manihejsku vjeru u vremenu od sredine VIII do kraja X stoljeća, vjerovatno prije stvaranja država: Raške i Duklje kad su bili pod vlasti Vizantije, a manihejsku krajem X stoljeća. Postojale su, dakle na Balkanu dvije vjere, pomiješane u narodu, bez bilo kakvih vjerskih granica. Uoči učvršćivanja Nemanje na vlast, pored kmetova i slobodnih seljaka i brojna vlastela je već odavno primila manihejsko bogumilsko (u Raškoj su bogumile zvali babuni) učenje. Nemanja je kako piše u njegovom žitiju oko 1170. god. primio pravoslavnu vjeru. U svemu je kopirao vizantijske (grčke) vladare. Oko 1183. god. poveo je žestok rat protiv mjesnog, autohtonog, bogumilskog stanovništva. Protiv, kako je on u govoru na saboru u Rasu rekao: "mrske jeresi **odavno ukorijenjene na ovim prostorima**", to su prostori današnjeg Sandžaka. Da to je tačno osim srpskih i prema bugarskim i makedonskim izvorima dualistička vjera bila je odavno ukorijenjena tu, pa i šire na Balkanu preko dvjesta godina prije Nemanje i nastanka države Raške. Mada su brojni autori tu činjenicu neopravdano neprestano potcjenjivali i svodili je na stupanj jereze. Prema navedenom žitiju postupak kažnjavanja na samom saboru bio je rigorozan: žigosanjem obraza - lica usijanim željezom, prorezivanjem vrata ispod donje vilice i vađenjem jezika ispod brade, te vađenjem očiju. Takve krvave i unakažene **naše pretke** su vodali njegovi tjelohranitelji s jednog na drugi kraj sabora, te takvim strašnim izgledom plašili narod da bi se odrekao i klonio babunske bogumilske dualističke vjere.[744]

ŽITIJE STEVANA NEMANJE

DIO TEKSTA *ŽIVOT STEFANA NEMANJE* OD STEFANA PRVOVJENČANOG (glava VI), U KOJEM SE OPISUJE PROGON BOGUMILA.
Pariz, Nacionalna biblioteka.
Prijevod teksta:
»... on izobliči bezboštvo njihovo, i jedne popali, druge raznim kaznama kazni, treće progna iz države svoje a domove njihove, i sve imanje sakupiv, razda prokaženim i ubogim. Učitelju i načelniku njihov jezik ureza u grlu njegovu, što ne ispoveda Hrista sina božjeg, a knjige njihove nečastivi spali, i izagna ga, zapretiv da ispovedaju i pominju po svim stranama prokleto ime. I na sve strane iskoreni tu prokletu veru...«

Izvor: Enciklopedija Jugoslavije, Ibidem str. 31.

744 Pokušajte pročitati prvi stupac, tj. izvoda iz žitija

Ovaj dio teksta glave VI iz biografije Stevana Nemanje koju je napisao njegov sin Stevan Prvovenčani (1196. - 1228.) pokazuje samo neke od drastičnih postupaka u državi Raškoj prema bogumilima.

I pored primjene navedenih najdrastičnijih mjera i progona prema njima, Nemanja nije uništio bogumilsko (babunsko) stanovništvo. Oni su nastavili rad tajno, postali su tzv. kripto-bogumili, tajni vjernici vjere bogumilske za oko stotinu narednih godina.

Nakon tako genocidnog odnosa, mnogi bogumili su prebjegli kod manihejaca- - krstjana u Bosnu.

Od onih koji nisu prebjegli u Bosnu mogli su u Raškoj radi opstanka prividno prihvatiti pravoslavnu vjeru, a mnogi su se pritajili i djelovali potajno (kriptobogumili). To je za njih bilo izvodljivo jer oni nisu pravili crkve nego su se bogu dobra molili u svojim kućama i na svakom mjestu gdje bi se zadesili.

Kada je država Raška ojačala, državni aparat, a i broj vlastele se umnožio, Nemanjićima, stalno povećavanom državnom aparatu i sveštenstvu postalo je tijesno u gradu Rasu i okolici (okolica današnjeg Novog Pazara).

S obzirom da je Rastislav - Rastko Nemanjić (1175.-1235.) najmlađi sin Stefana Nemanje učio bogosloviju na poluotoku Halkidiku u mjestu Hagion Oros (Sveta Gora) u manastiru Hilandar u Grčkoj, dakle sveti Sava, imao je priliku da više puta putuje preko Kosova i Makedonije za Grčku i nazad, te da upozna ta prostranstva. Predložio je da se cjelokupni državni aparat Nemanjića, vlastela i sveštenstvo, pa i njihovi sebri (sluge - kmetovi) presele na Kosovo.

Nakon stotinu godina svoje vladavine dinastija Nemanjića je odselila iz okolice današnjeg Novog Pazara i sa njima veliki dio pravoslavnog stanovništva današnjeg Sandžaka na Kosovo. Dinastija je imala ambicije da im prijestolnica što prije bude Solun. Zato od vremena Časlava nikad nisu ni pokušali ići prema Bosni, osim jednog kratkog Dušanovog prodora 1350.g. **Eto područje današnjeg Sandžaka pravoslavci su sami napustili.** Ideju je započeo realizirati kralj Milutin 1282. god. kad su Nemanjići-dinastija Nemanjića, te cijela državna i crkvena kamarila odselili u Prizren. A pravoslavno stanovništvo se naselilo širom Kosova i Metohije što dokazuju brojne crkve i manastiri sagrađeni od tada nadalje. U Prizrenu je Dušan 1331.g. krunisan za kralja i sagradio Dušanov grad čije zidine i danas postoje. Odlaskom iz Raške postepeno se gubi ime države Raške, a nastaje ime Srbija i Srbi.

Iz Prizrena su Nemanjići odselili u Skopje, gdje se Dušan 16.04.1346. krunisao za cara, gdje je umro 1355. godine.[745]

745 Leksikon JLZ 1974. Zagreb, str. 237 i brojna literatura SANU

Dakle, Nemanjići sa cijelim navedenim slojem državnih i crkvenih velikodostojnika su sami napustili okolicu današnjega Novog Pazara. Niko ih nije otjerao. Pošto su bili veliki progonitelji babuna (bogumila) u Raškoj, počeli su ih proganjati sad po Kosovu i Makedoniji to su dosta prikrivenih bogumila iz Kosova i Makedonije zbog straha od Nemanjića i njihovog državnog aparata da ne budu otkriveni, krišom krenuli za Bosnu, kod svoje braće po vjeri krstjana, ali kad su naišli na ostavljene kuće i imanja u oblasti današnjeg Sandžaka odlučili su da se tu nasele dok ih neko ne potjera. Tu su se našli i sa onim dualistima koji su odavno tu živjeli, a vjeru dualističku prikrivali. Tako je prevagu na tom prostoru dobila dualistička vjera, pa će oni svi skupa najvjerovatnije biti preci matice današnjih Bošnjaka - muslimana Sandžaka i mnogih mjesta po Srbiji iz kojih su muslimani genocidnim metodama istjerani poslije odlaska Turaka, a naročito od 1862.g. pa nadalje.

Došlo je do neplanirane zamjene teritorija.

Pripadnici bogumilske vjere su od 1282. god. dobili pravu slobodu svojeg vjeroispovijedanja. Od tada su naši preci na prostoru današnjeg Sandžaka zauvijek dobili brojčanu prevagu. Veze bogumila iz današnjeg Sandžaka i istovjernih krstjana Crkve bosanske u Bosni bile su na visokom nivou. Dolazili su na visoko učilište manihejske Crkve bosanske na školovanje, kao što su dolazili i patareni iz Sjeverne Italije.

Napuštena područja današnjeg Sandžaka se nakon 1282.g. dalje u srpskim izvorima gotovo i ne spominju.[746] Crkve i manastiri nisu radili, jer nije bilo pravoslavaca, a oko njih svakojaki korov, zapuštenost i propadanje.

U ta napuštena i ispražnjena područja današnjeg Sandžaka broj pripadnika bogumilske vjere od 1282. stalno se povećavao prilivom izbjeglica sa Kosova, iz Metohije i Makedonije, koji su bježali od terora što su ga nad njima činile vlasti Nemanjića. To se jasno vidi iz Dušanovog zakonika u kojem su predviđene rigorozne kazne za bogumile (babune).[747]

Dolje fotokopiranu stranicu Dušanovog zakonika po prizrenskom rukopisu do sada nisam uspio doslovno prevesti, ali sam zato našao po struškom rukopisu čl. 42 koji glasi:

"I ko reče babunsku reč (znači bogumilsku, pojasnio H.Z.), ako bude vlastelin da plati 100 perpera, ako li bude sebar da plati 12 perpera i da se bije štapovima".[748]

---

[746] Dr. Ejub Mušović, Etnički proces i ... Novog Pazara, Beograd,1979., str. 11.

[747] Vidi stranicu iz Dušanovog zakonika i J. Šidak, CD, str. 62.

[748] ZAKONIK cara Stefana Dušana struški i atonski rukopis, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1975.g., str. 107 i 182.

Stranica iz *Dušanova zakonika* po prizrenskom rukopisu, s odlomkom o kaznama za bogumile

Izvor: Enciklopedija Leksikografskog zavoda Zagreb, MCMLV, str. 532

Po atonskom rukopisu čl. 86 glasi isto kao navedeni čl. 42 po struškom.[749] Poznato je da su u Raškoj i kasnije u Srbiji bogumile nazivali babuni smatrajući da su došli iz Makedonije ispod planine Babune.

Stevan Prvovenčani (1196.-1228.), prvi kralj Raške sin Stevana Nemanje, napisao je biografiju svoga oca, čiji smo dio fotokopije maloprije priložili. U njoj je opisao i Nemanjin odnos prema babunima (bogumilima), kako ih je drastičnim mjerama protjerao iz države Raške. Međutim ova stranica iz Dušanovog zakonika i navedeni član o kaznama za bogumile dokazuju da bogumilstvo nije bilo iskorijenjeno ni za cara Dušana, preko 120 godina kasnije. Zakonik je izdan 1349.g. a kako se Dušanovo carstvo ubrzo raspalo (1355. g.) znači da bogumili ni u Raškoj nisu nikad bili uništeni nego vjerovatno znatno prorijeđeni i prema situacijama bivali pritajeni.

[749] Isto

Prema filološkoj analizi Irene Grickat Divoševo jevanđelje koje je nađeno 1960.g. u manastirskoj crkvi sv. Nikole u mjestu Podvrh iznad Đalovića klisure iznad izvorišta rijeke Bistrice kod Bijelog Polja u Sandžaku, potiče iz prve polovine XIV st. Ono je original Bosansko i od svih *bosančicom* napisanih rukopisa je najljepše napisano. Pisano je za liturgijsku upotrebu.[750]

Nakon raspada Dušanovog carstva bogumili su po Raškoj dobili veće slobode i bolje uslove za svoje djelovanje. Kako su krstjani u Bosni i Hercegovini i u današnjem Sandžaku od Tvrtkovog vremena bili sjedinjeni u državi Bosni, oni su nestankom Crkve bosanske i padom države Bosne po dolasku Osmanlija postepeno prelazili na islam. Vjerovatno je da su i većina bogumila u čitavoj Srbiji po dolasku Osmanlija takođe prešli na islam. Tako je u mnogim gradovima u Srbiji za vrijeme Osmanlija bilo muslimana: Beogradu, Smederevu, Užicu, Nišu, Kuršumliji, Vranju, Šabcu, Valjevu i dr. U navedena mjesta tokom Osmanskog perioda naročito od poraza Osmanlija kod Beča 1683.g. iz područja od Pešte do Save posebno iz Slavonije doselio se veliki broj izbjeglica i nastavio u njima živjeti sve do odlaska Turaka i drastičnih progona 1862.g. Najveći broj tih muslimana je prebjegao iz Srbije u Bosnu i današnji Sandžak, a mnogi od njih su prebjegli u Tursku.

Može se iz cijele situacije sa sigurnošću tvrditi da su većina stanovništva od 1282. god. na prostoru današnjeg Sandžaka isto kao i u Bosni bili dualističke vjere, samo su iz sigurnosnih razloga imali različita imena. U Bosni su se zvali krstjani, a u današnjem Sandžaku babuni.

Kad je zaprijetila opasnost od Turaka, dinastija na čije čelo je došao Dušanov sin Uroš bježi 1371.g. iz Skoplja u Kruševac. Naslijedio ga je u Istočnoj Srbiji knez Lazar, zet dinastije Nemanjića, a Zapadna Srbija od Gornjeg Milanovca i planine Rudnik preko današnjeg Sandžaka do današnjeg Herceg-Novog (posjedi Nikole Altomanovića i Balšića) došli su pod upravu bosanskog kralja Tvrtka I.[751]

Nakon smrti cara Uroša, područja današnjeg Sandžaka, pošto je bio izazvan od Nikole Altomanovića, 1373. god. zauzeo je bosanski vladar Tvrtko I koji se 1377. god. krunisao u manastiru Miloševo kod Prijepolja za kralja Bosne, Raške i Zapadnih strana (dijelova Hrvatske i Dalmacije).

A od krunisanja u Mileševu 1377.g. vjerovatno cijelo područje današnjeg Sandžaka dolazi u sastav države Bosne. Dakle to stanovništvo koje nije nikad bilo pravoslavno, za vladavine bosanskog kralja Tvrtka I po osnovu dualističke vjere samo se je identificiralo sa Bošnjanima i ono je početak

[750] Irena Grickat, Divoševo jevanđelje, Filološka analiza. Južnoslovenski filolog, XXV 1961 - 62, str. 227-293, preuzeto od J. Šidak, CD, str. 333.

[751] M. Bojić, CD, str. 28, zatim dr. Boris Nilević koautor u BiH od nastarijih vremena ..., str. 43; Muvekit, Povijest Bosne I, str. 23.

nastajanja predaka današnjih Bošnjaka muslimana u Sandžaku. Nastaje još čvršće povezivanje maniheja u cijeloj državi Bosni. Razumije se da je život u istoj državi i u istoj vjeri donio radost i sreću kako Bošnjanima iz Bosne tako i Bošnjanima u nastajanju i dobrovoljnoj asimilaciji u današnjem Sandžaku. To je početak definitivnog ispunjenja davnašnjih želja za identifikacijom, pošto im je ista vjera da im bude isto i ime pripadnika države Bosne Bošnjani. Mada je to u početku značilo pripadnost državi Bosni. Vremenom je to bez ikakve propagande narod prihvatio, te je stanovništvo manihejske vjere današnjeg Sandžaka sebe zvalo Bošnjani, kasnije Bošnjaci. Tako se osjećaju i danas, jer je došlo vremenom do čvrste simbioze. Samo za vrijeme teških pritisaka od 1918. god. Bošnjaci u Sandžaku su tajili bošnjačko ime.

Poslije Tvrtkove smrti postepeno se počela raspadati i slabiti država Bosna. Na nju su uvijek pretenzije imali Ugari i Mlečani. Izgovor im je u svim planiranim ratovima bio uništavanje ili pokatoličavanje pripadnika manihejske Crkve bosanske.

Osmanlije su dio današnjeg Sandžaka zatekli u sastavu države Bosne. Većina stanovništva je pripadala Crkvi bosanskoj, zbog čega je 1463. god. ušlo u sastav Bosanskog Sandžaka, a 1580. god. u sastav Bosanskog ejaleta i to sva područja do Kosovske Mitrovice.[752] Doskorašnji pripadnici manihejske vjere svih područja današnjeg Sandžaka, Bosne i Hercegovine nastavili su život u istoj političkoj zajednici. Zajedno su proživjeli procese prelaska na islam i nastavili život po uputama Kur'ana časnog. Nema niti jednog razloga da bi se nešto drugačije dešavalo u drugim dijelovima Bosne u odnosu na dio Bosne, koji se kasnije nazvao Novopazarski sandžak. Geopolitički posmatrano to su ustvari tri regije Bosanskog ejaleta: Sandžak, Bosna i Hercegovina. Važno je istaći da se je tokom Osmanskog perioda desilo nekoliko seoba Srba iz današnjeg Sandžaka:

Prva je ona pod vođstvom Arsenija Čarnojevića 1690.g., koja je zapravo bila seoba Srba s Kosova, ali su joj se od straha od Turaka priključili i Srbi iz današnjeg Sandžaka. Dio je odselio tada, a dio kasnije nakon što se tom seobom bila dosta ispraznila Šumadija iselili su se u Šumadiju.[753]

U napuštena područja današnjeg Sandžaka u više navrata doseljavali su se Bošnjaci iz BiH, kako je već navedeno naročito: 1683., 1878., 1884., 1908. itd.

Druga je stvar možemo li mi tražiti pravdu u sadašnjoj situaciji da se Sandžak vrati u sastav Bosne. Ali mi moramo izraziti svoje zaprepašćenje kad čujemo, čak i brojne Bošnjake da se slažu da su granice između Bosne i

[752] Vidi karte Bosanskog sandžaka i Bosanskog pašaluka

[753] Dr. Petar Vlahović, Postanak i razvoj srpske nacije, Beograd, 1979., str. 95.

Hercegovine i Sandžaka pravilne, koji neće da vide da je Sandžak dio Bosne voljom Austrougarske i Osmanskog carstva bez volje naroda otrgnut 1877. god. i Prvim balkanskim ratom 1912. god. okupiran i podjeljen od strane Srbije i Crne Gore koje stanje je ostalo do danas.

Razumije se da smo svjesni toga da je danas teško sačuvati Bosnu i Hercegovinu u avnojevskim granicama, a kamoli vidjeti Sandžak u granicama bosanskog pašaluka. Ali se zato da je Sandžak od 1373. i 1377. do 1877. bio dio Bosne mora znati. Posebno se mora znati da se današnji Bošnjaci Sandžaka pored autohtonih sastoje još od velikog broja Bošnjaka iz Bosne i Hercegovine koji su dobježali 1878., 1882. i 1908. godine.

U ovom radu nije bilo riječi o onome što nije sporno, jer je **očigledno**, da među Bošnjacima postoji jedan dio **konvertita**, koji su iz pravoslavaca i katolika (a ne iz Srba i Hrvata ili Crnogoraca) iz raznih razloga prešli na islam. I baš to su velikosrpski, velikohrvatski i crnogorski nacionalisti apsolutizirali. Ali više od dvije trećine Bošnjaka muslimana istočno i zapadno od Drine su **simbioza** Južnih Slavena i Ilira. U datim historijskim uslovima su iz manihejske vjere postepeno prešli na islam. A to znači kao cjelina niti smo Turci niti poturice, nego originalan narod Bošnjaci sa vlastitim jezikom, običajima, kulturom, mentalitetom itd., koji živi na vlastitoj zemlji. Svoji na svome.

Isto tako su etničke grupe: **Pomaci** - muslimani u Bugarskoj, **Torbeši** u Makedoniji i **Goranci** na Kosovu gotovo sigurno od kompaktnih slavenskih plemena bogumilske vjere. Kao što su brojna bogumilska plemena u Crnoj Gori, kao i na područjima opština Plava i Gusinja iz bogumilstva prešla na islam. Dakle stanovništvo Plava i Gusinja vjerovatno od 1282. god., a posebno živjeći od početka Osmanskog perioda pokraj Bosanskog ejaleta identifikovali se sa Bošnjacima Sandžaka, Bosne i Hercegovine i osjećaju se Bošnjacima. Sve navedene skupine su znači iz Slavena mnogobožaca prešli u dualiste--bogumile ili krstjane, a onda iz njih na islam.

Dakle, Bošnjaci muslimani Sandžaka, Bosne i Hercegovine i šire su jedan narod simbioza Ilira i Južnih Slavena, koji se razvio u procesima međusobne asimilacije i identifikacije i živi pošteno preko 1000 godina na vlastitoj zemlji. Tokom cijele historije kao maniheji herojski su se borili protiv zla. Borbu protiv zla nastavili su i kasnije kao muslimani. Imamo časnu historiju, poštenje, ponos, čast i dostojanstvo. Ove vrijednosti ćemo sigurno još bolje razvijati u budućnosti.

To su oni kako piše akademik Krleža:[754] "...Koji nisu htjeli da se pokrste koji nisu htjeli da se podrede organiziranom nasilju feudalnih baruna (plemića), ni rimskih ni bizantskih biskupa... koji nisu klonuli pred Bizantom ni pred Rimom, ni pred ugarskim ni pred srpskim kraljevima, da bi na kraju (kad su nastupile neizbježne okolnosti-dodao H.Z.) klonuli u islamu".[755]

To su dakle, preci većine muslimana na Balkanu.

Pravoslavne i katoličke crkvene vlasti, a onda i vlasti njihovih država nastojale su sakriti ili jako zakomplicirati postojanje treće vjere dualističke.

Dakle, dok je bilo manihejstva dotle je bilo nezavisnosti i u državnom i u duhovnom pogledu, a od njegovog sloma nestalo je istih. Jer katolici su od početka zavisili od Rima, a pravoslavci od Carigrada. Krstjani Crkve bosanske od države Bosne ni od koga. Propašću države Bosne 1463.g. nestala je manihejska Crkva bosanska, a njeni vjernici postepeno prešli u islam.

Treba ponoviti da su područja Novopazarskog sandžaka od 1373. god. do 1877. god. kontinuirano bila u sastavu Bosne, te je bjelodano, jasno da se to stanovništvo normalno osjeća Bošnjacima. Doduše pod uticajem više od 100 godina velikosrpske pa i velikocrnogorske propagande većina pravoslavaca su se ovdje opredjelili za srpsku odnosno crnogorsku nacionalnost. S obzirom da je današnji Sandžak bio integralni dio Bosne od 1373. - 1878.g., procesi posrbljivanja Bošnjaka od 1862.g. nadalje od strane aktivista velikosrpske propagande i indoktrinacije vršeni su na isti način kao i u ostalom dijelu BiH. Bošnjaci muslimani su bili uveliko poharani tako da se veliki broj pisao u Srbe ili u Crnogorce. Agresija na Bosnu i Hercegovinu ih je osvijestila pa su se vratili svojoj bošnjačkoj naciji.

Od kada je počelo da slabi Osmanlijsko carstvo, zbog osvajačkih pretenzija na ove prostore velikosrpski, velikohrvatski i crnogorski nacionalisti su Bošnjake muslimane žestoko satanizirali dali su nam dva samo djelimično tačna imena i to:

- Ili da smo potomci Turaka, time hoće da kažu da smo uljezi koji živimo na "srpskoj, odnosno hrvatskoj, odnosno crnogorskoj zemlji",
- Ili da smo **poturice**, a po njihovoj i Njegoševoj propagandi poturica gori od Turčina, pa nas i kao takve po njihovom treba uništiti i protjerati sa "njihove zemlje", koja im je navodno oduzeta dolaskom Osmanlija. Pri čemu često nailaze na razumijevanje u svijetu, pogotovo kod njihovih naroda, jer propaganda je moćno sredstvo.

---

[754] Za života velikog M. Krleže u nauci za dualiste u Bosni i na Balkanu je bio opće prihvaćen naziv bogumili, međutim moja istraživanja su pokazala da je taj naziv bio opravdan u Makedoniji i Bugarskoj, u Srbiji se koristio nekad babuni, nekad bogumili, a u Bosni se koristio isključivo naziv krstjani. Ne može se reći bogumilska vjera jer "Bogumil" nije bio vjerovjesnik. Vjerovjesnik dualističke religije je Manihej. "Bogumil" je bio odličan manihejac. U Bosni se radi o manihejskoj vjeri, Crkvi bosanskoj.

[755] Ak. Miroslav Krleža, CD, str. 3.

Nosilac i jedan od najvećih zagovarača takve veliko srpske teorije bio je Jovan Cvijić (1865.-1927.). Bio je profesor univerziteta i predsjednik SANU.

"Zbog perfektnog poznavanja francuskog i njemačkog jezika, on je preko svojih naučnih radova i brojnih predavanja izvršio veliki uticaj na mišljenje jugoslovenskih i evropskih intelektualaca...bio je uzor Vasi Čubriloviću i velikom broju drugih... Njegova je teorija da nisu samo Crnogorci nego i svi balkanski narodi, prije svega bosanski muslimani... prvobitno bili Srbi.

Srbi su prvi došli na Balkan...Dinarski Srbi se prostiru od Sjeverne Hrvatske, preko Bosne i Crne Gore do Skadra, zatim preko stare Srbije (Sandžaka), Kosova do Južne Srbije tj.Makedonije, sve do Bugarske...

Svaki je Srbin prožet ...jasnim mislima: hoće slobodu i samostalnost svih zemalja za koje zna da su bile njegove i da u njima živi "sirotinja raja". Njih treba osloboditi junaštvom i krvlju...za sve to treba srpski narod stalno pripremati."

Njegovo naučavanje su naročito primjenjivali kralj Aleksandar Karađorđević i Nikola Pašić, te kasniji svi velikosrpski nacionalisti.[756]

SANU se neprekidno nekad tajno, nekad javno, ali sigurno kontinuirano držala njegovih "naučnih" stavova.[757]

Nije teško primijetiti da su na njihove "naučne" teorije kasniji nacionalisti višedecenijskom propagandom indoktrinirali gotovo cijeli srpski narod i ne samo srpski.

Njegove teorije su uvijek odbacivali pravi srpski ljevičari, koje je Srbija uvijek imala, koji su držali učenja srpskih časnih socijaldemokrata: Svetozara Markovića, Dimitrija Tucovića, Radovana Dragovića, Petra i Ivana Stambolića, Dragiše Pavlovića i mnogih drugih.

Vrlo je interesantno da se pravoslavno stanovništvo Sandžaka u normalnim okolnostima ponekad takođe osjećalo Bošnjacima pravoslavne vjere. Kasnije su tvrdili: "mi smo Sandžaklije niti smo Srbi niti Crnogorci", što je došlo do izražaja u NOR-u (1941. - 1945.) kada su se hrabro borili u III, IV i V - sandžačkim brigadama od kojih je bila formirana 37. Sandžačka divizija NOVJ.

Zatim svi oni partizanski rukovodioci, narodni predstavnici u AVNOS-u u NOO, Narodnom frontu Sandžaka, AFŽ-u, Narodnoj omladini itd.

Sve navedene brigade, te organi narodne vlasti, društveno-političke organizacije Sandžaka stvoreni su zalagenjem najobrazovanijih ljudi na čelu sa narodnim herojem Rifatom Burdžovićem Tršom. Napredni Bošnjaci, Srbi i Crnogorci htjeli su da Sandžak bude autonomna oblast ili pokrajina. R.B. Tršo je

---

[756] Harun Crnovršanin i Nuro Sadiković, *Sandžak porobljena zemlja*, Zagreb, 2001., str. 321.

[757] Isto, str. 322.

bio nosilac toga projekta, ali su mu protivnici iz Crne Gore zbog toga organizirali zagonetno ubistvo. A nakon 1945.g. kad je uspostavljena Narodna republika Crna Gora, tačnije 27.03. 1945.g. pod pritiskom Milovana Đilasa i Moše Pijade nakon što je još prije dvije godine bio ubijen Tršo ukinuti su svi organi stvoreni u toku četverogodišnje NOB-e na čelu sa AVNOS-om i teritorija podjeljena na srpski i crnogorski dio upravo onako kako su Sandžak 1912.g. okupirale Srbija i Crna Gora u Prvom balkanskom ratu.

Dalji život Bošnjaka Sandžaka u FNRJ i kasnije u SFRJ odvijao se slično kao i život Bošnjaka u BiH, a ponekad pomalo slično kao i život Albanaca na Kosovu, za vrijeme Rankovića na primjer.

Posvetivši pažnju onom školovanom dijelu bosanskohercegovačkih muslimana, a i ono malo što ih je išlo u škole učili ili kod hrvatskih ili kod srpskih učitelja, nastavnika i profesora koji su planski upućeni iz Hrvatske i iz Srbije kao misionari u Bosnu i Hercegovinu, te veći dio onih što su studirali u Zagrebu, Beču ili Pešti indoktrinirani su i nabijeđeni da su Hrvati, a dio onih što su studirali u Beogradu ili Pragu indoktrinirani su u Srbe. Dešavale su se zbog toga brojne glupe situacije. Npr. dva brata iz Banja Luke ili iz nekog drugog grada, jedan studirao ili završio srednju školu u Beogradu i tamo ga indoktrinirali u Srbina islamske vjere, a drugi u Zagrebu i tamo ga indoktrinirali u Hrvata islamske vjere. Njima svakako nije ništa predavano o Bošnjacima, odnosno Bošnjaci su bili satanizirani. Dovedeni su u situaciju da je jedan Srbin, a drugi Hrvat, te da im je sramno reći da je Bošnjak. Najradiji su bili da se to ime nikako ne spominje ili ako se pomene neka to bude u nekom negativnom smislu.

Doseljeni Hrvati nakon 1878. odmah su dobili zaposlenje u administraciji, zdravstvu, školama, trgovini, policiji itd. koji su onda velikim brojem propagandnog materijala i knjiga napuhali svijest kako je u Bosni i Hercegovini od najranijih vremena prisutno katoličanstvo, a ako je katoličanstvo to mu prema tadašnjoj propagandi dođe isto kao i hrvatstvo, te da su i muslimanima preci bili Hrvati i to "cvijeće Hrvata plemstvo je primilo islam". Ta rečenica je bila glavni mamac za prevaru muslimana da se pišu Hrvati islamske vjere. Kako je to bilo moguće? Da, bilo je moguće jer nemojmo zaboraviti ono što smo jako istakli Bošnjaci muslimani su do 1878.g. odnosno gotovo do 1888.g. pisali arapskim pismom, arebicom. Da oko 10 generacija nisu išle u školu te da je usljed toga nastao prekid upoznavanju vlastite historije.

Od navedene euforije koja se prenosila sa generacije na generaciju nisu se mogli snaći ni mnogi sadašnji bošnjački intelektualci i nemajući uvida kako su se osjećale široke bošnjačke mase zaključuju i pišu onako kako navedenim

propagandistima odgovara. Daljnom maštovitom obradom teksta mnogi su pisali tako kao da se oko 1900.-1910. god. navodno muslimani više nisu osjećali Bošnjacima, što se za široke mase ne smije reći.

PERFIDIJE OKO ZATIRANJA IMENA BOŠNJAK SU SE NASTAVILE I TOKOM XX STOLJEĆA

Zatiranje imena Bošnjak i Bošnjaci kontinuirano se nastavlja i u XX stoljeću. Već smo djelimično napisali da je još 1900.g. Lj. Jovanović u "Brankovom kolu" napisao: "O Bosni s početka VII do sredine XII veka".[758]

Polazeći od Ajnhardovih Anala i u njima teksta o Ljudevitu Posavskom o njegovom "bježanju k Srbima" i spajajući taj podatak iz daleke 822. god. proizvoljno sa onim iz **De administrando imperio** Konstantina VII Porfirogenita (kad je između 945. - 950. proputovao pored drugih balkanskih zemalja i Bosnom koja je tada na kratko bila pod vlašću srpskog kneza Časlava Klonimirovića), Lj. Jovanović je konstruirao željenu "osnovu" da je Bosna čak i u IX i X stoljeću - "srpska zemlja". Očigledno da je pošao sa velikosrpskih osvajačkih pozicija i vjerovatno radio državni zadatak br.1. na realizaciji glavnog cilja posrbljivanja Bošnjaka sve tri vjere i BiH. Te njegove pretpostavke uzeli su gotovo svi kasniji srpski historičari kao gotove činjenice i na njih nadodavali nove kako su htjeli.

Posebno su brižno konstruirali teoriju da su prilikom doseljavanja Slavena na Balkansko poluostrvo "Srbi naselili sve teritorije od rijeke Cetine do Bugarske...".[759]

Čime su uspjeli prevariti vlastiti narod u Srbiji, a naročito Bošnjake pravoslavne vjere da su "zaista Srbi"i da je Bosna "srpska zemlja".[760]

U natjecanju velikosrpskih i velikohrvatskih historičara ima čitav sijaset tvrdnji da je Bosna "srpska"odnosno "hrvatska" zemlja. Međutim, do sada nije niko otkrio niti jedan relevantan dokument iz srednjeg vijeka koji bi potvrdio da su u Bosni živjeli Hrvati ili Srbi, te da je ona hrvatska ili srpska zemlja. Nijedan vladar države Bosne počev od Kulina bana do Stepana

---

[758] Ljub. Jovanović, Bosna s početka VII do sredina XII veka, časopis Brankovo kolo, 1900, str. 13-22.

[759] O tome gdje su se Srbi naselili pisano je u puno literature, posebno ima dosta u SANU. Vjerovatno su u upotrebi ponajviše bili radovi Jovana Cvijića, posebno rad: "Raspored balkanskih naroda", Beograd, 1913. Zatim "Geografski i kulturni položaj Srbije" Sarajevo 1914., te "Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje", Beograd, 1966. Vidjeti zbornik radova Etnografskog instituta SANU.
Vidjeti Stojan Novaković, nekolika teža pitanja srpske istorije, SKZ Beograd, 1966, itd, itd, a kritici N. Klaić Sime Ćirković smo napisali u prvom dijelu ove knjige.

[760] Tako piše u cijelom radu navedenog Ljub. Jovanovića. Tako piše u gotovo svim knjigama napisanim na temu doseljavanja Srba. To je temeljna velikosrpska teza od Načeranija do Memoranduma SANU. Tu tezu je pokušao kritizirati Petar Vlahović u CD "Postanak i razvoj srpske nacije", str. 90-93.

Tomaševića nije nikad spomenuo u BiH ni Srbe, ni Hrvate, nego samo Bošnjane. To jasno dokazuje da su te tvrdnje proizvoljne i izmišljene iz osvajačkih pobuda u državnim, velikosrpskim osvajačkim krugovima. Neprekidno su u upotrebi njihove propagande i indoktrinacije.

Naprotiv sačuvan je dovoljan broj relevantnih dokumenata, koje sam u odgovarajućim poglavljima ove knjige naveo naročito u dopisivanjima rimskih papa i ugarskih i drugih vladara još od kraja XI i početka XII stoljeća najviše XV stoljeća. Naročito u poveljama i darovnicama bosanskih vladara od Kulina bana na dalje. Najznačajnije su Stepana II i Tvrtka I Kotromanića, što smo ih naveli u ovoj knjizi. Ponajviše u dokumentima Baselskog koncila (1431 - 1449.). Zatim u brojnim dokumentima od 1443. - 1463. rimskih papa, Ugarskog dvora, Kaločke nadbiskupije, Franjevačke vikarije iz Đakova. Ivana Stojkovića, Tome Tomazinija, Nikole Barbučinija, hercega Stjepana, Stepana Tomaša i krucijalni dokument je pismo Stepana Tomaševića iz 1461. god. papi Piu II u kojem on svoj narod potpuno normalno naziva Bošnjani. Dakle radi se o velikom broju dokumenata iz kojih se nedvojbeno vidi da se narod Bosne stoljećima zove Bošnjani da im je vjera manihejska, da im je jezik bosanski, da imaju svoje bosanske tvrđave i Crkvu bosansku, da su vladari Bosne uvijek Bošnjani, da su se svi ti vladari nazivali bosanskim banovima, odnosno bosanskim kraljevima. Ko ne vjeruje neka se normalno upita kako se zvao narod kojem je Kulin bio ban? Je li on bio ban Hrvata ili Srba ili Bošnjana? Kako se zvao narod kome je primjerice Stepan II Kotromanić bio ban, kako se zvao narod kojem je Tvrtko I bio ban odnosno kralj? Da li smo svjesni štete što tu istinu nismo jasno i precizno naučili u školama? Ako Stepan Tomašević[761] piše papi Piu II **da će se Bošnjani** bolje boriti ako doznaju da će im i papa pomoći onda je jasno da su Turci-Osmanlije u Bosni zatekli 1463. Bošnjane, a ne Srbe i ne Hrvate, i to je gotovo za sva vremena!

Međutim, žestoka propaganda jako velikih razmjera je zatirala tragove istine i umjesto nje naturala neistine koje su odnijele stotine hiljada života. Zar to nije genocid koji traje od 1862. godine!

[761] Ne zna se po čemu svojataju Hrvati bosanskog kralja Stepana Tomaševića. On nije bio Hrvat nego Bošnjanin katolik. Hrvatski nacionalisti nikako ne spominju Bošnjane (Bošnjake) katolike, koji u Bosni i Hercegovini od 1463.g. realno postoje.

Slično njima srpski nacionalisti prisvajaju Mehmed-pašu Sokolovića i stalno ga neosnovano nazivaju Srbinom iako on realno nije bio Srbin nego Bošnjanin možda su njegovi preci tek od oko 1456.g. pravoslavne vjere. I Makarije Sokolović patrijarh Pećke patrijaršije je takođe iz tog istog bošnjanskog plemena Sokolovića kod današnjeg Rudog. On je vjerovatno jedan od najpoznatijih Bošnjana pravoslavne vjere, kao što su i njegovi rođaci Mehmed i Ferhad-paša Sokolović jedni od najpoznatijih Bošnjana islamske vjere. Stalno ih srpski nacionalisti otimaju i ako vrlo dobro znaju da su Bošnjani.

Veoma je žalosno i tužno analizirati period 1875. - 1995. i gledati savremenu stvarnost, sjećati se stotina hiljada nevinih žrtava, potoka prolivene i to najviše nevine krvi **sva tri bosanska bratska naroda** pored ostalog i zbog učenja neistinite povijesti.

Izgleda da su Albanci primijetili - doznali da velikosrpski i velikohrvatski osvajači uklanjaju narodno ime Bošnjak i Bošnjaci, pa su od tada poveli žestoku borbu i uspješno sačuvali svoje narodno - nacionalno ime.

Oni su govorili: "prvo sam Albanac pa odmah zatim musliman, odnosno prvo sam Albanac pa onda katolik ili prvo sam Albanac pa onda pravoslavac." I tako su zaista uspješno sačuvali svoje nacionalno ime Albanac sve tri vjere. Oni nikad neće ni Albaniju ni Kosovo dijeliti onako kako smo mi dopustili da se dijele Bošnjaci-Bosanci i BiH na troje i to za račun Srbije i Hrvatske.

Ni jednoj vjeri ne smeta ime naroda. Šta smeta ako Nijemac kaže: ja sam Nijemac katolik ili Slovenac: ja sam Slovenac katolik. Ili Turčin: ja sam Turčin - musliman ili Iranac: ja sam Iranac - musliman ili ja sam Irac - protestant. Šta je smetalo kad se kazivalo: Ja sam Bošnjak katolik ili ja sam Bošnjak pravoslavac. Zašto franjevac u BiH ne smije kao nekad da kaže ja sam Bošnjak - katolik?

I da ponovimo kako se zvao narod Kulinove i Tvrtkove države odnosno svih vladara Bosne zaključno sa Stepanom Tomaševićem?

- Stećci na kojima su napisi ispisani *bosančicom* i oni drugi glavni su dokaz identiteta Bošnjana - Bošnjaka;

- U gotovo cijelom srednjovjekovnom razdoblju, posebno od vremena Kulina bana u Dubrovniku su se prodavali brojni proizvodi koji su nosili naziv bosanski;

- Što se tiče pisanih dokumenata ime Bošnjanin spominje se prvi put u tituli vizantijskog cara Manojla I Komnena 1166. god. Ili prema sigurnoj upotrebi toga imena od strane N. Klaić izgleda da je ono vjerovatno u živoj upotrebi još od nastanka države Bosne, tj. od kraja VIII i početka IX stoljeća. Od tog vremena u pisanim spomenicima, a zasigurno i u nepisanim u svijest naroda ono postoji do druge polovice ili čak do kraja XIX stoljeća sve dok ga nisu svjesnim planiranim višegodišnjim akcijama velikosrpskih i velikohrvatskih nacionalista satanizirali i na kraju gotovo potpuno potisnuli u zaborav, tako što je bilo izostavljeno u svim udžbenicima i u službenoj upotrebi za vrijeme KSHS i NDH pa i SFRJ;

- Ono što je značilo ime Srbin u Srbiji, Hrvat u Hrvatskoj, Slovenac u Sloveniji, Nijemac u Njemačkoj, Grk u Grčkoj tako isto značenje preko 1200 godina imalo je ime Bošnjanin, odnosno Bošnjak u Bosni. Od dolaska

Osmanlija nadalje ime Bošnjak nije imalo potrebe da nestane ili da se mijenja to je bio narod sa tri vjere: muslimanske, katoličke i pravoslavne. Krajem XIX stoljeća ono se najprije reduciralo samo na Bošnjake muslimane, sa snažnim akcijama da ga i oni napuste i da se posrbe i pohrvate.

Velikosrpski i velikohrvatski nacionalisti su nažalost uspjeli indoktrinirati katolike i pravoslavce u Bosni i Hercegovini da im preci nisu bili Bošnjani (Bošnjaci).

Negiraju brojne historijske izvore, jer su nasjeli na osvajačku propagandu iz Beograda i iz Srbije, te na onu iz Zagreba i iz Hrvatske kako bi mogli Bosnu i Hercegovinu oni proglasiti srpskom, a ovi drugi hrvatskom zemljom. Velikosrpski osvajači su htjeli osvajanjem i priključenjem Bosne i Hercegovine Srbiji napraviti Veliku Srbiju i uz priključenje Crne Gore, Kosova i Makedonije postati najjača sila na Balkanu, a onda pokoriti Hrvatsku, Sloveniju, Albaniju i dr. S druge strane velikohrvatski osvajači i nacionalisti su htjeli osvajanjem ili na druge načine priključiti Bosnu i Hercegovinu Hrvatskoj i tako ona postati najjača sila na Balkanu. Što su nakratko bili postigli stvaranjem tzv. NDH (1941. do 1945.) Podsjećam da je današnji Sandžak bio u sastavu Bosne.

Rekosmo da su nosioci propagande za uklanjanje imena Bošnjak izostavljali čak i negirali historijske izvore koji govore da su Bošnjani (Bošnjaci) preci svih katolika i pravoslavaca jednako kao i muslimana u Bosni i Hercegovini. Osim onih Hrvata koji su se (1878.-1914.) doselili iz Hrvatske, odnosno onih Srba koji su iz Srbije slati da rade za interese Srbije; špijuni, popovi, učitelji, nastavnici, trgovci itd. od (1918.-1990.) doselili iz Srbije koji su za potrebe osvajača u Bosni i Hercegovini obavljali razne kolonizatorske poslove. Gotovo svi učitelji i nastavnici širom Bosne i Hercegovine od 1860.g. dolazili su iz Srbije i Crne Gore koji su prethodno bili indokrinirani od službe državne bezbjednosti i Srpske pravoslavne crkve, a onda planski upućeni. Već smo naveli dovoljno historijskih izvora koji nedvosmisleno dokazuju da su preci današnjih bosanskohercegovačkih pravoslavaca i bosanskohercegovačkih katolika isto kao i bosanskohercegovačkih muslimana Bošnjani (Bošnjaci).

Sjetimo se da su Osmanlije tokom osvajanja Bosne i Hercegovine (1414.- -1463.) zatekli samo jedan narod **Bošnjane**.

Vidjet ćemo kako će djelovati ovaj istiniti kopernikanski obrt, tj. sve ovo argumentirano u ovoj knjizi.

Kako hrvatski nacionalisti tumače etnogenezu bosanskohercegovačkih Hrvata i njihovu nacionalnost

Prešućujući gotovo sve činjenice i argumente navedene u ovoj knjizi: malu priču započinju nikad dokazanim tvrdnjama da je Bosna i Hercegovina hrvatska zemlja. Ne osvrću se uopće na istine do kojih su došli borci za istinu, recimo Nada Klaić, Miroslav Krleža, Tomo Vukčić i sl. Evo jednog od mnogo primjera: "Mi znamo da među hrvatske zemlje ide i Bosna"...[762] Po čemu znamo? Po kojem osnovu da Bosna ide među hrvatske zemlje? Rečenica očito potiče iz osvajačko propagandističke literature.

Uzećemo jednu od misli Franje Tuđmana: "Hrvatska je polagala pravo na Bosnu i Hercegovinu na temelju povijesnog zajedništva i geopolitičke cjeline, a Srbija na temelju prirodnog prava jer je srpsko, pravoslavno pučanstvo stalnom ekspanzijom razmjerno brojnije (oko 44%) od hrvatskog, katoličkog (oko 23%)". Navedena Tuđmanova misao otpada jer ju je u potpunosti oborila N. Klaić, a obje obaram ja time što sam dokazao da su i bh. Srbi i bh. Hrvati potomci Bošnjana (Bošnjaka).

Najgore je što kod etnogeneze bosanskohercegovačkih Hrvata brzo prelaze na, rekao bih, zloupotrebu katoličke vjere. Kad govore o bosanskohercegovačkim katolicima odmah ih identificiraju sa Hrvatima prema propagandnoj paroli: "katolička vjera jednako hrvatska vjera jednako Hrvat." To rade po ugledu na srpske nacionaliste: "pravoslavna vera jednako srpska vera, a ko je srpske vere taj je Srbin"

Navedenim parolama varaju svoj i ostale narode.

Međutim više je nego očigledno i za djecu da svi katolici nisu Hrvati. Katolici su npr. Slovenci, Nijemci, Poljaci, Italijani, Mađari itd., ali nisu Hrvati. Katolici iz Hrvatske jesu Hrvati, a katolici iz Bosne i Hercegovine su Bošnjani, odnosno Bošnjaci, osim onih koji su se od 1878., god. doselili radi kroatiziranja Bosne. Nas mora da zanima glavna masa matica katolika Bosne i Hercegovine. Bosanskohercegovački katolici mogu biti samo Bošnjani, odnosno Bošnjaci.

Međutim, oni su pod uticajem višedecenijske propagande zloupotrebom vjere, škola, medija itd. toliko pohrvaćeni da se oni koji su nacionalisti, prave viši katolici i od samog pape, odnosno prave se veći Hrvati od Hrvata iz Hrvatske. Nikako ne pristaju da je Bošnjak mogao biti katolik. A zašto kad su to bili od oko (1459. - 1900.). Više vole laž od istine. Zato što im istina onemogućava osvajačke i separatističke namjere i planove.

[762] Željko Ivanković, Bosanskohercegovački Hrvati i njihova nacionalnost, NAPREDAK Hrvatski narodni kalendar za 1993. god., str. 41.

Ipak najviše su zloupotrijebili vjeru, da sasvim sigurno upotrebljavam riječ zloupotrijebili jer je pohrvaćivanje Bošnjaka katolika zloupotrebom katoličke vjere izvršeno iz prljavih, zlih, osvajačkih, pljačkaških itd. namjera radi priključenja cijele ili što većeg dijela Bosne i Hercegovine Hrvatskoj, te tako stvaranja Velike Hrvatske. Pri ovome treba stalno imati na umu glavni dokaz, glavnu historijsku činjenicu Nezavisnu državu Hrvatsku u čijem sastavu su uključili cijelu Bosnu i Hercegovinu bez ikakvog pitanja Bošnjaka.

Razumije se hrvatskim nacionalistima nije bilo moguće ubijediti same Hrvate u Hrvatskoj da su Bošnjani (Bošnjaci) ili ti Bosanci Hrvati! Ali ako nekako izmisle što više priča o katoličanstvu u Bosni i Hercegovini, o tome da je ona katolička zemlja, da je njeno "pučanstvo" ne spominjući ime Bošnjaci bilo katoličko još prije dolaska Osmanlija. Neki od njih kad bi mogli na bilo koji način tvrdili bi da je bosanskohercegovačko "pučanstvo" bilo katoličko još daleko prije Kristovog rođenja.

Postoji dosta "literature" o nekakvoj katoličkoj bosanskoj biskupiji, ali **bez argumenata** gdje i kada je osnovana, koji rimski papa je donio odluku o njenom osnivanju? Kako su se zvali njeni biskupi, kojim dokumentom Rimske kurije je osnovana, datum, mjesto itd.?

Sve što čitamo su zapravo neargumentirane priče pomoću kojih je stvoren mit o katoličanstvu u Bosni i Hercegovini.

Priča da je Bosna bila pod vlašću Bodina je neutemeljena. Isto tako priča da je tada postojala katolička bosanska biskupija oslonjena na Bodinove falsifikate se mora odbaciti kao neosnovana.

Pisalo se i bez Bodina o postojanju katoličke bosanske biskupije, ali uvijek bez argumenata. Nadam se da smo jasno pokazali: godine 925. i 928. i 1060. održani su historijski katolički sabori u Splitu na kojima su obavezno prisustvovali svi biskupi istočno od Jadranskog mora i sa otoka. U pedantno sačinjenom popisu obaveznih da učestvuju, odnosno prisutnih biskupa, bosanskog niti jednog nema niti u jednom od ta tri spiska, jer nisu postojali. Dalje, 1185. na poznatom crkvenom Koncilu u Splitu opet nema bosanskog biskupa. A što je još uvjerljivije na skupu na Bilinom Polju 08.04.1203. nema nikakvog biskupa katoličke bosanske biskupije.

Tek nakon tog skupa Casamaris predlaže papi Inoćentiju III da bi trebalo osnovati nekoliko katoličkih biskupija, jer se uvjerio da je Bosna prostrana zemlja, "treba više od 10 dana hoda da bi se preko nje prešlo".

Čak i pored toga što se jasno vidi da su na skupu na Bilinu Polju 1203. god. bili prisutni: 1) Kulin ban sa pratnjom, 2) Velikodostojnici - čelnici Crkve bosanske, dakle priori krstjana iz svih dijelova tadašnje Bosne njih sedam, predstavnik Rimske kurije papin legat Ivan de Casamaris, da nema

nikakvih predstavnika bosanske katoličke biskupije, nema ni Trebinjske (Humske), što je dokaz jasan kao sunčan dan da iste u Bosni nema niti je ranije postojala. To je izgleda tek početak iskušavanja da li bi se moglo bar nešto započeti.

Isplanirano osnivanje katoličke bosanske biskupije nakon što je za više od 20 godina (1230.-1250.) nisu uspjeli nigdje u Bosni i Hercegovini osnovati, papa i Ugarski dvor osnovali su je i locirali u Ugarskoj, u Slavoniji u Đakovu, gdje je 1340.g. osnovana i Franjevačka vikarija za Bosnu, obje kao instrumenti ugarske osvajačke politike prema Bosni sve do 1882. god. tj. do nakon okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austrougarske. Tek je te godine uspostavljena Vrhbosanska nadbiskupija i metropolija sa sjedištem u Sarajevu i dvije biskupije i to u Banja Luci i Mostaru. Za nadbiskupa je imenovan Josip Štadler, profesor teologije i filozofije Teološkog fakulteta u Zagrebu. Dakle nije Bosanac nego Hrvat. Na toj dužnosti bio je od 1882. - -1918. god. Dok su u Banjoj Luci fra Marjan Marković i u Mostaru fra Paškal Buconjić (1881. - 1912.) oba Bosanci.

Što se tiče srednjovjekovne Bosne, vidjeli smo da N. Klaić citira popis iz 1469. i nalazi svega tri franjevačka samostana i to u mjestima Jajce, Bihać i Jezero i kaže: "Kad je za pape Eugena IV nastala svađa zbog diobe Vikarije "inter fratres Ungaras ex una et Bosnenses ceterosqua, Sclavos citra flumen Sararesidentes ex altera", onda su nam ovi podaci novo svjedočanstvo da u drugoj polovici XV st. još nema franjevačkih samostana u nekadašnjoj Tvrtkovoj državi."[763]

Koliko god su pojedini autori napuhavali priču o (nepostojećoj) katoličkoj bosanskoj biskupiji, toliko su takođe napuhavali priču o franjevcima u Bosni i Hercegovini, posebno o njihovoj vikariji, a eto i ona je bila u Đakovu, a ne u Bosni.[764]

Već više od 130. godina pričaju i "dokazuju" da su franjevci u Bosnu došli daleke 1291. god. A zapravo je istina da su uspješno započeli za vrijeme Matijaša Korvina.

Cijelu tu priču povezanu sa srpskim ex kraljem Dragutinom oborila je jakim argumentima Nada Klaić. Naime, tačno je da je 1340. god. osnovana Franjevačka vikarija za Bosnu, ali ne u Bosni nego u Đakovu u Mađarskoj. Iz nje su franjevci išli u mnoge druge krajeve: Rumunije, Bugarske i Srbije, ali

[763] N. Klaić, CD, str. 212.

[764] Daleko sam od pomisli da mrzim katolike. Ne nipošto, nego želim svakom poštenom katoliku, kao i svakom poštenom pravoslavcu isto toliko sreće i dobra kao i svakom poštenom muslimanu, ali nam je istina o Bošnjanima sve tri vjere draža jer nam je jako potrebna. Da nas osvajači Bosne i Hercegovine ubuduće ne zavađaju kao što su do sada. Treba ubuduće da branimo našu jedinu zajedničku domovinu sva tri naroda podjednako.

u Bosnu i Hercegovinu im bosanski vladari nisu dopuštali, jer su ocijenili da će im tako ući katoličanstvo na "mala vrata", kojeg su se oni bojali jer su znali da će odmah doći do sukoba između njih i krstjana, te tako i do sukoba sa cijelim Bošnjanima. Ali što je još gore preko katolika će Ugarska potkopavati suverenitet Bosne u svoju korist.

Nada Klaić je dokazala za Stepana II Kotromanića i Tvrtka I da ni franjevci nisu imali pristupa u Bosnu i Hum. Napominjem, da visoko cijenim nekadašnje i današnje franjevce želim im svako dobro kao i mojoj djeci, sada i ubuduće. Ali moramo utvrditi istinu. Ona će nam pomoći da se još više cijenimo. Sadašnji i budući položaj je važan.

Dalje prema tvrdnjama hrvatskih osvajačkih krugova **franjevci** od **nekakvog bezimenog naroda** u Bosni prije Osmanlija, a onda i kroz Osmansko vrijeme stvoriše katolike, a potom i Hrvate. Stalno izostavljaju ime glavnog subjekta Bošnjane.

Ante Radić 1914. god. u "Obzoru" br. 101 je napisao: "Čujemo da je novi bosansko-hercegovački reisu-l-ulema Džemaludin Čaušević - Hrvat, tj. svijestan Hrvat, po srcu, osjećaju i po politici, jer je po plemenu Hrvat, to se razumije."[765] Koliko se ovdje sadrži drskosti, laži i prijevare neka čitalac sam procijeni.

Gotovo je nevjerovatno kako da od oko 1900.-2000. god. mnogi od naučnika kao da nisu primijetili tu našu nacionalnu duhovnu tragediju koja je posljedica višedecenijeske velikosrpske i velikohrvatske propagande nad Bošnjacima sve tri vjere. Tragedija je to gotovo u istoj mjeri i za Bošnjake katolike i pravoslavce, ali neuporedivo više za Bošnjake muslimane. Najveći gubitnik su sva tri njena naroda a onda je i Bosna i Hercegovina kao zemlja i kao država.

Kontinuirano slamanje Bošnjaka muslimana od sloma njihovog ustanka pod vođstvom, Husein - kapetana Gradaščevića 1832. -1995.

Bošnjaci muslimani bili su hendikepirani, jedno usamljeno muslimansko ostrvo na Balkanu, odnosno u ovom dijelu Evrope. Nesreća ih prati od 1832.g.!

1. Poraz ustanka Bošnjaka muslimana na čelu sa Husein - kapetanom Gradaščevićem.

2. Brojne smrtne kazne od strane osmanskih vlasti nad elitom Bošnjaka muslimana zbog učešća u ustanku pod Husein - kapetanom koje su se provodile kontinuirano oko 20 godina od 1832. zaključno sa akcijama Omer-paše Latasa 1852. god. i veliki broj odvedenih u Istanbul okovani u sindžirima.

---

765 M. Hadžijahić, CD_1, str. 232.

"Smatra se da je Bosna tada izgubila svoju elitu i nikada je više nije mogla nadoknaditi... Ponovna aktivnost naše elite javlja se tek u vezi sa događajima iz 1875., tj. u vezi sa tzv. ustancima u Hercegovini i Bosanskoj krajini. Ali tad su bošnjački prvaci tek bili samo blijede sjenke svojih predaka".[766]

Tačan broj se ne zna, ali je sigurno stradala gotovo cijela elita. Ovo su nenadoknadivi gubici, jer narod je obezglavljen.

Dakle, centralna osmanska vlast se žestoko osvetila Bosni i njenom najbrojnijem dijelu naroda Bošnjacima muslimanima zbog ustanka pod vođstvom Husein-kapetana Gradaščevića 1831.-1832. Posebno je više nego desetkovana njihova elita za punih dvadeset godina zaključno sa akcijama Omer-paše Latasa.

3. U borbama protiv Austro-Ugarske okupacije poginulo oko 25.000, a odmah nakon okupacije odselilo oko 150.000. Dakle oko 175.000 takođe elite Bošnjaka muslimana. To su novi gubici nakon onih od 1875.-1877. god.

4. Činjenica da su morali priznati okupaciju i potpasti pod vlast jedne kršćanske zemlje protiv koje su ih Turci-Osmanlije upotrebljavali više stoljeća. Do okupacije su imali bar nekakvo vjerovanje da su kroz stoljeća bili uvažavani od osmanskih vlasti kao glavni faktor u Bosni i Hercegovini, tad su postali ništa, manjina u Austro-Ugarskoj carevini.To nije bilo samo kulturni nego i politički šok. Takav udar nisu nikad doživjeli. Ogroman broj vrijednosti je najednom pao u ništavilo. Uzmimo za primjer pismo i dotadašnji školski sistem. Do tada su pisali arapskim pismom s desna na lijevo. S tim pismom u novoj državi bilo je isto kao da su bili nepismeni.

Vladavina Austro-Ugarske, ma koliko su se vlasti trudile da se ponašaju evropski sa dosegnutim ondašnjim stupnjem i znanjima demokratije nije mogla shvatiti Bošnjake muslimane zbog dosta visokog stupnja sataniziranja islama od strane katoličkog klera.

Do sada nisu dovoljno istraživani **negativni uticaji velikosrpske nacionalističke propagande iz Beograda i iz Srbije i gotovo isto toliki iz Zagreba** i Hrvatske tokom procesa posrbljivanja Bošnjaka pravoslavaca, odnosno pohrvaćivanja Bošnjaka katolika, te posrbljivanja i pohrvaćivanja Bošnjaka muslimana.

"Katolici su u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske uprave tvorili petinu ovdašnjeg stanovništva.

Prema popisu iz 1879. god. u Bosni i Hercegovini je živjelo 1,158.164 žitelja. Od toga je pravoslavnih bilo 496.485 (42,88%), muslimana 448.613 (38,75%), katolika 209.391 (18,08%) i ostalih 3.675 (0,31%).

---

[766] Ak. M. Filipović, CD_I, str. 41.

Tri desetljeća kasnije broj se žitelja znatno povećao, kako to pokazuje popis iz 1910. god. Ukupni broj porastao je za 740.000 (64%) žitelja.

Pravoslavno se pučanstvo uvećalo za 328.433 (66%) žitelja, katoličko za 224.670 (107%) i muslimansko za 163.524 (36%).

Prema popisu 1910. god. ukupan broj žitelja je iznosio 1.898.044. Od toga je bilo pravoslavnih 825.918 (43,49%), muslimana 612.137 (32,25%) i katolika 434.061 (22,87%).

Udio katolika u cjelokupnom stanovništvu uvećao se za 4,79% pravoslavnih za 0,61% dok se udio muslimana smanjio za 6,50%, jer ih se veliki broj iselio u Tursku." [767]

Broj katolika se povećao doseljavanjem oko 95.000 iz raznih dijelova Austro-Ugarske. Oko 18.000 pravoslavnih se doselilo. Naravno to je sve na imanja i u kuće muslimana koji su iselili. Dakle 95 + 18 = 113.000 se doselilo. Mora da je iznos odseljenih bio oko 120.000, a prema nekim istraživanjima u samom momentu okupacije 1878. godine:

U Tursku je 1878.g. otišlo oko	150.000
Zatim 1882.g. i 1908.g.	120.000
U odbrani Bosne 1878.g.	15.000 poginulih
	285.000 ukupan gubitak

Navedeni historijski procesi satanizirali su i sklonili **naziv** Bošnjak i Bošnjaci tako da je bilo ostalo još samo vjersko ime muslimani. Dakle, nisu se oni sami odrekli imena Bošnjak. Nego su se toga imena sami odrekli Bošnjaci pravoslavci i katolici. Oni su se dakle, nakon snažne indokrinacije odvojili od svoje tradicionalne krvno srodne braće Bošnjaka muslimana. Veliki dio Bošnjaka muslimana i danas je svjestan da su bosanskohercegovački Srbi i bosanskohercegovački Hrvati nasljednici dijelova hiljadu godišnjih Bošnjana, odnosno Bošnjaka, autohtoni isto koliko i oni. To toliko zorno pokazuju ista prezimena koja potiču još od Južnih Slavena što su se naselili na ovome tlu krajem VI i početkom VII stoljeća, od kojih su nastali Bošnjani. Ali to su prezimena bošnjanska, pa bošnjačka. Naravno slična srpskim i hrvatskim u Srbiji i Hrvatskoj jer svi potičemo od Južnih Slavena.

Ovdje su izostavljena stradanja u I balkanskom ratu 1912. g.; zatim u izrazito velikosrpskoj državi Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevini Jugoslaviji, prvo čuvenom "Agrarnom reformom", a onda genocidni masakr u općinama Šahovići i Pavino Polje kod Bijelog Polja izrazito ponižavajućim položajem građana zadnjeg reda, o čemu će biti riječi.

[767] Podaci uzeti iz Katoličanstvo u BiH, str. 78 i 79.

Samo nekoliko činjenica o Bošnjacima u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca

Velikosrpski propagandisti uz neprekidno slanje aktivista iz Srbije osnivaju čak i tajne terorističke organizacije kao što je unutar legalne organizacije "Mlada Bosna" djelovala tajna teroristička organizacija "Crna ruka", a unutar nje još tajnija i još agresivnija organizacija "Ujedinjenje ili smrt". U prevodu ova riječ ujedinjenje je prevara ona znači osvajanjem priključenje BiH Srbiji. Dokaz je nepobitan, atentat člana te organizacije Gavrila Principa na Franju Ferdinanda 28. juna 1914.g. koji je kako su brojni povjesničari (historičari) ocjenili bio inicijalna kapisla koja je upalila "bure baruta" koje je eksplodiralo, te je tako počeo Prvi svjetski rat (1914.-1918.). Gotovo svi Srbi zato što su indoktrinirani smatraju ga herojem. Da se je Gavrilo žrtvovao za BiH, državu Bosanaca sve tri vjere zasluživao bi zvanje borca patriote. Ali pošto je bio zaveden da se BiH treba priključiti Srbiji onda je samo terorist.

Austro-Ugarska je inače gubila bitke i na drugim frontovima. Konačno su se raspala dva carstva: Osmansko i Austro-Ugarsko.

U novembru 1918.g. opet se aktiviraju velikosrpski nacionalisti i dolaze u Bosnu i Hercegovinu, podižu već posrbljene pravoslavce u Bosni koji zagovaraju priključenje Bosne i Hercegovine Srbiji. Beograd je aktivirao članove organizacija koje su djelovale prije Prvog svjetskog rata: "Mlada Bosna" i unutar nje "Crna ruka" i "Ujedinjenje ili smrt".

Nastanak Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odlazak austro-ugarskih i dolazak srpskih okupatora Bosne i Hercegovine, te još jače zatiranje identiteta Bošnjaka.

Solunski front na kojem se ratovalo još od 1915.g. probijen je tek 15.09.1918.g. Nakon njegova proboja francuska Istočna vojska 22.09. zauzela Prilep, a 29.09. Skoplje. Napredovanje nastavljeno, pa je početkom oktobra ta vojska oslobodila Niš i Pirot.[768]

Dana 01.11.1018. god., je kapitulirala Austro-Ugarska, istog dana je prva srpska armija ušla u Beograd. A odmah 06.11. su srpske trupe ušle u BiH i u Sarajevo. Stigli su uskotračnom prugom na željezničku stanicu Bistrik, sišli niz sadašnju ulicu Bistrik i uskoro joj dali ime ulica 6. novembra. Latinskoj ćupriji dali ime Most Gavrila Principa, At mejdanu - Park cara Dušana i velikom broju ulica su dali imena Srba iz Srbije značajnih ličnosti, koji nemaju nikakve veze sa BiH.

U Bosni i Hercegovini je do promjene vlasti došlo tako što je već 01.11.1918.g. formiran Glavni odbor narodnog vijeća za Bosnu i Hercegovinu, a preuzeo vlast od austrougarskog poglavara generala S. Sarkotića. Prioritet još tokom

[768] Vojna enciklopedija, sveska 9, str. 68.

formiranja i preuzimanja vlasti imali su Srbi. Sve prema tajnim uputama iz Beograda, što se vidi i po tome što GONV za Bosnu i Hercegovinu umjesto da organizira vlastitu bh. vojsku, pozvao je srpsku vojsku da uspostavi "javni red i bezbednost".

Tako se Bosna i Hercegovina oslobodila jednog kulturnog okupatora, ali ipak okupatora Austro-Ugarske i dobila drugog okrutnog Srbiju.

Do stvaranja KSHS došlo je donošenjem Akta ujedinjenja 01. decembra (prosinca) 1918.g. države Slovenaca, Hrvata i Srba sa jedne strane i Kraljevina Srbije i Crne Gore (kojima se bila priključila Vojvodina 24.11.1918.g.) sa druge strane" u **Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (KSHS)**. Tvrdilo se da je stvorena velika južnoslavenska država od Triglava do Đevđelije, a u suštini to je bila stvorena Velika Srbija.

Vidovdanski ustav iz 1921.g. KSHS je propisao ravnopravnost triju "plemena" jugoslavenskog naroda (Srba, Hrvata i Slovenaca).

Makedoncima, Crnogorcima i Bošnjacima (muslimanima) nije priznat ni status "plemena".

"Svi se oni trebaju amalgamirati u Jugoslavene u budući jedan narod."[769]

Taj stav je postao temelj šestojanuarske diktature i oktroisanog ustava iz 1931.g. kralja Aleksandra Karađorđevića. Bila je zvanična teorija da svi stanovnici Jugoslavije su jedan narod sastavljen od plemena: Srba, Hrvata i Slovenaca, drugi ne postoje, morali su se pisati u Srbe, Hrvate ili u Slovence ili u Jugoslovene.

Kako se može vidjeti niti u Jugoslavenskom odboru, niti prilikom ujedinjavanja nema nigdje imena Bošnjaka, niti bilo koje ličnosti iz bošnjačkog naroda.

Po svemu sudeći svi tvorci te države na čelu sa Nikolom Pašićem, Aleksandrom Karađorđevićem pa i u onim u Jugoslavenskom odboru na čelu sa Franjom Supilom i Antom Trumbićem su već ljudi porasli i vaspitavani prema onim propagandističkim indoktrinatorskim udžbenicima u srpskim i hrvatskim školama u kojima se nije ništa učilo o Bošnjacima sve tri vjere.

Tako oni niti su znali niti je bilo ko od njih tražio da znaju istinu o Bosni o Bošnjacima, pa su sve radili bez njih.

Bošnjaci sve tri vjere nisu imali vlastite bošnjačke odnosno bosanske nacionalne svijesti. Tako Srbija pored okupiranog Sandžaka 1912.g. tada 1918.g. bez ikakve borbe dobija Bosnu i Hercegovinu koja ulazi u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, tj. u Veliku Srbiju-monarhiju sa dinastijom Karađorđevića na čelu.

---

[769] Ak. M. Filipović, CD_2, str. 100.

Mogućnosti za daljnju indoktrinaciju ne samo Srba u Srbiji nego i Bošnjaka sve tri vjere postaju maltene neograničene. Naime nastavni planovi i programi od osnovnih škola do fakulteta prave se u Beogradu, u prijestolnici centralističke države, u njima ni u udžbenicima nema ni trunke istine o Bosni niti o Bosancima, samo su "Srbi svi i svugdje", Bosna, Hercegovina i Sandžak su "oduvijek srpske zemlje" itd., itd., odlazi se u vojsku Kraljevine SHS, gdje su oficiri i generali Srbi, štampa i radio sve radi na daljnjoj indoktrinaciji tako da i Srbi u Srbiji misle da su svi Bosanci stvarno Srbi i da su Sandžak, Bosna i Hercegovina srpske zemlje.

Tada veliko-Srbi a nešto manje i veliko-Hrvati za Bošnjake muslimane nisu bili zadovoljni da budu tretirani na dotadašnja dva načina, a to su da ponovimo:

a) da su muslimani Srbi islamske vjere;

b) da su muslimani Hrvati islamske vjere.

Prešlo se na to da su muslimani Turci, ostatak turskog elementa ili poturice, gdje se dodavalo "a poturica gori od Turčina".

Dana 31.01.1919.g. osnovana je Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu koja je trebala da provodi naredbe Centralne vlade iz Beograda. Nestat će usvajanjem Vidovdanskog ustava 1921.g.

Bosanskohercegovački pravoslavci tada već "osviješteni" bh. Srbi pa i bh. Hrvati su zadovoljni, jer eto država se zove Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Mislili su da je tu utkan i njihov identitet.

U toj državi nema imena Bošnjaka sve tri vjere, nema imena Makedonaca, Crnogoraca, Albanaca itd.

Najbrojniji dio Bosanaca, Bošnjake muslimane same vlasti stavljaju u najzadnji red u građane zadnjega reda bez ikakvih prava.

Zakonom o tzv. **Agrarnoj reformi** od 25.02.1919.g. Bošnjacima muslimanima nasilno je oduzeta zemlja (imanja) čime su do jučerašnji begovi i age dovedeni na prosjački štap. Zakone o agrarnoj reformi donosile su i mnoge druge države kojim su oduzimani enormno veliki posjedi od bogataša i dijeljeni siromašnim seljacima, ali je i tim bogatašima ostavljan normalan dio.

I vani i u Kraljevini SHS se mislilo da će se postupiti ispravno, tj. da se zemlja oduzme od bogatih Srba i podijeli siromasima Srbima; od bogatih Bošnjaka siromasima Bošnjacima; od bogatih Albanaca siromašnim Albancima, a ono ne, nego je oduzeta zemlja od Bošnjaka begova i aga i data bh. Srbima i nešto manje bh. Hrvatima. A na Kosovu i u Sandžaku uzeta od Albanaca i Bošnjaka umjesto da je dodijeljena siromašnim Albancima i Bošnjacima data je Srbima i Crnogorcima koje su tom prilikom doselili iz Crne Gore, Like i iz Srbije.

Zato je taj zakon bio zlo, usmjeren protiv Bošnjaka muslimana i Albanaca. Užas je bio i u tome što su mnogi samoproglašeni "zaslužni Srbi i Crnogorci" uz pomoć ponekad samo dva žandara otimali imanja i kuće velikom broju onih čak i siromašnih Bošnjaka, Albanaca, Turaka i drugih muslimana. Desio se veliki broj ubistava ako se neko suprotstavio otimanju i pljački.

Pravo na prostije i niže poslove (zaposlenja) i niže škole imat će oni koji se nacionalno izjasne da su "Srbi islamske vjere". "A poput stampeda počet će" sva dvorska kamarila... da se utrkuju ko će više dokazati pravo porijeklo muslimana ko će ih više ocrniti kao azijate, uljeze, izdajice, balije, poturice i mrske Turke, koji treba da budu sretni što uživaju blagodeti kraljevske i "pravne države".[770] Naravno tako su bili obespravljeni i svi drugi muslimani: Albanci, Turci, Torbeši, Apovci, Goranci i dr.

Stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca za Bošnjake muslimane je bilo veliko razočarenje. To su bili građani zadnjeg reda. Našao se u opasnosti i njihov biološki opstanak. Desila su se brojna ubistva, pljačke, otimanje cijelih begluka i agaluka. Na to je reagirao dr. Mehmed Spaho 28.09.1920. god. kad iznosi da je pored ostalih strahota ubijeno oko 2.000 (dvije hiljade) muslimana.[771] Izloženi su bili svim vrstama diskriminacije od školovanja do zapošljavanja.

Krajem oktobra 1924.g. grupa Crnogoraca su se prethodno dogovorili i iz zasjede ubili vojvodu Boška Boškovića i isti oni razglasili da su ga ubili "Turci", konkretno Jusuf Mehonić. Za nekoliko dana "osvete za ubistvo Boška Boškovića" potpuno su etnički očistili Šahovićku i Pavinopoljsku opštinu u srezu bjelopoljskom, ubivši oko 1000 nedužnih ljudi (mladih, starih, žena i djece). Uselili se u njihove kuće i zaposjeli imanja gdje i danas žive bez ikakvog stida, sramote i grehote. Ovaj genocid opisao je Milovan Đilas u svojoj knjizi "Besudna zemlja" u pod naslovu "Zemlja bez pravde", izdata u Kölnu 1958.g. Na sličan način su otimana imanja i kuće širom Bosne i Hercegovine, Sandžaka, Kosova, Metohije i Makedonije. A niko nije odgovarao za ubistva, pljačke, silovanja i dr.

O tome upućujem cijenjene čitaoce na visoko vrijedne knjige akademika M. Filipovića, prof. Atifa Purivatre, Nijaza Durakovića i drugih autora navedenih u popisu literature.

Prof. Svetislav Davidović je u Jugoslovenskom listu 19.XI.1939. napisao članak pod naslovom: **Šta kaže istorija o Bosni?**

---

[770] Dr. N. Duraković, Prokletstvo muslimana, str. 135-137.

[771] A. Purivatra, Nacionalni i politički razvitak Muslimana, Sarajevo, 1969.

"Srbi koji primiše islam izgubiše i svoju narodnost, a tako se i sad oseća muslimanska masa u Bosni i Hercegovini. Hrvatstvo u njoj nije bilo poznato ni među rimokatolicima ni muslimanima sve do okupacije (1878.). Tada ga počeše širiti najviše državni učitelji i profesori iz Hrvatske. Stoga su sad mlađi bosanskohercegovački muslimani većinom Hrvati. Izgleda da muslimanske mase u ovim krajevima ne simpatišu srpsko ime zbog rješenja agrarnog pitanja mada je ono prirodna posljedica socijalne revolucije, koju vidimo u svim evropskim državama."

U istom članku tvrdi kako se u srednjovjekovnoj Bosni govorilo srpskim jezikom i pisalo srpskim pismom ćirilicom. Da su Hrvati čakavci i pisali glagoljicom, te su od "Srba primili književni jezik".

On dalje ističe kako su Srbi koji su prešli na islam često pomagali pravoslavnoj braći Srbima kao npr. Mehmed-paša Sokolović koji je s bratom kaluđerom Makarijem 1557. obnovio srpsku "Pećku patrijaršiju."

Mehmed-pašu Sokolovića su neki srpski historičari (npr. Vukićević) uvrstili u "Znamenite Srbe" islamske vjere, a neki hrvatski povijesničari (npr. Kukuljević) u "Znamenite Hrvate", a dobro znaju i jedni i drugi da je on Bošnjanin i njegova rodbina Bošnjani iz mjesta Sokol kod Rudog, od tada se to mjesto zove Sokolovići.

Prepirke oko znamenitih Bošnjana su zapravo podmukla prepucavanja oko toga čije su BiH i Sandžak.

Indoktrinacija i velikosrpska propaganda je učinila zlo tako da gotovo svi Srbi u Srbiji i širom svijeta muslimane smatraju "srpskim poturicama". "A poturica gori od Turčina", kažu gotovo uvijek. I često pozivaju na povratak u vjeru pradjedovsku pravoslavnu, kako bi najlakše Bosnu i Hercegovinu i Sandžak neometano mogli nazivati "srpskim zemljama", kako bi definitivno zagospodarili njima. Oko Sandžaka se prepucavaju Srbi i Crnogorci. Srpski osvajači Bošnjake Sandžaka nazivaju srpskim poturicama, a crnogorski osvajači Sandžaka ih nazivaju crnogorskim poturicama.

S druge strane akcije pridobijanja muslimana za hrvatstvo nikad nisu stale. Priča je slična velikosrpskoj, krišom govore: "muslimani su hrvatske poturice, ali pošto je katolika manjina u Bosni oni su podilazili muslimanima nazivajući ih i dalje potomcima hrvatskog plemstva u Bosni "da su oni cvijet hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini", te da je normalno da se vrate natrag u katoličku vjeru. Neće se nikad saznati koliko je Hrvat iz Zagreba Štadler biskup vrhbosanski u Sarajevskoj katedrali i oko nje (1882.-1918.) pokatoličio muslimana? To se jako dobro vidi po muslimanskim prezimenima kod velikog broja sadašnjih bosanskohercegovačkih Hrvata.

Dakle, to su radili zato što je mnogo lakše onome ko nema nacionalno ime uvjeriti ga da je Srbin odnosno Hrvat islamske vjere nego kad ga ima.

Nakon dugo vršenih procesa indoktrinacije i propagande, smatralo se i danas se smatra za logično da se npr. u Bosni pojedinac rođen u katoličkoj porodici upiše u matičnu knjigu rođenih Hrvatom, pa bi npr. njegovo izjašnjenje za Srbina bilo neobično, a onaj rođen kao pravoslavac upiše kao Srbin. Ovo nije bilo primamljivo za bosanske muslimane prilikom "opredjeljivanja", ali su srpski i hrvatski matičari muslimansku novorođenu djecu samovoljno upisivali oni u Srbe a ovi u Hrvate islamske vjere.

Isto je bilo kao "normalno" da se pravoslavac koji se rodio u Bosni i Hercegovini smatra Srbinom. Iz svijesti i jednih i drugih i trećih izbrisana je svaka veza sa srednjovjekovnim Bošnjanima.

"Bosna je bila podijeljena između Srba i Hrvata kao da nikad nije ni bila samostalna i suverena država, kao da nikada nije bila zemlja koja je imala svoj narod, koji se nazivao Bošnjani, a zatim, u osmanskim vremenima Bošnjaci".[772]

To je bila jedna od najvećih prevara u historiji na ovim prostorima. Indoktrinacija i "nacionaliziranje" je još intenzivnije nastavljeno kako u Kraljevini SHS, tako i u NDH. Zbog toga cilja je vjerovatno kralj Aleksandar Karađorđević osnovao medresu u Skoplju koja je nosila ime: **Mederesa kralja Aleksandra.** U njoj je uputio najindoktriniranije profesore: historije, književnosti, sociologije, psihologije, geografije i dr. da dobro nauče učenike medrese, buduće hodže i dr. da su muslimani Srbi islamske vjere. Slično njemu je postupio i Ante Pavelić koji je na zgradi muzeja u Zagrebu 1941.g. pretvorivši je u džamiju podigao dvije munare. Ona viša za "Hrvate" islamske vjere iz Bosne, a ona malo niža će biti za "Hrvate" islamske vjere iz Hercegovine.

Ponovo su jako intenzivirane tvrdnje da su Bosna, Hercegovina i Sandžak u srednjem vijeku bile srpske zemlje, a muslimani srpske poturice, Hrvati nisu odustajali od svoje teze da je Bosna i Hercegovina bila hrvatska zemlja "srce hrvatske države", a muslimani "cvijeće" (vlastela) hrvatskog naroda. Te višedecenijske suprotne tvrdnje postale su razlog sukoba velikohrvatskih i velikosrpskih osvajačkih krugova oko toga čija je BiH. Počeli su pojedinci razmišljati da je podijele, ali nikad se ne bi mogli složiti koliko kome da pripadne. To je pokazao sporazum Cvetković - Maček 1939.g. kojim nimalo nisu bili zadovoljni većina Srba ni Hrvata.

---

[772] Ak. M. Filipović, CD_1, str. 69.

Kratko o sporazumu Cvetković - Maček [773]

Stalni sukobi velikosrpskih i velikohrvatskih osvajačkih krugova radi Bosne, Hercegovine i Sandžaka nastavljeni su i tokom trajanja Kraljevine SHS odnosno Kraljevine Jugoslavije.

Oni su doveli do sporazuma Cvetković-Maček o definitivnom rješavanju hrvatskog pitanja, preuređenju zemlje i podjele Bosne i Hercegovine. Vodili su cijelu seriju razgovora, najprije od 02.-04.III.1939. g., zatim 22. i 23.IV.1939.g., te 08.V.1939.g.[774]

Nakon serije sastanaka sporazum su konačno potpisali 26.08.1939.g. Cvektović i Maček i uredbu o osnivanju Banovine Hrvatske sa glavnim gradom Zagrebom u čiji sastav su ušle dvije banovine - **Primorska i Savska** i trinaest srezova iz BiH i to: **Brčko, Derventa, Duvno, Fojnica, Gradačac, Konjic, Kiseljak, Livno, Ljubuški, Mostar, Prozor, Stolac i Travnik**, a sva ostala teritorija BiH pripala je Srbiji. (A u novoj podjeli 1991.g. Milošević je bio darežljiviji od Cvetkovića, dao je Franji Tuđmanu još: Bihać, Cazin i Veliku Kladušu).

Osim navedenih bh. srezova u sastavu te banovine ušli su još Dubrovnik, Šid i Ilok.

"Sporazum je, dakle, sklopljen bez muslimana i JMO, a protiv njih i na račun njihovih bitnih povijesnih, državnih i nacionalnih prava."[775]

Bošnjake muslimane nisu smatrali političkim subjektom nego samo vjerskom skupinom, pa su ih ignorirali.

Doktor Mehmed Spaho neosporni vođa JMO kojem su se pridružili muslimanske vođe i pristalice i ostalih političkih stranaka u BiH, bili su apsolutno zato da ona bude autonomija u historijskim granicama. To je kod indoktriniranih Srba i Hrvata značilo propast njihove višedecenijske indoktrinacije i osvajačke politike, pa su bili bezrezervno protiv navedenih muslimanskih stavova.

Proteste protiv sporazuma je nastavio nasljednik M. Spahe dr. Džafer Kulenović i tražio da BiH bude četvrta sastavnica buduće preuređene države, te da se država sastoji od Slovenije, Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine.

Odmah su žestoko reagirali velikosrpski i velikohrvatski osvajački krugovi.

Još 27.04.1939.g. javljeno je kad je sklopljen preliminarni sporazum o stvaranju Banovine Hrvatske, da su veliki problemi nastali oko podjele Bosne i Hercegovine, dr. Mehmed Spaho kao neprikosnoveni vođa muslimana oštro

---

[773] Vidjeti u: Ak. M. Filipović, CD_2, str. 101; M. Imamović, CD, str. 518-519; M. Bojić, CD, str. 179--182; EJ - sveska 2, str. 206; EJ - sveska 6, str. 262

[774] Dr. Tomislav Išek, koautor u Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena, str. 265.

[775] Ak. M. Filipović, CD_1, str. 71.

je protestirao kod namjesnika kneza Pavla Karađorđevića "... zašto se dijeli Bosna i Hercegovine između Srba i Hrvata odnosno između Beograda i Zagreba"? Pavle je privremeno prekinuo te razgovore. Ali su kasnije oni nastavljeni.[776]

S obzirom da su velikosrpski osvajački krugovi još od pojave **Načertanija** 1844.g. ali od stvaranja Društva za širenje srpskog imena kod Bošnjaka (Bosanaca) pravoslavne vjere a kasnije i kod Bošnjaka muslimana uvijek imali za cilj osvajanje cijele Bosne, cijela srpska javnost nije bila za podjelu. Bili su indoktrinirani da je cijela BiH srpska.

S druge strane s obzirom da su osvajački krugovi još od ideja Ante Starčevića 1856.g., te od stvaranja Društva za širenje hrvatskog imena kod Bošnjaka katolika, a kasnije i kod muslimana, nikad nisu ni mislili na diobu nego su i jedni i drugi htjeli cijelu Bosnu i Hercegovinu. Cilj je bio "Hrvatska do Drine", odnosno "Srbija do Karlovca", ponekad "Srbija do Une".

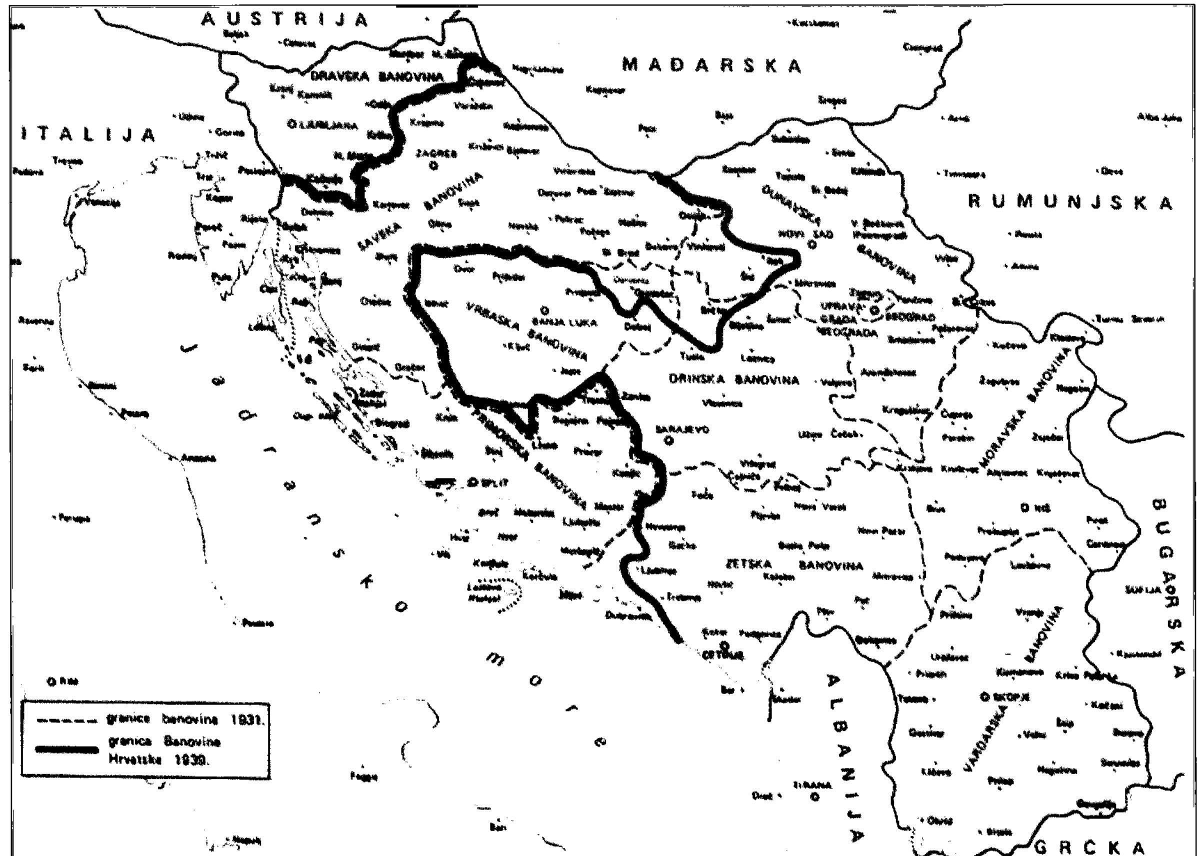
Nije moglo biti šanse da prihvate sporazum Cvetković - Maček o stvaranju Banovine Hrvatske i buduće Srpske banovine kojim je bila podijeljena Bosna onako kako je prikazano na karti.

---

[776] M. Bojić, CD, str. 180.

Kako se iz priložene karte vidi Bosne i Hercegovine nema, ni u Kraljevini SHS niti u Kraljevini Jugoslaviji, kao što je neće biti kasnije ni u NDH, a sporazumom Cvetković - -Maček je podijeljena na srpski i hrvatski dio.

KRALJEVINA SHS I KRALJEVINA JUGOSLAVIJA PODIJELJENA NA BANOVINE SA ISTAKNUTOM NAZNAKOM BANOVINE HRVATSKE

Izvor: Atlas svjetske povijesti, str. 311

Dakle, sa sporazumom nisu bili zadovoljni ni velikosrpski ni velikohrvatski osvajački krugovi, pa ni indoktrinirani ni srpski ni hrvatski narod, a posebno ga nisu mogli prihvatiti Bošnjaci jer bi njime BiH bila pokopana za sva vremena.

Odmah je reagirao tzv. srpski kulturni klub iz Banja Luke koji je hitno otpočeo sa organiziranjem mreže odbora toga kluba na mjestima gdje se graniče bh. Srbi sa bh. Hrvatima i Bošnjacima muslimanima. Sa ozbiljnim pozivima: "Srbi na okup", baš na temelju navedenih odavno zacrtanih ciljeva stvaranja velike Srbije.

Velikohrvatski osvajački krugovi na čelu sa ustašama žestoko su bili protiv sporazuma. Mačeka su nazvali izdajnikom hrvatskih interesa. Tražili su izdvajanje Hrvatske iz Jugoslavije i neizostavno pripojiti BiH Hrvatskoj, te tako ostvariti plan oca domovine Ante Starčevića "Hrvatska do Drine".

Na gore navedeni poziv "Srbi na okup" odgovorili su ozbiljnim pozivom "Hrvati katoličke i islamske vjere na okup". Dijelili su taj poziv i slali ga onima za koje su smatrali da će se odazvati.

Gore navedeni ciljevi velikosrpskih i velikohrvatskih osvajačkih krugova da cijelu BiH osvoje čim im se pruži prilika tinjali su u njima između dva svjetska rata i vrebali koji će koga prevariti i pobijediti, što je vodilo ka neizbježnom ratnom sukobu između Srba i Hrvata oko BiH, što su onu zabašureno nazivali "nepremostive razlike oko preuređenja države", a što je neizbježno vodilo ka raspadu Kraljevine Jugoslavije.

Međutim samo šest dana nakon potpisivanja sporazuma Cvetković - -Maček započeo je Drugi svjetski rat i presjekao aktivnosti u vezi njega.

Svi subjekti politike su morali svoje aktivnosti prebaciti na spoljnu politiku.

Protiv sporazuma su ali na zdrav način bile ljevičarske snage. Zapravo najpravilniji stav u vezi položaja BiH zauzela je tadašnja malobrojna KPJ, koja je održala Pokrajinsku konferenciju za BiH 1940. na kojoj je zaključila da je "narodna autonomija BiH jedino pravilno rješenje, koja je zajednički interes muslimanskih, srpskih i hrvatskih masa". Naravno i tadašnji članovi KPJ i SKOJ-a su bili naučili u školama lažnu historiju o BiH, nisu znali da su Bosanci sve tri vjere jedan narod.

Vlada Cvetković-Maček je vodila reakcionarnu politiku protiv radničkog pokreta pa je osnovala logor za komuniste u Bileći i mnoge poslala u taj logor koji su se zalagali za autonomiju BiH.

Politička se situacija jako zakomplicirala i vanjska i unutrašnja, da je upravo vlada Cvetković - Maček pod pritiskom fašističkih sila Njemačke i Italije potpisala pakt o pristupanju Kraljevine Jugoslavije trojnom paktu 25.03.1941.g. Njega

su poništile demonstracije i državni udar od 27.03.1941.g. sa parolama "Bolje rat nego pakt", "Bolje grob nego rob". Navedene parole su formulirali komunisti koji su ispali glavni na tim demonstracijama na čelu radnih masa.

Već 06.04.1941.g. Njemačka i Italija napale su i za dvanaest dana srušile Kraljevinu Jugoslaviju.

Pokazalo se da takvu državu - tamnicu naroda niko nije želio pa nije ni branio. Nisu je željeli čak ni velikosrpski osvajački krugovi. Oni su željeli da unutar nje imaju jako izraženu veliku Srbiju naseljenu samo Srbima, a nad ostalim narodima apsolutnu hegemoniju. A licemjerno su za propast krivili Hrvate i "Turke" muslimane.

KRATKO O BOŠNJACIMA OD 1941. DO 1992.G.

Kako je opće poznato u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca uvažena su samo tri naroda: Srbi, Hrvati i Slovenci što se vidi i iz naziva države. Makedonci su proglašeni Južnim Srbima, Crnogorci Srpsko pleme a Bošnjaci muslimani islamskom vjerskom zajednicom srpskog poreijekla, "Srbi islamske vjere".

a) Stvaranje tzv. NDH

Koliko su i velikohrvatski i velikosrpski osvajački krugovi bili nezadovoljni sporazumom Cvetković - Maček jasno se vidi iz događaja koji su slijedili.

Naime, velikohrvatski krugovi na čelu sa ustašama osnovali su NDH u koju su hegemonistički, osvajački, samovoljno, diktatorski ne pitajući bh. muslimane ni bh. Srbe uvrstili BiH.

A kad je 10. aprila 1941. g. stvorena ustaška NDH uz podršku fašističkih sila u nju uključena cijela BiH, uz šarenu lažu da su u NDH muslimani cvijeće hrvatskog naroda. U toj tvorevini muslimani osim nekoliko ikebana nisu imali nikakve vlasti niti BiH autonomije. To je bila država Hrvatska do Drine, u kojoj bi BiH bila kolonija.

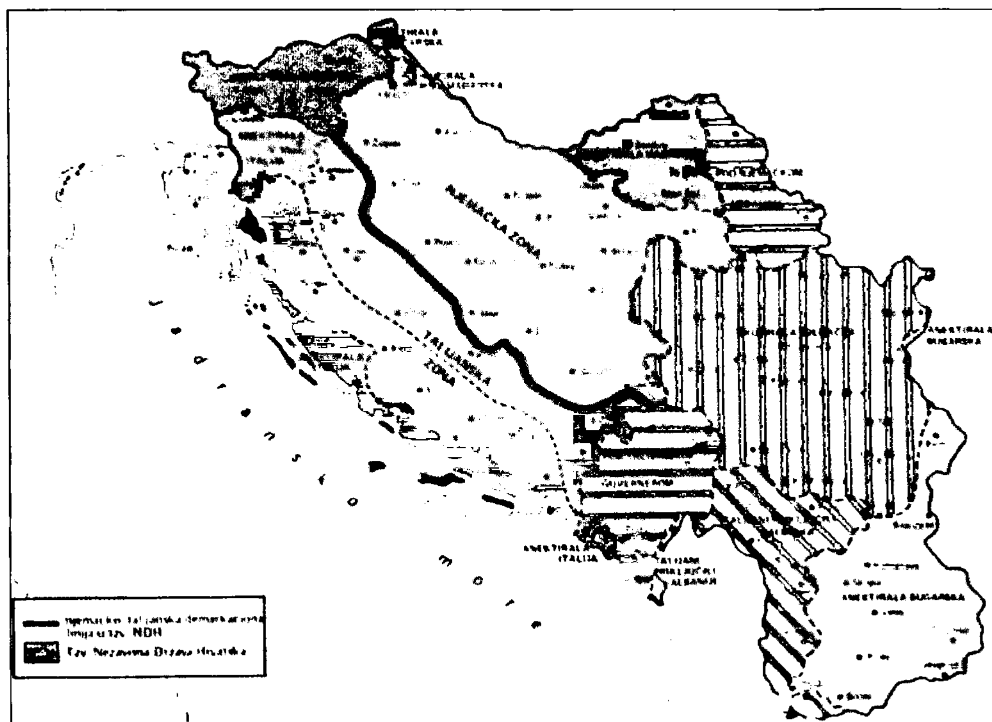
"Bošnjaci muslimanske vjere nisu ni na kakav način učestvovali u stvaranju te države. Stvorio ju je aktom potpuno jednostranog proglašenja Slavko Kvaternik 10. aprila 1941. godine, koji je tada predstavljao pokret Ante Pavelića, naravno uz dozvolu i uvažavanje Njemačke a potom i Italije".[777]

Bošnjaci muslimani su dakle i u velikohrvatskom projektu ostali bez svog nacionalnog narodnog imena zajedno sa nestankom imena Bosne i Hercegovine, hiljadugodišnje domovine Bošnjana (Bošnjaka) sve tri vjere.

---

[777] Ak. M. Filipović, CD_I, str. 74-75.

MAPA NDH

Izvor: Atlas svjetske povijesti, str. 312

1/ Okupatorska podjela Jugoslavije 1941. *(lijevo)* Demarkaciona linija koja je približno popola dijelila Jugoslaviju utvrđena je 23. travnja 1941. kao razgraničenja između njemačkih i talijanskih okupatorskih trupa i zona utjecaja. Talijani su dio svoje zone pripojili Italiji, drugi dio zadržali pod neposrednom upravom okupacionih trupa, a u trećem dijelu (najmanjem) zadovoljili su se prisustvom svojih trupa, prepuštajući upravu vlastima NDH. Nijemci su sjevernu polovicu Slovenije pripojili *Trećem Reichu*, u Banatu su uspostavili svoju upravu, a u užoj Srbiji „komesarsku upravu" svojih suradnika pod neposrednim nadzorom njemačkih vlasti. Mađari su pripojili Bačku, Baranju, Međimurje i Prekomurje. Bugari gotovo cijelu Makedoniju i dio južne Srbije, a najveći dio Crne Gore stavljen je pod specijalnu talijansku okupacionu upravu. Kosovo i Metohija, zajedno s dijelovima Crne Gore i Makedonije, pripojeni su *Velikoj Albaniji* (pod talijanskim nadzorom). *Nezavisna Država Hrvatska* ni jednog trenutka nije bila zaista nezavisna. Istovremeno, sve jugoslavenske zemlje, bez obzira na vrstu okupacije, bile su izvrgnute bezobzirnoj pljački prirodnih bogatstava u korist njemačke ratne mašine i njenih saveznika.

Potpuno je jasno da ne bi bilo onog genocida nad Srbima u Jasenovcu da se Srbi i Hrvati decenijama ranije nisu osvajački otimali oko Bosne i Hercegovine. Naravno da je žalosno što se desio genocid u Jasenovcu i što je stradalo mnogo Bošnjaka - pravoslavne vjere - bh. Srba na Kozari i drugim djelovima bh. od 1941. - 1945. godine.

Dakle, u NDH niti ima BiH niti ima Bošnjaka muslimana, kao što ih nije bilo u Kraljevini SHS niti u Kraljevini Jugoslaviji. Po tadašnjem mišljenju ostvarili su ideju staru više od 80 godina, priključili su BiH Hrvatskoj, tj. stvorili Hrvatsku do Drine. Glavni zadatak im je bio očistiti je najprije od bh. Srba a kasnije od Bošnjaka muslimana koji se nisu htjeli pohrvatiti odnosno da budu Hrvati islamske vjere.

Iluziju bh. muslimana da će unutar NDH biti ravnopravni razbio je sam Ante Pavelić kad mu je visoka delegacija bh. muslimana na čelu sa Ademagom Mešićem predala u Zagrebu nacrt ustava Islamske zajednice i memorandum o vjersko prosvjetnoj autonomiji muslimana u NDH.

"Za mene ne postoje nikakva Bosna i Hercegovina niti samostalnost muslimana...

...Bosna nije pripojena Hrvatskoj, nego je Bosna hrvatska zemlja i za nas ne postoji muslimansko pitanje, jer je to hrvatsko pitanje."[778]

Kako su svi događaji tokom I sv. rata, politički procesi između dva rata, ratna zbivanja u toku II sv. rata, posebno stvaranje Nezavisne države Hrvatske u čiji sastav je prisilno uključena Bosna i Hercegovina, kojom prilikom su Bošnjaci muslimani formalno proglašeni "Hrvatima islamske vjere", a bh. Srbi i Srbi iz Hrvatske da se protjeraju i oni koji ne pristanu da se isele da se pobiju.

b) O projektu Stevana Moljevića

Na drugoj strani 30.06.1941.g. dr. Stevan Moljević je u Nikšiću dovršio plan nazvan **Homogena Srbija** o kome će biti još riječi, a u kome ne samo što nema BiH nego je strogo zacrtao da u njoj potpuno protjera ili pobije Bošnjake muslimane i Hrvate, da to bude država isključivo za Srbe.

Iz svega do sad rečenog se vidi da bi do bratoubilačkog rata i do raspada Kraljevine Jugoslavije došlo i da nisu Njemačka i Italija napale 06.04.1941.g.

Šta su velikosrpski četnički krugovi namjerili vidjet ćemo iz naprijed izloženog.

---

[778] Nažalost ispustio sam da zapišem izvor, gdje se nalaze navedeni nacrt Ustava Islamske zajednice i memorandum kojeg su donijeli kod Pavelića. Ali sam siguran da sam tačno zapisao citirane rečenice. Potrebno je naći datum u štampi kad je to Ademaga Mešić posjetio Antu Pavelića, što ja do sada nisam uspio

Četnici kao ni ustaše nisu htjeli da vode borbu protiv fašističkih okupatora, nego su zdušno krenuli da grade homogenu Srbiju, da iz Sandžaka i BiH istjeraju ili poubijaju Bošnjake i Hrvate, te dok Engleska, Rusija i kasnije Amerika pobijede fašističke sile osovinu Rim - Berlin - Tokio, završe sa etničkim čišćenjem teritorija predviđenih projektom **Homogena Srbija**.

Nadam se da se sad nazire finale nesreće i tragedije koja je posljedica ukidanja imena Bošnjak svim trima vjerama odnosno posljedica 160-godišnjeg propagandnog posrbljivanja i pohrvaćivanja Bošnjaka sve tri vjere. Kad kažem Bošnjaka sve tri vjere to je onda potpuno jednako Bosanaca sve tri vjere.

Projekat STEVANA MOLJEVIĆA

Izvor: Vladimir Dedijer i Antun Miletić, Genocid nad Muslimanima 1941.-1945., Zbornik dokumenata i svjedočenja, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 15.

Priloženi crtež prikazuje projekat dr. Stevana Moljevića od 30.06.1941.g. kojim je predviđeno i planirano uvećanje Kraljevine Jugoslavije osvajanjem zagraničnih teritorija susjednih država: Bugarske, Rumunije, Mađarske, Austrije, Italije i Albanije.

Posebno je urađen plan stvaranja Velike Srbije okupacijom dijelova Hrvatske, cijelih Bosne i Hercegovine, Vojvodine, Crne Gore, Kosova, Metohije i Makedonije. Plan je nazvao **Homogena Srbija**.

Ispod crteža piše ćirilicom: "Naš put vodi nas stopama kosovskih vitezova. Pošli smo da stvorimo veliku Srbiju u kojoj će biti ujedinjeni svi Srbi i sve zemlje u kojima Srbi žive ..." [779]

Taj projekat je usvojio Draža Mihailović kao osnovni cilj za koji treba da se bore četnici i svi Srbi.

Za ostvarenje projekta smatrao je da će mu najviše smetati Hrvati i Bošnjaci koje je on nazivao Turci ili poturice.

Definitivno uništavanje Bošnjaka muslimana i stvaranje Velike Srbije je bilo počelo.

"U tom cilju Draža Mihajlović je uputio već pomenutu instrukciju[780] strogo pov. đ. br. 370. od 20. decembra 1941.g., generalštabnom majoru Đorđu Lašiću, komandantu četničkih odreda u Crnoj Gori, i kapetanu Pavlu Đurišiću, komandantu limskih četničkih odreda jugoslovenske vojske sa vlastitim potpisom gdje su navedeni glavni ciljevi borbe:

1. Borba za slobodu cjelokupnog srpskog naroda;

2. Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj Veliku Srbiju etnički čistu u granicama Srbije, Crne Gore, BiH, Srema i Bačke;

3. Borba za uključivanje u naš život (misli na uvećanje Jugoslavije) i svih još neoslobođenih slovenačkih teritorija pod Italijom, Trst, Gorica, Istra, pod Njemačkom Koruška, kao i od Bugarske i sjeverne Albanije sa Skadrom.

4. Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata (pri čemu je najviše mislio na muslimane);

5. Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i između Srbije i BiH čišćenjem Sandžaka od muslimanskog življa i BiH od muslimanskog i hrvatskog življa;

6. Kazniti sve koji su krivi, naročito muslimane;

7. Kazniti sve one, koji su krivi za našu aprilsku katastrofu (opet muslimane i Hrvate);

8. U krajevima očišćenim od narodnih manjina i nenacionalnih elemenata (misli na muslimane) izvršiti naseljavanje Crnogoraca. U obzir dolaze siromašne, nacionalno ispravne i poštene porodice;

9. Osiguranje jednog takvog političkog tijela koje će voditi državni brod smjerom opštih narodnih težnji i interesa;

10. Ciljevi su ogromni, zato je borba toliko zahvalnija za one koji se bore za njihovo ostvarenje."

---

[779] V. Dedijer, A. Miletić, Genocid nad muslimanima.... str. 15.

[780] Izvor: V. Dedijer i A. Miletić, CD, str. 27 i M. Hadžijahić, Povijest Bosne i Hercegovine i stradanje muslimana, str. 66-70.

Dalje, govoreći o upotrebi četničkih odreda u Crnoj Gori u datom trenutku, Draža Mihajlović doslovce kaže:

1. Jednim dijelom snaga dejstvovati iz doline Lima pravcem Bijelo Polje, Sjenica sa zadatkom da se očisti Pešter od muslimanskog i arnautskog življa.

2. Dijelom snaga dejstvovati pravcem preko Čakora ka Metohiji sa zadatkom da se na tom pravcu očisti teritorija od Arnauta, kao i da se presretnu oni muslimani koji će biti progonjeni sa Peštera i Sandžaka.

Tačka 3 odnosila se na zauzimanje Skadra, a tačka 4 na zauzimanje Dubrovnika i južne Hercegovine.

Onih deset tačaka o ciljevima četničke borbe nalaze se doslovno i u dopisu komandanta ozrenskog korpusa kapetana prve klase Miloša N. Jovanovića (strogo pov. br. 21/43, od 13. februara 1943.g. položaj), upućenog komandantu zeničkog vojno-četničkog odreda Golubu Mitroviću. Tu se nalaze i ove riječi:

"Možda tebi i tvojim borcima (četnicima) izgledaju ovi ciljevi veliki i neizvedivi:

Setite se velike borbe za oslobođenje pod vođstvom velikog Karađorđa, Srbija je bila puna Turaka (muslimana). U Beogradu i ostalim srpskim gradovima stršile su muslimanske munare, a pored džamija su Turci vršili svoja smrdljiva pranja, kao i sada što ih vrše u srpskoj Bosni i Hercegovini. Na stotine hiljada muslimana bilo je tada preplavilo našu otadžbinu. A prođite danas kroz Srbiju. Neće te nigde naći ni jednog Turčina (muslimana), nećete naći čak ni njihovog groba (mezara), ni jednog šiljka (nišana).

To je najbolji dokaz i najbolje jemstvo da ćemo uspeti u današnjoj borbi i da ćemo istrebiti sve Turke iz ovih naših krajeva. Ni jedan musliman neće među nama ostati.

Uništit ćemo ih bez milosti. Ono što ostane preselit ćemo u Tursku.

Sve katolike koji su se ogrešili o naš narod u njegovim tragičnim danima kao i sve intelektualce i sve ekonomski jače nemilosrdno ćemo uništiti. Seljački svet i isto tako sitni radni svet poštediti i od njih ćemo napraviti prave Srbe koje ćemo milom ili silom prevesti na pravoslavlje.

Čuli ste i za uspeh naših boraca u srezu stolačkom. Očistili smo muslimane i katolike iz istog. U ostalim krajevima još ne smemo početi jer nije vreme podesno... a kad dođe naš dan znaćemo kako ćemo razgovarati."[781]

M. Hadžijahić dalje navodi: "U ovom pravcu je govorio i Mile Šantić na četničkom zboru u Trebinju u drugoj polovini jula 1941.g., "Mi smo danas slobodni u našim brdima. Niko nas ne može kontrolisati. Mi se sastajemo sa našima u Crnoj Gori i Bosni, te se zajednički dogovaramo i stvaramo planove. Mi šaljemo naše ljude i u Beograd (misli na Ljotića i Nedića), pa čak i do Draže. Moramo biti spremni kada dođe naš čas. Srpske zemlje moraju biti očišćene od katolika i muslimana.

U njima će živjeti samo Srbi. čišćenje ćemo provesti temeljito. Sve ćemo ih potisnuti i uništiti bez izuzetka i bez sažaljenja. To će biti polazna tačka oslobođenja. To treba da se vrši brzo i u jednom revolucionarnom zanosu."[782]

Tako osobno dobro pamtim kad su 6/7. januara 1943. god. oko 5.000 četnika Pavla Đurišića napali na goloruk narod, ubili i zaklali preko 1400 Bošnjaka muslimana a onda opljačkali[783] i zapalili oko 45 sela na desnoj obali rijeke Lima u srezu Bijelo Polje. Plan je bio da etnički unište Sandžak. Međutim, Draža je dobio od njemačke komande naredbu da svi četnici moraju ići na Neretvu na uništenje partizana. Zato je Pavle dobio naređenje od Draže Mihailovića da hitno sa cijelom vojskom dođe na rijeku Neretvu na Titove partizane. Na Neretvi su od partizana doživjeli katastrofalan poraz od kojeg se nikad nisu oporavili, od kad više nisu bili u stanju da nastave započeto etničko čišćenje Bošnjaka i Hrvata u Sandžaku i u Bosni i Hercegovini.

"U cijelom ovom ratu dugom četiri godine (1941.-1945. godina) izvršen je samo jedan masovniji pohod na Hrvate i to 1943. godine u Rami kada su ubijena 843 Hrvata. Prema 100.000 ubijenih muslimana, to izgleda kao kap u moru. Četničke snage Draže Mihajlovića, Pavla Đurišića, Momčila Đujića, Radivoja Kerovića (čiji unuk sada vodi SDS u Loparama), Jove Jevđevića, Vasilija Grđića, Jove Samadžića, Rade Radišića, Mome Rokvića, Lazara Tešanovića i mnogih drugih vojvoda i četovođa pobili su i uništili na najgnusniji način - klanjem, udaranjem do smrti, vješanjem, spaljivanjem i na druge načine - oko stotinu tisuća muslimana Bošnjaka, civila, žena, djece, staraca i bolesnika, mladih nenaoružanih ljudi po cijeloj Bosni i Hercegovini i Sandžaku. Ova ubijanja su kod Bošnjaka izazvala ukupan demografski

---

781 M. Hadžijahić, Isto, str. 68-70.

782 Ima još dosta interesantnog što čitalac treba vidjeti u navedenoj knjizi M. Hadžihajića posebno od str. 70-122.

783 Pljačku su izvodili tako što bi upregnuli konje i volove otete od Bošnjaka natovarili sve što im se svidjelo na kola, sanke ili čeze i dali svojim (četničkim) ženama, majkama, sestrama, roditeljima da voze svojim kućama nakon čega bi bošnjačke kuće, štale, pa i kokošinjce zapalili.

gubitak od preko 12 odsto stanovnika što je, prema nalazima engleskog demografa Kočovića (porijeklom iz Sarajeva), nakon Židova, najveći demografski gubitak jednog naroda na tlu bivše Jugoslavije."[784]

Sve dolje navedeno su mi 1942. i 1943. god. govorili djeca moji vršnjaci iz srpskih i iz crnogorskih nacionalističkih porodica, meni i mojim vršnjacima. "Vi ste Turčad, vi ste poturice. Turci i poturice su Srbe nabijali žive na kolac, sad smo mi jači, sad ćemo mi vas da koljemo, da nabijamo žive na kolac. Davit ćemo vas četničkom rogljom." itd., itd.[785]

---

[784] Ak. M. Filipović, CD_1, str. 76.

[785] Osobno pamtim period II svjetskog rata i četnička zločinstva nad nejakim, nenaoružanim i nepripremljenim Bošnjacima mojeg rodnog kraja i šire okoline. Dva puta sam sa svojim roditeljima, braćom i sestrama, rodbinom i narodom svojeg kraja bivao u izbjeglištvu - muhadžerluku. To što sam ovdje napisao, napisao sam iz vlastitog iskustva - saznanja.

Dva izvještaja Pavla Đurišića o uništavanju Bošnjaka muslimana u bjelopoljskom, pljevljanskom i pribojskom srezu i u istočnoj Bosni.

1. DOKUMENT PAVLA ĐURIŠIĆA

ШТАБ
ЛИМСКИХ САНЏАЧКИХ ЧЕТНИЧКИХ ОДРЕДА

Стр. пов. Број 23
10-I-1943 г.
ПОЛОЖАЈ

НАЧЕЛНИКУ ШТАБА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ

Акција на десној обали Лима у срезу Бјелопољском завршена је. Иста је изведена тачно по утврђеном плану. Резултат ове борбе је:

1) Потпуно су уништена следећа муслиманска села (Секције: Пљевље, Сјеница, Пећ и Колашин):
- Ботаревац, Губавача, Родијеља, Ускоропље, Пресечење, Батуриће, Горњи Влах (секција Пљевље), Муровићи, Шоље, Ракојева Главица, Побретиће, Ивање, Горња Костеница, Стубло, Врх, Захумско, Шиповице, Устобратина, Османбегово село, Букадци, Засен, Костиће, Кашевар, Ивање, Голијево, Ллиџан, Горња Црнча, Горња Радулића, Рубо, Штитарица, Крајсник, Слатко, Личине (Секција Сјеница-Пећ) - укупно 33 села.

2) Жртве: Муслимана бораца око 400 (стотине).
Жена и деце око.....1000.-

Наше жртве: 14 мртвих и
25 рањених, у којима 2 жене

До оволиког броја наших жртава дошло је не услед неправилног вођења од стране старешина, већ очигледног нечувања својих војника и њихових херојских јуриша на муслимане, који су били затворени у својим кућама.

Све куће у горе наведеним селима биле су попаљене, па је само било подао наређење да се не пале. До овог паљења дошло је услед погибије изнетих наших бораца.

-Народ је отерао својим кућама доста стоке и других животних намирница-нарочито избеглице...

Командант, мајор
Пав. Ђуришић

Izvor za prvi dokument: V. Dedijer i A. Miletić, CD, str. 298.

2. DOKUMENT PAVLA ĐURIŠIĆA

Ш Т А Б
лимско-санџачких четн. одреда
Стр. пов. бр. 1
13 фебруара 1943 године
(Положај).

НАЧЕЛНИКУ ШТАБА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ.

Акција у пљеваљском, чајничком и фочанском срезу против муслимана извршена је.

Операције су изведене тачно по наређењу и датој заповести. Напад је почео у одређено време. Сви команданти и јединице извршиле су добивене задатке на опште задовољство.

Отпор непријатеља био је од почетка до краја слаб. Једини већи отпор био је на Требешком брду, који је трајао 4 часа, али и он је брзо савладан.

Наши одреди 7. овог месеца у току ноћи, већ су избили на р. Дрину, те су борбе закључио са тим даном баш у главном извршене, а затим је настало чишћење ослобођене територије. Сва муслиманска села у три поменута среза су потпуно спаљена тако, да ниједан њихов дом није остао читав.

Сва имовина је уништена сем стоке, жита и сена. Наређено је и предвиђено прикупљање људске и сточне хране у одређеним местима, за отварање магацина резервне хране и исхрану јединица, које су остале на терену ради чишћења и претресања терена и шумовитих предела, као и ради опровођења и учвршћивања организације на ослобођеној територији.

За време операција се приступило потпуном уништавању муслиманског живља без обзира на пол и године старости.

Жртве. — Наше укупне жртве су биле 22 мртва од којих 2 несрећним случајем и 32 рањена.

Код муслимана око 1200 бораца и до 8.000 осталих жртава: жена, стараца и деце.

За време почетних операција, муслимани су се дали у бегство ка Метаљци, Чајничу и р. Дрини. На Метаљци је нашло склониште мали део становништва. У Чајничу се рачуна да има до 2.000 избеглица, а један део је успео да умакне преко Дрине пре него што су одређене јединице извршиле пресецање могућих одступних праваца на том сектору. Све остало становништво је уништено...

Поседање ослобођене територије. — За команданта исте и свих јединица на истој до извршења организације одредио сам капетана I класе Луканића — Војина.

У селу Подпеће на реку од села Поникве смештен је један батаљон Пријепољске бригаде, до села Трпиње (3) три батаљона Пљеваљске бригаде;

— на реку од села Поникве до села Трпиње постављен је један батаљон II Дурмиторске бригаде.

Задатак ових јединица је да својим присуством [illegible] и не дозволе повратак муслимана на њега и терористичке [illegible].

Морал код наших јединица био је у сваком погледу изванредан и на нео[illegible] високом ступњу. Херојски подухвати сваког појединца и читавих јединица са својим старешинама су у свакој ситуацији доказали њихов херојизам и заслужују сваку похвалу.

Морал код муслимана био је такорећи срушен. Завладао је [illegible] страх од наших четника тако, да су били просто изгубљени.

Интервенција окупатора из Пљеваља и Чајнича састојала се само у томе [illegible] и ослобођење њихових гарнизона од опасности успешних наших напада.

Детаљан извештај поднећу накнадно у релацији са свим претходним акцијама.

Командант, м. п.
Пав. Ђуришић

Izvor za drugi dokument: Ibid, str. 331

Navedeni izvještaji, kao i izvještaji komandanata nižih jedinica pokazuju realizaciju genocidnog projekta Stevana Moljevića pod naslovom "**Homogena Srbija**" kojeg je usvojio Draža Mihajlović kao plan Štaba vrhovne komande.

Dakle, kakvu smo imali situaciju u početku 1943.g.?

Imali smo NDH koja je progutala BiH imala preko 160.000 naoružanih domobrana, ustaša i policajaca, imali smo na istočnoj strani blizu 70.000 četnika Draže Mihailovića, zatim Nedićevaca i Ljotićevaca oko 30.000, ukupno oko 100.000 koji se bore za stvaranje velike Srbije, koji već gotovo 2 godine pale, kolju i ubijaju Bošnjake muslimane, u srezovima: bjelopoljskom, pljevaljskom, pribojskom, čajničkom, višegradskom, goraždanskom, fočanskom, rogatičkom i dr.

Već su pobili i poklali više od 85.000 muslimanskog stanovništva (žena, djece, staraca - svih bez razlike).[786]

Ali, kao što je poznato nastupila je spasonosna okolnost i kako smo malo prije naveli, Nijemci su naredili da gotovo svi četnici idu u bitku na Neretvu, da unište Tita i partizane.

Na Neretvi partizani su snažno porazili i pobili četnike tako da više nisu imali ni snage ni moći da nastave uništavanje muslimanskog stanovništva.

Četnički ideolozi su dobro zapamtili da su partizani porazili četnike u bici na Neretvi i time spasili ponajviše Bošnjake muslimane, pa su nakon 50 godina tokom agresije na BiH 1992.-1995.g. pjevali u Foči, Rogatici, Višegradu, Srebrenici i drugim mjestima:

"Hej vi jadni muslimani došli su vam crni dani, nema Tita da vas brani".

c) O ustancima partizana širom Jugoslavije

Da li smo dovoljno svjesni da uočimo ko je spasio Bosnu i Hercegovinu i njene Bosance sve tri vjere od tako strašnog uništenja koje se pripremalo, a bratoubilački rat je zahvatio gotovo sve narode i narodnosti od Triglava do Đevđelije.

Iz dosadašnjeg izlaganja vidjeli smo šta su pripremali velikohrvatski i velikosrpski osvajački krugovi kad su jedni osnovali NDH a drugi krenuli u ostvarivanje plana Homogene Srbije.

Obje navedene šovinističke osvajačke koncepcije u toku NOR-a srušio je Tito sa svojom koncepcijom Demokratske Federativne Jugoslavije unutar koje je vratio državnost Bosne i Hercegovine kao ravnopravne republike sa

[786] Naučnim istraživanjem akademici Vladimir Dedijer i Antun Miletić u navedenoj knjizi su dokazali da su četnici Draže Mihajlovića i njemu potčinjenih komandanata od 1941. do 1945. ubili i poklali 108.000 Bošnjaka muslimana, pa su prema tome Bošnjaci prema broju stanovnika narod koji je najviše stradao na Balkanu u tom vremenu.

Srbijom i Hrvatskom, zbog čega su teško bolovali i velikosrpski i velikohrvatski osvajači i jedva dočekali Titovu smrt, e da bi podijelili Bosnu i Hercegovinu na "srpski i hrvatski" dio.

U navedenim strašnim zbivanjima malo je ko znao od širokih narodnih masa kakve ocjene o cjelokupnoj političkoj i vojnoj situaciji je imala malobrojna **Komunistička partija** koja je oko 1940. imala svega oko 4000 zrelih članova na prostoru cijele Jugoslavije. Samo četiri dana poslije završetka plana Stevana Moljevića o projektu "**Homogena Srbija**" održan je u Beogradu 04. jula 1941.g. sastanak Politbiro-a CK KPJ-u, na kojem je donijeta odluka o dizanju ustanaka naroda i narodnosti protiv njemačkih, italijanskih i drugih okupatora i domaćih izdajnika. Nakon ove odluke planuli su ustanci: 07. jula 1941. u Srbiji, 13. jula u Crnoj Gori, 22. jula u Sloveniji, 27. jula u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, 11. oktobra u Makedoniji.

U početku je izgledalo da su to izuzetno slabe snage koje nemaju nikakvog izgleda na uspjeh. Malo je ko mogao predvidjeti da će te snage zaustaviti gore navedenu stravu i užaš, o čemu će biti još riječi.

Konačna pobjeda partizana ne samo što je onemogućila stvaranje velike Srbije nego je uništila i NDH i tako oslobodila Bosnu i Hercegovinu i od velikosrpskih i od velikohrvatskih osvajača.

Dakle, državu NDH je srušio Tito, zato mu njeni akteri danas ruše spomenik čak i u Kumrovcu. Sreo sam čak i ovih dana izvjestan broj muslimanskih intelektualaca koji ništa nisu htjeli znati o toj historijskoj činjenici.

Prije rušenja NDH potpuno je porazio četnike, kad je 20.10.1944.g.. oslobodio Beograd, a time su zadobili partizani u cijeloj Srbiji.

Ali, velikosrpski, pa i velikohrvatski osvajački krugovi strpljivo su čekali da umre Tito, pa da nastave tamo gdje su stali 1945.g.

Kad je riječ o velikohrvatskim onda mislim samo na one koji su pokušali 1993. da osvajaju BiH, one koji Bošnjake muslimane prestadoše zvati cvijeće. Umjesto cvijeće nazvaše ih balijama.

Ne čudim se nasljednicima četnika i ustaša što pišu i govore najpogrdnije riječi o Titu i partizanima, jer je ustašama srušio NDH, a četnicima spriječio stvaranje velike "**Homogene Srbije**". Ali se ne mogu načuditi onom dijelu muslimana među kojima ima i intelektualaca koji nisu ni za 50 godina bili u stanju vidjeti ko je spasio Bošnjake muslimane i Bosnu!!!

Pa nije samo bitka na Neretvi, kako sam ranije naveo konkretan primjer, spasila Bosnu i muslimane.

Da u II sv. ratu nisu pobijedili partizani, na kraju toga rata pobjedom antifašističkih sila nad silama osovine, Engleska bi u Jugoslaviju vratila kralja Petra i njegovu vladu iz Londona, odnosno pobijedili bi četnici koji bi uništili

Bošnjake muslimane i Hrvate u BiH i sigurno NDH koja bi pala zajedno sa fašističkom Njemačkom i Italijom. Zaveli bi do tada ne viđenu strahovladu u cijeloj Jugoslaviji. Niti bi bilo Hrvatske niti BiH!!! A Bošnjaka muslimana ako bi ih malo i ostalo bili bi sluge za najniže najmizernije poslove.

U FNRJ i kasnije SFRJ su se školovali ravnopravno kao i ostali narodi. Veliki broj završili su fakultete, magistrirali i doktorirali, što se ni u jednim drugim uslovima ne bi desilo.

To što sam spomenuo Tita odnosi se konkretno na period njegovog djelovanja 1937.-1945., zatim na neosporne zasluge što je pobijedio u NOR-u 1941.-1945. i 1948. zaustavio Staljina da ne stavi Jugoslaviju pod svoju čizmu, što je osnivač pokreta Nesvrstanih zemalja, a ograđujem se od perioda u kojima su se dešavali navodno zločini, ako se dokaže da i on ima udjela u njima. Apsolutno sam protiv zločina ma ko da ih je činio.

Ko je zaustavio sramotni bratoubilački rat 1941.-1945.?

Ko je zaustavio sramotni bratoubilački pokolj???

Dakle, upitajmo se ko je zaustavio gore navedene pomahnitale četnike i ustaše? Ko je zaustavio daljnju eskalaciju bratoubilačkog rata? Ko je zaustavio konačno uništenje muslimana u Sandžaku, te bh. Hrvata i muslimana u BiH? Ko je zaustavio daljnja međusobna uništavanja Hrvata i Srba itd., itd.?

Veliki broj historičara i korektnih političara su ocijenili da je sve to zaustavio Tito sa njegovom NOV i POJ.

Dakle tek tokom narodnooslobodilačkog rata (1941.-1945.) bljesnuo je bio tračak nade. Vođe narodnooslobodilačkog rata nakon jasnih i pravilnih Titovih stavova su Bošnjake ali pod imenom Muslimani priznali kao narod.

Pobjedama partizana u NOR-u stvorili su se uslovi da se počnu realizirati odluke ZAVNOBIH-a i AVNOJ-a o kojima će biti riječi.

"Bošnjaci muslimani su masovno uzeli učešća u borbi protiv fašizma i genocida u Bosni i Hercegovini i dali veliki doprinos pobjedi nad fašistima i njihovim kvislinzima, time i oslobođenju zemlje. Oni su dali brojne jedinice i predstavljali su oko 30 odsto sastava partizanske armije krajem rata... Bošnjaci muslimani su aktivno učestvovali i u obnovi oslobođene države, a također su bili aktivan faktor obnove države Bosne i Hercegovine"[787]

---

[787] Ak. M. Filipović, CD_1, str. 77.

d) Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a i Drugo zasjedanje AVNOJ-a vratili su državnost BiH

U toku priprema za održavanje Drugog zasjedanja AVNOJ-a Tito je dao zadatak da najodabraniji predstavnici BiH i drugi patrioti konstituišu i održe Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a i sami odluče o tome kako žele, uzimajući u obzir historiju i htijenja naroda, da bude konstituirana BiH, tj. kakvu je žele u budućoj Federativnoj demokratskoj Jugoslaviji.

Tako je na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a u Mrkonjić Gradu 25. i 26.11.1943.g. 247 delegata donijelo (usvojilo) Rezoluciju kojom je izražena volja i želja bh. naroda: "da njihova zemlja, koja nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, nego i srpska i muslimanska, i hrvatska bude slobodna i zbratimljena BiH, u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost svih Srba, Muslimana, Hrvata koji u njoj žive."[788]

Navedena floskula da BiH nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, nego i srpska i hrvatska i muslimanska, pokazuje do kojeg stepena je bila izvršena indoktrinacija.

Rečenica je trebala da glasi: Bosna i Hercegovina je zemlja i država Bošnjaka sve tri vjere na koju nemaju nikakva prava: Srbija i Hrvatska, niti Crna Gora.

Kako je poznato ova odluka je prihvaćena nakon tri dana docnije 29. i 30.11.1943.g. na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, pa je BiH kao šesta federalna jedinica, uvršćena u definitivan nacrt budućeg uređenja Demokratske federativne Jugoslavije.

"Na zasjedanju ZAVNOBiH-a je Bosna nanovo proglasila svoju državnu suverenost i teritorijalni integritet i tako je najzad obnovila svoju državno-pravnu individualnost, kakva je bila u XIV i XV stoljeću. ZAVNOBiH je donio i odluku da se Bosna i Hercegovina kao suverena država uključi i udruži sa ostalim državama i zemljama bivše države Kraljevine Jugoslavije u novu Federativnu Jugoslaviju... Kada je na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a održanom u junu mjesecu u Sanskom Mostu donešena i deklaracija o pravima građana Bosne... Tada je došlo do stvarne obnove državnosti Bosne i Hercegovine na demokratski način i na tekovinama evropske demokratije... Obnova državnosti Bosne i Hercegovine dovršava se na III zasjedanju ZAVNOBiH-a u Sarajevu, u aprilu 1945. godine kada je formirana njena prva vlada. Ustav Republike Bosne i Hercegovine donešen je 1946. godine, tada je međutim već bila puna prevlast KPJ. Započela je obnova centralizma, a sa njom i dominacija Srba u ukupnom političkom,

[788] M.Bojić, CD, str. 223.

državnom i društvenom životu, te je otpočela diskriminacija Bošnjaka i Hrvata u tim sferama. To će odrediti kasniju političku sudbinu Bosne i Hercegovine... Teritorija današnje Bosne i Hercegovine, koja je od 1. marta 1992. godine neovisna na osnovu rezultata referenduma svih njenih građana, a od 6. aprila iste godine postala univerzalno priznata kao suverena, neovisna i teritorijalno integralna, u njenim povijesnim, priznatim granicama, država i članica Ujedinjenih nacija, povijesni rezultat dugog teritorijalnog, političkog i državnopravnog razvoja i oblikovanja Bosne od početka VIII stoljeća naše ere sve do danas."[789]

Nema sumnje da je ovo, s obzirom na cjelokupnu - 150 godina provođenu indoktrinaciju, s obzirom na sporazum Cvetković - Maček, na projekt Stevana Moljevića "**Homogena Srbija**", na stvaranje tzv. NDH, na mnogo prolivene bratoubilačke krvi do tog vjerovatno najznačajnijeg historijskog događaja Prvog zasjedanja ZAVNOBIH-a i Drugog zasjedanja AVNOJ-a najveći domet u vraćanju i rehabilitaciji historijske državnosti BiH.

Na sljedećoj mapi bivše SFRJ Bosna i Hercegovina je prikazana kao ravnopravna Srbiji i Hrvatskoj.

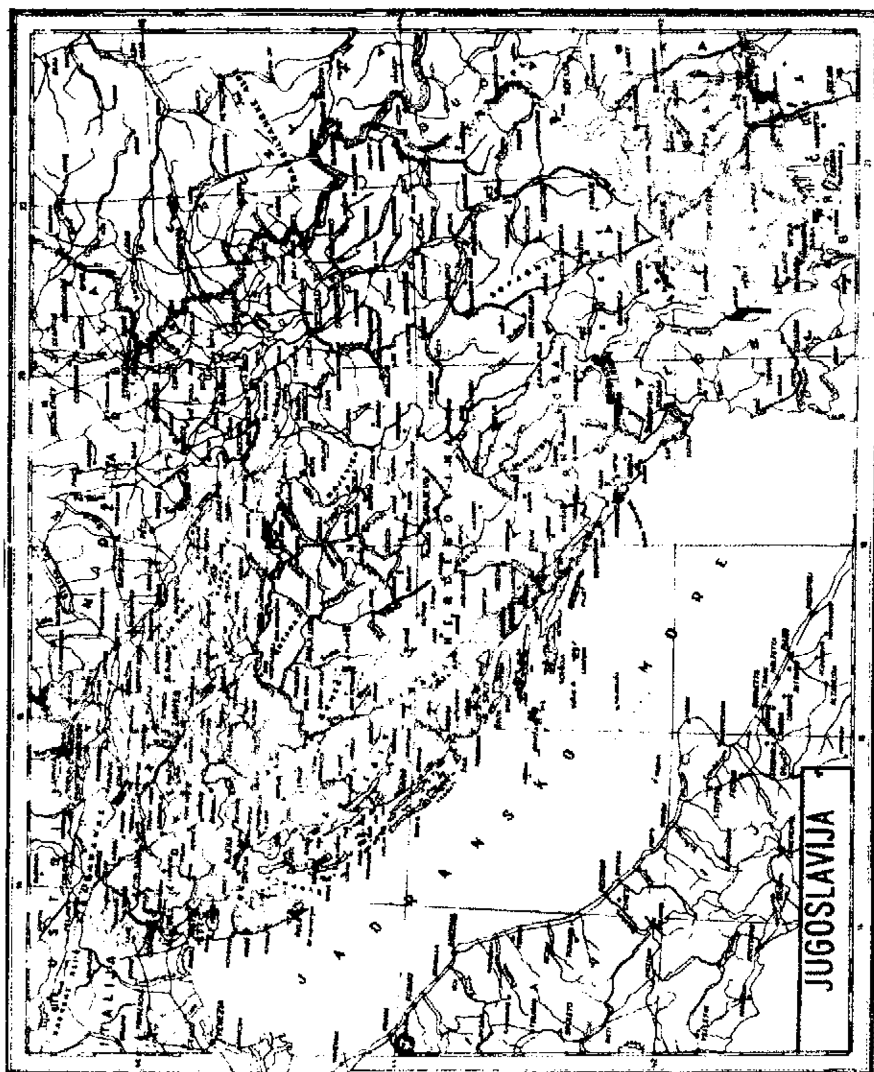
Međutim, kada su se veliko-Srbi učvrstili u vrh CK KPJ i ušli u vladu i skupštinu Federativne narodne republike Jugoslavije, Moša Pijade, Aleksandar Ranković i dr., Bošnjaci muslimani su izostavljeni i napravljen je grb Federativne narodne republike Jugoslavije sa pet, a ne sa šest buktinja koje su simbolizirale pet nacija... To je bilo vrijeme kad su tadašnje generacije u cijeloj Jugoslaviji već bile indoktrinirane. Kad niko iz naroda nije znao nacionalno pitanje drugačije nego što je bilo indoktrinatorski napisano u udžbenicima.

---

[789] Ak. M. Filipović, CD_2, strane 13, 15, 105.

MAPA BIVŠE SFRJ

Bosna i Hercegovina u DFJ, FNRJ odnosno u SFRJ

Izvor: Bosne i Hercegovina od najstarijih vremena ..., CD str. 306

Prva **značajna** ličnost ko je spomenuo muslimane u nacionalnom smislu bio je Josip Broz. Učinio je to u članku pod nazivom: "Živjela komunistička stranka Hrvatske" objavljenom u listu "Proleter" br. 11 od oktobra 1937. god. "Federativna zajednica južnoslavenskih naroda to mora biti Jugoslavija".. Samo u takvoj zajednici mogu se svi narodi osjećati kao u svom vlastitom domu.[790]

U navedenoj Titovoj viziji jasno se vidi kako Tito projektira buduću Jugoslaviju ... da u njoj moraju biti slobodni prije svega oni narodi koji su

[790] Gotovo identičnog sadržaja bilo je i pismo koje je Broz uputio Sekretaru pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju Veselinu Masleši istog mjeseca i iste godine.

porijeklom Južni Slaveni tj. osim Srba, Hrvata i Slovenaca još Makedonci, Muslimani i Crnogorci. Ali u istoj mjeri moraju biti slobodne i ravnopravne i nacionalne manjine.

Taj projekt, tu strategijsku zamisao je Tito često ponavljao u raznim prilikama i kontekstima, ali je najjasnije napisao u članku: "Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe", objavljen u "Proleteru" br. 16. decembra 1942. god. u kojem pored ostalog piše: ... "Riječ narodnooslobodilačka borba - bila bi samo jedna fraza, pa čak i prevara, kada ona ne bi imala i nacionalni smisao za svaki narod posebice ... kad nebi u isto vrijeme značila i oslobođenje: Hrvata, Slovenaca, Srba, Makedonaca, Albanaca, **Muslimana** itd. U tome i jeste suština narodnooslobodilačke borbe.

... Današnja narodnooslobodilačka borba ne bi se mogla završiti pobjedom nad okupatorima i njihovim slugama, ako u njoj nebi učestvovali: Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Makedonci i **Muslimani**" (podvukao H.Z.).[791]

On je stalno isticao šest naroda, a autori Ustava FNRJ od 31.01.1946. god. na čelu sa Mošom Pijade su ga vjerovatno uspjeli privremeno ubijediti da Muslimani nisu nacija. Kažem privremeno, jer od 1966. godine nakon zbacivanja Aleksandra Rankovića se vratio na svoje stajalište da muslimani jesu nacija. Izostavili su Muslimane i načinili grb FNRJ sa pet buktinja koji je simbolizirao pet nacija: Srbe, Hrvate, Slovence, Crnogorce i Makedonce. Za šta su pred historijom odgovorni kreatori toga Ustava na čelu sa Mošom Pijade.[792] Godine 1963. Tito je ponovo tražio od CK SKBiH da se muslimanima osigura pravo na nacionalnost.

S obzirom da je nad svim bratskim južnoslavenskim narodima izvršena indoktrinacija od oko 1862. god., a naročito za vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno, Kraljevine Jugoslavije (1918. - 1941.), ta ista indoktrinacija u malo zavijenoj formi se nastavila i u Federativnoj, pa i u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Jer tokom narodnooslobodilačkog rata Tito i njegova partija su ukinuli monarhiju i zaveli federativni model političkog sistema boreći se da glavni subjekti vlasti postanu radničke klase svih naroda i narodnosti ili skupno kazano radnička klasa Jugoslavije. Ni Tito ni njegova malobrojna partija nisu mogli znati da su svi u Kraljevini Jugoslaviji učili istoriju (historiju) zasnovanu na Jugoslavije. Ni Tito ni njegova malobrojna partija nisu mogli u cjelosti znati

[791] Članak pobija sve one podvale od strane protivnika ravnopravnosti Bošnjaka muslimana prebacujući krivicu na Tita zbog neriješenog njihovog nacionalnog pitanja, kad god su bili u prilici da se boje otkrivanja njihovog nacionalističkog rada pri tumačenju istorije već od sredine XIV st.

[792] Ovdje treba kriviti i Bošnjake muslimane zašto nisu uporno tražili da im se priznanje dobiveno tokom NOR-a zapiše u Ustavu. Jedini koji je na toj sjednici Skupštine FNRJ 31.01.1946. godine hrabro istupio i postavio pitanje: "Zašto su Bošnjaci muslimani izostavljeni i zašto je grb sa pet buktinja" bio je poslanik Husaga Čišić iz Mostara, ali "Jedna lasta ne čini proljeće".

da su svi u Kraljevini Jugoslaviji pa i oni sami učili istoriju (historiju) prožetu davnašnjim velikosrpskim i velikohrvatskim osavajačkim pretenzijama prema BiH i drugim teritorijama. Naime , nastavni planovi za učenje istorije jugoslovenskih naroda pravljeni su u prijestolnici KSHS, kasnije KJ, u Beogradu. Veliko je pitanje da li je tada iko išta znao o Bošnjanima (Bošnjacima) sve tri vjere i ostalim narodima i narodnostima istinito, jer je indoktrinacija odavno bila gotovo završena. Trebalo ju je naravno budno ali prikriveno održavati. Partizani za vrijeme četverogodišnje narodnooslobodilačke borbe nisu mogli odškolovati nove profesore i nastavnike pa ni učitelje historije naroda i narodnosti Jugoslavije, nego oni što su historiju predavali prije 1941. god. nastavili su je predavati 1945.god. i kasnije. Jedino je na koricama udžbenika došlo do promjene, umjesto: Istorija Kraljevine Jugoslavije, napisano je Istorija Federativne narodne republike Jugoslavije, a od 1963.god. Istorija socijalističke federativne republike Jugoslavije.

Nakon donošenja Ustava SFRJ 1974. god. jedan broj historičara su ukazivali na činjenicu da se u sadržajima udžbenika historije od 1935. god. ama baš ništa nije mijenjalo. Bilo je nešto malo kozmetike sa socijalističkim rječnikom i to je bilo sve.

Potajna indoktrinacija se mogla lahko nastaviti, tako da su sve skorašnje i sadašnje generacije kod svih naroda i narodnosti u školama učile istu onu laž kao i za vrijeme Kraljevine Jugoslavije malo u zavijenoj formi ali u suštini da su muslimani poturice tj. da su "Srbi, odnosno Hrvati, odnosno Crnogorci" islamske vjere. Tako se učilo u školi, a kod kuće u domaćem vaspitanju u srpskim nacionalističkim porodicama se po malo **šapatom** šovinistički vaspitavalo, "muslimani su poturčeni Srbi - poturčeni srpski ološ, to su oni Srbi što su dali veru za večeru, izdali su veru pradedovsku, oni su poturice, a poturica je gori od Turčina... Neki od njih su nastali od janjičara".

Kod hrvatskih nacionalističkih porodica se naučavalo: "muslimani su poturice od Hrvata, a poturica je gori od Turčina." Na tom mjestu su kopirali velikosrpske šoviniste!

Kod crnogorskih nacionalističko-šovinističkih porodica u Sandžaku i u Crnoj Gori se i u školi i kod kuće **Gorski vjenac** smatra svetom knjigom, a u njemu piše da su "muslimani poturice od isturčenih Crnogoraca, a da je poturica gori od Turčina," napisano je na više mjesta.[793]

"Ubiti Turčina nije zločin, nego junaštvo, a ubiti poturicu i na najgori način ga mučiti je još veće junaštvo". Ovakve i slične rečenice tokom Drugog

---

[793] U nauci i uopšte narodnim saznanjima nije sporno da postoji jedan neznatan broj Srba, Hrvata i Crnogoraca da su prešli na islam i takođe jedan broj Bošnjaka muslimana da su prešli u pravoslavne Srbe i Crnogorce, te u katolike Hrvate. Ali naučno nije dovoljno da se od pojedinačnih i posebnih dešavanja donose opšti zaključci.

svjetskog rata su se mogle vrlo često čuti. Posebno su ih čuli oni muslimani koji su se uspjeli sakriti 06/07.01.1943. godine prilikom klanja i ubijanja.[794]

Treba se ozbiljno zamisliti kako nad tvorevinom NDH tako i nad planom Draže Mihajlovića i Stevana Moljevića pod nazivom "**Homogena Srbija**", koji su proizveli užasan bratoubilački rat koji je požderao preko 108.000 Bošnjaka muslimana, veliki broj Srba u Jasenovcu i na drugim mjestima, veliki broj žrtava i kod ostalih naroda i narodnosti!!!

U toku narodnooslobodilačkog rata gotovo sve do 1955. god. Aleksandar Ranković bio je lojalan Titu, kursu i programu rušenja velikosrpske monarhije i izgradnji federativne Jugoslavije. Smatra se da je najzaslužniji za hvatanje Draže Mihajlovića. A od (1955.-1966.), tj. do njegovog pada djelovao je strogo tajno preko Službe državne sigurnosti upravo kao da je bio Aleksandar Karađorđević u njegovoj ličnosti, odnosno preteča Slobodanu Miloševiću jer je najefikasniji nastavljač njihove nacionalističko osvajačko hegemonističke politike ne samo prema Bosni.

Bošnjake muslimane je bio izjednačio sa muslimanima Albancima i "noćnom morom"-noćnim mučenjima u strogoj tajnosti uspio etnički očistiti preko 250 000 Albanaca i oko 70 000 Bošnjaka iz Sandžaka i sa Kosova.[795] Njegova služba bezbjednosti je to strogo krila od javnosti, posebno u Bosni i Hercegovini. Išao je planski redom, kad završi sa Kosovom i Sandžakom, da onda pređe na čišćenje Bošnjaka u Bosni i Hercegovini sve dok ih pretvori u neznatnu manjinu u odnosu na bosanskohercegovačke Srbe. Zatim bi očistio Bošnjake katolike, Bosnu pripojio Srbiji. Ono što (1941.-1945.) nije uspio Draža Mihajlović i što nije uspio Ranković (1955.-1966.) nastavio je (1992.--1995.) Milošević. Dakle genocid nad Bošnjacima se vrši u svakoj povoljnoj prilici od 1912. do 1995. godine

Rekosmo nakon njegova sloma i utvrđivanja njegova nacionalističkog djelovanja, kojim su muslimani bili svedeni na položaj sličan položaju u Kraljevini Jugoslaviji, počeo je Tito ispravljati to stanje, drugi to neko ne bi smio, da bi već u popisu stanovništva 1971. god. pod njegovim uticajem Muslimani bili i formalno priznati kao nacija ravnopravna ostalim u Socijalističkoj federativnoj republici Jugoslaviji.

Zavedeni stogodišnjom indoktrinacijom nisu od Tita umjeli zatražiti da im se prizna narodno ime Bošnjaci nego su tražili da im nacionalno ime bude Muslimani. Što su tražili to su i dobili. On nije znao da im je pravo ime Bošnjaci. Jer to ni oni nisu znali tada.

To su ime velikosrpski, "velikocrnogorski" pa i velikohrvatski nacionalisti jako opstruirali.

---

[794] Vidjeti maloprije priloženi dokument Pavla Đurišića.

[795] Izvještaji komisija CK SKS i PK SKK koji postoje u arhivama tih organa.

"Bošnjaci su tako dobili veliko slovo M, ali su izgubili svoje pravo na povijesno etničko ime za svoj narod...

Prihvatanje vjerskog imena za nacionalno ime imalo je više negativnih učinaka. Bošnjačka nacija je tim imenom bila odvojena od svoje zemlje, od svoje povijesti, od svoje države... i povijesni a time i na svoj nacionalni identitet..."

Pa naravno muslimani u BiH postoje tek od prve polovine XV stoljeća. Davanjem velikog M njima se oduzima historija Bošnjana predaka svih Bosanaca od VIII do prve polovine XV stoljeća, njihove srednjovjekovne države i vladara te države, barem od Kulina bana do Stepana Tomaševića, oduzima im se sve u vezi sa Crkvom bosanskom, a što je najgore velikosrpskim i velikohrvatskim grabljivcima - osvajačima se nastavlja mogućnost da dijele BiH na srpski i hrvatski dio.

..."Ali čim je taj narod pokazao i najmanju težnju da bude slobodan, neovisan, jednakopravan, isti u pravima sa Srbima i Hrvatima u svakom pogledu pa i u pogledu prava na svoju zemlju, državu i domovinu, objavljen mu je rat do istrebljenja, koji se upravo vodio od 1992. - 1995. godine."[796]

U vezi promjene imena Muslimani u ime Bošnjaci na jednom predavanju dao sam sljedeće objašnjenje.[797] Prosto je nevjerovatno kako gotovo svi bošnjačko muslimanski pisci koji pišu o napuštanju imena Bošnjak i prelaska na ime musliman nisu opazili da se radi o katastrofalnoj prevari, previđanju navedene činjenice u ovoj knjizi i ne trude se da se imenuje krivac za tu potajnu podzemnu agresiju na identitet i prelaze u gotovo bajkovite priče o nacionalnom značenju imena Musliman. Nečega čega nigdje u svijetu nema. Nigdje na svijetu nije nosilac suvereniteta ime kršćanin, niti hrišćanin, pa ne može biti ni musliman. Koliko vremena je trebalo da se dozna da se radi o velikoj prevari. Pitajmo se svi redom da li sada 2003. god. bar 10% intelektualaca iz sva tri bosanskohercegovačka naroda znaju za to?! Naravno da će se nosioci ideja o priključenju Bosne i Hercegovini Srbiji, odnosno Hrvatskoj energično boriti da ova istina tj. ova knjiga ne prodre u širu javnost.

[796] Ak. M. Filipović, CD1, str. 62, 90 i 119.

[797] Možda neću pogriješiti ako ovdje bar jednom fusnotom kažem sljedeće:
Na jednom od predavanja na postdiplomskom studiju Fakulteta političkih nauka na početku 1994.g. jedan od slušalaca me je upitao zašto smo na Drugom kongresu bošnjačko - muslimanskih intelektualaca koji se zbog velikog interesa i masovnog prisustva pretvorio u Bošnjački sabor, 28.09.1993. god. donijeli odluku da se ubuduće bosanskohercegovački Muslimani zovu Bošnjaci? "Meni je žao što je to učinjeno, baš nam je naziv Muslimani bio pravo dobar." rekao je on. Primjetio sam da je još dosta slušalaca mislilo kao on.Zastao sam i slušaoci su već pomišljali da neću moći valjano odgovoriti na to pitanje. Prišao sam tabli - ploči i napravio slijedeći zamišljeni popis. Zamolivši studenta da zamisli da je trenutno zaposlen na recepciji hotela Holiday Inn, da zamisli da se u njemu održava međunarodna mirovna konferencija o Bosni, da je na njoj došao veliki broj državnika i mirovnjaka i da je on od direktora hotela dobio pored ostalih i zadatak da zapiše: Prezime i ime, vjeru i narodnost svakog od učesnika te mirovne konferencije.

Ime musliman za Bošnjaka ima naravno veličanstveno značenje, ali se ono ne može sa njegove grandiozne univerzalne veličine za cijeli islamski svijet reducirati na ime jednog naroda. To ime nadilazi ne samo granice jedne zemlje nego ima interkontinentalno značenje i obuhvatanje. Obuhvata muslimanske nacije, narode i države Azije, Afrike, Evrope, Amerike i Australije.

Imena su pisana prozvoljno, samo da posluže objašnjenju tog pitanja:

Red. br.	Prezime i ime	Vjera	Narodnost
1.	Fransoa Miteran	katolik	Francuz
2.	Demirel Sulejman	musliman	Turčin
3.	Papandreu Aleksandar	pravoslavac	Grk
4.	Mihail Jeljcin	pravoslavac	Rus
5.	Gerhard Šreder	katolik	Njemac
6.	Đovani Andreoti	katolik	Italijan
7.	Anvar El Sadat	musliman	Egipćanin
8.	Miloševič Slobodan	pravoslavac	Srbin
9.	Tuđman Franjo	katolik	Hrvat
10.	Izetbegović Alija	musliman	–
11.	Silajdžić Haris	musliman	–
12.	Đukanović Milo	pravoslavac	Crnogorac
13.	Gligorov Kiro	pravoslavac	Makedonac
14.	Drnovšek Janez	katolik	Slovenac

Iz "popisanog spiska"(zamišljenog razumije se) vidi se da svaki "učesnik"ima dvije bitne karakteristike (oznake) identiteta vjeru i narodnost, a Izetbegović i Silajdžić samo po jednu samo oznaku vjere, nedostajala je oznaka narodnosti - nacije sve do navedenog Bošnjačkog sabora. Čak i da je ostalo "pravo" da se piše još velikim slovom Musliman. Bilo bi svakome u Evropi i u svijetu nejasno kako to ta riječ, musliman u isti momenat označava i vjeru i naciju - narodnost? U usmenom govoru niko ne primjećuje je li riječ izgovorena sa velikim slovom M ili sa malim slovom m.

Ta besmislenost i apsurdnost postaje još jasnija uzmemo li za primjer bilo kojeg iz spiska npr.:Milošević Slobodan pravoslavac, Pravoslavac, ili Tuđman Franjo, katolik Katolik ili Demirel Sulejman musliman, Musliman ili Papandreu Aleksandar pravoslavac, Pravoslavac.

Slušaoci su objašnjenje pozdravili aplauzom i rekli da im je tek sad jasno ali za sva vremena. Bili su oduševljeni što su to na pravi način naučili. Tako sam uradio na svim predavanjima komandantima i komandirima jedinica na Žuči. Slušaocima starješinama jedinica, budućim oficirima na Bjelavama (1992.-1995.) kojima sam povremeno držao predavanja i objašnjavao da današnja sva tri bosanskohercegovačka naroda vode porijeklo od srednjovjekovnih Bošnjana.

Ono što je izazvalo veliko čuđenje svih slušalaca je pitanje: Kako je moguće da čak ni intelektualci Bošnjaci cijelih 100 godina i više nisu primjećivali da nam ta bitna oznaka identiteta nedostaje. Svi drugi narodi imaju i vjeru i narodnost, a mi jedva da smo sačuvali vjeru. Umalo da su navedeni propagandisti veliki broj Bošnjaka muslimana srozali na ništa da nemamo ni vjere ni narodnosti.

To je zato što su tom silnom propagandom i indoktrinacijom vršili uništenje identiteta naše duhovno uništenje. Odnosno prevođenje Bošnjaka pravoslavaca i katolika a dobrim dijelom i Bošnjaka muslimana u tuđe identitete. Bili su nasilno u školske programe uveli srpsko-hrvatski jezik, a bosanski izbacili, a jezik je nakon narodnosti i vjere, odnosno jednako s njima sljedeće obilježje identiteta. Zato su osvajači najprije uklonili ime narodno - Bošnjaci, a onda ime jezika bosanskog. Jer kad nema imena Bošnjaci ne može biti ni imena jezika. Čudna je dakle moć propagande.

To je isto kao kad bi Španjolci ili Italijani htjeli zaboraviti svoje narodno ime, a da im se prizna da su po nacionalnosti kršćani.

Stoga nije čudo što nas okolne susjedne, pa i ostale države svijeta nisu mogle razumjeti niti priznati kao naciju pod tim imenom. Razumije se da su nas lakše mogle priznati kao naciju pod imenom Bošnjaci i to se 1993.g. takoreći za čas priznalo, ali to ime su neprijatelji odnosno osvajači Bosne bili satanizirali i sakrili.

Kršćanin, hrišćanin i musliman su univerzalna imena vjera, religija, a ne imena naroda i nacija. Dakle morali smo se upitati kako smo se zvali odnosno kako su se zvali naši preci (kad kažem naši mislim na pretke sva tri bosansko-hercegovačka naroda) prije nego se desio planirani propagandni i indoktrinacijom izvedeni "zaborav" imena Bošnjak sve tri vjere.

Mi smo na više mjesta za Bošnjane (Bošnjake) zaključili približno slijedeće:

da se pripadnici katoličke vjere zovu još i kršćani,

da se pripadnici pravoslavne vjere zovu još i hrišćani,

da su se pripadnici manihejske vjere u Bosni zvali još i krstjani,

te da se pripadnici islamske vjere zovu još i muslimani.

Dakle, kao što se imenom kršćani obuhvataju svi narodi katoličke vjere: Italijani, Mađari, Hrvati, Slovenci, Francuzi, Nijemci, Poljaci, Španjolci, Brazilci, Meksikanci, Kolumbijci, Čileanci itd.

Kao što se imenom hrišćani obuhvataju svi narodi pravoslavne vjere: Grci, Makedonci, Bugari, Srbi, Rusi, Ukrajinci itd.,itd.

Tako se imenom muslimani obuhvataju svi narodi islamske vjere: Arapi, Iranci (raniji Perzijanci), Turci, Malezijci, Berberi, Egipćani, Sirijci, Palestinci, Jordanci, milioni Kineza i Indijaca, Uzbeci, Pakistanci, Bošnjaci, Albanci, itd.itd.

Znači kako god što pojam **kršćanin** nije ime nacije nego sveobuhvatno ime za pripadnike katoličke vjere cijelog svijeta. Kad se uz to ime doda još ime naroda npr. Hrvat, Mađar, Slovenac, onda je identitet potpun.

Tako dakle, pojam musliman nije i ne može biti ime nacije nego sveobuhvatno ime za sve pripadnike islamske vjere koliko ih god na svijetu ima. I kad se uz to ime doda još ime **naroda** - nacije, npr. Iranac, Turčin, Egipćanin, Bošnjak, Albanac itd.itd., tek onda je identitet potpun. Tako jasnu formulu - kriterije nacionalnog identiteta navedene dvije propagande su bile za Bošnjake sve tri vjere zamrsile do fantastičnih razmjera. Ta zbrka je i sad prisutna kod Bošnjaka sve tri vjere, a sa današnjim odvojenim školama i udžbenicima iz Beograda i iz Zagreba još će se dalje zamrsiti!!! Imat ćemo visokoškolovane, visokoindoktrinirane nacionaliste i nove osvajače.

Kad je muslimanima priznato veliko M počelo im je biti znatno bolje, mada je to žestoko zabrinulo velikosrpske i velikohrvatske nacionaliste koji su čekali da Tito umre pa da slome Socijalističku federativnu republiku Jugoslavijiu i prave **oni** Veliku Srbiju, a **ovi** Veliku Hrvatsku. Ali kako će sada dijeliti Bosnu i Hercegovinu na srpski i hrvatski dio kad su u njoj priznati (M)muslimani kao nacija, "ma lako ćemo pobit ćemo ih" razmišljali su tako. To su naredni događaji pokazivali, posebno razoružavanjem Teritorijalne odbrane najprije Kosova, a onda Bosne i Hercegovine. Razoružali Muslimane, a naoružali bosanskohercegovačke Srbe.

Vratimo se malo radi dodatnih objašnjenja da se podsjetimo historijskih kretanja.

Podjelu Bosne su kako smo naveli vršili uz potpuno ignoriranje Bošnjaka muslimana.

San o Hrvatskoj do Drine, kao i onaj o Srbiji do Karlovca, tj. o NDH i o velikoj Srbiji su dakle stalno podzemno bili prisutni za cijelo vrijeme Titove vladavine. To pored ostalog najbolje ilustrira miting na Trgu republike u Zagrebu 1971. na kome je glavni govor održala dr. Savka Dapčević-Kučan, gdje je na jednoj od čeonih parola pisalo:

Naprijed
Dinamo
Hajduk

iz koje se vidi da početna slova tvore naziv NDH. Iako vjerujem da dr. Savka Dapčević-Kučan sa ustaštvom nije imala ništa morala je u Karađorđevu decembra 1971. pred Titom dati ostavku na položaj predsjednice SKH, jer se nije dovoljno suprotstavila hrvatskim nacionalistima. Nije javno reagirala ni na tu parolu udaljenu dvadesetak metara od nje. Razumije se da su i novokomponovani ideolozi osnivanja NDH zamišljali da u njen sastav bude BiH i da nema Bošnjaka.

Nakon te sjednice Tito je na početku 1972.g. održao sjednicu političkog vrha CK SKS na kojoj su smijenjeni i oni partijski rukovodioci koji se nisu umjeli uspješno suprotstaviti oživljavanju velikosrpskih ideja, u suštini ideja velike Srbije "bar do Une".

Docniji događaji su pokazali da su se velikosrpski i velikohrvatski osvajački krugovi pritajili i odlučili da čekaju dok umre Tito. Inače nikad nisu napustili osvajačke pretenzije prema BiH.

Šesnaest akademika SANU više godina su radili na izradi **Memoranduma** koji je kako smo već naglasili nova dorada **Načertanija** i projekta **Homogena Srbija**.

Izišao u Londonu septembra 1986.g. Kako se vidi pričekalo se da narod počne zaboravljati Tita.

Prvi su se pojavili velikosrpski osvajači. Izabrali su **Slobodana Miloševića** za idejnog vođu realizacije **Memoranduma**, to je zapravo bio njegov "Mein Camph".

NASLOVNA STRANA MEMORANDUMA

МЕМОРАНДУМ

СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ

НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЛОНДОН

1986

Vrhunac savršenog plana osvajanja i okupacije Bosne i Hercegovine i ostalih krajeva bivše SFRJ u kojima živi makar mali broj Srba jeste **Memorandum** SANU kojeg je italijanski novinar Enco Betica nazvao "Mein Campf" Slobodana Miloševića za agresiju na Bošnjake i Hrvate u listu "La stampa" od jula 2005. godine.

Nisu dugo čekali ni velikohrvatski osvajački krugovi, izabrali su **Franju Tuđmana** za realiziranje velikohrvatskih osvajačkih ciljeva. Svaka mu čast što se borio za osamostaljenje Hrvatske u njenim granicama, ali mu se ne može oprostiti agresija na BiH.

Cjelovita Republika Bosna i Hercegovina nakon **referenduma 01.03.1992. godine priznata** od strane Evropske unije i Organizacije ujedinjenih nacija

e) O agresiji na Bosnu i Hercegovinu 1992.-1995.

Čija je Bosna i Hercegovina pitanje je bilo opet, i u Beogradu i u Zagrebu???!!! Ponovilo se stanje iz 1941.-1943.g. I rat je bio neizbježan i naravno raspad Titove SFRJ.

Kontinuitet velikohrvatske osvajačke politike prema BiH ogleda se u njenim glavnim nosiocima: 1. otac domovine Ante Starčević; 2. braća Radić i HSS (Hrvatska seljačka stranka); 3. doktor Vlatko Maček i isto HSS; 4. ustaški poglavnik Ante Pavelić i svi njegovi istomišljenici; 5. bivši general JNA Franjo Tuđman a kasniji predsjednik RH bili su uvijek zagovornici i teoretičari priključenja BiH Hrvatskoj, a ako ne može cijele onda njenog što većeg dijela. Oni negiraju BiH kroz historiju i Bošnjane (Bošnjake) kao njen hiljadugodišnji narod. Svi dovdje nabrojani zaveli su povelik broj katolika, više iz Hercegovine nego iz Bosne, te su postali okorjeli separatisti.

BiH se ponovo našla između dvije agresivne države.

Znali su i jedni i drugi da u konkretnoj situaciji ne može cijela zapasti ni jednoj ni drugoj strani i zato su se: **Tuđman** i **Milošević** krajem marta 1992. sastali u Karađorđevu da naprave novi sporazum o podjeli Bosne i Hercegovine.

Vjerovatno su za osnovu uzeli sporazum Cvetković - Maček iz 1939., tj. o stvaranju banovine Hrvatske i uvećane Srbije diobom BiH na hrvatski i srpski dio. To je zapravo bila operacionalizacija sporazuma Cvetković-Maček. "Nakon povratka iz Karađorđeva, kaže Mesić u Hagu: "**Tuđman** je rekao da se je sa **Miloševićem** dogovorio da će Hrvatska dobiti granice banovinske iz navedenog Sporazuma 1939. godine, na račun BiH, da mu je **Milošević** dao osim onih trinaest srezova još Bihać, Cazin i Kladušu".

U nedavno izišloj knjizi akademika Dušana Bilandžića pod naslovom ***Povijest izbliza*** autor je iznio kategorične tvrdnje da je nepobitna istina da je Tuđman dijelio Bosnu i Hercegovinu sa Miloševićem.

Dakle, ponovo su podijelili BiH ne pitajući Bosance, uzdajući se svaki u svoje marionete u njoj.

A na pitanje novinara doktor **Franjo Tuđman** je najprije izgovorio riječi:

"Dogovorili smo se, (a zatim njegovim kričavim glasom zapjevao-dodao H.Z.) nema te više Alija", što je s obzirom na ton, svako ko ga je čuo shvatio da on kaže, dogovorili su se on i **Milošević** da će prvo muslimane uništiti pa onda uspostaviti vlast: Srbija na dijelovima BiH koji su njoj pripali, a Hrvatska na dijelovima BiH koji su njoj pripali. Neće više biti ni BiH ni Bošnjaka muslimana što se potpuno slaže sa prijetnjama Radovana Karadžića u Skupštini SR BiH uoči agresije na BiH. I što se potpuno slaže sa zločinačkim ponašanjem i jednih i drugih agresora prema golorukom bošnjačkom narodu.

U toku agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992. do 1995.g. značajnu i nezaboravnu pomoć pružile su Iran, Turska i Saudijska Arabija.

Agresijom na Bosnu i Hercegovinu, na goloruk bošnjački i "hrvatski" narod 1992.g. Srbija je htjela konačno da ostvari 150-godišnji san zapisan najprije u **Načertaniju** Ilije Garašanina 1844.g., zatim 1900. u napisu Jug. Jovanovića u časopisu "Brankovo kolo". Dalje su razrađena navedena dva dokumenta u planu dr. Stevana Moljevića pod naslovom "**Homogena Srbija**" od 30.06.1941.g. kojeg je Draža Mihajlović usvojio kao osnovni cilj, što je sve usavršeno i perfektuirano u Memorandumu SANU 1986.g.

Prema brojnim političkim i vojnim analitičarima disolucije Titove Jugoslavije plan za napad na R BiH su napravili idejni tvorci buduće Velike Srbije. Oni su poodavno planirali i čekali samo da Tito umre. Stoga su već od 1989. godine bile stacionirane velike snage JNA na teritoriji RBiH.

Godine 1990. izvršeno je razoružavanje Teritorijalne odbrane RBiH, osnovane Srpske autonomne oblasti (SAO) i tajno noćima naoružavani bh. Srbi u njima najmodernijim naoružanjem sa dosta municije i ratne opreme.

Već ranije stacioniranim mnogobrojnim jedinicama JNA, priključile su se krajem 1991. godine, takođe mnogobrojne jedinice te iste JNA povučene iz Slovenije, pa malo kasnije i iz Hrvatske, nakon što su otuda istjerane.

Dakle, nakon Slovenije i Hrvatske napadnuta je i RBiH od strane Srbije i Crne Gore, odnosno za njihov račun napale su je navedene snage JNA, koje su već bile pretvorene u vojsku Srbije i Crne Gore, pod komandom Slobodana Miloševića.

Navedenim ogromnim snagama JNA koje su već brojale preko 96000 vojnika i oficira do zuba naoružanih, svakodnevno su pristizale desetine hiljada rezervista i dobrovoljaca, te brojne paravojne formacije iz Srbije i Crne Gore, arkanovci, četnici ili beli orlovi škorpioni i drugi. Povrh svega Radovan Karadžić (porijeklom Crnogorac), uz nagovor S. Miloševića u već osnovanim SAO formira vojsku neustavno, vanzakonski osnovane Republike Srpske 27.03.1992. godine. Kakva glupost, pripadnici vojske RS i cjelokupna njena administracija vjerovatno nemaju pojma da su im preci Bošnjani-Bošnjaci pravoslavne vjere. Napadaju u vlastitioj državi RBiH svoj narod samo što je druge vjere, a i za račun Srbije. Cilj je svih navedenih oružanih i političkih snaga da osvoje cijelu RBiH i da je definitivno učine kolonijom Srbije.

Tvorci Memoranduma, a zatim i njegovi realizatori: Slobodan Milošević, Radovan Karadžić, Dobrica Ćosić (inicijator pisanja Memoranduma SANU), Momir Bulatović i dr. su odlično znali da Bošnjaci muslimani i dio Hrvata nikad neće dati svoju RBiH, zato i jesu sakupili tolike vojske i paravojske da ih što više pobiju i protjeraju.

U samo predvečerje agresije i genocida koji su bili u jeku priprema, dana 29.02.i 01.03.1992. godine održan je Referendum za nezavisnost RBiH.

Na listu za glasanje bilo je napisano pitanje: "Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana i naroda, Muslimana, Srba, Hrvata i svih ostalih koji žive u njoj?"

Na izbore je izašao veliki broj birača i gotovo svi, tačnije 64% su izglasali "DA".

Nakon ovog Referenduma dana 06.04.1992. godine, Evropska unija je priznala RBiH kao suverenu i nezavisnu državu. Tog istog dana na Bajram izvršena je agresija na suverenu RBiH, i otpočeo genocid na Bošnjake.

Na dan 21.05.1992. godine, gotovo plebiscitom je Republiku Bosnu i Hercegovinu priznala i OUN-a.

Dakle, upravo 06.04.1992. godine, čim je čula vijest da je RBiH međunarodno priznata tadašnja JNA, nabrojane paravojne formacije iz Srbije i Crne Gore, te kvislinzi Bosanci pravoslavci, pod imenom vojska RS izvršili su agresiju na referendumom izglasanu međunarodno priznatu suverenu državu RBiH. Izvršili su genocid gdje su god mogli širom RBiH.

Surovost genocida izvršena nad Bošnjacima muslimanima historija ne pamti na ovim prostorima. Najviša genocidna zla su počinjena u Srebrenici, a zatim u Višegradu, Foči, Rogatici, Zvorniku, Bijeljini, Prijedoru, Brčkom i dr., što dokazuju hiljade masovnih grobnica. Posebna je vrsta genocida

izvršena nad Sarajevom koje je sa velikim brojem vojske i najmodernijeg naoružanja bilo opkoljeno 1479 dana, tokom tog okruženja ubijeno je preko 11000 građana - civila svih nacija, a najviše Bošnjaka od čega preko 1700 djece i preko 50000 ranjenih Sarajlija.

Bošnjaci muslimani i njihova Armija RBiH u znatnoj većini su se pridržavali Kur'anskog načela: "Ko ubije jednog čovjeka, kao da je ubio cijelo čovječanstvo, a ko spasi jednog čovjeka kao da je spasio cijelo čovječanstvo." Borili su se koliko su mogli da ne ubijaju ni Srbe ni Hrvate.

Međutim, mnogobrojne su činjenice da od 1878.-1995. Bošnjake muslimane ubijaju kad god se zato stvore uslovi. Nad njima su se vršile agresije i genocidi, zato što ih je manjina okruženi Hrvatskom, Srbijom i Crnom Gorom. Oni su, dakle prinuđeni da se brane. Stoga se sa sigurnošću može reći da više od 95% protivnika koje su Bošnjaci ubili, učinili su to u samoodbrani.

Bošnjaci nisu napadali ni Srbiju, ni Crnu Goru, ni Hrvatsku, ni bh. Srbe niti bh. Hrvate, da bi im otimali teritorije i tako stvarali Veliku BiH oni neće tuđe. Ali, kad ih napadnu, moraju se braniti.

Upravo sam ja godinama istraživao niz istina u ovoj knjizi DA NIKAD VIŠE ne bude bratoubilačkih ratova, agresija i genocida.

Već sam na početku pisanja ove knjige napisao, da je moja kćerka od 36 godina poginula. Ali, ja duboko žalim svaku nevinu žrtvu bila ona srpska, hrvatska, bošnjačka ili bilo kojeg Bosanca, odnosno stanovnika RBiH baš kao i moju kćer.

Međutim, postoje brojne laži u cilju izjednačavanja žrtve i zločinaca. Neka se svako potrudi da dozna pravu istinu.

Kako sam ranije na više mjesta naveo još od daleke 1862. godine, postoji borba između Srbije i buduće Hrvatske oko Bosne i Hercegovine. Tako te 1992. godine, mnogi Hrvati nisu mogli gledati mirno za cijelo to vrijeme dok se priprema Srbija da osvoji BiH. Među prvim je istupila Hrvatska stranka prava, zatraživši da se cijela RBiH pripoji Hrvatskoj. U zapadnoj Hercegovini se već na čelo hrvatskih separatista stavila HDZ, a na njenom čelu Tuđman je postavio Matu Bobana, smijenivši Stjepana Kljujića, koji se borio za RBiH. M. Boban je sa tuđmanovskim dijelom HDZ i HVO, te hrvatskom regularnom vojskom pridošlom iz Hrvatske, pod komandom hrvatskog generala J. Bobetka i dr., u aprilu 1993. godine, izvršio napad na RBiH, odnosno na Armiju RBiH.Osnovali su zloglasne logore: Heliodrom, Dretelj i dr., čineći genocidna zla Bošnjacima baš onakva kao i srpski osvajači.

U vihoru agresije na BiH 28.9.1993.god. na Sveopćem saboru bošnjačkih intelektualaca u Sarajevu, ime Bošnjaci vratili su samo muslimani, dok bosanskohercegovački katolici i bosanskohercegovački pravoslavci većina opijeni indoktrinacijom niti ne pomišljaju da prigrle i vrate to svoje historijsko

ime, pa ako neće da se zovu Bošnjaci, zašto ne bismo uzeli svi prekrasno ime Bošnjani sve tri vjere. Preci sva tri bh. naroda nosili su ga bar od početka VIII stoljeća. A može i Bosanci sve tri vjere. Ime Bošnjani nosili su i preci Hercegovaca sve do Herccga Stjepana, tačnije do 1448.g. No, to je potrebno rjcšavati na najdemokratskiji način.

"Stoga se prvi ozbiljan korak ka konačnoj emancipaciji našeg bošnjačkog naroda sastoji u vraćanju našem narodu njegovog pravog povijesnog imena Bošnjaci. Samo što vraćanje imena još ni izdaleka ne znači i ponovno zadobijanje stvarnog identiteta. Da bi smo postigli vraćanje sadržaja našcg identiteta kojeg izražava ime Bošnjak mi sc moramo vratiti i politici i kulturi i državnim oblicima života i rada koji proizilaze iz logike našeg identiteta, a zato je nužan stvaran duhovni, kulturni, politički i svaki drugi rad na ispunjavanju sadržine nacionalnog identiteta smislom prave povijesne bošnjačke egzistencije. O tim lutanjima i pritiscima, koje su trpili bošnjački muslimani, najbolje govori povijest nacionalnog identificiranja muslimanskog stanovništva još od perioda Austro-Ugarske okupacije Bosne i Hercegovine, pa evo do naših dana."[798]

Imena drugih južnoslovenskih naroda i država su se mijenjala: Dukljani i Duklja u Zećani i Zeta, a kasnije u Crnogorci i Crna Gora; Rašani i Raška u Srbi i Srbija, Karantanci i Karantanija u Slovenci i Slovenija. Ali to su oni sami radili bez propagande, indoktrinacije i pritisaka iz vana.

Odluku o vraćanju muslimanima historijskog narodnog i nacionalnog imena Bošnjaci na pomenutom Sveopćem saboru pročitao je akademik prof. dr. Muhamed Filipović, koji je zaista bio prvi stalni i uporni najuspješniji borac, za vraćanje i priznavanje narodnog i nacionalnog imena Bošnjaci i zajedno s tim očuvanje i dalje razvijanje BiH kao države. Ona je jednoglasno prihvaćena burnim aplauzom. Svi prisutni su ustali i dugo skandirali i aplaudirali.

Eto između kolikog čekića i nakovnja se našla RBiH početkom, pa i tokom 1992. i 1993. godine, odnosno u kakvom su se sendviču našli bh. muslimani i svi Bosanci sve tri vjere tj. svi oni koji su po svaku cijenu željeli spašavati svoju rodnu grudu, svoju dragu domovinu RBiH.

U tim najstrašnijim danima agresije u Sarajevu su takoreći pod granatama, održana dva Kongresa muslimansko-bošnjačkih intelektualaca. Prvi 22.12.1992. godine, a drugi 28.09.1993. godine, oba u hotelu Holliday Innu.

Na drugom Kongresu muslimansko-bošnjačkih intelektualaca, nakon cjelodnevne diskusije donijeli smo odluku (na oba Kongresa sam osobno učestvovao), o vraćanju historijskog narodnog i nacionalnog imena Bošnjaci, bar bh. muslimanima. Predstavnici Bošnjaka pravoslavaca i Bošnjaka katolika nisu bili prisutni.

[798] Akademik M. Filipović, CD_1, str. 128.

BOŠNJAČKI SABOR
PRESS BILTEN BR.4
Sarajevo, 28.09.1993. godine

Bošnjaci,

Nakon stotinu i petnaest godina, od ljeta 1878. godine, kada su se Bošnjaci sastali u haremu Begove džamije da bi se dogovorili o odbrani svoje zemlje, sastali smo se nanovo i u znaku našeg narodnog imena, naše slavne tradicije i zbog interesa naše zemlje, naše države i njenog naroda.

Svjesni povjesnog značenja momenta u kojem se sastajemo kao i iskušenja koja nas čekaju, odlučni smo da našem narodu vratimo njegovo povijesno i narodno ime Bošnjaci, da se na taj način čvrsto vežemo za našu zemlju Bosnu i njenu državnopravnu tradiciju, za naš bosanski jezik i sveukupnom duhovnom tradicijom naše povijesti.

U duhu tog vraćenog imena i potvrđenog identiteta, izjavljujemo da našu domovinu Bosnu vidimo kao slobodnu i demokratsku zajednicu, koja će čuvati i produbljivati stoljetne zasade tolerancije i međusobnog poštovanja svih ljudi i svih tradicija što u njoj žive. Pozivamo u tome za svjedoka cjelokupnu našu povijest.

Da bismo produžili i produbili započeti posao potvrđivanja vlastitog narodnog bića, njegovog mjesta i zadaće u svijetu u kojem živimo i afirmacije njegovih nacionalnih i državnih institucija, odlučujemo da Bošnjački sabor i ubuduće radi. Sabor će biti mjesto okupljanja svih Bošnjaka na kojem će se u slobodi mišljenja, poštovanju različitih uvjerenja i uz maksimalnu kompetenciju i odgovornost razmatrati sva najvažnija pitanja života bošnjačkog naroda i naše države, i utvrđivati pravci naše nacionalne akcije.

Neka Allah bude svjedok naše iskrene namjere i podrži nas u njoj.

Tekst odluke o vraćanju historijskog imena Bošnjacima

Prilikom disolucije SFRJ nijedna njena bivša republika nije tako strašno na velikim gubicima kao BiH. Od velikog broja gubitaka zadržat ću se za ovu potrebu samo na neopravdanom oduzimanju imena *republika*. Nijedna od bivših članica SFRJ nije izgubila naziv *republika*. Bosni i Hercegovini je u Dejtonu oduzeto ime Republika!!!

Zašto je Republici Bosni i Hercegovini, na koju je izvršena agresija, počinjen genocid izvršena masovna protjerivanja Bošnjaka i podosta Hrvata, oduzeto ime *republika*, zašto, zašto i hiljadu puta zašto?!!!

Oduzeto državi BiH, a dato entitetu srpskom! Djeluje zaprepašćujuće čudno! Politički potpuno nestručno, neznalački, laično!

Taj entitet je stvoren genocidom i agresijom sa oko 200 000 ubijenih Bošnjaka. Teritorija tzv. RS puna je masovnih grobnica, sa oko 1 500 000 protjeranih Bošnjaka i preko 150 000 Hrvata.

Dakle, jedna od glavnih grešaka Dejtonskog mirovnog sporazuma je upravo stvaranje toga entiteta i zapanjujuća stvar je da se međunarodno priznatoj državi pod imenom *Republika* BiH oduzeo naziv republika i tim nazivom nagrađen agresijom i genocidno stvoren srpski entitet i njemu dato ime *republika*.

Ima li igdje u svijetu da entitet nosi ime *republika*, naravno da **nema**!

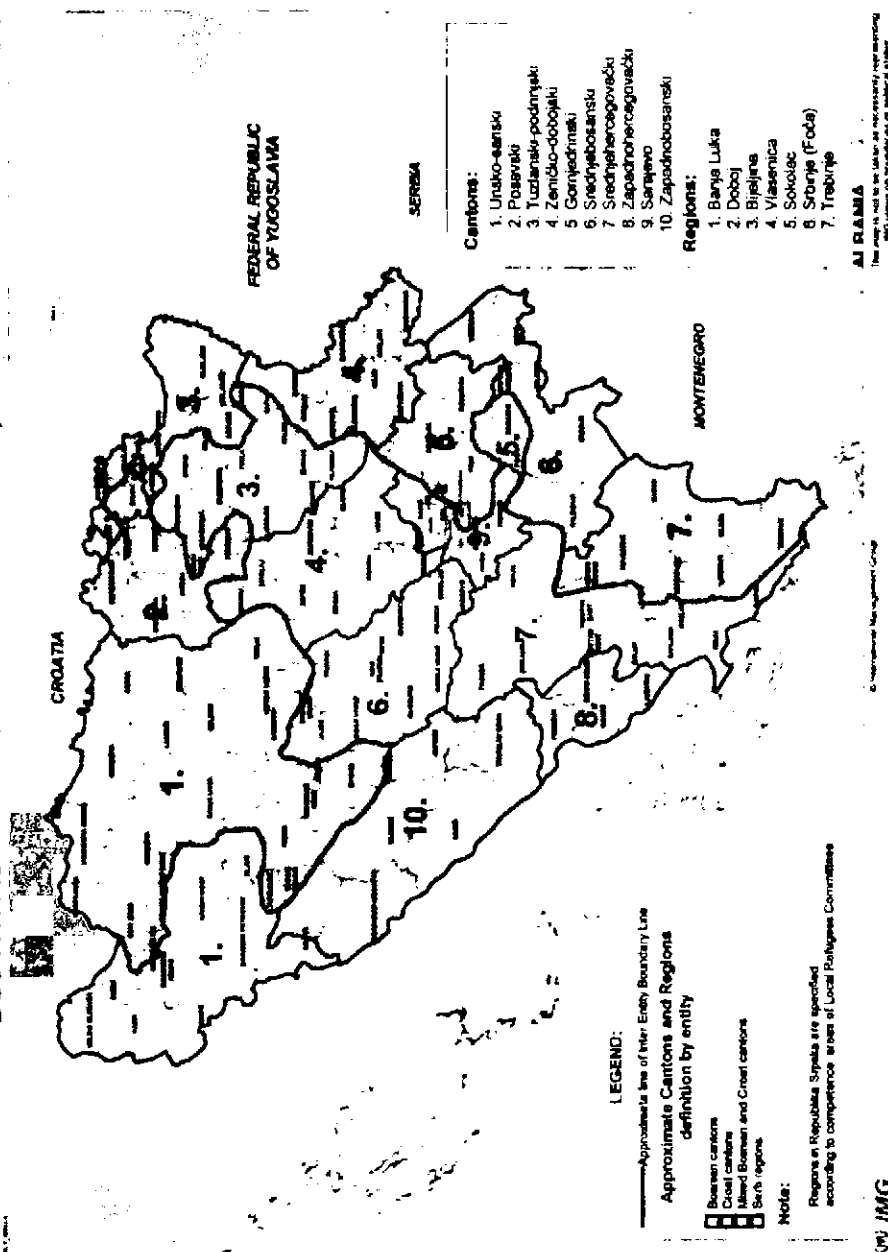
Znači prva stvar u ustavnim promjenama je da se državi BiH vrati ime *republika*, jer je ona to bila od 1943.-1995. Ona je pod tim imenom bila kad su se njeni građani, narodi i narodnosti na Referendumu izjasnili za nezavisnost.

U sastavu SFRJ se zvala Socijalistička RBiH, ali nakon izbora 1990., zvala se samo RBiH.

Dakle, međunarodno priznatoj državi treba da se vrati njeno ime Republika BiH, koje je ona imala od završetka Referenduma 01.03.1992. g. Ona treba i mora biti RBiH bez entiteta kakva je bila prije agresije i genocida.

I šta imamo sada?

Nakon svih tih procesa od 1862. do agresija 1992. i 1993. i nakon Dejtonskog ustava od dotadašnjeg jednog naroda Bošnjaka sa tri vjere imamo: tri naroda, tri jezika, dva entiteta, dva pisma i veliku neslogu.

Treba studiozno promišljati da li je ovo stanje pravedno i održivo?
Činjenica je da je RS stvorena silom i genocidom bez pristanka ostala dva naroda.

To je rezultat posrbljivanja i pohrvaćivanja Bošnjaka sve tri vjere zbog osvajačkih ciljeva isto od 1862.g. od tada zapravo počinje agresija na Bosnu i Hercegovinu i sa Istoka i sa Zapada. Sadašnje stanje prikazano na prethodnoj mapi je rezultat više agresija i genocida!

To je uznemirilo i zabrinulo sve Bosance, vrijeme je da se cjelokupno stanovništvo BiH konačno suoči sa svojom prošlošću to jest sa vlastitom historijom.

NEKA SLOBODNA RAZMATRANJA POŽELJNA UZ OVU TEMU

Šta nedostaje Bošnjacima muslimanima?

1. Znanje o vlastitoj etnogenezi i identitetu; baš kao što to nedostaje i bh. Srbima i bh. Hrvatima, koji imaju potpuno pogrešno znanje o svojoj prošlosti;

2. Još mnogo jedinstvene nacionalne, svijesti i mudrosti, još dugo će trebati pomno pratiti i procjenjivati šta nam misle dalje uraditi osvajački elementi, centri iz Beograda i Zagreba;

3. Intelektualna usklađenost bošnjačke politike. Ona sada nije usklađena. Treba više saradnje bošnjačkih intelektualaca i političara, prvo da nauče prošlost Bošnjaka sve tri vjere, a onda posebno u procjenjivanju budućnosti, te planiranju mjera i akcija;

4. Bošnjaci, nakon užasa koje su trpjeli od 1832. god. na ovamo još nisu stekli potrebno samopouzdanje, zbog do sada opisane indoktrinacije mnogo su razjedinjeni, vrlo lahko dopuštaju da ih špijuni zavode.

5. Bošnjaci su bili ometani da saznaju vlastitu srednjovjekovnu historiju te ne crpe snagu iz perioda samostalne bosanske države, bar one od bana Borića do zaključno sa bosanskim kraljem Tvrtkom II Tvrtkovićem a zašto ne i sa kraljem Stepanom Tomaševićem. On je Bošnjanin kao i svi prethodni vladari koji se borio za Bosnu, a ne za Hrvatsku.

Bošnjaci još nisu napravili opće prihvatljive ciljeve buduće politike. jer ih još uvijek ometaju srpski i hrvatski bosanskohercegovački nacionalisti kojima i dalje diriguju osvajački centri iz Beograda odnosno iz Zagreba. Savremena bošnjačka politika još uvijek nema svoj temelj i svoj pravi **Program**. Trebaju napraviti dobar ekonomsko politički program privlačan za Bosance i Hercegovce sve tri vjere. Treba postepeno na temelju nalaza ove knjige i drugih njoj sličnih prići osvješćivanju Bosanaca i Hercegovaca sve tri vjere, nikad ne zaboraviti sve ukupne zločine koji su im učinjeni, jer su bh. Srbi i bh. Hrvati bili zavedeni jakom propagandom i indoktrinacijom. Drugačiji će biti kad shvate tu istinu, tek onda graditi nove bratske odnose povjerenja i postepenog opraštanja

Šta je sa onim snagama koje su odbranile Bosnu i Hercegovinu? Ti ljudi su izbačeni na margine društva, Zašto? Da li je nestala onolika patriotska svijest? Bošnjaci moraju biti jednako udaljeni ili jednako bliski od bosanskohercegovačkih Srba i bosanskohercegovačkih Hrvata.

Jedno od najvažnijih svojstava politike jeste procijeniti i otkriti šta misli i namjerava da ti učini protivnik, slično igračima šaha. Bošnjaci nikad ne procjenjuju šta ih može snaći od neprijatelja, uzvraćaju nepripremljeni tek kad ih neko napadne, kad ih bude pobijeno na desetine hiljada. Trebaju imati pripremljen sistem odbrane koji će odvraćati protivnika.

Od oko 1878. - 1992. god. gotovo da nisu znali kakva bi Bosna bila moguća. Dakle, čekali su šta će reći Srbi i Hrvati pa se tek onda oni izjašnjavaju. Oni neće podjelu Bosne neće goniti bh. Srbe i bh Hrvate. Hoće multireligijsku, pa i multietničku BiH. Neće se priklanjati ni Srbiji, ni Hrvatskoj niti bosanskohercegovačkim Srbima niti bosanskohercegovačkih Hrvatima.

Nacionalno pitanje će se rješavati tako što će morati sve više zaživljavati bosanstvo pravljenjem adekvatnog Ustava i onih zakona koji rješavaju ona pitanja koja obezbjeđuju ravnopravnost, Bošnjaka, bosanskohercegovačkih Srba i bosanskohercegovačkih Hrvata, bosanskohercegovačkih Jevreja, bosanskohercegovačkih Roma i pripadnika svih drugih narodnosti koji žive u Bosni i Hercegovini. Svi moraju objektivno saznati zajednički korjen i stablo. Kad postanu svijesni istine onda napraviti ustav koji garantira ravnopravnost Bošnjana ili Bosanaca sve tri vjere.

- Život u Bosni i Hercegovini garantira svakom čovjeku pod jednakim uslovima i pravima:

- pravo na školovanje po jednakim uslovima,

- pravo na zapošljavanje i rad po jednakim uslovima,

- dostupnost na radnom mjestu prema znanju i sposobnostima, ali i prema ključu.

Nacionalno pitanje u Bosni i Hercegovini će se moći pravilno riješiti tek onda kada bosanskohercegovački Srbi i bosanskohercegoački Hrvati shvate da su porijeklom od srednjovjekovnih Bošnjana (naravno mislimo na one koji su autohtoni, a ne na one koji su iz bilo kojih razloga od 1878. pa onda od 1918. god. doselili iz Hrvatske odnosno iz Srbije u Bosnu i Hercegovinu) kad niko od njih u svojoj svijesti ne bude imao separatističke ideje i akcije, za odcjepljivanje bosanskohercegovačke teritorije i njeno priključenje uz pomoć bilo bosanskohercegovačkih Srba Srbiji, bilo bosanskohercegovačkih Hrvata Hrvatskoj.

Kad napravimo jedinstven sistem školstva, obrazovanja i vaspitanja, te djelovanje svih medija i ostalih faktora uticaja na stvaranje jedinstvene svijesti da nam je svima Bosna i Hercegovina jedina domovina.

Takvu Bosnu i Hercegovinu neće više moći da diraju bilo kakvi osvajački krugovi iz Beograda i iz Srbije, i Zagreba i iz Hrvatske. A s obzirom da je još od podjele Rimskog carstva 375. god. na Istočno i Zapadno i između njih

naznačena granica rijeka Drina, Bosna i Hercegovina geografski i historijski je u zapadnoj Evropi, Evropska unija i evropske zemlje, evroatlanske integracije će nas sve više uvažavati kao evropsku zemlju.

Dakle bitan uslov za trajan mir, bratstvo i slogu jeste spoznaja istine da smo zaista sva tri naroda porijeklom od jednog srednjovjekovnog naroda Bošnjana (Bošnjaka), a može se bez neke veće greške reći Bosanaca.

Ali pri tome ne smijemo zahtijevati ni od bosanskohercegovačkih Srba niti od bosanskohercegovačkih Hrvata da pod bilo kakvim pritiskom napuste ta imena. Već nekolike generacije se služe tim imenima i nimalo nije lahko da ih napuste. To će biti njihova potpuno slobodna i individualna volja, bilo da se zovu Bosanci, Bošnjaci pravoslavne, odnosno katoličke vjere ili da ništa ne mijenjaju. Dovoljno je da Bosnu i Hercegovinu osjećaju kao primarnu domovinu i da se za nju bore maksimalno bez primjesa separatizma. Niko od njih ne smije zahtijevati ništa drugo: u smislu da budu anacionalni, ili da se izjašnjavaju kao Bošnjaci bez oznake dodatka kojoj vjeri pripadaju itd. U tim procesima treba da bude primjenjena puna demokratičnost i sloboda.

Ono čega ne može i ne smije biti je: nepostoji srpska Bosna i Hercegovina, ni hrvatska Herceg - Bosna, niti samo bošnjačka muslimanska Bosna i Hercegovina.

Ako ne može bolje onda Bosna i Hercegovina je zajednička domovina i država Bošnjaka, bh. Srba i bh. Hrvata i drugih narodnosti koje u njoj žive.

U situaciji kad je laž potpuno pobijedila istinu ima li smisla insistirati da se o ovoj istini piše, uči i nauči tj. da su bosanskohercegovački "Srbi" dio Bošnjaka, a ne Srba iz Srbije, da su bosanskohercegovački Hrvati dio Bošnjaka, a ne dio Hrvata iz Hrvatske.

Ako bi bosanskohercegovački Srbi bili dio Srba identičnih Srbima iz Srbije, a bosanskohercegovački Hrvati dio Hrvata identičnih Hrvatima iz Hrvatske doseljenih tokom historije u BiH, onda bi to bile nacionalne manjine, te ne bi bili konstitutivni narodi i njihova prava bi se prema međunarodnom pravu rješavala kao kod drugih nacionalnih manjina u Evropi.

Npr. kao što je riješeno pravo slovenačke nacionalne manjine u Austriji, Hrvatske u Mađarskoj i dr.

Bošnjake muslimane su osmanlijske vlasti (vjerske i državne) pokušavale asimilirati po osnovu vjere u "Turke". Pojedine hodže su u mejtefima naučavale bošnjačku djecu, kad ih neko upita ko su da odgovore: "ja sam Turčin elhamdulilah, turske vjere Muhamedove." Tako se u pojedinim periodima dešavalo da su se katolici i pravoslavci u Bosni i Hercegovini i dalje zvali Bošnjaci, a muslimane su zvali Turci. Međutim i "Turci" i Bošnjaci sve tri vjere su bili svjesni da se taj naziv odnosio na vjersku pripadnost pa se to svodilo na slijedeće: Bošnjaci turske vjere, Bošnjaci katoličke vjere i Bošnjaci pravoslavne ortodoksne vjere.

Izuzetno je značajno da Bošnjaci muslimani nisu nikad prihvatili asimilaciju u Turke. Zvanična osmanlijska vlast u svojim službenim spisima Osmanlijske vlade i države normalno je uvijek koristila pravi naziv Bošnjaci kojim se označavao bosanski narod. Ali ovdje valja napomenuti: nisu u pravu oni autori koji misle da su oni tim nazivom označavali samo muslimane. Ne, nego bosansko hercegovački narod uopšte, a to znači i katolike i pravoslavce Bosne i Hercegovine. Dakle, ime naroda se nije mijenjalo osim jednog slova n u c tj. umjesto Bošnjani - Bošnjaci, ali to nije suštinska promjena. Upravo tako, kako se nikad nije promijenilo ime Bosne tako se nije promjenilo ni ime njenog naroda za cijelo vrijeme Osmanlijske vladavine. Ono što nisu uspjeli osmanski Turci za 500 godina, gotovo da su uspjeli sa jakom propagandom za oko četiri decenije velikosrpski i velikohrvatski osvajački krugovi da izbace narodno ime Bošnjak sve tri vjere iz upotrebe.

Da su se Bošnjaci muslimani poturčili kako im stalno imputiraju velikosrpski i velikohrvatski šovinisti tada bi smo imali tuđe nacionalno ime i zvali bi se bosanskohercegovački "Turci", kao što ga imaju pravoslavni Bosanci i zovu se bosanskohercegovački "Srbi" i Bosanci katolici što se zovu bosanskohercegovački "Hrvati".

Tako bismo prema tim pogrešnim razmišljanjima danas imali:

Tursku demokratsku stranku	TDS
Srpsku demokratsku stranku	SDS
Hrvatsku demokratsku zajednicu	HDZ

Vjerovatno bi smo imali:

Republiku Srpsku

Republiku Tursku i

Republiku Hrvatsku, Herceg-Bosnu.

Eto i navedena logika nas upućuje da se ostavimo gluposti i da se vratimo etničkom stablu i korijenu, slavnom imenu Bošnjani i napravimo jedinstvenu demokratsku Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Nadamo se da je jasno ko je prihvatio tuđa nacionalna imena, a ko je borac za vlastitu, suverenu, samostalnu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu.

Zašto se kititi tuđim perjem i zvati se tuđim imenom, kad imamo svoje pa ako ne Bošnjak, a ono:

Bosanac pravoslavne vjere,

Bosanac katoličke vjere i

Bosanac islamske vjere.

Ili što je isto:

Bosanac-hrišćanin,

Bosanac-kršćanin i

Bosanac-musliman.

A moglo bi, rekoh slavno historijsko ime BOŠNJANIN sve tri vjere koje bi obuhvatalo i Bosance i Hercegovce. Tada bismo imali:

Bošnjani hrišćani (pravoslavci),

Bošnjani kršćani (katolici),

Bošnjani muslimani i još da tim imenom

Bošnjani budu obuhvaćeni i Bosanci i Hercegovci.

Ali to bi moralo da se izvede na osnovu više dugotrajnih naučnih rasprava učešće mas-medija, svenarodnog demokratskog pristanka - plebiscita.

Bosanstvo i Bošnjaštvo nije nikako ni slično Jugoslavenstvu.

Stvaranje jugoslavenske nacije je bilo nemoguće, jer: Srbi, Hrvati, Slovenci, Bošnjaci, Makedonci nisu isti narodi.

Stvaranje bosanske ili bošnjačke nacije jeste moguće. Treba studiozno proučiti etničko stablo i ogranke istog u ovoj knjizi i na korici iste tj. saznati istinu da današnja "tri bh. naroda" imaju,odnosno potiču iz istog etničkog korijena i stabla, tj. da su ogranci potpuno istog i jedinstvenog etničkog stabla.

Ova knjiga i rezultati mog istraživanja intenzivno oko 15 godina, te predložena rješenja ne smiju biti osnova za bilo kakvo nasilno vraćanje bh. Srba i bh. Hrvata u Bošnjake sa tri vjere, za bilo kakvo omaložavanje ili potcjenjivanje onih čiji su preci od druge polovine XIX stoljeća iz Bošnjaka katolika prešli u bosanskohercegovačke Hrvate, odnosno iz Bošnjaka pravoslavaca u bosanskohercegovačke Srbe. To što su pod uticajem silne propagande i indoktrinacije iz Beograda i iz Zagreba prevareni njihovi preci sadašnje generacije nisu krive.

Nama je bitno da se napokon sazna **istina** da sadašnja tri naroda imaju (imamo) **zajednički etnički** (čak i biološki) korijen u zemlji Bosni zajedničko etničko (čak i biološko) **stablo**, poniklo iz tog korijena iz iste zemlje Bosne te da **ogranci**: muslimani, kršćani i hrišćani idu iz toga zajedničkog stabla. Sokovi iz zemlje Bosne, zajedničke domovine stoljećima su išli, idu i ići će kroz zajednički korijen i stablo u ogranke grane i graničice do novih pupoljaka, behara i lišća i stalno tako do sudnjega dana. Ako su isti sokovi, onda su nama maltene isti ili blisko srodni **geni**, **krv** i **jezik** i sve ostale relevantne etnogenetske supstance. Navedene činjenice sam simbolički predstavio crtežom na koricama ove knjige.

Zbog sretnije budućnosti ništa nam ne bi falilo da se ubuduće svi zovemo Bosanci sve tri vjere. Kako se s tim neće složiti Hercegovci onda nam preostaje ime Bošnjani sve tri vjere. To ime **Bošnjani** važilo je stoljećima za

cijelo stanovništvo-narod srednjovjekovne države Bosne u čiji je sastav bila stoljećima i teritorija današnje Hercegovine. Tako bismo imali zajedničko ime Bošnjani sve tri vjere, a po volji građana mogla bi ostati kao regionalna ime Bosanci i Hercegovci.

Tako bi smo prevazišli sadašnje podjele i napustili imena Bošnjaci, bh. Srbi i bh. Hrvati.

1. Historijske posebnosti bošnjačke - bosanske nacije

Nacija kao historijski formirana čvrsta zajednica ljudi, koja nastaje na temelju zajedničkog života, zajedničkog jezika na zajedničkoj teritoriji, zajednica kulture i ekonomije, proizilazi iz uspješnog sveukupnog razvoja jednog naroda.

Nacija kao društveno-historijska kategorija se ne može potpunije razjasniti, ako se što cjelovitije ne analizira njen dosadašnji razvoj, dakle, posebno historijski razvitak, problemi, teškoće i protivrječnosti. Tako ćemo se najvjerovatnije maksimalno približiti osvjetljavanju identiteta Bošnjaka i bošnjačke nacije.

Teško možemo pronaći toliko različite historijske situacije i konflikte kao u Bosni koji su se, naročito od 1830. god. uglavnom razrješavali na štetu Bošnjaka i bošnjačke nacije.

Ranije smo robovali dogmi da je buržoazija, bila "glavna klasa" u prelaznom periodu iz feudalizma u kapitalizam glavni subjekt stvaranja nacija. To je zbog toga što je najveći broj evropskih nacija zbilja tako i nastao.

Međutim, historijski primjer nastanka i razvoja nacija u procesima oslobađanja porobljenih i kolonijalnih zemalja pokazali su da ne postoje sheme i paradigme nastanka i razvoja nacija. Nažalost, historijska je činjenica da je Bosna od 1463.-1943. god. stalno bila pod tuđom vlašću i to: Osmanlijskim carstvom do 1878. god., pod Austro-Ugarskom od 1878.-1918. god., pod Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevinom Jugoslavijom od 1918.-1941.god., pod Nezavisnom državom Hrvatskom od 1941.-1945.god. Svaki od navedenih okupatora je na svoj način negativno djelovao, posebno na svijest Bošnjaka sve tri vjere, a posebno na svijest Bošnjaka muslimana.

Narodnooslobodilački pokreti pokazali su se kao relevantni nosioci preobražaja narodne u nacionalnu svijest, koja je postala jedan od bitnih činilaca društvene integracije koja je bitna u nastajanju i razvitku nacija.

Sada je bjelodano jasno da je nastanak i razvitak Bošnjaka i bošnjačke nacije prevazišao brojna druga, naročito zapadnoevropska iskustva, što predstavlja razlog i osnovu za nove, oprezne teorijsko-metodološke pristupe izučavanju ovog nacionalnog fenomena.

U Bosni se dogodilo čudo. Pod uticajem velikosrpske i velikohrvatske propagande radi osvajanja Bosne i Hercegovine, dužim djelovanjem, indoktrinacijom razbili su jedan narod Bošnjake (nasljednike hiljadugodišnjeg jednog naroda Bošnjana) po vjerskim šavovima.

Onaj dio Bošnjaka pravoslavaca koji se posrbio dobio je ime bosansko-hercegovački „Srbi" ili samo „Srbi". A onaj dio Bošnjaka koji se pokatoličio dobili su novo ime bosanskohercegovački „Hrvati" ili jednostavno „Hrvati". Dakle, napustili su svoje genetičko stablo. Ime Bošnjaci reduciralo se samo na muslimane, koje su uz velike žrtve jedva sačuvali.

Znači osvajački centri iz Beograda i Zagreba su bosanskohercegovačke Srbe i bosanskohercegovačke Hrvate proglasili dijelovima svojih nacija, a onda odmah oni su postali dio srpske, a ovi hrvatske nacije. Praktično napravili ih nacionalnim manjinama u državi BiH.

Kasnije čak i Bošnjaci muslimani usljed prevelike propagande iz Beograda i Zagreba gotovo da gube sve uslove da zadrže svoje narodno ime Bošnjani, odnosno Bošnjaci i nakon velikih napora preostalo im je bilo još samo vjersko ime muslimani. A tvrdilo se, i danas se tvrdi da su se oni sami tada odrekli, svog narodnog, odnosno nacionalnog imena Bošnjaci što je naravno apsurd. Radi se zapravo o tome da je nestao i posljednji minimum demokratskih uslova u kojima bi smjeli zadržati svoje vlastito ime Bošnjaci. Radilo se dakle o drastičnom gušenju Bošnjaka sve tri vjere da se maksimalno ometu i spriječe da doznaju istinu o sebi. Bošnjake pravoslavce i Bošnjake katolike su propagandom i indoktrinacijom natjerali da se odreknu imena Bošnjak. Ostalo je bilo još da se to ime zatre kod Bošnjaka muslimana.

Lišavanje i „samolišavanje" vlastitog narodnog, odnosno nacionalnog imena najprije Bošnjaka pravoslavne vjere, zatim Bošnjaka katolika i najzad Bošnjaka islamske vjere; rezultat je kulturocida neviđene, i jako velike propagande i pritisaka zbog osvajačkih pretenzija na Bosnu i Hercegovinu iz Beograda od 1844. god od "Načertanija" Ilije Garašanina za stvaranje Velike Srbije. Zbog toga je izvršeno etničko čišćenje muslimanskog stanovništva iz Srbije (1862.-1870. god.)

Etnogeneza Bošnjana bila je vrlo dug i vrlo složen proces, koji je mukotrpno na sebi svojstven način stvarao i razvijao zajedništvo relevantnih društvenih subjekata koji su se borili na najrazličitije načine za svoju nacionalnu emancipaciju.

Kroz lavirint nepovoljnih historijskih okolnosti i permanentnih pretenzija nacionalističko-osvajačkih krugova iz Srbije, Hrvatske i Crne Gore, odnosno njihovih centara Beograda, Zagreba i Cetinja (kasnije Podgorice) moralo se na najrazličitije načine spašavati i boriti za osiguranje puta ka vlastitoj emancipaciji.

Pretenzije navedenih država na Bosnu i Hercegovinu bile su glavni razlog da se razbije narod, koji se od njegovog nastanka krajem VII i početkom VIII stoljeća do dolaska Osmanlija zvao Bošnjani.

Navedeni veliki pritisci i akcije doveli su do nametanja okvira i teških povijesnih uvjeta nacionalnih procesa i inverznog razvitka Bošnjaka sa tri vjere sve do agresije Srbije 1992. god. i Hrvatske 1993. god. na Bosnu i Hercegovinu i nisu akcentirani zato da bi se pravila metodološki neprihvatljiva projekcija današnjih gledanja tih procesa na prošlost. Nego je za savremena naučna istraživanja prošlosti Bošnjaka neprihvatljivo to da se brojne pojave, procesi i kategorije o Bošnjacima i Bosni opisuju na način kako su to započeli činiti osvajačke snage iz Beograda i Zagreba, a kasnije nastavili njihovi sateliti indoktrinirani bosanskohercegovački Srbi u Sarajevu, Banjaluci i Mostaru, na štetu istine o Bošnjacima sve tri vjere i njihovog nacionalnog identiteta. Separatisti bh. Srbi i bh. Hrvati su sebe proglasili dijelovima susjednih nacija.

Pravo je čudo kako su opstali Bošnjaci muslimani. Preobražaj i metamorfoze bošnjačke nacije (tj. onog preostalog dijela bošnjačkog naroda muslimanske vjere) su zaista fenomenalni. Stoga će nju biti potrebno još istraživati imajući u vidu njen ukupan razvitak objektivno ocrtavajući sve navedene posebno spoljne, a kasnije i unutrašnje uticaje i procese. Bez ozbiljnog visokostručnog rada prvo na etnogenezi, zatim historijski pratiti sve faze do današnjeg identiteta, neće se moći kvalitetno objasniti ovaj fenomen!

2. Teškoće političke analize nacionalne emancipacije Bošnjaka

Teškoće su nastale zato što je preko 100 godina planskim ometanjem od strane vlasti KSHS, KJ i tzv. NDH izazvana zbrka u medijima i u udžbenicima štampanim u Beogradu i u Zagrebu. Nastale su najveće teškoće i zbog izuzetno i enormno velikog broja napisanog materijala: knjiga, časopisa, udžbenika historije, propagandnog materijala iz Beograda, Zagreba i dr. zasnovanog na neistinama najčešće na polu istinama. Kako je taj fenomen neistinito tumačen od oko 1862.g. onda se jako teško snaći. Ali to je zadatak rekao bih broj jedan idućim generacijama. Inače BiH će propasti u slijedećoj povoljnoj prilici za osvajače. Navedena propaganda i indoktrinacija stvorila je krivu i neistinitu predstavu o Bošnjacima sve tri vjere i kod Srba u Srbiji i kod Hrvata u Hrvatskoj, te i u svjetskoj javnosti, a naročito kod pravoslavnog i katoličkog dijela Bošnjaka u Bosni i Hercegovini. Takođe i kod dva manja dijela Bošnjaka muslimana i to prvo kod onih koji su povjerovali propagandi da su Srbi islamske vjere i drugo kod onih koji su povjerovali propagandi da su Hrvati islamske vjere. Postoji i jedan dio Bošnjaka u Sandžaku koji su povjerovali da su Crnogorci islamske vjere.

Napominjem da ovdje govorimo o glavnini naroda apstrahirajući one male dijelove koji jesu prelazili iz vjere u vjeru.

Predrasude kad se uvuku u svijest, teško ih je iz nje izbaciti.

Biće potrebna brojna naučna istraživanja i naučne analize da se dođe do istine a odstrane laži. Treba se ponovo istražiti:

- Nesretna historija Bošnjaka sve tri vjere, a naročito onih islamske vjere gotovo od početka XIX stoljeća, posebno od poraza pokreta Husein-kapetana Gradaščevića i "djelo" Omer-paše Latasa, a onda ono od pojave ideja o Velikoj Srbiji i Velikoj Hrvatskoj osvajanjem Bosne i Hercegovine.

Navedeni spoljni, a kasnije i unutrašnji negativni uticaji na iole normalan razvitak i nacionalnu emancipaciju Bošnjaka, s obzirom da su ciljevi i akcije bili uglavnom prikriveni otežavaju naučnu analizu. Dokumenta su se krila npr. **Načertanije** je bilo državna tajna broj jedan. Zato je vrlo teško otkriti kakva su se sve svrzina kola plela da bi se Bošnjaci sve tri vjere prevarili.

Nakon onih silnih propagandnih aktivnosti opisanih u ovoj knjizi bošnjački narod je pocijepan na dijelove "srpske" i "hrvatske" nacije. Tako su željeli prikazati apsurdnim stvaranje države Bosne i Hercegovine. Šta će srpskohrvatska država između Srbije na istoku i Hrvatske na zapadu? Nego da BiH treba podijeliti između Srbije i Hrvatske, na veći dio Srbiji, a manji Hrvatskoj.

Mistifikatori-nacionalisti programirani iz Beograda i iz Zagreba u velikoj mjeri su uspjeli izvršiti mistifikaciju o prošlosti Bošnjaka, naročito onih pravoslavne i katoličke vjere, a isto tako kod jednog broja muslimanske vjere.

Umjesto naučnog tumačenja Bosne i Bošnjaka sve tri vjere planiranim lažima primjenjene su mistifikacija i indokrinacija, izvršena je zapravo prevara cijelog bosanskohercegovačkog naroda Bošnjaka sve tri vjere. Umjesto daljnjeg razvijanja vjerske tolerancije koja je u Bosni i Hercegovini i Sandžaku bila tokom cijelog Osmanskog perioda vijekovima njegovana maksimalno se raspirivala vjerska mržnja, sve to, rekli smo, iz osvajačkih pretenzija na Bosnu i Hercegovinu i Sandžak. Tako su stvarane vrlo teške konfliktne vjerske, političke i ideološke situacije koje su se počele manifestirati već od oko 1875. god., a možda i nešto ranije.

Umjesto slobodnog buđenja po sociološkim zakonima nacionalne svijesti kod do tada jednog naroda Bošnjaka sa tri vjere. Došlo je do inverzije i destrukcije te svijesti na tri međusobno suprotstavljene i mržnjom nadojene svijesti posebno prema dijelu Bošnjaka, muslimanske vjere i od strane pravoslavaca i od strane katolika. Ali mržnja se raspirivala i između katolika i pravoslavaca nedavnih Bošnjaka, jer pravoslavci su cijelu Bosnu i Hercegovinu željeli pripojiti Srbiji, a katolici takođe cijelu Hrvatskoj. Svi poticaji na mržnju dolazili su od osvajačkih krugova iz Beograda i iz Zagreba.

U susjednim Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori pored buđenja i razvoja normalne nacionalne svijesti, u vladajućim vrhovima u to vrijeme razvijale su se militantne i najekstremnije velikosrpske, velikohrvatske i velikocrnogorske osvajačke pretenzije i tendencije prema Bosni i Hercegovini i Sandžaku. Izgleda baš u to vrijeme od (1844.-1900.) se stvorila glavna strategija osvajačke militantne nacionalističke politike kojom su se služili i služe se i danas.

Onako kako su navedeni vladajući krugovi izvršili prevaru i uništili naciju Bošnjaka sa tri vjere u Bosni i Hrcegovini, tako su izvršili mistifikaciju i indokrinaciju vlastitog naroda u Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori u vezi Bosne i Bošnjaka. Zato tamo većina misli identično kao i osvajački krugovi u Srbiji da je pravilno što se vodio osvajački rat i uništavanje Bošnjaka muslimana i katolika u Bosni i Hrcegovini. Takođe u Hrvatskoj veliki broj stanovništva misli da Bosna i Hrcegovina treba pripast Hrvatskoj, a da se Bošnjaci muslimanske vjere unište ili da se predaju i da se zovu Hrvati muslimanske vjere. Kako se Bošnjaci muslimani energično suprostavljaju podjeli odnosno aneksijama Bosne i Hercegovine, osvajački krugovi kako iz Srbije, tako i iz Hrvatske i dalje ih maksimalno sataniziraju.

Onako kako su beogradski vladajući krugovi prevarili Bošnjake pravoslavce te ih posrbili i stvorili dio srpske nacije u Bosni i Hrcegovini, tako su zagrebački nacionalistički krugovi prevarili Bošnjake katolike i stvorili dio hrvatske nacije u Bosni i Hercegovini. I jedni i drugi uporno su radili na uništavanju narodnog imena Bošnjaka, tako su se okomili i na ime bosanskog jezika i bili uspjeli uvesti u svim školama srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski jezik. Dakle svjesno su se uništavale karakteristike bošnjačke nacije. Ali duh bosanskohercegovački stvaran preko 1 000. god. iako jako okrnjen u nekoj mjeri je ipak opstao. Najveći dio Bošnjaka se osvijestio. Bošnjani od kraja VII do 1463. god. odnosno Bošnjaci sve tri vjere do 1900. god. govore svojim vlastitim bosanskim jezikom.

3. O postanku (opstanku) bošnjačke nacije

Postanak bošnjačke nacije išao je vjerovatno najtrnovitijim putem od svih nacija na Balkanu i u Evropi. Neosporno je da se nacionalna svijest Bošnjaka jako ojačala i učvrstila uoči i za vrijeme Banjalučke bitke 1737. i Dubičke bitke 1788/89. god. kad su se našli sami pred neviđenom opasnošću nestanka, ali herojski su se odbranili.[799] Zatim visoka bošnjačka svijest se pokazala uoči i

[799] Bošnjaci katolici i pravoslavci nisu učestvovali u tim bitkama iz vjerskih razloga, jer im je austrijska propaganda obećala veću slobodu i privilegije za koje su kasnije shvatili da su bile lažna obećanja. Problemi u vezi Bošnjaka umjesto da se objašnjavaju ili su skrivani ili su zamršivani komplicirani ili su planirano krivo tumačeni, gotovo uvijek sa stajališta osvajačkih interesa Beograda ili Zagreba. Razumije se da je veliki broj aktivista prethodno bio indoktriniran.

za vrijeme ustanka Husein-kapetana Gradaščevića. Te ideje gušila je Porta od 1832.-1852. god., a finale učinio Omer-paša Latas. Najelitniji Bošnjaci muslimani su ubijani oko 20 god. Užasna šteta je učinjena, ali ideje se ne mogu ubiti niti uništiti.

Pojavljuje se Topal Osman-paša i objašnjava ideje kapitalizma. Objašnjava neminovnost propasti feudalnog sistema i nastajanja nove epohe--nastajanja građanskog društvenog sistema. Analizira zbivanja u Evropi i pokazuje njihovu neminovnost i u Bosni i Hercegovini kao i u ostalim zemljama na Balkanu.

Historijski događaji od 1831.-1900. god. su tako diktirali da su o Bosni pisali njeni neprijatelji: beogradski i zagrebački osvajački krugovi. Elita Bošnjaka muslimana je pobijena, veliki dio i od strane osmanskih Turaka 1832. - 1852. Naravno u historiji se dešavaju zaokreti. Kada je elita Bošnjaka poharana, a Osmansko carstvo nastavilo da slabi, u tim uslovima javile su se osvajačke pretenzije na Bosnu i Hercegovinu i iz Beograda i iz Zagreba. Zbog osvajačkih pretenzija na Bosnu u navedenim uvjetima kad je obezglavljena, srpski i hrvatski nacionalisti su se maksimalno trudili ukloniti i sakriti identitet Bošnjaka i bošnjačkog bosanskog jezika. Kontinuirano su govorili o dijelovima srpske i hrvatske nacije u Bosni, a gotovo nimalo o Bošnjacima kao narodu. Međutim bez etnogeneze i narodnog identiteta Bošnjaka nedostaje im bitna osnova nacije, a ona uvijek izranja iz naroda. Osvajači su vrlo opasno i vješto radili. Uklonili su ime, i onda kako će te govoriti o naciji ako ona nema ime? O Bošnjacima kao narodu ili se nije ništa govorilo ili se govorilo u pežorativnom značenju toga pojma. Nagovaralo se Hercegovce da Bošnjake nazivaju „pijane i odvratne Bošnje" i obratno "pijane i odvratne Here". Tako se pored ostalog negativno uticalo kako ne bi došlo do formiranja nacionalne svijesti i jedinstva Bošnjaka sve tri vjere. Kolika je moć propagande pored ostalog se vidi i na stvaranju jaza između Bošnjaka Sandžaka, Hercegovine i Bosne.

Narod je temelj, osnova. Iz naroda izranja nacija, ali ne pod dirigentskom palicom čelnika osvajačke politike izvana. Da bi se problem još više zamrsio, zamagljivali su se pojmovi npr. etnos. Objašnjenje pojma etničkog, etnikum Bošnjak se neargumentirano potisnuo u regionalni pojam, da bi se na njegovo mjesto nametnula imena bh. Srbi i bh. Hrvati. Tako se planirano pravila zbrka i vršilo plansko sakrivanje pravog narodnog imena Bošnjaci sa tri vjere.

Nema nacije koja je nastala iz nečega drugog osim iz naroda. Francuzima, Italijanima, Rusima, Grcima, Turcima, Bugarima, Albancima, Srbima, Hrvatima, Slovencima itd. bila su ta imena stotinama godina prije nego što

su postali nacije, tj. narodno ime je nastavilo da egzistira kasnije kao nacionalno ime. Dakle, Srbi su se nazivali Srbi i u doba cara Dušana, tj. dok su bili narod i zovu se Srbi odkad su postali nacija.

Zašto bi se bosanski narod koji se mnogo prije od Kulina bana pa redom svi banovi do kralja Tvrtka, pa redom svi kraljevi do Stepana Tomaševića nazivao Bošnjani, za cijelo vrijeme Osmanskog perioda Bošnjaci (razlika je u jednom slovu), dakle, zašto bi se drugačije zvao taj narod kad postane nacija? To ime je smetalo planerima osvajanja Bosne i Hercegovine.

Iz etničke mase koja se oblikovala stoljećima nastao je **narod** i vijekovima egzistirao, za vrijeme „prosvijećenog apsolutizma" vladala je deviza „**sve za narod, ništa bez pomoći naroda**". Podsjetimo se koliko je literature napisano o narodnom suverenitetu, zatim zahtjeva da se ruše kraljevi i monarhije, te zastarjeli feudalni poredak sve pomoću **naroda**. Tražilo se jedinstvo narodnih masa. Stvarale su se brojne narodne stranke, u organizaciji vlasti stvarale su se narodne skupštine, u prosvjeti narodne čitaonice, u medijima narodne novine, u književnosti epske i lirske narodne pjesme, narodne pripovijetke itd., borba za „uzdizanje naroda do nivoa svijesti o njegovom političkom biću". Borba za narodni jezik, a kako ne bi za narodno ime Bošnjaci? Dakako, neke od navedenih akcija vode se upravo na početku stvaranja nacija i radi stvaranja nacija.

U propagandističkoj literaturi se tvrdilo da je tek moderna nacija sposobna da napravi državu, što nije istina milenijumima su narodi stvarali jednonarodne ili države sa više naroda. Vizantijska država je višenarodna, a egzistirala je od podjele Rimskog carstva 375. - 1453. god. što iznosi 1078. godina. Sjetimo se Egipćana, Rimljana, Kineza, Osmanlija kolika su carstva bili napravili, a unutar njihovih carevina narodi ostali poštovani imali prava na jezik, pismo, školski sistem, vjeru, itd.,itd. Zašto se onda fetižizirala nacija, samo zato da bi se Bošnjaci zbunili i spriječili da postanu nacija. To su tvorci Ustava SFRJ 1974. g. bili opazili i vratili se pojmu narod, pa su SFRJ definirali kao državu naroda i narodnosti. Onako se govorilo u propagandističkoj literaturi, školama i medijima zato da se Bosanci zbune da ne započnu razmišljati da osamostale sebe i BiH. Govorila se i pisala laž da su bh. Srbi i bh. Hrvati nacije, a da muslimani pošto nemaju nacionalnog ime ne mogu biti nacija.

Proces planskog posrbljivanja Bošnjaka pravoslavne vjere od oko 1844. odnosno 1862. do oko 1875. god., pa i do danas, odvijao se vrlo lukavo, uz aktivno učešće srpske pravoslavne crkve, školskih udžbenika, indokriniranih sveštenika, učitelja i nastavnika, te pripadnika obavještajnih službi i organizacija. Dakle kod Bošnjaka pravoslavaca, pa i kod Bošnjaka katolika nastupalo se sa podmuklom parolom: „Ko je god pravoslavne vjere on je Srbin". Što nije

tačno: Grci su najstariji pravoslavci, Rusi, Bugari, Makedonci, Crnogorci su pravoslavne vjere, ali nisu Srbi. Tako su mogli govoriti nepismenim Bošnjacima pravoslavne vjere gornjom devizom. Nikada tim ljudima nije ponuđen referendum da li su za posrbljivanje?

Nacionalisti iz Zagreba i Hrvatske su u potpunosti primijenili gotovo iste ili vrlo slične perfidne i podmukle metode i oblike akcije za pohrvaćivanje Bošnjaka katoličke vjere, pri čemu je naročito iskorišćeno pripadništvo katoličkoj vjeri, a za djelovanje prema Bošnjacima muslimanima znatno drugačije.

Bošnjacima muslimanima se dakle govorilo: "Vaši preci prije dolaska Turaka bili su Hrvati i to gotovo cijelo plemstvo **cvijet hrvatskog naroda** u Bosni i Hercegovini, da bi sačuvalo svoje bogatstvo prešlo je na islam".

Nikada ni ovim dijelovima Bošnjaka katolika ni muslimana nije kazana istina ni krajnja namjera. Niti im je iko ponudio referendum: da li su za pohrvaćivanje?

Dana 25. i 27. marta 2001. god. na TV TEST programu bila je Marija Venrle - Matić iz "Švicarske", a rodom iz Vareša koja za sebe tvrdi da je **Bosanka** te da je u tome ne može spriječiti ni crkva, ni neka državna politika. Ona iz djetinjstva nosi to saznanje iz kuće od roditelja:

1) da je katolkinja;
2) da je Bosanka;
3) da je Južnoslavenka.

Poznata je kao veliki humanista i borac za ljudska prava.

U toku same agresije na BiH 1992.-1995.g. javio se u Armiji RBiH i u medijima izvjestan broj bh katolika i bh pravoslavaca koji se osjećaju Bošnjacima. Ali su mnoge od njih osvajači propagandom povukli k sebi. Posebno je bitno da se tokom cijele historije nijedan vladar Bosne nije smatrao Srbinom niti Hrvatom niti je svoj narod nazivao drugim imenom osim Bošnjani.

Stalno su se oba propagandna centra plašili istine, jer ako se Bošnjaci sve tri vjere osvijeste obnovit će vlastitu državu, što bi bio poraz njihove osvajačke politike. Zato su uporno mrsili nacionalno pitanje u BiH.

4. Manipuliranje pojmom nacije izazivanjem zbrke u medijima i u udžbenicima štampanim u Beogradu i u Zagrebu

U vremenima kad se nije moglo progoniti, klati i ubijati bošnjačko - -muslimansko stanovništvo upotrijebljeno je još jedno vrlo efikasno propagandno sredstvo. To je bilo manipuliranje pojmom nacije. Naime, nakon što su navedenom višedecenijskom propagandom i indoktrinacijom uspjeli pravoslavce posrbiti, katolike pohrvatiti i kod sve tri konfesije satanizirati ime Bošnjak i izbaciti ga iz upotrebe i ubrzano zatim izbaciti bosanski jezik.

Naročito je za njih bio vrlo veliki uspjeh kad su i brojne muslimane uspjeli navesti da se prestanu nazivati Bošnjacima. Kad su one koji nisu pristali da se zovu Srbi, odnosno Hrvati islamske vjere vrlo često preko štampe i na javnim mjestima proglašavali samo vjerskom zajednicom uz sve pogrde, potcjenjivanja i obezvrijeđivanja islama kao takvog, rekosmo stekli su se uvjeti da Bosnu i Hercegovinu velikosrpski nacionalisti i osvajači počnu tvrdo nazivati srpska zemlja, a velikohrvatski osvajači su je počeli nazivati hrvatska zemlja. Uspjeli su da se u školama uvede srpsko hrvatski, odnosno hrvatsko srpski jezik. Historija se uči po programu iz Beograda, a povijest po programu iz Zagreba.

Naziv musliman su sveli da označava samo pripadnike islamske vjerske zajednice. Tako su stekli uslove da tvrde da muslimani, niti su narod niti nacija! Oni nemaju svoju teritoriju, bosanskohercegovačka teritorija je ("srpska", odnosno "hrvatska") nemaju svoj jezik (on je srpsko-hrvatski odnosno hrvatsko-srpski), a oni koji nemaju vlastiti jezik, narodno ime i teritoriju "ne mogu biti nacija." A kako ne mogu biti nacija, onda nemaju nikakva prava nisu državotvoran narod da prave državu Bosnu i Hercegovinu. Zapravo postojanje države Bosne i Hercegovine gubi svaki smisao, jer šta će nekakva srpsko - hrvatska (bosanskohercegovačka) država Srba i Hrvata između Srbije i Hrvatske. Treba je podijeliti na dva dijela: srpski i hrvatski dio nepitajući muslimane, jer oni niti su narod niti nacija. Nisu politički subjekt. Potajno se planira: njih u svakoj povoljnoj prilici treba uništavati otimajući im svu imovinu. "Jer ubijati poturice nije zločin nego junaštvo". Ko je odgovarao što je recimo u II svjetskom ratu ubijeno preko 108.000 Bošnjaka muslimana? Ko je odgovarao za ranija masovna ubistva, pljačke, silovanja i pojedinačna ubistva?

To je dovelo do mafijaških razmišljanja i kombinacija da se zapravo, sa puškom i par metaka u ratnim vremenima preko noći može postati bogat, stjecati veliko bogatstvo. Može ubiti cijelu porodicu muslimana čija mu se kuća i imanje svidi, sve što nađe opljačka i useli se u njegovu kuću. Primjerice dvije cijele općine: pavinopoljska i šahovićka u srezu Bijelo Polje u Sandžaku su potpuno etnički očišćene nakon masakra 1924. god. i u kuće Bošnjaka se uselili pljačkaši iz Crne Gore i nikad iz njih nisu izišli. Muslimanima se mogu silovati najljepše žene i djevojke bez ikakve odgovornosti!!!

Dolazilo je do situacija kad je zaista život Bošnjaka muslimana vrijedio koliko jedan metak. Zapravo postoje naredbe četničkih komandanata po Istočnoj Bosni iz (1941. - 1945.) u kojima se naređuje da se štedi municija, a da se "turci" kolju noževima."Jer sa jednim nožem može se zaklati veliki broj 'turaka' ".

Zločinci koji su tako postajali bogati kod srpskih, crnogorskih, pa i hrvatskih nacionalista proglašavani su maltene herojima, jer su bogatstvo stekli s puškom odnosno s nožem u ruci. Prema njihovoj šovinističkoj svijesti: "Ubiti, zaklati, zapaliti "turčina" je junaštvo". I ne razmišljaju, odnosno ne pada im na pamet da je to zločin i da su oni zločinci.

Na hiljade ubica iz II svjetskog rata su kasnije slobodno živjeli. Rijetki su slučajevi da im je suđeno. Vjerovatno je izuzetak ono što je Miloš Minić (vjerovatno po Titovom naređenju) kad je sudio Draži Mihajloviću pored ostalog u teške grijehe upisao i zločine što su ih Dražini četnici počinili prema Bošnjacima muslimanima. Vrijedno je jako pročitati knjigu (sudski proces), suđenje Draži Mihajloviću. Ali to je tek u Titovoj Jugoslaviji i Draži nije suđeno samo zbog Muslimana nego zbog komunista i partizana Srba, ali bravo uključeni su zločini i protiv muslimana. U vezi s tim treba odati priznanje vojnom tužilaštvu i Milošu Miniću predsjedniku sudskog vijeća. Ali zašto se nije sudilo svim zločincima?

To su tek neke od užasnih posljedica uklanjanja nacionalnog imena Bošnjak, koje je smetalo njihovoj osvajačkoj politici.

Bošnjaci su u procesima razvoja vlastite nacije, odnosno nacija u razvoju. Treba im takva država i politika koja će omogućiti slobodan razvoj bošnjačke nacije. Prije svega potrebno je još dosta nacionalne svijesti, da naprave valjan nacionalni program, da planiraju razvoj države, nacije, školstva - programe obrazovanja i vaspitanja, ekonomije, kulture, pri čemu ne treba nipošto izostaviti pomoć religije, kod osvješćivanja mladih. Uzimajući uvijek u obzir da su bosanskohercegovački Srbi, bosanskohercegovački Hrvati i Bošnjaci isto biološko i etničko stablo ista krv.

5. Ko su nacionalisti u BiH

Nacionalista je svaki Bošnjak musliman koji misli da gradi budućnost Bosne i Hercegovine bez bosanskohercegovačkih Srba, odnosno bosanskohercegovačkih Hrvata ili, bez i jednih i drugih, koji misle da bi bilo najbolje da Srbi odu u Srbiju, a Hrvati u Hrvatsku, a Bosna i Hercegovina da ostane Bošnjacima muslimanima. Nisu u pravu iz više razloga: prvo zato što su i bosanskohercegovački Srbi i bosanskohercegovački Hrvati isto kao i Bošnjaci autohtoni direktni potomci srednjovjekovnih Bošnjana, kasnijih Bošnjaka pravoslavne i katoličke vjere, te je i njima Bosna i Hercegovina prava domovina. Naravno da postoji značajan broj onih koji su se krajem XIX i tokom XX st. doselili iz Srbije, ali oni su se identificirali sa bh. Srbima, pa se gotovo niko nije bavio istraživanjem toga fenomena. Samo što toga nisu svjesni oni njihovi dijelovi naroda koji su zadojeni indoktinacijom i propagandom kako smo već opisali.

Nacionalista je svaki bosanskohercegovački Srbin, odnosno Bošnjak pravoslavac koji i dalje smatra da Bosnu i Hercegovinu cijelu ili njen najveći dio, treba priključiti Srbiji i da u tome dijelu uništi ili etnički istrijebi Bošnjake i bosanskohercegovačke Hrvate, te napravi prostor samo za Srbe.

Za primjer možemo uzeti Radovana Karadžića, Ratka Mladića[800] i njihove istomišljenike i saradnike, zločince koji su od 1992.-1995. počinili genocid u Srebrenici veliki broj zločina u Prijedoru, Kozarcu, Brčkom, Zvorniku, Bratuncu, Višegradu, Rogatici, Vlasenici, Foči, Sarajevu itd. Treba pročitati sve o masovnim grobnicama.

---

[800] Te neistinite i prevarantske priče traju još uvijek! Cijeli svijet je ko zna koliko puta čuo i vidio više puta ponovljenu sliku na televiziji gdje se čuju riječi Ratka Mladića 1995. u Srebrenici kad uzvikuje: "Poklanjam srpskom narodu Srebrenicu čime se osvećujemo Turcima za zulume dahija nad Srbima", iako bi svako dijete trebalo da zna da u Srebrenici kao ni u cijeloj Bosni i Hercegovini nema ni jednog Turčina. Ali on je indoktriniran i nije svjestan da djeluje kao ludak kada u onih nekoliko hiljada dječaka Srebrenice koji su apsolutno slavenskog porijekla (ali naglašavam ne srpskog ni hrvatskog) vidi Turke i nad njima sveti zulume što su ih navodno činili pravi Turci iz Anadolije.

Kolika je snaga indoktrinirane (krivo učene u krajnjem nacionalističke svijesti) može se uzeti baš on za primjer i naravno svi ostali oficiri JNA koji su učestvovali u zločinima od Hrvatske, preko Bosne i Hercegovine do Kosova.

Ovdje samo napominjem (a to je široka tema). Naime, Tito je JNA još u toku narodnooslobodilačkog rata gradio tako da ona bude odbrambena sila Jugoslavije, tj. svih njenih naroda i narodnosti. Da brani Jugoslaviju i sve njene narode od napada iz vana i iznutra za račun tudina. Unutrašnji neprijatelji su se označavali sa izrazom "**Poražene snage**" tokom narodnooslobodilačkog rata, a to su prije svega **četnici, nedićevci, ljotićevci, ustaše, belogardejci, plavogardejci, domobrani, balisti i bugarofili u Makedoniji**.

Srednje vojne škole svih profila i vojne akademije su izrasle u visoko kvalitetne škole i akademije (izjednačene u rangu i kvalitetu sa fakultetima u civilu). Trajale su 4 godine (osam semestara), a Tehnička vojna akademija je trajala pet godina (deset semestara).

Dugo godina nastava je trajala po deset i po mjeseci. U akademije su mogli konkurisati samo oni kandidati koji su sva četiri razreda gimnazije ili neke druge srednje škole završili sa odličnim uspjehom. Upisi su išli preko vojnih odsjeka mjesta u kojem je kandidat stanovao i živio. "Strogo" se vodilo računa da se ne ubace sinovi iz bivših neprijateljskih snaga. A pokazalo se da se to nije u zadnjih 30 godina poštovalo.

Strogo se vodilo računa da se školovanje ne pretvori u vojno stručno obrazovanje, pa su u program uvedeni predmeti: Osnovi filozofije, Osnovi sociologije, Osnovi političke ekonomije, pedagogije, psihologije, andragogije, strani jezik i specijalno Društveno-politički sistem SFRJ. U sadržaju ovog predmeta pored osnovnih pojmova iz politike i političkog(ih) sistema centralna tema je bila: nacionalno pitanje u Jugoslaviji i po republikama u čiji sadržaj su ulazila pitanja:

- rješavanje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji u toku narodnooslobodilačke borbe unutar kojeg je ušlo kao potpitanje zapravo sažetak svega šta je KPJ radila od njenog osnutka, pa do dana kad kandidat polaže ispit.

- jedno od najznačajnijih pitanja bilo je razvoj i značaj ravnopravnosti, bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije. Sadržaj te problematike je bio takav da kandidat nikako, baš nikako nije smio pomisliti da ubija djecu bilo kojeg od naroda Jugoslavije, da siluje kćerku ili ženu iz bilo kojeg naroda i narodnosti Jugoslavije.

I da ne dužim kao zaključak se izvodio da je za rješenje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji izabrana federacija kao najbolji model političkog sistema, te se država **Ustavom** izglasanim voljom svih ... nazvala Socijalistička federativna republika Jugoslavija.

I konačno nacionalista u Bosni i Hercegovini je svaki bosanskohercegovački Hrvat, odnosno Bošnjak katolik koji se i dalje aktivno zalaže da Bosnu i Hercegovinu cijelu, kako kažu do Drine, ili što veći njen dio priključi Hrvatskoj, te da u tome dijelu uništi ili etnički istrijebi Bošnjake i bosanskohercegovačke Srbe.

Takve ideje su potpuno štetne i opasne za sve Bosance i Hercegovce jer neminovno vode u stravično međuetničko prolivanje krvi, ubijanje nevinih ljudi, žena i djece, te velika razaranja i uništavanja, kuća, stambenih zgrada i uopće materijalnih dobara što su ih stvarale mnoge minule generacije.

Nacionalističke ideje spadaju u red najbolesnijih suludih ideja ljudskog uma, a što je najgore vrlo su zarazne i šire se poput požara, zahvatajući vrlo brzo velike dijelove naroda, razbuktavajući mržnju dolazi do usijanja i masovne histerije i čudnovate brze spremnosti za klanje, zvjersko mučenje i stravično mučeničko ubijanje i potpuno nevinih: djece, žena i staraca pripadnika druge nacije. U takvim situacijama se stvara mogućnost da na čelu nacionalističke histerije se stave najagresivniji zločinci, protiv kojih pošteni ljudi iz tog istog naroda, ponekad nemogu ništa da učine, jer oni poštene i razumne ljude odmah nazovu izdajnicima, kukavicama itd. Dešavalo se da su takve iz vlastitog naroda zvjerski mučili i ubijali isto kao i one iz "neprijateljskog naroda".

Ljudska historija ima veliki broj zapisanih takvih događaja. Najsvježiji su događaji iz II svjetskog rata, što su ga započeli nacionalisti fašističkog tipa Hitler i Musolini. A kod nas Pavelić, Draža Mihajlović i njihovi brojni pomagači.

Ali gotovo da nisu ništa manji nacionalizmi i fašizmi čiji su predvodnici bili Slobodan Milošević, Radovan Karadžić, Ratko Mladić i Franjo Tuđman, te njihovi saradnici i izvršioci.

Takođe je bilo slučajeva da su pojedinci i iz redova Bošnjaka muslimana u izvjesnoj mjeri kopirali četničke i ustaške metode, zaboravljajući na islamska načela i zabrane propisane u Kur' anu. Ponašajući se osvetnički po onoj devizi "zub za zub", "oko za oko". Ali u odnosu na broj zločina četnika i ustaša, broj njihovih zločina je neuporedivo manji.

Koliko se od oficira JNA tražilo da bude idejno odan takvom rješenju nacionalnog pitanja, te bratstvu i jedinstvu svake srijede održavane su debate po dva sahata na kojima su za svo vrijeme trajanja JNA do 1990.g. najčešće bile teme o rješavanju nacionalnog pitanja, dokle se stiglo, koliko se subjektivne snage trude da Ustav i zakone provedu u život.

I svjedoci smo da to pukovnik JNA Ratko Mladić, Vukovarska trojka, generali Krstić, Galić i dr. ništa nisu usvojili nego baš kao da su učili suprotno.U njihovoj svijesti je prevagu zadobila ona 150-godišnja velikosrpska propaganda i indoktrinacija. Upravo sam ovim primjerom želio skrenuti pažnju na snagu te indoktrinacije. Zbog toga se riječima ne može iskazati značaj potrebe da se svi Bosanci upoznaju sa sadržajem ove knjige.

Kad su već od oko 1862. do oko 1870. god. Bošnjaci pravoslavne vjere posrbljeni, a nešto kasnije i Bošnjaci katoličke vjere pohrvaćeni. Nekoliko generacija učeći nacionalnu historiju i književnost pisanu u Beogradu, odnosno u Zagrebu, nemaju niti pojma da su im preci bili Bošnjani. Bošnjaštvo se reduciralo samo na Bošnjake muslimanske vjere.[801] Što historijski nije tačno Bošnjaci su i pravoslavci i katolici znači da postoje historijski opravdani razlozi da uspostavimo slogu. Pod istom tom parolom "Svi smo Bosanci sa tri ravnopravne vjere". Pa dobro, bez obzira na načine kako su nastali bosanskohercegovački Srbi i bosanskohercegovački Hrvati višedecenijskom propagandom i indoktrinacijom iz Beograda i iz Zagreba i to je historija koja se ne može zanemariti, možemo se okupiti i pod slijedećom parolom; "Svi smo prvo Bosanci, pa onda bosanskohercegovački Srbi, bosanskohercegovački Hrvati i Bošnjaci." Poslije svega što se desilo ne preostaje drugo, nego da se Bošnjaci muslimanske vjere okupe zajedno sa bosanskohercegovačkim "Srbima" i bosanskohercegovačkim "Hrvatima" pod zajednički bosanski bajrak.

6. Pokušaj definiranja današnja tri konstitutivna naroda Bosne i Hercegovine

Kod pokušaja definiranja današnja tri konstitutivna bolje je reći autohtona bosanskohercegovačka naroda nailazi se na jako velike prepreke i teškoće. Njih, čine jako velike naslage neistina i krivih tumačenja u svijesti sva tri identiteta plasiranih iz tajnih državnih velikosrpskih i velikohrvatskih osvajačkih propagandističkih centara iz Srbije i Hrvatske, tačnije iz Beograda i Zagreba. Postoji dosta relevantnih historijskih izvora koji nam uvjerljivo pokazuju da su obje države tu propagandu započele dosta davno. Iz Beograda, početak računamo od početka realizacije "Načertanija" Ilije Garašanina 1844. god. programa za stvaranje Velike Srbije, to je oko 1853.g., a iz Zagreba od programa Ante Starčevića oko 1854. za stvaranje Velike Hrvatske. Ali svakako možemo reći da propagande iz obje države prema Bošnjacima sve tri vjere kontinuirano teku od osnivanja u Sarajevu **Društva za širenje srpskog imena u Bosni i Hercegovini kojeg je 1862. osnovao Teofil Petranović, te**

---

[801] Tokom velikosrpske i velikohrvatske indoktrinacije bilo je pojedinih "vještih" misionara koji su ponekad izgovarali i slijedeću veliku neistinu "Bošnjani (Bošnjaci) su hrvatsko pleme", a oni iz velikosrpskih osvajačkih krugova: "Bošnjani (Bošnjaci) su srpsko pleme". Pokušavajući tu tezu dokazivati drskošću kako oni govore hrvatskim, odnosno srpskim jezikom, pri čemu skrivaju da su te jezike u Bosnu indoktrinatori nametnuli, tek pod kraj XIX stoljeća. Bošnjani (Bošnjaci) glavna masa nisu ni srpskog ni hrvatskog porijekla nego opisana simbioza u kojoj jeste prevagnula južnoslavenska komponenta, ni srpska ni hrvatska nego jak znatan dio Južnih Slavena koji su se krajem VI i početkom VII st. ovdje naselili pa odatle govore vlastitim južnoslavenskom varijantom jezika koji se od nastanka Bošnjana od oko plovine VIII st. zove bosanski jezik.

takođe osnivanja Društva za širenje hrvatskog imena u Bosni i Hercegovini što ga je osnovao Klement Božić iste godine. Propaganda iz te dvije države i njihovih hizmećara iz Bosne i Hercegovine vremenom pridobijenih od sve tri vjere nikad nije stala. Ona ponekad sa promjenljivim intenzitetom traje do dana današnjega, a to je preko 140 godina.

Pod uticajem te propagande niti jedan od tri današnja konstitutivna naroda ne znaju pravu istinu o sebi, još manje o druga dva naroda, a onda o istini o nama ne znaju ni naši susjedni narodi, pa ni narodi planete.

Današnja tri konstitutivna bosanskohercegovačka naroda su u stvari porijeklom, krvno i genetski braća, koju su velikosrpski i velikohrvatski osvajački krugovi zavadili radi njihovih osvajačkih ambicija da osvajanjem Bosne **oni** prave Veliku Srbiju, a **ovi** drugi Veliku Hrvatsku osvajanjem BiH.

Normalno je da se zavađena braća kad doznaju istinu sami pomire i krenu bratski u sretniju budućnost.

Ako želimo da prestanu stravične žrtve moramo iz propagandističke literature nastavnih programa, udžbenika i iz naše svijesti pod hitno odbaciti lažne naslage taložene preko 140 godina.

Prvo moramo uvažiti i dobro naučiti istinu da su od doseljenih Južnih Slavena, Avara i zatečenih Ilira od VII st. nadalje na Balkanu i dijelu istočnih Alpa nastali: **Bošnjani, Hrvati, Karantanci (preci Slovenaca), Rašani (preci Srba), Dukljani (preci Crnogoraca) i Makedonci**. Dakle svi propagandni pokušaji da se prikaže kako se narod srednjovjekovne Bosne i Hercegovine zvao Srbi odnosno Hrvati, nemaju niti jednog valjanog dokaza.

Najznačajnije je to što narod srednjovjekovne Bosne i Hercegovine nikad, baš nikad nije sebe smatrao niti nazivao ni Srbima ni Hrvatima. Je li ikad iko našao kakav podatak da je primjerice ban Kulin bio Srbin i bio ban Srba ili Hrvata, isto tako ban Ninoslav, Prijezda ili recimo Stepan I ili II Kotromanić. Nema dvojbe svi vladari srednjovjekovne Bosne, od bana Kulina do Stepana Tomaševića koji u poznatom pismu iz 1461. god. papi Piu II piše: "Ako moji Bošnjani vide da neće u ovom ratu biti sami, hrabrije će se boriti," jesu samo Bošnjani, takođe narod kojim su vladali ima samo to ime i nijedno drugo.

Svi relevantni izvori, ako nisu otrovani navedenom stočetrdeset- godišnjom propagandom nedvosmisleno pokazuju da se ime naroda nije bitno promjenilo ni nakon pada Bosne. Narod sve tri vjere i dalje se zove Bošnjaci sve do navedene 1862. god. Navodimo samo neke najznačajnije izvore koji nam ovo nepobitno potvrđuju jesu mnogi franjevački izvori, putopisi Evlije Čelebi, Šuri Hasana, zatim sva službena dokumenta na Porti. Takođe veliku vrijednost

imaju Bošnjačke narodne pjesme. Ja sam uzeo za primjer "Ženidbu Smailagić Mehe" iz opusa Avde Međedovića i naročito Garašaninovo "Nečertanije" iz 1844. god. u kojem piše, kako smo ranije objasnili da se narod sve tri vjere u BiH naziva Bošnjacima.

Svi historijski procesi su išli takvim tokom da su uprkos svim jakim ometanjima danas Bošnjaci muslimani i kao nacija objektivna realnost isto kao što su objektivna realnost: Mađari, Makedonci, Turci, Slovenci, Albanci, Srbi, Hrvati itd. potpuna etnička posebnost.

Zbog visoko razvijene svijesti da je veliki evropski narod ponosan na svoju prošlost nikad se nisu dopustili asimilirati u Turke niti u Srbe niti u Hrvate, osim neznatnog broja.

Bosanski Srbi i bosanski Hrvati su takođe nastali od Bošnjana, od Bošnjaka pravoslavne, odnosno katoličke vjere, a to što se danas tako zovu to je njima propagandom i indoktrinacijom natureno opredjeljenje, ti procesi su završeni i sad šta je tu je! To je historija. Zato treba da su jednakopravni sa Bošnjacima muslimanima.

Dakle Bošnjaci sve tri vjere i to:

Bošnjaci muslimani,

Bošnjaci pravoslavci (od druge polovine XIX stoljeća bosanskohercegovački Srbi),

Bošnjaci katolici (od početka XX stoljeća bosanskohercegovački Hrvati), **jesu** autohton i originalan bosanskohercegovački narod, a Bosna i Hercegovina je jedina domovina sva tri navedena dijela Bošnjaka. Niti pravoslavna, niti katolička, niti muslimanska, nego Bosanaca sve tri vjere. Nikada nije bila zemlja Srba iz Srbije, niti Hrvata iz Hrvatske (kad se isključe dvije kratkotrajne okupatorske epizode: Časlava Klonimirovića iz Srbije i hrvatskog kralja Krešimira koje su trajale po nekoliko godina u X stoljeću).

Isključujemo ih zato što isključujemo i okupaciju dijelova Hrvatske i Srbije za vrijeme bosanskog kralja Tvrtka I dok je bila velika kraljevina Bosna.

Navedena podjela se tokom druge polovine XIX st. pod uticajem velikosrpske i velikohrvatske propagande dalje produbila pa su od te tri vjerske skupine formirane najprije dvije, a onda tri "nacije".

Jesu li Bošnjaci pravoslavci nacija?

Jesu li Bošnjaci katolici nacija? Ono što je naučno tačno oni su Bošnjaci odnosno Bosanci, a ne Srbi i ne Hrvati. Međutim, oni se sada pišu bh. Srbi i bh. Hrvati nekako napravili dijelove srpske odnosno hrvatske nacije. Napravljena je glupost, stvorene su nacionalne manjine u vlastitoj domovini i to je završen proces. To je gotovo nevjerovatan historiji nepoznat događaj.

Fenomen vrlo interesantan za naučno analiziranje i studiranje: Šta može da učini planirana i uporno izvedena propaganda i indoktrinacija!!! Navedenom propagandom stvorena srpska odnosno hrvatska svijest je dovedena do nivoa mitskog vjerovanja. I to je glavni problem današnje BiH.

7. Sažetak o imenu Bošnjani (Bošnjaci)

Mnogi pisci i politički mislioci zbog nasjedanja, podmetanjima, prevarama misle da su ime Bošnjak dali Osmanlije i to samo muslimanima, što nije tačno. Oni su kako smo već dokazali pri osvajanju Bosne od 1414. - 1463. god. zatekli narod Bosne i Hercegovine koji se zvao Bošnjani i samo je kasnije došlo do preinake u Bošnjaci, što je u suštini isto odnosilo se na narod Bosne i Hercegovine. **Nema nigdje pisanog dokumenta da su oni zatekli tri naroda nego samo jedan Bošnjane, istina u vjerskom rasulu. Defakto je trajala perfidna agresija na Bosnu, tačnije na njen narod Bošnjane. Glavni udar je izvršen na Crkvu bosansku, sa ciljem da se Bošnjani pokatoliče, te da kao takvi dočekaju Ugare ili Mlečane kao "oslobodioce", a ne kao okupatore. Narod bježi prema istoku. Najveći dio već od 1414., a naročito od dolaska Stepana Tomaša za kralja Bosne, tj. od njegovih progona i genocida nad pripadnicima Crkve bosanske ovi još kao izbjeglice prelaze, negdje grupno, negdje masovno, a negdje pojedinačne porodice na islam.** I naravno proces prelaska se intenzivira nakon 1463. god. tada na području Bosanskog sandžaka.

U pismu Carigradskog patrijarha Genadije sinajskim kaluđerima iz 1455. god. piše da je jedan dio pripadnika Crkve bosanske u Hercegovini prešao u pravoslavce.[802]

Dakle, tek tada započinje proces stvaranja tri sasvim nove religije, tj. počinje se stvarati multikonfesionalna Bosna i Hercegovina. Nije tačno da su pripadnici Crkve bosanske prelazili samo na islam. Prelazili su u sve tri vjere, ali s obzirom da su ih katolici i pravoslavci, vjekovima vrijeđali progonili najveći broj ih je ipak prešao na islam. Iako ne znamo možda sve prave razloge, **činjenica je nepobitna, najveći broj Bošnjana je prešao na islam.**

U historijskoj građi nema dokaza da se je ime naroda tokom Osmanske vladavine moralo mijenjati. Nije bilo čak ni pokušaja. Naprotiv, vodeći društveni sloj je u velikom broju ostao očuvan bez obzira ko je u koju vjeru iz krstjana prešao, što naročito dokazuju stećci što su ih nastavili podizati i oni što su prešli u katolike i oni što su prešli u pravoslavce i oni što su prešli na islam. A stećke su ipak podizali najprije feudalci. Na tim stećcima pojavili su

802 Grupa autora Katoličanstvo u BiH, str. 55.

se simboli novih religija katoličke, pravoslavne i islamske iz čega je jasno da su postojali feudalci sve tri vjere. Natpisi su još uvijek pisani *bosančicom* tj. bosanskim narodnim pismom. No, ubrzo su katolici normalno naučili od franjevaca latinicu, novi pravoslavci od pravoslavnih sveštenika ćirilicu, a novi muslimanski begovi još dugo su nastavili pisati bosančicom koja se kasnije nazvala begovica. Čak i kad su naučili pisati arapskim pismom, pisali su još nekoliko stoljeća njome. Razumije se da su one bolje stećke podizali feudalci, a ne kmetovi što je najjači dokaz, **neoboriv dokaz** da je feudalna klasa Bošnjana (sve tri novonastale vjere) preživjela i nastavila egzistirati, naravno prilagodivši se osmanskom modelu feudalizma.

Pošto su stećke poslije 1463. god. podizali oni bivši pripadnici Crkve bosanske što su prešli u katolike, i oni što su prešli u pravoslavce, jednako kao i oni što su prešli na islam, što dokazuju urezani križevi, krstovi, odnosno polumjesec i zvijezda na njima, onda je to krunski dokaz da je u Bosni i Hercegovini veliki dio feudalne klase preživio i nastavio da egzistira i u Osmansko vrijeme. I naravno ne postoje razlozi da se zatečeno narodno ime Bošnjak, odnosno Bošnjaci promijeni. Imena naroda pod osmanskom vlašću se nisu mijenjala ni u drugim dijelovima Osmanskog carstva.

Narodna imena: Grci, Makedonci, Srbi, Rumuni, Ugari, Egipćani, Sirijci itd., su ostala ne promijenjena. Zašto bi se drugačije dogodilo u Bosni. Češće su Osmanlije stanovništvo razvrstavali po vjeri na muslimane i nemuslimane, ali su u službenim odnosima koristili i ime naroda.

Vjerovatno zato što je Bosanski pašaluk bio najistureniji prema Evropi, ime Bosna i Bošnjak su često upotrebljavali u njegovom pravom značenju. To ime kao i bosanski jezik su redovito korišteni i na Porti. No, kako su uglavnom Bošnjaci muslimani dostizali visoke položaje: veliki veziri, paše, kadije itd. sticao se utisak da su samo muslimani Bosne i Hercegovine nosili ime Bošnjaci što nije tačno. Bošnjaci su se ponosito zvali i katolici i pravoslavci u Bosni i Hercegovini, i visoko cijenili vlastitu bošnjačku (bosansku) prošlost, što za katolike dokazuju brojni dokumenti i knjige što su ih pisali franjevci u Bosni i Hercegovini tokom XVI, XVII, VIII pa i XIX stoljeća.

"Biti Bošnjanin i Bošnjak, dakle, znači biti čovjek Bosne... Bošnjak znači biti moderan evropski čovjek, čovjek ostvarenja duha nove Evrope, naroda i kultura, kao zajedničke i jedinstvene domovine svih njenih ljudi bez razlike na naciju, vjeru, kulturu i politiku."[803]

[803] Ak. M. Filipović, CD_1, str. 172.

8. Važna analiziranja i razmatranja o savremenim Bosancima, Bosni i Hercegovini

Etnogeneza, tj. nastanak i razvoj Bošnjana, vremenom su stvorili jedinstven identitet toga naroda, koji se više stoljeća oblikovao. Identitet srednjovjekovnih Bošnjana jeste istovjetnost svojstava po kojima su oni jednaki samo samima sebi, jedinstven narod koji jeste sličan ostalim južnoslavenskim narodima, ali u bitnim odrednicama su osobena jedinstvena cjelina u raznolikosti ostalih južnoslavenskih naroda.

Južnoslavenski narodi su međusobno veoma slični, ali nisu identični.

Identifikacija Bošnjaka naučno utvrđivanje istinitih činjenica da zaista jesmo Bošnjani, biće potrebna još sve dok i bh. Srbi i bh. Hrvati nauče istinu, što ne znači da bilo ko od njih traži promjenu njihova imena. Dovoljno je da oni postanu svijesni te istine i da buduće njihove generacije je nastave učiti.

Da utvrdimo šta nas to čini jednakim samima sebi, a različitim od drugih južnoslavenskih naroda.

Identitet jednako identičnost, istovjetnost, jednakost, skup osobina, po kojima su Bosanci sve tri vjere maltane isti. Slično kao što se u matematici kod riješavanja jednadžbi napravi mnogo napora, mnogo računanja složenih zadataka dok se dokaže da je desna strana jednaka i identična lijevoj strani.

Kao što pojedinac, tako i narodi neće nikad ništa ostvariti, dok ne postanu svjesni sebe samih, tek kad steknu povjerenje u same sebe, moći će ići naprijed. **Jer narod koji uvijek traži zaštitnika iz vana nije još politički zrio**.

Neće moći uvijek Srbija biti zaštitnik bosanskohercegovačkih Srba niti Hrvatska bosanskohercegovačkih Hrvata. A od koga to treba da ih štite. Zar od svoje biološke braće po krvi. **Jedini pravi put je jedinstvo svih Bosanaca**. Niti bosanskohercegovački Srbi, niti bosanskohercegovački Hrvati, a niti Bošnjaci mogu opstati odvajajući se jedni od drugih. Ako su manihejci koji su ostali obezglavljeni, proganjani od katolika utočište našli u islamu i jedan mali dio u pravoslavlju, onda je jasno da su našim precima kao uostalom i svim Južnim Slavenima sve tri vjere nametnute, što ne znači da ih treba odbaciti ili napustiti. Ne, one su svaka na svoj način postale naše opće dobro. Narod Bosne, Bosanci treba da se uče dobrim djelima, dobrom ponašanju, bratskoj ljubavi između ljudi i između sve tri vjere.

Onda ostaje da vidimo šta je zajedničko nama Bosancima?

Zajednički su nam geni. To su geni srednjovjekovnih Bošnjana. Ako su nam geni zajednički onda nam je zajednička i krv.

Zajednička nam je historija, posebno ona od VII - XIX stoljeća. Zajednički su nam stećci, kao najveći pokazatelj da su nam preci bili jedan narod Bošnjani. Zajednička nam je bila dualistička vjera sve do oko 1459.

god. Dakle, vjernici te vjere nisu bili preci samo Bošnjaka muslimana nego i bosanskohercegovačkih Srba i bosanskohercegovačkih Hrvata. Kulin ban i svi bosanski vladari preko kralja Tvrtka I do Stepana Tomaševića su jednako vladari predaka sva tri današnja naroda. Sve njih, posebno, Kulina bana, bana Ninoslava, Stjepana II Kotromanića, kralja Tvrtka I Kotromanića treba jednakopravno da smatramo svojim, i da ih slavimo kako bosanskohercegovački Hrvati, tako bosanskohercegovački Srbi i Bošnjaci muslimani. Oni su ponos prošlosti sva tri današnja naroda. Te ako ih prisvaja bilo koji od današnja tri naroda, direktno vrijeđa preostala dva bosansko hercegovačka naroda.

Mislim da bosanskohercegovački Srbi jako griješe kad umjesto da slave naše (svoje) prave pretke Bošnjane, oni slave one iz Srbije: Miloša Obilića, Cara Dušana, vojvodu Putnika itd., dive se zločincima iz Srbije npr. Draži Mihajloviću, Slobodanu Miloševiću i dr. Bosanskohercegovački Hrvati rade naopako oni slave naše prave pretke kraljicu Katarinu, kralja Tomaša, Stepana Tomaševića, ali ih ne prikazuju kao Bošnjane nego kao Hrvate, a to nije isina!

A onda su tu našu historiju dograbili oni iz velikosrpskih i velikohrvatskih osvajačkih centara i krugova iz Beograda i Zagreba, da je tumače kako njima odgovara. Velikosrpski historičari oko 150 godina proizvoljno i neosnovano tvrde da je Bosna i Hercegovina sve do rijeke Une srpska zemlja, a velikohrvatski da je ona sve do rijeke Drine hrvatska zemlja. Tako već nekoliko generacija Srba i Hrvata (više od 120 godina) su idnoktrinirane i zaista misle da je to istina. Veliko je pitanje da li će ikad shvatiti da to nije istina, pogotovo ako se ne prihvate ovi moji nalazi i na osnovu njih naprijed izloženi prijedlozi.

9. Moja sugestija i apel za moguću etničku reintegraciju radi očuvanja jedinstvene države BiH

Moguća bi bila etnička reintegracija radi očuvanja jedinstvene države BiH bez da se svi odreknemo sadašnjih imena naroda BiH u korist imena Bošnjaci ili Bosanci. Raspadanje BiH zaustaviti i vratiti.

Uvjeren sam s punim pravom da fenomen manihejstva iz bosanske srednjovjekovne historije treba smatrati jednim od najvažnijih stupova bošnjačkog vjerovatno budućeg bosanskog nacionalnog identiteta. Bosna je rodna gruda svim Bosancima. U njoj nam je korijen, stablo i ogranci. Zbog toga svi oni historičari koji su se postavili uz velikohrvatske i velikosrpske i osvajačke pretendente više od jednog i po stoljeća nastoje da ovaj stup obore ili da ga beskrajno obezvrijede i učine neupotrebljivim, irelevantnim za dokazivanje nacionalne osobenosti Bošnjaka - Bosanaca sve tri vjere i krivog tumačenja istog kod bosanskohercegovačkih Srba i bosanskohercegovačkih Hrvata, želeći ih zadržati kao svoje marionete.

Cjelovita Bosna i Hercegovina se nemože graditi sa dosadašnjim lažnim indoktrinirajućim tumačenjima identiteta tri "naroda": Bošnjaci muslimani, bh. Srbi i Hrvati. Mnogo je sigurnije i vjerovatnije na osnovu trokonfesionalnog bosanstva ili bošnjaštva, jer to je istina a ona je sigurnija. Možemo biti prividno pod pokroviteljstvom evropske unije. A da li će ta unija biti vječna?

Nedostatak stalnih i jasnih, državnih ili partijskih programa i političkih ideologija. Nedostatak jedinstvenog bosanskog državnog, političkog, ekonomskog i nada sve obrazovno-vaspitnog programa, nanose nam veliku štetu.

Bosanskohercegovački Srbi i bh. Hrvati su izmišljene političke nacije tačnije nacionalne manjine, stvorene intenzivnom, kontinuiranom i jako velikom propagandom iz Beograda, odnosno iz Zagreba.

U ovoj knjizi ponudili smo dovoljno činjenica a naročito dokaze: iz Garašaninovog "Načertanija" kao centralnog dokumenta i iz Dositejevog pisma Haralampiju iz kojih se jasno vide dvije najvažnije stvari:

1. Da su se i tada kao i u cijeloj dotadašnjoj historiji stanovnici Bosne i Hercegovine zvali Bošnjaci sve tri vjere;

2. Kao centralni dokument tajne velikosrpske politike koja je sebi postavila glavni cilj; milom ili silom pripojiti Bosnu i Hercegovinu Srbiji i tako stvoriti veliku Srbiju. Zato im je bilo nužno potrebno posrbljivanje Bošnjaka. Tada je Sandžak bio sastavni dio Bosne. Sandžak je bio Bosna, istočna Bosna, pa je izvršeno posrbljivanje Bošnjaka pravoslavne vjere i u njemu, a od 1912. g. i pocrnogorčivanje, čak i Bošnjaka muslimana.

Bilo kako bilo, ovaj program velikosrpske politike je začetak i jedan od najglavnijih izvora svih užasa koji su se dešavali u Bosni, Hercegovini, Hrvatskoj, Sandžaku, Kosovu, Crnoj Gori i Makedoniji (Bratoubilački ratovi u Bosni i Hercegovini 1875. - 1878., 1941. - 1945., 1992. - 1995.), jer je dopunjen programom Homogena Srbija te kasnije memorandumom SANU, odnijeli su stotine hiljada života, na desetine hiljada teških invalida, mnogobrojna silovanja, veliko raseljavanje stanovništva, strahovita materijalna razaranja i pljačke.

Pokušali smo analizirati šta se dešavalo sa onim do tada jednim narodom Bošnjacima sa tri vjere?![804]

[804] **Vrlo važna napomena**

Pojam Bosna, bilo u kojem kontekstu izgovoren ili napisan nije nikako siguran za određivanje identiteta Bošnjaka, bosanskohercegovačkih Srba i bosanskohercegovačkih Hrvata. Kada bi se ranije pa i sada na bilo kojem skupu na kojem su bili prisutni bosanskohercegovački Srbi, bosanskohercegovački Hrvati i Bošnjaci izgovorila riječ Bosna, prisutni nikad nisu mislili o njoj isto. Bosanskohercegovački Srbi su uvijek mislili "srpska Bosna"; bosanskohercegovački Hrvati su uvijek mislili "hrvatska Bosna", a "Bošnjaci nisu drugačije nikad mislili nego bosanska Bosna, koja je domovina Bosanaca sve tri vjere.

Bošnjaci muslimani su kako smo vidjeli bili totalno idejno i nacionalno obezglavljeni i podnijeli najveća stradanja, genocid i kulturocid.

Ti indoktrinirani bh. Srbi stvorili su Republiku Srpsku u BiH. Mnogi od njih zagovaraju suludu ideju da tu Republiku Srpsku, tj. 49% teritorije BiH priključe Srbiji.

Već smo naveli da gotovo identičnu ideju imaju i indoktrinirani bh. Hrvati koji bi bar 20% teritorije BiH poklonili, priključili Hrvatskoj.

Na osnovu svega što sam do sada otkrio i napisao u ovoj knjizi slobodan sam uputiti sljedeću poruku:

Cijenjeni Bošnjaci pravoslavne vjere koji mislite da ste Srbi;

Cijenjeni Bošnjaci katoličke vjere koji mislite da ste Hrvati;

Cijenjeni Bošnjaci muslimani koji mislite da su vam Arapi ili Turci bliži od Bošnjaka katolika i pravoslavaca!

U ime svih ucviljenih i ožalošćenih koji su izgubili svoje najmilije, među koje i sam spadam jer sam 1992. izgubio kćerku staru 36 godina, upućujem poruku i molbu:

Započnite napuštati lažnu svijest koju su našim (vašim) precima ulili propagandisti iz osvajačkih pobuda. Vrijeme je da toga postane svjestan cijeli srpski narod i u Srbiji i u BiH, zatim hrvatski, zapravo svi da se osvijeste.

Kao ogranci jednog naroda vratimo se svome stablu i korijenu. Budimo jedan narod sa tri vjere. Izgradimo jedinstvenu, nezavisnu, demokratsku i suverenu republiku Bosnu i Hercegovinu, prosperitetnu državu ravnopravnih svih ljudi koji u njoj žive.

Vratimo historijsko ime Bošnjani!

Slobodna zajednica, slobodni ljudi svih vjera, to mora biti jedinstvena, demokratska Bosna i Hercegovina.

Imena bh. Srbi, bh. Hrvati i Bošnjaci neka ostanu na volju svakog pojedinca, sa tendencijom njihovog odumiranja i vraćanja historijskom imenu Bošnjani koje su naši preci nosili nekoliko stoljeća.

Srednjovjekovna država Bosna od 1154.-1377. bila je država banovina, a od 1377.-1463. kraljevina, bila je dakle država Bošnjana.

Uvjeren sam da navedeni prijedlog nije utopija nego naučni rezultat cijele ove knjige kojeg će mlade generacije sigurno prihvatiti.

Slažem se sa onima koji predlažu ime Bosanci, o čemu ću reći malo kasnije.

10. Pokušaj definiranja Bošnjaka

Bošnjani su narod, simbioza nastala višestoljetnom međusobnom asimilacijom, identifikacijom i sjedinjavanjem doseljenih dijelova naroda: Južnih Slavena, Avara i zatečenih Ilira, što je započelo oko 605.g.

Već krajem VIII i početkom IX st. stvorili su svoju državu Bosnu.

Zbog udaljenosti područja današnje BiH od ondašnjih centara pokrštavanja Rima i Carigrada, Bošnjani nisu pokrštavani nego se tu uspjela ubaciti manihejska dualistička vjera koju su Bošnjani primili i između 990. i 1000.g. osnovali svoju Crkvu bosansku, kojom prilikom su zajedno sa manihejskom vjerom usvojili i naučili jedan tip grčke ćirilice koju su kasnije nazvali "bosančica".

Manihejska Crkva bosanska je bila čvrsto povezana sa vladajućim slojem države Bosne.

Propašću države - Kraljevine Bosne 1463.g., nestala je i Crkva bosanska.

Bošnjani dotadašnji vjernici Crkve bosanske prelaze najviše na islam, manji dio u katolike i još manji u pravoslavce.

Od oko 1459. i 1463.g. Bošnjani su narod sa tri vjere i to pod malo izmijenjenim nazivom:

Bošnjaci islamske vjere jednako muslimani
Bošnjaci katoličke vjere jednako kršćani } jednako narod Bošnjaci
Bošnjaci pravoslavne vjere jednako hrišćani

Od susjednih naroda: Srba u Srbiji i Hrvata u Hrvatskoj se razlikuju, osim svoje višestoljetne države, historije, jezika, pisma, vjere, teritorije i posebno po tome što su svojim umrlim podizali originalne nadgrobne spomenike - stećke upravo zbog zasebne manihejske religije.

Zbog osvajačkih pretenzija na BiH iz Beograda i iz Zagreba Bošnjaci pravoslavci su posrbljeni, a Bošnjaci katolici pohrvaćeni. Preostali većinski dio tj. Bošnjaci muslimani su uprkos svim mukama ostali vjerni nastavljači tradicija Bosne i Hercegovine i bosanstva uopšte.

Našli su se u škripcu između druga dva dijela istog naroda, koje snažno nagovaraju na separatizam osvajački krugovi iz navedenih centara.

Kakva ironija?!!!

Bh. Srbi i bh. Hrvati bore se protiv vlastite historije, vlastitog identiteta i vlastite države. Misle da im BiH nije domovina, govore da više vole oni Srbiju a ovi Hrvatsku.

A Bošnjaci muslimani su uprkos svim genocidima i stradanjima sačuvali vlastiti identitet, svijest da je BiH domovina svih Bosanaca, sve tri vjere i svih narodnosti - nacionalnosti koje u njoj žive. Odbacujući raniju neistinitu svijest defakto i dejure ostali su pravi nasljednici srednjovjekovnog naroda Bošnjana. Mada ima izvjestan mali broj bh. katolika, a još manji bh.

pravoslavaca koji su sačuvali bošnjansku - bošnjačku ili ti bosansku svijest. I jedni i drugi radije bi se zvali Bosanci dodajući vjeru nego Bošnjaci. No, oni će postajati sve značajniji za izgradnju sretnije budućnosti.

Kratko u vidu uzgrednih napomena o nazivu Bosanac

Ime Bosanac kad već postoji moglo bi da obuhvati sva tri naroda koji su nastali cijepanjem Bošnjaka na novonastale bosanskohercegovačke Srbe, bosanskohercegovačke Hrvate i na neposrbljene i nepohrvaćene Bošnjake muslimane.

Inače, dok su Bošnjani, odnosno kasnije Bošnjaci bili jedan narod sa tri vjere ime Bosanac, čak i ako je spominjano nije imalo potrebe za njegovom čestom upotrebom, kao ni ime Hercegovac.

Geneza imena Bosanac, to je bilo zajedničko ime za pripadnike multietničke države Tvrtkove kraljevine Bosne u kojoj su se mnogi iz reda Srba u Raškoj, Hrvata u Hrvatskoj i Dalmaciji željeli identificirati sa Bošnjanima. Jer bilo je čast zvati se Bošnjanin ili bar Bosanac zato što je iz tog naroda eto bio i njima kralj Tvrtko I. Inače nema razloga da se stanovnici matične teritorije države Bosne zovu drugačije nego Bošnjani, tj. nisu se tada zvali Bosanci, za sada nema dokaza.

Kasnije u Osmansko doba da bi se znalo iz kojeg su dijela bosanske države počela je upotreba regionalnog imena Hercegovac i Hercegovci ovi ostali izvan Hercegovine počeli su se zvati Bosanci. Dakle, Hercegovac nije etničko niti nacionalno ime nego regionalno slično Slavonac, Dalmatinac, Zagorac, Istrijanin, a svi su jedan narod Hrvati. Bosanac pored regionalnog ima i državnu oznaku - državljanin Bosne.

Ovdje je do druge polovine XIX st. cio **narod Bosne i Hercegovine** nosio ime Bošnjaci koje ime je obuhvatalo i Bosance i Hercegovce i današnje Sandžaklije.

S.S.H. Muvekit je u svojoj knjizi od dvije velike sveske pored ostalog za period od 1463.-1877. god. obradio one koje su carskim fermanima postavljeni za bosanskog valiju i to 256 vali-paša od kojih su neki postavljani po 2 i 3 puta.

Od toga su 46 bili **Bošnjaci** i to 39 Bosanci i 7 Hercegovci. Ostalih 206 su bili Turci, 1 Grk i 3 Makedonca (muslimani razumije se).

Za S.S.H. Muvekita, dakle i za sve zvanične faktore prije 120 godina stanovnici Bosanskog ejaleta su Bošnjaci i to oni iz Bosne su Bosanci - Bošnjaci, a oni iz Hercegovine su Hercegovci - Bošnjaci, koji govore i danas bosanskim jezikom. Slično kao u Srbiji, Srbi su svi, ali Srbi iz Vojvodine su: Sremci, Banaćani, Bački Srbi, Šumadinci, Moravci itd.

Naravno to kako je zapisao Muvekit tako su i svi ostali okolni narodi, narod Bosne i Hercegovine nazivali Bošnjaci sve tri vjere.

Kako smo ranije vidjeli Crkva bosanska je obuhvatala Bošnjane, njene vjernike svih bosanskih zemalja u granicama države Bosne (kako Usoru i Soli tako Hum i Travuniju).

Nije postojala recimo dualistička crkva Humska niti kasnije Hercegovačka.

Bošnjani današnje Hercegovine onako kako su pripadali državi bosanskoj tako su pripadali i Crkvi bosanskoj.

A kad se spomene nešto što pripada državi Bosni npr. svi jezici ranije navedenih malih naroda stopili su se u jedan jezik države Bosne i nazvao se bosanski jezik. Skupština srednjovjekovne države Bosne sastojala se od predstavnika velikaša iz svih bosanskih zemalja i zvala se **Stanak**, ali često - **sva Bosna**. Prevagnuo je dakle naziv Bosanske zemlje - zemlje koje pripadaju državi Bosni, bosanski jezik - jezik kojim se govori u svim bosanskim zemljama. Crkva bosanska - crkva koja vlada u svim zemljama države Bosne.

Dakle, naziv bosanski se odnosi na ono što pripada na bilo koji način **državi Bosni**, bosanske planine, rijeke, ravnice, sela, gradovi itd., pripadaju državi Bosni. Kasnije bosanske željeznice, rudnici, umjesto državne željeznice itd.

U najskorije vrijeme državljani Bosne i Hercegovine, skraćeno Bosanci, jer su stanovnici te države iako su Česi, Slovaci, Slovenci, Hrvati, Srbi, za svakoga ko se rodio i živi u državi Bosni čim je izvan Bosne ili on sam kazuje da je Bosanac ili ga drugi tako zovu.

U vezi imena Bosanac vrlodobro je i sljedeće mišljenje, citiram:

"A što se tiče bosanske nacije, mi ćemo ponoviti tu ideju, ali naglašavam ne kao etnički, nego kao državni pojam.

Željeli bi smo otvoriti mogućnost da, uz to što smo Bošnjaci, Hrvati (ili) Srbi budemo i Bosanci.

Ja sam na primjer, Bošnjak po nacionalnosti, ali sam i Bosanac, građanin Bosne i Hercegovine. U više prilika sam se uvjerio da u Srbiji bosanske Srbe smatraju i nazivaju Bosancima i u Hrvatskoj bosanske Hrvate nazivaju i smatraju Bosancima. Nas Bošnjake pogotovo."

Izvor: Alija Izetbegović, Intervju Magazin Expres, br.15, 04.10.2001.,Sarajevo.

Na više pogodnih mjesta već sam predlagao uz opšti pristanak i valjanu teorijsku obradu, mogao bi se premostiti taj historijski jaz i složiti da se ubuduće sva tri naroda zovu Bosanci i to da se Bošnjaci, zatim bosanskohercegovački Hrvati i bosanskohercegovački Srbi odreknu tih sadašnjih

imena u korist zajedničkog imena Bosanci, tako da se ubuduće zovu Bosanci pravoslavne, Bosanci katoličke i Bosanci muslimanske vjere. Šta bi to značilo za homogenizaciju bosanskohercegovačkog stanovništva u pozitivnom smislu može se samo pretpostaviti. To bi bio džinovski korak naprijed. Time bi se konačno izvršila ispravka rezultata zle i nasilne propagandne indoktrinatorske velikosrpske i velikohrvatske osvajačke 150-godišnje politike. To nam je i dužnost da osiguramo mirnu budućnost nastupajućim generacijama očišćenim od otrova nacionalizma i šovinizma.

Svi koji proističu iz srednjovjekovnih Bošnjana tj. koji su autohtoni makar koje vjere bili i makar gdje živjeli jesu Bosanci, a ne Srbi i ne Hrvati. To smo na više mjesta u ovoj knjizi dokazali.

Ako Hercegovci ustraju da se i dalje zovu tako onda bi smo mogli vratiti historijsko ime Bošnjani koje bi obuhvatalo i Bosance i Hercegovce.

Specifičnost Bosanaca u odnosu na Amerikance i Švajcarce

Ne slažem se da su Bosanci slični Švajcarcima. Oni su pametno ujedinjena tri potpuno različita naroda. Niti Amerikancima, tamo je veliki broj različitih naroda ujedinjen u SAD zbog moguće dobre egzistencije. Bošnjaci - Bosanci su **jedan narod** pod uticajem višedecenijske propagande iz vana razbijen u tri.

Sadašnja po mnogima žalosna, a po mnogima sramotna realnost Bosne i Hecegovine jeste da imamo tri (konstitutivna) naroda **Bošnjake**, bosansko-hercegovačke Srbe i bosanskohercegovačke Hrvate, koji zakonito, nakon što je uspostavljena međunarodno priznata država Bosna i Hercegovina moraju u daljim procesima konstituirati bosansku naciju kao državni pojam (misli i Vera Kržišnik).

Vjerovatno je tako i u Americi: Argentinac, Talijan, Poljak, Nijemac, Englez, Kinez itd. slobodno mogu iskazivati svoje etničko porijeklo, služiti se vlastistim jezikom, ali su u državnom smislu Amerikanci-građani i državljani Amerike. Isto tako i Švajcarska i dr.

Ali Italijani su u Ameriku došli iz Italije sa svojim jezikom i svim čvrstim oznakama identiteta, Kinez iz Kine, Argentinac iz Argentine, a to je velika razlika. Razlika je i od Švajcaraca, jer se tačno zna da su Nijemci dio njemačkog naroda, Francuzi u Švajcarskoj dio francuskog naroda-nacije, Italijani u Švajcarskoj su dio italijanskog naroda-nacije. A Bosanci su autohtoni stanovnici Bosne i Hercegovine.

11. O budućoj demokratskoj Bosni i Hercegovini

Svi sukobi u Bosni proizvedeni su vanjskim uticajima iz navedenih centara.

Hoće li se Bošnjaci pravoslavci, Bošnjaci katolici i Bošnjaci muslimani ikada osvijestiti tako da spoznaju da im je zajedničko porijeklo, **zajednički korijen, zajedničko stablo** i groblja obilježena stećcima, da potiču od jednog naroda Bošnjana koji je nastao od VII do oko početka VIII, možda do X stoljeća i stalno izgrađivao do druge polovine XIX stoljeća, da se vrate jedni drugima u zagrljaj, da oproste jedni drugima potoke prolivene krvi učinjene uvijek pod vanjskim uticajima.

Ako se osvijeste pa da uzmemo svima drago ime Bosanac, ili historijsko slavno Bošnjanin da projektiramo budućnost u slozi i toleranciji, te bratskoj ljubavi, da napravimo zajedničku državu Bosnu i Hercegovinu, bez entiteta, zajedničku budućnost.

Pogubno i neodgovorno bi bilo zagovarati za budućnost bilo unitarizam bilo majorizaciju, a još su pogubniji separatizmi bh. Srba i bh. Hrvata to je valjda dovoljno jasno. Ali zašto sva tri današnja naroda koji vode porijeklo od srednjovjekovnih Bošnjana se odriču slavnih predaka koji su ovu Bosnu gradili od banovine do kraljevine, stoljećima se borili za svoju nezavisnost, samostalnost, suverenitet itd., čuvajući je od velikih sila: Vizantije, Ugarske, Mletačke republike, Austrije i oko 50 godine (1414. - 1463.) od Osmanskog carstva.

Historija je učinila nepravdu: Od jednog naroda - Bošnjana kasnijih Bošnjaka napravila tri. Zar je grijeh da znamo istinu da smo zaista krvnosrodni, gotovo kao braća, nastali od Bošnjana? Razumije se da braća na svojoj rodnoj grudi imaju potpuno ista prava. Svaki od tri današnjih naroda Bošnjaci, bosanskohercegovački Srbi i bosanskohercegovački Hrvati trebaju znati istinu o vlastitoj prošlosti i pravima u svojoj domovini Bosni.

Nije etnogenetska situacija u Bosni i Hercegovini nimalo slična etnogenetskoj situaciji u Švicarskoj. Ovdje su sva tri naroda nastala od samo jednog, tj. od Bošnjana - Bošnjaka koji su neosporno ogranak Južnih Slavena, slični Makedoncima, Slovencima, Hrvatima u Hrvatskoj, Srbima u Srbiji i Crnogorcima. Kad smo već bliski srodnici, nastali i stasali na istom tlu, imamo uslove da u budućnosti napravimo zemlju, zajednicu, državu bar kao Švicarsku ako ne i još složniju. Naravno uz maksimalno poštovanje sadašnjih i budućih različitosti vjere, kulture, običaja itd., ali vraćanje kulta komšiluka koristeći pozitivna iskustva bratstva i jedinstva, zašto ne!

Prijedlozi za buduće ustavno definiranje države Bosne

Iz cjelokupnog naučno-stručnog izlaganja u ovoj knjizi *predlažem* slijedeće moguće racionalno i logički prihvatljive definicije Bosne i Hercegovine i distrikta Brčko:

Republika Bosna je decentralizirana(ovana) multireligijska, multikulturna demokratska država Bosanaca, islamske (muslimanske), pravoslavne, katoličke i jevrejske religije, te i drugih religija koje u njoj egzistiraju.

Ona je slobodna zajednica, slobodnih i u svemu ravnopravnih građana, koji na slobodnoj, savremenoj demokratskoj osnovi ostvaruju sva svoja lična, građanska i nacionalna prava i obaveze.

Sastavljena je iz tri *teritorijalne* multireligijske i multikulturne jedinice: Bosne, Hercegovine i distrikta Brčko.

U ovoj definiciji bi se izrazila puna historijska istina da u Bosni od VII stoljeća do oko 1888. godine, živi jedan narod koji se do oko 1463. godine, zvao *Bošnjani*, vjernici Crkve bosanske, a od tada pa gotovo do kraja XIX st. Bošnjaci često i Bosanci muslimanske, pravoslavne i katoličke vjere, kako je u knjizi naučno i stručno dokazano.

Današnja Hercegovina je kroz historiju dugo bila u sastavu srednjovjekovne države Bosne, vjerovatno od X stoljeća do 1448. g., a onda u sastavu Bosanskog ejaleta od 1580. do oko 1832.g. Ona bi imala status sličan kao Dalmacija i Slavonija u Hrvatskoj zvala bi se i dalje Hercegovina i njeni stanovnici Hercegovci, kao što su Dalmatinci po nacionalnosti Hrvati, tako bi oni bili po nacionalnosti Bosanci.

Dakle, historijski je najtačnije najopravdanije i najracionalnije da se cijelo stanovništvo južnoslavenskog porijekla po nacionalnosti ubuduće zove Bosanci, obuhvatajući i Hercegovce i Brčake.

Ono kako neki predlažu da se po nacionalnosti zovemo Bosanci i Hercegovci je historijski neosnovano.

Bila je država Austro-Ugarska pa nijesu mogli njeni stanovnici po nacionalnosti da se zovu Austro-Ugari.

Nedavno je bila *država Srbija i Crna Gora*, pa nikom nije ni naum palo da se zovu po nacionalnosti *Srbi i Crnogorci.*

Zamislimo Amerikance sa preko sedamdeset nacija i preko stotinu regija da pokušaju ustanoviti neki višenarodni naziv kao nacionalni umjesto Amerikanci!

Zamislimo da su Dalmatinci i Slavonci bili tako ne fleksibilni i nepopustljivi, pa da se država morala zvati *Hrvatska* i *Dalmacija*, a po nacionalnosti da bude *Hrvat i Dalmatinac ili Hrvat i Slavonac*, besmisleno, zar ne!

E, pa, besmislen bi bio i kod nas naziv Bosanac i Hercegovac!

Ako iz bilo kojih razloga budućim mladim generacijama ne bi bila prihvatljiva malo prije predložena definicija države BiH *predlažem* sljedeću:

Republika BiH je multietnička, multireligijska i multikulturna demokratska država slobodnih i ravnopravnih građana i naroda: Bošnjaka, bh. Hrvata i bh. Srba i narodnosti koji žive u njoj.

Ona je slobodna zajednica i u svemu ravnopravnih građana, koji na slobodnoj, savremenoj i demokratskoj osnovi ostvaruju svoja građanska i nacionalna prava i obaveze.

Sastoji se iz tri teritorijalne multietničke, multireligijske i multikulturne regije: Bosne, Hercegovine i Distrikta Brčko.

Bošnjaci, bh. Srbi i bh. Hrvati su postali svjesni da potiču iz istog etničkog korijena i stabla - srednjovjekovnog bosanskog naroda Bošnjana, a u Osmansko vrijeme Bošnjaka.

Bosanci muslimani su odbacili, nisu pristali da im se nametne tuđe nacionalno ime.

Na isti način treba da Bosanci pravoslavci odbace tuđe ime Srbin koje im je indoktrinacijom i propagandom iz osvajačkih pobuda nametnuto iz Beograda i iz Srbije.

I na kraju Bosanci katoličke vjere treba da odbace tuđe ime Hrvat, koje im je iz osvajačkih pobuda nametnuto propagandom i indoktrinacijom iz Zagreba i Hrvatske.

Tako bi smo odbacujući lažna imena bili svi ono što jesmo Bosanci, pravoslavne, muslimanske i katoličke vjere. Danas su: Nijemci, Englezi i brojni drugi narodi sa više vjera. Ali najviše prednjače Amerikanci.

Pokušaj sažimanja sadržaja knjige prije zaključka

U odgovarajućim poglavljima ove knjige pokušali smo objasniti rad osvajačkih centara iz Beograda i iz Zagreba.

Navedeni osvajačko-propagandni centri iz Beograda i iz Zagreba najviše manipulacija i komplikacija su planski napravili sa krivim tumačenjem vjerske situacije najprije u srednjovjekovnoj Bosni, a onda sa onom u doba Austro-Ugarske pa i do danas.

Oni iz Beograda, koristeći se još i plaćenim poslušnicima iz Bosne i Hercegovine i kvazi naučnim knjigama stvorili su maltene **mit o pravoslavlju** u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini. Pouzdani historijski izvori jedva mogu da potvrde da je pravoslavlje vrlo malo uspjelo u istočnoj Hercegovini gdje su egzistirali zajedno s krstjanima vjernicima Crkve bosanske. Pravoslavlje će se tu razviti tek u Osmansko doba. Naročito nakon obnove Pećke patrijaršije 1557.g.

Propagandisti iz osvajačkih krugova iz Zagreba i Hrvatske uz pomoć plaćenih i ne plaćenih poslušnika klerikalaca iz Bosne i Hercegovine stvorili su grandiozan **mit o katoličanstvu** u srednjovjekovnoj Bosni.

Po ugledu na jedne i druge pojedini autori Bošnjaci - muslimani su pokušali stvoriti **mit o bogumilstvu**, što je meni pomoglo da otkrijem istinu da u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini stvarno nije postojala niti jedna, bilo pravoslavna, bilo katolička Crkvena organizacija. Postojala je manihejska Crkva bosanskih krstjana, skraćeno nazivana Crkva bosanska, što je do nedavno pogrešno nazivano bogumilstvom.

O vjerskoj situaciji u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini najbolje ocjene je dao jedan od najvećih mislilaca i mudraca XX stoljeća književnik, akademik i enciklopedist Miroslav Krleža (1893. - 1981.) koji je od 1950. god. na čelu Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, rukovodio radom na izdavanju nekoliko enciklopedija.

Navodimo samo nekoliko njegovih ocjena vjerske situacije u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini:

..."a ovdje na ovim planinskim visovima (piše o mjestima u Bosni i Hercegovini gdje su otkriveni stećci) traje kult ljepote, koja nije htjela da ima nikakve veze sa bilo čime, što je moglo da vrijedi kao import iz zapadnjačkih ili bizantskih sfera duha... pošto se utvrdilo da na istočnoj obali Jadrana nema ni jedne biskupije koja nebi bila heretička ... priznati bogumilstvo (danas bi on na osnovu novih saznanja saopćenih u ovoj knjizi sigurno rekao manihejstvo) kao treću komponentu, znači odreći grčkoj ili latinskoj misiji značenje historijske magistrale... a ta opet hipoteza ruši sve idealizirane aksiome naše moralne supstancije na ovome svijetu ... Crkva rimska nije sa svojih dvadesetak naročitih poslanika i poklisara, kardinala, legata i **inkvizitora za četiristo godina uspjela da podigne na bogumilskom (a to je na bosanskohercegovačkom - dodao H.Z.) tlu niti jedne biskupske crkve**...[805] "Bogumilstvo će ostati magistralom naše prošlosti, jer tek s njegovim slomom svršit će na našem području sa srednjim vijekom samostalan život narodne suptancije. Svijest o velikim razdobljima prošlosti nestat će u sveopćoj slabosti pamćenja... Kako Krleža kaže: "nisu se dali podjarmiti ni pokoriti ni Rimskoj kuriji ni Carigradskoj patrijaršiji, ni Ugarskom dvoru ni Vizantijskom carstvu, a pogotovu srpskim ili hrvatskim vladarima."[806]

---

[805] Svi navedeni citati uzeti su iz: Miroslav Krleža (1893. - 1993.) izdanje "OKO" Sarajevo 1993. povodom 100 godišnjice njegova rođenja štampano je u vidu kodeksa. Sve ono što je taj velikan sa vremena na vrijeme, u glavnom (1944.-1955.) na raznim mjestima u svojim djelima napisao o "bogumilima".

[806] Ibid

To što se danas najnovijim otkrićima smatra da se vjernici Crkve bosanske nisu zvali bogumili nego krstjani ni malo suštinski ne mijenja ocjene velikog mislioca Miroslava Krleže.

Navedene Krležine hipoteze gotovo u potpunosti, savjesnim istraživanjem i objektivnim nalazima potvrdila je Nada Klaić, dokazavši da se u srednjovjekovnoj Bosni i pored brojnih pokušaja nije uspjela ugnijezditi niti katolička niti pravoslavna Crkva, jer to vladari Bosne nikad nisu dopustili. Mnogobrojna domaća i strana izvorna građa i studije većine autora pa evo i mi ovom knjigom, dovoljno pokazuju da je vjerskom situacijom stoljećima vladala **dualistička** Crkva bosanska sve do pada Bosne, kojoj takođe vladari Bosne nisu dopustili da bude državna crkva. Ona je bila narodna i jedina, izuzetno značajna, visoko cijenjena i poštovana od Bošnjana i svih njihovih vladara, osim kralja Tomaša i njegovog sina kralja Stepana Tomaševića koji su pod jakim pritiskom prešli u katolike.

Osmanlije su osvajajući komad po komad kraljevine Bosne od 1421. a sigurno od osnivanja Bosanskog kraišta do 1463. god. i kasnije Hercegovinu u njima zatekli **de fakto dominantnu samo jednu vjeru i jedan narod Bošnjane** starosti oko 800 godina, koji su od davnina stoljećima imali svoju **teritoriju** - zemlju Bosnu, svoju **državu tada Kraljevinu Bosnu**, svoju **Crkvu bosansku**, svoje **pismo bosančicu**, svoj **jezik bosanski** i originalne nadgrobne spomenike bošnjanske **stećke**. Istina organizacija Crkve bosanske je bila od oko 1459. - 1463. razbijena, a vjernici obezglavljeni i vjerovatno izvjestan broj nasilno pokatoličen, što je moralo biti jako malo **jer religija** nije kao kapa da se može lahko promijeniti po nečijoj naredbi "skini kačket i stavi šešir". Radi se o Crkvi bosanskoj koja je od 1203. god. nadalje zahvaljujući vladarima Bosne uvijek bila pobjednik nad tim istim protivnicima. Imajući u vidu cjelokupnu njihovu višestoljetnu grčevitu borbu za svoj opstanak braneći se od katoličanstva, a u Raškoj, današnjem Sandžaku, braneći se od pravoslavlja, zdrava logika ne dopušta da se prihvate teze da su ti ljudi mogli prelaziti u katolike bilo nasilno bilo dobrovoljno. Jedino zbog grube sile kao kripto maniheji do dolaska Osmanlija, a onda kasnije ko je kako mogao.

U katolike su tek kako smo više puta naveli prelazili oni Bošnjani vjernici Crkve bosanske u Jajačkoj i Srebreničkoj banovini koji su baš od jeseni 1463. god. podpali pod vlast ugarskog kralja Matijaša Korvina, a oni iz područja Bosne i kasnije Hercegovine što su potpali pod vlast Osmanlija u Bosanskom sandžaku postepeno prelazili su u islam.

Nećemo puno odstupiti od istine ako postavimo novu tezu: prelazak vjernika Crkve bosanske u islam i katolike započeo je gotovo istovremeno i to: kad je bosanski kralj Stepan Tomaš pod pritiskom rimskih papa i Ugarskog

dvora započeo i milom i silom pokatoličavanje Bošnjana, najprije 1453. g. i naročito 1459. g. pokatoličio jedan dio. Tih istih godina dio Bošnjana pobjeglih kod Osmanlija u Bosanskom kraištu su prešli u islam, a onda još i dvojakim **fethom**, tj. osmanskim i ugarskim osvajanjem Bosne. Nešto kasnije je u istočnoj Hercegovini dio Bošnjana prešao u pravoslavce.

Ali moramo biti pažljivi, oni što su prešli u katolike nisu prešli u Hrvate jer Hrvati su u Hrvatskoj, a ovo je Bosna, niti su oni što su prešli u pravoslavce prešli u Srbe, kao što ni oni koji su prešli na islam nisu prešli u Turke. Ostali su normalno Bošnjani (Bošnjaci). Oni su prema nastalim okolnostima promijenili samo vjeru. Ostalo je saznanje da su onaj isti narod bivše kraljevine Bosne, većina je ostala na svojim imanjima i kućama, komšiluk, rodbinske veze, pismo bosančicu (kasnije nazvanu begovica) su koristili još dugo Bošnjaci muslimani i ostala je najčvršća spona Bošnjaka sve tri vjere **bosanski** jezik, podvlačim **bosanski** nego čiji!?

Dakle ostao je isti narod, do duše sa tri vjere, ali to se desilo i Albancima. To se kasnije desilo mnogim narodima: Nijemci, Englezi, Francuzi su se izdijelili na katolike i protestante i još na nekoliko manjih vjera, ali su imena naroda - nacije ostala ista.

Iz svega navedenog u odgovarajućim poglavljima ove knjige proizilazi da današnji bosanskohercegovački Srbi (mislim na glavnu maticu nisu potomci Srba iz Srbije) nego su potomci Bošnjana, da današnji bosanskohercegovački Hrvati (glavna matica nisu potomci Hrvata iz Hrvatske), nego su kao i Bošnjaci muslimani i bosanskohercegovački Srbi potomci Bošnjana. Znači sva tri današnja naroda Bosne i Hercegovine-bosanskohercegovački Srbi, Bošnjaci i bosanskohercegovački Hrvati su potomci jednog pretežno južnoslavenskog naroda Bošnjana. Dakle, mi nismo srodni samo po jeziku, po tome što smo živjeli od VII stoljeća do danas na jednoj teritoriji, nego smo krvni srodnici. To je sto puta tvrđe nego kod Švajcaraca. Možda će to neko zahvaljujući napretku nauke i DNK analizom dokazati. Naravno zbog činjenice da potičemo većim dijelom od Južnih Slavena, Bošnjanima (Bošnjacima) jesu rođaci i Srbi iz Srbije i Hrvati iz Hrvatske, ali oni su nam daljni rođaci, dok su bosanskohercegovački Srbi (bivši Bošnjaci pravoslavne vjere) bosanskohercegovački Hrvati (bivši Bošnjaci katoličke vjere) i Bošnjaci muslimani **najbliži rođaci, jer potiču od jednog jedinog naroda Bošnjana (Bošnjaka).**

Zbog toga da našim pokoljenjima ne ostavimo mržnju, moramo pod hitno odbaciti iz naše svijesti i literature svekoliko lažne informacije unijete stočetrdesetgodišnjom indoktrinacijom.

Kad su aktivisti iz najviših državnih osvajačkih krugova i centara iz Beograda za osvajanje Bosne i Hercegovine i njeno priključenje Srbiji, odnosno onih iz Zagreba za priključenje Hrvatskoj, za šta je nepobitni dokaz uključenje Bosne i Hercegovine u KSHS i KJ 1918.-1941., a zatim u tzv. Nezavisnu državu Hrvatsku. Dakle nakon što je od 1862. god. do oko 1900. god. izvršeno posrbljivanje Bošnjaka pravoslavne vjere, te pohrvaćivanje Bošnjaka katolika i takođe u priličnoj mjeri posrbljivanje i pohrvaćivanje Bošnjaka muslimana, tako što je najprije satanizirano i ukinuto narodno ime Bošnjaci sve tri vjere, ukinut naziv bosanski jezik, uvedeni nazivi Srbi, Hrvati, Srbi islamske vjere, Hrvati islamske vjere itd. U takvoj situaciji muslimanima je preostalo da svoj djelić identiteta brane pripadnošću islamskoj vjeri. Narodno (nacionalno) ime im je propagandom uklonjeno, odnosno kao i jezik ukinuto.

Može li se zamisliti količina agresije kad se ukinulo narodno ime Bošnjaci i kad se ukinuo bosanski jezik i uvodi srpsko-hrvatski, odnosno hrvatsko-srpski jezik narodu starom 1300 godina. Može li se zamisliti silina agresivne propagande kad jednom hiljadugodišnjem narodu oduzmeš pravo na ime jezika, i pravo na narodno ime i identitet? Kad od jednog naroda tom silnom propagandom naprave tri i to međusobno suprostavljena i sukobljena naroda.

Onda su propagandisti agresori na identitet Bošnjaka počeli pisati i napadati daljom propagandom, da su sami napustili ime Bošnjak - Bošnjaci. To je u stilu onoga (1992.-1994.) "sami sebe granatirali". To im je bilo najslađe kad su uzase mogli pribaviti po nekoliko muslimanskih intelektualaca koje su dobro indoktrinirali i koji su potvrđivali njihove teze iz arsenala indoktrinacije. Nije istina da su se svjesni Bošnjaci muslimani odrekli srednjovjekovnog porijekla, posebno oni begovi i age nasljednici srednjovjekovnih plemića i vitezova. Pisali su mnogi o stećcima koje su podizali njihovi preci o imenu Bošnjani o bosanskom jeziku, o pismu begovici i bosančici, ali to je odmah u Beogradu, rjeđe u Zagrebu dočekivano na nož, tvrdeći "vi ste nastali u Osmansko doba od isturčenih Srba, odnosno Hrvata".

To je nevjerovatna agresija na identitet. Otme ti narodno ime Bošnjak, otme ti pravo na ime bosanski jezik i onda ti isti agresori sole pamet da ti oni kažu po njihovim tezama ko si i šta si!!

Tačno je, da je poslije tolike indoktrinacije relativno malo bošnjačkih intelektualaca pisao o našim precima Bošnjanima.

Nažalost dogodilo se da je indoktrinacija učinila to da se bosanskohercegovački Srbi ne osjećaju potomcima Bošnjana, i bosanskohercegovački Hrvati se takođe ne osjećaju potomcima Bošnjana.

To je ona žalosna činjenica od koje sam pošao u analizu da zbog izvršene propagande i indoktrinacije ni jedan od današnja tri konstitutivna naroda ne znaju pravu istinu o sebi, a još manje o druga dva naroda pa ni o ostalim narodima bivše Jugoslavije i obratno. Što je još gore, ono što im se čini da znaju nije istina, jer je iz arsenala propagande i indoktrinacije.

ZAKLJUČAK

Sadašnjost se ne može shvatiti bez poznavanja prošlosti, niti se može valjano planirati budućnost!

Bez poznavanja kontinuiranog djelovanja Beograda i Zagreba na Bosnu i Hercegovinu ne može se shvatiti sadašnjost Bosne i Hercegovine. I da još jednom napomenemo.

Francuski historičar Fernan Brodel kaže: "**Treba mobilizirati čitavu historiju da bi se shvatila sadašnjost.**" Dodao bih: te da bi se projektirala budućnost.

Treba napraviti temeljnu reviziju svih udžbenika historije na čije pisanje su mogli imati uticaja velikosrpski i velikohrvatski nacionalisti, zato što obiluje brojnim neistinama, koje su omogućile mržnju umjesto uvažavanja i tolerancije među južnoslavenskim i drugim balkanskim narodima. Treba nam konačno što objektivnije i što potpunije shvatanje prošlosti. Historičari moraju objasniti prošlost. *Bošnjani (Bošnjaci) su narod čija historija počinje oko 597. i 605. god.*, kao i kod ostalih južnoslavenskih naroda zato mora imati jasnu i razgovjetno napisanu svoju historijsku prošlost.

Bosansko stanovništvo - narod Bosne se od njegova postanka od kraja VII stoljeća do dolaska Osmanske vlasti 1463. nazivao Bošnjani. U nauci nema pouzdanih dokaza da je u tih gotovo osam stoljeća postojalo bilo kakvo drugo narodno ime. Tvrdnje da su u navedenim stoljećima živjeli bilo Srbi bilo Hrvati nemaju niti jednog relevantnog dokaza. Potiču samo iz arsenala osvajačke propagande i indoktrinacije. Nauci nije poznato da je bilo koji vladar Bosne sebe smatrao Srbinom ili Hrvatom svi su Bošnjani. Bosanski kralj Stepan Tomašević nije Osmanlijama suprotstavio nikakve Srbe ni Hrvate nego Bošnjane. Dakle, Osmanlije su u Bosni zatekli samo Bošnjane.

Dakle prevrat se Bošnjanima desio nestankom manihejske Crkve bosanske i države Bosne.

Od dolaska Osmanlija 1463. god. do oko 1875. tj. oko 400 godina taj narod nosi to isto ime Bošnjaci. Promijenjeno je samo jedno slovo umjesto n došlo je slovo **c**.

Sljedeći bitan zaključak jeste da:

Žrtve osvajačke propagande nisu samo Bošnjaci nego i bh. Srbi i bh. Hrvati.

Žalosna je sadašnja stvarnost u BiH što se zaista ne zna da je nedvosmislena historijska istina da su današnji Bosanci sve tri vjere u stvari braća, odnosno da su njihovi pra, pra, preci braća. Svaka DNK analiza će to potvrditi.

Historija im je nametnula tri vjere od kojih ni jedna nije domaća:

Katoličku su nametnuli Rimska kurija preko Italijana (Mlečana) i Franaka;

Pravoslavnu je nametnula Carigradska patrijaršija preko Grka i moćnog Vizantijskog carstva;

Islamsku su donijeli Osmanlije, ili ako je eventualno bilo te vjere bila je slabašna pa su je ovi ojačali i dalje razvili.

Tako danas imamo:

Bosance katoličke vjere	kršćane;
Bosance pravoslavne vjere	hrišćane;
Bosance islamske vjere	muslimane.

Bilo bi pogrešno shvatiti da su žrtve osvajačke propagande samo Bošnjaci muslimani.

Gotovo da su isto toliko žrtve i bosanskohercegovački Srbi i bosanskohercegovački Hrvati, jer, ako uzmemo za početak velikosrpske propagande 1844. godinu, tj godina nastanka "Načertanija" Ilije Garašanina, a oko 1856. god. teze Ante Starčevića za početak velikohrvatske propagande. Ili još tačnije ako uzmemo za početak 1862. god., kao onu kad je u Sarajevu po zadatku iz Beograda došao **Teofil Petranović** i osnovao **Društvo za širenje srpskog imena kod Bošnjaka pravoslavne vjere**, te kad je te iste godine po zadatku iz Zagreba u Sarajevo došao **Klement Božić** i osnovao **Društvo za širenje hrvatskog imena kod Bošnjaka katolika** i kasnije kod Bošnjaka muslimana.

Osnivanje navedenih društava je samo pravi početak, ali veoma uspješan jer je imao snažnu pomoć Beograda odnosno Zagreba i za nekoliko godina do oko 1872. god. Bošnjaci pravoslavci su se izjasnili kao Srbi, a ubrzo poslije okupacije Bosne i Hercegovine, 1878. god., Bošnjaci katolici su intenzivirali rad na pohrvaćivanju, te se izjasnili kao Hrvati. Oni su posrbljeni, a ovi pohrvaćeni. Neki autori kažu oni su se tako opredijelili, **ali "čovjek se ne može opredijeliti za ono što jeste, jer jeste**. Ali se može opredijeliti za ono što nije i to zato što to od njega neko zahtijeva ili zato što to on sam želi".[807]

[807] Prof. dr. Rasim Muminović, Povijest i nacionalnost, "Život" godina XVIII br. 6-7, Sarajevo, 1969.

Da li su se opredijelili ili su prevareni?!!! Je li to interes njihovih mladih generacija? Ne možemo pogriješiti ako kažemo da se preko 130 godina oni indokrinirani bosanskohercegovački "Srbi" bore za interese Srbije, a indokrinirani bosanskohercegovački "Hrvati" za interese Hrvatske, radeći tako protiv interesa vlastite domovine Bosne i Hercegovine.

Umjesto da su se stotine hiljada Bošnjaka katolika, preko milion Bošnjaka pravoslavaca udružili sa blizu dva miliona Bošnjaka muslimana, da jedinstveno brane i grade svoju domovinu.

Budući naraštaji sva tri bosansko hercegovačka naroda ovu istinu moraju znati ako mislimo da nam se bratoubilačka tragedija ne ponavlja svakih četrdeset ili pedeset godina. Ova saznanja će djelovati tako što će naše jedinstvo odvraćati nove osvajačke krugove kako velikosrpske, tako i velikohrvatske.

Zbog toga je neophodno da se što prije poduzmu ozbiljne akcije na novom istinitom oblikovanju historije sva tri bosanskohercegovačka naroda, polazeći od ove etnogeneze i identiteta, ali da se to povjeri dokazanim Bosancima koji su svjesni da nam je Bosna i Hercegovina od iskona zajednička domovina, da potičemo od jednog naroda Bošnjana, da nam je suživot najpametnije rješenje, pri čemu ne mislim da bi bilo umjesno insistirati, da se ubuduće bosansko-hercegovački Srbi i bosanskohercegovački Hrvati i Bošnjaci ne zovu tim imenima. Sadašnji naraštaji nisu krivi što su indokrinirani i navikli su da se tako zovu i neka to ostane tako, da oni sami slobodno odluče hoćeli se zvati kao do sada bosanskohercegovački Srbi, odnosno bosanskohercegovački Hrvati i Bošnjaci, ili će se sva tri bosanskohercegovačka naroda odreći svojih sadašnjih imena i nazvati se Bosanci ili Bošnjani. Dakle dati odnosno izabrati pera koja osjećaju **bilo Bosne i Hercegovine**, koja su shvatila značaj definitivnog pomirenja za prestanak zle mržnje. Za slobodu, za toleranciju, za prava svakog čovjeka i žene sa ovih prostora, nek su slobodni zvati se i Kinezi ako hoće, ali neka znaju da su od iskona Bošnjani, Bosanci.

Da su Bošnjani razvijen narod evropskog nivoa onoga vremena dokazuju brojne činjenice od kojih ćemo istaći samo nekoliko važnih:

1. Politički su se organizirali još sredinom VIII st.;

2. Na početku IX st. stvorili su vlastitu **državu** koju su sačuvali sve do 1463.;

3. Od oko 990. - 1459. imaju vlastitu Crkvu bosanskih krstjana;

4. Od 1377. Bošnjani imaju vlastitu kraljevinu, u njoj i dalje vlastitu bosansku vjeru - Crkvu bosansku;

5. Teritoriju znatno veću od današnje;

6. Bosanski jezik;

7. Pismo bosančicu (što neoborivo pokazuju natpisi na stećcima i kasnije na nišanima.);

8. Originalne nadgrobne spomenike, stećke do oko 1500. godine i

9. Najvažniji zaključak je: Bošnjaci, bh. Hrvati i bh. Srbi su bliski krvni srodnici, potomci su Bošnjana.

Recenzija akademika prof. dr. Muhameda Filipovića

Osvrt na knjigu "O etnogenezi Bošnjana-Bošnjaka" autora Hakije Zoranića

Hakija Zoranić je poduzeo jedan veliki naučnostručni posao, a to je da odgovori na pitanje o etnogenezi Bošnjana i Bošnjaka. To je posao kojeg niko do sada nije ni pokušao da izvrši, a kamo li da ga je izvršio, u smislu jedne temeljite naučne i na historijskim i ostalim relevantnim izvorima utemeljene studije. Stoga se njegov pokušaj mora smatrati nekom vrstom prvog takvog i stoga kapitalnog pokušaja, koji će i u pozitivnom i u negativnom smislu, tj. i svojim dobrim i lošim stranama, utjecati na kasnije i nužne pokušaje da se na ovo važno historiografsko pitanje dâ zadovoljavajući odgovor. Razlozi zbog kojih na ovo važno pitanje, tj. pitanje o tome ko su i odkuda dolaze, kako su nastali i šta sve obuhvataju oni koje u historijskim izvorima susrećemo kao Bošnjane i kasnije kao Bošnjake, su slijedeći:

1. Radi se prije svega o bojazni naših naučnika da taj problem tematiziraju, budući da je iz konteksta dosadašnjih stavova oko etničkog i historijskog identiteta Bošnjana i Bošnjaka nastalo toliko toga: laži, krivotvorina i konstrukcija koje u pozadini imaju jasne političke i nacionalističke ambicije, da se naši historiografi s pravom i s obzirom na dosadašnju praksu i odnos prema bilo kakvom zastupanju ideje samoniklosti Bošnjana i Bošnjaka kao naroda, boje konzekvencija u struci, političkom životu i profesionalnoj karijeri;

2. Drugi bitni razlog sastoji se i u činjenici da je naša bosanskohercegovačka medijevalistika još u povojima, a ono što u toj oblasti historiografije postoji uveliko je impregnirano teorijama i tezama koje su davno prevaziđene, koje potječu od drugih i koje su imale funkciju da kompliciraju više nego da razjasne i pojednostave ovaj problem, odnosno da učine sve da stvore uvjete kako bi se mogao jedino legitimno izvesti zaključak da ne postoji neki autohtoni slavenski narod imenom Bošnjani, koji je mogao dati ime i svojoj državi i čiji nasljednici su oni koji nisu potražili svoj identitet u historiji i sudbini drugih naroda nego su ostali kod svog izvornog imena i identiteta;

3. Treći bitni razlog je i u tome što je izučavanje kasne historije Ilira na našem prostoru sasvim zapušteno. Tome je uzrok činjenica da još nije odgonetnut ilirski jezik i da ima veoma malo spomenika koji sadrže tekstove pisane latinskim pismom ali na jeziku Ilira, ali i zbog toga što su oni u našoj historiografiji tretirani uglavnom u okvirima državnih tvorevina - Rimskog carstva i Rima i Vizantije, te drugih državnih tvorevina, kao što su države Gota ili Avara, koje su na ovim prostorima postojale i održavale vlast. Sami Iliri, kao narod i njihova sudbina, odnosno stanje u društvenom, vjerskom, kulturnom, duhovnom i ekonomskom smislu su ostajali izvan direktnog

interesa nauke i o njima se pisalo usputno, pa je do danas nastalo veoma malo djela koja se bave Ilirima i njihovom historijom (Jedino dostatno opće djelo o Ilirima je djelo "Iliri" Aleksandra Stipčevića koje je izdala Školska knjiga, Zagreb, 1974. godina). Od vremena njihovog potpadanja pod vlast Rima, a to je kraj prvog vijeka prije naše ere, oni su tretirani kao da nisu kao narod ni postojali i smatrani su samo kao dio Rimskog carstva (Provincija Ilirija), u kojem su, kako se zna, odista igrali značajnu ulogu, barem kad se sudi prema broju Imperatora Rima koji su bili etnički Iliri;

4. Uzimajući u obzir opće stanje izučavanja ilirskog jezika, koji nije nikada ušao u praksu javnog komuniciranja i na kojem nisu ispostavljani dokumenti, a pogotovo takvi koji bi bili prevođeni na neki tada važeći jezik, kao što je bio grčki ili latinski, jer je tu funkciju imao latinski jezik Rimljana koji je imao svoje pismo i na kojem su stvarani ne samo državni nego i svi drugi dokumenti ljudskog komuniciranja, moguće je zaključiti da je današnje naše nepoznavanje ilirskog jezika, koje se svodi de facto samo na lična imena i toponime, onemogućilo razvoj etimoloških istraživanja u etnonimiji, oronimiji, hidronimiji i ostalim poljima jezičkog obilježavanja, koja bi omogućila da se svestranije i preciznije sagledaju kulturne, društvene i duhovne veze između statosjedilačkih Ilira i doseljenih Slavena, što bi nesumljivo mnogo pomoglo u rješavanju mnogih pitanja iz oblasti etnogeneze stanovništva Bosne i Hercegovine u kojoj pitanja etničkog supstrata i jezičkih odnosa igraju najbitniju ulogu. Treba imati na umu da bez rješenja problema odnosa asimilacije Ilira i međusobnog utjecaja novovjekovnog stanovništva Ilirije i doseljenih Avara i Slavena, nema zadovoljavajućeg rješenja problema etnogeneze bosanskog stanovništva;

5. Najzad, valja u razloge slabog poznavanja ovih pitanja ubrojiti i utjecaj već u XIX vijeku razvijenih nacionalističkih interpretacija bosanske historije, prije svega, njene hrvatske i srpske verzije, kojima nije bilo bitno šta je historijska istina o nama, jer su one nastojale aktivno da onemoguće ustanovljavanje eventualne historijske istine o etničkom razvitku u Bosni i Hercegovini koja ne bi verificirala unaprijed datu istinu a to je da su stanovnici Bosne oduvijek bili Srbi, odnosno Hrvati, mada za to nema ni jednog jedinog relevantnog dokaza, dok su i srpska i hrvatska historiografija od početka nacionalne historiografije dosljedno zastupali stav da se porijeklo bosanskog stanovništva svodi ili na hrvatski ili na srpski etnički Supstrat, mada za takve teze, osim u veoma kasne uloge religije, koja je za etnogenezu svakako sekundarni dokaz, nema nikakvog bitnijeg argumenta koji bi spadao u oblast etnogeneze.

Svi ovi momenti pokazuju kako teškim problemima se susreće svaki čovjek koji želi bez predrasuda, bez unaprijed kostruiranih istina da govori o problemu etnogeneze bosanskohercegovačkog stanovništva. Zoranić se

susreće sa još jednom teškoćom. Naime, on ne vrši samostalna istraživanja izvora. On za to nema ni uvjeta ni pretpostavki, nego uzima u vidokrug svog interesovanja ono što su brojni autori do sada o najvažnijim pitanjima s kojima se on sam bavi kazali i upozorava na značenje i interpretacije dokumenata koji se susreću u djelima tih ljudi. Dijapazon autora koje on navodi je odista veoma velik, ali se jasno vidi da je u osnovi onoga što on ima na umu u biti stav N. Klaić i u određenoj mjeri A. Babića i M. Hadžijahića. Moglo bi se s pravom primijetiti da on druge autore uzima iz druge ruke, tj. iz citata i navoda, komentara i kritika koje o njima daju neki autori koje on uzima u obzir kao pouzdane. To se ne odnosi samo na prirodu bosanske države, pitanje njenog nastanka i dokaza o njenom postojanju, te o karakteru vlasti bosanskih nama poznatih vladara, tj. pitanja o njihovoj stvarnoj neovisnosti i odnosu prema tada vladajućim dinastijama u okolnim državama, nego i posebno na prirodu Crkve bosanske, koja je, kako znamo glavni problem i specifičnost bosanske historije i bitni faktor razumijevanja njene ukupne duhovne, društvene, religijske i političke situacije i odnosa, dakle, onoga što pomaže da se razumije inače neshvatljiva činjenica održavanja jednog multireligijskog i multikulturnog društva u jedinstvenoj državi, tokom vremena u kojem vjerska i svaka druga unilateralnost predstavlja aksiom postojanja. U pitanju Crkve bosanske on ukazuje na poznate stavove koji se odnose na manihejstvo i time implicitno prihvata teoriju da je Crkva bosanska bila neomanihejska i dualistička u odnosu na obje kršćanske crkve i zajednice. Naravno, da bi se bilo kakva teorija o Crkvi bosanskoj, izvan nesumnjive činjenice njenog postojanja i velikog utjecaja u cjelokupnom državnom, društvenom, kulturnom i duhovnom životu Bosne dokazivala, treba mnogo više analize historijskih dokumenata i stavova istraživača nego što je to Zoranić prikazao.

Dakle, Zoranić je poduzeo jedan veliki posao, analizirao mišljenja najpoznatijih naših medijevalista i historičara i pokušao iz onog što smatra u njihovim mišljenjima osnovanim i dokazanim, izvesti zaključke koji govore o etnogenezi Bošnjana i Bošnjaka. U tom smislu je njegov rad dobro došao, mada valja imati i na umu da je problem mnogo složeniji i da je za odgovor na pitanje o tome ko smo mi Bošnjani i kasniji Bošnjaci, neophodno izvršiti nova i originalno zamišljena i vođena istraživanja i to kako u arheologiji, diplomatici, dosadašnjoj historiografiji, tako i u lingvistici i etimologiji i kulturologiji, što bi nam tek omogućilo određeni zadovoljavajući stupanj sigurnosti u odgovoru na pitanje koje se svodi na slijedeće dileme:

1. Da li je postojalo neko originalno slavensko pleme ili narod imenom Bošnjani ili ne, tj. da li je jedno pleme ili narod dali ime zemlji i rijeci koja obilježava tu zemlju i leži u njenom srcu;

2. Da li je narod Bošnjana proizvod historijskog miješanja novopridošlih slavenskih plemena i zatečenog ilirskog i iliroromanskog stanovništva unutrašnje Ilirije (Bosne) koje je u njoj egzistiralo tokom VI vijeka naše ere i kasnije;

3. Da li je nastanak države Bosne, koja je mogla nastati na sličan način kao što su nastajale i druge države novodoseljenih plemena i naroda, na izvorištima rijeke Bosne, koja je dala ime državi, nastao i narod Bošnjana u kojem su analgamirani stanovnici tog prostora raznih etničkih provenijencija, a koje je ujedinila država koja je bila stvorena i koje je u duhovnom smislu organizirala Crkva bosanska.

Sve ove solucije su moguće i svaka od njih mora biti potvrđena i dokazana na izvorima prvog reda. Naravno, po prirodi samog koncepta svog djela, koje je interpretativno a ne istraživačko, što ne umanjuje njegovu vrijednost, Zoranić nije mogao sam dati zadovoljavajuća rješenja, nego je morao ostati kod onog što je za njega najvjerovatnije i vrijednost njegovog pokušaja sastoji se u tome što je dao korektan pregled svih interpretacija i mogućnosti opredjeljujući se za onu koju smatra historijski najtačnijom. U tom smislu mogu preporučiti ovaj Zoranićev pokušaj kao hvale vrijedan.

Muhamed Filipović

SKRAĆENICE

AVNOJ	Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BiH	Bosna i Hercegovina
bh Srbi	bosanskohercegovački Srbi
bh Hrvati	bosanskohercegovački Hrvati
DFJ	Demokratska Federativna Jugoslavija
SDA	Stranka demokratske akcije
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica
HVO	Hrvatsko vijeće obrane
IVZ	Islamska vjerska zajednica
JMO	Jugoslovenska muslimanska organizacija
NDH	Nezavisna država Hrvatska
NOB	Narodnooslobodilačka borba
OUN	Organizacija ujedinjenih naroda
PL BiH	Patriotska liga Bosne i Hercegovine
SANU	Srpska akademija nauka i umjetnosti
SDABIH	Stranka demokratske akcije BiH
SDAS	Stranka demokratske akcije Sandžaka
SFRJ	Socijalistička federativna republika Jugoslavija
SDS	Srpska demokratska stranka
SR BiH	Socijalistička republika Bosna i Hercegovina
TO	Teritorijalna odbrana
SPS	Socijalistička partija Srbije
K SHS	Kraljevina Srba Hrvata i Slovenaca
KJ	Kraljevina Jugoslavija
JAZU (HAZU)	Jugoslovenska (Hrvatska) akademija nauka i umjetnosti
HSP	Hrvatska stranka prava
HSS	Hrvatska seljačka stranka
KPJ	Komunistička partija Jugoslavije
CK KPJ	Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije
PK KPJ	Pokrajinski komitet Komunističke partije Jugoslavije
CK SKJ	Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije
CK SK BIH	Centralni komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine
ZAVNOBIH	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja BiH
PK KPJ	Pokrajinski komitet Komunističke partije Jugoslavije (za Srbiju, Makedoniju, Crnu Goru, Sandžak i Kosovo)
JNA	Jugoslovenska narodna armija
CK SKH	Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske
CK SKS	Centralni komitet Saveza komunista Srbije
PK SKK	Pokrajinski komitet Saveza komunista Kosova

LITERATURA

Atlas svjet. povijesti	Atlas svjetske povijesti, dopunjeno izdanje za Jugoslaviju, Zagreb, 1987. god.
A. Borst, Die Katarer	A. Borst, Die Katarer, Sttutgart, 1953. god.
A. S. Aličić Poimenični popis	Ahmed S. Aličić, Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina, Sarajevo, 1985.
A. S. Aličić, Pokret za autonomiju Bosne	Ahmed S. Aličić, Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine, Sarajevo, 1996. god.
A. Solovjev, Novi podaci za istoriju ...	Aleksandar Solovjev, Novi podaci za istoriju neomanihejskog pokreta u Italiji i Bosni, GIZM n.s. VIII 1953. god.
A. Solovjev, Simbolika grobnih spomenika...	Aleksandar Solovjev, Simbolika srednjevjekovnih grobnih spomenika u Bosni i Hercegovini, Godišnjak ID BiH VIII 1956.g., 5.-67.
A. Solovljev Svjedočanstva...	Aleksandar Solovljev, Svjedočanstva pravoslavnih izvora o bogomilstvu na Balkanu, Godišnjak istorijskog društva BiH, V, Sarajevo, 1953. god.
A. Solovjev, referat u ILJADA GODINI	Aleksandar V. Solovjev, Ohridska patrijaršija i ruskata crkva od 988. godine referat u ILJADA GODINI
A. Stojanovski, referat na simpozijumu	Aleksandar Stojanovski, Za edna možna traga od bogomilstvoto vo turskite popisni knigi od XV vek, referat na simpozijumu
A. Lycopalitanus, Contra Manichei...	Alexandar Lycopalitanus, Contra Manichei opiniones disputatio, Leipcig, 1895. god.
A. Böhling, "Christiche Wurzen in Manichäismus"...	Alexander Böhling, "Christiche Wurzen in Manichäismus" Bulletin de la Societe d'Archeologic Copte, XV, (1960.)
A. Isaković, Bošnjaci i opća kultura	Alija Isaković, Bošnjaci i opća kultura, Sarajevo, 1996. god.

A. Isaković, O nacionaliziranju Muslimana	Alija Isaković, O "nacionaliziranju Muslimana", Globus, Zagreb, 1990.g.
A. Izetbegović, Islam između istoka i zapada	Alija Izetbegović, Islam između istoka i zapada, Sarajevo, 1988. god.
A. Izetbegović, Islamska deklaracija	Alija Izetbegović, Islamska deklaracija, Sarajevo, 1990. god.
A.Izetbegović, Rat i mir u BiH	Alija Izetbegović, Rat i mir u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1997. god.
A. Molingen, referat u ILJADA GODINI...	Alisa Leroa- Molingen iz Brisela, SINOVITE NA PETAR BUGARSKI I KOMITOPULITE U ILJADA GODINI...
A. Benac i dr., Kulturna istorija BiH...	Alojz Benac, B. Čović i dr., Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do početka turske vladavine, Sarajevo, 1966. god.
A. Benac, Bogomili...	Alojz Benac, Bogomili i umjetnost na stećcima, Izraz X, 8-9 Sarajevo, 1966. god.
A. Benac, referat na simpozijumu	Alojz Benac, Jedan istorijski pogled na izučavanje stećaka, referat na simpozijumu
A. Jovičić, Naselja...	Andrija Jovičić, Naselja, tom X srpska kraljevska Akademija, 1921.g.
A. Babić, Istorija Bosne	Anto Babić, Iz Istorije srednjovjekovne Bosne, Sarajevo, 1972. 178 - 304.
A. Hangi, Život i običaji Muslimana...	Antun Hangi, Život i običaji muslimana, treće izdanje, "Svjetlost", Sarajevo, 1990.g. Knjiga pisana 1907.g.
A. Purivatra, JMO...	Atif Purivatra, Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu KSHS "Svjetlost", Sarajevo, 1974.g.
A. Purivatra, M. Hadžijahić, ABC Muslimana	Atif Purivatra, Muhamed Hadžijahić: ABC Muslimana, Bosna, Sarajevo, 1990.g.

A. Purivatra, M. Imamović i R. Mahmutćehaić, Muslimani i bošnjaštvo	Atif Purivatra, Mustafa Imamović i Rusmir Mahmutćehaić, Muslimani i bošnjaštvo, Sarajevo, 1991. god.
A. Purivatra, M. Imamović, Muslimani i bošnjaštvo	Atif Purivatra, Mustafa Imamović: Muslimani i bošnjaštvo, Bosna muslimanska biblioteka, Sarajevo, 1991.g.
A. Purivatra, Nacionalni i politički razvitak Muslimana	Atif Purivatra: Nacionalni i politički razvitak Muslimana, "Svjetlost", Sarajevo, 1969.g.
Augustin, "De morbus Manichaeorum...	Augustin, "De morbus Manichaeorum" u Migne, Patrol Latina, 1953. god.
A. Međedović, Ženidba Smailagić Mehe	Avdo Međedović, Ženidba Smailagić Mehe, Sarajevo, 1987. god.
A. Sućeska, I. Tepić V. Azinović, Istina o BiH...	Avdo Sućeska, Ibrahim Tepić, Vlado Azinović, Dubravko Lovrenović: Istina o Bosni i Hercegovini, Altermedija, Sarajevo, 1991.g.
B. Đurđev, Uloga crkve u starijoj istoriji srp.nar.	B. Đurđev, Uloga crkve u starijoj istoriji srpskog naroda, Sarajevo, 1959.g.
B. Gavranović, Uspostava kat.hijerarhije...	B. Gavranović, Uspostava redovne katoličke hijerarhije u Bosni i Hercegovini 1881. god., Beograd, 1935. god.
B. Grafenauer, Proces doseljavanja Slavena...	B. Grafenauer, Proces doseljavanja Slavena na Zapadni Balkan i u Istočne Alpe, ANU BiH, Posebna izdanja XII, Centar za balkanološka ispitivanja knjiga 4, Sarajevo, 1969. god., str. 50 i dalje.
B. Džaka, Manihejstvo, bogumilstvo i islam	Bećir Džaka, Manihejstvo, bogumilstvo i islam, Sarajevo, 1998. god.

Bogomilstvo na Balkanot, materijali sa simpozija Skopje 1982. god.	BOGOMILSTVOTO NA BALKANOT vo svetlinata na najnovite istražuvanja, Materijali od simpoziot održan vo Skopje na 30. 31. mai i 1. juni 1978. godina, Makedonska akademia na naukite i umetnostite, Srpska akademija nauka i umetnosti, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Skopje, 1982. god.
Bos. srednjovjekovna država i suvremenost (zbornik radova)	Bosanska srednjovjekovna država i suvremenost, (zbornik radova), grupa autora Sarajevo, FPN 1996. god.
"Bosanski pogledi"...	"Bosanski pogledi" od 1960.- 1967. god., pretisak London, 1984. god.
"Bosanski vjesnik" br. 1	"Bosanski vjesnik" br. 1, Sarajevo, 07.04. 1864.g.
Bosna i Bošnjaci u politici Franje Tuđmana, Bosna mora nestati	Bosna i Bošnjaci u politici i praksi FranjeTuđmana "Bosna mora nestati", Sarajevo, 1998. god.
Bosna i bošnjaštvo sa simpozija 1990.	BOSNA I BOŠNJAŠTVO materijali-referati sa simpozija održanog krajem juna 1990. god. u Sarajevu.
BiH od najstarijih vremena do kraja II sv. rata	Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja II svjetskog rata, grupa autora Press centar Armije R BiH, Sarajevo, 1994. god.
B. Petranović, Bogomili i krstjani...	Božidar Petranović, Bogomili, „Crkva bosanska i krstjani", Zadar, 1987. god.
B. Đurđev, opšte napomene o problemu etn. razvitka naroda BiH...	Branislav Đurđev, Neke opšte napomene o problemu etničkog razvitka u istoriji naroda BiH, Prilozi instituta za istoriju BiH, Sarajevo, 1975-76.g. str.11-12
B. Primov, referat na simpozijumu	Branislav Primov, Rasprostranenie i vlijanije na bogomilstvoto v Zapadna Evropa, referat na simpozijumu.

B.Panov, referat na simpozijumu	Branko Panov, Kod nekoi prašanja za Bogomilstvoto vo Makedonija za vremena Komnenite, referat na simpozijumu.
Cetinjski zapisi...	Cetinjski zapisi, god. VI. Knj. X, III/1932.g.
Ć. Truhelka, "Bosančica"	Ćiro Truhelka, "Bosančica", Glasnik Zemaljskog muzeja, sv. 1, 1889. god.
Ć. Truhelka, Bosanska (patarenska) narodna crkva ...	Ćiro Truhelka, Bosanska (patarenska) narodna crkva, iz knjige Povjest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1942. god.
D. Angelov, referat na simpozijumu	Dimitr Angelov, Vprosi na bogomilstvoto v srednovekovna Blgarija, referat na simpozijumu
Dinić M., Jedan prilog...	Dinić Mihailo, Jedan prilog za istoriju patarena u Bosni, Zbornik FF u Beogradu I, 1948., 33-44.
D. Mandić, Bogomilska crkva...	Dominik Mandić, Bogomilska crkva bosanskih krstjana, Chicago, 1962. god.
E. Imamović, Korijeni Bosne	Dr. Enver Imamović, Korijeni Bosne i Bosanstva, Sarajevo, ratne 1995. god.
E. Imamović, Porijeklo stanovništva BiH	Dr. Enver Imamović, Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine Sarajevo, 1998. god.
D. Taškovski, Bogomilstvoto dviženje	Dragan Taškovski, Bogomilstvoto dviženje, Skopje, 1970. god.
D. Taškovski, Klasniot karakter... referat na simpozijumu...	Dragan Taškovski, Klasniot i socijalniot karakter na bogomilstvoto na Balkanot, referat na simpozijumu.
D. Taškovski, referat u ILJADA GODINI	Dragan Taškovski, Glagolaštvoto i bogomilstvoto vo Makedonija kao predhodnica na vostanijeto od 969. godina.

D. Dragojlović i Vera Antić, Bogomilstvoto vo srednovj. izvorna građa	Dragoljub Dragojlović i Vera Antić, Bogomilstvoto vo srednjovjekovna izvorna građa, Skopje, 1978. god.
D. Dragojlović Bogomilstvo na Balkanu	Dragoljub Dragojlović, Bogomilstvo na Balkanu i u Maloj Aziji II izd., Beograd, 1982.god.
D. Dragojlović, Krstjani i jeretička crkva	Dragoljub Dragojlović, Krstjani i jeretička Crkva bosanska Beograd, 1987. god. ćir.
D. Dragojlović, Manihejska Formula proklinjanja...	Dragoljub Dragojlović, Manihejska formula proklinjanja u slovenskom narodu, Beograd, 1975. god.
D. Dragojlović, Počeci, bogomilstva...	Dragoljub Dragojlović, Počeci bogomilstva na Balkanu i u Maloj Aziji, referat na simpozijumu Bogomilstvoto na Balkanot.
D. Dragojlović, Ulogata na bogomilite...za cara Samoila, referat u ILJADA GODINI	Dragoljub Dragojlović,Ulogata na bogomilite vo vostaničkoto dviženje na makedonskite Sloveni za vremeto na car Samoil, referat u ILJADA GODINI.
D. Kniewald, Vjerodostojnost lat. Izvora...	Dragutin Kniewald, Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima, 1949. god.
Društveni i državno-pravni kontinuitet Sandžaka	Društveni i državno-pravni kontinuitet Sandžaka. (Zbornik radova sa naučnog skupa održanog u Sarajevu, 22.-23. aprila 1995. god.)
D. Lovrenović, Srednjovj. Bos. država...	Dubravko Lovrenović, Srednjovjekovna bosanska država u knjizi grupe autora: Istina o Bosni, Sarajevo, 1991. god.
Đ. Sp. Radoičić, referat u ILJADA GODINI	Đorđe Sp. Radoičić, „La gent Samouel (narodotot na Samoil) vo pesnata za Roland (La shanson de Rollanld), referat u ILJADA GODINI.
E. Esin, referat na simpozijumu	E. Esin, The Conjectural Links of Bogomilism with Central Asien Manicheism, referat na simpozijumu.

E. Waldschmidt und W. Lentz...	E. Waldschmit und W. Lentz, Die Stellung Jesu im Manichäismus (Abhaudlungen der pr. Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1926. heft 4).
E.P.Naumov, referat na simpozijumu	E.P.Naumov, Serbskie srednevekovie istočniki o bogomilstve, referat na simpozijumu.
E JLZ sveska 7...	Enciklopedija JLZ, sveska 7, Zagreb, MCMLXIV.
EJ sv. 2	Enciklopedija Jugoslavije, sveska 2 Zagreb, 1982. god.
ELZ sveska 1...	Enciklopedija Leksikografskog zavoda, sveska 1, izdanje Naklada leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, MCMLV.
E. Pelidija, Banjalučki boj 1737. god.	Enes Pelidija, Banjalučki boj 1737. god. U povijesti Bosne i Bošnjaka, Sarajevo, 1998. god.
E. Redžić, Muslimansko autonomaštvo...	Enver Redžić, Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija: autonomija Bosne i Hercegovine i Hitlerov treći rajh, Sarajevo, 1987. god.
E. Anjičkov, Maniheji...	Evgenija Anjičkov, Maniheji i Bogomili, Glasnik Skopskog naučnog društva, V Skopje, 1929. god.
E. Čelebi, Putopis	Evlija Čelebi, Putopis, Sarajevo, 1973. god.
F. Šanjek Bosansko-humski krstjani...	Franjo Šanjek, Bosansko - humski krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku, Zagreb, 1975. god.
F. Saltaga,	Fuad Saltaga, Da li je genocid sudbina Bošnjaka?, Sarajevo, 1996. god.
F. Saltaga, Muslimanska nacija	Fuad Saltaga, Muslimanska nacija u Jugoslaviji, Sarajevo, 1991. god.

G. Amati, Procesus ...	G. Amati, Procesus contra Waldenses in Lombardia Superior anno 1387, Archivio storico Italiano, Ser. III, Vol. II 1 , 1865, 3 - 61.
G. Widengren, Mani un der Manichäismus...	G. Widengren, Mani un der Manichäismus (IV, 2-3), str. 65.-73.
H. Numić, Bošnjaštvo i bosanstvo	Hajrudin Numić, Bošnjaštvo i bosanstvo, Sarajevo, 1996. god.
H. Zoranić, Srednjovjekovni Bošnjani i njihova vjera	Hakija Zoranić, Srednjovjekovni Bošnjani i njihova vjera, referat na naučnom skupu u Zenici 02.06.1996. god.
H. Zoranić, Prilog genezi Bošnjaka Sandžaka	Hakija Zoranić, Prilog genezi Bošnjaka Sandžaka dijela naroda BiH Bošnjaci u BiH i u Sandžaku su jedan narod, referat na naučnom skupu u Sarajevu 1995. god.
H. Zoranić, Zajedništvo i ONO J.	Hakija Zoranić, Zajedništvo i opštenarodna odbrana Jugoslavije, FPN Zagreb, 1981.g.
H. Inaldžik, Osmansko carstvo...	Halil Inaldžik: Osmansko carstvo 1300-1600.g. "Srpska književna zadruga", Beograd, 1974.g.
H. Pozderac, Nacionalni odnosi...	Hamdija Pozderac, Nacionalni odnosi i socijalističko zajedništvo, "Svjetlost", Sarajevo, 1978.g.
Hamm J., Apokalipsa...	Hamm J., Apokolipsa bosanskih krstjana, Slovo 9 - 10, 1960, 43 - 104.
H. Šabanović, Bosanski pašaluk	Hazim Šabanović, Bosanski pašaluk, sv. 14, Sarajevo, 1959. god.
H. Šabanović, Bosansko kraište ...	Hazim Šabanović, Bosansko kraište 1448.-1463. sv. 9, 1957. god.
H. Šabanović, Pitanje turske vlasti u Bosni	Hazim Šabanović, Pitanje turske vlasti u Bosni do pohoda Mehmeda II 1463. god., Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, sv. 7, 1955. god.

H. Kuna, Neke grafijske osobine...	Herta Kuna, Neke grafijske osobine bosanskih srednjovjekovnih kodeksa u odnosu prema staroslavenskoj glagoljskoj graijskog tradiciji. Nahtigalov zbornik, Ljubljana, 1977.
H. Matković, Povijest NDH	Hrvoje Matković, Povijest Nezavisne države Hrvatske, Zagreb, 1994. god.
I. Alajbegović, "Pečevija", Historija 1 i 2	Ibrahim Alajbegović „Pečevija", Historija 1 1520.-1570. i 2 1576.-1640.
I. Garašanin, "Načertanije"	Ilija Garašanin, "Načertanije".
ILJADA GODINI	ILJADA GODINI OD VOSTANIJETO NA KOMITOPULITE I SOZDAVANIETO NA SAMOILOVATA DRŽAVA, Institut za nacionalna istorija, Skopje 1971. god.
Islam i muslimani u BiH, Grupa autora	Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini, grupa autora, Sarajevo, 1977. god.
EJ sv. 5	Isto sveska 5, Zagreb, 1988. god.
Istorija naroda Jugoslavije I i II dio...	Istorija naroda Jugoslavije I i II dio, Beograd, 1953. i 1960. g.
J. Šidak, Oporuka "gosta" Radina	Jaroslav Šidak, Oporuka "gosta" Radina Butkovića (1466.) kao izvor za Crkvu bosansku, u Studije o "Crkvi bosanskoj" i bogumilstvu.
J. Šidak, Studije	Jaroslav Šidak, Studije o Crkvi bosanskoj i Bogumilstvu, Zagreb, 1975. god.
J. Fine, referat na simpozijumu	Johv V.A. Fine, Zaključci mojih poslednjih istraživanja o pitanju Bosanske crkve, referat na simpozijumu.
J. Hadživasiljević, Muslimani naše krvi...	Jovan Hadživasiljević, Muslimani naše krvi u Južnoj Srbiji (Makedoniji), 1924.g.

K. Holl, Augustinus inere Entwicklung	K. Holl, Augustinus inere Entwicklung.
K. Suljević, Nacionalnost Muslimana	Kasim Suljević, Nacionalnost Muslimana "Otokar Keršovani", Rijeka, 1981.g.
Grupa autora Katoličanstvo u BiH	Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini drugo izdanje, „Napredak", Sarajevo, 1997. g.
L. Margetić, Konstantin Porfirogenit i vrijeme dolaska Hrvata	L. Margetić, Konstantin Porfirogenit i vrijeme dolaska Hrvata, Zbornik Historijskog zavoda JAZA 8, 1977. god., str. 5.-100.
L. Petrović, Kršćani bosanske crkve	Leo Petrović, Kršćani bosanske crkve, Sarajevo, 1953. god.
Loos M., Dualist Heresy...	Loos M., Dualist Heresy in the Middle Ages, Praha, 1974.
L. Njederle, Slovenski svet...	Lubur Njederle, Slovenski svet, Vaprose, 1909.g.
L. Markešić, Kako živjeti zajedno	Luka Markešić, Kako živjeti zajedno, Sarajevo, 1998. god.
Lj. Doklestić, referat u ILJADA GODINI	Ljubiša Doklestić, Samoilovata makedonska država vo srpskohrvatskata građanskata istoriografija i publicistika vo XIX vek i vo prvata polovina na XX vek (do 1941. godina).
Lj. Stojanović, Prilog k poznavanju bos. bogumila	Ljubomir Stojanović, Jedan prilog k poznavanju bosanskih bogumila, Starine, JAZU XVIII, 1886. god., 230.-232.
Lj. Stojanović, Povelje i pisma ...	Ljubomir Stojanović, Stare srpske povelje i pisma, I/2, Beograd, 1934. god.
M. Wenzel, Ukrasni motivi na stećcima	M. Wenzel, Ukrasni motivi na stećcima, Sarajevo, 1965. god.
M. Dizdar, Stari bosanski tekstovi	Mak Dizdar, Stari bosanski tekstovi, Sarajevo, 1969. god.

M. Karamatić, Doba Austro-Ugarske...	Marko Karamatić, Doba Austro-Ugarske (1878.-1918.) u knjizi Katoličanstvo u BiH.
M. Vego, Patarenstvo u sred.vj. Hercegovini ...	Marko Vego, Patarenstvo u srednjovjekovnoj Hercegovini, Mostar, 1978.g.
M. Tadin, Car Samoil, referat u ILJADA GODINI	Martin Tadin, Car Samoil i osnovanjeto na Dubrovničkata arhiepiskopia, referat u ILJADA GODINI.
Matasović J., Tri humanista...	Matasović J., Tri humanista o patarenima, Godišnjak FF Skopje I, 1930. 235 - 251
M. Handžić, Uzrok prelaza Bogumila na islam...	Mehmed Handžić, Glavni uzrok prelaza bogumila na islam, Narodna uzdanica III, Sarajevo, 1934.god.
M. Handžić, Islamizacija...	Mehmed Handžić: Islamizacija BiH i porijeklo bosanskohercegovačkih muslimana, Islamska dionička štamparija, Sarajevo, 1940. g.
M. Bojić, Historija Bosne i Bošnjaka...	Mehmedalija Bojić, Historija Bosne i Bošnjaka, Sarajevo, 2001.g.
Memorandum SANU...	Memorandum SANU, London, 1986.g.
M. Dinić, Jedan prilog...	Mihailo Dinić, Jedan prilog za istoriju patarena u Bosni, Beograd, 1948. god.
M. Barada, Šidakov problem...	Miho Barada, Šidakov problem Bosanske crkve, Nas. Vjes. XLIX, 1940/41., 398-411.
M. Loos, referat u ILJADA GODINI	Milan Loos, Prašanjeto za eretičko dviženje pod caruvanjeto na Samoil.
Miletić M., I "krstjani" di Bosnia ...	Miletić Maja, I "krstjani" di Bosnia alla luce dei loro monumenti di pietra, Orient, christiana analecta, Roma, 1957.
M. Brandt, Dubrovnik i heretička Bosna...	Miroslav Brandt, Dubrovnik i heretička Bosna u prvoj polovini XIII st., Anali Inst. JAZU u Dubrovniku XII, 1970., 27 - 57.

M. Krleža, Izbor tekstova...	Miroslav Krleža 1893.-1993. god., Izbor tekstova, Sarajevo, 1993. god.
M. Krleža, Bogomilski Mramorovi...	Miroslav Krleža, Bogomilski mramorovi u knjizi Esej, V, Zagreb, 1966. god.
Ak. M. Filipović, Bošnjačka politika, CD_1	Muhamed Filipović akademik, Bošnjačka politika, Sarajevo, 1996.g. CD_1.
Ak. M. Filipović, Bosna i Hercegovina najvaž. Činjenice CD_2	Isti, Bosna i Hercegovina najvažnije činjenice, Sarajevo, 1996. god. CD_2.
M. Hadžijahić, M. Traljić i N. Sukrić, Islam i Muslimani u BiH...	Muhamed Hadžijahić, Mahmud Traljić i Nijaz Sukrić: Islam i Muslimani u BiH, "Svjetlost", Sarajevo, 1977.g.
M. Hadžijahić, Od tradicijc do identiteta... CD_1	Muhamed Hadžijahić, Od tradicije do identiteta (Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana) "Svjctlost", Sarajevo, 1974.g.
M. Hadžijahić, Porijeklo bos. Muslimana...	Muhamed Hadžijahić, Porijeklo bosanskih Muslimana, Bosna, Sarajevo, 1990.g.
M. Hadžijahić, Povijest ... CD_2	Muhamed Hadžijahić, Povijest Bosne u IX i X stoljeću, Sarajevo, 2004.g.
M. Hadžijahić, Posebnost BiH i stradanje Muslimana... CD_3	Dr. Muhamed Hadžijahić, Poscbnost Bosne i Hercegovine i stradanje muslimana, KDM "Preporod", Sarajevo, 1991. god.
M. Cerić, Islam u Bosni	Mustafa Cerić Reis u-l-ulema, Islam u Bosni, Sarajevo, 1997. god.
M. Imamović, Historija Bošnjaka	Mustafa Imamović, Historija Bošnjaka, Sarajcvo, 1997. god.
N. Klaić, Srednjovjekovna Bosna	Nada Klaić, Srednjovjekovna Bosna, Zagreb, 1994. god.
N. Miletić, referat na simpozijumu	Nada Miletić, Stećci-arhcološki i likovni aspekt, referat na simpozijumu.

Nastanak srpske Nacije...	Nastanak i razvoj srpske nacije, (materijali simpozija) Beograd, 1979. god.
N. Filipović, Totalitarizam iz straha i neznanja...	Nedim Filipović, Totalitarizam iz straha i neznanja (ili O muslimanskom poricanju bošnjaštva), koautor u knjizi Bosna i bošnjaštvo, "Karantanija", Ljubljana i Sarajevo, 1990.g.
N. Duraković, Prokletstvo Muslimana	Nijaz Duraković, Prokletstvo Muslimana FEB, Sarajevo, 1993.g.
N. Malcolm, Povijest Bosne	Noel Malcolm, Povijest Bosne, Zagreb-Sarajevo, 1997. god.
O. Ibrahimagić, Otimanje bošnjačke zemlje	Omer Ibrahimagić, Otimanje bošnjačke zemlje Sarajevo "Oslobođenje" 25.12.1993.g.
O. Ibrahimagić, Supremacija BiH nad entitetima	Omer Ibrahimagić, Supremacija BiH nad entitetima, Sarajevo, 1998. god.
Pad Bosne, Zbornik radova	Pad Bosne, Zbornik radova, Sarajevo, 1972.g.
P. LECAQUE, referat na simpozijumu	Patrique LECAQUE, Contribution á létude des stećci de Bosnie et Herzegovine: Les stéles du Lauragais sant-elles cathares, referat na simpozijumu.
Peuch, "Le manickéisme"	Peuch, "Le manickéisme", H d R 2, str. 575.-579.
Pregled istorije jug. naroda...	Pregled istorije jugoslovenskih naroda (I), Beograd, 1963.g.
R. Muminović, Sloboda i ljudska odgovornost	Rasim Muminović, Sloboda i ljudska odgovornost, Sarajevo, 1997. god.
R. Muminović, Srbizam i stradalništvo Bošnjaka	Rasim Muminović, Srbizam i stradalništvo Bošnjaka, Sarajevo, 1994. god.

Runciman, S., Manicheisme ...	Runciman S., Le manicheisme medieval, Paris, 1972.
S. Ćerić, Muslimani sh jezika...	Salem Ćerić, Muslimani srpsko-hrvatskog jezika, Sarajevo, 1968. god.
S. Alić, Bosanski krstjani u Bogomilstvu na Balkanot	Salih Alić, Bosanski krstjani i pitanje njihovog porijekla, te odnosa prema manihejstvu. Iz knjige, Bogumilstvo na Balkanot vo svetlinata na najnovijiti istražuvanja, Skopje 1982. god.
S. Jaliman, Studija o bos. bogomilima	Salih Jaliman, Studija o bosanskim bogomilima, Tuzla, 1996. god. str.50.-103; 117.-123;177.-186.
S. "S." Hadžihuseinović, Povijest Bosne I i II	Salih Sidki Hadžihuseinović, "Muvekit", Povijest Bosne I i II, izdanje Sarajevo, 1999. god.
S.M. Ćirković, referat na simpozijumu	Sima M. Ćirković, Glose Srećkovićevog jevanđelja i učenje Bosanske crkve, referat na simpozijumu.
S. Ćirković, Istorija...	Sima M. Ćirković, Istorija srednjovjekovne bosanske države, Beograd, 1964. god.
S. Ćirković, Srbi etnički razvoj...	Sima M. Ćirković, Srbi-etnički razvoj, Enciklopedija Jugoslavije, sveska 7 Zagreb, 1968. god.
S.M.Ćirković, Die Bosnische Kirche	Sima M.Ćirković, Die Bosnische Kirche, Accademia nazionale dei lincei, 62, Roma, 1964. god.
S. Balić, Kultura Bošnjaka	Smail Balić, Kultura bošnjaka I-II, Beč I svezak 1973.g., II svezak 1978.g.
S. Čekić, Genocid nad Bošnjacima u Drugom sv. ratu	Smail Čekić, Genocid nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu, Sarajevo, 1996. god.

S. Čekić, Genocid u Bosni i Hercegovini	Smail Čekić, Genocid u Bosni i Hercegovini, 1991.-1995, Sarajevo, 1977. god.
S. Čekić, Genocid u Srebrenici	Smail Čekić, Genocid u Srebrenici "sigurnoj zoni" Ujedinjenih nacija, jula 1995., Sarajevo, 2000. god.
S. Čekić, Uzroci i ciljevi agresije na BiH	Smail Čekić, Uzroci i ciljevi agresije na Bosnu i Hercegovinu.
S. Vasilj, Od rimskog osvajanja do bana Kulina	Snježana Vasilj, Od rimskog osvajanja do bana Kulina, u knjizi Katoličanstvo u BiH.
S. Pirivatrić, Samuilova država	Srđan Pirivatrić, Samuilova država, Beograd,1998. god.
S. Đaja, Od bana Kulina do austrougarske okupacije	Srećko Đaja, Od bana Kulina do austrougarske okupacije, u knjizi Katoličanstvo u BiH.
S. Antoljak, Kritički osvrt na izvorite za Samuilovata država u ILJADA GODINI	Stjepan Antoljak, Kritički osvrt na izvorite za Samuilovata država (do 1014.) u zborniku ILJADA GODINI...
S. Antoljak, referat na simpozijumu	Stjepan Antoljak, Makedonski heretici u zapadnim izvorima XI i XII stoljeća, referat na simpozijumu.
St. Novaković, Neka teža pitanja...	Stojan Novaković, Neka teža pitanja srpske istorije, SKZ, Beograd, 1966. god.
Sv. Pudarić, Kamen od Bosne...	Svetozar Pudarić, Kamen od Bosne, časopis naše starine, Sarajevo.
Š. Filandra, Bošnjačka politika	Šaćir Filandra, Bošnjačka politika u XX stoljeću, Sarajevo,, 1998. god.
Š. Bešlagić Stećci...	Šefik Bešlagić, Stećci kataloško-topografski pregled, Sarajevo, 1971.god.

Š. Čekić, Bosna raskrsnica Evrope	Šefkija Čekić, Bosna raskrsnica Evrope, Sarajevo, 1998. god.
Š. Omerbašić, Islam prije dolaska Osmanlija...	Šefko Omerbašić, Islam prije dolaska Osmanlija u našim krajevima, Zagreb, 1998. god.
Š. Kulišić, O etnogenezi Crnogoraca	Špiro Kulišić: O etnogenczi Crnogoraca, Pobjeda, Titograd, 1980.g.
Š. Kulišić, Razmatranje o porijeklu muslimana...	Špiro Kulišić: Razmatranje o porijeklu muslimana u BiH, GZM. 1953.g.
T. Vasilevski, referat u ILJADA GODINI	Tadeuš Vasilevski, Geneza na Samoilovoto carstvo, referat u ILJADA GODINI.
T. Vukšić, Doba od 1918. do naših dana	Tomo Vukšić, Doba od 1918. do naših dana, koautor u knjizi Katoličanstvo u BiH.
T. Vukšić, Katolici i pravoslavci u BiH...	Tomo Vukšić, Katolici i pravoslavci u Bosni i Hercegovini, "Napredak", Hrvatski narodni kalendar za 1993.g.
V. Čubrilović, Bosanski ustanak 1875.-1878.	Vasa Čubrilović, Bosanski ustanak 1875.-1878., Srpska kraljevska akademija, Posebno izdanje Beograd, 1930. god.
V. Glušac, Istina o bogomilima	Vaso Glušac, Istina o bogomilima, Beograd, 1945. god.
V. Antić, referat na simpozijumu	Vera Antić, Dualistički elementi vo makedonskiot folklor, referat na simpozijumu.
V. Geresdorfer, referat na simpozijumu	Vera Geresdorfer, Katari-bogumili-trubaduri, referat na simpozijumu.
V. Dedijer i A. Miletić, Genocid nad muslimanima	Vladimir Dedijer i Antun Miletić, Genocid nad muslimanima, Zbornik dokumenata i svjedočenja, Sarajevo, 1990. god.
V. Skarić, Sarajevo i, njegova okolina...	Vladislav Skarić, Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do Austro-Ugarske okupacije, Sarajevo, 1937.g.

V. Azinović, BiH u državnoj zajednici...	Vlado Azinović, Bosna i Hercegovina u državnoj zajednici jugoslovenskih naroda, koautor u knjizi Istina o Bosni i Hercegovini, Altermedija, Sarajevo, 1991.g.
VE sv. 9	Vojna enciklopedija, sveska 9, Beograd, 1967. god.
Wanding L., Annales Minorum...	Wanding L., Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum, Romae, 1731 - 1886.
Zakonik cara Dušana Izdanje SANU...	Zakonik cara Stefana Dušana Struški i atonski rukopis, Izdanje Srpske akademije nauke i umetnosti, Beograd, 1975. god.

INDEX IMENA

BILJEŠKA IZ BIOGRAFIJE AUTORA

Hakija Zoranić rođen je 02.09.1933. g. u Obrovu kod Bijelog Polja u Sandžaku.

Osnovnu školu i nižu realnu gimnaziju završio je u Bijelom Polju.

Od 1950. - 1954. završio je Geodetsku vojnu akademiju u Zemunu. Od 1954. do 1961.god. radi u Vojnogeografskom institutu u Beogradu, a od 1961. do 1970. god. u njegovom Odjeljku u Sarajevu kao izvršilac više vrsta geodetskih, aerofotogrametrijskih, topografskih, i kartografskih radova za izradu vojnih karata razmjera 1 : 25000 i 1:50000 u zvanju **geodeta**.

Od 1965. - 1970. god. vanredno uz rad završio Fakultet političkih nauka u Sarajevu i dobio zvanje **diplomirani politolog**, poslije čega od 1970. - 1975. god. radi kao profesor predmeta Društveno - politički sistem SFRJ u Srednjoj vojnoj školi u Sarajevu.

Nakon što je od inspekcije Generalštaba i od pretpostavljenih starješina ocjenjen visokim ocjenama 1975. god. prekomandovan je i postavljen - izabran najprije za predavača, a kasnije za višeg predavača za predmete: 1. Osnovi filozofije i 2. Društveno-politički sistem SFRJ u Tehničkoj vojnoj akademiji i Vojnotehničkom fakultetu u Zagrebu, gdje je takođe uz rad vanredno završio postdiplomski studij na III stupnju Fakulteta političkih nauka u Zagrebu.

Magistrirao je 06.05.1981.god. u Zagrebu odbranivši magistarsku tezu pod naslovom: "*Zajedništvo i opštenarodna odbrana SFRJ*", čime je promoviran u zvanje **magistra političkih znanosti**.

U navedenom magistarskom radu Hakija Zoranić je pored ostalog ukazao na nužnost spoznaje istinitog nacionalnog identiteta Muslimana u SFRJ, dokazujući da se koncepcija opštenarodne odbrane SFRJ ne može realizirati i ostvariti bez potpunog dovođenja Muslimana (tadašnji naziv za Bošnjake) u ravnopravan položaj sa Srbima i Hrvatima, Crnogorcima, Slovencima i Makedoncima. Posebno da se Bosna i Hercegovina moraju u potpunosti u svim pravima izjednačiti sa Srbijom i Hrvatskom, jer je tokom čitavog postojanja u sastavu SFRJ bila eksploatirana (radna snaga, željezo, drvo i ostali proizvodi). Ako se navedena dva uslova ne ispune neminovno će doći do sukoba između Srbije i Hrvatske oko Bosne i Hercegovine što bi moglo dovesti do propasti Jugoslavije. To se i naziralo nakon Titove smrti.

Navedeni magistarski rad je izazvao veliki interes. Sala FPN u Zagrebu prilikom odbrane bila je dubke puna, najviše zbog Hakijinog dokazivanja da Muslimani nisu poturice nego potomci Bošnjana srednjovjekovnog naroda kojem se tada nije baš precizno znalo ime, a koji je nastao onda kad i Srbi u Srbiji i Hrvati u Hrvatskoj.

H. Zoranić je uskoro prijavio doktorat na istom fakultetu pod naslovom **Jugoslovensko zajedništvo i opštenarodna odbrana**, u kojem je centralno pitanje bilo predloženo **nepriznavanje muslimanske nacije**, ali prikriveno i zamotano u zajedništvo i opštenarodnu odbranu SFRJ.

Međutim, odmah nakon magistriranja, obavještajna služba JNA - služba bezbjednosti je oklevetala sadržaje o Muslimanima kojom prilikom nisu napali magistarski rad, nego jedan seminarski rad čija je suština bila ugrađena u prvi dio magistarskog rada. Uslijedile su brojne akcije protiv Hakije u cilju ometanja doktoriranja na tu temu, denunciran i oklevetan je kod saveznog sekretara za narodnu odbranu generala Nikole Ljubičića. N. Ljubičić je naredio general pukovniku Danetu Petkovskom da sazove skup svih vrhunskih starješina koji su na najvišim funkcijama u JNA od čina pukovnika do generalpukovnika na temu: "Pojave nacionalizma u JNA". Na tom skupu održanom 02.03.1982.g. u domu JNA u Beogradu, nije pomenuto ničije ime niti napisani rad osim Hakije Zoranića. Dane Petkovski je kritikovao rukovodstvo Tehničke vojne akademije "zašto su dopustili da je Hakija umnožio seminarski rad o Muslimanima i razdijelio znatiželjnima, naročito jednom broju pitomaca i studenata VTF, a u njemu ima nacionalističkih sadržaja".

Generalpotpukovnik Ljubodrag Đurić načelnik Političke uprave je pitao generala D. Petkovskog odakle mu takvi podaci o Hakiji, odgovorio je mucajući da su podaci dobiveni anonimno. Lj. Đurić je kategorički ustvrdio da ima sasvim suprotne podatke da Hakiju visoko cijene sve generacije pitomaca - studenata i Tehničke vojne akademije i Vojno tehničkog fakulteta, upravo zato što nije nacionalista. Zatražio je da generalpukovnik Dane Petkovski u nastavku sjednice povuče riječ, jer to Hakija ne zaslužuje. Lj. Đuriću su se pridružili još jedan pukovnik i jedan general pa je Dane Petkovski tako i postupio. U nastavku sjednice obratio se skupu pored ostalog i riječima "ono što sam malo prije govorio o Hakiji Zoraniću nakon što sam dobio više prigovora od generalpotpukovnika Đurića i još nekoliko drugova povlačim riječ, dakle Hakiji se ne može prigovoriti da su u njegovim napisima prisutni nacionalistički sadržaji".

Obavještajna služba je samo zaćutala, ali nije odustala od potajnog šikaniranja. Tako da je Hakija morao da podnese molbu III stupnju Fakulteta političkih nauka da ponovo izvrši recenziju predmetnog seminarskog rada. Dana 01.12.1983. god. nastavničko vijeće III stupnja Fakulteta političkih nauka je raspravljalo po Hakijinoj molbi i donijelo odluku da nije potrebno vršiti ponovnu recenziju nego da je pravilno da ostane prijašnja pozitivna ocjena i objasnilo da je Hakija upravo postupio po principima nauke, **a da je na njega neopravdano bačena "jedna ljaga koju treba što prije skinuti jer on to ni počemu ne zaslužuje"**. Odluka je odmah upućena načelniku - komandantu Centra tehničkih vojnih škola i načelniku Tehničke vojne akademije. Ni poslije ovoga nije prestalo potajno maltretiranje što se posebno vidi da nije dobio čin pukovnika iako je imao najvišu ocjenu za svoj rad - **naročito se ističe**. Ostao je u činu potpukovnika šesnaest i po godina, u kojem je 09.09.1991. **napustio JNA** sa trideset i sedam godina radnog staža, tj. prije nego je stekao uslove za penziju. JNA je napustio među prvim Bošnjacima muslimanima, jer je ona svakim danom postajala srpska, ustvari četnička vojska, najveća opasnost za državu RBiH.

U čin pukovnika i generala unapređivani su Srbi koji su imali i po šest godina visokoškolske naobrazbe manje od Hakije, noseći čin potpukovnika samo po četiri godine.

Početkom januara 1987. god. svojevoljno nakon dvogodišnjeg zahtijevanja napušta položaj višeg predavača u Zagrebu i dolazi u Sarajevo na službu u Komandu garnizona, to je zapravo bila vješto iznuđena prekomanda.

Dana 28.06.1990. na poziv patriota stupa u vezu sa Alijom Izetbegovićem i pomaže u vojnim pitanjima kod koncepcije stvaranja Armije Republike Bosne i Hercegovine, od kad ga on prema potrebi poziva da izvrši potrebne zadatke naročito na pripremi odbrane, ako dođe do agresije koja je bila sve očiglednija, ali se nije znalo kolike će joj biti razmjere. To sve čini i ako je u JNA morao formalno ostati do 09.09.1991. god., što je bilo jako rizično.

Ubrzo nakon što je počela agresija na BiH postaje član Glavnog štaba Armije BiH gdje radi u Upravi za moral.

Veoma često govori komandirima i komandantima jedinica u vidu razgovora, ali najčešće drži predavanja i govore prije njihova odlaska na linije odbrane radi podizanja borbenog i opšteg morala.

Najviše takvih predavanja i onih o etnogenezi Bošnjana (Bošnjaka) održao je slušaocima ratne škole za komandire i komandante jedinica Armije R BiH na Bjelavama u Sarajevu od 1993. do 1994. O čemu dobro zna komandant te škole Harbinja Dervo.

Dana 22.07.1996. god. odlukom Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine proizveden je i unaprijeđen u čin pukovnika Armije Republike Bosne i Hercegovine.

Krajem 1996. god. penzioniran je upravo u činu pukovnika Armije Republike Bosne i Hercegovine.

No, Hakija nije prestao raditi. On neprekidno radi na daljem prikupljanju brojne građe i njene obrade na temu: **O etnogenezi Bošnjana-Bošnjaka, te pojavi i razvoju manihejstva u Bosni i Hercegovini i Sandžaku.**

No najznačajnija su istraživanja i nalazi o osvajačkim pretenzijama država Srbije i Hrvatske, te dokazao da je zbog toga tokom nekolike decenije izvršeno posrbljivanje Bošnjaka pravoslavne vjere sa jedne strane i pohrvaćivanje Bošnjaka katolika sa druge strane. Bili su blizu da izvrše posrbljivanje, odnosno pohrvaćivanje i Bošnjaka - muslimana. Uklonili nacionalno ime Bošnjak, ukinuli hiljadugodišnji bosanski jezik i uveli srpsko-hrvatski, odnosno hrvatsko-srpski jezik. Te tako dijelili BiH na srpski i hrvatski dio, prvo Cvetković-Maček 1939. godine, a Slobodan Milošević i Franjo Tuđman 1992. godine.

H. Zoranić je ovom knjigom dokazao da je osvajanje BiH bio glavni uzrok agresije i genocida na nju. Rezultat toga dugogodišnjeg istraživanja je ova knjiga. Najveća mi je želja da buduće generacije svih naroda i narodnosti, svih gradana BiH kada saznaju brojne istine iz ove knjige međusobno se pomire, zbliže i zavole, tako da im zajednička država BiH postane najveća vrijednost za koju će se često takmičiti koje najviše voli i često sami sebe upitati kako je rekao Kenedi: "Šta sam ja dao ili uradio za državu, a ne samo šta je država dala meni."

Dakle, žarka želja mi je da kada se saznaju historijske istine iz ove knjige, da Bošnjaci, bh. Srbi i bh. Hrvati stvarno potiču od jednog naroda srednjevjekovnih Bošnjaka, da imaju isti etnički korijen i stablo, tj. da su ogranci istog etničkog stabla.

Iz tog proizlazi, da ako se pravilno, procijene i upotrijebe istine, ideje i poruke ove knjige, BiH može i treba da postane slobodna i prosperitetna zajednica slobodnih naroda i građana.

A kraći naučni radovi posvećeni etnogenezi Bošnjana i manihejstvu izloženi na naučnim skupovima u Sarajevu i u Zenici objavljeni su:

Prvi u Zborniku radova sa naučnog skupa održanog u organizaciji Udruženja Bošnjaka iz Sandžaka, 22. i 23. aprila 1995. godine u Sarajevu na temu: Društveni i državno-pravni kontinuitet Sandžaka. H. Zoranić je na ovom skupu imao naučni referat: *Bošnjaci Bosne, Hercegovine i Sandžaka su jedan narod.*

Zbornik izdat početkom 1996. god.

Drugi referat izašao je u Zborniku radova sa naučnog skupa održanog u organizaciji Fakulteta političkih nauka iz Sarajeva u Zenici 01. i 02. juna 1996. god. na temu: Bosanska srednjovjekovna država i suvremenost. Ovdje je H. Zoranić imao naučni referat: *Srednjovjekovni Bošnjani i njihova vjera.*

Zbornik objavljen 1996. god.

Ostali kraći radovi objavljeni su u stručnim časopisima i u Sandžačkim novinama u Novom Pazaru.

SADRŽAJ

Dio najveće nekropole stećaka u Radimlji kod Stoca.
Preko šezdeset hiljada (tisuća) stećaka - nadgrobnih spomenika,
kao neoboriv dokument postojanja srednjovjekovnog naroda koji se zvao Bošnjani
postoje i danas širom BiH «svoiei zemlji, na plemenitoi bosanskoi».

ISBN 9958-10-876-3